

Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu

Anotátorská příručka

**Marie Mikulová
Allevtina Bémová
Jan Hajič
Eva Hajičová
Jiří Havelka
Veronika Kolářová
Lucie Kučová
Markéta Lopatková
Petr Pajas
Jarmila Panevová
Magda Razímová
Petr Sgall
Jan Štěpánek
Zdeňka Urešová
Kateřina Veselá
Zdeněk Žabokrtský**

Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu: Anotátorská příručka

by Marie Mikulová, Allevtina Bémová, Jan Hajič, Eva Hajičová, Jiří Havelka, Veronika Kolářová, Lucie Kučová, Markéta Lopatková, Petr Pajas, Jarmila Panevová, Magda Razímová, Petr Sgall, Jan Štěpánek, Zdeňka Uřešová, Kateřina Veselá a Zdeněk Žabokrtský

Obsah

Abstrakt	xiv
Acknowledgement	xv
Úvod	xvi
1. Typografické konvence	xvii
1. Základní principy reprezentace věty na tektogramatické rovině	1
1.1. Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám	4
2. Typy uzlů	8
2.1. Technický kořen tektogramatického stromu	9
2.2. Atomické uzly	9
2.3. Kořeny souřadných struktur	10
2.4. Kořeny seznamových struktur	10
2.5. Uzly reprezentující cizojazyčné výrazy	11
2.6. Uzly reprezentující závislé části frazeologických spojení	11
2.7. Komplexní uzly	12
2.8. Uzly kvazikomplexní	12
3. Tektogramatické lema (t-lemma)	14
3.1. Morfologické lema (m-lemma)	14
3.2. T-lemma a m-lemma, t-lemma a slovní forma	14
3.3. T-lemma víceslovných lexikálních jednotek	17
3.3.1. Víceslovné t-lemma	18
3.3.2. Víceslovné lexikální jednotky zachycené pomocí gramatémů	20
3.3.3. Víceslovné lexikální jednotky zachycené speciálními funktoři	20
3.3.4. Víceslovné lexikální jednotky zachycené speciální strukturou	21
3.4. Zástupná t-lemata	21
3.5. T-lemma podle typu uzlu	25
4. Komplexní uzly a gramatémy	28
4.1. Syntaktická a lexikální derivace	28
4.1.1. Typy syntaktické derivace	28
4.1.2. Typy lexikální derivace	30
4.1.3. Smíšený typ	31
4.2. Sémantické slovní druhy	33
4.2.1. Vztah sémantických slovních druhů ke slovním druhům tradičním	34
4.2.2. Vnitřní struktura sémantických slovních druhů	35
4.2.2.1. Vnitřní struktura sémantických substantiv	35
4.2.2.2. Vnitřní struktura sémantických adjektiv	36
4.2.2.3. Vnitřní struktura sémantických adverbii	37
4.3. Atributy nadřazené gramatémům	38
4.3.1. Atribut <i>sempos</i>	39
4.4. Hodnoty gramatémů	39
4.5. Gramatémy	40
4.5.1. Gramatém čísla (<i>number</i>)	41
4.5.2. Gramatém rodu (<i>gender</i>)	42
4.5.3. Gramatém osoby (<i>person</i>)	43
4.5.4. Gramatém zdvořilosti (<i>politeness</i>)	44
4.5.5. Gramatém typu číslovky (<i>numertype</i>)	44
4.5.6. Gramatém typu neurčitosti (<i>indefitype</i>)	45
4.5.7. Gramatém negace (<i>negation</i>)	47
4.5.8. Gramatém stupně (<i>degcmp</i>)	48
4.5.9. Gramatém slovesné modality (<i>verbmod</i>)	48
4.5.10. Gramatém deontické modality (<i>deontmod</i>)	49
4.5.11. Gramatém dispoziční modality (<i>dispmod</i>)	50
4.5.12. Gramatém vidu (<i>aspect</i>)	50
4.5.13. Gramatém času (<i>tense</i>)	51
4.5.14. Gramatém rezultativnosti (<i>resultative</i>)	51
4.5.15. Gramatém iterativnosti (<i>iterativeness</i>)	52

4.6. Podskupiny sémantických slovních druhů a jim příslušející gramatémy	52
4.6.1. Sémantická substantiva	52
4.6.1.1. Pojmenovací sémantická substantiva	53
4.6.1.2. Určitá pronominální sémantická substantiva ukazovací	55
4.6.1.3. Určitá pronominální sémantická substantiva osobní	56
4.6.1.4. Neurčitá pronominální sémantická substantiva	59
4.6.1.5. Určitá kvantifikační sémantická substantiva	62
4.6.2. Sémantická adjektiva	64
4.6.2.1. Pojmenovací sémantická adjektiva	64
4.6.2.2. Určitá pronominální sémantická adjektiva ukazovací	66
4.6.2.3. Neurčitá pronominální sémantická adjektiva	66
4.6.2.4. Určitá kvantifikační sémantická adjektiva	67
4.6.2.5. Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva	69
4.6.2.6. Kvantifikační sémantická adjektiva stupňovatelná	71
4.6.3. Sémantická adverbia	72
4.6.3.1. Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která nelze nego- vat	73
4.6.3.2. Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která lze nego- vat	73
4.6.3.3. Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která nelze nego- vat	73
4.6.3.4. Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která lze nego- vat	74
4.6.3.5. Určitá pronominální sémantická adverbia	74
4.6.3.6. Neurčitá pronominální sémantická adverbia	76
4.6.4. Sémantická slovesa	78
4.6.4.1. Hodnoty gramatému slovesné modality	79
4.6.4.2. Hodnoty gramatému deontické modality	79
4.6.4.3. Hodnoty gramatému dispoziční modality	81
4.6.4.4. Hodnoty gramatému vidu	82
4.6.4.5. Hodnoty gramatému času	83
4.6.4.6. Hodnoty gramatému rezultativnosti	84
4.6.4.7. Hodnoty gramatému iterativnosti	84
4.7. Atribut <i>sentmod</i>	85
5. Struktura reprezentace věty	87
5.1. Závislost	87
5.1.1. Dvojitá závislost	87
5.1.2. Nezávislostní hrany	88
5.1.3. Nejednoznačná závislost	89
5.2. Valence	89
5.2.1. Pojetí valence	90
5.2.1.1. Kritéria určování aktantů a volných doplnění	90
5.2.1.2. Kritéria určování obligatorních a neobligatorních doplnění	90
5.2.1.3. Struktura valenčního rámce	92
5.2.1.4. Kritéria určování aktantů (princip posouvání)	92
5.2.1.5. Vztahy mezi významy slovesa a valenčními rámci	94
5.2.2. Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku	95
5.2.2.1. Zápis povrchově-syntaktické realizace valenčního doplnění	97
5.2.2.2. Valenční rámce frazémů a složených predikátů	98
5.2.2.3. Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci)	99
5.2.2.4. Valenční slovník	104
5.2.3. Valence jednotlivých sémantických slovních druhů	105
5.2.3.1. Valence sloves	105
5.2.3.2. Valence substantiv	123
5.2.3.3. Valence adjektiv	146
5.2.3.4. Valence adverbí	148
5.2.4. Zachycení valence v tektogramatických stromech	149

5.2.4.1. Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor	151
5.2.4.2. Reciprocita	156
5.2.4.3. Dílčí pravidla pro zachycení valence jednotlivých komplexních uz- lů	170
5.3. Hlubkový slovosled	182
5.4. Slovesné a neslovesné klauze	182
5.4.1. Slovesné klauze	183
5.4.2. Neslovesné klauze	189
5.4.3. Spojování slovesných a neslovesných klauzí	194
5.5. Závislé slovesné klauze	200
5.5.1. Závislé slovesné klauze bez určitého slovesného tvaru	202
5.5.1.1. Závislé infinitivní konstrukce	203
5.5.1.2. Závislé participiální konstrukce	208
5.5.1.3. Přechodníkové konstrukce	213
5.5.1.4. Konstrukce s adjektivy připojenými podřadící spojkou	216
5.5.2. Obsahové vs. vztahné klauze	218
5.5.2.1. Závislé klauze připojené výrazem „co“	219
5.5.3. Odkazovací slova	221
5.5.3.1. Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten“	222
5.5.3.2. Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „takový“	225
5.5.3.3. Korelativní dvojice se zájmennými příslovci místa	227
5.5.3.4. Korelativní dvojice se zájmennými příslovci času	230
5.5.3.5. Korelativní dvojice s jinými zájmennými příslovci	234
5.5.4. Nepravé závislé klauze	236
5.5.4.1. Nepravé závislé klauze vztahné	236
5.5.4.2. Nepravé závislé klauze spojkové	242
5.6. Souřadnost	246
5.6.1. Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě	247
5.6.1.1. Společné rozvití souřadně spojených členů	249
5.6.1.2. Souřadnost členská, větná a smíšená	255
5.6.1.3. Funktory terminálních členů souřadné struktury	261
5.6.1.4. Vnořené souřadné struktury	264
5.6.2. Koordinace a apozice	268
5.6.2.1. Specifické konstrukce zachycené jako koordinační nebo apoziční struktura	269
5.6.3. Spojení členů při vyjadřování matematických operací a intervalů	277
5.7. Parenteze	278
5.7.1. Parenteze aktuální	280
5.7.2. Parenteze kleslá	288
5.7.3. Zvláštní případy parenteze	289
5.7.3.1. Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi	290
5.7.3.2. Komentáře mluvčího typu „aby bylo jasno“	292
5.8. Frazémy	293
5.8.1. Neslovesná frazeologická spojení	294
5.8.2. Slovesná frazeologická spojení	297
5.9. Víceslovné predikáty	301
5.9.1. Modální a fázové predikáty	302
5.9.1.1. Modální predikáty	302
5.9.1.2. Fázové predikáty	324
5.9.2. Kvazimodální a kvazifázové predikáty	325
5.9.2.1. Kvazimodální a kvazifázová slovesa	327
5.9.3. Složené predikáty	329
5.9.3.1. Vlastnosti slovesné a jmenné části složených predikátů	331
5.9.3.2. Základní pravidla anotace složených predikátů	333
5.9.3.3. Valenční rámce složených predikátů	334
5.9.3.4. Zachycení valence složených predikátů v tektogramatickém stro- mě	344
5.9.4. Hraniční případy u víceslovných predikátů	357

5.10. Doplněk (dvojí závislost)	358
5.10.1. Doplněk vyjádřený jménem	360
5.10.1.1. Doplněk vyjádřený substantivem	360
5.10.1.2. Doplněk vyjádřený adjektivem	364
5.10.1.3. Doplněk vyjádřený číslovkou	366
5.10.2. Doplněk vyjádřený neurčitým slovesným tvarem	367
5.10.2.1. Doplněk vyjádřený participiem	368
5.10.2.2. Doplněk vyjádřený přechodníkem	368
5.10.2.3. Doplněk vyjádřený infinitivem	371
5.10.3. Doplněk vyjádřený závislou klauzí	371
5.10.4. Vrstvení doplňků	372
5.11. Nejednoznačné struktury	373
5.11.1. Závislostní vztahy některých slovesných volných doplnění	373
5.11.1.1. Nejednoznačné závislostní vztahy volných doplnění vyjádřených předložkovými skupinami	374
5.11.1.2. Nejednoznačné závislostní vztahy volných doplnění vyjádřených adverbii	377
5.11.1.3. Sémantický dosah doplnění s funktořem MOD a ATT	378
5.11.2. Dvojí funkce jednoho doplnění	378
5.11.3. Vzájemný vztah dvou a více místních nebo časových doplnění	381
5.11.3.1. Jedno časové nebo místní doplnění závislé na jiném časovém nebo místním doplnění	382
5.11.3.2. Dvě sesterská časová nebo místní doplnění	385
5.11.3.3. Víceznačné a složité případy	387
5.11.4. Závislostní vztahy v substantivní skupině (shoda dvou substantiv)	389
5.11.4.1. Spojení jména obecného a jména vlastního	390
5.11.4.2. Ostatní substantivní skupiny	392
5.12. Elipsy	392
5.12.1. Elipsa řídícího členu	394
5.12.1.1. Elipsa řídícího slovesa	394
5.12.1.2. Elipsa řídícího substantiva	403
5.12.1.3. Elipsa řídící klauze	409
5.12.1.4. Elipsa řídícího členu při zachycování významové struktury některých konstrukcí	412
5.12.2. Elipsa závislého členu	412
5.12.2.1. Elipsa obligatorního doplnění	412
5.12.2.2. Elipsa neobligatorního doplnění	417
5.12.3. Elipsa a princip společného rozvíří u souřadného spojení	417
5.12.3.1. Aktuální elipsa neobligatorního doplnění v souřadném spojení	419
5.13. Modalita a negace	424
6. Funktory a subfunktory	426
6.1. Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí	430
6.1.1. PRED	430
6.1.2. DENOM	431
6.1.3. VOCAT	432
6.1.4. PARTL	434
6.1.5. PAR	436
6.2. Funktory pro aktanty	437
6.2.1. ACT	438
6.2.1.1. Hraníční případy u funktořu ACT	441
6.2.2. PAT	441
6.2.2.1. Hraníční případy u funktořu PAT	447
6.2.3. EFF	447
6.2.3.1. Hraníční případy u funktořu EFF	449
6.2.4. ADDR	450
6.2.4.1. Hraníční případy u funktořu ADDR	451
6.2.5. ORIG	452

6.2.5.1. Hraniční případy u funktoru ORIG	453
6.3. Časové funktoři	453
6.3.1. TWHEN	454
6.3.1.1. Hraniční případy u funktoru TWHEN	457
6.3.2. TFHL	458
6.3.2.1. Hraniční případy u funktoru TFHL	460
6.3.3. TFRWH	460
6.3.3.1. Hraniční případy u funktoru TFRWH	461
6.3.4. THL	462
6.3.4.1. Hraniční případy u funktoru THL	464
6.3.5. THO	465
6.3.5.1. Hraniční případy u funktoru THO	466
6.3.6. TOWH	467
6.3.6.1. Hraniční případy u funktoru TOWH	468
6.3.7. TPAR	469
6.3.7.1. Hraniční případy u funktoru TPAR	470
6.3.8. TSIN	471
6.3.8.1. Hraniční případy u funktoru TSIN	473
6.3.9. TTILL	474
6.3.9.1. Hraniční případy u funktoru TTILL	475
6.4. Funktoři místa	475
6.4.1. DIR1	476
6.4.1.1. Hraniční případy u funktoru DIR1	478
6.4.2. DIR2	478
6.4.2.1. Hraniční případy u funktoru DIR2	480
6.4.3. DIR3	480
6.4.3.1. Hraniční případy u funktoru DIR3	482
6.4.4. LOC	483
6.4.4.1. Hraniční případy u funktoru LOC	485
6.5. Funktoři pro implikační (kauzální) vztahy	487
6.5.1. AIM	487
6.5.1.1. Hraniční případy u funktoru AIM	489
6.5.2. CAUS	489
6.5.2.1. Hraniční případy u funktoru CAUS	491
6.5.3. CNCS	492
6.5.3.1. Hraniční případy u funktoru CNCS	493
6.5.4. COND	494
6.5.4.1. Hraniční případy u funktoru COND	496
6.5.5. INTT	496
6.5.5.1. Hraniční případy u funktoru INTT	498
6.6. Funktoři pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant	499
6.6.1. ACMP	500
6.6.1.1. Hraniční případy u funktoru ACMP	504
6.6.2. CPR	505
6.6.2.1. Hraniční případy u funktoru CPR	507
6.6.3. CRIT	507
6.6.3.1. Hraniční případy u funktoru CRIT	511
6.6.4. DIFF	511
6.6.4.1. Hraniční případy u funktoru DIFF	513
6.6.5. EXT	514
6.6.5.1. Hraniční případy u funktoru EXT	517
6.6.6. MANN	517
6.6.6.1. Hraniční případy u funktoru MANN	519
6.6.7. MEANS	520
6.6.7.1. Hraniční případy u funktoru MEANS	523
6.6.8. REG	523
6.6.8.1. Hraniční případy u funktoru REG	526

6.6.9. RESL	527
6.6.9.1. Hraniční případy u funktoru RESL	528
6.6.10. RESTR	528
6.6.10.1. Hraniční případy u funktoru RESTR	530
6.7. Funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbialní výrazy	530
6.7.1. ATT	531
6.7.1.1. Hraniční případy u funktoru ATT	533
6.7.2. INTF	533
6.7.2.1. Hraniční případy u funktoru INTF	534
6.7.3. MOD	535
6.7.3.1. Hraniční případy u funktoru MOD	536
6.7.4. PREC	536
6.7.4.1. Hraniční případy u funktoru PREC	537
6.7.5. RHEM	538
6.7.5.1. Hraniční případy u funktoru RHEM	539
6.8. Funktory pro víceslovné lexikální jednotky a cizojazyčné výrazy	539
6.8.1. CPHR	539
6.8.1.1. Hraniční případy u funktoru CPHR	540
6.8.2. DPHR	540
6.8.2.1. Hraniční případy u funktoru DPHR	541
6.8.3. FPHR	541
6.8.3.1. Hraniční případy u funktoru FPHR	542
6.9. Funktory pro specifická (nová) doplnění	542
6.9.1. BEN	542
6.9.1.1. Hraniční případy u funktoru BEN	545
6.9.2. CONTRD	545
6.9.2.1. Hraniční případy u funktoru CONTRD	546
6.9.3. HER	547
6.9.3.1. Hraniční případy u funktoru HER	548
6.9.4. SUBS	549
6.9.4.1. Hraniční případy u funktoru SUBS	551
6.10. Specifické substantivní funktory	551
6.10.1. APP	551
6.10.1.1. Hraniční případy u funktoru APP	554
6.10.2. AUTH	555
6.10.2.1. Hraniční případy u funktoru AUTH	556
6.10.3. ID	557
6.10.3.1. Hraniční případy u funktoru ID	558
6.10.4. MAT	559
6.10.4.1. Hraniční případy u funktoru MAT	561
6.10.5. RSTR	561
6.10.5.1. Hraniční případy u funktoru RSTR	563
6.11. Funktor pro doplněk (COMPL)	564
6.11.1. Hraniční případy u funktoru COMPL	566
6.12. Funktory pro významy souřadných spojení	566
6.12.1. Funktory pro koordinaci	567
6.12.1.1. ADVS	567
6.12.1.2. CONFR	570
6.12.1.3. CONJ	572
6.12.1.4. CONTRA	574
6.12.1.5. CSQ	576
6.12.1.6. DISJ	579
6.12.1.7. GRAD	581
6.12.1.8. REAS	585
6.12.2. Funktor pro apozici (APPS)	586
6.12.2.1. Hraniční případy u funktoru APPS	589
6.12.3. Funktor pro matematické operace a intervaly (OPER)	590

6.12.3.1. Hraniční případy u funktoru OPER	592
6.12.4. Funktor pro modifikátory souřadného spojení (CM)	592
6.12.4.1. Hraniční případy u funktoru CM	593
6.13. Přesnější specifikace významu funktoru	593
6.13.1. Subfunktory	594
6.13.1.1. Subfunktory pro funktor ACMP	595
6.13.1.2. Subfunktory pro funktor BEN	596
6.13.1.3. Subfunktory pro funktor CPR	596
6.13.1.4. Subfunktory pro funktor DIR1	597
6.13.1.5. Subfunktory pro funktor DIR2	598
6.13.1.6. Subfunktory pro funktor DIR3	599
6.13.1.7. Subfunktory pro funktor EXT	601
6.13.1.8. Subfunktory pro funktor LOC	602
6.13.1.9. Subfunktory pro funktor TWHEN	605
6.13.2. Atribut pro význam „stavu“	607
7. Specifické syntaktické konstrukce	609
7.1. Rozhodování mezi substantivem a adjektivem	609
7.1.1. Substantivizovaná adjektiva	609
7.1.2. Zájmena ve funkci syntaktického adjektiva nebo substantiva	610
7.1.3. Číslovky ve funkci syntaktického adjektiva nebo substantiva	623
7.2. Konstrukce se slovesem „být“	623
7.2.1. Typy konstrukcí se slovesem „být“	623
7.2.1.1. „Být“ existenční	624
7.2.1.2. „Být“ zástupné	625
7.2.1.3. „Být“ sponové (verbonominální predikát)	627
7.2.1.4. „Být“ frazeologické (slovesný frazém)	630
7.2.1.5. „Být“ v jednočlenných konstrukcích	631
7.2.2. Poznámky k některým konstrukcím se slovesem „být“	634
7.2.2.1. Verbonominální predikát vs. opisné pasivum	634
7.2.2.2. Konstrukce s infinitivem	638
7.2.2.3. Konstrukce s číslovkovými výrazy	642
7.2.2.4. Konstrukce „Je vidět Sněžku/Sněžka“	644
7.3. Přímá řeč	651
7.3.1. Přímá řeč jako doplnění uvozovací klauze	653
7.3.1.1. Přímá řeč jako aktant slovesa	653
7.3.1.2. Přímá řeč jako doplnění substantiva	661
7.3.2. Přímá řeč není doplněním uvozovací klauze	664
7.3.3. Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím	668
7.4. Konstrukce s významem „srovnání“	669
7.4.1. Srovnání se spojkou „jako“ (srovnání na bázi shody a podobnosti)	670
7.4.1.1. Srovnání dvou dějů pomocí spojky „jako“	672
7.4.2. Srovnání se spojkou „než“ (srovnání na bázi rozdílnosti)	687
7.4.2.1. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“	688
7.4.2.2. Zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů se spojkou „než“	699
7.4.2.3. Srovnání dvou dějů pomocí spojky „než“	702
7.4.3. Srovnání vyjádřené adverbii, předložkami a jinými prostředky	717
7.5. Specifické konstrukce s významem „diference“	719
7.5.1. Konstrukce s výrazy „čím - tím“	720
7.5.2. Konstrukce s výrazy „čím dál tím + komparativ“	724
7.5.3. Konstrukce s výrazy „tím + komparativ“	726
7.6. Konstrukce s významem „omezení“ a „výjimečného slučování“	728
7.6.1. Význam „omezení“	728
7.6.1.1. Konstrukce s významem omezení připojené pomocí předložek	730
7.6.1.2. Konstrukce s významem omezení připojené pomocí spojovacích výrazů	738
7.6.1.3. Konstrukce s významem omezení typu „nezbývá než doufat“	745
7.6.2. Význam „výjimečného slučování“	748

7.7. Konstrukce se závislou klauzí účinkovou	755
7.8. Identifikační výrazy	759
7.8.1. Základní pravidla anotace identifikačních výrazů	760
7.8.1.1. Pravidla anotace identifikačních výrazů se skloňovaným řídicím členem	762
7.8.1.2. Pravidla anotace ostatních identifikačních výrazů	767
7.8.1.3. Identifikační struktura	767
7.8.2. Vlastní jména a názvy	775
7.8.2.1. Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen	782
7.8.3. Výrazy užitě metajazykově	792
7.9. Cizojazyčné výrazy	796
7.10. Čísla a číslovky	801
7.10.1. Funkce číslovek	801
7.10.1.1. Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)	801
7.10.1.2. Číslovky s funkcí „kontejneru“	808
7.10.1.3. Číslovky s funkcí „nálepky“	810
7.10.1.4. Číslovky s adverbialními významy	812
7.10.2. Další pravidla pro anotaci čísel a číslovek	813
7.10.2.1. Konkurence číslovky s funkcí přívlastku a číslovky s funkcí „kontejneru“	813
7.10.2.2. Číslovkové výrazy „hodně“, „více“, „dost“, „moc“, „málo“, „méně“, „stejně“, „plno“	814
7.10.2.3. Složené číslovkové výrazy	817
7.10.2.4. Desetinná čísla a zlomky	820
7.11. Matematické operace a intervaly	822
7.11.1. Matematické operace	822
7.11.2. Intervaly	825
7.11.2.1. Časové intervaly zachycené pomocí časových funktorů	825
7.11.2.2. Prostorové intervaly zachycené pomocí funktorů místa	828
7.11.2.3. Intervaly zachycené jako souřadná struktura	829
7.12. Anotace strukturovaného textu	836
7.12.1. Označení zákonů a vyhlášek	837
7.12.2. Adresy	841
7.12.3. Oznámení	849
7.12.4. Tabulky	853
7.12.5. Televizní programy	858
7.12.6. Formuláře	859
7.12.7. Seznamy	864
7.12.8. Bibliografické údaje	865
7.12.9. Záhloví, názvy článků a rubrik	869
7.12.10. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech	877
7.12.11. Sportovní komentáře	880
7.12.11.1. Tabulky sportovních výsledků	880
7.12.11.2. Jiné složité konstrukce	884
7.13. Negační a afirmační výrazy	890
7.13.1. Negační a afirmační výrazy jako rematizátory	891
7.13.2. Negační a afirmační výrazy jako neslovesné klauze	897
7.13.3. Negační výrazy jako výrazy modifikující význam souřadícího spojovacího výrazu	899
7.13.4. Metajazykově užitě negační a afirmační výrazy	903
7.14. Výrazy „se“ a „si“	904
7.15. Zkratky	907
7.16. Souřadící spojovací výrazy a operátory	907
7.16.1. Souřadící spojovací výrazy	907
7.16.1.1. Souřadící spojky	909
7.16.1.2. Výrazy modifikující význam souřadící spojky	911
7.16.2. Operátory	915
7.17. Předložky a podřadící spojky	916

7.17.1. Sekundární předložky	917
7.17.2. Bližší specifikace předložek	919
7.17.3. Předložky „kromě“, „mimo“, „vedle“, „místo“, „namísto“	922
7.17.4. Spojky „než“ a „jako“	923
7.17.5. Transpozice pořadící spojky v částici	925
7.18. Interpunkce	925
7.19. Části textu označené pomocí grafických symbolů	929
7.19.1. Text v uvozovkách	929
7.19.1.1. Uvozovky označující přímou řeč a citaci	930
7.19.1.2. Uvozovky označující meta-užití	932
7.19.1.3. Uvozovky označující vlastní jméno nebo název	933
7.19.2. Text v závorkách a mezi pomlčkami	934
8. Koreference	935
8.1. Zachycení koreference v tektogramatických stromech	935
8.2. Gramatická koreference	937
8.2.1. Koreference zvrtných zájmen	938
8.2.2. Koreference vztažných prostředků	945
8.2.2.1. Koreference v závislých vztažných klauzích	945
8.2.2.2. Koreference vztažného výrazu „což“	950
8.2.3. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou	954
8.2.4. Kontrola	961
8.2.4.1. Pojetí kontroly	961
8.2.4.2. Typy sloves kontroly	976
8.2.4.3. Typy konstrukcí s kontrolou a problematika nominalizací	978
8.2.4.4. Typ 1: Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesném predikátu kontroly	981
8.2.4.5. Typ 2: Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na nominalizaci slovesného predikátu kontroly	1005
8.2.4.6. Typ 3: Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na slovesném predikátu kontroly	1012
8.2.4.7. Typ 4: Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na nominalizaci slovesného predikátu kontroly	1023
8.2.5. Kvazikontrola	1034
8.2.6. Koreference v recipročních konstrukcích	1037
8.3. Textová koreference	1039
8.3.1. Typy textové koreference	1040
8.3.1.1. Explicitní koreferovaný člen	1040
8.3.1.2. Odkazování k segmentu	1046
8.3.1.3. Exofora	1047
8.3.2. Nezaznačení textové koreference	1047
8.4. Přehled typů koreference se zřetelem k t-lematům koreferujících uzlů	1048
8.5. Pracovní přístupy k některým oblastem koreference	1050
8.5.1. Udržování koreferenčních řetězců	1050
8.5.2. Prozatímní řešení některých konstrukcí	1050
8.5.2.1. Odkazování k doplnění s funktorem ID	1050
8.5.2.2. Odkazování u hypotaktické koordinace typu „tatínek s maminkou“	1052
8.5.2.3. Nezaznačení textové koreference u zájmena „ten“ s platností substantiva	1054
9. Aktuální členění	1056
9.1. Signalizace aktuálního členění	1056
9.1.1. Povrchový slovosled	1056
9.1.2. Intonace	1057
9.1.2.1. Intonační centrum	1058
9.1.2.2. Kontrastivní přízvuk	1058
9.2. Kontextová zapojenost	1058
9.2.1. Kontext	1059
9.2.2. Výrazy z hlediska kontextové zapojenosti	1059

9.2.2.1. Nekontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota t v atributu tfa)	1060
9.2.2.2. Kontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota c v atributu tfa)	1060
9.2.2.3. Kontextově nezapojený výraz (hodnota f v atributu tfa)	1061
9.2.2.4. Kontextová zapojenost výrazů nevyjádřených v povrchové podobě věty	1061
9.3. Výpovědní dynamičnost	1064
9.3.1. Základní pravidla o uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě	1065
9.3.1.1. Vlastní ohnisko	1067
9.3.1.2. Kvaziohnisko	1068
9.3.2. Pořadí uzlů ve verbální skupině	1070
9.3.2.1. Pořadí kontextově nezapojených uzlů ve verbální skupině	1070
9.3.2.2. Pořadí kontextově zapojených uzlů ve verbální skupině	1071
9.3.3. Pořadí uzlů v substantivní skupině	1072
9.3.4. Projektivita tektogramatického stromu	1073
9.3.4.1. Neprojektivita motivovaná slovoslednými pravidly	1074
9.3.4.2. Neprojektivita motivovaná prozodickými příčinami	1075
9.3.4.3. Neprojektivita motivovaná aktuálním členěním	1075
9.3.4.4. Nejasná motivace neprojektivity (konstrukce s víceslovnými predikáty)	1076
9.4. Tendence v aktuálním členění (pomocné instrukce)	1078
9.4.1. Aktuální členění a lexikální hodnota výrazu	1078
9.4.2. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor)	1080
9.4.3. Aktuální členění a vztahy mezi klauzemi	1084
9.4.3.1. Aktuální členění první věty textu	1084
9.4.3.2. Aktuální členění souřadného spojení	1085
9.4.3.3. Aktuální členění závislých slovesných klauzí	1089
9.4.4. Aktuální členění otázky	1092
9.4.4.1. Aktuální členění otázky zjišťovací	1092
9.4.4.2. Aktuální členění otázky doplňovací	1096
9.4.4.3. Aktuální členění nepřímé otázky	1099
9.5. Základ a ohnisko	1100
9.5.1. Základ	1100
9.5.1.1. Kontrastivní základ	1101
9.5.2. Ohnisko	1101
9.6. Rematizátory	1101
9.6.1. Výrazy ve funkci rematizátorů	1102
9.6.1.1. Homonymie: rematizátor - adverbální doplnění	1103
9.6.1.2. Homonymie: rematizátor - modální výrazy (ATT a MOD)	1105
9.6.1.3. Homonymie: rematizátor - výraz modifikující souřadící spojovací výraz	1105
9.6.2. Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě	1106
9.6.3. Kontextová zapojenost rematizátorů	1113
9.6.4. Specifické konstrukce s rematizátory	1117
9.6.4.1. Rematizátor v souřadném spojení	1118
9.6.4.2. Rematizátor v substantivní skupině	1118
10. Formát dat	1124
10.1. Formát dat PDT 2.0	1124
10.2. Uzel stromu a typy hodnot atributů	1124
10.3. Odkazy v PDT 2.0	1125
10.4. Atributy uzlů tektogramatického stromu	1125
10.5. Zápis valenčních rámců a jeho sémantika	1131
10.5.1. Zápis valenčních rámců	1131
10.5.2. Sémantika zápisu rámce	1135
10.5.3. Příklady realizací (realizations)	1135
10.5.4. Příklady rámců (frame)	1136

10.5.5. Zkrácené zápisy realizací	1137
Věcný rejstřík	1138
1. Funkční možnosti výrazových prostředků	1143
2. Souřadící spojovací výrazy a operátory	1158
3. Sekundární předložky	1174
4. Neslovesná frazeologická spojení	1180
5. Slovesa a substantiva kontroly	1182
5.1. Slovesa kontroly	1182
5.2. Složené predikáty kontroly	1185
5.3. Substantiva kontroly	1188

Abstrakt

Tato technická zpráva je dokumentací k Pražskému závislostnímu korpusu verze 2.0 (PDT 2.0). Obsahuje podrobný komplexní popis dosavadních pravidel anotování českých vět na tektogramatické rovině, a to především po stránce lingvistické, ale i po stránce technické. Anotovaná data neodráží vždy přesně popisovaný stav pravidel anotace, proto je v technické zprávě zahrnut i co nejpřesnější popis anotovaných tektogramatických stromů v korpusu PDT 2.0.

Acknowledgement

Dokument vznikl za finanční podpory grantů Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy: MSM0021620838, LC536, 1ET100300517, 1ET101120503, 1ET201120505; Grantové agentury České republiky: GA201/05/H014, GA405/05/0913 a Grantové agentury Univerzity Karlovy: UK350/2005, UK352/2005, UK375/2005.

Úvod

Tato příručka popisuje reprezentaci věty v Pražském závislostním korpusu (PDT) na tzv. tektogramatické rovině. Je určena zejména uživatelům PDT, a to jak těm, kteří se chtějí orientovat v námi použité reprezentaci z lingvistického hlediska, tak pro ty, kteří budou PDT dále automaticky zpracovávat, například statistickými nebo jinými metodami pro účely automatické syntaktické analýzy nebo syntézy.

Předchozí, nižší úrovně PDT se zabývaly:

- morfologickou anotací (lemata, tagy - hodnoty morfologických kategorií; uspořádání slov je lineární, bez struktury).

Manuál pro morfologickou anotaci viz Prague Dependency Treebank 2.0, CDROM, doc/manuals/cz/m-layer/.

- analytickou (povrchově syntaktickou) anotací (závislostní struktura, analytické funkce).

Manuál pro analytickou rovinu viz Prague Dependency Treebank 2.0, CDROM, doc/manuals/cz/a-layer/.

Tektogramatická anotace je anotací strukturní, závislostní, zachycuje tzv. hloubkovou, významovou strukturu věty. Na tektogramatické rovině má každá (správně tvořená) věta alespoň jeden zápis, který jednoznačně charakterizuje význam této věty, popřípadě jeden z jejích významů (je-li věta i z hlediska jejího širšího kontextu výjimečně víceznačná). Zápis na tektogramatické rovině obsahuje veškerou informaci, kterou stavba věty a její lexikální obsazení dává a která je nutná pro převod tohoto tektogramatického zápisu na zápis nižších rovin i pro její interpretaci ve smyslu intenzionální sémantiky.

Tektogramatický zápis věty tedy obsahuje kromě zachycení vlastní hloubkové struktury věty a funkcí jednotlivých členů této struktury i řadu dalších údajů, jako jsou různé druhy tzv. gramatémů, informace o gramatické a textové koreferenci a o aktuálním členění (včetně hloubkového slovosledu, tj. stupně výpovědní dynamičnosti).

Tektogramatická rovina vychází do značné míry z roviny analytické. Vzhledem k tomu, že se anotovala tatáž data, nebylo nutné ruční anotaci reprezentace věty na tektogramatické rovině vytvářet od začátku, nýbrž bylo možné z roviny analytické řadu věcí převzít, například téměř úplnou strukturu věty (alespoň pokud jde o autosémantické slovní jednotky) - analytická a tektogramatická rovina jsou založeny na stejné koncepci závislosti. Řadu dalších věcí bylo možné připravit automaticky ještě předtím, než byla ruční anotace zahájena, řada věcí byla naopak automaticky zpracována poté, co anotátoři svou práci dokončili. Pro tuto práci byly navrženy a implementovány různé automatické procedury. Tyto procedury však samy o sobě nedefinují výslednou reprezentaci, i když některé konstrukce jsou schopny do tektogramatické reprezentace převést velmi přesně. Rozhodující je definice tektogramatické roviny popsaná v tomto manuálu; výsledky automatických procedur jsou proto upravovány ručně anotátory. (Popisem fungování automatických procedur se tento manuál nezabývá.)

Anotovaná data PDT 2.0 neodráží vždy přesně (poslední) stav pravidel anotace na tektogramatické rovině. Proto má tato příručka dvojí účel: jednak shrnuje naši dosavadní představu o pravidlech pro anotaci českých vět na tektogramatické rovině (tj. jak by se měly nadále české texty anotovat) a jednak se snaží o co nejpřesnější popis anotovaných dat v korpusu PDT 2.0. Rozdíl mezi zde popsanými anotačními pravidly a skutečným stavem anotace je způsoben zejména tím, že právě až anotace prověřila adekvátnost na počátku daných pravidel, až anotace ukázala, které pravidlo bylo třeba zpřesnit, či nahradit jiným. Anotace též ukázala na problematické syntaktické konstrukce, které bylo třeba v jejím průběhu popsat a pro které bylo nutné vytvořit další pravidla. Nová pravidla anotace tak vznikala po celou dobu anotování a i v samotném závěru anotace docházelo k novým modifikacím pravidel. Zpětnou kontrolu dat podle výsledné závěrečné verze pravidel nebylo možné (z časových důvodů) provést ve všech oblastech anotace. Kontrolovala a opravovala se jen anotace jednotlivých dílčích jevů, byť těch podstatných a často se vyskytujících. V příručce vždy na případný rozdíl mezi popsanými pravidly a skutečným stavem anotací upozorníme.

Kapitoly v manuálu jsou rozčleněny analogicky podle způsobu reprezentace věty na tektogramatické rovině. Základní principy reprezentace věty na tektogramatické rovině jsou popsány v první kapitole 1 – „*Základní principy reprezentace věty na tektogramatické rovině*“, zde jsou také vysvětleny důležité termíny, které dále v příručce používáme. Následující kapitola 2 – „*Typy uzlů*“ třídí uzly tektogramatického stromu do různých typů. Atributy blíže specifikující lexikální jednotku (reprezentovanou uzlem) popisují další dvě kapitoly 3 – „*Tektogramatické lema (t-lemma)*“ a 4 – „*Komplexní uzly a gramatémy*“. Následuje popis struktury věty, zejména popis zachycení vztahu závislosti mezi lexikálními jednotkami (5 – „*Struktura reprezentace věty*“). Anotace specifických syntaktických struktur je popsána v 7 – „*Specifické syntaktické konstrukce*“. Zvláštní kapitola je věnována funktorům a sub-funktorům (6 – „*Funktory a subfunktory*“). Po jedné kapitole je věnováno také koreferenci (8 – „*Koreference*“) a aktuálnímu členění (9 – „*Aktuální členění*“). Poslední kapitola (10 – „*Formát dat*“) obsahuje některé informace o formátu anotovaných dat, které jsou z hlediska ruční anotace relevantní.

1. Typografické konvence

Příklady. V příručce je řada příkladů, které ilustrují popisovaný jev. Příklady mají ustálenou formu. Nezobrazují strukturu, ale pouze hodnoty atributů u uzlů reprezentujících jednotlivá slova vyjádřená i nevyjádřená v povrchové podobě věty.

Příkladové věty jsou vymyšlené a většinou jsou uvedeny bez kontextu. Naznačená anotace pak odpovídá anotaci této příkladové věty v nejobvyklejším kontextu.

Pozor! V příkladové větě je vždy zachycen jen ten úsek anotace, který má příklad ilustrovat (to například znamená, že pokud ilustrujeme zachycení nějakého vyjádřeného výrazu, nemusí být do příkladové věty doplněny všechny elidované výrazy).

Slova reprezentovaná jedním uzlem jsou v příkladové větě podtržena. Hodnota vybraného atributu náležející tomuto uzlu je uvedena v hranatých závorkách [] ve formě: název atributu=hodnota (je-li vybraných hodnot více, jsou zápisy uvnitř hranatých závorek odděleny středníkem). Je-li potřeba uvést v příkladové větě hodnoty náležející jen jednomu uzlu, je výčet hodnot v hranatých závorkách uveden za příkladovou větou. Je-li potřeba uvést hodnoty náležející více uzlům, následují výčty hodnot v hranatých závorkách hned za posledním podtrženým slovem, které je reprezentováno daným uzlem.

Výjimku představují hodnoty atributu `functor`. Je-li potřeba uvést funktory jednotlivých uzlů, uvádíme jejich hodnoty vždy hned za slovem (které je reprezentováno daným uzlem). Funktor není uváděn v hranatých závorkách, od slova je oddělen jen tečkou.

Příklady:

Upadl do nesnázi.DIR3 *na dlouhou dobu*. [is_state=1]

Špičková *cena*.DENOM [is_member=1] *a*.CONJ *špičkový výkon*.DENOM [is_member=1]

V povrchové podobě věty nevyjádřená slova (reprezentovaná nově vytvořenými uzly) jsou v příkladech uváděny ve složených závorkách { }. Ve složených závorkách je vždy uvedeno t-lemma nově vytvořeného uzlu, za kterým může, ale nemusí následovat zápis hodnot vybraných atributů.

Příklady:

{#PersPron.ACT} *Přijde*.

{#PersPron.ACT [tfa=t]} *Přijde*.

Je-li v příkladu třeba zdůraznit, že některá slova naopak nejsou v tektogramatickém stromě reprezentována samostatným uzlem, jsou tato slova uvedena ve špičatých závorkách < >.

Příklad:

Přijde jen.RHEM <*tehdy*>, <*když*> *mu ustoupíš*.TWHEN

Příkladové tektogramatické stromy. Pro řadu příkladových vět uvádíme v manuálu i příkladové tektogramatické stromy. V každém příkladovém tektogramatickém stromě je zachycena úplná anotace dané věty.

Pro tektogramatické stromy v PDT 2.0 byly zavedeny dvě šablony stylu zobrazení (viz Prague Dependency Treebank 2.0, CDROM, doc/tools/tred/PML_mak.html). Příkladové stromy jsou v manuálu zobrazeny šablonou PML_T_Full s následujícím nastavením.

Uzly. Na řádcích pod uzlem stromu se hodnoty atributů (pokud jsou u daného uzlu vyplněné) zobrazují v tomto pořadí:

- **t_lemma.sentmod (t_lemma koreferovaného uzlu)**

tfa_functor.subfunctor.state_M_P

nodetype nebo **gram/sempos**

gram

person_name

dsp_root.quot/type:quot/type

Hodnoty atributů jsou většinou uváděny přímo, bez názvu atributu. Názvy atributů jsou uváděny u některých gramatémů, je-li jejich hodnota význačná. Hodnota atributu `quot/type` je vždy uvedena ve formě `název atributu:hodnota`.

U komplexních uzlů (`nodetype=complex`) se neuvádí hodnota atributu `nodetype`, rovnou je uvedena hodnota atributu `gram/sempos`.

Zápis **state** je uveden, pokud v atributu `is_state` je vyplněna hodnota 1.

Zápis **_M** je uveden, pokud v atributu `is_member` je vyplněna hodnota 1.

Zápis **_P** je uveden, pokud v atributu `is_parenthesis` je vyplněna hodnota 1.

Zápis **person_name** je uveden, pokud v atributu `is_person_name` je vyplněna hodnota 1.

Zápis **dsp_root** je uveden, pokud v atributu `is_dsp_root` je vyplněna hodnota 1.

Uzel reprezentující slovo vyjádřené v povrchové podobě věty se zobrazuje jako kolečko, nově vytvořený uzel pro výraz nevyjádřený v povrchové podobě věty (`is_generated=1`) se zobrazuje jako čtvereček.

(I barevná výplň uzlu má význam: žluté uzly jsou uzly s hodnotou `f` v atributu `tfa`, zelené uzly mají v atributu `tfa` hodnotu `c`, nevybarvené (bílé) uzly mají v atributu `tfa` hodnotu `t`. Uzly, u kterých není hodnota atributu `tfa` vyplněna, jsou šedivé.)

Hrany. Hrany jsou zobrazeny jako rovné spojnice mezi uzly.

Hrana mezi technickým kořenem tektogramatického stromu a kořenem reprezentované věty a hrany mezi uzly s funktorem `PAR`, `PARTL`, `VOCAT`, `RHEM`, `CM`, `FPHR` a `PREC` a jejich rodiči (jedná se o hrany nereprezentující závislost; viz 5.1.2 – „Nezávislostní hrany“) jsou zobrazeny jako tenká přerušovaná čára.

Horní polovina hrany mezi kořenem souřadné struktury a terminálním členem souřadné struktury je zobrazena jako tenká šedivá čára, dolní polovina této hrany je zobrazena jako silná šedivá čára. Horní polovina hrany mezi kořenem souřadné struktury (který není přímým členem jiné souřadné struktury) a jeho rodičem je zobrazena jako silná šedivá čára, dolní polovina této hrany je zobrazena jako tenká šedivá čára. Hrana mezi kořenem souřadné struktury a kořenem společného rozvíjení je zobrazena jako tenká (modrá) čára. Hrana mezi kořenem souřadné struktury a přímým členem této struktury, kterým

je opět kořen souřadné struktury (při vnořených souřadných strukturách) je zobrazena jako tenká šedivá čára. (K souřadným strukturám viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“).

Odkazy. Atributy typu odkaz reprezentující zejména koreferenční vztahy se zobrazují jako šipky směřující od jednoho uzlu k druhému. Gramatický koreferenční vztah je zobrazen jako (oranžová) přerušovaná (čárkovaná) šipka směřující od koreferujícího uzlu k uzlu koreferovanému. Textový koreferenční vztah je zobrazen jako (modrá) tečkovaná šipka směřující od koreferujícího uzlu k uzlu koreferovanému. Nenachází-li se koreferovaný uzel v tomtéž tektogramatickém stromě jako uzel koreferující, je šipka krátká a ukazuje nalevo nebo napravo od uzlu, podle toho, zda koreferovaný uzel je v předcházejícím nebo následujícím tektogramatickém stromě, a vedle t-lematu uzlu je na stejném řádku uvedeno t-lemma koreferovaného uzlu.

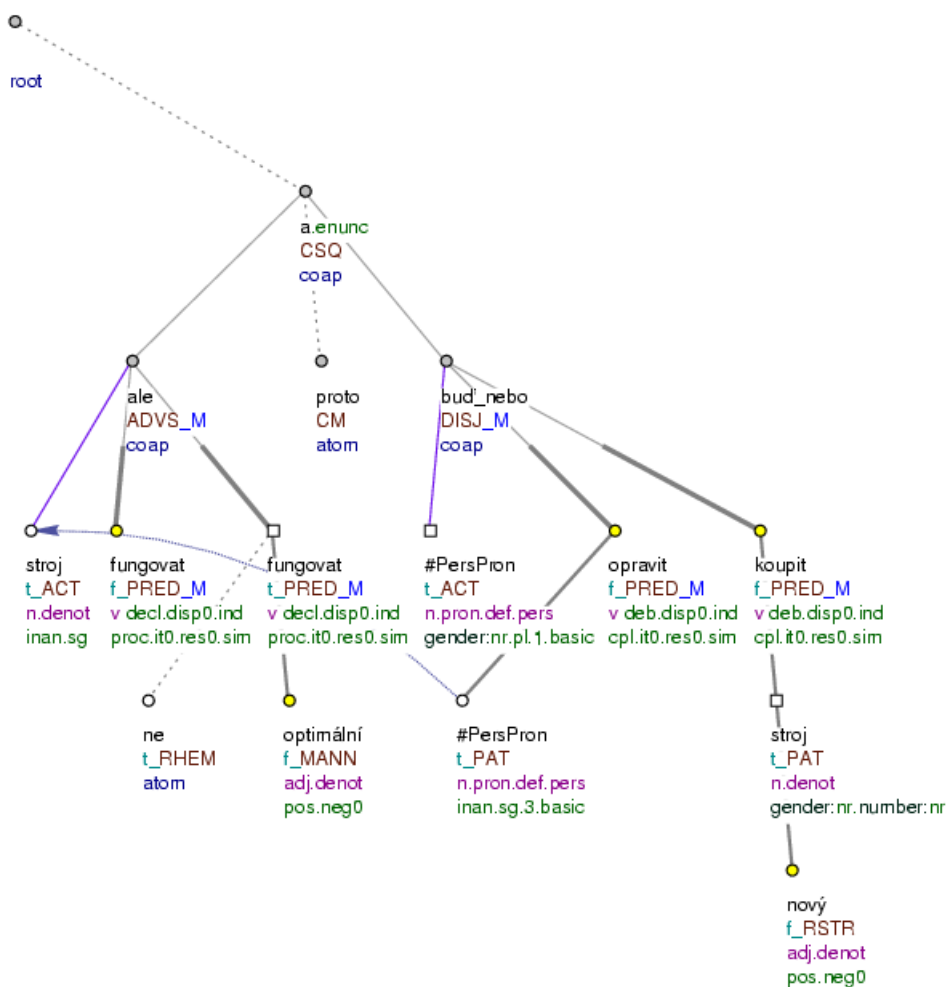
Pozor! Textové koreferenční vztahy přesahující hranice jednoho tektogramatického stromu nejsou v příkladových tektogramatických stromech vyznačeny.

Odkazování k segmentu (`coref_special=segm`) je zobrazeno jako krátká (červená) šipka směřující nalevo od uzlu. Exoforické odkazování (`coref_special=exoph`) je zobrazeno jako krátká (modrá) šipka směřující vzhůru od uzlu.

Druhá závislost u doplňku je reprezentována (zelenou) přerušovanou (čárka - tečka) šipkou směřující od uzlu s funktoem `COMPL` k uzlu reprezentujícímu řídicí jméno.

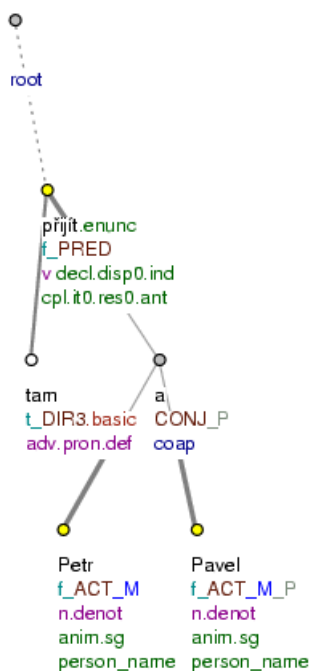
Pozor! V příkladových tektogramatických stromech není (stejně jako v anotovaných stromech v PDT 2.0; k tomu viz 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“) zachycena valence všech substantiv, důsledně je zachycena pouze valence u substantiv verbálních!

Obrázek 1. Příkladový tektogramatický strom

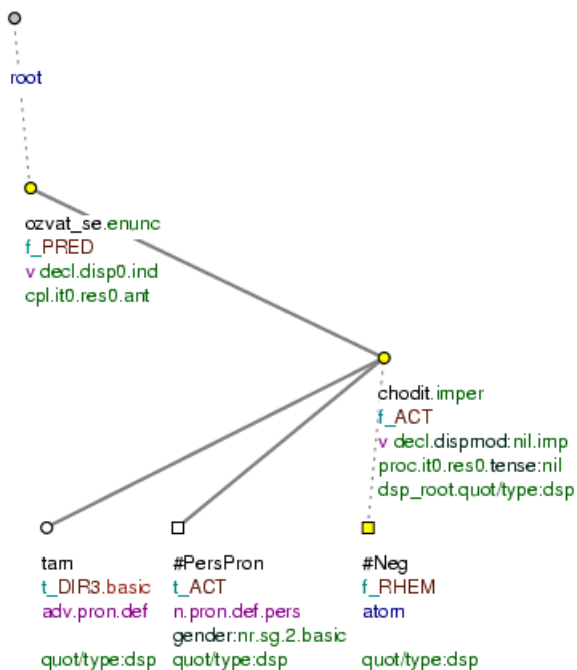
Stroj funguje, ale ne optimálně, a proto ho musíme buď opravit, nebo koupit nový.

Obrázek 2. Příkladový tektogramatický strom

Přišel tam Petr (a Pavel).

Obrázek 3. Příkladový tektogramatický strom

Ozvalo se: „Nechod' tam!“

Další typografické konvence. V textu jsou **tučným** písmem na začátku odstavců zvýrazněny dílčí nadpisy. *Kurzívou* jsou zvýrazněny termíny, které se na daném místě vymezují a *kurzívou* jsou též psány příklady.

Tři vykřičníky !!! na začátku odstavce označují odstavec, ve kterém jsou uvedeny poznámky týkající se odlišnosti anotovaných dat od popisovaných pravidel. Není-li tato poznámka v sekci uvedena, předpokládá se, že data odpovídají popsaným pravidlům.

Kapitola 1. Základní principy reprezentace věty na tektogramatické rovině

Přirozený jazyk tvoří mimořádně složitý systém, proto je vhodné rozložit jeho popis do několika rovin. Nejvyšší rovina jazykového popisu ve funkčně generativním popisu (FGP), který slouží jako teoretické východisko PDT, se nazývá tektogramatická rovina a slouží k zachycení významové struktury věty. Tektogramatická rovina v PDT přebírá základní myšlenky z FGP, v řadě jednotlivostí je však doplňena nebo upravena.

Tektogramatická rovina PDT se řídí následujícími principy:

- základní jednotkou anotace na tektogramatické rovině je věta jakožto základní prostředek pro vyjádření nějakého sdělení.
- pro každou správně utvořenou českou větu lze vytvořit její tektogramatickou reprezentaci - tektogramatickou stromovou strukturu (dále zjednodušeně tektogramatický strom).
- v případě víceznačnosti je teoreticky možné vytvořit více tektogramatických stromů pro jednu větu. V PDT je ale vytvořen pro jednu větu vždy právě jeden strom, který u víceznačných vět odpovídá zvolenému čtení.
- v případě synonymie může naopak různým větám odpovídat tentýž tektogramatický strom (musí jít ovšem o striktní synonymii, kdy pravdivostní podmínky obou vět jsou zcela totožné). Příkladem synonymních výrazů s identickou tektogramatickou reprezentací jsou spojení *otcův klobouk* a *klobouk otce*. Myšlenka synonymie byla v PDT (ve srovnání s návrhem ve FGD) realizovaná ve velmi omezeném rozsahu.

Tektogramatický strom (jakožto datová struktura) má tyto základní vlastnosti:

- *tektogramatický strom* je datová struktura, jejímž základem je kořenový strom (ve smyslu definice teorie grafů): skládá se z množiny uzlů a z množiny hran a jeden uzel je vyznačen jako kořen stromu.
- *uzel* tektogramatického stromu buď reprezentuje výraz obsažený v povrchové podobě věty, nebo může jít o „umělý“, nově vytvořený uzel, který je do tektogramatického stromu dodaný; tento uzel pak nemá v povrchové podobě věty svůj protějšek. Funkční slova užitá ve větě (například: podřadící spojky, pomocná slovesa) vlastní uzly v tektogramatickém stromě zpravidla nemají (k tomu viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“).

Každý uzel je sám o sobě komplexní, uvnitř strukturovaná jednotka. Lze ji chápat jako množinu atributů, přesněji řečeno jako množinu uspořádaných dvojic jméno atributu -- hodnota atributu. Přítomnost nebo nepřítomnost jednotlivých atributů v daném uzlu vyplývá z typu uzlu (viz 2 – „*Typy uzlů*“).

obr. 1.1: Příkladem uzlů reprezentujících výrazy obsažené v povrchové podobě věty jsou uzly reprezentující výrazy: *starý*, *sultán*, *nový*, *sultán*, *vystřídali se*. Předložková skupina *na trůnu* je reprezentována jedním uzlem (předložka *na* není reprezentována samostatným uzlem). Z důvodu zachycení koordinačního spojení *starý sultán a nový sultán* je samostatným uzlem reprezentována spojka *a*. Příkladem dodaného, nově vytvořeného uzlu je uzel reprezentující patiens (func-tor=PAT) slovesa *vystřídat se* (nově vytvořený uzel je zobrazen jako čtvereček).

Atributy uzlu můžeme třídit do několika skupin. Základními atributy uzlu tektogramatického stromu jsou tektogramatické lema, gramatémy a funktor. Tektogramatické lema zachycuje lexikální význam uzlu (viz 3 – „*Tektogramatické lema (t-lemma)*“). Gramatémy odpovídají především významům

lexikálních a morfologických kategorií (viz 4 – „*Komplexní uzly a gramatémy*“). Funktory odpovídají druhům syntaktické závislosti mezi autosémantickými výrazy, syntaktickým funkcím (viz 6 – „*Funktory a subfunktory*“). U uzlů jsou dále uvedeny také hodnoty atributů, které podávají informaci o koreferenci (viz 8 – „*Koreference*“), aktuálním členění a hloubkovém slovosledu (viz 9 – „*Aktuální členění*“). Zbývající atributy se týkají speciálních vlastností struktury stromu a jinak nezachytitelných syntaktických a sémantických jevů.

Hodnoty atributů jsou různého typu (viz 10.2 – „*Uzel stromu a typy hodnot atributů*“). Hodnotou atributu je obvykle řetězec znaků; množina určitých řetězců pro daný atribut je většinou pevně daná. Zvláštním typem atributů jsou atributy typu odkaz. Pomocí atributů typu odkaz jsou v tektogramatickém stromě zachyceny vztahy (zejména koreferenční) mezi uzly (respektive mezi autosémantickými výrazy), které vedou „napříč“ stromem, nebo dokonce mezi stromy.

obr. 1.1: V příkladovém tektogramatickém stromě je zobrazen jeden atribut typu odkaz, reprezentující gramatický koreferenční vztah (reciprocitu) mezi pacientem a aktorem predikátu *vystřídát se*. Zobrazen je jako zaoblená (červená) přerušovaná šipka.

Seznam všech atributů viz 10.4 – „*Atributy uzlů tektogramatického stromu*“.

- *hrany* tektogramatického stromu slouží k zachycení závislostních vztahů mezi uzly (respektive mezi autosémantickými výrazy). Ne každá hrana tektogramatického stromu však reprezentuje lingvistickou závislost (viz 5.1 – „*Závislost*“). Hrany nemají vlastní atributy; atributy logicky náležející hranám (například typ závislosti) jsou fyzicky reprezentovány pomocí atributů uzlů.

obr. 1.1: Hrany jsou v příkladovém tektogramatickém stromě zachyceny jako rovné spojnice mezi uzly. Hrany reprezentující závislost jsou vyznačeny tučnou šedivou čarou. Více viz 5.1 – „*Závislost*“.

- uzly tektogramatického stromu jsou *lineárně uspořádané*, toto lineární uspořádání uzlů slouží k reprezentaci hloubkového slovosledu věty (viz 5.3 – „*Hloubkový slovosled*“).

Při popisu tektogramatických stromů používáme také následující pojmy (zde je vysvětlujeme pouze neformálně):

Technický kořen tektogramatického stromu. Kořenem stromu je uzel, který nemá žádnou lingvistickou interpretaci a slouží pouze k technickým účelům (například nese identifikátor věty). Má vždy jediného přímého potomka. Kořen stromu označujeme termínem *technický kořen tektogramatického stromu*. Hovoříme-li dále v textu o uzlech tektogramatického stromu, technický kořen tektogramatického stromu (pokud to není výslovně uvedeno) nebereme v úvahu.

obr. 1.1: Technickým kořenem tektogramatického stromu je nejvýše umístěný uzel, jediný přímý potomek je s tímto uzlem spojen tenkou tečkovanou hranou (u technického kořene tektogramatického stromu je zobrazena hodnota atributu `nodetype` (typ uzlu) `root`, v PDT je u tohoto uzlu též zobrazena hodnota atributu `id`, tj. identifikátor věty v korpusu).

Rodič uzlu. Uzel X je *rodičem uzlu* Y, pokud v tektogramatickém stromu vede stromová hrana od uzlu X k uzlu Y a uzel X je blíže technickému kořeni tektogramatického stromu (v zobrazení stromu je rodič umístěn výše).

obr. 1.1: Rodičem uzlu reprezentujícího výraz (*starý*) *sultán* je uzel reprezentující spojku *a*.

Přímý potomek uzlu. Uzel X je *přímým potomkem uzlu* Y, pokud je uzel Y rodičem uzlu X.

Protože tektogramatický strom je lineárně uspořádaný, hovoříme také o pravém nebo levém přímém potomku. *Pravý (levý) přímý potomek* uzlu M je takový přímý potomek uzlu M, který je v lineárním uspořádání tektogramatického stromu umístěn napravo (nalevo) od uzlu M.

obr. 1.1: Přímými potomky uzlu reprezentujícího sloveso *vystřídát se* jsou tři uzly: uzel reprezentující spojku *a*, nově vytvořený uzel pro *patiens*, a uzel reprezentující předložkovou skupinu *na trůnu*. Všechny přímé potomky uzlu reprezentujícího sloveso *vystřídát se* jsou levé.

Řídící/závislý uzel uzlu. Jsou-li uzly X a Y (respektive výrazy jimi reprezentované) ve vztahu závislosti, říkáme, že uzel X je *řídící uzel* (resp. *uzel závislý* na) uzlu Y. Řídící uzel nemusí být totožný s rodičem závislého uzlu (řídících uzlů jediného uzlu může být dokonce víc) a závislý uzel nemusí patřit mezi přímé potomky řídícího uzlu (viz i 5.1 – „**Závislost**“). (V technické dokumentaci k PDT se pro tento typ uzlu používá i označení „efektivní rodič“ a „efektivní potomek/syn“).

obr. 1.1: Řídícím uzlem uzlu reprezentujícího výraz *starý* je uzel reprezentující výraz *sultán* (který je zároveň jeho rodičem). Řídícím uzlem uzlu reprezentujícího výraz *sultán* je uzel reprezentující sloveso *vystřídát se* (který však není jeho rodičem).

Sestra uzlu. Uzel X je *sestrou uzlu* Y (jiného než X), pokud mají společného rodiče.

Protože tektogramatický strom je lineárně uspořádaný, hovoříme také o pravé nebo levé sestře. *Pravá (levá) sestra* uzlu M je taková sestra uzlu M, která je v lineárním uspořádání tektogramatického stromu umístěna napravo (nalevo) od uzlu M.

obr. 1.1: Sestrou uzlu reprezentujícího spojku *a* je nově vytvořený uzel reprezentující patiens slovesa *vystřídát se* a uzel reprezentující předložkovou skupinu *na trůnu*. Všechny sestry uzlu reprezentujícího spojku *a* jsou pravé sestry.

Cesta od uzlu M. Pro pravidla anotace aktuálního členění definujeme také pojem pravé (levé) cesty od uzlu M a pojem nejpravější (nejlevější) cesty od uzlu M.

Pravá (levá) cesta od uzlu M je taková cesta v tektogramatickém stromě, která vede od uzlu M směrem k listu a končí v uzlu, který nemá pravého (levého) přímého potomka. Uzel M není uzlem této cesty.

Nejpravější (nejlevější) cesta od uzlu M je taková pravá (levá) cesta v tektogramatickém stromě, kde pro všechny uzly na této cestě platí, že nemají žádnou pravou (levou) sestru.

obr. 1.1: Od uzlu reprezentujícího řídící predikát *vystřídát se* nevede žádná pravá cesta. Na nejlevější cestě od uzlu reprezentujícího řídící predikát *vystřídát se* leží uzly reprezentující výrazy *a*, *sultán* a *starý*.

Podstrom tektogramatického stromu. *Podstrom tektogramatického stromu* je spojitý podgraf tektogramatického stromu (podmnožina jeho uzlů a hran s vyznačeným kořenem).

Kořen podstromu. *Kořenem podstromu* je uzel podstromu, jehož rodič (pokud existuje) není součástí tohoto podstromu.

Výraz. Lingvisticky relevantní část věty označujeme termínem *výraz*. (Za výraz považujeme i celou větu.)

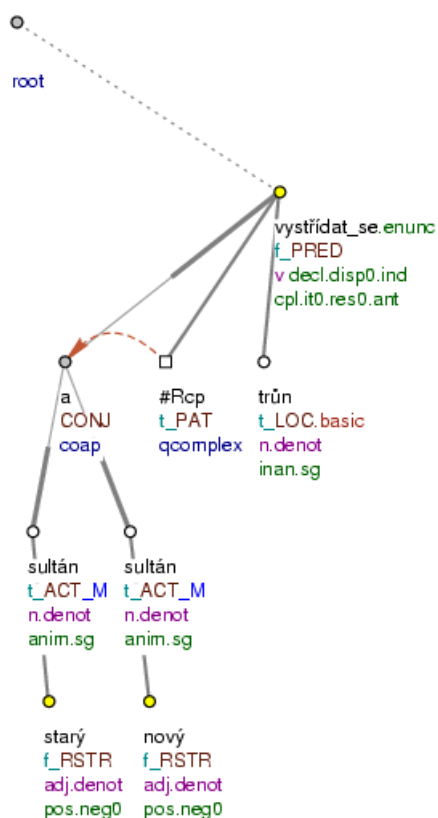
Kořen výrazu. *Kořen výrazu* je zkrácené označení pro kořen podstromu reprezentujícího daný výraz.

Kořenem věty je kořen podstromu odpovídajícího celé větě, tzn. (jediný) přímý potomek technického kořene tektogramatického stromu.

Efektivní kořen výrazu. *Efektivním kořenem výrazu* rozumíme uzel, který v daném tektogramatickém stromě buď nemá řídící uzel, nebo jehož řídící uzel není součástí podstromu reprezentujícího daný výraz. Efektivní kořen výrazu může být s kořenem výrazu totožný; zejména v případě souřadných struktur se však kořen výrazu, který je pro každý výraz jeden, od efektivních kořenů, kterých může být pro jeden výraz více, odlišuje.

obr. 1.1: Kořenem reprezentované příkladové věty uzel reprezentující sloveso *vystřídát se*. Tento uzel je zároveň též efektivním kořenem této věty. Koordinační spojení *starý sultán a nový sultán* je reprezentováno podstromem tektogramatického stromu, kořenem tohoto podstromu (kořenem tohoto koordinačního spojení) je uzel reprezentující spojku *a*, efektivními kořeny jsou oba uzly reprezentující substantivum *sultán*.

Obrázek 1.1. Tektogramatický strom

Starý sultán a nový sultán se vystřídali na trůnu.

1.1. Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám

Zatímco na morfologické rovině jsou každému slovu věty přiřazeny jeho lema a tag a na analytické rovině každému slovu věty odpovídá uzel v analytickém stromě s příslušnou analytickou funkcí, tektogramatická rovina už tento těsný vztah k povrchovému zápisu věty nemá.

Vztah mezi uzly tektogramatické a analytické roviny (který je obecně typu M:N (včetně 0:N a M:0)), je zachycen atributem `atree.rf` u technického kořene tektogramatického stromu a atributem `a` (jehož hodnotou je struktura atributů `lex.rf` a `a/aux.rf`) u ostatních uzlů.

Atribut `atree.rf`. Atribut `atree.rf` odkazuje triviálním způsobem z technického kořene tektogramatického stromu na technický kořen odpovídajícího analytického stromu. Obsahuje identifikátor technického kořene odpovídajícího analytického stromu (viz 1.1 – „Hodnoty atributu `atree.rf`“).

Tabulka 1.1. Hodnoty atributu `atree.rf`

PML odkaz	identifikátor technického kořene odpovídajícího analytického stromu
-----------	---

Atributy `a/lex.rf` a `a/aux.rf`. Atribut `a/lex.rf` obsahuje identifikátor uzlu analytické roviny, ze kterého tektogramatický uzel získal svůj lexikální význam (případně jeho největší část). Atribut `a/aux.rf` obsahuje seznam identifikátorů všech uzlů analytické roviny, které nějakým způsobem ovlivňují hodnotu funktoru, subfunktoru nebo gramatémů (jedná se zpravidla o analytické uzly repre-

zentující funkční slova: předložky, spojky, pomocná slovesa, odkazovací slova). Viz 1.2 – „Hodnoty atributu $a/lex.rf$ “ a 1.3 – „Hodnoty atributu $a/aux.rf$ “.

Tabulka 1.2. Hodnoty atributu $a/lex.rf$

PML odkaz	identifikátor uzlu analytického stromu, ze kterého tektogramatický uzel získal svůj lexikální význam (případně jeho největší část)
-----------	--

Tabulka 1.3. Hodnoty atributu $a/aux.rf$

seznam, jehož každý prvek je PML odkaz	identifikátory uzlů analytického stromu, které nějakým způsobem ovlivňují hodnotu funktoru, subfunktoru nebo gramatémů daného tektogramatického uzlu
--	--

Pro hodnoty těchto atributů platí následující pravidla:

- a. Pokud tektogramatický uzel nemá žádný protějšek na analytické rovině, jsou oba atributy u tohoto uzlu prázdné.

Příklad:

- *Dovolil mu odejít.* {#Cor.ACT}

Do tektogramatického stromu je na pozici aktora (subjektu) infinitivu doplněn nový uzel s t-lematem #Cor a s funktořem ACT, který neodpovídá žádnému uzlu na analytické rovině. Atributy $a/lex.rf$ i $a/aux.rf$ jsou u tohoto uzlu prázdné.

- b. Pokud tektogramatický uzel (jiný než nově vytvořený uzel s t-lematy #Forn, #Idph, #EmpVerb a #EmpNoun) odpovídá právě jednomu analytickému uzlu, pak je v atributu $a/lex.rf$ obsažen odkaz na tento uzel a atribut $a/aux.rf$ je prázdný.

Příklad:

- *Premiér zahájil schůzi.*

Každé ze tří slov této věty je v analytickém i tektogramatickém stromu reprezentováno jedním uzlem. V atributu $a/lex.rf$ je u tektogramatického uzlu uveden identifikátor odpovídajícího analytického uzlu. Atribut $a/aux.rf$ je (u všech uzlů) prázdný.

- c. Pokud daný tektogramatický uzel (jiný než nově vytvořený uzel s t-lematy #Forn, #Idph, #EmpVerb a #EmpNoun) odpovídá více analytickým uzlům, pak je v atributu $a/lex.rf$ obsažen odkaz na ten analytický uzel, ze kterého daný tektogramatický uzel získal svůj lexikální význam (případně jeho největší část), a atribut $a/aux.rf$ obsahuje seznam odkazů na zbývající analytické uzly, zpravidla nesoucí funkční slova (předložky, podřadící spojky, pomocná slovesa atd.).

Příklad:

- *Odešli s tím, že už by nemuseli nikdy přijít.*

V tektogramatickém stromě reprezentujícím tuto větu odpovídá jeden tektogramatický uzel s t-lematem *přijít* šesti analytickým uzlům (*s, tím, že, by, nemuseli, přijít*). V atributu $a/lex.rf$ je u tektogramatického uzlu uveden identifikátor analytického uzlu s lematem *přijít*. Atribut $a/aux.rf$ obsahuje seznam identifikátorů zbývajících analytických uzlů: odkazovací slovo (předložková skupina) a podřadící spojka mají vliv na funktoř tektogramatického uzlu, pomocný kondicionálový tvar slovesa *být* a modální sloveso mají vliv na hodnoty gramatémů.

- d. Nově vytvořené uzly s t-lematy #EmpVerb a #EmpNoun mají vždy prázdný atribut *a/lex.rf*, protože plnovýznamové slovo, které zastupují, nebylo v povrchové podobě věty vyjádřeno. Pokud nebylo v povrchové podobě věty vyjádřeno ani žádné funkční slovo, je atribut *a/aux.rf* také prázdný, jinak obsahuje seznam odkazů na funkční slova (například na pomocná slovesa ve složené slovesné formě s nevyjádřeným plnovýznamovým slovesem).

Příklad:

- {#EmpVerb.COND} *Pokud ano, dejte nám vědět.*

Do tektogramatického stromu je na pozici predikátu závislé klauze doplněn nový uzel s t-lematem #EmpVerb a s funktorem COND, který neodpovídá žádnému uzlu pro plnovýznamové slovo v analytickém stromě. Hodnota funktoru je však ovlivněna podřadící spojkou *pokud*. Atribut *a/lex.rf* je proto u tektogramatického uzlu prázdný, v atributu *a/aux.rf* je uveden identifikátor analytického uzlu pro spojku *pokud*.

- e. Nově vytvořené uzly s t-lematy #Idph a #Forn, které slouží k seskupení částí identifikačních a cizojazyčných výrazů do jednoho seznamu (*nodetype=list*), mají vždy prázdný atribut *a/lex.rf*. Pokud je cizojazyčný nebo identifikační výraz na analytické rovině syntakticky spojen s jedním nebo více funkčními slovy, pak jsou odkazy na tato funkční slova obsaženy v atributu *a/aux.rf*.

Příklad:

- {#Forn.DIR3} *Pojede na Pikes Peak.*

Do tektogramatického stromu je z důvodu zachycení cizojazyčného výrazu doplněn nový uzel s t-lematem #Forn a funktorem DIR3, který neodpovídá (ani nemůže) žádnému uzlu pro plnovýznamové slovo v analytickém stromu. Hodnota funktoru je však ovlivněna předložkou *na*. Atribut *a/lex.rf* je proto u tektogramatického uzlu prázdný, v atributu *a/aux.rf* je uveden identifikátor analytického uzlu pro předložku *na*.

Pozor! Jednotce nižší roviny nemusí na rovině tektogramatické odpovídat žádný uzel. Takto ignorovány jsou nejrůznější grafické symboly a zvrtné *se* jako součást reflexivního pasiva a konstrukcí s dispoziční modalitou.

Kopírované uzly. Do skupiny b), nebo c) patří i kopírované uzly. Jedná se o uzly reprezentující jednotky, které se na tektogramatické rovině vyskytují několikrát, ale v povrchové podobě věty jsou vyjádřeny jen jednou, protože jejich další výskyty jsou elidovány. V atributu *a/lex.rf* a *a/aux.rf* u kopírovaných uzlů jsou uvedeny identifikátory těch analytických uzlů pro slova vyjádřená v povrchové podobě věty, která jsou pro daný kopírovaný uzel relevantní, ovlivňují jeho t-lemma, funktor a další atributy. Srovnej:

- *Řešení je rozděleno na dvě části. První {část.PAT} se bude realizovat na našem pracovišti.*

Předložková skupina *na části* (v první větě) je v tektogramatickém stromu reprezentována jedním uzlem: v atributu *a/lex.rf* je uveden identifikátor analytického uzlu pro substantivum *část*, v atributu *a/aux.rf* je uveden identifikátor analytického uzlu pro předložku *na*. Do tektogramatického stromu druhé věty je na pozici elidovaného patientu zkopírován tektogramatický uzel z první věty reprezentující předložkovou skupinu *na části*. V atributu *a/lex.rf* bude u tohoto zkopírovaného uzlu uveden opět identifikátor analytického uzlu pro substantivum *část*, atribut *a/aux.rf* však bude prázdný, předložka *na* nemá žádný vliv na funktor zkopírovaného uzlu.

Více k elipsám viz 5.12 – „Elipsy“.

Uzel s t-lematem #PersPron. Do skupiny a), b), nebo c) patří i uzly s t-lematem #PersPron. Uzel s t-lematem #PersPron nemusí odpovídat žádnému analytickému uzlu, pak je zachycen podle pravidel v a). Srovnej:

- {#PersPron.ACT} *Přišel.*

Uzel s t-lematem #PersPron neodpovídá žádnému analytickému uzlu. Atributy *a/lex.rf* a *a/aux.rf* jsou u tohoto uzlu prázdné.

Podle pravidel v b), nebo c) je uzel s t-lematem #PersPron zachycen v případech, kdy reprezentuje v povrchové podobě věty vyjádřené osobní nebo zvrtné zájmeno. V atributu *a/lex.rf* je uveden identifikátor analytického uzlu reprezentujícího zájmeno. V atributu *a/aux.rf* jsou uvedeny identifikátory uzlů případných funkčních slov. Srovnej:

- *On přišel.*

Vyjádřené osobní zájmeno *on* je v tektogramatickém stromě reprezentováno uzlem s t-lematem #PersPron. V atributu *a/lex.rf* bude u tohoto uzlu uveden identifikátor analytického uzlu reprezentujícího zájmeno *on*. Atribut *a/aux.rf* bude prázdný.

- *Přišel pro něj.*

Předložková skupina *pro něj* je v tektogramatickém stromě reprezentována uzlem s t-lematem #PersPron. V atributu *a/lex.rf* bude u tohoto uzlu uveden identifikátor analytického uzlu reprezentujícího zájmeno *něj*. V atributu *a/aux.rf* bude uveden identifikátor analytického uzlu pro předložku *pro*.

Uzel s t-lematem #Rcp. Do skupiny a), b) nebo c) patří i uzly s t-lematy #Rcp. Uzel s t-lematem #Rcp nemusí odpovídat žádnému analytickému uzlu, pak je zachycen podle pravidel v a). Srovnej:

- {#Rcp.ADDR} *Státy spolu obchodují.*

Reciprocita vyjádřená v této větě je v tektogramatickém stromě zachycena nově vytvořeným uzlem s t-lematem #Rcp. Uzel s t-lematem #Rcp neodpovídá žádnému analytickému uzlu. Atributy *a/lex.rf* a *a/aux.rf* jsou u tohoto uzlu prázdné.

Podle pravidel v b), nebo c) je zachycen v případech, kdy je v povrchové podobě věty vyjádřen nějaký formální ukazatel reciprocity. V atributu *a/lex.rf* je uveden identifikátor analytického uzlu reprezentujícího reciproční zájmeno *se*. V atributu *a/aux.rf* je případně uveden identifikátor analytického uzlu pro případnou předložku. Srovnej:

- *Pavel a Martin se potkali.* {#Rcp.PAT}

Reciprocita vyjádřená v této větě je v tektogramatickém stromě zachycena nově vytvořeným uzlem s t-lematem #Rcp. V atributu *a/lex.rf* bude u tohoto uzlu uveden identifikátor analytického uzlu reprezentujícího výraz *se*. Atribut *a/aux.rf* bude prázdný.

- *Martin a Radek se mezi sebou domluvili.* {#Rcp.ADDR}

Reciprocita vyjádřená v této větě je v tektogramatickém stromě zachycena nově vytvořeným uzlem s t-lematem #Rcp. V atributu *a/lex.rf* bude u tohoto uzlu uveden identifikátor analytického uzlu reprezentujícího výraz *se*. V atributu *a/aux.rf* bude uveden identifikátor analytického uzlu pro předložku *mezi*.

Více k reciprocitě viz 5.2.4.2 – „Reciprocita“.

!!! Odkazy na předložky a podřadící spojky včetně odkazovacích slov by v datech měly být v pořádku; bylo provedeno mnoho testů, které správnost těchto odkazů kontrolovaly. Nezkontrolovány zůstaly však zejména odkazy na pomocná a modální slovesa. Též hodnoty atributu *a/aux.rf* jsou u zkopírovaných uzlů zkontrolovány jen částečně. Všechny hodnoty beze změny (a předpokládáme, že je to tak správně) zůstaly zachovány u zkopírovaných uzlů, které mají řídicí uzel se stejným t-lematem jako kopírovaný uzel. Zároveň se testovalo, že žádný zkopírovaný uzel nemá v atributu *a/aux.rf* odkaz na víc než jednu spojku nebo předložku.

Kapitola 2. Typy uzlů

Uzly tektogramatického stromu jsou rozděleny do osmi skupin; tyto skupiny nazýváme typy uzlů. Typy uzlů jsou vymezeny buď na základě tektogramatického lematu uzlu (dále t-lematu, viz 3 – „*Tektogramatické lema (t-lemma)*“), nebo na základě jeho funktoru, popřípadě jak podle t-lematu, tak podle funktoru.

Pro každý typ uzlu platí v zásadě stejná pravidla o jeho přímých potomcích.

Rozlišují se následující typy uzlů:

- technický kořen tektogramatického stromu (viz 2.1 – „Technický kořen tektogramatického stromu“),
- uzly atomické (viz 2.2 – „Atomické uzly“),
- kořeny souřadných struktur (viz 2.3 – „Kořeny souřadných struktur“),
- kořeny seznamových struktur (viz 2.4 – „Kořeny seznamových struktur“),
- uzly reprezentující cizojazyčné výrazy (viz 2.5 – „Uzly reprezentující cizojazyčné výrazy“),
- uzly reprezentující závislé části frazeologických spojení (viz 2.6 – „Uzly reprezentující závislé části frazeologických spojení“),
- komplexní uzly (viz 2.7 – „Komplexní uzly“),
- uzly kvazikomplexní (viz 2.8 – „Uzly kvazikomplexní“).

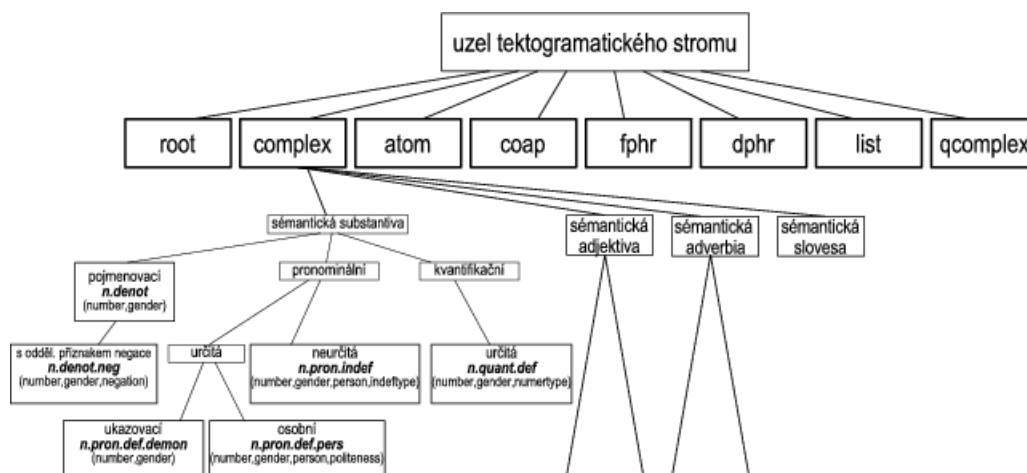
Informace o typu uzlu je zachycena hodnotou atributu `nodetype`. Atribut `nodetype` nabývá osmi hodnot a přináleží každému uzlu tektogramatického stromu. Hodnoty atributu `nodetype` jsou uvedeny v 2.1 – „Hodnoty atributu `nodetype`“.

Tabulka 2.1. Hodnoty atributu `nodetype`

<code>root</code>	technický kořen tektogramatického stromu
<code>atom</code>	atomický uzel
<code>coap</code>	kořen souřadné struktury
<code>list</code>	kořen seznamové struktury
<code>fphr</code>	uzel reprezentující cizojazyčný výraz
<code>dphr</code>	uzel reprezentující závislou část frazeologického spojení
<code>complex</code>	komplexní uzel
<code>qcomplex</code>	kvazikomplexní uzel

Hierarchie typů uzlů tektogramatického stromu. Hierarchii typů uzlů tektogramatického stromu znázorňuje schéma obr. 2.1. Zkratky uvedené na druhé úrovni jsou hodnotami atributu `nodetype`. Komplexní uzly jsou jako jediný typ uzlů dále děleny, a to do čtyř sémantických slovních druhů (sémantických substantiv, sémantických adjektiv, sémantických adverbii a sémantických sloves). Všechny sémantické slovní druhy kromě sémantických sloves jsou dále vnitřně strukturovány. Vnitřní struktura těchto sémantických slovních druhů je popsána v 4.2.1 – „Vztah sémantických slovních druhů ke slovním druhům tradičním“, kde je také znázorněna schémata obr. 4.2, obr. 4.3 a obr. 4.4.

Obrázek 2.1. Hierarchie typů uzlů tektogramatického stromu

2.1. Technický kořen tektogramatického stromu

`nodetype = root`

Kořenem tektogramatického stromu je umělý uzel se speciálně definovanými hodnotami atributů, obsahuje především identifikaci věty v korpusu, viz 10.1 – „Atributy technického kořene tektogramatického stromu“). Kořen tektogramatického stromu označujeme termínem technický kořen tektogramatického stromu. V atributu `nodetype` má vždy hodnotu `root`.

Technickému kořenu tektogramatického stromu nenáleží atribut `functor` ani atribut `t_lemma`.

Technický kořen tektogramatického stromu má vždy právě jednoho přímého potomka, kterým je buď kořen souřadné struktury (viz 2.3 – „Kořeny souřadných struktur“), nebo efektivní kořen nějaké nezávislé slovesné nebo neslovesné klauze (viz 5.4 – „Slovesné a neslovesné klauze“, tj. uzel s funktorem `PRED`, `DENOM`, `VOCAT`, `PARTL`, `PAR`; viz 6.1 – „Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí“).

2.2. Atomické uzly

`nodetype = atom`

Atomické uzly jsou ohodnoceny jedním z funktorů: `ATT`, `CM`, `INTF`, `MOD`, `PARTL`, `PREC`, `RHEM` (viz 6.7 – „Funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbialní výrazy“ a 6.12.4 – „Funktory pro modifikátory souřadného spojení (CM)“).

Jako `t`-lemata atomických uzlů vystupují výrazy vyjadřující postoj mluvčího (zpravidla funktor `ATT`), výrazy s významem intenzifikace (jednoho členu výpovědi nebo výpovědi celé, funktor `INTF`) nebo modální charakteristiky děje (funktory `MOD`), dále slova signalizující návaznost na předchozí kontext (funktory `PREC`), rematizátory (funktory `RHEM`, syntaktická negace reprezentována uzlem se zástupným `t`-lematem `#Neg`, viz 3.4 – „Zástupná `t`-lemata“) a modifikátory souřadných spojení (zpravidla adverbia a částice, funktor `CM`).

Atomickým uzlům náleží `t`-lema, funktor a další atributy. Atomickým uzlům nenáleží gramatémy.

Atomické uzly zpravidla nemají žádné potomky.

2.3. Kořeny souřadných struktur

`nodetype = coap`

Kořeny souřadných struktur mají jeden z funktorů: CONJ, ADVS, CSQ, DISJ, GRAD, REAS, CONFR, CONTRA, OPER a APPS (viz 6.12 – „**Funktory pro významy souřadných spojení**“).

T-lematy těchto uzlů mohou být koordináční a apoziční spojky (například: *a, ale, kdežto*), zástupná t-lemata pro interpunkční znaménka (například: #Comma, #Dash, #Colon, #Separ, viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“) nebo operátory matematických operací a intervalů (například: +, *krát, od_do*).

Uzlům tohoto typu náleží t-lemma, jeden z uvedených funktorů a další atributy. Kořenům souřadných struktur nenáleží gramatémy.

Na kořenu souřadné struktury mohou bezprostředně viset:

- uzly reprezentující terminální členy souřadné struktury (tj. skutečné členy souřadného spojení; v atributu `nodetype` mají zpravidla hodnotu `complex`),
- kořen (vnořen) souřadné struktury (`nodetype = coap`),
- uzly, které současně rozvíjejí všechny členy této souřadné struktury (tj. společná rozvití souřadně spojených členů; v atributu `nodetype` mají zpravidla hodnotu `complex` nebo `qcomplex`),
- uzly pro rematizátory společného rozvití (`functor = RHEM`, `nodetype = atom`),
- uzly, které rozvíjejí samotný kořen této souřadné struktury (jde o modifikátory spojovacího výrazu s funktorem CM; `nodetype = atom`).

K pravidlům anotace souřadných struktur viz 5.6 – „**Souřadnost**“.

2.4. Kořeny seznamových struktur

`nodetype = list`

Kořeny seznamových struktur jsou uzly s t-lematy #Idph a #Forn.

Funkcí těchto uzlů je shromáždit několik uzlů do seznamu. Kořeny seznamových uzlů nemají protějšek v povrchové podobě věty, jde vždy o nově vytvořené uzly, kterým je přidělen funktor vyjadřující funkci závislých uzlů seznamu (chápaných jako celek) ve struktuře věty.

Uzel s t-lematem #Idph vystupuje jako kořen struktury, která plní funkci názvu (knihy, skladby apod.). Více viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“.

Uzel s t-lematem #Forn shromažďuje do seznamu členy cizojazyčného výrazu. Uzly reprezentující členy cizojazyčného výrazu vystupují jako sesterské uzly s funktorem FPHR (`nodetype=fphr`; viz 2.5 – „Uzly reprezentující cizojazyčné výrazy“) a jejich pořadí odpovídá pořadí v povrchovém slovosledu (více viz 7.9 – „**Cizojazyčné výrazy**“). Uzly s t-lematem #Forn se tím liší od uzlů s t-lematem #Idph, jejichž závislé uzly zpravidla vytvářejí stromovou strukturu.

Kořeny seznamových struktur jsou charakterizovány t-lematem, funktorem a dalšími atributy. Kořenům seznamových struktur nenáleží gramatémy.

Pod kořeny seznamových struktur mohou viset uzly dvojího typu:

- *prvky seznamu*:
- pod uzlem s t-lematem #Forn:

- uzly s funktorem `FPHR` (`nodetype=fphr`), které již nemají žádné potomky.
- pod uzlem s t-lematem `#Idph`:
 - podstrom reprezentující název (identifikační výraz), jehož efektivní kořeny mají funktor `ID`.
- *rozvíti seznamu*: všechny ostatní uzly, které nevyhovují prvkům seznamu (v atributu `nodetype` mají zpravidla hodnotu `complex`),

Na rozdíl od společných rozvíti souřadných struktur ovšem nerozvíjejí každý prvek seznamu, ale seznam jako celek.

2.5. Uzly reprezentující cizojazyčné výrazy

`nodetype = fphr`

Uzly reprezentující cizojazyčné výrazy jsou uzly s funktory `FPHR` (viz 6.8.3 – „`FPHR`“).

Každý člen cizojazyčného výrazu (tím se rozumí rovněž pomlčky, apostrofy, čárky apod.) je reprezentován uzlem. T-lematem těchto uzlů s funktorem `FPHR` jsou slovní formy vystupující v povrchové podobě věty. Členy cizího výrazu nesené uzly s funktorem `FPHR` jsou jako sesterské uzly shromážděny pod uzlem s t-lematem `#Forn` (`nodetype=list`; viz 2.4 – „Kořeny seznamových struktur“) a jejich pořadí odpovídá povrchovému slovosledu. Cizojazyčný výraz plní ve struktuře věty jedinou funkci, která je zachycena funktorem u kořene seznamové struktury s t-lematem `#Forn`.

Uzlům tohoto typu náleží t-lema, funktor a další atributy. Uzlům reprezentujícím cizojazyčné výrazy nenáleží gramatémy.

Uzly tohoto typu nemají žádné potomky.

K anotaci cizojazyčných výrazů viz 7.9 – „Cizojazyčné výrazy“.

2.6. Uzly reprezentující závislé části frazeologických spojení

`nodetype = dphr`

Uzly reprezentující závislé části frazeologických spojení jsou uzly s funktorem `DPHR` (viz 6.8.2 – „`DPHR`“).

T-lematem uzlu s funktorem `DPHR` je závislá část frazeologického spojení, tedy forma slova, která s t-lematem řídicího uzlu vytváří jednu lexikální jednotku, jejíž význam bývá přenesený a zpravidla nevyplývá z významů jednotlivých členů. V případě, že má frazém více závislých částí, vystupují v t-lematu uzlu s funktorem `DPHR` všechny tyto formy spojené podtržítkem v pořadí, v jakém se vyskytovaly v povrchové podobě věty (viz 3.3.1 – „Víceslovné t-lema“).

Uzly tohoto typu jsou charakterizovány t-lematem, funktorem a dalšími atributy. Uzlům reprezentujícím závislé části frazeologických spojení nenáleží gramatémy.

Uzly tohoto typu zpravidla nemají žádné potomky; výjimky viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“.

K anotaci frazeologických spojení viz 5.8 – „Frazémy“.

Podobnou povahu jako uzly s funktorem `DPHR` mají také uzly s funktorem `CPHR` (viz 6.8.1 – „`CPHR`“). Také tyto uzly vytvářejí se svým řídicím uzlem jednu lexikální jednotku, její sémantika je však nesená

především uzlem s funktorem $CPHR$, t-lemma řídicího uzlu bývá sémanticky chudé. Spojení uzlu s funktorem $CPHR$ s řídicím uzlem bývá volnější než v případě uzlu s funktorem $DPHR$ a je nutné, aby morfologické kategorie uzlu s funktorem $CPHR$ byly zachyceny pomocí gramatémů. Uzly s funktorem $CPHR$ jsou tedy řazeny mezi uzly komplexní, jimž gramatémy náležejí.

2.7. Komplexní uzly

nodetype = complex

Komplexní uzly jsou uzly reprezentující autosémantická slova (substantiva, adjektiva, slovesa, adverbia, také číslovky a zájmena). Autosémantická slova vyjadřují morfologické kategorie (na rozdíl od synsémantik, která jsou reprezentována uzly jiných typů). K tektogramatické reprezentaci autosémantických slov je vedle t-lematu a funktoru zapotřebí také gramatémů (jakožto tektogramatických korelátů morfologických kategorií, viz zvl. 4.5 – „Gramatémy“), popřípadě dalších atributů. Tím, že komplexní uzlům náležejí gramatémy, se tyto uzly odlišují od všech ostatních typů uzlů.

T-lematem komplexních uzlů, které reprezentují slovo přítomné v povrchové podobě věty, je zpravidla lexikální hodnota daného slova (reprezentovaná jako řetězec grafémů základní formy slova). Výjimkou jsou komplexní uzly reprezentující osobní nebo posesivní zájmena: jejich t-lematem je zástupné t-lemma $\#PersPron$ (viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“).

Mezi komplexní uzly jsou dále řazeny nově vytvořené uzly, které jsou kopiemi uzlů reprezentujících povrchově vyjádřená slova (t-lemma zkopírovaného uzlu se neliší od t-lemat uzlů nesoucích povrchově realizovaná slova), a nově vytvořené uzly se zástupným t-lematem $\#PersPron$ a se zástupným t-lematem $\#EmpNoun$.

Nově vytvořený uzel s t-lematem $\#PersPron$ (t-lemma nově vytvořeného uzlu a uzlu reprezentujícího povrchově přítomné zájmeno se neliší) vystupuje v pozici povrchově nerealizovaného (elidovaného) osobního zájmena (zpravidla plnicího funkci aktantu). Hodnotami gramatémů tohoto nově vytvořeného uzlu zachycujeme některé (z hlediska tektogramatické roviny relevantní) kategorie, které byly v povrchové podobě věty vyjádřeny slovesem, které však na tektogramatické rovině u slovesa zaznamenány nejsou (došlo by tak ke ztrátě této informace; jde hlavně o informaci o čísle a rodu).

Nově vytvořený uzel s t-lematem $\#EmpNoun$ vystupuje jako řídicí uzel uzlu nesoucího nesubstantivizované adjektivum. V gramatémech tohoto nově vytvořeného uzlu je zachycena informace o některých kategoriích závislého adjektiva (jde o číslo a rod, viz 4.6.1.2 – „Určitá pronominální sémantická substantiva ukazovací“). Nově vytvořené uzly s jiným zástupným t-lematem než s t-lematy $\#PersPron$ nebo $\#EmpNoun$ patří mezi uzly kvazikomplexní (viz 2.8 – „Uzly kvazikomplexní“).

Komplexní uzly jsou rozřazeny do čtyř základních skupin, tzv. sémantických slovních druhů, které jsou dále vnitřně strukturovány (viz 4.2 – „Sémantické slovní druhy“). Přináležitost komplexního uzlu k sémantickému slovnímu druhu je zaznamenána v atributu $sempos$ (viz 4.3 – „Atributy nadřazené gramatémům“). Z příslušnosti uzlu k sémantickému slovnímu druhu vyplývá, které gramatémy jsou pro daný uzel relevantní (tj. hodnotou atributu $sempos$ je jednoznačně vymezena množina gramatémů náležejících danému uzlu).

Komplexní uzel může být rozvíjen jak jiným komplexním uzlem, tak všemi ostatními typy uzlů s výjimkou technického kořene stromu (viz 2.1 – „Technický kořen tektogramatického stromu“) a uzlů s funktorem $FPHR$ (viz 2.5 – „Uzly reprezentující cizojazyčné výrazy“). Pořadí uzlů závisejících na komplexním uzlu se řídí pravidly pro hloubkový slovosled (viz 9.3 – „Výpovědní dynamičnost“).

2.8. Uzly kvazikomplexní

nodetype = qcomplex

Kvazikomplexní uzly jsou specifickým typem uzlů, které v tektogramatickém stromu vystupují ve stejných pozicích (se stejnými funktoři) jako uzly komplexní, k jejich popisu ovšem není potřeba

gramatémů: tyto uzly nerepresentují lexikální jednotku vyjadřující morfologické kategorie. Jde buď o nově vytvořené uzly vystupující v pozicích uzlů nesoucích valenční a nevalenční doplnění, aktanty nebo jiná doplnění, nebo o uzly reprezentující povrchově přítomná interpunkční znaménka a jiné nealfanumerické symboly. Jak nově vytvořeným uzlům, tak uzlům reprezentujícím povrchově přítomné symboly náleží zástupná t-lemata. T-lematem tohoto typu uzlů tedy může být:

- některé z t-lemat zastupujících valenční nebo nevalenční doplnění: #AsMuch, #Cor, #EmpVerb, #Equal, #Gen, #Oblfm, #QCor, #Rcp, #Some, #Total, #Unsp (uzly s těmito t-lematy jsou vždy uzly kvazikomplexní),
- některé z t-lemat odpovídajících nealfanumerickým symbolům: #Amp, #Ast, nebo #Percnt (uzly s těmito t-lematy jsou rovněž vždy kvazikomplexními uzly),
- anebo některé z t-lemat reprezentujících interpunkční znaménka: #Bracket, #Comma, #Colon, #Dash, #Period, #Period3 nebo #Slash. Uzly s těmito t-lematy jsou kvazikomplexními uzly pouze v případě, že mají jiný funktor než funktor charakterizující kořeny souřadných struktur (tj. například mají-li funktor PRED; jinak jsou chápány jako kořeny souřadných struktur, viz 2.3 – „Kořeny souřadných struktur“).

K charakteristice vyjmenovaných t-lemat viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“.

Kvazikomplexní uzly jsou dostatečně popsány t-lematem a funktorem a dalšími atributy, gramatémy této skupině nenáleží.

Kapitola 3. Tektogramatické lema (t-lema)

Tektogramatické lema, dále *t-lema* je jedním z atributů uzlu tektogramatického stromu (atribut `t_lemma`). Hodnotou atributu `t_lemma` je buď lexikální hodnota uzlu (reprezentovaná jako řetězec grafémů základní slovní formy), nebo hodnota „umělá“ (tzv. zástupné t-lema, viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“).

Podle t-lematu je v zásadě možné rozlišit dva druhy uzlů:

- uzly reprezentující slova přítomná v povrchové podobě věty, jejichž t-lema má zpravidla podobu řetězce grafémů odpovídajícího základní formě daného slova, a nově vytvořené uzly, které jsou kopii uzlu reprezentujícího slovo přítomné v povrchové podobě věty (t-lemata zkopírovaných uzlů se tedy od t-lemat uzlů reprezentujících slova přítomná v povrchové podobě věty neliší a nebudou dále zvlášť probírána: platí pro ně závěry o t-lematech uzlů reprezentujících povrchově přítomná slova),
- nově vytvořené uzly se zástupnými t-lematy.

(Případy, které se z tohoto hrubého rozlišení vyjímají, jsou popsány dále.)

3.1. Morfologické lema (m-lema)

Při popisu t-lemat uzlů tektogramatického stromu je užitečné pracovat také s pojmem lematu morfologického, i když tento pojem s tektogramatickou rovinou nesouvisí.

Jako *morfologické lema (m-lema)* chápeme základní slovní formu (například nominativ sg. pro substantiva, infinitiv pro slovesa), která je danému slovnímu tvaru přiřazena na morfologické rovině.

Skutečná lemata na morfologické rovině, která jsou výstupem morfologického analyzátoru, mohou kromě tohoto základního tvaru obsahovat za speciálním znakem ještě technické přípony popisující sémantické nebo slovtvorné rysy slova (například: „vazba-2^(spojení)“, „protiprávnost_^(*3ý“). Tyto přípony zde zanedbáváme, v uvedených příkladech tedy považujeme za m-lema „vazba“ a „protiprávnost“.

3.2. T-lema a m-lema, t-lema a slovní forma

U uzlů reprezentujících slova, která vystupují v povrchové podobě věty, se t-lema většinou shoduje s odpovídajícím m-lematem.

Pro některá slova však bylo na tektogramatické rovině zvoleno zvláštní t-lema, které protějšek mezi m-lematy nemá (tzv. zástupné t-lema - viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“; viz položky a), b) a j) v seznamu), nebo takové t-lema, které odpovídá m-lematu jiného slova (viz položky c) až i) v seznamu), nebo t-lema složené, které odpovídá dvěma (několika) m-lematům (viz položku k) v seznamu). V některých případech odpovídá t-lema přímo formě daného slova, která vystupuje v povrchové podobě věty (viz položku l) v seznamu). Kořeny souřadných struktur mají tzv. reprezentativní t-lema (viz položku m) v seznamu).

Jde o následující případy:

- a. osobní zájmena (včetně reflexivního *si* a *se*) jsou v tektogramatických stromech reprezentována uzlem s jediným zástupným t-lematem `#PersPron` (viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“).

Příklady:

- *tobě* je reprezentováno uzlem s t-lematem #PersPron;
- *oni* → #PersPron;
- *sobě* → #PersPron.

Viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“ a 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“.

- b. posesivní zájmena (včetně reflexivního *svůj*) jsou reprezentována uzlem rovněž se zástupným t-lematem #PersPron (viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“).

Příklady:

- *náš* je reprezentováno uzlem s t-lematem #PersPron;
- *její* → #PersPron;
- *svoje* → #PersPron.

Viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“ a 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“.

- c. posesivní adjektiva jsou reprezentována uzlem s t-lematem odpovídajícího substantiva.

Příklady:

- *matčin* je reprezentováno t-lematem *matka*;
- *Pavlova* → *Pavel*.

Viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“ a 4.6.1.1 – „Pojmenovací sémantická substantiva“.

- d. krátký tvar adjektiva je reprezentován tvarem dlouhým.

Příklady:

- *zklamán* reprezentováno uzlem s t-lematem *zklamany*;
- *spokojena* → *spokojený*;
- *ochoten* → *ochotný*.

Pozor! Trpné participium je reprezentováno infinitivem; například *pozván* je reprezentováno uzlem s t-lematem *pozvat*.

- e. deadjektivní adverbia jsou reprezentována uzlem s t-lematem odpovídajícího adjektiva.

Příklad:

- *pěkně* je reprezentováno uzlem s t-lematem *pěkný*.

Viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“ a 4.6.2.1 – „Pojmenovací sémantická adjektiva“.

- f. adverbia se směrovým významem jsou reprezentována uzlem, jehož t-lematem je adverbium s významem místním.

Příklady:

- *tudy* je reprezentováno uzlem s t-lematem *tady*;
- *sem* → *tady*.

Viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“ a 4.6.3 – „Sémantická adverbia“.

- g. adverbia s různými časovými významy jsou reprezentována uzlem, jehož t-lematem je adverbium s časovým významem odpovídajícím na otázku „kdy“.

Příklady:

- *doted'* je reprezentováno uzlem s t-lematem *ted'*;
- *doposud* → *ted'*.

Viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“ a 4.6.3 – „Sémantická adverbia“.

- h. jednotlivé typy číslovek jsou reprezentovány uzlem s t-lematem odpovídající číslovky základní.

Příklady:

- *trojí* je reprezentováno uzlem s t-lematem *tři*;
- *třetina* → *tři*;
- *kolikátý* → *kolik*;
- *pětkrát* → *pět*.

Viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“ a 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“, 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“ a 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“.

- i. jednotlivé typy zájmen, zájmných adverbii a zájmných číslovek jsou reprezentovány uzlem s t-lematem odpovídajícím vztažné podobě daného zájmena, adverbia nebo číslovky.

Příklady:

- *někdo* je reprezentováno uzlem s t-lematem *kdo*;
- *nic* → *co*;
- *všechn* → *co*;
- *žádný* → *který*.

Viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“ a 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“, 4.6.2.3 – „Neurčitá pronominální sémantická adjektiva“, 4.6.3.5 – „Určitá pronominální sémantická adverbia“ a 4.6.3.6 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia“.

- j. interpunkční znaménka a jiné nealfanumerické symboly jsou (podobně jako osobní a posesivní zájmena) reprezentovány uzly se zástupnými t-lematy. Viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“.

Příklady:

- interpunkční čárka je reprezentována uzlem s t-lematem #Comma;
- pomlčka → #Colon.

- k. slova, která jsou sémanticky úzce spjata a mají tak dohromady jediný lexikální význam, jsou v některých případech v tektogramatických stromech reprezentována jediným uzlem, jehož t-lema je složeno z jednotlivých slov, která se na daném lexikálním významu podílejí. Hovoříme o více-slovném t-lematu; podrobněji viz 3.3 – „T-lema víceslovných lexikálních jednotek“.

Příklady:

- *smát se* je reprezentováno jediným uzlem s t-lematem *smát_se*;
 - *a nebo* → *a_nebo*.
 - *van Beethoven* → *van_Beethoven*.
- l. ustrnulé určité slovesné tvary, ustrnulé přechodníky a ustrnulé infinitivy (plnicí funkce adverbialní, nikoli funkce charakteristické pro slovesa) jsou na tektogramatické rovině reprezentovány uzlem, jehož t-lematem je forma těchto slov vystupující v povrchové podobě věty (například *myslím*, *soudě* apod.). Uzlem s t-lematem odpovídajícím slovní formě jsou rovněž reprezentována cizí slova s funktoem F_{PHR}.

Viz i 5.5.1 – „Závislé slovesné klauze bez určitého slovesného tvaru“ a 7.9 – „Cizojazyčné výrazy“.

- m. různé varianty souřadících spojovacích výrazů a operátorů jsou reprezentovány uzlem (node type = *coop*) s tzv. reprezentativním t-lematem, které odpovídá m-lematu jedné vybrané varianty. Reprezentativní t-lema může být i víceslovné (viz položka k v tomto seznamu) a 3.3.1 – „Víceslovné t-lema“).

Příklady:

- *bud' - nebo* i *bud'to - nebo* je reprezentováno jediným uzlem s reprezentativním t-lematem *bud'_nebo*;
- *od - přes - do* i *od - přes - po* i *od - přes - k* → *od_přes_do*.

Viz i 7.16 – „Souřadící spojovací výrazy a operátory“.

K t-lematům popsaným v bodech b), c), e) až i) jsme dospěli na základě sledování derivačních procesů. Deriváty jsou na tektogramatické rovině reprezentovány uzly s t-lematem slova, od něhož byly odvozeny. K jednotlivým typům derivací, vztahujícím se k vyjmenovaným případům, viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“.

Nově vytvořené uzly mohou mít t-lema zástupné, tato t-lemata s m-lematy nijak nekorespondují; viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“. U zkopírovaných uzlů se podoba t-lematu řídí stejnými pravidly jako podoba t-lemat uzlů reprezentujících povrchově přítomná slova.

3.3. T-lema víceslovných lexikálních jednotek

Některá slova nevystupují jako samostatné lexikální jednotky (zpravidla jde o slova významově chudá), ale jsou úzce spjata s jiným slovem: z hlediska lexikálního významu tak jde v podstatě o jednotku jedinou. Spojení dvou (popřípadě více) slov, která mají dohromady jediný lexikální význam, nazýváme *víceslovnými lexikálními jednotkami*.

Víceslovné lexikální jednotky jsou v tektogramatických stromech zachyceny několika způsoby:

- víceslovná jednotka je reprezentována jediným uzlem a všechny její části jsou součástí t-lematu (hovoříme o víceslovném t-lematu; viz 3.3.1 – „Víceslovné t-lema“),
- víceslovná jednotka je reprezentována jediným uzlem, jehož t-lema odpovídá jedné z částí této jednotky. Informace o ostatních částech jednotky je zachycena pomocí gramatémů (3.3.2 – „Víceslovné lexikální jednotky zachycené pomocí gramatémů“),
- víceslovná lexikální jednotka je reprezentována několika uzly (podle konvencí reprezentace na tektogramatické rovině) a skutečnost, že vytvářejí jedinou jednotku, je vyjádřena pomocí speciálních funktořů (3.3.3 – „Víceslovné lexikální jednotky zachycené speciálními funktořů“),

- víceslovná lexikální jednotka je reprezentována několika uzly (podle konvencí reprezentace na tektogramatické rovině) a jejich sémantická sounáležitost je vyjádřena speciální strukturou (3.3.4 – „Víceslovné lexikální jednotky zachycené speciální strukturou“).

!!! Zatím nezachycené víceslovné lexikální jednotky. Některé typy víceslovných lexikálních jednotek na tektogramatické rovině prozatím zachycovány nejsou. Jedná se zejména:

- o určité typy spojení modálního slovesa s infinitivem (modální predikáty).

Například: *nemůže nepřijít*; viz 5.9.1.1 – „Modální predikáty“.

- o spojení fázových sloves s plnovýznamovými slovesy (fázové predikáty).

Například: *začne plakat*. Viz 5.9.1.2 – „Fázové predikáty“.

- o spojení kvazimodálních a kvazifázových sloves s plnovýznamovými slovesy (kvazimodální predikáty).

Například: *má plán odejít*. Viz 5.9.2 – „Kvazimodální a kvazifázové predikáty“.

- o skloňované názvy (oproti názvům neskloňovaným - viz 3.3.4 – „Víceslovné lexikální jednotky zachycené speciální strukturou“).

Například: *Univerzita Karlova, Evropská unie*.

- o další spojení slov vystupujících například jako souslovné pojmenování předmětů, institucí apod.

Například: *gramofonová deska, vysoká škola*.

3.3.1. Víceslovné t-lema

Víceslovné t-lema náleží těm uzlům, které reprezentují některé víceslovné lexikální jednotky. Víceslovné t-lema sestává ze všech (z hlediska tektogramatické roviny relevantních) částí dané lexikální jednotky, jednotlivé části jsou spojeny podtržítkem.

Jediným uzlem s víceslovným t-lematem jsou reprezentovány:

- **slovesa, jejichž součástí je výraz „se“ nebo „si“.**

T-lema sloves, jejichž součástí je výraz *se* nebo *si* (více viz 7.14 – „Výrazy „se“ a „si““), je tvořeno slovesným infinitivem a zvrtným elementem *se* nebo *si*.

Příklady:

- *smát se* je reprezentováno jediným uzlem s t-lematem *smát_se*;
- *setkat se* → *setkat_se*.

- **vícedílné spojky a spojkové dvojice.**

Příklady:

- *bud' - nebo* je reprezentováno jediným uzlem s t-lematem *bud'_nebo*;
- *jak - tak* → *jak_tak*;
- *a nebo* → *a_nebo*.

Více viz 7.16.1 – „Souřadící spojovací výrazy“.

- **víceslovné operátory.**

Příklady:

- *od - do* je reprezentováno jediným uzlem s t-lematem *od_do*;
- *od - přes - do* → *od_přes_do*.

Více viz 7.16.2 – „Operátory“.

- **vícedílná čísla s funkcí „nálepky“.**

K vícedílným číslům s funkcí „nálepky“ patří čísla telefonů, směrovací čísla apod. (viz 7.10.1.3 – „Číslovky s funkcí „nálepky““).

Příklady:

- *420 987 596 281* je reprezentováno jediným uzlem s t-lematem *420_987_596_281*;
- *278 11* → *278_11*.

- **výrazy složené z čísla a adjektiva.**

Příklady:

- *41 letý* je reprezentováno jediným uzlem s t-lematem *41_letý*;
- *12 procentní* → *12_procentní*;
- *35 stupňové* → *35_stupňový*;
- *90 kilometrová* → *90_kilometrový*;
- *28 členná* → *28_členný*;
- *200 hektarový* → *200_hektarový*.

- **příjmení s cizími předložkami „van“, „von“, „de“ apod.**

Příklady:

- *van Gogh* je reprezentováno jediným uzlem s t-lematem *van_Gogh*;
- *de Vito* → *de_Vito*;
- *von Ryanův* → *von_Ryan*.

- **závislé části frazeologického spojení.**

Zvláštním případem jsou víceslovné závislé části frazeologického spojení (s funktorem DPHR; viz 5.8 – „Frazémy“): v t-lematu těchto uzlů vystupují formy všech těchto závislých částí (včetně předložek) spojené podtržítky v pořadí, v jakém se vyskytly v povrchové podobě věty.

Příklady:

- *nohy na ramena* jako závislá část frázemu *vzít nohy na ramena* je reprezentováno jediným uzlem s t-lematem *nohy_na_ramena*;
- *(běhat) mráz po zádech* → *mráz_po_zádech*;
- *(mít) hluboko do kapsy* → *hluboko_do_kapsy*.

Více viz 5.8 – „Frazémy“.

3.3.2. Víceslovné lexikální jednotky zachycené pomocí gramatémů

Pomocí gramatémů jsou zachyceny následující víceslovné lexikální jednotky:

- **modální predikáty.**

Modální predikáty (spojení modálního slovesa s infinitivem; viz 5.9.1.1 – „Modální predikáty“), jsou rovněž reprezentovány jediným uzlem, t-lema tohoto uzlu ovšem není (na rozdíl od případů v 3.3.1 – „Víceslovné t-lema“) víceslovné. Jako t-lema uzlu reprezentujícího modální predikát vystupuje infinitiv plnovýznamového slovesa, informace o modalitě této jednotky, která je vyjádřena modálním slovesem, je zachycena hodnotou gramatému deontické modalitě (deontmod; viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modalitě (deontmod)“).

Příklady:

- *muset odejít* je reprezentováno jediným uzlem s t-lematem *odejít*;
- *chci pracovat* → *pracovat*.

Pozor! Tomuto pravidlu se vymykají případy, kdy je negováno jak plnovýznamové sloveso, tak sloveso modální (například: *nemůžeš nepřijít*), a několik případů dalších (viz 5.9.1.1 – „Modální predikáty“).

3.3.3. Víceslovné lexikální jednotky zachycené speciálními funktoři

Některé víceslovné lexikální jednotky dělíme na dvě části (na část řídicí a závislou), každá z nich je reprezentována samostatným uzlem. Sounáležitost uzlů nesoucí obě části je vyjádřena prostřednictvím speciálního funktoři u závislé části. Takto jsou zachyceny:

- **složené predikáty.**

Uzlu reprezentujícímu závislou část náleží funktoři CPHR.

Příklad:

- *mít dojem* je reprezentováno dvěma uzly s t-lematy *mít* a *dojem*. Uzel s t-lematem *dojem* má funktoři CPHR.

Ke složeným predikátům viz 5.9.3 – „Složené predikáty“.

- **frazeologická spojení.**

Uzlu reprezentujícímu závislou část náleží funktoři DPHR.

Příklad:

- *vzít nohy na ramena* je reprezentováno dvěma uzly s t-lematy *vzít* a *nohy_na_ramena*. Uzel s t-lematem *nohy_na_ramena* má funktoři DPHR. K podobě t-lematu u závislé části frazému viz 3.3.1 – „Víceslovné t-lema“.

K frazeologickým spojení viz 5.8 – „Frazémy“.

- **složené souřadící spojovací výrazy.**

Uzlu reprezentujícímu závislou část (výrazy modifikující souřadící spojovací výraz) náleží funktoři CM.

Příklad:

- *a dokonce* je reprezentováno dvěma uzly s t-lematy *a* a *dokonce*. Uzel s t-lematem *dokonce* má funktor CM.

K souřadícím spojovacím výrazům viz 7.16 – „**Souřadící spojovací výrazy a operátory**“.

3.3.4. Víceslovné lexikální jednotky zachycené speciální strukturou

Části některých víceslovných lexikálních jednotek jsou reprezentovány samostatnými uzly a jejich sounáležitost vyplývá ze zachycení v tektogramatickém stromě. Jedná se zejména o:

- **neskloňované názvy.**

Jednotlivé části názvu jsou reprezentovány samostatnými uzly. Sounáležitost těchto uzlů je dána funktorem ID u efektivních kořenů podstromu reprezentujícího název (efektivní kořeny neskloňovaného názvu mají vždy funktor ID). V některých případech je tato sounáležitost ještě podepřena nově vytvořeným uzlem se zástupným t-lematem #Idph. Tento uzel vystupuje jako rodič kořene podstromu reprezentujícího název (k anotaci názvů viz 7.8 – „**Identifikační výrazy**“).

3.4. Zástupná t-lemata

Jako *zástupná t-lemata* nazýváme uměle vytvořená t-lemata začínající znakem #. Zástupná t-lemata náleží:

- **nově vytvořeným uzlům, které nejsou zkopírované.**

(Zkopírované uzly mají t-lemma, které odpovídá t-lematům uzlů nesoucích povrchově přítomná slova).

- uzlům reprezentujícím některá slova (popřípadě symboly) přítomná v povrchové podobě věty. Jsou to uzly reprezentující:

- **osobní a posesivní zájmena.**

Uzly reprezentující osobní a posesivní zájmena mají t-lemma #PersPron.

- **interpunkční znaménka a další nealfanumerické symboly.**

Uzly reprezentující interpunkční znaménka a další nealfanumerické symboly mají následující zástupná t-lemata:

- znak & je reprezentován uzlem s t-lematem #Amp;
- znak % → #Percnt;
- znak * → #Ast;
- tečka → #Period;
- tři tečky → #Period3;
- čárka → #Comma;
- dvojtečka → #Colon;
- pomlčka a spojovník → #Dash;

- lomítko → #Slash;
- středník → #Semicolon;
- závorka → #Bracket.

Pozor! Ne každé interpunkční znaménko je na tektogramatické rovině reprezentováno uzlem. K tomu viz 7.18 – „**Interpunkce**“.

!!! Uzlem s t-lematem #Colon, #Dash nebo #Slash zachycujeme uvedené grafické znaky, nesou-li nějaký význam. Například uzel pro dvojtečku vyjadřující dělení, poměr, uvádějíci přímou řeč apod. má vždy t-lemma #Colon.

- **syntaktickou negaci.**

Uzel reprezentující syntaktickou negaci vyjádřenou v povrchové podobě věty morfémem *ne*-u slovesa má t-lemma #Neg. K tomu viz 7.13 – „**Negační a afirmační výrazy**“.

Abecední seznam všech zástupných t-lemat. Níže uvádíme seznam všech zástupných t-lemat, která se v tektogramatických stromech vyskytují. T-lemata řadíme abecedně a uvádíme, zda reprezentují slovo (znak) přítomné v povrchové podobě věty, nebo zda jsou t-lematem nově vytvořeného uzlu (a protějšek v povrchové podobě věty tedy nemají). Navíc uvádíme, jakým typem uzlu jsou tato zástupná t-lemata zpravidla nesena.

- #Amp

= t-lemma uzlu reprezentujícího symbol „ & “ (přítomný v povrchové podobě věty).

nodetype = coap

- #AsMuch

= t-lemma nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nepřítomný výraz, který vyjadřuje míru okolnosti řídicího děje, v jejímž důsledku nastane nějaký účinek. Více viz 7.7 – „**Konstrukce se závislou klauzí účinkovou**“.

nodetype = qcomplex

- #Ast

t-lemma uzlu reprezentujícího symbol hvězdičky „ * “ (přítomný v povrchové podobě věty).

nodetype = qcomplex

- #Benef

= t-lemma nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nevyjádřené volné doplnění s významem benefaktoru v konstrukcích s kontrolou. Více viz 8.2.4 – „**Kontrola**“.

nodetype = qcomplex

- #Bracket

= t-lemma uzlu reprezentujícího symbol závorky „ (“ nebo „) “ (přítomný v povrchové podobě věty). Více viz 7.19.2 – „**Text v závorkách a mezi pomlčkami**“.

nodetype = coap

- #Colon

= t-lemma uzlu reprezentujícího symbol dvojtečky „:“ (přítomný v povrchové podobě věty). Více viz 7.18 – „**Interpunkce**“.

nodetype = coap, nebo nodetype = qcomplex

- #Comma

= t-lemma uzlu reprezentujícího interpunkční čárku „,“ (přítomnou v povrchové podobě věty). Více viz 7.18 – „**Interpunkce**“.

nodetype = coap, nebo nodetype = qcomplex

- #Cor

= t-lemma nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty zpravidla nevyjádřitelný kontrolovaný člen v konstrukcích s kontrolou. Více viz 8.2.4 – „**Kontrola**“.

nodetype = qcomplex

- #Dash

= t-lemma uzlu reprezentujícího symbol pomlčky nebo spojovníku (přítomný v povrchové podobě věty). Více viz 7.18 – „**Interpunkce**“.

nodetype = coap, nebo nodetype = qcomplex

- #EmpNoun

= t-lemma nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nepřítomný člen řídicí syntaktická adjektiva. Více viz 5.12.1.2.2 – „**Gramatická elipsa řídicího substantiva**“.

nodetype = complex

- #EmpVerb

= t-lemma nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nepřítomný řídicí predikát slovesných klauzí. Více viz 5.12.1.1.2 – „**Gramatická elipsa řídicího slovesa**“.

nodetype = qcomplex

- #Equal

= t-lemma nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nepřítomný pozitiv v konstrukcích se srovnáním. Více viz 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“.

nodetype = qcomplex

- #Forn

= t-lemma nově vytvořeného uzlu vystupujícího jako řídicí uzel cizojazyčného výrazu; uzel s tímto t-lematem nemá v povrchové podobě věty protějšek. Více viz 7.9 – „**Cizojazyčné výrazy**“.

nodetype = list

- #Gen

= t-lemma nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nepřítomný všeobecný aktant. Více viz 5.2.4.1 – „**Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor**“.

nodetype = qcomplex

- #Idph

= t-lema nově vytvořeného uzlu, který slouží jako pomocný uzel pro zachycení identifikačních výrazů. Více viz 7.8 – „**Identifikační výrazy**“.

nodetype = list

- #Neg

= t-lema uzlu pro syntaktickou negaci vyjádřenou morfematically. Více viz 7.13 – „**Negační a afirmační výrazy**“.

nodetype = atom

- #Oblfm

= t-lema nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nepřítomné obligatorní volné doplnění. Více viz 5.12.2.1.3 – „Elipsa obligatorního volného doplnění (zástupné t-lema #Oblfm a #Rcp)“.

nodetype = qcomplex

- #Percnt

= t-lema uzlu reprezentujícího symbol procenta „%“ (přítomný v povrchové podobě věty).

nodetype = qcomplex

- #Period

= t-lema uzlu reprezentujícího interpunkční tečku „.“ (přítomnou v povrchové podobě věty). Více viz 7.18 – „**Interpunkce**“.

nodetype = coap

- #Period3

= t-lema uzlu reprezentujícího tři interpunkční tečky „...“ (přítomné v povrchové podobě věty). Více viz 7.18 – „**Interpunkce**“.

nodetype = coap, nodetype = qcomplex

- #PersPron

= t-lema uzlu reprezentujícího osobní nebo posesivní zájmeno (včetně zájmen reflexivních), a to jak u uzlů nově vytvořených, tak u uzlů reprezentujících povrchově realizované zájmeno. U uzlů nově vytvořených signalizuje t-lema #PersPron aktuální elipsu. Více viz 5.12.2.1.1 – „Aktuální elipsa obligatorního aktantu (zástupné t-lema #PersPron, #Cor, #QCor a #Rcp)“.

nodetype = complex

- #QCor

= t-lema nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty zpravidla nevyjádřitelné valenční doplnění v konstrukcích s kvazikontrolou. Více viz 8.2.5 – „Kvazikontrola“.

nodetype = qcomplex

- #Rcp

= t-lema nově vytvořeného uzlu zastupujícího valenční doplnění, které v povrchové podobě věty není přítomno z důvodu reciprokalizace. Více viz 5.2.4.2 – „Reciprocita“.

`nodetype = qcomplex`

- `#Semicolon`

= t-lemma uzlu reprezentujícího symbol středníku „;“ (přítomný v povrchové podobě věty). Více viz 7.18 – „**Interpunkce**“.

`nodetype = coap`

- `#Separ`

= t-lemma nově vytvořeného pomocného uzlu pro zachycení souřadnosti; uzel s tímto t-lematem nemá v povrchové podobě věty svůj protějšek. Více viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“.

`nodetype = coap`

- `#Slash`

= t-lemma uzlu reprezentujícího symbol lomítka „/“ (přítomný v povrchové podobě věty). Více viz 7.18 – „**Interpunkce**“.

`nodetype = coap`

- `#Some`

= t-lemma nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nerealizovanou jmennou část verbonominálního predikátu zejména v konstrukcích s významem srovnání. Více viz 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“.

`nodetype = qcomplex`

- `#Total`

= t-lemma nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nepřítomný totalizátor v konstrukcích vyjadřujících způsob uvedení výjimky. Více viz 7.6 – „**Konstrukce s významem „omezení“ a „výjimečného slučování“**“.

`nodetype = qcomplex`

- `#Unsp`

= t-lemma nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nerealizované blíže nespecifikované valenční doplnění. Více viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“.

`nodetype = qcomplex`

3.5. T-lemma podle typu uzlu

Pro každý typ uzlu můžeme o jeho t-lematu říci:

- `nodetype = root` (viz 2.1 – „Technický kořen tektogramatického stromu“).

Uzlu technického kořene tektogramatického stromu atribut `t_lemma` nenáleží.

- `nodetype = atom` (viz 2.2 – „Atomické uzly“).

T-lemma těchto uzlů zpravidla odpovídá m-lematu. Výjimkou jsou uzly reprezentující syntaktickou negaci - mají zástupné t-lemma `#Neg`.

- `nodetype = coap` (viz 2.3 – „Kořeny souřadných struktur“).

Uzel reprezentující kořen souřadné struktury má tzv. reprezentativní t-lemma, které zpravidla odpovídá m-lematu (například: *a*, *nebo*, *krát*; jako operátory vystupují i nealfanumerické znaky, například t-lemma: *+*). Uzly reprezentující vícedílné spojky a spojkové dvojice mají víceslovné t-lemma (například: *bud'_nebo*; viz 3.3.1 – „Víceslovné t-lemma“); obdobnou podobu mohou mít také operátory (například: *od_do*).

Interpunkční znaménka jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzly se zástupnými t-lematy (například t-lemma `#Comma` pro interpunkční čárku, `#Dash` pro pomlčku apod.; viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“).

K souřadícím spojovacím výrazům a operátorům viz 7.16 – „**Souřadící spojovací výrazy a operátory**“.

- `nodetype = list` (viz 2.4 – „Kořeny seznamových struktur“).

Kořeny seznamových struktur jsou nově vytvořené uzly, jimž náleží zástupná t-lemata `#Idph` a `#Forn`.

- `nodetype = fphr` (viz 2.5 – „Uzly reprezentující cizojazyčné výrazy“).

Podoba t-lemat uzlů reprezentujících cizojazyčné výrazy odpovídá slovní formě vystupující v povrchové podobě věty.

- `nodetype = dphr` (viz 2.6 – „Uzly reprezentující závislé části frazeologických spojení“).

Jako t-lemma uzlů reprezentujících závislé části frazeologických spojení vystupuje slovní forma substantiva, adjektiva (popřípadě slova dalších slovních druhů). Je-li závislá část frazeologického spojení tvořena více slovy, je t-lemma uzlu víceslovné, v t-lematu uzlu s funktorem `DPHR` vystupují formy všech těchto slov spojené podtržítkem v pořadí, v jakém se vyskytovala v povrchové podobě věty.

- `nodetype = complex` (viz 2.7 – „Komplexní uzly“).

T-lematy komplexních uzlů jsou substantiva, adjektiva, zájmena, číslovky, slovesa a adverbia (výjimečně také slova jiných slovních druhů). U velké části komplexních uzlů se t-lemma a m-lemma shodují (například u substantiv i u slovesa ve větě: *Otec čte noviny.* - m-lemma / t-lemma: *otec, číst, noviny*).

Podoba těchto dvou lemat se liší v následujících případech (viz i 3.2 – „T-lemma a m-lemma, t-lemma a slovní forma“):

- osobní a posesivní zájmena jsou reprezentována uzlem s t-lematem `#PersPron`,
- krátký tvar adjektiva je reprezentován tvarem dlouhým (například *zklamán* je reprezentováno uzlem s t-lematem *zklamany*),
- t-lemma zvrátneho slovesa je tvořeno infinitivem slovesa a zvratným elementem *se*, který je ke slovesu připojen podtržítkem (například t-lemma *smát_se*),
- t-lemma adjektiva, jehož součástí je číslo, je tvořeno tímto číslem i adjektivem spojených podtržítkem (například: *45_letý*),
- příjmení s cizími předložkami *van*, *von*, *de* apod. mají víceslovné t-lemma (například: *van_Gogh*, *de_Vito*),
- vícedílná čísla s funkcí „nálepky“, jako jsou čísla telefonů, směrovací čísla apod. (viz 7.10.1.3 – „Číslovky s funkcí „nálepky““; například: *420_987_596_281*; *278_11*).

- k rozdílům mezi podobou t-lematu a m-lematu dále dochází v důsledku sledování derivačních procesů - deriváty jsou pak reprezentovány t-lematem slova, od něhož byly odvozeny. K jednotlivým typům viz 3.2 – „T-lemma a m-lemma, t-lemma a slovní forma“, podrobně viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“.
- `nodetype = qcomplex` (viz 2.8 – „Uzly kvazikomplexní“).

Kvazikomplexní uzly jsou nově vytvořené uzly, jimž náležejí zástupná t-lemata (viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“).

Kapitola 4. Komplexní uzly a gramatémy

V tektogramatickém stromu jsou autosémantické lexikální jednotky reprezentovány komplexními uzly (v atributu `nodetype` mají hodnotu `complex`; viz 2.7 – „Komplexní uzly“). Komplexním uzlům náleží t-lemma, gramatémy a další atributy. (Jiným uzlům než komplexním gramatémy nenáleží.)

U velké části komplexních uzlů se t-lemma shoduje s odpovídajícím m-lematem (viz 3.1 – „Morfologické lemma (m-lemma)“, 3.2 – „T-lemma a m-lemma, t-lemma a slovní forma“). V některých případech se však podoba těchto dvou lemat liší. Hlavním zdrojem odlišnosti mezi podobou m-lematu a t-lematu je zachycování syntaktické a lexikální derivace na tektogramatické rovině (viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“).

4.1. Syntaktická a lexikální derivace

Syntaktická derivace a *lexikální derivace* jsou procesy, při nichž se od slova výchozího (základového) odvozuje slovo cílové (derivát). Na tektogramatické rovině je derivát reprezentován uzlem s t-lematem slova, od něhož byl odvozen.

4.1.1. Typy syntaktické derivace

Při syntaktické derivaci se výchozí slovo uplatňuje v nové syntaktické funkci, sémantické jádro výchozího slova přitom zůstává v derivátu zachováno.

Zachycují se tyto typy syntaktické derivace:

- A. Posesivní adjektiva jsou chápána jako deriváty substantiv a v tektogramatickém stromě jsou reprezentována jejich t-lematem.

Příklady:

- *matčín* je reprezentováno t-lematem *matka*;
- *Pavlova* → *Pavel*;
- *prezidentův* → *prezident*;
- *kamarádových* → *kamarád*.

Viz 4.6.1.1 – „Pojmenovací sémantická substantiva“.

- B. Obdobně posesivním zájmenům jako derivátům osobních zájmen odpovídá t-lemma osobních zájmen. Osobní a posesivní zájmena, včetně zvrtných, jsou reprezentována jediným t-lematem `#PersPron` (viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“).

Příklady:

- *tobě* je reprezentováno uzlem s t-lematem `#PersPron`;
- *mě* → `#PersPron`;
- *vám* → `#PersPron`;
- *oni* → `#PersPron`;
- *sobě* → `#PersPron`.

- *náš* → #PersPron;
- *její* → #PersPron;
- *svoje* → #PersPron.

Viz 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“.

- C. Ta adverbia, která jsou deadjektivními deriváty, jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzlem s t-lematem odpovídajících adjektiv.

Příklady:

- *pěkně* je reprezentováno uzlem s t-lematem *pěkný*;
- *rychle* → *rychlý*;
- *pořádně* → *pořádný*.

Viz 4.6.2.1 – „Pojmenovací sémantická adjektiva“.

- D. Určitá pronominální adverbia vyjadřující směrový význam jsou chápána jako deriváty adverbii s významem místním, jsou tedy reprezentována uzly s t-lematem odpovídajícího místního adverbia.

Příklady:

- *tudy* je reprezentováno uzlem s t-lematem *tady*;
- *odtud* → *tady*;
- *sem* → *tady*;
- *odtamtud* → *tam*.

Viz 4.6.3.5 – „Určitá pronominální sémantická adverbia“.

- E. Obdobně jsou určitá pronominální adverbia s různými časovými významy (odpovídajícími na otázku „od kdy“, „do kdy“ apod.) pojata jako deriváty adverbii s prostě časovým významem (odpovídajícím na otázku „kdy?“) a jsou reprezentována jejich t-lematem.

Příklady:

- *doted'* je reprezentováno uzlem s t-lematem *ted'*;
- *doposud* → *ted'*.

Viz 4.6.3.5 – „Určitá pronominální sémantická adverbia“.

M-lemma slov, která jsou na tektogramatické rovině pojata jako syntaktické deriváty, a jsou tedy reprezentována t-lematem slova, od něhož byla odvozena, vyplývá z kombinace jejich t-lematu a funktoru. Například m-lematu *matčin* odpovídá uzel s t-lematem *matka* a s funktořem APP (typ A, podobně B), m-lematu *tudy* odpovídá uzel s t-lematem *tady* a s funktořem DIR2 (typ D) apod.

!!! Typy syntaktické derivace, které nejsou na tektogramatické rovině zachyceny. Další typy syntaktických derivátů prozatím nejsou na tektogramatické rovině zachyceny a jsou reprezentovány na základě svého m-lematu. Jsou to:

- deadverbiální adjektiva.

Například *dnešní* je v současné verzi PDT reprezentováno t-lematem *dnešní*, nikoli adverbiálním t-lematem *dnes*.

- verbální substantiva a dějová substantiva, pokud jde o syntaktickou derivaci.

Například *vyrábění, setí* a *výroba, setba* je v současné verzi PDT reprezentováno t-lematem *vyrábění, setí* a *výroba, setba*, nikoli t-lematem základového slovesa.

- deadjektivní substantiva typu *mladost* a *naivita*.

V současné verzi PDT nejsou reprezentována t-lematem základového adjektiva.

- deverbativní adjektiva typu *vyrábějící* a *vyrobený*.

V současné verzi PDT nejsou reprezentována t-lematem základového slovesa.

4.1.2. Typy lexikální derivace

Při lexikální derivaci se sémantika derivátů v porovnání se slovem výchozím mění.

Na tektogramatické rovině je zachycena lexikální derivace následujících dvou typů:

- A. Jednotlivé typy určitých číslovek (číslovky řadové, druhové, souborové a dílové) jsou na tektogramatické rovině chápány jako deriváty odpovídajících číslovek základních a jsou reprezentovány jejich t-lematem.

Příklady:

- *trojí* je reprezentováno uzlem s t-lematem *tři*;
- *třetina* → *tři*;
- *třetí* → *tři*.

Viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“.

- B. Vztažná, neurčitá, tázací, záporná a totalizační zájmena, odpovídající typy pronominálních číslovek a pronominálních adverbii (například *někdo* / *nikdo*, *několik*, *někdy* / *nikdy*) jsou jako deriváty reprezentovány uzly s t-lematem, jehož podoba odpovídá vztažnému nebo tázacímu zájmenu, vztažné / tázací číslovce nebo vztažnému / tázacímu adverbium.

Příklady:

- *někdo* je reprezentováno uzlem s t-lematem *kdo*;
- *nikdo* → *kdo*;
- *nic* → *co*;
- *několik* → *kolik*;
- *všechny* → *co*;
- *žádný* → *který*.

Viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“, 4.6.2.3 – „Neurčitá pronominální sémantická adjektiva“.

Sémantický rys jednotlivých typů číslovek, jímž se liší od číslovek základních, jejichž t-lematem jsou na tektogramatické rovině reprezentovány (položka A v seznamu), se zaznamenává v gramatému *numertype* (viz 4.5.5 – „Gramatém typu číslovky (*numertype*)“). Sémantický rys zájmen, pronominálních číslovek a adverbii, kterým se navzájem liší (všechna jsou reprezentována t-lematem odpovídajícím vztažné / tázací podobě slova; položka B v seznamu), je zachycen hodnotou gramatému *indefdtype* (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (*indefdtype*)“).

U typu A vyplývá m-lemma z kombinace t-lematu a hodnoty gramatému *numertype* (například m-lematu *třetí* odpovídá uzel s t-lematem *tři* a hodnotou *ord* v gramatému *numertype*). U typu B vyplývá m-lemma z kombinace t-lematu a hodnoty gramatému *indefdtype* (například m-lematu *někdo* odpovídá uzel s t-lematem *kdo* a hodnotou *indef1* v gramatému *indefdtype*).

!!! Na tektogramatické rovině jsou zachyceny zatím jen ty typy lexikální derivace, které jsou v češtině nejsilněji gramatikalizovány. Zachycujeme tedy lexikální derivaci uvnitř skupin, které jsou v dnešním jazyce uzavřeny (uvnitř zájmen, číslovek a pronominálních adverbii). Prozatím nejsou zachycovány typy produktivní (např. přechylování, tvoření deminutiv, tvoření konatelských jmen).

4.1.3. Smíšený typ

Na tektogramatické rovině zpracováváme ještě další deriváty - při jejich vzniku se však uplatňují oba procesy, které nazýváme syntaktickou a lexikální derivací.

Jde o tyto typy:

- A. Posesivní protějšky vztažných, neurčitých, tázacích, záporných a totalizačních zájmen (například: *čí, něčí, čísi, ničí*) jsou reprezentovány uzlem s t-lematem, jehož podoba odpovídá vztažnému / tázacímu zájmenu.

Příklady:

- *čí* je reprezentováno uzlem s t-lematem *kdo*;
- *něčí* → *kdo*;
- *ničí* → *kdo*.

Viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“.

M-lemma těchto posesiv vyplývá z kombinace t-lematu, funktoru a hodnoty gramatému *indefdtype* (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (*indefdtype*)“).

Například uzel s t-lematem *kdo*, funktořem *APP* a hodnotou *negat* v gramatému *indefdtype* reprezentuje m-lemma *ničí*.

- B. Vztažná, neurčitá, tázací, záporná a totalizační pronominální adverbia vyjadřující směrový význam (například: *odkud, kudy, kam, odněkud, nikudy*) jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzlem s t-lematem odpovídajícího adverbia s významem místním.

Příklady:

- *odkud* je reprezentováno uzlem s t-lematem *kde*;
- *někudy* → *kde*;
- *nikam* → *kde*.

Viz 4.6.3.6 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia“.

M-lemma těchto adverbii vyplývá z kombinace t-lematu, funktoru a hodnoty gramatému *indefdtype* (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (*indefdtype*)“).

Například uzel s t-lematem *kde*, funktořem *DIR2* a hodnotou *negat* reprezentuje m-lemma *nikudy*.

- C. Vztažná, neurčitá, tázací, záporná a totalizační pronominální adverbia s různými časovými významy (odpovídajícími na otázky „od kdy“, „do kdy“ apod.; například: *odkdy, dokdy, navždy*) jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzlem s t-lematem odpovídajícího adverbia s prostě časovým významem.

Příklady:

- *odkdy* je reprezentováno uzlem s t-lematem *kdy*;
- *dokdy* → *kdy*;
- *navždy* → *kdy*.

Viz 4.6.3.6 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia“.

M-lemma těchto adverbii vyplývá z kombinace t-lematu, funktoru a hodnoty gramatému *indefitype* (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (*indefitype*)“).

Například uzel s t-lematem *kdy*, funktořem *TFHL* a hodnotou *total1* v gramatému *indefitype* reprezentuje m-lemma *navždy*.

- D. Jednotlivé typy neurčitých číslovek, tj. číslovky řadové, druhové, souborové a dílové, jsou na tektogramatické rovině reprezentovány uzlem s t-lematem odpovídající (adjektivní) číslovky základní.

Například *kolikátý* i *kolikery* jsou reprezentovány t-lematem *kolik*.

Příklady:

- *kolikátý* je reprezentováno uzlem s t-lematem *kolik*;
- *kolikery* → *kolik*.

Viz 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“.

M-lemma těchto číslovek vyplývá z kombinace t-lematu, hodnoty gramatému *indefitype* (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (*indefitype*)“ a hodnoty gramatému *numertype* (viz 4.5.5 – „Gramatém typu číslovky (*numertype*)“).

Například uzel s t-lematem *kolik*, hodnotou *indef1* v gramatému *indefitype* a *ord* v gramatému *numertype* odpovídá m-lematu *několikátý*.

- E. Adverbia s číselným významem typu *potřetí* / *pokolikáté* / *poněkolikáté* a *tříkrát* / *mnohokrát* / *kolikrát* / *několikrát* jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzlem s t-lematem odpovídající (adjektivních) číslovek základních.

Příklady:

- *potřetí* je reprezentováno uzlem s t-lematem *tři*;
- *tříkrát* → *tři*;
- *mnohokrát* → *mnoho*;
- *pokolikáté* → *kolik*;
- *poněkolikáté* → *kolik*;
- *několikrát* → *kolik*.

Viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“, 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“ a 4.6.2.6 – „Kvantifikační sémantická adjektiva stupňovatelná“.

M-lemma těchto adverbii vyplývá z kombinace t-lematu, funktoru a hodnoty gramatému *numertype* (viz 4.5.5 – „Gramatém typu číslovky (*numertype*)“), u neurčitých adverbii navíc také hodnoty gramatému *indefitype* (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (*indefitype*)“).

Například uzel s t-lematem *tři*, s funktorem `TWHEN` a hodnotou `ord` v gramatému `numertype` reprezentuje m-lemma *potřetí*; uzel s t-lematem *kolik*, funktorem `THO`, hodnotou `basic` v gramatému `numertype` a `indef1` v gramatému `indeftype` reprezentuje m-lemma *několikrát*.

4.2. Sémantické slovní druhy

V důsledku zachycování vztahů syntaktické a lexikální derivace mohou konkrétnímu slovnímu tvaru odpovídat t-lemma (na rovině tektogramatické) a m-lemma (na rovině analytické), jejichž podoba je rozdílná.

Uzly komplexního typu se na základě t-lematu a funktoru seskupují do čtyř základních skupin, které jsou dále vnitřně členěny. Tyto čtyři základní skupiny nazýváme sémantickými slovními druhy. *Sémantické slovní druhy* jsou kategoriemi tektogramatické roviny a odpovídají základním onomaziologickým kategoriím (substance, vlastnost, okolnost, událost). Jsou to:

- **sémantická substantiva** (viz i 4.6.1 – „Sémantická substantiva“),
- **sémantická adjektiva** (viz i 4.6.2 – „Sémantická adjektiva“),
- **sémantická adverbia** (viz i 4.6.3 – „Sémantická adverbia“),
- **sémantická slovesa** (viz i 4.6.4 – „Sémantická slovesa“).

Přináležitost komplexního uzlu k sémantickému slovnímu druhu je zaznamenána v atributu `sempos`. Viz dále 4.3.1 – „Atribut `sempos`“.

Sémantické slovní druhy nejsou totožné se slovními druhy „tradičními“ (viz 4.2.1 – „Vztah sémantických slovních druhů ke slovním druhům tradičním“).

Tradiční slovní druhy. V češtině se tradičně rozlišuje deset slovních druhů: substantiva, adjektiva, zájmena, číslovky, slovesa, adverbia, předložky, spojky, částice a citoslovce. Přináležitost slova k některému z tradičních slovních druhů je určována (morfológickými, syntaktickými a sémantickými) charakteristikami m-lematu, které tomuto slovu odpovídá. Slovní druh m-lematu je zaznamenán v morfológickém tagu. K objasnění vztahu mezi sémantickými slovními druhy a slovními druhy tradičními (viz 4.2.1 – „Vztah sémantických slovních druhů ke slovním druhům tradičním“) budeme užívat také pojem slovních druhů syntaktických.

Syntaktické slovní druhy. *Syntaktický slovní druh* slova postihuje funkci slova ve větě. Přináležitost slova k syntaktickému slovnímu druhu není zaznamenána v žádném atributu, tento pojem zavádíme v textu jako pomocný pro popis vztahu mezi sémantickými a tradičními slovními druhy. Rozlišujeme celkem čtyři syntaktické slovní druhy:

- syntaktická substantiva.

Jako *syntaktická substantiva* jsou chápána slova, která rozvíjejí sloveso a zpravidla disponují morfológickými kategoriemi rodu, čísla a pádu. Jde hlavně o slova s větněčlenskou platností subjektu nebo objektu. Navíc mezi syntaktická substantiva počítáme slova s funkcí doplňku nebo jmenné části predikátu v případě, že ve svých morfológických kategoriích (disponují-li jimi) nejsou závislá na jiném substantivu, a slova plnící funkci neshodného přívlastku.

- syntaktická adjektiva.

Za *syntaktická adjektiva* jsou považována slova, která rozvíjejí substantivum a v morfológických kategoriích rodu, čísla a pádu se shodují s řídicím substantivem (zpravidla jde o shodný přívlastek). Dále sem řadíme slova v pozici jmenné části predikátu nebo v pozici doplňku v případě, že se jejich morfológické kategorie (rod, číslo a pád, disponují-li jimi) shodují s morfológickými kategoriemi jiného substantiva v klauzi (zpravidla v pozici subjektu nebo objektu).

- syntaktická adverbia.

Syntaktické adverbium rozvíjí sloveso nebo adjektivum a zpravidla nedisponuje žádnou morfologickou kategorií (v některých případech má kategorii stupně). Jedná se o slova s větnečlenskou platností adverbiale.

- syntaktická slovesa.

Syntaktickým slovesem rozumíme slova s funkcí predikátu klauze řídicí nebo závislé.

K terminologickému rozlišení sémantických a tradičních slovních druhů: sémantické slovní druhy budeme důsledně uvádět přívlaskem „sémantický“ (tedy: „sémantická substantiva“, „sémantický slovní druh substantiv“, „sémantická adjektiva“), tradiční slovní druhy přívlaskem „tradiční“ (důsledně uvádět nebudeme (tedy: „substantiva“, „tradiční substantiva“, „slovní druh substantiv“ apod.).

4.2.1. Vztah sémantických slovních druhů ke slovním druhům tradičním

Sémantické slovní druhy se rozlišují pouze u komplexních uzlů, u ostatních typů uzlů se o sémantickém slovním druhu neuvažuje.

Autosémantické slovní druhy. Slova autosémantických slovních druhů se zpravidla vřadí do odpovídajících slovních druhů sémantických: substantiva do sémantických substantiv, adjektiva do sémantických adjektiv, adverbia do sémantických adverbí a slovesa do sémantických sloves. To znamená, že slovní druh m-lematu, které slovnímu tvaru odpovídá, je obdobný sémantickému slovnímu druhu t-lematu reprezentujícího dané slovo na tektogramatické rovině.

K rozdílu mezi sémantickým slovním druhem t-lematu a slovnědruhovou příslušností m-lematu dochází v důsledku zachycení některých typů derivace: jde o typy popsané v bodech:

- A: posesivním adjektivům odpovídají sémantická substantiva.
- C: deadjektivním adverbíím odpovídají sémantická adjektiva.
- E: adverbíím s číselným významem odpovídá t-lemma adjektivní číslovky základní.

Zájmena a číslovky. Zájmena a číslovky jsou rovněž reprezentovány komplexním uzlem a podle syntaktické funkce (podle příslušnosti k syntaktickému slovnímu druhu) jsou pojaty jako sémantická substantiva, nebo jako sémantická adjektiva. Například *kteřý* jako (syntaktické, a tedy i) sémantické substantivum ve větě *Dům, kteřý koupil,...*, jako (syntaktické a) sémantické adjektivum ve větě *Kteřý dům koupil?*.

Rozdíly mezi podobou m-lematu číslovky nebo zájmena a odpovídajícím t-lematem plynou jednak z toho, že všechna osobní i odpovídající posesivní zájmena (včetně reflexiv) jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzly s jediným t-lematem #*PersPron*, jednak ze zachycení některých typů derivace. Jde o následující derivační typy:

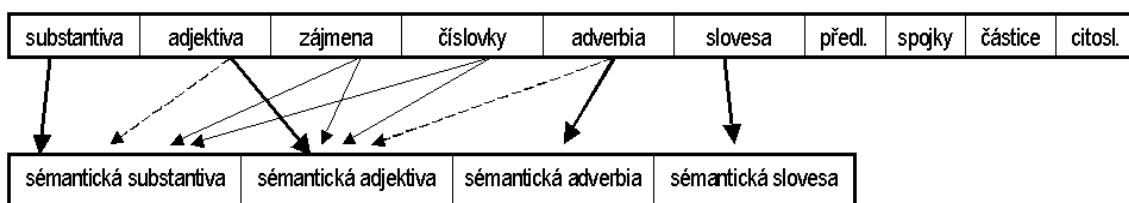
- B: m-lemma vztažného, neurčitěho, tázacího, záporného a totalizačního zájmena je reprezentováno uzlem s t-lematem, které odpovídá vztažné / tázací podobě daného zájmena.
- A: obdobně také posesivní protějšky vztažných, neurčitých, tázacích, záporných a totalizačních zájmen jsou reprezentovány uzly s t-lematem, které odpovídá vztažné / tázací podobě daného zájmena.
- A a E: m-lematům všech typů určitých číslovek a adverbíím s číselným významem odpovídají t-lemata číslovek základních.
- D a E: obdobně m-lematům všech typů neurčitých číslovek a adverbíím s číselným významem odpovídají t-lemata číslovek základních.

Ostatní tradiční slovní druhy. Ostatní slovní druhy jsou reprezentovány jiným než komplexním uzlem, proto u nich sémantický slovní druh nerozlišujeme. Jsou to uzly nesoucí částice a citoslovce (zpravidla se podle funktoru zařadí mezi atomické uzly, `nodetype=atom`) a uzly spojky souřadících (jako kořeny koordinačních a apozičních struktur jsou vyčleněny jako samostatný typ uzlů, `nodetype=coap`).

Předložky a podřadicí spojky nejsou v tektogramatickém stromě reprezentovány samostatným uzlem (viz 7.17 – „**Předložky a podřadicí spojky**“), proto je u nich otázka sémantického slovního druhu bezpředmětná.

Vztahy sémantických slovních druhů ke slovním druhům tradičním znázorňuje schéma obr. 4.1. Tučné šipky značí ve schématu „prototypický“ vztah (tzn. substantiva prototypicky patří do sémantických substantiv, adjektiva do sémantických adjektiv atd.), tenké šipky sledují distribuci zájmen a číslovek do skupin sémantických substantiv a sémantických adjektiv, přerušované šipky sledují klasifikaci na základě slovtvorných vztahů.

Obrázek 4.1. Vztahy sémantických slovních druhů ke slovním druhům tradičním

4.2.2. Vnitřní struktura sémantických slovních druhů

Sémantické slovní druhy substantiv, adjektiv a adverbíí jsou podle dalších vlastností dále vnitřně strukturovány (hovoříme o podskupinách slovních druhů).

!!! Sémantický slovní druh sloves není zatím vnitřně strukturován.

Přináležitost komplexního uzlu k danému sémantickému slovnímu druhu - u sémantických substantiv, adjektiv a adverbíí: k dané podskupině - je zaznamenána v atributu `sempos`. Hodnoty atributu `sempos` jsou uvedeny v 4.1 – „Hodnoty atributu `sempos`“.

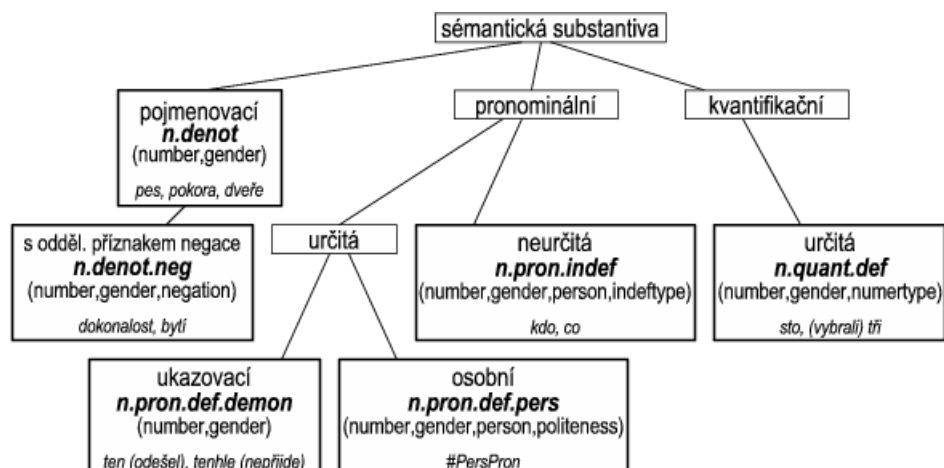
Vnitřní struktura sémantických substantiv, sémantických adjektiv a sémantických adverbíí je obdobná, nikoli však shodná.

Vnitřní strukturu sémantického slovního druhu znázorňujeme pomocí stromového grafu, jehož kořenem je pojmenování daného sémantického slovního druhu. Na první úrovni pod pojmenováním sémantického slovního druhu jsou uvedeny základní podskupiny této třídy (podskupina slov pojmenovacích, pronominálních a kvantifikačních), případně další dělení těchto podskupin je uvedeno na úrovních nižších. Pod pojmenováním podskupiny je uvedena hodnota atributu `sempos` (ve schématech je tato hodnota zvýrazněna tučně). Pod hodnotou atributu `sempos` je v závorkách uvedena množina gramatémů, které dané podskupině náležejí (nenáleželi některé z podskupin žádný gramatém, uvádíme znak \emptyset), pod gramatémy následují příklady t-lemat dané podskupiny.

4.2.2.1. Vnitřní struktura sémantických substantiv

Vnitřní struktura sémantických substantiv je znázorněna schématem obr. 4.2.

Obrázek 4.2. Vnitřní struktura sémantických substantiv

Do podskupiny pojmenovacích sémantických substantiv ($sempos=n.denot$; viz 4.6.1.1 – „Pojmenovací sémantická substantiva“) patří kromě tradičních substantiv také posesivní adjektiva reprezentovaná t-lematem sémantického substantiva.

Uvnitř pojmenovacích sémantických substantiv je na základě slovtvorných charakteristik (jde o slova končící na *-ní* / *-tí* a na *-ost*) vydělena skupina slov, u nichž lze spolehlivě oddělit příznak negace z lexikální hodnoty slova ($sempos=n.denot.neg$; viz 4.6.1.1.1 – „Pojmenovací sémantická substantiva s odděleně reprezentovaným příznakem negace“).

!!! Jde o prozatímní řešení: všechna pojmenovací sémantická substantiva by měla být v budoucnu rozlišena na ta, která negovat lze a která negovat nelze. Vznikly by tak dvě podskupiny pojmenovacích sémantických substantiv (podskupina substantiv, která lze negovat, a těch, která negovat nelze), jako je tomu například u pojmenovacích sémantických adverbii.

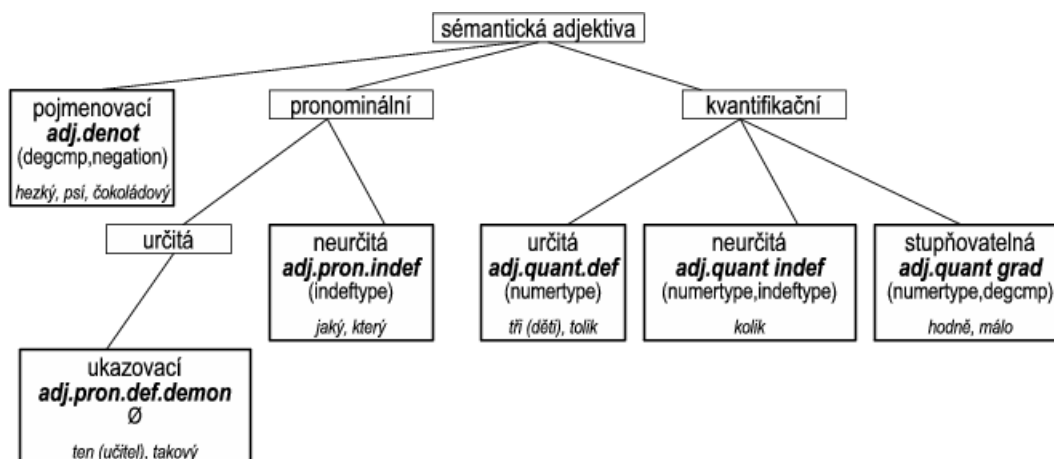
Určitá pronominální sémantická substantiva se rozlišují na ukazovací ($sempos=n.pron.def.demon$; viz 4.6.1.2 – „Určitá pronominální sémantická substantiva ukazovací“), kam patří ukazovací zájmena v pozici syntaktického substantiva (například: *ten nepřijde*), a na osobní ($sempos=n.pron.def.pers$; viz 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“), kam se řadí osobní a posesivní zájmena včetně zvrtných (všechna jsou reprezentována jediným t-lematem #PersPron).

Neurčitou pronominální podskupinu sémantických substantiv ($sempos=n.pron.indef$; viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“) tvoří vedle vztažných, neurčitých, tázacích, záporných a totalizačních zájmen jejich posesivní protějšky. Podskupinu určitých kvantifikačních sémantických substantiv ($sempos=n.quant.def$; viz 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“) tvoří číslovky v pozici syntaktického substantiva, tj. jak číslovky základní (například: *Přišli tři / Vybrali tři z pěti nabízených knih*), tak dílové číslovky (například: *třetina* - reprezentovaná t-lematem *tři*).

4.2.2.2. Vnitřní struktura sémantických adjektiv

Vnitřní struktura sémantických adjektiv je znázorněna schématem obr. 4.3.

Obrázek 4.3. Vnitřní struktura sémantických adjektiv

Do pojmenovací podskupiny sémantických adjektiv ($sempos=adj.denot$; viz 4.6.2.1 – „Pojmenovací sémantická adjektiva“) patří jednak tradiční adjektiva (kromě adjektiv posesivních, která jsou vřazena mezi sémantická substantiva), jednak adverbia deadjektivní povahy, která jsou na tektogramatické rovině reprezentována t-lematem odpovídajícího adjektiva.

Do podskupiny ukazovacích určitých pronominálních sémantických adjektiv ($sempos=adj.pron.def.demon$; viz 4.6.2.2 – „Určitá pronominální sémantická adjektiva ukazovací“) se řadí demonstrativa, která vystupují jako syntaktická adjektiva a obsahují rys určitosti (například: *takový, ten*).

Zájmena se sémantickým rysem neurčitosti a funkcí syntaktického adjektiva vytvářejí podskupinu neurčitých pronominálií ($sempos=adj.pron.indef$; viz 4.6.2.3 – „Neurčitá pronominální sémantická adjektiva“).

Určitá kvantifikační podtřída sémantických adjektiv ($sempos=adj.quant.def$; viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“) obsahuje číslovky s funkcí syntaktického adjektiva, tj. vedle číslovek základních (například: *Přišli tři muži, Tolik práce!*) také další typy číslovek reprezentované t-lematem odpovídajících číslovek základních (například: řadová číslovka *třetí* reprezentovaná t-lematem *tři*) a adverbia reprezentovaná rovněž t-lematem číslovky základní (například *potřetí* i *tříkrát* reprezentované t-lematem *tři*, *potolikáté* i *tolikrát* t-lematem *tolik*).

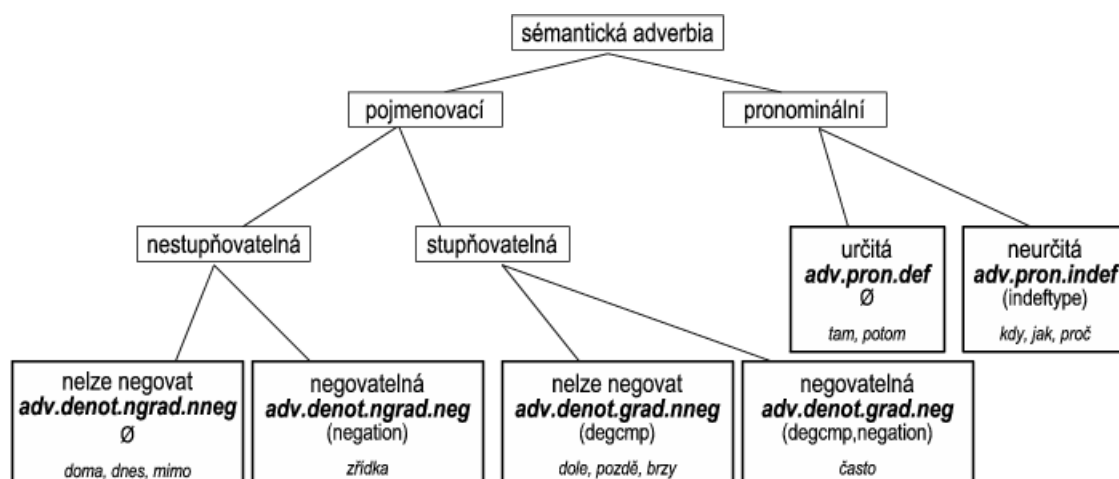
Do podskupiny neurčitých kvantifikačních sémantických adjektiv ($sempos=adj.quant.indef$; viz 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“) se řadí číslovka *kolik* a její deriváty (například: *kolikátý, několik, kolikrát, poněkolikáté* apod.).

Do poslední kvantifikační podskupiny, do stupňovatelných kvantifikačních sémantických adjektiv ($sempos=adj.quant.grad$; viz 4.6.2.6 – „Kvantifikační sémantická adjektiva stupňovatelná“), se řadí neurčité číslovky, které lze stupňovat, například: *mnoho, málo*, a jejich deriváty (například: *mnohokrát*).

4.2.2.3. Vnitřní struktura sémantických adverbii

Vnitřní struktura sémantických adverbii je znázorněna schématem obr. 4.4.

Obrázek 4.4. Vnitřní struktura sémantických adverbíí

Do podskupiny pojmenovacích sémantických adverbíí patří ta tradiční adverbia, která nejsou deadjektivní povahy (a nejsou tudíž na tektogramatické rovině reprezentována t-lematem adjektiva). Pojmenovací sémantická adverbia se dělí na stupňovatelná a nestupňovatelná. Obě podskupiny dále na adverbia, která nelze negovat ($sempos = adv.denot.grad.nneg$ a $sempos = adv.denot.ngrad.nneg$; viz 4.6.3.1 – „Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která nelze negovat“ a 4.6.3.3 – „Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která nelze negovat“), a ta, která negovat lze ($sempos = adv.denot.grad.neg$ a $sempos = adv.denot.ngrad.neg$; viz 4.6.3.2 – „Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která lze negovat“ a 4.6.3.4 – „Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která lze negovat“).

Podskupina určitých pronominálních sémantických adverbíí ($sempos = adv.pron.def$; viz 4.6.3.5 – „Určitá pronominální sémantická adverbia“) sestává z adverbíí jako *tady*, *potom* a jejich derivátů (například *tudy* reprezentováno t-lematem *tady*).

Podskupina neurčitých pronominálních sémantických adverbíí ($sempos = adv.pron.indef$; viz 4.6.3.6 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia“) obsahuje adverbia jako *kdy*, *jak* nebo *proč* a všechny typy jejich derivátů (například *odkdy* / *dokdy* i *někdy* reprezentována t-lematem *kdy*, *nějak* / *jaksi* reprezentovány t-lematem *jak*).

4.3. Atributy nadřazené gramatémům

Na tektogramatické rovině pracujeme s 15 gramatémy, kterým jsou nadřazené dva další atributy, atribut $sempos$ a atribut $nodetype$.

Atribut $nodetype$ náleží všem uzlům tektogramatického stromu a nabývá osmi hodnot. Hodnoty tohoto atributu vyjadřují, ke kterému typu uzlů daný uzel patří (viz 2 – „Typy uzlů“). Gramatémy se vyplňují pouze u jednoho typu uzlů, u uzlů komplexních ($nodetype=complex$).

Jednotlivé gramatémy jsou uloženy v atributu $gram$, jehož hodnotou je struktura jednotlivých atributů-gramatémů. Povinným atributem této struktury je atribut $sempos$ (viz 4.3.1 – „Atribut $sempos$ “). Hodnota atributu $sempos$ jednoznačně vymezuje množinu vlastních gramatémů, jejichž hodnoty jsou pro daný uzel relevantní.

Specifickým atributem je atribut $sentmod$ (viz 4.7 – „Atribut $sentmod$ “). Zachycuje podobné významy jako gramatémy, ale je přidělován uzlu na základě jeho pozice ve stromě, nikoli podle hodnoty atributu $nodetype$ a $sempos$.

4.3.1. Atribut *sempos*

V atributu *sempos* (semantic part of speech) je uložena informace o tom, do které podskupiny kterého slovního druhu komplexní uzel patří.

Atribut *sempos* nabývá celkem 19 hodnot (značky jednotlivých hodnot jsou sestaveny tak, že na prvním místě stojí zkratka sémantického slovního druhu, po tečce následují zkratky jednotlivých charakteristik rovněž oddělené tečkami. Charakteristiky jsou řazeny od obecnějších, tj. těch, které se opakují u více podskupin, ke specifitějším). Hodnoty atributu *sempos* jsou uvedeny v 4.1 – „Hodnoty atributu *sempos*“.

Tabulka 4.1. Hodnoty atributu *sempos*

n.denot	pojmenovací sémantické substantivum
n.denot.neg	pojmenovací sémantické substantivum s odděleně reprezentovaným příznakem negace
n.pron.def.demon	určité pronominální sémantické substantivum ukazovací
n.pron.def.pers	určité pronominální sémantické substantivum osobní
n.pron.indef	neurčité pronominální sémantické substantivum
n.quant.def	určité kvantifikační sémantické substantivum
adj.denot	pojmenovací sémantické adjektivum
adj.pron.def.demon	určité pronominální sémantické adjektivum ukazovací
adj.pron.indef	neurčité pronominální sémantické adjektivum
adj.quant.def	určité kvantifikační sémantické adjektivum
adj.quant.indef	neurčité kvantifikační sémantické adjektivum
adj.quant.grad	kvantifikační sémantické adjektivum stupňovatelné
adv.denot.ngrad.nneg	pojmenovací sémantické adverbium nestupňovatelné, které nelze negovat
adv.denot.ngrad.neg	pojmenovací sémantické adverbium nestupňovatelné, které lze negovat
adv.denot.grad.nneg	pojmenovací sémantické adverbium stupňovatelné, které nelze negovat
adv.denot.grad.neg	pojmenovací sémantické adverbium stupňovatelné, které lze negovat
adv.pron.def	určité pronominální sémantické adverbium
adv.pron.indef	neurčité pronominální sémantické adverbium
v	sémantické sloveso

Hodnota atributu *sempos* jednoznačně vymezuje množinu gramatémů, jejichž hodnoty jsou pro daný uzel relevantní.

Jednotlivé podskupiny sémantických slovních druhů jsou podrobněji probrány v 4.6 – „Podskupiny sémantických slovních druhů a jim přináležející gramatémy“.

4.4. Hodnoty gramatémů

Rozlišujeme základní a speciální hodnoty gramatémů.

- **Základní hodnoty.** Každý gramatém má nejméně dvě základní hodnoty.

Například hodnoty *sg* a *pl* pro gramatém čísla.

Základní hodnoty jednotlivých gramatémů jsou vyjmenovány v 4.5 – „Gramatémy“.

- **Speciální hodnoty.** Kromě základních hodnot se počítá se třemi hodnotami speciálními. Jsou to:

- `nr`

Hodnoty `nr` mohou nabývat všechny gramatémy. Hodnota `nr` nastává v případě, že nejde vyloučit ani jednu ze základních hodnot (tj. všechny základní hodnoty jsou v daném případě možné).

Například v gramatému čísla u substantiva ve větě:

Vypral si kalhoty. [number=nr]

V případě, kdy lze aspoň jednu ze základních hodnot vyloučit, jsou všechny možné hodnoty vyjmenovány (odděleny svislou čarou).

Například v gramatému rodu:

Viděl jen dva. [gender=inan|anim]

- `nil`

Hodnota `nil` se vyskytuje pouze u některých slovesných gramatémů (viz 4.5.9 – „Gramatém slovesné modality (`verbmod`)“ až 4.5.15 – „Gramatém iterativnosti (`iterativeness`)“), a to v případě, že u daného slovesného uzlu není relevantní ani jedna ze základních hodnot gramatému.

Například: v gramatému času u uzlu reprezentujícího imperativní tvar.

- `inher`

Hodnota `inher` je hodnotou všech gramatémů u (koreferujících) uzlů reprezentujících reflexiva (*se / se, svůj*) nebo relativ (*Ti, kdo přišli... Muži, kteří přišli...*). Hodnota `inher` nastává v případě, že hodnota gramatému vyplývá z hodnoty příslušného gramatému koreferovaného uzlu (gramatém dědí hodnotu odpovídajícího gramatému u koreferovaného uzlu; ve smyslu gramatické koreference; viz 8.2.1 – „Koreference zvrtných zájmen“ a 8.2.2 – „Koreference vztažných prostředků“).

Hodnotou `inher` se uzly reprezentující reflexiva odlišují od uzlů reprezentujících osobní a posesivní zájmena (reflexiva jsou stejně jako osobní a posesivní zájmena reprezentována jediným t-lematem `#PersPron`) a uzly reprezentující relativ od uzlů reprezentujících interogativa (jejich m-lemata jsou zpravidla totožná; relativ jsou od interogativ navíc odlišena hodnotou gramatému `indeftype` - viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (`indeftype`)“).

Například: zatímco *svůj* je reprezentováno uzlem s t-lematem `#PersPron` a s gramatémy s hodnotami `inher`, má uzel se stejným t-lematem, reprezentuje-li *můj*, v gramatémech vyplněny hodnoty základní; *kdo* ve větě *Ti, kdo přišli...* je reprezentováno uzlem s t-lematem *kdo* a s gramatémy s hodnotami `inher`, proti tomu interogativní *kdo* ve větě *Kdo přišel?* je reprezentováno uzlem rovněž s t-lematem *kdo*, ale v gramatémech má hodnoty základní.

4.5. Gramatémy

Gramatémy chápeme jako tektogramatické koreláty morfologických kategorií.

Jednotlivé gramatémy jsou uloženy v atributu `gram`, jehož hodnotou je struktura jednotlivých atributů-gramatémů.

Povinným atributem této struktury je atribut `sempos` (viz 4.3.1 – „Atribut `sempos`“).

Hodnoty gramatémů `numertype` (viz 4.5.5 – „Gramatém typu číslovky (`numertype`)“) a `indefitype` (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (`indefitype`)“) zachycují slovotvorné vztahy na tektogramatické rovině, tím se liší od ostatních gramatémů, které jsou zpravidla tektogramatickými protějšky morfologických kategorií.

!!! Při širším zachycení slovotvorných vztahů (při zavedení dalších gramatémů popisujících slovotvorbu) by bylo možné vydělit tyto gramatémy jako zvláštní sadu „slovotvorných“ gramatémů („derivémů“). Prozatím jsou však oba gramatémy, `numertype` i `indefitype`, zařazeny do systému gramatémů.

4.5.1. Gramatém čísla (`number`)

Základní hodnoty gramatému `number` jsou uvedeny v 4.2 – „Hodnoty gramatému `number`“.

Tabulka 4.2. Hodnoty gramatému `number`

<code>sg</code>	(singular) jednotné číslo
<code>pl</code>	(plural) množné číslo

Gramatém čísla je tektogramatickým korelátem morfologické kategorie jmenného čísla. Náleží:

- uzlům všech sémantických substantiv (tj. uzlům všech podskupin sémantických substantiv; viz 4.6.1 – „Sémantická substantiva“).

U většiny sémantických substantiv hodnota gramatému čísla koresponduje s hodnotou morfologické kategorie čísla, například:

pes [`number=sg`]

psi [`number=pl`]

Ti už nepřijdou. [`number=pl`]

K této korespondenci nedochází:

- **u pluralií tantum.**

Hodnota gramatému čísla se u pluralií tantum řídí „množstvím“ pojmenovaných denotátů. Například:

jedny dveře [`number=sg`]

dvoje dveře [`number=pl`]

Více viz 4.6.1.1 – „Pojmenovací sémantická substantiva“.

- **u osobní podskupiny určitých pronominálních sémantických substantiv v případech vykání.**

Uzel s t-lematem `#PersPron`, který reprezentuje zájmeno druhé osoby, má v gramatému čísla hodnotu `sg`, neukazuje-li podle formy predikátu k množství lidí, ale k jedinému člověku. Například:

Ky jste se nepřihlásil? [`number=sg`]

Více viz 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“.

- **u neurčitých pronominálních sémantických substantiv.**

V případě, že je neurčité pronominální sémantické substantivum subjektem predikátu v plurálové formě, je vyplněna hodnota `pl`. Například:

Řekněte, kdo přišli. [`number=pl`]

Uvedená zájmena disponují jedinou sadou tvarů, které jsou zpravidla chápány jako tvary singuláru - podle tvaru predikátu však tato zájmena ukazují nikoli k jednotlivci, ale k množství jednotlivců.

Více viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“.

Gramatém čísla u určitých kvantifikačních sémantických substantiv. Specifickým problémem je gramatém čísla u určitých kvantifikačních sémantických substantiv. U základních číslovek *jeden* až *devětadevadesát* se hodnota gramatému zatím řídí lexikálním významem sémantického substantiva. Například:

Přišla jen jedna. [number=sg]

Přišli dva. [number=pl]

U číslovek s významem „kontejneru“, tj. u základních číslovek *sto*, *tisíc*, *milion* atd. a u číslovek dílových, hodnota gramatému koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

Přišlo sto studentů. [number=sg]

Přišlo dvě stě studentů. [number=pl]

Více viz 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“.

4.5.2. Gramatém rodu (gender)

Základní hodnoty gramatému *gender* jsou uvedeny v 4.3 – „Hodnoty gramatému *gender*“.

Tabulka 4.3. Hodnoty gramatému *gender*

<i>anim</i>	(animate) rod mužský životný
<i>inan</i>	(inanimate) rod mužský neživotný
<i>fem</i>	(feminine) rod ženský
<i>neut</i>	(neuter) rod střední

Gramatém *gender* je tektogramatickým korelátem morfologické kategorie jmenného rodu.

Gramatém rodu přináleží - stejně jako gramatém čísla:

- všem uzlům nesoucím sémantická substantiva (viz 4.6.1 – „Sémantická substantiva“).

Hodnota tohoto gramatému koresponduje s rodem gramatickým. Například:

děvče [gender=neut]

dveře [gender=fem]

tenhle [gender=anim|inan]

Viděl jen dva. [gender=anim|inan]

Oni nepřišli. [gender=anim]

!!! Jde o prozatímní řešení.

Gramatém rodu u osobních a posesivních zájmen 1. a 2. osoby. U osobních / posesivních zájmen 1. a 2. osoby (tzv. bezrodá zájmena) se hodnota gramatému řídí podle morfologického rodu uzlu, ke kterému zájmeno odkazuje. Například:

Bratr prohlásil: Já tam nejdu. [gender=anim] (podle uzlu s t-lematem *bratr*)

Více viz 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“.

4.5.3. Gramatém osoby (person)

Základní hodnoty gramatému `person` jsou uvedeny v 4.4 – „Hodnoty gramatému `person`“.

Tabulka 4.4. Hodnoty gramatému `person`

1	1. osoba (mluvčí)
2	2. osoba (adresát)
3	3. osoba (předmět komunikace)

Tento gramatém se vyplňuje u zájmen, která kromě k předmětu komunikace (3. osoba) mohou ukazovat také k mluvčímu nebo adresátovi (1. a 2. osoba) - jsou to zájmena tvořící:

- podskupinu určitých pronominálních sémantických substantiv osobních (`sempos = n.pron.def.pers`; viz 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“),
- podskupinu neurčitých pronominálních substantiv (`sempos = n.pron.indef`; viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“).

Osoba u určitých pronominálních sémantických substantiv osobních. Do první jmenované podskupiny (a) patří uzly s jediným t-lematem `#PersPron` (toto t-lemma reprezentuje všechna osobní i posesivní zájmena včetně reflexivních, například: *já, oni, tvůj, se, svůj*).

Například: u uzlu s t-lematem `#PersPron`, který reprezentuje zájmeno *já*, má gramatém osoby hodnotu 1; u téhož uzlu, který reprezentuje zájmeno *tvůj*, má tento gramatém hodnotu 2 (stejně u uzlu reprezentujícího zájmeno *vy*), u uzlu reprezentujícího zájmena *on* nebo *oni* má hodnotu 3.

Příklady:

Já už jdu. [`person=1`]

Tvůj názor nesdílím. [`person=2`]

Vy jste se už přihlásili. [`person=2`]

Vy jste se už přihlásil. [`person=2`]

Oni se ještě nepřihlásili. [`person=3`]

U uzlů s t-lematem `#PersPron`, které reprezentují reflexivní zájmena (*se, si, svůj*), je v gramatému osoby vyplněna hodnota `inher` (gramatém dědí hodnotu od koreferovaného uzlu).

Více viz 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“.

Osoba u neurčitých pronominálních sémantických substantiv. U uzlů druhé uvedené podskupiny (b) má gramatém osoby zpravidla hodnotu 3. Hodnot 1 a 2 nabývá v případech, kdy je dané sémantické substantivum subjektem predikátu v jiné než třetí osobě. Například:

Zachraň se, kdo můžeš. [`person=2`]

Verše, které kdekdo známe. [`person=1`]

Více viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“.

4.5.4. Gramatém zdvořilosti (politeness)

Základní hodnoty gramatému `politeness` jsou uvedeny v 4.5 – „Hodnoty gramatému `politeness`“.

Tabulka 4.5. Hodnoty gramatému `politeness`

<code>basic</code>	běžné užití zájmena
<code>polite</code>	zájmeno vyjadřuje vztah zdvořilosti, úcty mluvčího k osobě, k níž zájmeno ukazuje

Gramatém se vyplňuje pouze:

- u osobní podskupiny určitých pronominálních sémantických substantiv (`sempos = n.pron.def.pers`; viz 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“).

U většiny uzlů má tento gramatém hodnotu `basic`. Jde o běžné užití zájmen. Uzel s t-lematem `#PersPron` a hodnotou `basic` v gramatému `politeness` reprezentuje zájmena například ve větách:

Já dnes nepřijdu. [`politeness=basic`]

Ty tam určitě nechod’. [`politeness=basic`]

Hodnota `polite` se uplatňuje v případech, kdy osobní / posesivní zájmena vyjadřují vztah zdvořilosti / úcty mluvčího k osobě, k níž zájmeno ukazuje. Jde o případy vykání: uzel s t-lematem `#PersPron` a hodnotou `polite` v gramatému `politeness` reprezentuje zájmena například ve větě:

Vy jste se ještě nepřihlásil. [`politeness=polite`]

U uzlů reprezentujících osobní / posesivní zájmena reflexivní je v gramatému `politeness` vyplněna hodnota `inher` (gramatém dědí hodnotu od koreferovaného uzlu).

Více viz 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“.

4.5.5. Gramatém typu číslovky (numertype)

Základní hodnoty gramatému `numertype` jsou uvedeny v 4.6 – „Hodnoty gramatému `numertype`“.

Tabulka 4.6. Hodnoty gramatému `numertype`

<code>basic</code>	číslovka základní (<i>tři, šest, kolik</i>)
<code>frac</code>	číslovka dílová (<i>třetina, šestina</i>)
<code>kind</code>	číslovka druhová (<i>trojí, šesterý, kolikery</i>)
<code>ord</code>	číslovka řadová (<i>třetí, šestý, kolikátý</i>)
<code>set</code>	číslovka souborová (<i>troje, šestery, kolikery</i>)

Gramatém se vyplňuje:

- u určitých kvantifikačních sémantických substantiv (`sempos = n.quant.def`; viz 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“),
- u určitých kvantifikačních sémantických adjektiv (`sempos = adj.quant.def`; viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“),
- u neurčitých kvantifikačních sémantických adjektiv (`sempos = adj.quant.indef`; viz 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“),

- d. u stupňovatelných kvantifikačních sémantických adjektiv (sempos = adj . quant . grad; viz 4.6.2.6 – „Kvantifikační sémantická adjektiva stupňovatelná“).

Substantivní i adjektivní číslovky dílové, souborové, druhové a řadové jsou na tektogramatické rovině považovány za deriváty odpovídajících číslovek základních (viz 4.1.2 – „Typy lexikální derivace“, 4.1.3 – „Smíšený typ“). Hodnotou gramatému *numertype* je zachycen sémantický rys, kterým se daná číslovka liší od číslovky základní, jejímž t-lematem je na tektogramatické rovině reprezentována.

Příklady určitých kvantifikačních sémantických substantiv:

Přišli jen tři. [numertype=basic]

Snědl jen polovinu koláče. [numertype=frac]

Více viz 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“.

Příklady určitých kvantifikačních sémantických adjektiv:

Našel tři klíče. [numertype=basic]

Prošel už troje dveře. [numertype=basic]

Ztratil už troje klíče. [numertype=set]

Má dvoji tvář. [numertype=kind]

Čekal na druhý pokus. [numertype=ord]

Více viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“.

Příklady neurčitých kvantifikačních sémantických adjektiv:

Zeptej se, kolik akcií koupil. [numertype=basic]

Kolikery dveře potřebuje? [numertype=basic]

Kolikery klíče potřebuje? [numertype=set]

Kolikeré má občanství? [numertype=kind]

Kolikátý příklad řeší? [numertype=ord]

Více viz 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“.

Příklady stupňovatelných kvantifikačních sémantických adjektiv:

Má hodně problémů. [numertype=basic]

Více viz 4.6.2.6 – „Kvantifikační sémantická adjektiva stupňovatelná“.

4.5.6. Gramatém typu neurčitosti (*indef*type)

Základní hodnoty gramatému *indef*type jsou uvedeny v 4.7 – „Hodnoty gramatému *indef*type“.

Tabulka 4.7. Hodnoty gramatému *indef*type

relat	vztažné zájmeno / vztažné zájmenné adverbium / vztažná zájmenná číslovka (<i>kdo, jaký; kdy, jak; kolik</i>)
indef1	neurčité zájmeno / neurčité zájmenné adverbium / neurčitá zájmenná číslovka typu <i>někdo, nějaký / někde, nějak / několik</i>
indef2	neurčité zájmeno / neurčité zájmenné adverbium typu <i>kdosi, jakýsi / kdesi, jaksí</i>
indef3	neurčité zájmeno / neurčité zájmenné adverbium typu <i>kdokoli, jakýkoli / kdekoli, jakkoli</i>
indef4	neurčité zájmeno / neurčité zájmenné adverbium typu <i>ledakdo, ledajaký/ ledakde, ledajak</i>
indef5	neurčité zájmeno / neurčité zájmenné adverbium typu <i>málokdo / málokde, kdovídko / kdovíkte</i>
indef6	neurčité zájmeno typu <i>kdekdo, kdejaký;</i>
inter	tázací zájmeno / tázací zájmenné adverbium / tázací zájmenná číslovka
negat	záporné zájmeno / záporné zájmenné adverbium (<i>nikdo, nijaký; nikde, nijak</i>)
total1	totalizační zájmeno / totalizační zájmenné adverbium vztahující se k celku (<i>všichni; všude</i>)
total2	totalizační zájmeno vztahující se k jednotlivině (<i>každý</i>)

Gramatém se vyplňuje:

- u neurčitých pronominálních sémantických substantiv (*sempos = n.pron.indef*; viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“),
- u neurčitých pronominálních sémantických adjektiv (*sempos = adj.pron.indef*; viz 4.6.2.3 – „Neurčitá pronominální sémantická adjektiva“),
- u neurčitých kvantifikačních sémantických adjektiv (*sempos = adj.quant.indef*; viz 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“),
- u neurčitých pronominálních sémantických adverbii (*sempos = adv.pron.indef*; viz 4.6.3.6 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia“).

Substantivní i adjektivní zájmena vztažná, neurčitá, tázací, záporná a totalizační jsou na tektogramatické rovině považována za deriváty t-lematu odpovídajícího vztažné / tázací podobě zájmena; obdobné druhy zájmenných adverbii a číslovek jsou rovněž chápány jako deriváty t-lematu odpovídajícího vztažnému / tázacímu adverbiumu nebo číslovce (viz 4.1.2 – „Typy lexikální derivace“).

Hodnoty gramatému *indef*type zachycují sémantický rys, kterým se zájmeno / zájmenné adverbium / zájmenná číslovka liší od t-lematu, jímž je na tektogramatické rovině reprezentováno / reprezentována.

Relativa a interogativa. Relativa a interogativa jsou nejen reprezentována jediným t-lematem, také jejich m-lemma mívá stejnou podobu. Jako relativa jsou chápána zájmena, která jsou ve vztahu gramatické koreference s jiným členem větné struktury (viz 8.2.2 – „Koreference vztažných prostředků“), zpravidla se vyskytují ve vztažných závislých klauzích. Za interogativum je považováno zájmeno, které s jiným členem nekoreferuje, uplatňuje se zpravidla v otázkách a v obsahových závislých klauzích. Relativa mají v gramatému *indef*type hodnotu *relat*, interogativa mají v gramatému *indef*type hodnotu *inter*.

Příklady:

Ten, kdo přišel. [*indef*type=*relat*] (*kdo* koreferuje s *ten*)

Muž, kterého jsme dnes potkali... [*indef*type=*relat*] (*který* koreferuje se substantivem *muž*)

Kdo přišel? [*indef*type=*inter*]

Řekněte, který dům jste si koupili? [*indef*type=*inter*]

Indefinita. V češtině existuje několik typů indefinit. Jednotlivé typy se liší způsobem utvoření (slovo-
tvornými prostředky, jimiž je neurčitost vyjádřena, *ně-* / *-si* / *-koli* atd.) a tím i sémantickými nuancemi.
Jednotlivé hodnoty *indef1* až *indef6* jsou přiděleny vždy jednomu slovo-
tvornému (a tedy i lexi-
kálně sémantickému) typu indefinit.

!!! Hodnota *indef6* prozatím zastřešuje několik typů (*málo-*, *kdovi*, *bůhví* apod.). V budoucnu by
každému z těchto typů měla odpovídat zvláštní hodnota gramatému *indef6type*.

Totalizátory. Obdobně jsou rozlišeny také totalizátory hodnotami *total1* a *total2*. Hodnota *to-
tal1* náleží uzlu, který reprezentuje totalizátor, jenž k nějakému množství ukazuje jako k celku;
hodnota *total2* uzlu reprezentujícímu totalizátor vztahující se ke každé jednotlivě daného množství.

Negativa. Negativa jsou reprezentována hodnotou *negat*.

Více viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“, 4.6.2.3 – „Neurčitá pronominální
sémantická adjektiva“, 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“ a 4.6.3.6 – „Neurčitá
pronominální sémantická adverbia“.

4.5.7. Gramatém negace (negation)

Základní hodnoty gramatému *negation* jsou uvedeny v 4.8 – „Hodnoty gramatému *negation*“.

Tabulka 4.8. Hodnoty gramatému *negation*

<i>neg0</i>	kladná podoba slova
<i>neg1</i>	záporná podoba slova

Gramatém se vyplňuje:

- u části pojmenovacích sémantických substantiv (*sempos* = *n.denot.neg*; viz 4.6.1.1.1 –
„Pojmenovací sémantická substantiva s odděleně reprezentovaným příznakem negace“),
- u pojmenovacích sémantických adjektiv (*sempos* = *adj.denot*; viz 4.6.2.1 – „Pojmenovací
sémantická adjektiva“),
- u stupňovatelných pojmenovacích sémantických adverbíí, která lze negovat (*sempos* =
adv.denot.grad.neg; viz 4.6.3.4 – „Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která
lze negovat“),
- u nestupňovatelných pojmenovacích sémantických adverbíí, která lze negovat (*sempos* =
adv.denot.ngrad.neg; viz 4.6.3.2 – „Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná,
která lze negovat“).

Gramatém *negation* postihuje fakt, zda se sémantické substantivum / adjektivum / adverbium z
některé z vyjmenovaných podskupin vyskytovalo v povrchové podobě věty v kladné nebo v záporné
podobě. Obě podoby jsou na tektogramatické rovině reprezentovány kladným t-lematem. Uzel repre-
zentující kladné slovo má v gramatému *negace* hodnotu *neg0*, u uzlu reprezentujícího záporné slovo
má tento gramatém hodnotu *neg1*.

Příklady:

hlasování o státním rozpočtu [*negation=neg0*]

otázka bytí [*negation=neg0*] a *nebytí* [*negation=neg1*] *vyšších škol*

nezralost dítěte [*negation=neg1*]

nepěkný zážitek [*negation=neg1*]

nepříliš vydařený výlet [negation=neg1]

4.5.8. Gramatém stupně (degcmp)

Základní hodnoty gramatému degcmp jsou uvedeny v 4.9 – „Hodnoty gramatému degcmp“.

Tabulka 4.9. Hodnoty gramatému degcmp

pos	(positive) 1. stupeň
comp	(comparative) 2. stupeň
sup	(superlative) 3. stupeň
acomp	(elative) absolutní komparativ

Gramatém degcmp je tektogramatickým korelátem adjektivní / adverbialní morfologické kategorie stupně.

Gramatém stupně náleží:

- pojmenovacím sémantickým adjektivům (sempos = adj . denot; viz 4.6.2.1 – „Pojmenovací sémantická adjektiva“),
- stupňovatelným pojmenovacím sémantickým adverbiím, která nelze negovat (sempos = adv . denot . grad . nneg; viz 4.6.3.3 – „Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která nelze negovat“),
- stupňovatelným pojmenovacím sémantickým adverbiím, která lze negovat (sempos = adv . denot . grad . neg; viz 4.6.3.4 – „Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která lze negovat“).

Všechny nestupňované formy sémantických adjektiv mají v gramatému stupně hodnotu pos. Hodnoty comp a sup zpravidla odpovídají hodnotám morfologické kategorie stupně (2. a 3. stupeň).

U uzlů obou uvedených adverbialních podskupin (b, c) hodnota gramatému stupně rovněž většinou koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie.

Příklady:

příjemnější hudba [degcmp=comp]

nejlépe strávený večer [degcmp=sup]

Hodnota acomp. Zvláštní hodnotou gramatému stupně, která nemá korespondenci v hodnotě morfologické kategorie, je hodnota acomp. Je přidělena uzlům reprezentujícím tzv. absolutní komparativ, tj. ustrnulý komparativní tvar, který nevyjadřuje srovnání. Hodnota acomp byla přidělena například uzlům, které reprezentují adjektivum ve spojení:

muž tmavší pleti [degcmp=acomp]

starší žena [degcmp=acomp]

V případech, kdy nelze rozhodnout, zda jde o komparativ absolutní nebo běžný, jsou vyplněny obě hodnoty.

4.5.9. Gramatém slovesné modality (verbmod)

Základní hodnoty gramatému verbmod jsou uvedeny v 4.10 – „Hodnoty gramatému verbmod“.

Tabulka 4.10. Hodnoty gramatému verbmod

ind	(indicative) slovesná modalita oznamovací
imp	(imperative) slovesná modalita rozkazovací
cdn	(conditional) slovesná modalita podmiňovací

Gramatém verbmod je tektogramatickým korelátem morfologické kategorie slovesného způsobu. Náleží:

- sémantickým slovesům (sempos=v; viz 4.6.4 – „Sémantická slovesa“).

Hodnoty gramatému zpravidla korespondují s hodnotami morfologické kategorie způsobu. Například:

Přišli včas? [verbmod=ind]

Přijďte na schůzi včas! [verbmod=imp]

My bychom přišli určitě včas. [verbmod=cdn]

Více viz 4.6.4.1 – „Hodnoty gramatému slovesné modality“.

4.5.10. Gramatém deontické modality (deontmod)

Základní hodnoty gramatému deontmod jsou uvedeny v 4.11 – „Hodnoty gramatému deontmod“.

Tabulka 4.11. Hodnoty gramatému deontmod

deb	(debitive) děj pojatý jako „nutnost“
hrt	(hortative) děj pojatý jako „povinnost“
vol	(volitive) děj pojatý jako „vůle/záměr“
poss	(possibilitive) děj pojatý jako „možnost“
perm	(permissive) děj pojatý jako „svolení“
fac	(facultative) děj pojatý jako „schopnost“
decl	(declarative) děj modálně nemodifikovaný

Gramatém postihuje fakt, zda je děj (činnost apod.) pojat jako nutný, možný, povolený apod. Náleží:

- sémantickým slovesům (sempos=v; viz 4.6.4 – „Sémantická slovesa“).

Hodnota gramatému se řídí podle přítomného modálního slovesa. Příklady:

Musíme zaplatit fakturu včas. [deontmod=deb]

Chtěl na sebe upozornit. [deontmod=vol]

Petr ti měl podklady poslat už včera. [deontmod=hrt]

Můžete odejít. [deontmod=poss]

Nesmíš kouřit. [deontmod=perm]

Přišel na schůze včas. [deontmod=decl]

Více viz 4.6.4.2 – „Hodnoty gramatému deontické modality“.

4.5.11. Gramatém dispoziční modality (*dispmod*)

Základní hodnoty gramatému *dispmod* jsou uvedeny v 4.12 – „Hodnoty gramatému *dispmod*“.

Tabulka 4.12. Hodnoty gramatému *dispmod*

<i>disp0</i>	uzel reprezentuje řídicí predikát klauze, která nemá dispoziční modalitu
<i>disp1</i>	uzel reprezentuje řídicí predikát klauze, která má dispoziční modalitu

Gramatém *dispmod* náleží:

- sémantickým slovesům (*sempos=v*; viz 4.6.4 – „Sémantická slovesa“).

Tento gramatém přináší uzlům reprezentujícím slovesný predikát klauze, které mají v gramatému slovesné modality hodnotu *ind* nebo *cdn* (neimperativní formy), a zachycuje, zda klauze vyjadřuje tzv. dispoziční modalitu.

Dispoziční modalita je zvláštním druhem modality, který postihuje vztah / postoj agentu k ději. V češtině je nesena specifickým typem konstrukcí: jejich povrchová podoba zpravidla sestává z reflexivní formy pasiva, adverbialé způsobu (pouze takového, které je schopno vyjádřit vztah / postoj agentu k ději, například: *dobře, lehce, špatně*, nikoli *anglicky*) a dativního tvaru s funkcí agentu, který za jistých podmínek nemusí být v povrchové podobě věty přítomen. Rovněž modální adverbiala může být ve větách zvolacích (nebo podobně zabarvených větách) elidováno, dispozice agentu k ději je implikována (například: *Jemu se pracuje!*).

Hodnoty *disp1* nabývá uvedený gramatém tedy pouze u uzlů reprezentujících slovesný predikát vět typu:

Tato studie se studentům četla dobře. [*dispmod=disp1*]

Spalo se nám tu výborně. [*dispmod=disp1*]

Jinak je hodnota tohoto gramatému *disp0*.

Pozor! U uzlů reprezentujících imperativ, infinitiv nebo přechodník je v gramatému dispoziční modalitě vyplněna hodnota *nil*.

Více viz 4.6.4.3 – „Hodnoty gramatému dispoziční modality“.

4.5.12. Gramatém vidu (*aspect*)

Základní hodnoty gramatému *aspect* jsou uvedeny v 4.13 – „Hodnoty gramatému *aspect*“.

Tabulka 4.13. Hodnoty gramatému *aspect*

<i>proc</i>	(processual) průběhový, nedokonavý vid
<i>cp1</i>	(complex) komplexní, dokonavý vid

Gramatém vidu je tektogramatickým korelátem morfologicko-lexikální kategorie vidu a náleží:

- sémantickým slovesům (*sempos=v*; viz 4.6.4 – „Sémantická slovesa“).

Hodnota gramatému zpravidla koresponduje s hodnotou odpovídající morfologicko-lexikální kategorie. Například:

Nejraději kupuje / nakupuje nábytek. [*aspect=proc*]

Koupil / nakoupil už vše potřebné. [*aspect=cp1*]

Jedna z hodnot byla také přidělena tzv. obouvidovým slovesům. V případech, kdy není možné zvolit jedinou z hodnot, je v gramatému vyplněna hodnota *nr*.

Více viz 4.6.4.4 – „Hodnoty gramatému vidu“.

4.5.13. Gramatém času (tense)

Základní hodnoty gramatému *tense* jsou uvedeny v 4.14 – „Hodnoty gramatému *tense*“.

Tabulka 4.14. Hodnoty gramatému *tense*

<i>sim</i>	(simultaneous) současný děj
<i>ant</i>	(anterior) předčasný děj
<i>post</i>	(posterior) následný děj

Gramatém *tense* náleží:

- sémantickým slovesům (*sempos=v*; viz 4.6.4 – „Sémantická slovesa“).

Gramatém *tense* je tektogramatickým korelátém morfologické kategorie slovesného času. Některé z uvedených hodnot nabývá u uzlů reprezentujících finitní neimperativní formu slovesa nebo formu transgresivu.

Rozdíl mezi absolutním a relativním časem není zachycen hodnotami gramatému *tense* - zda jde o čas absolutní nebo relativní, vyplývá z pozice daného slovesného uzlu v tektogramatickém stromě. Uzlům reprezentujícím slovesný tvar jak s významem přítomnosti (vlastně: současnost s okamžikem promluvy; čas absolutní), tak s významem současnosti vzhledem k okamžiku jiného děje (čas relativní) je přidělena hodnota *sim*; uzlům reprezentujícím slovesný tvar s významem minulosti (tj. předčasnosti k okamžiku promluvy; čas absolutní) i s významem předčasnosti k jinému ději (čas relativní) náleží hodnota *ant*; uzlům reprezentujícím slovesný tvar s významem budoucnosti (tj. následnosti k okamžiku promluvy; čas absolutní) i s významem následnosti k jinému ději (čas relativní) náleží hodnota *post*.

Příklady:

Píše dopis. [*tense=sim*]

Psal dopis. [*tense=ant*]

Bude psát dopis. [*tense=post*]

Napiše dopis. [*tense=post*]

Napsal dopis. [*tense=ant*]

U uzlů reprezentujících imperativní formu slovesa nebo infinitiv je v gramatému času vyplněna hodnota *nil*.

Více viz 4.6.4.5 – „Hodnoty gramatému času“.

4.5.14. Gramatém resultativnosti (resultative)

Základní hodnoty gramatému *resultative* jsou uvedeny v 4.15 – „Hodnoty gramatému *resultative*“.

Tabulka 4.15. Hodnoty gramatému resultative

res0	děj bez příznaku rezultativnosti
res1	rezultativní děj

Gramatém *resultative* náleží:

- sémantickým slovesům (*sempos=v*; viz 4.6.4 – „Sémantická slovesa“).

Ve větách vyjadřujících rezultativnost je děj prezentován jako výsledný stav.

Hodnota *res1* je přidělena pouze uzlům reprezentujícím tzv. posesivní pasivum (tj. formu složenou ze slovesa *mít* a trpného přídělníku, například: *měl uvařeno*).

Ve všech ostatních případech je v gramatému rezultativnosti vyplněna hodnota *res0*.

Příklady:

Uvařil [*resultative=res0*] a *uklidil*. [*resultative=res0*]

Měl uvařeno [*resultative=res1*] a *dokonce i uklidil*. [*resultative=res0*]

Více viz 4.6.4.6 – „Hodnoty gramatému rezultativnosti“.

4.5.15. Gramatém iterativnosti (*iterativeness*)

Základní hodnoty gramatému *iterativeness* jsou uvedeny v 4.16 – „Hodnoty gramatému *iterativeness*“.

Tabulka 4.16. Hodnoty gramatému iterativeness

it0	děj nemá příznak opakovanosti, násobenosti
it1	opakovaný, násobený děj

Gramatém *iterativeness* náleží:

- sémantickým slovesům (*sempos=v*; viz 4.6.4 – „Sémantická slovesa“).

Hodnota *it1* je vyplněna v případech, kdy je děj prezentován jako opakovaný / násobený – zatím byly identifikovány pouze případy iterativnosti vyjádřené slovesným sufixem (*-ívat / -ávat, -ávávat / -ívávat*). Jinak nastává hodnota *it0*.

Příklady:

Chodíval k nám často. [*iterativeness=it1*]

Chodí plavat pravidelně / každé pondělí. [*iterativeness=it0*]

Více viz 4.6.4.7 – „Hodnoty gramatému iterativnosti“.

4.6. Podskupiny sémantických slovních druhů a jim přináležející gramatémy

4.6.1. Sémantická substantiva

Sémantická substantiva tvoří následující podskupiny:

- pojmenovací sémantická substantiva (viz 4.6.1.1 – „Pojmenovací sémantická substantiva“);
- pojmenovací sémantická substantiva s odděleně reprezentovaným příznakem negace (viz 4.6.1.1.1 – „Pojmenovací sémantická substantiva s odděleně reprezentovaným příznakem negace“);
- určitá pronominální sémantická substantiva ukazovací (viz 4.6.1.2 – „Určitá pronominální sémantická substantiva ukazovací“);
- určitá pronominální sémantická substantiva osobní (viz 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“);
- neurčitá pronominální sémantická substantiva (viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“);
- určitá kvantifikační sémantická substantiva (viz 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“).

4.6.1.1. Pojmenovací sémantická substantiva

sempos = n . denot

Do podskupiny pojmenovacích sémantických substantiv patří:

- tradiční substantiva.

Například: *otec, Marta, pokora, dveře*.

- posesivní adjektiva reprezentovaná t-lematem odpovídajícího substantiva (viz 4.1.1 – „Typy syntaktické derivace“).

Například: *otcova záliba* [t_lemma=otec], *Martin pokoj* [t_lemma=Marta].

Pojmenovacím sémantickým substantivům náležejí gramatémy:

- čísla *number* (viz 4.5.1 – „Gramatém čísla (*number*)“),
- rodu *gender* (viz 4.5.2 – „Gramatém rodu (*gender*)“).

Gramatém čísla (*number*). Hodnota gramatému čísla se u tradičních substantiv zpravidla shoduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

pes [number=sg]

psi [number=pl]

Výjimkou jsou pluralia tantum, u nichž se hodnota gramatému řídí „množstvím“ denotátů, například:

jedny dveře [number=sg]

dvoje dveře [number=pl]

Jel do Prachatic. [number=sg]

V některých případech však není zřejmé, zda jde o singulár nebo o plurál, pak je v gramatému je vyplněna hodnota *nr*, například:

Vypral si kalhoty. [number=nr]

!!! Obdobně jako pluralia tantum také singularia tantum (například: *ptactvo, mládež*) a jména látková (například *mouka, káva*) nerealizují protiklad singulár / plurál pravidelně. Kvůli problematickému

vymezení množin těchto substantiv se však hodnota gramatému čísla v těchto případech zatím řídí číslem morfologickým, tedy:

dvoji mládež [number=sg]

Nejraději pije kávu. [number=sg]

Mají tu dvoji kávu. [number=sg]

U uzlů reprezentujících posesivní adjektivum je hodnota gramatému *sg* (v češtině nejsou posesivní tvary tvořeny od plurálních forem).

Gramatém rodu (*gender*). Hodnota gramatému rodu se prozatím řídí podle hodnoty morfologické kategorie jmenného rodu daného substantiva, v případě posesivních adjektiv podle rodu odpovídajícího substantiva, jímž je adjektivum reprezentováno. Například:

děvče [gender=neut]

dveře [gender=fem]

otcova záliba [gender=anim]

Martin pokoj [gender=fem]

4.6.1.1.1. Pojmenovací sémantická substantiva s odděleně reprezentovaným příznakem negace

$sempos = n . denot . neg$

Do podskupiny pojmenovacích sémantických substantiv s odděleně reprezentovaným příznakem negace patří:

- pojmenovací sémantická substantiva deverbativní zakončená na *-ní / -tí*;
- pojmenovací sémantická substantiva deadjektivní zakončená na *-ost*.

Kladná i negovaná podoba těchto sémantických substantiv je na tektogramatické rovině reprezentována t-lematem odpovídajícím jejich kladné podobě. Těmto sémantickým substantivům náležejí gramatémy:

- čísla *number* (viz 4.5.1 – „Gramatém čísla (*number*)“),
- rodu *gender* (viz 4.5.2 – „Gramatém rodu (*gender*)“),
- negace *negation* (viz 4.5.7 – „Gramatém negace (*negation*)“).

Gramatém čísla (*number*). Hodnota gramatému čísla koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie.

Gramatém rodu (*gender*). Hodnota gramatému rodu odpovídá rodu morfologickému: u deverbativních substantiv má hodnotu *neut*, u deadjektivních substantiv zakončených na *-ost* má hodnotu *fem*.

Gramatém negace (*negation*). Gramatém negace nabývá hodnoty *neg0* u uzlů, které reprezentují kladné slovo, u uzlů reprezentujících zápornou podobu slova má tento gramatém hodnotu *neg1*. Například:

nezralost dítěte [negation=neg1; t_lemma=zralost]

hlasování o státním rozpočtu [negation=neg0]

nedodržení smluvních podmínek [negation=neg1; t_lemma=dodržení]

otázka *bylí* [negation=neg0] a *nebylí* [negation=neg1; t_lemma=bylí] *vysokých škol*

Skupina sémantických substantiv, u nichž se počítá s gramatémem negace, byla vymezena na základě slovtvorných charakteristik: jde o deverbativní substantiva zakončená na *-ní / -tí* a deadjektivní substantiva zakončená na *-ost*. U ostatních sémantických substantiv se s gramatémem negace nepočítá - informace o negaci je zde součástí t-lematu: vedle t-lematu *souhlas* se vyskytuje také t-lemma *nesouhlas* apod.

!!! Jde o prozatímní řešení: všechna pojmenovací sémantická substantiva by měla být v budoucnu rozlišena na ta, která negovat lze a která negovat nelze. Vznikly by tak dvě podskupiny pojmenovacích sémantických substantiv (podskupina substantiv, která lze negovat, a těch, která negovat nelze), jako je tomu například u pojmenovacích sémantických adverbii.

!!! Rozdělení pojmenovacích sémantických substantiv na ta, která lze, a ta, která nelze negovat - jak bylo provedeno u pojmenovacích sémantických adverbii, komplikuje skutečnost, že některá substantiva, která zpravidla vystupují v kladné podobě, mohou být za určitých kontextových a situačních podmínek negována: například: *Čech - byli tam Češi i Nečeši* apod. Z obdobných důvodů také nebyla podle ne/možnosti negace rozlišena pojmenovací sémantická adjektiva - s gramatémem negace se počítá u všech pojmenovacích sémantických adjektiv.

4.6.1.2. Určitá pronominální sémantická substantiva ukazovací

sempos = n.pron.def.demon

Do podskupiny určitých pronominálních sémantických substantiv ukazovacích patří:

- ukazovací zájmena v pozici syntaktického substantiva.

Jde jednak o demonstrativa, která jsou v povrchové podobě věty realizována (například: *Ti už nepřijdou*, *O tohle mi nejde*, dále *tamten, onen, tenhleten* apod.), jednak o nově vytvořené uzly s t-lematem #EmpNoun (jako řídicí uzly nesubstantivizovaných adjektiv, jejichž řídicí člen nebylo možné zkopírovat; viz 5.12.1.2.2 – „Gramatická elipsa řídicího substantiva“).

Uzlům této podskupiny náležejí gramatémy:

- čísla *number* (viz 4.5.1 – „Gramatém čísla (*number*)“),
- rodu *gender* (viz 4.5.2 – „Gramatém rodu (*gender*)“).

Gramatém čísla (*number*). Hodnota gramatému čísla se u uzlů reprezentujících povrchově realizované demonstrativum shoduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

O tohle mi nejde. [number=sg]

Ten už nepřijde. [number=sg]

Ti už nepřijdou. [number=pl]

U nově vytvořeného uzlu s t-lematem #EmpNoun se hodnota gramatému řídí morfologickým číslem závislého adjektiva. Například:

Mluvil také o anglickém. {#EmpNoun [number=sg]}

Našel jen zelené. {#EmpNoun [number=pl]}

Gramatém rodu (*gender*). U povrchově realizovaných demonstrativ hodnota gramatému rodu koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

Ti už nepřijdou. [gender=anim]

O tohle mi nejde. [gender=neut]

U nově vytvořeného uzlu s t-lematem #EmpNoun vyplývá hodnota gramatému z morfologického rodu závislého adjektiva. Například:

Mluvil také o anglickém. {#EmpNoun [gender=anim|inan|neut]}

4.6.1.3. Určitá pronominální sémantická substantiva osobní

sempos = n.pron.def.pers

Do podskupiny určitých pronominálních sémantických substantiv osobních patří:

- všechna osobní zájmena a jejich posesivní protějšky (například: *já, můj*) včetně zájmen reflexivních (*se / si, svůj*).

Všechna zájmena jsou reprezentována jediným t-lematem #PersPron (viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“). Jde jak o uzly reprezentující povrchově realizovaná zájmena (nereflexivní i reflexivní), tak o uzly nově vytvořené (doplněny vždy za zájmena nereflexivní; viz 5.12.2.1.1 – „Aktuální elipsa obligatorního aktantu (zástupné t-lemma #PersPron, #Cor, #QCor a #Rcp)“).

Uzlům této podskupiny náležejí gramatémy:

- čísla *number* (viz 4.5.1 – „Gramatém čísla (*number*)“),
- rodu *gender* (viz 4.5.2 – „Gramatém rodu (*gender*)“),
- osoby *person* (viz 4.5.3 – „Gramatém osoby (*person*)“),
- zdvořilosti *politeness* (viz 4.5.4 – „Gramatém zdvořilosti (*politeness*)“).

Pro jednotlivé uzly této podskupiny platí:

- **uzly reprezentující povrchově realizovaná zájmena (nereflexivní).**

Gramatém čísla (*number*). Hodnota gramatému *number* se u osobních zájmen zpravidla shoduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

já [number=sg]

my [number=pl]

oni [number=pl]

U uzlů reprezentujících zájmena posesivní se hodnota tohoto gramatému řídí většinou podle morfologického čísla odpovídajícího zájmena osobního. Například:

můj [number=sg]

náš [number=pl]

jejich [number=pl]

Hodnota gramatému a morfologické kategorie se liší v případech vykání. Uzel s t-lematem #PersPron, který reprezentuje zájmeno druhé osoby má v gramatému čísla hodnotu *sg*, neukazuje-li podle formy predikátu k množství lidí, ale k jedinému člověku. Srov.:

Ůj jste se nepřihlásil? [number=sg]

Ůj jste se ještě nepřihlásili? [number=pl]

Jste zván vy [number=sg] i s vaším [number=sg] synem.

Pozor! Řada případů však nemůže být rozhodnuta, nastává hodnota nr. Například:

Vy se přihlaste se co nejdříve. [number=nr]

!!! K asymetrii mezi formou a významem dochází také v případech tzv. autorského plurálu (plurálu skromnosti / modestiae) a tzv. plurálu majestátního (plural majestaticus). Tato užití však prozatím nebyla identifikována a hodnota gramatému čísla se řídí podle povrchové podoby.

Gramatém rodu (gender). Hodnota gramatému gender se u osobních / posesivních zájmen 3. osoby řídí podle rodu morfologického. Například:

Ona sem nepřijde. [gender=fem]

Oni o tom vědí. [gender=anim]

U zájmen 1. a 2. osoby a u nově vytvořených uzlů je hodnota gramatému dána morfologickým rodem uzlu, ke kterému zájmeno odkazuje. Například:

Bratr prohlásil: Já tam nejdu. [gender=anim] (podle morfologického rodu uzlu s t-lematem bratr)

Volba jediné hodnoty není možná například v případech, kdy je více odkazovaných členů různého rodu nebo kdy odkazovaný člen v textu chybí. Například:

Podle Bendy není sice možné hodit přes palubu samoživitelky nebo osamělé otce, ale to neznamená, že je třeba dávat jim přednost před rodinami spořádanými.

Podívejte se jim do očí v Podhoráckém muzeu (ke 40. výročí otevření Zoo Brno)

!!! Koreference (textová ani gramatická, viz 8 – „**Koreference**“) není u zájmen 1. a 2. osoby zachycena.

Gramatém osoby (person). V gramatému person náleží hodnota 1 uzlům reprezentujícím zájmena *já, můj, my* a *náš*; hodnota 2 uzlům zájmen *ty, tvůj, vy* a *váš* (se vztahem k většímu množství osob i k osobě jediné, tj. při vykání); hodnota 3 uzlům zájmen *on / ona / ono, jeho / její, oni / ony / ona* a *jejich*. Například:

Já už jdu. [person=1]

Tvůj názor nesdílím. [person=2]

Vy jste se už přihlásili. [person=2]

Vy jste se už přihlásil. [person=2]

Oni se ještě nepřihlásili. [person=3]

Gramatém zdvořilosti (politeness). U většiny uzlů má tento gramatém hodnotu basic. Jde o běžné užití zájmen. Uzel s t-lematem #PersPron a hodnotou basic v gramatému politeness reprezentuje zájmena například ve větách:

Já dnes nepřijdu. [politeness=basic]

Ty tam určitě nechod'. [politeness=basic]

On tvého psa ještě neviděl. [politeness=basic] a [politeness=basic]

Vy jste se už přihlásili? [politeness=basic]

Gramatém *politeness* nabývá hodnoty *polite* u uzlů reprezentujících osobní / posesivní zájmeno 2. osoby v případech vykání. Například:

Ůj jste se ještě nepřihlásil. [*politeness=polite*]

Rozdíl byste byl (vy) nucen uhradit sám. [*politeness=polite*]

Hodnota *polite* se uplatňuje v případech, kdy osobní / posesivní zájmena vyjadřují vztah zdvořilosti / úcty mluvčího k osobě, k níž zájmeno ukazuje. Jde o případy vykání: uzel s t-lematem #*PersPron* a hodnotou *polite* v gramatému *politeness* reprezentuje zájmena například ve větách:

Ůj jste se ještě nepřihlásil. [*politeness=polite*]

Hodnota *polite* v gramatému *politeness* je tedy zpravidla doprovázena hodnotou *sg* v gramatému *number* a hodnotou *2* v gramatému *person*. Méně častá je kombinace hodnot *polite* a *2* s hodnotou *pl* - mluvčí vyká většinu počtu osob; například:

Vážení čtenáři, je tomu právě rok, kdy jsme vám oznámili nepopulární informaci, že se cena našich novin zvyšuje. [*politeness=polite; person=2; number=pl*]

V řadě českých vět však není možné rozlišit, zda jde o vykání, nebo o běžné užití zájmen 2. osoby. V gramatému *politeness* se proto uvádí hodnota *nr*. Například:

Ůj tam nepůjdete? [*politeness=nr*]

- **uzly reprezentující reflexiva.**

Gramatém čísla, rodu, osoby a zdvořilosti (*number, gender, person, politeness*). Ve všech čtyřech gramatémech je vyplněna hodnota *inher*, tj. dědí se od koreferovaného uzlu.

Pozor! Do této podskupiny patří pouze reflexiva nesená komplexními uzly; je-li reflexivum nesené uzlem jiného typu (například: *jít si po svých* .DPHR, *nodetype = dphr*), o jeho zařazení do soustavy sémantických slovních druhů (a tím ani o gramatémech) se neuvažuje.

- **nově vytvořené uzly s t-lematem #*PersPron*.**

Gramatém čísla a rodu (*number* a *gender*). Hodnota gramatému *number* a *gender* řídí morfologickým číslem / rodem odkazovaného uzlu. V případě, že uzel reprezentuje subjekt predikátu klauze, odpovídá tato hodnota číslu / jmennému rodu slovesného predikátu (pokud tyto kategorie lze z dané slovesné formy zjistit). Například:

Včera ani dnes nezavolala (ona). [*number=sg; gender=fem*]

Děti slibovaly: Už nebudeme (my) zlobit. [*number=pl; gender=fem*] (podle morfologického rodu uzlu s t-lematem *děti*)

Gramatém osoby (*person*). Hodnota gramatému osoby se rovněž řídí podle odkazovaného členu (hodnota 1, je-li t-lematem odkazovaného uzlu *já / my*; hodnota 2, je-li t-lematem odkazovaného uzlu *ty / vy*; hodnota 3, je-li t-lematem odkazovaného uzlu *on / ona...*) nebo v případě, že uzel reprezentuje subjekt, podle osoby predikátu. Například:

Včera nezavolala (ona). [*person=3*]

!!! Koreference (textová ani gramatická, viz 8 – „*Koreference*“) není u zájmen 1. a 2. osoby zachycena.

Gramatém zdvořilosti (*politeness*). Gramatém *politeness* má hodnotu *polite* v případech vykání. Reprezentuje-li nově vytvořený uzel subjekt klauze, je možné případy vykání identi-

fikovat podle slovesného predikátu (pokud to forma umožňuje) nebo řidčeji podle kontextu. Například:

Už jste navštěvoval kurzy angličtiny (vy)? [politeness=polite]

Vážený pane, dovoluji (vy), abych vám představil svou paní? [politeness=polite]

Rozdíl byste byl (vy) nucen uhradit sám. [politeness=polite]

Nejde-li o vykání, je vyplněna hodnota `basic`.

V řadě českých vět však není možné rozlišit, zda jde o vykání nebo o běžné užití zájmen 2. osoby. V gramatému `politeness` se proto uvádí hodnota `nr`. Například:

Máte se (vy) přihlásit co nejdříve. [politeness=nr]

Rozdíl uhradíte (vy) nejpozději do deseti dnů. [politeness=nr]

4.6.1.4. Neurčitá pronominální sémantická substantiva

`sempos = n.pron.indef`

Do podskupiny neurčitých pronominálních sémantických substantiv patří:

- vztažná zájmena *kdo*, *co*, *kteřý* / *jenž* a *jaký*, plní-li funkci syntaktického substantiva,
- jejich deriváty rovněž pouze v pozici syntaktického substantiva, tj. zájmena neurčitá (například: *někdo*, *některý*), tázací (*kdo*, *kteřý*), záporná (*nikdo*) a totalizační (*každý*, *všechn*),
- posesivní protějšky zájmena *kdo* (tj. *čí*) a jeho derivátů (například: *něčí*, *ničí*).

Pouze jako sémantická substantiva mohou vystupovat zájmena *kdo*, *co* a *jenž* a dále deriváty zájmen *kdo* a *co*. Jako sémantická substantiva jsou také vždy hodnoceny uzly reprezentující posesiva k zájmenu *kdo* a jeho derivátům.

Zájmena *kteřý* a *jaký* a jejich deriváty jsou podle jejich příslušnosti k syntaktickému slovnímu druhu hodnocena jako sémantická substantiva, nebo jako sémantická adjektiva: *kteřý* / *jaký* a jejich deriváty jsou chápána jako sémantická adjektiva ve stejných případech, kdy jsou považována za syntaktická adjektiva. V ostatních případech mají funkci syntaktického, a tedy také sémantického substantiva. Srov.:

- *Nevěděla, jaké šaty se by se na ples hodily.*

Kterou knihu si přál?

Kup mu nějakou knihu.

Ta barva je nijaká.

- syntaktická, a tedy i sémantická adjektiva (viz 4.6.2.3 – „Neurčitá pronominální sémantická adjektiva“).

- *Šaty, jaké by se hodily na ples, tu neměli.*

Knihu, kterou si přál, nemohla sehnat.

- syntaktická, a tedy i sémantická substantiva.

Zájmeno *jenž* je na tektogramatické rovině považováno za variantu substantivního *kteřý*: je reprezentováno t-lematem *kteřý*.

Neurčitá pronominální sémantická substantiva jsou popsána gramatémy:

- čísla *number* (viz 4.5.1 – „Gramatém čísla (*number*)“),
- rodu *gender* (viz 4.5.2 – „Gramatém rodu (*gender*)“),
- osoby *person* (viz 4.5.3 – „Gramatém osoby (*person*)“),
- typu neurčitosti *indefitype* (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (*indefitype*)“).

Gramatém čísla (*number*). Hodnota gramatému čísla se zpravidla shoduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

Někdo to udělat musí. [*number=sg; t_lemma=kdo*]

Koho jsi potkal? [*number=sg; t_lemma=kdo*]

Co potřebuješ? [*number=sg; t_lemma=co*]

Výjimkou jsou případy, kdy je zájmeno subjektem predikátu v plurálové formě: i když se forma zájmena v těchto případech nijak nemění, z tvaru predikátu vyplývá, že zájmeno ukazuje nikoli k jediné osobě, ale k několika osobám - je vyplněna hodnota *pl*. Například:

Řekněte, kdo přišli. [*number=pl; t_lemma=kdo*]

Řekněte, kdo přišel. [*number=sg; t_lemma=kdo*]

Verše, které kdekdo známe. [*number=pl; t_lemma=kdo*]

U uzlů reprezentujících posesivní zájmeno má gramatém *number* hodnotu *sg*.

U relativ (*indefitype=relat*) se hodnota gramatému dědí od koreferovaného uzlu - v gramatému *number* je vyplněna hodnota *inher*. Například:

Domy, které koupili, byly postaveny ve 30. letech. [*number=inher*] (*které* dědí hodnotu od koreferovaného uzlu s *t-lematem domy*)

Hodnota *inher* je vyplněna také u relativ *co*, ať už běžně užitého (ukazuje k věci apod.), nebo užitého místo relativ *který / jenž*. Například:

To, co potřebuješ, tu nemají. [*number=inher*]

Muž, co přišel.. [*number=inher*]

Muži, co přišli... [*number=inher*]

Muži, co jsem potkal na ulici... [*number=inher*]

Gramatém rodu (*gender*). Hodnota gramatému rodu rovněž zpravidla koresponduje s rodem morfologickým, tj. u *kdo* a jeho derivátů nabývá gramatém hodnoty *anim*, u *co* a jeho derivátů *neut*. Například:

Někdo to udělat musí. [*gender=anim*]

Koho jsi potkal? [*gender=anim*]

Co potřebuješ? [*gender=neut*]

U uzlů reprezentujících posesivní zájmena má gramatém hodnotu *anim*.

U relativ (`indefstype = relat`) hodnota gramatému vyplývá z hodnoty tohoto gramatému u koreferovaného uzlu - v gramatému `gender` je vyplněna hodnota `inher`. Například:

Dům, který koupili... [`gender=inher`]

To, co potřebuješ, tu nemají. [`gender=inher`]

Muži, co jsem potkal na ulici... [`gender=inher`]

Ženy, co přišly... [`gender=inher`]

Gramatém osoby (`person`). Gramatém osoby má ve většině případů hodnotu 3. Jiné hodnoty nabývá u zájmena *kdo* (nebo jeho derivátů) v případě, že je subjektem predikátu v jiné než třetí osobě. Například:

Zachraň se, kdo můžeš. [`person=2`]

Verše, které kdekdo známe. [`person=1; t_lemma=kdo`]

U relativ (`indefstype = relat`) se hodnota gramatému `person` dědí od koreferovaného uzlu. Například:

Vy, kteří jste přišli později... [`person=inher`]

V případě, že uzlu, který koreferuje s uzlem nesoucím relativum, gramatém `person` nenáleží, rozumí se hodnotou `inher` hodnota 3. Například:

Dům, který jsme koupili... [`person=inher`]

Gramatém typu neurčitosti (`indefstype`). Hodnota gramatému `indefstype` zachycuje sémantický rys, jímž se zájmeno liší od t-lematu, kterým je reprezentováno.

Pro neurčitá pronominální sémantická substantiva se počítá (pouze) se čtyřmi t-lematy: *kdo*, *co*, *který* a *jaký* . Všechna ostatní zájmena jsou zpracována jako jejich deriváty. Která zájmena jsou jednotlivými t-lematy reprezentována a jakých hodnot přitom gramatém `indefstype` nabývá, představuje 4.17 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“.

V prvním řádku jsou uvedena t-lemata, ve sloupcích pod každým z nich zájmena, která dané t-lemma zastupuje. V prvním sloupci jsou vypsány hodnoty gramatému `indefstype`, které přináležejí t-lematu, jestliže reprezentuje zájmeno nacházející se na stejné řádce jako daná hodnota a ve sloupci pod tímto t-lematem.

Například: zájmeno *nikdo* je reprezentováno t-lematem *kdo*, jemuž náleží hodnota `negat`.

Přehled zájmen není vyčerpávající - v některých případech jsou možné ještě jiné varianty zájmen (například vedle *málokdo*, *kdovikdo* ještě *zřídka**kdo*, *všelikdo* a další). Některé typy zájmen nejsou v češtině realizovány (například totalizátor od substantivního *jaký* ; v poli znak -).

Tabulka 4.17. Neurčitá pronominální sémantická substantiva

	t-lemma:			
hodnota gramatému indef type:	<i>kdo</i>	<i>co</i>	<i>který</i>	<i>jaký</i>
relat	<i>kdo</i>	<i>co</i>	<i>který, jenž</i>	<i>jaký</i>
indef1	<i>někdo</i>	<i>něco</i>	<i>některý</i>	<i>nějaký</i>
indef2	<i>kdosi, kdos</i>	<i>cosi, cos</i>	<i>kterýsi</i>	<i>jakýsi</i>
indef3	<i>kdokoli(v)</i>	<i>cokoli(v)...</i>	<i>kterýkoli(v)</i>	<i>jakýkoli(v)</i>
indef4	<i>ledakdo, leckdo...</i>	<i>ledaco, lecco...</i>	<i>leckterý, ledakterý</i>	<i>leccjaký, ledajaký</i>
indef5	<i>kdekdo</i>	<i>kdeco</i>	<i>kdekerý</i>	<i>kdejaký</i>
indef6	<i>málokdo, kdovíkdokdo...</i>	<i>máloco...</i>	<i>málokerý...</i>	<i>všelijaký...</i>
inter	<i>kdo, kdopak...</i>	<i>co, copak...</i>	<i>který, kterýpak</i>	<i>jaký, jakýpak</i>
negat	<i>nikdo</i>	<i>nic</i>	<i>žádný</i>	<i>nijaký</i>
total1	<i>všechn</i>	<i>všechn, všechno, vše</i>	-	-
total2	-	-	<i>každý</i>	-

4.6.1.5. Určitá kvantifikační sémantická substantiva

sempos = n . quant . def

Do podskupiny určitých kvantifikačních sémantických substantiv patří:

- základní číslovky v pozici syntaktického substantiva,
- číslovky dílové (například: *třetina*) jakožto deriváty číslovek základních (tzn. jsou reprezentovány t-lematem odpovídající číslovky základní; viz 4.1.2 – „Typy lexikální derivace“).

Pozor! Ostatní typy číslovek, tj. řadové, druhové, souborové jako další lexikální deriváty základních číslovek, jsou vždy považovány za sémantická adjektiva, viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“.

Základní číslovky *jedna* až *devětadevadesát* jsou podle funkce v klauzi hodnoceny buď jako sémantická substantiva, nebo jako sémantická adjektiva, a to podle jejich příslušnosti k syntaktickému slovnímu druhu (viz i 7.10 – „Číslo a číslovky“). Srov.:

- *Vybrali tři.*
- syntaktické, a tedy i sémantické substantivum.
- *pět knih*
- syntaktické, a tedy i sémantické adjektivum (viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“).

Základní číslovky *sto*, *tisíc*, *milion* (a jiné zakončené na *-ion*), *miliarda* (a jiné na *-iarda*) a číslovky dílové mají ve všech případech význam „kontejneru“ a jsou vždy považovány za sémantická substantiva.

Uzlům určitých kvantifikačních sémantických substantiv náležejí gramatémy:

- čísla *number* (viz 4.5.1 – „Gramatém čísla (*number*)“),
- rodu *gender* (viz 4.5.2 – „Gramatém rodu (*gender*)“),

- typu číslovky `numertype` (viz 4.5.5 – „Gramatém typu číslovky (`numertype`)“).

Gramatém čísla (`number`). U základních číslovek *jeden* až *devětadevadesát* se hodnota gramatému řídí lexikálním významem číslovky. Například:

Přišel jen jeden. [`number=sg`]

Koupil dvě z nabízených knih. [`number=pl`]

Vybrali třicet z padesáti přihlášených zájemců. [`number=pl`] (*padesát* zde ve funkci adjektiva)

U uzlů reprezentujících základní číslovky *sto*, *tisíc* atd. a číslovky dílové (tj. číslovky s významem „kontejner“) hodnota gramatému čísla zpravidla koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

Přišlo sto studentů. [`number=sg`]

Přišlo dvě stě studentů. [`number=pl`]

Koupil třetinu akcií. [`number=sg`]

Koupil dvě třetiny akcií. [`number=pl`]

!!! Přidělování hodnot gramatému čísla je u této substantivní podskupiny vyřešeno pouze prozatímně.

Gramatém rodu (`gender`). U základních číslovek *jeden* a *dva* se hodnota gramatému rodu řídí rodem morfologickým. Například:

Přišel jen jeden. [`gender=anim|inan`]

Poznal jen jednu z nich. [`gender=fem`]

U základních číslovek *tři* až *devětadevadesát* lze v případech, kdy je číslovka subjektem slovesného predikátu, vycházet ze jmenného rodu predikátu (je-li tato kategorie vyjádřena). Například:

Přišli tři [`gender=anim`]

Není-li možné určit, o který rod se jedná, je vyplněna hodnota `nr`. Například:

Počítal jen se dvěma. [`gender=nr`]

Viděl jen tři. [`gender=nr`]

U číslovek s významem „kontejner“ hodnota gramatému rodu koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

sto [`gender=neut`]

tisíc [`gender=inan`]

milion [`gender=inan`]

miliarda [`gender=fem`]

U uzlu reprezentujícího číslovku dílovou má gramatém rodu vždy hodnotu `fem`. Například:

třetina [`gender=fem`]

Gramatém typu číslovky (`numertype`). V gramatému `numertype` je zaznamenán sémantický rys, jímž se číslovka liší od t-lematu, kterým je reprezentována. Vzhledem k tomu, že jako sémantická substantiva vystupují pouze číslovky základní a dílové, počítá se u této podskupiny pouze se dvěma

hodnotami gramatému `numertype: basic` (reprezentuje-li uzel číslovku základní) a `frac` (reprezentuje-li číslovku dílovou). Například:

Přišli jen tři. [numertype=basic]

Koupil dvě z nabízených knih. numertype=basic]

Zdědil polovinu domu. [numertype=frac; t_lemma=dva]

Koupil setinu akcií. [numertype=frac; t_lemma=sto]

4.6.2. Sémantická adjektiva

Sémantická adjektiva tvoří následující podskupiny:

- pojmenovací sémantická adjektiva (viz 4.6.2.1 – „Pojmenovací sémantická adjektiva“);
- určitá pronominální sémantická adjektiva ukazovací (viz 4.6.2.2 – „Určitá pronominální sémantická adjektiva ukazovací“);
- neurčitá pronominální sémantická adjektiva (viz 4.6.2.3 – „Neurčitá pronominální sémantická adjektiva“);
- určitá kvantifikační sémantická adjektiva (viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“);
- neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva (viz 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“);
- kvantifikační sémantická adjektiva stupňovatelná (viz 4.6.2.6 – „Kvantifikační sémantická adjektiva stupňovatelná“).

4.6.2.1. Pojmenovací sémantická adjektiva

`sempos = adj . denot`

Do podskupiny pojmenovacích sémantických adjektiv patří:

- tradiční adjektiva,
- tradiční adverbia deadjektivní povahy, která jsou na tektogramatické rovině reprezentována t-lematem odpovídajícího adjektiva.

Pozor! Posesivní adjektiva do této podskupiny nepatří - jsou reprezentována t-lematem odpovídajícího sémantického substantiva a popsána gramatémy sémantických substantiv; viz 4.6.1.1 – „Pojmenovací sémantická substantiva“.

Uzly pojmenovací podskupiny sémantických adjektiv jsou popsány gramatémy:

- stupně `degcmp` (viz 4.5.8 – „Gramatém stupně (`degcmp`)“),
- negace `negation` (viz 4.5.7 – „Gramatém negace (`negation`)“).

Gramatém stupně (`degcmp`). Gramatém stupně patří všem pojmenovacím sémantickým adjektivům. Pojmenovací sémantická adjektiva nejsou na rozdíl od pojmenovacích sémantických adverbii rozlišena na stupňovatelná a nestupňovatelná. Hledání hranice mezi sémantickými adjektivy, která lze, a těmi, která nelze stupňovat, je u tohoto sémantického slovního druhu komplikováno výskytem stupňovaných forem od adjektiv, která se běžně nestupňují (například: *čokoládový - nejčokoládovější čokoláda, český - češtější přístup k věci*). U slov pojatých jako sémantická adverbia jsou tyto případy, pokud se vůbec vyskytují, řídké (nestupňovatelná sémantická adverbia tedy mohou být vyčleněna jako zvláštní podskupina, jíž gramatém stupně nenáleží: viz `sempos = adv . denot . ngrad . neg`; viz 4.6.3.1

– „Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která nelze negovat“ a *sempos* = *adv. denot.ngrad.neg*; viz 4.6.3.2 – „Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která lze negovat“).

Hodnota gramatému stupně se ve většině případů shoduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

příjemnější hudba [*degcmp=comp*]

nejlépe strávený večer [*degcmp=sup*]

Pozor! Hodnotou *comp* nebo *sup* nejsou ohodnoceny případy, kdy je větší / největší míra vlastnosti vyjádřena analyticky, například: *víc příjemně, nejvíce hezký* apod. Vedle těchto spojení, u nichž je možné uvažovat o sémantické ekvivalenci s tvary stupňovanými (*příjemnější, nejhezčí*), se v češtině vyskytují také případy, kdy *více / nejvíce* jsou spojovány s již stupňovaným tvarem (například: *více příjemněji* apod.). Přidělení některé ze stávajících hodnot gramatému stupně celému spojení je v těchto případech problematické. Řešením je tedy přidělení vlastní hodnoty každému ze členů spojení. Například:

víc [*degcmp=comp*] *příjemně* [*degcmp=pos; t_lemma=příjemný*]

nejvíce [*degcmp=sup*] *hezky* [*degcmp=pos*]

více [*degcmp=comp*] *hezčí* [*degcmp=pos*]

více [*degcmp=comp*] *rychle* [*degcmp=pos; t_lemma=rychlý*]

Protějšek v hodnotě morfologické kategorie nemá hodnota *acomp* - je přidělena uzlům reprezentujícím ustrnulý komparativní tvar, který nevyjadřuje srovnání (tzv. absolutní komparativ). Například:

starší žena [*degcmp=acomp*]

muž tmavší pleti [*degcmp=acomp*]

vyšší odborná škola [*degcmp=acomp*]

při delším nošení [*degcmp=acomp*]

každá větší pobočka [*degcmp=acomp*]

Otakar Brousek starší [*degcmp=acomp*]

Pozor! V případech, kdy nelze rozhodnout, zda jde o komparativ absolutní nebo běžný, jsou vyplněny obě hodnoty.

Gramatém negace (*negation*). Hodnota gramatému *negace* postihuje, zda se pojmenovací sémantické adjektivum v povrchové podobě věty vyskytovalo v kladné (hodnota *neg0*), nebo záporné podobě (hodnota *neg1*). Například:

příjemná hudba [*negation=neg0*]

nedobry signál pro voliče [*negation=neg1; t_lemma=dobry*]

dopadlo to s ním zle [*negation=neg0; t_lemma=zlý*]

zachoval se k nám nepěkně [*negation=neg1; t_lemma=pěkný*]

Pozor! Ne každý prefix *ne-* reprezentujeme hodnotou *neg1* v gramatému *negace* - pouze takový, který vyjadřuje zápornou podobu od nějaké existující kladné podoby slova. Například:

nekalé úmysly [*negation=neg0; t_lemma=nekalý*]

krása nesmírná [negation=neg0; t_lemma=nesmírný]

!!! Rozdělení pojmenovacích sémantických adjektiv na ta, která lze, a ta, která nelze negovat - jak bylo provedeno u pojmenovacích sémantických adverbii (viz 4.6.3 – „Sémantická adverbia“), komplikuje skutečnost, že některá adjektiva, která zpravidla vystupují v kladné podobě, mohou být za určitých kontextových a situačních podmínek negována: například: *český - nečeský* apod. S gramatémem negace se proto počítá u všech pojmenovacích sémantických adjektiv.

4.6.2.2. Určitá pronominální sémantická adjektiva ukazovací

sempos = adj.pron.def.demon

Do podskupiny určitých pronominálních sémantických adjektiv ukazovacích patří:

- ukazovací a identifikační zájmena v pozici syntaktického adjektiva.

Uzlům této podskupiny nenáleží žádný gramatém.

Příklady:

Ten dům už koupili.

Takový přístup se mi nelíbí.

On už je takový.

Měl tentýž problém jako ty.

!!! V současné verzi je hodnota adj.pron.def.demon přiřazena všem uzlům reprezentujícím zájmeno *takový*. Rozlišení na sémantická adjektiva a substantiva (hodnoty: adj.pron.def.demon a n.pron.def.demon) podle syntaktické pozice je třeba teprve provést. Viz i 5.5.3.2 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „takový““.

4.6.2.3. Neurčitá pronominální sémantická adjektiva

sempos = adj.pron.indef

Do podskupiny neurčitých pronominálních sémantických adjektiv patří zájmena se sémantickým rysem neurčitosti a s adjektivní funkcí:

- vztažná zájmena *který* a *jaký* , jsou-li v pozici syntaktického adjektiva.
- jejich deriváty rovněž pouze v pozici syntaktického adjektiva, tj. zájmena neurčitá (například: *nějaký*), tázací (například: *který*), záporná (například: *nijaký*) a totalizační (například: *každý*); viz 4.1.2 – „Typy lexikální derivace“.

Zájmena *který* a *jaký* a jejich deriváty jsou podle jejich přináležitosti k syntaktickému slovnímu druhu hodnocena jako sémantická substantiva, nebo jako sémantická adjektiva: *který / jaký* a jejich deriváty jsou chápána jako sémantická adjektiva ve stejných případech, kdy jsou považována za syntaktická adjektiva. V ostatních případech mají funkci syntaktického, a tedy také sémantického substantiva. Srov.:

- *Nevěděla, jaké šaty se by se na ples hodily.*

Kterou knihu si přál?

Kup mu nějakou knihu.

Ta barva je nijaká .

Kup mu nějakou knihu.

Každý člověk má problémy.

- syntaktická, a tedy i sémantická adjektiva.

- Šaty, *jaké* by se hodily na ples, tu neměli.

Knihu, kterou si přál, nemohla sehnat.

- syntaktická, a tedy i sémantická substantiva (viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“).

Neurčitá pronominální sémantická adjektiva jsou popsána:

- gramatémem `indef`type (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (`indef`type)“).

Gramatém typu indefinita (`indef`type). Hodnota gramatému `indef`type zachycuje sémantický rys, jímž se zájmeno liší od t-lematu, kterým je reprezentováno. Pro neurčitá pronominální sémantická adjektiva se počítá pouze se dvěma t-lematy: *který* a *jaký*. Všechna ostatní zájmena jsou zpracována jako jejich deriváty. Která zájmena jsou uvedenými t-lematy reprezentována a jakých hodnot přitom gramatém `indef`type nabývá, představuje 4.18 – „Neurčitá pronominální sémantická adjektiva“

V prvním řádku jsou uvedena t-lemata, ve sloupcích pod nimi zájmena, která dané t-lemma zastupuje. V prvním sloupci jsou vypsány hodnoty gramatému `indef`type, které přináležejí t-lematu, jestliže reprezentuje zájmeno nacházející se na stejné řádce jako daná hodnota a ve sloupci pod t-lematem.

Například zájmeno *veškerý* je reprezentováno t-lematem *který*, jemuž náleží hodnota `total1`.

Přehled zájmen není vyčerpávající - v některých případech jsou možné ještě jiné varianty zájmen (například vedle *všelijaký* ještě *bůhvíjaký*, *kdovíjaký* a další). Některé typy zájmen nejsou v češtině realizovány (například totalizátor od adjektivního *jaký*; v poli znak -).

Tabulka 4.18. Neurčitá pronominální sémantická adjektiva

	t-lemma:	
hodnota gramatému <code>indef</code> type:	<i>který</i>	<i>jaký</i>
relat	<i>který</i>	<i>jaký</i>
indef1	<i>některý</i>	<i>nějaký</i>
indef2	<i>kterýsi</i>	<i>jakýsi</i>
indef3	<i>kterýkoli(v)</i>	<i>jakýkoli(v)</i>
indef4	<i>leckterý, ledakterý</i>	<i>lecjaký, ledajaký</i>
indef5	<i>kdekerý</i>	<i>kdejaký</i>
indef6	<i>málokterý...</i>	<i>všelijaký...</i>
inter	<i>který, kterýpak</i>	<i>jaký, jakýpak</i>
negat	<i>žádný</i>	<i>nijaký</i>
total1	<i>všechn, veškerý</i>	-
total2	<i>každý</i>	-

4.6.2.4. Určitá kvantifikační sémantická adjektiva

`sempos = adj . quant . def`

Do podskupiny určitých kvantifikačních sémantických adjektiv se řadí:

- základní určité číslovky vystupující v pozici syntaktického adjektiva,
- určité číslovky řadové (například: *třetí, stý*), souborové (například: *troje, stery*) a druhové (například: *trojí, stery*) jakožto deriváty číslovek základních (tj. jsou reprezentovány t-lematem odpovídající základní číslovky; viz 4.1.2 – „Typy lexikální derivace“),
- adverbia typu *dvakrát / podruhé* reprezentovaná rovněž t-lematem určité číslovky základní (viz 4.1.3 – „Smišený typ“),
- číslovka *tolik*, její deriváty (*tolikátý, tolikery, tolikery*) a adverbia *tolikrát* a *potolikáté*.

Základní číslovky *jedna až devětadesát* jsou podle funkce v klauzi hodnoceny buď jako sémantická substantiva, nebo jako sémantická adjektiva, a to podle jejich příslušnosti k syntaktickému slovnímu druhu (viz i 7.10 – „Číslo a číslovky“). Srov.:

- *pět knih*

Přišli tři muži

Uchazeči byli dva

Auta má dvě

- syntaktické, a tedy i sémantické adjektivum.

- *Vybrali tři.*

- syntaktické, a tedy i sémantické substantivum (viz 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“).

Číslovky *sto, tisíc, milion* nebo *miliarda* (a další) mají význam „kontejneru“ a jako základní číslovky jsou vždy považována za sémantická substantiva (viz 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“). Jako sémantická adjektiva jsou uzly s t-lematy *sto, tisíc* atd. hodnoceny jednak v případě, že reprezentují číslovky řadové (*stý, tisící* apod.), souborové (*stery, tisícery* apod.) nebo druhové (*stery, tisícery* apod.), jednak tehdy, když reprezentují adverbium typu *stokrát* nebo *posté*.

Obdobně adverbia těchto typů utvořená od číslovek *jeden až devětadesát* (například: *jedenkrát, dvakrát / podruhé, podevětadesáté*) jsou reprezentována t-lematem odpovídající číslovky základní.

T-lemma *tolik* je ve všech případech (ať reprezentuje *tolik, tolikátý, nebo tolikrát* atd.) považováno za sémantické adjektivum.

Určitá kvantifikační sémantická adjektiva jsou popsána:

- gramatémem `numertype` (viz 4.5.5 – „Gramatém typu číslovky (`numertype`)“).

Gramatém typu číslovky (`numertype`). V gramatému `numertype` je zaznamenán sémantický rys, jímž se číslovka liší od t-lematu, kterým je reprezentována. U určitých kvantifikačních sémantických adjektiv se počítá se čtyřmi hodnotami gramatému `numertype`: `basic` (reprezentuje-li uzel číslovku základní, popř. číslovku souborovou ve spojení s pluraliem `tantum`), `ord` (reprezentuje-li číslovku řadovou), `set` (reprezentuje-li číslovku souborovou), `kind` (reprezentuje-li číslovku druhovou).

Pozor! Číslovka souborová ve spojení s pluraliem `tantum` vyjadřuje - stejně jako základní číslovka ve spojení se substantivem rozlišujícím singulár a plurál - prostý počet kusů denotátu: u uzlu reprezentujícího tuto číslovku je v gramatému `numertype` vyplněna hodnota `basic` (*troje dveře* obdobně jako *tři okna*).

Příklady:

Koupil tři domy. [`numertype=basic`; `t_lemma=tři`]

Natřel troje dveře. [numertype=basic; t_lemma=tři]

Umístil se na třetím místě. [numertype=ord; t_lemma=tři]

Doběhl do cíle jako stý. [numertype=ord; t_lemma=sto]

Ztratil už troje klíče. [numertype=set; t_lemma=tři]

Má dvoji občanství. [numertype=kind; t_lemma=dva]

Tolik připomínek nečekal. [numertype=basic; t_lemma=tolik]

Tolikery klíče nepotřebuje. [numertype=set; t_lemma=tolik]

Adverbia typu *jedenkrát*, *dvakrát*, *stokrát*, *tolikrát* atd. jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzlem s t-lematem odpovídající číslovky základní (*jeden*, *dva*, *sto*, *tolik* atd.) a uzlu s tímto t-lematem je v gramatému numertype udělena hodnota *basic*.

Adverbia *jednou* a *jedinkrát* jsou považována za varianty adverbia *jedenkrát* a všechny tyto podoby jsou reprezentovány t-lematem *jeden* a v gramatému numertype mají hodnotu *basic*.

Adverbia typu *poprvé*, *podruhé*, *posté*, *potolikáté* atd. jsou rovněž reprezentována uzlem s t-lematem odpovídající číslovky základní (*jeden*, *dva*, *sto*, *tolik* atd.) a uzel s tímto t-lematem má v gramatému numertype vyplněnu hodnotu *ord*.

To, že tyto uzly s t-lematy základních číslovek a s hodnotami *basic* nebo *ord* reprezentují adverbium a nikoli číslovku základní / řadovou, vyplývá z funkce těchto slov ve struktuře věty. Tato funkce je popsána funktorem (probíraným adverbiiím s číselným významem náležejí zpravidla adverbiiální funktoři časové, zvl. TWHEN, THO). Srov.:

Volal jsem tam už dvakrát.THO [numertype=basic; t_lemma=dva]

Přijal už dvě.RSTR *návštěvy*. [numertype=basic; t_lemma=dva]

Vysvětluje to už podruhé.TWHEN [numertype=ord; t_lemma=dva]

Skončil na druhém.RSTR *místě*. [numertype=ord; t_lemma=dva]

Do cíle doběhl jako druhý.COMPL [numertype=ord; t_lemma=dva]

4.6.2.5. Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva

sempos = adj . quant . indef

Do podskupiny neurčitých kvantifikačních sémantických adjektiv se řadí:

- základní neurčitá číslovka *kolik* (například: *kolik psů*),
- neurčité (například: *několik*) a tázací (například: *kolikpak*) varianty číslovky *kolik* (viz 4.1.2 – „Typy lexikální derivace“),
- neurčité číslovky řadové (například: *kolikátý / několikátý*), souborové (například: *kolikery / několikery*) a druhové (například: *kolikery / několikery*) jakožto deriváty číslovky *kolik* (viz 4.1.3 – „Smíšený typ“),
- adverbia typu *kolikrát / několikrát a pokolikáté / poněkolikáté* reprezentovaná rovněž t-lematem *kolik* (viz 4.1.3 – „Smíšený typ“).

Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva jsou popsána pomocí gramatémů:

- typu číslovky numertype (viz 4.5.5 – „Gramatém typu číslovky (numertype)“),

- typu neurčitosti `indefdtype` (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (`indefdtype`)“).

Gramatém typu číslovky (`numertype`). U neurčitých kvantifikačních sémantických adjektiv se počítá se čtyřmi hodnotami gramatému `numertype`: `basic` (reprezentuje-li uzel číslovku základní, popř. číslovku souborovou ve spojení s pluraliem `tantum`), `ord` (reprezentuje-li číslovku řadovou), `set` (reprezentuje-li číslovku souborovou), `kind` (reprezentuje-li číslovku druhovou).

Pozor! Číslovka souborová ve spojení s pluraliem `tantum` vyjadřuje - stejně jako základní číslovka ve spojení se substantivem rozlišujícím singulár a plurál - prostý počet kusů denotátu: u uzlu reprezentujícího tuto číslovku je v gramatému `numertype` vyplněna hodnota `basic`.

Příklady:

Kolik domů koupil? [`numertype=basic; t_lemma=kolik`]

Kolikery dveře už prošel? [`numertype=basic; t_lemma=kolik`]

Natřel několikery dveře. [`numertype=basic; t_lemma=kolik`]

Kolikátý pokus jsi provedl? [`numertype=ord; t_lemma=kolik`]

Ztratil už několikery klíče. [`numertype=set; t_lemma=kolik`]

Člověk může mít několikeré občanství. [`numertype=kind; t_lemma=kolik`]

Adverbia typu *kolikrát / několikrát* apod. jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzlem s t-lematem číslovky základní (*kolik*) a tomuto t-lematu je v gramatému `numertype` udělena hodnota `basic`.

Adverbia typu *pokolikáté / poněkolikáté* atd. jsou rovněž reprezentována uzlem s t-lematem *kolik* a toto t-lemma má v gramatému `numertype` vyplněnu hodnotu `ord`.

To, že tyto uzly s t-lematy základních číslovek a s hodnotami `basic` nebo `ord` reprezentují adverbium a nikoli číslovku základní / řadovou, vyplývá z funkce těchto slov ve struktuře věty - tato funkce je popsána funktorem (probíraným adverbiiím s číselným významem náležejí zpravidla adverbiiální funktoři časové, zvl. `TWHEN`, `THO`). Srov.:

Volal jsem tam už několikrát.`THO` [`numertype=basic; t_lemma=kolik`]

Přijal už několik.`RSTR` *návštěv.* [`numertype=basic; t_lemma=kolik`]

Vysvětluje to už poněkolikáté.`TWHEN` [`numertype=ord; t_lemma=kolik`]

Na kolikátém.`RSTR` *místě skončil.* [`numertype=ord; t_lemma=kolik`]

Gramatém typu neurčitosti (`indefdtype`). Hodnota gramatému `indefdtype` zachycuje sémantický rys, kterým se číslovka liší od t-lematu, jímž je reprezentována. Pro neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva se počítá pouze s jediným t-lematem *kolik*. Všechny ostatní číslovky jsou zpracovány jako deriváty tohoto t-lematu.

Kombinaci hodnot gramatémů `numertype` a `indefdtype` u uzlů s t-lematem *kolik*, které reprezentují všechny deriváty tohoto t-lematu, ukazuje 4.19 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“.

V prvním řádku jsou uvedeny hodnoty gramatému `numertype`, v prvním sloupci hodnoty gramatému `indefdtype`. Všechny číslovky uvedené v jednotlivých polích jsou reprezentovány jediným t-lematem *kolik*. Uzel s tímto t-lematem, s hodnotou gramatému `numertype` uvedenou v záhlaví daného sloupce a s hodnotou gramatému `indefdtype` uvedenou na daném řádku reprezentuje tu kterou číslovku.

Například *několikery* je reprezentováno t-lematem *kolik*, jemuž náleží hodnoty `kind` a `indef1`.

Přehled číslovek není vyčerpávající - v některých případech jsou možné ještě jiné varianty zájmen. Některé typy derivátů nejsou v češtině realizovány (v poli znak -).

Tabulka 4.19. Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva

t_lemma= <i>kolik</i>	hodnota gramatému numertype:			
hodnota gramatému indeftype:	basic	set	kind	ord
relat	<i>kolik (klíčů), kolikery (dveře)</i>	<i>kolikery (klíče)</i>	<i>kolikery</i>	<i>kolikátý</i>
indef1	<i>několik (klíčů), několikery (dveře)</i>	<i>několikery (klíče)</i>	<i>několikery</i>	<i>několikátý</i>
indef2	-	-	-	-
indef3	-	-	-	-
indef4	-	-	-	-
indef5	-	-	-	-
indef6	<i>kdovikolik (klíčů), kdovikolikery (dveře)...</i>	<i>kdovikolikery (klíče)...</i>	<i>kdovikolikery...</i>	<i>kdovikolikátý...</i>
inter	<i>kolik (klíčů), kolikery (dveře)</i>	<i>kolikery (klíče)</i>	<i>kolikery</i>	<i>kolikátý</i>
negat	-	-	-	-
total1	-	-	-	-
total2	-	-	-	-

!!! Ukazuje se, že neurčité číslovky základní mohou vystupovat i v pozici syntaktického substantiva. V budoucí verzi PDT je proto třeba zavést i podskupinu neurčitých kvantifikačních sémantických substantiv (*n.quant.indef*) a rozlišovat hodnoty *adj.quant.indef* a *n.quant.indef* u neurčitých číslovek základních podle syntaktické pozice. Viz k tomu i 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“.

4.6.2.6. Kvantifikační sémantická adjektiva stupňovatelná

sempos = *adj.quant.grad*

Do podskupiny kvantifikačních sémantických adjektiv stupňovatelných se řadí:

- základní neurčité číslovky, které vystupují v pozici syntaktického adjektiva a které lze stupňovat (například: *málo účastníků*, *mnoho chyb*),
- adverbia typu *málokrát* reprezentovaná t-lematem neurčité číslovky základní (viz 4.1.3 – „Smíšený typ“).

Stupňovatelná kvantifikační adjektiva jsou popsána pomocí gramatémů:

- stupně *degcmp* (viz 4.5.8 – „Gramatém stupně (*degcmp*)“),
- typu číslovky *numertype* (viz 4.5.5 – „Gramatém typu číslovky (*numertype*)“).

Gramatém stupně (*degcmp*). Hodnota gramatému stupně zpravidla koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

hodně zájemců [*degcmp=pos*]

více připomínek [*degcmp=comp*; t_lemma=*hodně*]

nejméně chyb [degcmp=sup; t_lemma=málo]

Protějšek v hodnotě morfologické kategorie stupně nemá hodnota *acomp* - náleží uzlům nesoucím ustrnulé komparativní tvary, které nevyjadřují srovnání. Například:

děti z méně movitých rodin [degcmp=acomp; t_lemma=málo]

Pozor! Hodnotou *comp* nebo *sup* jsou ohodnoceny tato kvantifikační sémantická adjektiva i v případech, kdy je větší / největší míra vlastnosti vyjádřena analyticky, například: *víc příjemně, nejvíce hezký* apod. Pojmenovací sémantická adjektiva (viz 4.6.2.1 – „Pojmenovací sémantická adjektiva“) mají v těchto případech naopak v gramatému *degcmp* hodnotu *pos*. Například:

víc [degcmp=comp; t_lemma=hodně] *příjemně* [degcmp=pos]

nejvíce [degcmp=sup; t_lemma=hodně] *hezký* [degcmp=pos]

méně [degcmp=comp; t_lemma=málo] *rychle* [degcmp=pos]

Gramatém typu číslovky (*numertype*). Číslovky tvořící probíranou podskupinu vystupují pouze jako číslovky základní - gramatém *numertype* zde nabývá pouze hodnoty *basic*. Například:

Prohlédli si už mnoho bytů. [*numertype=basic*]

Prošel už mnoho dveří. [*numertype=basic*]

nejméně chyb [*numertype=basic*]

Adverbia typu *málokrát, mnohokrát* jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzlem s t-lematem číslovky základní (*málo, mnoho* atd.) a tomuto t-lematu je v gramatému *numertype* udělena hodnota *basic*. To, že tyto uzly s t-lematy základních číslovek a s hodnotou *basic* reprezentují adverbium a nikoli číslovku základní, vyplývá z kombinace t-lematu a funktoři uzlu (probíraným adverbium s číselným významem náležejí zpravidla časové adverbialní funktoři, zvl. THO). Například:

Volal jsem tam už mnohokrát. THO [*numertype=basic; t_lemma=mnoho*]

Přijal už mnoho návštěv. RSTR [*numertype=basic; t_lemma=mnoho*]

Adverbia typu *potřetí / pokolikáté* se v češtině k těmto číslovkám netvoří.

4.6.3. Sémantická adverbia

Sémantická adverbia tvoří následující podskupiny:

- pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která nelze negovat (viz 4.6.3.1 – „Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která nelze negovat“);
- pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která lze negovat (viz 4.6.3.2 – „Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která lze negovat“);
- pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která nelze negovat (viz 4.6.3.3 – „Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která nelze negovat“);
- pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která lze negovat (viz 4.6.3.4 – „Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která lze negovat“);
- určitá pronominální sémantická adverbia (viz 4.6.3.5 – „Určitá pronominální sémantická adverbia“);
- neurčitá pronominální sémantická adverbia (viz 4.6.3.6 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia“).

4.6.3.1. Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která nelze negovat

sempos = adv.denot.ngrad.nneg

Do podskupiny pojmenovacích sémantických adverbií nestupňovatelných, která nelze negovat, patří:

- adverbia, která nelze stupňovat ani negovat (a která přitom nemají deadjektivní povahu, a nejsou tedy na tektogramatické rovině reprezentována t-lematem adjektiva).

Pojmenovacím sémantickým adverbiím této podskupiny nenáleží žádný gramatém.

Příklady:

Má bezesporu pravdu.

Zůstal dnes doma.

Bydlí nahoře.

4.6.3.2. Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která lze negovat

sempos = adv.denot.ngrad.neg

Do podskupiny pojmenovacích sémantických adverbií nestupňovatelných, která lze negovat, patří:

- adverbia, která nelze stupňovat, která ovšem mohou být negována (a přitom nemají deadjektivní povahu, a nejsou tedy reprezentována t-lematem adjektiva); například: *příliš*.

Pojmenovacím sémantickým adverbiím této podskupiny náleží pouze gramatém:

- negace negation (viz 4.5.7 – „Gramatém negace (negation)“).

Gramatém negace (negation). Hodnoty neg1 nabývá tento gramatém v případě, že uzel reprezentuje adverbium, které v povrchové podobě věty vystupuje v negované podobě. Hodnota neg0 náleží uzlu v případě, že reprezentuje adverbium vystupující v kladné podobě. Například:

Je to nepříliš dobré. [negation=neg1; t_lemma=příliš]

Je příliš sebevědomý. [negation=neg0; t_lemma=příliš]

4.6.3.3. Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která nelze negovat

sempos = adv.denot.grad.nneg

Do podskupiny pojmenovacích sémantických adverbií stupňovatelných, která nelze negovat, patří:

- adverbia, která mohou být stupňována, nikoli ale negována (a přitom nemají deadjektivní povahu, a nejsou tedy reprezentována t-lematem adjektiva); například: *dole, pozdě, brzy*.

Uzly této podskupiny pojmenovacích sémantických adverbií jsou popsány pouze gramatémem:

- stupně degcmp (viz 4.5.8 – „Gramatém stupně (degcmp)“).

Gramatém stupně (degcmp). Hodnota gramatému zpravidla koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

Je už příliš pozdě. [degcmp=pos]

Přijdu o něco dříve než včera. [degcmp=comp; t_lemma=brzy]

Dům ležel nejníže z celé vesnice. [degcmp=sup; t_lemma=dole]

Protějšek v hodnotě morfologické kategorie nemá hodnota *acomp* - je vyplněna u uzlů nesoucích ustrnulé komparativní tvary, které nevyjadřují srovnání. Například:

dříve [degcmp=acomp; t_lemma=brzy] *či* *později* [degcmp=acomp; t_lemma=pozdě]

4.6.3.4. Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která lze negovat

sempos = adv.denot.grad.neg

Do podskupiny pojmenovacích sémantických adverbii stupňovatelných, která lze negovat, patří:

- adverbia, která mohou být stupňována i negována (a nemají přitom deadjektivní povahu, a nejsou tedy reprezentována t-lematem adjektiva); například: *daleko*, *blízko* apod.

Uzly této podskupiny pojmenovacích sémantických adverbii jsou popsány gramatémy:

- stupně *degcmp* (viz 4.5.8 – „Gramatém stupně (*degcmp*)“),
- negace *negation* (viz 4.5.7 – „Gramatém negace (*negation*)“).

Gramatém stupně (*degcmp*). Hodnota gramatému zpravidla koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

Petr bydlí daleko za Prahou. [degcmp=pos]

Blíž bydlí Pavel. [degcmp=comp; t_lemma=blízko]

Nejbliž bydlí Pavlína. [degcmp=sup; t_lemma=blízko]

Protějšek v hodnotě morfologické kategorie nemá hodnota *acomp* - je vyplněna u uzlů nesoucích ustrnulé komparativní tvary, které nevyjadřují srovnání. Například:

blíže nespecifikovaná trhavina [degcmp=acomp; t_lemma=blízko]

Gramatém negace (*negation*). Gramatém negace nabývá hodnoty *neg1* v případech, kdy uzel reprezentuje adverbium, které v povrchové podobě věty vystupuje v negované podobě. Reprezentuje-li uzel adverbium kladné, nabývá gramatém hodnoty *neg0*. Například:

Pracuje nedaleko od domova. [negation=neg1; t_lemma=daleko]

Pracuje daleko od domova. [negation=neg0; t_lemma=daleko]

Náš cíl je už blízko. [negation=neg0; t_lemma=blízko]

4.6.3.5. Určitá pronominální sémantická adverbia

sempos = adv.pron.def

Do podskupiny určitých pronominálních sémantických adverbii patří:

- určitá pronominální adverbia ukazovací a identifikační (například: *tady*, *tam*, *ted'*, *tak*, *proto*, *tamtéž*),

- deriváty těchto adverbíí (například: *tudy* jako derivát adverbia *tady*, *odted'* jako derivát *ted'*; viz 4.1.1 – „Typy syntaktické derivace“).

Uzlům této podskupiny nenáleží žádný gramatém.

Pronominální adverbia mající směrový význam (odpovídající na otázky „odkud“, „kudy“, „kam“) jsou reprezentována t-lematem odpovídajícího adverbia s významem místním. Pronominální adverbia s různými časovými významy (odpovídající na otázky „od kdy“, „do kdy“) jsou reprezentována t-lematem odpovídajícího adverbia s prostě časovým významem (odpovídajícím otázce „kdy“).

Adverbia *tu* s místním významem a *zde* jsou na tektogramatické rovině považována za varianty adverbia *tady* - všechna jsou reprezentována t-lematem *tady*.

Adverbia *tu* s časovým významem a „nyní“ jsou chápána jako varianty adverbia *ted'* - všechna jsou reprezentována t-lematem *ted'*.

Adverbia *pak* a *poté* jsou chápána jako varianty adverbia *potom* a všechna jsou reprezentována t-lematem *potom*.

To, jaké adverbium daný uzel reprezentuje, vyplývá z kombinace t-lematu a funktoru.

Například: uzel s t-lematem *tady* a funktořem DIR1 reprezentuje adverbium *odtud*, uzel s t-lematem *ted'* a funktořem TSIN reprezentuje adverbium *odted'* apod.

Jednotlivá t-lemata určitých pronominálních adverbíí, jejich deriváty a funktořy, které t-lematům náležejí, představují 4.20 – „Určité pronominální sémantická adverbia (místní)“ a 4.21 – „Určité pronominální sémantická adverbia (časová)“.

V prvním řádku jsou uvedena t-lemata, ve sloupcích pod nimi adverbia, která dané t-lemma zastupuje. V prvním sloupci jsou vypsány funktořy, které přináležejí t-lematu, jestliže reprezentuje adverbium nacházející se na stejné řádce jako funktoř a ve sloupci pod t-lematem.

Například: adverbium *tamtudy* je reprezentováno t-lematem *tam*, jemuž náležejí funktoř DIR2, *doted'* reprezentováno t-lematem *ted'* s funktořem TTIL apod.

Ne všechny typy směrových a časových doplnění jsou u jednotlivých t-lemat realizovány (v poli znak -).

Tabulka 4.20. Určité pronominální sémantická adverbia (místní)

	t-lemma:		
funktoř:	<i>tady</i>	<i>tam</i>	<i>tamtěž</i>
LOC	<i>tady / tu / zde</i>	<i>tam</i>	<i>tamtěž</i>
DIR1	<i>odtud / odsud</i>	<i>odtamtud</i>	-
DIR2	<i>tudy</i>	<i>tamtudy</i>	-
DIR3	<i>sem / potud / posud</i>	<i>tam</i>	<i>tamtěž</i>

Tabulka 4.21. Určité pronominální sémantická adverbia (časová)

	t-lemma:					
funktoř:	<i>ted'</i>	<i>potom</i>	<i>tehdy</i>	<i>tenkrát</i>	<i>onehdy</i>	<i>předtím</i>
TWHEN	<i>ted' / tu / nyní</i>	<i>potom / pak / poté</i>	<i>tehdy</i>	<i>tenkrát</i>	<i>onehdy</i>	<i>předtím</i>
TSIN	<i>odted'</i>	-	-	-	-	-
TTILL	<i>doted' / doposud / potud / posud</i>	-	-	-	-	-

4.6.3.6. Neurčitá pronominální sémantická adverbia

sempos = adv.pron.indef

Do podskupiny neurčitých pronominálních sémantických adverbií patří:

- neurčitá pronominální adverbia (například: *kdy, jak, proč*),
- deriváty těchto adverbií typu *někde / nikde, někdy / nikdy, nějak / nijak* (tj. adverbia neurčitá, tázací, záporná a totalizační; viz 4.1.2 – „Typy lexikální derivace“),
- směrové nebo specificky časové varianty těchto adverbií typu *kudy / někudy, kam / nikam, odkdy / dokdy* apod. (viz 4.1.3 – „Smíšený typ“).

Neurčitým pronominálním sémantickým adverbii patří pouze gramatém:

- typu neurčitosti *indef*type (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (*indef*type)“).

Gramatém typu neurčitosti (*indef*type). Podskupinu neurčitých pronominálních sémantických adverbií tvoří jen čtyři t-lemata: *kde, kdy, jak a proč*. Další adverbia jsou považována za jejich deriváty. Rozlišujeme zde dva typy derivace:

A. t-lema + gramatém *indef*type.

Neurčitá, tázací, záporná a totalizační pronominální adverbia jsou na tektogramatické rovině reprezentována t-lematem odpovídajícího adverbia vztažného.

Sémantický rys, jímž se adverbium liší od t-lematu, jímž je reprezentováno, je zachycen hodnotou gramatému *indef*type.

B. t-lema + funktor.

Pronominální adverbia se směrovým významem (odpovídajícím otázkám „odkud“, „kudy“, „kam“) jsou na tektogramatické rovině reprezentovány t-lematem adverbia s významem prostě místním (*kde*).

Obdobně pronominální adverbia s různými časovými významy („od kdy“, „do kdy“ apod.) jsou reprezentovány t-lematem adverbia s významem prostě časovým (*kdy*).

To, jaké místní / směrové nebo časové doplnění daný uzel reprezentuje, vyplývá z kombinace t-lematu a funktoři.

Derivace typu A. Pouze derivace zachycovaná hodnotami gramatému *indef*type se uplatňuje u derivátů adverbií *jak a proč*. Která adverbia jsou uvedenými t-lematy reprezentována a jakých hodnot přitom gramatém *indef*type nabývá, představuje 4.22 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia“.

V prvním řádku jsou uvedena t-lemata, ve sloupcích pod nimi adverbia, která dané t-lemma zastupuje. V prvním sloupci jsou vypsány hodnoty gramatému *indef*type, které přináležejí t-lematu, jestliže reprezentuje adverbium nacházející se na stejné řádce jako daná hodnota a ve sloupci pod t-lematem.

Například: adverbium *všelijak* je reprezentováno t-lematem *jak*, jemuž náleží hodnota *indef*6.

Přehled není vyčerpávající - v některých případech jsou možné ještě jiné varianty adverbií (například vedle *všelijak* ještě *bůhvíjak, kdovíjak* a další). Některé typy zájmen nejsou v češtině realizovány (například totalizátor od *jak*; v poli znak -).

Tabulka 4.22. Neurčitá pronominální sémantická adverbia

	t-lema:	
hodnota gramatému <i>indef</i> type:	<i>jak</i>	<i>proč</i>
relat	<i>jak</i>	<i>proč</i>
indef1	<i>nějak</i>	-
indef2	<i>jaksi</i>	-
indef3	<i>jakkoli(v)</i>	-
indef4	<i>lecjak, ledajak</i>	-
indef5	-	-
indef6	<i>všelijak</i>	<i>kdoviproč</i>
inter	<i>jak, jakpak</i>	<i>proč</i>
negat	<i>nijak</i>	-
total1	-	-
total2	-	-

Derivace typu A+B. Oba jmenované typy derivace se uplatňují u derivátů adverbii *kde* a *kdy*. Na tektogramatické rovině tedy t-lema *kde* reprezentuje jak odpovídající vztažné, neurčité, tázací, záporné a totalizační adverbium, tak směrové protějšky všech těchto adverbii. T-lema *kdy* reprezentuje jak odpovídající vztažné, neurčité, tázací, záporné a totalizační adverbium, tak protějšky všech těchto adverbii, které vyjadřují různé časové významy. Všechny deriváty reprezentované t-lematem *kde* představuje 4.23 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia (místní)“, deriváty reprezentované t-lematem *kdy* 4.24 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia (časová)“.

V prvním řádku jsou uvedeny funktoři, v prvním sloupci hodnoty gramatému *indef*type. Reprezentuje-li t-lema (*kde* nebo *kdy*) některé z uvedených adverbii, náleží mu ten funktoř, který stojí v záhlaví sloupce, v němž se adverbium nachází, a ta hodnota gramatému *indef*type, která je napsána na stejné řádce jako adverbium.

Například: adverbium *nikudy* je reprezentováno t-lematem *kde*, jemuž náleží funktoř DIR2 a hodnota gramatému *indef*type: negat; *navždy* reprezentováno t-lematem *kdy*, jemuž náleží funktoř TFHL a hodnota gramatému *indef*type: total1.

Některé typy adverbii nejsou v češtině realizovány (v poli znak -).

Tabulka 4.23. Neurčitá pronominální sémantická adverbia (místní)

t-lema: <i>kde</i>	funktor:			
hodnota gramatému indeftype:	LOC	DIR1	DIR2	DIR3
relat	<i>kde</i>	<i>odkud</i>	<i>kudy</i>	<i>kam</i>
indef1	<i>někde</i>	<i>odněkud</i>	<i>někudy</i>	<i>někam</i>
indef2	<i>kdesi</i>	<i>odkudsi</i>	<i>kudysi</i>	<i>kamsi</i>
indef3	<i>kdekoli(v)</i>	<i>odkudkoli(v)</i>	<i>kudykoli(v)</i>	<i>kamkoli(v)</i>
indef4	<i>ledakde, leckde...</i>	-	-	-
indef5	-	-	-	-
indef6	<i>málokde...</i>	-	-	-
inter	<i>kde, kdepak</i>	<i>odkud</i>	<i>kudy</i>	<i>kam</i>
negat	<i>nikde</i>	<i>odnikud</i>	<i>nikudy</i>	<i>nikam</i>
total1	<i>všude</i>	<i>odevšad / odevšud</i>	<i>všudy</i>	<i>všude</i>
total2	-	-	-	-

Tabulka 4.24. Neurčitá pronominální sémantická adverbia (časová)

t-lema: <i>kdy</i>	funktor:				
hodnota gramatému indeftype:	TWHEN	TSIN	TTIL	TFHL	THO
relat	<i>kdy</i>	<i>odkdy</i>	<i>dokdy / dokud</i>	-	-
indef1	<i>někdy</i>	-	-	-	-
indef2	<i>kdysi</i>	-	-	-	-
indef3	-	-	-	-	<i>kdykoli(v)</i>
indef4	<i>ledakdy...</i>	-	-	-	-
indef5	-	-	-	-	-
indef6	<i>málokdy...</i>	-	-	-	-
inter	<i>kdy, kdypak</i>	<i>odkdy</i>	<i>dokdy / dokud</i>	-	-
negat	<i>nikdy</i>	-	-	-	-
total1	<i>vždy / vždycky</i>	-	-	<i>navždy / navždycky</i>	-
total2	-	-	-	-	-

4.6.4. Sémantická slovesa

sempos = v

Do *sémantických sloves* patří všechny uzly reprezentující slovesný finitní tvar, infinitiv, participium nebo přechodník.

Na tektogramatické rovině se počítá se sedmi slovesnými gramatémy. Jsou to:

- gramatém slovesné modality *verbmod* (viz 4.6.4.1 – „Hodnoty gramatému slovesné modality“),
- gramatém deontické modality *deontmod* (viz 4.6.4.2 – „Hodnoty gramatému deontické modality“),
- gramatém dispoziční modality *dispmod* (viz 4.6.4.3 – „Hodnoty gramatému dispoziční modality“),

- gramatém vidu *aspect* (viz 4.6.4.4 – „Hodnoty gramatému vidu“),
- gramatém času *tense* (viz 4.6.4.5 – „Hodnoty gramatému času“),
- gramatém rezultativnosti *resultative* (viz 4.6.4.6 – „Hodnoty gramatému rezultativnosti“),
- gramatém iterativnosti *iterativeness* (viz 4.6.4.7 – „Hodnoty gramatému iterativnosti“).

4.6.4.1. Hodnoty gramatému slovesné modality

Některé ze základních hodnot (*ind, cdn, imp*) nabývá gramatém slovesné modality (*verbmod*; viz 4.5.9 – „Gramatém slovesné modality (*verbmod*)“) u uzlů, které reprezentují finitní slovesnou formu.

Hodnoty gramatému zpravidla korespondují s hodnotami morfologické kategorie slovesného způsobu. Například:

Studenti přišli na schůzi včas. [*verbmod=ind*]

Přišli včas? [*verbmod=ind*]

Přijďte na schůzi včas! [*verbmod=imp*]

My bychom přišli určitě včas. [*verbmod=cdn*]

Pozor! U uzlů reprezentujících infinitiv, participium nebo přechodník je v gramatému slovesné modality vyplňována hodnota *nil*. Například:

Každý má povinnost poskytnout člověku první pomoc. [*verbmod=nil*]

Hlasitě nařikajíc, odcházela. [*verbmod=nil*]

!!! Jde o prozatímní řešení.

4.6.4.2. Hodnoty gramatému deontické modality

Některé ze základních hodnot (*deb, hrt, vol, poss, perm, fac, decl*) nabývá gramatém deontické modality (*deontmod*; viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modality (*deontmod*)“) u všech uzlů, které reprezentují finitní slovesnou formu, infinitiv, participium nebo přechodník (tj. u všech sémantických sloves).

Gramatém postihuje fakt, zda je děj prezentován jako možný nebo nutný apod.

Hodnota gramatému se řídí se podle přítomného modálního slovesa:

- „**muset**“ → **deb**.

U uzlů reprezentujících modální predikát složený ze slovesa *muset* a plnovýznamového slovesa nastává hodnota *deb*.

Příklady:

Musíme zaplatit fakturu včas. [*deontmod=deb*]

Ty musíš přijít [*deontmod=deb*]

- „**mít**“ → **hrt**.

U uzlů reprezentujících modální predikát složený ze slovesa *mít* (s modálním významem „mít uloženo“, nikoli *mít* jako „vlastnit“) a plnovýznamového slovesa nastává hodnota *hrt*.

Příklady:

Petr ti měl podklady poslat už včera. [deontmod=hrt]

- „chtít“ nebo „hodlat“ → vol.

U uzlů reprezentujících modální predikát složený ze slovesa *chtít* nebo *hodlat* a plnovýznamového slovesa (nikoli *chtít* s akuzativním substantivem ani *chtít se* závislou klauzí, jejíž agens není totožný s agentem slovesa *chtít*) nastává hodnota vol.

Příklady:

Chtěl na sebe upozornit. [deontmod=vol]

Chtíc odejít, rozloučila se. [deontmod=vol]

Hodlá odjet na dovolenou. [deontmod=vol]

- „mocht“ nebo „dát se“ → poss.

U uzlů reprezentujících modální predikát složený ze slovesa *mocht* nebo *dát se* (má-li modální význam) a plnovýznamového slovesa nastává hodnota poss.

Příklady:

Můžete odejít. [deontmod=poss]

Mocht tak odejít! [deontmod=poss]

To se dá zjistit [deontmod=poss]

- „smět“ → perm.

U uzlů reprezentujících modální predikát složený ze slovesa *smět* a plnovýznamového slovesa nastává hodnota perm.

Příklad:

Nesmíš kouřit. [deontmod=perm]

- „dovést“ nebo „umět“ → fac.

U uzlů reprezentujících modální predikát složený ze slovesa *dovést* nebo *umět* a plnovýznamového slovesa (nikoli *dovést / umět* bez plnovýznamového slovesa) nastává hodnota fac.

Příklady:

Dovede skvěle vyprávět pohádky. [deontmod=fac]

Umí se výborně přetvařovat [deontmod=fac]

- žádné modální sloveso → decl.

U uzlů, které nerepresentují modální predikát, nastává hodnota decl.

Příklady:

Přišel na schůze včas. [deontmod=decl]

Přijď na schůzi včas! [deontmod=decl]

Přicházet včas je samozřejmostí. [deontmod=decl]

Přicházejte na schůzi. [deontmod=decl]

Vztahuje-li se modální sloveso ke dvěma / více koordinovaným nebo aponovaným plnovýznamovým slovesům, je táž hodnota vyplněna u uzlů reprezentující oba / všechny slovesné tvary (modální predikáty). Například:

Můžeš si to rozmyslet a přijít za námi. [deontmod=poss] a [deontmod=poss]

Na rozdíl od vyjmenovaných modálních sloves, která zpravidla nejsou reprezentována samostatným uzlem a přímo ovlivňují hodnotu gramatému deontické modaloty, odpovídá ostatním slovesům, u nichž je modalita součástí lexikálního významu (například: *lze, dokázat*), samostatný uzel a v gramatému deontmod mají vyplněnu hodnotu decl. Tak jsou zpracována také vyjmenovaná modální slovesa v případech, kdy jsou reprezentována samostatným uzlem.

K modálním predikátům viz 5.9.1.1 – „Modální predikáty“.

!!! Prozatím nejsou zachyceny například sémantické rozdíly související s negací modálního slovesa. Například u uzlu reprezentujícího slovesný tvar ve větě: *Nemusíš tam chodit.* je podle slovesa *muset* hodnota deb, stejně jako u uzlu pro sloveso ve větě: *Musíš tam jít.* (ačkoli jde v první větě zřejmě o vyjádření možnosti, zachycované hodnotou poss).

4.6.4.3. Hodnoty gramatému dispoziční modaloty

Jedna z uvedených základních hodnot (disp0, disp1) je v gramatému dispoziční modaloty (dispmod; viz 4.5.11 – „Gramatém dispoziční modaloty (dispmod)“) vyplněna u uzlů reprezentujících neimperativní finitní slovesnou formu (tj. u uzlů, které mají v gramatému verbmod vyplněnu hodnotu ind nebo cdm).

Hodnota disp1 náleží uzlu, který reprezentuje predikát ve větách vyjadřujících vztah / postoj agentu k ději (ve větách vyjadřujících tzv. dispoziční modalitu). V češtině je dispoziční modalita nesena specifickým typem konstrukcí: jejich povrchová podoba zpravidla sestává z reflexivní formy pasiva, adverbialně způsobu (pouze takového, které je schopně vyjádřit vztah / postoj agentu k ději, například: *dobře, lehce, špatně*, nikoli *anglicky*) a dativního tvaru s funkcí agentu, který za jistých podmínek nemusí být v povrchové podobě věty přítomen. Rovněž modální adverbialně může být ve větách zvolacích (nebo podobně zabarvených větách) elidováno, dispozice agentu k ději je implikována (například: *Jemu se pracuje!*).

Hodnoty disp1 nabývá uvedený gramatém tedy pouze u uzlů reprezentujících slovesný predikát vět typu:

Tato studie se studentům četla dobře. [dispmod=disp1]

Spalo se nám tu výborně. [dispmod=disp1]

Tato studie se čte dobře. [dispmod=disp1]

Nám se tu spalo! [dispmod=disp1]

Jinak je hodnota tohoto gramatému disp0.

Pozor! U uzlů reprezentujících imperativ, infinitiv, participium nebo přechodník je v gramatému dispoziční modaloty vyplněna hodnota nil.

4.6.4.4. Hodnoty gramatému vidu

Jedné ze základních hodnot (`proc`, `cpl`) nabývá gramatém vidu (`aspect`; viz 4.5.12 – „Gramatém vidu (`aspect`)“) u všech uzlů, které reprezentují finitní formu, infinitiv, participium nebo přechodník (tj. u všech sémantických sloves).

Hodnota gramatému zpravidla koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie.

Nedokonavá slovesa. Uzlům reprezentujícím slovesa, která prezentují děj jako probíhající, přináleží hodnota `proc`.

Příklady:

Nejraději kupuje / nakupuje nábytek. [`aspect=proc`]

Na schůzky s přáteli mě Pavel nikdy nebral. [`aspect=proc`]

Dokonavá slovesa. Uzlům reprezentujícím slovesa, která děj prezentují s důrazem na jeho ucelenost / celistvost, popř. ukončenost, přináleží hodnota `cpl`.

Příklady:

Koupil / nakoupil už vše potřebné. [`aspect=cpl`]

Na schůzku s přáteli mě Pavel ještě nikdy nevzal. [`aspect=cpl`]

Obouvidová slovesa. Zvlášť jsou zpracována tzv. obouvidová slovesa, tj. slovesa, která mohou vystupovat jako dokonavá i nedokonavá. Jde hlavně o slovesa cizího původu, méně často o slovesa domácí (například: *jménovat*, *obětovat*, *věnovat*). K některým obouvidovým slovesům se v češtině vytvořila prefigovaná podoba s dokonavým videm (například: *zorganizovat*, *vydezinfikovat*, *zkonstruovat*), to však neznamená, že se neprefigovaná podoba přestala v dokonavém užití používat (a nadále tedy disponuje oběma vidy).

Hodnota `proc` je u obouvidových sloves přidělena:

- v případech, kdy je zdůrazněn průběh děje.

Například:

Právě tato operace byla i v některých západních zemích blokována až do konce 80. let. [`aspect=proc`]

- v případech, kdy jde o opakování jednorázového děje.

Například:

Císaři tam po dosažení určitého věku dobrovolně abdikovali, vstupovali do mnišského stavu... [`aspect=proc`]

- v případech, kdy je zřejmá časová neomezenost děje.

Například:

V případě asociace jde o sdružení firem v daném oboru, které chce garantovat serióznost vůči zákazníkům. [`aspect=proc`]

Hodnota `cpl` je u obouvidových sloves upřednostněna:

- v případech, kdy jde o jednorázový děj.

Například:

Celkově lze konstatovat, že vnější podmínky budou působit na českou ekonomiku mírně příznivěji ve srovnání s rokem 1993. [aspect=cpl]

- v případech, kdy je prezentován výsledek děje.

Například:

K 31. lednu 1995 registrovaly úřady práce v České republice celkem 75 659 nových pracovních míst. [aspect=cpl]

V případech, kdy volba mezi oběma hodnotami je obtížná, vystupuje v gramatému hodnota *nr*. Například:

Kniha je výběrem z esejů, které autor publikoval v letech 1986-1991 v renomovaných periodikách. [aspect=nr]

Blažek odmítl návrh strany na své vystoupení komentovat s tím, že je to věcí vedení strany. [aspect=nr]

Podle předběžných informací by zájemci měli mít možnost investovat do 15 podniků. [aspect=nr]

4.6.4.5. Hodnoty gramatému času

Některé ze základních hodnot (*sim*, *ant*, *post*) nabývá gramatém času (*tense*; viz 4.5.13 – „Gramatém času (*tense*)“ u těch uzlů, které reprezentují neimperativní finitní slovesnou formu nebo transgresiv.

Rozdíl mezi absolutním a relativním časem není zachycen hodnotami gramatému *tense* - zda jde o čas absolutní nebo relativní, vyplývá z pozice daného slovesného uzlu v tektogramatickém stromě. Uzlům reprezentujícím slovesný tvar jak s významem přítomnosti (vlastně: současnost s okamžikem promluvy; čas absolutní), tak s významem současnosti vzhledem k okamžiku jiného děje (čas relativní) je přidělena hodnota *sim*; uzlům reprezentujícím slovesný tvar s významem minulosti (tj. předčasnosti k okamžiku promluvy; čas absolutní) i s významem předčasnosti k jinému ději (čas relativní) náleží hodnota *ant*; uzlům reprezentujícím slovesný tvar s významem budoucnosti (tj. následnosti k okamžiku promluvy; čas absolutní) i s významem následnosti k jinému ději (čas relativní) náleží hodnota *post*.

Hodnota tohoto gramatému u jednotlivých uzlů přímo souvisí s hodnotou gramatému vidu: zatímco se u uzlů reprezentujících slovesa nedokonavá (*aspect = proc*) uplatňují všechny tři hodnoty (hodnota gramatému zpravidla koresponduje s odpovídající morfologickou kategorií), u sloves dokonavých (*aspect = cpl*) mohou nastat pouze hodnoty *ant* nebo *post* - forma přítomnosti těchto sloves má následný význam.

Příklady:

Píše dopis. [tense=sim]

Psal dopis. [tense=ant]

Bude psát dopis. [tense=post]

Napiše dopis. [tense=post]

Napsal dopis. [tense=ant]

Rozdíl mezi kondicionálem přítomným a minulým stejně jako mezi transgresivem přítomným a minulým je zachycován hodnotami *sim* a *ant*. Například:

Rád by se díval na tu inscenaci. [tense=sim]

Byl by se rád díval na tu inscenaci, ale usnul. [tense=ant]

Hlasitě nařikajíc, odcházela... [tense=sim]

Hlasitě zanařikavši, odcházela... [tense=ant]

Pozor! U uzlů reprezentujících imperativní formu slovesa, participium nebo infinitiv je v gramatému času vyplněna hodnota *nil*.

!!! Prozatím nebyly identifikovány případy užití přítomného tvaru s funkcí futura (například: *Zítra jedu do Brna.*) - hodnota gramatému času se v těchto případech řídí podle formy. Tak je zpracován také tzv. historický přezens (tj. užití přítomné formy pro vyjádření minulého děje; přidělena je hodnota *sim*).

4.6.4.6. Hodnoty gramatému rezultativnosti

Jedné ze základních hodnot (*res0*, *res1*) nabývá gramatém rezultativnosti (*resultative*; viz 4.5.14 – „Gramatém rezultativnosti (*resultative*)“ u všech uzlů, které reprezentují finitní slovesnou formu, infinitiv, participium nebo přechodník (tj. u všech sémantických sloves).

Hodnota *res1* je přidělena pouze uzlům reprezentujícím tzv. posesivní pasivum (tj. formu složenou ze slovesa *mít* a trpného přičestí, například: *měl uvařeno*).

Ve všech ostatních případech je v gramatému rezultativnosti vyplněna hodnota *res0*.

Příklady:

Uvařil [resultative=res0] a *uklidil*. [resultative=res0]

Měl uvařeno [resultative=res1] a *dokonce i uklidil*. [resultative=res0]

Má uvařeno [resultative=res1] a *je i uklizeno*. [resultative=res0]

!!! Rezultativnost pravděpodobně vyjadřují ještě některé věty, jejichž predikát je ve tvaru opisného pasiva (například: *bylo uvařeno*), tyto případy však zatím nebyly identifikovány.

4.6.4.7. Hodnoty gramatému iterativnosti

Gramatém iterativnosti (*iterativeness*; viz 4.5.15 – „Gramatém iterativnosti (*iterativeness*)“ rovněž nabývá jedné ze základních hodnot (*it0*, *it1*) u všech uzlů reprezentujících finitní slovesnou formu, infinitiv, participium nebo přechodník (tj. u všech sémantických sloves).

Hodnota *it1* je vyplněna v případech, kdy je děj prezentován jako opakovaný / násobený - zatím byly identifikovány pouze případy iterativnosti vyjádřené slovesným sufixem (*-ívat / -ávat, -ávávat / -ívávat*).

Uzly reprezentující slovesa ve větách, v nichž je iterativnost vyjádřena jinak než slovesným sufixem (například lexikálně), dostanou stejně jako slovesa označující děj neopakovaný hodnotu *it0*.

Příklady:

Chodíval k nám často. [iterativeness=it1]

Chodí plavat pravidelně / každé pondělí. [iterativeness=it0]

Zaplaval si [iterativeness=it0] a *odešel*. [iterativeness=it0]

Plaval dvě hodiny. [iterativeness=it0]

!!! Jde o prozatímní řešení.

4.7. Atribut sentmod

Specifickým atributem je atribut `sentmod`. Zachycuje podobné významy jako gramatémy, ale je přidělován uzlu na základě jeho pozice ve stromě, nikoli podle hodnoty atributu `nodetype` a `sempos`.

V atributu `sentmod` je uložena informace o větné modalitě.

Atribut `sentmod` se vyplňuje se u následujících uzlů:

- u kořene věty reprezentované tektogramatickým stromem,
- u kořene podstromu reprezentujícího přímou řeč (viz 7.3 – „Přímá řeč“),
- u kořene podstromu reprezentujícího syntakticky nezačleněnou parentezi, jejíž efektivní kořeny zachycujeme s funktorem PAR (viz 5.7 – „Parenteze“).

!!! Atribut `sentmod` je prozatímně vyplněn u kořenů daných podstromů, do budoucna je třeba tento atribut vyplnit zvlášť u každého efektivního kořene daného podstromu.

Základní hodnoty atributu `sentmod` jsou uvedeny v 4.25 – „Hodnoty atributu `sentmod`“.

Tabulka 4.25. Hodnoty atributu `sentmod`

<code>enunc</code>	(enunciative) větná modalita oznamovací
<code>excl</code>	(exclamatory) větná modalita zvolací
<code>desid</code>	(desiderative) větná modalita přací
<code>imper</code>	(imperative) větná modalita rozkazovací
<code>inter</code>	(interrogative) větná modalita tázací

Atribut `sentmod` má vyplněnou hodnotu `enunc` ve větě oznamovací, například:

Petr nepřišel. [sentmod=enunc]

Škola. [sentmod=enunc]

Petr pracuje na zahradě a Hanka se učí doma. [sentmod=enunc]

Atribut `sentmod` má vyplněnou hodnotu `excl` ve větě zvolací, například:

Vyhráli jsme! [sentmod=excl]

Ó veliký dni her! [sentmod=excl]

Atribut `sentmod` má vyplněnou hodnotu `desid` ve větě přací, například:

Ať se vám daří! [sentmod=desid]

Kéž by nepřišli! [sentmod=desid]

Hodně štěstí! [sentmod=desid]

Ať Petr pracuje na zahradě a Hanka ať se učí doma. [sentmod=desid]

Atribut `sentmod` má vyplněnou hodnotu `imper` ve větě rozkazovací, například:

Přijďte včas! [sentmod=imper]

Pozor! [sentmod=imper]

Atribut `sentmod` má vyplněnou hodnotu `inter` ve větě tázací, například:

Zavolali jste už lékaře? [sentmod=inter]

Škola? [sentmod=inter]

Půjdete ven nebo zůstanete tady? [sentmod=inter]

Kapitola 5. Struktura reprezentace věty

V této kapitole popisujeme pravidla týkající se struktury tektogramatického stromu, tj. toho, jakým způsobem jsou pomocí uzlů a hran zachyceny různé typy syntaktických konstrukcí (souřadnost, parenthese, frazémy, elipsy aj.). K základním prvkům určujícím strukturu tektogramatického stromu patří:

- závislost (viz 5.1 – „**Závislost**“),
- valence (viz 5.2 – „**Valence**“),
- hloubkový slovosled (viz 5.3 – „**Hloubkový slovosled**“).

5.1. Závislost

Tektogramatická rovina je založena na závislostní koncepci.

Základní myšlenkou závislostní koncepce je, že užití *členu závislého* je podmíněno užitím *členu řídicího*, který zastupuje celé spojení (řídicí člen má stejnou syntaktickou distribuci jako celé spojení členu řídicího se členem závislým). Závislost bývá reflektována v morfologické formě závislých členů (shodou morfologických kategorií s členem řídicím, omezením výběru pádu závislého členu). Ve shodě s novějšími syntaktickými popisy považujeme za centrum věty sloveso a podmět interpretujeme jako závislý na slovese.

Zachycení závislosti v tektogramatickém stromě. Vztah závislosti mezi dvěma členy je v tektogramatickém stromě primárně naznačen hranou mezi dvěma uzly, která vede od uzlu reprezentujícího řídicí člen (řídicí uzel) k uzlu reprezentujícímu závislý člen (závislý uzel).

Od teoreticky čistého závislostního stromu, ve kterém každá hrana reprezentuje závislost mezi dvěma výrazy a každá závislost dvou výrazů je reprezentována hranou, se tektogramatické stromy v PDT odlišují:

- zachycením druhé závislosti u doplňků, která je zachycena atributem typu odkaz (viz 5.1.1 – „Dvoji závislost“);
- existencí jiných než závislostních hran (viz 5.1.2 – „Nezávislostní hrany“),
- případy nejednoznačných závislostí, kdy hranou mezi dvěma uzly nerefluktujeme přesně závislostní vztahy ve větě (viz 5.1.3 – „Nejednoznačná závislost“).

Tyto specifické případy odrážejí komplikovanost závislostních vztahů v konkrétních větách, vztahy mezi členy ve větě nelze vždy interpretovat jako jednoduchý vztah závislosti jednoho členu na druhém.

5.1.1. Dvoji závislost

Specifickým případem závislosti je tzv. dvoji závislost. *Dvoji závislostí* rozumíme případy, kdy nějaké (valenční i nevalenční) doplnění má dvoji sémantický vztah závislosti, vztahuje se současně k substantivu (ke jménu) a ke slovesu, které může být nominalizováno. Závislost doplnění na jménu bývá vyjádřena i formálně (shodou gramatických kategorií).

Rozlišujeme dva případy:

- dvoji závislost volného doplnění - doplněk (viz 5.10 – „**Doplněk (dvoji závislost)**“).

Závislosti volného doplnění v pozici doplňku zachycujeme jednak hranou (závislost na slovese) a jednak pomocí atributu typu odkaz `comp1.rf` (závislost na jméně). Více k zachycení dvoji závislosti u doplňků viz 5.10 – „**Doplněk (dvoji závislost)**“.

- dvojí závislost aktantu.

Valenční doplnění (předložková i prostá), která vykazují dvojí závislost, zachycujeme jako aktanty řídicího slovesa zpravidla s funktorem `PAT` nebo `EFF` (tj. závislost na slovesa je reprezentována hranou); závislost na jménu u nich vyplývá z významu slovesa, který je popsán valenčním rámcem.

U doplnění s dvojí závislostí, která jsou vyjádřena slovesnou formou, zachycujeme též vztahy gramatické koreference. K tomu viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou“.

5.1.2. Nezávislostní hrany

Některé hrany tektogramatického stromu nereprezentují závislost. Do tektogramatického stromu jsou takové (nezávislostní) hrany zavedeny zejména z důvodu zachycení souřadnosti a některých dalších specifických syntaktických vztahů.

Hranou, která nereprezentuje závislost, je:

- hrana mezi kořenem reprezentované věty a technickým kořenem tektogramatického stromu (`nodetype=root`).

Jde o pomocnou hranu technického charakteru bez lingvistické interpretace.

- hrana mezi efektivním kořenem nezávislé klauze a jeho rodičem.

Funktory efektivních kořenů nezávislých klauzí (`PRED`, `DENOM`, `PARTL`, `VOCAT`, `PAR`) vyjadřují nezávislost a udávají typ klauze. Hrana k rodiči pouze zapojuje dané uzly (podstromy) do tektogramatického stromu.

Více viz 5.4 – „Slovesné a neslovesné klauze“ a 6.1 – „Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí“.

- hrany v souřadných strukturách:
 - a. hrana mezi kořenem souřadné struktury (`nodetype=coap`) a jeho rodičem (`nodetype≠coap`),
 - b. hrana mezi kořenem souřadné struktury a přímým členem souřadné struktury,
 - c. hrana mezi kořenem souřadné struktury a efektivním kořenem společného rozvíetí.

Závislost mezi doplněními v souřadné struktuře je reprezentována vždy pomocí minimálně dvou hran. Například závislost terminálního členu souřadné struktury na jeho řídicím členu je dána v jednoduché, nevnořené souřadné struktuře složením hrany typu a) a b). U vnořené souřadné struktury je závislost terminálního členu souřadné struktury na jeho řídicím členu dána množinou hran typu b) a jednou hranou typu a). Závislost společného rozvíetí terminálních členů je dána složením hran typu b) a c).

Více k souřadným strukturám (včetně vymezení používaných termínů) viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“.

- hrany v seznamových strukturách:
 - a. hrana mezi kořenem seznamové struktury (`nodetype=list`) a jeho rodičem.
 - b. hrana mezi kořenem seznamové struktury a prvkem seznamu (`nodetype=fphr`) nebo efektivním kořenem identifikačního výrazu (`functor=ID`).
 - c. hrana mezi kořenem seznamové struktury a efektivním kořenem rozvíetí seznamu.

Hrany mezi uzly v seznamové struktuře mají různý význam v závislosti na tom, o jaký typ seznamové struktury se jedná. V seznamové struktuře pro cizojazyčné výrazy hrana typu b) pouze shromažďuje jednotlivé uzly do seznamu (nevyjadřuje závislost), hrana typu a) vyjadřuje závislost celého seznamu (cizojazyčného textu jako celku) na daném řídicím uzlu. V seznamové struktuře, která je strukturou pro identifikační výrazy, vyjadřuje závislost hrana typu a) i b). Hrana typu a) vyjadřuje závislost celé identifikační struktury, hrana typu b) vyjadřuje závislost efektivního kořene identifikačního výrazu (jedná se o specifickou závislost danou pozicí nominativu jmenovacího). Hrana typu c) vyjadřuje v obou případech závislost na všech prvcích seznamu (cizojazyčného textu nebo identifikačního výrazu) jako celku.

Více k seznamovým strukturám pro cizojazyčné výrazy viz 7.9 – „Cizojazyčné výrazy“.

Více k seznamovým strukturám pro identifikační výrazy viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“.

- hrana mezi atomickým uzlem (`nodetype=atom`) a jeho rodičem.

Hrany nad atomickými uzly zapojují dané uzly do tektogramatického stromu. Mají různý význam v závislosti na tom, jaký funktor je atomickému uzlu přiřazen. Hrana nad atomickým uzlem s funktoem RHEM určuje pozici rematizátoru v hloubkovém slovosledu a určuje tak jeho dosah. Hrana nad atomickými uzly s funktoem ATT a MOD vyjadřuje potenciální závislost - více k tomu viz 5.11.1.3 – „Sémantický dosah doplnění s funktoem MOD a ATT“. Hrana nad atomickým uzlem s funktoem PREC vyjadřuje zapojení věty do kontextu vět předchozích.

K funktoem atomických uzlů viz 6.7 – „Funktoem pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbialní výrazy“. Více k rematizátorům viz 9.6 – „Rematizátory“.

- hrana mezi uzlem s funktoem DPHR, CPHR nebo CM a jeho rodičem.

Uzel s funktoem DPHR, CPHR nebo CM vyjadřuje, že společně s rodičem tvoří jednu lexikální jednotku (v obvyklých případech reprezentovanou jedním uzlem). Hrana tak vyjadřuje spíše vnitřní sounáležitost výrazů než jejich vzájemnou závislost.

Více viz 5.9.3 – „Složené predikáty“, 5.8 – „Frazémy“ a 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadící spojky“.

5.1.3. Nejednoznačná závislost

Závislostní vztah některých volných doplnění (vyjádřených adverbii nebo předložkovými skupinami) nemusí být jednoznačný: nemusí se vztahovat jen k jednomu doplnění ve větě, ale mohou mít vztah hned k několika doplněním najednou. V tektogramatickém stromě můžeme zavěšením jednoho doplnění na druhé, hranou, naznačit vždy jen jeden závislostní vztah. Vzhledem k tomu, že u volných doplnění vyjádřených adverbii nebo předložkovými skupinami často nemáme dostatek indikací pro jednoznačné určení syntagmat, volíme u každého takového doplnění naznačení jednoho základního závislostního vztahu a nezavádíme prozatím žádné zvláštní atributy pro zachycení dalších sémantických vztahů.

Pravidla anotace těchto doplnění viz 5.11 – „Nejednoznačné struktury“.

5.2. Valence

Na tektogramatické rovině předpokládáme, že potenciálně každé sémantické sloveso, substantivum, adjektivum a adverbium (každý komplexní uzel) má valenci. Valenční doplnění (v širokém smyslu) představují všechna doplnění, která mohou dané slovo v daném významu rozvíjet.

V této sekci i v celém manuálu užíváme termínu *valence* v jeho užším smyslu: za *valenční doplnění* slova považujeme pouze aktanty a obligatorní volná doplnění (charakteristika jednotlivých doplnění je uvedena v 5.2.1.1 – „Kritéria určování aktantů a volných doplnění“). Tato valence je zachycena v

tzv. valenčních rámcích ve valenčním slovníku (viz 5.2.2 – „Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku“).

Celkové pojetí valence v PDT je popsáno v 5.2.1 – „Pojetí valence“. Způsobu zachycení valence ve valenčním slovníku a specifickým otázkám vytváření valenčních rámců u jednotlivých sémantických slovních druhů se věnují další dvě sekce (5.2.2 – „Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku“ a 5.2.3 – „Valence jednotlivých sémantických slovních druhů“). Poslední sekce (5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“) popisuje, jakým způsobem je na základě stanovených valenčních rámců zachycena valence příslušných komplexních uzlů v tektogramatických stromech.

5.2.1. Pojetí valence

V této sekci popisujeme základní pojetí valence v PDT. Pravidla zde uváděná platí především pro valenci sloves. Analogicky je však lze uplatnit i na valenci jiných slovních druhů. Specifikům valence jednotlivých slovních druhů se věnujeme v 5.2.3 – „Valence jednotlivých sémantických slovních druhů“.

5.2.1.1. Kritéria určování aktantů a volných doplňů

Podle typu závislosti dělíme všechna doplňování na aktanty (vnitřní doplňování, participanty) a na volná doplňování (adverbiální doplňování, adjunkty).

Pro rozdělení slovesných doplňů na aktanty a volná doplňování bylo využito především těchto měřítek:

- může daný typ doplňování rozvíjet jedno sloveso (výskyt) více než jednou, nebo nejvýše jednou?
- může daný typ doplňování rozvíjet jakékoli sloveso, nebo jeho řídicí slovesa tvoří omezenou skupinu a mohou být vyjmenována?

Platí, že:

- *volná doplňování* jsou taková doplňování slovesa, která mohou rozvíjet jakékoli sloveso a jedno konkrétní sloveso mohou rozvíjet i více než jednou.
- *aktanty* jsou taková doplňování, která se jako rozvíjí nějakého konkrétního slovesa vyskytují nejvýše jednou (vyjma případů souřadnosti) a rozvíjejí pouze určitou omezenou skupinu sloves, která může být vyjmenována.

Podle dosavadních empirických zjištění počítáme s tím, že povahu aktantu závislého na slovese mají doplňování pěti funktořů: aktor (ACT), patiens (PAT), adresát (ADDR), origo (ORIG), efekt (EFF). Jako volná doplňování pak chápeme ostatní druhy slovesných doplňování, odpovídající příslovečným určením například místa, času, způsobu, podmínky (přehled a definice funktořů viz 6 – „*Funktoř a subfunktoř*“).

Pro každý význam slovesa stanovujeme tedy na základě těchto kritérií jeho aktanty.

Při rozlišování aktantů a volných doplňování u dalších slovních druhů (substantiv, adjektiv a adverbií) je situace obdobná, ale je tu třeba počítat se specifickými problémy (u substantiv přistupuje k pěti slovesným aktantům specifický substantivní aktant MAT). K valenci substantiv viz 5.2.3.2 – „Valence substantiv“, k valenci adjektiv viz 5.2.3.3 – „Valence adjektiv“, k valenci adverbií viz 5.2.3.4 – „Valence adverbií“.

5.2.1.2. Kritéria určování obligatorních a neobligatorních doplňů

Určitý typ doplňování je aktantem, nebo volným doplňováním ve všech svých výskytech. Ve vztahu k řídicímu slovu může být dané doplňování buď *obligatorní* (pro dané sloveso povinně přítomné v hloubkové struktuře věty), nebo *fakultativní* (ne nutně přítomné). Tato opozice se tedy netýká přímo typů doplňování, ale jejich vztahu k jednotlivým lexikálním jednotkám (nebo k jejich skupinám) vystupujícím jako jejich řídicí slova.

I volná doplnění, která jsme v 5.2.1.1 – „Kritéria určování aktantů a volných doplnění“ vymezili jako taková doplnění slovesa, která mohou rozvíjet jakékoli sloveso a jedno konkrétní sloveso mohou rozvíjet i více než jednou, jsou u některých významů sloves obligatorní. Volná doplnění jsou potenciálně přítomná u každého děje nebo stavu; každý děj probíhá v čase, na nějakém místě, nějakým způsobem. Avšak u některých sloves jsou doplnění s významem „času“, „místa“, „způsobu“ doplněními obligatorními, nutně přítomnými ve významu slovesa (sloveso tato doplnění nutně vyžaduje).

Dialogový test. Pro stanovení sémanticky obligatorních a fakultativních doplnění pracujeme v PDT s operativními, testovatelnými kritérii: s tzv. dialogovým testem.

Dialogový test pomáhá stanovit, které aktanty jsou pro dané sloveso obligatorní a které fakultativní, a též určuje, zda i některá volná doplnění nejsou pro dané sloveso obligatorní. Užívá se tehdy, když v povrchové podobě věty není nějaké doplnění přítomné, ale když můžeme stanovit hypotézu o jeho sémantické obligatornosti. Dialogový test je založen na rozdílu mezi otázkami po něčem, co má být mluvčímu známo, protože to vyplývá z významu užitého slovesa, a mezi otázkami po doplňující informaci, která ve významu užitého slovesa nutně obsažena není. Na otázku po sémanticky obligatorním doplnění konkrétního slovesa nemůže mluvčí, který toto sloveso užil, odpovědět: *Nevím*. Srov. dialogy:

- **určení obligatorního aktantu:**
 - a. • A: *Když to viděl, koupil to.*
 - B: *Kdo?*
 - A: **Nevím.*
 - b. • A: *Když to viděl, koupil to.*
 - B: *Komu?*
 - A: *Nevím.*
 - c. • A: *Když to viděl, koupil to.*
 - B: *Od koho?*
 - A: *Nevím.*

Sloveso *koupit* má podle kritérií uvedených v 5.2.1.1 – „Kritéria určování aktantů a volných doplnění“ čtyři aktanty: aktor, patiens, adresát a origo. Pomocí dialogového testu určíme, které z těchto aktantů jsou aktanty obligatorní a které fakultativní. V dialogu a) nemůže mluvčí A na otázku *Kdo?* odpovědět *Nevím*. Dialog by nebyl smysluplný, kdyby mluvčí na tuto otázku odpověděl *Nevím*. Naproti tomu otázky *Komu?* a *Od koho?* v dialogu b) a c) jsou otázky, na které mluvčí nemusí znát odpověď. Ve významu slovesa jsou tato doplnění obsažena, ale ne nutně; jsou to fakultativní aktanty. Obligatornost patientu vyplývá ze syntaktické úplnosti - patiens nelze vypustit v povrchové podobě věty, je povrchově, a tedy i hloubkově obligatorní.

- **určení obligatorního volného doplnění:**
 - a. • A: *Moji přátelé přijeli.*
 - B: *Kam?*
 - A: **Nevím.*
 - b. • A: *Moji přátelé přijeli.*
 - B: *Odkud? Proč?*
 - A: *Nevím.*

U slovesa *přijet* je určení směru na otázku *Kam?* obligatorním doplněním, což lze testovatelně doložit tím, že v dialogu, jako je první z uvedených dialogů (a), nemůže mluvčí A na otázku *Kam?* odpovědět *Nevím*. Užil-li mluvčí sloveso *přijet*, působilo by nesmyslně, kdyby na otázku po směru, odpověděl *Nevím*. Toto doplnění je významem daného slovesa vždy implikováno, mluvčí ho zná a vynechal ho zřejmě jen proto, že byl přesvědčen, že je posluchači také známé. Naproti tomu otázka *Odkud?*, nebo *Proč?* v druhém dialogu (b) je otázka po nové informaci, která není obsažena ve významu daného slovesa, a mluvčí na ni odpověď znát nemusí.

Doplnění s významem určení směru na otázku *Kam?* je podle kritérií uvedených v 5.2.1.1 – „Kritéria určování aktantů a volných doplnění“ volným doplněním, u slovesa *přijet* je doplněním obligatorním.

5.2.1.3. Struktura valenčního rámce

Kombinací kritérií pro rozlišení aktantů a volných doplnění a kritérií pro rozlišení obligatorních a neobligatorních doplnění mohou nastat čtyři případy, jak ukazuje 5.1 – „Struktura valenčního rámce“.

Tabulka 5.1. Struktura valenčního rámce

	Obligatorní doplnění	Fakultativní doplnění
Aktant	+	+
Volné doplnění	+	-

Všechny aktanty a také ta volná doplnění, která jsou u daného významu slovesa (substantiva, adjektiva, adverbia) obligatorní (viz tři výskyty znaku + v 5.1 – „Struktura valenčního rámce“), jsou uvedena v tzv. *valenčním rámci*. Přitom každé sloveso má alespoň jeden valenční rámec, často má ale více rámců, které odpovídají jednotlivým významům tohoto slovesa.

U frazeologických spojení je ve valenčním rámci uvedena vedle aktantů a obligatorních volných doplnění ještě jejich závislá část s funktoy C_{PHR} nebo D_{PHR} (viz 5.2.2.2 – „Valenční rámce frazémů a složených predikátů“).

Valenční rámec může být i prázdný - k tomu viz 5.2.2 – „Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku“.

Valenční rámce jsou obsaženy ve valenčním slovníku. O valenčním slovníku a podobě valenčních rámců viz 5.2.2 – „Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku“.

5.2.1.4. Kritéria určování aktantů (princip posouvání)

Pokud jde o určování aktantů, užíváme pro určení aktoru (ACT) a pacientu (PAT) primárně syntaktická kritéria a pro určení dalších aktantů kritéria sémantická. Bližší sémantické vymezení všech aktantů (a jejich definice) viz 6.2 – „Funktoy pro aktanty“.

V zásadě platí, že:

- prvním aktantem je vždy aktor, druhým patiens. Z toho plyne, že:
 - u sloves, která mají ve valenčním rámci jen jeden aktant, jde o aktor (ACT) bez ohledu na to, v jaké sémantické úloze vzhledem ke slovesu tento aktant vystupuje.
 - má-li sloveso dva aktanty, jde o aktor (ACT) a patiens (PAT).

Stanovení prvního a druhého aktantu. Při určení prvního a druhého aktantu v zásadě platí, že prvním aktantem je doplnění v pozici syntaktického subjektu, tedy doplnění v pozici syntaktického nominativu. Pouze v případech vyjádření jednoho z aktantů dativní formou (a druhého nominativní formou) přihlížíme k sémantice aktantu. Vyjadřuje-li aktant v dativu proživitele, konatele, považujeme za aktor tento aktant v dativu a aktant v nominativu za patiens.

Srovnej:

- *Kniha*.PAT se *mi*.ACT *libila*.

Aktant v dativu vyjadřuje proživatele. Ve valenčním rámci je zapsán jako aktor, aktant v nominativní pozici představuje patiens.

Valenční rámec pro tento význam slovesa *libit se*:

ACT(.3) PAT(.1;že[.v];.f;.c)

- *Naše výrobky*.ACT se *vyrovnají cizím výrobkům*.PAT

Aktant v dativu nevyjadřuje proživatele nebo konatele, aktorem je proto aktant v nominativní pozici a aktant v dativu je patientem.

Valenční rámec pro tento význam slovesa *vyrovnat se*:

ACT(.1) PAT(.3)

- má-li sloveso více než dva aktanty, platí pro určení třetího a každého dalšího aktantu již kritéria sémantická. Rozhodnutí, zda třetí (a každý další) aktant bude adresát, efekt, nebo origo, záleží na významu, který třetí (a další) valenční doplnění vyjadřuje.

Aktanty jsou v podstatě vymezeny i sémanticky (viz 6.2 – „**Funktory pro aktanty**“), při stanovení prvního a druhého aktantu však má přednost syntaktické hledisko. Důsledkem tohoto kroku je tzv. posouvání aktantů. Princip posouvání aktantů znamená:

- jestliže některé sloveso nemá ve valenčním rámci aktant, který by obsahově (tedy jako tzv. kognitivní role) odpovídal aktoru, do této pozice se pak posouvá patiens (tj. aktoru odpovídá v kognitivní oblasti to, co by primárně bylo vyjádřeno patientem). Srov.:

- *Kniha*.ACT *vyšla*.

Patiens se posunul do pozice aktoru.

Valenční rámec pro tento význam slovesa *vyjít*:

ACT(.1)

- jestliže sloveso, které má dva aktanty, nemá aktant odpovídající (z kognitivního hlediska) patientu, pak se některý z dalších aktantů (pokud jsou) označuje jako patiens. Přitom platí následující pravidla:

- jestliže sloveso má aktant, který by kognitivně bylo možné považovat za adresát (popřípadě origo) a efekt, ale nemá přitom aktant odpovídající patientu, pak je patientem kognitivní efekt. Případný adresát a origo zůstávají neposunuty. Srov.:

- *Petr*.ACT *vykopal jámu*.PAT

Do pozice patientu se posunul efekt.

Valenční rámec pro tento význam slovesa *vykopat*:

ACT(.1) PAT(.4)

- *Jan*.ACT *vyspěl z jinocha*.ORIG *v muže*.PAT

Do pozice patientu se posunul efekt, origo zůstalo neposunuté.

Valenční rámec pro tento význam slovesa *vyspět*:

ACT(.1) PAT(v+4) ?ORIG(z+2)

- kognitivní adresát a origo se posouvají na místo pacientu, jestliže sloveso nemá aktant odpovídající efektu. Srov.:

- *Učitel*.ACT vyvolal *žáka*.PAT

Do pozice pacientu se posunul adresát.

Valenční rámec pro tento význam slovesa *vyvolat*:

ACT(.1) PAT(.4)

- *Z banálního nachlazení*.PAT se vyvinulo *závažné onemocnění*.ACT

Do pozice pacientu se posunulo origo.

Valenční rámec pro tento význam slovesa *vyvinout se*:

ACT(.1) PAT(z+2)

Schematicky lze princip posouvání aktantů znázornit následovně:

- ACT ← PAT ← EFF / ADDR / ORIG.

Pozor! O posouvání uvažujeme jen u aktantů. Obligatorní volná doplnění se na pozice aktantů neposouvají. Volné doplnění, které je pro dané sloveso podle kritérií popsaných v 5.2.1.1 – „Kritéria určování aktantů a volných doplnění“ obligatorní, je vždy zachyceno s funktorem tohoto volného doplnění. Srov.:

- *Hučí v komíně*.LOC

Sloveso *hučet* nemá žádný aktant. Obligatorní volné doplnění s funktorem LOC se neposouvá do pozice aktoru.

Valenční rámec pro tento význam slovesa *hučet*:

LOC(*).

- *Petr*.ACT přijel *do Prahy*.DIR3

Sloveso *přijet* má jeden aktant, tedy aktor. Obligatorní volné doplnění s funktorem DIR3 se neposouvá do pozice pacientu.

Valenční rámec pro tento význam slovesa *přijet*:

ACT(.1) DIR3(*).

Princip posouvání aktantů uplatňujeme ve valenčních rámcích všech sloves, jedinou výjimkou jsou valenční rámce pro složené predikáty; neuplatnění principu posouvání zde má své opodstatnění, viz k tomu 5.9.3.3 – „Valenční rámce složených predikátů“.

5.2.1.5. Vztahy mezi významy slovesa a valenčními rámci

Valenční rámec se stanovuje pro každý význam slovesa. Sloveso (reprezentované t-lematem) má zpravidla více významů; každému významu odpovídá jeden valenční rámec. Každé sloveso má tedy v ideálním případě ve valenčním slovníku uvedeno tolik valenčních rámců, kolik má významů. Ve valenčním slovníku PDT jsou však zpracována jen ta slovesa, substantiva, adjektiva a adverbia a hlavně ty jejich významy, které se vyskytly v anotovaných datech (k tomu viz 5.2.2.4 – „Valenční slovník“).

Princip, že jeden význam slovesa odpovídá jednomu valenčnímu rámci, je ve valenčním slovníku porušován v případech tzv. konkurencí valenčních doplnění, které jsou souhrnně popsány v 5.2.3.1.5 –

„Konkurence doplnění různých funktorů při zachování významu slovesa“. Jde o případy slovesných významů, ve kterých na významově jedinou valenční pozici připadá více doplnění s různými funktoři, a význam slovesa se přitom nemění (nebo se mění jen málo). Konkurovat si může vyjádření jedné pozice aktantem na straně jedné a obligatorním volným doplněním na straně druhé i vyjádření jedné pozice několika různými volnými doplněními. Případy konkurencí jsou prozatím řešeny dvěma způsoby; jedním z těchto způsobů je, že se pro daný význam slovesa vytvoří tolik rámců, kolik je konkurenčních doplnění. Dva a více valenčních rámců pak odpovídá jednomu významu slovesa.

Dva různé významy jednoho slovesa mohou mít stejný valenční rámec vzhledem k počtu a typu valenčních doplnění i vzhledem k povrchově-syntaktické realizaci těchto doplnění. Srovnej příklady:

- tři stejné valenční rámce pro tři významy slovesa *chytit*:
 - ACT(.1) PAT(.4)
několik míčů
 - ACT(.1) PAT(.4)
chytily pachatele
 - ACT(.1) PAT(.4)
chytily poslední vlak
- dva stejné valenční rámce pro dva významy slovesa *chovat*:
 - ACT(.1) PAT(.4)
chová prasata na farmě.LOC
 - ACT(.1) PAT(.4)
chová dítě v náručí.LOC

Významy sloves vydělujeme intuitivně, může se proto stát, že případ, ve kterém by bylo možno (například při jemnější diferenciaci) vidět významy dva, a tudíž i dva valenční rámce, je v PDT chápán jako jediný význam, kterému odpovídá jeden valenční rámec.

5.2.2. Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku

Podrobný a přesný popis zápisu valenčního rámce je uveden v 10.5 – „Zápis valenčních rámců a jeho sémantika“, v této sekci popisujeme formu zápisu jen v základních rysech.

Valenční rámec je zapsán jako posloupnost zápisů valenčních doplnění oddělených mezerou.

Alternující valenční doplnění na jedné valenční pozici (viz 5.2.3.1.5.1 – „Konkurence různých doplnění způsobů“) jsou odděleny svislítkem (|).

U frazeologických spojení a složených predikátů je ve valenčním rámci uvedena vedle aktantů a obligatorních volných doplnění i jejich závislá část s funktoři CPHR nebo DPHR (viz 5.2.2.2 – „Valenční rámce frazémů a složených predikátů“).

Význam, který daný valenční rámec zachycuje, je naznačen konkrétními příklady užití daného slova v daném významu, často jsou uvedena také slova se stejným významem i valencí (synonyma), nebo naopak antonyma, popřípadě vidové protějšky.

V příkladové části uvedené pod každým valenčním rámcem jsou zvl. u sloves ještě někdy uvedena také tzv. typická volná doplnění, tedy ta doplnění, která sice nejsou valenční, ale pro dané sloveso (substantivum, adjektivum) jsou charakteristická, vyskytují se často s daným slovem.

Valenční doplnění jsou ve valenčním rámci řazeny v následujícím pořadí (podle funktorů): ACT, CPHR, DPHR, PAT, ADDR, ORIG, EFF, BEN, LOC, DIR1, DIR2, DIR3, TWHEN, TFRWH, TTILL, TOWH, TSIN, TFHL, MANN, MEANS, ACMP, EXT, INTT, MAT, APP, CRIT, REG.

Zápis valenčního doplnění obsahuje jednak funktor a jednak zápis jeho povrchově-syntaktické realizace (viz 5.2.2.1 – „Zápis povrchově-syntaktické realizace valenčního doplnění“).

Symbol otazníku (?) před zápisem funktoru valenčního doplnění znamená fakultativnost, doplnění bez tohoto symbolu jsou doplnění obligatorní.

Příklady zápisu valenčních rámců:

- příklad zápisu valenčního rámce pro jeden z významů slovesa *zmenšovat*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2) ?EFF(na+4)

zmenšovat nájem z 8 na 6 tisíc

z. objem odpadu o přijatelné procento.DIFF

- příklad zápisu valenčního rámce pro jeden z významů slovesa *koupit*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ADDR(.3;pro+4) ?ORIG(od+2)

koupil sestře (pro setru) od Vietnamců tričko

z posledních peněz.MEANS

za padesát korun.EXT k. rodičům dárek

za dobré chování.CAUS k. synovi kolo

za koruny.MEANS mu k. knihu

za bratra.SUBS k. tatínkovi dárek

k. bratrovi.ADDR pro sestru.BEN dárek

k. si.ADDR kolo

- příklad zápisu valenčního rámce pro jeden z významů slovesa *vypadat*:

ACT(.1) MANN(*)|CRIT(*)|ACMP(*)|CPR(*)

vypadat podezřele

byli jsme nervózní a naše hra vypadala podle toho.CRIT

v. otcovsky.CPR

v. akademicky.CPR

v. podle poslední módy.CRIT

Prázdný valenční rámec. Valenční rámec může být i prázdný, tj. nemusí obsahovat žádné valenční doplnění. Takový valenční rámec je zapsán jako EMPTY. Valenční rámec, který je zapsán jako EMPTY, zachycuje skutečnost, že v daném významu nemá dané slovo žádné aktanty ani obligatorní volná doplnění.

Zápis EMPTY se používá:

- pro rozlišení významů: slova, která v některém ze svých významů nejsou rozvíjena aktanty nebo obligatorními volnými doplněními, mají vedle neprázdných valenčních rámců ve slovníku i rámec EMPTY.
- pro kontrolu valenčního slovníku a dat: slova, která byla do valenčního slovníku zařazena na základě kritérií uvedených v 5.2.2.4 – „Valenční slovník“, mají všechna vytvořený nějaký valenční rámec. Pokud bylo stanoveno, že nemohou být rozvíjena aktanty nebo obligatorními volnými doplněními, mají přiřazen valenční rámec EMPTY.

5.2.2.1. Zápis povrchově-syntaktické realizace valenčního doplnění

Povrchově-syntaktickou realizací valenčního doplnění se rozumí povrchová struktura tohoto doplnění tak, jak je reprezentována na analytické rovině anotace (tj. na rovině nižší, kde jsou již jako jednotky anotace použita všechna slova z povrchového vyjádření věty). V zápisu povrchově-syntaktické realizace valenčního doplnění jsou tedy zapsány vlastnosti tohoto valenčního doplnění na analytické rovině:

- syntaktická závislost;
- požadavky na slovnědruhové a morfemické vyjádření jednotlivých slov.

Občas je v zápisu povrchově-syntaktické realizace nutné použít i konkrétní lema (například předložky).

V PDT se na rozdíl od původního systému zápisu známého z literatury o valenci používá rozšířený, formalizovaný zápis realizací jednotlivých členů rámce, který umožňuje jednotně zachytit jak jednoduché případy (požadavek na určitý pád závislého členu, bez ohledu na slovní druh a jiné charakteristiky), tak i případy frazémů (viz dále 5.2.2.2 – „Valenční rámce frazémů a složených predikátů“), často velmi komplikované.

Zápis závislosti. Pro zápis závislosti používáme hranaté závorky ([]) a pro oddělení sesterských uzlů čárku (,). Zapiše se tedy:

- řídicí-uzel[závislý-uzel1,závislý-uzel2].

Zápis slovnědruhových a morfemických vlastností. Požadavky na slovnědruhové a morfemické charakteristiky jednotlivých uzlů se zapisují ve velmi zkrácené formě (pomocí jednoho znaku na každou kategorii) za oddělovací symbol, kterým je tečka nebo dvojtečka (o rozdílu mezi tečkou a dvojtečkou jako oddělovači lematu a morfologické části zápisu viz 10.5 – „Zápis valenčních rámců a jeho sémantika“), v pořadí: slovní druh, rod, číslo, pád, stupeň. Požadavek na akuzativ se tedy zapiše: .4, požadavek na plurál lokálu: .P6. Pokud není některá z těchto kategorií v zápisu povrchově-syntaktické realizace uvedena, znamená to, že valenční doplnění může v konkrétní větné struktuře nabývat v rámci této kategorie jakýchkoli hodnot.

Příklady zápisu povrchově-syntaktických realizací:

- nominativ: .1
- akuzativ: .4
- adjektivum v instrumentálu: .a7
- přivlastňovací zájmeno nebo adjektivum: .u
- číslovka: .m
- zájmeno: .p
- infinitiv: .f
- adverbium: .d

- citoslovce: .i
- vedlejší věta připojená jakoukoli podřadící spojkou: j[.v]
- (bezespojková) obsahová závislá klauze (klauze uvozená vztažným zájmenem či příslovcem): .c
- přímá řeč: .s
- ženský rod: .F
- jednotné číslo: .S

V zápisu povrchově-syntaktické realizace valenčního doplnění se v určitých případech uvádějí i lemata (analytické formy, tj. ta lemata, která přímo korespondují s morfologickým slovníkem) závislých (analytických) uzlů, která jsou součástí realizace daného valenčního doplnění: předložky, podřadící spojky a také závislé části frazeologických spojení (k nim viz 5.2.2.2 – „Valenční rámce frazémů a složených predikátů“). Například požadavek na závislou klauzi připojenou spojkou *že se* zapíše: že[.v].

Pro lepší čitelnost a snazší zápis se v zápisech požadavků na určité předložkové vazby používají zkratky (uvedené výčtem, viz 10.5.5 – „Zkrácené zápisy realizací“). Například zkrácenému zápisu *na+4* odpovídá nezkrácený zápis: *na-1[.4]*.

Srovnej další příklady zápisu povrchově-syntaktických realizací:

- předložka *o* a lokál jména: o+6
- předložka *bez* a genitiv jména: bez+2
- víceslovná předložka *na rozdíl od* a genitiv jména: od[na,rozdíl,.2]
- závislá klauze připojená spojkou *aby*: aby[.v]

V zápisu slovnědruhových a morfematických vlastností jsou pro každé valenční doplnění zapsány všechny formy, které se v analyzovaných datech vyskytly, včetně různých stylistických variant. V zápisu slovnědruhových a morfematických vlastností se nezapisují pouze ty pravidelné změny forem, které jsou důsledkem syntaktických transformací (například pasivizace, reciprocity); k těmto pravidelným změnám forem, které nejsou zaznamenávány ve valenčním rámci viz 5.2.2.3 – „Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci)“.

U obligatorních volných doplnění se může zápis povrchově-syntaktické realizace vynechat, pokud se dané valenční doplnění vyjadřuje pro daný funktor obvyklými prostředky. V takovém případě je pak na místě explicitního zápisu povrchově syntaktické realizace uveden jen symbol hvězdičky (*). U aktantů je však povrchově-syntaktická realizace uvedena vždy.

5.2.2.2. Valenční rámce frazémů a složených predikátů

Složitější zápis mají valenční rámce pro frazeologická spojení (viz 5.8 – „Frazémy“) a složené predikáty (viz 5.9.3 – „Složené predikáty“), ve kterých je jako jedno z valenčních doplnění uvedena i závislá část spojení (s funktořem C_{PHR} nebo D_{PHR}).

Valenční rámce frazémů. Zejména u frazeologických spojení (zachycovaných pomocí funktořů D_{PHR}) je pak zápis povrchově-syntaktické realizace značně komplikovaný. V zápisu povrchově-syntaktické realizace závislé části frazému obvykle potřebujeme zachytit, že se tato závislá část v povrchové podobě věty skládá z více slov s velmi přesně danými morfologickými kategoriemi a často i s velmi přesně daným lexikálním obsazením. Tyto požadavky zapisujeme přijatým formalizovaným způsobem.

Příklady zápisu valenčních rámců pro frazeologická spojení:

- zápis valenčního rámce slovesného frazeologického spojení: *jít příkladem*:

ACT(.1) DPHR(příklad.S7)

šla příkladem

BEN *šla jí příkladem*

MEANS *svým chováním*

- zápis valenčního rámce slovesného frazeologického spojení: *lapat po dechu*:

ACT(.1) DPHR(po-1[dech.S6])

lapat po dechu

- zápis valenčního rámce slovesného frazeologického spojení: *běhat mráz po zádech*:

ACT(.3) DPHR(mráz.S1,po-1[záda:P6])

mráz mi běhal po zádech

Valenční rámce složených predikátů. Všechny složené predikáty (zachycované pomocí funktoru CPHR) tvořené jedním slovesem (ve slovesné části) a jednotlivými synonymy a antonymy (ve jmenné části) zapisujeme zkráceně v jednom valenčním rámci. V zápisu povrchově-syntaktické realizace jmenné části složeného predikátu (u funktoru CPHR) je nejprve ve složených závorkách ({ }) uveden seznam přípustných lemat synonym a antonym a teprve za tímto seznamem následuje zápis forem. Seznam lemat je ukončen čárkou a třemi tečkami, čímž je naznačeno, že nejde o úplný výčet třídy přípustných lemat, ale pouze o doposud shromážděné reprezentanty této třídy. Ve valenčních rámci složených predikátů se neuplatňuje princip posouvání aktantů (viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“).

Valenčním rámcům u složených predikátů se věnujeme podrobně v 5.9.3.3 – „Valenční rámce složených predikátů“.

5.2.2.3. Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci)

V zápisu povrchově-syntaktické realizace valenčního doplnění jsou zaznamenávány všechny formy, které se v anotovaných textech vyskytly, ale ne absolutně všechny. Řada povrchových forem je důsledkem uplatnění nějaké pravidelné (gramatické) změny na původní povrchově-syntaktickou realizaci valenčního doplnění.

Případy, kdy konkrétní povrchově syntaktickou realizaci nezaznamenáváme do valenčního rámce:

- **pasivizace.**

Ve valenčním rámci se uvádějí pouze ty povrchově-syntaktické realizace, které daná valenční doplnění mají při užití slovesa v aktivním tvaru. Změnou aktivního slovesného tvaru v pasivní tvar se pravidelně mění i povrchově-syntaktická realizace některých valenčních doplnění (aktoru a pacientu, případně adresátu nebo efektu). Tyto změněné povrchově-syntaktické realizace se do valenčního rámce nezapisují.

Příklad:

- *Stavební firma*.ACT *postavila dům*.PAT

Pasivum: *Dům*.PAT *byl postaven stavební firmou*.ACT

Forma nominativu, kterou patiens získal v důsledku pasivizace, není v zápisu povrchově-syntaktické realizace pacientu uvedena. Podobně není v zápisu povrchově-syntaktické realizace aktoru uvedena forma instrumentálu.

Valenční rámec slovesa *postavit*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2)

- *Stavební firma*.ACT *staví dům*.PAT

Pasivum: *Dům*.PAT *se staví*.

Forma nominativu, kterou patiens získal v důsledku pasivizace, není v zápisu povrchově-syntaktické realizace patientu uvedena. Ve valenčním rámci též není nikde uvedeno povrchově vyjádřené zvrtné *se*.

Valenční rámec slovesa *stavět*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2)

- **rezultativ.**

Formy, které valenční doplnění získají v důsledku vyjádření rezultativního významu (resultative=res1; viz 4.5.14 – „Gramatém rezultativnosti (resultative)“), se do valenčního rámce nezapisují.

Příklad:

- *Otec*.ACT *pronajal auto sousedovi*.ADDR

Rezultativ: *Soused*.ADDR *má auto pronajato od otce/otcem*.ACT

Forma nominativu, kterou adresát získal v důsledku vyjádření rezultativního významu, není v zápisu povrchově-syntaktické realizace adresátu uvedena. Podobně není v zápisu povrchově-syntaktické realizace aktoru uvedena forma instrumentálu nebo forma *od+2*.

Valenční rámec slovesa *pronajmout*:

ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3)

- **dispoziční modalita.**

Formy, které valenční doplnění získají v důsledku vyjádření dispoziční modalit (dispmo=displ; viz 4.5.11 – „Gramatém dispoziční modalit (dispmo)“), se do valenčního rámce nezapisují.

Příklad:

- *Žáci*.ACT *počítají příklady*.PAT

Dispoziční modalita: *Příklady*.PAT *se žákům*.ACT *počítají dobře*.MANN

Forma nominativu, kterou patiens získal v důsledku vyjádření dispoziční modalit, není v zápisu povrchově-syntaktické realizace patientu uvedena. Podobně není v zápisu povrchově-syntaktické realizace aktoru uvedena forma dativu. Ve valenčním rámci též není nikde uvedeno povrchově vyjádřené zvrtné *se* ani nutná přítomnost způsobového doplnění.

Valenční rámec slovesa *počítat*:

ACT(.1) PAT(.4,že[.v],zda[.v],jestli[.v],v[kolik])

- **jemnější významy aktantů.**

Základní forma nominativu v pozici aktoru nebo základní forma akuzativu v pozici patientu (případně adresátu nebo efektu) se může při vyjádření nějakého jemnějšího významu (subfunktory)

daného aktantu změnit v jinou formu. Tyto formy jsou pro daný jemnější význam (subfunktor) vždy stejné, proto je neuvádíme v zápisu povrchově-syntaktické realizace aktantu.

Jedná se o následující formy:

- genitiv (záporový, partitivní).

Příklady:

Ta vesnice má vodu.PAT → Ta vesnice nemá vody.PAT

Ubývá voda.ACT → Ubývá vody.ACT

Dodal sůl.PAT → Dodal solí.PAT

On má knihy.PAT → On má knih.PAT

- *po+6.*

Příklady:

Na každé větvi viselo jablíčko.ACT → Na každé větvi viselo po jablíčku.ACT

Dal každému dítěti jablíčko.PAT → Dal každému dítěti po jablíčku.PAT

- *na+4*

Příklady:

Sto.ACT mušek rozžehlo si světla v trávě. → Na sta.ACT mušek rozžehlo si světla v trávě.

Roznesl stovky.PAT letáků. → Roznesl na stovky.PAT letáků.

- *okolo+2*

Příklady:

Deset knih.ACT leží na stole. → Okolo deseti knih.ACT leží na stole.

Má deset knih.PAT → Má okolo deseti knih.PAT

- *kolem+2*

Příklady:

Deset knih.ACT leží na stole. → Kolem deseti knih.ACT leží na stole.

Má deset knih.PAT → Má kolem deseti knih.PAT

- *nad+4*

Příklady:

Deset knih.ACT leží na stole. → Nad deset knih.ACT leží na stole.

Má deset knih.PAT → Má nad deset knih.PAT

- *pod+4*

Příklady:

Deset knih.ACT leží na stole. → Pod deset knih.ACT leží na stole.

Má deset knih.PAT → Má pod deset knih.PAT

Příklady:

- *přes+4*

Příklady:

Deset knih.ACT leží na stole. → Přes deset knih.ACT leží na stole.

Má deset knih.PAT → Má přes deset knih.PAT

- *k+3*

Příklady:

Deset knih.ACT leží na stole. → K deseti knihám.ACT leží na stole.

Má deset knih.PAT → Má k deseti knihám.PAT

- *do+2*

Příklady:

Deset knih.ACT leží na stole. → Do deseti knih.ACT leží na stole.

Má deset knih.PAT → Má do deseti knih.PAT

- *od+2*

Příklady:

Deset knih.ACT leží na stole. → Od deseti knih.ACT leží na stole.

Má deset knih.PAT → Má od deseti knih.PAT

- *od+2; (přes+4); do+2* (a další formy pro vyjádření intervalu; viz 7.16.2 – „Operátory“)

Příklady:

Deset knih.ACT leží na stole. → Od pěti do deseti knih.ACT leží na stole.

!!! Významy vyjadřované těmito formami (partitiv, distributivnost, menší míra přesnosti) budou v budoucí verzi PDT reprezentovány jako subfunktory u aktantů.

- **reciprocita.**

Reciproční význam je v povrchové podobě věty signalizován tvary slova *se* (*mezi sebou, k sobě*). Tyto výrazy chápeme jako formální prostředek vyjádření reciprocity, ale nezaznamenáváme je ve valenčních rámcích v zápisu povrchově-syntaktické realizace. Více viz 5.2.4.2.1 – „Valenční rámce a reciprocita“.

Charakteristickým formálním příznakem vyjádření reciprocit u substantiv je forma *mezi+7*. Ve valenčních rámcích není forma *mezi+7* zapsána mezi možnými formami vyjádření valenčního doplnění, jde o pravidelný formální prostředek pro vyjádření reciprocit (viz i 5.2.4.2.1 – „Valenční rámce a reciprocita“)

- **číslovkové konstrukce.**

V některých spojeních číslovky a počítaného předmětu (viz 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“) zachycujeme formálně závislé počítané jméno (v genitivu) jako řídicí uzel spojení a formálně řídicí číslovku jako závislý uzel. Je-li číslovková konstrukce valenčním doplněním, do valenčního rámce se forma tohoto výrazu reprezentovaného jako řídicí uzel doplnění (forma genitivu) nezapisuje. Formu odpovídající povrchově-syntaktické realizaci daného valenčního doplnění má výraz reprezentovaný jako závislý uzel.

Příklad:

- *Dívky*.ACT *koupily dětem čokoládu*.PAT

Číslovkové konstrukce: *Pět dívek*.ACT *koupilo dětem hodně čokolády*.PAT

Forma genitivu se v zápisu povrchově-syntaktické realizace aktoru a pacientu neuvádí.

Valenční rámec slovesa *koupit*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ADDR(.3,pro+4) ?ORIG(od+2)

- **koordinace a apozice.**

Je-li ve valenční pozici koordinační nebo apoziční spojení (viz 5.6 – „Souřadnost“) zapisujeme do valenčního rámce jen formu prvního členu souřadného spojení, a to v následujících případech:

- vztažná klauze souřadně připojená spojovacím výrazem *což* (viz 5.5.4.1.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „příčemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž““).

Příklad:

- *Obdržel sto*.PAT *korun, což není*.PAT *málo*.

Vztažnou klauzi připojenou spojovacím výrazem *což* zachycujeme jako patiens slovesa *obdržet*, který je v apozici s doplněním *sto korun*. Ve valenčním rámci bude v zápisu povrchově-syntaktické realizace pacientu uvedena jen forma prvního členu apozice.

Valenční rámec slovesa *obdržet*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(od+2;z+2)

- apoziční spojení se spojkou *jako* (viz 5.6.2.1.3 – „Apozliční spojení se spojkou, „jako““).

Příklad:

- *Rád hraje skladby*.PAT , *jako je*.PAT *ta, co jsme právě slyšeli*.

Klauzi připojenou výrazem *jako* zachycujeme jako patiens slovesa *hrát*, který je v apozici s doplněním *skladby*. Ve valenčním rámci bude v zápisu povrchově-syntaktické realizace pacientu uvedena jen forma prvního členu apozice.

Valenční rámec slovesa *hrát*:

ACT(.1) PAT(.4)

- koordinační spojení se zkratkami „atd.“, „apod.“ (viz 5.6.2.1.1 – „Koordinační spojení se zkratkami „atd.“, „apod.“, „aj.““).

Příklad:

- *Koupili jsme papíry.PAT, tužky.PAT atd.PAT*

Zkratku *atd.* zachycujeme jako patiens slovesa *koupit*, který je v koordinaci s doplněními *papíry* a *tužky*. Ve valenčním rámci bude v zápisu povrchově-syntaktické realizace pacientu forma uvedena jen forma prvního (a druhého) členu koordinace.

Valenční rámec slovesa *koupit*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ADDR(.3,pro+4) ?ORIG(od+2)

Správnost přiřazeného rámce je (při zpětné kontrole) zaručena transformačními (a jinými) pravidly uplatněnými na původní valenční rámec.

5.2.2.4. Valenční slovník

Valenční rámce jednotlivých významů slov jsou zapsány ve valenčním slovníku. Valenční slovník obsahuje seznam valenčních rámců sémantických sloves, substantiv, adjektiv i adverbí. Jednotlivé valenční rámce jsou seskupeny podle t-lemat jednotlivých uzlů (k t-lematům viz 3 – „*Tektogramatické lema (t-lemma)*“).

Do valenčního slovníku nejsou zahrnuta zástupná t-lemata sémantických sloves, substantiv, adjektiv, adverbí (#COLON, #EMPVERB a další) a t-lemata uzlů těch v povrchově podobě vyjádřených sémantických substantiv a adjektiv, která jsou vyjádřena zájmenem (ve valenčním slovníku tedy nejsou t-lemata: *který, jaký* apod.) K zájmenům, která zastupují slovo s valencí, viz 5.2.4.3.4 – „Zájmena zastupující slova s valencí“.

Valenční slovník byl zpracováván souběžně s anotací dat, jsou v něm tedy zpracována jen ta slovesa, substantiva, adjektiva a adverbia a hlavně ty jejich významy, které se vyskytly v anotovaných datech. Jsou-li například u nějakého slovesa uvedeny dva valenční rámce odpovídající dvěma významům tohoto slovesa, znamená to, že toto sloveso má alespoň uvedené dva významy odpovídající dvěma zapsaným valenčním rámcům; dané sloveso často může mít ještě jiné významy, a tedy i jiné valenční rámce, tyto významy se nevyskytly v anotovaných datech, a proto se nestaly součástí valenčního slovníku.

!!! Do stávající verze valenčního slovníku jsou zahrnuty:

- valenční rámce všech sémantických sloves (včetně valenčních rámců pro slovesné frazémy), která se vyskytla v anotovaných datech.
- valenční rámce sémantických substantiv, která vstupují do složeného predikátu jako jeho jmenná část (mají funktor CPHR) a vyskytla se v anotovaných datech.
- valenční rámce sémantických substantiv, adjektiv a adverbí, na kterých v anotovaných datech závisí alespoň v jednom výskytu slovesný aktant, tj. doplnění s funktoem: ACT, PAT, ADDR, EFF, ORIG.
- valenční rámce pro neslovesné frazémy, je-li řídicím členem frazému sémantické adverbium. nebo sémantické substantivum.
- valenční rámce pro neslovesné frazémy, je-li řídicím členem frazému sémantické verbální substantivum (na *-ní, -tí*). Ostatní substantiva, která jsou řídicím členem neslovesných frazeologických spojení, nejsou ve valenčním slovníku všechna.

Do valenčního slovníku jsou zahrnuta pouze t-lemata uzlů, které mají v atributu `nodetype` hodnotu `complex`. T-lemata uzlů, které reprezentují tradiční slovesa, substantiva, adjektiva, adverbia a které

podle pravidel v 2 – „*Typy uzlů*“ nemají v atributu `nodetype` hodnotu `complex`, nejsou součástí valenčního slovníku (a to i přesto, že mohou v datech být rozvíta aktanty).

5.2.3. Valence jednotlivých sémantických slovních druhů

V této sekci popisujeme specifické jevy valence u jednotlivých sémantických slovních druhů:

- u sloves (viz 5.2.3.1 – „Valence sloves“),
- u substantiv (viz 5.2.3.2 – „Valence substantiv“),
- u adjektiv (viz 5.2.3.3 – „Valence adjektiv“),
- u adverbii (viz 5.2.3.4 – „Valence adverbii“).

Popisujeme zejména specifika vytváření valenčních rámců, v konkrétních případech jsou uváděna i pravidla pro zachycování valence v tektogramatických stromech. Souhrnně jsou pravidla pro zachycení valence v tektogramatických stromech popsána v 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

!!! Valenční rámce substantiv, adjektiv a adverbii ve valenčním slovníku jsou vůbec prvním pokusem zpracovat pro češtinu problematiku valence u těchto slovních druhů formou slovníku. Valenční slovník substantiv, adjektiv a adverbii je proto třeba považovat za pracovní variantu určenou pro značkování tektogramatických stromů v PDT. Pracovní především proto, že podoba některých valenčních rámců je stále ještě předmětem diskuze, a pak z důvodu určité neúplnosti slovníku.

5.2.3.1. Valence sloves

Valence sloves je na tektogramatické rovině valencí základní. Sloveso je centrem věty. Ohodnocení uzlů závislých na uzlu reprezentujícím řídicí sloveso (přidělení konkrétních funktorů) je určováno právě syntaktickými vlastnostmi tohoto řídicího slovesa, jeho valencí.

Během anotování se při uplatňování výše popsané teorie valence (5.2.1 – „Pojetí valence“) na konkrétní slovesa vynořily i některé další otázky a bylo nutné přijmout i některá dílčí rozhodnutí ohledně vytváření valenčních rámců pro určité případy slovesné valence. Tato dílčí a prozatímní rozhodnutí se týkala zejména následujících oblastí:

- rozlišování abstraktních, konkrétních a frazeologických významů daného slovesa a odlišení těchto významů různými valenčními rámci (viz 5.2.3.1.1 – „Konkrétní, abstraktní a frazeologické významy slovesa“),
- delimitace významů u některých sloves s akuzativní vazbou (viz 5.2.3.1.2 – „Delimitace významů u některých sloves s akuzativní vazbou“),
- hranice mezi aktantovou pozicí, pozicí obligatorního volného doplnění a pozicí (fakultativního) volného doplnění (viz 5.2.3.1.3 – „Hranice mezi aktantem, obligatorním volným doplněním a volným doplněním“),
- hranice mezi funktoři pro aktanty (viz 5.2.3.1.4 – „Hranice mezi funktoři pro aktanty“),
- konkurence doplnění různých funktorů při zachování významu slovesa (viz 5.2.3.1.5 – „Konkurence doplnění různých funktorů při zachování významu slovesa“),
- valenční doplnění s významem „stavu“ (viz 5.2.3.1.6 – „Valenční doplnění s významem „stavu““),
- valenční rámce sloves cizího původu (viz 5.2.3.1.7 – „Valenční rámce sloves cizího původu“).

Specifická problematika valence slovesných frazeologických spojení je popsána v 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“, valence složených predikátů je popsána v 5.9.3.3 – „Valenční rámce složených

predikátů“, valence slovesa *být* je popsána v 7.2 – „**Konstrukce se slovesem „být“**“. Valenční rámce v souvislosti s reciprocitou viz 5.2.4.2.1 – „Valenční rámce a reciprocita“.

5.2.3.1.1. Konkrétní, abstraktní a frazeologické významy slovesa

Při vytváření valenčních rámců jednotlivých sloves rozlišujeme na nejobecnější rovině tři vrstvy významů:

- **významy konkrétní.**

Konkrétní významy slovesa jsou takové významy daného slovesa, které přímo vyplývají z jeho lexikální sémantiky, jsou to jeho významy základní (původní), nepřenesené.

- **významy abstraktní.**

Abstraktní významy slovesa jsou takové významy daného slovesa, které vznikají metaforickým (přeneseným) užitím významů konkrétních.

- **významy frazeologické.**

Frazeologické významy nese dané sloveso tehdy, vystupuje-li jako součást nové viceslovné lexikální jednotky (viceslovného predikátu; viz 5.8 – „**Frazémy**“ a 5.9 – „**Viceslovné predikáty**“).

Ve valenčním slovníku rozlišujeme konkrétní, abstraktní a frazeologické významy slovesa vždy různými valenčními rámci, nikoli primárně funktoři pro jednotlivá valenční doplnění. Jednomu slovesu tak může být přiřazeno dva a více (co do funktořů a povrchově-syntaktické realizace) stejných rámců, z nichž však každý reprezentuje jiný význam tohoto slovesa. Srov.:

- valenční rámce pro významy slovesa *hltat*:

- ACT(.1) PAT(.4)

hltal polední jídlo

- ACT(.1) PAT(.4)

hltá miliardu za miliardou

Abstraktní význam slovesa zachycujeme primárně sémanticky méně vyhraněnými funktoři aktantů.

V těch případech, ve kterých je konkrétní význam úzce spjat s významy funktořů pro volná doplnění (zejména s funktoři pro místní určení), rozlišujeme abstraktní a konkrétní význam pomocí funktořů. Srov.:

- valenční rámce pro významy slovesa *ustoupit*:

- ACT(.1) DIR1(*)

ustup od něho, ať ho můžu praštit

- ACT(.1) PAT(od+2)

ustoupil od myšlenky

- valenční rámce pro významy slovesa *vycházet*:

- ACT(.1) DIR1(*)

rodiče vycházejí z domu, paprsky vycházejí ze středu

- ACT(.1) PAT(z+2)

vychází z předpokladu

Abstraktní významy slovesa se často úzce stýkají s významy víceslovných predikátů, zejména s významy složených predikátů (zachycených pomocí funktoru CPHR, viz 5.9.3 – „Složené predikáty“) a s významy slovesných frazémů (zachycenými pomocí funktoru DPHR, viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“). Základní rozdíl mezi abstraktními slovesnými významy a významy frazeologickými (významy víceslovných predikátů) spočívá v tom, že v případě frazeologického významu vystupuje sloveso jako součást nové víceslovné lexikální jednotky a teprve jako celek (se závislými částmi) vytváří nový význam.

Všechny typy - konkrétní význam, abstraktní význam i frazeologické významy - vyjadřuje například sloveso *přijít* nebo sloveso *mít*: Srov.:

- valenční rámce pro významy slovesa *přijít*:
 - konkrétní význam:
ACT(.1) DIR3(*)
přišel do Prahy
 - abstraktní význam:
ACT(.1) PAT(k+3)
přijít k penězům, k zápalu plic
 - složený predikát:
ACT(.1) CPHR(s-1[{nápad,návrh,myšlenka,požadavek,řešení,...}.7])
přišel s nápadem dopsat diplomku
 - slovesný frazém:
ACT(.1) DPHR(na-1[svět.S4])
přišel na svět v Americe
- valenční rámce pro významy slovesa *mít*:
 - konkrétní význam:
ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(od+2,z+2)
mít dům od matky; m. zahradu z dědictví; m. angínu; m. to za pakatel.MEANS; m. peníze za úklid.CAUS; m. peníze, aby pomáhal.AIM; m. za vítězství.CAUS nový bod
 - abstraktní význam:
ACT(.1) PAT(.4)
mít pravdu; m. zvuk; m. ponětí, potuchu; m. afěrku; m. dost práce; m. svátek; m. premiéru; m. vystoupení; m. koncert; m. pohřeb
 - složený predikát:
ACT(.1) CPHR({zájem,...}.4)
Má zájem o práci.
 - slovesný frazém:

ACT(.1) DPHR(zelený.FS4)

nový letoun má zelenou, mládí m. zelenou

!!! Konzistence rozlišení těchto typů významů u různých sloves je ve valenčním slovníku nízká, jde o problematiku, kterou je třeba ještě detailně zpracovat.

5.2.3.1.2. Delimitace významů u některých sloves s akuzativní vazbou

Při tvoření rámců u některých skupin sloves s potenciálně valenční akuzativní vazbou vznikla otázka, zda u konkrétního slovesa vidět dva odlišné významy a přidělit mu dva valenční rámce (rámec s obligatorním patientem a rámec bez tohoto pacientu), nebo oba významy zobecnit do rámce jednoho (rámec s fakultativním patientem).

Tento problém vzniká zejména:

- u sloves s významem „provádění nějaké činnosti“,
- u sloves, která se užití ve významu „umět provádět nějakou činnost“.

Slovesa s významem „provádění nějaké činnosti“. U sloves s významem „provádění nějaké činnosti“ vidíme tři významově odlišné skupiny:

- slovesa, u kterých je možné si činnost, která se provádí, představit jako externí objekt a v konkrétních případech, ve kterých se nejedná jen o zobecněnou činnost implicitně obsaženou v lexikálním významu slovesa, lze tuto činnost i lexikálně vyjádřit jménem v akuzativu.

Těmto slovesům (*tančit, cvičit, trénovat*) přiřazujeme jeden valenční rámec s fakultativním patientem. Srov.:

- sloveso *tančit*:
 - *Celý večer tančili.*
= tj. nějaké tance
 - *Nejraději tančí valčík.*

Valenční rámec:

ACT(.1) ?PAT(.4)

- sloveso *cvičit*:
 - *Jirka denně cvičí.*
= tj. nějaké cviky
 - *Budu cvičit nové cviky.*

Valenční rámec:

ACT(.1) ?PAT(.4)

- slovesa, u kterých je obtížné si v zobecněných užitích slovesa představit nějaký externí objekt vyjadřující činnost, která se provádí, nicméně v konkrétních případech, ve kterých se nejedná jen o zobecněnou činnost, lze tuto činnost lexikálně vyjádřit jménem v akuzativu.

Těmto slovesům (*plavat, běhat, podnikat*) přiřazujeme dva valenční rámce: valenční rámec jen s aktorem pro zobecněný význam a valenční rámec s aktorem a patientem pro konkrétní význam. Srov.:

- významy slovesa *plavat*:

- *Anna plave závodně.*

Valenční rámec:

ACT(.1)

- *Plaval dvacet bazénů denně / plaval motýlka.*

Valenční rámec:

ACT(.1) PAT(.4)

- významy slovesa *podnikat*:

- *Kamarád už dlouho podniká.*

Valenční rámec:

ACT(.1)

- *Jirka podniká velké cesty.*

Valenční rámec:

ACT(.1) PAT(.4)

- Od výše uvedených dvou skupin sloves s významem „provádění nějaké činnosti“, je třeba odlišovat slovesa, která též mají význam „provádění nějaké činnosti“, ale činnost, která se provádí, nutně vyžaduje nějaký předmět, bez kterého nelze tuto činnost provádět.

Tato slovesa (*kousat, kouřit, kojit*) mají v rámci vždy obligatorní patiens. Srov.:

- *Kouřil doutníky.*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *kouřit*:

ACT(.1) PAT(.4)

- Slovesa užitá ve významu „umět provádět nějakou činnost“.** Řada sloves s potenciální akuzativní vazbou nese v jednom ze svých dílčích významů přídavnou sémantiku slovesa *umět*. V tomto významu v hloubkové struktuře akuzativní patiens nevidíme a dílčí význam „umět provádět nějakou činnost“ odlišujeme samostatným valenčním rámcem bez patientu. Srov.:

- *Pepíček už mluví.*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *mluvit*:

ACT(.1)

- *Ale ještě nečte.*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *číst*:

ACT(.1)

- *Anička hovoří hezky německy.*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *hovořit*:

ACT(.1)

5.2.3.1.3. Hranice mezi aktantem, obligatorním volným doplněním a volným doplněním

V 5.2.1 – „Pojetí valence“ jsou popsána základní pravidla určování aktantů a volných doplnění. Vzhledem k tomu, že sémantika aktantů není příliš vyhraněná, je v řadě případů rozlišování na ose aktant - obligatorní volné doplnění - volné doplnění problematické.

Přijaté konvence pro některé z těchto problematických případů popisujeme v této sekci:

- obecné tendence při nezřetelné hranici mezi aktantovou pozicí a pozicí obligatorního volného doplnění (viz 5.2.3.1.3.1 – „Obecné tendence při nezřetelné hranici mezi aktantovou pozicí a pozicí obligatorního volného doplnění“).
- hranice mezi aktantovou pozicí adresátu a volným doplněním s funktorem BEN (viz 5.2.3.1.3.2 – „Hranice mezi adresátem a benefaktorem“),
- hranice mezi aktantovou pozicí origa a volným doplněním s funktorem DIR1 (viz 5.2.3.1.3.3 – „Hranice mezi origem a volným doplněním s funktorem DIR1“),
- hranice mezi aktantovými pozicemi s funktorem PAT/ORIG a EFF a volnými doplněními s funktory DIR1 a DIR3 (viz 5.2.3.1.3.4 – „Hranice mezi aktanty s funktory PAT/ORIG a EFF a volnými doplněními s funktory DIR1 a DIR3“),
- status doplnění s významem „záměru“ po slovesech „pohybu“ (viz 5.2.3.1.3.5 – „Status volného doplnění „záměru“ (INTT) po slovesech s významem „pohybu““),

5.2.3.1.3.1. Obecné tendence při nezřetelné hranici mezi aktantovou pozicí a pozicí obligatorního volného doplnění

V řadě případů nebývá zřetelné, zda konkrétní valenční pozice je pozice aktantová, nebo zda jde o pozici obligatorního volného doplnění (základní pravidla rozlišování viz 5.2.1 – „Pojetí valence“). Při nejasnosti zvážíme, které vlastnosti pro danou valenční pozici platí.

Pro aktant platí:

- forma doplnění je jednoznačná a zřetelně určovaná slovesem,
- doplnění je sémanticky méně vyhraněné.

Pro obligatorní volné doplnění platí:

- podle dialogového testu (viz 5.2.1.2 – „Kritéria určování obligatorních a neobligatorních doplnění“) je doplnění sémanticky obligatorní (aktant může být i fakultativní),
- doplnění může být realizováno zpravidla v jakékoliv formě obvyklé pro volné doplnění s daným funktorem,
- doplnění je sémanticky velmi vyhraněné, odpovídá vymezení volného doplnění s daným funktorem.

Obligatorními volnými doplněními jsou obvykle volná doplnění místa a způsobu v těch pozicích, ve kterých mohou být vyjádřena jakoukoliv formou obvyklou pro volné doplnění s daným funktorem. Srov.:

- valenční rámeček pro jeden z významů slovesa *vyjít*:

ACT(.1) DIR1(*)

vyšel z domova, paprsek v. ze středu

- valenční rámeček pro jeden z významů slovesa *nacházet se*:

ACT(.1) LOC(*)

nachází se v Praze

- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *stát*:

ACT(.1) ?PAT(.4) EXT(*)

vstupenka nás dnes stojí jen 50 Kč, s ho to balík peněz

Při nejasnosti, zejména v případech, kdy není zřetelná hranice mezi aktantem a volným doplněním vyskytující se jen v několika konkrétních formách, dáváme přednost zapsání dané pozice jako pozice aktantové. Srov.:

- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *řídít se*:

ACT(.1) PAT(.7;podle+2)

řídili se manuálem, podle manuálu

Druhá valenční pozice není zapsána jako obligatorní volné doplnění s funktoem CRIT.

- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *mluvit*:

ACT(.1) PAT(pro+4;proti+3; {prospěch, neprospěch}..S4/AuxP[v-1,.2],v-1[{prospěch, neprospěch} .S4[.u#]])

to mluví pro nás

Druhá valenční pozice není zapsána jako obligatorní volné doplnění s funktoem BEN.

Obligatorní volná doplnění v opozici k aktantům také s výhodou využíváme k odlišení abstraktních a konkrétních významů slovesa (viz 5.2.3.1.1 – „Konkrétní, abstraktní a frazeologické významy slovesa“).

5.2.3.1.3.2. Hranice mezi adresátem a benefaktorem

Problematická je hranice mezi dvěma sémanticky si navzájem blízkými doplněními: mezi aktantem - adresátem (funktor ADDR) a volným doplněním - benefaktorem (funktor BEN). Tato dvě doplnění si konkurují u sloves s jasnou akuzativní a potenciální dativní valencí: jak adresát, tak benefaktor může být vyjádřen jménem v dativu. Adresát navíc může být realizován i prototypickou formou benefaktoru, tj. předložkovým pádem *pro+4*.

Při určování valenčních rámců sloves s potenciální dativní valencí je rozhodující jednak kritérium valence (dané doplnění je/není v hloubkové struktuře valenční), jednak sémantika daného doplnění. V zásadě platí, že:

- slovesná dativní doplnění, která se dají zaměnit přivlastňovacím zájmenem nebo adjektivem (které rozvíjí akuzativní doplnění), jsou zpravidla nevalenční a mají funktoem BEN. Srov.:

- *Amputovali mu.BEN nohu.*

= *jeho nohu*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *amputovat*:

ACT(.1) PAT(.4)

- *Barvil jí.BEN vlasy.*

= *její vlasy*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *barvit*:

ACT(.1) PAT(.4)

- *Libal Janě.BEN ruku.*

= *Janinu ruku*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *libat*:

ACT(.1) PAT(.4)

- tam, kde záměna dativu v přivlastňovací zájmeno nebo adjektivum není beze změny významu možná, je dativní doplnění valenční a má funktor ADDR. Oba typy dativních doplnění - benefaktor a adresát - pak mohou rozlišovat různé významy téhož slovesa. Srov.:

- valenční rámce pro významy slovesa *nosit*:

- *Nosil mu/Janovi.BEN batoh.*

= *Nosil jeho/Janův batoh.*

Valenční rámec:

ACT(.1) PAT(.4)

nosit vodu

nosil mu.BEN (kamarádovy) batohy

- *Nosil mu/Janovi.ADDR batoh.*

Valenční rámec:

ACT(.1) PAT(.4) ?ADDR(.3)

nosit tatínkovi knihy

DIR3 *do knihovny*

nosil mu.ADDR (kamarádovi) batohy

- u sloves, u kterých jsou v hloubkové struktuře vedle aktoru zřetelně ještě další dvě doplnění, chápeme doplnění v dativu, i přestože jej lze zaměnit přivlastňovacím zájmenem nebo adjektivem (které rozvíjí akuzativní doplnění), jako adresát. Záměnu dativu přivlastňovacím zájmenem nebo adjektivem tu navíc nelze provést beze změny významu v každém kontextu.

U sloves s významem „přemísťování“ zde navíc dochází ke konkurenci mezi doplněním s funktořem ADDR a některým směrovým určením; k této konkurenci viz 5.2.3.1.5.2 – „Konkurence adresátu a doplnění místa“.

Srov.:

- významy slovesa *přinést*:

- *Přinesl jí.ADDR tašku na poštu.*

= *přinesl jí její tašku*

Záměna *její tašku* nemusí vždy platit.

Valenční rámec:

ACT(1) PAT(4) ADDR(.3,pro+4)

- *Přinesl krabici na poštu.*DIR3

= *Přinesl (něčí) krabici poště.*

Valenční rámec:

ACT(1) PAT(4) DIR3(*)

- významy slovesa *odebrat*:

- *Odebral nám.*ADDR *tři body z tabulky.*DIR1

Záměna naše body nemusí vždy platit.

Směrové určení z *tabulky* považujeme za volné doplnění s funktorem DIR1.

Valenční rámec:

ACT(1) PAT(4) ADDR(.3)

- *Odebral jí.*BEN *krev ze žíly.*DIR1

= *Odebral její krev ze žíly.*

Dativ *jí* zde považujeme za volné doplnění s funktorem BEN.

Valenční rámec:

ACT(.1) PAT(.4) DIR1(*)

- *Zaplatil učitelce.*ADDR *(dceřiny) hodiny angličtiny.*

*Zaplatil dceři.*BEN *hodiny angličtiny.*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *zaplatit*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ADDR(.3) ?EFF(za+4)

Při konkrétním užití těchto sloves je třeba vždy pečlivě zvážit, který valenční rámec dané užití slovesa nejlépe popisuje.

- forma dativu je prototypický adresát, forma *pro+4* je prototypický benefaktor. U těch sloves s valenčním adresátem, u kterých forma dativu alternuje s formou *pro+4* (obě formy lze ve větě zaměnit beze změny významu), považujeme však obě formy za alternativní povrchově-syntaktickou realizaci adresátu (ve valenčním rámci jsou tyto realizace zapsány u funktoru ADDR obě). Srov.:

- *Přinášel úřednici.*ADDR *dopis.* = *Přinášel pro úřednici.*ADDR *dopis.*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *přinášet*:

ACT(1) PAT(4) ADDR(.3,pro+4)

- *Přivezl mamince.*ADDR *květiny.* = *Přivezl pro maminku.*ADDR *květiny.*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *přivést*:

ACT(1) PAT(4) ADDR(.3,pro+4)

O tom, že adresát může nabývat předložkové formy *pro+4*, svědčí zejména příklady s koordinací, například:

poskytoval mu bydlení a pro Alenu taky

zajistil nám pobyt a pro sebe taky

zaručil nám i pro ně stejné podmínky

V těch případech, kdy jsou u konkrétního užití slovesa s valenčním adresátem přítomna doplnění v obou formách, má doplnění v dativu funktor ADDR a doplnění vyjádřené formou *pro+4* je volné doplnění s funktořem BEN. Srov.:

- *Přinesl jí.ADDR pro tatínka.BEN dopis.*

!!! Všechny případy jsou tedy řešeny tak, že doplnění s funktořem BEN není nikdy součástí valenčního rámce. Stanovení hranice mezi adresátem a benefaktorem se stále ukazuje jako velmi problematické a zůstává nadále otevřenou otázkou.

5.2.3.1.3.3. Hranice mezi origem a volným doplněním s funktořem DIR1

Sémanticky si též mohou u jednoho slovesa konkurovat doplnění s funktoři ORIG a DIR1, a to u těch sloves, která mají valenční akuzativní patiens a mohou být ještě doplněna potenciálně valenčním doplněním s významem „místa“ či „původu“.

Problém spočívá v tom, že nelze vždy jednoznačně určit, zda dané sloveso předpokládá doplnění s významem „místa“ (doplnění s funktořem DIR1), nebo zda předpokládá doplnění s významem „původu“ (doplnění s funktořem ORIG). Význam vyžadovaného doplnění je zastřen a může být v konkrétních případech suplován doplněním obou významů.

V jedné potenciálně valenční pozici se tu vedle významů obou funktořů, kříží i dvě povrchově-syntaktické realizace: forma *z+2* (typická pro doplnění s funktořem DIR1) s formou *od+2* (typickou pro origo). Slovesa tohoto typu dělíme do dvou skupin podle toho, jakou povrchově-syntaktickou realizaci svého potenciálně valenčního doplnění umožňují:

- může-li doplnění s významem „původu/místa“ u daného slovesa být realizováno jak formou *z+2*, tak formou *od+2*, chápeme obě formy jako sémanticky totožné a ve valenčním rámci zachycujeme tuto pozici jako fakultativní aktant s funktořem ORIG. Srov.:

- *Půjčil si od banky.ORIG peníze. = Půjčil si z banky.ORIG peníze.*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *půjčit si*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(od+2,z+2)

- *Dostal angínu od kolegyně.ORIG / Dostal infekci z vody.ORIG*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *dostat*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(od+2,z+2)

- *Dostal od banky.ORIG příslib. = Dostal z banky.ORIG příslib.*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *dostat příslib*:

ACT(.1) CPHR({odškodnění, prostor, doporučení, informace, impuls, možnost, nabídka, návrh, odpověď, povolení, pokuta, přednost, příležitost, příslib, přístup, rada, slib, souhlas, ujištění, rozkaz, úkol, zákaz, zpráva,...}.4) ?ORIG(od+2,z+2)

- *Obdržel od úřadu.ORIG povolení. = Obdržel z úřadu.ORIG povolení.*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *obdržet*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(od+2,z+2)

- *Čerpal od kolegy.ORIG informace. / Čerpal z knihy.ORIG informace.*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *čerpat*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(od+2,z+2)

V těch případech, ve kterých jsou u konkrétního užití slovesa s valenčním origem přítomny obě formy, má doplnění realizované formou *od+2* funktor ORIG a doplnění vyjádřené formou *z+2* je volné doplnění ve funkci DIR1. Srov.:

- *Půjčil si od tatínka*.ORIG *z účtu*.DIR1 *značnou sumu*.
- může-li doplnění s významem „původu/místa“ u daného slovesa být realizováno jen formou *z+2*, většinou preferujeme význam „místa“ před významem „původu“ a doplnění v této formě zachycujeme buď jako obligatorní volné doplnění s funktořem DIR1, nebo jen jako volné doplnění, které se nepromítne do valenčního rámce těchto sloves. Srov.:

- *Odečítat dané hodnoty z celkové sumy*.DIR1

Valenční rámec pro tento význam slovesa *odečítat*:

ACT(.1) PAT(.4) DIR1(*)

- *Zisky plynou z jejich účtů*.DIR1

Valenční rámec pro tento význam slovesa *plynout*:

ACT(.1)

- *Dotoval výdaje ze státních rezerv*.DIR1

Valenční rámec pro tento význam slovesa *dotovat*:

ACT(.1) PAT(.4)

V jednotlivých konkrétních případech může nastat ještě problematictější situace. Význam „původu/místa“ může být vyjádřen doplněními tří funktořů a je žádoucí tyto tři významy (vzhledem k lexikálnímu významu slovesa) rozlišovat i třemi valenčními rámci. Srov.:

- významy slovesa *pocházet*:
 - *Zvuky pocházejí z různých nástrojů*.PAT

Zboží pochází od tuzemských výrobců.PAT

Doplnění s formou *z+2*, *od+2* má funktoř PAT na základě principu posouvání (viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání“).

Valenční rámec:

ACT(.1) PAT(z+2,od+2)

- *Matka pocházela z Moravy*.DIR1

Valenční rámec:

ACT(.1) DIR1(*)

- *Kronika pochází ze 12. století*.TFRWH

Valenční rámec:

ACT(.1) TFRWH(*)

Pomocí funktorů ORIG a DIR1 rozlišujeme také abstraktní a konkrétní význam slovesa (viz i 5.2.3.1.1 – „Konkrétní, abstraktní a frazeologické významy slovesa“), srov.:

- významy slovesa *vymáčknout*:
 - *vymáčknout z obyvatel / od obyvatel*.ORIG *daně*

Valenční rámec:

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(od+2,z+2)

- *vymáčknout z citrónu*.DIR1 *šťávu*

Valenční rámec:

ACT(.1) PAT(.4) DIR1(*)

!!! Stanovení hranice mezi origem a doplněním s funktorem DIR1 se stále ukazuje jako problematické a zůstává nadále otevřenou otázkou.

5.2.3.1.3.4. Hranice mezi aktanty s funktory PAT/ORIG a EFF a volnými doplněními s funktory DIR1 a DIR3

U relativně početné skupiny sloves, která vyžadují doplnění s významem „počátečního“ a „koncového stavu“, se rozhodujeme mezi dvojicí funktorů PAT/ORIG - EFF a dvojicí DIR1 - DIR3.

Vzhledem k tomu, že význam „počátečního“ a „koncového stavu“ je v mnoha případech širší než prostý směrový význam „odkud - kam“ a u některých sloves nelze o významu „odkud - kam“ vůbec uvažovat, zachycujeme význam „počátečního“ a „koncového stavu“ ve valenčních rámcích sloves pomocí sémanticky méně vyhraněných aktantů PAT/ORIG a EFF (zpravidla fakultativních). Srov.:

- *Překládal text z češtiny*.ORIG *do němčiny*.EFF

Valenční rámec pro tento význam slovesa *překládat*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2) ?EFF(do+2)

- *Změnila účes z kudrů*.ORIG *na rovné vlasy*.EFF

Valenční rámec pro tento význam slovesa *změnit*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2) ?EFF(na+4,v+4,do-1[.4]))

- *Výroba klesla z tisíce*.PAT *kusů na pět set*.EFF

Valenční rámec pro tento význam slovesa *klesnout*:

ACT(.1) ?PAT(na+4) ?ORIG(z+2)

Pomocí dvojice funktorů PAT/ORIG - EFF a dvojice DIR1 - DIR3 také rozlišujeme abstraktní a konkrétní význam slovesa (viz 5.2.3.1.1 – „Konkrétní, abstraktní a frazeologické významy slovesa“), srov.:

- významy slovesa *přecházet*:
 - *přecházet z dvousměrného provozu*.ORIG *na třisměrný provoz*.PAT

Valenční rámec:

ACT(.1) PAT(k+3,na+4,v+4) ?ORIG(od+2,z+2)

- *přecházet z jedné strany*.DIR1 *silnice na druhou* {*strana*.DIR3}

Valenční rámec:

ACT(.1) DIR1(*) DIR3(*)

5.2.3.1.3.5. Status volného doplnění „záměru“ (INTT) po slovesech s významem „pohybu“

Významová blízkost volného doplnění záměru (funktor INTT) a doplnění místa (funktory DIR3 nebo LOC) po slovesech s významem „pohybu“ způsobuje v některých případech nejistotu, zda doplnění s významem funktoru INTT nevytěsňuje z rámce obligatorní místní doplnění.

Konkurence doplnění s funkcory DIR3 a INTT je dána sémantikou řídicího slovesa s významem „pohybu“; tato slovesa mají jednak konkrétní význam „pohybu“, mohou však nést i modální význam „záměru“. Přednostně však indikují lokální nebo směrové doplnění, doplnění s funkcorem INTT je u nich až druhořadé. Voluntativní modalitu chápeme jako přídatný, druhořadý význam, který se vrství na základní význam „pohybu“. Při stanovování valenčních rámců těchto sloves dáváme proto přednost jednomu valenčnímu rámci s obligatorním doplněním místa pro oba významy slovesa (pro konkrétní význam „pohybu“ nebo „přemístování“ i pro sloveso s voluntativní modalitou). Doplnění s funkcorem INTT tedy není u těchto sloves součástí valenčního rámce, ale je jen volným doplněním slovesa. Srov.:

- sloveso *přijít*:
 - *Přišel na koupaliště*.DIR3
 - *Přišel se koupat*.INTT
 - *Přišel se koupat*.INTT *na koupaliště*.DIR3

Valenční rámec pro tento význam slovesa *přijít*:

ACT(.1) DIR3(*)

- sloveso *vydat se*:
 - *Vydal se do lesa*.DIR3
 - *Vydal se na jahody*.INTT
 - *Vydal se do lesa*.DIR3 *na jahody*.INTT

Valenční rámec pro tento význam slovesa *vydat se*:

ACT(.1) DIR3(*)

- sloveso *dojít*:
 - *Došel do obchodu*.DIR3
 - *Došel pro nákup*.INTT
 - *Došel do obchodu*.DIR3 *pro nákup*.INTT

Valenční rámec pro tento význam slovesa *dojít*:

ACT(.1) DIR3(*)

!!! Nicméně necháváme otevřenou otázku, zda by doplnění s funkcorem INTT nemělo být obligatorním členem rámce v případech, kdy voluntativní modalita má v sémantických rysech slovesa prioritní postavení před významem „pohybu“, případné místní doplnění by tu naopak bylo volné; srov.:

- *Jdu se oženit*.

= *hodlám, chci se oženit.*

- *Jdu jí napsat.*

= *hodlám, chci jí napsat.*

5.2.3.1.4. Hranice mezi funktoři pro aktanty

V řadě případů není u aktantových pozic zřejmé, které z funktořů pro aktanty daným pozicím připsat.

Srovnej:

- u slovesa *bránit* nemusí být zřetelné, zda druhá a třetí valenční pozice odpovídá pacientu a efektu, nebo pacientu a adresátu; srov.:

- *bránit děti před nebezpečím*

Při tomto užití by lépe vyhovoval rámec s ADDR(.4) a PAT(před+7;proti+3).

- *bránit majetek před zloději*

Při tomto užití by lépe vyhovoval rámec s PAT(.4) a EFF(před+7;proti+3).

Ve valenčním slovníku nejsou tyto případy řešeny konzistentně, ale v zásadě platily následující tendence:

- pokud je akuzativní pozice vyjadřována převážně životnými jmény, je ve valenčním rámci zapsána přednostně jako ADDR(.4) a předložkové doplnění jako *patiens*.
- pokud se v akuzativní pozici mohou střídát jména životná a neživotná, je akuzativní pozice zapsána jako PAT(.4) a předložkové doplnění má funktoř EFF.

Valenční rámec pro sloveso *bránit* má tedy podobu:

ACT(.1) PAT(.4) ?EFF(před+7;proti+3)

bránit město před Švédy, proti nim

5.2.3.1.5. Konkurence doplnění různých funktořů při zachování významu slovesa

Při tvorbě valenčních rámců se ukázalo, že u některých skupin sloves může jedna z valenčních pozic slovesa být obsazena doplněními s různými funktoři a význam slovesa se přitom nemění (nebo se mění jen velmi málo). Hovoříme o *konkurenci valenčních doplnění*.

Konkuruje si zpravidla vyjádření této pozice aktantem na straně jedné a obligatorním volným doplněním na straně druhé. Konkurovat si však může i vyjádření jedné pozice několika různými volnými doplněními. Zatím jsme zaznamenali následující typy konkurencí:

- konkurence různých doplnění způsobu (viz 5.2.3.1.5.1 – „Konkurence různých doplnění způsobu“),
- konkurence adresátu a doplnění místa (viz 5.2.3.1.5.2 – „Konkurence adresátu a doplnění místa“),
- konkurence různých doplnění místa (viz 5.2.3.1.5.3 – „Konkurence různých doplnění místa“).

Případy konkurence jsou řešeny dvěma způsoby:

- základním způsobem řešení konkurence valenčních doplnění je zavedení alternativních doplnění ve valenčním rámci. Alternace ve valenčním rámci je prozatím zachycena pouze v případech konkurence různých doplnění způsobu (viz 5.2.3.1.5.1 – „Konkurence různých doplnění způsobu“).

- v ostatních případech konkurence je pro daný význam slovesa vytvořeno tolik rámců, kolik je konkurenčních doplnění; konkurují-li si například v jedné valenční pozici doplnění tří funktorů, jsou pro daný význam slovesa vytvořeny tři valenční rámce. Dochází tu tak k porušení základního pravidla: jednomu významu zde neodpovídá jeden valenční rámec, ale několik valenčních rámců (viz i 5.2.1.5 – „Vztahy mezi významy slovesa a valenčními rámci“).

!!! Jde o řešení prozatímní. Případy konkurence zachycené tímto způsobem (5.2.3.1.5.2 – „Konkurence adresátu a doplnění místa“ a 5.2.3.1.5.3 – „Konkurence různých doplnění místa“) jsou kandidáty na zavedení dalších alternací do valenčních rámců.

V následujících sekcích jednotlivé typy konkurencí popisujeme podrobněji.

5.2.3.1.5.1. Konkurence různých doplnění způsobu

Pozice valenčního doplnění způsobu může být obsazena doplněními s různými způsobovými funktory: MANN, CRIT, ACMP, BEN, MEANS, CPR (viz 6.6 – „Funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant“) a vždy jde o tentýž význam slovesa, tedy i o tentýž valenční rámec. Srov.:

- *začal jednat zbrkle*.MANN
- *jedná prostřednictvím médií*.MEANS
- *jedná podle regulí*.CRIT
- *jedná proti rozhodnutí*.BEN *úřadu*
- *jedná s razancí*.ACMP *a bez diskutování*.ACMP
- *jedná otrocky*.CPR

Pozice obligatorního doplnění způsobu je ve valenčním rámci zapsána jako pozice alternativní. Pomocí symbolu svislítka (|) jsou v jedné valenční pozici odděleny zápisy konkurenčních doplnění s různými funktory, kterými může být toto obligatorní doplnění způsobu vyjádřeno. Pro každé sloveso s obligatorním doplněním způsobu je zvlášť stanoveno, kterými konkurenčními doplněními způsobu může být obligatorní pozice realizována, neplatí totiž, že každé konkurenční obligatorní doplnění způsobu může být realizováno všemi možnými konkurenčními způsobovými doplněními.

Příklady valenčních rámců sloves s obligatorním doplněním způsobu:

- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *skončit*:

ACT(.1) MANN(*)|CRIT(*)|ACMP(*)|BEN(*)|CPR(*)|MEANS(*)

jméno skončilo písmenem M.MEANS, *s. na M*.MEANS

tak.MANN *s. páteční úvodníky*

text s. akademicky.CPR

slovo s. bez přízvuku.ACMP

věta s. v náš prospěch.BEN

paragraf s. tradičně.CRIT

dopis skončil: "Miluji tě.".MANN

- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *chovat se*:

ACT(.1) MANN(*)|CRIT(*)|ACMP(*)|BEN(*)|CPR(*)

chová se laskavě.MANN

ch. se podle pravidel.CRIT

ch. se otrocky.CPR

ch. se bezchybně.ACMP

ch. se ku prospěchu věci.BEN

Zachycení valence sloves s konkurenčním valenčním doplněním způsobu v tektogramatických stromech viz 5.2.4.3.1 – „Zachycení valence sloves s konkurenčními valenčními doplněními“.

!!! Alternativní pozice byly zavedeny jen ve valenčních rámcích sloves. U odpovídajících deverbativních substantiv je ve valenčním rámci zapsáno jen obligatorní volné doplnění s funktoem MANN.

5.2.3.1.5.2. Konkurence adresátu a doplnění místa

Jedním z častých případů konkurence aktantu a obligatorního volného doplnění v jedné valenční pozici při zachování významu slovesa je konkurence adresátu a místního nebo směrového určení (tedy doplnění s funktoem ADDR na straně jedné a doplnění s funktoy LOC a DIR3 na straně druhé, případně konkurence adresátu na straně jedné a doplnění s funktoem DIR1 na straně druhé).

V případě této konkurence je pro daný význam slovesa vytvořeno tolik rámců, kolik je konkurenčních doplnění; konkurují-li si například v jedné valenční pozici doplnění tří funktořů (ADDR, LOC a DIR3), jsou pro daný význam slovesa vytvořeny tři valenční rámce. Dochází tu tak k porušení základního pravidla: jednomu významu zde neodpovídá jeden valenční rámec, ale několik rámců (viz i 5.2.1.5 – „Vztahy mezi významy slovesa a valenčními rámci“). Srov.:

- konkurence ADDR, DIR3 a LOC u slovesa *podat*:

- *podat stížnost úřadu*.ADDR
- *podat stížnost na úřad*.DIR3
- *podat stížnost na úřadě*.LOC

Zdá se, že doplnění *úřadu*.ADDR, *na úřad*.DIR3 a *na úřadě*.LOC nemění význam slovesa. Prozatím jsou však ve valenčním slovníku pro tento jeden význam tři valenční rámce:

- ACT(.1) CPHR({důkaz, informace, návrh, oznámení, podnět, protest, stížnost, výpověď, zpráva, žádost, žaloba, ...} .4) ADDR(.3)

podat stížnost úřadu

- ACT(.1) CPHR({důkaz, informace, návrh, oznámení, podnět, protest, stížnost, výpověď, zpráva, žádost, žaloba, ...} .4) DIR3(*)

podat stížnost na úřad

- ACT(.1) CPHR({důkaz, informace, návrh, oznámení, podnět, protest, stížnost, výpověď, zpráva, žádost, žaloba, ...} .4) LOC(*)

podat stížnost na úřadě

- konkurence ADDR a DIR1 u slovesa *odebrat*:

- *odebrat děti rodičům*.ADDR
- *odebrat děti od rodičů*.DIR1

Zdá se, že doplnění *rodičům.ADDR* a *od rodičů.DIR1* nemění význam slovesa. Prozatím jsou však ve valenčním slovníku pro tento jeden význam dva valenční rámce:

- ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3)

odebrat nám tři body, o. jim peníze z platu; za neoprávněný start.CAUS

- ACT(.1) PAT(.4) DIR1(*)

odebrat mouku z pytle, o. vzorek ze zboží, o. děti od rodičů ; o. mu.BEN krev ze žíly

Zachycení valence slovesa s konkurenčním valenčním doplněním v tektogramatických stromech viz 5.2.4.3.1 – „Zachycení valence sloves s konkurenčními valenčními doplněními“.

5.2.3.1.5.3. Konkurence různých doplnění místa

Řada sloves s významem „umístování něčeho někam/někde“ (*umístit, zakotvit, zapsat*) a s významem „zaujímání místa“ nebo „změny polohy“ (*usednout*) vyžaduje doplnění lokálního nebo směrového určení, tedy doplnění s funktorem DIR3 nebo s funktorem LOC, přitom užití jednoho nebo druhého doplnění může a nemusí znamenat změnu ve významu slovesa (o tomto významovém rozdílu viz i 6.4.3.1 – „Hraniční případy u funktoru DIR3“). Například:

- konkurence DIR3 a LOC u slovesa *umístit*:

- *Umístit obrázek na nástěнку.DIR3*

= obrázek původně nebyl na nástěnce.

- *Umístit obrázek na nástěnce.LOC*

= obrázek buď byl v rámci plochy nástěnky pouze umístěn na vhodné místo, nebo původně nebyl na nástěnce.

Doplnění *na nástěnce.LOC* i *na nástěнку.DIR3* může, ale také nemusí vyjadřovat jiný význam. I vzhledem k možnému významovému rozdílu přiřazujeme tomuto slovesu prozatím dva valenční rámce:

- ACT(.1) PAT(.4) LOC(*)

umístit miminko v ústavu

- ACT(.1) PAT(.4) DIR3(*)

umístit miminko do ústavu

Zachycení valence slovesa s konkurenčním valenčním doplněním v tektogramatických stromech viz 5.2.4.3.1 – „Zachycení valence sloves s konkurenčními valenčními doplněními“.

5.2.3.1.6. Valenční doplnění s významem „stavu“

Do valenčních rámců sloves vstupují i doplnění s obecným významem „stavu“. Tato doplnění jsou vymezena v 6.13.2 – „Atribut pro význam „stavu““.

U těch sloves, u kterých je doplnění s významem „stavu“ i doplnění s významem nejbližšího funktoru obligatorní, jsou oba významy (stavový i nestavový, například místní) odlišeny dvěma valenčními rámci. Pro doplnění s významem stavu se v zápisu povrchově-syntaktické realizace před zápisem slovnědruhových a morfematických vlastností použije symbolu rovnítko (=). Srov.:

- významy slovesa *ocitnout se*:

- *Ocitl se ve městě.*

Valenční rámec:

ACT(.1) LOC(*)

- *Ocitla se pod tlakem.*

Valenční rámec pro „stavový“ význam:

ACT(.1) LOC(=)

- *Ocitla se bez prostředků.*

Valenční rámec pro „stavový“ význam:

ACT(.1) ACMP(=)

- významy slovesa *přijít*:

- *Přijít do města.*

Valenční rámec:

ACT(.1) DIR3(*)

- *Přijít do jiného stavu.*

Valenční rámec pro „stavový“ význam:

ACT(.1) DIR3(=)

5.2.3.1.7. Valenční rámce sloves cizího původu

Při určování valenčního rámce sloves cizího původu se opíráme o valenci jejich českých synonym. Valence „cizího“ a českého slovesa se tedy ve většině případů shoduje. Srov.:

- valenční rámec slovesa *emigrovat* je analogický valenčnímu rámci pro jeden z významů slovesa *vystěhovat se*:

- valenční rámec slovesa *emigrovat*:

ACT(.1) DIR1(*)

kamarád emigroval z vlasti do USA

- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *vystěhovat se*:

ACT(.1) DIR1(*)

vystěhoval se z města na venkov

- valenční rámec slovesa *disponovat* je analogický valenčnímu rámci pro jeden z významů slovesa *nakládat*:

- valenční rámec slovesa *disponovat*:

ACT(.1) PAT(s+7) MANN(*)|ACMP(*)|CRIT(*)|CPR(*)

disponoval se zásobami neopatrně, d. s materiálem proti pravidlům

- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *nakládat*:

ACT(.1) PAT(s+7) MANN(*)|ACMP(*)|CRIT(*)|CPR(*)

umí zacházet s časem

- valenční rámec slovesa *demontovat* je analogický valenčnímu rámci pro jeden z významů slovesa *rozebrat*:

- valenční rámec slovesa *demontovat*:

ACT(.1) PAT(.4) ?EFF(na+4)

demontoval ponorkovou základnu, d. celý plot na malé kousky

- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *rozebrat*:

ACT(.1) PAT(.4) ?EFF(na+4)

rozebrat Říp na kamenivo, r. celý dům

Další příklady:

- *dislokovat* jako *umístit*,
- *deportovat* jako *vyhostit*,
- *meditovat* jako *uvažovat*,
- *devalvovat* jako *znehodnotit*,
- *absolvovat* jako *zakočit*.

5.2.3.2. Valence substantiv

!!! Jako hesla se do slovníku dostala pouze substantiva, která se vyskytla ve zpracovávaných textech, a z těchto substantiv se do slovníku dostala pouze:

- substantiva, která jsou v analyzovaných stromech rozvíta aspoň jednou některým ze slovesných aktantů: ACT, PAT, ADDR, ORIG a EFF.
- verbální substantiva (na *-ní* a *-tí*), která jsou řídicím členem neslovesných frazeologických spojení (na kterých závisí uzel s funktoem DPHR; viz 5.8.1 – „Neslovesná frazeologická spojení“). Ostatní substantiva, která jsou řídicím členem neslovesných frazeologických spojení, nejsou ve valenčním slovníku všechna.
- substantiva, která vstupují do složeného predikátu jako jeho jmenná část (mají funktoem CPHR).

Do valenčního slovníku nejsou systematicky zahrnuta substantiva se substantivními valenčními doplněními MAT a APP.

5.2.3.2.1. Základní pojetí valence u substantiv

Při stanovování valenčních rámců substantiv (platných v hloubkové struktuře) hodnotíme významy substantiva především podle různého stadia v procesu substantivizace a rozdělujeme je na dvě základní skupiny:

- **substantiva označující děj nebo stav.**

Substantiva, která vyjadřují děj nebo stav, jsou převážně substantiva odvozená ze sloves syntaktickou derivací. Patří mezi ně zejména substantiva verbální a také některá substantiva dějová.

- **substantiva neoznačující děj nebo stav** (označují substanci, případně vlastnost nebo okolnost).

K substantivům, která neoznačují děj nebo stav, řadíme několik typů substantiv:

- deverbativní substantiva odvozená ze sloves lexikální derivací,
- nedeverbativní substantiva odvozená z jiných slovních druhů,
- primární substantiva (neodvozená ze synchronního hlediska).

Přechodný typ substantiv. Řada verbálních a dějových substantiv, která v jednom kontextu označují děj nebo stav, označuje v jiném kontextu substanci. Představují tzv. přechodný typ substantiv. K přechodnému typu patří ta verbální a dějová substantiva, u kterých nelze bez kontextu jednoznačně rozhodnout, zda se jedná o substantivum označující děj nebo stav (o substantivum odvozené syntaktickou derivací), nebo o substantivum označující nějakou substanci (o substantivum odvozené lexikální derivací). Zatím předpokládáme, že na základě kontextu lze v konkrétním případě vždy rozhodnout, o který ze dvou typů se jedná.

Třídění substantiv viz i 5.2 – „Třídění substantiv“.

Substantivum, které může mít význam jak děje nebo stavu, tak význam substance, má minimálně dva valenční rámce (pro každý ze svých významů alespoň jeden). Ve valenčním slovníku jsou však zachycujeme hlavně ty významy substantiv, které se vyskytly v anotovaných datech.

Valenční rámce odvozených substantiv jsou posuzovány vzhledem k valenčním rámcům svých základových slov. Valenční rámce primárních substantiv jsou posuzovány samostatně.

!!! O chování a typech valenčních členů u substantiv nelze (zatím) říci mnoho obecných závěrů, řada valenčních rámců je ještě předmětem diskuze a teoretického zkoumání. Lze proto hovořit spíše o vy pozorovaných tendencích.

Základní pravidla (tendence) pro stanovování valenčních rámců substantiv jsou:

- deverbativní substantiva označující děj nebo stav vyjadřují některý z významů svého základového slovesa a v principu sdílejí valenční rámce základového slovesa (co do počtu, druhu a statutu obligatornosti jednotlivých doplnění). Ve valenčních rámcích těchto substantiv nastávají vzhledem k valenčním rámcům základových sloves pouze systémové formální změny (k tomu viz 5.2.3.2.3 – „Aktanty a volná doplnění ve valenčních rámcích substantiv“).
- ve valenčních rámcích odvozených substantiv, která neoznačují děj, dochází vzhledem k valenčním rámcům základových slov k redukci valenčních doplnění. Zachovaná valenční doplnění se neposouvají na pozice redukovaných doplnění. U odvozených substantiv (kromě deverbativních substantiv označujících děj nebo stav) neuplatňujeme princip posouvání aktantů (viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“), aby zůstala zachována analogie se slovesným valenčním rámcem.
- lexikální derivací dochází u některých deverbativních substantiv k tzv. „zabudování“ role. Zabudování role však není podmínkou pro lexikální derivaci ani pro chápání substantiva jako substantiva, které neoznačuje děj. K zabudování role viz 5.2.3.2.1.1 – „Zabudování role“.
- substantivum může mít i několik významů dějových a zároveň několik významů nedějových. Zejména deverbativní substantiva mívají více významů - od významů dějových přes význam výsledku děje k významům plně substantivizovaným (označení konkrétního předmětu). Tento proces substantivizace se projevuje různým obsazením valenčního rámce.

V dějovém užití (označuje-li děj nebo stav) má substantivum ve valenčním rámci zpravidla všechny aktanty a obligatorní volná doplnění základového slovesa, směrem k plně substantivizovanému významu se z valenčního rámce substantiva vytrácejí slovesné aktanty a vzrůstá vazba na aktanty substantivní. Tyto různé významové nuance substantiva zachycujeme různými valenčními rámci. Srov.:

- významy a valenční rámce substantiva *psaní*:
 - dějové významy (analogické ke slovesu *psát*):

- *psaní dlouhých textů*

Valenční rámec:

ACT(.2;.7;.u) PAT(.2;.u) ?ADDR(.3)

- *psaní o událostech v Anglii*

Valenční rámec:

ACT(.2;.7;.u) PAT(o+6) ?ADDR(.3)

- nedějové významy:

- *psaní mamince* (dopis)

Valenční rámec:

ADDR(.3)

- *psaní Montblank je také přijatelné* (způsob písemného záznamu)

Valenční rámec:

?ACT(.2;.u;.7) ?PAT(.2;.u)

- významy a valenční rámce substantiva *balení*:

- dějové významy (analogické ke slovesu *balit*):

- *balení másla na jednotlivé porce*

Valenční rámec:

ACT(.2;.7;.u) PAT(.2;.u) ?EFF(na+4;v+4;do+2)

- nedějové významy:

- *balení másla ve fólii, dárkové balení vína* (výrobek)

Valenční rámec:

?MAT(.2)

- *kniha v brožurkovém balení* (způsob provedení)

Valenční rámec:

EMPTY

- I primární substantiva mají valenci. Při určování valenčních doplnění primárních substantiv se řídíme sémantikou valenčního doplnění. Sémanticky vyhraněným valenčním doplněním přiřazujeme substantivní funkory APP nebo MAT. Tam, kde není sémantika valenčního doplnění zřetelná, má valenční doplnění zpravidla funktor PAT. U primárních substantiv neuplatňujeme princip posouvání aktantů (viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“). Srov.:

- *podstata novely*

Valenční rámec pro tento význam substantiva *podstata*:

APP(.2;.u)

- *skupina studentů*

Valenční rámec pro tento význam substantiva *skupina*:

?MAT(.2)

- *případ tohoto vozu*

Valenční rámec pro tento význam substantiva *případ*:

PAT(.2; u, s+7)

5.2.3.2.1.1. Zabudování role

U některých substantiv dochází při odvozování ze sloves lexikální derivací k tzv. „zabudování role“. Zabudování role však není podmínkou pro lexikální derivaci ani pro chápání substantiva jako substantiva, které neoznačuje děj.

Zabudování role spočívá v tom, že ve významu derivovaného substantiva je obsažen význam některého aktantu (případně volného doplnění) z valenčního rámce základového slovesa. Derivát oproti základovému slovesu v důsledku zabudování role nutně jeden aktant (případně volné doplnění) ze svého valenčního rámce ztrácí.

V důsledku procesu zabudování aktantu neuplatňujeme u substantiv princip posouvání aktantů (o principech posouvání aktantů viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“), aby zůstala zachována analogie s valenčním rámcem slovesa. Je-li například zabudován aktor, neznamená to, že na tuto pozici se posune doplnění v pozici pacientu (má-li ji základové sloveso); ve valenčním rámci substantiva se zabudovaným aktorem pozice aktoru jednoduše chybí.

Příklady lexikálně derivovaných substantiv se zabudovaným aktantem (případně volným doplněním) a jejich valenčních rámců:

- zabudování aktoru:

- *dodávat výrobky obchodníkům*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *dodávat*:

ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3)

- *dodavatel zařízení firemním obchodům*

Valenční rámec pro tento význam substantiva *dodavatel*:

PAT(.2; u) ?ADDR(.3)

K zabudování aktoru dochází zejména u činitelských jmen (viz 5.2.3.2.4.3 – „Valenční rámce činitelských jmen“).

- zabudování pacientu:

- *vydal všechny peníze za získání bytu*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *vydat*:

ACT(.1) PAT(.4) ?EFF(za+4)

- *peněžní vydání domácnosti*

Valenční rámec pro tento význam substantiva *vydání*:

?ACT(.2; u)

Substantiva se zabudovaným patientem mohou získat valenci na další doplnění, kterým pro jejich sémantickou nevyhraněnost přiřazujeme též funktor PAT (viz k tomu i 5.2.3.2.3 – „Aktanty a volná doplnění ve valenčních rámcích substantiv“). Tento patiens není patientem zděděným od slovesa, ale patientem získaným v procesu lexikální derivace. Srov.:

- *herec skvěle představil Harpagona*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *představit*:

ACT(.1) PAT(.4)

- *loutková představení o Hurvínkovi*

Valenční rámec pro tento význam substantiva *představení*:

?PAT(o+6)

- zabudování efektu:

- *psal jí o táboře, že byl moc pěkný*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *psát*:

ACT(.1) ?PAT(o+6) ?ADDR(.3) EFF(.4;že[.v];aby[.v];.s)

- *dopis Clintona Jelcinovi, dopisy o naší nové práci*

Valenční rámec pro tento význam substantiva *dopis*:

ACT(.2;od+2;.u) ?PAT(o+6) ADDR(.3)

K zabudování efektu dochází zejména u substantiv označujících výsledek děje (viz 5.2.3.2.4.2 – „Valenční rámce substantiv označujících výsledek děje nebo předmět dějem zasažený“).

- zabudování volného doplnění s významem místa (LOC):

- *škola dětem půjčuje učebnice*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *půjčovat*:

ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3)

- *půjčovna horských kol*

Valenční rámec pro tento význam substantiva *půjčovna*:

PAT(.2;.u) ?ADDR(.3)

K zabudování volného doplnění s významem místa (LOC) dochází při odvozování názvů míst; ve valenčních rámcích názvů míst dochází často i ke ztrátě pozice aktoru, ale nemusí tomu tak být (například: *působistiště umělce*.ACT, *rejdiště zlodějů*.ACT). K valenčním rámcům názvů míst viz 5.2.3.2.4.4 – „Valenční rámce substantiv označujících místo činnosti“.

- zabudování volného doplnění s významem prostředku (MEANS):

- *tisknout peníze*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *tisknout*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2)

- *tiskárna bankovek*

Valenční rámec pro tento význam substantiva *tiskárna*:

?PAT(.2;.u)

K zabudování volného doplnění s významem prostředku (MEANS) dochází při odvozování názvů prostředků, nástrojů; ve valenčních rámcích názvů prostředků, nástrojů dochází zpravidla i ke ztrátě pozice aktoru. K valenčním rámcům názvů prostředků viz 5.2.3.2.4.5 – „Valenční rámce substantiv označujících prostředek činnosti“.

5.2.3.2.2. Třídění substantiv pro potřeby určování valence

Substantiva je vhodné pro potřeby určování jejich valence třídít na několik skupin podle slootovorného procesu:

- **substantiva odvozená ze sloves (deverbativní substantiva).**

Substantiva odvozená ze sloves vnitřně třídíme podle dvou kritérií:

- a. podle slootovorné přípony rozdělujeme deverbativní substantiva na:

- **substantiva verbální.**

Termínem *verbální substantiva* označujeme substantiva odvozená ze sloves pomocí přípony *-ní* nebo *-tí*.

Například: *dělání, pokrytí*.

- **substantiva dějová.**

Termínem *dějová substantiva* označujeme deverbativní substantiva, která mohou označovat děj nebo stav, jsou ale odvozena ze sloves pomocí jiných prostředků než příponou *-ní* nebo *-tí*.

Například: *výroba, prodej*.

- **ostatní deverbativní substantiva.**

Například: *učitel, prádelna*.

- b. podle typu derivace se deverbativní substantiva rozdělují na:

- **substantiva odvozená ze sloves syntaktickou derivací.**

K substantivům odvozeným ze sloves syntaktickou derivací patří:

- verbální substantiva označující děj,
- dějová substantiva označující děj.

- **substantiva odvozená ze sloves lexikální derivací.**

K substantivům odvozeným ze sloves lexikální derivací patří zejména:

- deverbativní substantiva označující výsledek děje,
- deverbativní substantiva označující místo činnosti,
- deverbativní substantiva označující prostředek činnosti,
- činitelská jména.

- **substantiva neodvozená ze sloves (substantiva nedeverbativní).**

K ne deverbativním substantivům řadíme:

- substantiva primární (neodvozená) a substantiva odvozená z jiných slovních druhů než ze sloves, zejména:
 - substantiva označující příbuzenské vztahy osob,
 - substantiva označující produkty lidského intelektu (artefakty),
 - substantiva s významem „kontejner“,
 - substantiva označující vlastnosti předmětů a osob.

Valenci v užším slova smyslu (podle vymezení v 5.2.1 – „Pojetí valence“) mohou mít substantiva všech těchto skupin.

Tabulka 5.2. Třídění substantiv

Substantiva označující děj nebo stav	Substantiva neoznačující děj nebo stav	Typ derivace	Slovotvorné hledisko
verbální a dějová substantiva <i>předávání cen vítězům</i> <i>výplata peněz zaměstnancům</i>		syntaktická derivace	Deverbativní substantiva (odvozená ze sloves)
	verbální a dějová substantiva - se zabudovanou rolí <i>moje první výplata,</i> <i>stavba, vydání, balení</i> - bez zabudované role <i>modrá dodávka (auto)</i> ostatní substantiva (se zabudovanou rolí) <i>učitel, struhadlo,</i> <i>tiskárna, prádelna</i>	lexikální derivace	
verbální a dějová substantiva <i>psaní, blahopřání, oznámení,</i> <i>povolení, rozhodnutí,</i> <i>výplata, dluh, přínos</i>		přechodný typ	
	<i>vlhkost vzduchu,</i> <i>možnost, schopnost</i>	syntaktická derivace	Neverbativní substantiva
	<i>ostří nože</i>	lexikální derivace	- odvozená z jiných slovních druhů
	<i>skupina lidí</i> <i>otec vlasti</i> <i>pohádka o drakovi</i>		Primární substantiva (neodvozená)

5.2.3.2.3. Aktanty a volná doplnění ve valenčních rámcích substantiv

Při určování valenčních doplnění substantiv nevystačíme jen se slovesnými aktanty. Pracujeme u nich nejen se slovesnými aktanty: ACT, PAT, ADDR, EFF, ORIG, ale také se specifickým aktantem substantivním - MAT (partitiv).

Substantivní aktant s funktořem MAT. Funktořem MAT označujeme valenční doplnění po substantivech s významem „kontejneru“ v širokém smyslu slova. Tato substantiva jsou zpravidla substantiva primární a tvoří určitou, vyjmenovatelnou skupinu. Pro specifický význam tohoto pouze substantivního doplnění

proto zavádíme substantivní aktant s funktořem MAT (k funktořu MAT viz 6.10.4 – „MAT“; k valenčním rámcům s funktořem MAT viz 5.2.3.2.4.8 – „Valenční rámce substantiv s významem „kontejneru““).

Obligatořní volná doplnění substantiv. Do valenčních rámců substantiv mohou vedle aktantů vstupovat jako obligatořní i volná slovesná doplnění (zejména s funktořy DIR3, LOC, MANN) a volné substantivní doplnění s funktořem APP (k funktořu APP viz 6.10.1 – „APP“; k valenčním rámcům s funktořem APP viz 5.2.3.2.4.9 – „Valenční rámce substantiv označujících vlastnosti předmětů a osob“).

!!! Stanovení valenčního rámce substantiv má svá úskalí a problémy. Východiskem pro určování valence substantiv je teorie valence sloves. Ukazuje se, že řada závěrů platných pro valenci sloves, je oprávněná i pro obrovské množství substantiv odvozených od sloves. Určování valenčních rámců deverbativních substantiv vyjadřujících děj je také nejméně problematické. Ukazuje se však, že substantiva mají i svá specifika, pokud jde o jejich valenční chování, projevující se jednak v problematičnosti určování hodnot funktořů u valenčních doplnění, komplikované specifickými valenčními doplněními (s funktořy MAT a APP; k tomu viz 5.2.3.2.3.3 – „Hranice mezi patientem a substantivními valenčními doplněními MAT a APP“), jednak v obtížnosti určování hranice mezi obligatořností a fakultativností valenčního doplnění, tedy ve spolehlivosti dialogového testu (k dialogovému testu viz 5.2.1.2 – „Křitéria určování obligatořních a neobligatořních doplnění“). U substantiv neoznačujících děj lze proto hovořit spíše o vyzozorovaných tendencích než o pravidlech.

Deverbativní substantiva vyjadřující děj v principu sdílejí (co do počtu a druhu valenčních doplnění) valenční rámec svého základového slovesa (k tomu viz 5.2.3.2.4.1 – „Valenční rámce substantiv označujících děj“). U substantiv neoznačujících děj na ose deverbativní dějová a verbální substantiva – deverbativní substantiva ostatní– nedeverbativní odvozená substantiva - primární substantiva (ve sloupečku v 5.2 – „Třídění substantiv“: směr shora dolů):

- postupně slábne valence na slovesné aktanty, zejména na ty slovesné aktanty, které jsou sémanticky přesněji vymezené (ADDR, EFF).

Srov.:

- valenční rámce pro významy substantiva *návrh*:

- ACT(.2;u) PAT(.2,na+4,.f,aby[.v],c) ?ADDR(.3)

návrh parlamentu na změnu v ústavě

(dějové užití)

- ?ACT(.2;u) PAT(.2)

návrh zákona, návrh příslušných smluv

(nedějové užití (dokument), oproti dějovému užití redukován valenční adresát)

- ?ACT(.2;u) ?PAT(na+4)

návrh na vzetí, na vklad, na stanovení, na zachování, na změny

(nedějové užití (dokument), oproti dějovému užití redukován valenční adresát)

- ze slovesných aktantů se nejdéle udržuje sémanticky nejméně zřetelný slovesný aktant - patiens (i primární substantiva mohou mít patiens; viz i 5.2.3.2.3 – „Aktanty a volná doplnění ve valenčních rámcích substantiv“).

Srov.:

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *báseň*:

?PAT(o+6)

jeho.AUTH básně o lásce.PAT

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *příklad:*

PAT(.2;u;c)

příklady cen.PAT prací restaurátorů, nesčetně příkladů, jak je.PAT nutné pohlízet na diktatury, dost příkladů toho, že akcionáři zhodnotili.PAT akcie

- doplnění s významem, který nese slovesný aktant s funktorem ORIG, se stává volným doplněním (viz k tomu 5.2.3.2.3.2 – „Origo u substantiv“).

Srov.:

- *látky z medu.ORIG*

Valenční rámec:

EMPTY

Doplnění s významem funktoru ORIG je doplněním volným, nevalenčním.

- *boty z pneumatik.ORIG*

Valenční rámec:

EMPTY

Doplnění s významem funktoru ORIG je doplněním volným, nevalenčním.

- plně substantivizované významy (zejména substantiva primární) mohou mít ve valenčních rámcích substantivní aktant (MAT) a obligatorní substantivní volné doplnění APP.

Srov.:

- deverbativní substantivum *balení* má v jednom ze svých významů (ve významu „kontejneru“) valenční rámec:

?MAT(.2)

balení másla.MAT ve fólii, dárkové balení vína.MAT

K hranici mezi patientem a substantivními valenčními doplněními MAT a APP viz 5.2.3.2.3.3 – „Hranice mezi patientem a substantivními valenčními doplněními MAT a APP“.

!!! Otázka obligatornosti a fakultativnosti substantivních valenčních doplnění není doposud spolehlivě vyřešena. Rozložení obligatorních a fakultativních doplnění je proto ve valenčních rámcích značně nekonzistentní. Nekonzistence je však přítomná i v samotném stanovování valenčních doplnění pro jednotlivá substantiva a v jejich ohodnocování funktoři, neboť na základě pouze několika vyzozorovaných tendencí a několika dalších přijatých konvencí popsaných v 5.2.3.2.4 – „Valenční rámce jednotlivých skupin substantiv“ nelze úplné konzistence dosáhnout.

Povrchově-syntaktické realizace valenčních doplnění substantiv. Povrchově-syntaktická realizace valenčních doplnění substantiv se liší v závislosti na konkrétních substantivech. V zápisu slovnědruhových a morfematických vlastností jednotlivých valenčních doplnění jsou uváděny všechny možné formy daného valenčního doplnění, které se vyskytly v anotovaných datech. V zápisu se neuvádí pouze forma *mezi+7*, která je důsledkem vyjádření recipročního vztahu mezi dvěma aktanty daného substantiva (viz 5.2.4.2.1 – „Valenční rámce a recipocita“).

Nejčastější významy a nejčastější formy jednotlivých aktantů jsou popsány v 6 – „**Funktory a subfunktory**“.

5.2.3.2.3.1. Hranice mezi aktorem a substantivním doplněním AUTH

Při zachycování valenčních rámců u substantiv se ukázalo, že doplnění s významem autora, tvůrce artefaktů zachycované u sloves jako aktant s funktorem ACT, se u řady substantiv chová jako volné doplnění:

- může se vyskytnout u všech (u většiny) substantiv.

Například:

básně V. Nezvala.AUTH

akvarely Fr. Bezděka.AUTH

Formanův.AUTH Amadeus

jeho.AUTH kniha

- může se u substantiva vyskytnout více než jednou.

Například:

Smetanova.AUTH Prodaná nevěsta od Sabiny.AUTH

Jako aktor proto zachycujeme doplnění s významem tvůrce produktů jen u deverbativních substantiv označujících výsledek děje (u kterých je patrná analogie se slovesným valenčním rámcem; viz k tomu 5.2.3.2.4.2 – „Valenční rámce substantiv označujících výsledek děje nebo předmět dějem zasažený“). Pro doplnění s významem tvůrce u substantiv označujících produkty lidského intelektu, artefakty byl zaveden nový substantivní funktor AUTH (viz 6.10.2 – „AUTH“). Doplnění s tímto funktorem je vždy doplnění volné.

K substantivům označujícím produkty lidského intelektu, artefakty viz i 5.2.3.2.4.7 – „Valenční rámce substantiv označujících produkty lidského intelektu (artefakty)“.

5.2.3.2.3.2. Origo u substantiv

V 5.2.1.1 – „Kritéria určování aktantů a volných doplnění“ je origo uvedeno jako jeden z pěti slovesných aktantů. Zachycování valence u substantiv ukázalo, že u řady substantiv se doplnění s významy funktoru ORIG chovají jako volná doplnění:

- mohou se vyskytnout u všech (u většiny) substantiv.

Například:

boty z pneumatik.ORIG

nádoba z plechu.ORIG

kaluž z tajícího sněhu.ORIG

miliarda od světové banky.ORIG

- mohou se u substantiva vyskytnout více než jednou.

Například:

nábytek z měkkého dřeva.ORIG od příbuzných.ORIG

boty z kůže.ORIG od tety.ORIG

Origo proto chápeme jako aktant substantiv jen u deverbativních substantiv označujících děj (viz 5.2.3.2.4.1 – „Valenční rámce substantiv označujících děj“), popřípadě u substantiv vyjadřujících výsledek děje nebo předmět dějem zasažený (viz 5.2.3.2.4.2 – „Valenční rámce substantiv označujících výsledek děje nebo předmět dějem zasažený“). U ostatních substantiv se doplnění s funktorem ORIG chová jako volné doplnění. Výše uvedená substantiva mají tedy prázdný valenční rámec.

!!! Status funktoru ORIG u substantiv zůstává otevřeným problémem. Do budoucna je třeba počítat zejména s rozlišením případů *nábytek ze dřeva* a *nábytek od příbuzných*, a to nejspíše zavedením nových funktorů pro tyto významy (analogicky k zavedení funktoru AUTH pro autora artefaktů u primárních substantiv, kde též není na místě funktor aktantu ACT; viz 5.2.3.2.3.1 – „Hranice mezi aktorem a substantivním doplněním AUTH“).

5.2.3.2.3.3. Hranice mezi patientem a substantivními valenčními doplněními MAT a APP

Patiens je nejméně sémanticky vymezený aktant, proto jej užíváme i pro zachycení sémanticky méně vyhraněných valenčních doplnění substantiv, a to i u substantiv primárních. Specifické valenční významy substantiv zachycujeme substantivními funktoři APP a MAT, přičemž tyto funktoři přiřazujeme pouze takovým významům substantiv, které jsou „substantivní“, nedějové.

Ve valenčním rámci substantiva, ve kterém jsou zapsána doplnění s funktorem APP nebo MAT, by již neměla být zapsána žádná jiná valenční doplnění.

!!! Ukazuje se také, že některé významy zachycované funktorem PAT jsou kandidáty na zavedení nového funktoru. Jde o případy:

kniha o zvířatech.PAT

socha Davida.PAT

5.2.3.2.4. Valenční rámce jednotlivých skupin substantiv

V této sekci popisujeme konvence přijaté pro záznam valenčních rámců v následujících skupinách substantiv:

- substantiva označující děj (viz 5.2.3.2.4.1 – „Valenční rámce substantiv označujících děj“),
- substantiva označující výsledek děje nebo předmět dějem zasažený (viz 5.2.3.2.4.2 – „Valenční rámce substantiv označujících výsledek děje nebo předmět dějem zasažený“),
- činitelská jména (viz 5.2.3.2.4.3 – „Valenční rámce činitelských jmen“),
- substantiva označující místo činnosti (viz 5.2.3.2.4.4 – „Valenční rámce substantiv označujících místo činnosti“),
- substantiva označující prostředek činnosti (viz 5.2.3.2.4.5 – „Valenční rámce substantiv označujících prostředek činnosti“),
- substantiva označující příbuzenské vztahy osob (viz 5.2.3.2.4.6 – „Valenční rámce substantiv označujících příbuzenské vztahy osob“),
- substantiva označující produkty lidského intelektu (viz 5.2.3.2.4.7 – „Valenční rámce substantiv označujících produkty lidského intelektu (artefakty)“),
- substantiva s významem „kontejner“ (viz 5.2.3.2.4.8 – „Valenční rámce substantiv s významem „kontejner““),
- substantiva označující vlastnosti předmětů a osob (viz 5.2.3.2.4.9 – „Valenční rámce substantiv označujících vlastnosti předmětů a osob“).

!!! Při vytváření valenčního slovníku substantiv nebyly ještě všechny konvence zapsané v této sekci takto k dispozici. Konvence vznikaly postupně během vytváření valenčních rámců pro jednotlivá substantiva (a zpětně se do slovníku v úplnosti nepromítly). Valenční rámce nebyly také vytvářeny s ohledem na příslušnost substantiv k různým sémanticky vymezeným skupinám substantiv (jak jsou uvedeny zde), ale vytvářely se pro jednotlivá substantiva podle abecedního pořadí. V důsledku toho mohou být valenční rámce v jednotlivých skupinách substantiv i značně nekonzistentní.

5.2.3.2.4.1. Valenční rámce substantiv označujících děj

Substantiva, která vyjadřují děj, jsou substantiva odvozená ze sloves syntaktickou derivací. Patří mezi ně zejména substantiva verbální a také substantiva dějová. Například:

diskuze, schůzka, zločin, adopce, jednání, zlepšování, budování, hanobení, abdikace, chátování, adaptace, lpění

Substantivum označující děj (nebo stav) vyjadřuje některé (někdy i všechny) významy svého základového slovesa. Toto základové sloveso je v jednoznačných případech uvedeno v zápisu valenčního rámce v závorce před příklady.

Substantivum si však zpravidla neuchovává všechny významy svého základového slovesa. Repertoár významů deverbativního substantiva označujícího děj nebo stav bývá oproti základovému slovesu chudší.

!!! Odkaz na konkrétní valenční rámec slovesa (s jehož významem se význam substantiva shoduje) ve valenčním slovníku zatím není.

V gramatému *sempos* mají všechna verbální a dějová substantiva nerozdílně nějakou hodnotu pro sémantické substantivum.

!!! V budoucí fázi anotace se t-lemma substantiv označujících děj nebo stav převede na t-lemma základového slovesa a v gramatému *sempos* budou mít tato substantiva hodnotu ν (k tomu viz i 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“).

Formální změny ve valenčních rámcích substantiv oproti valenčním rámcům sloves. Verbální a dějová substantiva označující děj tedy v principu sdílejí valenční rámce se základovým slovesem (co do počtu, druhu a statutu obligatornosti jednotlivých doplňků). Ve valenčních rámcích těchto substantiv nastávají vzhledem k valenčním rámcům základových sloves pouze systémové formální změny; například:

- ACT(.1) → ACT(.2,.u)
- ACT(.1) PAT(.4) → ACT(.2,.7,.u) PAT (.2)
- ACT(.1) PAT(.4) → ACT(.7, od+2) PAT(.u)
- ACT(.1) PAT(.2) → ACT(.7,.u) PAT(.2)
- ACT(.1) PAT(.2) → ACT(.7) PAT(.u)
- ACT(.1) PAT(.7) → ACT(.2,.u) PAT(.7)
- ACT(.1) PAT(jiná forma) → ACT(.2,.7,.u,od+2) PAT(jiná forma)
- ACT(.1) PAT(o+6) ADDR(.4) → ACT(.7,.u) PAT(o+6) ADDR(.2)
- ACT(.1) PAT(o+6) ADDR(.4) → ACT(.7) PAT(o+6) ADDR(.u)
- ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3) → ACT(.7,.u,od+2) PAT(.2) ADDR(.3)
- ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3) → ACT(.7) PAT(.u) ADDR(.3)

- ACT(.1) PAT(.7) ADDR(.4) → ACT (.7,.u,od+2) PAT(.7) ADDR(.2)
- ACT(.1) PAT(.2) ADDR(.4) → ACT(.7,.u) PAT(.2) ADDR(.2)
- ACT(.1) PAT(.2) ADDR(.4) → ACT(.7) PAT(.2) ADDR(.u)
- ACT(.1) PAT(o+4,o+6) ADDR(s+7) → ACT(.2,.u) PAT(o+4,o+6) ADDR(s+7)

Seznam je pochopitelně neúplný, má pouze naznačit základní tendence.

Srovnej:

- valenční rámce pro významy slovesa *budovat*:
 - ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2)
budoval věž z kostek
 - ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(na+6)
budoval kariéru na práci druhých
- analogické valenční rámce pro významy substantiva *budování*:
 - ACT(.2;.7;.u) PAT(.2) ?ORIG(z+2)
budování silnic z místního kamene
 - ACT(.2;.7;.u) PAT(.2) ?ORIG(na+6)
budování image orchestru na jiných základech
- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *hanobit*:
 - ACT(.1) PAT(.4)
hanobit národ
- analogický valenční rámec pro jeden z významů substantiva *hanobení*:
 - ACT(.2;.7;.u) PAT(.2;.u)
hanobení národa některými politiky
- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *abdikovat*:
 - ACT(.1)
císař abdikoval
- analogický valenční rámec pro jeden z významů substantiva *abdikace*:
 - ACT(.2;.u)
abdikace jeho předchůdce
- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *chátrat*:
 - ACT(.1)
objekt chátrá
- analogický valenční rámec pro jeden z významů substantiva *chátrání*:

- ACT(.2;u)

chátrání bytového fondu

Forma genitivu. Mezi možnými formami vyjádření aktantu u substantiva stojí hierarchicky nejvýše genitiv (syntaktický pád adnominální) s alternující formou posesivního adjektiva. Genitiv je primárně preferovaný pro vyjádření patientu. Pokud však není patiens v povrchové podobě věty vyjádřen nebo je vyjádřen jinou formou (například předložkovou skupinou), může být genitivní pozice obsazena jiným aktantem (například aktorem, adresátem). Není vyloučené ani souběžné vyjádření dvou různých valenčních doplnění v genitivu, u některých substantiv vyplývající z valence základového slovesa (například: *zbavení ženy.ADDR starostí.PAT*), u jiných dané spíše stylistickou neobratností mluvčího (například: *adaptace Petra Lébla.ACT Čechovovy hry.PAT*).

Předložková forma. Valenční doplnění vyjádřená u slovesa předložkovou vazbou zůstávají u odvozených substantiv zpravidla ve stejné formě. Srov.:

- valenční rámeček pro jeden z významů slovesa *lpět*:

- ACT(.1) PAT(na+6)

lpět na kvalitním výcviku

- analogický valenční rámeček pro jeden z významů substantiva *lpění*:

- ACT(.2;u) PAT(na+6)

lpění sportovců na soutěžích

Forma adjektiva. Specifickou formou valenčního doplnění substantiva je forma adjektiva. Týká se zejména původně slovesných obligatorních volných doplnění (funktory LOC, DIR3, MANN), která jsou u sloves vyjadřována adverbii. Povrchově-syntaktická realizace obligatorních volných doplnění pomocí adverbii je u substantiv méně častá (například: *příjezd domů, pobyt zde*), u některých substantiv pak ani není možná (zejména jde-li o doplnění s významem funktoru MANN) a místo ní dochází k vyjádření příslušných doplnění pomocí adjektiv (jde o typ syntaktické derivace). Srov.:

- *Pavel se chová se slušně.MANN*

- *slušně.MANN chování*

Zcela běžné je pak adjektivní vyjádření neobligatorních volných doplnění (například: *zdejší.LOC výskyt, tehdejší.TWHEN pobyt ve východní Evropě, letošní.TWHEN příchod zimy, vysoké.EXT zatížení*). Viz k tomu 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“.

I aktant lze vyjádřit adjektivní formou, a to formou adjektiva přivlastňovacího, který alternuje s formou genitivu. Srov.:

- *chování Pavla.ACT;*

- *Pavlovo.ACT chování.*

- *rozhodnutí Pavla.ACT;*

- *Pavlovo.ACT rozhodnutí.*

!!! Vyjádření aktantů u substantiv adjektivem nepřivlastňovacím je stále otevřenou otázkou. V případě, že od substantiva nelze odvodit přivlastňovací adjektivum, je pak adjektivní vyjádření příslušného aktantu zřejmě rovnoprávnou variantou k jeho genitivnímu vyjádření. Srov.:

- *rozhodnutí soudu.ACT*

- *soudní rozhodnutí*

Nicméně možnost vyjádřit aktant substantiva adjektivem nebyla v datech zohledněna. V datech jsou potenciální adjektivní vyjádření aktantů zachyceny s funktorem RSTR, nebo i s jinými funktoři, například: MANN (*soudní.MANN rozhodnutí*).

K funktorům nevalenčních doplnění substantiv označujících děj viz 5.2.4.3.3 – „Funktoři nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“.

!!! U substantiv označujících děj byla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola zachycení valence jen u verbálních substantiv na *-ní* a *-tí*. U ostatních substantiv označujících děj nemusí proto v tektogramatických stromech být funktoři závislých doplnění správně přiřazeny. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

5.2.3.2.4.2. Valenční rámce substantiv označujících výsledek děje nebo předmět dějem zasažený

Substantiva označující výsledek děje nebo předmět dějem zasažený mohou být substantiva primární i substantiva odvozená.

Deverbativní substantiva označující výsledek děje nebo předmět dějem zasažený jsou z hlediska navrhování valenčních rámců jednou z nejproblematičtějších skupin. Jsou to substantiva odvozená ze sloves lexikální derivací, při které často dochází k zabudování efektu nebo pacientu (viz 5.2.3.2.1.1 – „Zabudování role“). Patří sem například:

dopis, výplata, výrobek, četba, nákup, kresba, informace, práce, žádost, pojištění, hlášení, setkání, produkce, deklarace, slib, politika, kariéra, zločin

Řada těchto substantiv náleží k tzv. přechodnému typu substantiv (viz 5.2.3.2.1 – „Základní pojetí valence u substantiv“), u kterých bývá v konkrétním kontextu obtížné rozhodnout, zda vyjadřují průběh děje, nebo již jeho výsledek.

Zatímco dějovému užití odpovídá valenční rámec analogický slovesnému, při významu výsledku děje nebo předmětu dějem zasaženého dochází k redukci tohoto odpovídajícího slovesného rámce. Bývá však obtížné určit rozsah této redukce.

Srovnej:

- valenční rámce pro významy substantiva *práce*:

- ACT(.2;.u)

práce restaurátorů je zdařilá

(nedějové užití)

- ACT(.2,.u) PAT(na+6)

práce laboranta na experimentech

(dějové užití)

- ACT(.2,.u) PAT(s+7)

práce laboranta s materiálem

(dějové užití)

- valenční rámce pro významy substantiva *žádost*:

- ACT(.2;od+2;.u) PAT(na+4)

žádost na výstavbu stanice

(nedějové užití)

- ACT(.2,.u) PAT(o+4;.f;aby[.v];jestli[.v]) ?ADDR(.3)

žádosti zahraničních výrobců o vývoz výrobků do Kanady, žádost rodičů, aby matrikářka zfalšovala rodný list, jeho žádost o adopci

(dějové užití)

- valenční rámce pro významy substantiva *informace*:

- ?ACT(.2,.u) PAT(o+6;zda[.v];jestli[.v];že[.v]) ?ORIG(od+2;z+2)

(zpráva) informace V. Klause o rozhodnutí rady, informace Útvaru architekta, podle našich informací z vlády, informace o městském právu

(nedějové užití)

- ?ACT(.2;od+2;.u) PAT(o+6;.c) ?ADDR(.3)

(informovat) informace, jak měnit podobu, informace, že Bagdád udržuje kontakty, podle informací LN

(dějové užití)

- valenční rámce pro významy substantiva *setkání*:

- ?ACT(.2,.u) ?PAT(s+7)

(společenská akce, jednání) slavnostní setkání spisovatelů v Praze, účastníci setkání ocenili přínos

(nedějové užití)

- ACT(.2,.u) PAT(s+7)

(setkat se) setkání premiéra s G. Adamsem, setkání premiérů Maďarska a Slovenska, nová setkání mezi členy komise

(dějové užití)

Tvůrce produktu jako výsledku děje. Tvůrce produktu (jako výsledku děje) je ve valenčním rámci deverbativního substantiva označujícího produkt (jako výsledek děje) zapsán jako aktor (pozice tvůrce je analogická slovesné pozici aktoru). Avšak u substantiv označujících produkty lidského intelektu, artefakty (viz o nich 5.2.3.2.4.7 – „Valenční rámce substantiv označujících produkty lidského intelektu (artefakty)“) není tvůrce produktu (jakožto artefaktu) chápán jako valenční, toto doplnění hodnotíme jako volné doplnění s funktoem AUTH. Srov.:

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *výrobek*:

- ?ACT(.2,.u) ?ORIG(z+2)

výrobky z drůbeže

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *publikace*:

- ?PAT(o+6)

obrazová publikace o Praze.PAT od prof. Dvořáka.AUTH

!!! U substantiv označujících výsledek děje a předmět dějem zasažený byla v tektogramatických strozech provedena následná kontrola zachycení valence jen u verbálních substantiv na *-ní* a *-tí*. U ostatních

substantiv označujících výsledek děje a předmět dějem zasažený nemusí být proto v tektogramatických stromech funktoři závislých doplnění správně přiřazeny. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

5.2.3.2.4.3. Valenční rámce činitelských jmen

Jména činitelská jsou substantiva odvozená ze sloves lexikální derivací. Například:

doručovatel, dirigent, divák, učitel, předseda, zájemce, majitel, analyzátor, ochránce, velitel, obchodník, obhájce, volič

Při lexikální derivaci dochází u těchto substantiv k zabudování aktoru (viz 5.2.3.2.1.1 – „Zabudování role“). Oproti základovému slovesu nemají tedy činitelská jména ve valenčním rámci pozici aktoru.

Různá významová užití činitelských jmen jsou zachycena různými valenčními rámci s různým rozložením dalších valenčních doplnění:

- v nejvíce dějovém užití (při vyjadřování aktuálního procesu činnosti) přejímá činitelské jméno od základového slovesa další doplnění (zpravidla obligatorní *patiens*). Činitelským jménem však často také vyjadřujeme trvalou vlastnost (profesi, povolání funkci), v takovém významovém užití již činitelské jméno nevyžaduje v hloubkové struktuře žádné valenční doplnění, valenční rámec je tedy zapsán jako *EMPTY*. Srov.:
 - valenční rámce pro významy substantiva *doručovatel*:
 - $PAT(.2;u) ?ADDR(.3)$
doručovatel čerstvé pizzy.PAT
 - *EMPTY*
poštovní doručovatel
 - valenční rámce pro významy substantiva *dirigent*:
 - $PAT(.2;u)$
dirigent včerejšího koncertu.PAT
 - *EMPTY*
dirigent čs. rozhlasu.APP
 - valenční rámce pro významy substantiva *učitel*:
 - $PAT(.2;u) ADDR(.2;u)$
učitelé neslyšících.ADDR
učitel hudby.PAT
 - *EMPTY*
učitel základní školy.APP
 - u některých činitelských jmen, zejména u těch které neoznačují profesi, bývá odlišení procesu činnosti a trvalé vlastnosti obtížné, takovým substantivům přiřazujeme ve valenčním slovníku jen jeden valenční rámec s fakultativním *patientem*. Srov.:
 - valenční rámec pro jeden z významů substantiva *divák*:
 - $?PAT(.2;u)$

divák thrilleru.PAT

diváci čs. televize.APP

diváci u obrazovek.LOC

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *předseda*:

- ?PAT(.2;u)

předseda dnešní schůze.PAT

předseda parlamentu.APP

- u řady činitelských jmen je další rozvíjení sémanticky obligatorní v obou užitích (při vyjadřování procesu činnosti i při vyjadřování trvalé vlastnosti). Taková činitelská jména mají ve valenčním slovníku jeden valenční rámec s obligatorním patientem. Srov.:

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *žadatel*:

- PAT(o+4)

žadatel o telefon.PAT

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *majitel*:

- PAT(.2;u)

majitel firmy.PAT

- činitelská jména odvozená od jednoaktantových sloves (jen s aktorem) nejsou rozvíjena dalšími valenčními doplněními, jejich valenční rámec je prázdný. Takovým činitelským jménem je například substantivum *cestovatel*.

!!! U činitelských jmen nebyla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola zachycení valence. V tektogramatických stromech nemusí proto být funktoři závislých doplnění správně přiřazeny. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

5.2.3.2.4.4. Valenční rámce substantiv označujících místo činnosti

Substantiva označující místo činnosti jsou zpravidla substantiva odvozená. Většina z nich má prázdný valenční rámec (a tudíž nejsou součástí valenčního slovníku); například: *hřiště, hvězdárna, šatna*.

Deverbativní substantiva označující místo jsou substantiva odvozená ze sloves lexikální derivací, při níž dochází k zabudování volného doplnění s významem „místa“ (viz 5.2.3.2.1.1 – „Zabudování role“). Derivací dochází k výrazné redukci valenčního rámce základového slovesa, substantiva často ztrácejí všechna valenční doplnění základového slovesa a jejich valenční rámec je prázdný. U některých deverbativních substantiv (označujících místo) odvozených od přechodných sloves zůstává zachována pozice valenčního patientu. Například:

sušárna, výdejna, pražírna, čekárna, prodejna, čistírna, tavírna, válcovna, zkušebna

Srovnej:

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *sušárna*:

- ?PAT(.2;u)

sušárna mléka.PAT

- valenční rámec u substantiva *výdejna*:

- ?PAT(.2;u)
výdejna obnošeného šatstva.PAT

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *pražírna*:

- ?PAT(.2;u)
známá pražírna kávy.PAT

Zachovat se však může i valence slovesa nepřechodného. Srovnej:

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *čekárna*:

- ?PAT(na+4)
čekárna na domov.PAT
nádražní čekárna

- *působišť umělce.ACT, rejdiště zlodějů.ACT*

!!! Tento typ nebyl v PDT zaznamenán.

!!! U substantiv označujících místo činnosti nebyla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola. V tektogramatických stromech nemusí proto být funktoři závislých doplnění správně přiřazeny. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

5.2.3.2.4.5. Valenční rámce substantiv označujících prostředek činnosti

Substantiva označující prostředek činnosti jsou zpravidla substantiva odvozená. Většina z nich má prázdný valenční rámec (a tudíž nejsou součástí valenčního slovníku); například: *otvírák, šroubovák*.

Deverbativní substantiva označující prostředek jsou substantiva odvozená ze sloves lexikální derivací, při které dochází k zabudování volného doplnění s významem „prostředku“ (viz 5.2.3.2.1.1 – „Zabudování role“). Derivací dochází k výrazné redukci valenčního rámce základového slovesa, substantiva často ztrácejí všechna valenční doplnění základového slovesa a jejich valenční rámec je prázdný. Pouze u některých deverbativních substantiv (označujících prostředek činnosti) odvozených od přechodných sloves zůstává zachována pozice valenčního pacientu. Například:

čistička, přijímač, vysílač, páčidlo, lapač, tahač, tiskárna, sběrač

Srov.:

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *přijímač*:

- ?PAT(.2;u)
přijímač zvuku.PAT

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *páčidlo*:

- ?PAT(.2;u)
páčidlo něčeho.PAT jiného

!!! U substantiv označujících prostředek činnosti nebyla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola zachycení valence. V tektogramatických stromech nemusí proto být funktoři závislých doplnění správně přiřazeny. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

5.2.3.2.4.6. Valenční rámce substantiv označujících příbuzenské vztahy osob

Substantiva označující příbuzenské vztahy osob (a substantiva jim blízká) jsou zpravidla substantiva primární, neodvozená. Například:

otec, matka, dcera, přítel, partner, manžel, dědic, člen

Vyjádření příbuzenského vztahu jedné osoby k druhé hodnotíme u těchto substantiv jako doplnění obligatorní. Volné doplnění s významem přináležitosti (funktor APP) je ve valenčních rámcích substantiv označujících příbuzenské vztahy osob (a substantiv jim blízkých) doplněním obligatorním. Srov.:

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *otec*:
 - APP(.2;u)
duchovní otec nové měny.APP
- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *manžel*:
 - APP(.2;u)
manžel slavné spisovatelky.APP
- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *přítel*:
 - APP(.2;u)
přítel ministra..APP
- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *partner*:
 - APP(.2;u)
náš.APP partner v oblasti energie.REG

!!! Ve valenčním slovníku jsou jen ta substantiva označující příbuzenské vztahy osob, která vyhovují přijatým kritériím pro výběr substantiv do valenčního slovníku (viz 5.2.2.4 – „Valenční slovník“). U substantiv označujících příbuzenské vztahy osob nebyla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola zachycení valence. V tektogramatických stromech nemusí proto být funktor APP správně přiřazen. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

5.2.3.2.4.7. Valenční rámce substantiv označujících produkty lidského intelektu (artefakty)

Za substantiva označující produkty lidského intelektu (artefakty) považujeme (primární i deverbativní) substantiva pojmenovávající výsledek vědecké nebo umělecké činnosti (v širokém významu); například:

socha, obraz, román, film, opera, balada, báseň, monografie, memoáry, partitura, pomníček, publikace, stavba, tvorba.

Valenční rámec substantiv označujících artefakty je buď prázdný, nebo je tvořen fakultativním patientem, kterým zde zachycujeme předmět zobrazení (téma). Tvůrce artefaktů zachycujeme jako volné doplnění s funktorem AUTH (viz k tomu 5.2.3.2.3.1 – „Hranice mezi aktorem a substantivním doplněním AUTH“). Srovnej:

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *bajka*:
 - ?PAT(o+6)
Ezopovy.AUTH bajky o myši.PAT

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *pomníček*:

?PAT(.2,.3,.u)

pomníček France Kafky.PAT

od sochaře Róny.AUTH

Pozor! U deverbativních substantiv jako například: *tvorba*, *publikace*, *stavba* je třeba rozlišit kontexty, ve kterých tato substantiva vyjadřují činnost a kontexty, ve kterých vystupují jako výsledek této činnosti (chápané jako činnost umělecká nebo vědecká), jako výtvar, a tedy jako artefakt. Tyto významy odlišujeme různými valenčními rámci: v prvním případě mají tato substantiva valenční rámec odpovídající valenčnímu rámci základového slovesa (tedy rámec s aktorem a dalšími valenčními doplněními); v druhém případě mohou mít fakultativně *patiens* a tvůrce je zachycen jako volné doplnění s funktoem AUTH. Srovnej:

- významy substantiva *publikace*:

- *publikace výsledků*.PAT *voleb*

Valenční rámec:

ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u)

(dějové užití)

- *obrazová publikace o Praze*.PAT

Valenční rámec:

?PAT(o+6)

(artefakt)

- významy substantiva *tvorba*:

- *tvorba obchodního plánu*.PAT

Valenční rámec:

ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u)

(dějové užití)

- *Smetanova*.AUTH *tvorba*

Valenční rámec:

EMPTY

(artefakt)

Pozor! Substantiva označující artefakty odlišujeme od substantiv označujících výsledek děje (viz 5.2.3.2.4.2 – „Valenční rámce substantiv označujících výsledek děje nebo předmět dějem zasažený“). Tvůrce produktu jakožto výsledku děje je ve valenčním rámci zapsán jako aktor. Viz k tomu 5.2.3.2.3.1 – „Hranice mezi aktorem a substantivním doplněním AUTH“.

!!! U substantiv označujících artefakty nebyla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola zachycení valence. V tektogramatických stromech nemusí proto být funktoři závislých doplnění správně přiřazeny. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

5.2.3.2.4.8. Valenční rámce substantiv s významem „kontejneru“

Substantiva s významem „kontejneru“ jsou zpravidla substantiva primární. Procesem substantivizace mohou však význam „kontejneru“ získat i substantiva odvozená od sloves. Například:

dostatek, počet, dávka, skupina, polovina, balení, část, stádo, většina

Substantiva s významem „kontejneru“ mají ve valenčním rámci obsazenou pozici substantivního aktantu MAT, která je buď obligatorní, nebo fakultativní. Srov.:

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *balení*:

- ?MAT(.2)

balení másla ve fólii, dárkové balení vína

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *polovina*:

- ?MAT(.2,.u)

první polovina letošního roku.MAT

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *stádo*:

- ?MAT(.2)

dvacetičlenné stádo slonů.MAT

!!! Ve valenčním slovníku jsou jen ta substantiva s významem kontejneru, která vyhovují přijatým kritériím pro výběr substantiv do valenčního slovníku (viz 5.2.2.4 – „Valenční slovník“). U substantiv s významem kontejneru nebyla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola zachycení valence. V tektogramatických stromech nemusí proto být funktor MAT správně přiřazen. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

5.2.3.2.4.9. Valenční rámce substantiv označujících vlastnosti předmětů a osob

Substantiva označující různé fyzikální, matematické, charakterové vlastnosti předmětů a osob jsou zpravidla substantiva deadjektivní. Například:

věrnost, hrdost, délka, klackovitost, malichernost, mazanost, možnost, schopnost

Nositelé vlastností chápeme i u nedeverbativních substantiv označujících různé vlastnosti předmětů a osob jako valenční pozici, které přiřazujeme buď funktor ACT, nebo substantivní funktor APP:

- u těch substantiv, u kterých je možná následující analogie, je nositel vlastnosti ve valenčním rámci substantiva zapsán jako aktor.

- *vlhkost vzduchu = vzduch je vlhký*

Srovnej:

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *věrnost*:

- ACT(.2;.u) PAT(.3)

věrnost jistým hodnotám

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *hrdost*:

- ACT(.2;.u) ?PAT(na+4;že[.v])

hrdost na historii

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *schopnost*:
 - ACT(.2;.u) PAT(.f,.2,k+3,na+4)

schopnost některých.ACT z nás vytvořit.PAT *dokonalejší svět, schopnost podnikatelů*.ACT nabízet.PAT *služby, jeho*.ACT *schopnost vcítění*.PAT, *schopnost sliznice*.ACT k adaptaci.PAT, *schopnost týmové práce*.PAT

- u těch substantiv, u kterých je možná následující analogie, je nositel vlastnosti ve valenčním rámci substantiva zapsán jako obligatorní volné doplnění s funktoem APP.
 - *délka vazby* = *vazba má délku*

Srovnej:

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *délka*:
 - APP(.2;.u)

délka vazby, délka dovolené

!!! Ve valenčním slovníku jsou jen ta substantiva označující vlastnosti předmětů a osob, která vyhovují přijatým kritériím pro výběr substantiv do valenčního slovníku (viz 5.2.2.4 – „Valenční slovník“). U substantiv označujících vlastnosti předmětů a osob nebyla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola zachycení valence. V tektogramatických stromech nemusí proto být funktoři závislých doplnění správně přiřazeny. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

5.2.3.3. Valence adjektiv

!!! Jako hesla se do slovníku dostala pouze t-lemata sémantických adjektiv, která se vyskytla ve zpracovávaných textech, a z těchto adjektiv se do slovníku dostala pouze:

- sémantická adjektiva, která jsou v analyzovaných stromech rozvíta alespoň jednou některým ze slovesných aktantů: ACT, PAT, ADDR, ORIG a EFF.

Valenční slovník obsahuje i adverbia, která mají podle pravidel uvedených v 3 – „*Tektogramatické lema (t-lemma)*“ t-lemma základového adjektiva a v gramatému *sempos* mají některou z hodnot pro sémantická adjektiva (viz 4.3.1 – „Atribut *sempos*“).

Při stanovování valenčních rámců adjektiv (platných v hloubkové struktuře) pracujeme se dvěma základními skupinami adjektiv:

- deverbativní adjektiva označující děj (viz 5.2.3.3.1 – „Valenční rámce deverbativních adjektiv označujících děj“),
- ostatní adjektiva (viz 5.2.3.3.2 – „Valenční rámce ostatních adjektiv“).

!!! U adjektiv nebyla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola zachycení valence. V tektogramatických stromech nemusí proto být funktoři závislých doplnění správně přiřazeny. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

!!! V gramatému *sempos* mají v této fázi anotace adjektiva označující děj některou z hodnot pro sémantická adjektiva. V budoucí fázi anotace se t-lemma adjektiv označujících děj převede na t-lemma základového slovesa a v gramatému *sempos* budou mít tato tradiční adjektiva hodnotu *v* (viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“).

5.2.3.3.1. Valenční rámce deverbativních adjektiv označujících děj

U deverbativních adjektiv odvozených od trpných participií a přechodníků se jedná o syntaktickou derivaci, sémantický význam adjektiva je stejný jako význam základového slovesa: označuje děj.

Deverbativní adjektiva označující děj v principu zachovávají valenční rámec základového slovesa, až na některé systémové změny:

- adjektiva odvozená od aktivního kmene přítomného i minulého (typ *dělající, přišedší*) eliminují z rámce pozici aktoru, protože ta je vyjádřena řídicím substantivem. Srov.:

- *Muž*.ACT *pracuje se dřevem*.PAT

Valenční rámec pro tento význam slovesa *pracovat*:

ACT(.1) PAT(s+7)

- *muž pracující se dřevem*.PAT

Valenční rámec pro tento význam adjektiva *pracující*:

PAT(s+7)

- adjektiva odvozená od přičestí trpného (typ *udělaný*) eliminují z rámce patiens nebo adresát nebo efekt podle toho, které z valenčních doplnění základového slovesa se v pasivu stává subjektem, protože tento člen je vyjádřen v pozici řídicího substantiva. Srov.:

- *Muž*.ACT *vyrobil hračku*.PAT *ze dřeva*.ORIG

Valenční rámec pro tento význam slovesa *vyrobit*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2)

- *hračka vyrobená mužem*.ACT *ze dřeva*.ORIG

Valenční rámec pro tento význam adjektiva *vyrobený*:

ACT(.7) ?ORIG(z+2)

Adjektiva odvozená od přičestí minulého (typ *přilehlý, prošlý*) zařazujeme při určování valenčních rámců do skupiny adjektiv ostatních (viz 5.2.3.3.2 – „Valenční rámce ostatních adjektiv“).

Pozor! Valenční rámce deverbativních adjektiv označujících děj odvozujeme od valenčních rámců jejich základových sloves, neuplatňujeme v nich tudíž podruhé princip posouvání aktantů (k posouvání aktantů viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“).

5.2.3.3.2. Valenční rámce ostatních adjektiv

!!! Podoba valenčních rámců adjektiv, která neoznačují děj, je stále ještě předmětem diskuze. Prozatím lze vyslovit pouze několik dílčích závěrů.

Pro valenční rámce adjektiv neoznačujících děj platí následující závěry:

- zdá se, že u adjektiv (na rozdíl od substantiv) není důvod k rozšiřování seznamu funktořů známých od sloves. Při stanovování valenčních rámců vystačíme s funktořy pro slovesná doplnění.
- z valenčního rámce je eliminována pozice aktoru (ta je vyjádřena řídicím substantivem).
- ve valenčních rámcích adjektiv neoznačujících děj neuplatňujeme princip posouvání aktantů (popsaný v 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“).
- hlavními hledisky pro stanovení valenčního rámce adjektiva je sémantická obligatornost a vazebnost (rekčnost).

- při konkrétním užití adjektiva dochází často k zevšeobecňování valenčních členů (viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“). Tyto případy nehodnotíme jako jiný význam adjektiva, nestanovujeme pro ně proto zvláštní valenční rámec. Srov.:

- *projev srozumitelný každému*.PAT
- *srozumitelný projev*
- valenční rámec adjektiva *srozumitelný*:

?PAT(.3)

Příklady valenčních rámců adjektiv:

- valenční rámec adjektiva *znalý*:

?PAT(.2)

znalý turistického ruchu

- valenční rámec adjektiva *rozdílný*:

?PAT(od+2)

nepříliš rozdílný od chování skupin

- valenční rámec adjektiva *sympatický*:

?PAT(.3)

Moskvě nesympatická nabídka, jim sympatický program

sympatický hlas, projev

- valenční rámec adjektiva *vděčný*:

PAT(za+4) ADDR(.3)

vděčný Čechům za rozšíření ondatry

- valenční rámec adjektiva *vhodný*:

- ?PAT(k+3,pro+4,na+4)

vhodný k bezlepkové dietě, vhodný pro tuto funkci

!!! Otázka obligatornosti a fakultativnosti adjektivních valenčních doplnění není doposud spolehlivě vyřešena. Rozložení obligatorních a fakultativních doplnění je proto ve valenčních rámcích značně nekonzistentní.

5.2.3.4. Valence adverbíí

!!! Jako hesla se do slovníku dostala pouze t-lemata sémantických adverbíí, která se vyskytla ve zpracovávaných textech, a z těchto adverbíí se do slovníku dostala pouze:

- sémantická adverbia, která jsou v analyzovaných strukturách rozvíta alespoň jednou některým ze slovesných aktantů: ACT, PAT, ADDR, ORIG a EFF.
- sémantická adverbia, která jsou řídicím členem neslovesného frazeologického spojení (na kterých závisí uzel s funktoem DPHR; viz 5.8.1 – „Neslovesná frazeologická spojení“).

Deadjektivní adverbia mají podle pravidel v 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“ v gramatému *sempos* některou z hodnot pro sémantická adjektiva a t-lemma základového adjektiva. Valenční rámce těchto tradičních deadjektivních adverbíí se shodují s valenčními rámci základových adjektiv. Primárních adverbíí s hodnotou *adv* v gramatému *sempos*, která vykazují nějaké valenční chování, je velmi málo.

O valenci těchto primárních adverbíí platí následující dílčí závěry:

- zdá se, že u adverbíí není důvod k rozšiřování seznamu funktorů známých od sloves. Při stanovování valenčních rámců vystačíme s funkcory pro slovesná doplnění.
- ve valenčních rámcích adverbíí neuplatňujeme princip posouvání aktantů (popsaný v 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“).
- hlavními hledisky pro stanovení valenčního rámce adverbia je sémantická obligatornost a vazebnost (rekčnost).

Příklad valenčního rámce sémantického adverbia:

- valenční rámec pro jeden z významů sémantického adverbia *blízko*:

PAT(.3,k+3)

je blíž umění

Pozor! K sémantickým adverbíím zařazujeme i ustrnulé slovesné tvary (viz 5.5.1 – „Závislé slovesné klauze bez určitého slovesného tvaru“). Tyto ustrnulé tvary si zpravidla ponechávají část z valenčního potenciálu původního slovesa. Srov.:

- *Mluví o jeho zálibách*.PAT

Valenční rámec pro tento význam slovesa *mluvit*:

ACT(.1) PAT(o+6;.s) ?ADDR(k+3;na+4)

- *nemluvě o jeho zálibách*.PAT

Valenční rámec pro tento význam sémantického adverbia *nemluvě*:

PAT(o+6) (.~)

!!! Otázka obligatornosti a fakultativnosti adverbíálních valenčních doplnění není doposud spolehlivě vyřešena. Rozložení obligatorních a fakultativních doplnění je proto ve valenčních rámcích adverbíí značně nekonzistentní.

5.2.4. Zachycení valence v tektogramatických stromech

V této sekci popisujeme, jakým způsobem je na základě stanovených valenčních rámců zachycena u příslušných uzlů jejich valence.

Valence uzlu je v tektogramatickém stromě zachycena:

- **přirazením odpovídajícího valenčního rámce** (z valenčního slovníku). V atributu *val_frame.rf* je u konkrétního uzlu (který má valenci) uložen identifikátor valenčního rámce, který odpovídá významu, v jakém bylo slovo ve větě užito.
- **vyplněním valenčního rámce** v tektogramatickém stromu. *Vyplnění valenčního rámce* v tektogramatickém stromu znamená ohodnocení závislých valenčních doplnění odpovídajícími funkcory (podle přirazeného valenčního rámce) a doplnění nových uzlů pro obligatorní valenční doplnění, která nejsou vyjádřena v povrchové podobě věty.

Uzly pro nevyjádřená fakultativní valenční doplnění do tektogramatického stromu nedoplňujeme (viz k tomu i 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“). V povrchové podobě věty nepřítomný fakultativní aktant může být v tektogramatickém stromu reprezentován uzlem pouze z důvodu zachycení gramatických koreferenčních vztahů.

Na tektogramatické rovině uvažujeme o valenci v rovině významu, valenční doplnění tedy nemusí být vyjádřená (ani vyjádřitelná) v povrchové podobě věty. Nový uzel pro obligatorní valenční doplnění doplňujeme do tektogramatického stromu na základě pravidel popsaných zejména v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“.

V této sekci popisujeme pouze dva specifické způsoby nevyjádření valenčního doplnění:

- nevyjádření aktantu z důvodu jeho zevšeobecnění a případy blíže nespecifikovaného aktoru (viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“),
- nevyjádření valenčního doplnění z důvodu jeho reciprocikalizace (viz 5.2.4.2 – „Reciprocita“).

Poslední sekce (5.2.4.3 – „Díličí pravidla pro zachycení valence jednotlivých komplexních uzlů“) shrnuje díličí pravidla pro anotaci valence v tektogramatických stromech.

!!! Stav zachycení valence v PDT. Valence není ve stromových strukturách zachycena v celém svém rozsahu. Důsledně je zachycena valence u následujících skupin komplexních uzlů:

- u všech sémantických sloves,
- u všech sémantických verbálních substantiv (na *-ní* a *-tí*), která jsou obsažena ve valenčním slovníku.
- u všech sémantických substantiv v pozici jmenné části složeného predikátu (tj. u všech sémantických substantiv s funktorem *C_{PHR}*).
- u všech sémantických adverbii, která jsou obsažena ve valenčním slovníku.

Tyto uzly nazýváme „uzly se zkontrolovanou valencí“, ostatní uzly pak „uzly s nezkontrolovanou valencí“.

!!! Pro uzly se zkontrolovanou valencí platí, že:

- mají vytvořený a přiřazený odpovídající valenční rámec. Hodnota atributu `val_frame.rf` je platná (není provizorní na rozdíl od uzlů s nezkontrolovanou valencí).
- mají vyplněný valenční rámec, tj. závislá valenční doplnění jsou ohodnocena odpovídajícími funktory aktantů a obligatorních volných doplnění a jsou doplněny nové uzly pro nevyjádřená (v povrchové podobě věty) obligatorní valenční doplnění. Viz pravidla v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“.

U doplněných uzlů pro obligatorní valenční doplnění substantiv a adverbii, která nejsou vyjádřena v povrchové podobě věty, nedošlo (z časových důvodů) v mnoha případech k výběru správného zástupného t-lematu (podle typu koreference; viz 5.12.2.1 – „Elipsa obligatorního doplnění“). U doplněných uzlů bylo pracovníčně voleno t-lemma `#Gen` (t-lemma pro všeobecný aktant; viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“). Hodnota t-lematu `#Gen` u uzlů pro valenční doplnění substantiv a adverbii znamená, že správná hodnota t-lematu není ještě rozhodnuta, správná hodnota atributu `t_lemma` je jakákoli z přípustných hodnot zástupných t-lemat (`#Gen`, `#PersPron`, `#Cor`, `#QCor`). U uzlů, u kterých je dočasně nastaveno t-lemma `#Gen`, také nejsou prozatím zachyceny případné koreferenční vztahy. Tam, kde je u doplněného uzlu pro obligatorní valenční doplnění substantiva nebo adverbia jiné t-lemma než `#Gen`, je hodnota t-lematu již rozhodnuta a jsou též zachyceny příslušné koreferenční vztahy.

!!! U uzlů, které nepatří do skupiny uzlů se zkontrolovanou valencí, je zachycení valence vždy provizorní. O uzlech s nezkontrolovanou valencí lze říci:

- uzly s nezkontrolovanou valencí mohou, ale také nemusí mít vytvořený odpovídající rámec ve valenčním slovníku.
- uzly s nezkontrolovanou valencí mohou, ale také nemusí mít vyplněný atribut `val_frame.rf`. Je-li atribut vyplněný, jedná se vždy o provizorní hodnotu.
- na uzlech s nezkontrolovanou valencí mohou v tektogramatických stromech záviset aktanty. Při stanovování valenčního rámce tohoto slova mohla být původní hodnota aktantu změněna na jinou, nebo mohlo dojít k rozhodnutí, že valenční rámec je prázdný (EMPTY). V tektogramatickém stromu však zatím nebyla následná změna provedena (ať již je v atributu `val_frame.rf` nějaký valenční rámec přiřazen, nebo není). Hodnota funktoru (zejména hodnota aktantu) u uzlu, který závisí na uzlu s nezkontrolovanou valencí, je vždy hodnotou provizorní. To platí i o doplněných uzlech pro valenční doplnění uzlů s nezkontrolovanou valencí.
- u doplněných uzlů pro valenční doplnění uzlů s nezkontrolovanou valencí jsou provizorní hodnoty všech atributů (zejména hodnota funktoru a t-lematu), provizorní je i samotné doplnění uzlu. Ve výsledku (po provedení kontroly valence) nemusí uzel v tektogramatickém stromu vůbec být.

5.2.4.1. Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor

Případy, kdy je nepřítomnost valenčního doplnění dána aktuální elipsou, i další specifické případy elipsy závislého valenčního doplnění jsou souhrnně popsány v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“.

V této sekci se věnujeme popisu zcela specifickým případům nepřítomnosti nějakého doplnění v povrchové podobě věty, případům, které mohou nastat jen u těch doplnění, která jsou valenční, a právě proto, že jsou valenční. Jsou to:

- všeobecný aktant.
- blíže nespecifikovaný aktor.

Všeobecný aktant. Vymezení *všeobecného aktantu* je založeno na tom, že nejde o nepřítomné doplnění referující ke zcela konkrétní jednotce (jako je tomu při aktuální elipse), ale o doplnění referující obecně k jednotkám pro danou valenční pozici typickým. Základní situací pro zevšeobecnění aktantu je uzuálnost, obvyklost daného doplnění. Je zde dosti konkrétní představa o všeobecném charakteru doplnění, a právě pro tuto zřejmost jej lze v povrchové podobě věty vypustit.

V tektogramatickém stromu je všeobecný aktant zachycen nově vytvořeným uzlem se zástupným t-lematem #Gen (general participant). Vzhledem k tomu, že referentem všeobecného valenčního doplnění je „to, o čem to obvykle platí“, „to, co je pro danou situaci typické“, koreferovaný člen není možné v textu najít, všeobecný aktant nemá tedy vyznačenou koreferenci.

Zevšeobecněn může být jak aktant, který je ve valenčním rámci nějakého slova obligatorní, tak aktant, který je u tohoto slova fakultativní. Není-li v povrchové podobě věty nějaký aktant přítomen a tato nepřítomnost přítom není způsobena aktuální elipsou (a nejde ani o blíže nespecifikovaný aktor, o kterém viz dále), jedná se u obligatorního aktantu o případ jeho zevšeobecnění.

Nepřítomné všeobecné obligatorní aktanty jsou v tektogramatickém stromu zachyceny vždy pomocí nového uzlu se zástupným t-lematem #Gen.

Příklady všeobecných obligatorních aktantů:

- všeobecný aktor:
 - *Domy se stavějí z cihel.* {#Gen.ACT}

Valenční rámec pro tento význam slovesa *stavět*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2)

Srov. obr. 5.1.

Typickou povrchovou realizací konstrukce s všeobecným aktorem je reflexivní pasivum. V případě opisného pasiva nemusí nepřítomnost aktoru být způsobena vždy procesem zevšeobecnění, ale může se jednat i o aktuální nevyjádření (upořádání) konatele děje, který je však z kontextu jednoznačně identifikovatelný. V takovém případě má t-lema doplněného uzlu pro nepřítomný aktor hodnotu #PersPron (a je zde vyznačen koreferenční vztah).

- všeobecný patiens:

- *V téhle troubě se mi dobře peče.* {#Gen.PAT}

Valenční rámec pro tento význam slovesa *pečít*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2)

- všeobecný adresát:

- *Jana prodává boty u Bati.* {#Gen.ADDR}

Valenční rámec pro tento význam slovesa *prodávat*:

ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3)

Srov. obr. 5.2.

- všeobecný efekt:

- *Napiš mi o tom.* {#Gen.EFF}

Valenční rámec pro tento význam slovesa *napsat*:

ACT(.1) ?PAT(o+6) ?ADDR(.3) EFF(.4;že[.v];aby[.v];s)

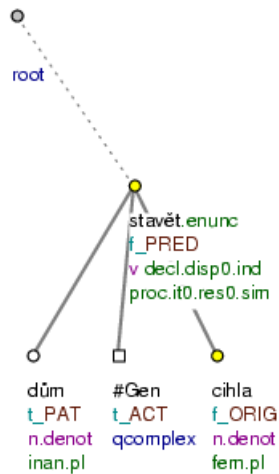
- všeobecné origo:

- *Učinil předčasný závěr.* {#Gen.ORIG}

Valenční rámec pro tento význam slovesa *učinit*:

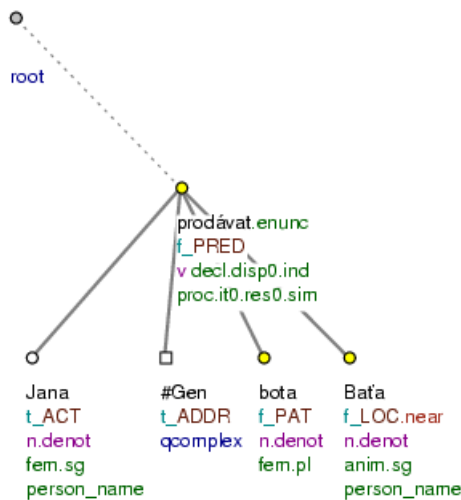
ACT(.1) CPHR({závěr,shrnutí,...}.4) ORIG(z+2)

Obrázek 5.1. Všeobecný aktant

Domy se stavějí z cihel.

Obrázek 5.2. Všeobecný aktant

Jana prodává boty u Bati.

!!! Nepřítomnost fakultativních aktantů v povrchové podobě věty může být způsobena buď fakultativností tohoto aktantu, nebo procesem zevšeobecnění. Pro rozlišení těchto dvou případů (nepřítomnosti z důvodu fakultativnosti aktantu a nepřítomnosti z důvodu zevšeobecnění) však nebyla zatím nalezena dostatečně silná kritéria. Při zachycování valence v tectogrammatických stromech proto v současné době uvažujeme tak, jako by nepřítomnost fakultativních aktantů v povrchové podobě věty byla vždy způsobena jejich fakultativností, a tudíž tato doplnění nemají v tectogrammatickém stromu svůj uzel. V povrchové podobě věty nepřítomný fakultativní aktant může být v tectogrammatickém stromu reprezentován uzlem pouze z důvodu zachycení gramatických koreferenčních vztahů.

!!! Zevšeobecněna mohou být teoreticky všechna valenční doplnění. Pracujeme však zatím pouze se všeobecnými aktanty (nikoliv se všeobecnými obligatorními volnými doplněními), pracujeme tedy s všeobecným aktorem, patientem, adresátem, efektem a origem. V povrchové podobě věty nepřítomná obligatorní volná doplnění zachycujeme jednotně pomocí nově vytvořeného uzlu se zástupným t-lem-

tem #Oblfm (viz i 5.12.2.1.3 – „Elipsa obligatorního volného doplnění (zástupné t-lemma #Oblfm a #Rcp)“) a otázku zevšeobecnění u nich zatím neřešíme.

!!! Pozor! Hodnota zástupného t-lematu #Gen je správně vyplněna jen u aktantů sloves. U doplněných uzlů pro aktanty substantiv, adjektiv a adverbii, která nejsou vyjádřena v povrchové podobě věty, nedošlo (z časových důvodů) v mnoha případech k výběru správného zástupného t-lematu (podle typu koreference; viz 5.12.2.1 – „Elipsa obligatorního doplnění“). U těchto doplněných uzlů bylo pracovně voleno t-lemma #Gen. Hodnota t-lematu #Gen u uzlů reprezentujících valenční doplnění substantiv, adjektiv a adverbii tedy neznačí všeobecný aktant, ale vyjadřuje fakt, že správná hodnota t-lematu není ještě rozhodnuta; správná hodnota atributu `t_lemma` je jakákoli z přípustných hodnot zástupných t-lemat (#Gen, #PersPron, #Cor, #QCor). U uzlů, u kterých je dočasně nastaveno t-lemma #Gen, také nejsou prozatím zachyceny případné koreferenční vztahy.

Bliže nespecifikovaný aktor. Vedle případů s aktuální (textovou) elipsou aktoru na straně jedné a případů se všeobecným aktorem na straně druhé rozlišujeme také přechodné případy tzv. *blíže nespecifikovaného aktoru* slovesa. Jde o případy, ve kterých výraz s nulovým vyjádřením v povrchové podobě věty referuje k entitě kontextem více méně jasně dané, ale konkrétním slovem v tomto kontextu přímo nevyjádřené. Koreferovaný člen nepřítomného (obligatorního) aktoru nelze přesně určit, nepřítomný aktor odkazuje spíše ke kontextu předchozího textu než ke konkrétní jednotce, z kontextu však můžeme alespoň částečně vymezit skupinu lidí (objektů), ke které odkazuje.

Při určování blíže nespecifikovaného aktoru slovesa se můžeme opřít o formu. O blíže nespecifikovaný aktor se v případě nevyjádřeného aktoru slovesa jedná tehdy, jsou-li splněny následující tři základní podmínky:

- typická povrchová podoba:
 - řídicí sloveso se shoduje s nulovým podmětem v 3. os. pl. anim.
 - charakteristická je přítomnost adverbialního doplnění místa, které lokálně vymezuje skupinu lidí, mezi nimiž předpokládáme daného referenta; například:

Na poště.LOC zavírají v šest hodin odpoledne.

Tady.LOC dobře vaří.

- možnost vymezit referenta.
- vyloučení mluvčího ze skupiny možných aktorů.

V tektogramatickém stromu je blíže nespecifikovaný obligatorní aktor zachycen nově vytvořeným uzlem s t-lematem #Unsp. Nevolíme tedy t-lemma #PersPron, které signalizuje jasný anaforický charakter, ale ani t-lemma #Gen, které referuje k jednotce pro daný kontext typické, nikoli k obsahové jednotce v daném kontextu více či méně konkrétně vymezené.

Příklady:

Zmizení tohoto 700 kg těžkého lékařského přístroje hygienikům ohlásili 30. června letošního roku. {#Unsp.ACT} obr. 5.3

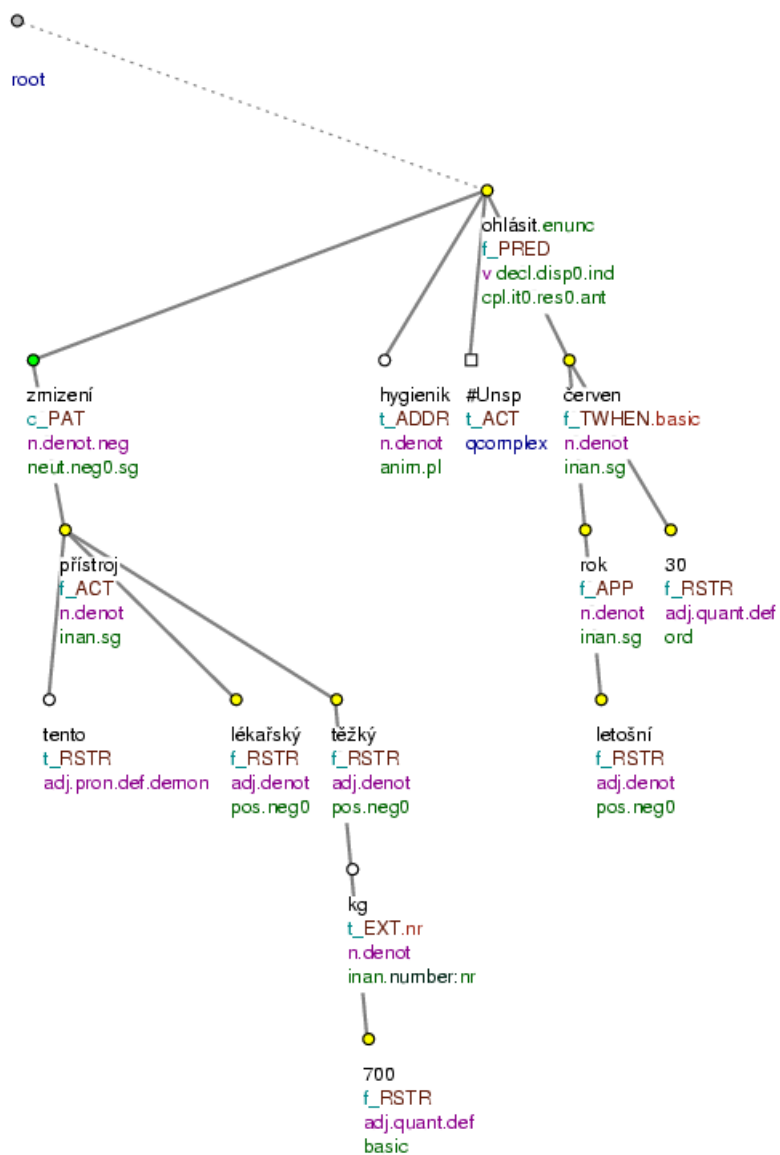
Hlásili to v rozhlase. {#Unsp.ACT} obr. 5.4

(Co jste dělal mezitím? Začít tehdy samostatně režirovat na Barrandově bylo absolutně nemyslitelné.) Ale přijali mě do scénáristického oddělení. {#Unsp.ACT}

Vypnuli proud. {#Unsp.ACT}

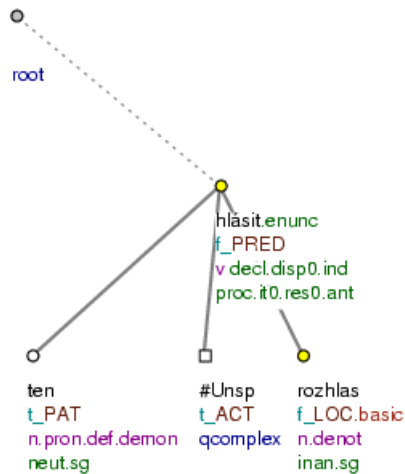
Ukradli nám auto. {#Unsp.ACT}

Obrázek 5.3. Blíže nespécifikovaný aktor

Zmizení tohoto 700 kg těžkého lékařského přístroje hygienikům ohlásili 30. června letošního roku.

Obrázek 5.4. Blíže nespecifikovaný aktor

Hlásili to v rozhlase.

!!! Blíže nespecifikovaný může být zřejmě kterýkoli aktant (a to i substantiv, adjektiv a adverbii). Není však snadné stanovit kritéria pro rozlišení případů, ve kterých je třeba doplnit uzel s t-lematem #Gen, případů, ve kterých je třeba doplnit uzel s t-lematem #Unsp, a případů s exoforickou koreferencí, ve kterých je třeba doplnit uzel s t-lematem #PersPron (viz 8.3.1.3 – „Exofora“). Pouze při určování blíže nespecifikovaného aktoru se můžeme opřít o formu, u všech ostatních aktantů (a zvláště u substantivních a adjektivních aktantů) je jediným kritériem jen možnost blíže vymezení referenta (oproti případům zevšeobecnění aktantu, kde tato možnost není). Vzhledem k těmto obtížím jsou v tektogramatických stromech zatím zaznačeny pouze případy blíže nespecifikovaných aktorů slovesa.

Hranice mezi případy všeobecného aktoru a případy blíže nespecifikovaného aktoru. Rozdíly mezi všeobecným aktorem slovesa a blíže nespecifikovaným aktorem slovesa jsou shrnuty v 5.3 – „Hranice mezi všeobecným aktorem a blíže nespecifikovaným aktorem“.

Tabulka 5.3. Hranice mezi všeobecným aktorem a blíže nespecifikovaným aktorem

	Vyloučení mluvčího	Typická povrchová realizace	Vymezení referenta
Všeobecný aktor (t_lemma=#Gen)	nevíme	reflexivní pasivum	všichni aktoři typičtí pro danou situaci
Blíže nespecifikovaný aktor (t_lemma=#Unsp)	ano	sloveso je ve tvaru 3. os. pl. anim.	skupina lidí není vymezená explicitně, ale můžeme vyvodit možného referenta z kontextu

5.2.4.2. Reciprocita

!!! Pravidla pro zachycování reciprocit se často měnila a ani v této poslední verzi nejsou zřejmě definitivní. V tektogramatických stromech není anotace reciprocit podle uvedených pravidel zcela sjednocena. Též nejsou identifikována všechna místa, ve kterých by reciprocita měla být zachycena. Velmi nedůsledně je zachycena zejména reciprocita mezi valenčními doplněními, z nichž žádný neodpovídá aktoru. Tyto případy nebyly na rozdíl od případů s aktorem následně (po skončení první fáze anotací) vyhledávány a kontrolovány.

Jako *reciprocitu* (vzájemnost) označujeme syntaktickou operaci nad valenčním rámcem slova, při které dvě různá valenční doplnění (aktanty, popřípadě obligatorní volná doplnění) jsou postavena do symetrického vztahu tak, že vztah mezi nimi lze parafrázovat na základě modelu:

- *Jan a Marie se setkali.* = *Jan se setkal s Marií a (zároveň) Marie se setkala s Janem.*

Důležitou podmínkou pro možnost reciprocikalizace dvou valenčních doplnění je jejich homogenost. Neplatí například parafráze:

- *Pavel se setkal s nezájmem.* ≠ *Pavel se setkal s nezájmem a (zároveň) nezájem se setkal s Pavlem.*

V důsledku reciprocikalizace se v povrchové podobě věty ztrácí pozice jednoho z obligatorních doplnění (zpravidla pacientu). V pozici jiného valenčního doplnění (zpravidla v pozici aktoru) jsou obě doplnění v recipročním vztahu vyjádřena najednou. Doplnění vyjádřené v této pozici lze pak z hlediska významu chápat zároveň jako člen dvou valenčních pozic (zpravidla jako aktor a patiens). Formálně je tato pozice realizována jako:

- koordinační spojení.

Srovnej:

- *Jan.ACT a Marie.ACT se potkali.*

= *Jan.ACT potkal Marii.PAT a (zároveň) Marie.ACT potkala Jana.PAT*

- formální či jen sémantický plurál jména.

Například:

Dvojice se líbala.

Milenci se líbali.

- hypotaktická koordinace s předložkou *s+7*.

Například:

Jan s Marií se líbali.

- koordinace s předložkou *mezi+7* (viz 5.2.4.2.3 – „Reciprocita u substantiv“).

Například:

V pondělí se konala zajímavá diskuze mezi čtenáři a spisovateli o smyslu literatury.

5.2.4.2.1. Valenční rámce a reciprocita

Z hlediska reciprocitivity rozlišujeme u sloves významy umožňující reciprocikalizaci a významy, které proces reciprocikalizace neumožňují. Hlavním kritériem je tu podmínka homogenosti těch valenčních doplnění, která jsou kandidáty na zrecipročnění. Srov.:

- valenční rámce pro významy slovesa *setkat se*:

- ACT(.1) PAT(s+7)

setkal se s přítelem

- ACT(.1) PAT(s+7)

setkal se s potřebou, s. se s nezájmem, s. se s nepřátelstvím

!!! V současné verzi valenční slovníku je takto odlišených valenčních rámců jen velmi málo. U většiny sloves je k dispozici jen jeden valenční rámec, který je přiřazován slovesům s homogenními i nehomogenními valenčními doplněními zároveň.

U sloves, u kterých si konkuruje vyjádření pacientu (respektive adresátu) akuzativem a předložkovou skupinou *s+7* (tj. u tranzitivních sloves), vydělujeme dva valenční rámce: valenční rámec s pacientem vyjádřeným předložkovou skupinou *s+7* (který nese potenciální reciproční význam) a valenční rámec s pacientem v akuzativu (který tuto reciproční charakteristiku nemá a získává ji až po transformaci). V případě reciproční konstrukce přiřazujeme slovesu rámec s pacientem v akuzativu. Srov.:

- *Pavel se viděl s Petrem*.PAT v divadle.

Valenční rámec:

ACT(.1) PAT(*s+7*) (.*[se]*)

- *Pavel viděl Petra*.PAT v divadle.

Valenční rámec:

ACT(.1) PAT(.4,.2,že[.v],jak-2[.v],jestli[.v],zda[.v],.c)

- *Pavel a Petr se viděli v divadle*. {#Rcp.PAT}

Valenční rámec:

ACT(.1) PAT(.4,.2,že[.v],jak-2[.v],jestli[.v],zda[.v],.c)

!!! Vydělování dvou valenčních rámců (s pacientem vyjádřeným předložkovou skupinou *s+7* a s pacientem v akuzativu) je prozatímní řešení. Je třeba znovu pečlivě zvážit vztahy mezi ne/recipročními významy a jednotlivými povrchově-syntaktickými realizacemi valenčních doplnění.

Reciproční „se“. Z hlediska reciprocity rozlišujeme trojí *se*:

- „se“ jako součást t-lematu slovesa.

U sloves inherentně recipročních jako *setkat se, hádat se, prát se* (míra aktivního zapojení na ději u druhého aktantu se předpokládá) zachycujeme výraz *se* jako součást t-lematu slovesa (víceslovné t-lemma; viz 3.3.1 – „Víceslovné t-lemma“). Sloveso tu nelze užít jinak než s tímto výrazem.

V zápisu povrchově-syntaktické realizace se pak výraz *se* již nezapíše.

- „se“ jako formální důsledek vyjádření pacientu předložkovou skupinou „*s+7*“.

U sloves, u kterých je *se* (respektive adresát) vyjádřen předložkovou vazbou *s+7*, chápeme povrchové *se* jako formální důsledek vyjádření pacientu předložkovou skupinou *s+7*. Ve valenčním rámci je pak vyjádření pacientu pomocí předložky *s+7* zapsáno takto:

PAT(*s+7*) (.*[se]*)

Srovnej:

- *Petr se potkal s Pavlem*.PAT

Valenční rámec:

ACT(.1) PAT(*s+7*) (.*[se]*)

- „se“ jako formální prostředek vyjádření reciprocity.

U sloves s akuzativní vazbou je reciproční vztah v povrchové podobě věty pravidelně signalizován výrazem *se*, který není zaznamenáván ve valenčním rámci (viz 5.2.2.3 – „Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci)“). Srov.:

- *Petr potkal Pavla.*PAT

Petr a Pavel se potkali. {#Rcp.PAT}

Valenční rámec:

ACT(.1) PAT(.4)

Jako formální prostředek vyjádření reciprocity chápeme tvary slova *se* (*k sobě, mezi sebou*) i v recipročních konstrukcích s jinými než tranzitivními slovesy. Ve valenčních rámcích nejsou tyto výrazy v zápisu povrchově-syntaktické realizace zaznamenávány.

Charakteristickým formálním příznakem vyjádření reciprocity u substantiv je forma *mezi+7*. Ve valenčních rámcích není forma *mezi+7* zapsána mezi možnými formami vyjádření valenčního doplnění, jde o pravidelný formální prostředek pro vyjádření reciprocity (viz i 5.2.2.3 – „Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci)“). Srov.:

- *jednání vlády.*ACT *s prezidentem.*ADDR

*jednání vlády.*ACT *a prezidenta.*ACT {#Rcp.ADDR}

*jednání mezi vládou.*ACT *a prezidentem.*ACT {#Rcp.ADDR}

Valenční rámec:

ACT(.2,u) PAT(o+6,ohledně[.2],věc:/AuxP[v-1,.2],v-1[věc.6[tento.#]],jestli[.v],aby[.v]) ADDR(s+7)

5.2.4.2.2. Zachycení reciprocity v tektogramatickém stromu

Reciprocitu zachycujeme pomocí nově vytvořeného uzlu se zástupným t-lematem #Rcp, který je do tektogramatického stromu doplněn na pozici valenčního doplnění, která je v povrchové podobě věty nerealizovaná právě v důsledku recipročního vztahu. Doplněný uzel má funktor, který této chybějící pozici valenčního rámce odpovídá. Mezi doplněným uzlem ($t_lemma=\#Rcp$) a mezi valenčním doplněním, ve kterém jsou oba zrecipročněné členy vyjádřeny najednou, je zachycen vztah gramatické koreference (viz 8.2.6 – „Koreference v recipročních konstrukcích“). Srov.:

- *Jan.*ACT *a Marie.*ACT <se> *libali.* {#Rcp.PAT}

Ve vztahu reciprocity je aktor a patiens slovesa *libat*. Členy recipročního vztahu jsou najednou vyjádřeny v pozici aktoru a pozice pacientu je v důsledku reciprocikalizace povrchově nevyjádřena. Do tektogramatického stromu je na pozici chybějícího pacientu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Rcp a s funktorem PAT. Mezi pacientem a aktorem, tj. mezi zrecipročněnými aktanty, je zachycen vztah gramatické koreference, který v tomto případě od doplněného uzlu s t-lematem #Rcp vede k uzlu pro koordinační spojku *a*. Srov. obr. 5.5.

Týká-li se vztah reciprocity dvou valenčních doplnění, z nichž žádný neodpovídá aktoru, je valenční pozici, ve které jsou zrecipročněné členy vyjádřeny najednou, přiřazen ten funktor, který je ve valenčním rámci zapsán jako první v pořadí (povrchově-syntaktická realizace též odpovídá zápisu u tohoto funktoru). Má-li například sloveso ve valenčním rámci aktor, patiens, efekt a vztah reciprocity je mezi členy, které odpovídají pozicím pacientu a efektu, je vyjádřené valenční pozici přiřazen funktor PAT a doplněný uzel s t-lematem #Rcp má funktor EFF. Srov.:

- *Porovnávali Německo.*PAT *a Koreu.*PAT {#Rcp.EFF}

Valenční rámec:

ACT(.1) PAT(.4) EFF(s+7)

Ve vztahu reciprocity je *patiens* a efekt slovesa *porovnávat*. Členy recipročního vztahu jsou oba najednou vyjádřeny v pozici pacientu a pozice efektu je v důsledku reciprocikalizace povrchově nevyjádřena. Do tektogramatického stromu je na pozici chybějícího efektu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Rcp a s funktorem EFF. Mezi efektem a pacientem, tj. mezi zrecipročnými aktanty, je zachycen vztah gramatické koreference.

Další příklady:

Němce.PAT *odděluje rozdílná mentalita*. {#Rcp.ORIG}

Ukrajina chce sjednotit rozdílné směnné kurzy.PAT *své měny*. {#Rcp.ADDR}

Podobně, má-li sloveso ve valenčním rámci pozice odpovídající funktorům ACT, PAT, DIR1 a DIR3 a vztah reciprocity je mezi členy, které odpovídají pozicím DIR1 a DIR3, je vyjádřené valenční pozici přiřazen funktor DIR1 a doplněný uzel s t-lematem #Rcp má funktor DIR3; například:

Poslanci přehazují návrh zákona mezi klubem a sněmovnou.DIR1 {#Rcp.DIR3} obr. 5.6

Formální prostředek vyjádření reciprocity. Reciproční vztah je v povrchové podobě věty zpravidla signalizován tvary slova *se* (*k sobě, mezi sebou*), tento (výrazový) ukazatel reciprocity však není pro reciproční konstrukci podmínkou. Případný, v povrchové podobě věty vyjádřený ukazatel reciprocity (tvary slova *se*) není na tektogramatické rovině reprezentován samostatným uzlem, ale odkazy na tyto analytické uzly jsou uloženy v atributu *a* u doplněného uzlu s t-lematem #Rcp. Například:

Státy.ACT *Evropské unie* <*mezi sebou*> *obchodují*. {#Rcp.ADDR} obr. 5.7

Dvojice.ACT <*se*> *fyzicky napadla*. {#Rcp.PAT}

Pozor! Adverbiale *navzájem, vzájemně, spolu* jsou vždy reprezentovány samostatným uzlem (zpravidla s funktorem MANN). Například:

Premiér s prezidentem spolu.MANN *jednali*. obr. 5.8

Pozor! Reciproční vztah zachycujeme jen tam, kde se recipročního vztahu účastní členy valenčního rámce a kde v důsledku reciprocity zůstane v povrchové podobě věty jedna obligatorní valenční pozice neobsazena.

V konstrukcích, ve kterých jsou všechny valenční pozice lexikálně obsazeny, a vztah mezi některými členy lze přesto hodnotit jako reciproční (zejména u sloves inherentně recipročních), není v tektogramatickém stromě tato případná reciprocita nijak zachycena; jedná se například o konstrukce jako:

Sourozenci.ACT *se po sobě*.LOC *válejí* [válet_se.PRED]

Sousedé.ACT *si*.BEN *navzájem*.MANN *natřeli plot*.

Petr.ACT *potkal Pavla*.PAT

Sestra.ACT *si* *dopisuje s přítelem*.ADDR [dopisovat_si.PRED]

Nezachycujeme ani reciprocitu mezi neobligatorními volnými doplněními.

Reciproční vztah v konstrukcích, ve kterých jsou všechny valenční pozice lexikálně obsazeny, je vždy jen potenciální. Implikace reciprocity může být vysoce pravděpodobná, ale není absolutní (a to ani u inherentně recipročních sloves). Kontextem může být tato potenciální reciprocita zrušena. Srov.:

- *Pavel se hádá s Janou.*
- *Pavel se často hádá s Janou.*

Z hlediska určování reciprocity jsou problematické zejména konstrukce, ve kterých je možné vyjádřit *patiens* (respektive *adresát*) akuzativem nebo předložkovou skupinou *s+7*. Rozdíly v zachycování těchto konstrukcí jsou popsány v následujícím přehledu:

- *Jan líbal Marii.*

Konstrukce s *patientem* v akuzativu nemá reciproční význam.

Přiřazený valenční rámec:

ACT(.1) PAT(.4)

- *Jan se líbal s Marií.*

Konstrukce s *patientem* realizovaným předložkovou skupinou (*s+7*) jsou konstrukce potenciálně reciproční, mohou, ale nemusí být užity v recipročním významu. Kontextem může být reciproční význam zrušen (například: *Jan se líbá s Marií rád.*).

Vzhledem k tomu, že přítomnost recipročního významu zde není obecně platná, a též vzhledem k tomu, že valenční rámec slovesa je plně obsazen, není na tektogramatické rovině v těchto konstrukcích případná reciprocity členů zachycována.

Přiřazený valenční rámec:

ACT(.1) PAT(*s+7*) (.*[se]*)

- *Jan a Marie se líbali.*

Neobsazená valenční pozice *patientu*, výraz *se* a dva koordinované členy v pozici *aktoru* jsou v této konstrukci zřetelnými signály recipročního vztahu mezi *aktorem* a *patientem*. Na pozici nepřítomného *patientu* se doplní nový uzel s *t*-lematem #RCP (srov. obr. 5.5).

Přiřazený valenční rámec:

ACT(.1) PAT(.4)

- *Jan s Marií se líbali. / Jan s Marií se líbal.*

Konstrukce, ve kterých stojí oba potenciální členy valenčního rámce vedle sebe a druhý z nich je do konstrukce zapojen pomocí předložky *s+7*, se v anotaci liší podle toho, v jakém čísle je řídicí sloveso:

- je-li řídicí sloveso v plurálu, hodnotíme konstrukci jako reciproční, podobně jako konstrukci *Jan a Marie se líbali*, s tím rozdílem, že v pozici *aktoru* nestojí dva členy spojené koordináčním vztahem, ale dva členy spojené hypotaktickou formou. Do pozice *patientu* je doplněn nový uzel s *t*-lematem #RCP.

Přiřazený valenční rámec:

ACT(.1) PAT(.4)

- je-li řídicí sloveso v singuláru, konstrukci naopak jako reciproční nehodnotíme, podobně jako konstrukci *Jan se líbal s Marií*. Tato konstrukce nemusí být užita v recipročním významu. Kontextem může být reciproční význam zrušen (srov.: *Jan s Marií se líbal rád.*). Vzhledem k tomu, že přítomnost recipročního významu zde není obecně platná, je v těchto konstrukcích doplnění připojené pomocí předložkové skupiny *s+7* zachyceno jako závislé přímo na řídicím slovese a má funktor PAT.

Přiřazený valenční rámec:

ACT(.1) PAT(*s+7*) (.*[se]*)

Reciproční vs. reflexivní konstrukce. V homonymních konstrukcích, ve kterých tvar slova *se* může být chápán buď jako formální ukazatel reciprocity, nebo jako valenční doplnění (jako reflexivní zájmeno), které vyjadřuje totožnost tohoto valenčního doplnění s nejbližším subjektem, je tato homonymie na základě kontextu odstraněna směrem k jednomu významu. Srov.:

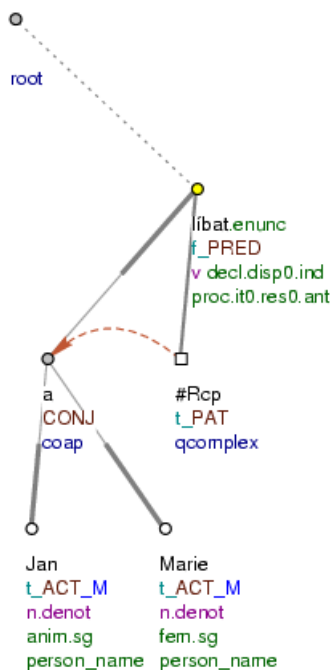
- *Eva a Jana se natřely opalovacím krémem.*
= *Eva natřela Janu a Jana natřela Evu* (reciproční význam).
= *Eva natřela sebe a Jana natřela sebe* (reflexivní význam).

Má-li konstrukce reciproční význam, není výraz *se* v tektogramatickém stromu reprezentován samostatným uzlem, ale odkaz na něj je uložen v atributu *a* u doplněného uzlu s t-lematem #RCP a s funktořem PAT. Má-li konstrukce reflexivní význam, je výraz *se* zachycen jako samostatný uzel s funktořem PAT.

Násobení recipročních vztahů. Reciproční vztahy se v jedné konstrukci mohou i násobit. Srov.:

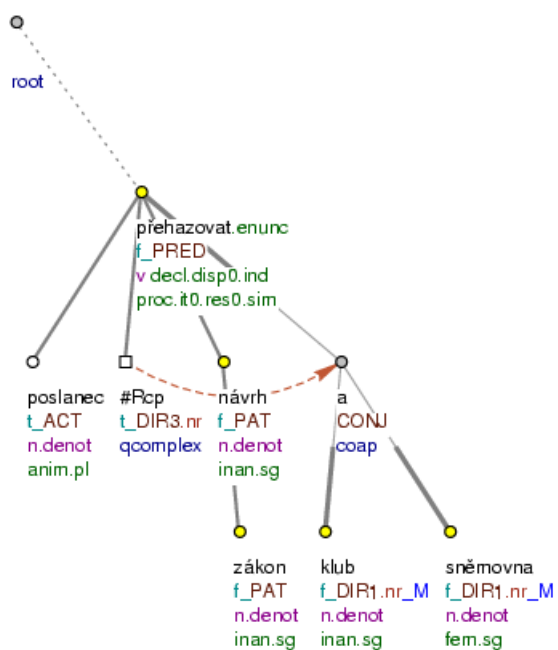
- *Jan a Pavel spolu hovořili o sobě navzájem.*
Ve větě je vztah reciprocity mezi aktorem a adresátem, ale i mezi aktorem a patientem. V tektogramatickém stromu je proto doplněn uzel s t-lematem #RCP jak pro patients, tak pro adresát, odkazy na předložkovou skupinu *o sobě* jsou uloženy v atributu *a* u doplněného uzlu pro patients.
- *Jan a Pavel spolu hovořili (každý sám) o sobě.*
Ve větě je vztah reciprocity jen mezi aktorem a adresátem. Předložková skupina *o sobě* má reflexivní význam. V tektogramatickém stromu je proto vytvořen nový uzel s t-lematem #RCP jen pro pozici adresátu a uzel reprezentující předložkovou skupinu *o sobě* dostane funktoř PAT.

Obrázek 5.5. Reciprocita

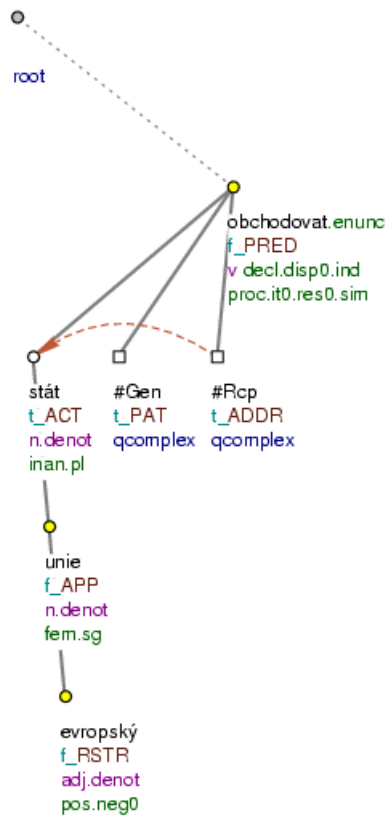
Jan a Marie se líbali.

Obrázek 5.6. Reciprocita

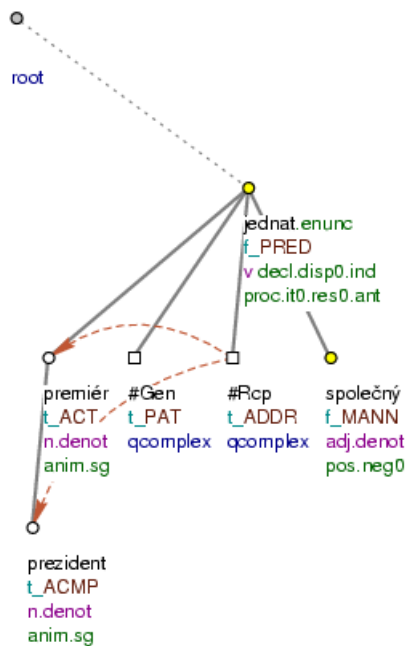
Poslanci přehazují návrh zákona mezi klubem a sněmovnou.

Obrázek 5.7. Reciprocita

Státy Evropské unie mezi sebou obchodují.

Obrázek 5.8. Reciprocita

Premiér s prezidentem spolu jednali.

5.2.4.2.3. Reciprocita u substantiv

K procesu reciprocikalizace dochází i u valenčních doplnění substantiv, a to nejen deverbativních. Například:

bitva, boj, dohoda, dialog, domluva, duel, jednání, komunikace, obchod, porovnání, setkání, sjednocení, utkání, vztah

Při zachycování reciprocit u substantiv postupujeme podle stejných pravidel jako u sloves. Srov.:

- *jednání Petra.ACT a Pavla.ACT o prodeji domu trvalo několik hodin. {#Rcp.ADDR}*
= *Petr jednal s Pavlem a zároveň Pavel jednal s Petrem.*

Valenční rámec pro tento význam substantiva *jednání*:

ACT(.2;u) PAT(o+6,ohledně[.2],věc:/AuxP[v-1,.2],v-1[věc.6[tento.#]],jestli[.v],aby[.v]) ADDR(s+7)

V důsledku vyjádření recipročního vztahu mezi aktorem a adresátem není pozice adresátu v povrchové podobě věty obsazena. Do tektogramatického stromu je proto doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Rcp a s funktoem ADDR. Mezi tímto nově vytvořeným uzlem a pozicí aktoru (ve které jsou oba zrecipročněné členy vyjádřeny najednou) je zachycen vztah gramatické koreference (viz 8.2.6 – „Koreference v recipročních konstrukcích“; srov. obr. 5.9).

Obdobně jako u sloves může i reciproční vztah mezi substantivními doplněními být v povrchové podobě věty signalizován tvary slova *se* (*k sobě, mezi sebou*). Tyto případné, v povrchové podobě věty vyjádřené ukazatele reciprocit nejsou na tektogramatické rovině reprezentovány samostatným uzlem, ale odkazy na tyto analytické uzly jsou uloženy v atributu a u doplněného uzlu s t-lematem #Rcp. Například:

Jednání států <mezi sebou> bylo přerušeno.

Adjektiva *vzájemný*, *společný* jsou analogicky podle slovesných konstrukcí reprezentována samostatným uzlem (zpravidla s funktorem MANN). Například:

Jejich společné.MANN jednání se protáhlo. obr. 5.10

vzájemný.MANN vztah Petra a Pavla

Charakteristickým formálním příznakem vyjádření reciprocit u substantiv je forma *mezi*+7 (viz i 5.2.4.2.1 – „Valenční rámce a reciprocita“).

Příklady:

Dohoda byla uzavřena mezi zastupiteli.ACT a částí.ACT poslanců z ODS. {#Rcp.ADDR} obr. 5.11

V pondělí se konala zajímavá diskuze mezi čtenáři.ACT a spisovateli.ACT o smyslu literatury. {#Rcp.ADDR}

podrobnosti o setkání obou prezidentů.ACT {#Rcp.PAT}

srovnání dvou nesourodých trhů.PAT {#Rcp.EFF}

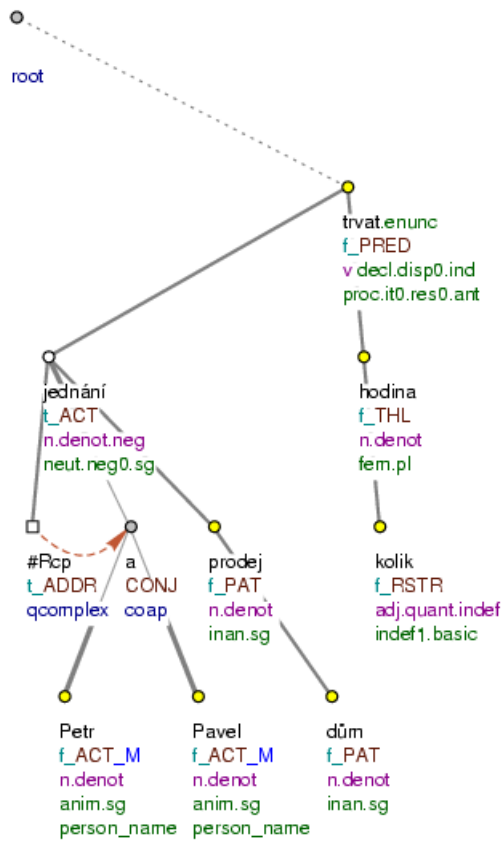
páteční jednání ministrů.ACT {#Rcp.ADDR}

obchod s ropou mezi státy.ACT Evropské unie {#Rcp.ADDR}

jednání mezi vládou.ACT a parlamentem.ACT {#Rcp.ADDR}

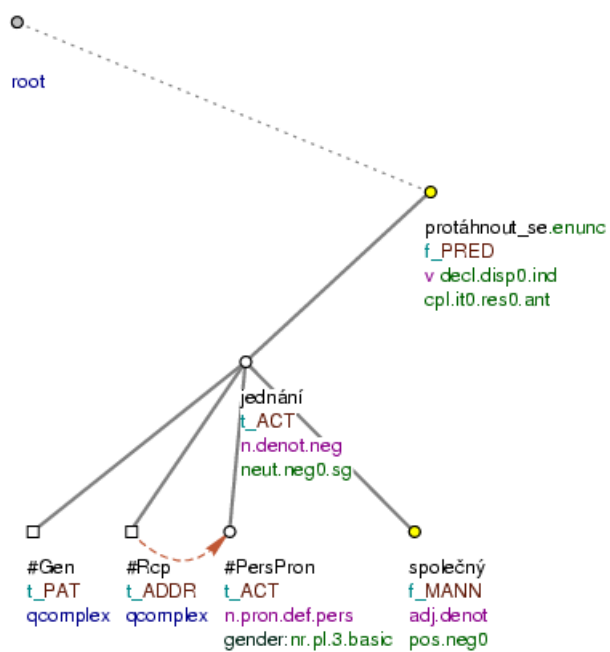
převod cenných papírů mezi makléři.ACT, burzou.ACT a střediskem.ACT se nezdařil. {#Rcp.ADDR}

Obrázek 5.9. Reciprocita u substantiv

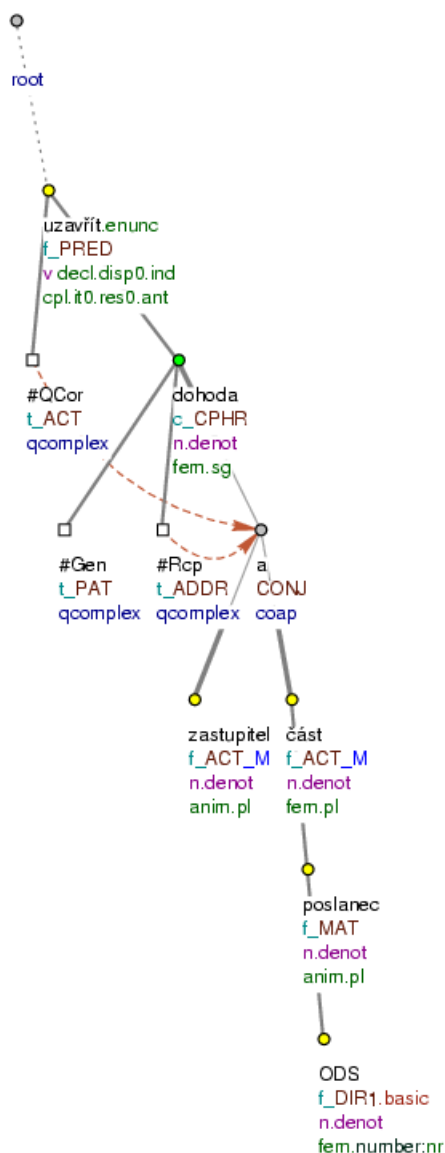
Jednání Petra a Pavla o prodeji domu trvalo několik hodin.

Obrázek 5.10. Reciprocita u substantiv

Jejich společné jednání se protáhlo.

Obrázek 5.11. Reciprocita u substantiv

Dohoda byla uzavřena mezi zastupiteli a částí poslanců z ODS.

5.2.4.2.4. Reciprocita a pasivum

Předložková skupina *mezi+7* (kterou považujeme u substantiv za formální příznak reciprocit, viz 5.2.4.2.1 – „Valenční rámce a reciprocita“) se jako potenciální příznak reciprocit vyskytuje i u sloves, v konstrukcích se zvrtným a opisným pasivem.

Pro tyto konstrukce platí:

- konstrukce s reflexivním pasivem vyjadřují primárně všeobecnost aktoru; reciprocitu v těchto konstrukcích prozatím nezachycujeme. Předložkovou skupinu *mezi+7* zachycujeme jako lokální určení (s funktorem LOC); nepovažujeme ji za formu vyjádření pozice aktoru. Nově doplněné uzly pro aktor i pro druhý potenciálně zrecipročňný člen mají t-lemma #Gen.

Například:

S ropou se obchoduje i mezi státy. LOC *Evropské unie.* {#Gen.ACT} {#Gen.ADDR}

Mezi hráči. LOC *se diskutovalo o tom, zda trenér očekává návštěvu spartánského prezidenta.* {#Gen.ACT} {#Gen.ADDR}

!!! Domníváme se však, že do budoucna je možné uvažovat o zachycování recipročního vztahu mezi prvky všeobecného konatele a dalšího aktantu.

- konstrukce s opisným pasivem vyjádření aktoru nevylučují. Předložková skupina *mezi+7* může být formálním příznakem recipročního vztahu mezi aktorem a některým dalším valenčním doplň-ním.

Ukazuje se však, že reciproční konstrukce s opisným pasivem jsou reciproční konstrukce s opisným pasivem složeného predikátu (viz 5.9.3 – „Složené predikáty“). Předložkovou skupinu *mezi+7* tu pak chápeme jako formální příznak vyjádření recipročního vztahu mezi valenčními doplňeními substantiva ve jmenné části složeného predikátu (a nikoli mezi aktanty slovesa; srov. obr. 5.11).

5.2.4.3. Dílčí pravidla pro zachycení valence jednotlivých komplex-ních uzlů

V této sekci uvádíme dílčí pravidla přijatá pro zachycování valence v tektogramatických stromech. Tato dílčí pravidla se týkají následujících oblastí:

- zachycení valence u slov s konkurenčními valenčními doplňeními (viz 5.2.4.3.1 – „Zachycení va-lence sloves s konkurenčními valenčními doplňeními“),
- problematické případy při přiřazování valenčních rámců substantiv (viz 5.2.4.3.2 – „Problematické případy při zachycování valence substantiv“),
- funktoři nevalenčních doplňení substantiv označujících děj (viz 5.2.4.3.3 – „Funktoři nevalenčních doplňení substantiv označujících děj“),
- zájmena zastupující slova s valencí (viz 5.2.4.3.4 – „Zájmena zastupující slova s valencí“).

Specifická pravidla jsou zavedena také pro zachycování valence složeného predikátu, ta jsou popsána v 5.9.3.4 – „Zachycení valence složených predikátů v tektogramatickém stromě“.

5.2.4.3.1. Zachycení valence sloves s konkurenčními valenčními doplňeními

Slovesa s konkurenčními valenčními doplňeními a jejich valenční rámce jsou popsány v 5.2.3.1.5 – „Konkurence doplňení různých funktořů při zachování významu slovesa“.

Zachycení valence sloves, která mají valenční rámec s alternací valenčních doplňení na jedné pozici. Valenční pozice obligatorního doplňení zapsaná ve valenčním rámci jako alternace několika různých doplňení (s různými funktoři) je naplněna tehdy, je-li sloveso rozvíto některým z těchto konkurenčních doplňení.

V případě, že sloveso není v povrchové podobě věty rozvíto žádným z možných konkurenčních dopl-nění, doplní se na pozici tohoto obligatorního doplňení nový uzel ($t_lemma=\#Oblfm$). Nově dopl-něný uzel dostane funktoř nejobecnějšího z možných konkurenčních doplňení. V případě nepřítomného obligatorního doplňení způsobu se doplní uzel s $t_lematem \#Oblfm$ a s funktořem MANN.

I při kopírování slovesa s konkurenčním valenčním doplňením (například ve srovnávací konstrukci) doplníme pod zkopírovaný uzel slovesa za konkurenční valenční doplňení nový uzel vždy s nejobeč-nějším funktořem bez ohledu na to, jakou alternativou bylo toto valenční doplňení vyjádřeno u původ-ního slovesa. Platí tedy, že při doplňování nového uzlu na pozici konkurenčního valenčního doplňení doplňujeme vždy doplňení s nejobecnějším funktořem (u konkurenčních doplňení s významem způsobu je tímto funktořem MANN).

Srovnej:

- *Dopadlo to ve prospěch sester*.BEN

Valenční rámec:

ACT(.1) MANN(*)|CRIT(*)|ACMP(*)|BEN(*)|CPR(*)

Doplnění *ve prospěch sester* zaplňuje pozici obligatorního způsobového doplnění (do tektogramatického stromu se již na pozici tohoto doplnění nedoplňuje žádný nový uzel; srov. obr. 5.12).

- *Projevilo se to zvýšením*.MEANS *inflace*.

Valenční rámec:

ACT(.1) MANN(*)|CRIT(*)|ACMP(*)|BEN(*)|CPR(*)

Doplnění *zvýšením (inflace)* zaplňuje pozici obligatorního způsobového doplnění (do tektogramatického stromu se již na pozici tohoto doplnění nedoplňuje žádný nový uzel).

- *Ta vypadá*. {#Obl fm.MANN}

Valenční rámec:

ACT(.1) MANN(*)|CRIT(*)|ACMP(*)|BEN(*)|CPR(*)

Na pozici v povrchové podobě věty nepřítomného obligatorního doplnění s významem způsobu je doplněn nový uzel s t-lematem #Obl fm a s funktořem MANN (srov. obr. 5.13).

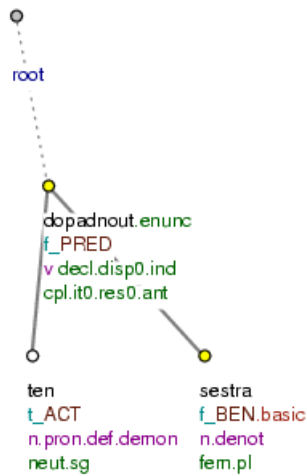
- *Jedná s nadšením*.ACMP *stejně jako já {jednat.CPR}* {#Obl fm.MANN}

Valenční rámec:

ACT(.1) MANN(*)|CRIT(*)|ACMP(*)|BEN(*)|CPR(*)

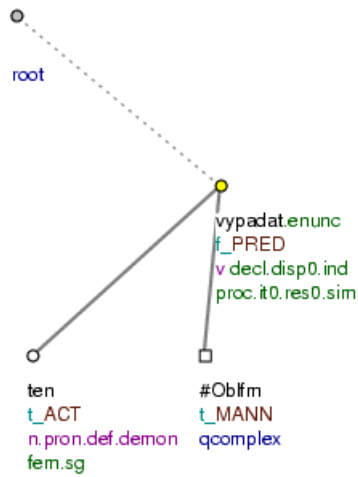
Do srovnávací konstrukce se zkopíruje uzel slovesa *jednat*. Doplněný uzel pro obligatorní konkurenční doplnění způsobu tohoto zkopírovaného slovesa bude mít t-lema #Obl fm a funktoř MANN, a to i přesto, že u původního slovesa je konkurenční doplnění způsobu vyjádřeno doplněním s funktořem ACMP (srov. obr. 5.14).

Obrázek 5.12. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními

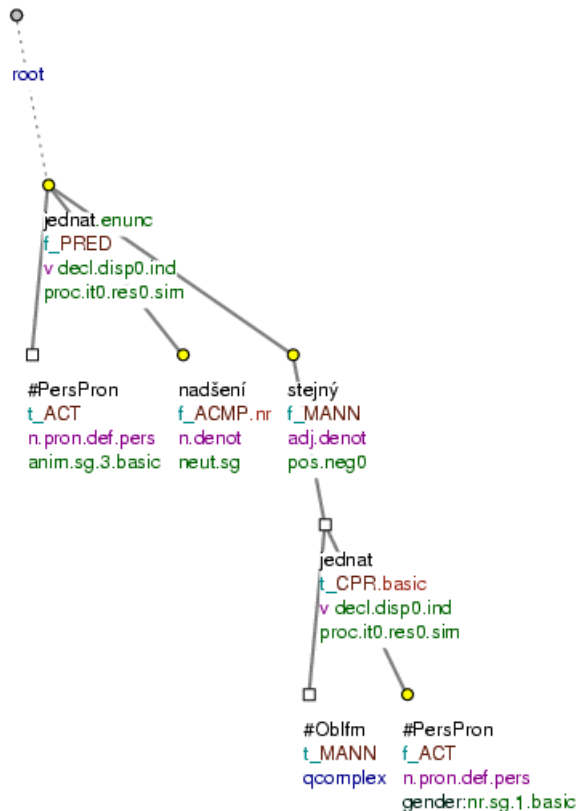
Dopadlo to ve prospěch sester.

Obrázek 5.13. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními

Ta vypadá.

Obrázek 5.14. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními

Jedná s nadšením stejně jako já.

Zachycení valence sloves, která mají více konkurenčních valenčních rámců pro jeden význam.

Pro ta slovesa, u nichž je konkurence valenčních doplnění řešena ve valenčním slovníku prozatím pomocí více valenčních rámců (pro každé konkurenční doplnění jeden valenční rámec), jsou stanovena následující pravidla pro přiřazení a vyplnění valenčního rámce:

- je-li konkurenční valenční doplnění v povrchové podobě věty vyjádřeno, přiřadí se slovesu valenční rámec, ve kterém je zapsáno vyjádřené konkurenční doplnění.
- není-li v povrchové podobě věty žádné konkurenční doplnění vyjádřeno, nelze jednoznačně vybrat žádný z vytvořených rámců. Řídíme se zde jednoduchými pravidly:
 - v případě konkurence doplnění s funktoři ADDR, LOC, DIR3, DIR1 je přednostně přiřazen valenční rámec s adresátem (coby aktantem).

Toto pravidlo platí i pro případy, kdy je naopak v povrchové podobě věty přítomen adresát i doplnění s významem místa: slovesu je přednostně přiřazen rámec s adresátem, vyjádřené doplnění místa chápeme jako nevalenční volné doplnění.

- v případě konkurence doplnění s funktoři LOC a DIR3 u sloves s významem „umíst'ování něčeho někam/někde“ a s významem „zaujímání místa“ nebo „změny polohy“ je přednostně přiřazen valenční rámec s obligatorním doplněním DIR3.

Toto pravidlo platí i pro ty případy, ve kterých je obligatorní lokální určení v povrchové podobě věty realizováno homonymní formou odpovídající jak na otázku „kam?“, tak na otázku „kde?“, a na základě kontextu se nelze jednoznačně rozhodnout pro jeden z významů (viz k tomu i

6.4.3.1 – „Hraniční případy u funktoru DIR3“: homonymní lokální doplnění je přednostně zachyceno jako doplnění s funktorem DIR3.

Srovnej příklady:

- zachycení valence u slovesa *podat*, které má pro jeden ze svých významů tyto tři valenční rámce:

ACT(.1) CPHR({důkaz, informace, návrh, odvolání, oznámení, podnět, stížnost, výpověď, zpráva, žádost, žaloba,...}.4) ADDR(.3)

ACT(.1) CPHR({důkaz, informace, návrh, odvolání, oznámení, podnět, stížnost, výpověď, zpráva, žádost, žaloba,...}.4) DIR3(*)

ACT(.1) CPHR({důkaz, informace, návrh, odvolání, oznámení, podnět, stížnost, výpověď, zpráva, žádost, žaloba,...}.4) LOC(*)

- *Včera jsem podal žádost na úřad*.DIR3

Konkurenční valenční doplnění je v povrchové podobě věty vyjádřeno. Podle významu je přiřazen valenční rámec s obligatorním volným doplněním DIR3.

- *Včera jsem podal žádost.*

Konkurenční valenční doplnění není v povrchové podobě věty vyjádřeno. Přednostně je přiřazen valenční rámec s aktantem ADDR. Na pozici nevyjádřeného valenčního doplnění je doplněn nový uzel s funktorem ADDR a s t-lematem podle pravidel v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“ (srov. obr. 5.15).

- *Včera jsem na městském úřadě.LOC podal žádost kompetentnímu oddělení*.ADDR

V povrchové podobě věty jsou vyjádřena doplnění dvou konkurenčních funktorů. Slovesu je přednostně přiřazen rámec s adresátem, vyjádřené lokální určení chápeme jako nevalenční volné doplnění.

- zachycení valence slovesa *umístit*, které má pro jeden ze svých významů tyto dva valenční rámce:

ACT(.1) PAT(.4) DIR3(*)

ACT(.1) PAT(.4) LOC(*)

- *Umístit křeslo v pokoji*.LOC

Konkurenční valenční doplnění je v povrchové podobě věty vyjádřeno. Podle formy (a významu) je přiřazen valenční rámec s obligatorním volným doplněním LOC.

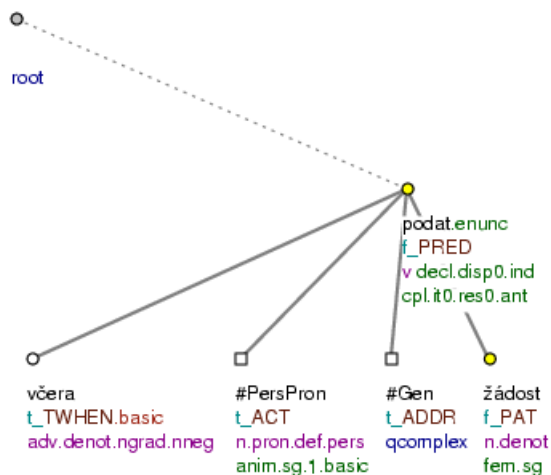
- *Konečně je křeslo správně umístěno*. {#Obl fm.DIR3}

Konkurenční valenční doplnění není v povrchové podobě věty vyjádřeno. Přednostně je přiřazen valenční rámec s obligatorním doplněním DIR3. Na pozici nevyjádřeného valenčního doplnění je doplněn nový uzel s funktorem DIR3 a s t-lematem #Obl fm (srov. obr. 5.16).

- *Umístit křeslo vedle skříně*.DIR3

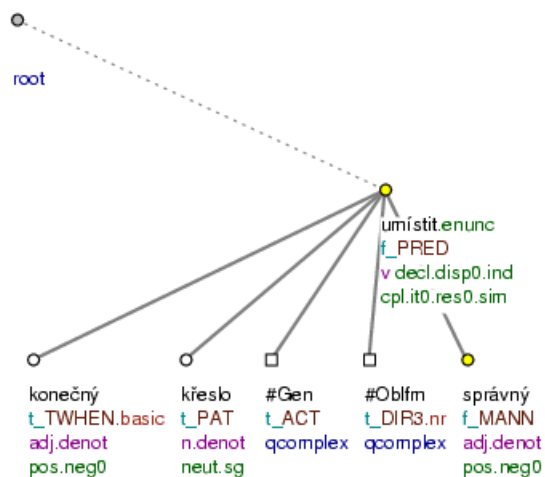
Konkurenční valenční doplnění je vyjádřeno homonymní formou odpovídající jak na otázku „kam?“, tak na otázku „kde?“. Pokud se nelze na základě kontextu jednoznačně rozhodnout pro jeden z významů, je homonymní lokální určení přednostně zachyceno jako doplnění s funktorem DIR3.

Obrázek 5.15. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními

Včera jsem podal žádost.

Obrázek 5.16. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními

Konečně je křeslo správně umístěno.

5.2.4.3.2. Problematické případy při zachycování valence substantiv

V případě, že se substantivum s valenčním potenciálem vyskytuje v povrchové podobě věty bez svých valenčních doplnění, případně jsou vyjádřena pouze některá jeho valenční doplnění, může být daná konstrukce natolik homonymní nebo i vágní, že ani na základě dostupného kontextu nelze jednoznačně určit, který z valenčních rámců má být danému substantivu přiřazen.

Valenční rámec je v případech víceznačné interpretace přiřazen na základě subjektivního rozhodnutí anotátora, na základě toho, jak anotátor danému kontextu rozumí.

Děj s účastí konatele vs. samovolný proces. Mezi valenčním rámcem pro význam děje s účastí konatele a valenčním rámcem pro samovolný proces se často rozhodujeme u substantiv jako: *snížení*, *šíření*, *zvednutí*, *zpevnění*, *zpomalení*, *posílení*, tj. u deverbativních substantiv, která mohou být odvozena jak od aktivního slovesa, tak od jeho zvrtné podoby.

Pro taková substantiva jsou ve valenčním slovníku dva rámce:

- pro děj s účastí konatele:

ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u).

- pro samovolný proces:

ACT(.2,.u).

Vedle případů, kdy je možné poměrně spolehlivě rozlišit, zda jde o samovolný proces, nebo o proces s účastí konatele, existuje celá řada výskytů, kdy pro takové rozhodování chybí kontext (nebo znalost situace). Srovnej:

- *snížení cen.PAT na některé druhy zboží {#Gen.ACT}*

= děj s účastí konatele.

- *snížení hladiny.PAT řek*

= samovolný proces.

- *snížení výkonu mužstva*

Konstrukci lze interpretovat dvojím způsobem: buď někdo nebo něco snížilo výkon mužstva, nebo se výkon snížil sám.

Další nejednoznačné případy:

- *po zranění našeho brankáře*

Konstrukci lze interpretovat dvojím způsobem: buď se brankář zranil sám, nebo ho někdo zranil.

- *znehodnocení skladovaných léků*

Konstrukci lze interpretovat dvojím způsobem: buď někdo léky znehodnotil, nebo se znehodnotily samy například dlouhým skladováním.

- *zviditelnění samostatného slovenského státu*

Konstrukci lze interpretovat dvojím způsobem: buď někdo, eventuelně něco zviditelnilo slovenský stát, nebo se zviditelnil sám.

Problematičnost přiřazení valenčního rámce v případě jemného rozdílu ve valenčních rámcích.

U řady substantiv je různými valenčními rámci postižen i jemný rozdíl ve významu. Výběr jednoho z těchto valenčních rámců je však u konkrétního výskytu substantiva bez postačujícího kontextu problematický. Srov.:

- valenční rámce substantiva *vyjednávání*:

ACT(.2,.u) PAT(o+6) ADDR(s+7)

ACT(.2,.u) PAT(.2,.u) ADDR(s+7)

Příklady:

- *vyjednávání pracovních podmínek.PAT se zaměstnavatelem.ADDR*

Valenční rámec:

ACT(2,7,u) PAT(2,u) ADDR(s+7)

- *vyjednávání o termínech.PAT dodávek s provozovatelem.ADDR*

Valenční rámec:

ACT(.2,.u) PAT(o+6) ADDR(s+7)

- *kolektivní vyjednávání trvá několik hodin*

Konstrukci lze interpretovat dvojím způsobem.

- valenční rámce substantiva *vyprávění*:

ACT(.2,.7,u) PAT(o+6) ?ADDR(.3)

ACT(.2,.7,u) PAT(.2,u) ?ADDR(.3)

Příklady:

- *vyprávění pohádek.PAT*

Valenční rámec:

ACT(.2,.7,u) PAT(.2,u) ?ADDR(.3)

- *vyprávění o Africe.PAT*

Valenční rámec:

ACT(.2,.7,u) PAT(o+6) ?ADDR(.3)

- *podle vyprávění jednoho z hráčů*

Konstrukci lze interpretovat dvojím způsobem.

Konkurenční valenční doplnění u substantiv. V 5.2.3.1.5 – „Konkurence doplnění různých funktořů při zachování významu slovesa“ jsou popsány případy konkurencí valenčních doplnění u sloves. Tyto konkurence se přenáší i na substantiva. Srov.:

- valenční rámce substantiva *podání*:

ACT(.2,.7,u) PAT(.2,u) ?ADDR(.3)

ACT(.2,.7,u) PAT(.2,u) DIR3(*)

Příklady:

- *podání daňového přiznání finančnímu úřadu.ADDR*

Valenční rámec:

ACT(.2,.7,u) PAT(.2,u) ?ADDR(.3)

- *podání daňového přiznání na finanční úřad.DIR3*

Valenční rámec:

ACT(.2,.7,u) PAT(.2,u) DIR3(*)

- *31. března končí termín pro podání daňového přiznání.*

Konstrukci lze interpretovat dvojím způsobem.

- valenční rámce substantiva *umístění*:

ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u) LOC(*)

ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u) DIR3(*)

Příklady:

- *umístění dětí v dětských domovech*.LOC

Valenční rámec:

ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u) LOC(*)

- *umístění dětí do dětských domovů*.DIR3

Valenční rámec:

ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u) DIR3(.3)

- *o budoucím umístění prodejny se vedou spory*

Konstrukci lze interpretovat dvojím způsobem.

!!! Konvence o přednosti doplnění jednotlivých funktorů zavedené u sloves (viz 5.2.3.1.5 – „Konkurence doplnění různých funktorů při zachování významu slovesa“), nejsou u substantiv (prozatím) uplatněny. Valenční rámec je v případech víceznačné interpretace přiřazen na základě subjektivního rozhodnutí anotátora.

5.2.4.3.3. Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj

Nevalenční rozvíti deverbativních substantiv označujících děj (viz 5.2.3.2.4.1 – „Valenční rámec substantiv označujících děj“) mají funktor, jaký by měla v případě, že by rozvíjela odpovídající základové sloveso. Pokud je tedy substantivu přiřazen valenční rámec pro dějový význam, pak všechna doplnění tohoto substantiva včetně shodných adjektivních rozvíti jsou ohodnocena funktoři pro slovesná doplnění. Srov.:

- *dvě*.THO *včerejší*.TWHEN *jednání parlamentu*.ACT *o daních*.PAT

= *Parlament včera dvakrát jednal o daních.*

- *dvě*.THO *včerejší*.TWHEN *zásadní*.MANN *rozhodnutí vlády*.ACT

= *Vláda včera dvakrát zásadním způsobem rozhodla.* (srov. obr. 5.17)

- *přirozené*.MANN *vybírání*

= *přirozeně vybírat*

Další příklady:

zdejší.LOC *výskyt*

tehdejší.TWHEN *pobyt ve východní Evropě*

letošní.TWHEN *příchod zimy*

poslední.TWHEN *jmenování*

vysoké.EXT *zatížení*

Substantivní funktor RSTR je přiřazen pouze v případech:

- rozvíetí substantiva zájmeny *ten, tento, onen, některý, nějaký, žádný*.

Například:

tato.RSTR *včerejší*.TWHEN *hlasování parlamentu*.ACT

ono.RSTR *poskakování*

- rozvíetí substantiva adjektivy, kterým je obtížné přiřadit funktor pro slovesné doplnění.

Například:

určitá.RSTR *jednání parlamentu*.ACT

- rozvíetí substantiva vztaznou klauzí.

Například:

tato.RSTR *hlasování parlamentu*.ACT, *která se uskutečnila*.RSTR *včera*. obr. 5.18

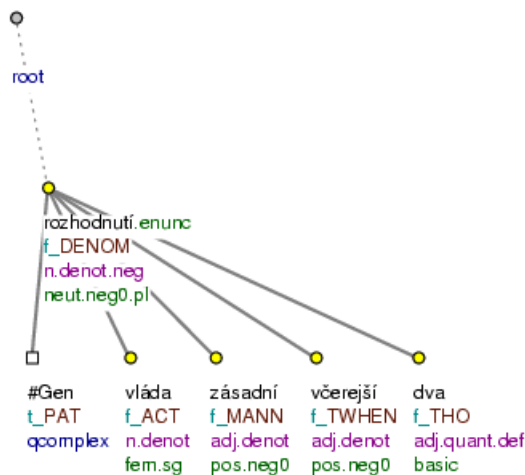
Srovnej obr. 5.18.

Pozor! Shodná adjektivní rozvíetí (s výjimkou přivlastňovacích adjektiv a zájmen) se nepovažují za vyjádření aktantu, ale zachycují se s funktoři pro volná slovesná doplnění; například:

soudní.MANN *rozhodnutí* obr. 5.19

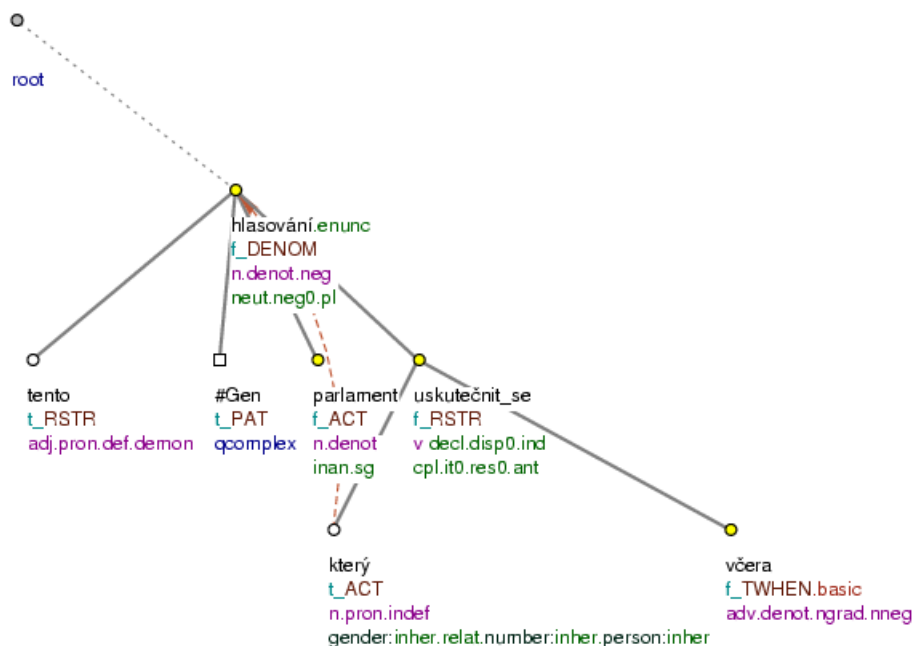
!!! Nevalenční doplnění substantiv (označujících děj), která jsou vyjádřena shodným adjektivem, mají v datech přiřazeny odpovídající funktoři pro slovesná volná doplnění systematicky jen u verbálních substantiv (zakočených na *-ní, -tí*) a opravdu důsledně jen v případě funktoři TWHEN. V ostatních případech mají shodná adjektivní rozvíetí často funktoři RSTR (místo odpovídajícího funktoři pro slovesné volné doplnění).

Obrázek 5.17. Zachycení valence substantiva označujícího děj

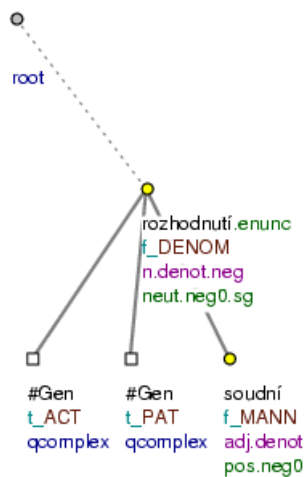
dvě včerejší zásadní rozhodnutí vlády

Obrázek 5.18. Zachycení valence substantiva označujícího děj

tato hlasování parlamentu, která se uskutečnila včera

Obrázek 5.19. Zachycení valence substantiva označujícího děj

soudní rozhodnutí

5.2.4.3.4. Zájmena zastupující slova s valencí

Deiktická slova koreferující s plnovýznamovými slovy mohou koreferovat i se slovy, která mají valenci (zpravidla se substantivy). Koreferenčním vztahem se k deiktickému slovu přenáší i valenční chování slova, na které deiktické slovo odkazuje. V povrchové podobě věty pak mohou být vyjádřena i valenční doplnění těchto koreferovaných slov.

Jde zejména o případy zastoupení substantiva majícího valenci vztahným zájmenem v závislé klauzi vztahné. Mezi vztahným zájmenem a substantivem je vyznačen vztah gramatické koreference (viz 8.2.2 – „Koreference vztahných prostředků“). Může ale jít i o případy textové koreference.

Uzel pro koreferující zájmeno dostane stejný funktor, který by v jeho pozici dostalo koreferované slovo (například i $CPHR$ nebo $DPHR$). Je-li v povrchové podobě klauze s koreferujícím zájmenem vyjádřeno valenční doplnění koreferovaného slova, závisí toto valenční doplnění v tektogramatickém stromu na uzlu pro koreferující zájmeno s funktorem podle valenčního rámce koreferovaného slova. Ta obligatorní valenční doplnění koreferovaného slova, která nejsou v povrchové podobě klauze s koreferujícím zájmenem vyjádřena, doplňujeme do tektogramatického stromu pomocí nově vytvořených uzlů jen v případě vyznačení gramatických koreferenčních vztahů.

Zájmeno odkazující ke slovu, které má valenci, nemá přiřazený valenční rámec. Valenční rámec je přiřazen pouze koreferovanému slovu.

Srovnej:

- *Vliv, který.CPHR mají na situaci.PAT, je velký.*

Vztahné zájmeno *který* v závislé klauzi vztahné odkazuje k substantivu *vliv* s valenčním rámcem: $ACT(.2;.u)$ $PAT(na+4)$. Mezi zájmenem *který* a substantivem *vliv* je zachycen vztah gramatické koreference (viz 8.2.2 – „Koreference vztahných prostředků“).

Zájmeno *který* dostane funktor $CPHR$ (*mít vliv* je složený predikát; viz 5.9.3 – „Složené predikáty“). Výraz *na situaci* vyjadřuje *patiens* substantiva *vliv* ; v tektogramatickém stromu bude záviset na uzlu pro zájmeno *který* a bude mít funktor PAT . Na uzlu pro substantivum *vliv* pak závisí nově doplněný uzel se zástupným t-lematem $\#PersPron$, od kterého vede textový koreferenční vztah k uzlu pro *patiens na situaci* (srov. obr. 5.20).

- *(Začínáme upomínkami, těch bylo vloni asi osm set, a končíme soudními žalobami.) Bylo jich.CPHR podáno na sedmdesát.*

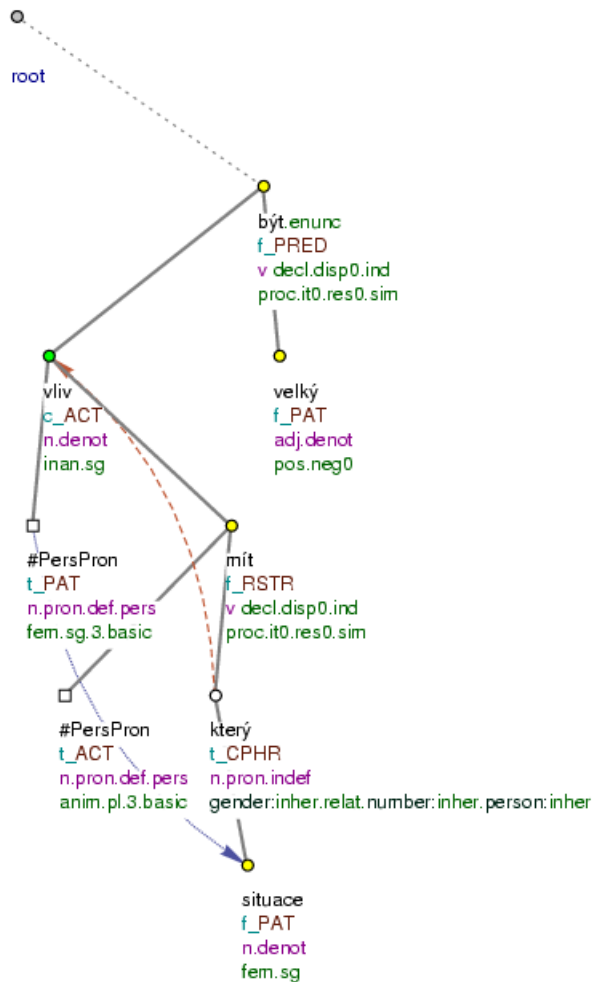
Zájmeno *on* odkazuje k substantivu *žaloba* . Mezi zájmenem *on* a substantivem *žaloba* je zachycen vztah textové koreference (viz 8.2.2 – „Koreference vztahných prostředků“). Zájmeno *on* dostane funktor $CPHR$ (*podat žalobu* je složený predikát; viz 5.9.3 – „Složené predikáty“).

Další příklady:

Zájem, který.CPHR rolníci projevují o kurzy.PAT, není malý.

Válečnou sekeru, kterou.DPHR včera zakopali, dneska zase vykopali.

Obrázek 5.20. Zájmena zastupující slova s valencí

Vliv, který mají na situaci, je velký.

5.3. Hlubkový slovosled

Hlubkovým slovosledem rozumíme uspořádání slov ve větě podle vzrůstající výpovědní dynamičnosti (viz 9.3 – „Výpovědní dynamičnost“). Hlubkový slovosled se proto míjí od slovosledu povrchového, a to především tehdy, když je povrchový slovosled určen gramatickými pravidly (například preponované shodné přívlastky jsou většinou dynamičtější než jejich řídicí substantiva, proto se v hlubkovém slovosledu řadí za ně), nebo když jde o příznakové případy subjektivního pořadí (viz 9.1.1 – „Povrchový slovosled“).

Hlubkový slovosled je v tektogramatickém stromě zachycen uspořádáním uzlů: každý uzel má v tektogramatickém stromě pevně určené pořadí. Uzly tektogramatického stromu jsou lineárně uspořádány (zleva doprava) tak, že je splněna podmínka projektivity (viz 9.3.4 – „Projektivita tektogramatického stromu“).

Více viz 9 – „Aktuální členění“.

5.4. Slovesné a neslovesné klauze

Věta, která je reprezentována jedním tektogramatickým stromem, je tvořena jednou nebo více klauzemi.

Podle vztahu závislosti rozlišujeme:

- **klauze nezávislé.**

Nezávislé klauze jsou takové klauze, jejichž řídicí člen (efektivní kořen) není závislý na žádném jiném členu téže ani jiné klauze.

V tektogramatickém stromu jsou efektivními kořeny reprezentované věty vždy efektivní kořeny nezávislých klauzí. Efektivní kořeny nezávislých klauzí však mohou být zachyceny i v nižších patrech stromu (například při vsuvce, viz 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“).

Nezávislé klauze mohou být slovesné i neslovesné.

- **klauze závislé.**

Závislé klauze jsou takové klauze, jejichž řídicí člen (efektivní kořen) je závislý na členu jiné klauze.

Závislé klauze jsou především klauze slovesné. Ve specifických případech mohou být závislé i klauze neslovesné (viz 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“).

Podle řídicího členu klauze rozlišujeme:

- **klauze slovesné.**

Slovesné klauze jsou takové klauze, jejichž řídicím členem (predikátem) je určitý slovesný tvar (případně i neurčitý slovesný tvar a další formální realizace plnicí funkci slovesného predikátu; viz 5.4.1 – „Slovesné klauze“).

Slovesné klauze mohou být závislé i nezávislé.

- **klauze neslovesné.**

Neslovesné klauze jsou takové klauze, jejichž řídicím členem není sloveso.

Neslovesné klauze jsou zpravidla nezávislé. Závislé bývají neslovesné klauze jen ve specifických případech (viz 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“).

V této sekci popisujeme určování slovesných (5.4.1 – „Slovesné klauze“) a neslovesných (5.4.2 – „Neslovesné klauze“) klauzí a základní pravidla jejich spojování vztahy závislosti a nezávislosti (5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“).

5.4.1. Slovesné klauze

Explicitně jsou vymezeny klauze, které považujeme za neslovesné (viz 5.4.2 – „Neslovesné klauze“). Všechny ostatní klauze jsou hodnoceny jako slovesné.

Efektivním kořenem slovesné klauze je uzel reprezentující řídicí predikát (zpravidla sloveso) dané klauze. Není-li v povrchové podobě věty takové sloveso vyjádřeno a nejedná-li se o aktuální elipsu slovesa (uzel pro sloveso nelze zkopírovat) a ani nelze za řídicí predikát považovat vyjádřené interpunkční znaménko (viz dále), je efektivní kořen slovesné klauze reprezentován nově vytvořeným uzlem s t-lematem #EmpVerb (viz i 5.12.1.1 – „Elipsa řídicího slovesa“).

Efektivní kořen nezávislé slovesné klauze má funktor PRED (viz i 6.1.1 – „PRED“). Je-li nezávislá slovesná klauze vsuvkou, má její efektivní kořen funktor PAR (viz 6.1.5 – „PAR“). Efektivní kořeny závislých slovesných klauzí mají funktor popisující vztah závislosti k řídicímu uzlu.

Efektivním kořenem slovesné klauze (predikátem) může být uzel reprezentující:

- **určitý slovesný tvar.**

Nejčastější případ slovesných klauzí: funkci predikátu plní vyjádřený určitý slovesný tvar, nebo se jedná a o klauze s aktuální elipsou slovesa (viz 5.12.1.1.1 – „Aktuální elipsa řídicího slovesa“).

Příklady:

Proč o tom uvažujeme.PRED ?

(Pražští studenti se sejdou na Vyšehradě.) Brněnští {se sejdou.PRED} na Petrově.

- **citoslovce.**

Efektivním kořenem slovesné klauze je uzel reprezentující citoslovce v případě, že citoslovce plní v klauzi funkci slovesného predikátu.

Příklady:

Hrr.PRED na ně.

Zvolal: Hrr.PAT na ně.

- **infinitiv nebo participium.**

Efektivním kořenem slovesné klauze je uzel reprezentující infinitiv nebo participium v případě, že infinitiv nebo participium stojí v klauzi na místě určitého slovesného tvaru (plní funkci slovesného predikátu).

Příklady:

Kam jít.PRED ? obr. 5.21

Ale proč o tom uvažovat.PRED ! obr. 5.22

Sparta poražena.PRED ! obr. 5.23

Být.PRED tak o deset let mladší.

Nemluvit.PRED !

Deset let poslouchat.PRED totěž.

Nevíme, kam jít.PAT

Pravidla anotace závislých infinitivních a participiálních konstrukcí viz 5.5.1.1 – „Závislé infinitivní konstrukce“ a 5.5.1.2 – „Závislé participiální konstrukce“.

Infinitivní (a též i participiální) konstrukce vyjadřují zpravidla nějaké modální významy (přání, zvolání, rozkaz apod.). Srov.:

- *Ale proč o tom uvažovat.*

= *Ale proč o tom máme uvažovat.*

- *Deset let poslouchat totěž.*

= *Deset let musím poslouchat totěž.*

!!! Modální významy infinitivních a participiálních konstrukcí nejsou v PDT prozatím zachyceny: uzly reprezentující infinitiv a participium mají v gramatému deontmod hodnotu decl (viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modality (deontmod)“)

- **interpunkční znaménko.**

Efektivním kořenem slovesné klauze je uzel reprezentující interpunkční znaménko (s příslušným zástupným t-lematem) v případě, že v klauzi není přítomno žádné sloveso (ani se nejedná o aktuální elipsu slovesa), ale kdy lze za řídicí člen ve funkci predikátu považovat nějaké interpunkční znaménko, stojící na místě nepřítomného slovesa. Do těchto konstrukcí si lze vždy domyslet nějaké jednoduché sloveso (zpravidla sloveso *být*) a vždy je také možné určit funkce jednotlivých lexikálních jednotek ve vztahu závislosti k tomuto nepřítomnému slovesu; tím se tyto konstrukce odlišují od konstrukcí, ve kterých je koordinováno nebo aponováno několik nominálních skupin, oddělených interpunkcí (například: *Josef Novák, Praha*; více viz 5.4.2 – „Neslovesné klauze“).

Příklady:

Doprava: vlastní. [#Colon.PRED] obr. 5.24

Mladost - radost. [#Dash.PRED]

Rozhodčí: Ulrich. [#Colon.PRED]

Obrázek: 4. [#Colon.PRED]

Zvolal: Mladost - radost. [#Dash.PAT]

(režie: Stiller) [#Colon.PAR]

Pozor! Uzel pro interpunkční znaménko představuje efektivní kořen slovesné klauze jen v těch případech, kdy tuto řídicí funkci skutečně plní. Jsou-li v konstrukci interpretované jako slovesné přítomna interpunkční znaménka, ale žádné z nich nelze považovat za řídicí predikát (například: *V Praze, v pět hodin.*; srov. obr. 5.26), je efektivním kořenem této klauze nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #EmpVerb, nikoli uzel pro přítomné interpunkční znaménko.

- **tři tečky.**

Efektivním kořenem slovesné klauze je uzel reprezentující tři tečky (s příslušným zástupným t-lematem) v případě nedokončené klauze, uvozené nějakým spojovacím výrazem. Nejsou-li v povrchové podobě věty tři tečky použity, je efektivním kořenem klauze nově vytvořený uzel s t-lematem #EmpVerb.

Příklady:

Jenže... {#Period3.PRED} obr. 5.27

A přece... {#Period3.PRED}

Řekl, že ... {#Period3.EFF}

- **nově vytvořený uzel pro prázdné sloveso (uzel s t-lematem #EmpVerb).**

Efektivním kořenem slovesné klauze je nově vytvořený uzel pro prázdné sloveso (uzel se zástupným t-lematem #EmpVerb) v případě, že v klauzi není přítomno žádné sloveso (ani se nejedná o aktuální elipsu slovesa), ale jednotlivá doplnění v klauzi mají morfologii, jsou tvořena různými tvary slovních druhů (nenominativními tvary substantiv, předložkovými skupinami, adverbii). Do těchto konstrukcí si lze zpravidla domyslet nějaké jednoduché sloveso, možnost dosazení nějakého konkrétního slovesa však není podmínkou pro interpretaci těchto konstrukcí jako slovesných klauzí.

Příklady:

{#EmpVerb.PRED} *Nač ten spěch?* obr. 5.25

{#EmpVerb.PRED} *V Praze, v pět hodin.* obr. 5.26

{#EmpVerb.PRED} *Vodu!*

{#EmpVerb.PRED} *Samozřejmě.*

(*Nač ten spěch?*) {#EmpVerb.PAR}

Zvolal: Nač ten spěch? {#EmpVerb.PAT}

Tyto klauze, ve kterých není v povrchové podobě věty vyjádřeno žádné sloveso představující řídicí predikát ani se nejedná o aktuální elipsu tohoto slovesa (tj. sloveso nelze doplnit z kontextu) a klauzi přitom nelze označit za neslovesnou podle vymezení uvedených v 5.4.2 – „Neslovesné klauze“, označujeme jako konstrukce s *prázdným slovesem*.

K elipse řídicího slovesa viz více 5.12.1.1 – „Elipsa řídicího slovesa“.

Parcelace. Jako slovesné klauze zpravidla s aktuální elipsou slovesa jsou zachyceny i případy parcelace, kdy parcelovaným členem je nějaké doplnění, které má morfologii (je tvořeno různými tvary slovních druhů: nenominativním tvarem substantiva, předložkovou skupinou, adverbium). Je-li řídicím členem parcelovaného výrazu výraz odpovídající syntaktickému nominativu, je parcelovaný člen zachycen jako neslovesná nominativní klauze (viz 5.4.2 – „Neslovesné klauze“). Srov.:

- (*Do práce dojíždím.*) *Až do Prahy.*
= (*Do práce dojíždím.*) {*dojíždět*.PRED} *až do Prahy.*
- (*Přišel Petr, Pavel, Honza.*) *Jirka.*
= (*Přišel Petr, Pavel, Honza.*) *Jirka*.DENOM

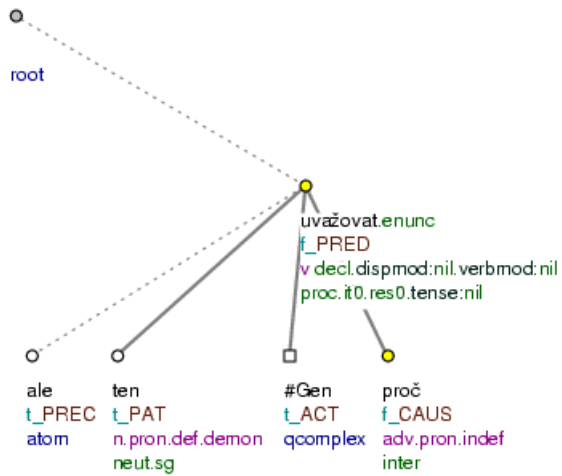
!!! Případy parcelace nejsou tedy v PDT žádným zvláštním způsobem označeny.

Obrázek 5.21. Slovesná klauze

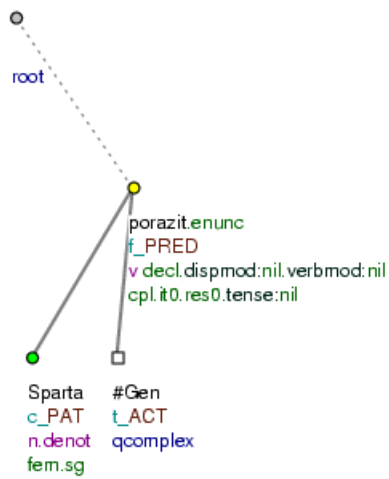
Kam jít?

Obrázek 5.22. Slovesná klauze

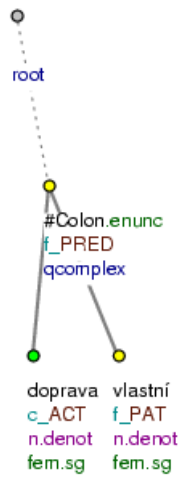
Ale proč o tom uvažovat!

Obrázek 5.23. Slovesná klauze

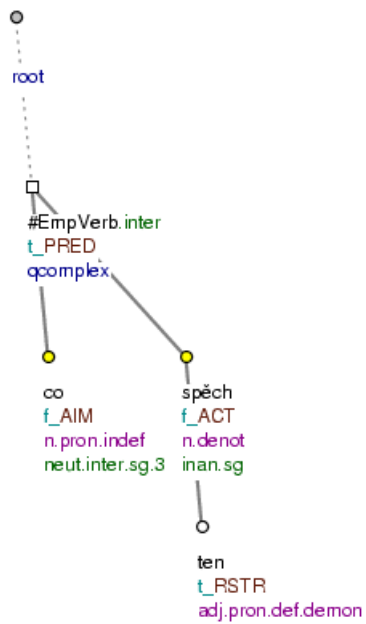
Sparta poražena!

Obrázek 5.24. Slovesná klauze

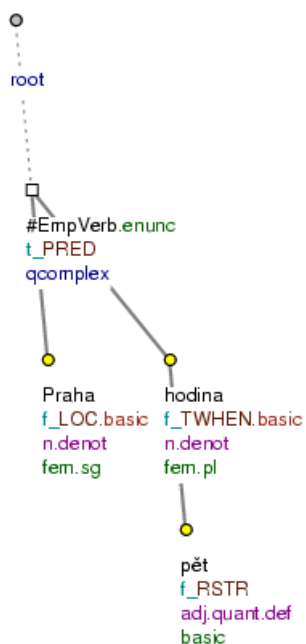
Doprava: vlastní.

Obrázek 5.25. Slovesná klauze

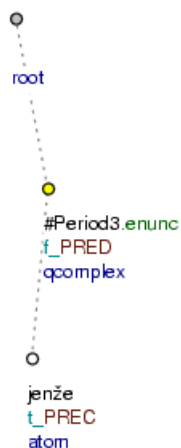
Nač ten spěch?

Obrázek 5.26. Slovesná klauze

V Praze, v pět hodin.

Obrázek 5.27. Slovesná klauze

Jenže...

5.4.2. Neslovesné klauze

Neslovesné klauze jsou:

- **nominativní klauze.**

Řídícím členem *nominativní klauze* je substantivum v nominativu (a další formální realizace plnící funkci syntaktického nominativu - viz dále).

Například:

Praha.

- **vokativní klauze.**

Řídícím členem *vokativní klauze* je substantivum ve vokativu.

Například:

Milá Pavlino!

- **citoslovečné klauze.**

Řídícím členem *citoslovečné klauze* je citoslovce nebo odpověďová částice.

Například:

Ach.

Ano.

Nominativní klauze. Jako efektivní kořen nominativní klauze je zachycen uzel, který reprezentuje řídicí substantivum v nominativu (syntaktický nominativ).

Je-li nominativní klauze nezávislá, má efektivní kořen funktor DENOM (viz 6.1.2 – „DENOM“). Je-li nezávislá nominativní klauze vsuvkou, má její efektivní kořen funktor PAR (viz 6.1.5 – „PAR“).

Ve specifických případech, kdy je nominativní klauze závislá, má její efektivní kořen funktor popisující vztah závislosti k řídicímu uzlu. Jde o případy, ve kterých je nominativní klauze v pozici aktantu uvozovacího slovesa přímé řeči (viz 7.3 – „Přímá řeč“), a o případy, ve kterých je nominativní klauze v pozici nominativu jmenovacího (viz 7.8 – „Identifikační výrazy“). Viz též 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“.

Řídícím členem nominativní klauze nemusí být jen tradiční substantivum v nominativu, ale i jiný výraz, který v klauzi funguje jako syntaktický nominativ. Efektivním kořenem nominativní klauze může tedy být uzel reprezentující:

- **substantivum v nominativu.**

Příklady:

*Důležitá událost.*DENOM obr. 5.28

*Branky.*DENOM , *body.*DENOM , *vteřiny.*DENOM obr. 5.29

- **tradiční adjektiva, číslovky, zájmena v nominativu.**

Jde o výrazy, které na tektogramatické rovině ve většině případů budou zařazeny k sémantickým substantivům, v atributu *sempos* budou mít některou z hodnot pro sémantická substantiva (viz 4.3.1 – „Atribut *sempos*“).

Příklady:

*Vltavská.*DENOM

*1989.*DENOM

On.DENOM a *ona*.DENOM

- **výrazy v genitivu stojící po číslovce.**

Jde o spojení, ve kterých podle pravidel v 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“ zachycujeme jako řídicí uzel uzel reprezentující počítané jméno v genitivu a nikoli číslovku v nominativu.

Příklad:

10 let.DENOM

- **zkratku.**

Příklady:

čtk.DENOM

Václav N.DENOM . *junior*.

- **výrazy, které se citují metajazykově, a cizojazyčné výrazy.**

Pravidla anotace těchto výrazů viz 7.9 – „Cizojazyčné výrazy“ a 7.8 – „Identifikační výrazy“.

Příklad:

van Beethoven. [*van_Beethoven*.DENOM]

- **nově vytvořený uzel pro zachycení cizojazyčné fráze (uzel s t-lematem #Forn).**

Pravidla anotace cizojazyčných frází viz 7.9 – „Cizojazyčné výrazy“.

Příklad:

New York {#Forn.DENOM}

- **nově vytvořený uzel pro zachycení identifikační fráze (uzel s t-lematem #Idph).**

Pravidla anotace identifikačních frází viz 7.8 – „Identifikační výrazy“.

Příklad:

Jiráskovo Proti všem {#Idph.DENOM}

- **nově vytvořený uzel pro řídicí substantivum.**

Řídicí syntaktický nominativ může být v povrchové podobě věty elidován. Pak je do tektogramatického stromu podle pravidel v 5.12.1.2 – „Elipsa řídicího substantiva“ na pozici efektivního kořene nominativní klauze doplněn nový uzel. V případě gramatické elipsy má doplněný uzel t-lemma #EmpNoun.

Příklad:

(Zázrak? Omyl?) Ani jedno.DENOM, *ani druhé* {#EmpNoun.DENOM}

Pozor! V případech s elipsou je třeba vždy zvážit, zda elidovaným řídicím členem klauze je substantivum (jedná se o nominativní klauzi) nebo sloveso (jedná se o slovesnou klauzi). Při nejednoznačnosti dáváme přednost elipse slovesa.

Pozor! Jako nominativní klauze chápeme heslovité struktury bez morfologie, tj. jedno heslo nebo řadu hesel v nominativu. Hesla ve vícečlenné heslovité konstrukci, oddělená interpunkcí nebo spojovacími výrazy, zachycujeme buď jako koordinovaná, nebo jako aponovaná pomocí přítomných interpunkčních znamének a spojovacích výrazů (srov. obr. 5.29). Takto zachycené řady hesel odlišujeme od konstrukcí, ve kterých interpunkční znaménko mezi dvěma jmény v nominativu považujeme za řídicí predikát a které interpretujeme jako slovesné (například: *Mladost - radost*, viz výše 5.4.1 – „Slovesné klauze“).

Vokativní klauze. Jako efektivní kořen vokativní klauze je zachycen uzel, který reprezentuje řídicí vokativ.

Efektivní kořen vokativní klauze má vždy funktor VOCAT (viz 6.1.3 – „VOCAT“); výjimkou jsou pouze případy, kdy vokativní klauze stojí v pozici nominativu jmenovacího (viz 7.8 – „Identifikační výrazy“). Viz i 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“.

Příklady:

Jirko.VOCAT obr. 5.30

Občane.VOCAT, chceš dýchat čistý vzduch a mít také teplo?

Zeptali se: Občane.VOCAT, chceš dýchat čistý vzduch a mít také teplo?

nápis Občane.ID

Citoslovečné klauze. Jako efektivní kořen citoslovečné klauze je zachycen uzel, který reprezentuje citoslovce nebo odpověďovou částici (*ano, ne, nikoli*).

Efektivní kořen citoslovečné klauze má vždy funktor PARTL (viz 6.1.4 – „PARTL“), výjimkou jsou pouze případy, kdy citoslovečná klauze stojí v pozici nominativu jmenovacího (viz 7.8 – „Identifikační výrazy“). Viz i 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“.

Příklady:

Pardon.PARTL obr. 5.31

Ano.PARTL

Aha.PARTL

Haló.PARTL, tady jsem.

nápis Aha.ID

Pozor! Plní-li citoslovce v klauzi funkci slovesného predikátu, je klauze zachycena jako slovesná (viz 5.4.1 – „Slovesné klauze“).

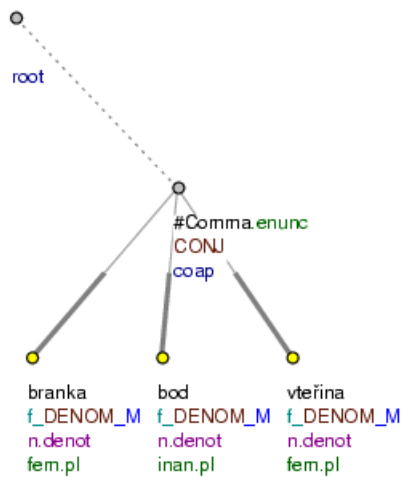
K negačním a afirmačním částicím (*ano, ne, nikoli*) viz 7.13 – „Negační a afirmační výrazy“.

Obrázek 5.28. Nominativní klauze

Důležitá událost.

Obrázek 5.29. Nominativní klauze

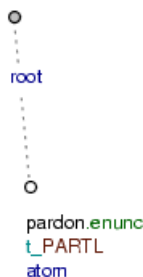
Branky, body, vteřiny.

Obrázek 5.30. Vokativní klauze

Jirko!

Obrázek 5.31. Citoslovečná klauze

Pardon.

5.4.3. Spojování slovesných a neslovesných klauzí

Slovesné a neslovesné klauze se vzájemně spojují, a to buď vztahem závislosti, nebo se jedná o spojení nezávislostní (zejména o souřadnost).

Nezávislost. Rozlišujeme několik případů spojení slovesných a neslovesných klauzí v nezávislostních vztazích:

- **souřadné spojení.** Jako souřadné (koordinační nebo apoziční) spojení zachycujeme spojení stejných typů klauzí a spojení slovesné a nominativní klauze nebo citoslovečné a vokativní klauze, není-li mezi klauzemi žádný vztah závislosti, klauze jsou na stejné úrovni.

Pravidla zachycování souřadných spojení viz 5.6 – „**Souřadnost**“.

Jako souřadné spojení chápeme tedy nezávislostní spojení:

- **slovesná klauze + slovesná klauze.**

Příklady:

Kočka je.PRED [is_member=1] savec, ale savcem je.PRED [is_member=1] i velryba.

Víme, že kočka je.PAT [is_member=1] savec a že savcem je.PAT [is_member=1] i velryba.

- **nominativní klauze + nominativní klauze.**

Příklad:

Jan Novák.DENOM [is_member=1], *Brno*.DENOM [is_member=1] obr. 5.32

Na konec dopisu napsal: Jan Novák.EFF [is_member=1], *Brno*.EFF [is_member=1]

- **vokativní klauze + vokativní klauze.**

Příklad:

Milý Jirko.VOCAT [is_member=1], *milý Petře*.VOCAT [is_member=1] !

- **citoslovečná klauze + citoslovečná klauze.**

Příklad:

Cha.PARTL [is_member=1], *cha*.PARTL [is_member=1]. obr. 5.33

- **slovesná klauze + nominativní klauze.**

Příklad:

Recenze.DENOM [is_member=1] *knihy: Novou knihou jsou*.PRED [is_member=1] *Rozbité obrazy*. obr. 5.34

A pak napsal: Recenze.EFF [is_member=1] *knihy: Novou knihou jsou*.EFF [is_member=1] *Rozbité obrazy*.

- **vokativní klauze + citoslovečná klauze.**

Příklad:

Ach.PARTL [is_member=1], *Jirko*.VOCAT [is_member=1] !

- **specifické nezávislostní vztahy.** Nezávislostní spojení slovesné nebo nominativní klauze s klauzí citoslovečnou nebo vokativní nehodnotíme jako souřadné spojení, ale jako specifický nezávislostní vztah.

Efektivní kořen citoslovečné nebo vokativní klauze zachycujeme jako závislý na efektivním kořenu slovesné nebo nominativní klauze. Fakt, že se ve skutečnosti nejedná o závislost, se pozná z funktoru efektivního kořene citoslovečné nebo vokativní klauze, který je vždy PARTL nebo VOCAT.

Tímto způsobem zachycujeme tedy spojení:

- **slovesná klauze + citoslovečná klauze.**

Příklady:

Ejhle.PARTL, *to byla*.PRED *právě ta kapička*. obr. 5.35

Zvolal: Ejhle.PARTL, *to byla*.PAT *právě ta kapička*.

- **slovesná klauze + vokativní klauze.**

Příklady:

Pane.VOCAT, *nehodlám*.PRED *tu zůstat déle*. obr. 5.37

Odpověď: *Pane*.VOCAT, *nehodlám*.EFF tu zůstat děle.

!!! V PDT prozatím žádným zvláštním způsobem nerozlišujeme případy, kdy jméno ve vokativu je referenčně totožné se subjektem slovesa ve slovesné klauzi (například: *Pane, vyslyš mě.*), od případů, kdy tato referenční totožnost nenastává (například: *Pane, nehodlám tu zůstat děle.*).

- **nominativní klauze + citoslovečná klauze.**

Příklady:

Ach.PARTL, *ta prožluklá jména*.DENOM obr. 5.36

Zvolal: Ach.PARTL, *ta prožluklá jména*.PAT

- **nominativní klauze + vokativní klauze.**

Příklad:

Jirko.VOCAT, *voda*.DENOM !

Zavolal: Jirko.VOCAT, *voda*.PAT !

- **parenteze.** Nezávislostní vztah mezi klauzemi je také u syntakticky nezačleněné parenteze.

Efektivní kořen nezávislé parentetické klauze zachycujeme jako závislý na uzlu pro výraz, ke kterému se parenteze nejvíce vztahuje. Fakt, že se ve skutečnosti nejedná o závislost, se pozná z funktoru efektivního kořene nezávislé parentetické klauze (který má hodnotu PAR pro slovesnou a nominativní klauzi, pro citoslovečnou a vokativní klauzi zůstává hodnota VOCAT a PARTL).

Pravidla zachycování parentezí viz 5.7 – „**Parenteze**“.

Závislost. Základním typem spojení klauzí závislostními vztahy je:

- **podřadné souvětí.** Podřadné souvětí představuje spojení dvou a více slovesných klauzí vztahem závislosti. Tedy kombinace:

- **řídící slovesná klauze + závislá slovesná klauze.**

Efektivní kořen závislé slovesné klauze má funktor popisující významový druh závislosti závislé slovesné klauze na klauzi řídící.

Další pravidla anotace závislých slovesných klauzí viz 5.5 – „**Závislé slovesné klauze**“.

Specifické případy závislostních vztahů:

- **závislá přímá řeč.** Do pozice aktantu uvozovacího slovesa, realizovaného přímou řečí, mohou vstupovat všechny typy klauzí.

Efektivní kořen přímé řeči má funktor aktantu v případě přímé řeči realizované slovesnou nebo nominativní klauzí. Představuje-li přímou řeč samostatná vokativní nebo citoslovečná klauze, je efektivním kořenem přímé řeči uzel pro prázdné sloveso a efektivní kořen citoslovečné nebo vokativní klauze je zachycen jako závislý na tomto uzlu.

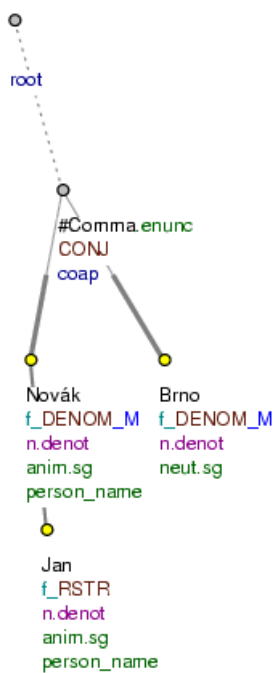
Pravidla anotace přímé řeči viz 7.3 – „**Přímá řeč**“.

- **nominativ jmenovací.** Do pozice nominativu jmenovacího mohou vstupovat všechny typy klauzí.

Efektivní kořen jakékoli klauze má v pozici nominativu jmenovacího vždy funktor ID.

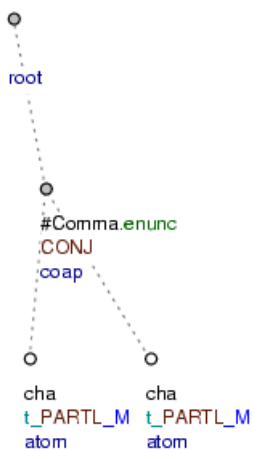
Podrobná pravidla viz 7.8.1 – „**Základní pravidla anotace identifikačních výrazů**“.

Obrázek 5.32. Souřadné spojení dvou nominativních klauzí

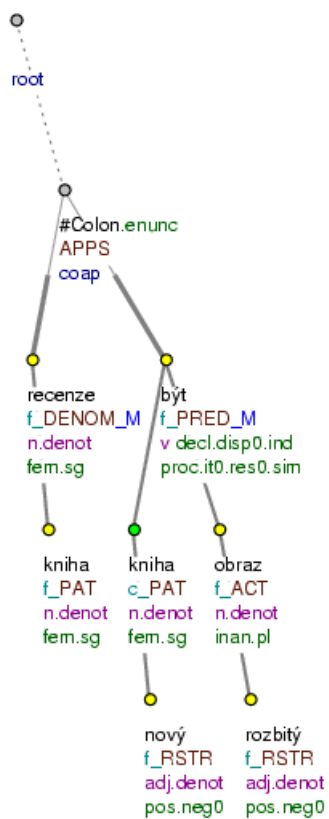
Jan Novák, Brno.

Obrázek 5.33. Souřadné spojení dvou citoslovečných klauzí

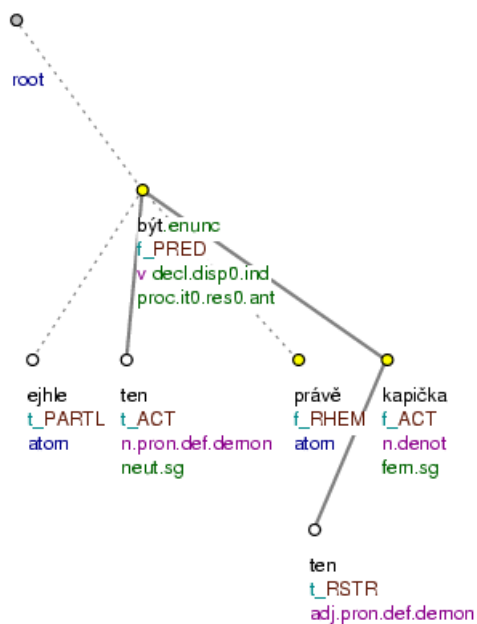
Cha, cha.

Obrázek 5.34. Souřadné spojení nominativní klauze se slovesnou klauzí

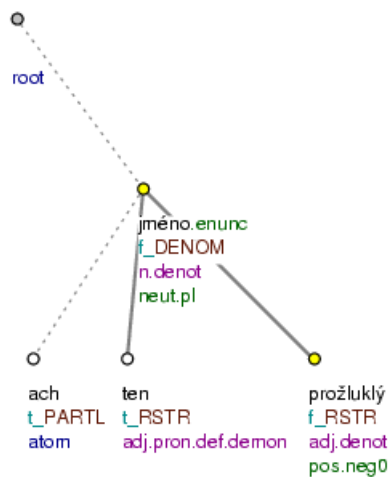
Recenze knihy: Novou knihou jsou Rozbité obrazy.

Obrázek 5.35. Spojení citoslovečné klauze se slovesnou klauzí

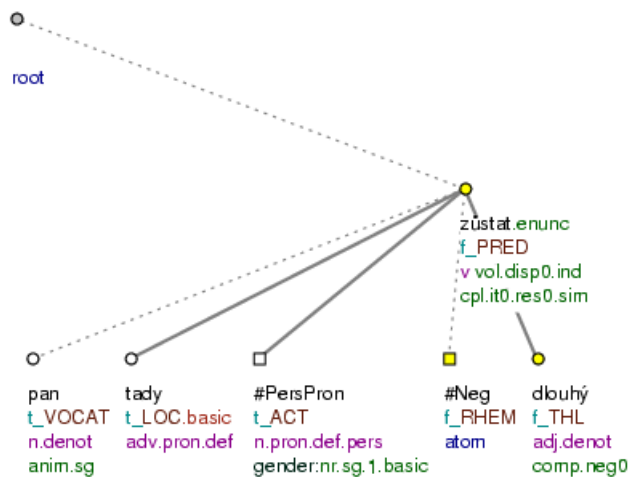
Ejhle, to byla právě ta kapička.

Obrázek 5.36. Spojení citoslovečné klauze s nominativní klauzí

Ach, ta prožluklá jména.

Obrázek 5.37. Spojení vokativní klauze se slovesnou klauzí

Pane, nehodlám tu zůstat déle.

5.5. Závislé slovesné klauze

Základní typy spojování slovesných a neslovesných klauzí závislostními a nezávislostními vztahy jsou popsány v 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“. V této sekci popisujeme zásady anotace spojení dvou slovesných klauzí ve vztahu závislosti (v podřadném souvětí).

V podřadném souvětí, ve spojení dvou a více slovesných klauzí vztahem závislosti, rozlišujeme:

- **klauzi řídicí.**

Řídící klauzi rozumíme klauzi, jejíž některé doplnění nebo i obsah celé klauze je determinován jinou klauzí.

- **klauzi závislou.**

Závislou klauzi rozumíme klauzi, která determinuje obsah jiné klauze nebo jen některého jejího doplnění.

Efektivní kořen závislé klauze závisí v tektogramatickém stromě vždy na efektivním kořenu doplnění, které závislá klauze determinuje. Determinuje-li závislá klauze obsah celé řídicí klauze, závisí efektivní kořen závislé klauze na efektivním kořenu klauze řídicí.

Druhy závislých slovesných klauzí. Rozlišujeme tři druhy závislých slovesných klauzí a odlišujeme je v anotaci:

- **obsahová klauze.** *Obsahová klauze* vyjadřuje aktant nějakého doplnění v řídicí klauzi (slovesa, dějového substantiva, jiného slova s valencí).

Efektivní kořen obsahové klauze má funktor některého z aktantů.

Obsahová klauze může být připojena podřadící spojkou, ale i vztahným zájmenem nebo příslovcem.

Příklady obsahových klauzí připojených podřadící spojkou:

Řekl, <že> přijde.EFF

Otázka, <zda> přijde.PAT, nebyla zodpovězena.

Příklady obsahových klauzí připojených vztažným zájmenem nebo příslovcem:

Zeptal se, kdo přijde.PAT

Otázka, kdo přijde.PAT, nebyla zodpovězena.

Nevím, kam šel.PAT

Vztažná slova připojující obsahovou klauzí (narozdíl od vztažných slov připojujících vztažnou klauzí) nemají v řídicí klauzí žádný svůj koreferovaný člen. Vztažná zájmena připojující obsahovou klauzí nekoreferují.

- **adverbiální klauze.** *Adverbiální klauze* vyjadřuje zejména časové, místní, způsobové a další okolnostní určení nějakého doplnění v řídicí klauzí nebo celé řídicí klauze.

Efektivní kořen adverbiální klauze má některý z funktorů pro slovesná volná doplnění. Efektivní kořen adverbiální klauze závisí zpravidla na uzlu pro sloveso (případně pro jeho nominalizaci). Ve specifických případech (závislá klauze účinková - viz 7.7 – „**Konstrukce se závislou klauzí účinkovou**“, závislá srovnávaná klauze - viz 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“, závislá klauze s významem omezení - viz 7.6.1 – „Význam „omezení““) může záviset i na uzlu pro jiný (zpravidla příslovečný) výraz.

Adverbiální klauze může být připojena podřadící spojkou nebo vztažným příslovcem.

Příklady adverbiálních klauzí připojených podřadící spojkou:

<Když> bude.COND hezky, půjdeme ven.

Nestihl to dokončit, <protože> neměl.CAUS dost času.

Příklady adverbiálních klauzí připojených vztažným zájmenem nebo příslovcem:

Šel, kam ho nohy nesly.DIR3

Odejdu, kdy chci.TWHEN

- **vztažná klauze.** *Vztažná klauze* vyjadřuje vlastnost, bližší charakteristiku nějakého jména (doplnění vyjádřeného jmennou skupinou) v řídicí klauzí.

Efektivní kořen vztažné klauze má funktor RSTR a závisí na efektivním kořenu jmenné skupiny, kterou vztažná klauze rozvíjí.

Vztažná klauze se k řídicí klauzí (jmenné skupině) připojuje výhradně vztažným zájmenem nebo vztažným příslovcem. Výjimkou jsou pouze některé vztažné klauze připojené výrazem *co*, k tomu viz 5.5.2.1 – „Závislé klauze připojené výrazem „co““.

Příklady vztažných klauzí:

Otázka, kteřá nebyla zodpovězena.RSTR, si žádá odpověď.

Místo, kam šel.RSTR, mi není známo.

Vztažná slova připojující závislé klauze vztažné mají svůj antecedent ve jménu, které rozvíjejí. Mezi vztažným zájmenem a rozvíjeným jménem je zachycen vztah gramatické koreference (viz k tomu 8.2 – „**Gramatická koreference**“).

V následujících sekcích popisujeme některá dílčí pravidla spojená s anotací závislých slovesných klauzí:

- anotace závislých klauzí, které interpretujeme jako slovesné, ve kterých však v povrchové podobě věty není přítomen určitý slovesný tvar (viz 5.5.1 – „Závislé slovesné klauze bez určitého slovesného tvaru“),
- hranice obsahových a vztahných klauzí (viz 5.5.2 – „Obsahové vs. vztahné klauze“),
- anotace klauzí s tzv. odkazovacími slovy (viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“),
- anotace nepravých závislých klauzí (viz 5.5.4 – „Nepravé závislé klauze“).

5.5.1. Závislé slovesné klauze bez určitého slovesného tvaru

Klauze, které hodnotíme jako slovesné jsou souhrnně popsány v 5.4.1 – „Slovesné klauze“. V této sekci uvádíme přesnější pravidla anotace některých závislých slovesných klauzí, ve kterých v povrchové podobě věty není přítomen určitý slovesný tvar. Jsou to:

- závislé infinitivní konstrukce (viz 5.5.1.1 – „Závislé infinitivní konstrukce“),
- závislé participiální konstrukce (viz 5.5.1.2 – „Závislé participiální konstrukce“),
- přechodníkové konstrukce (viz 5.5.1.3 – „Přechodníkové konstrukce“),
- konstrukce s adjektivy připojenými podřadící spojkou (viz 5.5.1.4 – „Konstrukce s adjektivy připojenými podřadící spojkou“).

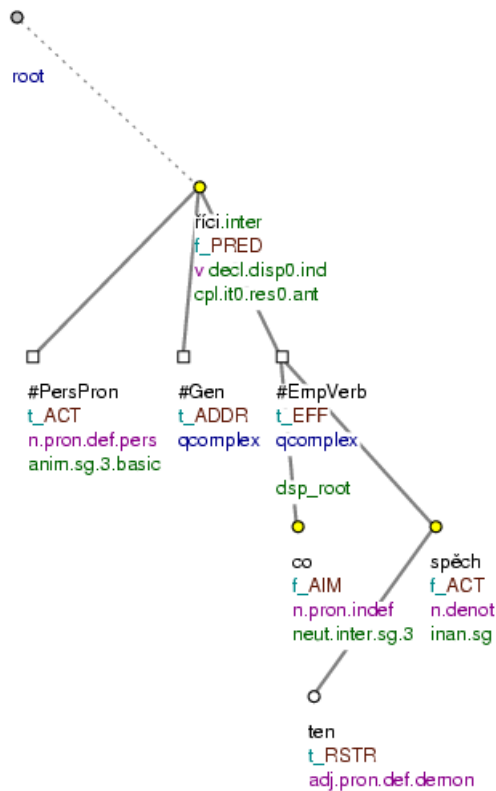
Elipsa řídicího slovesa závislé klauze. Závislá slovesná klauze, ve které je v povrchové podobě věty elidováno řídicí sloveso, je anotována podle pravidel o doplňování uzlů pro elidované výrazy popsaných v 5.12.1.1 – „Elipsa řídicího slovesa“.

Příklad:

Řekl: Nač {#EmpVerb.EFF} ten spěch? obr. 5.38

Oslava se vydařila, protože Jirka hrál.CAUS na kytaru a Hana {hrát.CAUS} na klavír.

Obrázek 5.38. Závislá klauze s elipsou řídicího slovesa

Řekl: Nač ten *spěch*?

5.5.1.1. Závislé infinitivní konstrukce

Stojí-li v závislé klauzi na místě určitého slovesného tvaru jen infinitiv nějakého slovesa, zachycujeme uzel reprezentující tento infinitiv jako efektivní kořen této závislé klauze.

Infinitivní konstrukce může být jak valenčním doplněním nějakého slova v řídicí klauzi (infinitivní konstrukce je obsahovou klauzí), tak může vyjadřovat různé adverbialní významy (infinitivní konstrukce je adverbialní klauzí). Specifickým případem infinitivní konstrukce je infinitivní konstrukce vyjadřující podmínku (viz 5.5.1.1.1 – „Infinitivem vyjádřená podmínka“). Zvláštní pravidla platí pro ustrnulé infinitivní konstrukce - viz 5.5.1.1.2 – „Ustrnulé infinitivní konstrukce“.

Uzel reprezentující sloveso v infinitivu má vyplněný valenční rámec.

Pozor! Infinitivní konstrukce často závisí na slovese nebo substantivu kontroly, subjekt infinitivu je pak kontrolován nějakým valenčním doplněním řídicího slovesa nebo substantiva. Doplněný uzel pro kontrolováný subjekt infinitivu má zástupné t-lemma #Cor (viz 8.2.4 – „Kontrola“). Není-li subjekt infinitivu kontrolován, má doplněný uzel pro subjekt zpravidla t-lemma #Gen. Může však mít i zástupné t-lemma #PersPron, pokud lze subjekt z kontextu jednoznačně určit (k t-lematům subjektu infinitivu viz i 8.4 – „Přehled t-lemat pro subjekt infinitivu“).

Případné modální významy infinitivní konstrukce jsou zachyceny gramatémy (viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modality (deontmod)“).

Příklady:

Máš dvě možnosti, jak získat peníze. obr. 5.39

Rodiče se dozvěděli, jak s dítětem zacházet. PAT obr. 5.40

Nevím, kam jít. PAT

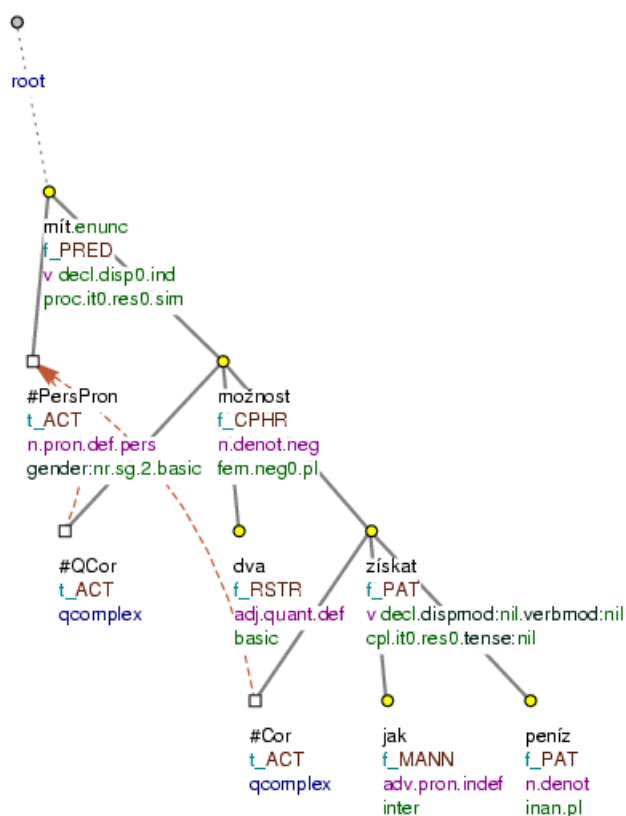
<Jestliže> odejít. COND, *tak hned*. obr. 5.41

Infinitivní konstrukce vyjadřují zpravidla nějaké modální významy (přání, zvolání, rozkaz apod.). Srov.:

- *Nevím, kam jít.*
= *Nevím, kam mám/musím/bych měl jít.*
- *Rodiče se dozvěděli, jak s dítětem zacházet.*
= *Rodiče se dozvěděli, jak mají/mohou/musí s dítětem zacházet.*

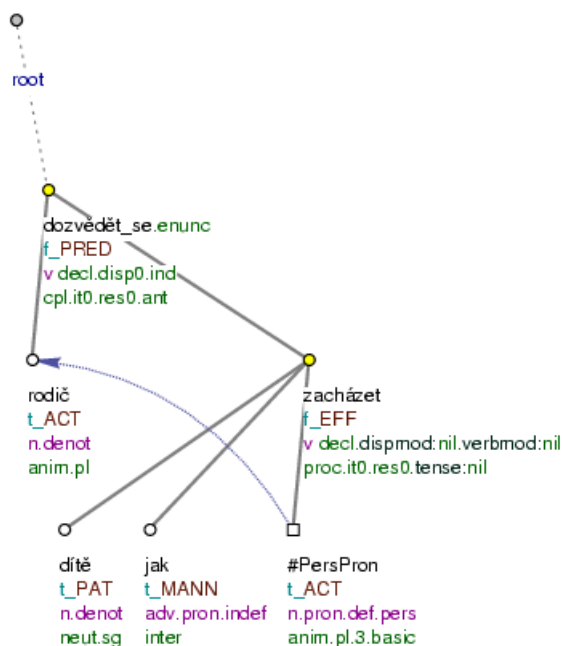
!!! Modální významy infinitivních konstrukcí nejsou v PDT prozatím zachyceny: uzly reprezentující infinitiv mají v gramatému deontmod hodnotu decl (viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modality (deontmod)“)

Obrázek 5.39. Závislá infinitivní konstrukce

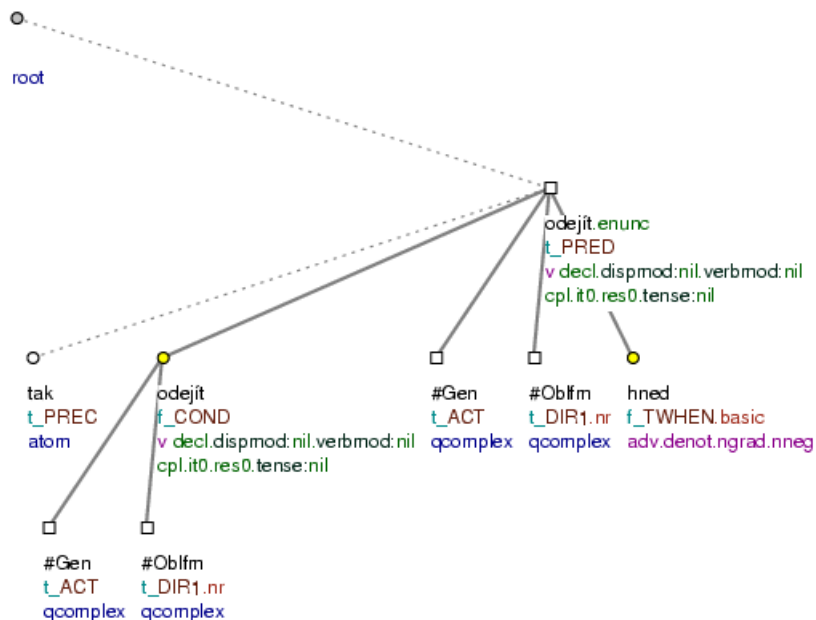
Máš dvě možnosti, jak získat peníze.

Obrázek 5.40. Závislá infinitivní konstrukce

Rodiče se dozvěděli, jak s dítětem zacházet.

Obrázek 5.41. Závislá infinitivní konstrukce

Jestliže odejít, tak hned.

5.5.1.1.1. Infinitivem vyjádřená podmínka

Specifickým případem závislých infinitivních konstrukcí jsou infinitivní konstrukce vyjadřující podmínku, které jsou k řídicí klauzi připojeny bez podřadící spojky.

Uzel pro sloveso v infinitivu má funktor COND.

!!! V gramatému `verbmod` (viz 4.5.9 – „Gramatém slovesné modality (`verbmod`)“) by uzel pro sloveso v infinitivu měl mít vyplněnou hodnotu `cdn`, prozatím však má vyplněnou hodnotu `ind`.

Subjekt infinitivu tu není ve vztahu gramatické koreference (v pozici kontrolovaného členu). Doplněný uzel pro subjekt infinitivu má zástupné t-lemata `#Gen` nebo `#PersPron`. Subjekt infinitivu může navíc v těchto konstrukcích být i povrchově vyjádřený.

Příklady:

Nebýt.COND vás, nebyl bych tady. obr. 5.42

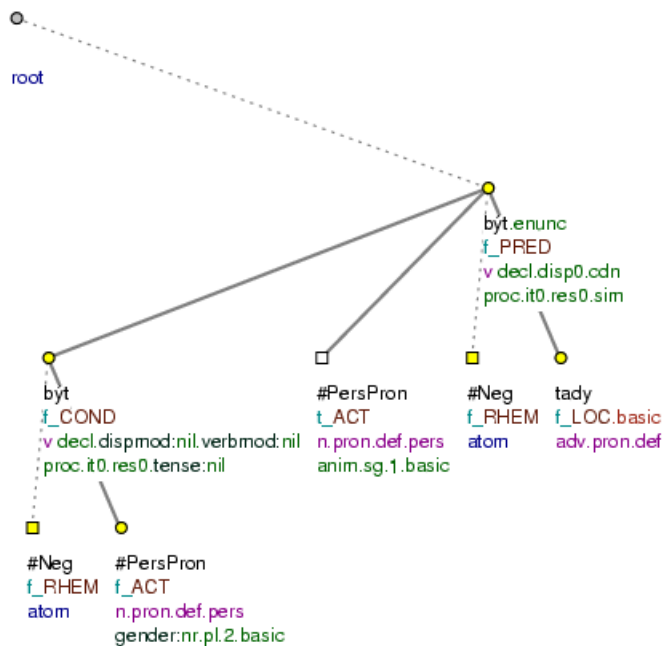
Já tam být.COND, tak se to vyřešilo. obr. 5.43

Nenastat.COND ten problém, ještě bych tam pracoval.

(Já/On) Nenapsat.COND tu knihu, nic by po něm nezůstalo.

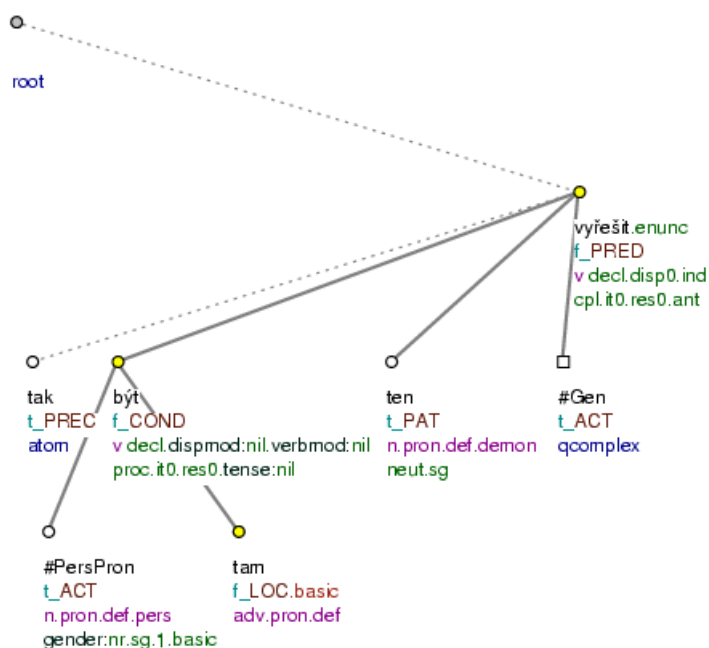
Být.COND tu Honza, tak jsme toho udělali, mnohem víc.

Obrázek 5.42. Infinitivem vyjádřená podmínka

Nebýt vás, nebyl bych tady.

Obrázek 5.43. Infinitivem vyjádřená podmínka

Já tam být, tak se to vyřešilo.

5.5.1.1.2. Ustrnulé infinitivní konstrukce

Některé infinitivní konstrukce ustrnulý natolik, že jejich řídicí infinitiv považujeme za adverbium (*sempos=adv*), které si ponechalo omezenou část slovesného valenčního potenciálu.

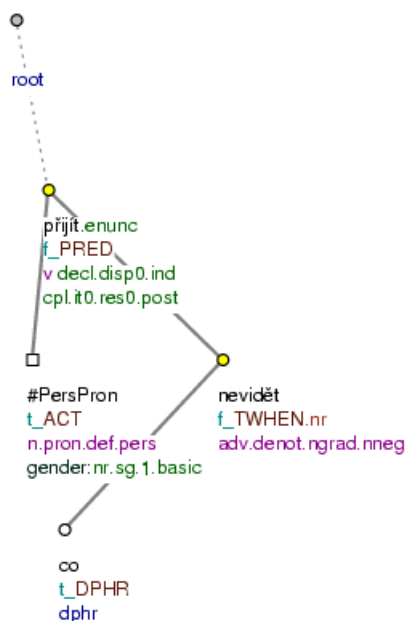
Ustrnulé slovesné (nejen infinitivní) konstrukce pak často interpretujeme jako neslovesné frazémy (viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“).

T-lematem uzlu reprezentujícího ustrnulý infinitiv je přítomná ustrnulá forma (tedy například celý infinitiv i se zápornou *ne*). Uzel pro řídicí ustrnulý infinitiv má funktor podle pozice ve větné struktuře.

Příklad:

Přijdu, co.DPHR nevidět.TWHEN obr. 5.44

Obrázek 5.44. Ustrnulá infinitivní konstrukce

Přijdu, co nevidět.

5.5.1.2. Závislé participiální konstrukce

Pravidelné (kongruentní) závislé participiální konstrukce zachycujeme jako:

- aktant.

Ve valenční pozici má efektivní kořen participiální konstrukce funktor některého z aktantů. Pozice aktantu je tu vždy analogická pozici doplňkové, jde o aktantovou pozici s dvojí závislostí (viz 5.1.2 – „Nezávislostní hrany“).

Příklad:

Zůstává inspirován.PAT článkem.

- doplněk.

Jako doplněk zachycujeme participiální konstrukci, je-li v nevalenční pozici, není připojena žádným podřadícím spojovacím výrazem a nevyjadřuje-li žádné adverbialní významy.

Pravidla anotace doplňků viz i 5.10 – „Doplněk (dvojí závislost)“.

Příklady:

Profesor, inspirován.COMPL článkem, přednášel o nových problémech. obr. 5.45

Profesor přednášel o nových problémech, inspirován.COMPLčlánkem.

- adverbialní klauzi.

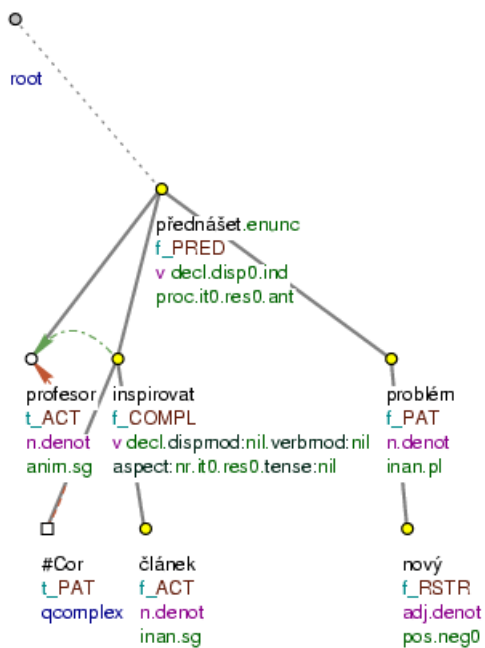
Výjimečně může participiální konstrukce vyjadřovat adverbialní významy, zejména je-li připojena podřadící spojkou.

Příklad:

Dům, ač zadlužen.CNCS, byl prodán velmi rychle. obr. 5.46

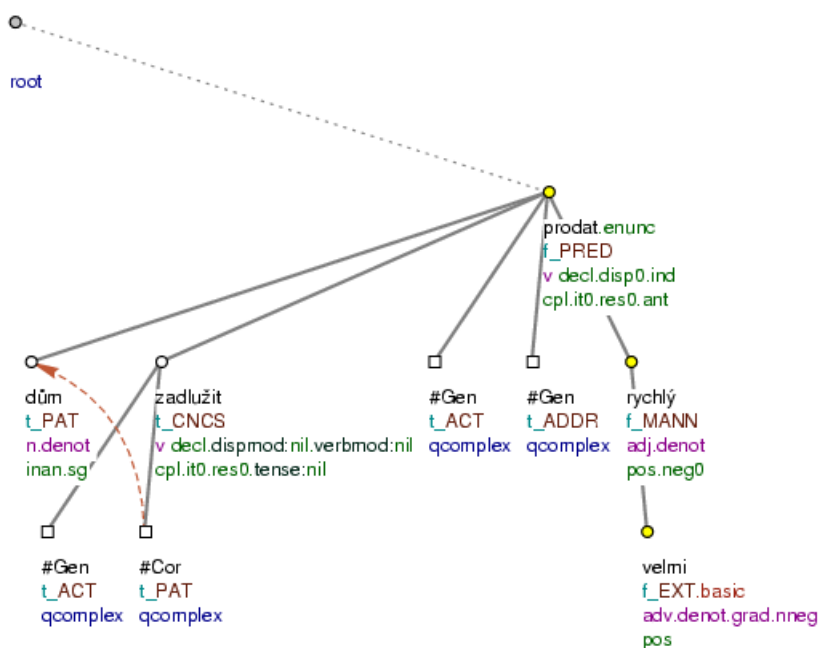
Efektivní kořen závislé participiální konstrukce (uzel reprezentující participium) závisí vždy na uzlu pro sloveso, má t-lemma infinitivu a příslušný funktor. Uzel pro participium má vyplněný valenční rámec. Subjekt participia je vždy ve vztahu gramatické koreference se subjektem slovesa, na kterém participium závisí (k tomu viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou“).

Obrázek 5.45. Závislá participiální konstrukce

Profesor, inspirován článkem, přednášel o nových problémech.

Obrázek 5.46. Závislá participiální konstrukce

Dům, ač zadlužen, byl prodán, velmi rychle.

Rozhodování mezi participiální konstrukcí a adjektivní skupinou. Participiální konstrukce (uzel pro řídicí participium má t-lemma infinitivu slovesa) není vždy možné jednoznačně odlišit od adjektivních skupin s krátkým tvarem adjektiva na místě řídicího členu (t-lematem uzlu pro řídicí adjektivum je dlouhý adjektivní tvar): krátký tvar deverbativního adjektiva je morfologicky totožný s trpným participiem slovesa. V tektogramatických stromech zachycujeme tyto případy primárně jako participiální konstrukce. Výjimkou jsou konstrukce vyjadřující výsledný stav, vyplývající z reflexivně pojatého děje (viz k tomu 7.2.2.1 – „Verbonominální predikát vs. opisné pasivum“).

Konstrukce vyjadřující výsledný stav, vyplývající z reflexivně pojatého děje, zachycujeme jako adjektivní skupiny. Srov.:

- *Prezident, přesvědčen.RSTR, že vláda neplní své povinnosti, svolal tiskovou konferenci.* [t-lemma=*přesvědčený*; sempos=adj.denot]

= *Prezident se přesvědčil, že vláda neplní své povinnosti.*

Konstrukce nemá význam: „někdo přesvědčil prezidenta, že ..“, ale: „prezident přesvědčil sebe sama, že...“.

Další příklady:

Prezident zůstává přesvědčen.PAT, že vláda neplní své povinnosti. [t-lemma=*přesvědčený*; sempos=adj.denot]

Prezident svolal tiskovou konferenci, přesvědčen.COMPL, že vláda neplní své povinnosti. [t-lemma=*přesvědčený*; sempos=adj.denot]

Efektivní kořen adjektivní skupiny (uzel pro řídicí adjektivum) má ve valenčních pozicích funktor některého z aktantů. V nevalenčních pozicích má buď funktor RSTR (pro přívlastek) nebo funktor COMPL (pro doplněk); záleží tu na pozici adjektivní skupiny v povrchové podobě věty (viz 5.10 – „Doplněk (dvojitá závislost)“).

Rozhodování mezi krátkým tvarem adjektiva a trpným participiem se týká i pozice po slovese „být“, viz 7.2.2.1 – „Verbonominální predikát vs. opisné pasivum“.

!!! Rozhodování mezi krátkým tvarem adjektiva a trpným participiem proběhlo až na tektogramatické rovině. Na morfologické rovině jsou výrazy *přesvědčen*, *unaven*, *připraven* apod. vždy ohodnoceny jako tvary slovesa.

5.5.1.2.1. Nekongruentní participiální konstrukce

Nekongruentní participiální konstrukce, tzv. nespojitě přičestí zachycujeme jako vloženou vedlejší větu podmínkovou.

Efektivní kořen závislé konstrukce (uzel pro participium s t-lematem infinitivu), má funktor COND a v atributu *is_parenthesis* má vyplněnou hodnotu 1. Hodnota 1 je v atributu *is_parenthesis* vyplněna u všech uzlů reprezentujících výrazy závislé konstrukce.

Uzel pro participium má vyplněný valenční rámeček. Mezi aktanty participia obvykle chybí jedno valenční doplnění, které je vyjádřeno řídicí klauzí. Je-li tomu tak, má nově vytvořený uzel pro toto chybějící valenční doplnění zástupné t-lemma #PersPron. Mezi tímto nově vytvořeným uzlem a efektivním kořenem řídicí klauze je zachycen koreferenční vztah. V konstrukcích, ve kterých koreferenční vztah mezi jedním z aktantů participia a řídicí klauzí nepřichází v úvahu, mají uzly pro chybějící aktanty participia zpravidla zástupné t-lemma #Gen.

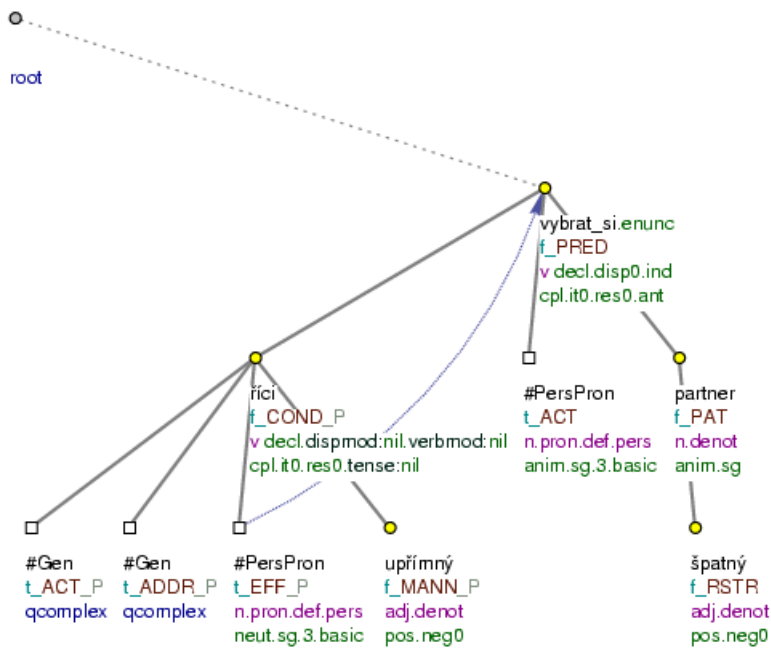
Zachycování nekongruentních participiálních konstrukcí je analogické zachycování konstrukcí s obráceným syntaktickým vztahem (viz 5.7.3.1 – „Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi“). Vzhledem k významu podmínky má však efektivní kořen závislé participiální konstrukce funktor COND, nikoli PAR, jako je tomu u obráceného syntaktického vztahu, kde význam podmínky (ani žádný jiný sémantický vztah) není. Pouze v případech, kdy není vhodné (z významových důvodů) přiřadit nekongruentní participiální konstrukci funktor COND, má efektivní kořen participiální konstrukce funktor PAR.

Příklady:

Upřímně řečeno.COND, *vybrala si špatného partnera*. [*is_parenthesis*=1] obr. 5.47

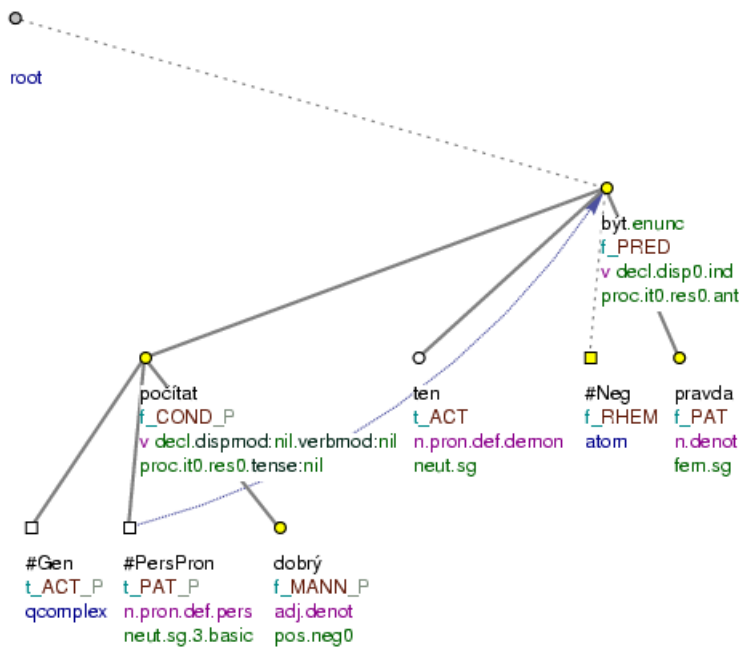
Dobře počítáno.COND, *nebyla to pravda*. [*is_parenthesis*=1] obr. 5.48

Obrázek 5.47. Nekongruentní participiální konstrukce

Upřímně řečeno, vybrala si špatného partnera.

Obrázek 5.48. Nekongruentní participiální konstrukce

Dobře počítáno, nebyla to pravda.

5.5.1.3. Přechodníkové konstrukce

Kongruentní přechodníkové tvary (jejichž subjekt se shoduje se subjektem řídicího slovesa) zachycujeme jako konstrukce doplňkové.

Efektivní kořen přechodníkové konstrukce (uzel reprezentující přechodník) má t-lemma infinitivu a funktor COMPL, závisí vždy na uzlu pro sloveso. Uzel pro přechodník má vyplněný valenční rámec (k t-lematům uzlů pro subjekt viz i 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou“). Subjekt přechodníku je vždy ve vztahu gramatické koreference se subjektem slovesa, na kterém přechodník závisí (k tomu viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou“).

Pravidla anotace doplňků viz 5.10 – „Doplňěk (dvojí závislost)“.

Příklad:

Odešel, maje.COMPL vztek na celý svět.

5.5.1.3.1. Ustrnulé přechodníkové konstrukce

Ustrnulé nekongruentní přechodníky (subjekt přechodníku se neshoduje se subjektem řídicí klauze) považujeme za adverbia (*sempos=adv*), která si ponechala omezenou část slovesného valenčního potenciálu.

T-lematem uzlu reprezentujícího ustrnulý přechodník není infinitiv příslušného slovesa, ale přítomná ustrnulá forma. Uzel pro řídicí ustrnulý přechodník má funktor podle pozice ve větné struktuře.

Ustrnulé slovesné (nejen přechodníkové) konstrukce často interpretujeme jako neslovesné frazémy (viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“).

Jako ustrnulé přechodníkové konstrukce/adverbia se vyskytují zejména následující výrazy:

takřka

takříkajíc

stoje; leže; kleče; sedě; vstoje; vleže; vkleče; vsedě

vstávaje; lehaje

chtě nechtě.DPHR

chtíc nechtíc.DPHR

soudíc; soudě co.PAT *podle čeho*.CRIT

soudíc; soudě co.EFF *o čem*.PAT

nehledíc; nehledě k čemu.PAT

nehledíc; nehledě na co.PAT

nemluvě o čem.PAT

vycházejíc; vycházeje z čeho.PAT

zahrnujíc; zahrnuje co.PAT *kam*.DIR3

nedbajíc; nedbaje čeho.PAT

ne/počítajíc; ne/počítaje co.PAT *kam*.DIR3

vyjmouc; vyjímajíc; vyjímaje co.PAT *z*.DIR1

Příklady:

*Soudě.COND *podle ministra zahraničí, je to špatný výkon*. obr. 5.49*

Spotřeba je mnohem větší, o cenách ani nemluvě.CNCS obr. 5.50

Ustrnulé přechodníkové předložky. Některé přechodníkové konstrukce ustrnulý natolik, že je obtížné přiřadit jim samotným nějaký funktor, významu nabývají až ve spojení se svým rozvíjejícím doplněním. Přestože proti chápání těchto výrazů jako předložek mluví to, že nemají pevné slovosledné postavení,

hodnotíme je jako sekundární předložky (tzn. v tektogramatickém stromě nejsou reprezentovány samostatným uzlem). Jako ustrnulé přechodníkové předložky hodnotíme výrazy:

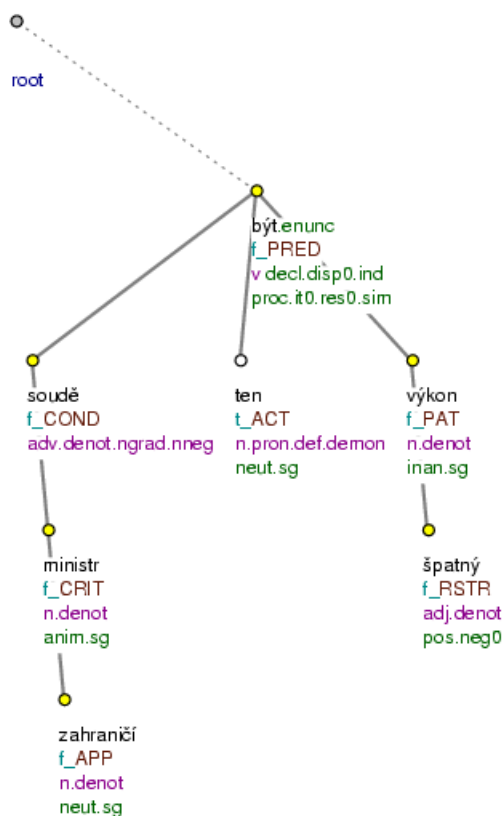
vyjma+4 (RESTR)
končíc+7 (TTILL)
konče+7 (TTILL)
počínajíc+7 (TSIN)
počínaje+7 (TSIN)

Výrazy *počínaje*+7, *počínajíc*+7, *konče*+7, *končíc*+7 mohou být užity i ve funkci operátoru (viz 7.11 – „Matematické operace a intervaly“).

Příklad:

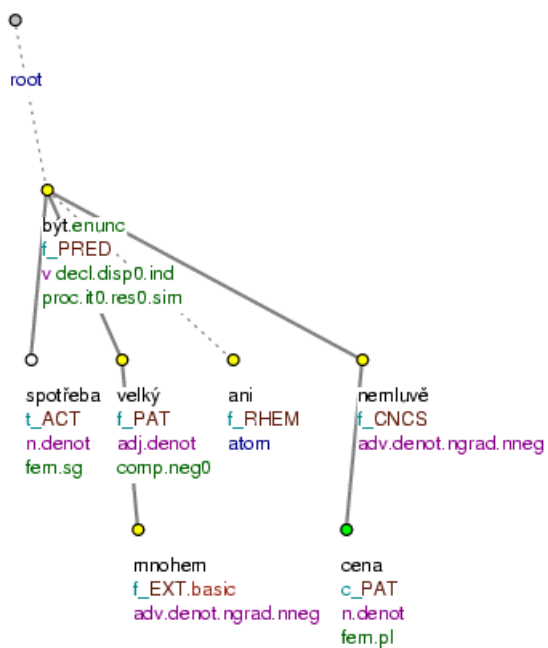
Pozvali všechny příbuzné <vyjma> jeho bratra. RESTR obr. 5.51

Obrázek 5.49. Ustrnulá přechodníková konstrukce

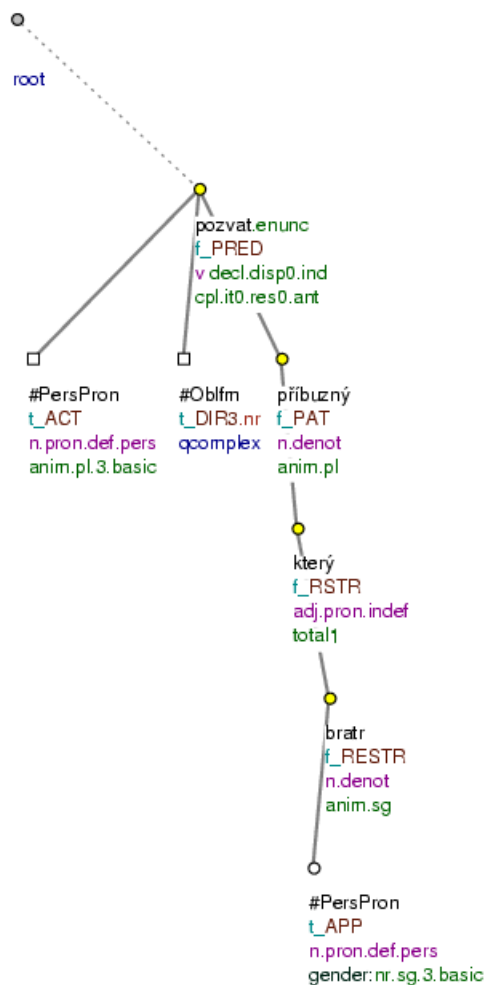
Soudě podle ministra zahraničí, je to špatný výkon.

Obrázek 5.50. Ustrnulá přechodníková konstrukce

Spotřeba je mnohem větší, o cenách ani nemluvě.

Obrázek 5.51. Ustrnulá přechodníková předložka

Pozvali všechny příbuzné, vyjma jeho bratra.

5.5.1.4. Konstrukce s adjektivy připojenými podřadicí spojkou

Je-li adjektivum rozvíjející nějaké doplnění připojeno pomocí podřadicí spojky (která vyjadřuje významový vztah tohoto adjektiva k doplnění, které rozvíjí), hodnotíme spojení podřadicí spojky a adjektiva jako závislou slovesnou klauzi, ve které není v povrchové podobě věty vyjádřeno řídicí sloveso.

V tektogramatickém stromě je na místo chybějícího slovesa doplněn uzel pro prázdné sloveso (uzel s t-lematem #EmpVerb) s funktorem, který odpovídá významu podřadicí spojky. Uzel reprezentující adjektivum závisí na uzlu pro prázdné sloveso jako patiens. Celá závislá klauze rozvíjí buď jiné adjektivum, nebo celou jmennou skupinu.

Příklady:

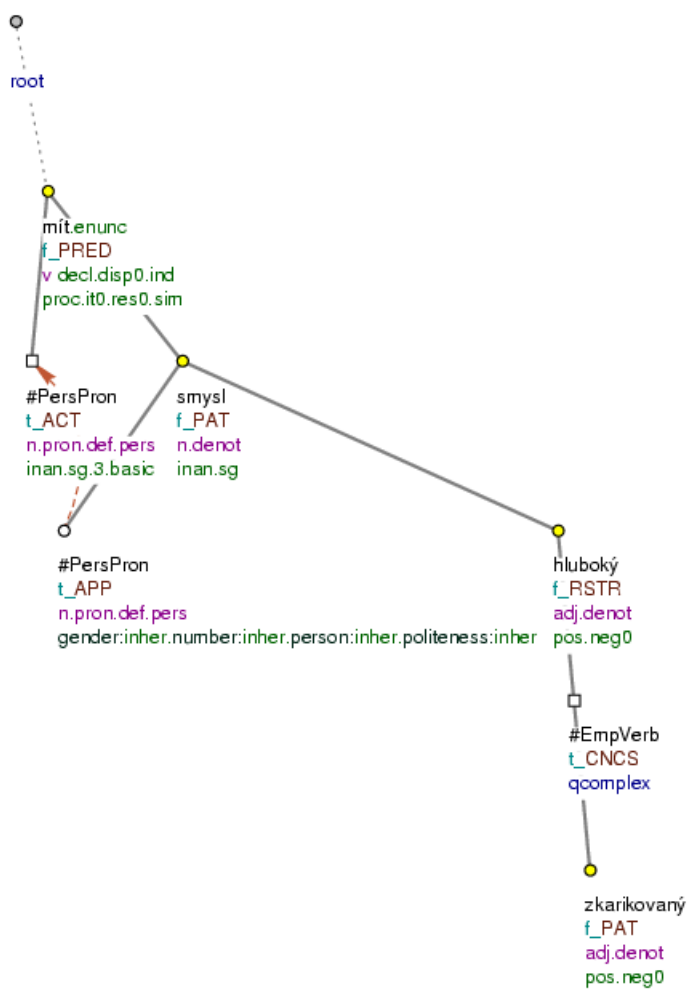
*Má svůj hluboký, <prestože> {#EmpVerb.CNCS} zkarikovaný.PAT *smysl*. obr. 5.52*

*Není moudré rozházet si to <byť> s {#EmpVerb.CNCS} potenciálním.PAT *významným politikem*. obr. 5.53*

*Měřit něco platným, <byť> {#EmpVerb.CNCS} spleteným.PAT *zákonem*.*

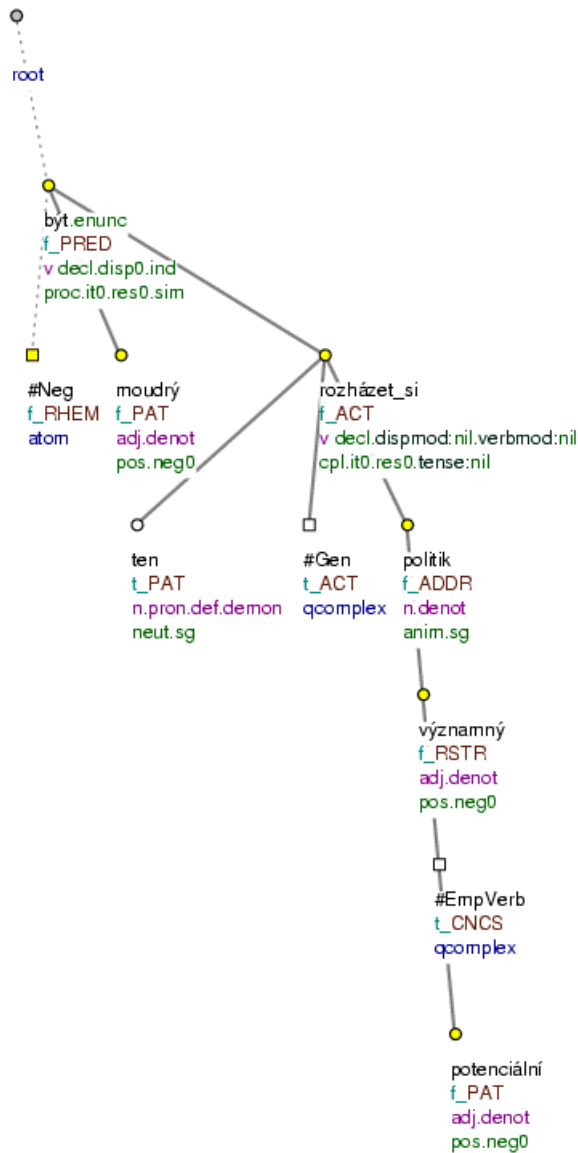
*levné, <protože> {#EmpVerb.CAUS} nepotřebné.PAT *zboží**

Obrázek 5.52. Adjektivum připojené podřadící spojkou

Má svůj hluboký, přestože zkarikovaný smysl.

Obrázek 5.53. Adjektivum připojené podřadící spojkou

Není moudrý rozházet si to byt' s potenciálním významným politikem.

5.5.2. Obsahové vs. vztažné klauze

U některých závislých klauzí uvozených vztažným zájmenem je třeba rozhodnout, zda závislá klauze je klauzí vztažnou, nebo obsahovou. K tomuto rozhodování dochází zejména ve dvou případech:

- závislá klauze potenciálně rozvíjí ukazovací zájmeno *ten*: toto ukazovací zájmeno je buď odkazovacím slovem a závislá klauze je klauzí obsahovou, nebo zájmeno *ten* zastupuje nějaké jméno a závislá klauze je klauzí vztažnou. Srov.:
- Přemýšlel o tom, kdo přijde.*
 - = *Přemýšlel o člověku, který přijde.*

Při této interpretaci je závislá klauze vztažnou klauzí.

- = *Přemýšlel (o otázce), zda přijde ten nebo onen.*

Při této interpretaci je závislá klauze obsahovou klauzí.

O konkurenci obsahových a vztažných klauzí potenciálně rozvíjejících ukazovací zájmeno *ten* viz dále 5.5.3.1 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten““.

- závislá klauze rozvíjí valenční substantivum a vyjadřuje buď valenční doplnění tohoto substantiva (obsahová klauze), nebo jen nějakou jeho vlastnost (vztažná klauze).

Rozvíjí-li závislá klauze uvozená vztažným zájmenem valenční substantivum rozhodujeme se mezi vztažnou a obsahovou klauzí na základě vymezení obou druhů závislých klauzí uvedených v 5.5 – „**Závislé slovesné klauze**“: obsahová klauze vyjadřuje aktant řídicího substantiva, vztažná klauze vyjadřuje vlastnost, bližší charakteristiku toho, co je pojmenováno řídicím substantivem. Srov.:

- *Otázka, která nebyla položena.*RSTR (= položená otázka), *nemůže být zodpovězena.*

Závislá klauze je klauze vztažná.

- *Otázka, která malba je.*PAT *nejvydařenější, nemůže být zodpovězena.*

Závislá klauze je klauze obsahová.

- *Informace, které jsme získali.*RSTR (= získané informace), *nám nepomohly.*

Závislá klauze je klauze vztažná.

- *Informace, které úvěry jsou.*PAT *výhodné, nám nepomohly.*

Závislá klauze je klauze obsahová.

Homonymní konstrukce, ve kterých není jasná hranice mezi vztažnou a obsahovou klauzí, jsou na základě dostupného kontextu zachyceny buď jako konstrukce se závislou klauzí obsahovou, nebo jako konstrukce se závislou klauzí vztažnou. Srov.:

- *Informace, která je.*RSTR *nejdůležitější, nesmí být zapomenuta.*

= *Nejdůležitější informace nesmí být zapomenuta.*

Při této interpretaci je závislá klauze vztažná.

- *Informace, která je.*PAT *nejdůležitější, nesmí být zapomenuta.*

= *Informace, která věc je nejdůležitější, nesmí být zapomenuta.*

Při této interpretaci je závislá klauze obsahová.

K důsledkům rozlišení obsahových a vztažných klauzí pro sémantický slovní druh zájmen „který“, „jaký“ viz 7.1.2 – „Zájmena ve funkci syntaktického adjektiva nebo substantiva“.

5.5.2.1. Závislé klauze připojené výrazem „co“

Výraz *co* připojuje závislé klauze obsahové, vztažné i adverbialní.

Rozlišení obsahových a vztažných klauzí připojených výrazem *co* se řídí pravidly popsanými v úvodu kapitoly 5.5 – „**Závislé slovesné klauze**“ a 5.5.2 – „Obsahové vs. vztažné klauze“. Pro rozlišení však nelze použít kritéria slovního druhu spojovacího výrazu. Spojovací výraz *co* může být hodnocen jako podřadící spojka nebo jako vztažné slovo (zájmeno). Vztažným slovem je výraz *co* tehdy, je-li v závislé klauzi valenčním nebo i volným doplněním řídicího slovesa; není-li výraz *co* doplněním řídicího slovesa, hodnotíme jej jako podřadící spojku.

Výraz „co“ připojující adverbialní klauzi. Připojuje-li výraz *co* adverbialní klauzi, je vždy hodnocen jako podřadící spojka.

Například:

<Co> odešli.TSIN, je tu klid.

Výraz „co“ připojující vztaznou klauzi. Výraz *co* připojující vztaznou klauzi může mít *co* do své slovnědruhové platnosti dvojí charakter:

- výraz *co* je vztazným slovem.

Za vztazné slovo považujeme výraz *co* tehdy, zastupuje-li v klauzi závislé jméno, ke kterému se tato klauze vztahuje. Mezi vztazným *co* a jménem v řídící klauzi je vyznačen vztah gramatické koreference.

Příklady:

Mluvil o těch, co.ACT přišli.RSTR

Dostal jsem knihu, co.PAT jsem už četl.RSTR

Člověk, co.ACT kráčí.RSTR po chodníku, je můj známý.

Žena, co.PAT potkal.RSTR na schodech, nosí krátké sukně.

V okamžiku, co.TWHEN jsem ho spatřil.RSTR, upadl na zem.

- výraz *co* je podřadící spojkou.

Výraz *co* je podřadící spojkou v těch vztazných klauzích, ve kterých je jméno, ke kterému se závislá klauze vztahuje, zastoupeno příslušným zájmenem v příslušném tvaru. Výraz *co* není v tomto případě v závislé klauzi doplněním, ale plní jen připojovací funkci a jako jiné podřadící spojky nemá v tektogramatickém stromu svůj uzel. Vztazná klauze je tu oproti vymezení v 5.5 – „**Závislé slovesné klauze**“ připojena podřadící spojkou!

Příklady:

Ten kluk, <co> ho.PAT Jirka potkal.RSTR, bydlí v naší ulici.

Dostal jsem knihu, <co> jsem ji.PAT už četl.RSTR

Schránku, <co> do ní.PAT hodil.RSTR dopis, už vybrali.

Žena, <co> ji.PAT potkal.RSTR na schodech, nosí krátké sukně.

Výraz „co“ připojující obsahovou klauzi. Výraz *co* připojující obsahovou klauzi je v pravidelných případech vždy vztazným slovem; v závislé klauzi je vždy doplněním, vyjadřuje (zpravidla) nějaké valenční doplnění řídícího slovesa této závislé klauze.

Příklady:

Přemýšlela, co.PAT si vezme.PAT na sebe.

Neuměla vysvětlit, co.PAT udělala.PAT

Pozor! Obsahové klauze připojuje výraz *co* často v korelativní dvojici s odkazovacím zájmenem *ten* (k tomu více viz 5.5.3.1 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten““), například:

Přemýšlela <o tom>, co.PAT si vezme.PAT na sebe.

Neuměla vysvětlit <to>, co.PAT udělala.PAT

Pozor! Odkazovací zájmeno *ten* před obsahovou klauzí je třeba odlišovat od zájmena *ten* zastupujícího jméno, ke kterému se vztahuje následující vztažná klauze (viz i 5.5.3.1 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten““). Srovnej:

- *Mluvil o těch.PAT, co.ACT přišli.RSTR*

Zájmeno *ten* zastupuje jméno, ke kterému se vztahuje následující vztažná klauze. Efektivní kořen vztažné klauze závisí na uzlu pro zájmeno *ten*.

- *Neuměla vysvětlit <to>, co.PAT udělala.PAT*

Zájmeno *ten* je odkazovacím slovem (v tektogramatickém stromu nemá svůj uzel), následující závislá klauze je klauze obsahová a její efektivní kořen závisí na uzlu pro řídicí sloveso v klauzi řídicí.

5.5.3. Odkazovací slova

Závislá klauze může být připojena nejen pomocí spojky nebo vztažného slova, ale v řídicí klauzi (v řídicí konstrukci) může být též přítomno tzv. odkazovací slovo. *Odkazovací slovo* je výraz zájmenné povahy (zájmeno, zájmenné příslovce), který v řídicí klauzi (v řídicí konstrukci) odkazuje k následující klauzi závislé a zřetelněji (morfologickými prostředky závislosti - předložkovou vazbou, pádem) naznačuje funkci (funktor) této závislé klauze, například:

Znepokojil se <tím>, <že> nepřišla.MEANS

jednání <o tom>, co.PAT budeme dělat.PAT

Tam, kde je funkce závislé klauze zřetelná i bez odkazovacího výrazu, je odkazovací slovo zpravidla fakultativní. Srov.:

- *Přemýšlel <o tom>, <zda> tam půjde.PAT*
- *Přemýšlel, <zda> tam půjde.PAT*

Tam, kde forma závislé klauze sama svou funkci zřetelně nevyjadřuje, je odkazovací slovo nutné. Srov.:

- *<Podle toho>, co.EFF o něm víme.CRIT, to není vhodný kandidát.*
- *Mluvil <o tom>, kdo.ACT s ním spolupracuje.PAT*

Možnost, nebo nutnost připojit závislou klauzi pomocí odkazovacího slova plyne z funktoru závislé klauze (u závislé klauze adverbialní) nebo ze zápisu formy ve valenčním rámci řídicího slova (u závislé klauze obsahové).

!!! Ve valenčních rámcích však v této fázi anotace nutnost nebo fakultativnost odkazovacího slova u aktantů vyjádřených závislou klauzí není zachycena. Zachycena není v této fázi anotace ani ne/možnost vyjádřit aktant závislou klauzí.

Odkazovací slova nemají v tektogramatickém stromu svůj uzel. Odkaz na ně je obsažen v atributu *a/aux.rf* u efektivního kořene závislé klauze.

Efektivní kořen závislé klauze má funktor podle významu odkazovacího slova a spojovacího výrazu a závisí na efektivním kořenu řídicí klauze (řídicí konstrukce).

Korelativní dvojice. Odkazovací slovo tvoří společně se spojovacím výrazem v závislé klauzi korelativní dvojici. Tyto korelativní dvojice dělíme na dvě skupiny podle toho, zda spojovacím výrazem v závislé klauzi je podřadicí spojka, nebo vztažné slovo (zájmeno nebo příslovce):

- **odkazovací slovo + spojka.**

Tvoří-li korelativní dvojici odkazovací slovo a spojka, je v tektogramatickém stromu skryta celá korelativní dvojice: v atributu *a/aux.rf* je u efektivního kořene závislé klauze uveden odkaz jak na odkazovací slovo, tak na podřadící spojku.

- **odkazovací slovo + vztažné slovo.**

Je-li spojovacím výrazem nějaké vztažné slovo, je v tektogramatickém stromu skryto jen odkazovací slovo: v atributu *a/aux.rf* je u efektivního kořene závislé klauze uveden odkaz na toto odkazovací slovo. Vztažné slovo je v tektogramatickém stromu vždy reprezentováno uzlem.

Rematizátor u odkazovacího slova. Vyskytuje-li se v povrchové podobě věty v řídící konstrukci u odkazovacího slova také rematizátor, je v tektogramatickém stromu uzel reprezentující tento rematizátor levou sestrou efektivního kořene závislé věty, například:

Přijde jen.RHEM <tehdy>, <když> mu ustoupíš.TWHEN

V následujících dílčích sekcích popisujeme konstrukce s jednotlivými typy odkazovacích slov a odlišujeme je od konstrukcí, ve kterých podobné zájmenné výrazy za odkazovací slova nepovažujeme. K základním typům korelativních dvojic patří:

- korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten“ (viz 5.5.3.1 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten““),
- korelativní dvojice s odkazovacím slovem „takový“ (viz 5.5.3.2 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „takový““),
- korelativní dvojice se zájmennými příslovci místa ve funkci odkazovacích slov (viz 5.5.3.3 – „Korelativní dvojice se zájmennými příslovci místa“),
- korelativní dvojice se zájmennými příslovci času ve funkci odkazovacích slov (viz 5.5.3.4 – „Korelativní dvojice se zájmennými příslovci času“),
- korelativní dvojice s jinými zájmennými příslovci ve funkci odkazovacích slov (viz 5.5.3.5 – „Korelativní dvojice s jinými zájmennými příslovci“).

5.5.3.1. Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten“

Nejčastějším odkazovacím slovem je ukazovací zájmeno *ten*. Zájmeno *ten* považujeme za odkazovací slovo jen pokud stojí před závislou klauzí obsahovou nebo adverbialní (tj. ne vztažnou - o rozdílu mezi vztažnou a obsahovou klauzí viz 5.5.2 – „Obsahové vs. vztažné klauze“). Před závislou klauzí vztažnou je zájmeno *ten* skutečným doplňním, které je reprezentováno samostatným uzlem v tektogramatickém stromu, na kterém závisí efektivní kořen závislé klauze.

Příklady vět s odkazovacím slovem „ten“:

Neuměla vysvětlit <to>, <co>.PAT udělala.PAT obr. 5.54

Bavil se <tím>, <že> přišla.MEANS obr. 5.55

Koupili dvě sady lega s <tím>, <že> dají.ACMP každému synovi jednu.

Přemýšlel <o tom>, <že> tam půjde.PAT

Homonymní konstrukce, ve kterých není jasná hranice mezi vztažnou a obsahovou klauzí, jsou na základě dostupného kontextu zachyceny buď jako konstrukce se závislou klauzí obsahovou (zájmeno *ten* je odkazovacím slovem), nebo jako konstrukce s závislou klauzí vztažnou (zájmeno *ten* není odkazovací a je reprezentováno samostatným uzlem v tektogramatickém stromu). Srov.:

- *Přemýšlel o tom, kdo přijde.*

= *Přemýšlel o člověku, který přijde.*

Při této interpretaci je závislá klauze vztažná, její efektivní kořen má funktor RSTR a závisí na uzlu pro zájmeno *ten*.

- *Přemýšlel o tom, kdo přijde.*

= *Přemýšlel o otázce, zda přijde ten nebo onen.*

Při této interpretaci je závislá klauze obsahová, její efektivní kořen má funktor PAT a závisí na uzlu pro sloveso *přemýšlet*, zájmeno *ten* je zde odkazovacím slovem a není v tektogramatickém stromu reprezentováno uzlem.

Korelativní dvojice „čím“ - „tím“. Specifickou korelativní dvojicí s odkazovacím slovem *ten* je dvojice *čím - tím*, například:

Čím.DIFF je.DIFF víno starší, <tím> je lepší.

Pravidla anotace konstrukcí s touto korelativní dvojicí jsou popsána v 7.5 – „**Specifické konstrukce s významem „diference“**“.

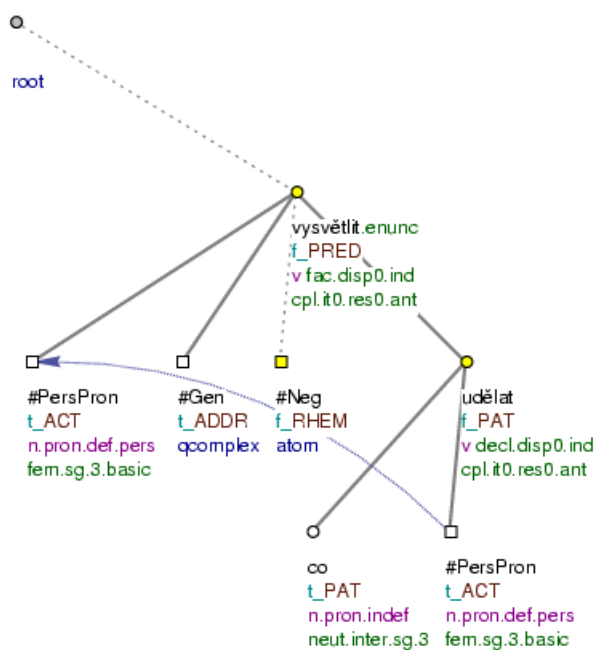
Vytýkací důrazový opis. Při tzv. vytýkacím důrazovém opise nepovažujeme zájmeno *ten* za odkazovací slovo, ale zájmeno *ten* je tu plnovýznamovým slovem, které je v tektogramatickém stromu reprezentováno uzlem; závislá vztažná klauze závisí na uzlu pro toto zájmeno, její efektivní kořen má funktor RSTR.

Příklady:

Je to.PAT Izrael.ACT, kdo brzdí.RSTR mírový proces.

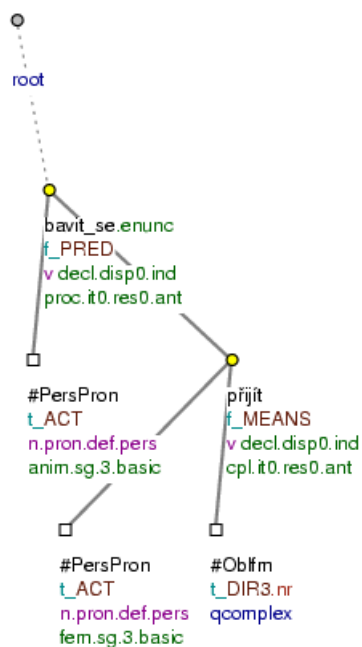
Byli to.PAT českoslovenští občané.ACT, kteří hynuli.RSTR v koncentračních táborech.

Obrázek 5.54. Odkazovací slovo „ten“

Neuměla vysvětlit to, co udělala.

Obrázek 5.55. Odkazovací slovo „ten“

Bavil se tím, že přišla.

5.5.3.2. Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „takový“

Výraz *takový* má funkci odkazovacího slova zpravidla před závislou klauzí přísudkovou a závislou klauzí vztahnou, které jsou připojeny zejména vztahným zájmenem *jaký*.

Příklady:

Přidělili nám vedoucího <takového>, jaký.ACT se jim hodil.RSTR obr. 5.56

Podpora jeho strany je <taková>, jaká.PAT opravdu je.PAT obr. 5.57

Dostal jsem knížku <takovou>, jakou.PAT jsem chtěl.RSTR

V konstrukcích, ve kterých stojí výraz *takový* před závislou vztahnou klauzí samostatně (tj. nerozvíjí substantivum), je třeba zvážit, zda tu výraz *takový* nemá substantivní platnost (viz k tomu 7.1.2 – „Zájmena ve funkci syntaktického adjektiva nebo substantiva“):

- **výraz „takový“ je syntaktickým substantivem.**

V případě, že výraz *takový* má substantivní platnost, neskrývá se jako odkazovací slovo a vztahná klauze závisí na uzlu pro tento výraz.

Příklad:

Jsou tací.ACT, kteří rádi hladovějí.RSTR

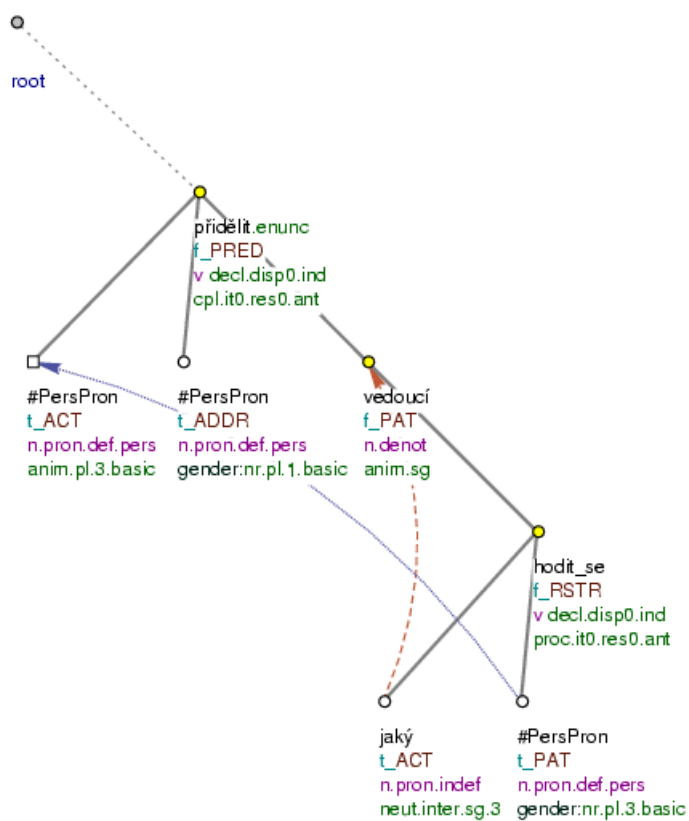
- **výraz „takový“ je syntaktickým adjektivem.**

V případě, že výraz *takový* má adjektivní platnost, zachytí se jako odkazovací slovo, vztahná klauze závisí na nově doplněném (zpravidla zkopírovaném) uzlu pro řídící substantivum.

Příklad:

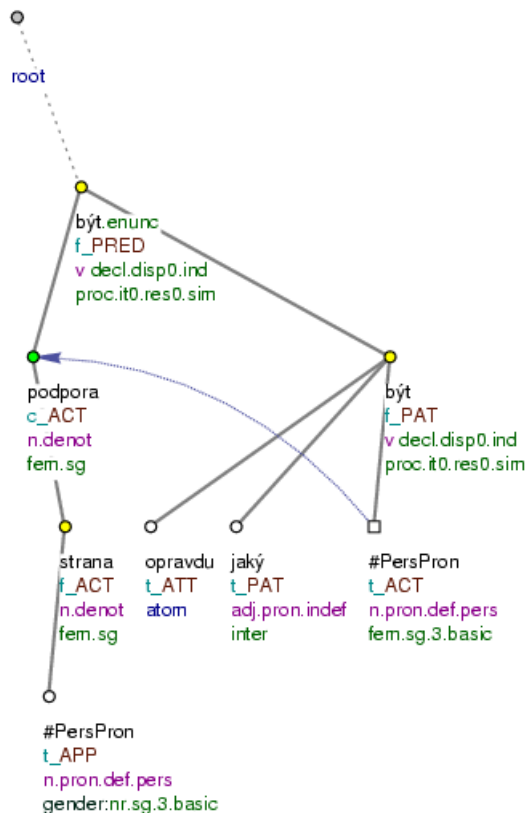
Máme hodně studentů, ale potřebovali bychom <takové> {student.PAT}, kteří by byli.RSTR vzdělání v nějakém ekonomickém oboru

Obrázek 5.56. Odkazovací slovo „takový“

Přidělili nám vedoucího takového, jaký se jim hodil.

Obrázek 5.57. Odkazovací slovo „takový“

Podpora jeho strany je taková, jaká opravdu je.

Výraz „takový“ není odkazovacím slovem. Výraz *takový* nepovažujeme za odkazovací slovo zejména před závislou klauzí účinkovou připojenou spojkou *že*. V těchto konstrukcích má efektivní kořen závislé klauze funktor RESL a závisí na uzlu pro výraz *takový* (více viz 7.7 – „**Konstrukce se závislou klauzí účinkovou**“).

Příklady:

Vedoucí je takový.PAT, že ho obdivujeme.RESL

On je vedoucí.PAT takový.COMPL, že jim ho závidíme.RESL

5.5.3.3. Korelativní dvojice se zájmennými příslovci místa

Zájmenné příslovce místa (*tam*, *odtud*, *tudy*) vytvářejí korelativní dvojice zejména se vztažnými slovy (*kde*, *kam*, *odkud*, *kudy*), zřídka se spojkami. Jedná se například o následující dvojice:

- zájmenné příslovce místa v korelativní dvojici se vztažným slovem:

- funkce zájmenného příslovce a vztažného slova je stejná:

tam - kam
tam - kde
odtud - odkud
tudy - kudy

- funkce zájmenného příslovce a vztažného slova je odlišná:

tam - kudy
tam - odkud

- zájmenné příslovce místa v korelativní dvojici se spojkou:

tam - co
tudy - co

Za odkazovací slovo považujeme zájmenné příslovce místa v řídicí konstrukci tehdy, je-li jeho funkce stejná jako funkce vztažného příslovce v závislé klauzi nebo je-li závislá klauze připojená spojkou. V těchto případech závisí efektivní kořen závislé klauze na efektivním kořenu řídicí konstrukce a má některý z funktorů pro doplnění místa (viz 6.4 – „**Funktory místa**“).

Příklady:

Šel jen <tam>, kam.DIR3 ho pozvali.DIR3 obr. 5.58

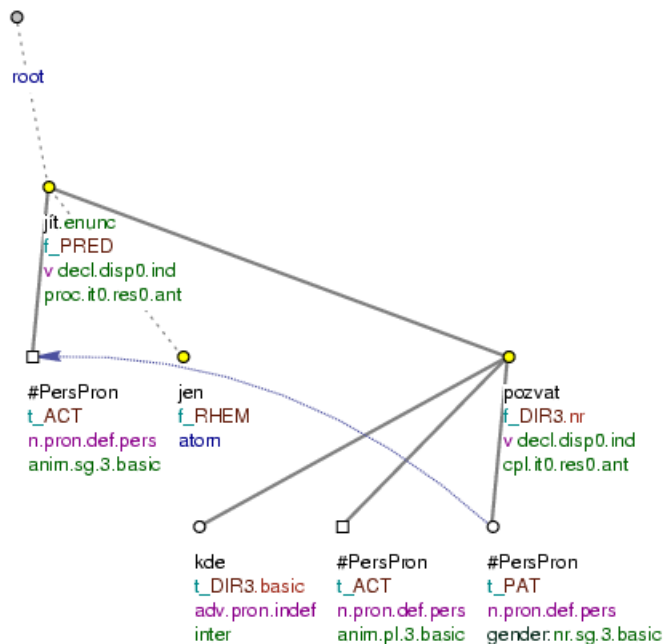
Díval se <odtamtud>, odkud.DIR1 se vždycky dívám.DIR1 já. obr. 5.59

Šel <tam>, kam.DIR3 ho nohy nesly.DIR3

pozvánka <tam>, kam.DIR3 nikdy nepojedeme.DIR3

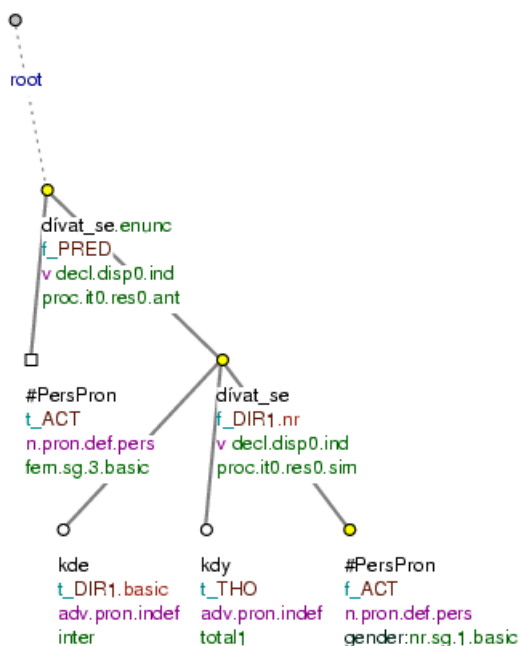
Viděl jsem ho <tam>, <co> jsem ho potkal.LOC minule.

Obrázek 5.58. Zájmenné příslovce místa ve funkci odkazovacího slova

Šel jen tam, kam ho pozvali.

Obrázek 5.59. Zájmenné příslovce místa ve funkci odkazovacího slova

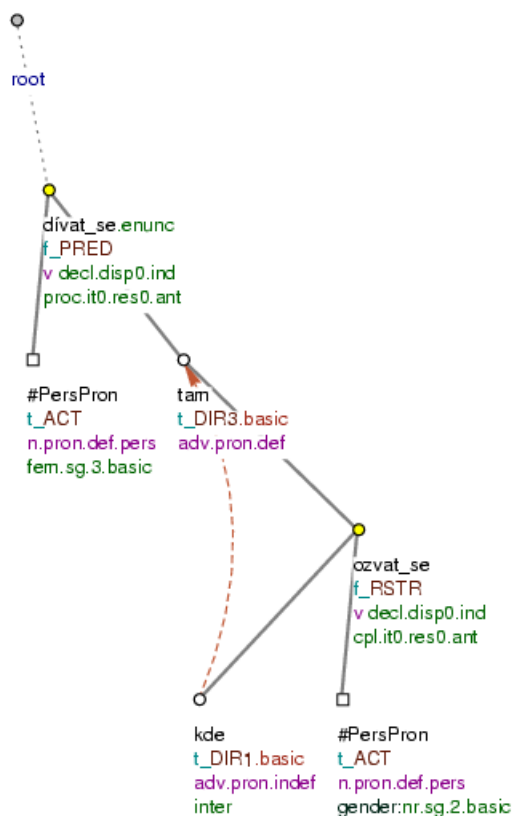
Dívala se odtamtud, odkud se vždycky dívám já.

Zájmenné příslovce místa není odkazovacím slovem. Tam, kde je funkce obou příslovečných výrazů (v řídicí konstrukci a v závislé klauzi) rozdílná, zájmenné příslovce v řídicí konstrukci za odkazovací slovo nepovažujeme, každý z příslovečných výrazů je reprezentován samostatným uzlem. Efektivní kořen závislé klauze závisí na uzlu pro zájmenné příslovce v řídicí konstrukci a má funktor RSTR.

Příklad:

Dívala se tam.DIR3, odkud.DIR1 ses ozval.RSTR obr. 5.60

Obrázek 5.60. Zájmenné příslovce místa není odkazovacím slovem

Dívala se tam, odkud ses ozval.

5.5.3.4. Korelativní dvojice se zájmennými příslovci času

Zájmenná příslovce času vytvářejí korelativní dvojice jak se vztažnými slovy, tak se spojkami. Jedná se zejména o následující korelativní dvojice:

- zájmenné příslovce času v korelativní dvojici se vztažným slovem:

- funkce zájmenného příslovce a vztažného slova je stejná:

tehdy - kdy
dotehdy - dokdy
odtehdy - odkdy
potud - pokud

- funkce zájmenného příslovce a vztažného slova je odlišná:

odtehdy - kdy
dotehdy -kdy

- zájmenné příslovce času v korelativní dvojici se spojkou:

tehdy - když
odtehdy - když
dotehdy - když
předtím - než
poté - co

Za odkazovací slovo považujeme zájmenné příslovce času v řídicí konstrukci *tehdy*, je-li jeho funkce stejná jako funkce vztažného příslovce v závislé klauzi nebo je-li závislá klauze připojená spojkou. V těchto případech závisí efektivní kořen závislé klauze na efektivním kořenu řídicí konstrukce a má některý z časových funktorů (viz 6.3 – „Časové funktoři“).

Příklady:

Šli tam <tehdy>, kdy.TWHEN už tam nikdo nebyl.TWHEN obr. 5.61

Bydleli tam <odtehdy>, odkdy.TSIN jim to bylo dovoleno.TSIN obr. 5.62

Udělal to <předtím>, <než> šla.TWHEN do nemocnice.

Navštívíme vás jen <tehdy>, <když> nás pozvete.TWHEN

naše pozvání jedině <tehdy>, <když> vy pozvete.TWHEN nás

Odkazovací slovo „poté“. Za odkazovací slovo s časovým významem považujeme i výraz *poté*. Výraz *co* je v korelativní dvojici s výrazem *poté* podřadící spojkou (připojuje adverbialní klauzi; viz i 5.5.2.1 – „Závislé klauze připojené výrazem „co““).

Příklad:

Odjela <poté>, <co> všechno vyřídila.TWHEN

Korelativní dvojice *poté - co*, ale i jiné korelativní dvojice bývají součástí časových syntagmat (například: *krátce předtím, než; dva dny poté, co*). V souladu s pravidly uvedenými v 5.11.3 – „Vzájemný vztah dvou a více místních nebo časových doplnění“ může závislá klauze rozvíjet i předcházející časové doplnění (měrový nebo časový akuzativ, časové adverbium). Srov.:

- *Odjela dva měsíce.TWHEN <poté>, <co> porodila.TWHEN*

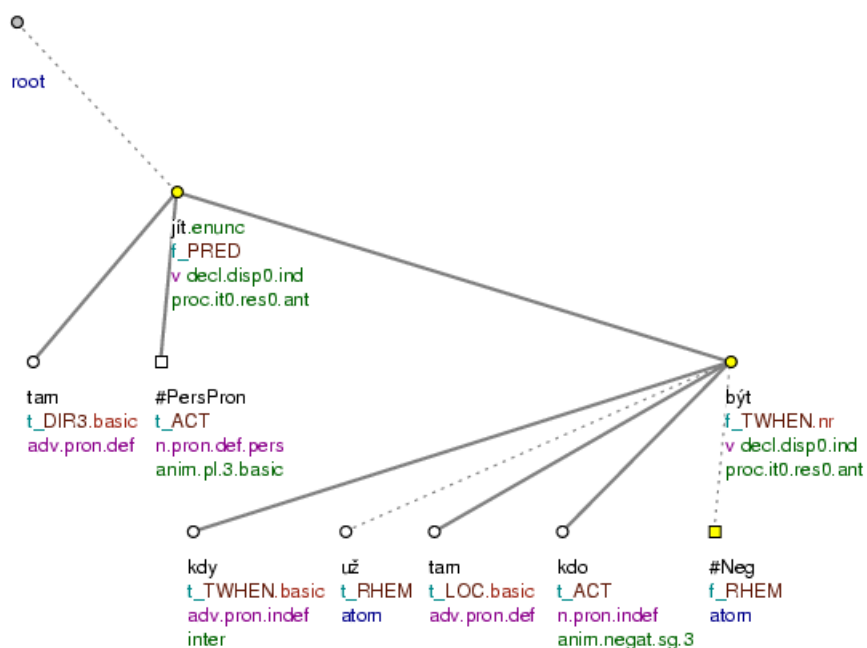
Závislá adverbialní klauze připojená korelativní dvojicí *poté -co* rozvíjí časové doplnění *dva měsíce* (srov. obr. 5.63).

Další příklady:

Vrátila se 5 minut.TWHEN <poté>, <co> Jirka odešel.TWHEN

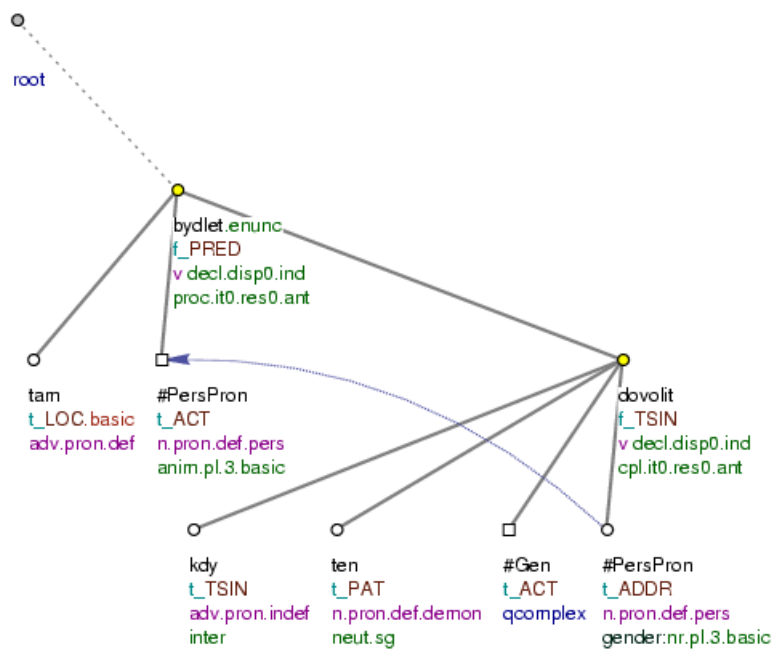
Odjela dva měsíce.TWHEN <od toho>, kdy.TWHEN porodila.TWHEN.

Obrázek 5.61. Zájmenné příslovce času ve funkci odkazovacího slova

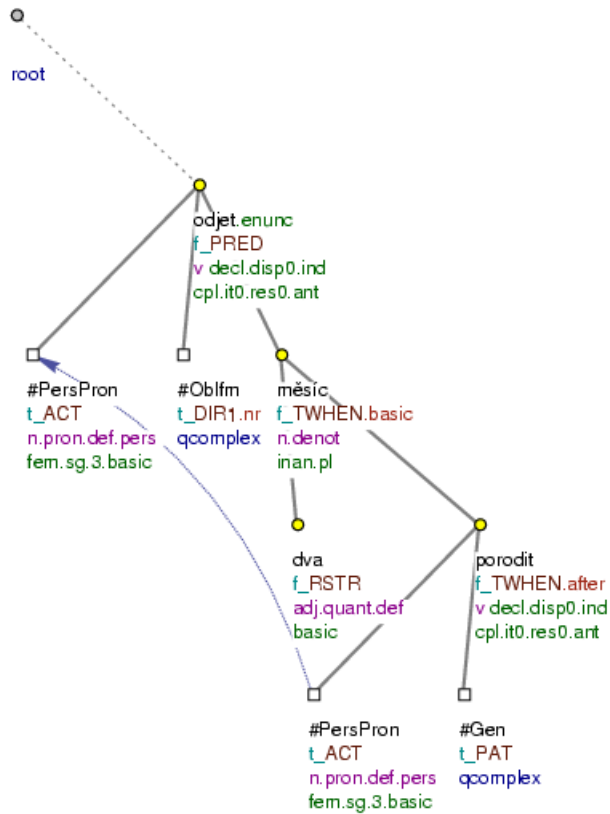
Šli tam tehdy, kdy už tam nikdo nebyl.

Obrázek 5.62. Zájmenné příslovce času ve funkci odkazovacího slova

Bydleli tam odtehdy, odkdy jim to bylo dovoleno.

Obrázek 5.63. Výraz „poté“ ve funkci odkazovacího slova

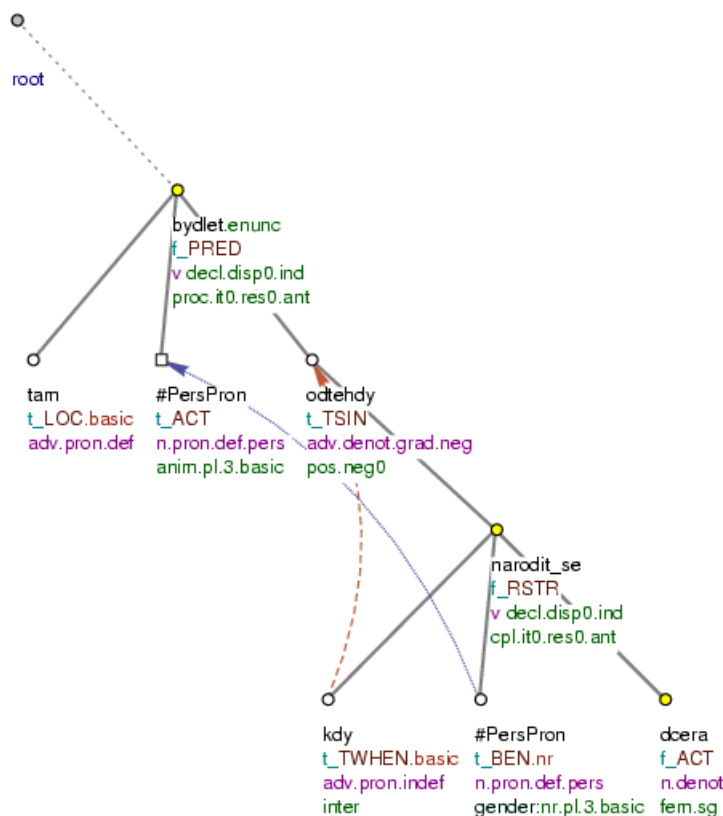
Odjela dva měsíce poté, co porodila.

Zájmenné příslovce času není odkazovacím slovem. Tam, kde je závislá klauze připojena vztahným příslovcem a funkce obou příslovečných výrazů (v řídicí konstrukci a v závislé klauzi) je rozdílná, zájmenné příslovce v řídicí konstrukci za odkazovací slovo nepovažujeme. Každý z obou zájmenných výrazů je reprezentován samostatným uzlem. Efektivní kořen závislé klauze má funktor *RSTR* a závisí na uzlu pro zájmenné příslovce v řídicí konstrukci.

Příklad:

Bydleli tam odtehdy.TSIN, kdy.TWHEM se jim narodila.RSTR dcera. obr. 5.64

Obrázek 5.64. Zájmenné příslovce času není odkazovacím slovem

Bydleli tam odtehdy, kdy se jim narodila dcera.

5.5.3.5. Korelativní dvojice s jinými zájmennými příslovci

Za odkazovací slova považujeme i celou řadu dalších zájmenných příslovcí v korelativních dvojicích jak se vztažným slovem, tak se spojkou. Jde zejména o následující dvojice:

- zájmenná příslovce v korelativní dvojici se vztažným slovem:

tak - jak
tolik - kolik
tolikrát - kolikrát

- zájmenná příslovce v korelativní dvojici se spojkou:

proto - aby
proto - že
tak - aby
tak - že
tehdy - kdyby

Zájmenná příslovce v korelativní dvojici se vztažným slovem. Pro odkazovací slovo v korelativní dvojici se vztažným slovem platí, že zájmenné příslovce ve funkci odkazovacího slova má stejnou funkci jako vztažné slovo v závislé klauzi.

Příklady:

Udělal to <tak>, jak MANN sis přál. MANN obr. 5.66

Dostal <tolik>, <kolik>.PAT <chtěl>.PAT

Zájmenná příslovce v korelativní dvojici se spojkou. Pro odkazovací slovo v korelativní dvojici se spojkou platí, že spojka připojuje závislou klauzi obsahovou nebo adverbální (tj. ne vztážnou), jejíž funkci (funktor efektivního kořene) zřetelně vymezuje právě zájmenné příslovce v řídicí konstrukci, které zde má jen tuto jedinou funkci - odkazovat ke klauzi závislé.

Příklady:

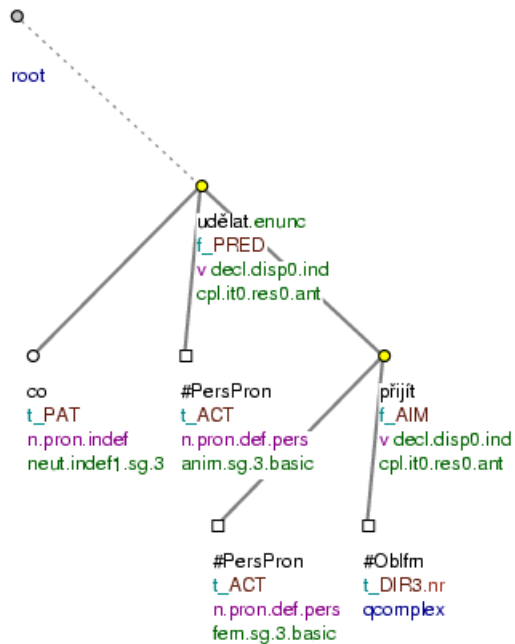
Udělal něco <proto>, <aby> přišla.AIM obr. 5.65

Pracoval <tak>, <aby> nikdo nic nenamítal.MANN

Mohla by jet <tehdy>, <kdyby> nebyla nemocná.COND.

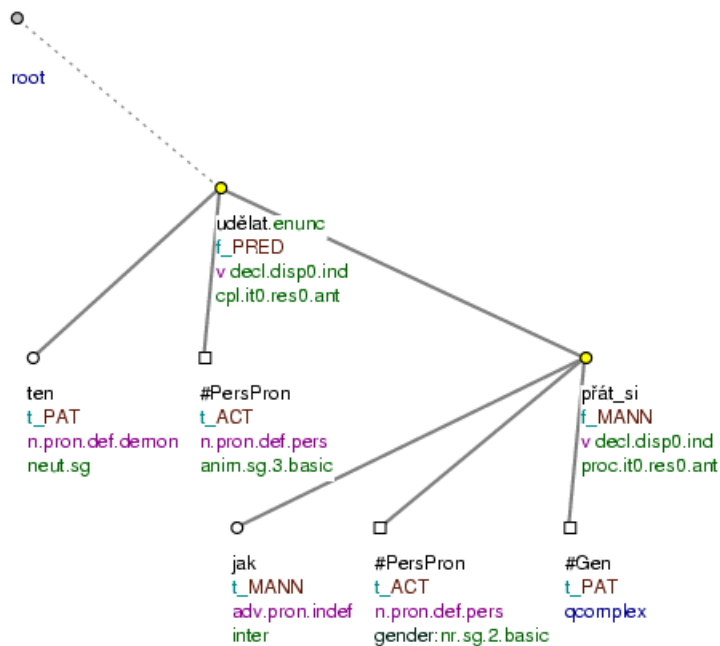
Pozor! Příslovné výrazy *tolik*, *natolik*, *tak* uvozující závislou klauzi účinkovou za odkazovací slova nepovažujeme, efektivní kořen závislé klauze s funktořem *RESL* závisí právě na uzlech pro tyto příslovné výrazy (více viz 7.7 – „**Konstrukce se závislou klauzí účinkovou**“).

Obrázek 5.65. Zájmenné příslovce ve funkci odkazovacího slova

Udělal něco proto, aby přišla.

Obrázek 5.66. Zájmenné příslovce ve funkci odkazovacího slova

Udělal to tak, jak sis přál.

5.5.4. Nepravé závislé klauze

Jako konstrukce s *nepravými závislými klauzemi* jsou označována taková spojení dvou klauzí, kdy mezi obsahy obou klauzí je významový vztah koordinace, který je však vyjádřen hypotaktickou formou.

Užitím podřadicí spojky však vnáší autor textu do spojení klauzí záměrně nový význam (účel, podmínku), který ve skutečnosti mezi obsahy klauzí není. Při zachycování konstrukcí s nepravými závislými klauzemi dáváme proto v zásadě přednost jazykovému ztvárnění před obsahovým vztahem. Respektujeme tedy to, že autor výpovědi zvolil pro své vyjádření hypotaktickou formu (jako stylistické ozvláštnění).

Efektivní kořen nepravé závislé klauze má příslušný funktor podle významu, který nese spojovací výraz, a závisí na efektivním kořenu řídicí konstrukce.

V případech, kdy spojovacím výrazem obou klauzí je taková spojka, která je již výrazně na přechodu k souřadícím spojkám, vidíme v konstrukci již souřadné spojení. Zmiňujeme se v této sekci i o těchto případech (přestože způsobem anotace sem nepatří), a to z toho důvodu, že tyto konstrukce bývají většinou ještě považovány za hypotaktické (a spojovací výrazy v nich za podřadicí).

Nepravé závislé klauze jsou buď vztažné (viz 5.5.4.1 – „Nepravé závislé klauze vztažné“), nebo spojkové (viz 5.5.4.2 – „Nepravé závislé klauze spojkové“).

5.5.4.1. Nepravé závislé klauze vztažné

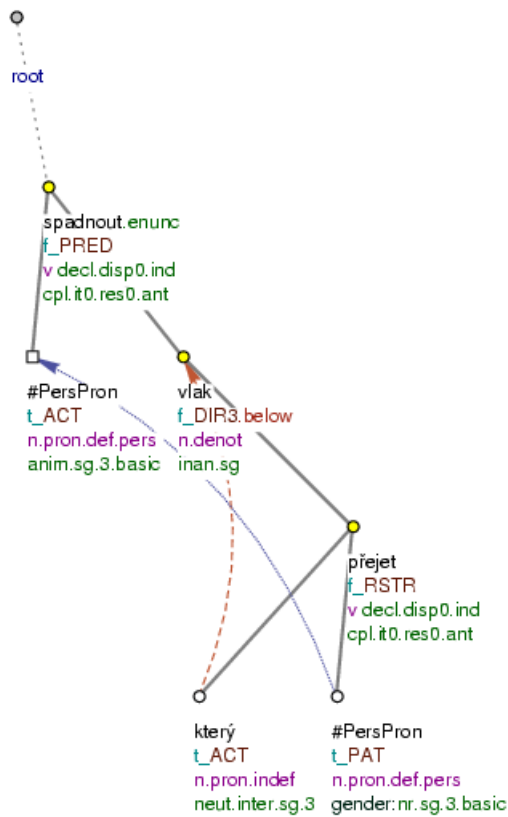
Nepravou závislou klauzí vztažnou, připojenou vztažnými zájmeny a příslovci (*který, kde*), zachycujeme jako závislou klauzí, jejíž efektivní kořen závisí na uzlu pro řídicí substantivum a má funktor RSTR.

Příklady:

Spadl pod vlak, který ho přejel. RSTR obr. 5.67

Obvinili ředitelku za špatné zacházení se psy, kteří v útulku údajně *hynou*.RSTR hladem.

Obrázek 5.67. Nepravá závislá klauze vztažná

Spadl pod vlak, který ho přejet.

5.5.4.1.1. Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „příčemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž“

Spojení dvou klauzí z nichž druhá je připojena vztažnými spojovacími výrazy: *což*, *příčemž*, *načež*, *pročež*, *začež*, *aniž* apod. (v některých pracích považované za konstrukci s nepravou závislou klauzí), hodnotíme v pravidelných případech jako souřadné spojení dvou klauzí.

Pravidla zachycování souřadných spojení viz 5.6 – „**Souřadnost**“.

Spojovací výrazy *což*, *příčemž*, *načež*, *pročež*, *začež*, *aniž* apod. dělíme do dvou skupin podle toho, zda plní v druhé klauzi vedle funkce připojovací ještě funkci závislého doplnění:

- **spojovací výrazy, které neplní funkci závislého doplnění a stávají se souřadící spojkou:**

příčemž
načež
začež
pročež
aniž

Uzel reprezentující tyto spojovací výrazy představuje kořen souřadné struktury. Významový vztah mezi souřadně spojenými klauzemi se vyjádří některým z funktořů pro význam souřadného spojení (viz 6.12 – „**Funktory pro významy souřadných spojení**“).

Příklady:

Nedohodli se, pročež.CSQ nastal nový boj. [nodetype=coap] obr. 5.68

Vyšel z domu, načež.CONJ začala bouřka. [nodetype=coap]

Šel, příčemž.CONJ neviděl. [nodetype=coap]

Spojovací výraz „aniž“. Spojovací výraz *aniž* neguje význam predikátu v druhé souřadně spojené klauzi. Na kořen souřadné struktury je proto doplněn uzel pro syntaktickou negaci, uzel s t-lematem #Neg, který dostane funktor CM (viz i 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadící spojky“). Srov.:

- *Dostal odměnu, aniž.ADVS se o ni zasloužil. [nodetype=coap]*

= *Dostal odměnu, ale nezasloužil se o ni.*

Na kořen souřadné struktury s t-lematem *aniž* bude doplněn uzel pro syntaktickou negaci, uzel s t-lematem #Neg a s funktorem CM (srov. obr. 5.69).

- **spojovací výraz, který má funkci závislého doplnění:**

což

Spojovací výraz *což* (i v nepřímých pádech: *bez čehož, čemuž, za což*) je v klauzi, kterou připojuje zároveň i závislým, často valenčním doplněním. Uzel reprezentující výraz *což* má proto funktor podle pozice tohoto doplnění ve větě struktuře. Kořen souřadné struktury v těchto konstrukcích představuje uzel reprezentující přítomnou interpunkční čárku. Efektivní kořen připojené klauze má vždy shodný funktor s efektivním kořenem druhého (resp. prvního) souřadně spojeného členu.

Příklady:

Při reklamaci došlo k chybě, za což.PAT se vám omlouváme. [#Comma.CONJ] obr. 5.70

Dostal jich jen 5, což.ACT je ostuda. [#Comma.CONJ] obr. 5.71

Pozor! Klauze připojená vztahným výrazem *což* nemusí vždy navazovat na celou předchozí klauzi, ale též jen na některou její část i jen na jediné doplnění. V takových případech zachycujeme souřadné spojení jen mezi připojenou klauzí a částí, k níž se tato klauze vztahuje. Často tu jde o vztah apoziční. Efektivní kořen připojené klauze má i zde shodný funktor s efektivním kořenem druhého (resp. prvního) souřadně spojeného členu.

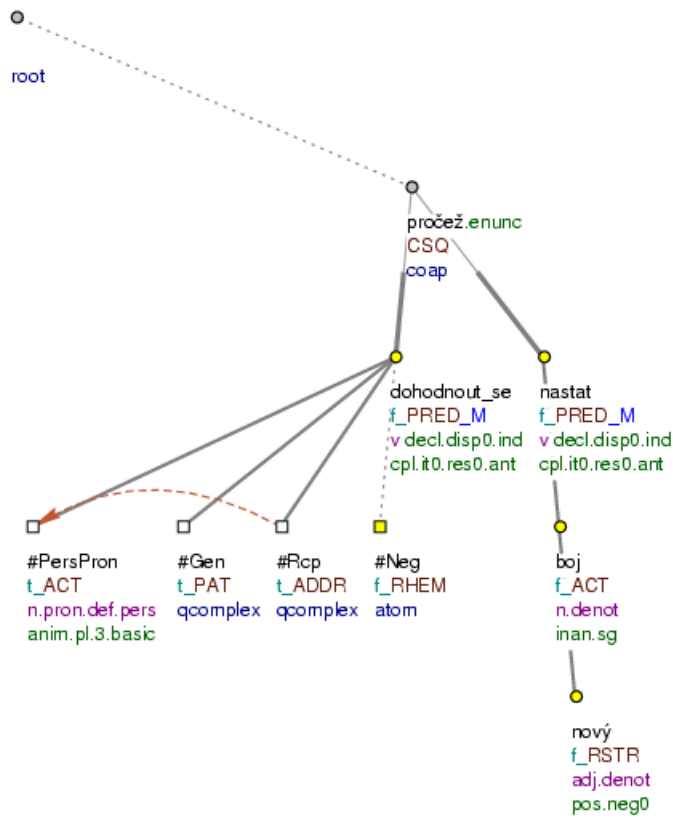
Příklady:

O práci přijdou všichni.ACT [is_member=1], kdo pracovali, což.ACT je.ACT [is_member=1] asi 46 lidí. [#Comma.APPS] obr. 5.72

Doufám, že problémy se budou projednávat s kvalifikovanými lidmi.ADDR [is_member=1], což.ACT jsou.ADDR [is_member=1] především funkcionáři federálních svazů. [#Comma.APPS]

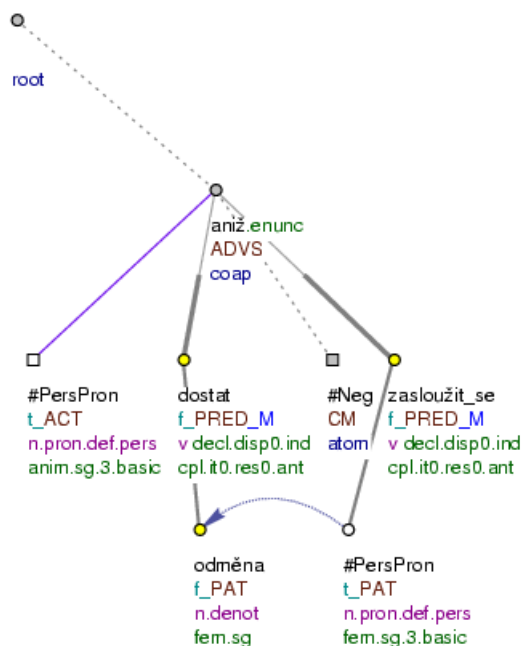
Ke gramatické koreferenci spojovacího výrazu *což* viz 8.2.2.2 – „Koreference vztahného výrazu „což““.

Obrázek 5.68. Konstrukce se spojovacími výrazem „pročež“

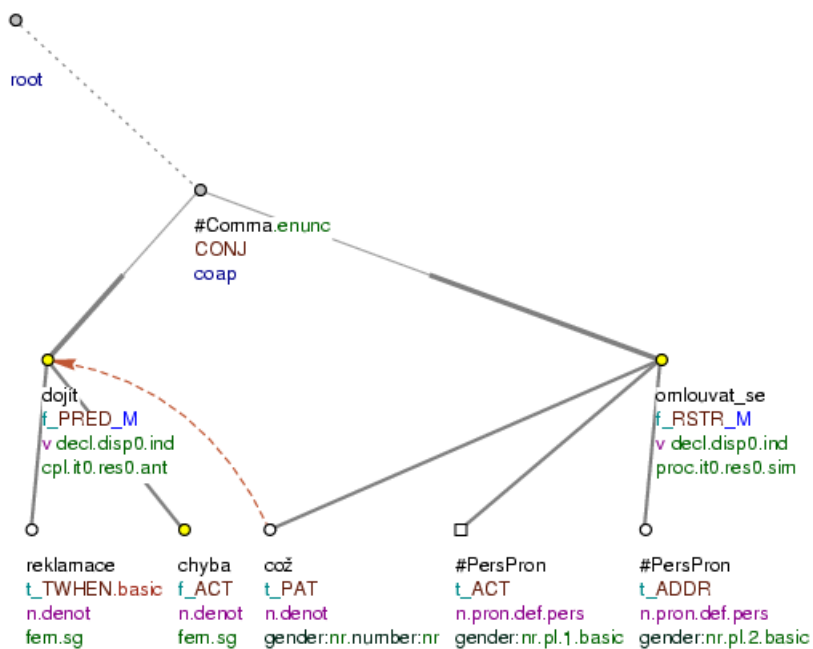
Nedohodli se, pročež nastal nový boj.

Obrázek 5.69. Konstrukce se spojovacím výrazem „aniž“

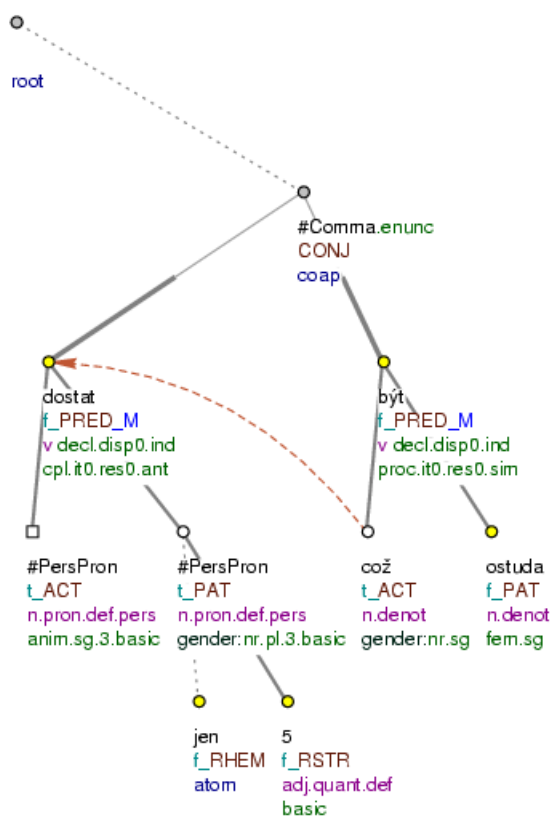
Dostal odměnu, aniž se o ni zasloužil.

Obrázek 5.70. Konstrukce se spojovacím výrazem „což“

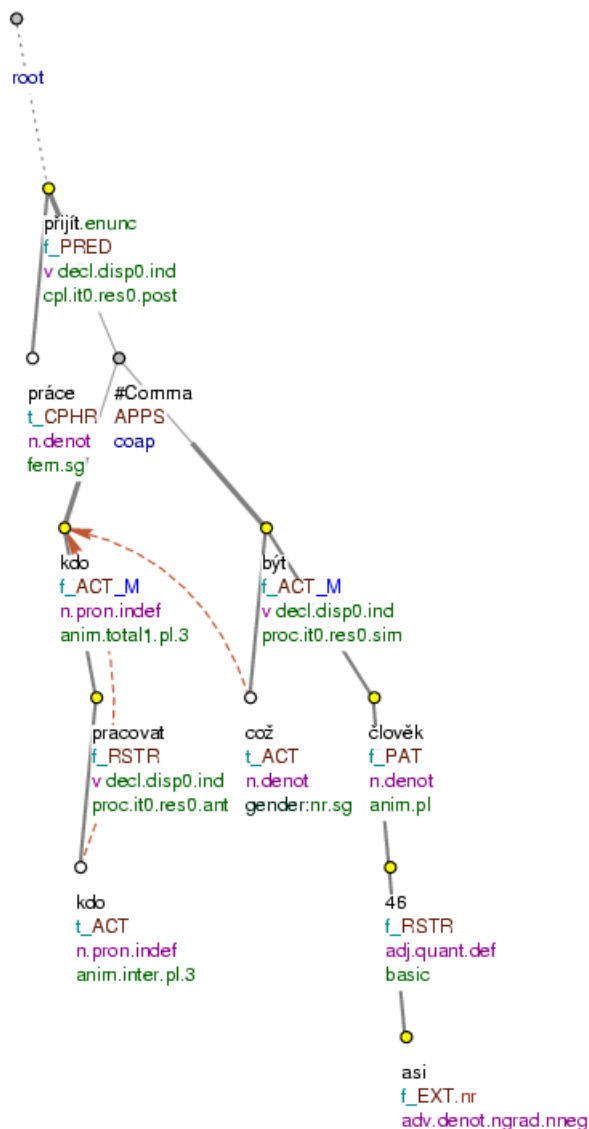
Při reklamaci došlo k chybě, za což se vám omlouváme.

Obrázek 5.71. Konstrukce se spojovacím výrazem „což“

Dostal jich jen 5, což je ostuda.

Obrázek 5.72. Konstrukce se spojovacím výrazem „což“

O práci přijdou všichni, kdo pracovali, což je asi 46 lidí.

5.5.4.2. Nepravé závislé klauze spojkové

K nepravým závislým klauzím spojkovým patří zejména nepravé závislé klauze účelové se spojkou *aby* a nepravé závislé klauze podmínkové se spojkami *jestliže*, *-li*, *když*.

Nepravá závislá klauze účelová. Nepravou závislou klauzí účelovou se spojkou *aby* zachycujeme jako závislou klauzí, jejíž efektivní kořen má funktor AIM.

Příklad:

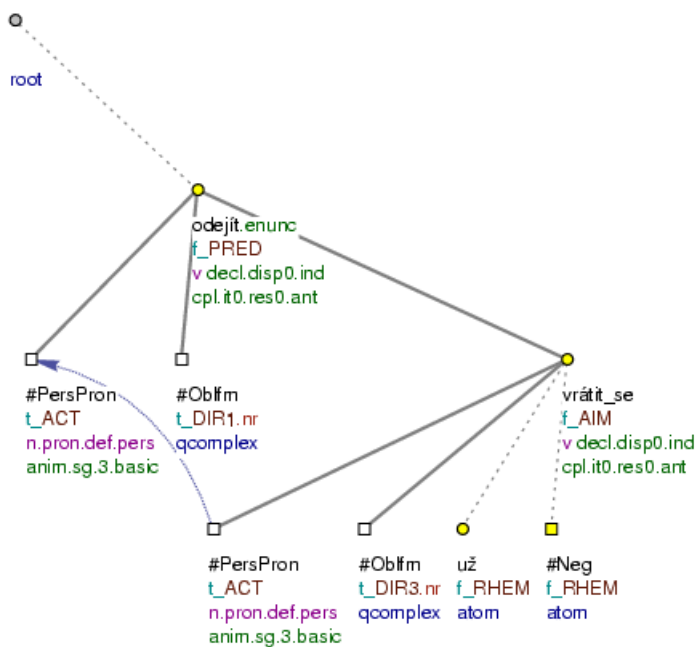
Odešel, *<aby>* se už *nevrátil*. AIM obr. 5.73

Nepravá závislá klauze podmínková. I u konfrontačního spojení dvou klauzí pomocí pořadických spojek *jestliže*, *-li*, *když* respektujeme jazykovou formu a spojení zachycujeme jako konstrukci se závislou klauzí podmínkovou, jejíž efektivní kořen má funktor COND.

Příklad:

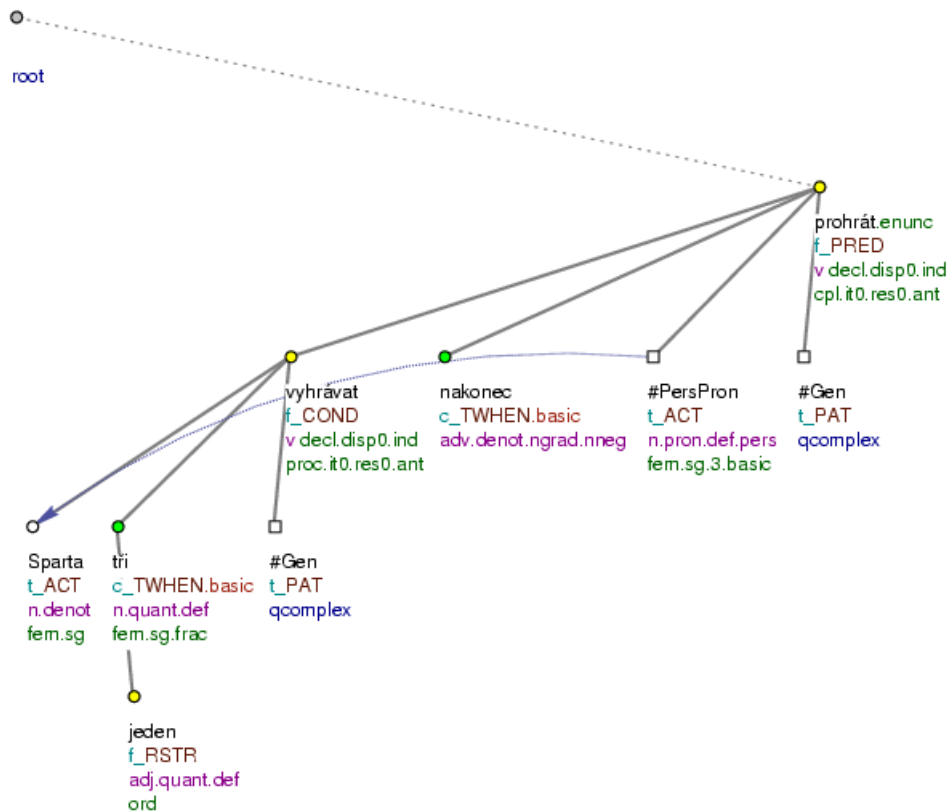
<Jestliže> Sparta v první třetině vyhrávala.COND, nakonec prohrála. obr. 5.74

Obrázek 5.73. Konstrukce s nepravou závislou klauzí účelovou

Odešel, aby se už nevrátil.

Obrázek 5.74. Konstrukce s nepravou závislou klauzí podmínkovou

Jestliže Sparta v první třetině vyhrávala, nakonec prohrála.

5.5.4.2.1. Konstrukce se spojovacími výrazy „kdežto“ a „takže“

Spojky *kdežto* a *takže* (v některých syntaktických pracích považované za podřadící) hodnotíme jako spojky souřadící a klauze jimi spojené zachycujeme jako koordinační spojení.

Spojovací výraz „kdežto“. Uzel reprezentující spojovací výraz *kdežto* představuje kořen koordinační struktury a má funktor CONFR (viz i 6.12.1.2 – „CONFR“).

Příklad:

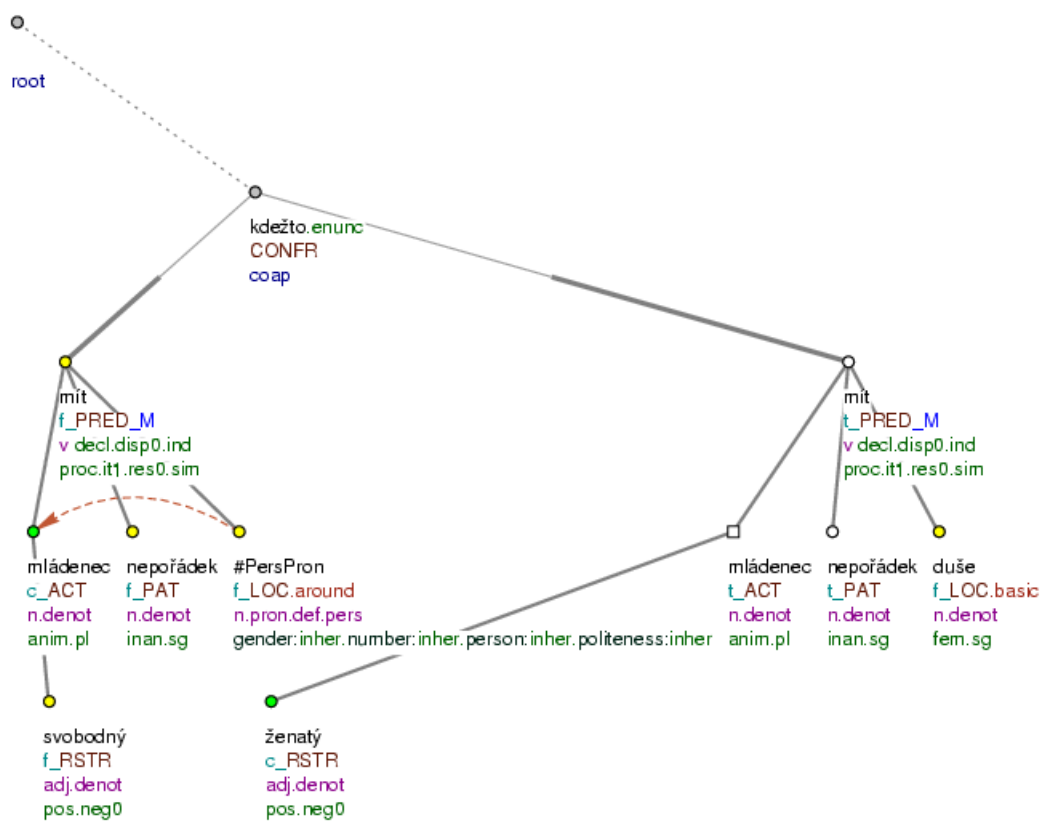
Svobodní mládenci mívají nepořádek kolem sebe, kdežto.CONFR ženatí mívají nepořádek v duši. [nodetype=coap] obr. 5.75

Spojovací výraz „takže“. Uzel reprezentující spojovací výraz *takže* představuje kořen koordinační struktury a má funktor CSQ (viz i 6.12.1.5 – „CSQ“).

Příklad:

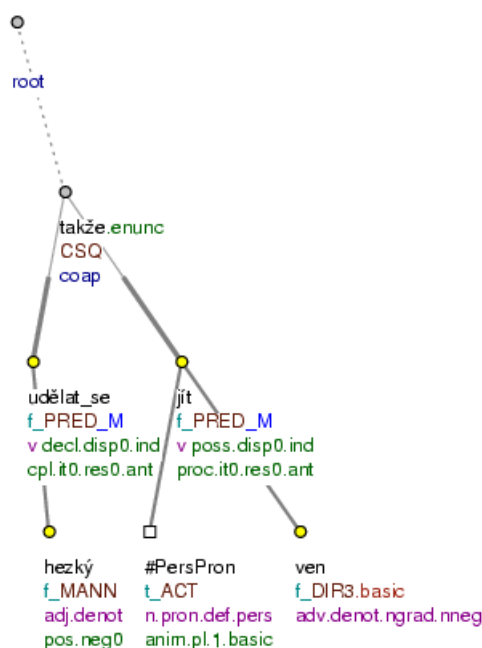
Udělal se hezky, takže.CSQ jsme mohli jít ven. [nodetype=coap] obr. 5.76

Obrázek 5.75. Konstrukce spojovacím výrazem „kdežto“

Svobodní mládenci mívají nepořádek kolem sebe, kdežto ženatí mívají nepořádek v duši.

Obrázek 5.76. Konstrukce spojovacím výrazem „takže“

Udělal se hezky, takže jsme mohli jít ven.

5.5.4.2.2. Konstrukce se spojovacím výrazem „zatímco“

Spojku *zatímco* hodnotíme jako podřadicí, která připojuje závislé klauze s významem funktoru TPAR (viz 6.3.7 – „TPAR“) nebo CONTRD (viz 6.9.2 – „CONTRD“). Konfrontační spojení dvou klauzí pomocí této spojky neinterpretujeme jako nepravou závislou klauzi (jako u spojky *jestliže*), ale spojování klauzí v konfrontačním významu chápeme jako jeden z významů této podřadicí spojky, který vyjadřujeme i speciálním novým funktozem CONTRD.

Příklad:

<Zatímco> dole ve vrátnici bylo.CONTRD dusno, tady nahoře je.PRED ovzduší doslova nedýchatelné.

5.6. Souřadnost

Za *souřadnost* označujeme nezávislostní spojení dvou a více členů (doplnění nebo klauzí), které jsou na stejné úrovni a které stejným způsobem závisí na tomtéž řídicím členu.

Jako souřadně spojené členy zachycujeme následující typy spojení:

- členy spojené vztahem koordinace nebo apozice (viz 5.6.2 – „Koordinace a apozice“),
- spojení členů při vyjadřování matematických operací a intervalů (viz 5.6.3 – „Spojení členů při vyjadřování matematických operací a intervalů“).

Obecná pravidla pro anotaci souřadných spojení jsou popsána v 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“.

5.6.1. Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě

Na tektogramatické rovině pracujeme i při zachycování souřadných spojení s dvourozměrným stromem, pro souřadná spojení tedy nezavádíme další dimenzi (negativním důsledkem tohoto kroku je však porušení principu závislosti, k tomu viz i 5.1.2 – „Nezávislostní hrany“).

Souřadná struktura. Souřadnost dvou a více členů je v tektogramatickém stromě zachycena *souřadnou strukturou*. *Kořenem souřadné struktury* je uzel reprezentující souřadící spojovací výraz nebo operátor. V ojedinělých případech, kdy v povrchové podobě věty není přítomen žádný souřadící spojovací výraz ani interpunkční znaménko, je kořenem souřadné struktury nově vytvořený uzel s t-lematem #Separ (k souřadícím spojovacím výrazům a operátorům viz 7.16 – „**Souřadící spojovací výrazy a operátory**“). Kořen souřadné struktury má v atributu `nodetype` hodnotu `coap` (viz 2.3 – „Kořeny souřadných struktur“).

Kořen souřadné struktury je přímým potomkem uzlu řídicího efektivní kořeny souřadně spojených doplnění nebo klauzí.

Uzly reprezentující souřadně spojené členy (respektive kořeny souřadně spojených členů) jsou přímými potomky kořene souřadné struktury.

Kořeny souřadně spojených členů mají v atributu `is_member` vyplněnou hodnotu 1. Souřadně spojené členy jsou tak odlišeny od uzlů reprezentujících společná rozvití těchto souřadně spojených členů. Kořen společného rozvití (viz dále 5.6.1.1 – „Společné rozvití souřadně spojených členů“) je také přímým potomkem kořene souřadné struktury, ale v atributu `is_member` nemá vyplněnou hodnotu 1. Hodnoty atributu `is_member` viz 5.4 – „Hodnoty atributu `is_member`“.

Tabulka 5.4. Hodnoty atributu `is_member`

1	uzel je kořenem souřadně spojeného členu
0	uzel není kořenem souřadně spojeného členu

Není-li v atributu `is_member` žádná hodnota vyplněna, předpokládá se hodnota 0.

Souřadně spojený člen může být reprezentován *vnořenou souřadnou strukturou*. Pak rozlišujeme přímé a terminální členy souřadné struktury. *Terminálními členy* souřadné struktury rozumíme efektivní kořeny souřadně spojených doplnění nebo klauzí. *Přímými členy* vybrané souřadné struktury rozumíme všechny přímé potomky kořene vybrané souřadné struktury, kteří mají v atributu `is_member` hodnotu 1. Přímý člen souřadné struktury může být zároveň terminálním členem, ale přímým členem může být i kořen vnořené souřadné struktury (je-li některý ze souřadně spojených členů realizován jako souřadné spojení) a kořen vnořené souřadné struktury nikdy není terminálním členem. Více k vnořeným souřadným strukturám viz 5.6.1.4 – „Vnořené souřadné struktury“.

Přímým potomkem kořene souřadné struktury (`nodetype=coap`) může tedy být:

- efektivní kořen souřadně spojeného doplnění nebo klauze (terminální člen souřadné struktury), který má v atributu `is_member` vyplněnou hodnotu 1.
- kořen (vnořené) souřadné struktury (přímý člen souřadné struktury), který má v atributu `is_member` vyplněnou hodnotu 1.
- kořen společného rozvití terminálních členů souřadné struktury, který má v atributu `is_member` vyplněnou hodnotu 0.

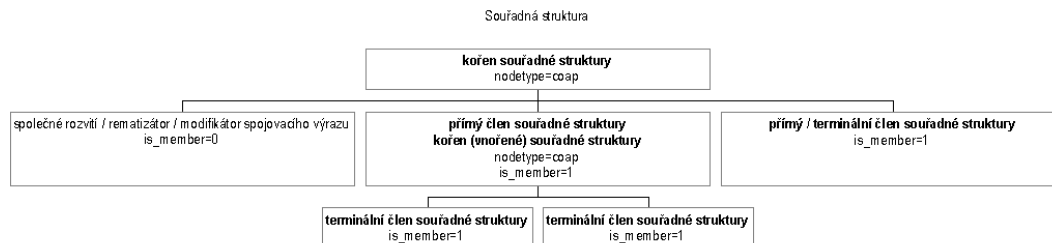
Pozor! Společné rozvití může být také realizováno jako souřadné spojení. Kořenem společného rozvití je pak kořen souřadné struktury, v atributu `is_member` má však hodnotu 0.

- uzel pro rematizátory společného rozvití (viz 9.6.4.1 – „Rematizátor v souřadném spojení“), tj. uzly s funktorem RHEM. V atributu `is_member` má též hodnotu 0.

- uzel pro výraz modifikující význam souřadného spojení (viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadící spojky“), tj. uzly s funktorem CM. V atributu `is_member` má též hodnotu 0.

Souřadná struktura je znázorněna schématem obr. 5.77.

Obrázek 5.77. Souřadná struktura

Význam souřadného spojení. Na tektogramatické rovině zachycujeme i významový druh souřadného spojení, ten je vyjádřen funktorem u kořene souřadné struktury. Všechny funktoři (a jejich definice), kterými může být ohodnocen kořen souřadné struktury, jsou uvedeny v 6.12 – „**Funktoři pro významy souřadných spojení**“.

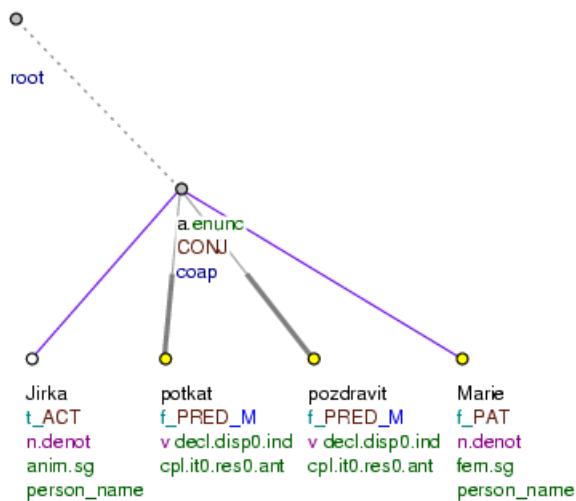
Princip co nejjednodušší struktury. Při souřadnosti dochází často k elipsám (k elipsám viz 5.12 – „**Elipsy**“). Obecně platí, že souřadnou strukturu zachycujeme co nejnižší v tektogramatickém stromě a využíváme možnosti společného rozvíření (viz dále 5.6.1.1 – „Společné rozvíření souřadně spojených členů“). V důsledku této možnosti se obvykle nemusí do tektogramatického stromu doplňovat žádné nové uzly pro elidovaná doplnění. Dáváme přednost co nejjednodušší struktuře, tedy souřadnosti členské před souřadností větnou (viz 5.6.1.2 – „Souřadnost členská, větná a smíšená“).

Srovnej:

- *Jirka potkal a pozdravil Marii.*

Dva aktanty *Jirka* a *Marie* visí jako společné rozvíření na koordinaci sloves *potkat* a *pozdravit*. Srov. obr. 5.78.

Obrázek 5.78. Zachycení souřadnosti

Jirka potkal a pozdravil Marii.

5.6.1.1. Společné rozvití souřadně spojených členů

Společným rozvitím souřadně spojených členů rozumíme takové závislé doplnění (i klauze), které rozvíjí každý souřadně spojený (terminální) člen a které je v povrchové podobě věty je vyjádřeno jenom jednou.

Společným rozvitím souřadného spojení může být jakékoli doplnění (aktant (i nevyjádřený) i volné doplnění). Závislá neobligatorní doplnění zachycujeme jako společná rozvití jen v sémanticky jednoznačných případech (více viz 5.12.3.1 – „Aktuální elipsa neobligatorního doplnění v souřadném spojení“).

Zachycení společného rozvití v tektogramatickém stromě. Kořen společného rozvití je zachycen jako přímý potomek kořene té souřadné struktury, na jejíž terminálních členech efektivní kořen společného rozvití ve skutečnosti závisí. Od kořenů souřadně spojených členů se kořen společného rozvití odlišuje tím, že v atributu `is_member` má vyplněnou hodnotu 0.

Srovnej:

- *Marii jsem viděl a slyšel zpívat.*

Patiens *Marii*, doplněk *zpívat* a nevyjádřený aktor jsou společná rozvití koordinovaných predikátů *vidět* a *slyšet*. V tektogramatickém stromě budou uzly reprezentující tato doplnění přímými potomky kořene koordinační struktury, tj. uzlu reprezentujícího spojku *a*. V atributu `is_member` budou mít vyplněnou hodnotu 0 (narozdíl od uzlů reprezentujících koordinované predikáty). Srov. obr. 5.79.

- {#PersPron.ACT} *Tu věc ti nedám, respektive nemohu dát.*

Patiens *věc*, adresát *ti* a nevyjádřený aktor jsou společná rozvití aponovaných predikátů *nedát* a *nemoci dát*. V tektogramatickém stromě budou uzly reprezentující tato doplnění přímými potomky kořene apoziční struktury, tj. uzlu reprezentujícího interpunkční čárku. V atributu `is_member` budou mít vyplněnou hodnotu 0 (narozdíl od uzlů reprezentujících aponované predikáty). Srov. obr. 5.80.

- *Jirka potkal Marii a pozdravil.*

Aktor *Jirka* je společným rozvitím koordinovaných predikátů *potkat* a *pozdravit*. V tektogramatickém stromě bude uzel reprezentující tento aktor přímým potomkem kořene koordinační struktury, tj. uzlu reprezentujícího spojku *a*. V atributu `is_member` bude mít vyplněnou hodnotu 0 (narozdíl od uzlů reprezentujících koordinované predikáty).

Patiens *Marie* bude společným rozvitím obou predikátů, pokud se rozumí, že Jirka pozdravil Marii, jinak společným rozvitím nebude a bude záviset jen na predikátu *potkat* a patiens predikátu *pozdravit* bude mít t-lemma #PersPron (pokud pozdravil někoho jiného známého z kontextu), nebo t-lemma #Gen.

- *červená čepice a šála*

Volné doplnění *červený* bude společným rozvitím obou jmen, pokud se rozumí, že červená je jak čepice, tak šála. V tektogramatickém stromě bude uzel reprezentující toto volné doplnění přímým potomkem kořene koordinační struktury, tj. uzlu reprezentujícího spojku *a*. V atributu `is_member` bude mít vyplněnou hodnotu 0 (narozdíl od uzlů reprezentujících koordinovaná jména). Srov. obr. 5.81.

Není-li červená barva šály z kontextu jednoznačná, bude uzel reprezentující doplnění *červený* záviset jen na uzlu pro substantivum *čepice*, tj. nebude zachyceno jako společné rozvití. Srov. obr. 5.82.

- *Večer jsem uklízel a sestra se dívala na televizi.*

Volné doplnění času *večer* je společným rozvitím koordinovaných predikátů *uklízet* a *dívat se*. V tektogramatickém stromě bude uzel reprezentující toto doplnění přímým potomkem kořene koordinační struktury, tj. uzlu reprezentujícího spojku *a*. V atributu `is_member` bude mít vyplněnou hodnotu 0 (narozdíl od uzlů reprezentujících koordinované predikáty).

Pozor! Společné rozvití může být realizováno jako souřadné spojení. Například:

- *Syna i dceru otec pochválil a matka odměnila.*

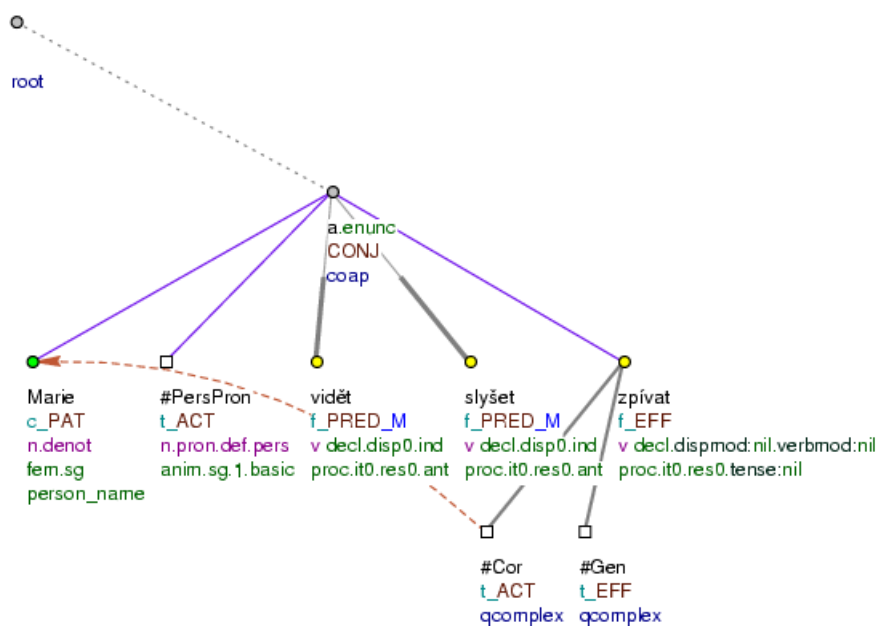
Patiens *syna a dceru* je společným rozvitím koordinovaných predikátů *pochválit* a *odměnit*. Společné rozvití bude zachyceno jako souřadná struktura. Kořen společného rozvití, tj. uzel reprezentující spojku *i* (`is_member=0`), bude přímým potomkem kořene souřadné struktury predikátů *pochválit* a *odměnit*, tj. uzlu reprezentujícího spojku *a*.

Pozor! Společné rozvití může být rematizováno. Uzel reprezentující rematizátor společného rozvití je zachycen jako levá sestra kořene společného rozvití. Je tedy také přímým potomkem kořene souřadné struktury. Viz k tomu i 9.6.4.1 – „Rematizátor v souřadném spojení“.

Pozor! Při vnořených souřadných strukturách je kořen společného rozvití přímým potomkem kořene té ne/vnořené souřadné struktury, na jejíž terminálních členech efektivní kořen společného rozvití ve skutečnosti závisí. Viz k tomu 5.6.1.4 – „Vnořené souřadné struktury“.

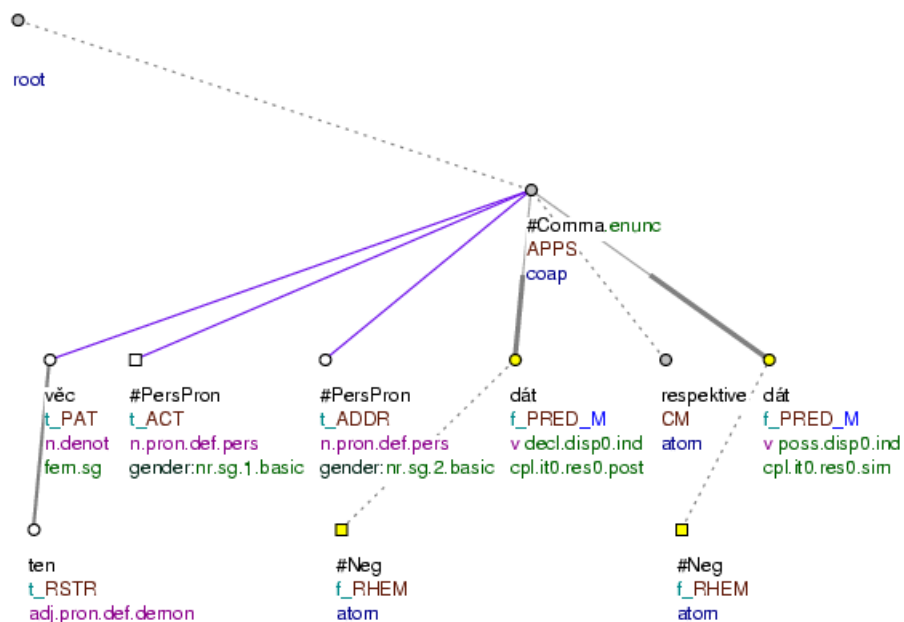
Pozor! Princip společného rozvití souřadně spojených členů úzce souvisí s problematikou elipsy. Proto viz i 5.12.3 – „Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení“.

Obrázek 5.79. Společné rozvíetí souřadně spojených členů

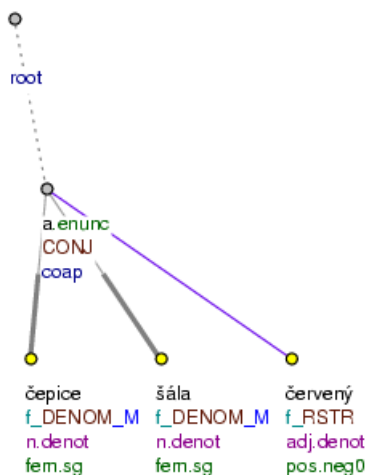
Marii jsem viděl a slyšel zpívat.

Obrázek 5.80. Společné rozvíetí souřadně spojených členů

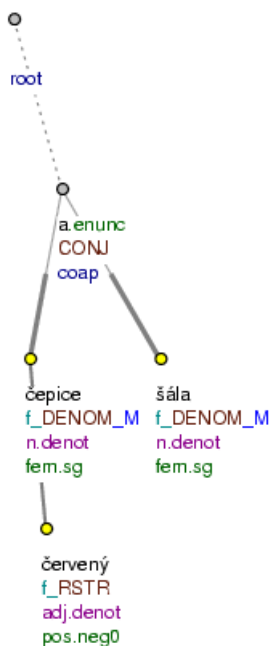
Tu věc ti nedám, respektive nemohu dát.

Obrázek 5.81. Společné rozvití souřadně spojených členů

červená čepice a šála

Obrázek 5.82. Doplnění není společným rozvitím souřadně spojených členů

červená čepice a šála

Případy, kdy doplnění není společným rozvitím. V případě, že doplnění, které by potenciálně mohlo být společným rozvitím, vyžaduje vzhledem k některému z terminálních členů souřadné struktury zapsání odlišné hodnoty jakéhokoli atributu (například funktoru nebo hodnoty atributu $\tau f a$), než je vyžadováno vzhledem k ostatním terminálním členům, není dané doplnění zachyceno jako společné rozvití, ale je doplněno (pomocí nově vytvořených uzlů) jako závislý uzel s odpovídajícími hodnotami atributů ke každému terminálnímu členu souřadné struktury. Srov.:

- *zakladatel a prezident firmy*

= *zakladatel* {#PersPron.PAT} a *prezident* *firmy*.APP

Doplnění *firma* nemůže být společným rozvitím souřadně spojených jmen, protože substantivum *prezident* předpokládá doplnění s funktorem APP, zatímco substantivum *zakladatel* vyžaduje doplnění s funktorem PAT. Uzel reprezentující substantivum *firma* bude proto zachycen jako uzel s funktorem APP závislý jen na uzlu pro substantivum *prezident*. Na uzlu pro substantivum *zakladatel* bude záviset nově doplněný uzel s funktorem PAT a s t-lematem #PersPron, od uzlu povede vztah textové koreference k uzlu pro substantivum *firma*. Srov. obr. 5.84.

Pozor! Při pořadí *prezident a zakladatel firmy* bude zachycení odlišné; viz 5.12.3 – „Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení“.

- *Pavel* bude pochválen a pojedje do Prahy na soutěž.

= *Pavel*.PAT bude pochválen a {#PersPron.ACT} pojedje do Prahy na soutěž.

Doplnění *Pavel* nemůže být společným rozvitím predikátů *pochválit* a *jet*, protože u predikátu *pochválit* má funkci patientu, zatímco u predikátu *jet* je aktorem. Na uzlu pro predikát *jet* bude proto záviset nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #PersPron a s funktorem ACT, který bude koreferenčním vztahem spojen s uzlem pro vyjádřený patiens *Pavel*. Srov. obr. 5.85.

- *Přišel Jirka a posadil se.*

= *Přišel Jirka*.ACT [tfa=f] a {#PersPron.ACT [tfa=t]} *posadil se.*

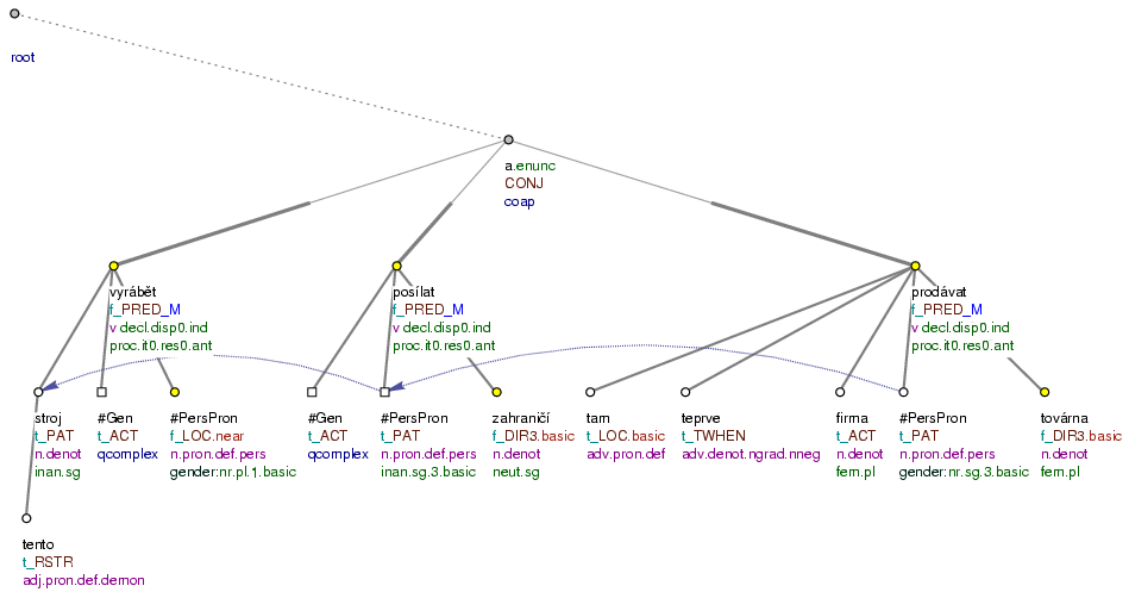
Doplnění *Jirka* nemůže být společným rozvitím predikátů *přijít* a *posadit se*, protože v první klauzi je *Jirka* kontextově nezapojeným výrazem a v druhé klauzi vystupuje již jako kontextově zapojený výraz. Na uzlu pro predikát *posadit se* bude proto záviset nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #PersPron a s hodnotou t v atributu tfa, který bude koreferenčním vztahem spojen s vyjádřeným aktorem *Jirka* (tfa=f) v první klauzi. Srov. obr. 5.86.

Pozor! Společné rozvití všech terminálních členů souřadné struktury je třeba odlišit od případů, kdy se jedná o doplnění pouze jednoho, nebo jen několika terminálních členů. V takových případech není uzel reprezentující toto doplnění (respektive efektivní kořen tohoto doplnění) přímým potomkem kořene souřadné struktury, ale závisí na jednom z terminálních členů. Rozvíjí-li doplnění více terminálních členů, ale ne všechny, je pomocí nově vytvořených uzlů podle pravidel v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“ doplněno i k těm terminálním členům, které také rozvíjí. Srov.:

- *Tento stroj se vyráběl u nás, posílal se do zahraničí a tam ho teprve firmy prodávaly do továren.*

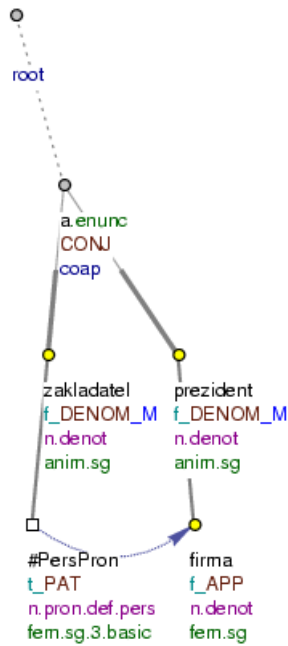
Doplnění *stroj* není společným rozvitím všech tří predikátů, je patientem predikátu *vyrábět* a *posílat*, ale nikoliv již třetího koordinovaného predikátu *prodávat*. V tektogramatickém stromě proto závisí uzel pro vyjádřené doplnění *stroj* jako patiens na prvním predikátu, u predikátu *posílat* je na místě patientu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #PersPron (který je koreferenčním vztahem spojen s vyjádřeným patientem *stroj*). Podobně není společným rozvitím ani všeobecný aktor prvních dvou predikátů. Srov. obr. 5.83.

Obrázek 5.83. Doplnění není společným rozvitím

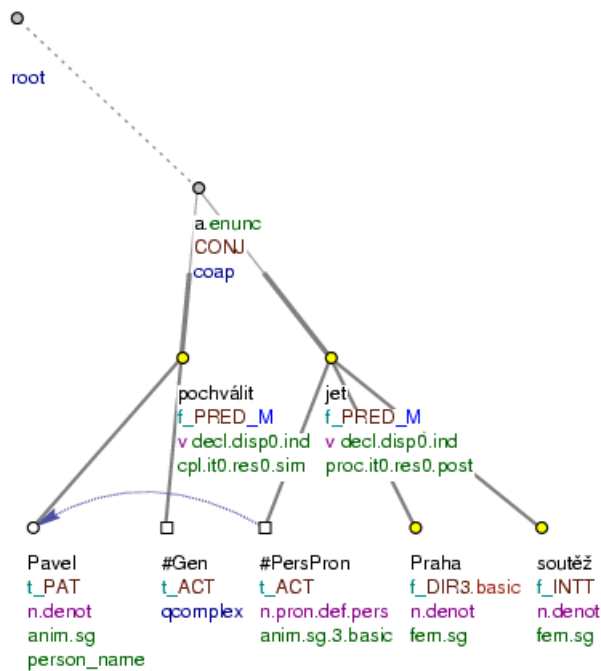
Tento stroj se vyráběl u nás, posílal se do zahraničí a tam ho teprve firmy prodávaly do továren.

Obrázek 5.84. Doplnění není společným rozvitím

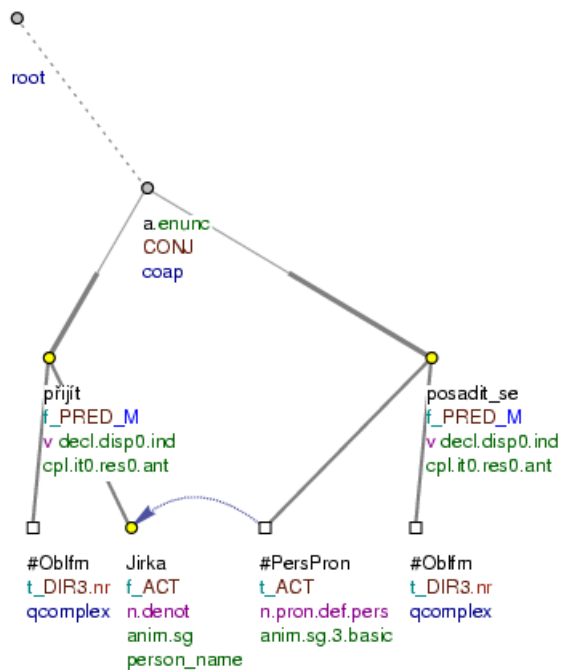
zakladatel a prezident firmy

Obrázek 5.85. Doplnění není společným rozvitím

Pavel bude pochválen a pojedí do Prahy na soutěž.

Obrázek 5.86. Doplnění není společným rozvitím

Přišel Jirka a posadil se.

5.6.1.2. Souřadnost členská, větná a smíšená

Při anotaci souřadných spojení je třeba rozlišovat mezi souřadnostmi větnou, členskou a smíšenou:

- **členská souřadnost.**

Členskou souřadností rozumíme souřadné spojení dvou a více doplňení nebo klauzí, jejichž řídicími členy (efektivními kořeny) není sloveso (slovesný tvar).

Při zachycení členské souřadnosti v tektogramatickém stromě terminální členy souřadné struktury nerepresentují sloveso (slovesný tvar).

Příklady:

Hlavní podezřelý.ACT [is_member=1], *ředitel*.ACT [is_member=1] *zoologické zahrady zůstává na svobodě*. [#Comma.APPS]

Je prezidentem jen díky mým taktickým.RSTR [is_member=1] *a*.CONJ *diplomatickým*.RSTR [is_member=1] *schopnostem*.

Špičková cena.DENOM [is_member=1] *a*.CONJ *špičkový výkon*.DENOM [is_member=1]

- **větná souřadnost.**

Větnou souřadností rozumíme souřadné spojení dvou a více doplňení nebo klauzí, jejichž řídicími členy (efektivními kořeny) je sloveso (slovesný tvar). Jde zejména o souřadné spojení slovesných klauzí (viz 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“).

Při zachycení větné souřadnosti v tektogramatickém stromě terminální členy souřadné struktury reprezentují sloveso (slovesný tvar).

Příklady:

Vystoupím.PRED [is_member=1] *na vánočním koncertě, objížďím*.PRED [is_member=1] *mimopražské premiéry našeho filmu a*.CONJ *těším*.PRED [is_member=1] *se na Vánoce*.

Vladimír Zubov obdivuje.PRED [is_member=1] *herce a*.CONJ *portrétuje*.PRED [is_member=1] *je podle fotografií*.

Jirka potkal.PRED [is_member=1] *a*.CONJ *pozdravil*.PRED [is_member=1] *Marii*.

Lékař včera oznámil, že stav pacienta je.EFF [is_member=1] *stabilizovaný, že přímé ohrožení života je*.EFF [is_member=1] *zažehnané a*.CONJ *trvalé následky jsou*.EFF [is_member=1] *vyloučeny*.

Chystáme se nejen stavět.PAT [is_member=1] *domy, ale*.GRAD *také rozšiřovat*.PAT [is_member=1] *ulice*.

- **smíšená souřadnost.**

Smíšenou souřadností rozumíme souřadné spojení dvou a více členů, kdy řídicí člen (efektivní kořen) alespoň jednoho z nich je vyjádřen slovesem (slovesným tvarem) a řídicí člen (efektivní kořen) alespoň jednoho z nich není sloveso (slovesný tvar).

Při zachycení smíšené souřadnosti v tektogramatickém stromě alespoň jeden terminální člen souřadné struktury reprezentuje sloveso (slovesný tvar) a alespoň jeden terminální člen souřadné struktury nerepresentuje sloveso (slovesný tvar).

Příklady:

Téma.DENOM [is_member=1]: *Co právě dělám*.PRED [is_member=1] [#Colon.APPS]

O zajímavých místech.PAT [is_member=1] mimo Prahu, jako.APPS je.PAT [is_member=1] třeba Litomyšl, Kutná Hora nebo Český Krumlov, zahraniční turisté většinou nevědí.

Souřadné spojení členů při vyjadřování matematických operací a intervalů je vždy souřadné spojení členské a v této sekci se jím dále nezabýváme.

V souvislosti s principem co nejjednodušší struktury (viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“) dáváme souřadnosti členské vždy přednost před souřadností větnou. Nicméně ne vždy je možné několik potenciálních souřadných doplnění zachytit jako souřadnost členskou. Ve všech případech, kdy potenciální souřadně spojená doplnění nevyhovují podmínkám členské souřadnosti, je v konstrukci zachycena souřadnost větná, to znamená, že do tektogramatického stromu jsou doplněny (zkopírováním nebo pomocí nového uzlu se zástupným t-lematem #EmpVerb; pravidla viz 5.12.1.1 – „Elipsa řídicího slovesa“) uzly pro řídicí predikáty každého z těchto doplnění.

Podmínky členské souřadnosti. Pro členskou souřadnost v zásadě platí:

- shoda ve funkci,
- shoda ve formě.

Shodu ve funkci chápeme primárně jako shodu ve funktoře terminálních členů souřadného spojení. Nicméně se ukazuje, že v členské koordinaci nebo apozici mohou být koordinována nebo aponována i doplnění různých funktořů. Jde však vždy o funktoře z určité sémantické skupiny (například se mezi sebou koordinují nebo aponují doplnění s různými časovými funktoři). Pro funktoře u terminálních členů souřadných spojení byla proto přijata jen některá dílčí omezující pravidla popsána dále v 5.6.1.3 – „Funktoře terminálních členů souřadné struktury“.

!!! Předpokládáme, že je možné sestavit seznam přípustných kombinací funktořů, které lze vzájemně koordinovat a aponovat. Takový seznam však zatím sestaven nebyl.

Shoda ve formě není závazná, rozhodující je shoda ve funkci.

Jako členskou souřadnost nelze zejména zachytit ta potenciálně souřadně spojená doplnění, při kterých stojí doplnění rozvíjející nepřítomný predikát nebo rematizátor. Srov.:

- *Přišel Petr a asi i Pavel.*

= *Přišel Petr a asi přišel i Pavel.*

Aktory *Petr* a *Pavel* nelze zachytit jako členskou koordinaci; výraz *asi* zde rozvíjí nepřítomný (elidovaný) predikát. O Pavlovi neplatí to samé, co platí o Petrovi. V tektogramatickém stromě bude proto zachycena koordinace větná. Srov. obr. 5.87.

- *Navštívíme hrad, zámek a možná i jeskyni.*

= *Navštívíme hrad, zámek a možná navštívíme i jeskyni.*

Patienty *hrad*, *zámek* a *jeskyně* nelze zachytit jako členskou koordinaci, výraz *možná* zde rozvíjí nepřítomný (elidovaný) predikát. O jeskyni neplatí to samé, co platí o hradu a zámku. V konstrukci bude proto zachycena jen členská koordinace pacientů *hrad* a *zámek*, patients *jeskyně* bude záviset na nově doplněném uzlu pro predikát *navštívit* koordinovaném s predikátem vyjádřeným. Srov. obr. 5.88.

Při určování členské a větné souřadnosti u souřadných spojení (s potenciálním elidovaným slovesem) s homonymními výrazy, které mohou mít funkci rematizátoru, nebo výrazu modifikujícího souřadící spojovací výraz (viz 9.6.1.3 – „Homonymie: rematizátor - výraz modifikující souřadící spojovací výraz“), se řídíme slovosledným postavením homonymního výrazu:

- stojí-li homonymní výraz v povrchové podobě věty hned za spojovacím výrazem, hodnotíme ho jako výraz modifikující souřadící spojovací výraz a souřadné spojení považujeme za členskú. Srovnej:

- *Přišel Petr a taky Pavel.*

V tektogramatickém stromě bude zachycena koordinace členská mezi aktory *Petr* a *Pavel*. Uzel reprezentující výraz *taky* bude zachycen jako výraz modifikující souřadící spojovací výraz ($\text{functor}=\text{CM}$).

- *Přišel Petr, ale ne Pavel.*

V tektogramatickém stromě bude zachycena koordinace členská mezi aktory *Petr* a *Pavel*. Uzel reprezentující negační částici *ne* bude zachycen jako výraz modifikující souřadící spojovací výraz ($\text{functor}=\text{CM}$). K anotaci konstrukcí s částicemi *ano*, *ne*, *nikoli* viz i 7.13 – „**Negační a afirmační výrazy**“.

Pravidla anotace výrazů modifikujících souřadící spojovací výrazy viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadící spojky“.

- stojí-li homonymní výraz v povrchové podobě věty na pozici (elidovaného) slovesa, hodnotíme ho jako rematizátor a souřadné spojení považujeme za větné. Srovnej:

- *Přišel Petr a Pavel taky.*

= *Přišel Petr a Pavel přišel taky.*

V tektogramatickém stromě bude zachycena koordinace větná. Uzel reprezentující výraz *taky* bude zachycen jako rematizátor ($\text{functor}=\text{RHEM}$).

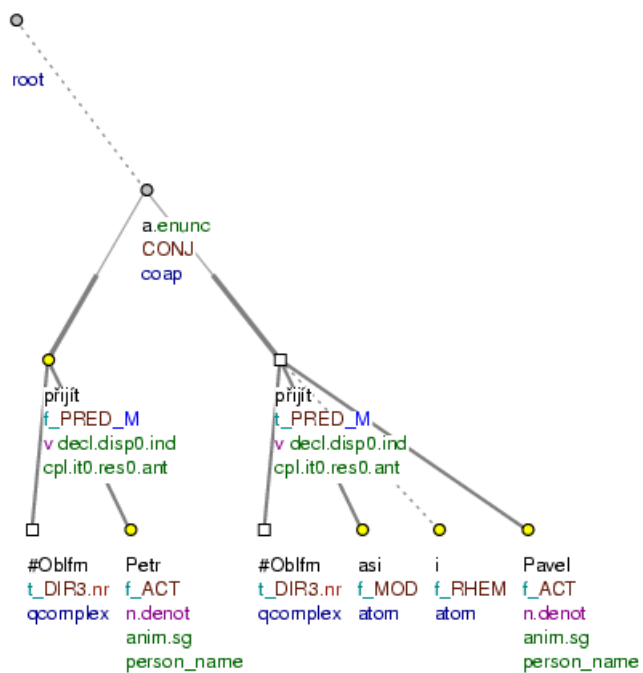
- *Přišel Petr, ale Pavel ne.*

= *Přišel Petr, ale Pavel nepřišel.*

V tektogramatickém stromě bude proto zachycena koordinace větná. Uzel reprezentující negační částici *ne* bude zachycen jako rematizátor ($\text{functor}=\text{RHEM}$). K anotaci konstrukcí s částicemi *ano*, *ne*, *nikoli* viz i 7.13 – „**Negační a afirmační výrazy**“.

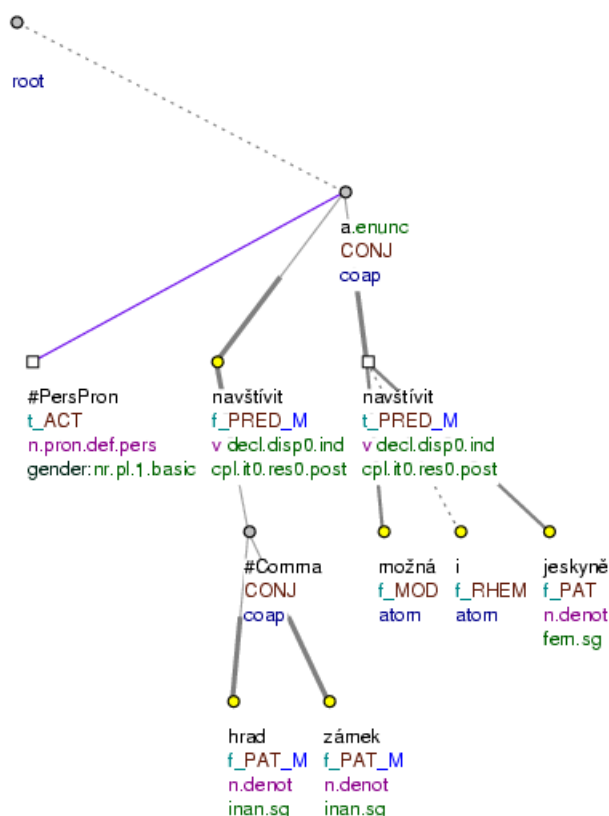
Pravidla anotace rematizátorů viz 9.6 – „**Rematizátory**“.

Obrázek 5.87. Souřadnost větná

Přišel Petr a asi i Pavel.

Obrázek 5.88. Souřadnost větná

Navštívíme hrad, zámek a možná i jeskyni.

Smišená souřadnost. O smíšené souřadné spojení se jedná zejména v následujících dvou případech:

- souřadné spojení nezávislé slovesné klauze s nezávislou nominativní klauzí.

Příklad:

Poznámka.DENOM [is_member=1]: Více informací *najdete*.PRED [is_member=1] *na straně* 56. [#Colon.APPS]

Ke spojování slovesných a neslovesných klauzí viz i 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“.

- souřadné spojení závislého doplnění a závislé slovesné klauze.

Příklady:

Oznámil svou prohru.EFF [is_member=1] *a*.CONJ *že se rozvádí*.EFF [is_member=1]

Získal pět bodů.PAT [is_member=1], *což je*.PAT [is_member=1] *minimum*. [#Comma.APPS]

O zajímavých místech.PAT [is_member=1] *mimo Prahu, jako*.APPS *je*.PAT [is_member=1] *třeba Litomyšl, Kutná Hora nebo Český Krumlov, zahraniční turisté většinou nevědí*.

Častým případem smíšeného souřadného spojení je apozice se spojkou *jako* (viz 5.6.2.1.3 – „Apoziční spojení se spojkou „jako““).

Ke konstrukcím se vztažným *což* viz 5.5.4.1.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „příčemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž““.

5.6.1.3. Funktory terminálních členů souřadné struktury

Do souřadných spojení vstupují zpravidla členy se stejnou funkcí, se stejným funktorem. Funktory terminálních členů souřadné struktury však mohou být i různé, přičemž platí, že:

- funktory operandů při vyjadřování matematických operací a intervalů jsou vždy stejné.
- funktory terminálních členů při souřadnosti větne jsou vždy stejné.
- při souřadnosti členské mohou mít terminální členy různé funktory pouze při koordinaci nebo apozici neobligatorních volných doplnění. K tomu dochází zvláště u koordinace nebo apozice adverbii a předložkových frází.

Příklady:

pracovní doba osmihodinová.RSTR [is_member=1] *a*.CONJ *bez přestávky*.ACMP [is_member=1] obr. 5.89

čistá.RSTR [is_member=1] *pracovní doba, tj.*.APPS *bez přestávky*.ACMP [is_member=1] obr. 5.90

Udělal to s úžasem.ACMP [is_member=1], *tedy dobře*.MANN [is_member=1] [#Comma.APPS] obr. 5.91

Pozor! Člensky koordinovat nebo aponovat se nemohou dvě valenční doplnění (i tehdy, mají-li stejný funktor), která jsou vyjádřením dvou různých valenčních rámců. V takovém případě je třeba souřadné spojení zachytit nikoli jako členskou koordinaci nebo apozici dvou valenčních doplnění, ale jako koordinaci nebo apozici větneu. Srov.:

- *Poslal dopis domů*.DIR3 *a dědečkovi*.ADDR

= *Poslal dopis domů a poslal dopis dědečkovi*.

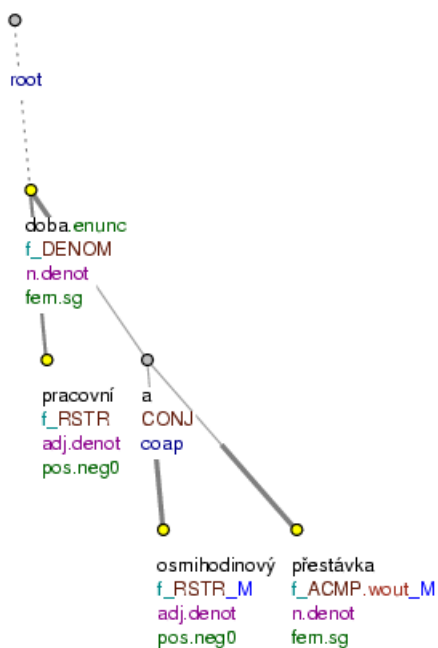
Sloveso *poslat* má dva valenční rámce, jeden s adresátem, druhý s doplněním místa; v konstrukci bude zachycena koordinace větneu. Srov. obr. 5.92.

Pozor! Člensky koordinovat nebo aponovat též nelze aktant a volné doplnění. Tyto případy zachycujeme opět jako koordinaci nebo apozici větneu s elipsou řídicího slovesa.

- při smíšené souřadnosti nevětně (neslovesně) vyjádřeného doplnění a závislé slovesné klauze má terminální člen nereprezentující sloveso (tj. efektivní kořen nevětně vyjádřeného členu) funktor podle vztahu k řídicímu uzlu. Terminální člen reprezentující sloveso (tj. efektivní kořen slovesné klauze) má vždy stejný funktor jako terminální člen nereprezentující sloveso.

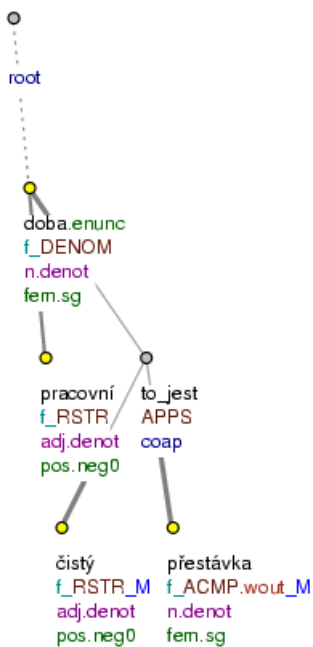
Při smíšené souřadnosti nezávislé slovesné klauze a nezávislé nominativní klauze se přidělení funktorů terminálním členům souřadného spojení (tj. efektivním kořenům obou klauzí) řídí pravidly v 5.4 – „Slovesné a neslovesné klauze“.

Obrázek 5.89. Funktory terminálních členů souřadné struktury

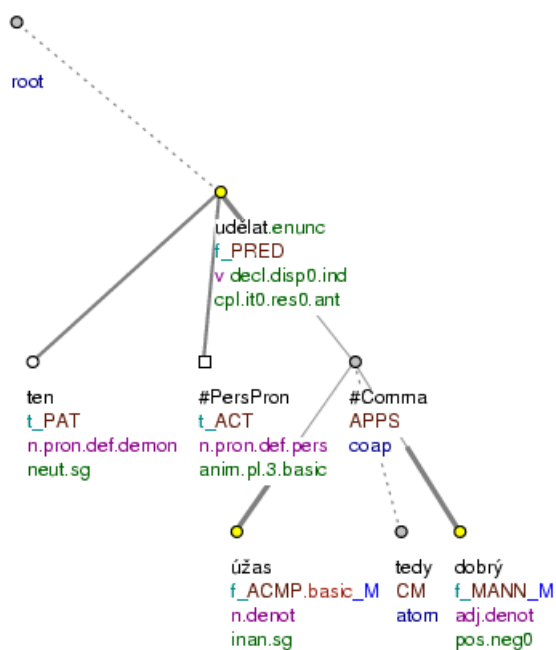
pracovní doba osmihodinová a bez přestávky

Obrázek 5.90. Funktory terminálních členů souřadné struktury

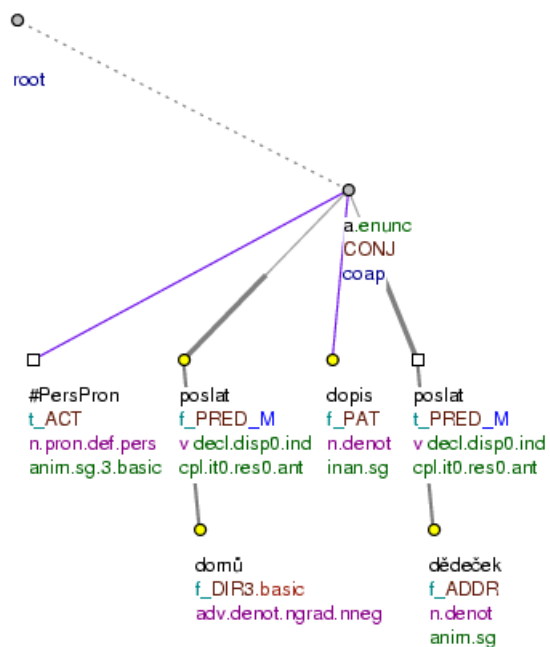
čistá pracovní doba, tj. bez přestávky

Obrázek 5.91. Funktory terminálních členů souřadné struktury

Udělali to s úžasem, tedy dobře.

Obrázek 5.92. Funktory terminálních členů souřadné struktury

Poslal dopis domů a dědečkovi.

5.6.1.4. Vnořené souřadné struktury

Souřadná spojení se mohou i vnořovat do sebe: celé souřadné spojení může být členem jiného souřadného spojení.

Přímým potomkem kořene jedné souřadné struktury je pak kořen další - vnořené - souřadné struktury. U kořene vnořené souřadné struktury je v atributu `is_member` vyplněna hodnota 1.

Srovnej:

- *Akela, náčelník zdejších skautů, a Medvěd, náčelník spřáteleného střediska, zasedli k táborovému ohni.*

= koordinace dvou apozičních spojení.

Přímými potomky kořene koordinační struktury (tj. uzlu reprezentujícího spojku *a*) budou kořeny vnořených apozičních struktur (tj. uzly reprezentující interpunkční čárky). V atributu `is_member` budou mít vyplněnou hodnotu 1. Srov. obr. 5.93.

- *Stroj funguje, ale ne optimálně, a proto ho musíme buď opravit, nebo koupit nový.*

= koordinace dvou vnořených koordinačních spojení.

Přímými potomky kořene (nevnořené) koordinační struktury (tj. uzlu reprezentujícího spojku *a*) budou kořeny vnořených koordinačních struktur (tj. uzly reprezentující spojky *ale* a *nebo*). V atributu `is_member` budou mít vyplněnou hodnotu 1. Srov. obr. 5.94.

Společné rozvití u vnořených souřadných struktur. V případě vnořených souřadných struktur platí, že společné rozvití je společným rozvitím všech terminálních členů té souřadné struktury, na jejímž kořeni visí. Je tedy rozvitím i terminálních členů všech vnořených souřadných struktur.

Je proto třeba vždy rozhodnout, kterého kořene které souřadné struktury bude uzel společného rozvití přímým potomkem, a to podle toho, které terminální členy kterých vnořených souřadných spojení dané doplnění skutečně rozvíjí. Srov.:

- *Petr celý den pracoval na své disertaci a připravoval se na zkoušku z angličtiny, ale večer už nedělal nic.*

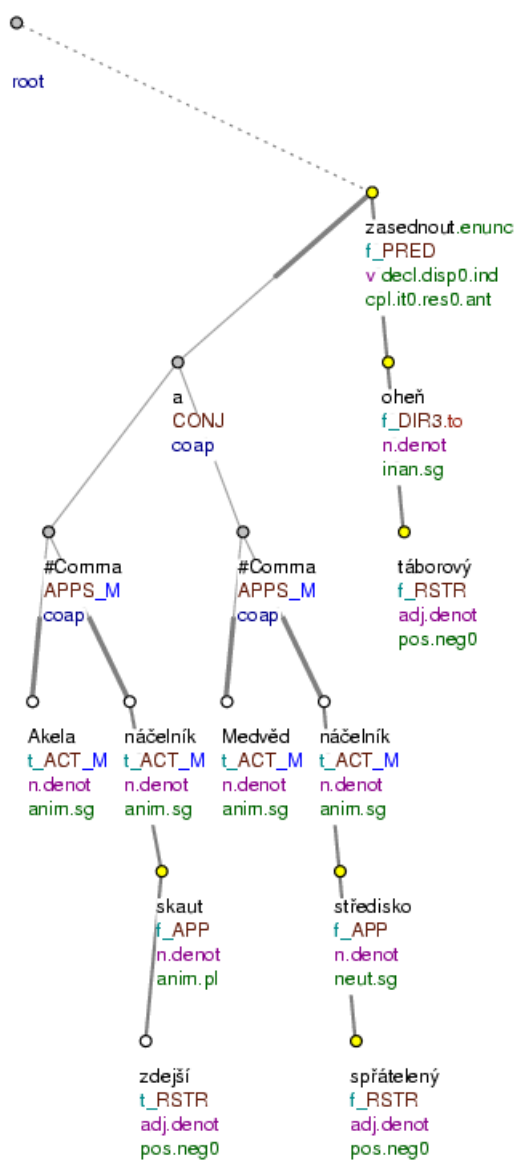
Poslední klauze je koordinovaná s koordinací dvou prvních klauzí. Aktor *Petr* je společným rozvitím všech tří řídicích predikátů, v tektogramatickém stromě je proto přímým potomkem kořene souřadné struktury, který reprezentuje spojku *ale*. Srov. obr. 5.95.

- *Petr celý den pracoval na své disertaci a připravoval se na zkoušku z angličtiny, zato Honza nedělal nic.*

Poslední klauze je koordinovaná s koordinací dvou prvních klauzí. Aktor *Petr* je společným rozvitím jen řídicích predikátů níže vnořené koordinace, v tektogramatickém stromě je proto přímým potomkem kořene souřadné struktury, který reprezentuje spojku *a*. Srov. obr. 5.96.

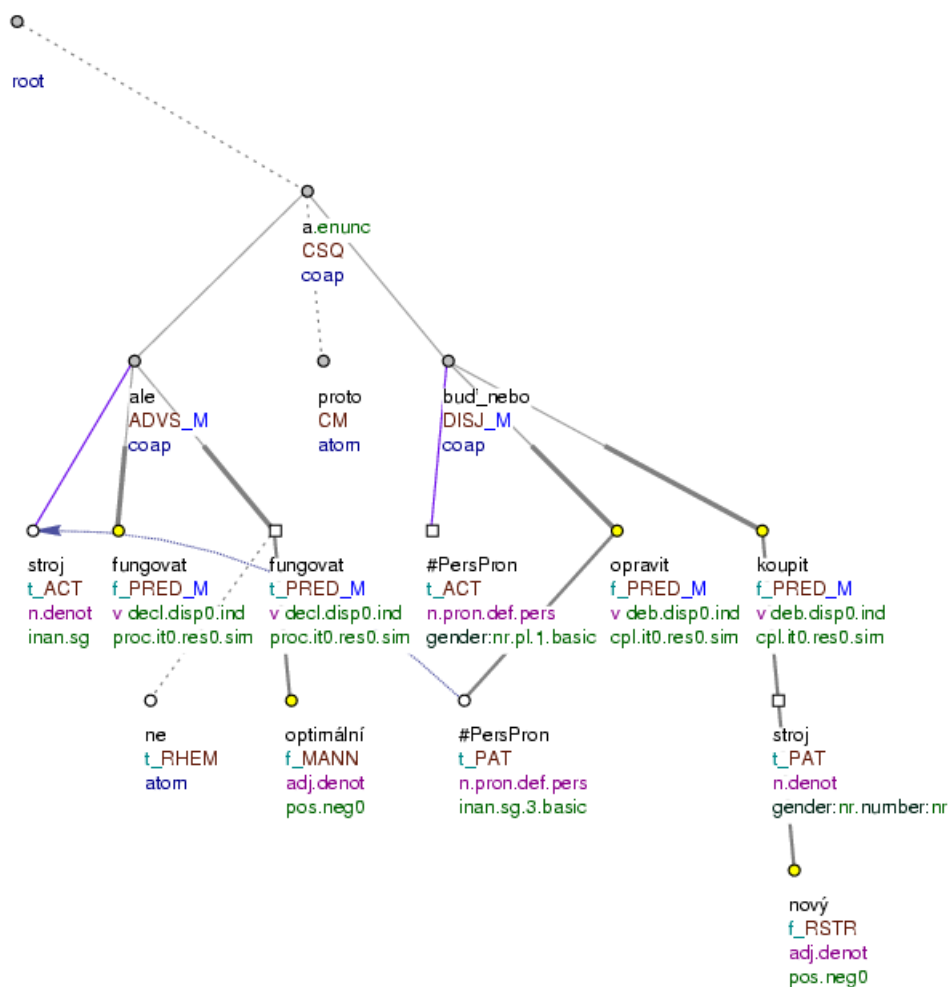
Společné rozvití může v těchto případech často ukazovat na vrstevnatost souřadných spojení. Není však určující. Například ve větě *Tento stroj se vyráběl u nás, posílal se do zahraničí a tam ho teprve firmy prodávaly do továren*, popsané výše (viz 5.6.1.1 – „Společné rozvití souřadně spojených členů“; srov. obr. 5.83), žádné vrstvy nevidíme.

Obrázek 5.93. Vnořené souřadné struktury

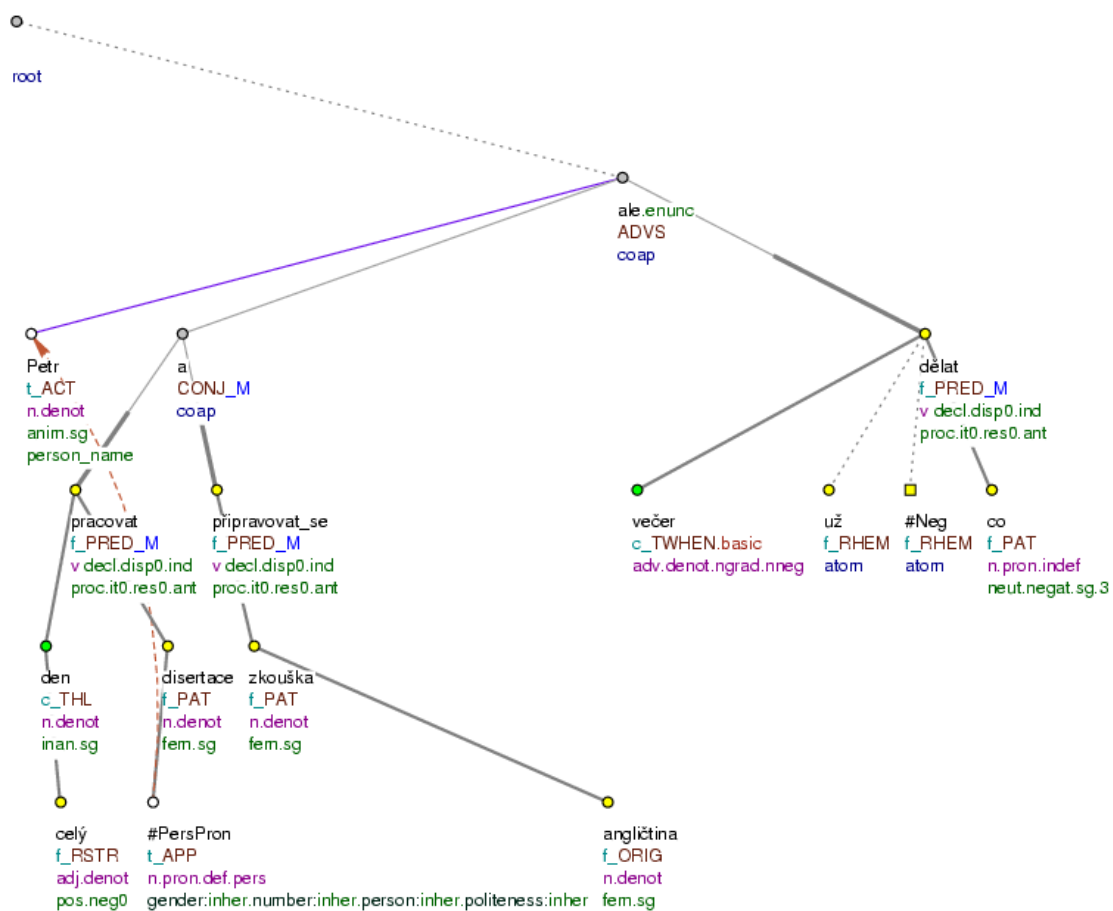
Akela, náčelník zdejších skautů, a Medvěd, náčelník spřáteleného střediska, zasedli k táborovému ohni.

Obrázek 5.94. Vnořené souřadné struktury

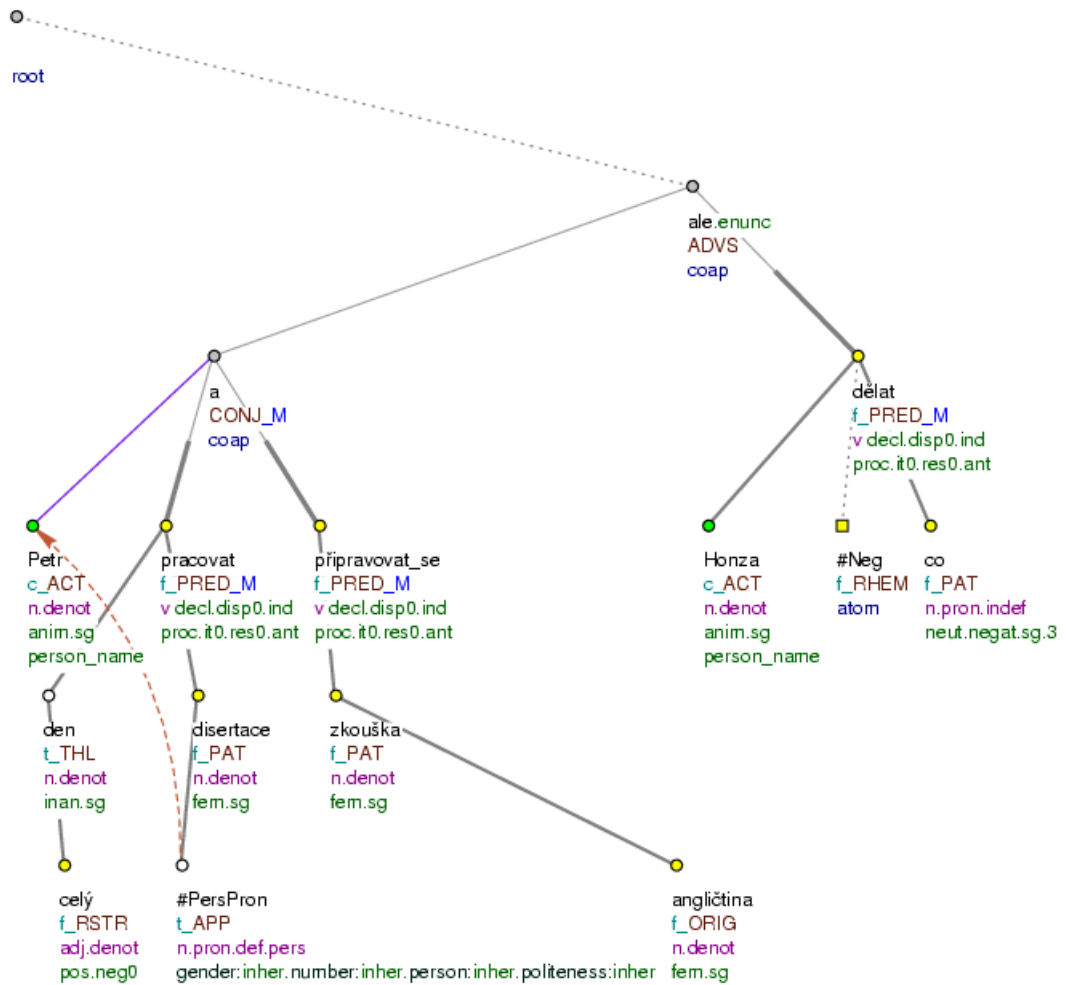
Stroj funguje, ale ne optimálně, a proto ho musíme buď opravit, nebo koupit nový.

Obrázek 5.95. Společné rozvíjení u vnořených souřadných struktur

Petr celý den pracoval na své disertaci a připravoval se na zkoušku z angličtiny, ale večer už nedělal nic.

Obrázek 5.96. Společné rozvíetí u vnořených souřadných struktur

Petr celý den pracoval na své disertaci a připravoval se na zkoušku z angličtiny, ale Honza nedělal nic.

5.6.2. Koordinace a apozice

Jako koordinaci nebo apozici zachycujeme jen taková spojení, která jsou souřadná z hlediska formy, tedy ta spojení dvou a více členů, která jsou spojena některým ze souřadících spojovacích výrazů (pro každý spojovací výraz je na základě formálních a sémantických kritérií určeno, zda je souřadící, nebo pořadící; k souřadícím spojovacím výrazům viz 7.16.1 – „Souřadící spojovací výrazy“).

U hypotaktických spojení s potenciálními významy koordinačních funktořů (viz 6.12.1 – „Funktořy pro koordinaci“) respektujeme to, že autor výpovědi zvolil pro své vyjádření hypotaktickou formu, a konstrukce jako koordinační nezachycujeme, efektivní kořen hypotakticky připojeného členu nebo klauze má některý z funktořů popisujících významový druh závislosti. Pro významově ekvivalentní spojení vyjadřované souřadně i hypotakticky jsou tedy v repertoáru funktořů dva významově ekvivalentní funktořy, jeden pro souřadné spojení, druhý pro spojení hypotaktické. Srov.:

- *Pospíchal, ale.ADVS přesto nám pomohl.*
- *<Přestože> pospíchal.CNCS, pomohl nám.*
- *<Zatímco> loni ceny zboží klesaly.CONTRD, letos se zvyšují.*

- *Loni ceny zboží klesaly, a CONFIR letos se naopak zvyšují.*

Jako koordinaci nezachycujeme ani nepravé závislé klauze ani spojení typu *tatínek s maminkou*. Anotace nepravých závislých klauzí je popsána v 5.5.4 – „Nepravé závislé klauze“, anotace spojení typu *tatínek s maminkou* v 5.11.1.1 – „Nejednoznačné závislostní vztahy volných doplnění vyjádřených předložkovými skupinami“.

Jako apozici chápeme a zachycujeme pouze tzv. apozici volnou, oddělenou čárkou; například:

český král, Karel

hlavní město, Praha

Členy spojené těsně (například: *český král Karel; hlavní město Praha; stalo se to v Praze na Vyšehradě; v únoru v roce 1999*) za apozici nepovažujeme a zachycujeme je podle jiných pravidel uvedených na příslušných místech v tomto manuálu (viz zejména 5.11.3 – „Vzájemný vztah dvou a více místních nebo časových doplnění“).

5.6.2.1. Specifické konstrukce zachycené jako koordinační nebo apoziční struktura

Jako strukturu koordinační nebo apoziční zachycujeme i některé specifické konstrukce:

- specifické konstrukce s koordinační strukturou:
 - koordinační spojení se zkratkami *atd.*, *apod.*, *aj.* (viz 5.6.2.1.1 – „Koordinační spojení se zkratkami „atd.“, „apod.“, „aj.““).
- specifické konstrukce s apoziční strukturou:
 - apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním (pomocí výrazů *a to*, *a sice*; viz 5.6.2.1.2 – „Apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním (pomocí výrazů „a to“, „a sice“)“),
 - apoziční spojení se spojkou *jako* (viz 5.6.2.1.3 – „Apoziční spojení se spojkou, „jako““),

Souřadné spojení vidíme i v konstrukcích připojených výrazem *což*, které jsou popsány v 5.5.4.1.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „příčemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž““; dále v některých specifických syntaktických konstrukcích, jako jsou adresy, sportovní výsledky, uvedení zkratky v závorce za jejím celým rozepsáním *aj.*, které jsou popsány zvláště v 7.12 – „Anotace strukturovaného textu“.

5.6.2.1.1. Koordinační spojení se zkratkami „atd.“, „apod.“, „aj.“

Jako koordinační strukturu s funktorem CONJ u kořene souřadné struktury zachycujeme i výčty zakončené zkratkami *apod.*, *atd.*, *aj.* nebo třemi tečkami.

Jako kořen souřadné struktury je zachycen uzel reprezentující přítomnou interpunkční čárku (*t_lemma=#Comma*) nebo nově vytvořený uzel s *t-lematem #Separ* (pokud v povrchové podobě věty není žádná čárka přítomna). Uzel reprezentující zkratku nebo tři tečky (*t_lemma=#Period3*) je zachycen jako terminální člen souřadné struktury a má stejný funktor, jako mají ostatní terminální členy; v atributu *is_member* má též vyplněnou hodnotu 1.

Příklady:

Obtěžoval ho hmyz.ACT [is_member=1] apod.ACT [is_member=1] {#Separ.CONJ} obr. 5.97

Rádi navštěvujeme hrady.PAT [is_member=1], zámky.PAT [is_member=1], skanzeny.PAT [is_member=1] apod.PAT [is_member=1] [#Comma.CONJ]

V koupelně *musí téct*.PRED [is_member=1] *teplá voda*, v obývacím pokoji *nesmí chybět*.PRED [is_member=1] *televize*, *kuchyně se neobejde*.PRED [is_member=1] *bez myčky na nádobí atd.*.PRED [is_member=1] [#Comma.CONJ]

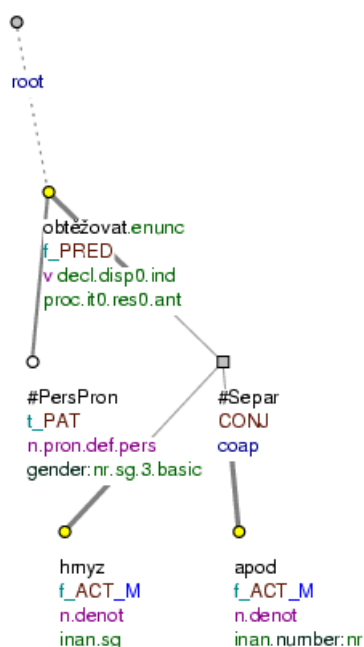
Naše škola nabízí řadu volitelných předmětů: *cizí jazyky*.PAT [is_member=1], *religionistiku*.PAT [is_member=1], *rodinnou výchovu*.PAT [is_member=1], *aj.*.PAT [is_member=1] [#Comma.CONJ]

Nezkrácený zápis. V případě, že nejde o vyjádření zkratkou, ale dané spojení je celé vypsáno (*a podobně, a tak dále, a jiné*), je jako kořen souřadné struktury zachycen uzel reprezentující spojku *a*. Zbylé části spojení (*podobně, jiné, tak dále*) představují opět poslední terminální člen souřadné struktury. Je-li zbylá část víceslovná (*tak dále*) je zachycena jako neslovesný frazém (viz 5.8.1 – „Neslovesná frazeologická spojení“).

Příklad:

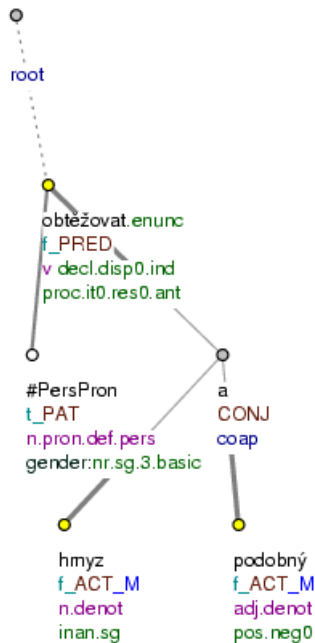
Obtěžoval ho hmyz a podobně.ACT [is_member=1] obr. 5.98

Obrázek 5.97. Koordinační spojení se zkratkou „apod.“

Obtěžoval ho hmyz apod.

Obrázek 5.98. Koordinační spojení s rozepsanou zkratkou „a podobně“

Obtěžoval ho hmyz a podobně.

5.6.2.1.2. Apoziciční spojení s dodatečně připojeným doplněním (pomocí výrazů „a to“, „a sice“)

Jako slovesnou klauzi s elidovaným řídicím slovesem připojenou vztahem apozice (s významem konkretizace, zpřesnění) chápeme volně, dodatečně připojená doplnění pomocí spojovacích výrazů *a to*, *a sice*.

Tyto konstrukce tedy zachycujeme jako souřadnost větnou (viz 5.6.1.2 – „Souřadnost členská, větná a smíšená“), jako apozici dvou predikátů. K uzlům pro doplnění připojená pomocí *a to*, *a sice* je zkopírován uzel reprezentující řídicí sloveso v předcházející klauzi.

Závislá doplnění predikátu v první klauzi lze zpravidla zachytit jako společná rozvití obou predikátů.

Je-li dodatečně připojeno valenční doplnění, je v podstromu první klauze zastoupeno uzlem s t-lematem #Gen, v první klauzi je toto valenční doplnění tedy chápáno jako všeobecné.

Jako kořen apoziciční struktury je zachycen uzel reprezentující spojovací výraz *a to* ($t_lemma=a_to$) nebo *a sice* ($t_lemma=a$; *sice* je reprezentováno samostatným uzlem s funktorem CM; k tomu viz 7.16.1 – „Souřadící spojovací výrazy“).

Srovnej:

- *Ve zdravotnictví přidávali, a to lékařům.*

= *Ve zdravotnictví přidávali, a to přidávali lékařům.*

V druhé klauzi zachytíme elipsu řídicího predikátu *přidávat*. Mezi vyjádřeným predikátem v první klauzi a elidovaným predikátem v druhé klauzi bude zachycen apoziciční vztah. Protože je dodatečně připojeno valenční doplnění (adresát *lékařům*), je nepřítomný adresát u predikátu v první klauzi zastoupen nově doplněným uzlem pro všeobecný aktant ($t_lemma=#Gen$). V povrchové podobě věty nevyjádřený patiens je zachycen jako společné rozvití obou predikátů. Srov. obr. 5.99.

Další příklady:

*Studenti se sjedou.*PRED [is_member=1] *na demonstraci, a to.*APPS {*sjet se.*PRED [is_member=1]} *do Prahy.*

*České dráhy chtějí pronajímat.*PRED [is_member=1] {#Gen.ADDR} *prostory v železničních stanicích, a.*APPS sice {*pronajímat.*PRED [is_member=1]} *vždy jedné firmě.*ADDR

Asyndeticky dodatečně připojená doplnění. Podobným způsobem jako dodatečně připojená doplnění pomocí spojovacích výrazů *a to*, *a sice* zachycujeme i doplnění připojená volněji, jen interpunkcí, za kterou následuje rematizátor.

K uzlu pro volně připojené doplnění je zkopírován uzel reprezentující řídicí sloveso v předcházející. Uzel pro rematizátor visí na nově doplněném uzlu pro sloveso jako levá sestra dodatečně připojeného doplnění.

Jako kořen apoziční struktury je zachycen uzel reprezentující interpunkční čárku (t_lemma=#Comma).

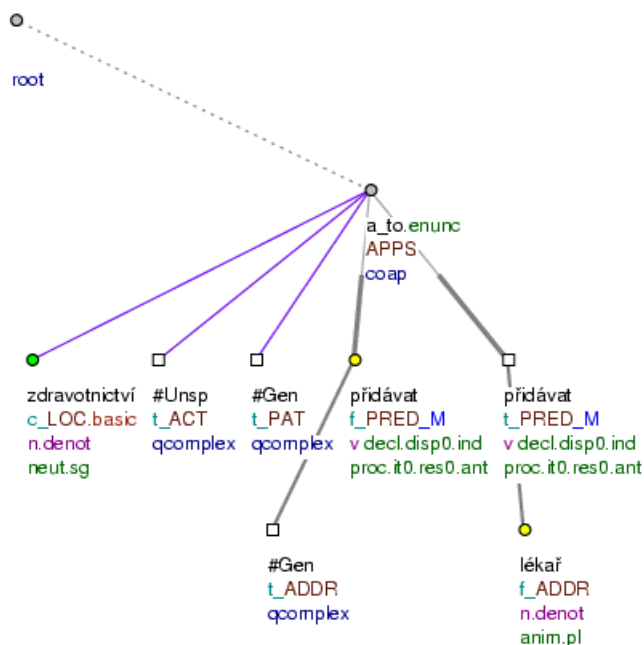
Příklady:

*Společnost spravuje.*PRED [is_member=1] *80 budov, převážně.*RHEM {*spravovat.*PRED [is_member=1]} *v Tokiu.* obr. 5.100

*Ve zdravotnictví přidávali.*PRED [is_member=1] {#Gen.ADDR}, *zejména.*RHEM {*přidávat.*PRED [is_member=1]} *lékařům.*

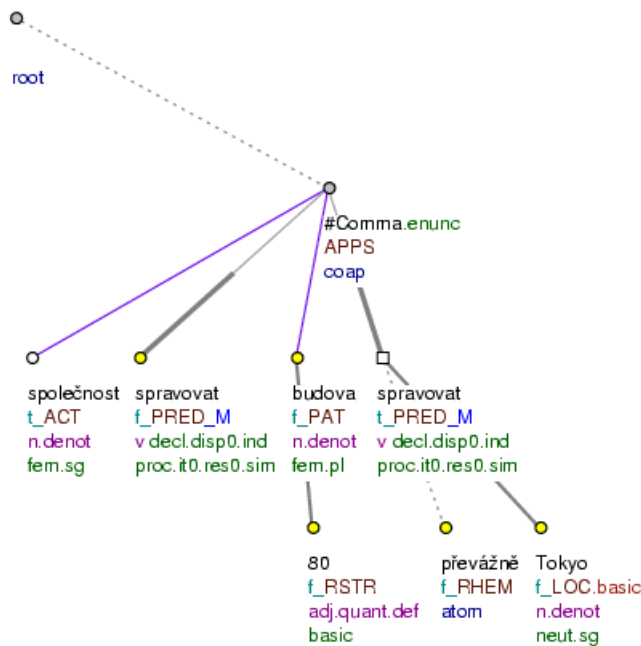
Pozor! Není-li v těchto konstrukcích čárka, tj. spojení členů je těsné (například: *Společnost spravuje 80 budov převážně v Tokiu.*), v konstrukci žádnou apoziční nezachycujeme.

Obrázek 5.99. Apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním pomocí výrazu „a_to“

Ve zdravotnictví přidávali, a to lékařům.

Obrázek 5.100. Apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním

Společnost spravuje 80 budov, převážně v Tokiu.

5.6.2.1.3. Apoziční spojení se spojkou „jako“

Ve smíšené apoziční substantiva a klauze představuje zvláštní typ konstrukce se spojkou *jako*.

Mohou tu nastat dvě základní situace:

- po spojce „jako“ následuje klauze s řídicím slovesem „být“.

Následuje-li po spojce *jako* klauze s řídicím slovesem *být*, zachycujeme v tektogramatickém stromě smíšenou apoziční substantiva a tohoto slovesa. Uzel pro sloveso *být* má stejný funktor jako uzel pro neslovesně vyjádřený terminální člen apoziční (pro substantivum).

Sloveso *být* je zde sponové (viz 7.2.1.3 – „Být“ sponové (verbonominální predikát)), proto je k uzlu pro sloveso *být* zkopírován i uzel pro jmennou část verbonominálního predikátu (funktor=PAT), kterou v těchto konstrukcích představuje uzel reprezentující první člen apoziční.

Srovnej:

- *Váže těžké kovy, jako je plutonium.*

V tektogramatickém stromě bude zachycena smíšená apoziční mezi uzlem pro substantivum *kovy* a uzlem pro sloveso *být*. Doplnění *kovy* je patientem slovesa *vázat*. Uzel reprezentující toto doplnění bude mít proto funktor PAT; uzel reprezentující sloveso *být* bude mít stejný funktor, tedy také PAT. Na uzlu pro sloveso *být* bude záviset nově vytvořený uzel pro jmennou část verbonominálního predikátu, který bude kopií uzlu reprezentujícího substantivum *kovy*. Srov. obr. 5.101.

Další příklady:

Nechybí osobnosti.ACT [is_member=1], *jako*.APPS *byli*.ACT [is_member=1] *A. Loos, J. Hoffmann* {*osobnost*.PAT}

Vzruch přinášejí skladby.ACT [is_member=1] *s nervní kytarou, jako*.APPS *je*.ACT [is_member=1] *divoké Kiss* {skladba.PAT}

- **po spojce „jako“ nenásleduje klauze s řídicím slovesem „být“.**

V případě nepřítomnosti slovesa *být* je třeba rozlišit, mezi kterými členy konstrukce je apoziční vztah.

Po spojce „jako“ následuje jmenná skupina s řídicím členem v nominativu. Následuje-li po spojce *jako* jmenná skupina s řídicím členem v nominativu, je v tektogramatickém stromě zachycena smíšená apozice uzlu pro substantivum a nově doplněného uzlu pro prázdné sloveso (za elidované *být*, $t_lemma=\#EmpVerb$). Doplněný uzel pro prázdné sloveso má stejný funktor jako uzel pro první terminální člen apozice. Uzel reprezentující vyjádřené doplnění v nominativu závisí na uzlu pro prázdné sloveso a má funktor ACT. Srov.:

- *Přijeli do měst, jako Praha, Brno a Ostrava.*

V tektogramatickém stromě bude zachycena smíšená apozice mezi uzlem reprezentujícím předložkovou skupinu *do měst* a doplněným uzlem pro prázdné sloveso. Předložková skupina *do měst* je doplněním místa, uzel dostane funktor DIR3, uzel pro prázdné sloveso bude mít stejný funktor, tedy také DIR3. Uzly pro doplnění *Praha*, *Brno* a *Ostrava* budou záviset na uzlu pro prázdné sloveso a budou mít funktor ACT. Srov. obr. 5.102.

Pozor! Na uzel pro prázdné sloveso ($t_lemma=\#EmpVerb$) se již nedoplňuje uzel reprezentující jmennou část verbonominálního predikátu!

Po spojce „jako“ nenásleduje jmenná skupina s řídicím členem v nominativu. Následuje-li po spojce *jako* jmenná skupina v (prostém nebo předložkovém) pádě, který je shodný s pádem jména, se kterým je část za spojkou „jako“ v apozici, zachycujeme v tektogramatickém stromě členskou apozici. Srov.:

- *Přijeli do měst, jako do Prahy, Brna, Ostravy.*

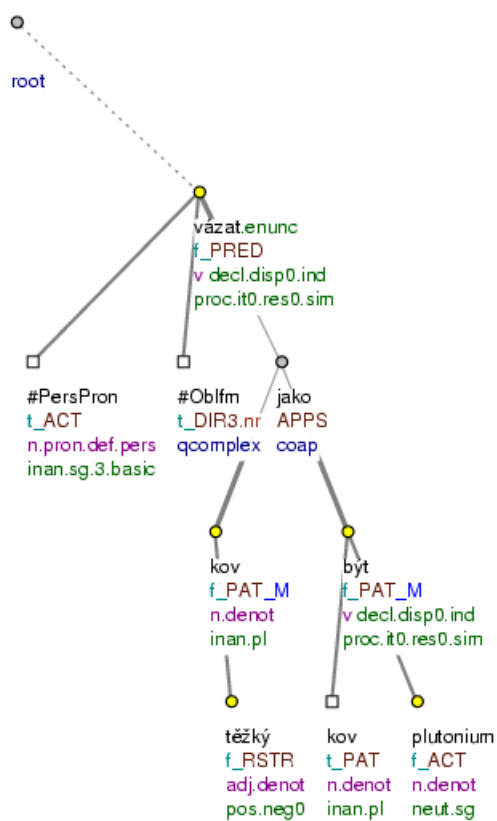
V tektogramatickém stromě bude zachycena členská apozice mezi předložkovou skupinu *do měst* a mezi koordinačním spojením předložkových skupin *do Prahy, Brna a Ostravy*. Terminální členy apoziční struktury budou čtyři uzly reprezentující předložkové skupiny: *do měst*, *do Prahy*, *do Brna*, *do Ostravy*. Srov. obr. 5.103.

Další příklad:

Organizoval kulturní akce.PAT [is_member=1], *jako*.APPS *třeba poláckovskou konferenci*.PAT [is_member=1] *v Rychnově*.

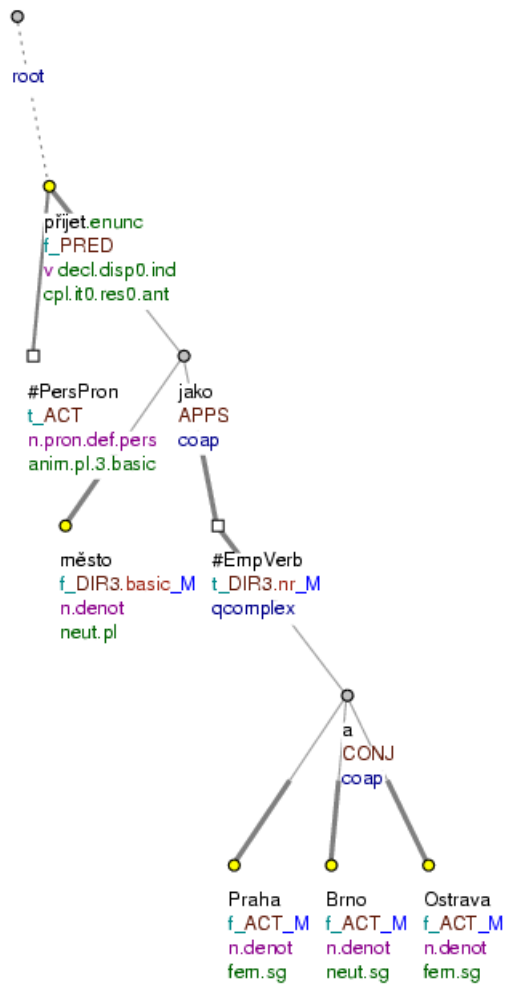
Jako kořen apoziční struktury je ve všech případech zachycen uzel reprezentující spojkou *jako*.

Obrázek 5.101. Smíšená apozice se spojkou „jako“

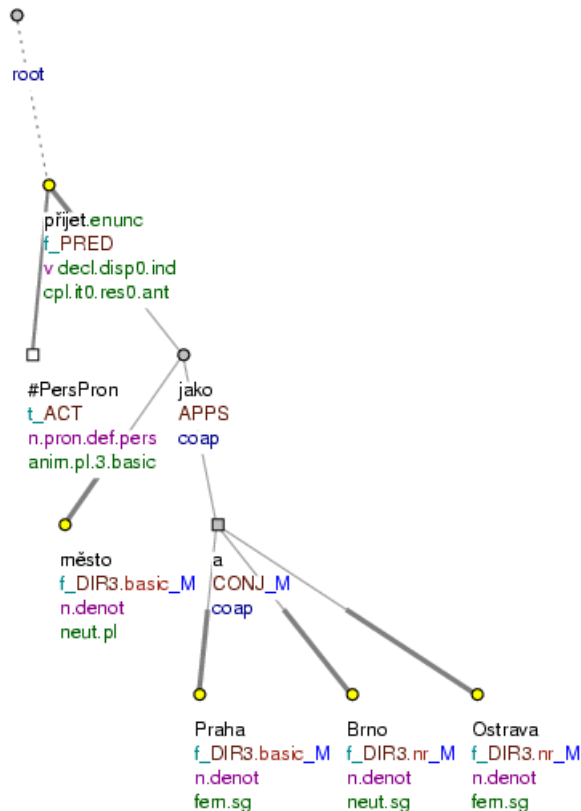
Váží těžké kovy, jako je plutonium.

Obrázek 5.102. Smíšená apozice se spojkou „jako“

Přijeli do měst, jako Praha, Brno a Ostrava.

Obrázek 5.103. Členská apozice se spojkou „jako“

Přijeli do měst, jako do Prahy, Brna, Ostravy.

5.6.3. Spojení členů při vyjadřování matematických operací a intervalů

Jako souřadnou strukturu zachycujeme i některá spojení členů při vyjadřování matematických operací a intervalů, a to i v případě, že v povrchové podobě věty je realizováno prostředky hypotaktickými (viz 7.16.2 – „Operátory“).

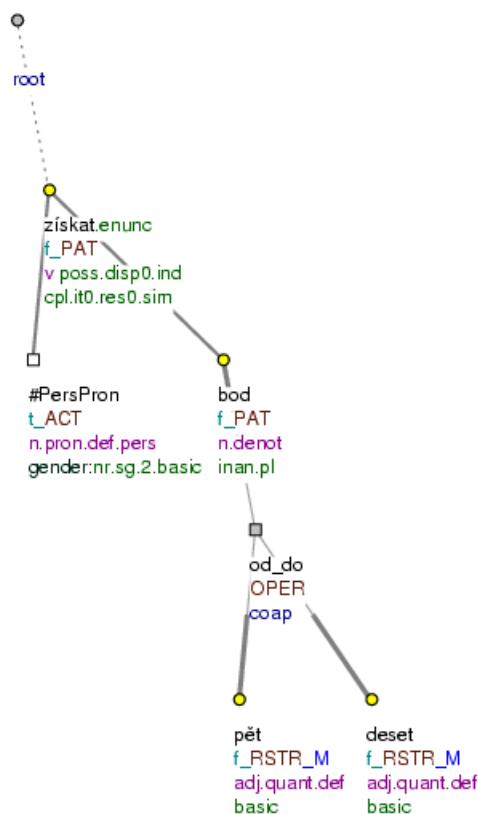
Srovnej:

- *Můžeš získat od pěti po deset bodů.*

Interval *pět - deset* realizovaný hypotaktickými prostředky je v tektogramatickém stromě zachycen jako souřadná struktura. Kořenem souřadné struktury je uzel reprezentující operátor *od - po* ($t_lemma=od_do$; $functor=OPER$). Uzly reprezentující operandy intervalu ($t_lemma=pět$, $t_lemma=deset$) jsou terminálními členy souřadné struktury. V atributu is_member mají vyplněnou hodnotu 1. Srov. obr. 5.104.

Podrobně jsou tyto konstrukce popsány v 7.11 – „**Matematické operace a intervaly**“.

Obrázek 5.104. Souřadné spojení členů při vyjadřování intervalu

Můžeš získat od pěti po deset bodů.

5.7. Parenteze

Jako *parentezi* (vsuvku) chápeme ty části textu, které nepatří do jeho základní roviny, ale které naopak tuto základní rovinu přerušují vsunutím vedlejší informace, dodatečného vysvětlení, hodnotících poznámek apod. Parenteze bývá od základní roviny textu (do kterého je vsunuta) odlišena graficky (pomlčkami nebo závorkami); do syntaktických vztahů věty (do níž je vsunuta) parenteze může, ale také nemusí být zapojena.

Příklady:

10.20 Prodaná nevěsta (záznam představení divadla Drak)

Vymazal tak Holanďana Oelmana (7575 bodů) ze světových tabulek.

Přestože byl Telegraf z českých novin duchovně snad nejvíce spjat s vládní politikou - především s ODS, nerozpakoval se ostře kritizovat některé její kroky z poslední doby.

On byl vždycky přísný (učitel). obr. 5.105

Přišel tam Petr (a Pavel). obr. 5.106

V tektogramatickém stromě je parenteze zachycena pomocí atributu `is_parenthesis`. Všechny uzly, které reprezentují výrazy, jež jsou součástí parenteze, mají v tomto atributu vyplněnou hodnotu 1 (viz i 5.5 – „Hodnoty atributu `is_parenthesis`“). Motivem pro toto doplňování je označení všech částí „nespojité, neúplné“ parenteze, a to zejména v těch případech, kdy součástí parenteze je pouze kořen (část) nějakého podstromu.

Tabulka 5.5. Hodnoty atributu `is_parenthesis`

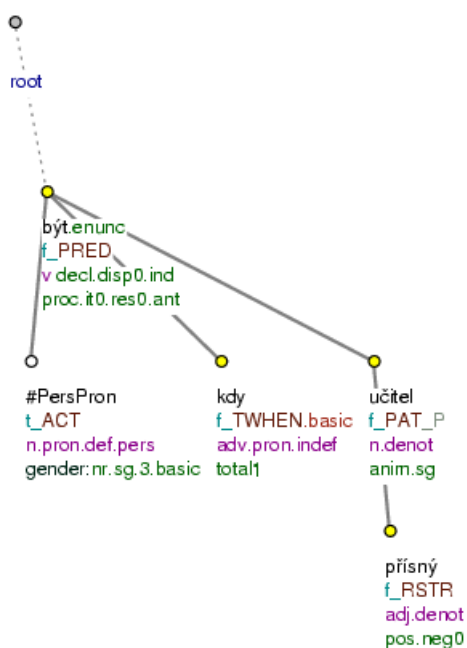
0	uzel reprezentuje výraz, který není součástí parenteze
1	uzel reprezentuje výraz, který je součástí parenteze

Není-li v atributu `is_parenthesis` hodnota vyplněna, předpokládá se hodnota 0.

Rozlišujeme:

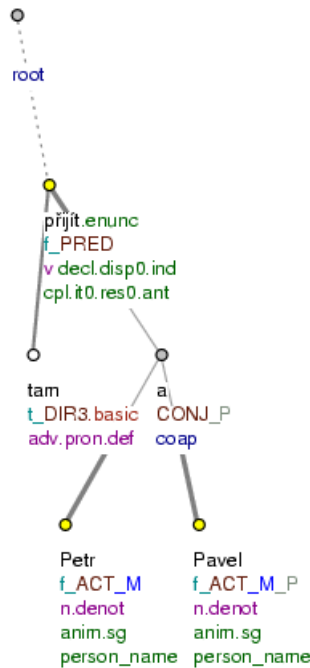
- parentezi aktuální (viz 5.7.1 – „Parenteze aktuální“),
- parentezi kleslou (viz 5.7.2 – „Parenteze kleslá“).

Obrázek 5.105. Nespojitá parenteze

On byl vždycky přísný (učitel).

Obrázek 5.106. Nespojité parenteze

Přišel tam Petr (a Pavel).

Pozor! Jako parentezi zachycujeme většinu textů zapsaných v závorkách. Výjimkou jsou zejména případy, kdy v závorce je uvedeno doslovné rozepsání (vysvětlení) použité zkratky, anebo naopak, kdy je v závorce uvedena zkratka; například:

ODS (Občanská demokratická strana)

Občanská demokratická strana (ODS)

Tyto případy zachycujeme jako apoziční spojení zkratky a jejího rozepsání. Uzly reprezentující výraz v závorce nemají v těchto případech v atributu `is_parenthesis` vyplněnou hodnotu 1 (viz k tomu 5.6 – „Souřadnost“).

5.7.1. Parenteze aktuální

Aktuální parenteze je parenteze příležitostná, daná konkrétní situací.

U aktuální parenteze rozlišujeme:

- **parentezi syntakticky zapojenou do větných vztahů.**

Je-li parenteze syntakticky začlenitelná do věty (v níž je vsuvkou) jako nějaké její doplnění, má efektivní kořen parenteze příslušný funktor popisující významový druh závislosti na řídicím uzlu.

Příklady:

On byl vždycky přísný (učitel.PAT). obr. 5.105

Podmětem (jestliže vyjadřuje.COND činnost), může být i infinitiv. obr. 5.107

Pavel Novák (z Prahy.DIR1). obr. 5.41

Vidím náš dům (a naši zahradu.PAT).

Mužstvo (které loni zvitězilo.RSTR) skončilo až třetí.

- **parentezi syntakticky nezapojenou do větných vztahů.**

Parenteze syntakticky nezapojená do větných vztahů odpovídá sémanticky i formálně některému typu nezávislé klauze (viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“). Anotace se liší podle toho, o jaký typ klauze se jedná:

- představuje-li syntakticky nezapojená parenteze slovesnou klauzi (funktor PRED) nebo nominativní klauzi (funktor DENOM), mají efektivní kořeny této parenteze v tektogramatickém stromě funktor PAR.

Příklady:

Pavel Novák (Praha.PAR). obr. 5.109

Mužstvo skončilo až třetí (loni bylo.PAR první). obr. 5.110

Žádná města (jen {hrát.PAR} Praha) nehrála tak významnou úlohu. obr. 5.111

Přijel na chatu (čekali.PAR ho a těšili se.PAR). obr. 5.112

Kořen syntakticky nezapojené parenteze, jejíž efektivní kořeny zachycujeme s funktořem PAR, má vyplněný atribut `sentmod` (viz 4.7 – „Atribut `sentmod`“).

- představuje-li syntakticky nezapojená parenteze vokativní klauzi (funktor VOCAT) nebo citoslovečnou klauzi (funktor PARTL), efektivní kořeny této parenteze mají v tektogramatickém stromě funktořy VOCAT nebo PARTL (nikoli PAR). Je-li vokativní nebo citoslovečná klauze zřetelně vsuvkou (v povrchové podobě věty je to například naznačeno graficky), je parenteze těchto klauzí zachycena pouze hodnotou 1 v atributu `is_parenthesis` u všech uzlů reprezentujících výrazy, které jsou součástí parenteze.

Efektivní kořeny vokativních a citoslovečných klauzí nejsou nikdy reprezentovány uzlem s funktořem PAR. I níže ve struktuře jsou reprezentovány uzly s funktořy VOCAT nebo PARTL (viz i 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“).

Příklad:

Zase nesehnal práci (ach.PARTL). [`is_parenthesis=1`]

Kořen parenteze je zachycen jako přímý potomek toho uzlu v tektogramatickém stromě, ke kterému se vsuvka významově nejvíce vztahuje.

Součástí věty reprezentované stromem může být samotná parenteze (což je vždy naznačeno graficky, zpravidla závorkami). Například:

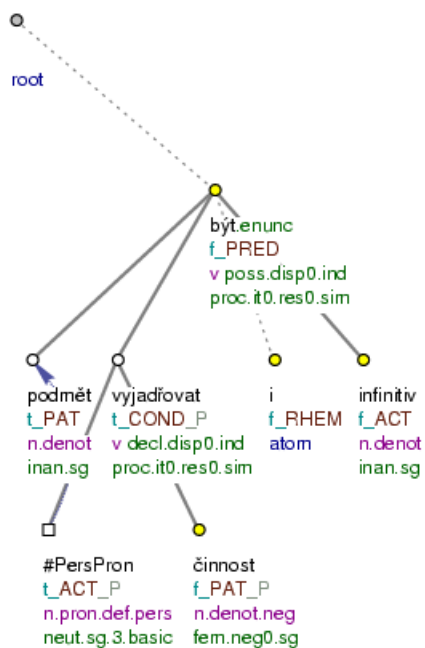
(strana 4) obr. 5.113

(Pardon!) obr. 5.114

(av, čtk) obr. 5.115

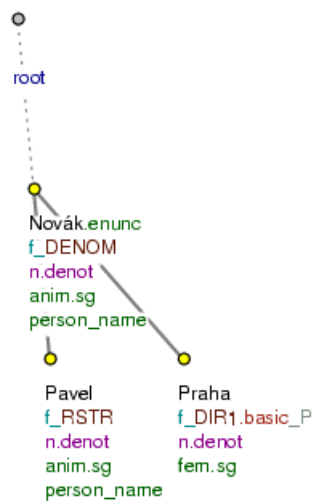
Efektivní kořen samostatné parentetické klauze má funktoř PAR, jde-li o parentetickou klauzi slovesnou nebo nominativní (srov. obr. 5.113 a obr. 5.115). Představuje-li tuto samostatnou parentezi vokativní nebo citoslovečná klauze, má efektivní kořen této parenteze funktoř VOCAT nebo PARTL (srov. obr. 5.114).

Obrázek 5.107. Parenthese syntakticky zapojená do větných vztahů

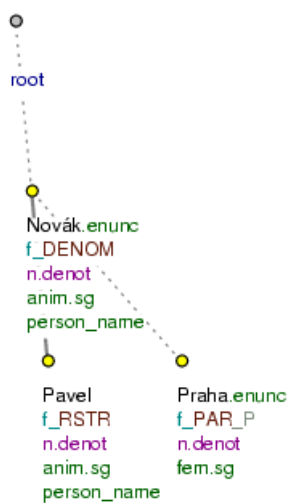
Podmětem (jestliže vyjadřuje činnost), může být i infinitiv.

Obrázek 5.108. Parenthese syntakticky zapojená do větných vztahů

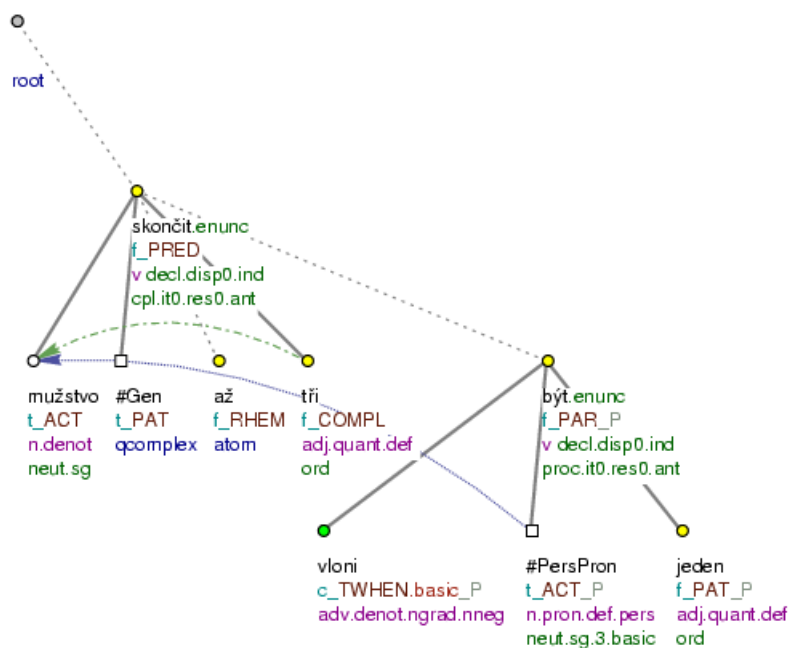
Pavel Novák (z Prahy).

Obrázek 5.109. Parenze syntakticky nezapojená do větých vztahů

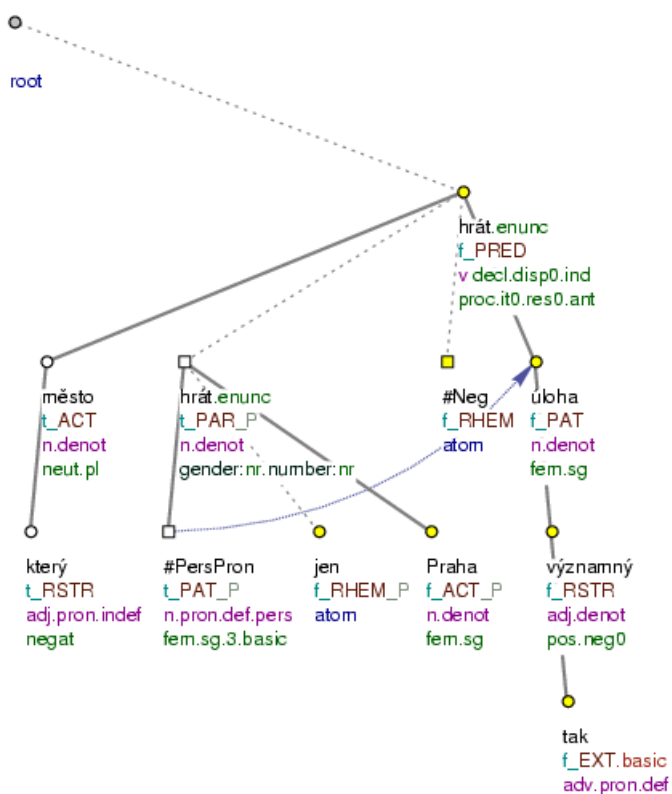
Pavel Novák (Praha).

Obrázek 5.110. Parenze syntakticky nezapojená do větých vztahů

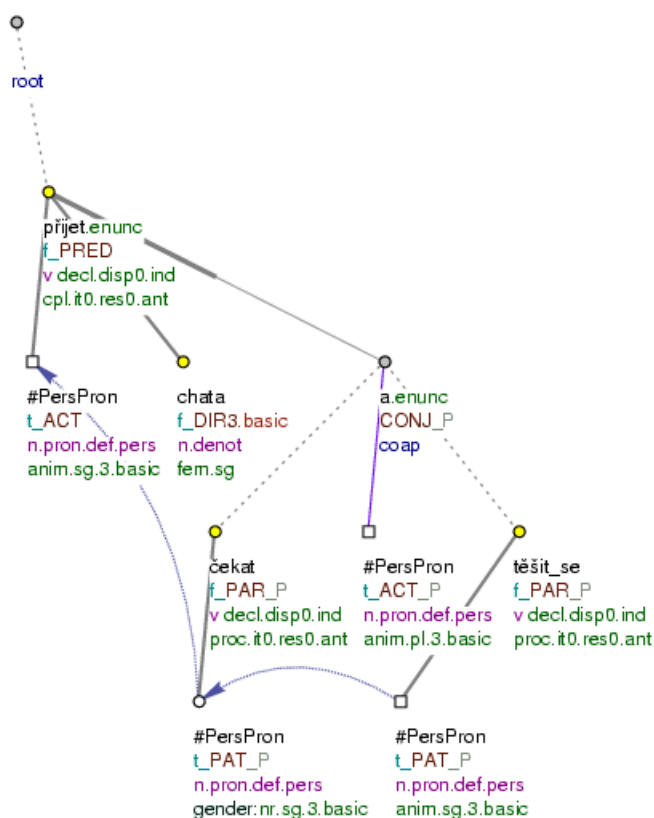
Mužstvo skončilo až třetí (loni bylo první).

Obrázek 5.111. Parenze syntakticky nezapojená do větných vztahů

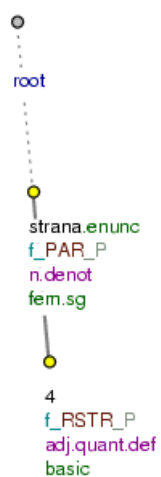
Žádná města (jen Praha) nehrála tak významnou úlohu.

Obrázek 5.112. Parenteze syntakticky nezapojená do větných vztahů

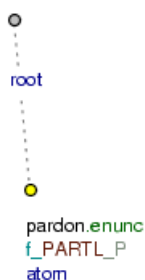
Přijel na chatu (čekali ho a těšili se).

Obrázek 5.113. Samostatná parentetická klauze

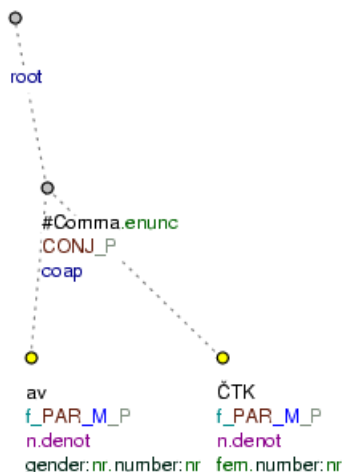
(strana 4)

Obrázek 5.114. Samostatná parentetická klauze

(Pardon!)

Obrázek 5.115. Samostatná parentetická klauze

(av, čtk)

Parenteze připojená souřadícím spojovacím výrazem. Jako parentezi syntakticky zapojenou do větných vztahů zachycujeme i případy, kdy jsou vsuvkou některé ze souřadně spojených členů, a to jak u souřadnosti členské, tak u souřadnosti větné. Například:

Přišel tam Petr (a Pavel). obr. 5.106

Věc se vyřeší (nebo taky nevyřeší). obr. 5.116

Kup rohlíky (a máslo).

Vsunuté členy souřadného spojení se zachytí podle pravidel anotace souřadných struktur (viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“), tj. jako podstromy, jejichž kořeny jsou přímými potomky kořene souřadné struktury. Všechny uzly reprezentující výrazy, které jsou součástí parenteze, mají v atributu `is_parenthesis` vyplněnou hodnotu 1. Je-li souřadící spojovací výraz součástí parenteze, má též uzel pro spojovací výraz (kořen souřadné struktury) v atributu `is_parenthesis` vyplněnou hodnotu 1.

Tímto způsobem, jako parenteze syntakticky zapojená do větných vztahů, se zachycují případy vsunutých koordinovaných nebo aponovaných členů se zřetelnými syntaktickými vztahy k doplněním ve větě, v níž jsou vsuvkou. Jako parenteze syntakticky nezapojené do větných vztahů se zachycují například:

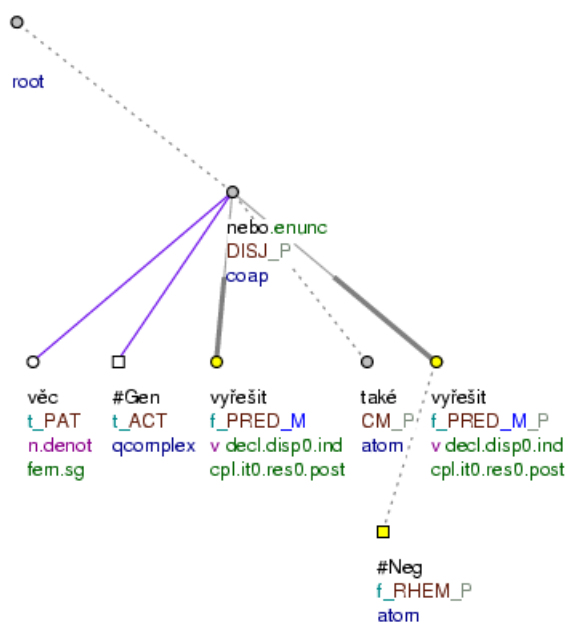
V dobrých zahraničních restauracích (a nemusí to být vždy nejdražší) by se tohle nikdy nestalo. obr. 5.117

Čína je nyní, a já doufám, že i nadále bude, důležitý partner USA.

Takoví lidé, a patří mezi ně i pan předseda, nemají ve vedení co dělat.

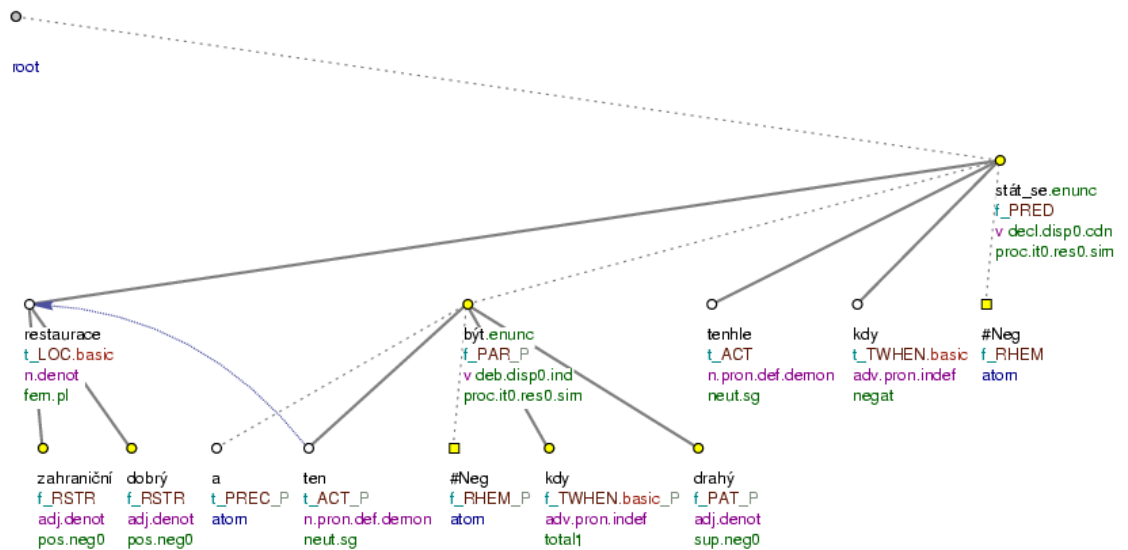
Vsunutý, souřadícím spojovacím výrazem připojený text, se v těchto uvedených příkladech zachytí jako parenthese syntakticky nezapojená do větných vztahů. Efektivní kořen parenthese se zachytí jako uzel s funktoem PAR, souřadící spojovací výraz bude reprezentován uzlem s funktoem PREC, který bude záviset na uzlu s funktoem PAR.

Obrázek 5.116. Parenthese syntakticky zapojená do větných vztahů

Věc se vyřeší (nebo taky nevyřeší).

Obrázek 5.117. Parenteze syntakticky nezapojená do větných vztahů

V dobrých zahraničních restauracích (a nemusí to být vždy nejdražší) by se tohle nikdy nestalo.

5.7.2. Parenteze kleslá

Kleslá parenteze je parenteze ustálená, lexikalizovaná, která klesá v pouhou částici. Kleslá parenteze je tvořena ustrnulým určitým slovesným tvarem, který může mít zachovanou omezenou část valenčního potenciálu původního neustrnulého slovesa.

Příklady:

Dnes je, myslím, středa. obr. 5.118

To se, nedej bůh, snad nestane. obr. 5.119

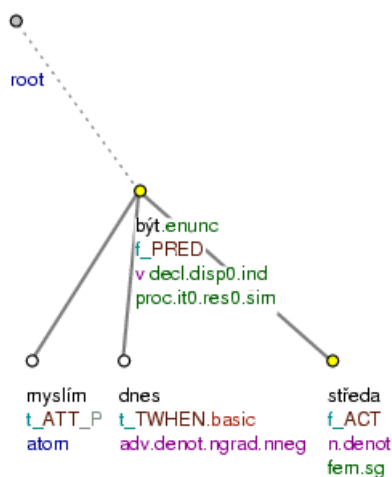
To víte, dnes čas utíká tak rychle.

Efektivní kořeny kleslé parenteze mají funktor ATT (nodetype=atom). T-lematem tohoto uzlu je přítomná ustrnulá forma, nikoliv infinitiv (viz i 3.2 – „T-lemma a m-lemma, t-lemma a slovní forma“). Případná závislá doplnění jsou zpravidla reprezentována jedním uzlem s funktořem DPHR (víceslovnou kleslou parentezi hodnotíme jako neslovesné frazeologické spojení; k nim viz 5.8.1 – „Neslovesná frazeologická spojení“). Všechny uzly, které reprezentují výrazy, které jsou součástí kleslé parenteze, mají v atributu is_parenthesis hodnotu 1.

Kořen kleslé parenteze je přímým potomkem efektivního kořene klauze, do níž je kleslá parenteze vsunuta.

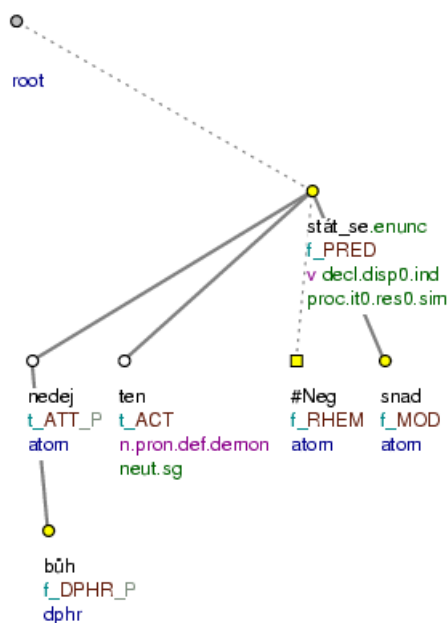
Výrazy jako *bohudíky*, *zajisté*, *pochopitelně* jako parentezi nezachycujeme, tyto výrazy jsou zpravidla také reprezentovány uzly s funktořem ATT, ale v atributu is_parenthesis mají hodnotu 0.

Obrázek 5.118. Kleslá parenteze

Dnes je, myslím, středa.

Obrázek 5.119. Kleslá parenteze

To se, nedej bůh, snad nestane.

5.7.3. Zvláštní případy parenteze

V této dílčí sekci popisujeme dva zvláštní případy konstrukcí, které též zachycujeme jako parentezi:

- konstrukce s obráceným syntaktickým vztahem mezi klauzemi (viz 5.7.3.1 – „Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi“),
- komentáře mluvčího typu „aby bylo jasno“ (viz 5.7.3.2 – „Komentáře mluvčího typu „aby bylo jasno““).

Případy, ve kterých se setkají dvě parenteze, z nichž jedna je součástí druhé (případy parenteze v parentezi), žádným zvláštním způsobem nezachycujeme.

5.7.3.1. Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi

Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi je taková syntaktická konstrukce, ve které klauze vložená (*Soud, zdá se, nemyslí si o tom nic.*), nebo věta připojená spojovacím výrazem *jak* (*Soud, jak se zdá, nemyslí si o tom nic.*) představuje původní klauzi řídicí. Mezi závislými členy slovesa původní věty řídicí obvykle chybí jeden aktant, který je vyjádřen původní klauzí obsahovou. Konstrukce se spojovacím výrazem *jak* a konstrukce připojené bez tohoto výrazu jsou synonymní. Spojovací výraz *jak* tu nenese žádný význam, právě proto, že se jedná o obrácený syntaktický vztah. Oba dva typy konstrukcí proto zachycujeme stejně (případný spojovací výraz *jak* nemá v tektogramatickém stromě svůj uzel).

Původní klauzi řídicí zachycujeme jako parentezi. Její efektivní kořen (uzel reprezentující sloveso) má funktor PAR a je zachycen jako uzel závislý na efektivním kořeni původní klauze obsahové. Chybějící aktant slovesa původní klauze řídicí je reprezentován nově doplněným uzlem se zástupným t-lematem #PersPron a s příslušným funktoem. Mezi tímto nově doplněným uzlem a efektivním kořenem původní klauze obsahové je zachycen vztah textové koreference (viz i 8.3 – „Textová koreference“). U všech uzlů podstromu reprezentujícího původní klauzi řídicí je v atributu *is_parenthesis* vyplněna hodnota 1.

Příklady:

Soud, zdá se.PAR, nemyslí si o tom nic.

Soud, <jak> se mi zdá.PAR, nemyslí si o tom nic. / Soud, zdá se.PAR mi, nemyslí si o tom nic. obr. 5.120

<Jak> známo.PAR, odešel. obr. 5.121

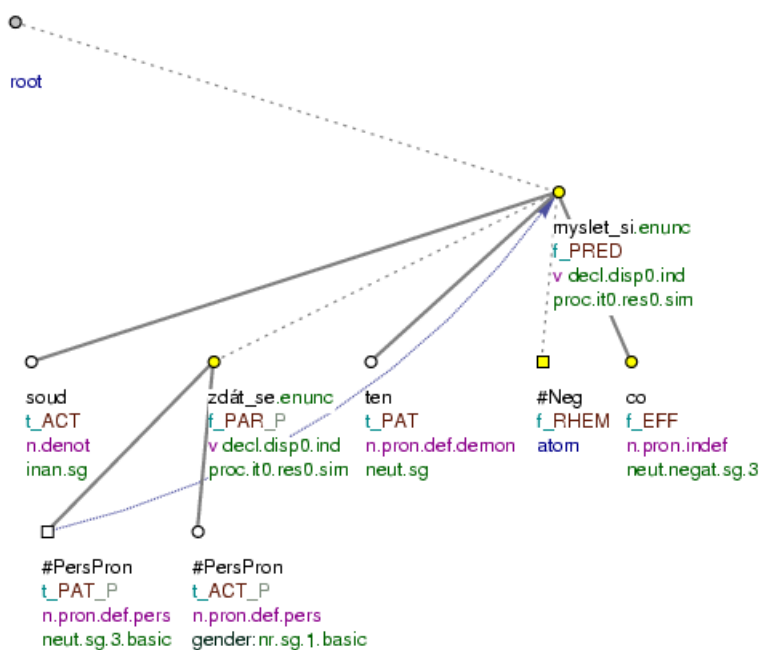
<Jak> řekl.PAR Karel, stalo se to již včera. obr. 5.122

V některých konstrukcích nemusí v původní klauzi řídicí chybět žádný z aktantů slovesa. Aktant, kterým je ve skutečnosti původní věta obsahová, tu již může být vyjádřen ukazovacím zájmenem *ten*. Například:

Jak to řekl Karel, stalo se to již včera.

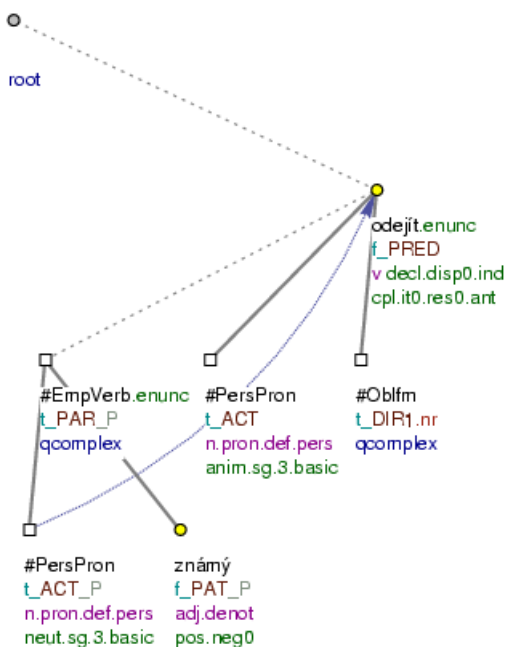
V takovém případě nový uzel s t-lematem #PersPron vytvořen není, koreferenční vztah je zachycen mezi uzlem reprezentujícím přítomné zájmeno a efektivním kořenem původní klauze obsahové.

Obrázek 5.120. Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi

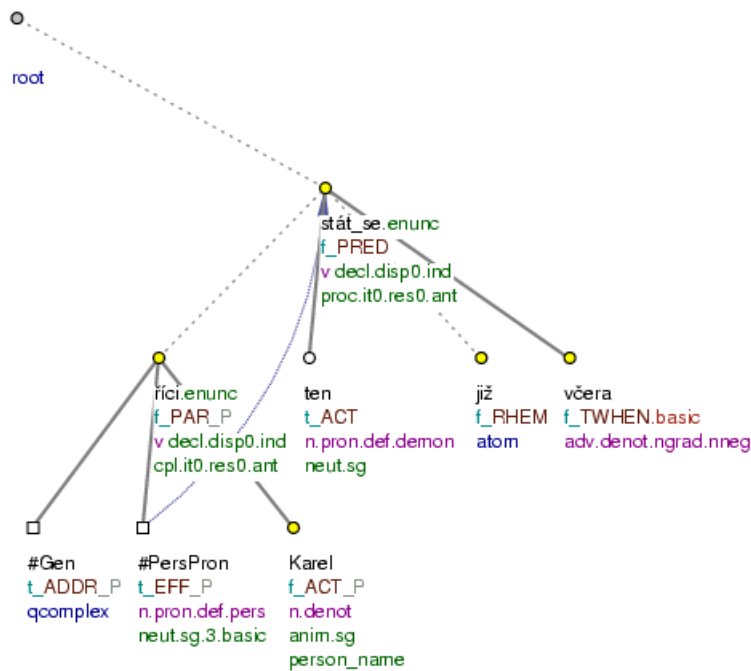
Soud, jak se mi zdá, nemyslí si o tom nic.

Obrázek 5.121. Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi

Jak známo, odešel.

Obrázek 5.122. Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi

Jak řekl Karel, stalo se to již včera.

5.7.3.2. Komentáře mluvčího typu „aby bylo jasno“

Klauze připojené spojkou *aby* v konstrukcích jako *Aby bylo jasno, já jsem tu pánem.*, kterými se mluvčí pojišťuje, aby nemohl být někým obviněn z toho, že nejedná v souladu s principy jazykového jednání, mají povahu vsuvky, komentářů mluvčího.

Při anotaci vycházíme z toho, že formulace komentáře je ustálená (blíží se kleslé parentezi), a závislou klauzi proto zachycujeme jako parentezi: efektivní kořen komentáře (sloveso) dostane funktor PAR a u všech uzlů podstromu reprezentujícího tento komentář je v atributu *is_parenthesis* vyplněna hodnota 1. Spojovací výraz *aby* nemá v tektogramatickém stromě svůj uzel.

Příklady:

<Aby> bylo.PAR jasno, já jsem tu pánem. obr. 5.123

Voda se kupodivu, <abych> tak řekl.PAR, umoudřila.

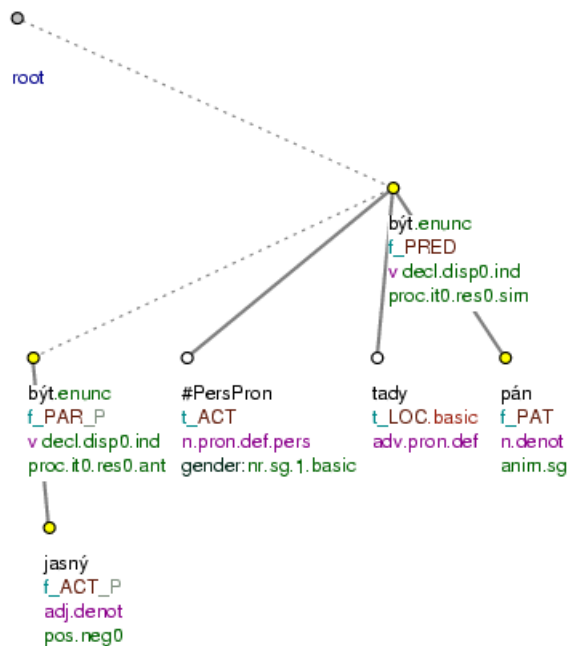
<Abych> řekl.PAR pravdu, mně se to ani trochu nelíbí.

Já mu totiž, <abych> se přiznal.PAR, nevěřil.

<Abyste> mi rozuměl.PAR, já jsem to tak nechtěl.

Jiné jsou tzv. nepravé závislé klauze účelové (například: *Odešel, aby se už nevrátil.*), které zachycujeme jako závislé klauze, jejichž efektivní kořeny mají funktor AIM (více viz 5.5.4.2 – „Nepravé závislé klauze spojkové“).

Obrázek 5.123. Komentář mluvčího typu „Aby bylo jasno“

Aby bylo jasno, já jsem tu pánem.

5.8. Frazémy

Frazémem (frazeologickým spojením) rozumíme spojení dvou nebo více slov s ustáleným lexikálním obsazením, které vytváří jednu lexikální jednotku, která má jako celek přenesený význam a jejíž význam není rozložitelný na významy jednotlivých částí spojení.

U frazeologických spojení rozlišujeme dvě části:

- **řídící část.**

Řídící částí frazému je řídící člen frazeologicky spojených výrazů.

Podle řídící části dělíme frazeologická spojení na dvě skupiny:

- neslovesná frazeologická spojení (5.8.1 – „Neslovesná frazeologická spojení“).

Řídícím členem (efektivním kořenem) frazeologického spojení není určitý slovesný tvar.

- slovesná frazeologická spojení (5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“).

Řídícím členem (efektivním kořenem) frazeologického spojení je určitý slovesný tvar.

- **závislou část.**

Závislou částí frazému rozumíme všechny ostatní výrazy, které jsou součástí frazeologického spojení.

Zachycení frazémů v tektogramatickém stromě. Frazeologická spojení reprezentujeme vždy pomocí dvou uzlů, které jsou zachyceny jako rodič a přímý potomek. Rodič reprezentuje řídící část frazému a má funktor podle pozice celého frazeologického spojení ve větě struktuře. Závislá část frazému je reprezentována jedním uzlem-přímým potomkem, který má funktor *DPHR* (*nodetype=dphr*; viz 2.6 – „Uzly reprezentující závislé části frazeologických spojení“) jako indikaci toho, že tento uzel

společně se svým rodičem představuje frazeologické spojení. V t-lematu uzlu s funktořem DPHR vystupují formy všech závislých částí frazému (včetně předložek) spojené podtržítka v pořadí, v jakém se vyskytly v povrchové podobě věty (viz 3.3 – „T-lema víceslovných lexikálních jednotek“).

!!! Jako frazém je tedy v tektogramatickém stromě možné zachytit pouze ta frazeologická spojení, která mají na tektogramatické rovině alespoň dva potenciální uzly (bez ohledu na počet uzlů na analytické rovině). Případné frazeologické výrazy jednoslovné (jednouzlové) nejsou v tektogramatickém stromě jako frazémy zachyceny. Například ve spojení *chlapec k pohledání* má předložková fráze funktoř R.STR, v anotaci není zatím nikde signalizováno, že jde o frazeologické vyjádření.

!!! Frazeologické spojení chápeme jako jednu lexikální jednotku, v tektogramatickém stromě ji prozatím zachycujeme pomocí dvou uzlů. Ideálně by frazeologické spojení mělo být ve stromě zachyceno jako jeden uzel. K tomuto řešení však zatím přistupujeme pouze při zachycování závislé části frazému.

5.8.1. Neslovesná frazeologická spojení

Neslovesným frazeologickým spojením rozumíme frazém, jehož řídicí částí není pravidelně časované sloveso. Řídicí částí neslovesných frazeologických spojení může být sloveso, toto sloveso se však v rámci daného spojení nevyskytne nikdy v celém svém paradigmatu, jde vždy o více méně ustrnulý slovesný tvar (například: *stůj co stůj*; *chtě nechtě*). U členů závislé části frazeologického spojení není žádné další rozvíjení.

Neslovesná frazeologická spojení jsou v tektogramatickém stromě zachycena podle pravidel uvedených výše - 5.8 – „Frazémy“. Problematické může být pouze určení řídicí části frazému.

Řídicí část neslovesných frazeologických spojení. Nelze-li jednoznačně podle syntaktických vztahů určit řídicí část neslovesného frazému, považuje se za řídicí část neslovesného frazému ten jeho výraz, který je první v povrchovém slovosledu.

Příklady:

Zavřeli mě pro nic.CAUS *za nic*.DPHR obr. 5.124

Chtě.CNCS *nechtě*.DPHR *museli jsme kufr otevřít*. obr. 5.125

Široko.LOC *daleko*.DPHR *nebylo vidět žádnou policii*. obr. 5.126

Hledá investici šitou.COMPL *na míru*.DPHR obr. 5.127

konec konců.DPHR

zuby nehty.DPHR

chyba lávky.DPHR

jádro pudla.DPHR

stůj co stůj.DPHR

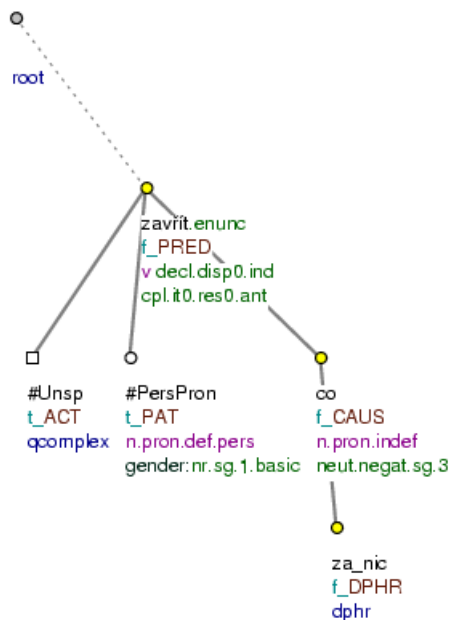
pozdě bycha honit.DPHR

!!! Neslovesná frazeologická spojení jsou zachycena ve valenčním slovníku zvláštními valenčními rámci (viz 5.2.2.2 – „Valenční rámce frazémů a složených predikátů“); avšak ne každý výskyt neslovesného frazému má ve slovníku odpovídající valenční rámec. Valenční rámce pro všechny výskyty jsou ve valenčním slovníku vytvořeny prozatím pouze pro neslovesné frazémy, jejichž řídicí částí je sémantické substantivum na *-ní* nebo *-tí*.

!!! Všechna neslovesná frazeologická spojení, která se v PDT vyskytla, jsou (i z důvodu neúplnosti zachycení neslovesných frazémů valenčními rámci ve slovníku) dána seznamem v příloze (viz 4 – „Neslovesná frazeologická spojení“).

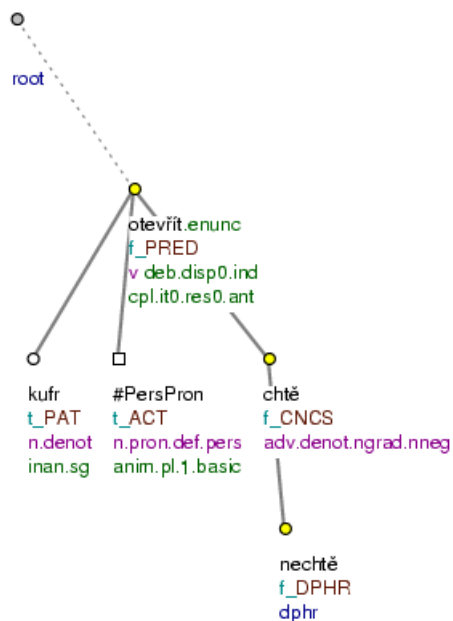
!!! Jako frazémy zatím nezachycujeme neslovesná sousloví, která se pravidelně skloňují (uzlům nepřihazujeme funktor DPHR, ani u nich nevyplňujeme žádný speciální atribut), například: *horký.RSTR brambor*.

Obrázek 5.124. Neslovesný frazém

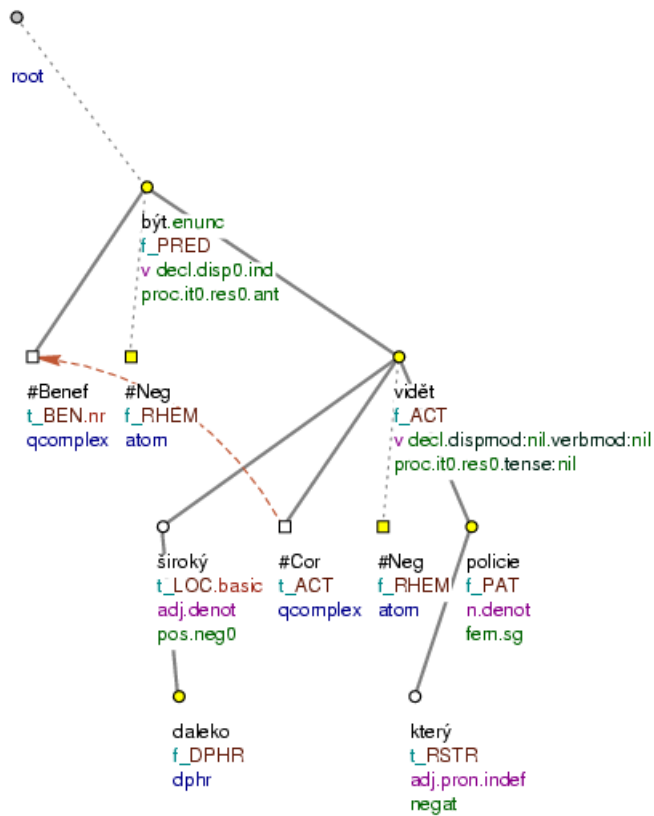
Zavřeli mě pro nic za nic.

Obrázek 5.125. Neslovesný frazém

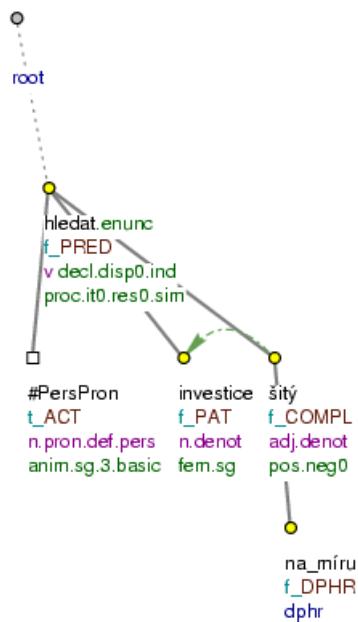
Chtě nechtě museli jsme kufr otevřít.

Obrázek 5.126. Neslovesný frazém

Široko daleko nebylo vidět žádnou policii.

Obrázek 5.127. Neslovesný frazém

Hledá investici šitou na míru.

5.8.2. Slovesná frazeologická spojení

Slovesným frazeologickým spojením rozumíme frazém, jehož řídicí částí je sloveso (zpravidla určitý slovesný tvar), které se v rámci frazému může vyskytnout v celém svém paradigmatu.

Slovesná frazeologická spojení jsou specifickým typem víceslovných predikátů (viz 5.9 – „**Víceslovné predikáty**“).

Slovesná frazeologická spojení jsou v tektogramatickém stromě zachycena podle pravidel uvedených výše - 5.8 – „**Frazémy**“. Řídicí částí slovesných frazeologických spojení je vždy sloveso.

Příklady:

Dával.PRED mi neustále najevo.DPHR svou převahu. obr. 5.128

Házeli.PRED nám klacky pod nohy.DPHR obr. 5.129

Běhal.PRED mu mráz po zádech.DPHR

Šel.PRED mu příkladem.DPHR

Vše běží.PRED jako na drátkách.DPHR

Řídicí sloveso frazeologického spojení může sémanticky vyžadovat také doplnění, které se na frazeologickém významu spojení nepodílí. Uzel reprezentující toto doplnění pak má některý z funktořů pro slovesné aktanty.

Slovesná frazeologická spojení (která se v PDT vyskytla) jsou zachycena ve valenčním slovníku zvláštními valenčními rámci. Ve valenčním rámci pro frazeologický význam slovesa jsou také uvedeny přesné požadavky na formu závislých částí frazému (k tomu viz 5.2.2.2 – „Valenční rámce frazémů a složených predikátů“).

Valence závislé části frazému. Na uzlu s funktorem $DPHR$ již zpravidla nezávisí žádné uzly pro další doplnění. Jednotlivá doplnění jsou zpravidla součástí frazeologického spojení, a jsou proto reprezentována společně jedním uzlem s funktorem $DPHR$. Na uzlu s funktorem $DPHR$ mohou ve výjimečných případech záviset uzly pro nevalenční doplnění, která nejsou součástí frazeologického spojení. Jedná se zejména o uzel reprezentující restriktivní přívlástek (funktor $RSTR$ nebo i APP), který v rámci daného frazeologického spojení může být různě lexikálně obsazen. Ve valenčním rámci pro příslušný frazeologický význam slovesa je přesně uvedeno, která část frazeologického spojení může být takto rozvíjena. Srov.:

- *mít něco v trvalém užívání*

Ve vyjádření *mít něco v trvalém užívání* není adjektivum *trvalý* součástí frazeologického spojení (může být vypuštěno, nahrazeno adjektivem *dlouhodobý*, *krátký* apod.), adjektivum *trvalý* je proto zachyceno uzlem s funktorem $RSTR$ závislým na uzlu s funktorem $DPHR$. Srov. obr. 5.131.

Valenční rámec slovesného frazému *mít v (nějakém) užívání*:

ACT(.1) $DPHR(v-1[užívání.6])$ PAT(.4). (v-1[stopa.P6[:u#]])

- *brát něco na lehkou váhu*

Ve vyjádření *brát něco na lehkou váhu* je adjektivum *lehký* součástí frazeologického spojení, uzel pro závislou část frazému (s funktorem $DPHR$) má proto t-lemma *na _lehkou_ váhu*. Srov. obr. 5.130.

Valenční rámec slovesného frazému *brát na lehkou váhu*:

ACT(.1) $DPHR(na-1[váha:4[lehký:#]])$ PAT(.4;že[.v];c).

Slova, která jsou součástí závislé části frazému (reprezentované jedním uzlem), mají zpravidla specifické valenční chování: slovo, které je v běžném, nepříznačném užití valenční (může být rozvíjeno aktanty nebo obligatorními valenčními doplněními), ve frazeologickém postavení tuto valenci ztrácí, respektive případná valenční doplnění tohoto jména (která nejsou součástí frazeologického spojení) jsou chápána jako závislá na řídicím slovese. Uzel s funktorem $DPHR$ nemá proto nikdy přiřazený valenční rámec. Srov.:

- *Svatba je na spadnutí.* $DPHR$

Verbální substantivum *spadnutí* ve frazeologickém vyjádření *svatba je na spadnutí* ztrácí zcela svou valenci.

- *Mám v plánu.* $DPHR$ *odejít.*

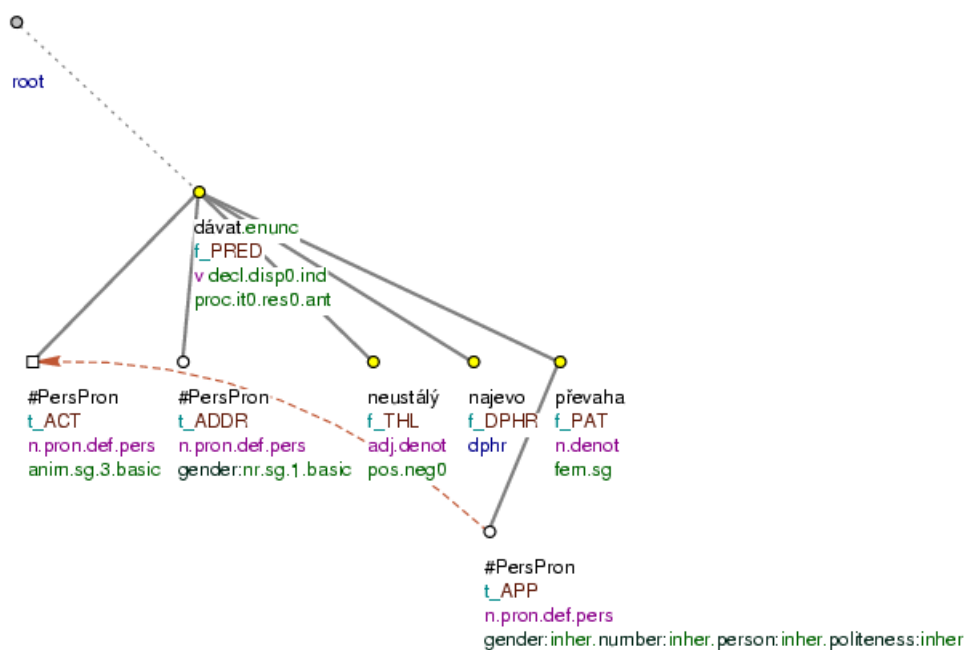
Ve vyjádření *mám v plánu odejít* chápeme infinitiv *odejít* jako závislý nikoli na substantivu *plán* (které tu má funktor $DPHR$), ale zachycujeme ho jako závislý na řídicím slovese *mít* s funktorem PAT . Srov. obr. 5.132.

Valenční rámec slovesného frazému *mít v plánu*:

ACT(.1) $DPHR(v-1[plán:S6])$ PAT(.4;f;že[.v]).

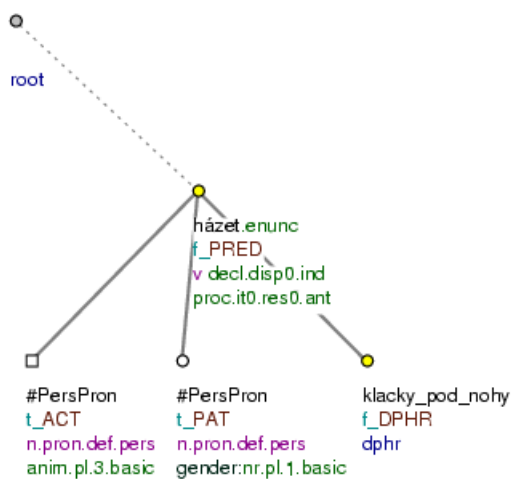
Hraniční případy slovesných frazémů. K hraničním případům slovesných frazémů viz 5.9.4 – „Hraniční případy u víceslovných predikátů“.

Obrázek 5.128. Slovesný frazém

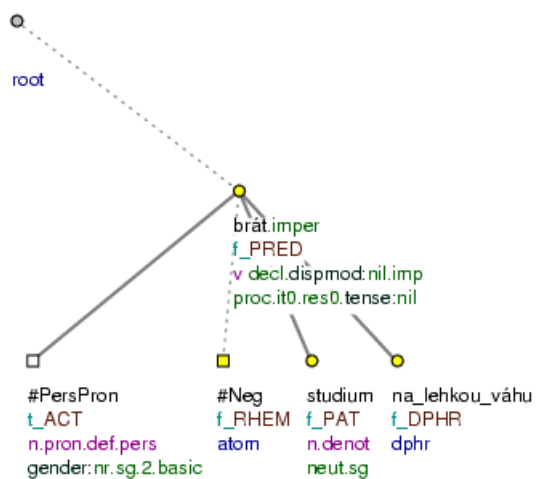
Dával mi neustále najevo svou převahu.

Obrázek 5.129. Slovesný frazém

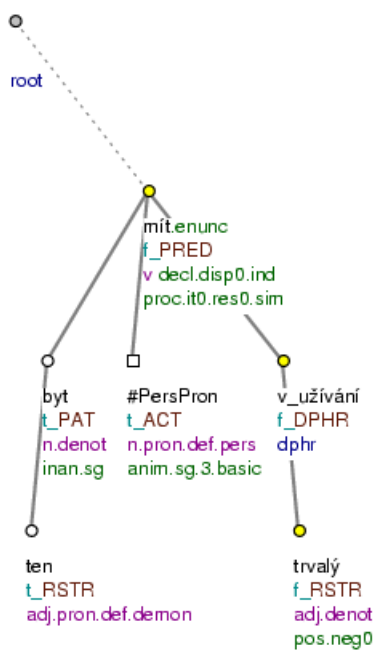
Házeli nám klacky pod nohy.

Obrázek 5.130. Slovesný frazém

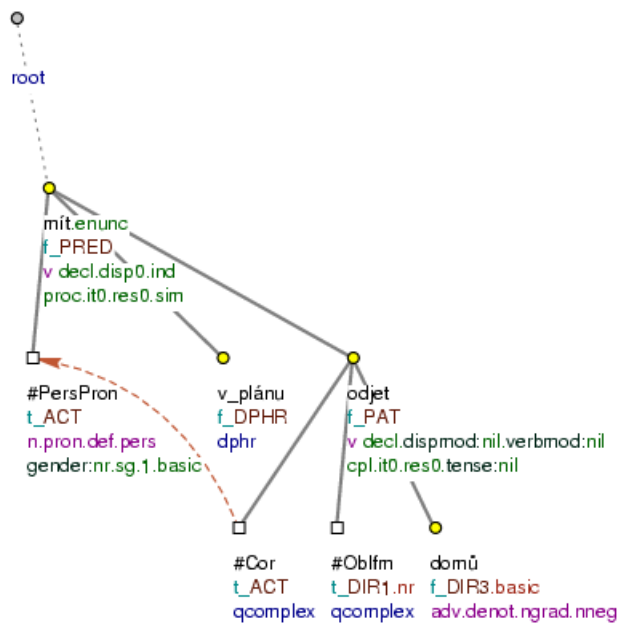
Neber studium na lehkou váhu.

Obrázek 5.131. Slovesný frazém

Ten byt má v trvalém užívání.

Obrázek 5.132. Slovesný frazém

Mám v plánu odjet domů.

5.9. Víceslovné predikáty

Víceslovným predikátem rozumíme případy, kdy predikát jako lexikální jednotku nepředstavuje v povrchové podobě věty jen určitý slovesný tvar, ale kdy k predikátu patří význam tohoto určitého slovesného tvaru a zároveň s ním i význam dalších slov - infinitivu slovesa, jména, adverbia (viz i obecné vymezení víceslovných lexikálních jednotek: 3.3 – „T-lemma víceslovných lexikálních jednotek“).

K víceslovným predikátům řadíme:

- **slovesná frazeologická spojení.**

Příklady: *vzít nohy na ramena, mít zelenou.*

Slovesná frazeologická spojení jsou popsána společně s neslovesnými frazémy v 5.8 – „**Frazémy**“.

- **verbonominální predikáty (se slovesem „být“).**

Příklady: *být veselý, být vítězem.*

Všechny konstrukce se slovesem „být“ jsou souhrnně popsány v 7.2 – „**Konstrukce se slovesem „být“**“.

- **modální a fázové predikáty** (viz 5.9.1 – „Modální a fázové predikáty“).

Příklady: *muset odejít, začít pracovat.*

- **kvazimodální a kvazifázové predikáty** (viz 5.9.2 – „Kvazimodální a kvazifázové predikáty“).

Příklady: *mít zájem studovat, ztratit chuť studovat.*

- **složené predikáty** (viz 5.9.3 – „Složené predikáty“).

Příklady: *provést kontrolu, učinit rozhodnutí.*

K hraničním případům u víceslovných predikátů viz 5.9.4 – „Hraniční případy u víceslovných predikátů“.

5.9.1. Modální a fázové predikáty

Modálními (5.9.1.1 – „Modální predikáty“) a fázovými (5.9.1.2 – „Fázové predikáty“) predikáty rozumíme spojení modálního nebo fázového slovesa s infinitivem slovesa plnovýznamového. Zachycení těchto dvou typů v tektogramatickém stromě se liší.

5.9.1.1. Modální predikáty

Modálním predikátem rozumíme víceslovný predikát složený z modálního slovesa, které ve větě vedle aktualizačních slovesných významů vyjadřuje modální význam predikátu, a z infinitivu slovesa plnovýznamového, který nese hlavní lexikální význam celého spojení.

U jednotlivých modálních predikátů rozlišujeme:

- **modální sloveso.**

K *modálním slovesům* řadíme:

*dát se
dovést
hodlat
chtít
mít
moci / moct
muset
smět
umět*

- **infinitiv plnovýznamového slovesa.**

Základní způsob anotace modálních predikátů. Modální predikát je reprezentován jediným uzlem s t-lematem infinitivu plnovýznamového slovesa. Informace o modalitě tohoto predikátu, která je vyjádřena modálním slovesem, je zachycena hodnotou gramatému deontické modalitě (deontmod; viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modalitě (deontmod)“).

Příklady:

Petr <chce> přijít na koncert. [deontmod=vol] obr. 5.133

Karel <musí> udělat zkoušky. [deontmod=deb]

Základním způsobem jsou zachyceny (s využitím kopírování uzlů) následující kombinace:

- (negované) modální sloveso + kladný infinitiv plnovýznamového slovesa.

Příklady:

Karel <může> získat knihu. [deontmod=poss]

Karel <nemůže> získat knihu. [deontmod=poss]

- (negované) modální sloveso + souřadné spojení kladných infinitivů plnovýznamových sloves.

Příklady:

Karel může získat a vrátit knihu.

Karel <může> získat [deontmod=poss] a vrátit [deontmod=poss] knihu.

Karel nemůže získat a vrátit knihu.

Karel <nemůže> získat [deontmod=poss] a vrátit [deontmod=poss] knihu.

- souřadné spojení (negovaných) modálních sloves + kladný infinitiv plnovýznamového slovesa.

Příklady:

Karel může a chce získat knihu.

Karel <může> {získat} [deontmod=poss] a <chce> získat [deontmod=vol] knihu.

Karel nemůže, ale chce získat knihu.

Karel <nemůže> {získat} [deontmod=poss], ale <chce> získat [deontmod=vol] knihu.

- souřadné spojení (negovaných) modálních sloves + souřadné spojení kladných infinitivů plnovýznamových sloves.

Příklad:

Karel může a chce získat a vrátit knihu.

Karel <může> {získat} [deontmod=poss] a <chce> získat [deontmod=vol] a {vrátit} [deontmod=poss] a vrátit [deontmod=vol] knihu.

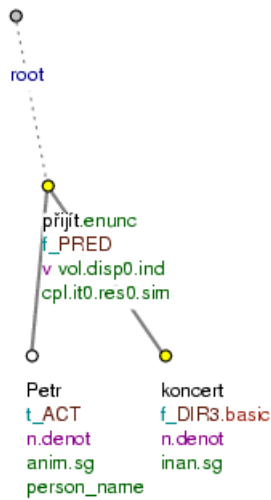
Karel nemůže, ale chce získat a vrátit knihu.

Karel <nemůže> {získat} [deontmod=poss], ale <chce> získat [deontmod=vol] a {vrátit} [deontmod=poss], ale vrátit [deontmod=vol] knihu.

Karel nemůže a nechce získat a vrátit knihu.

Karel <nemůže> {získat} [deontmod=poss] a <nechce> získat [deontmod=vol] a {vrátit} [deontmod=poss] a vrátit [deontmod=vol] knihu.

Obrázek 5.133. Modální predikát

Petr chce přijít na koncert.

Negace (viz 5.9.1.1.1 – „Negace modálních predikátů“) a souřadnost (viz 5.9.1.1.2 – „Souřadnost v modálních predikátech“) zachycování modálních predikátů značně komplikují. V následujících dílčích sekcích proto tyto komplikované typy popisujeme podrobněji, včetně pravidel anotace typů, které základním způsobem anotace zachytit nelze. Jsou to:

- všechny modální predikáty s negovaným infinitivem plnovýznamového slovesa (viz 5.9.1.1.1 – „Negace modálních predikátů“). Tedy kombinace:
 - (negované) modální sloveso + negovaný infinitiv plnovýznamového slovesa.

Příklad:

Karel může nezískat knihu.

Karel nemůže nezískat knihu.

Modální sloveso je v tomto případě vždy reprezentováno samostatným uzlem (nikoli gramatémem).

- případy vrstvení modálních významů v jednom modálním predikátu (viz 5.9.1.1.3 – „Vrstvení modálních významů“). Tedy kombinace:
 - modální sloveso + modální sloveso + infinitiv plnovýznamového slovesa.

Příklad:

Karel může <chtít> získat knihu.

První modální sloveso je v tomto případě vždy reprezentováno samostatným uzlem (nikoli gramatémem).

5.9.1.1.1. Negace modálních predikátů

Modální predikát lze pochopitelně negovat. Tato negace se může uskutečňovat buď na modálním slovese, nebo na infinitivu plnovýznamového slovesa. Modální predikát lze negovat i dvojnásobně: negováním obou jeho částí.

Syntaktickou negaci (vyjádřenou morfémem *ne-* u slovesa) zachycujeme jako samostatný uzel s t-lematem #Neg a s funktořem RHEM. Podrobná pravidla o umístění tohoto uzlu v tektogramatickém stromě viz 9.6.2 – „Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě“.

Pro anotaci modálních predikátů je určující kladná nebo záporná podoba infinitivu plnovýznamového slovesa. Z hlediska negace rozdělujeme proto modální predikáty do dvou základních typů kombinací:

- **(negované) modální sloveso + kladný infinitiv plnovýznamového slovesa.**

Příklady:

Karel <může> přijít na koncert. [deontmod=poss]

Karel <nemůže> přijít na koncert. [deontmod=poss] obr. 5.134

Modální predikáty s kladnou podobou infinitivu plnovýznamového slovesa se zachycují základním způsobem (viz 5.9.1.1 – „Modální predikáty“).

Uzel reprezentující případnou syntaktickou negaci modálního slovesa je zachycen jako potomek uzlu reprezentujícího celý modální predikát.

- **(negované) modální sloveso + negovaný infinitiv plnovýznamového slovesa.**

Příklady:

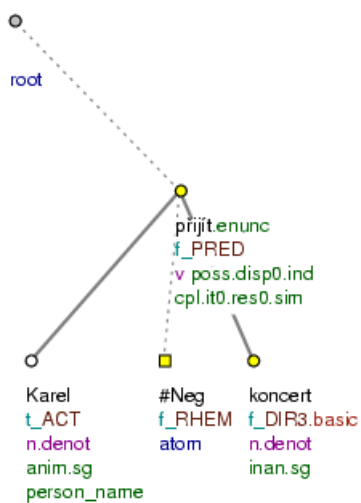
Karel může nepřijít na koncert. obr. 5.135

Karel nemůže nepřijít na koncert. obr. 5.136

V případech se zápornou podobou infinitivu plnovýznamového slovesa jsou modální sloveso i infinitiv slovesa plnovýznamového reprezentovány samostatnými uzly. V gramatému deontmod je u obou uzlů vyplněna hodnota decl. Uzel reprezentující infinitiv slovesa plnovýznamového má funktoř PAT a závisí na uzlu reprezentujícím modální sloveso.

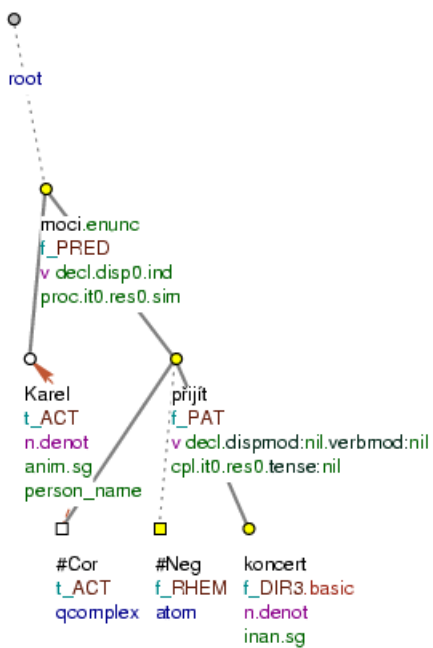
Uzel reprezentující syntaktickou negaci plnovýznamového slovesa je zachycen jako potomek uzlu reprezentujícího infinitiv slovesa plnovýznamového. Uzel reprezentující případnou syntaktickou negaci modálního slovesa je zachycen zpravidla jako přímý potomek uzlu reprezentujícího modální sloveso.

Obrázek 5.134. Negovaný modální predikát

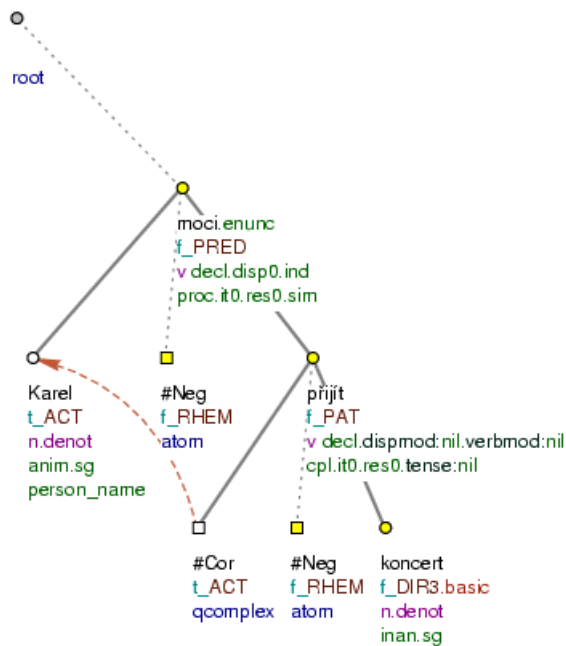
Karel nemůže přijít na koncert.

Obrázek 5.135. Modální predikát s negovaným plnovýznamovým slovesem

Karel může nepřijít na koncert.

Obrázek 5.136. Modální predikát s negovaným plnovýznamovým slovesem

Karel nemůže přijít na koncert.

5.9.1.1.2. Souřadnost v modálních predikátech

Komplikované typy modálních predikátů vznikají v případech koordinování (případně aponování) modálních sloves nebo infinitivů sloves plnovýznamových stojících při modálních slovesech. Modální význam je v povrchové podobě věty pro každé ze souřadně spojených plnovýznamových sloves vyjádřen jen jednou, jedním výskytem modálního slovesa. Podobně plnovýznamová slovesa se v povrchové podobě věty zpravidla neopakují u každého souřadně spojeného modálního slovesa.

Všechny možné typy, pokud v nich nedochází k negaci plnovýznamového slovesa (viz 5.9.1.1.1 – „Negace modálních predikátů“), jsou anotovány základním způsobem (viz 5.9.1.1 – „Modální predikáty“). Na místa v povrchové podobě věty nevyjádřených plnovýznamových sloves jsou v tektogramatickém stromě doplněny nové uzly (s využitím kopírování uzlů reprezentujících slovesa vyjádřená).

Anotace jednotlivých možných typů (bez negovaného infinitivu plnovýznamového slovesa) tedy vypadá takto:

- **(negované) modální sloveso + souřadné spojení kladných infinitivů plnovýznamových sloves.**

Příklady:

Petr chce odpočívát a poslouchat hudbu.

Petr <chce> odpočívát [deontmod=vol] a poslouchat [deontmod=vol] hudbu. obr. 5.137

Petr nechce přijít a zůstat.

Petr <nechce> přijít [deontmod=vol] a zůstat [deontmod=vol]. obr. 5.138

Kombinaci: (negované) modální sloveso + souřadné spojení kladných infinitivů plnovýznamových sloves interpretujeme jako souřadné spojení dvou modálních predikátů se stejným modálním významem vyjádřeným v povrchové podobě věty jen jednou, jedním výskytem modálního slovesa. Každý modální predikát zachytíme samostatným uzlem s t-lematem příslušného infinitivu plnový-

znamového slovesa. V gramatému *deontmod* bude u každého z těchto uzlů vyplněna hodnota modalit odpovídající vyjádřenému modálnímu slovesu (v atributu *a/aux.rf* je odkaz na vyjádřené modální sloveso uložen u obou uzlů). Srov. obr. 5.137.

V případě syntaktické negace modálního slovesa je uzel reprezentující syntaktickou negaci zachycen jako potomek obou uzlů reprezentujících modální predikáty (nikoli jako společné rozvíjení těchto predikátů; srov. obr. 5.138).

- **souřadné spojení (negovaných) modálních sloves + kladný infinitiv plnovýznamového slovesa.**

Příklady:

Karel může a chce získat knihu.

Karel <může> {získat} [deontmod=poss] a <chce> získat [deontmod=vol] knihu.

Petr nemohl a nemůže přijít na koncert.

Karel <nemohl> {přijít} [deontmod=poss] a <nemůže> přijít [deontmod=poss] na koncert.
obr. 5.139

Najednou mohl i chtěl pokračovat.

Karel <mohl> {pokračovat} [deontmod=poss] i <chtěl> pokračovat [deontmod=vol].

Kombinaci: souřadné spojení (negovaných) modálních sloves + kladný infinitiv plnovýznamového slovesa interpretujeme jako souřadné spojení dvou modálních predikátů s různými modálními významy nebo jen s různými aktualizačními významy plnovýznamového slovesa, které je v povrchové podobě věty vyjádřeno jen jednou. Každý modální predikát zachytíme samostatným uzlem se stejným t-lematem infinitivu plnovýznamového slovesa. Pro zachycení jednoho z modálních predikátů je do tektogramatického stromu zkopírován uzel reprezentující vyjádřené plnovýznamové sloveso. V gramatému *deontmod* bude u každého z těchto uzlů vyplněna hodnota modalit odpovídající vždy jednomu vyjádřenému modálnímu slovesu (v atributu *a/aux.rf* je u každého uzlu uveden odkaz na jedno vyjádřené modální sloveso).

V případě syntaktické negace modálního slovesa je uzel reprezentující syntaktickou negaci zachycen jako potomek uzlu reprezentujícího ten modální predikát, jehož hodnotu deontické modalit negované modální sloveso ovlivňuje.

- **souřadné spojení (negovaných) modálních sloves + souřadné spojení kladných infinitivů plnovýznamových sloves.**

Příklady:

Karel může a chce získat a vrátit knihu.

Karel <může> {získat} [deontmod=poss] a <chce> získat [deontmod=vol] a {vrátit} [deontmod=poss] a vrátit [deontmod=vol] knihu.

Takže to nemohli a nemohou potvrdit ani vyvrátit.

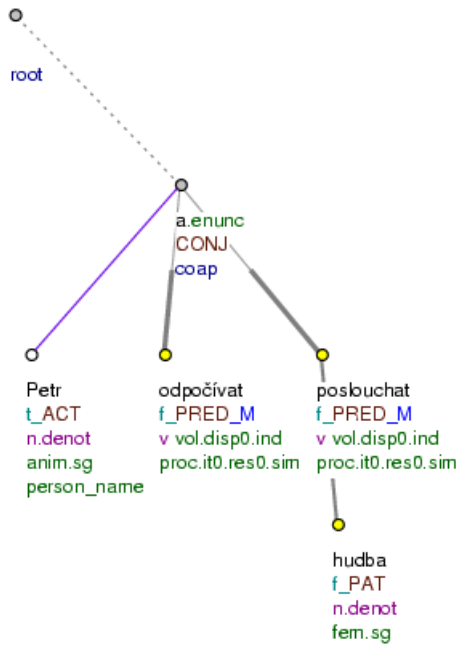
Takže to <nemohli> {potvrdit} [deontmod=poss] a <nemohou> potvrdit [deontmod=poss] ani {vyvrátit} [deontmod=poss] a vyvrátit [deontmod=poss]. obr. 5.140

Kombinaci: souřadné spojení (negovaných) modálních sloves + souřadné spojení kladných infinitivů plnovýznamových sloves interpretujeme jako koordinaci koordinací (případně jako apozici koordinací a jiné varianty) dvou modálních predikátů s různými modálními nebo jen aktualizačními významy plnovýznamového slovesa, které je v povrchové podobě věty vyjádřeno jen jednou. Ve větě interpretujeme tedy čtyři modální predikáty. Každý modální predikát zachytíme samostatným uzlem se t-lematem infinitivu příslušného plnovýznamového slovesa. Pro zachycení jednoho z

dvojice modálních predikátů je do tektogramatického stromu zkopírován uzel reprezentující vyjádřené plnovýznamové sloveso. V gramatému `deontmod` bude u každého z dvojice uzlů se stejným t-lematem vyplněna hodnota modality odpovídající vždy jednomu vyjádřenému modálnímu slovesu (odkaz na jedno z vyjádřených modálních sloves je uložen v atributu `a/aux.rf` vždy u dvou uzlů).

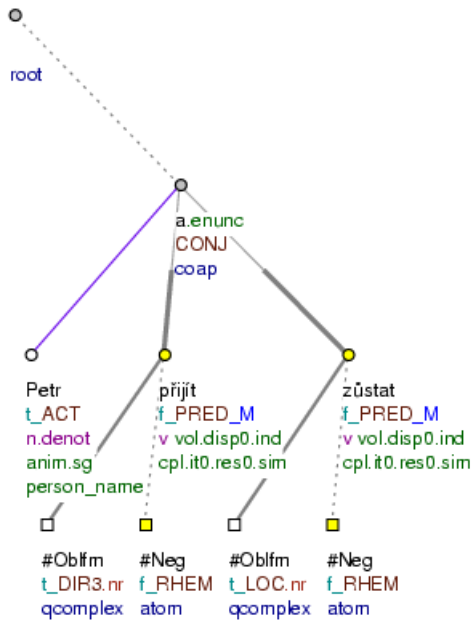
V případě syntaktické negace modálního slovesa je uzel reprezentující syntaktickou negaci zachycen jako potomek uzlu reprezentujícího ten modální predikát, jehož hodnotu deontické modality negované modální sloveso ovlivňuje. (Uzel syntaktické negace se vytváří pro každý modální predikát zvlášť, nezachycuje se jako společné rozvíetí).

Obrázek 5.137. Souřadnost v modálních predikátech

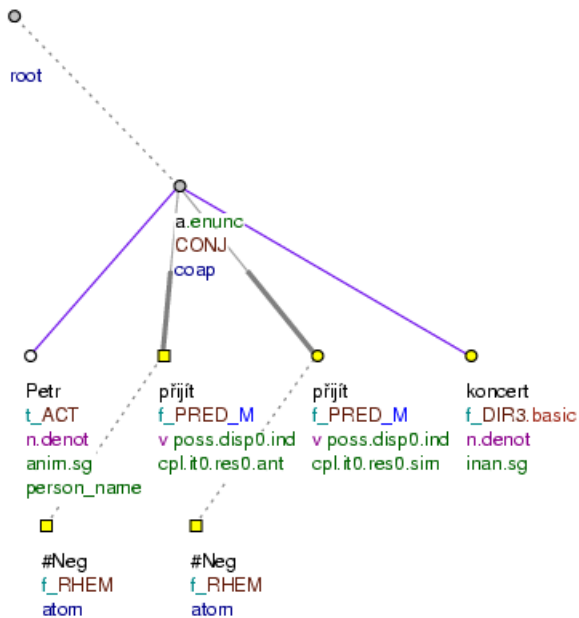
Petr chce odpočívát a poslouchat hudbu.

Obrázek 5.138. Souřadnost v modálních predikátech

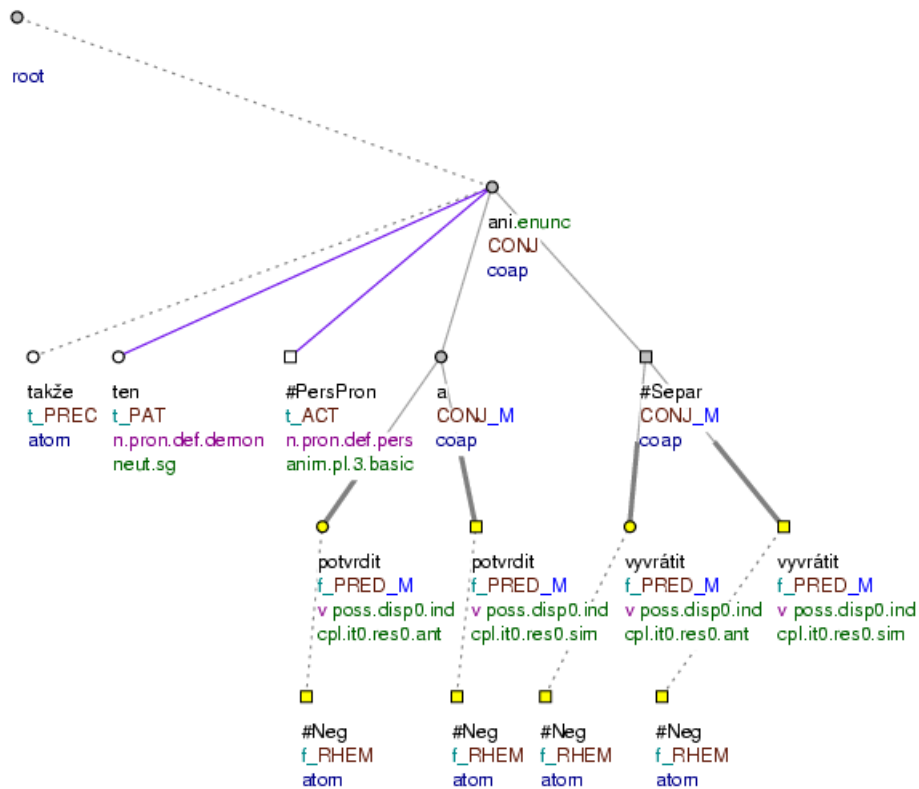
Petr nechce přijít a zůstat.

Obrázek 5.139. Souřadnost v modálních predikátech

Petr nemohl a nemůže přijít na koncert.

Obrázek 5.140. Souřadnost v modálních predikátech

Takže to nemohli a nemohou potvrdit ani vyvrátit.

Souřadnost a negovaný infinitiv plnovýznamového slovesa. Případy s negovaným infinitivem plnovýznamového slovesa jsou anotovány analogicky, s tím rozdílem, že modální predikát - (negované) modální sloveso + negovaný infinitiv plnovýznamového slovesa - je vždy reprezentován dvěma uzly: uzlem reprezentujícím modální sloveso a uzlem reprezentujícím infinitiv slovesa plnovýznamového (viz 5.9.1.1.1 – „Negace modálních predikátů“):

- (negované) modální sloveso + souřadné spojení infinitivů plnovýznamových sloves, z nichž některý (případně všechny) je negovaný.

Srovnej:

- *Petr má dovolenou, takže může odpočívat a nepracovat.*

Kombinaci interpretujeme opět jako souřadné spojení dvou modálních predikátů se stejným modálním významem vyjádřeným v povrchové podobě věty jen jednou, jedním výskytem modálního slovesa. Modální predikát *může odpočívat* zachytíme samostatným uzlem s t-lematem příslušného infinitivu plnovýznamového slovesa (*odpočívat*). V gramatému *deontmod* bude u tohoto uzlu vyplněna hodnota modality odpovídající vyjádřenému modálnímu slovesu (*deontmod=poss*). Modální predikát *může nepracovat* zachytíme dvěma samostatnými uzly: uzlem reprezentujícím modální sloveso (*moci*) a uzlem reprezentujícím infinitiv slovesa plnovýznamového (*pracovat*). V atributu *deontmod* bude u obou uzlů vyplněna hodnota *decl*. Uzel reprezentující syntaktickou negaci infinitivu *nepracovat* bude zachycen jako potomek uzlu reprezentujícího tento infinitiv. Srov. obr. 5.141.

- souřadné spojení (negovaných) modálních sloves + záporný infinitiv plnovýznamového slovesa.

Srovnej:

- *Petr mohl a může nepřijít na koncert.*

Kombinaci interpretujeme jako souřadné spojení dvou modálních predikátů s různými modálními významy nebo jen s různými aktualizačními významy plnovýznamového slovesa, které je v povrchové podobě věty vyjádřeno jen jednou. Každý modální predikát (*mohl nepřijít* a *může nepřijít*) zachytíme dvěma samostatnými uzly: uzly reprezentujícími vyjádřená modální slovesa (*moci* a *moci*) a uzly reprezentujícími slovesa plnovýznamová, které budou mít stejné t-lemma infinitivu vyjádřeného plnovýznamového slovesa (*přijít* a *přijít*). Pro zachycení jednoho z modálních predikátů je do tektogramatického stromu zkopírován uzel reprezentující vyjádřené plnovýznamové sloveso. V gramatému $deont_{mod}$ bude u každého z uzlů vyplněna hodnota de_{cl} . Uzly reprezentující syntaktickou negaci infinitivů *nepřijít* budou zachyceny jako potomci uzlů reprezentujících tyto infinitivy. Srov. obr. 5.142.

- souřadné spojení (negovaných) modálních sloves + souřadné spojení infinitivů plnovýznamových sloves, z nichž některý (případně všechny) je negovaný.

Srovnej:

- *Karel může a chce získat a nevrátit knihu.*

Kombinaci interpretujeme jako koordinaci koordinací (případně jako apozici koordinací a jiné varianty) dvou modálních predikátů s různými modálními nebo jen aktualizačními významy plnovýznamového slovesa, které je v povrchové podobě věty vyjádřeno jen jednou. Ve větě interpretujeme tedy čtyři modální predikáty (*může získat*, *chce získat*, *může nevrátit* a *chce nevrátit*).

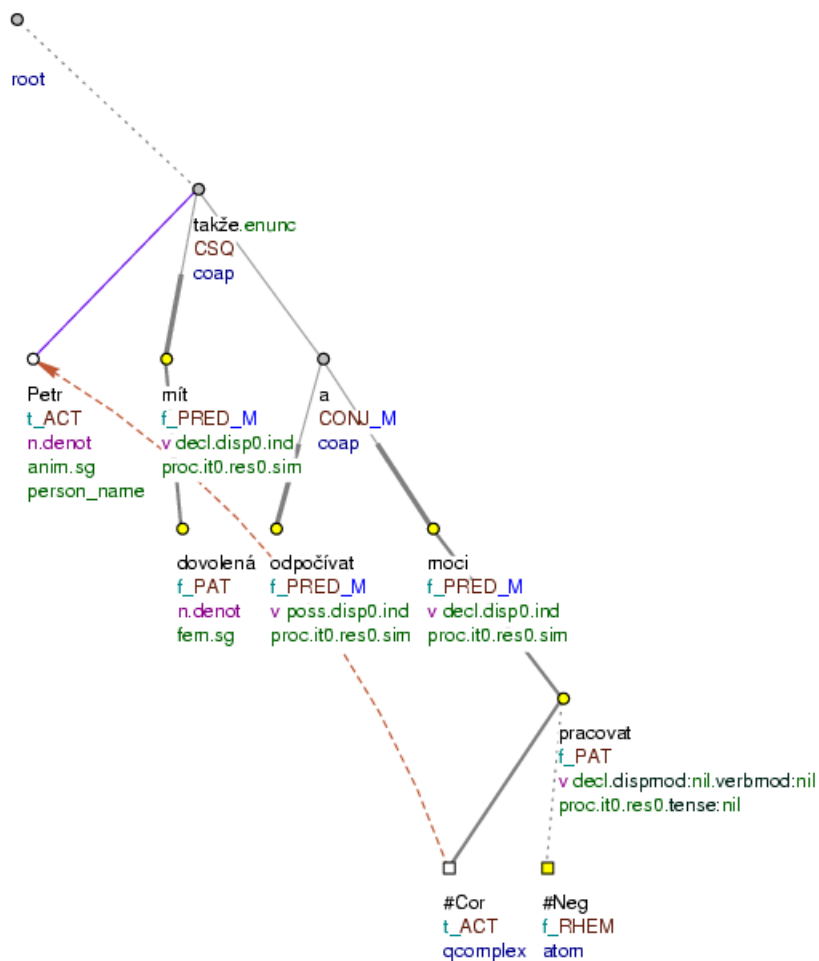
Modální predikáty s kladným infinitivem plnovýznamového slovesa zachytíme samostatným uzlem se t-lematem infinitivu příslušného plnovýznamového slovesa. V gramatému $deont_{mod}$ bude u každého uzlu vyplněna hodnota modalitý odpovídající vždy jednomu vyjádřenému modálnímu slovesu.

Modální predikáty se záporným infinitivem plnovýznamového slovesa zachytíme dvěma samostatnými uzly: uzly reprezentujícími modální slovesa a uzly reprezentujícími infinitivy sloves plnovýznamových. Pro zachycení jednoho z dvojice modálních predikátů je do tektogramatického stromu vždy zkopírován uzel reprezentující vyjádřené plnovýznamové sloveso. V gramatému $deont_{mod}$ bude u každého uzlu vyplněna hodnota de_{cl} .

Uzly reprezentující syntaktickou negaci infinitivů *nevrátit* budou zachyceny jako potomci uzlů reprezentujících tyto infinitivy.

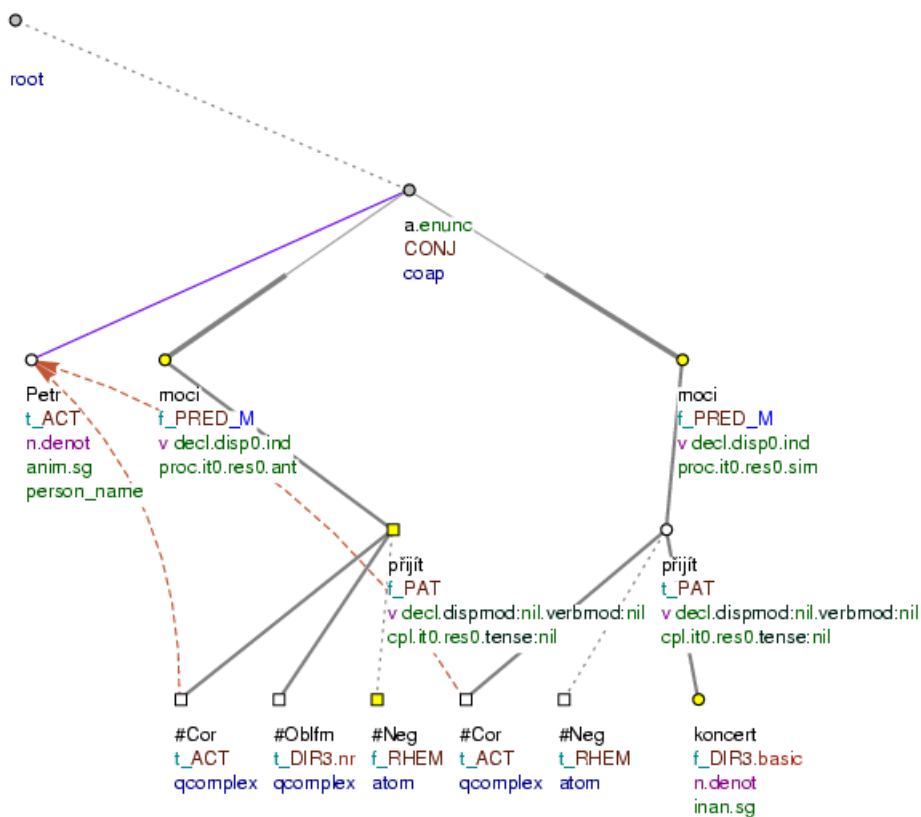
Srov. obr. 5.143.

Obrázek 5.141. Souřadnost v modálních predikátech s negovaným plnovýznamovým slovesem

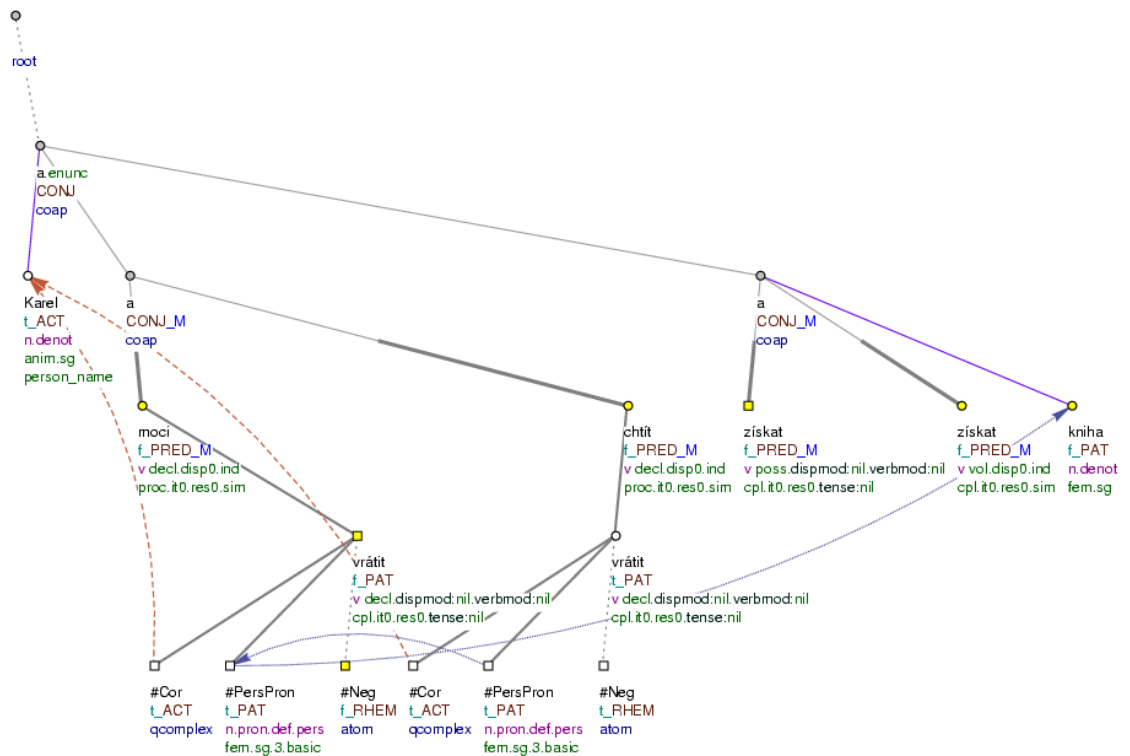
Petr má dovolenou, takže může odpočívát a nepracovat.

Obrázek 5.142. Souřadnost v modálních predikátech s negovaným plnovýznamovým slovesem

Petr mohl a může nepříjít na koncert.

Obrázek 5.143. Souřadnost v modálních predikátech s negovaným plnovýznamovým slovesem

Karel může a chce získat a nevrátit knihu.

Podrobná pravidla o umístění uzlu syntaktické negace v tektogramatickém stromě viz 9.6.2 – „Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě“.

5.9.1.1.3. Vrstvení modálních významů

Modální významy se v modálních predikátech mohou vrstvit na sebe. Vzniká kombinace:

- **modální sloveso + modální sloveso + infinitiv plnovýznamového slovesa.**

Příklady:

Karel může chtít získat knihu.

V pořadí první modální sloveso je vždy reprezentováno samostatným uzlem s t-lematem infinitivu tohoto modálního slovesa. V gramatému deontické modality je u tohoto uzlu vyplněna hodnota *decl* (modální význam prvního modálního slovesa není reprezentován gramatémem, ale lexikálním významem uzlu daného modálního slovesa).

V pořadí druhé modální sloveso a infinitiv slovesa plnovýznamového jsou reprezentovány (pokud infinitiv plnovýznamového slovesa není negovaný) jediným uzlem s t-lematem infinitivu plnovýznamového slovesa. V gramatému deontické modality je zachycen modální význam, který nese toto druhé modální sloveso. Uzel reprezentující v pořadí druhé modální sloveso a infinitiv slovesa plnovýznamového má funktor *PAT* a je zachycen jako přímý potomek uzlu reprezentujícího první modální sloveso.

Příklady:

Petr může [deontmod=decl] <chtít> přijít.PAT [deontmod=vol] na koncert. obr. 5.144

Petr musí [deontmod=decl] <umět> kreslit.PAT [deontmod=fac].

*Petr může [deontmod=decl] <nechtít> přijít.PAT [deontmod=vol] *na koncert*. obr. 5.145*

*Petr nemůže [deontmod=decl] <nechtít> přijít.PAT [deontmod=vol] *na koncert*. obr. 5.146*

*Musím [deontmod=decl] <dovést> začít.PAT [deontmod=fac] *přestat*.PAT *kouřit*.PAT*

Výše popsaným způsobem nezachycujeme typ s negovaným infinitivem plnovýznamového slovesa:

- **(negované) modální sloveso + (negované) modální sloveso + negovaný infinitiv plnovýznamového slovesa.**

Příklady:

*Petr může chtít nepřijít *na koncert*.*

*Petr nemůže chtít nepřijít *na koncert*. obr. 5.147*

*Petr může nechtít nepřijít *na koncert*.*

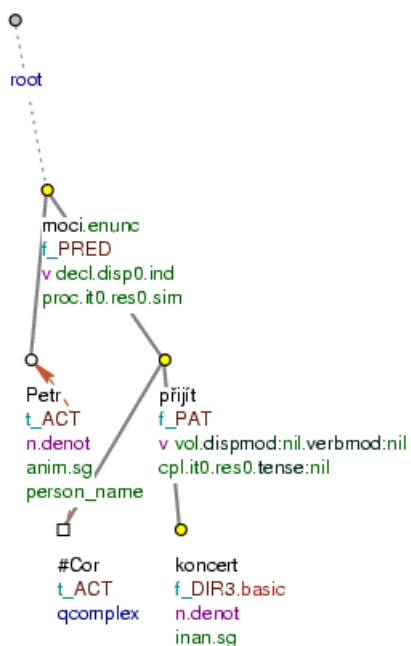
*Petr nemůže nechtít nepřijít *na koncert*. obr. 5.148*

V případech s negovaným infinitivem plnovýznamového slovesa jsou obě modální slovesa i infinitiv slovesa plnovýznamového reprezentovány samostatnými uzly. V gramatému *deontmod* je u všech tří uzlů vyplněna hodnota *decl*. Uzel reprezentující v pořadí druhé modální sloveso má funktor *PAT* a je zachycen jako přímý potomek uzlu reprezentujícího první modální sloveso. Uzel reprezentující infinitiv slovesa plnovýznamového má též funktor *PAT* a závisí na uzlu reprezentujícím druhé modální sloveso:

*Petr nemůže chtít.PAT nepřijít.PAT *na koncert*. obr. 5.147*

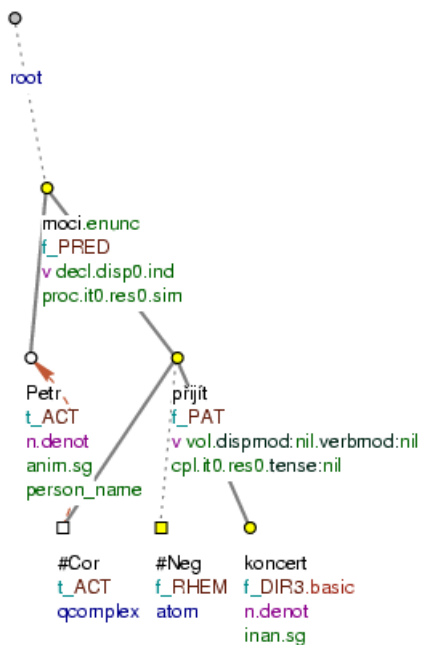
*Petr nemůže nechtít.PAT nepřijít.PAT *na koncert*. obr. 5.148*

Obrázek 5.144. Kombinace modálních sloves

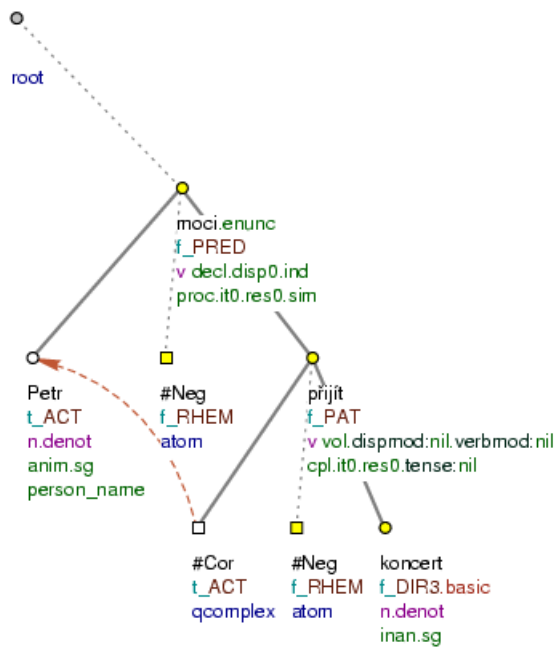
Petr může chtít přijít na koncert.

Obrázek 5.145. Kombinace modálních sloves

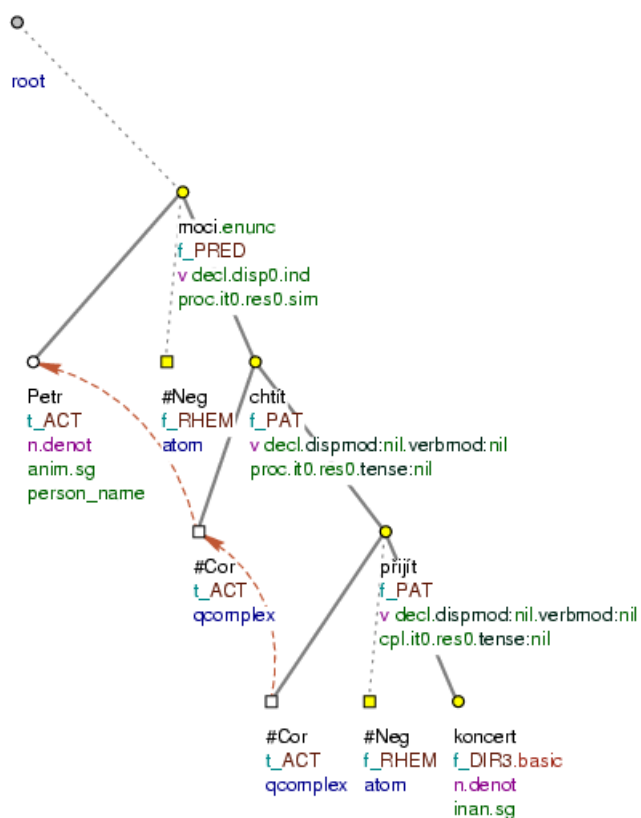
Petr může nechtít přijít na koncert.

Obrázek 5.146. Kombinace modálních sloves

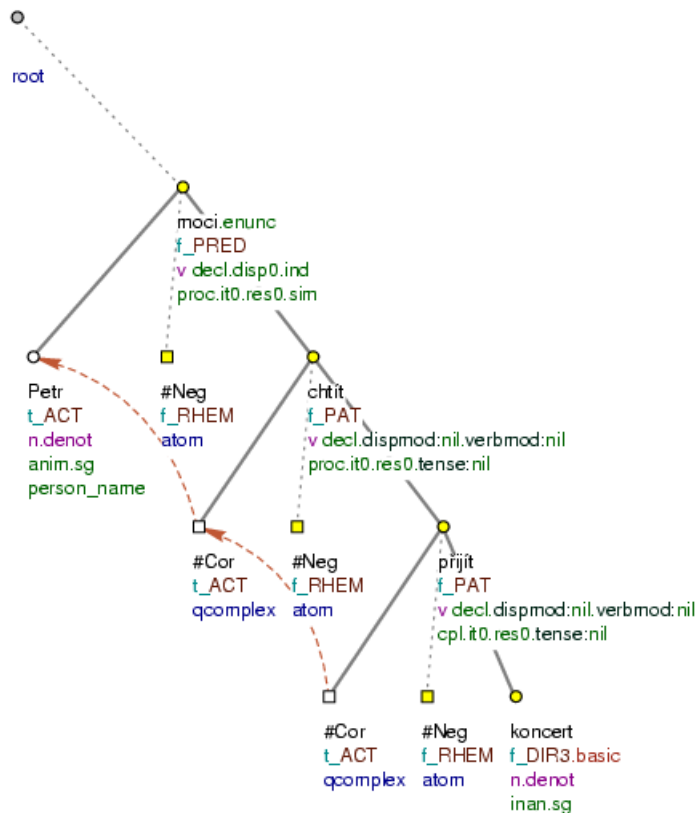
Petr nemůže nechtít přijít na koncert.

Obrázek 5.147. Kombinace modálních sloves

Petr nemůže chtít nepřijít na koncert.

Obrázek 5.148. Kombinace modálních sloves

Petr nemůže nechtít nepřijít na koncert.

Podrobná pravidla o umístění uzlu syntaktické negace v tektogramatickém stromě viz 9.6.2 – „Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě“.

5.9.1.1.4. Bližší specifikace modálních významů

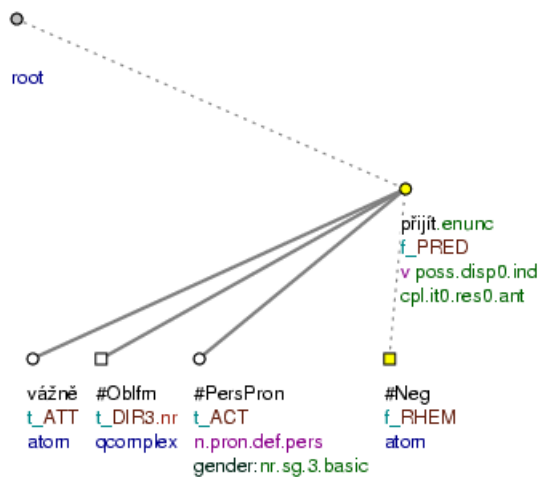
Modální význam může být blíže specifikován přímým rozvitím modálního slovesa (nikoli infinitivu plnovýznamového slovesa) nějakým adverbialním výrazem. Například:

On vážně.ATT nemohl přijít. obr. 5.149

Zoufale.ATT chtěl reagovat.

Rozdíl mezi doplněním vztahujícím se pouze k modálnímu slovesu a doplněním vztahujícím se k celému modálnímu predikátu (*Musí to udělat pečlivě.MANN*) zachycujeme pomocí různých funktorů: uzel reprezentující doplnění vztahující se pouze k modálnímu slovesu má zpravidla funktor ATT, uzel reprezentující doplnění, které se vztahuje k celému modálnímu predikátu, má zpravidla funktor MANN. (Jsme si vědomi toho, že v některých případech však rozdíl tímto způsobem zachytit nelze.) Uzel reprezentující doplnění vztahující se pouze k modálnímu slovesu je (v případech zachycení modálního predikátu jedním uzlem) zachycen jako uzel závislý na uzlu pro celý modální predikát.

Obrázek 5.149. Rozvití modálního slovesa

On vážně nemohl přijít.

5.9.1.1.5. Elipsa v modálních predikátech (hraniční případy modálních predikátů)

V 5.9.1.1.2 – „Souřadnost v modálních predikátech“ jsme popsali elipsy v modálních predikátech způsobené souřadností. Elipsu (elipsu infinitivu plnovýznamového slovesa) lze však v modálních predikátech interpretovat i mimo konstrukce se souřadností.

Elipsa infinitivu plnovýznamového slovesa s významem „pohybu“ v modálních predikátech. V PDT zachycujeme (pokud jde o modální konstrukce) chápeme jako eliptické pouze případy, kdy je vypuštěn infinitiv plnovýznamového slovesa s významem pohybu v modálních predikátech jako:

Kdo se bojí, <nesmí> {jít} do lesa. [deontmod=deb]

<Můžu> {jít/jet} do kina? [deontmod=poss]

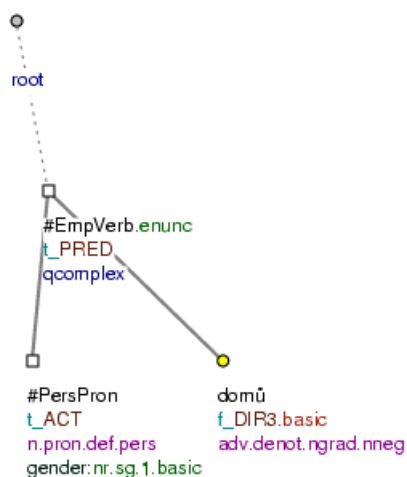
<Musím> {jít/jet} domů. [deontmod=deb] obr. 5.150

Chtěli jet na Slovensko, ale také <chtěli> {jet} do Prahy. [deontmod=vol] obr. 5.151

Tyto konstrukce zachycujeme jako modální konstrukce s elipsou plnovýznamového slovesa (neuvažujeme tedy o lexikalizaci tohoto významu). Namísto elidovaného infinitivu plnovýznamového slovesa je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel zpravidla s t-lematem #EmpVerb, nebo je zkopírován uzel reprezentující sloveso „pohybu“ z kontextu.

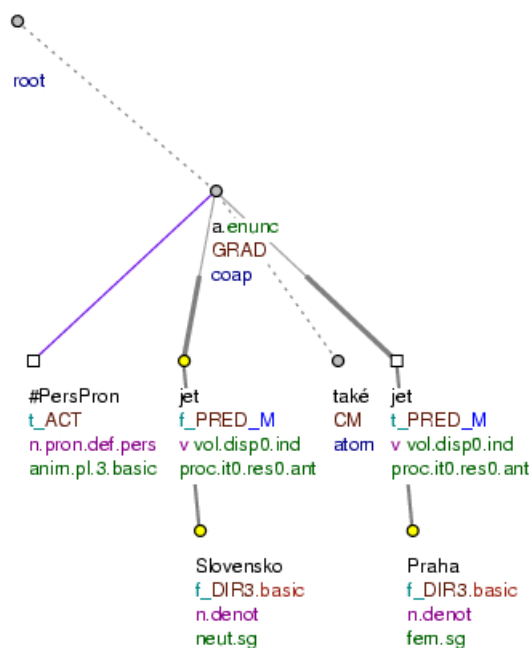
Pozor! Uzel pro prázdné sloveso (t_lemma=#EmpVerb) je kvazikomplexní uzel (nodetype=qcomplex; viz 2.8 – „Uzly kvazikomplexní“), u kterého nejsou vyplňovány žádné gramatémy (tj. ani gramatém deontmod).

Obrázek 5.150. Modální predikát s elipsou plnovýznamového slovesa „pohybu“

Musím domů.

Obrázek 5.151. Modální predikát s elipsou plnovýznamového slovesa „pohybu“

Chtěli jet na Slovensko a také chtěli do Prahy.

Jako elipsu infinitivu plnovýznamového slovesa v modálním predikátu neinterpretujeme případy:

- modální sloveso + jméno v akuzativu.

Příklad: *chtít hračku* (obr. 5.152).

- modální sloveso + závislá klauze.

Příklad: *chtít, aby přišli*.

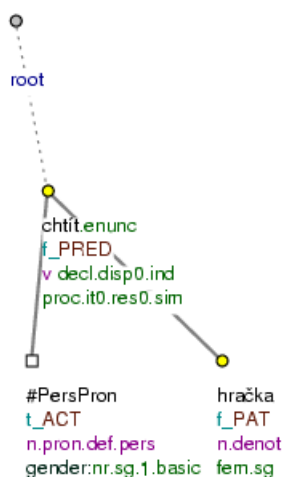
V těchto případech zachycujeme modální slovesa samostatnými uzly. Uzel reprezentující jméno v akuzativu nebo efektivní kořen závislé klauze závisí na uzlu pro modální sloveso a má funktor PAT (srov. obr. 5.152).

Pozor! Souřadným spojením může dojít i ke zkombinování modálních predikátů, které zachycujeme jedním uzlem, a případů, které jako modální predikát nezachycujeme. V těchto případech postupujeme analogicky podle pokynů v 5.9.1.1.2 – „Souřadnost v modálních predikátech“. Srov.:

- *Petr chtěl prosperovat, a aby se mu celkově dobře dařilo.*

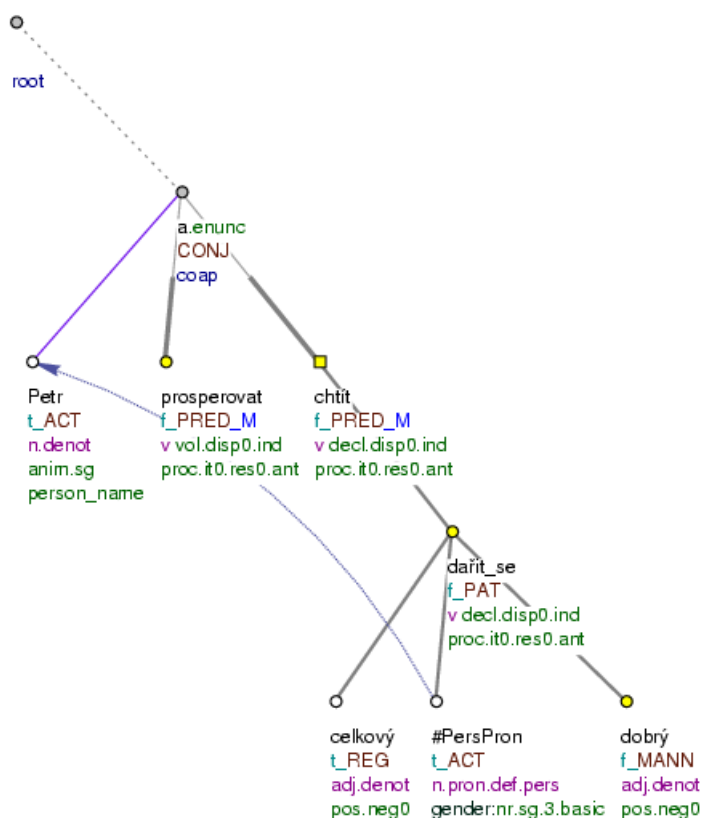
V konstrukci zachytíme koordinaci modálního predikátu *chtít prosperovat* (zachyceného jedním uzlem s t-lematem *prosperovat* a s hodnotou `vol` v gramatému `deontmod`) a slovesa *chtít* (reprezentovaného nově vytvořeným (zkopírovaným) uzlem s t-lematem *chtít*). Závislá klauze *aby se mu dobře dařilo* bude reprezentována podstromem, jehož kořen s funktorem PAT (a t-lematem *dařit_se*) bude záviset na uzlu pro sloveso *chtít*. Srov. obr. 5.153.

Obrázek 5.152. Modální sloveso + jméno v akuzativu

Chci hračku.

Obrázek 5.153. Modální sloveso + závislá klauze

Petr chtěl prosperovat, a aby se mu celkově dobře dařilo.

5.9.1.2. Fázové predikáty

Fázovým predikátem rozumíme víceslovný predikát složený z fázového slovesa, které ve větě vedle aktualizačních slovesných významů vyjadřuje fázi průběhu děje, a z infinitivu slovesa plnovýznamového, který nese hlavní lexikální význam celého spojení.

U jednotlivých fázových predikátů rozlišujeme:

- **fázové sloveso.**

K fázovým slovesům řadíme: začít, zahájit, přestat, skončit apod.

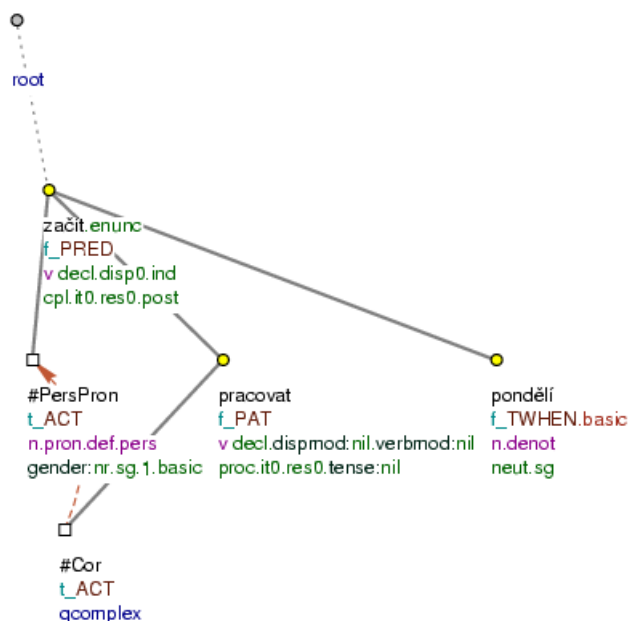
- **infinitiv plnovýznamového slovesa.**

Pro zachycení fáze průběhu děje nebyly zavedeny žádné gramatémy. Fázové predikáty zachycujeme proto vždy pomocí dvou uzlů: uzlu reprezentujícího fázové sloveso a uzlu reprezentujícího infinitiv slovesa plnovýznamového. Uzel pro plnovýznamové sloveso má funktor `PAT` a závisí na uzlu pro fázové sloveso.

Příklad:

Začnu.PRED pracovat.PAT v pondělí. obr. 5.154

Obrázek 5.154. Fázový predikát

Začnu pracovat v ponděli.

5.9.2. Kvazimodální a kvazifázové predikáty

Kvazimodálními predikáty a kvazifázovými predikáty rozumíme spojení kvazimodálního nebo kvazifázového slovesa (které vyjadřuje aktualizační slovesné významy a význam modální nebo fázový) s infinitivem slovesa plnovýznamového, který nese hlavní lexikální význam predikátu.

Jako kvazimodální a kvazifázová slovesa označujeme víceslovná synonymní vyjádření modálních nebo fázových sloves (viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“).

Srovnej:

- modální predikát → kvazimodální predikát:
 - *muset odejít* → *mít povinnost odejít*,
 - *chtít pracovat* → *mít záměr pracovat*,
 - *moci studovat* → *být schopen studovat*.
- fázový predikát → kvazifázový predikát:
 - *začít pracovat* → *dostat chuť pracovat*,
 - *přestat pracovat* → *přijít o možnost pracovat*.

Kvazimodální nebo kvazifázový predikát je tvořen:

- kvazimodálním nebo kvazifázovým slovesem,
- infinitivem plnovýznamového slovesa.

Infinitiv plnovýznamového slovesa může být i nominalizován a hlavní lexikální význam predikátu je pak vyjádřen jménem (často v předložkovém pádě). Srovnej:

- *začít pracovat* → *dostat chuť pracovat* → *dostat chuť k práci*.

I vzhledem k této skutečnosti jsou kvazimodální a kvazifázové predikáty zachycovány jako tři samostatné uzly. Kvazimodální a kvazifázová slovesa jsou zpravidla zachycena jako složený predikát (pomocí funktoru C_{PHR}; viz 5.9.3 – „Složené predikáty“).

Infinitiv plnovýznamového slovesa (případně jeho nominalizace) je zpravidla valenčním doplněním neslovesné části kvazimodálního nebo kvazifázového slovesa, je proto zpravidla reprezentován uzlem, který je závislý na uzlu s funktoem C_{PHR} a má funktoem některého z aktantů.

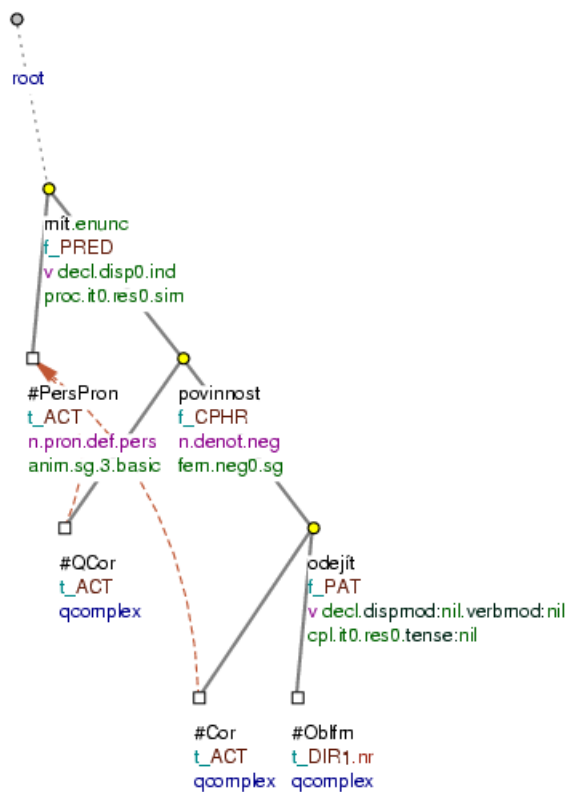
Sounáležitost všech tří částí predikátu není nijak reflektována. Infinitivu není též připisován žádný gramatém deontické modality (viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modality (deontmod)“).

Příklady:

Má povinnost odejít. C_{PHR} *odejít*. obr. 5.155

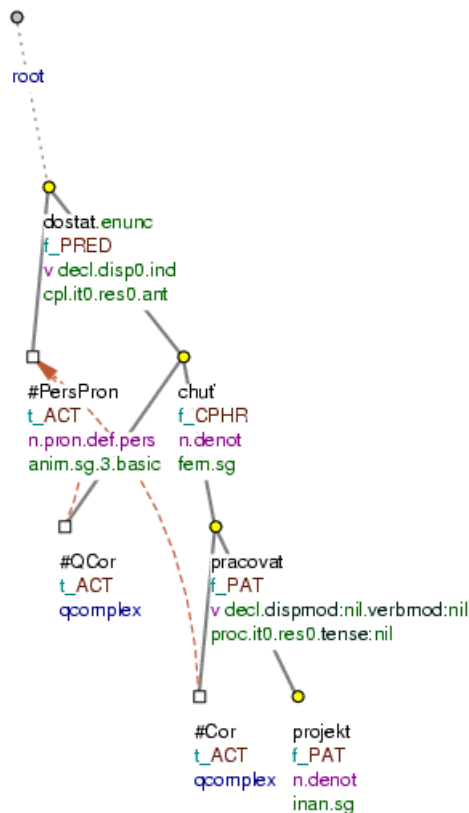
Dostal chuť.C_{PHR} pracovat. obr. 5.156

Obrázek 5.155. Kvazimodální predikát

Má povinnost odejít.

Obrázek 5.156. Kvazifázový predikát

Dostal chuť pracovat na projektu.

5.9.2.1. Kvazimodální a kvazifázová slovesa

Kvazimodálními slovesy rozumíme víceslovné synonymní vyjádření modálních sloves pomocí významově vyprázdněného slovesa, které v klauzi vyjadřuje zejména aktualizační slovesné významy, a pomocí nějakého jména (případně adverbia), které nese modální význam spojení.

Srovnej:

- modální sloveso → kvazimodální sloveso:
 - *moci* → *mít možnost*,
 - *chtít* → *mít chuť*.

K významu modálnosti u kvazimodálních sloves se může přidat („navrstvit“) ještě význam fázovosti. Taková víceslovná spojení slovesa a jména (případně adverbia) pak označujeme jako *kvazifázová slovesa*. Důležité je, že slovesa, tvořící slovesnou část kvazifázových sloves, získávají fázový význam až ve spojení se substantivem. Tento nově získaný fázový význam se odlišuje od jejich původního, „nevyprázdněného“ významu.

Kvazimodální slovesa je možné považovat za kvazifázová slovesa s fází průběhu děje. Srovnej příklady kvazifázových sloves označujících další dvě fáze: počátek a konec děje:

- kvazimodální/kvazifázové sloveso s fází průběhu děje → kvazifázové sloveso s fází začátku nebo konce děje:

- *mít možnost* → *přijít o možnost*,
- *mít chuť* → *dostat chuť*.

Pro kvazifázová slovesa kvůli spojení významu modálnosti i fázovosti těžko hledáme adekvátní jednoslovné synonymní vyjádření.

Kvazimodální nebo kvazifázové sloveso je tvořeno:

- **slovesnou částí.**

Slovesnou částí rozumíme řídicí významově vyprázdňené sloveso.

- **neslovesnou částí.**

Neslovesnou částí rozumíme závislé jméno nebo adverbium, které nese modální nebo fázový význam spojení.

Podle způsobu vyjádření slovesné a neslovesné části se mezi kvazimodálními a kvazifázovými slovesy vyčleňují tři skupiny, které jsou odlišeny v anotaci spíše kvůli postupnému vývoji pravidel anotace než z potřeby jednotlivé skupiny od sebe odlišit. Jsou to:

- a. kvazimodální nebo kvazifázové sloveso, jehož slovesnou část tvoří sloveso „být“ a jehož neslovesnou část tvoří substantivum.

Příklady:

mít schopnost

mít chuť

mít potřebu

mít šanci

mít plán

mít tendenci

dát se do práce

dostat chuť

dostat nápad

nabízí se možnost

pocítit potřebu

pojmout podezření

sbírat odvahu

vzbudit touhu

nenáleží (mu) právo

nepřísluší (mu) oprávnění

pozbyt odvahu

přijít o možnost

zaniká povinnost

ztratit chuť

ztratit možnost

Tuto skupinu kvazimodálních a kvazifázových sloves zachycujeme podle stejných pravidel jako složené predikáty (skupinu chápeme jako podtyp složených predikátů): neslovesná část (substantivum) je reprezentována uzlem s funktoem CPHR (pravidla anotace složených predikátů viz 5.9.3 – „Složené predikáty“).

- b. kvazimodální nebo kvazifázové sloveso, jehož slovesnou část tvoří sloveso „být“ a jehož neslovesnou část tvoří adjektivum nebo substantivum modální.

Příklady:

být schopen

být povinen

být nutné

být možné

být povinností

být nutnost

Tuto skupinu kvazimodálních (případně kvazifázových) sloves zachycujeme podle stejných pravidel jako verbonominální predikáty. Neslovesná část (substantivum nebo adjektivum) je reprezentována uzlem s funktoem PAT (pravidla anotace verbonominálních predikátů viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“).

- c. kvazimodální nebo kvazifázové sloveso, jehož slovesnou část tvoří sloveso „být“ a jehož neslovesnou část tvoří predikativní adverbium modální.

Příklady:

být možno

být nutno

být třeba

Pro anotaci této skupiny kvazimodálních (případně kvazifázových) sloves byl využit již zavedený funktoer CPHR a pro predikáty tvořené těmito kvazimodálními slovesy byly vytvořeny specifické valenční rámce - viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“.

Kvazimodální a kvazifázová slovesa jsou často víceslovnými predikáty kontroly (viz 8.2.4 – „Kontrola“; pro skupinu a) viz též 8.2.4.4.1 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na jmenné části složeného predikátu kontroly“; pro skupinu b) viz též 8.2.4.4.4 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesné části verbonominálního predikátu“; pro skupinu c) viz též 8.2.4.4.4.6 – „Konstrukce: „být“ + predikativní adverbium“).

5.9.3. Složené predikáty

Složeným predikátem rozumíme víceslovný predikát (viz 5.9 – „**Víceslovné predikáty**“) složený z významově vyprázdněného slovesa, které ve větě vyjadřuje zejména aktualizační slovesné významy, a z nějakého substantiva (často označujícího děj nebo stav), které nese hlavní lexikální význam celého spojení.

Složený predikát tvoří jednu víceslovnou lexikální jednotku, ke které je většinou možné nalézt odpovídající synonymní vyjádření pomocí jednoslovného predikátu. Srov.:

- jednoslovný predikát → složený predikát:
 - *hovořit* → *vést rozhovor*,
 - *plánovat* → *mít plán*,
 - *ohlížet se (na někoho)* → *brát ohledy (na někoho)*,
 - *nárokovat si* → *činit si nárok*,
 - *připravovat se* → *dělat přípravy*,
 - *připravovat se* → *konat přípravy*,
 - *dokázat* → *podat důkaz*,
 - *hlásit* → *podávat hlášení*,
 - *snažit se* → *projevit snahu*,
 - *zajímat se* → *projevit zájem*,
 - *omezit* → *provést omezení*,
 - *zkontrolovat* → *provést kontrolu*,
 - *doufat v+4* → *skládat naděje v+4*,
 - *rozhodnout (se)* → *učinit rozhodnutí*,
 - *přikázat* → *vydat příkaz*.

Existence adekvátního synonymního vyjádření pomocí jednoslovného predikátu však není podmínkou pro chápání jistého spojení významově vyprázdněného slovesa a význam nesoucího substantiva jako složeného predikátu.

U jednotlivých složených predikátů rozlišujeme:

- **slovesnou část složeného predikátu.**

Slovesnou částí složeného predikátu rozumíme řídicí významově vyprázdněné sloveso.

- **jmennou část složeného predikátu.**

Jmennou částí složeného predikátu rozumíme závislé substantivum, které nese hlavní lexikální význam celého spojení.

Slovesná část složeného predikátu se může nominalizovat, pak jde o spojení dvou jmen (například: *věnování pozornosti*; *pozornost věnovaná dětem*).

!!! Nominalizace složených predikátů nejsou v PDT zachyceny (v datech není pomocí specifického funktoru $CPHR$ signalizována jejich složenost).

!!! V PDT bylo třeba označit zejména všechny složené predikáty v konstrukcích s kontrolou typu 1 (viz 8.2.4.4 – „Typ 1: Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesném predikátu kontroly“) a složené predikáty, jejichž jmenná část má nějaké vlastní valenční doplnění, jehož slovosledné postavení může způsobovat neprojektivitu konstrukce (viz 9.3.4 – „Projektivita tektogramatického stromu“). Seznam složených predikátů byl tedy těmito hledisky značně limitován. Jsme si vědomi toho, že ve výsledné anotaci určitě nejsou označeny všechny víceslovné predikáty, které by

bylo možné považovat za složené predikáty. Je pravděpodobné, že se v PDT vyskytují další kandidáti na složené predikáty, které jsme zatím za složený predikát neoznačili.

Podtyp kvazimodálních a kvazifázových sloves. Základem složených predikátů jsou víceslovné predikáty, v jejichž významu není obsažen modální nebo fázový význam (srov. příklady výše). Jako podtyp složených predikátů pak chápeme a zachycujeme také kvazimodální a kvazifázová slovesa, jejichž slovesná část je tvořena jiným slovesem než slovesem „být“ a jejichž neslovesná část je tvořena substantivem (například: *mít schopnost, dostat chuť*; viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“). Pro základní typ složených predikátů i pro podtyp kvazimodálních a kvazifázových sloves platí stejná pravidla anotace popsaná v této sekci, v textu oba typy proto dále nerozlišujeme.

5.9.3.1. Vlastnosti slovesné a jmenné části složených predikátů

5.9.3.1.1. Vlastnosti slovesné části složených predikátů

Ze sémantického hlediska jsou pro slovesnou část složených predikátů charakteristické následující vlastnosti:

- slovesnou část složeného predikátu představuje významově vyprázdněné užití nějakého slovesa, které má mimo složený predikát (v bezpříznakovém užití) svůj vlastní význam; srov.:
 - *dostat knihu*
= bezpříznakové užití slovesa *dostat*.
 - *dostat rozkaz*
= složený predikát *dostat rozkaz*.
- význam celého složeného predikátu je dán významem jmenné části složeného predikátu, nikoli primárně významem slovesa, slovesná část složeného predikátu ve větě vyjadřuje zejména aktualační slovesné významy.
- jednotlivá slovesa, která vstupují do slovesné části složeného predikátu, jsou provázána videm (*dostat, dostávat*), synonymickou řadou (*dostat, získat*) a u kvazifázových sloves (viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“) všemi fázemi průběhu děje (*dostat, mít, ztratit*).

5.9.3.1.2. Vlastnosti jmenné části složených predikátů

Pro jmennou část složených predikátů jsou charakteristické následující vlastnosti:

- jmennou část složeného predikátu představují ve většině případů deverbativní substantiva, může jít ale i o jména nedeverbativní; srov.:
 - *učinit rozhodnutí, přiznání, pokus, omezení, opatření, kontrolu;*
 - *mít možnost, povinnost, schopnost, zodpovědnost, právo, šanci, příležitost.*
- jmennou část představuje ve většině případů abstraktum, případy s konkréty se zpravidla zařadí pod bezpříznakové, významově nevyprázdněné užití slovesa; srov.:
 - *mít auto.PAT,*
 - *mít možnost.CPHR.*

Je ovšem třeba rozlišit, zda substantivum, které je primárně abstraktem, a tudíž by mohlo potenciálně tvořit složený predikát, neoznačuje v dané klauzi konkrétní věc. Srov.:

- *V nejbližší době se ale bude údajně bourat zděná garáž, která nemá stavební povolení.PAT*

Mít povolení ve významu „dovolit“ je složený predikát, v tomto případě však nemá spojení tento význam, věta neznámá, že „by se garáž nesměla stavět“, ale spíše, že „neexistuje dokument, který by ospravedlňoval její existenci“.

- *Nájemce může podle svých požadavků dostat nabídku.CPHR i po telefonu, popřípadě navštívit kancelář společnosti a nabídky.PAT dostane vytištěné.*

Dostat nabídku ve významu „nabídnout“ je složený predikát, v druhé části věty však spojení nemá tento význam, jde zřetelně o hmatatelný dokument.

- jména, která vstupují do složených predikátů, jsou často součástí nějaké sémantické třídy; například:
 - citové prožitky: *důvěra, dojem, rozčarování, soustrast, nadšení;*
- jména, která vstupují do složených predikátů, vytvářejí zpravidla synonymické řady, méně často i řady antonymické; srov.:
 - *kontakt, spojení, styk, vztah;*
 - *dohoda, smlouva, kontrakt;*
 - *pokyn, příkaz, rozkaz;*
 - *souhlas, svolení;*
 - *pokuta, sankce, trest;*
 - antonymické řady: *milost vs. trest; souhlas vs. zákaz.*
- jmenná část bývá stejná pro několik různých slovesných částí (provázaných videm, synonymickou řadou, u kvazifázových sloves všemi fázemi průběhu děje); srov.:
 - *dostat chuť,*
 - *mít chuť,*
 - *ztratit chuť.*
- jmenná část složeného predikátu může mít následující formy:
 - bezpředložkový akuzativ (ve většině případů):
 - *mít potíže.*
 - nominativ:
 - *padlo rozhodnutí.*
 - bezpředložkový instrumentál:
 - *hořet nenávisť.*
 - bezpředložkový genitiv:
 - *pozbyt vtipnosti.*
 - předložkový pád:
 - *dát se do práce;*
 - *přijít o možnost.*

!!! Spojení slovesa se jménem v dativu (*propadnout apatii, podlehnout zmatku*) prozratím jako složený predikát neoznačujeme.

5.9.3.2. Základní pravidla anotace složených predikátů

Složený predikát zachycujeme v tektogramatickém stromě pomocí dvou uzlů: pomocí uzlu reprezentujícího slovesnou část složeného predikátu a pomocí uzlu reprezentujícího jmennou část složeného predikátu.

Uzel reprezentující slovesnou část složeného predikátu má funktor podle funkce celého složeného predikátu ve větné struktuře.

Uzlu závislé jmenné části přiřazujeme speciální funktor `CPHR` (compound phraseme, zkráceně „část složeného predikátu“), který signalizuje, že nejde o doplnění řídicího slovesa, ale pouze o část více-slovného predikátu (viz i 3.3.3 – „Víceslovné lexikální jednotky zachycené speciálními funktoři“). Uzel je zachycen jako přímý potomek uzlu pro slovesnou část.

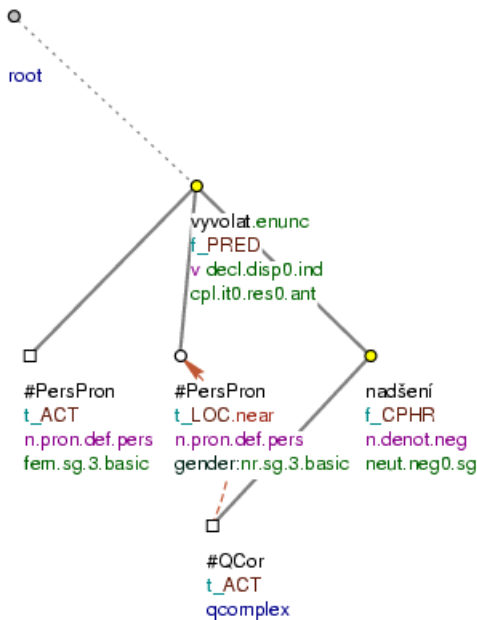
Příklad:

Vyvolala u něho nadšení. CPHR obr. 5.157

Uzly s funktořem `CPHR` se nestávají členy souřadných struktur, jsou vždy přímými potomky uzlů pro slovesnou část. Složený predikát chápeme jako jednu lexikální jednotku, souřadně spojovat lze proto na tektogramatické rovině pouze celé složené predikáty.

K valenčním rámcům složených predikátů viz 5.9.3.3 – „Valenční rámce složených predikátů“, k zachycování valence složených predikátů viz 5.9.3.4 – „Zachycení valence složených predikátů v tektogramatickém stromě“.

Obrázek 5.157. Složený predikát

Vyvolala u něho nadšení.

Jmenná část složeného predikátu zastoupená zájmenem. Jmenná část složeného predikátu může v povrchové podobě věty být zastoupena také nějakým zájmenem, které odkazuje ke jménu, které spolu s řídicím slovesem zájmena tvoří složený predikát. V takovém případě přiřazujeme funktoři `CPHR` i

koreferujícímu zájmenu. Koreferenčním vztahem se k zájmenu přenáší i valenční chování slova, na které odkazuje. V povrchové podobě věty pak mohou být vyjádřena i valenční doplnění těchto koreferovaných slov. Tato případná v povrchové podobě věty vyjádřená valenční doplnění koreferovaného slova zachycujeme uzly s funktoři podle valenčního rámce koreferovaného slova a závislými na uzlu pro koreferující zájmeno. Srov.:

- *Nejvyšší kontrolní úřad zásadně odmítá obvinění z úniku informací, jež._{CPHR} (= obvinění) vyslovila na svém středním zasedání vláda.*

Zájmeno *jež* odkazuje k substantivu *obvinění*; *vyslovit obvinění* je složený predikát, zájmenu *jež* proto přiřazujeme funktoři _{CPHR}.

- *Myslím si, že běžné rozhovory, které._{CPHR} (= rozhovory) novinář příkladně s politiky.ADDR dělá, by této dodatečné úpravě neměly podléhat.*

Zájmeno *který* odkazuje k substantivu *rozhovor* s valenčním rámcem: $ACT(.2;u) ?PAT(o+6) ADDR(s+7)$; *dělat rozhovor* je složený predikát, zájmenu *který* proto přiřazujeme funktoři _{CPHR}. Výraz *s politiky* vyjadřuje adresát substantiva *rozhovor*, ve stromové struktuře bude viset na zájmenu *který*.

K zájmenům zastupujícím slova s valencí viz i 5.2.4.3.4 – „Zájmena zastupující slova s valencí“.

Případy nezachycení složeného predikátu. Jako složené predikáty nezachycujeme případy, ve kterých je potenciální jmenná část složeného predikátu závislým doplněním jiného jména závislého na potenciální slovesné části. Srov.:

- *Trochu.PAT problémů.MAT jsme měli s přepisem.*

Mít problém je složený predikát, *mít trochu problémů* však jako složený predikát nezachycujeme a slovesu *mít* přiřazujeme valenční rámec s patientem.

- *Uzavřeli tento typ.PAT smlouvy.APP*

Uzavřít smlouvu je složený predikát, *uzavřít typ smlouvy* však jako složený predikát nezachycujeme a slovesu *uzavřít* přiřazujeme valenční rámec s patientem.

- *Získal jedno.PAT ze základních práv.DIR1*

Získat právo je složený predikát, *získat jedno z práv* však jako složený predikát nezachycujeme a slovesu *získat* přiřazujeme valenční rámec s patientem.

5.9.3.3. Valenční rámce složených predikátů

Svoji vlastní valenci může mít jak slovesná část, tak jmenná část složeného predikátu. V této sekci popisujeme specifickou problematiku vytváření valenčních rámců u sloves i jmen vstupujících do složených predikátů. Zachycování této valence v tektogramatickém stromě je popsáno v 5.9.3.4 – „Zachycení valence složených predikátů v tektogramatickém stromě“.

5.9.3.3.1. Valenční rámec slovesné části složených predikátů

Pro vytváření valenčních rámců slovesné části složeného predikátu platí dvě základní pravidla:

- jmenná část složeného predikátu (s funktoři _{CPHR}) je zapsána jako člen valenčního rámce podobně jako jeho valenční doplnění.

Vzhledem k tomu, že jména, která vstupují do složených predikátů, vytvářejí zpravidla synonymické a antonymické řady (viz 5.9.3.1.2 – „Vlastnosti jmenné části složených predikátů“), zapisujeme všechny složené predikáty tvořené jedním slovesem (ve slovesné části) a jednotlivými synonymy (nebo antonymy) zkráceně v jednom valenčním rámci. V zápisu povrchově-syntaktické realizace jmenné části složeného predikátu (u funktoři _{CPHR}) je nejprve ve složených závorkách uvedena

synonymická (případně antonymická) řada jmen a teprve za tímto výčtem následuje zápis forem. Seznam lemat je ukončen čárkou a třemi tečkami, čímž je naznačeno, že nejde o úplný výčet třídy přípustných lemat, ale pouze o doposud shromážděné reprezentanty této třídy. Valenční rámce složených predikátů od slovesa *učinit* vypadají například takto:

- ACT(.1) CPHR({dojem,...}.4) ADDR(na+4);
- ACT(.1) CPHR({konec, přítrž,...}.4) ADDR(.3);
- ACT(.1) CPHR({závěr, shrnutí...}.4) ORIG(z+2);
- ACT(.1) CPHR({ústupek, nabídka,...}.4) ?ADDR(.3);
- ACT(.1) CPHR({rozhodnutí, prohlášení, prověrka, expertíza, kontrola, omezení, oznámení, zátaž, pokus, krok, opatření, pokrok,...}.4).
- ve valenčním rámci složeného predikátu nedochází k posouvání aktantů.

Valenční rámce složených predikátů jsou jediným případem valenčních rámců, u kterých se při jejich zápisu nechrání principu posouvání aktantů (popsaným v 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“). Valenční rámec slovesa vstupujícího do složeného predikátu posuzujeme vždy na pozadí valenčního rámce pro bezpříznakové užití tohoto slovesa. Tento rámec je zpracován podle pravidel popsaných v 5.2 – „**Valence**“, včetně pravidel o posouvání. Jedna valenční pozice (aktor nebo patiens) tohoto valenčního rámce pro bezpříznakové užití slovesa se v případě složeného predikátu stává jeho jmennou částí a dostává ve valenčním rámci složeného predikátu funkce CPHR. Nové uplatnění principu posouvání (vlastně jeho zdvojnásobení) by zamlžilo vztahy mezi ekvivalentními valenčními pozicemi v obou valenčních rámcích. Srov.:

- *Vedoucí*.ACT *dal* *podřízenému*.ADDR *výplatu*.PAT

Valenční rámec pro jeden z významů predikátu *dát*:

ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3).

- *Vedoucí*.ACT *dal* *podřízenému*.ADDR *příkaz*.CPHR *přijít*.

Valenční rámec složeného predikátu *dát příkaz*:

ACT(.1) CPHR({pověření, podpora, souhlas, zpráva, impuls, odpověď, možnost, příkaz, naděje, popud, příčina, právo, příležitost, signál, šance,...}.4) ADDR(.3).

- *Interpret*.ACT *se zmocnil* *skladby*.PAT *velmi bravurně*.

Valenční rámec pro jeden z významů predikátu *zmocnit se*:

ACT(.1) PAT(.2).

- *Zmocnil se* *ho*.PAT *strach*.CPHR

Valenční rámec složeného predikátu *strach se zmocnil*:

CPHR({strach, nenávisť,...}.1) PAT(.2).

Ostatní valenční pozice jsou ve většině případů do valenčního rámce slovesné části složeného predikátu převzaty z valenčního rámce pro bezpříznakové (sémanticky nevyprázdněné) užití beze změny. Může však dojít k jejich modifikaci. Z tohoto hlediska lze další valenční doplnění slovesné části složených predikátů dělit na:

- valenční doplnění, které má dané sloveso i při bezpříznakovém užití (viz 5.9.3.3.1.1 – „Valenční rámec slovesné části složeného predikátu odpovídá bezpříznakovému užití slovesa“);

- valenční doplnění, které dané sloveso získává až při zapojení do složeného predikátu (viz 5.9.3.3.1.2 – „Změny ve valenčním rámci slovesné části složeného predikátu oproti bezpříznakovému užití slovesa“).
- V některých případech může sloveso vstupující do složeného predikátu svoji valenci typickou pro bezpříznakové užití ztrácet (viz 5.9.3.3.1.2 – „Změny ve valenčním rámci slovesné části složeného predikátu oproti bezpříznakovému užití slovesa“).

5.9.3.3.1.1. Valenční rámec slovesné části složeného predikátu odpovídá bezpříznakovému užití slovesa

Ve většině případů platí, že sloveso, které je součástí složeného predikátu, má stejný počet valenčních doplnění jako totéž sloveso užitá v bezpříznakovém (sémanticky nevyprázdněném) užití.

Jmenná část složeného predikátu obsazuje zpravidla pozici pacientu nebo aktoru tohoto původního bezpříznakového užití slovesa. Případným dalším valenčním doplněním jsou zpravidla přiřazeny tytéž funktoři jako při primárním sémanticky nevyprázdněném užití. Srov.:

- *Poskytují jim potravu*.PAT

Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *poskytovat*:

ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3,pro+4).

- *Poskytují jim pomoc*.CPHR

Valenční rámec složeného predikátu *poskytovat pomoc*:

ACT(.1) CPHR({dotace, informace, příspěvek, léčení, péče, činnost, možnost, ochrana, podpora, pomoc, záruka, rada-1, služba, půjčka, sleva,...}.4) ADDR(.3).

- *Dostal jsem od otce dárek*.PAT

Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *dostat*:

ACT(.1) PAT(.4,c) ?ORIG(od+2,z+2).

- *Dostal jsem od otce souhlas*.CPHR

Valenční rámec složeného predikátu *dostat souhlas*:

ACT(.1) CPHR({šance, výpověď, odškodnění, prostor, doporučení, informace, impuls, možnost, nabídka,návrh, odpověď, povolení, pokuta, přednost, příležitost, příslib, přístup, rada, slib, souhlas, ujištění, rozkaz, úkol, zákaz, zpráva,...}.4) ?ORIG(z+2,od+2).

Další (třetí) valenční doplnění složeného predikátu. Další (třetí) valenční doplnění slovesné části složeného predikátu (zejména adresát nebo origo) bývá vyjádřeno následujícími formami (formy platí zejména pro ty složené predikáty, jejichž jmenná část je vyjádřena substantivem v akuzativu):

- dativ.

Například: *dát někomu možnost, poskytnout někomu příležitost.*

- od+2.

Například: *dostat od někoho úkol, získat od někoho právo.*

- z+2.

Například: *nabýt z něčeho dojem, udělat z něčeho závěr.*

- *na+4.*

Například: *klást na někoho nároky, obrátit na něco pozornost, uvalit na někoho vazbu.*

- *v+6 nebo u+2.*

Například: *budit v někom nepříjemný pocit, vzbuzovat u někoho pochybnosti.*

Dativní doplnění odpovídá zpravidla pozici adresátu (ADDR), vazby *od+2* a *z+2* většinou vyjadřují origo (ORIG). Poznamenejme, že složené predikáty s valenčním doplněním ve formě bezpředložkového dativu a s vazbou *od+2* jsou typickým příkladem složených predikátů, které umožňují vyjadřovat změny v diatezi: zjednodušeně můžeme říct, že zatímco složené predikáty s dativním doplněním vyjadřují aktivní konstrukci, složené predikáty s vazbou *od+2* mohou být považovány za pasivní vyjádření téže konstrukce. Srov.:

- *Otec dal synovi souhlas.*
- *Syn dostal od otce souhlas.*

Vazba *na+4* může zřejmě vyjadřovat více sémanticko-syntaktických funkcí. Je častá zejména u sloves, která mají ve svém bezpříznakovém užití obligatorní směrové určení (DIR3) (například slovesa: *klást, vrhnout*). Jednou z typických forem tohoto směrového určení je také vazba *na+4* (například: *klást něco na stůl, klást na někoho těžký pytel*). Vstupují-li tato slovesa do složených predikátů, vyjádření směrového určení pomocí adverbia už není možné (protože „cí“ děje je zpravidla životný) a zůstává pouze vazba *na+4* (například: *klást na někoho nároky*). Tomuto valenčnímu doplnění slovesné části složeného predikátu ve formě *na+4* proto v těchto případech přiřazujeme na místo původního funktoru DIR3 funktor ADDR. Srov.:

- *Klade knihu.PAT na stůl, do skříně, všude.DIR3*

Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *klást*:

ACT(.1) PAT(.4) DIR3(*).

- *Klade na firmu.ADDR vysoké nároky.CPHR*

Valenční rámec složeného predikátu *klást nároky*:

ACT(.1) CPHR({nárok, požadavek,...}.4) ADDR(na+4).

U těch sloves, u kterých jsou možné i v rámci složeného predikátu různé formy směrového určení, ponecháváme u třetího valenčního doplnění funktor DIR3. Srov.:

- *Dal květiny.PAT do vázy.DIR3*

Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *dát*:

ACT(.1) PAT(.4) DIR3(*).

- *Dal informaci.CPHR na úřad.DIR3, na odív.DIR3, k dispozici.DIR3*

Valenční rámec složeného predikátu *dát informaci*:

ACT(.1) CPHR({důkaz, informace, návrh, oznámení, podnět, stížnost, zpráva, žádost, žaloba,...}.4) DIR3(*).

Podobně postupujeme i u sloves, která ve svém bezpříznakovém užití mají často místní určení s funktořem LOC, jako součást složených predikátů pak vyžadují valenční doplnění zejména ve formě *v+6* nebo *u+2*, ale může se zřejmě vyskytnout i adverbialní forma, proto i ve valenčním rámci složeného predikátu ponecháváme u třetího valenčního doplnění funktor LOC. Srov.:

- *Probudili v něm.* LOC skutečného vůdce. PAT

Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *probudit*:

ACT(.1) PAT(.4) LOC(*).

- *Probudili v nich.* LOC zájem. CPHR o studium.

Valenční rámec složeného predikátu *probudit zájem*:

ACT(.1) CPHR({dojem, nostalgie, pocit, pohoršení, povaha, touha, zájem,...}.4) LOC(*).

5.9.3.3.1.2. Změny ve valenčním rámci slovesné části složeného predikátu oproti bezpříznakovému užití slovesa

U řady sloves se při jejich užití jako součástí složeného predikátu mění valenční chování. Slovesa vzhledem k svému bezpříznakovému (sémanticky nevyprázdněnému) užití získávají, nebo naopak ztrácejí vazbu na některá valenční doplnění.

Získávání nových valenčních doplnění oproti bezpříznakovému užití slovesa. Některá slovesa, která jsou jako součást složeného predikátu sémanticky značně vyprázdněná, mohou získat (kromě povinné valence na jmennou část s funktorem CPHR, která je zpravidla ve formě bezpředložkového akuzativu) ještě nějaké další valenční doplnění, aniž je pro toto doplnění nějaká opora ve valenci příslušného slovesa při jeho bezpříznakovém užití.

Tyto nové vazby vysvětlujeme analogií s významově podobnými predikáty, které tyto vazby mají. Často jde právě o analogii s odpovídajícím synonymním jednoslovným predikátem, někdy však zřejmě může jít i o analogii k valenci jiného slovesa vstupujícího do složených predikátů.

Nová valenční doplnění získávají jako součást složených predikátů například slovesa: *dělat, udělat, činit, učinit, tvořit, vytvořit, položit, klást, vyjádřit*. Srov.:

- *Udělal tuto část diplomové práce.* PAT

Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *udělat*:

ACT(.1) PAT(.4).

- *Udělal na mě.* ADDR dojem. CPHR

Valenční rámec složeného predikátu *udělat dojem*:

ACT(.1) CPHR({dojem,...}.4) ADDR(na+4).

Předložková vazba *na+4* vznikla zřejmě analogií k valenci jednoslovného synonymního predikátu *působit na někoho dojmem* nebo *zapůsobit na někoho*.

- *Udělal konec.* CPHR všem nadějším. ADDR

Valenční rámec složeného predikátu *udělat konec*:

ACT(.1) CPHR({konec, přítrž,...}.4) ADDR(.3).

Dativní vazba vznikla zřejmě analogií k valenci jednoslovného synonymního predikátu *zabránit čemu*.

- *Tato hodnota vyjadřuje spotřebu.* PAT za rok.

Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *vyjádřit*:

ACT(.1) PAT(.4).

- *Vyjádlil rodičům.ADDR úctu.CPHR*

Valenční rámec složeného predikátu *vyjádřit úctu*:

ACT(.1) CPHR({dík, důvěra, soustrast, úcta, uznání, podpora, sympatie, preference,...}.4) ADDR(.3).

Dativní vazba vznikla zřejmě analogií k valenci slovesa *projevit*, které vstupuje do významově podobných složených predikátů: *projevit někomu úctu* (případně též k valenci predikátů: *vážit si koho / čeho, uctívat koho / co*).

Ztrácení valenčních doplňků oproti bezpříznakovému užití slovesa. Některá slovesa naopak mohou valenci typickou pro jejich bezpříznakové užití ztrácet. Srov.:

- *Podal kolegovi.ADDR šroubovák.PAT*

Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *podat*:

ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3).

- *Podává špičkové výkony.CPHR*

Valenční rámec složeného predikátu *podat výkon*:

ACT(.1) CPHR({výkon,...}.4).

Postrádáme zde valenční doplnění s funktorem ADDR.

- *Dostal od babičky.ORIG dárek.PAT*

Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *dostat*:

ACT(.1) PAT(.4,c) ?ORIG(od+2,z+2).

- *Dostal nápad.CPHR odejít z vojny.*

Valenční rámec složeného predikátu *dostat nápad*:

ACT(.1) CPHR({chuť, nápad,...}.4).

Postrádáme zde valenční doplnění s funktorem ORIG.

Získávání a ztrácení valenčních doplňků u složených predikátů na základě analogie s jednoslovnými predikáty je dalším důvodem, proč celé spojení slovesné a jmenné části považovat za jeden (složený) predikát, přestože třeba některá z ostatních kritérií nejsou úplně beze zbytku splněna.

5.9.3.3.2. Valenční rámec jmenné části složených predikátů

Valenci mohou mít ve složených predikátech jak jména odvozená od sloves, tak i jména nedeverbativní. Do složených predikátů vstupují též i jména, která valenci nemají.

Pro jméno vystupující jako součást složeného predikátu nepředpokládáme žádný speciální valenční rámec. Jmenná část nese význam složeného predikátu, jméno vstupuje do složeného predikátu s „plným“ významem (nijak se na rozdíl od slovesa sémanticky nevyprazdňuje), a tedy má i neochuzený valenční rámec.

Ve většině případů tedy platí, že jméno, které je součástí složeného predikátu, má stejný počet a stejné formy valenčních doplňků jako totéž jméno užitě ve stejném významu samostatně, mimo složený predikát (k valenci substantiv obecně viz 5.2.3.2 – „Valence substantiv“). Řadu valenčních doplňků, případně některé jejich formy však jméno získává právě na základě svého vystupování ve jmenné části složeného predikátu. Valence slovesné části složeného predikátu může totiž ovlivňovat valenční chování jmenné části. Tato doplnění a tyto nové formy získané vlivem působení valence slovesné

části pak jméno může mít i při užití mimo složený predikát. Vysvětlení některých valenčních doplnění a neobvyklých forem (zejména u nedeverbativních substantiv) uvádíme v této sekci.

!!! Všechna substantiva, která vystupují jako součást složených predikátů (tj. jsou v tektogramatickém stromu ohodnocena funktořem CPHR), mají ve valenčním slovníku vytvořený valenční rámec. Substantiva, která vstupují do složených predikátů, ale nemají valenci (nejsou rozvíjena aktanty nebo obligatorními valenčními doplněními), mají ve valenčním slovníku vytvořený valenční rámec EMPTY (viz i 5.2.2.4 – „Valenční slovník“).

5.9.3.3.2.1. Aktor jmenné části složených predikátů

Přítomnost aktora jako valenčního doplnění může být u řady substantiv (zejména u substantiv nedeverbativních) sporná, především proto, že v povrchové podobě věty je toto doplnění vyjádřeno pouze výjimečně. Ukazuje se ale, že užitím substantiva ve jmenné části složeného predikátu, neboli ve spojení s nějakým slovesem, substantivum valenci s významem funktořu ACT získává.

Nadbytečnost vyjádření aktora jmenné části složeného predikátu v povrchové podobě věty je způsobena totožností tohoto aktora s aktorem slovesné části složeného predikátu. V některých případech aktora u jmenné části složeného predikátu pak nelze vyjádřit vůbec. Existují však i případy složených predikátů, kdy je možné aktora u jmenné části vyjádřit, přestože je totožný s aktorem slovesné části, nejčastěji pomocí přivlastňovacího zájmena *svůj*. Srov.:

- *Jan dostal strach*.CPHR
Nelze říci: **Jan dostal Janův (svůj) strach*.
- *Petr Karlovi znovu položil svoji.ACT otázku*.CPHR

Možnost vyjádření aktora pomocí přivlastňovacího zájmena *svůj* je možné pozorovat také u složených predikátů tvořených slovesem a nějakým nedeverbativním substantivem, přestože se u těchto substantiv o valenčním doplnění s významem aktora běžně nemluví. V syntaktických příručkách se uvádějí zpravidla jen jejich vlastní valenční doplnění, jimž přiřazujeme nejčastěji funktoř PAT (například: *alternativa čeho / čemu / k čemu*.PAT, *varianta čeho*.PAT, *cesta k řešení*.PAT, *povinnost přijít*.PAT *včas*, *právo volit*.PAT). Srov.:

- *Petrovi to otevřelo (jeho.ACT) cestu*.CPHR *ke studiu*.
- *Petr má (svoji.ACT) zvláštní strategii*.CPHR.
- *Petr má (svoji.ACT) povinnost*.CPHR *přijít včas*.
- *Petr má (svoje.ACT) právo*.CPHR *volit*.

Doplnění s funktořem ACT pak vidíme u těchto nedeverbativních substantiv i v případech, kdy se osamostatnila od slovesné části svého složeného predikátu a vyskytují se v textu samostatně, mimo složený predikát (toto osamostatnění substantiva může být chápáno i jako nominalizace příslušného složeného predikátu). Srov.:

- *Petrova*.ACT *strategie je opravdu zvláštní*.
Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *strategie*:
ACT(.2;.u) ?PAT(.2;.u).
- *Petrovou*.ACT *povinností je přijít včas*.
Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *povinnost*:
ACT(.2;.u) PAT(.2,k+3,.f,aby[.v]).
- *Petrovo*.ACT *právo odvolat se mu nikdo nemůže upřít*.

Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *právo*:

ACT(.2;.u) PAT(.2,na+4,.f,aby[.v]).

Vyjádření aktora u jmenné části složeného predikátu je pak běžně možné u takových složených predikátů, v nichž aktor jména není referenčně totožný s aktorem slovesa v slovesné části složeného predikátu. Srov.:

- *Mluví.ACT chce obrátit vaši.ACT pozornost.CPHR na osudy oněch lidí.*

Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *pozornost*:

ACT(.2;.u) ?PAT(.3;k+3).

- *Vývolalo to.ACT odpor.CPHR vládních představitelů.ACT*

Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *odpor*:

ACT(.2;.u) PAT(k+3,proti+3).

K totožnosti valenčních doplnění slovesné a jmenné části složeného predikátu viz 5.9.3.4.2 – „Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)“.

5.9.3.3.2.2. Valenční doplnění jmenné části složeného predikátu (jiné než aktor)

Valenční doplnění jmenné části složeného predikátu (jiné než aktor; k aktoru viz 5.9.3.3.2.1 – „Aktor jmenné části složených predikátů“) mohou být vyjádřeny nejrůznějšími formami:

- prostý pád (zejména genitiv, ale i dativ a instrumentál).

Například: *provést opravu.CPHR něčeho, budit pocit.CPHR něčeho, vyjádřit pohrdání.CPHR něčím, vydat pokyn.CPHR někomu, dělat ústupky.CPHR někomu.*

- předložkový pád.

Například: *mít rozhovor.CPHR s někým, vést debatu.CPHR o něčem, podat námitku.CPHR vůči někomu, podniknout krok.CPHR k čemu, vzbudit zájem.CPHR o něco, vynést soud.CPHR nad někým, vytvářet tlak.CPHR na někoho, vyvíjet nátlak.CPHR na někoho, mít obavu.CPHR o někoho, mít vztah.CPHR k někomu, projevit souhlas.CPHR s někým, provést útok.CPHR na někoho, brát ohledy.CPHR na něco, dát se do práce.CPHR na něčem, dát přednost.CPHR někomu před něčím.*

- infinitiv nebo závislá klauze.

Například: *vyslovit názor.CPHR že..., vydat pokyn.CPHR udělat něco, mít možnost / šanci / příležitost.CPHR něco udělat.*

Infinitivní vazba je typická pro substantiva vstupující do složených predikátů, které jsou synonymním vyjádřením modálních a fázových sloves (do kvazimodálních a kvazifázových sloves; viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“). U složených predikátů jsou pak v některých případech možné i různé předložkové alternativy k infinitivní vazbě (například: *na+4* nebo *k+3*), u jednoslovných modálních a fázových sloves nemožné. Srov.:

- *Petr má šanci.CPHR postoupit do finále / na postup do finále.*

Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *šance*:

ACT(.2;.u) PAT(k+3,na+4,.f,že[.v]).

Infinitivní vazba je zřetelná i u substantiv, která se vyskytují v textu samostatně (mimo užití ve složeném predikátu). Srov.:

- *Petrova.ACT šance postoupit.PAT do finále tím výrazně vzrostla.*
- *Petrovo.ACT právo odvolat se.PAT mu nikdo nemůže upřít.*

5.9.3.3.2.3. Přebírání forem valenčních doplňení od slovesné části složeného predikátu

Ve valenčních rámcích substantiv vstupujících do složených predikátů jsou uvedeny vždy všechny možné formy daného doplňení, které se v PDT vyskytly. Vysvětlení některých forem valenčních doplňení substantiv (v souvislosti s jejich výskytem ve jmenné části složených predikátů) obsahují následující odstavce.

Domníváme se, že jméno, které vstupuje do složeného predikátu jako jeho jmenná část, může pro vyjádření svého valenčního doplňení přebrat formu, kterou se vyjadřuje referenčně totožné valenční doplňení slovesné části složeného predikátu (samo o sobě by substantivum tuto vazbu nemělo, v případě deverbativních substantiv nemá tuto vazbu ani jejich základové sloveso). V této převzaté formě se pak dané valenční doplňení může vyjadřovat i při užití jména mimo složený predikát (uvnitř složeného predikátu chápeme dané valenční doplňení jako závislé na slovesné části).

Jména v jmenné části složeného predikátu přebírají zejména formy třetích valenčních doplňení sloves popsaných v 5.9.3.3.1.1 – „Valenční rámec slovesné části složeného predikátu odpovídá bezpříznakovému užití slovesa“. Jedná se zejména o následující tři formy:

- dativ.

Vliv dativní formy třetího valenčního doplňení slovesné části složeného predikátu na valenční chování jmenné části daného složeného predikátu je nejzřetelnější v konstrukcích se substantivy odvozenými od sloves s příslušným valenčním doplňením vyjádřeným bezpředložkovým akuzativem (například u substantiv: *podpora*, *pochvala*) nebo bezpředložkovým genitivem (například u substantiv: *otázka*, *dotaz*).

Podle pravidelných posunů v povrchových realizacích valenčních doplňení substantiv odvozených od sloves by se forma akuzativu měla změnit na genitiv a forma genitivu by se měnit neměla. Některá z výše uvedených substantiv se však vyjádření příslušného valenčního doplňení pomocí genitivu vyhýbají (například: **otázka někoho.ADDR*), místo toho se vyskytují dativní formy. U některých substantiv jsou pak možné obě formy, tedy jak genitiv, tak dativ. Srov.:

- *Pochválili Zemana.PAT za výstižná slova.*

Valenční rámec pro jeden z významů predikátu *pochválit*:

ACT(.1) PAT(.4;že[.v];.c;.s).

- *pochvala Zemana.PAT* nebo *pochvala Zemanovi.PAT za výstižná slova.*

Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *pochvala*:

ACT(.2;od+2;.u) PAT(.2;.3).

- *Otázali se Komerční banky.ADDR, zda to bude preferovat.*

Valenční rámec pro jeden z významů predikátu *otázat se*:

ACT(.1) PAT(na+4;zda[.v];jestli[.v];.c;.s) ADDR(.2).

- *otázka Komerční bance.ADDR, zda to bude preferovat*

Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *otázka*:

ACT(.2;.u) PAT(o+6,po+6,zda[.v];jestli[.v];.c;.s) ADDR(.3).

Ptáme-li se po původu dativního doplnění, je vliv dativní formy třetího valenčního doplnění slovesné části složeného predikátu jedním z možných vysvětlení; například:

- *Uděлил pochvalu někomu.ADDR*

Valenční rámec složeného predikátu *udělit pochvalu*:

ACT(.1) CPHR({cena-1, pochvala, pokuta,rada-1 ,souhlas ,uznání,...}.4) ADDR(.3).

- *Položil otázku někomu.ADDR*

Valenční rámec složeného predikátu *položít otázku*:

ACT(.1) CPHR({dotaz, otázka,...}.4) ?ADDR(.3).

Také u některých nedeverbativních substantiv můžeme sledovat proces přebírání dativního valenčního doplnění od slovesné části příslušného složeného predikátu. Jedná se zejména o nedeverbativní substantiva vstupující do složených predikátů se slovesy *dát* nebo *udělit* (například: *cena, políček, pokuta*). Srov.:

- *políček polskému papeži.PAT od polského parlamentu.ACT*

Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *políček*:

ACT(.2;od+2;.u) PAT(.3).

- *od+2.*

Přebírání vazby *od+2* od slovesné části složených predikátů je velice časté, přestože sloves s touto vazbou není mnoho (například: *dostat a získat*). Zatímco u slovesa má valenční doplnění s touto vazbou přiřazen zpravidla funktor ORIG, u deverbativních substantiv přiřazujeme tomuto doplnění zpravidla funktor ACT. U nedeverbativních substantiv pak tomuto doplnění přiřazujeme funktor ACT analogicky podle substantiv deverbativních. Srov.:

- *Dostal slib.PAT od ministra.ORIG*

Valenční rámec složeného predikátu *dostat slib*:

ACT(.1) CPHR({šance, výpověď, odškodnění, prostor, doporučení, informace, impuls, možnost, nabídka, návrh, odpověď, povolení, pokuta, přednost, příležitost, příslib, přístup, rada, slib, souhlas, ujištění, rozkaz, úkol, zákaz, zpráva,...}.4) ?ORIG(z+2;od+2).

- *slib od ministra.ACT*

= *ministr.ACT slíbil.*

Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *slib*:

ACT(.2;od+2) PAT(.2; f;že[.v]) ?ADDR(.3).

- *na+4.*

Vazba *na+4* je často vazbou slovesa, ve výjimečných případech však může jít i o vlastní valenční doplnění substantiva (například: *důraz na něco, konkurz na něco*). V některých případech je pak sporné, zda se ještě jedná o valenci slovesa, nebo zda jde již o vlastní valenční doplnění substantiva převzaté od slovesa (srov. například: *nároky (kladené) na firmu vs. nároky na vybavení, podobně požadavky (kladené) na hráče vs. požadavky na zdravotní nezávadnost*).

Pozor! V některých případech složených predikátů ovlivňuje valence slovesné části složeného predikátu valenční chování jmenné části jen zdánlivě. Srov.:

- *Poskytl Janovi péči.* CPHR

V uvedeném příkladě by se mohlo zdát, že vlivem slovesné valence může substantivum *péče*, pokud jde o jeho valenční doplnění, přebírat dativní formu. V samostatném postavení substantiva *péče* je však jeho valenční doplnění vyjadřováno jen formou *o+4*. Ve valenčním rámci substantiva *péče* proto s dativní formou nepočítáme. V uvedeném příkladě je dativní doplnění valenčním doplněním slovesa (nikoli substantiva).

5.9.3.4. Zachycení valence složených predikátů v tektogramatickém stromě

V této sekci popisujeme, jakým způsobem je v tektogramatických stromech zachycena valence obou částí složeného predikátu (základní pravidla viz 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“).

Jmenné i slovesné části složeného predikátu je přiřazen odpovídající valenční rámec z valenčního slovníku. Pomocí nově vytvořených uzlů se zástupnými t-lematy jsou naplněny pozice valenčních doplnění, která nejsou přítomna v povrchové podobě věty (viz pravidla v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“ a zejména zde 5.9.3.4.2 – „Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)“).

Vzhledem k tomu, že složený predikát fakticky představuje jednu lexikální jednotku, dochází při zachycování valence těchto predikátů ke specifickým jevům, které popisujeme jako:

- dvojí funkce valenčního doplnění složeného predikátu (viz 5.9.3.4.1 – „Dvojí funkce valenčního doplnění složeného predikátu“),
- sdílení referenčně totožných valenčních doplnění mezi jmennou a slovesnou částí složeného predikátu (kvazikontrola; viz 5.9.3.4.2 – „Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)“).

5.9.3.4.1. Dvojí funkce valenčního doplnění složeného predikátu

Při anotaci je třeba nejprve rozhodnout, zda konkrétní valenční doplnění, které se v povrchové podobě věty vyskytlo, náleží slovesné, nebo jmenné části složeného predikátu. V řadě případů je rozhodnutí jednoduché:

- dané valenční doplnění s danou formou se vyskytuje ve valenčním rámci jen jedné z částí složeného predikátu. Pak je v tektogramatickém stromě reprezentováno uzlem závislým na uzlu pro tuto část.
- dané valenční doplnění se vyskytuje ve valenčních rámcích obou částí složeného predikátu (jde o sdílené doplnění, viz 5.9.3.4.2 – „Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)“), ale formou náleží jen k jedné z nich. Pak je v tektogramatickém stromě reprezentováno uzlem závislým na uzlu pro tu část, ke které formálně náleží.

Problematické jsou ovšem případy, ve kterých se vyjádřené valenční doplnění vyskytuje ve stejné formě ve valenčních rámcích obou částí složeného predikátu (jde rovněž o sdílené doplnění, viz 5.9.3.4.2 – „Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)“). Dvojí interpretaci vztahů má nejčastěji valenční doplnění v dativu a ve formě *od+2*. Srov.:

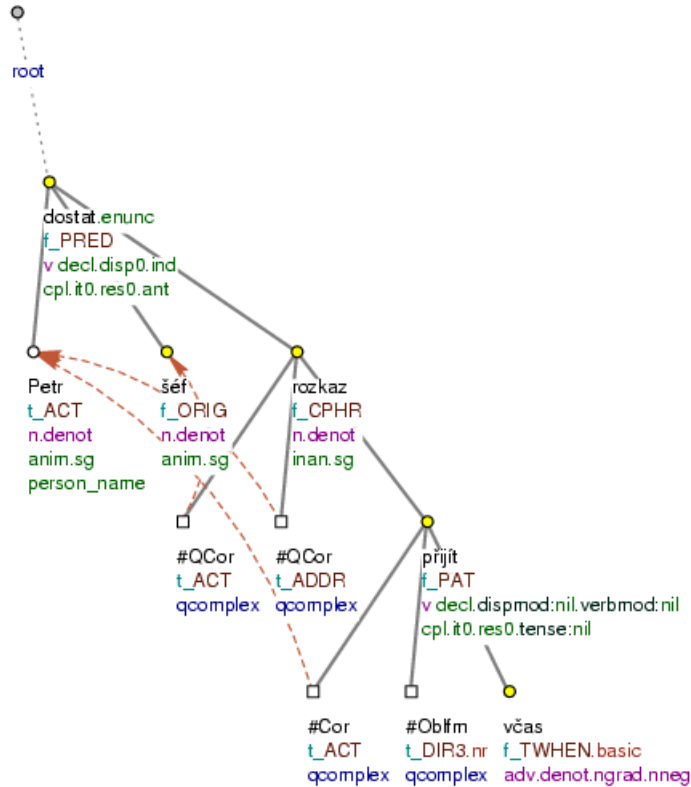
- *Petr dostal od šéfa rozkaz přijít včas.*

= *Petr dostal od šéfa rozkaz od šéfa.* (srov. obr. 5.158)

Pro tyto případy jsme prozatím přijali jednoduchou konvenci: valenční doplnění s dvojí funkcí zachycujeme v tektogramatickém stromě uzlem závislým přednostně na uzlu pro slovesnou část složeného predikátu (srov. obr. 5.158).

K neprojektivním strukturám, které takto mohou vznikat, viz 9.3.4.4 – „Nejasná motivace neprojektivity (konstrukce s víceslovnými predikáty)“⁴. K jiným případům dvojí funkce jednoho doplnění viz 5.11.2 – „Dvojí funkce jednoho doplnění“⁴.

Obrázek 5.158. Dvojí funkce valenčního doplnění složeného predikátu

Petr dostal od šéfa rozkaz přijít včas.

Srov. i obr. 5.159 až obr. 5.165.

5.9.3.4.2. Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)

Skutečnost, že je možné určitě spojení slovesa a substantiva (tj. nějaký složený predikát) považovat ze sémantického hlediska za jednu lexikální jednotku, má často za důsledek referenční totožnost některých valenčních doplnění jmenné a slovesné části složeného predikátu. Jmenná a slovesná část složeného predikátu sdílí určitá valenční doplnění.

Toto sdílení označujeme jako kvazikontrolu, jako specifický typ gramatické koreference (viz 8.2.5 – „Kvazikontrola“).

V povrchové podobě věty je referenčně totožné sdílené valenční doplnění zpravidla vyjádřeno jenom jednou; srov.:

- *Poskytnul Petrovi péči.*CPHR

Adresátem slovesa *poskytovat* i patientem substantiva *péče* je jeden a týž referent (*Petr*). V povrchové podobě věty je toto referenčně totožné sdílené valenční doplnění vyjádřeno jenom jednou (nelze říci: **Poskytl Petrovi péči o něj/o Petra*).

Vyžadovaná forma sdíleného valenčního doplnění může být pro obě části složeného predikátu stejná, nebo různá; srov.:

- *poskytnout Janovi péči*.CPHR

Sloveso *poskytnout* vyžaduje doplnění ve formě dativu (*poskytnout Janovi*), substantivum *péče* vyžaduje doplnění v předložkové formě *o+4* (*péče o Jana*). Referenčně totožné (sdílené) doplnění *Janovi* náleží z hlediska formy ke slovesné části složeného predikátu, bude proto záviset na slovesné části.

- *poskytnout Petrovi pomoc*.CPHR

Sloveso *poskytnout* i substantivum *pomoc* vyžaduje doplnění ve formě dativu (*poskytnout Petrovi* i *pomoc Petrovi*). Referenčně totožné (sdílené) doplnění *Petrovi* může z hlediska formy náležet jak ke slovesné, tak ke jmenné části složeného predikátu. Tyto konkurenční případy jsou popsány v 5.9.3.4.1 – „Dvoji funkce valenčního doplnění složeného predikátu“.

Také sémanticko-syntaktická funkce sdíleného valenčního doplnění může být stejná, nebo se může lišit. Ve většině složených predikátů jsou sdílena valenční doplnění s funktořem ACT (vyplývá to z časté možnosti jednoslovného vyjádření složeného predikátu, viz i 5.9.3.3.2.1 – „Aktor jmenné části složených predikátů“). Může však jít i o sdílení dalších valenčních doplnění, zejména o sdílení adresáta slovesné části složeného predikátu a aktora jmenné části nebo o sdílení origa slovesné části a aktora jmenné části složeného predikátu. Srov.:

- *Firma*.ACT má plán.CPHR, jak zvýšit zisk.

Vyjádřený aktor slovesa *mít* a nevyjádřený aktor substantiva *plán* jsou referenčně totožné (*firma*).

- *Uložili Janovi*.ADDR povinnost.CPHR splatit pohledávky.

Vyjádřený adresát slovesa *uložit* a nevyjádřený aktor substantiva *povinnost* jsou referenčně totožné (*Jan*).

5.9.3.4.2.1. Zachycení kvazikontroly u složených predikátů

Při anotaci je třeba nejprve rozhodnout, zda konkrétní sdílené valenční doplnění, které se v povrchové podobě věty vyskytlo, náleží slovesné, nebo jmenné části složeného predikátu (k tomu viz 5.9.3.4.1 – „Dvoji funkce valenčního doplnění složeného predikátu“).

Na místo sdíleného valenčního doplnění, které je povrchově vypuštěno (zpravidla se jedná o valenční doplnění jmenné části složeného predikátu), je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCOR. Referenční totožnost je vedle speciálního t-lematu naznačena také gramatickým koreferenčním vztahem, který vede od tohoto doplněného uzlu k uzlu pro druhé sdílené valenční doplnění. Srov.:

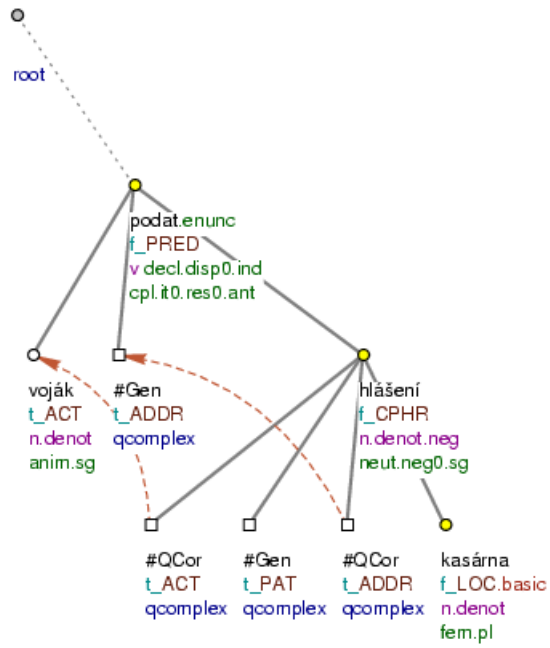
- *Voják* podal {#QCOR.ACT} hlášení.CPHR v kasárnách.

Aktor řídicího slovesa složeného predikátu (substantivum *voják*) je totožný s (nevyjádřeným) aktorem substantiva v jmenné části složeného predikátu (s aktorem substantiva *hlášení*): ten, kdo něco podal, i ten, kdo hlásil, byla jedna a tatáž osoba: *voják*. Na místo nevyjádřeného aktora jmenné části složeného predikátu je proto doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCOR, od kterého povede koreferenční vztah k vyjádřenému aktoru slovesné části složeného predikátu, k substantivu *voják* (srov. obr. 5.159).

Není-li v povrchové podobě věty sdílené referenčně totožné valenční doplnění vůbec vyjádřeno, je pomocí nově vytvořeného uzlu s t-lematem #QCOR zachyceno u jmenné části složeného predikátu, u slovesné části složeného predikátu má pak nově vytvořený uzel pro toto doplnění zástupné t-lemma podle typu elidování (pravidla viz 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“), tedy: #Gen, #PersPron, případně #Unsp; (srov. obr. 5.160). Srov.:

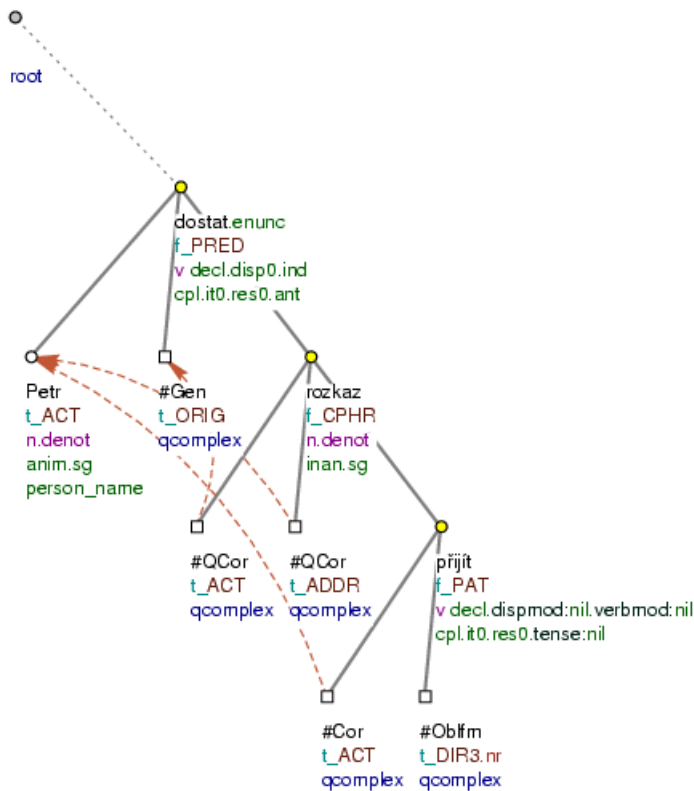
Petr dostal {#Gen.ORIG} {#QCor.ACT} rozkaz přijít.

Obrázek 5.159. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplňků

Voják podal hlášení v kasárnách.

Obrázek 5.160. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplňků

Petr dostal rozkaz přijít.

Omezení pro přidělení t-lematu #QCor. Je-li sdílené valenční doplnění v povrchové podobě věty vyjádřeno a svojí formou zřetelně náleží ke jmenné části složeného predikátu (uzel pro vyjádřené sdílené valenční doplnění závisí tedy na uzlu pro jmennou část), závisí uzel pro nevyjádřené referenčně totožné doplnění na uzlu pro slovesnou část. Přiřazení t-lematu #QCor nově vytvořenému uzlu závislému na slovese (jakožto prostředku naznačení referenční totožnosti s vyjádřeným valenčním doplněním jmenné části) je tu však limitováno řadou jiných anotačních pravidel pro zástupná t-lemata doplněných závislých uzlů (viz zejména 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“).

Nově doplněnému uzlu pro nevyjádřené valenční doplnění slovesné části složeného predikátu, referenčně totožnému s vyjádřeným valenčním doplněním jmenné části, nelze přiřadit t-lemma #QCor (a v konstrukci tudíž nelze naznačit typ (sdílené) referenční totožnosti) v případech, kdy uzel pro toto nevyjádřené referenčně totožné valenční doplnění slovesné části složeného predikátu má mít na základě jiných anotačních pravidel t-lemma:

- #Gen

Vyjádřené doplnění jmenné části složeného predikátu je referenčně totožné s nevyjádřeným aktorem slovesné části složeného predikátu; sloveso má však formu reflexivního pasiva a uzlu pro nevyjádřený aktor slovesa v reflexivním pasivu přiřazujeme t-lemma #Gen (viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“). Srov.:

- {#Gen.ACT} *Přes nedávné příměří se v jižní části Tádžikistánu stále vedou boje.CPHR mezi stoupeneci.ACT bývalého prezidenta Rachmana Nabijeva a jeho odpůrci.ACT*

Aktor jmenné části složeného predikátu (*stoupeneci bývalého prezidenta Rachmana Nabijeva a jeho odpůrci*) je referenčně totožný s nevyjádřeným aktorem slovesné části: ti, kdo bojují, i

ti, kdo vedou boj, jsou ti samí lidé. Na místo nevyjádřeného aktora slovesné části složeného predikátu je však doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Gen, protože sloveso je formě reflexivního pasiva.

- #PersPron nebo #Unsp

Vyjádřené doplnění jmenné části složeného predikátu je referenčně totožné s nevyjádřeným aktorem (subjektem) slovesné části složeného predikátu; sloveso je však v aktivu, v určitém tvaru a uzlu pro nevyjádřený aktor-subjekt slovesa v aktivu přiřazujeme t-lemma #PersPron nebo #Unsp (viz 5.12.2.1 – „Elipsa obligatorního doplnění“ a 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“). Srov.:

- {#PersPron.ACT} *Nese svou.ACT osobní odpovědnost.CPHR*

Aktor jmenné části složeného predikátu (*svůj*) je referenčně totožný s nevyjádřeným aktorem slovesné části: ten, kdo je odpovědný, i ten, kdo tuto odpovědnost nese, je jedna a tatáž osoba. Na místo nevyjádřeného aktora slovesné části složeného predikátu je však doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #PersPron, protože sloveso je v aktivním slovesném tvaru.

- #Oblfm

Vyjádřené doplnění jmenné části složeného predikátu je referenčně totožné s nevyjádřeným obligatorním volným doplněním (LOC) slovesné části složeného predikátu. Uzlu pro nevyjádřené obligatorní doplnění s funktorem LOC je přiřazeno t-lemma #Oblfm, protože je toto t-lemma jednotně přiřazováno všem nevyjádřeným obligatorním volným doplněním (viz 5.12.2.1.3 – „Elipsa obligatorního volného doplnění (zástupné t-lemma #Oblfm a #Rcp)“). Srov.:

- *Vyvolalo {#Oblfm.LOC} to nevoli.CPHR britské vlády.ACT*

Aktor jmenné části složeného predikátu (*britská vláda*) je referenčně totožný s nevyjádřeným obligatorním doplněním místa slovesné části: ten, kdo má nevoli, i ten, v kom byla nevole vyvolána, je jeden a tentýž referent. Na místo nevyjádřeného obligatorního doplnění místa slovesné části složeného predikátu je však doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Oblfm, protože obligatorním volným doplněním přiřazujeme toto jednotné t-lemma.

- #Cor

Vyjádřené doplnění jmenné části složeného predikátu je referenčně totožné s nevyjádřeným valenčním doplněním v pozici subjektu slovesné části složeného predikátu; tento nevyjádřený subjekt je však v pozici kontrolovaného členu, uzel má proto t-lemma #Cor (viz 8.2.4 – „Kontrola“). Srov.:

- *Dáváme šance {#Cor.ACT} vyjádřit své.ACT sympatie.CPHR váhavým.*

Aktor jmenné části složeného predikátu (*své*) je referenčně totožný s nevyjádřeným aktorem-subjektem slovesné části: ti, kdo mají sympatie, i ti, kdo je vyjadřují, jsou ti samí lidé. Na místo nevyjádřeného aktora-subjektu slovesné části složeného predikátu je však doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Cor, protože nevyjádřený subjekt je tu v pozici kontrolovaného členu.

Uzel s t-lematem #QCor závislý na slovesné části složeného predikátu. Nově doplněnému uzlu pro nevyjádřené valenční doplnění slovesné části složeného predikátu, referenčně totožné s vyjádřeným valenčním doplněním jmenné části, přiřazujeme t-lemma #QCor (a v konstrukci tudíž naznačujeme typ (sdílené) referenční totožnosti) zejména v těchto případech:

- slovesná část složeného predikátu je v opisném pasivu a nevyjádřeným referenčně totožným doplněním je aktor této slovesné části.

Srov.:

- {#QCor.ACT} *Mezi britskou vládou.ACT a Irskou republikánskou armádou.ACT nebyly před vyhlášením příměří uzavřeny žádné dohody.CPHR*

Aktor jmenné části složeného predikátu (*britská vláda a Irská republikánská armáda*) je referenčně totožný s nevyjádřeným aktorem slovesné části: ti, kdo se dohodli, i ti, kdo dohodu uzavřeli, jsou ti samí lidé. Na místo nevyjádřeného aktora slovesné části složeného predikátu je doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCor, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený aktor jmenné části složeného predikátu (srov. obr. 5.161).

- nevyjádřený referenčně totožný aktor slovesné části složeného predikátu není v pozici subjektu.

Srov.:

- *To znamená, že {#QCor.ACT} nezaniká nárok.CPHR věřitele.ACT na jeho vymáhání.*

Aktor jmenné části složeného predikátu (*věřitel*) je referenčně totožný s nevyjádřeným aktorem slovesné části: ten, kdo má nárok, i ten, komu nárok nezanikl, je jedna a tatáž osoba. Na místo nevyjádřeného aktora slovesné části složeného predikátu je doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCor, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený aktor jmenné části složeného predikátu.

- nevyjádřené referenčně totožné doplnění slovesné části složeného predikátu je jiné doplnění než aktor.

Srov.:

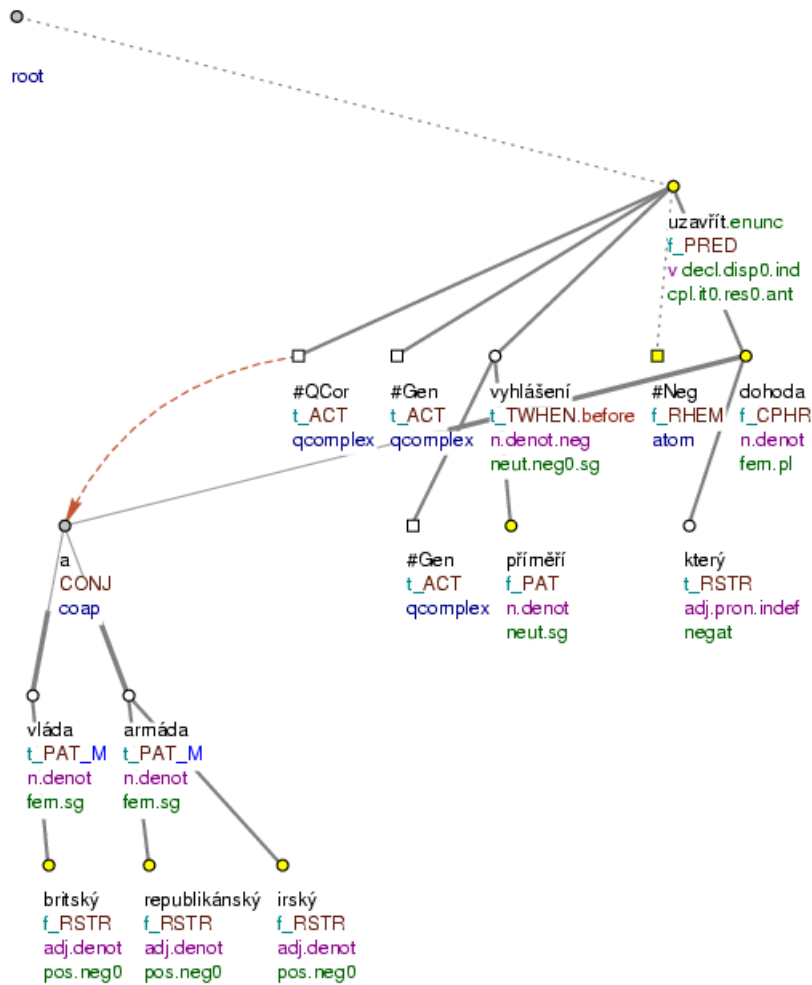
- *Nedůvěru.CPHR k prezidentovi.PAT projevilo {#QCor.ADDR} 71 procent dotázaných.*

Patiens jmenné části složeného predikátu (*k prezidentovi*) je referenčně totožný s nevyjádřeným adresátem slovesné části: ten, komu nedůvěřovali, i ten, komu nedůvěru projevili, je jedna a tatáž osoba. Na místo nevyjádřeného adresátu slovesné části složeného predikátu je doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCor, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený patiens jmenné části složeného predikátu.

- {#QCor.ORIG} *Získal souhlas.CPHR všech členů.ACT*

Aktor jmenné části složeného predikátu (*všichni členové*) je referenčně totožný s nevyjádřeným origem slovesné části: ti, kdo souhlasí, i ti, od kterých byl souhlas získán, jsou ti samí lidé. Na místo nevyjádřeného origa slovesné části složeného predikátu je doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCor, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený aktor jmenné části složeného predikátu.

Obrázek 5.161. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplňků

Mezi britskou vládou a Irskou republikánskou armádou nebyly před vyhlášením příměří uzavřeny žádné dohody.

5.9.3.4.2.2. Typy kvazikontroly u složených predikátů

Prozatím jsme popsali následující typy sdílení valenčních členů:

- konstrukce se složeným predikátem je synonymním vyjádřením aktivní konstrukce (s jednoslovným predikátem):
- totožnost mezi aktorem slovesné části a aktorem jmenné části složeného predikátu.

Do této skupiny patří většina složených predikátů. Jde zejména o kvazimodální a kvazifázová slovesa (například: *mít právo*, *mít šanci*, *zájem*, *dostat strach*, *pozbyt odvahu*, *zaujmout názor*; viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“) a dále o synonymní vyjádření mnoha dalších sloves s různým významem (například: *brát ohledy na někoho* = ohlížet se na někoho; *činit si nárok* = nárokovat si; *dělat přípravy* = připravovat se; *upřít pozornost*, *věnovat pozornost / čas*). Srov.:

- *Pavel*.ACT má {#QCor.ACT} *zájem*.CPHR o studium.

Aktor řídicího slovesa složeného predikátu (substantivum *Pavel*) je totožný s (nevyjádřeným) aktorem substantiva v jmenné části složeného predikátu (s aktorem substantiva *zájem*): ten,

kdo něco má, i ten, kdo se zajímá o studium, je jedna a tatáž osoba. Na místo nevyjádřeného aktora jmenné části složeného predikátu je proto doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCoR, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený aktor slovesné části složeného predikátu, k substantivu *Pavel* (srov. obr. 5.162).

Další příklad:

Petr.ACT přišel {#QCoR.ACT} na nápad.CPHR udělat překvapení. obr. 5.163

- totožnost mezi adresátem, případně jiným valenčním doplněním slovesné části (které není aktorem), a aktorem jmenné části složeného predikátu.

Do této skupiny patří například složené predikáty: *dát možnost* (= umožnit), *ukládat povinnost* (= přikázat), *vzbudit (v někom) dojem / zájem*. Zpravidla je adresát řídicího slovesa složeného predikátu totožný s aktorem jména v jmenné části. Srov.:

- *Předseda* uložil *zaměstnancům*.ADDR {#QCoR.ACT} *povinnost*.CPHR *hlásit pozdní příchody*.

Adresát řídicího slovesa složeného predikátu (substantivum *zaměstnancům*) je totožný s (nevyjádřeným) aktorem substantiva ve jmenné části složeného predikátu (s aktorem substantiva *povinnost*): ten, komu bylo něco uloženo, a ten, kdo měl nějakou povinnost, byli jedni a tiž lidé: *zaměstnanci*. Na místo nevyjádřeného aktora jmenné části složeného predikátu je proto doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCoR, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený adresát slovesné části složeného predikátu, k substantivu *zaměstnancům* (srov. obr. 5.164).

- totožnost mezi aktorem slovesné části a aktorem jmenné části složeného predikátu a zároveň totožnost mezi adresátem slovesné části a adresátem (respektive patientem, případně jiným valenčním doplněním) jmenné části složeného predikátu.

Do této skupiny patří například složené predikáty: *dát příkaz* (= přikázat), *dát pochvalu* (= pochválit), *dát důtku* (= pokárat), *dát radu* (= poradit), *klást otázku / dotaz* (= ptát se), *položít otázku / dotaz* (= zeptat se), *poskytnout / poskytovat radu / službu / pomoc* (= poradit / posloužit / pomoci), *udělit pochvalu* (= pochválit), *udělit důtku* (= pokárat). Srov.:

- *Pavel*.ACT dal *Petrovi*.ADDR {#QCoR.ACT} {#QCoR.ADDR} *radu*.CPHR

Aktor řídicího slovesa složeného predikátu (substantivum *Pavel*) je totožný s (nevyjádřeným) aktorem jména v jmenné části složeného predikátu (s aktorem substantiva *rada*): ten, kdo něco dal, i ten, kdo radil, byla jedna a tatáž osoba: *Pavel*. Na místo nevyjádřeného aktora jmenné části složeného predikátu je proto doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCoR, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený aktor slovesné části složeného predikátu, k substantivu *Pavel*.

Adresát řídicího slovesa složeného predikátu (substantivum *Petrovi*) je totožný s (nevyjádřeným) adresátem jména v jmenné části složeného predikátu (s adresátem substantiva *rada*): ten, komu bylo něco dáno, a ten, kdo dostal radu, byla jedna a tatáž osoba: *Petr*. Na místo nevyjádřeného adresátu jmenné části složeného predikátu je proto doplněn další nový uzel se zástupným t-lematem #QCoR, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený adresát slovesné části složeného predikátu, k substantivu *Petrovi* (srov. obr. 5.165).

- konstrukce se složeným predikátem je synonymním vyjádřením pasivní konstrukce (s jednoslovným predikátem):
- totožnost mezi aktorem slovesné části a aktorem jmenné části složeného predikátu:

Do této skupiny patří například složené predikáty: *dostat příležitost*, *získat možnost* (= bylo mu umožněno). Srov.:

- *Martin*.ACT *dostal* {#QCor.ACT} *možnost*.CPHR *studovat v zahraničí*.

Aktor řídicího slovesa složeného predikátu (substantivum *Martin*) je totožný s (nevyjádřeným) aktorem jména v jmenné části složeného predikátu (s aktorem substantiva *možnost*): ten, kdo něco dostal, i ten, kdo měl možnost, byla jedna a tatáž osoba: *Martin*. Na místo nevyjádřeného aktora jmenné části složeného predikátu je proto doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCor, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený aktor slovesné části složeného predikátu, k substantivu *Martin*.

- totožnost mezi origem slovesné části a aktorem jmenné části složeného predikátu a zároveň totožnost mezi aktorem slovesné části a adresátem (respektive patientem, případně jiným valenčním doplněním) jmenné části složeného predikátu.

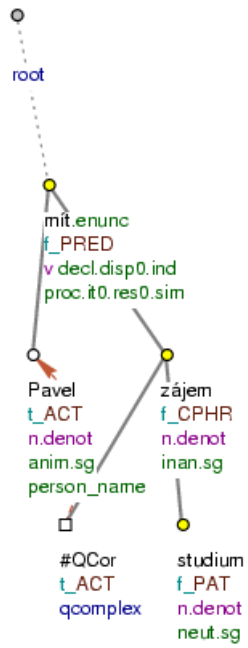
Do této skupiny patří například složené predikáty: *dostat* (*od někoho*.ORIG) *příkaz* (= bylo mu přikázáno), *dostat* (*od někoho*.ORIG) *pochvalu* (= být pochválen), *dostat* (*od někoho*.ORIG) *důtku* (= být pokárán). Srov.:

- *Voják*.ACT *dostal* *od velitele*.ORIG {#QCor.ACT} {#QCor.ADDR} *příkaz*.CPHR *opustit kasárna*.

Origo řídicího slovesa složeného predikátu (substantivum *velitel*) je totožné s (nevyjádřeným) aktorem jména v jmenné části složeného predikátu (s aktorem substantiva *příkaz*): ten, od koho pochází příkaz, i ten, kdo přikazoval, byla jedna a tatáž osoba: *velitel*. Na místo nevyjádřeného aktora jmenné části složeného predikátu je proto doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCor, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřeného origo slovesné části složeného predikátu, k předložkové frázi *od velitele*.

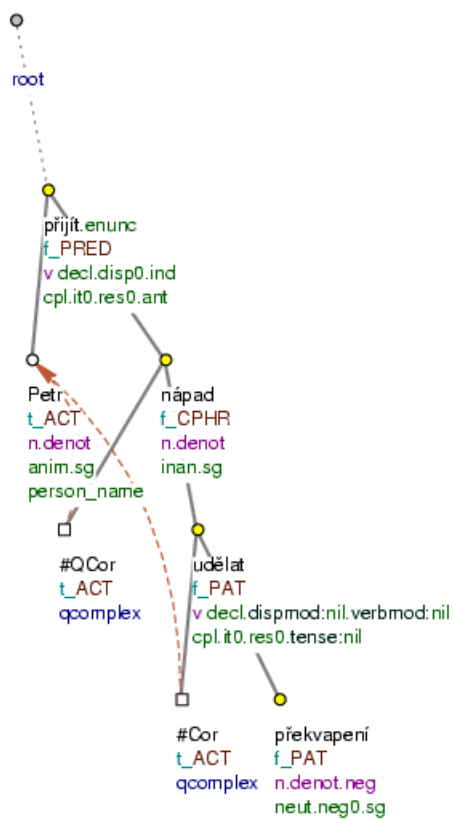
Aktor řídicího slovesa složeného predikátu (substantivum *voják*) je totožný s (nevyjádřeným) adresátem jména v jmenné části složeného predikátu (s adresátem substantiva *příkaz*): ten, kdo něco dostal, a ten, komu bylo něco přikázáno, je jedna a tatáž osoba: *voják*. Na místo nevyjádřeného adresátu jmenné části složeného predikátu je proto doplněn další nový uzel se zástupným t-lematem #QCor, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený aktor slovesné části složeného predikátu, k substantivu *voják*.

Obrázek 5.162. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplňků

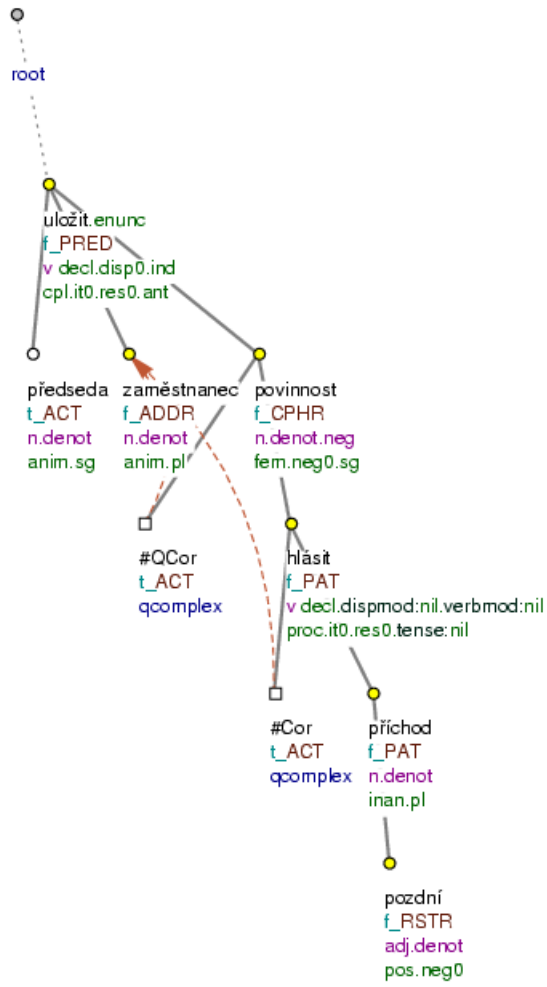
Pavel má zájem o studium.

Obrázek 5.163. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplňků

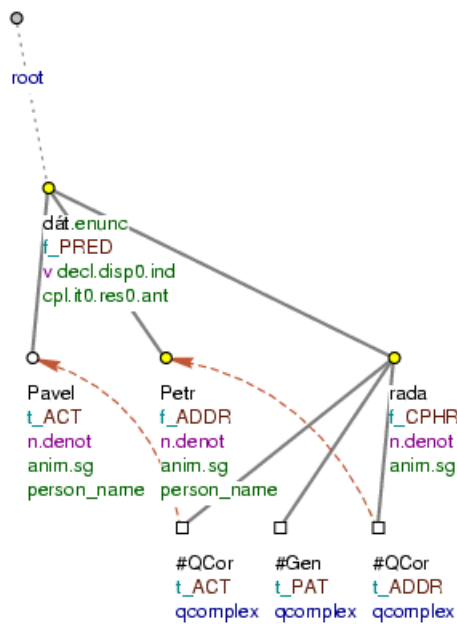
Petr přišel na nápad udělat překvapení.

Obrázek 5.164. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplňků

Předseda uložil zaměstnancům povinnost hlásit pozdní příchody.

Obrázek 5.165. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplňků

Pavel dal Petrovi radu.

5.9.4. Hraniční případy u víceslovných predikátů

Jednotlivé typy víceslovných predikátů (zejména slovesné frazémy a složené predikáty) se mohou vzájemně překrývat, obtížné však může být i rozhodování, zda se vůbec jedná o některý z víceslovných predikátů (a to zejména při užití slovesa v abstraktním významu či ve spojeních s významem „stavu“).

Hranice mezi složenými predikáty a slovesnými frazémami. Hlavní rozdíly mezi složenými predikáty (viz 5.9.3 – „Složené predikáty“) a slovesnými frazémami (viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“) jsou uvedeny v 5.6 – „Hranice mezi složenými predikáty (CPHR) a slovesnými frazémami (DPHR)“.

Tabulka 5.6. Hranice mezi složenými predikáty (CPHR) a slovesnými frazémami (DPHR)

Složené predikáty (CPHR)	Slovesné frazémy (DPHR)
Řídící sloveso je sémanticky vyprázdněné, lexikální význam nese závislé jméno.	Lexikální význam nese spojení jako celek. Význam spojení je silně příznakový, neodpovídá složení významů jednotlivých částí frazému.
Spojení lze v pravidelných případech nahradit syntetickým predikátem, který má stejný význam.	Ke spojení zpravidla neexistuje odpovídající vyjádření pomocí syntetického predikátu.
Závislé jméno si zachovává svou valenci (schopnost být dále rozvíjeno).	Závislé části frazeologického spojení ztrácejí své valenční vlastnosti (případně je sdílejí s řídicím slovesem) a nebývají rozvíjeny zpravidla ani volnými doplňkami.

Abstraktní významy slovesa. Abstraktní, metaforické užití sloves (například: *oživit mírový proces; vyjít z předpokladu*) je třeba odlišit zejména od slovesných frazeologických spojení a od složených predikátů. Metaforicky užitá slovesa mají sice abstraktní, přenesený význam, ale se svým valenčním doplňkem nevytvářejí jednu lexikální jednotku, nevzniká víceslovný predikát. Uzly pro závislá doplňky mají v těchto případech některý z funktořů pro slovesný aktant (zpravidla PAT). Ve valenčním

slovníku jsou metaforické (abstraktní) významy slovesa zachyceny samostatnými valenčními rámci (viz k tomu i 5.2.3.1.1 – „Konkrétní, abstraktní a frazeologické významy slovesa“).

Spojení s významem „stavu“. U spojení slovesa a předložkové skupiny nemusí být vždy zřejmé, o jaký typ predikátu se jedná. Chápání spojení jako složeného predikátu si zde konkuruje zejména s chápáním daného spojení jako slovesného frazeologického spojení či spojení s významem „stavu“. Srov.:

- *dostat se do konfliktu*.CPHR

U složených predikátů má jmenná část funktor CPHR.

- *brát v úvahu*.DPHR

U slovesných frazeologických spojení má neslovesná část funktor DPHR.

- *ocitnout se v krizi*.DIR3

U spojení s významem „stavu“ má závislé doplnění významově nejbližší funktor. Spojení s významem „stavu“ nepovažujeme za viceslovný predikát.

Doplnění s významem „stavu“ jsou popsána v 6.13.2 – „Atribut pro význam „stavu““.

!!! Je třeba ovšem konstatovat, že mezi všemi těmito typy je značně široké přechodné pásmo a jasná kritéria pro jejich odlišování je nutno ještě stanovit.

5.10. Doplněk (dvojí závislost)

Na tektogramatické rovině zachycujeme i případy tzv. doplňku. *Doplněk* chápeme jako fakultativní volné doplnění, které má dvojí sémantický vztah závislosti, vztahuje se současně k substantivu a ke slovesu, které může být nominalizováno.

Tyto dvě závislosti jsou v tektogramatické stromové struktuře zachyceny různými prostředky:

- závislost na slovese je znázorněna hranou závislostního stromu (tedy stejně jako je znázorněna závislost jiných doplnění),
- závislost na jméně (sémantickém substantivu) je zachycena pomocí atributu `compl . rf`, jehož hodnotou je identifikátor jména, ke kterému se doplněk vztahuje (viz 5.7 – „Hodnoty atributu `compl . rf`“).

Tabulka 5.7. Hodnoty atributu `compl . rf`

PML odkaz	identifikátor uzlu zpravidla téhož tektogramatického stromu, se kterým je daný uzel (doplněk) ve vztahu druhé závislosti
-----------	--

Fakultativní doplnění, které vykazuje tyto dvě závislosti, tj. doplnění, které považujeme za doplněk, má vždy funktor COMPL (viz 6.11 – „Funktor pro doplněk (COMPL)“). Každý uzel s funktořem COMPL (a právě jen tento uzel) má tedy vyplněný atribut `compl . rf`.

Srovnej:

- *Mluvil o něm jako o svém otci*.COMPL

Závislost doplňku *jako o (svém) otci* na slovese bude vyjádřena hranou: uzel pro doplněk (s funktořem COMPL) bude záviset na uzlu pro sloveso *mluvit*. Závislost na jméně (předložkové skupině *o něm*) bude zachycena hodnotou atributu `compl . rf`. V atributu `compl . rf` bude uveden identifikátor uzlu pro předložkovou skupinu *o něm* (srov. obr. 5.166).

Formálním znakem závislosti na jménu je u některých typů doplňků shoda gramatických kategorií (rodu a čísla) doplňku se jménem řídícím, formálním znakem závislosti na slovese je u některých typů doplňků rekční pád (podrobněji viz dále u jednotlivých typů).

Hranice s aktanty. Valenční doplnění (předložková i prostá), u kterých lze též vidět dvojí závislost, zachycujeme jako aktanty řídícího slovesa zpravidla s funktorem PAT nebo EFF; závislost na jménu u nich vyplývá z významu slovesa, který je popsán valenčním rámcem.). Srov.:

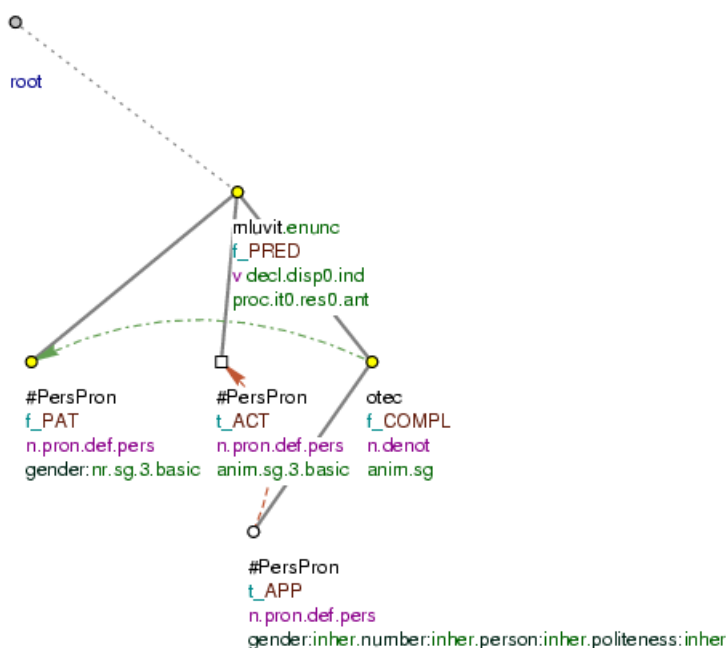
- *Hodnotil situaci jako špatnou.*EFF
- *Jako odborník.COMPL hodnotil situaci jako špatnou.*EFF

K dvojí závislosti viz i 5.1.1 – „Dvojí závislost“.

Hranice s ostatními volnými doplněními. Doplnění vyjádřená příslovci a předložkovými skupinami za doplňky nepovažujeme. Na rozdíl od doplňků není u nich jednoznačný dvojí sémantický vztah, nýbrž jejich sémantický dosah bývá různý. Zachycujeme je podle pravidel uvedených v 5.11 – „**Nejednoznačné struktury**“. Srov.:

- *Babička seděla u stolu shrbená.*COMPL
- *Babička seděla u stolu shrbeně.*MANN
- *Závodník skončil druhý.*COMPL
- *Závodník skončil na druhém místě.*LOC

Obrázek 5.166. Zachycení druhé závislosti u doplňku

Mluvil o něm jako o svém otci.

V následujících dílčích sekcích popisujeme podrobněji jednotlivé typy konstrukcí s doplňkem, které tu rozdělujeme podle formy vyjádření na tři základní skupiny:

- doplněk vyjádřený jménem (viz 5.10.1 – „Doplněk vyjádřený jménem“),

- doplněk vyjádřený neurčitým slovesným tvarem (viz 5.10.2 – „Doplněk vyjádřený neurčitým slovesným tvarem“),
- doplněk vyjádřený závislou klauzí (viz 5.10.3 – „Doplněk vyjádřený závislou klauzí“).

5.10.1. Doplněk vyjádřený jménem

Doplněk vyjádřený jménem může být:

- prostý (tj. nepřipojený pomocí žádné předložky ani spojky),
- připojený pomocí spojek „jako“, „jakožto“, „coby“.

Doplňky zde třídíme podle toho, jakým tradičním slovním druhem jsou vyjádřeny, tedy:

- doplněk vyjádřený substantivem (viz 5.10.1.1 – „Doplněk vyjádřený substantivem“),
- doplněk vyjádřený adjektivem (viz 5.10.1.2 – „Doplněk vyjádřený adjektivem“),
- doplněk vyjádřený číslovkou (viz 5.10.1.3 – „Doplněk vyjádřený číslovkou“).

5.10.1.1. Doplněk vyjádřený substantivem

Substantivum v doplňku se se svým řídicím jménem shoduje v rodě a v čísle jen selektivně. Pád substantiva je dán u prostých doplňků vazbou slovesa, u doplňků se spojkou se shoduje s pádem řídicího substantiva.

Substantivní doplněk prostý je nejméně častý typ doplňku, forma je ustálená, lexikalizovaná, například:

Seděla mu modelem.COMPL obr. 5.167

Příklady substantivních doplňků se spojkou *jako, jakožto, coby*:

Pozvali toho chlapce jako představitele.COMPL hnutí. obr. 5.168

Dal domy coby záruku.COMPL obr. 5.169

S Čechy jako s národem.COMPL počítáme.

Nominalizace slovesa, na kterém doplněk závisí. Analogicky podle konstrukcí, ve kterých doplněk závisí na určitém slovesném tvaru, řešíme konstrukce, ve kterých je tento slovesný tvar nominalizován. Rozdíl je pouze ve struktuře: zatímco u doplňků závislých na určitém slovesném tvaru závisí i uzel pro druhý řídicí člen doplňku (pro substantivum) na uzlu pro toto sloveso, u doplňků závislých zvláště na deverbativních adjektivech tomu tak být nemusí.

Srovnej:

- *Poslední volby vyhrál s programem postaveným jako negace.COMPL programu minulého.*

Doplněk *jako negace* závisí na deverbativním adjektivu *postaveným* a na předložkové skupině *s programem*. Závislost na deverbativním adjektivu je zachycena hranou. Závislost doplňku na předložkové skupině je zachycena atributem `compl.rf` (srov. obr. 5.170).

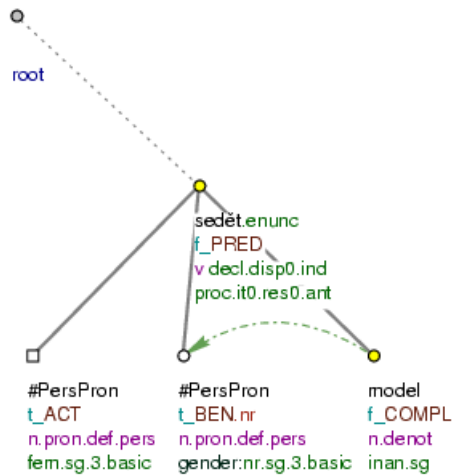
Příklady doplňků závislých na nominalizaci slovesa:

Předání domu coby záruky.COMPL proběhlo bez problémů. obr. 5.171

Postavení programu jako negace.COMPL se jim vyplatilo.

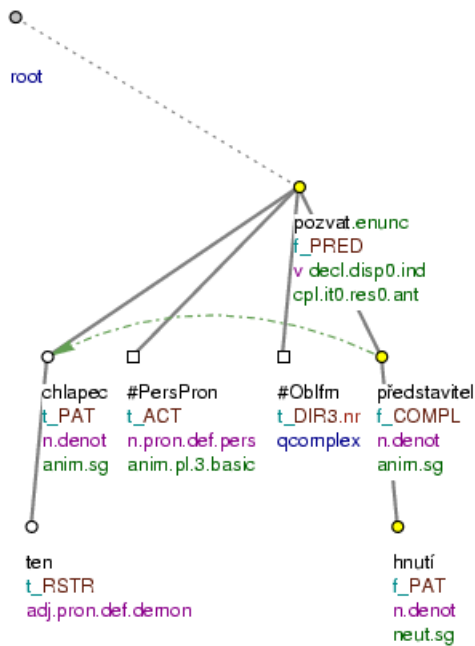
Za sezení modelem.COMPL jí platil.

Obrázek 5.167. Doplněk vyjádřený substantivem

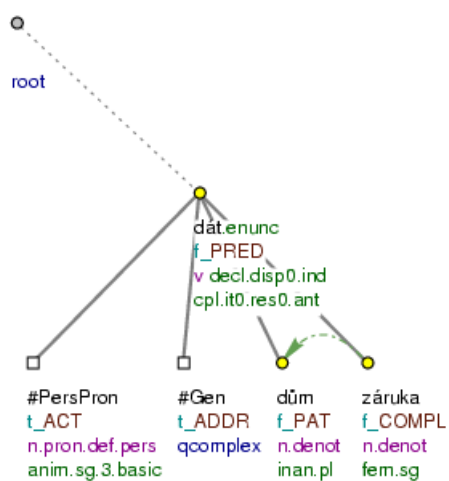
Seděla mu modelem.

Obrázek 5.168. Doplněk vyjádřený substantivem

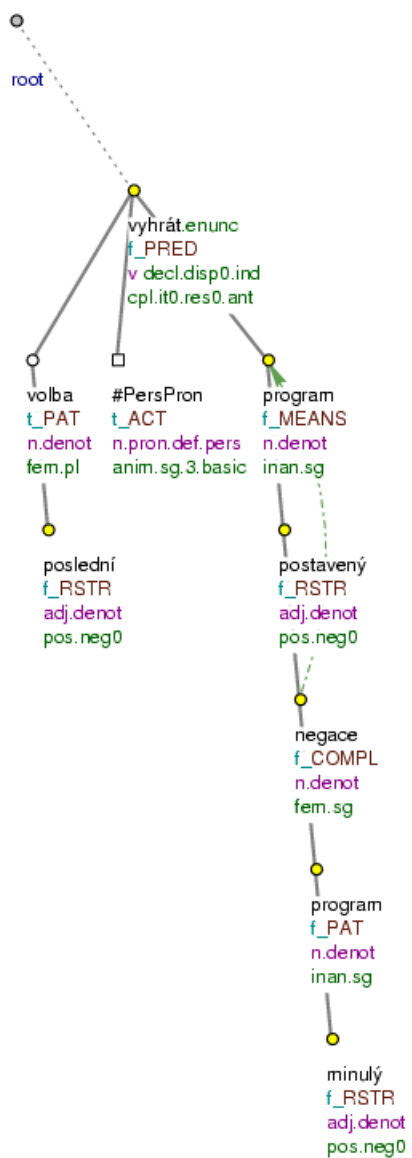
Pozvali toho chlapce jako představitele hnutí.

Obrázek 5.169. Doplněk vyjádřený substantivem

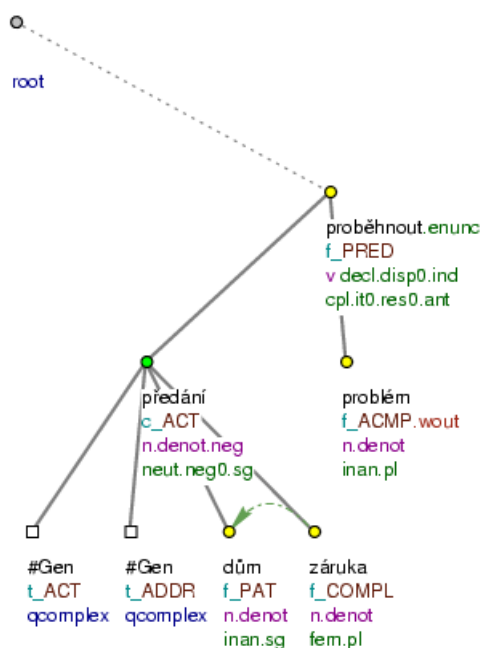
Dal domy coby záruku.

Obrázek 5.170. Doplněk vyjádřený substantivem

Poslední volby vyhrál programem postaveným jako negace programu minulého.

Obrázek 5.171. Doplněk vyjádřený substantivem

Předání domu coby záruky proběhlo bez problémů.

5.10.1.2. Doplněk vyjádřený adjektivem

Adjektivní doplněk (prostý i spojkový) vyjadřuje formálně svou závislost na řídicím jménu: shoduje se s ním v rodě, v čísle i v pádě.

Jako prostý adjektivní doplněk hodnotíme takové případy, kdy adjektivní přívlastek nestojí ve větě ve své bezpříznakové pozici před substantivem, ale je postaven za toto substantivum nebo na jiné místo ve větě; srov.:

- *Mám rád studené.RSTR pivo.*
- *Mám rád pivo studené.COMPL*
- *Pivo mám nejradši studené.COMPL*

Toto pravidlo se nevztahuje na ustálená spojení s postponovaným přívlastkem jako *kočka domácí*, *kyselina sírová*.

K adjektivům v doplňku se nedoplňuje uzel pro řídicí substantivum (viz i 5.12.1.2 – „Elipsa řídicího substantiva“).

Příklady prostého adjektivního doplňku:

Našli kamaráda nemocného.COMPL obr. 5.172

Jan to udělal sám.COMPL obr. 5.173

Jan seděl na návštěvě spokojený/spokojen.COMPL

Jan potkal kamaráda převlečeného.COMPL za Fausta.

Propiskou píšu jen modrou.COMPL

Jana to udělala ráda.COMPL

Zvířata jsou po pokusu všechna.COMPL *utracena*.

Rád.COMPL *bych zdůraznil, že to není náš problém, ale váš*.

Sami.COMPL *zakládají družstva nová*.COMPL

Příklady adjektivního doplňku se spojkou *jako*, *jakožto*, *coby*:

Kamarád ležel jako nemocný.COMPL obr. 5.174

Mzdová regulace se bagatelizuje jako bezvýznamná.COMPL

Konstrukce s adjektivním doplňkem prostým a spojkovým zachycujeme prozatím stejně, přestože je mezi nimi (formální i sémantický) rozdíl, srov.:

- *Našel kamaráda nemocného*.

Adjektivní doplněk prostý vyjadřuje trvalou vlastnost.

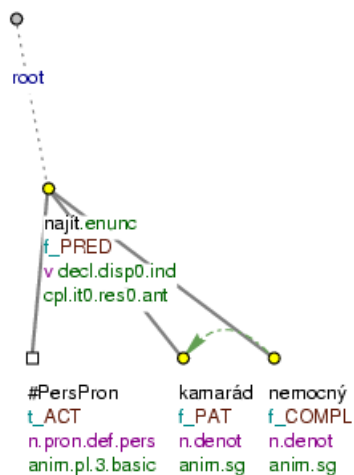
- *Našel kamaráda jako nemocného*.

Adjektivní doplněk spojkový vyjadřuje vlastnost dočasnou.

!!! Obě konstrukce se později odliší subfunktory u funktoru COMPL.

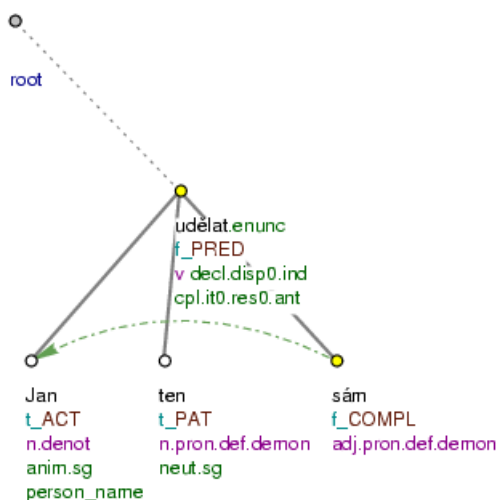
Nominalizace slovesa, na kterém doplněk závisí. Analogicky podle konstrukcí, ve kterých se doplněk vztahuje k určitému slovesnému tvaru, řešíme konstrukce, ve kterých je slovesný tvar nahrazen nominalizací tohoto slovesa. Rozdíl je pouze ve struktuře: zatímco u doplňků závislých na určitém slovesném tvaru závisí i uzel pro druhý řídicí člen doplňku (pro substantivum) na uzlu pro toto sloveso, u doplňků závislých zvláště na deverbativních adjektivech tomu tak být nemusí.

Obrázek 5.172. Doplněk vyjádřený adjektivem

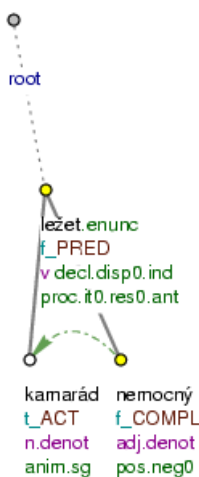
Našli kamaráda nemocného.

Obrázek 5.173. Doplněk vyjádřený adjektivem

Jan to udělal sám.

Obrázek 5.174. Doplněk vyjádřený adjektivem

Kamarád ležel jako nemocný.

5.10.1.3. Doplněk vyjádřený číslovkou

Je-li číslovka ve větě s plnovýznamovým slovesem odtržena od svého počítaného předmětu, zachycujeme ji jako doplněk. K (adjektivní) číslovce se v této pozici nedoplňuje uzel pro řídicí substantivum.

Příklady doplňku vyjádřeného číslovkou:

Kluci přišli tři.COMPL obr. 5.175

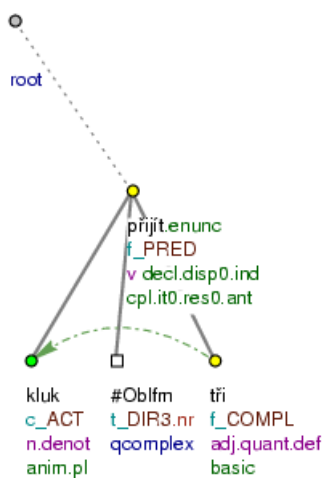
Jako favoritka.COMPL skončila až třetí.COMPL obr. 5.176

Dívky přišly jen dvě.COMPL

Stromů porazili skoro tisíc.COMPL

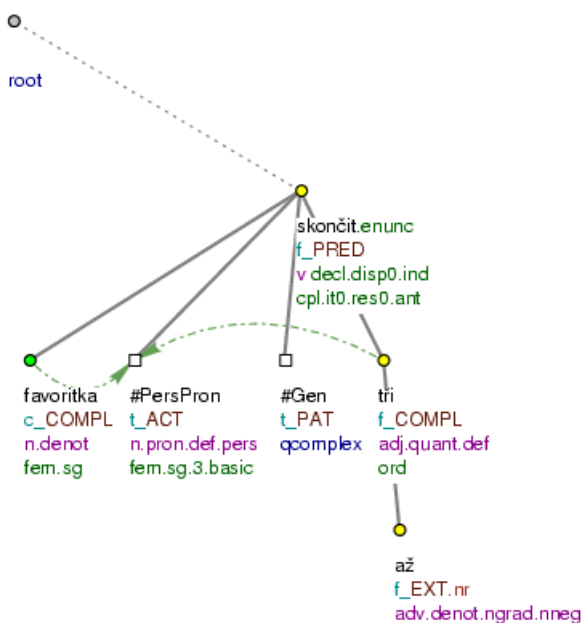
Petr doběhl jako druhý. COMPL

Obrázek 5.175. Doplněk vyjádřený číslovkou

Kluci přišli tři.

Obrázek 5.176. Doplněk vyjádřený číslovkou

Jako favoritka skončila až třetí.

5.10.2. Doplněk vyjádřený neurčitým slovesným tvarem

Doplněk vyjádřený neurčitým slovesným tvarem je trojí:

- doplněk vyjádřený participiem (viz 5.10.2.1 – „Doplněk vyjádřený participiem“),
- doplněk vyjádřený přechodníkem (viz 5.10.2.2 – „Doplněk vyjádřený přechodníkem“),

- doplněk vyjádřený infinitivem (viz 5.10.2.3 – „Doplněk vyjádřený infinitivem“).

T-lematem těchto doplňků je infinitiv slovesa, který má vždy vyplněný i valenční rámeček.

Vztah doplňku ke jménu je vyjádřen i formálně (u participií a přechodníků), a sice shodou jmenných kategorií neurčitého slovesného tvaru (rod a číslo) právě s tím jménem, ke kterému se doplněk vztahuje. Toto řídicí jméno je také ve vztahu gramatické koreference s jedním z valenčních členů (s aktorem nebo pacientem) neurčitého slovesného tvaru vystupujícího ve funkci doplňku (viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou“).

Ustrnulé, nekongruentní přechodníky a participia nezachycujeme jako doplňky, ale zachycujeme je pomocí jiných funktořů; více viz 5.5.1.2.1 – „Nekongruentní participiální konstrukce“ a 5.5.1.3.1 – „Ustrnulé přechodníkové konstrukce“.

5.10.2.1. Doplněk vyjádřený participiem

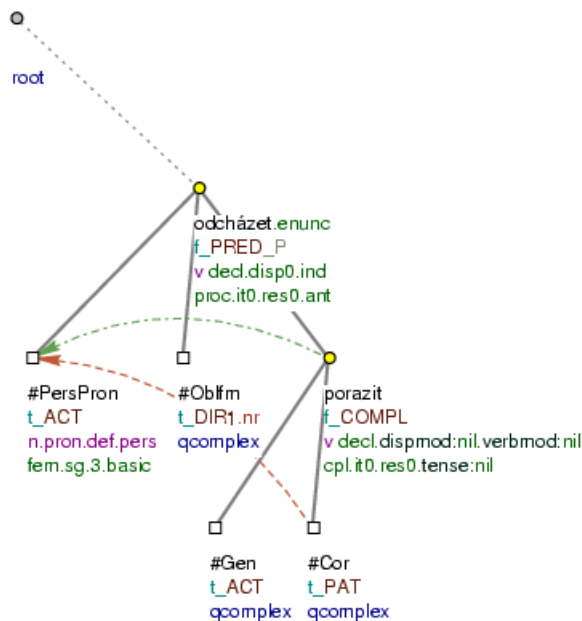
Závislá participiální konstrukce, pokud není aktantem řídicího slovesa, je v pravidelných případech zachycena jako doplněk (k tomu viz 5.5.1.2 – „Závislé participiální konstrukce“).

Příklady:

Odcházela poražena. COMPL obr. 5.177

Akce, podporována. COMPL *mnoha sponzory, se velmi zdařila.*

Obrázek 5.177. Doplněk vyjádřený participiem

Odcházela poražena.

5.10.2.2. Doplněk vyjádřený přechodníkem

Kongruentní přechodníkové tvary (jejichž subjekt koreferuje se subjektem řídicího slovesa) zachycujeme v pravidelných případech vždy jako konstrukce doplňkové (viz k tomu 5.5.1.3 – „Přechodníkové konstrukce“).

Příklady:

Odešel, zpívaje si. COMPL obr. 5.178

Odcházel, byv poražen. COMPL

Konstrukce typu „seděl hlavu skloněnou“. Do skupiny doplňků vyjádřených přechodníkem patří i doplňky typu „seděl hlavu skloněnou“. Jedná se o konstrukce, ve kterých po slovese (zpravidla vyjadřujícím nějakou činnost osoby) následuje přechodníková vazba s elidovaným řídicím přechodníkem slovesa *mít*. Povrchovou elipsu přechodníku v tektogramatickém stromě nahrazujeme doplněným uzlem pro prázdné sloveso, tedy uzlem s t-lematem #EmpVerb a s funktoem COMPL.

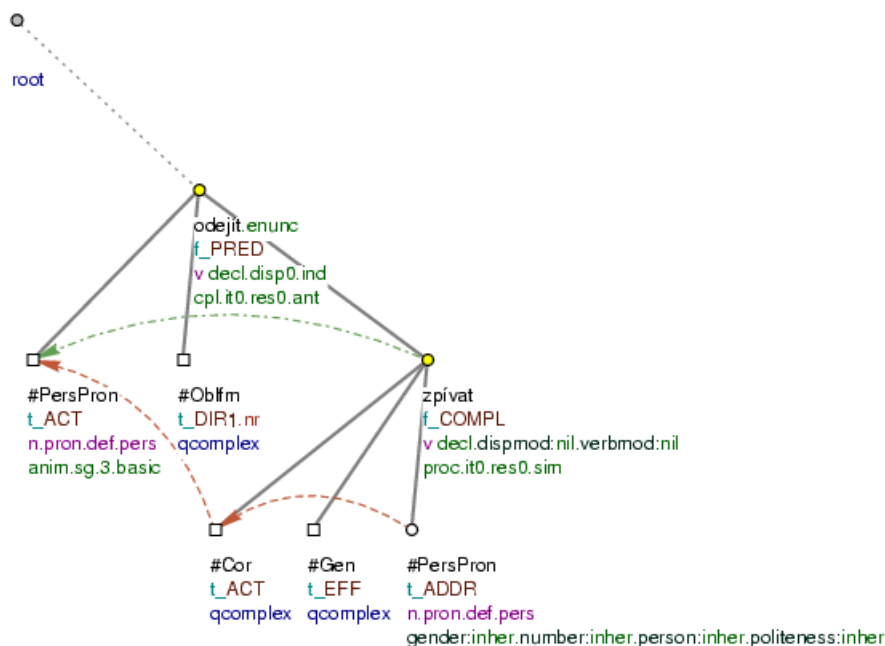
Příklady:

Seděla hlavu {#EmpVerb.COMPL} skloněnou. obr. 5.179

Jan tam stál {#EmpVerb.COMPL} ruce v kapsách. obr. 5.180

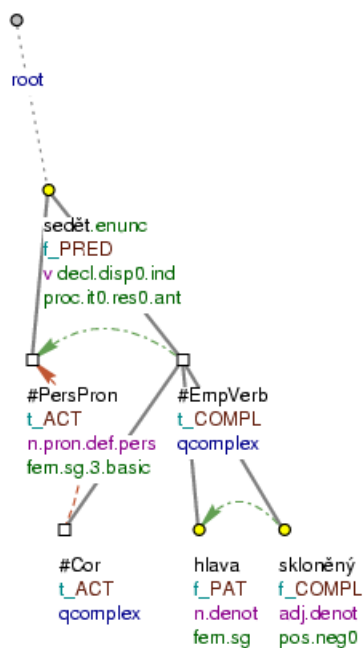
Pozor! Doplňk vyjádřený přechodníkem zastupuje i uzel pro prázdné sloveso (#EmpVerb.COMPL), který doplňujeme v některých konstrukcích s přímou řečí (uzel tu zastupuje přechodník od slovesa *říci*). Více viz 7.3 – „Přímá řeč“.

Obrázek 5.178. Doplňk vyjádřený přechodníkem

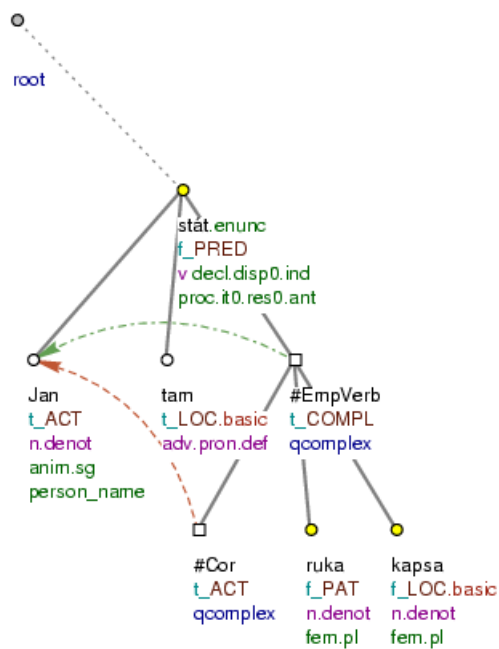
Odešel, zpívaje si.

Obrázek 5.179. Doplněk vyjádřený přechodníkem

Seděla hlavu skloněnou.

Obrázek 5.180. Doplněk vyjádřený přechodníkem

Jan tam stál ruce v kapsách.

5.10.2.3. Doplněk vyjádřený infinitivem

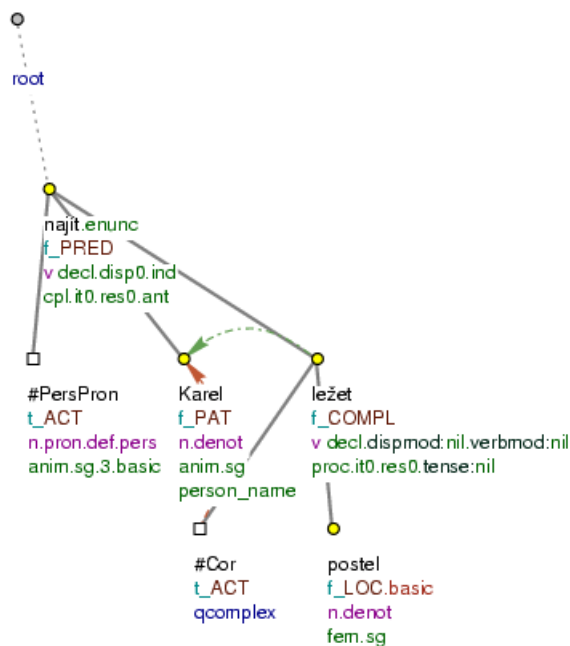
Infinitiv po slovesech smyslového vnímání (tzv. slovanský akuzativ s infinitivem) zachycujeme ve většině případů jako valenční pozici efektu (*Viděl Karla přijít*.EFF).

Doplněk vidíme v příkladech jako:

Našel Karla ležet.COMPL *na posteli*. obr. 5.181

!!! Infinitiv v pozici doplňku se v PDT zřejmě nevyskytl. Ukazuje se, že není příliš mnoho sloves, po kterých hodnotíme doplnění vyjádřené infinitivem jako nevalenční a doplňkové (s gramatickou koreferencí, viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojitou závislostí vyjádřených slovesnou formou“). Do budoucna je proto třeba otázku valence a gramatických koreferenčních vztahů u doplnění vyjádřených infinitivem v těchto případech přehodnotit.

Obrázek 5.181. Doplněk vyjádřený infinitivem

Našel Karla ležet na posteli.

5.10.3. Doplněk vyjádřený závislou klauzí

Doplněk může být vyjádřený i závislou klauzí připojenou vztavným příslovcem *jak*. Závislá klauze tu nahrazuje typickou pozici doplňkového infinitivu nebo adjektiva. Funktor COMPL má uzel pro řídicí sloveso závislé klauze, který závisí na uzlu pro řídicí sloveso klauze řídicí. V atributu `compl.rf` je uveden zpravidla identifikátor pacientu slovesa v řídicí klauzi.

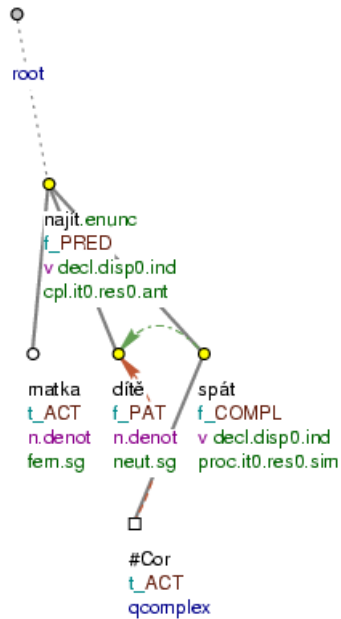
Aktor (subjekt) řídicího slovesa závislé doplňkové klauze je vždy jednoznačný, proto má t-lemma aktoru hodnotu #COR a kontrolorem je tu opět zpravidla patiens řídicího slovesa (viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojitou závislostí vyjádřených slovesnou formou“).

Příklady:

Matka našla dítě, jak spí.COMPL obr. 5.182

Kamera americké televizní stanice zabírá několik poslanců Federálního shromáždění z komise 17. listopadu, jak otevírají.COMPL krabici dokumentů Státní bezpečnosti.

Obrázek 5.182. Doplněk vyjádřený závislou klauzí

Matka našla dítě, jak spí.

5.10.4. Vrstvení doplňků

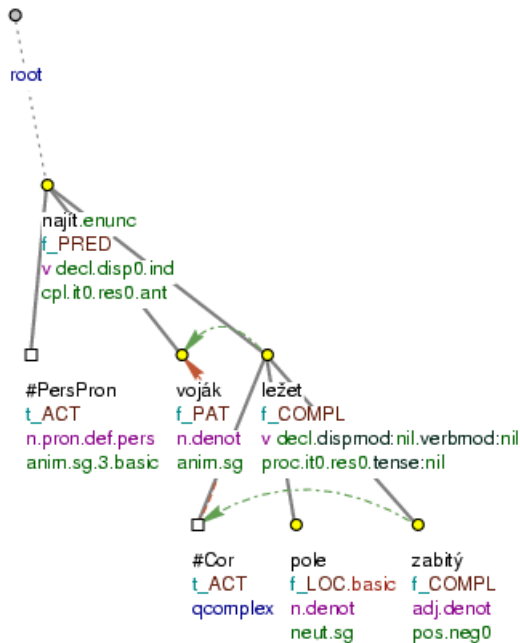
Na doplňky vyjádřené slovesnou formou se mohou navrstvovat doplňky vyjádřené adjektivem. Například:

Našel vojáka ležet.COMPL v poli zabitého.COMPL obr. 5.183

Často jsme ho našli, jak leží.COMPL zablácený.COMPL v posteli.

V těchto konstrukcích je třeba správně určit, ke kterému jménu se vztahuje adjektivní doplněk, a na základě tohoto určení jej zavěsit v tektogramatickém stromě.

Obrázek 5.183. Vrstvení doplňků

Našel vojáka ležet v poli zabitého.

5.11. Nejednoznačné struktury

V této sekci popisujeme pravidla anotace těch konstrukcí, jejichž zachycení tektogramatickým stromem není z hlediska závislostních vztahů jednoznačné. Patří sem zejména:

- směr závislostního vztahu u některých slovesných volných doplňků (viz 5.11.1 – „Závislostní vztahy některých slovesných volných doplňků“),
- dvojí funkce jednoho doplňku (viz 5.11.2 – „Dvojí funkce jednoho doplňku“),
- otázka vzájemného vztahu dvou a více místních nebo časových doplňků (viz 5.11.3 – „Vzájemný vztah dvou a více místních nebo časových doplňků“),
- vztahy v substantivních skupinách (viz 5.11.4 – „Závislostní vztahy v substantivní skupině (shoda dvou substantiv)“).

!!! Pravidla anotace jsou v řadě případů nedostatečná a je třeba je zpřesnit, aby bylo dosaženo větší konzistence v anotaci. Též v těch případech, kdy se nezachycují všechny sémantické vztahy nějakého doplňku, počítáme s novým řešením anotace.

5.11.1. Závislostní vztahy některých slovesných volných doplňků

Závislostní vztah některých volných doplňků vyjádřených adverbii (viz 5.11.1.2 – „Nejednoznačné závislostní vztahy volných doplňků vyjádřených adverbii“) nebo předložkovými skupinami (viz 5.11.1.1 – „Nejednoznačné závislostní vztahy volných doplňků vyjádřených předložkovými skupinami“) nemusí být jednoznačný, a to proto, že dosah významu adverbii a předložkových skupin bývá různý: nemusí se vztahovat jen k jednomu doplňku ve větě, ale mohou mít vztah hned k několika doplňkům najednou.

V závislostním tektogramatickém stromě můžeme zavěšením jednoho doplnění na druhé, hranou, naznačit vždy jen jeden závislostní vztah. Vzhledem k tomu, že u volných doplnění vyjádřených adverbii nebo předložkovými skupinami (na rozdíl od doplňků; viz 5.10 – „**Doplňk (dvojitá závislost)**“) často nemáme dostatek indikací pro jednoznačné určení syntagmat, volíme u každého takového doplnění naznačení jednoho základního závislostního vztahu a nezavádíme prozatím žádné zvláštní atributy pro zachycení dalších sémantických vztahů.

Základní pravidlo anotace je následující:

- pokud má volné doplnění (vyjádřené předložkovou skupinou nebo adverbii) vztah ke slovesu, závisí v tektogramatickém stromu na tomto slovese bez ohledu na to, do jakých dalších sémantických vztahů vstupuje.

Výjimkou jsou pouze případy tzv. dvojitých funkcí (viz 5.11.2 – „Dvojitá funkce jednoho doplnění“).

5.11.1.1. Nejednoznačné závislostní vztahy volných doplnění vyjádřených předložkovými skupinami

Volná doplnění vyjádřená předložkovou skupinou mohou determinovat slovesný děj či stav, nebo se mohou vztahovat k nějakému jménu. Nejednoznačné a problematické jsou ty struktury, ve kterých se volné doplnění vyjádřené předložkovou skupinou vztahuje ke slovesnému ději či stavu a zároveň k nějakému jménu, nebo ty struktury, ve kterých je možný dvojitý výklad sémantických vztahů tohoto doplnění (buď ke jménu, nebo ke slovesu, případně k více jménům zároveň).

V této sekci popisujeme pravidla anotace struktur, ve kterých má nějaké doplnění vyjádřené předložkovou skupinou jednoznačný vztah k nějakému jménu a další vztahy tohoto doplnění, zejména ke slovesu, jsou méně zřetelné. Například:

Starý muž přišel v otrhaném kabátě.

Potkali Petra ve smokingu.

Jeníček šel do lesa s Mařenkou.

Anotace se liší podle toho, zda předložková skupina a jméno jsou v povrchové podobě věty:

- v kontaktním postavení.
- v distančním postavení.

Kontaktní postavení. V těch konstrukcích, ve kterých je jméno a volné doplnění vyjádřené předložkovou skupinou v kontaktním postavení, závisí toto volné doplnění na uzlu pro řídicí sloveso vždy, když není zcela jednoznačné, že toto volné doplnění vyjádřené předložkovou skupinou rozvíjí pouze jméno (s nímž je v kontaktním postavení).

V jednoznačných případech (předložková skupina determinuje pouze jméno) závisí uzel reprezentující předložkovou skupinu na uzlu pro determinované jméno. Srov.:

- *Do tramvaje nastoupil muž v otrhaném kabátě.*

Předložková skupina *v (otrhaném) kabátě* determinuje pouze jméno *muž*. Uzel reprezentující předložkovou skupinu *v kabátě* bude záviset na uzlu pro substantivum *muž*. Srov. obr. 5.184.

Další příklady:

Lupič s pistolí přepadl prodavačku s tržbou v kufříku.

Přepadl prodavačku s tržbou v kufříku. (Prodavačka měla tržbu v kufříku.)

Tatínek s maminkou šli do divadla.

Potkali muže ve smokingu. (Muž byl ve smokingu.)

Naproti tomu ve větách, ve kterých jsou vztahy doplnění vyjádřené předložkovou skupinou méně zřetelné, je zde možný dvojitý (případně trojitý, několikerý) výklad sémantických vztahů, závisí volně doplnění na uzlu pro řídicí sloveso. Srov.:

- *Vyfotoграфoval Evu na pláži.*

Není jasné, kdo všechno na pláži byl (Eva, on, nebo oba?). Uzel reprezentující předložkovou skupinu *na pláži* bude záviset na uzlu pro sloveso *vyfotoграфovat*.

Distanční postavení. V těch strukturách, ve kterých se volné doplnění vztahuje k nějakému slovesnému ději či stavu a zároveň k nějakému jménu, závisí toto volné doplnění v tektogramatickém stromě vždy na uzlu pro řídicí sloveso. Toto pravidlo platí zejména pro ty konstrukce, ve kterých jsou jméno a volné doplnění vyjádřené předložkovou skupinou v distančním postavení (a pro ty konstrukce, ve kterých jméno není vyjádřeno). Předpokládáme, že doplnění vyjádřené předložkovou skupinou, které se vztahuje ke jménu a je přítom od tohoto jména odtrženo, determinuje vždy zároveň i slovesný děj. Srov.:

- *Starý muž přišel v otrhaném kabátě.*

Doplnění v *(otrhaném) kabátě* determinuje jméno *muž* i sloveso *přijít*. V tektogramatickém stromu bude přednostně zavěšeno na uzel pro sloveso. Srov. obr. 5.185.

Další příklady:

Potkali Petra ve smokingu. (Oni byli ve smokingu.)

Tatínek šel do divadla s maminkou.

Přepadl prodavačku s pistolí v ruce. (On měl pistolí v ruce.)

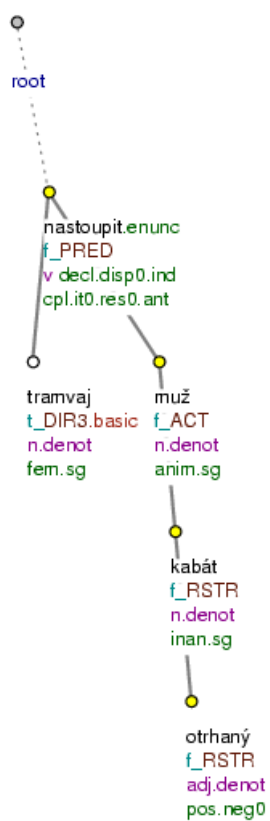
Lupič prodavačku přepadl s tržbou v kufříku.

V těch strukturách, ve kterých je možný několikerý výklad sémantických vztahů doplnění vyjádřené předložkovou skupinou, je na základě dostupného kontextu zvolena jedna z možností. Neposkytuje-li kontext dostatek indikací pro jednoznačné řešení, je dána přednost determinaci slovesného děje. Například:

Poslali ho k babičce v dobrém rozmaru. (Kdo byl v dobrém rozmaru?)

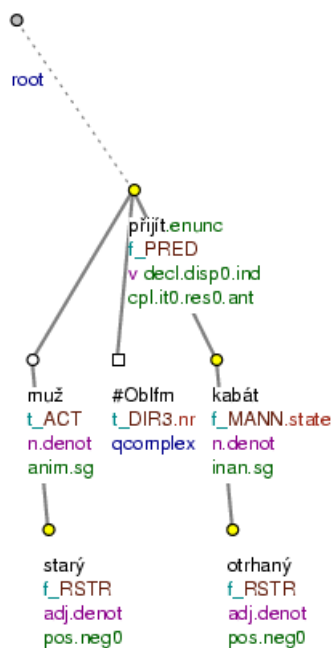
Zahlédl ji při odchodu z divadla. (Kdo odcházel z divadla?)

Obrázek 5.184. Předložková skupina a jméno jsou v kontaktním postavení

Do tramvaje nastoupil muž v otrhaném kabátě.

Obrázek 5.185. Předložková skupina a jméno jsou v distančním postavení

Starý muž přišel v otrhaném kabátě.

5.11.1.2. Nejednoznačné závislostní vztahy volných doplnění vyjádřených adverbii

Pro volné doplnění vyjádřené adverbii platí, že v těch konstrukcích, ve kterých není interpretace sémantických vztahů tohoto volného doplnění jednoznačná, závisí volné doplnění vyjádřené adverbii na uzlu pro řídicí sloveso. Je-li doplnění vyjádřené adverbii se jménem, ke kterému se potenciálně vztahuje, v distančním postavení (nebo jméno není v povrchové podobě věty vyjádřeno), je přímé rozvíjení jména tímto doplněním vždy sporné. Srov.:

- *Přecházel po pokoji neklidně.*

Doplnění *neklidně* bude zachyceno přednostně jako závislé na uzlu pro sloveso, přestože determinuje (minimálně) ještě aktor řídicího slovesa. Srov. obr. 5.186.

Další příklady:

Babička seděla shrbeně.

Pavel odešel schlíple.

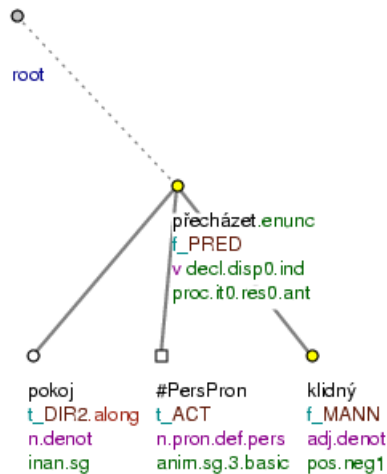
Pavel schlíple odešel.

Hanka běhala naboso.

Bratr namaloval vajíčka modře/namodro.

Předseda mu to přinesl osobně.

Obrázek 5.186. Nejednoznačné vztahy volného doplnění vyjádřeného adverbium

Přecházel po pokoji neklidně.

5.11.1.3. Sémantický dosah doplnění s funktorem MOD a ATT

Volná doplnění s funktorem MOD (viz 6.7.3 – „MOD“) a ATT (viz 6.7.1 – „ATT“) vykazují podobné chování jako rematizátory (viz 9.6 – „**Rematizátory**“). Stupněm pravděpodobnosti obsahu výpovědi nebo vyjádřením postoje zasahují vždy určitou část výpovědi, určitý podstrom (případně výpověď celou). Srov.:

- *Otec přijede asi.MOD zítra večer.*
- *Otec přijede zítra asi.MOD večer.*
- *Otec asi.MOD přijede zítra večer.*
- *Zítra večer přijede otec a asi.MOD i matka.*

V tektogramatických stromech tyto rozdíly prozatím reflektujeme jen v omezené míře. V těch případech, ve kterých není v sémantickém dosahu doplnění s funktorem MOD nebo ATT řídicí sloveso, ale jen jeho určitý podstrom, závisí v tektogramatickém stromu doplnění s funktorem MOD nebo ATT na efektivním kořenu tohoto podstromu, který má ve svém dosahu. V ostatních případech závisí doplnění s funktorem MOD nebo ATT na uzlu pro řídicí sloveso a jeho dosah je zastřen.

!!! Jde o prozatímní řešení, do budoucna je třeba u uzlů s funktory MOD a ATT počítat s obdobným způsobem anotace jako u rematizátorů (viz 9.6.2 – „Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě“).

5.11.2. Dvojí funkce jednoho doplnění

V těch strukturách, ve kterých má nějaké doplnění jednoznačně dvojí (případně trojí) funkci (rozvíjí zároveň několik doplnění, ale ve větě je ze stylistických a jiných důvodů vyjádřeno jenom jednou), závisí takovéto doplnění v tektogramatickém stromu na uzlu pro to z rozvíjených doplnění, které visí v tektogramatickém stromě nejnižší a dostane funktor, který odpovídá jeho skutečnému zavěšení. Žádná explicitní indikace toho, že doplnění má dvojí funkci v tektogramatickém stromě není. Srov.:

- *Koupila jsem si pásek za sedmdesát korun.*
= *Koupila jsem si za sedmdesát korun.MEANS pásek za sedmdesát korun.RSTR*

Doplnění *za sedmdesát korun* rozvíjí jak sloveso *koupit*, tak substantivum *pásek*. V tektogramatickém stromě bude záviset níže ve struktuře, tedy na uzlu pro substantivum *pásek* a bude mít funktor RSTR. Srov. obr. 5.187.

- *Koupil boty pro kluka.*

= *Koupil pro kluka.ADDR boty pro kluka.RSTR*

Doplnění *pro kluka* rozvíjí jak sloveso *koupit*, tak substantivum *boty*. V tektogramatickém stromě bude záviset níže ve struktuře, tedy na uzlu pro substantivum *boty* a bude mít funktor RSTR. Adresát slovesa *koupit* je fakultativní, žádný nový uzel zastupující tento adresát proto nebude doplněn (viz i 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“).

Doplnění s dvojitou funkcí je třeba (na základě kontextu) odlišovat od doplnění, které tuto dvojitou funkci nemá. Srov.:

- *Koupila jsem si pásek za sedmdesát korun (jen za padesát).*
- *Koupil boty pro kluka (a dal je své dceři).*

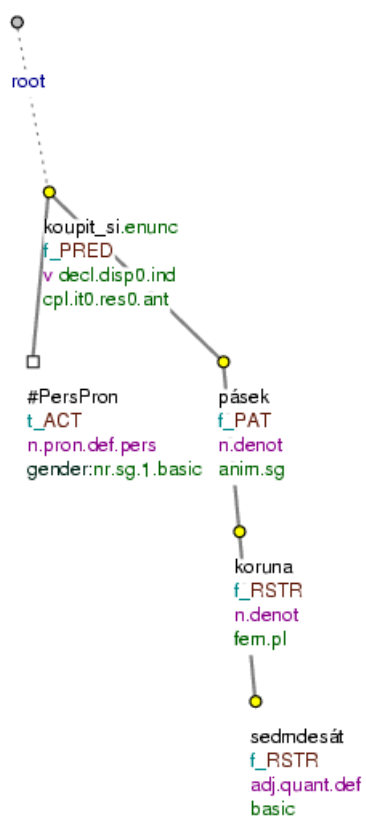
Doplnění s dvojitou funkcí může být vůči jednomu i vůči oběma svým řídicím členům doplněním valenčním. I v takovém případě závisí v tektogramatickém stromě struktuře co nejnižší. Na místo chybějícího valenčního doplnění se doplní nový uzel se zástupným t-lematem #PersPron a vyznačí se (textový) koreferenční vztah k vyjádřenému doplnění (viz i 8.3 – „Textová koreference“). Srov.:

- *Splatil dluhy pojišťovně.*

= *Splatil pojišťovně.ADDR dluhy pojišťovně.ADDR*

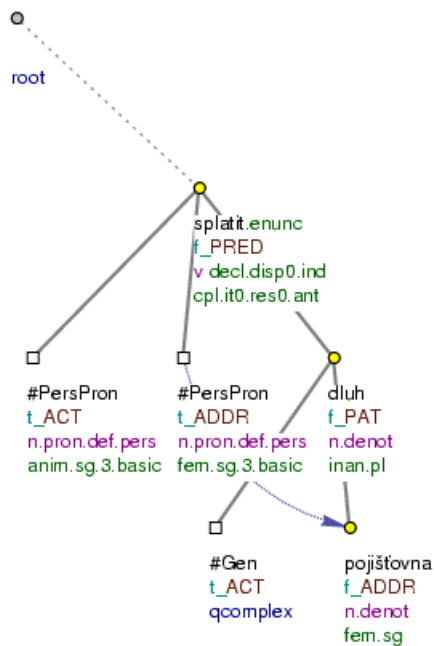
Doplnění *pojišťovně* rozvíjí jak sloveso *splatit*, tak substantivum *dluhy*. V tektogramatickém stromě bude záviset níže ve struktuře, tedy na uzlu pro substantivum *dluhy*. Na místo chybějícího adresátu slovesa *splatit* se doplní nový uzel se zástupným t-lematem #PersPron a vyznačí se (textový) koreferenční vztah k vyjádřenému doplnění *pojišťovně*. Srov. obr. 5.188.

Obrázek 5.187. Dvojí funkce jednoho doplnění

Koupila jsem si pásek za sedmdesát korun.

Obrázek 5.188. Dvojitá funkce jednoho doplnění

Splatil dluhy pojišťovně.

K dvojitě funkci valenčních doplnění složených predikátů viz 5.9.3.4.1 – „Dvojitá funkce valenčního doplnění složeného predikátu“.

5.11.3. Vzájemný vztah dvou a více místních nebo časových doplnění

V této dílčí sekci popisujeme anotaci takových nejednoznačných struktur, ve kterých se do vzájemných sémantických vztahů dostává (nebo nedostává) několik doplnění se stejnou funkcí (zpravidla doplnění s významem času nebo místa), která se v povrchovém slovosledu věty vyskytují vedle sebe. Na otázku, v jakém vztahu jsou tyto výrazy k sobě navzájem, není vždy jednoznačná odpověď. V zásadě může jít o následující tři případy:

- apoziční spojení dvou časových nebo místních doplnění,
- jedno časové nebo místní doplnění závislé na jiném časovém nebo místním doplněním (viz 5.11.3.1 – „Jedno časové nebo místní doplnění závislé na jiném časovém nebo místním doplnění“),
- několik sesterských doplnění času nebo místa (viz 5.11.3.2 – „Dvě sesterská časová nebo místní doplnění“).

Jako apoziční spojení několika místních či časových (případně jiných) doplnění zachycujeme pouze tzv. spojení volná (oddělená čárkou, apoziční spojkou; viz 5.6.2 – „Koordinace a apozice“). Například:

Zůstal doma, v Krkonoších.

Ostatní případy posuzujeme buď jako několik sesterských doplnění, nebo jako případy, ve kterých je jedno doplnění rozvíjeno druhým doplněním.

5.11.3.1. Jedno časové nebo místní doplnění závislé na jiném časovém nebo místním doplnění

Jako případy, ve kterých je jedno časové nebo místní doplnění závislé na jiném časovém nebo místním doplnění, hodnotíme:

- **jedno doplnění se přimyká k druhému svou formou.**

Případy, ve kterých se jedno doplnění přimyká k druhému svou formou, jsou konstrukce s takovým souvýskytem doplnění (časových, místních, případně jiných), ve kterých v pořadí druhé doplnění má formu genitivu. Toto druhé doplnění závisí v tektogramatickém stromě na prvním doplnění a má funktor APP.

Tímto způsobem jsou zachycena zvláště časová určení, kdy jde o postupně vyjádření dne, měsíce, roku, ale i jiná doplnění času a místa.

Příklady:

Přijel ve čtvrtek 5. ledna.APP 1997. obr. 5.189

Stalo se to 4. ledna roku.APP 1935.

V lednu roku.APP 1945 byla krutý mráz.

- **konstrukce časové a lokální míry.**

Konstrukce časové a lokální míry jsou konstrukce, ve kterých je prvním doplněním tzv. akuzativ měrový nebo časový (případně jeho předložková obměna), který je dále rozvit předložkovou skupinou. Akuzativ nemůže stát ve větě samostatně, nýbrž vytváří spolu s následující předložkovou skupinou jedno časové nebo lokální doplnění. Druhé doplnění zachycujeme proto jako závislé na prvním. Obě na sobě závislá doplnění mají některý z časových, měrových nebo místních funktorů.

Příklady:

Leží to dva kilometry.LOC od řeky.DIR1 obr. 5.190

Vždyť jsi sotva hodinu.LOC cesty od Hrusic.DIR1

Je to pět minut.LOC od pláže.DIR1

Je to kolem pěti minut.LOC od pláže.DIR1

Leží to na dva kilometry.LOC od řeky.DIR1

Oblékla se půl.TWHEN hodiny před začátkem.TWHEN představení.

Odjela dva měsíce.TWHEN před porodem.TWHEN

Zůstaňte ležet dvě hodiny.THL po zákroku.TWHEN

Doběhl pět minut.TWHEN po odjezdu.TWHEN vlaku.

- **druhé doplnění je více či méně valenční povahy vzhledem k prvnímu doplnění.**

O případ konstrukce vzájemně se rozvíjejících doplnění jde pochopitelně tehdy, je-li jedno doplnění vyžadováno valencí druhého doplnění. K těmto případům valenčního rozvíjení volně přiřazujeme i další případy rozvíjení časového nebo místního doplnění (vyjádřeného adverbium) jiným doplněním

(vyjádřeným předložkovou skupinou), které má vzhledem k předcházejícímu doplnění víceméně valenční povahu.

Jde o konstrukce analogické konstrukcím časové a lokální míry, akuzativ měrový nebo časový je však nahrazen adverbium.

Příklady:

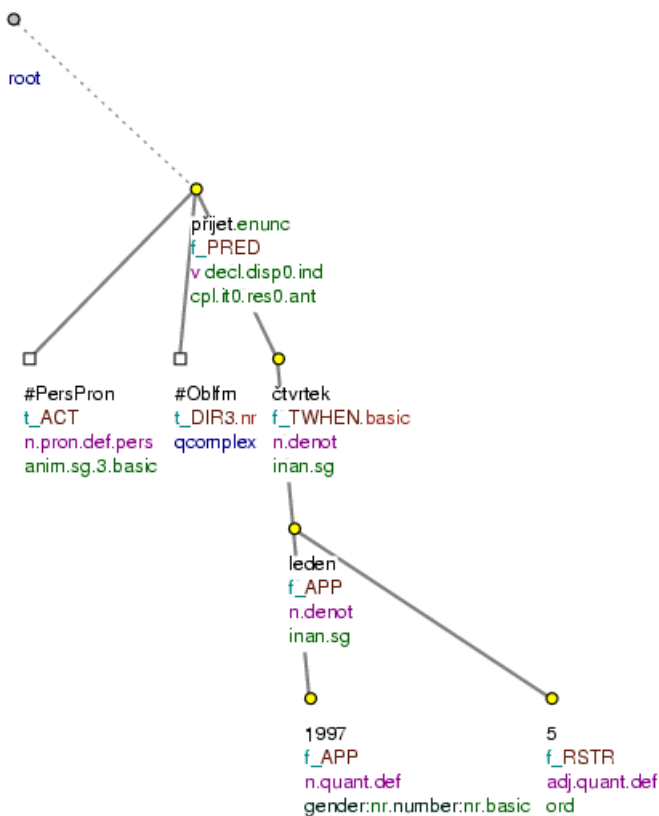
Přijel brzy.TWHEN po Vánocích.TWHEN obr. 5.191

Odehrálo se to daleko.LOC od Moskvy.DIR1

Našel to hluboko.LOC pod povrchem.LOC

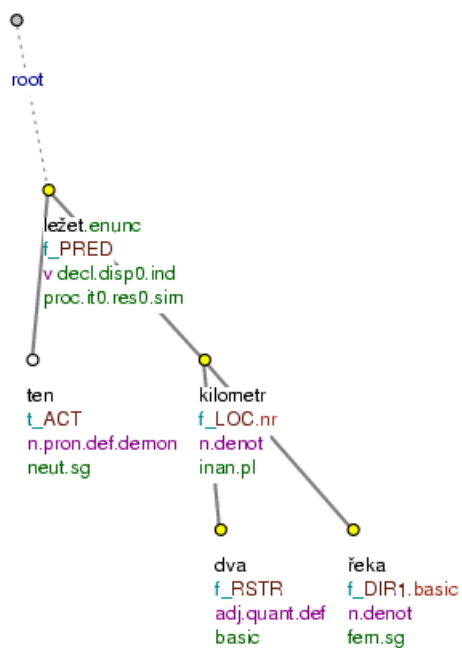
Pojedeme na západ (=západně).DIR3 od Prahy.DIR1

Obrázek 5.189. Vzájemný vztah dvou časových doplnění

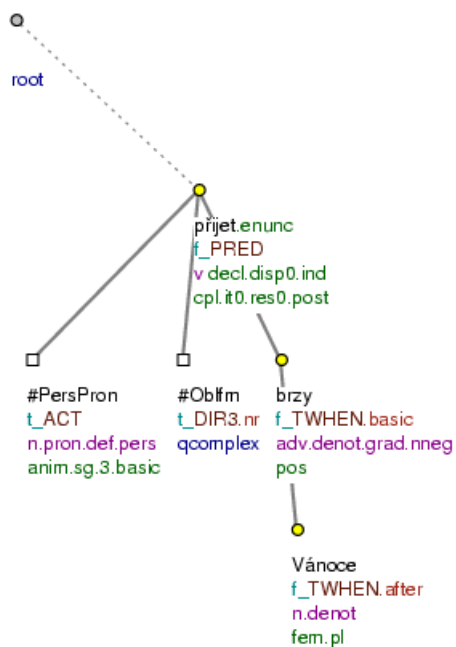
Přijel ve čtvrtek 5. ledna 1997.

Obrázek 5.190. Vzájemný vztah dvou doplňní s významem místa

Leží to dva kilometry od řeky.

Obrázek 5.191. Vzájemný vztah dvou časových doplňní

Přijede brzy po Vánocích.

5.11.3.2. Dvě sesterská časová nebo místní doplnění

O dvě a více sesterských časových nebo místních doplnění stejným způsobem závislých na stejném řídicím uzlu jde v takových případech souvškytu dvou (více) časových nebo místních (případně jiných) doplnění, ve kterých je každé z doplnění relativně samostatné: jejich pořadí ve větě lze zaměnit beze změny smyslu, jedno i druhé doplnění lze vynechat, aniž se naruší gramatická struktura věty. Obě doplnění se zpravidla vztahují k témuž časovému okamžiku či k témuž místu, jedno obecněji, druhé přesněji.

Příklady:

Sejdeme se na Hlavním nádraží.LOC v hale.LOC obr. 5.192

Lopata leží vzadu.LOC u plotu.LOC

Sejdeme se v Praze.LOC na Václavském náměstí.LOC

Přijeli v únoru.TWHEN v roce.TWHEN 1999. obr. 5.193

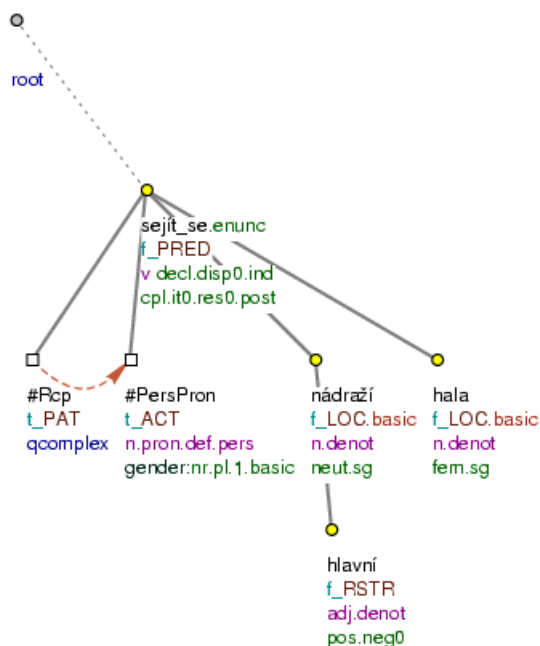
Přijel 5. ledna.TWHEN ve 14,00.TWHEN obr. 5.194

Vloni.TWHEN v lednu.TWHEN se konala konference.

Přijde zítra.TWHEN k večeru.TWHEN

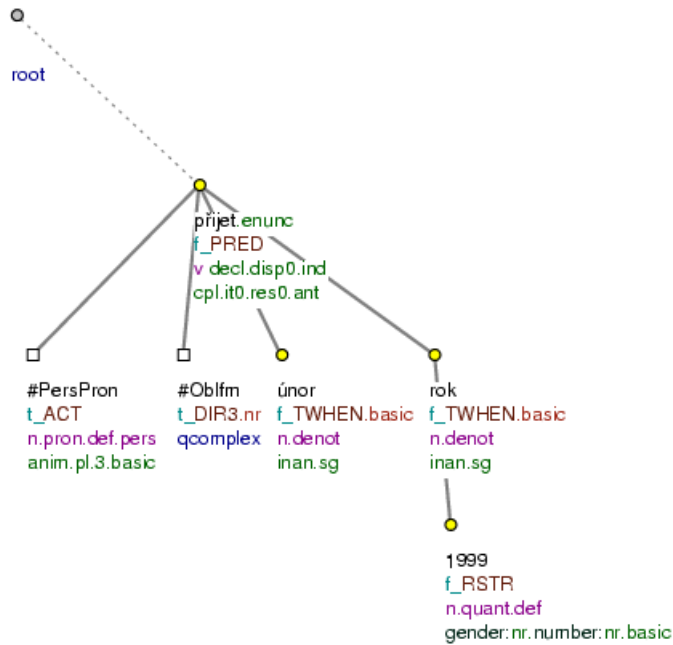
Odešel brzy.TWHEN ráno.TWHEN

Obrázek 5.192. Vzájemný vztah dvou doplnění s významem místa

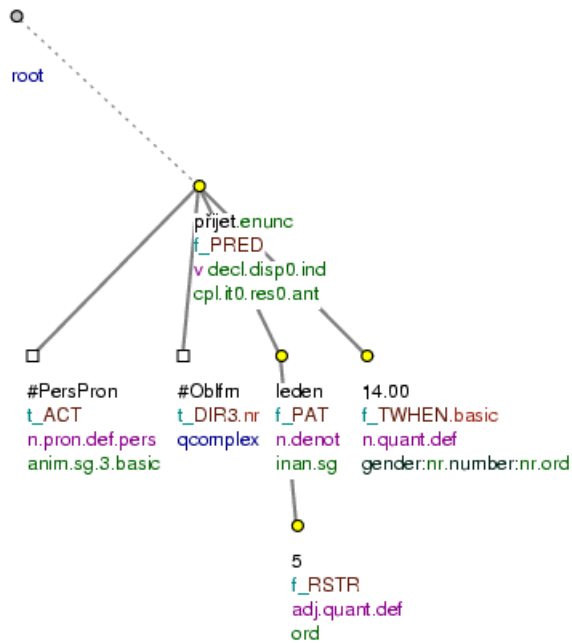
Sejdeme se na Hlavním nádraží v hale.

Obrázek 5.193. Vzájemný vztah dvou časových doplňků

Přijeli v únoru v roce 1999.

Obrázek 5.194. Vzájemný vztah dvou časových doplňků

Přijel 5. ledna ve 14.00.

5.11.3.3. Víceznačné a složité případy

V některých skupinách časových nebo místních doplňení vyjádřených adverbii a předložkovými skupinami jsou vzájemné vztahy mezi členy víceznačné. Mají dvojí (případně trojí, několikerou) interpretaci. Při anotaci volíme interpretaci, která nejlépe vystihuje význam v daném kontextu. Srov.:

- *V únoru v roce 1948 jsme nebyli v republice.*

= *V únoru, a to v roce 1948 jsme nebyli v republice.*

= *V únoru, který byl v roce 1948, jsme nebyli v republice.*

Příklad můžeme interpretovat tak, že druhé časové doplňení je bližším určením prvního časového doplňení, tedy že druhé doplňení závisí na prvním. Příklad však může být interpretován i jako dvě sesterská časová doplňení s příslušnými časovými funktoři. Záleží zde na významu, při interpretaci *v únoru, a to v roce 1948* jsou v konstrukci zachycena dvě sesterská doplňení, při interpretaci *v únoru, který byl v roce 1948* v pořadí druhé doplňení závisí na prvním.

- *Bydlí v chaloupce u lesa.*

= *Bydlí v chaloupce, a to u lesa.*

= *Bydlí v chaloupce, která je u lesa.*

Příklad můžeme interpretovat tak, že druhé místní doplňení je bližším určením prvního místního doplňení. Příklad však může být interpretován i jako dvě sesterská doplňení s významem místa. Záleží zde na významu, při interpretaci *bydlí v chaloupce, a to u lesa* jsou v konstrukci zachycena dvě sesterská doplňení, při interpretaci *v chaloupce, která je u lesa* v pořadí druhé doplňení závisí na prvním.

Od příkladů popsaných v 5.11.3.2 – „Dvě sesterská časová nebo místní doplňení“ se tyto příklady liší pevnějším slovosledem. Pořadí obou doplňení zde nelze zaměnit beze změny významu. Záměnou pořadí obou doplňení dochází i ke změně významových vztahů. Srov.:

- *Sejdeme se v hale na nádraží.*

= *Sejdeme se v hale, která je na nádraží.*

= *Sejdeme se v hale, a to na nádraží.*

V příkladu je možná dvojí interpretace vztahů místních doplňení. Můžeme zde interpretovat vzájemný vztah obou místních doplňení tak, že v pořadí druhé doplňení blíže vymezuje doplňení první (srov. obr. 5.195), nebo lze obě doplňení chápat jako víceméně samostatná a zachytit je jako sesterská doplňení.

- *Sejdeme se na nádraží v hale.*

= *Sejdeme se na nádraží, a to v hale.*

Při obráceném pořadí je jediná možná interpretace. Obě doplňení jsou tedy zachycena jako dvě sestry, jde zde o typ popsaný v 5.11.3.2 – „Dvě sesterská časová nebo místní doplňení“. Srov. obr. 5.192.

Vztahy ve skupinách příslovečných doplňení jsou teoreticky velmi složitým jevem. Ve složitějších konstrukcích, ve kterých jsou jednotlivé výše popsané typy různě zkombinovány, byla ponechána interpretace vztahů víceméně na rozhodnutí anotátora.

Příklady složitých skupin časových a místních doplňení:

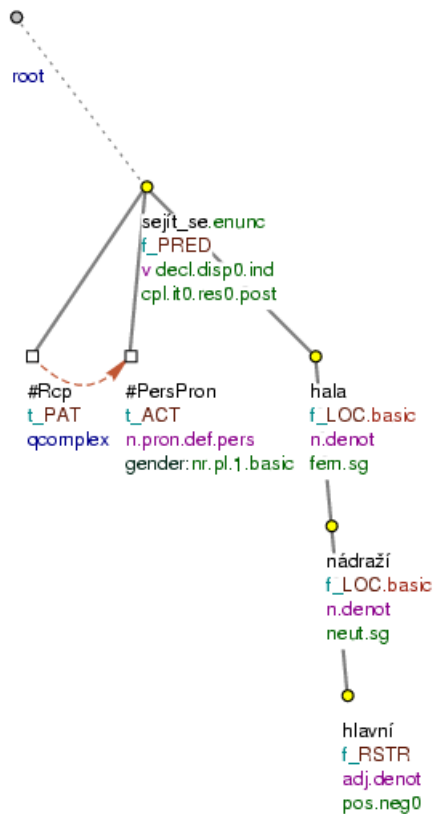
Stalo se to včera ve čtyři hodiny odpoledne východního času. obr. 5.196

Přijeli v neděli dopoledne 3. září.

Každý den při mši sv. v devět hodin ráno setkává se kněz se svými věřícími.

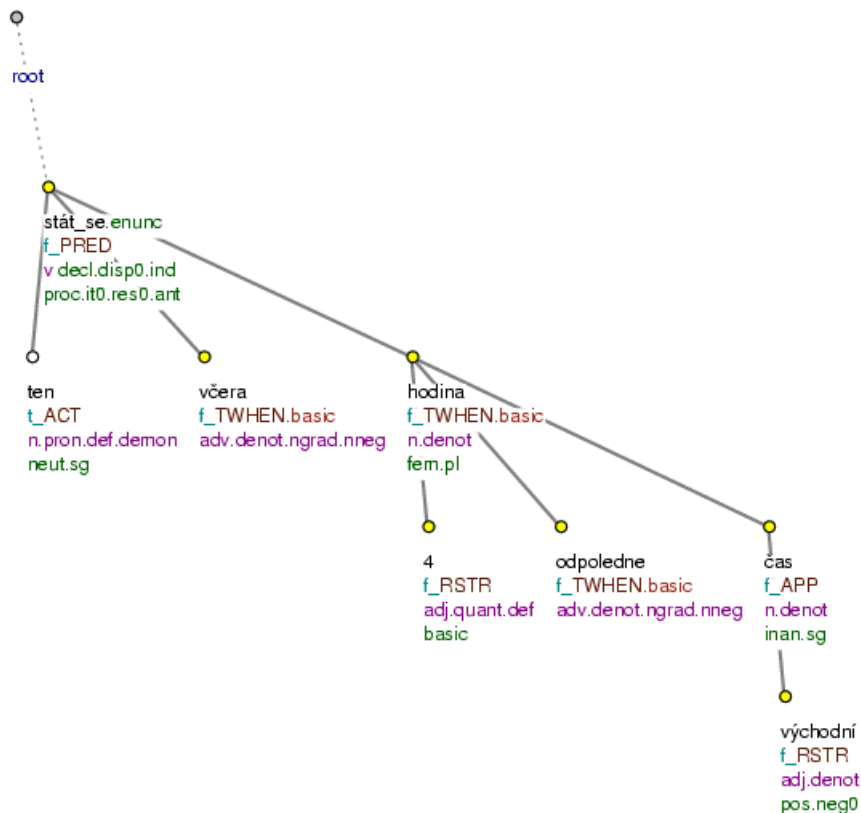
Vytvořili nové soubory v pátek večer a o víkendu.

Obrázek 5.195. Vzájemný vztah dvou doplnění s významem místa

Sejdeme se v hale na Hlavním nádraží.

Obrázek 5.196. Vzájemný vztah časových doplňení

Stalo se to včera ve 4 hodiny odpoledne východního času.

5.11.4. Závislostní vztahy v substantivní skupině (shoda dvou substantiv)

Nejednoznačné sémantické vztahy jsou i mezi členy v některých substantivních skupinách. Problematické jsou zejména ty substantivní skupiny, které jsou tvořeny řadou substantiv ve stejném tvaru, která nejsou spojena volně, nýbrž těsně. Například:

Dej to panu premiérovi Zemanovi.

na řece Vltavě

k panu starostovi

o nebožtíku panu kormidelníkovi Landgermanovi

Přesná pravidla anotace jsou stanovena pro dvoučlenné skupiny substantiv, ve kterých jedno ze substantiv je substantivum vlastní, a pro vícečlenné skupiny substantiv, které se vztahují k osobám a ve kterých jedno substantivum je vlastním jménem této osoby.

Volná spojení (oddělená čárkou, apoziční spojkou) substantiv ve stejném tvaru zachycujeme jako spojení apoziční (viz 5.6.2 – „Koordinace a apozice“). Pravidla anotace substantivních skupin s tzv. nominativem jmenovacím viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“.

5.11.4.1. Spojení jména obecného a jména vlastního

Anotace substantivních skupin, ve kterých vedle sebe stojí dvě shodně skloňovaná substantiva, a to obecné (rodové) jméno a jméno vlastní, se liší podle toho, zda:

- **substantivní skupina je pojmenováním osoby.**

Je-li dvoučlenná skupina substantiv pojmenováním jedné osoby, je řídicím uzlem skupiny uzel reprezentující vlastní jméno. Uzel reprezentující obecné jméno závisí na uzlu pro jméno vlastní a má funktor RSTR. Srov.:

- *předseda.RSTR Zeman*

Substantivní skupina *předseda Zeman*, ve které je spojeno jméno vlastní (*Zeman*) a jméno obecné (*předseda*) a která je pojmenováním osoby, bude zachycena jako dva na sobě závislé uzly. Závislým uzlem bude uzel reprezentující jméno obecné a bude mít funktor RSTR.

Další příklady:

Dej to našemu řediteli.RSTR Novákovi. obr. 5.197

Máme Zemana předsedu.RSTR a Zemana ministra.RSTR

*Havlíček kritik.RSTR (stejně bude i *Havlíček-kritik*)*

Vícečlenné skupiny. Ve vícečlenných skupinách substantiv, které se vztahují k osobám a ve kterých je jedno substantivum vlastním jménem této osoby, závisí všechna obecná jména na přítomném jménu vlastním a mají funktor RSTR. Srov.:

- *Dej to panu.RSTR premiérovi.RSTR Zemanovi.*

V substantivní skupině *panu premiérovi Zemanovi*, ve které je spojeno jméno vlastní (*Zeman*) a dvě jména obecná (*pan* a *premiér*) a která je pojmenováním osoby, bude jako řídicí uzel zachycen uzel reprezentující vlastní jméno. Uzly reprezentující jména obecná budou všechny záviset na uzlu pro jméno vlastní (jako sestry) a budou mít funktor RSTR.

Další příklady:

o nebožtiku.RSTR panu.RSTR kormidelníkovi.RSTR Landgermanovi

paní.RSTR doktorka.RSTR Veselá

- **substantivní skupina není pojmenováním osoby.**

Je-li skupina substantiv pojmenováním zvířete, neživého předmětu nebo jevu, je řídicím uzlem substantivní skupiny jméno obecné. Uzel reprezentující jméno vlastní závisí na jménu obecném a má funktor RSTR. Srov.:

- *Na řece Vltavě.RSTR jezdí parníky.*

Substantivní skupina *na řece Vltavě*, ve které je spojeno jméno vlastní (*Vltava*) a jméno obecné (*řeka*) a která není pojmenováním osoby, bude zachycena jako dva na sobě závislé uzly. Závislým uzlem bude uzel reprezentující jméno vlastní a bude mít funktor RSTR. Srov. obr. 5.198.

Další příklad:

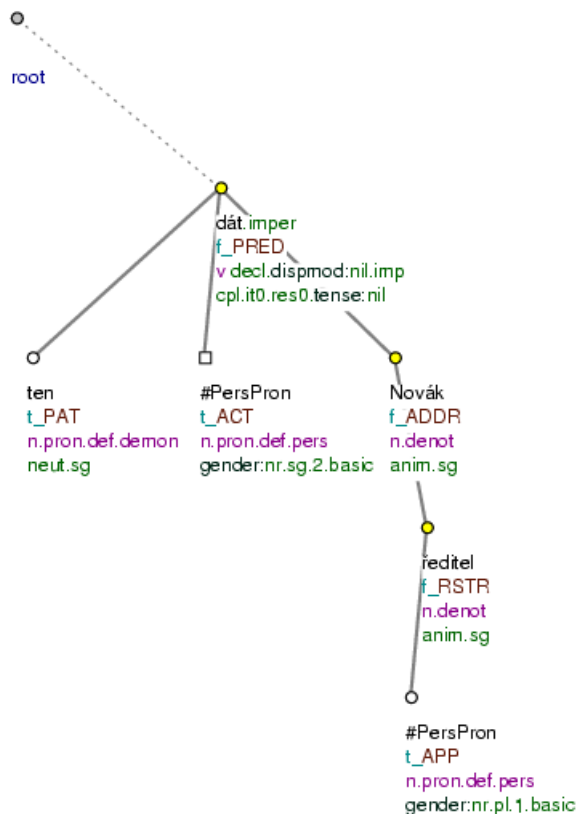
do města Prahy.RSTR

Substantivní skupina v pozici nominativu. V substantivních skupinách pojmenovávajících osoby se pravidelně skloňují obě části. I v pozici nominativu považujeme proto spojení obecného a vlastního jména za dvě skloňující se substantiva, nikoli za případ nominativu jmenovacího. Naproti tomu v substantivních skupinách pojmenovávajících zvířata, předměty a jevy je u vlastního jména častější forma nominativu jmenovacího. Stojí-li taková substantivní skupina v nominativní pozici, zachycujeme vlastní jméno s funktorem pro nominativ jmenovací - ID (viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“). Srovnej:

- *jedeme do Prahy*.DIR3
- *jedeme do města*.DIR3 *Prahy*.RSTR
- *jedeme do města*.DIR3 *Groznyj*.ID
- *město*.ACT *Praha*.ID bylo založeno už dávno.
- *Mám rád Čapka*.PAT
- *Mám rád spisovatele*.RSTR *Čapka*.PAT
- *Spisovatel*.RSTR *Čapek*.ACT je mým nejoblíbenějším spisovatelem.

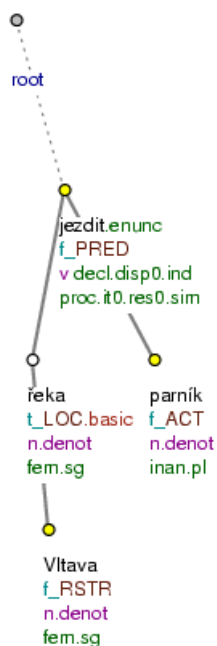
K pravidlům anotace vícedílných vlastních názvů (například *Jan Maria Plojhar, Frýdek-Místek*) viz 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“.

Obrázek 5.197. Shodně skloňovaná substantiva

Dej to našemu řediteli Novákovi.

Obrázek 5.198. Shodně skloňovaná substantiva

Na řece Vltavě jezdí parníky.

5.11.4.2. Ostatní substantivní skupiny

Anotace ostatních typů substantivních skupin se substantivy ve stejném tvaru (zejména tvořených jen apelativy) je ponechána na rozhodnutí anotátora, přihlíží se zde ke kontextu a k výše popsaným pravidlům pro substantivní skupiny s vlastními jmény.

Uzel reprezentující jedno ze skloňovaných jmen je vybrán jako efektivní kořen substantivní skupiny. Ostatní uzly na tomto efektivním kořenu závisí jako jeho doplnění a mají funktor RSTR.

Příklady:

O nebožtíku panu kormidelníkovi se už nemluvílo.

Odnes to našemu panu starostovi.

žena-matka

tenista-důchodce

5.12. Elipsy

Za *elipsu* považujeme případy, kdy v povrchové podobě věty není vyjádřen řídicí nebo závislý člen nějakého doplnění, ve významu věty je však tento nevyjádřený člen obsažen.

Typy elipsy. Při tektogramatické anotaci rozlišujeme několik typů elipsy. Na nejvyšší rovině obecnosti je rozlišena:

- **elipsa aktuální (textová).**

Při *aktuální elipse* je lexikální hodnota vypuštěného členu z kontextu vždy zřejmá a jednoznačně doplnitelná. Doplnění bylo vypuštěno proto, že na jiném místě textu již bylo jednou uvedeno a pro plné porozumění jej není nutné znovu opakovat.

- **elipsa gramatická.**

Jako *gramatické elipsy* chápeme takové případy elidování, kdy elidované členy nekoreferují (nemají v kontextu žádný koreferovaný člen), nebo kdy se určité výrazy v povrchové podobě věty nevyjadřují, jsou však nutné z gramatických důvodů a z hlediska úplného zachycení významové struktury věty.

V následujících dílčích sekcích popisujeme jednotlivé případy elipsy, podle pozice, která je elidována. Jsou to:

- **elipsa řídicího členu.**

Viz 5.12.1 – „Elipsa řídicího členu“.

- **elipsa závislého členu.**

Viz 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“.

Elipsu aktuální a gramatickou lišíme zvláště v rámci každého typu. Samostatně popisujeme elipsu závislých členů v souřadných spojení (viz 5.12.3 – „Elipsa a princip společného rozvíjení u souřadného spojení“), která má svá vlastní specifika daná možností společného rozvíjení souřadně spojených členů.

Zachycení elipsy v tektogramatickém stromě. Elipsa se v tektogramatickém stromě zachycuje:

- nově vytvořeným uzlem, a to dvěma způsoby:

- **(nově vytvořený) uzel se zástupným t-lematem.**

Na pozici elidovaného členu je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel, kterému je přiřazeno některé ze zástupných t-lemat (viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“).

U nově vytvořeného uzlu se zástupným t-lematem jsou vyplněny všechny relevantní atributy (`functor`, `is_member`, `tfa` apod.).

Pomocí nově vytvořeného uzlu se zástupným t-lematem se zachycuje gramatická elipsa řídicího členu (viz 5.12.1.1.2 – „Gramatická elipsa řídicího slovesa“ a 5.12.1.2.2 – „Gramatická elipsa řídicího substantiva“ a 5.12.1.3 – „Elipsa řídicí klauze“) a aktuální i gramatická elipsa závislého členu (viz 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“).

- **zkopírovaný uzel.**

Na pozici elidovaného členu je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel, který je kopií jiného uzlu reprezentujícího povrchově vyjádřený výraz. Kopírovaný (originální) uzel nemusí být nutně přítomen v tomtéž tektogramatickém stromě, nýbrž lze kopírovat i uzel z některého stromu předcházejícího (případně následujícího).

Uzel kopírujeme jako lexikální jednotku, která je reprezentována zejména t-lematem a některými gramatémy, valenčním rámcem. Hodnoty atributů `t_lemma`, `a/lex.rf`, `val_frame.rf`, `is_name_of_person` a gramatémů `gender`, `aspect`, `iterativeness`, `negation`, `indefitype`, `numertype` zůstávají u zkopírovaného uzlu zachovány (oproti kopírovanému uzlu se nemění). Hodnoty ostatních atributů je třeba u zkopírovaného uzlu nově zkontrolovat a případně změnit. Hodnoty mohou, ale nemusí zůstat shodné s kopírovaným uzlem.

Pomocí zkopírovaného uzlu se zachycuje aktuální elipsa řídicího členu (viz dále 5.12.1.1.1 – „Aktuální elipsa řídicího slovesa“ a 5.12.1.2.1 – „Aktuální elipsa řídicího substantiva“). Výji-

mečně je zkopírovaným uzlem zachycena elipsa závislého členu (viz 5.12.3.1 – „Aktuální elipsa neobligatorního doplnění v souřadném spojení“)

!!! V PDT nedošlo k následné kontrole hodnot gramatémů u zkopírovaných uzlů. Hodnoty gramatémů, které se mohou u zkopírovaných uzlů lišit od hodnot kopírovaného uzlu, zůstaly ve většině případů shodné s hodnotami u kopírovaného uzlu. Změněny jsou například hodnoty gramatému `degcmp` u kopírovaného komparativu v konstrukcích se srovnáním (viz 7.4 – „Konstrukce s významem „srovnání““), ale ani zde není kontrola důsledná.

!!! Též hodnoty atributu `a/aux.rf` jsou u zkopírovaných uzlů zkontrolovány jen částečně. Všechny hodnoty beze změny (a předpokládáme, že je to tak správně) zůstaly zachovány u zkopírovaných uzlů, které mají řídicí uzel se stejným t-lematem jako kopírovaný uzel. Zároveň se testovalo, že žádný zkopírovaný uzel nemá v atributu `a/aux.rf` odkaz na víc než jednu spojku nebo předložku. Nezkontrolovány zůstaly zejména odkazy na pomocná a modální slovesa. Více k atributu `a/aux.rf` viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“.

Nově vytvořený uzel se od ostatních uzlů odlišuje hodnotou 1 vyplněnou v atributu `is_generated`. Viz 5.8 – „Hodnoty atributu `is_generated`“.

Tabulka 5.8. Hodnoty atributu `is_generated`

0	uzel reprezentuje výraz, který je vyjádřený v povrchové podobě věty
1	nově vytvořený uzel, který nemá protějšek v povrchové podobě věty

Není-li v atributu `is_generated` hodnota vyplněna, předpokládá se hodnota 0.

- **společným rozvitím souřadně spojených členů.**

K elipsám dochází zejména v souřadných spojeních. V souvislosti s principem společného rozvití (viz 5.6.1.1 – „Společné rozvití souřadně spojených členů“) však často nemusí být do tektogramatického stromu doplněn žádný nový uzel za elidované doplnění.

Jako společné rozvití se zachycuje aktuální i gramatická elipsa závislých doplnění souřadně spojených členů (více viz 5.12.3 – „Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení“).

5.12.1. Elipsa řídicího členu

Elipsa řídicího členu je takový případ elipsy, kdy v povrchové podobě věty není přítomen řídicí člen těch závislých doplnění nebo klauzí, která ho ze své povahy (na tektogramatické rovině) vyžadují.

Nepřítomný řídicí člen je v tektogramatickém stromě vždy doplněn.

Jedná se zejména o následující případy, které popisujeme dále v samostatných sekcích:

- elipsa řídicího slovesa (viz 5.12.1.1 – „Elipsa řídicího slovesa“),
- elipsa řídicího substantiva (viz 5.12.1.2 – „Elipsa řídicího substantiva“),
- elipsa řídicí klauze (viz 5.12.1.3 – „Elipsa řídicí klauze“),
- elipsa řídicího členu pro zachycení významové struktury některých konstrukcí (viz 5.12.1.4 – „Elipsa řídicího členu při zachycování významové struktury některých konstrukcí“).

5.12.1.1. Elipsa řídicího slovesa

Neobsahuje-li klauze, kterou interpretujeme jako slovesnou (k tomu viz 5.4 – „Slovesné a neslovesné klauze“) řídicí sloveso, liší se zachycení elipsy řídicího slovesa klauze podle toho, zda se jedná o aktuální elipsu (viz 5.12.1.1.1 – „Aktuální elipsa řídicího slovesa“), nebo o elipsu gramatickou (viz 5.12.1.1.2 – „Gramatická elipsa řídicího slovesa“).

5.12.1.1.1. Aktuální elipsa řídicího slovesa

V případech, ve kterých je jednoznačné a v kontextu snadno dohledatelné, jaké sloveso bylo v povrchové podobě věty vypuštěno (jde o případ aktuální elipsy), je na místo vypuštěného řídicího slovesa do tektogramatického stromu doplněn nový uzel, který je kopií uzlu reprezentujícího stejnou lexikální jednotku jako elidovaný člen.

Nově vytvořený, zkopírovaný uzel pro řídicí sloveso má vždy vyplněný valenční rámec. Při doplňování nepřítomných závislých valenčních doplňení platí pravidla uvedená zde v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“.

Srovnej:

- *(Jirka navštívil Marii.) Honza Jiřinu.*
= *(Jirka navštívil Marii.) Honza navštívil Jiřinu.*

V druhé větě je aktuálně elidováno řídicí sloveso *navštívit* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného slovesa zkopírován uzel reprezentující vyjádřené sloveso *navštívit* z předcházející věty (z předcházejícího tektogramatického stromu). Srov. obr. 5.199.

Další příklad:

Jirka prozradil, že on navštívil Marii a Honza {navštívit} Jiřinu. obr. 5.200

Negace. Pozor na negaci kopírovaného a zkopírovaného uzlu. Uzel pro syntaktickou negaci ($\tau_{lem-ma}=\#Neg$; viz 5.13 – „**Modalita a negace**“) se nekopíruje, ale pod zkopírovaný uzel se doplní, nebo nedoplní nově vytvořený uzel pro syntaktickou negaci podle významu predikátu. Srov.:

- *Pavel nepřinesl nic, Hanka čokoládu.*
= *Pavel nepřinesl nic, Hanka přinesla čokoládu.*

V druhé klauzi je aktuálně elidováno řídicí sloveso *přinést* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného slovesa zkopírován uzel reprezentující vyjádřené sloveso *přinést* z předcházející klauze (z předcházejícího podstromu). Uzel reprezentující syntaktickou negaci nebude pod zkopírovaný uzel doplněn.

- *V sobotu pracovali všichni, ale v neděli nikdo.*
= *V sobotu pracovali všichni, ale v neděli nepracoval nikdo.*

V druhé klauzi je aktuálně elidováno řídicí sloveso *nepracovat* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného slovesa zkopírován uzel reprezentující vyjádřené sloveso *pracovat* z předcházející klauze (z předcházejícího podstromu). Pod zkopírovaný uzel bude doplněn uzel reprezentující syntaktickou negaci.

Aktuální elipsa víceslovného predikátu. Je-li aktuálně elidován víceslovný predikát (viz 5.9 – „**Víceslovné predikáty**“), který zachycujeme pomocí dvou uzlů, jsou na pozici elidovaného členu zkopírovány vždy oba uzly reprezentující víceslovný predikát. Platí tedy:

- je-li aktuálně elidován slovesný frazém (viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“), je do tektogramatického stromu na tuto elidovanou pozici zkopírován jak uzel reprezentující řídicí část slovesného frazému, tak uzel reprezentující závislou část slovesného frazému (s funktorem DPHR). Například:

- *(Jirkovi běhá mráz po zádech.) Honzovi také.*
= *(Jirkovi běhá mráz po zádech.) Honzovi také běhá mráz po zádech.*

V druhé větě je aktuálně elidován řídicí slovesný frazém *běhá mráz po zádech* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného slovesného frazému zkopírován uzel reprezentující řídicí sloveso *běhat* i uzel reprezentující závislou část frazému *mráz po zádech* (který má funktor $DPHR$).

- je-li aktuálně elidován složený predikát (viz 5.9.3 – „Složené predikáty“), je do tektogramatického stromu na tuto elidovanou pozici zkopírován jak uzel reprezentující slovesnou část složeného predikátu, tak uzel reprezentující jmennou část složeného predikátu (s funktořem $CPHR$). Například:

- *(Jirka má zájem studovat.) Honza také.*

= *(Jirka má zájem studovat.) Honza má také zájem studovat.*

V druhé větě je aktuálně elidován řídicí složený predikát *mít zájem* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného složeného predikátu zkopírován uzel reprezentující řídicí sloveso *mít* i uzel reprezentující jmennou část složeného predikátu *plán* (který má funktor $CPHR$).

- je-li aktuálně elidován verbonominální predikát (viz 7.2.1.3 – „Být“ sponové (verbonominální predikát“), je do tektogramatického stromu na tuto elidovanou pozici zkopírován jak uzel reprezentující sponové sloveso *být*, tak uzel reprezentující neslovesnou část verbonominálního predikátu (s funktořem PAT). Například:

- *(Jirka je veselý.) Honza také.*

= *(Jirka je veselý.) Honza je také veselý.*

V druhé větě je aktuálně elidován řídicí verbonominální predikát *být veselý* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného verbonominálního predikátu zkopírován uzel reprezentující sponové sloveso *být* i uzel reprezentující neslovesnou část verbonominálního predikátu *veselý* (který má funktor PAT).

Pozor! Pouze ve výjimečných případech (v konstrukcích se srovnáním) není neslovesná část verbonominálního predikátu zkopírována, ale je nahrazena nově vytvořeným uzlem se zástupným tlematem #Some (více viz 7.4 – „Konstrukce s významem „srovnání““).

Pozor! Vzhledem k tomu, že predikát jako *být veselý a šťastný* zachycujeme jako jeden verbonominální predikát s koordinací neslovesných částí, je v případě aktuální elipsy takového verbonominálního predikátu třeba zkopírovat všechny uzly: uzel reprezentující sponové sloveso *být*, uzel představující kořen koordinační struktury i uzly reprezentující koordinované neslovesné části.

- je-li aktuálně elidován modální predikát, který zachycujeme jako dva uzly (viz 5.9.1.1 – „Modální predikáty“), je do tektogramatického stromu na tuto elidovanou pozici zkopírován jak uzel reprezentující modální sloveso, tak uzel reprezentující infinitiv plnovýznamového slovesa (s funktořem PAT). Například:

- *(Jirka nemůže nepřijít) Honza také.*

= *(Jirka nemůže nepřijít) Honza také nemůže nepřijít.*

V druhé větě je aktuálně elidován řídicí modální predikát *nemůže nepřijít* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného modálního predikátu zkopírován uzel reprezentující modální sloveso *moci* i uzel reprezentující infinitiv plnovýznamového slovesa *přijít* (který má funktor PAT).

Více k zachycování modálních predikátů viz 5.9.1.1 – „Modální predikáty“.

!!! Pravidla o kopírování všech uzlů reprezentujících víceslovný predikát nebyla zavedena pro fázové predikáty a pro predikáty kvazifázové a kvazimodální. V těchto případech je při aktuální elipse (pokud

takový případ nastal) zkopírována jen řídicí část a závislá část predikátu je zachycena podle pravidel uvedených v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“.

Aktuální elipsa plnovýznamového slovesa k slovesu modálnímu nebo pomocnému. K případům aktuální elipsy řídicího slovesa přiřazujeme i případy elipsy plnovýznamového slovesa k slovesu pomocnému, nebo modálnímu (kdy celý predikát reprezentujeme jedním uzlem). Srov.:

- *(Budeš se učit?) Budu.*

= *(Budeš se učit?) Budu se učit.*

V druhé větě je aktuálně elidováno plnovýznamové sloveso *učit se* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného slovesa zkopírován uzel reprezentující vyjádřené sloveso *učit se* z předcházející věty (z předcházejícího tektogramatického stromu). Celý predikát *budu se učit* reprezentujeme jedním (v tomto případě zkopírovaným) uzlem. Význam pomocného slovesa je zachycen hodnotami gramatémů (viz 4 – „**Komplexní uzly a gramatémy**“). Srov. obr. 5.201.

- *(Měl bys už cvičit?) Měl bych.*

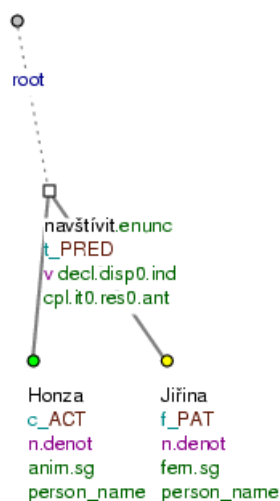
= *(Měl bys už cvičit?) Měl bych cvičit.*

V druhé větě je aktuálně elidováno plnovýznamové sloveso *cvičit* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného slovesa zkopírován uzel reprezentující vyjádřené sloveso *cvičit* v předcházející větě (v předcházejícím tektogramatickém stromě). Celý predikát *měl bych cvičit* reprezentujeme jedním (v tomto případě zkopírovaným) uzlem. Významy pomocných a modálních sloves jsou zachyceny hodnotami gramatémů (viz 4 – „**Komplexní uzly a gramatémy**“).

Další příklad:

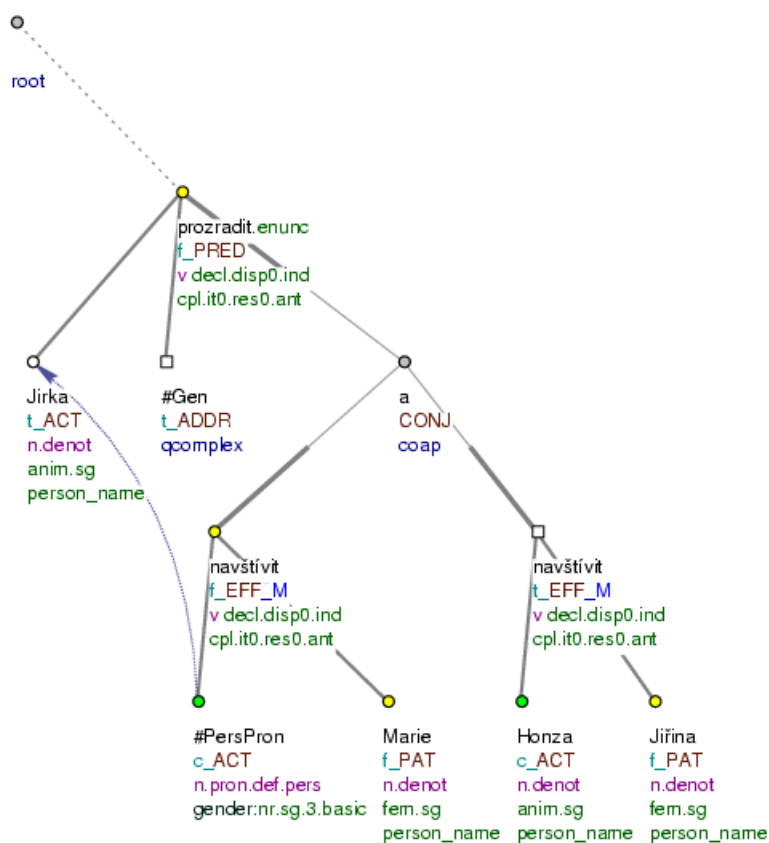
(Musíš už jít?) <Musím> {jít}. obr. 5.202

Obrázek 5.199. Aktuální elipsa řídicího slovesa

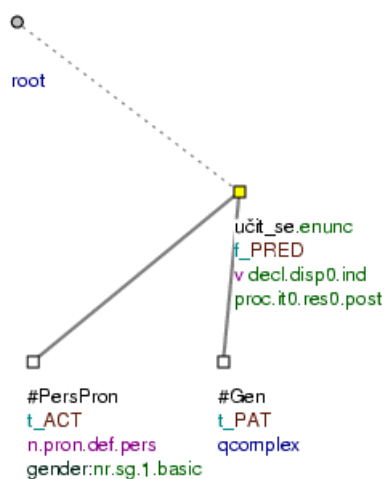
(Jirka navštívil Marii.) Honza Jiřinu.

Obrázek 5.200. Aktuální elipsa řídicího slovesa

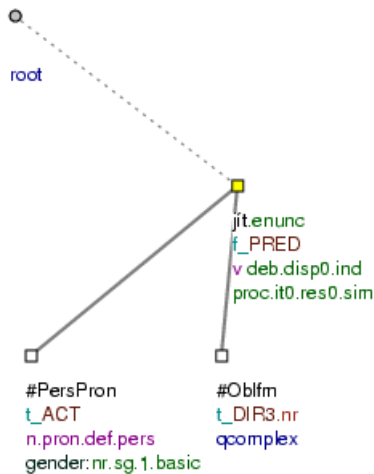
Jirka prozradil, že on navštívil Marii a Honza Jiřinu.

Obrázek 5.201. Aktuální elipsa řídicího slovesa

(Budeš se učit?) Budu.

Obrázek 5.202. Aktuální elipsa řídicího slovesa

(Musíš už jít?) Musím.

Pozor! Kopírujeme vždy jen uzel reprezentující řídicí sloveso. Uzly reprezentující závislá doplnění tohoto slovesa se nekopírují, ale jejich elipsa se zachytí pomocí nově vytvořených uzlů se zástupnými t-lematy podle pravidel uvedených zde v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“.

Elidované závislé doplnění elidovaného řídicího slovesa kopírujeme pouze v případě, jde-li zároveň o aktuální elipsu řídicího členu. Srov.:

- (Petr opravuje auto.) Jirka také.

= (Petr opravuje dědovo auto.) Jirka také opravuje auto.

V druhé větě je aktuálně elidováno řídicí sloveso *opravovat* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného slovesa zkopírován uzel reprezentující vyjádřené sloveso *opravovat* v předcházející větě. Elidovaný patiens tohoto slovesa (*auto*) nebude zkopírován, ale bude zachycen nově vytvořeným uzlem se zástupným t-lematem #PersPron (který bude koreferenčním vztahem spojen s uzlem reprezentujícím vyjádřený patiens v předcházející větě).

- (Petr opravuje dědovo auto.) Jirka otcovo.

= (Petr opravuje dědovo auto.) Jirka opravuje otcovo auto.

V druhé větě je aktuálně elidováno řídicí sloveso *opravovat* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného slovesa zkopírován uzel reprezentující vyjádřené sloveso *opravovat* v předcházející větě (v předcházejícím tektogramatickém stromě). Elidovaný patiens tohoto slovesa (*auto*) bude také zkopírován, protože je zároveň řídicím členem pro vyjádřené doplnění *otcovo*.

- (Petr má plán studovat matematiku.) Jirka také.

= (Petr má plán studovat matematiku.) Jirka má také plán studovat matematiku.

V druhé větě je aktuálně elidován řídicí složený predikát *mít plán* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného složeného predikátu zkopírován uzel reprezentující řídicí sloveso *mít* i uzel reprezentující jmennou část složeného predikátu *plán* (který má funktor CPHR). Elidovaný patiens jmenné části tohoto predikátu (*studovat*) nebude zkopírován, ale bude zachycen nově vytvořeným uzlem se zástupným t-lematem #Per-

s_{Pron} (který bude koreferenčním vztahem spojen s uzlem reprezentujícím vyjádřený patiens v předcházející větě).

- (Petr má plán studovat matematiku / v Brně.) Jirka fyziku / v Praze.

= (Petr má plán studovat matematiku.) Jirka má plán studovat fyziku / v Praze.

V druhé větě je aktuálně elidován řídicí složený predikát *mít plán* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného složeného predikátu zkopírován uzel reprezentující řídicí sloveso *mít* i uzel reprezentující jmennou část složeného predikátu *plán* (který má funktor CPHR). Elidovaný patiens jmenné části tohoto predikátu (*studovat*) bude také zkopírován, protože je zároveň řídicím členem pro vyjádřené doplnění *fyzika / v Praze*.

5.12.1.1.2. Gramatická elipsa řídicího slovesa

Jako gramatickou elipsu řídicího slovesa hodnotíme všechny případy, kdy v klauzi, kterou interpretujeme jako slovesnou (viz 5.4 – „Slovesné a neslovesné klauze“), není řídicí sloveso vyjádřeno a nejedná se přítom o aktuální elipsu řídicího slovesa, tj. sloveso nelze doplnit z kontextu (jde o konstrukce s tzv. prázdným slovesem; viz 5.4.1 – „Slovesné klauze“).

V případě gramatické elipsy řídicího slovesa je na tuto pozici do tektogramatického stromu doplněn nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #EmpVerb (uzel pro prázdné sloveso). Srov.:

- *Nač* {#EmpVerb.PRED} *ten spěch?*

Klauzi *Nač ten spěch?* interpretujeme jako slovesnou. Nejedná-li se o aktuální elipsu, bude na pozici nepřítomného řídicího predikátu doplněn uzel se zástupným t-lematem #EmpVerb. Srov. obr. 5.203.

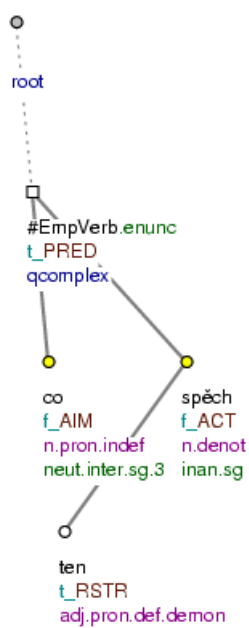
Uzlu pro prázdné sloveso se nepřirazuje (a tudíž se ani nevyplňuje) žádný valenční rámec. Pro uzly závislé na prázdném slovesu platí pravidla uvedená v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“.

Další příklady:

Zeptal se: *Nač* {#EmpVerb.PAT} *ten spěch?* obr. 5.204

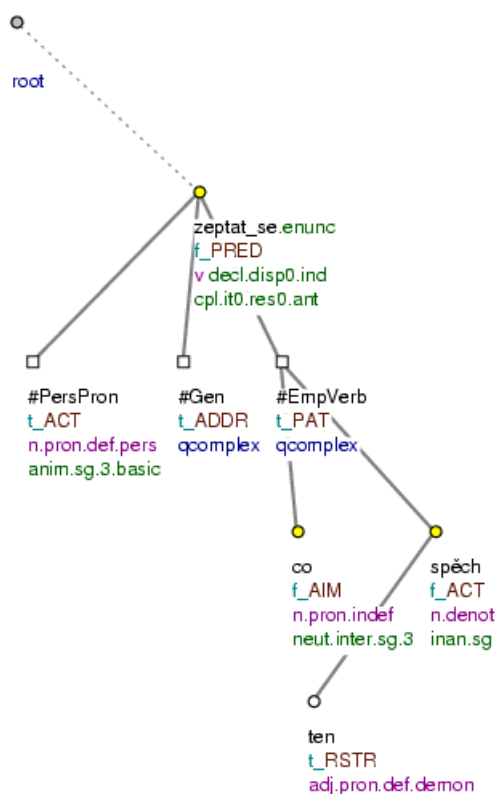
{#EmpVerb.PRED} *Samozřejmě.* obr. 5.205

Obrázek 5.203. Gramatická elipsa řídicího slovesa

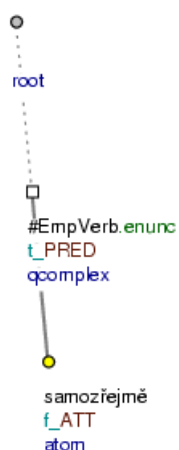
Nač ten spěch?

Obrázek 5.204. Gramatická elipsa řídicího slovesa

Zeptal se: Nač ten spěch?

Obrázek 5.205. Gramatická elipsa řídicího slovesa

Samozřejmě.

Specifické případy gramatické elipsy řídicího slovesa. Uzel pro prázdné sloveso se dále doplňuje:

- v elidovaných přechodníkových konstrukcích typu „seděl hlavu skloněnou“.

K tomu viz 5.10.2.2 – „Doplněk vyjádřený přechodníkem“.

- jako řídicí uzel podstromu reprezentujícího přímou řeč.

Uzel pro prázdné sloveso představuje nevyjádřený přechodník nebo infinitiv slovesa pravení, které uvozuje přímou řeč.

K tomu viz 7.3.1.1.1 – „Specifické konstrukce, ve kterých je přímá řeč zachycena jako aktant slovesa“.

- jako efektivní kořen přímé řeči, která je tvořena jen vokativní nebo citoslovečnou klauzí.

K tomu viz 7.3 – „Přímá řeč“.

5.12.1.2. Elipsa řídicího substantiva

Pokud u doplnění, která mají na tektogramatické rovině adjektivní povahu (u syntaktických adjektiv), chybí v povrchové podobě věty jejich řídicí člen (substantivum), je na tuto pozici do tektogramatického stromu vždy doplněn nový uzel, který tento řídicí člen představuje. Anotace se liší podle toho, zda se jedná o aktuální elipsu (viz 5.12.1.2.1 – „Aktuální elipsa řídicího substantiva“); nebo o elipsu gramatickou (viz 5.12.1.2.2 – „Gramatická elipsa řídicího substantiva“).

K rozhodování mezi syntaktickým (sémantickým) substantivem a syntaktickým (sémantickým) adjektivem viz 7.1 – „Rozhodování mezi substantivem a adjektivem“.

O elipsu řídicího substantiva se nejedná, je-li adjektivum:

- ve valenční pozici pacientu nebo efektu, ve které je adjektivum ve vztahu shody s jiným valenčním doplněním (pozice pacientu nebo efektu je tu analogická pozici nevalenčního doplňku):

Příklady:

*Zůstal spokojený.*PAT

*Pokládali ho za mrtvého.*EFF

- v pozici neslovesné části verbonominálního predikátu (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“):

Příklad:

*To je hloupé.*PAT

- v pozici doplňku (COMPL; viz 5.10 – „Doplněk (dvojitá závislost)“).

Příklad:

*Pavel spí jako zabitý.*COMPL

K syntaktickým adjektivům v těchto pozicích se uzel pro řídicí substantivum do tektogramatického stromu nedoplňuje.

Výjimka: Výjimkou jsou případy, kdy některá z výše uvedených pozic je realizována dvěma (a více) postupně se rozvíjejícími adjektivy. Pak je uzel reprezentující řídicí substantivum do tektogramatického stromu doplněn. Například:

- *Jediné možné je konsensuální řešení.*

= *Jediné možné řešení je konsensuální řešení.*

- *Olomoucká kolekce grafiky je třetí největší u nás.*

= *Olomoucká kolekce grafiky je třetí největší kolekce u nás.*

- *Olomoucká kolekce grafiky zůstane třetí největší u nás.*

= *Olomoucká kolekce grafiky zůstane třetí největší kolekcí u nás.*

5.12.1.2.1. Aktuální elipsa řídicího substantiva

V případech, ve kterých je jednoznačné a v kontextu snadno dohledatelné, jaké substantivum bylo v povrchové podobě věty vypuštěno (jde o případ aktuální elipsy), je na místo vypuštěného řídicího substantiva do tektogramatického stromu doplněn nový uzel, který je kopií uzlu reprezentujícího stejnou lexikální jednotku jako elidovaný člen.

Srovnej:

- *Modré pantofle jsou maminky, zelené jsou bratrovy.*

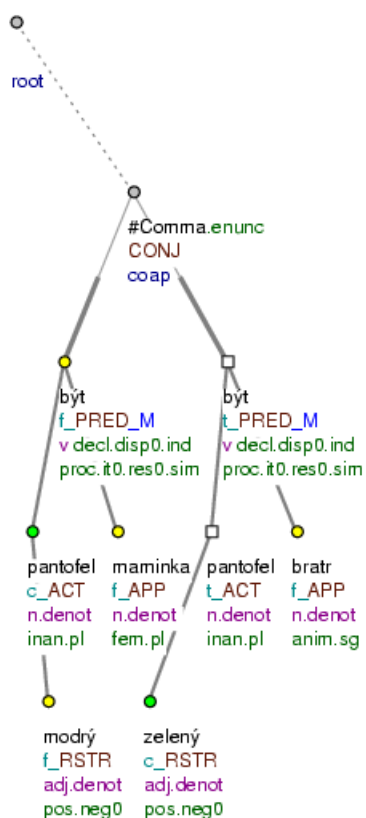
= *Modré pantofle jsou maminky, zelené pantofle jsou bratrovy.*

V klauzi je aktuálně elidováno řídicí substantivum *pantofle* k vyjádřenému adjektivu *zelený* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného substantiva zkopírován uzel reprezentující vyjádřené substantivum *pantofle* z předcházejícího textu (z předcházejícího podstromu). Srov. obr. 5.206.

Další příklad:

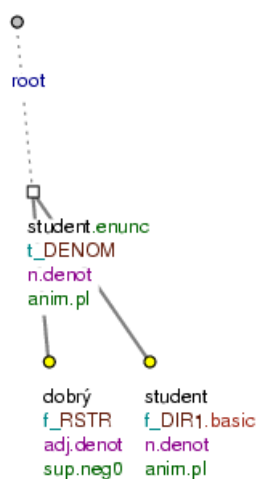
nejlepší {student} ze studentů obr. 5.207

Obrázek 5.206. Aktuální elipsa řídicího substantiva

Modré pantofle jsou maminky, zelené bratrovy.

Obrázek 5.207. Aktuální elipsa řídicího substantiva

nejlepší ze studentů

Aktuální elipsa řídicího substantiva u členských souřadných spojení. Elipsu řídicího substantiva k syntaktickému adjektivu zachycujeme také v případech aktuální elipsy u souřadnosti členské (viz 5.6.1.2 – „Souřadnost členská, větná a smíšená“). Jedná se o taková souřadná spojení, kdy hovoříme

o dvou a více kvalitativně odlišných entitách, přičemž tyto entity v souřadném spojení pojmenujeme pouze jednou.

Jako elipsu však chápeme jen zjevné případy, ve kterých je obsahově zcela jasné, že se nejedná o rozvíjení jedné entity, ale o dvě nebo několik kvalitativně odlišných entit. V takovém případě je na místo (v povrchové podobě věty nepřítomného) pojmenování entity doplněn nový uzel, který je kopií uzlu reprezentujícího povrchově realizované pojmenování entity. Srov.:

- *modrý a červený inkoust*

= *modrý inkoust a červený inkoust.*

V souřadném spojení je aktuálně elidováno řídicí substantivum *inkoust* k vyjádřenému adjektivu *modrý* (jde o dva kvalitativně odlišné předměty, nikoli o jediný předmět). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného substantiva zkopírován uzel reprezentující vyjádřené substantivum *inkoust*.

Stejně postupujeme i tehdy, je-li rozvíjené substantivum v plurálu, tedy:

- *modré a červené inkousty*

= *modré inkousty a červené inkousty.*

Další příklady:

červené {víno} a bílé víno obr. 5.208

střední {Evropa} a východní Evropa

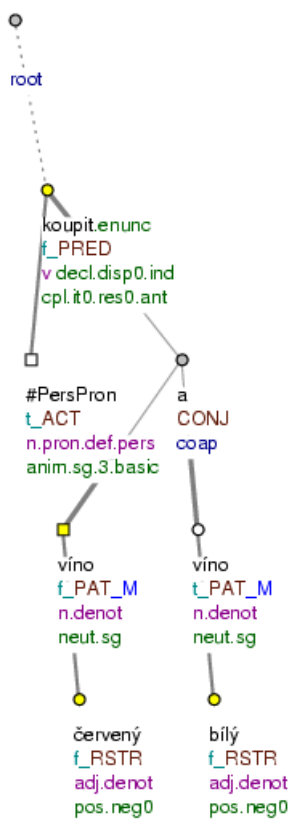
ministerstva práce a sociálních věcí a {ministerstvo} zdravotnictví

Tam, kde není sémantika jednoznačná, dáváme přednost jednodušší struktuře: souřadné spojení je zachyceno, jako by se jednalo o jednu entitu, koordinace adjektiv závisí na uzlu reprezentujícím vyjádřené substantivum; například:

staří a nemocní lidé obr. 5.209

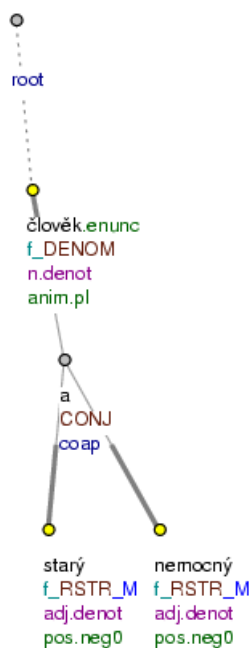
obchody s dámskou {konfekce} a pánskou konfekcí

Obrázek 5.208. Aktuální elipsa řídicího substantiva u členských souřadných spojení

Koupil červené a bílé víno.

Obrázek 5.209. Členské souřadné spojení, ve kterém je dána přednost jednodušší struktury

staří a nemocní lidé

5.12.1.2.2. Gramatická elipsa řídicího substantiva

Nelze-li chybějící řídicí člen syntaktických adjektiv jednoznačně určit v kontextu (jde o případ gramatické elipsy), je elipsa zachycena pomocí nově vytvořeného uzlu se zástupným t-lematem #EmpNoun. Srov.:

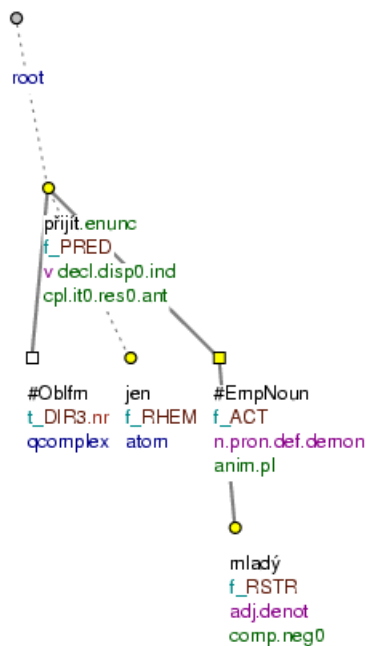
- *Přišli jen {#EmpNoun.ACT} mladší.*

V klauzi není vyjádřeno řídicí substantivum k vyjádřenému adjektivu *mladší*. V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto substantiva (pokud se nejedná o aktuální elipsu) doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #EmpNoun. Srov. obr. 5.210.

Další příklad:

Uvolněte místa {#EmpNoun.ACT} starším.

Obrázek 5.210. Gramatická elipsa řídicího substantiva

Přišli jen mladší.

5.12.1.3. Elipsa řídicí klauze

Pokud u klauze, kterou interpretujeme jako závislou (viz k tomu 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“ a 5.5 – „**Závislé slovesné klauze**“), není v povrchové podobě věty vyjádřena klauze řídicí, je na tuto pozici do tektogramatického stromu vždy doplněn nový uzel, který tuto řídicí klauzi reprezentuje. Anotace se liší podle toho, zda se jedná o aktuální elipsu, nebo o elipsu gramatickou, a podle toho, zda je závislá klauze vztažná, nebo obsahová či adverbialní.

Pozor! Za elipsu řídicí klauze považujeme i případy osamostatněné závislé klauze.

K obsahovým, adverbialním a vztažným klauzím viz 5.5 – „**Závislé slovesné klauze**“.

Elipsa řídicí klauze k závislé klauzi obsahové a adverbialní. Elipsu řídicí klauze k závislé klauzi obsahové a adverbialní zachycujeme obdobně jako elipsu řídicího slovesa. Na místo řídicího uzlu závislé klauze je doplněn nový uzel podle pravidel v 5.12.1.1 – „Elipsa řídicího slovesa“ (uzel je buď kopií uzlu slovesa z předcházejícího nebo následujícího kontextu, nebo nejde-li o případ aktuální elipsy, má doplněný uzel t-lemma #EmpVerb). Efektivní kořen závislé klauze dostane příslušný funktor podle významu pořadící spojky.

Srovnej:

- *Co {#EmpVerb.PRED} <když> narazí.COND na padělek?*

K závislé klauzi podmínkové je v konstrukci elidována její klauze řídicí. Na pozici řídicího uzlu efektivního kořene závislé klauze bude proto doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #EmpVerb.

Další příklady:

(Neodešla.)

{odejít.PRED} <Protože> by to nestihla.CAUS obr. 5.211

(*Nebudu se s tebou o tom bavit.*)

{*bavit*.PRED} *Aspoň <pokud> budeš*.COND *takový*.

A co {stát_se.PRED} *<kdyby> Maastricht v neděli neprošel*.COND? (*Evropa s úlevou vítá výsledek galského referenda, pro samé ulehčení si však zapomíná zodpovědět důležitou otázku. Co by se stalo, kdyby ve Francii Maastricht neprošel?*)

Elipsa řídicí klauze k závislé klauzi vztažné. Elipsu řídicí klauze k závislé klauzi vztažné zachycujeme obdobně jako elipsu řídicího substantiva. Na místo řídicího uzlu závislé klauze (respektive jejího efektivního kořene) je doplněn nový uzel podle pravidel v 5.12.1.2 – „Elipsa řídicího substantiva“ (uzel je buď kopií uzlu substantiva z předcházejícího, případně následujícího kontextu klauze, nebo nejde-li o případ aktuální elipsy, má doplněný uzel t-lemma #EMPNOUN). Efektivní kořen závislé klauze dostane funktor RSTR.

Příklad:

(*Čtu všechny knihy*).

{*kniha*.DENOM} *Které jsou*.RSTR *dobrodružné*. obr. 5.212

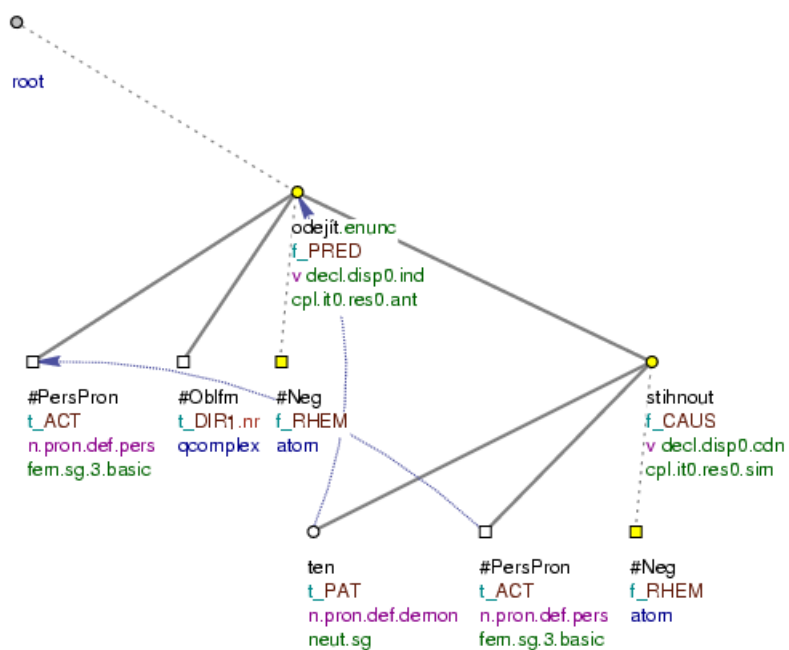
Pozor! Elipsa řídicího členu k závislé klauzi vztažné může být spojena s elipsou řídicího slovesa (klauze). Pak je do tektogramatického stromu doplněn jak uzel pro řídicí substantivum, tak uzel pro řídicí sloveso. Srov.:

- *Přijde o možnost získávat nesrovnatelně vyšší úroky, než jakými jsou úročeny srovnatelné vklady ostatních klientů.*

= *Přijde o možnost získávat nesrovnatelně vyšší úroky, než jsou úroky, jakými jsou úročeny srovnatelné vklady ostatních klientů.*

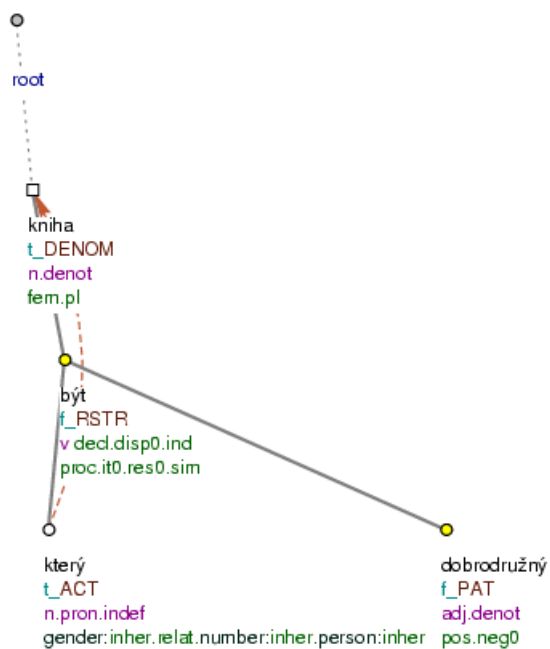
Do konstrukce bude doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #EMPVERB pro řídicí sloveso závislé srovnávané klauze (FUNCTOR=CPR); nejedná se o aktuální elipsu. Zároveň bude zkopírován uzel pro vyjádřené substantivum *úroky* na pozici řídicího substantiva závislé vztažné klauze. Zkopírovaný uzel dostane funktor ACT a bude záviset na doplněném uzlu pro prázdné sloveso.

Obrázek 5.211. Elipsa řídící klauze k závislé klauzi adverbialní

(Neodešla.) Protože by to nestihla.

Obrázek 5.212. Elipsa řídící klauze k závislé klauzi vztahné

(Čtu všechny knihy). Které jsou dobrodružné.

5.12.1.4. Elipsa řídicího členu při zachycování významové struktury některých konstrukcí

Při zachycování některých složitějších konstrukcí interpretujeme v hloubkové struktuře těchto konstrukcí doplnění, které v povrchové podobě věty mohou, ale nemusí být realizována, do tektogramatického stromu jsou však vždy doplněna z důvodu úplného zachycení významové struktury věty (případ gramatické elipsy). Nejsou-li tedy tato doplnění v povrchové podobě věty přítomna, nahrazujeme je v tektogramatickém stromě nově vytvořenými uzly se zástupnými t-lematy. Jedná se o následující případy, které jsou blíže popsány v příslušných sekcích o jednotlivých konstrukcích:

- elipsa řídicího členu v konstrukcích se srovnáním, ve kterých se doplňuje nový uzel se zástupným t-lematem #Equal (více viz 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“),
- elipsa řídicího členu v konstrukcích s významem omezení, ve kterých se doplňuje nový uzel se zástupným t-lematem #Total (více viz 7.6.1 – „Význam „omezení““),
- elipsa řídicího členu v konstrukcích se závislou klauzí účinkovou, ve kterých se doplňuje nový uzel se zástupným t-lematem #AsMuch (více viz 7.7 – „**Konstrukce se závislou klauzí účinkovou**“),
- doplňování uzlu se zástupným t-lematem #Idph při zachycování některých identifikačních frází (více viz 7.8 – „**Identifikační výrazy**“),

K těmto případům elipsy volně přiřazujeme:

- doplňování uzlu se zástupným t-lematem #Forn při zachycování cizojazyčných frází (více viz 7.9 – „**Cizojazyčné výrazy**“),
- doplňování uzlu se zástupným t-lematem #Separ při zachycování souřadných spojení (více viz 5.6 – „**Souřadnost**“).

5.12.2. Elipsa závislého členu

Elipsa závislého členu je takový případ elipsy, kdy v povrchové podobě věty není přítomno nějaké závislé doplnění, které je však obsaženo ve významu věty. V tektogramatických stromech zachycujeme primárně elipsu obligatorních valenčních doplnění (viz 5.12.2.1 – „Elipsa obligatorního doplnění“). Elipsu neobligatorních doplnění zachycujeme jen výjimečně (viz 5.12.2.2 – „Elipsa neobligatorního doplnění“).

V této sekci popisujeme elipsu závislého členu v obecných případech, kdy elidované závislé doplnění nelze zachytit jako společné rozvíetí souřadně spojených členů. Elipsu v souřadných spojeních popisujeme zvlášť - viz 5.12.3 – „Elipsa a princip společného rozvíetí u souřadného spojení“.

5.12.2.1. Elipsa obligatorního doplnění

Elipsa obligatorního doplnění je takový případ elipsy, kdy v povrchové podobě věty není přítomno některé obligatorní valenční doplnění řídicího slova.

Uzly reprezentující slova s valencí (slovesa, substantiva, adjektiva a příslovce, viz 5.2 – „**Valence**“), a to i takové, které jsou do tektogramatického stromu zkopírované podle pravidel v 5.12.1 – „Elipsa řídicího členu“, mají vyplněný valenční rámec: obligatorní valenční doplnění daného slova (obsažená v přiřazeném valenčním rámci) jsou vždy reprezentována uzlem v tektogramatickém stromě. V povrchové podobě věty nepřítomná obligatorní valenční doplnění jsou v tektogramatickém stromě zastoupena nově vytvořenými uzly se zástupnými t-lematy.

K tomu viz i 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

!!! K zachycení valence v PDT viz 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

Různé případy elipsy obligatorního valenčního doplnění jsou v anotaci odlišeny různými typy zástupných t-lemat. I zde odlišujeme elipsu aktuální a gramatickou.

Elipsa obligatorních doplnění se nezachycuje:

- je-li řídicím uzlem uzel s nějakým zástupným t-lematem (který zastupuje slovo s valencí).

Zastupuje-li například uzel s t-lematem #PersPron sloveso (koreferovaným členem je například řídicí sloveso nějaké klauze), nejsou již pod tímto uzlem doplněny uzly, které by reprezentovaly valenční doplnění zastoupeného slovesa.

Podobně nejsou pod uzlem se zástupným t-lematem #EmpVerb nebo #EmpNoun, který zastupuje nějaké sloveso nebo substantivum, doplněny žádné uzly představující případné obligatorní aktanty, které nejsou přítomny v povrchové podobě věty (tedy ani aktor).

Výjimka: Na uzel představující prázdné sloveso (na uzel s t-lematem #EmpVerb) může být nově vytvořený uzel (reprezentující výraz nepřítomný v povrchové podobě věty) doplněn jen z důvodu zaznačení gramatických koreferenčních vztahů (viz 8.2 – „Gramatická koreference“), případně kvůli zaznačení druhé závislosti u doplňků (viz 5.10 – „Doplňek (dvojí závislost)“).

Fakultativní aktant. Není-li v povrchové podobě věty vyjádřen fakultativní aktant, uvažujeme na tektogramatické rovině zatím vždy tak, že nepřítomnost fakultativního aktantu je dána jeho fakultativností a elipsu u těchto aktantů tedy nezachycujeme. V povrchové podobě nepřítomná fakultativní valenční doplnění tudíž zpravidla nejsou v tektogramatickém stromě reprezentována žádným uzlem (viz k tomu i zdůvodnění v 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“).

Výjimka: V tektogramatickém stromě může být vytvořen nový uzel pro (v povrchové podobě věty nepřítomný) fakultativní aktant jen z důvodu zaznačení gramatických koreferenčních vztahů (viz 8.2 – „Gramatická koreference“), případně kvůli zaznačení druhé závislosti u doplňků (viz 5.10 – „Doplňek (dvojí závislost)“). Elipsa fakultativního aktantu může být též zachycena jako společné rozvíjení souřadných spojení (k tomu viz 5.12.3.1 – „Aktuální elipsa neobligatorního doplnění v souřadném spojení“).

5.12.2.1.1. Aktuální elipsa obligatorního aktantu (zástupné t-lemma #PersPron, #Cor, #QCor a #Rcp)

Za případy aktuální elipsy závislého obligatorního aktantu považujeme takové případy, ve kterých je na základě předchozího (případně následujícího) kontextu možné jednoznačně určit koreferovaný člen elidovaného doplnění.

T-lemata nově vytvořených uzlů za elidovaná valenční doplnění jsou odlišena zejména podle druhu koreferenčního vztahu (koreference textová a gramatická; viz 8 – „Koreference“) a vyjadřují též jednotlivé specifické typy elidování:

- **aktuálně elidovaný aktant, který není ve vztahu gramatické koreference.**

Nově vytvořený uzel pro aktuálně elidovaný aktant, který není ve vztahu gramatické koreference, má t-lemma #PersPron. Nereprezentuje-li tento uzel s t-lematem #PersPron zájmeno 1. nebo 2. osoby je u něho vyznačena textová koreference. K tomu viz 8.3 – „Textová koreference“.

Uzlem se zástupným t-lematem #PersPron je v tektogramatickém stromě vždy zastoupen také nevyjádřený (nulový) subjekt řídicího slovesa klauze, pokud se nejedná o případy blíže nespecifikovaného aktora (t_lemma=#Unsp; viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“).

Charakteristické pro tuto aktuální elipsu je to, že elidovaná doplnění je v povrchové podobě věty zpravidla možné realizovat také lexikálně (například doplněním zájmena *on* či *ten*).

Srovnej:

- *(Firma měla doručit zboží zákazníkovi.) Doručení* {#PersPron.ACT} {#PersPron.PAT} {#PersPron.ADDR} *se však neuskutečnilo.*

Na základě kontextu je zřejmé, že všechny obligatorní aktanty substantiva *doručení* jsou aktuální elipsou (aktor = *firma*, patiens = *zboží*, adresát = *zákazník*). Do tektogramatického stromu bude na pozici každého aktantu doplněn nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #PersPron a s příslušným funktoem.

- {#PersPron.ACT} *Jsi zlý.*

Na pozici nevyjádřeného (nulového) subjektu řídicího slovesa klauze je doplněn nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #PersPron a s příslušným funktoem.

- {#PersPron.PAT} *Byl pochválen.*

Na pozici nevyjádřeného (nulového) subjektu řídicího slovesa klauze je doplněn nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #PersPron a s příslušným funktoem.

Další příklady:

(Zabalil prodavač už tu knihu?) Zabalil {#PersPron.ACT} {#PersPron.PAT} obr. 5.213

(Vedoucí tu dnes není.) Odjel na konferenci {#PersPron.ACT}

Pozor! Uzel se zástupným t-lematem #PersPron doplňujeme na pozici jakéhokoli aktuálně elidovaného obligatorního aktantu (který nemá gramatickou koreferenci) vyjadřovaného jakoukoli formou (prostým i předložkovým pádem substantiva, adjektivem, infinitivem). Uzel s t-lematem #PersPron tedy není jen v pozicích, ve kterých je nahraditelný osobním nebo přivlastňovacím zájmemem.

Pozor! T-lemma #PersPron je zástupným t-lematem i pro všechna v povrchové podobě věty vyjádřená (tedy ne jen pro elidovaná) osobní a přivlastňovací zájmena (viz 3.2 – „T-lemma a m-lemma, t-lemma a slovní forma“).

!!! Do budoucna je třeba t-lemma #PersPron vydělit jako zástupné t-lemma určené pro případy nevyjádřených i vyjádřených osobních a posesivních zájmen a pro ostatní typy aktuálně elidovaných obligatorních aktantů zavést nové t-lemma.

- **aktuálně elidovaný aktant, který je ve vztahu kontroly.**

Nově vytvořený uzel pro aktuálně elidovaný aktant, který je ve vztahu kontroly, má t-lemma #Cor.

Příklad:

Kolega má zájem {#Cor.ACT} *učit se španělsky.*

Více k případům kontroly viz 8.2.4 – „Kontrola“.

- **aktuálně elidovaný aktant, který je ve vztahu kvazikontroly.**

Nově vytvořený uzel pro aktuálně elidovaný aktant, který je ve vztahu kvazikontroly, má t-lemma #QCor.

Příklad:

Kolega má {#QCor.ACT} *zájem učit se španělsky.*

Více k případům kvazikontroly viz 8.2.5 – „Kvazikontrola“ a 5.9.3.4.2 – „Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)“.

- **aktuálně elidovaný aktant, který je ve vztahu reciprocity.**

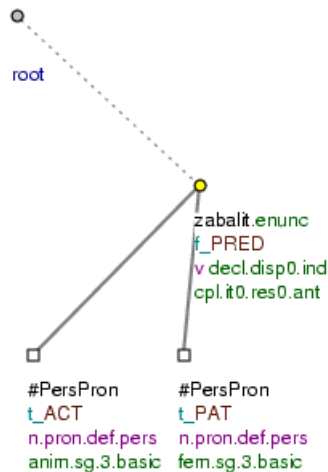
Nově vytvořený uzel pro aktuálně elidovaný aktant, který je ve vztahu reciprocity, má t-lemma #Rcp.

Příklad:

Otec a matka se každý večer hádají {#Rcp.ADDR}.

Více k případům reciprocity viz 8.2.6 – „Koreference v recipročních konstrukcích“ a 5.2.4.2 – „Reciprocita“.

Obrázek 5.213. Aktuální elipsa obligatorního aktantu

(Zabalil prodavač už tu knihu?) Zabalil.

5.12.2.1.2. Gramatická elipsa obligatorního aktantu (zástupné t-lemma #Gen a #Unsp)

Za případy gramatické elipsy závislého obligatorního aktantu považujeme takové případy, ve kterých nelze na základě předchozího (případně následujícího) kontextu jednoznačně určit koreferovaný člen elidovaného doplnění.

Jde o následující dva typy:

- **všeobecný aktant.**

Nově vytvořený uzel pro všeobecný aktant má t-lemma #Gen.

Příklad:

Do této buchy se dává sůl {#Gen.ACT}

- **blíže nespecifikovaný aktor.**

Nově vytvořený uzel pro blíže nespecifikovaný aktor má t-lemma #Unsp.

Příklad:

Psali to v novinách {#Unsp.ACT}

Více k případům všeobecného aktantu a blíže nespecifikovaného aktoru viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“.

5.12.2.1.3. Elipsa obligatorního volného doplnění (zástupné t-lema #Oblfm a #Rcp)

U elidovaných obligatorních volných doplnění rozlišujeme aktuální a gramatickou elipsu jen částečně.

U elidovaných obligatorních volných doplnění rozlišujeme zástupnými t-lematy nově vytvořených uzlů následující dva typy:

- **elidované obligatorní volné doplnění, které je ve vztahu reciprocit.**

Nově vytvořený uzel pro elidované obligatorní volné doplnění, které je ve vztahu reciprocit, má t-lema #Rcp.

Příklad:

Poslanci přehazují návrh zákona mezi klubem a sněmovnou {#Rcp.DIR3}

Více k případům reciprocit viz 8.2.6 – „Koreference v recipročních konstrukcích“ a 5.2.4.2 – „Reciprocita“.

- **ostatní elidovaná obligatorní volná doplnění.**

Nově vytvořený uzel pro elidované obligatorní volné doplnění, které není ve vztahu reciprocit, má t-lema #Oblfm.

Příklady:

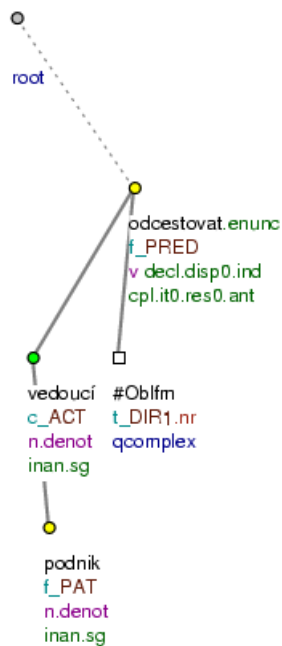
Vedoucí podniku odcestoval {#Oblfm.DIR1} obr. 5.214

Ten vypadá! {#Oblfm.MANN}

Pozor! Přiřazení zástupného t-lematu #Oblfm může být v některých případech limitováno jinými anotačními pravidly. V konstrukcích s významem srovnání (viz 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“), omezení (viz 7.6.1 – „Význam „omezení““) a v konstrukcích se závislou klauzí účinkovou (viz 7.7 – „**Konstrukce se závislou klauzí účinkovou**“) může uzel reprezentující nevyjádřené obligatorní volné doplnění získat t-lema #Equal, #Total nebo #AsMuch. Ohodnocení uzlu t-lematem #Equal, #Total nebo #AsMuch má přednost před ohodnocením t-lematem #Oblfm.

!!! U nepřítomných obligatorních volných doplnění nejsou zatím žádným zvláštním způsobem rozlišeny případy, ve kterých je nepřítomnost způsobena aktuální elipsou a ve kterých nikoliv (koreferenční vztahy se u těchto doplnění také zatím nezaznačují). Navíc se ukazuje, že možnost vypustit obligatorní volné doplnění není vždy jen důsledek aktuální elipsy na straně jedné, nebo procesu zevšeobecnění na straně druhé (jako tomu je u obligatorních aktantů). Přistupuje zde navíc otázka ne/vypustitelnosti doplnění v povrchové podobě věty.

Obrázek 5.214. Elipsa obligatorního volného doplnění

Vedoucí podniku odcestoval.

5.12.2.2. Elipsa neobligatorního doplnění

Elipsu neobligatorních doplnění primárně nezachycujeme. Uzly reprezentující v povrchové podobě věty nevyjádřená neobligatorní doplnění jsou do tektogramatického stromu doplňována ve dvou specifických případech:

- **v konstrukcích s kontrolou.**

Z důvodu zachycení gramatických koreferenčních vztahů v konstrukcích s kontrolou jsou v některých případech do tektogramatického stromu doplněny nové uzly pro nevyjádřené nevalenční benefaktory (pro doplnění s funktorem BEN). Těmto uzlům je přiřazováno zástupné t-lemma #Benef.

Více k těmto konstrukcím viz 8.2.4 – „Kontrola“.

- **u souřadných spojení.**

Elipsa neobligatorních doplnění (volných doplnění i fakultativních aktantů) u souřadných spojení je popsána v 5.12.3 – „Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení“.

5.12.3. Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení

K elipsám řídicích a závislých členů dochází zejména v souřadných spojeních. Doplnování v povrchové podobě věty nevyjádřených řídicích členů se řídí pravidly uvedenými v 5.12.1 – „Elipsa řídicího členu“.

Doplnování v povrchové podobě věty nevyjádřených obligatorních valenčních doplnění souřadně spojených členů se řídí jednak pravidly uvedenými v 5.12.2.1 – „Elipsa obligatorního doplnění“ a jednak pravidly o společném rozvití (viz 5.6.1.1 – „Společné rozvití souřadně spojených členů“), přičemž jsou preferována pravidla o společném rozvití.

Obligatorní valenční doplnění (často elidovaná společně s řídicím členem souřadně spojeného členu) jsou tedy zpravidla zachycena pomocí pravidel o společném rozvití a nikoli pomocí nově vytvořených uzlů se zástupnými t-lematy. V důsledku toho často nemusí být do tektogramatického stromu doplněn žádný nový uzel za elidované závislé doplnění. Srov.:

- *Jirka dárek nejen vyrobil, ale i pěkně zabalil.*

= *Jirka dárek nejen vyrobil, ale Jirka dárek i pěkně zabalil.*

Obligatorní aktor a patiens slovesa *zabalit* jsou aktuálně elidovány, neopakují se z předcházejícího kontextu. Protože však vyjádřený aktor *Jirka* a vyjádřený patiens *dárek* lze zachytit jako společné rozvití koordinačně spojených sloves *vyrobit* a *zabalit*, nebudou do tektogramatického stromu doplněny žádné nové uzly reprezentující elidovaná závislá doplnění. Srov. obr. 5.215.

Pomocí společného rozvití mohou být v souřadných strukturách zachycena i obligatorní valenční doplnění, která v povrchové podobě věty nejsou vůbec vyjádřena, ani u jednoho členu souřadného spojení. Do tektogramatického stromu se doplní pouze jeden nově vytvořený uzel s příslušným zástupným t-lematem a zachytí se jako společné rozvití. Srov.:

- *Sedl si a čekal na vlak.*

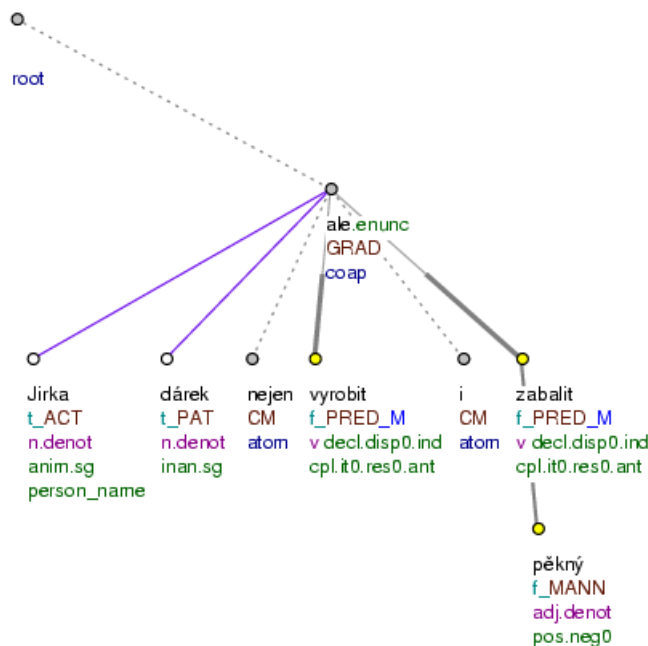
Elidovaný aktor obou souřadně spojených sloves se zachytí pomocí jednoho nově vytvořeného uzlu se zástupným t-lematem #PersPron, který bude jako společné rozvití přímým potomkem kořene souřadné struktury. Srov. obr. 5.216.

- *Časté zalévání a hnojení je nezbytné.*

Elidovaný aktor a patiens souřadně spojených substantiv se zachytí pomocí nově vytvořených uzlů se zástupnými t-lematy, které budou jako společná rozvití přímými potomky kořene souřadné struktury.

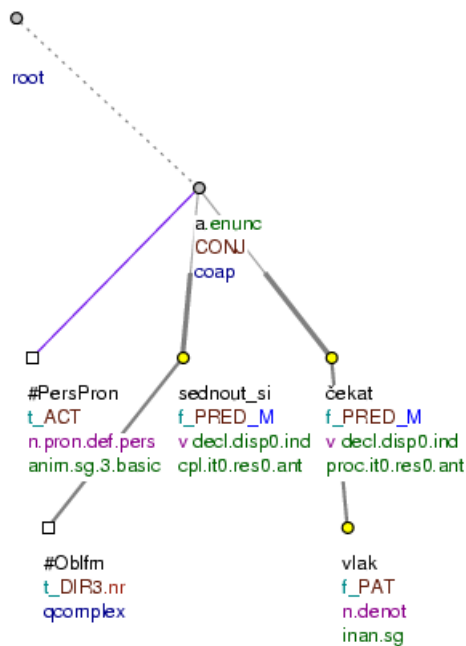
Další příklady viz i 5.6 – „Souřadnost“.

Obrázek 5.215. Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení

Jirka dárek nejen vyrobil, ale i pěkně zabalil.

Obrázek 5.216. Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení

Sedl si a čekal na vlak.

5.12.3.1. Aktuální elipsa neobligatorního doplnění v souřadném spojení

Vzhledem k možnosti společného rozvití (viz 5.6.1.1 – „Společné rozvití souřadně spojených členů“) zachycujeme v souřadných spojeních i aktuální elipsu neobligatorního doplnění (zejména volného doplnění, případně fakultativního aktantu).

V těch případech, ve kterých je sémanticky (na základě dostupného kontextu) zcela jednoznačné, že závislé neobligatorní doplnění přítomné pouze u jednoho (v povrchové podobě věty nevypuštěného) členu souřadného spojení se vztahuje k oběma členům souřadného spojení, je toto neobligatorní doplnění zachyceno jako společné rozvití terminálních členů souřadné struktury.

Aktuální elipsu neobligatorního doplnění zachycujeme jak při souřadnosti členské, tak při souřadnosti větné. U souřadnosti členské se elipsa neobligatorního doplnění týká zejména doplnění s funktořem RSTR (může jít ale i o doplnění s jinými funktoři). U souřadnosti větné se elipsa neobligatorního doplnění týká celé řady funktořů volných doplnění.

Srovnej:

- *zlevněné šály a rukavice*

= *zlevněné šály a zlevněné rukavice.*

Volné doplnění *zlevněný* je společným rozvitím souřadně spojených jmen *šála* a *rukavice*.

- *nové knihy a časopisy*

= *nové knihy a nové časopisy.*

Volné doplnění *nový* je společným rozvitím souřadně spojených jmen *kniha* a *časopis*. Srov. obr. 5.217.

- *hodný otec a dědeček*

= *hodný otec a hodný dědeček* (1 osoba).

Volné doplnění *hodný* je společným rozvitím souřadně spojených jmen *otec* a *dědeček*.

- *Včera dal kytku Jirka Marii a také Milan Jiřině.*

= *Včera dal kytku Jirka Marii a také dal včera kytku Milan Jiřině.*

Volné doplnění času *včera* a patiens *kytka* jsou zachyceny jako společné rozvití souřadně spojených sloves *dát* a *dát*. Srov. obr. 5.219.

Není-li sémanticky jednoznačné, že neobligatorní doplnění přítomné u jednoho členu souřadného spojení rozvíjí i druhý člen spojení (častější případ), není toto doplnění zachyceno jako společné rozvití a je zachyceno jako závislé doplnění jen jednoho členu souřadného spojení. Srov.:

- *modrá šála a rukavice*

= *modrá šály a rukavice* (rukavice nemusí být modré).

Volné doplnění *modrý* není společným rozvitím koordinálně spojených jmen *šála* a *rukavice*. Srov. obr. 5.218.

- *Kytka dal včera Jirka Marii a Milan Jiřině.*

= *Včera dal kytku Jirka Marii a Milan dal kytku Jiřině* (nemusí být jasné, že Milan dal kytku Jiřině také včera).

Volné doplnění času *včera* není zachyceno jako společné rozvití. Jako společné rozvití je zachycen pouze patiens *kytka*. Srov. obr. 5.220.

Případy aktuální elipsy neobligatorního doplnění u souřadných spojení je na tektogramatické rovině vždy možné zachytit jako společné rozvití, není proto nutné zavádět pro elidovaná neobligatorní doplnění nějaké nové zástupné t-lema.

Výjimka: V případě, že doplnění, které by mohlo být společným rozvitím, je vzhledem k některému z terminálních členů souřadné struktury volným doplněním a vzhledem k jinému je aktantem (vyžaduje zapsání odlišné hodnoty funktoru), není dané doplnění zachyceno jako společné rozvití, ale musí být doplněno (pomocí nově vytvořených uzlů) jako závislý uzel s odpovídajícími hodnotami funktorů ke každému terminálnímu členu souřadné struktury. V těch případech, kdy podle povrchového slovosledu zachytíme vyjádřené doplnění jako aktant, je třeba neobligatorní volné doplnění zachytit nově vytvořeným uzlem. Protože pro tyto případy nebylo zavedeno zástupné t-lema, je na pozici elidovaného neobligatorního volného doplnění zkopírován uzel vyjádřeného doplnění.

Srovnej:

- *prezident a zakladatel firmy*

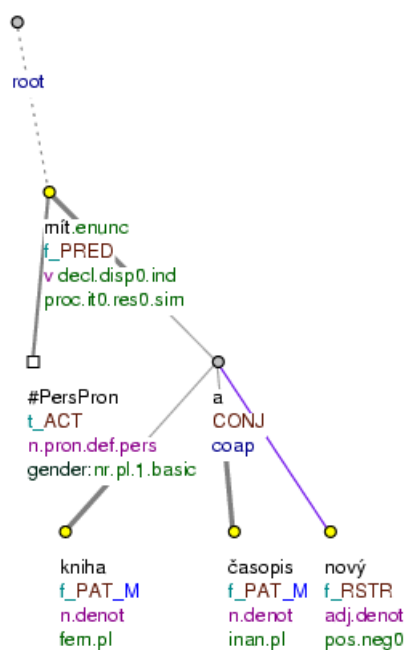
= *prezident firmy a zakladatel firmy*

Doplnění *firma* nemůže být společným rozvitím souřadně spojených jmen, protože substantivum *prezident* předpokládá volné doplnění s funktořem APP, zatímco substantivum *zakladatel* vyžaduje aktant s funktořem PAT. Uzel reprezentující substantivum *firma* bude proto zachycen jako uzel s funktořem PAT závislý jen na uzlu pro substantivum *zakladatel*. Na pozici doplnění s funktořem APP bude zkopírován uzel reprezentující vyjádřené substantivum *firma*.

Srovnej zachycení skupiny *zakladatel a prezident firmy* v 5.6.1.1 – „Společné rozvití souřadně spojených členů“.

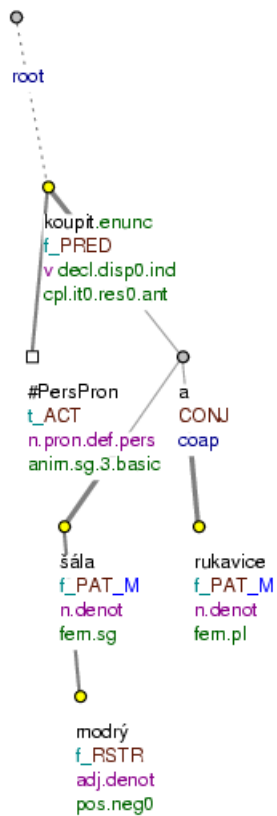
!!! Jde o prozatímní řešení.

Obrázek 5.217. Aktuální elipsa neobligatorního doplnění

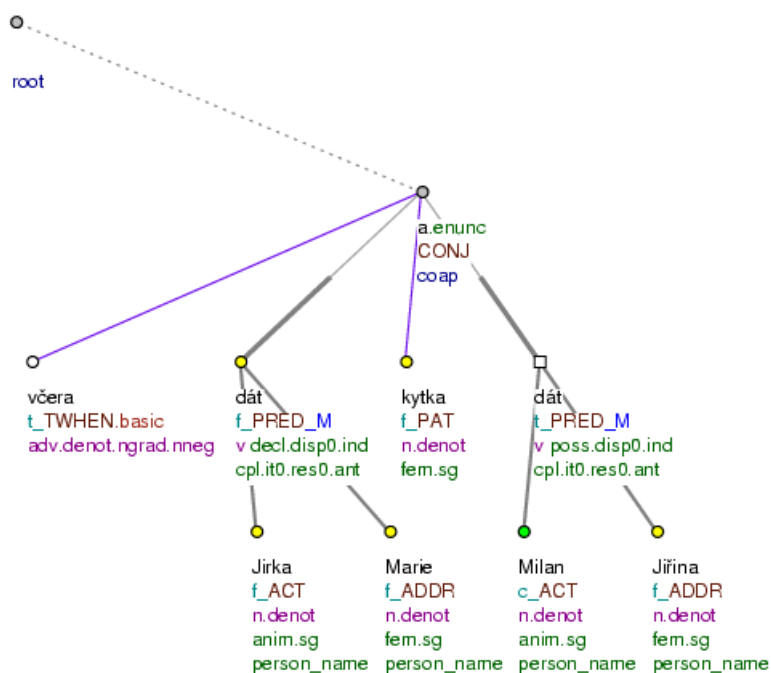
Máme nové knihy a časopisy.

Obrázek 5.218. Konstrukce, ve které není zachycena elipsa neobligatorního doplnění

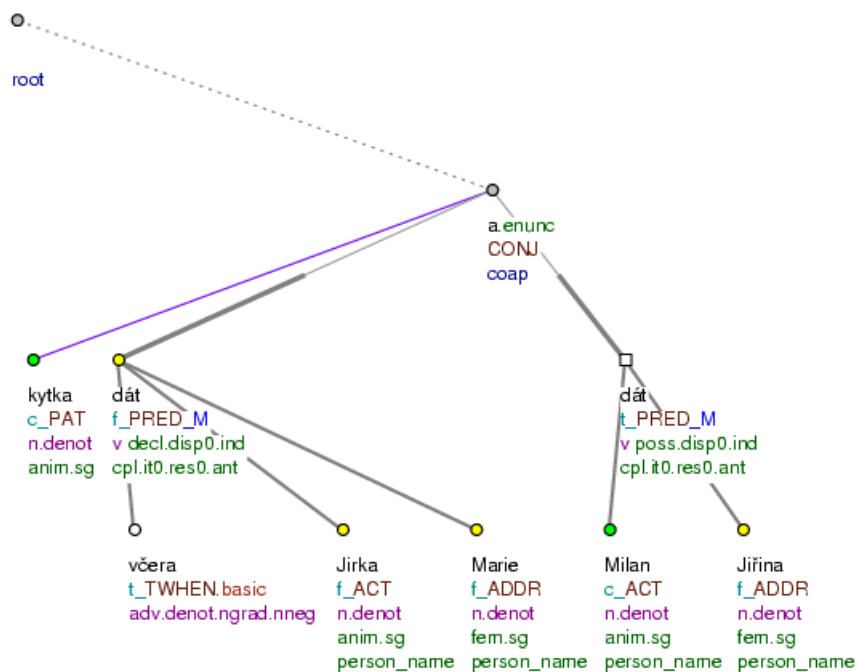
Koupil modrou šálu a rukavice.

Obrázek 5.219. Aktuální elipsa neobligatorního doplnění

Včera dal kytku Jirka Marii a Milan Jiřině.

Obrázek 5.220. Konstrukce, ve které není zachycena elipsa neobligatorního doplnění

Kytku dal včera Jirka Marii a Milan Jiřině.

5.13. Modalita a negace

Modalita. Různé způsoby vyjádření modalit jsou v tektogramatických stromech zachyceny různými prostředky:

- větná modalita je zachycena atributem `sentmod`.

Viz 4.7 – „Atribut `sentmod`“.

- deontická modalita je zachycena gramatémem `deontmod`.

Viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modalit (deontmod)“.

- dispoziční modalita je zachycena gramatémem `dispmod`.

Viz 4.5.11 – „Gramatém dispoziční modalit (dispmod)“.

- slovesná modalita je zachycena gramatémem `verbmod`.

Viz 4.5.9 – „Gramatém slovesné modalit (verbmod)“.

- modální částice (výrazy s modálním významem) jsou reprezentovány samostatnými uzly s funktoři `MOD` a `ATT`.

Viz 6.7 – „Funktoři pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbialní výrazy“.

Modální a (fázové) predikáty jsou popsány v 5.9.1 – „Modální a fázové predikáty“. Kvazimodální (a kvazifázové) predikáty v 5.9.2 – „Kvazimodální a kvazifázové predikáty“.

Negace. Rozlišujeme dva typy negace a afirmace:

- **lexikální negace.**

Lexikální negaci rozumíme užití negačního morfému (předpony, zápornky *ne-*) k vytvoření záporné podoby slov, a to substantiv (*nepřítel*, *nedochvilnost*), adjektiv (*nelaskavý*, *nestálý*) a adverbii (*nedobře*, *nezajímavě*).

Záporná podoba těchto slov, která jsou reprezentována uzlem, jejichž t-lemma má kladnou podobu, je zachycena hodnotou `neg1` v gramatému `negation` (viz 4.5.7 – „Gramatém negace (negation)“) u tohoto uzlu.

Lexikální negace je popsána v 4 – „Komplexní uzly a gramatémy“.

- **syntaktická negace a afirmace.**

Syntaktickou negaci a afirmaci rozumíme prostředky, jimiž se popírá (nebo potvrzuje) platnost obsahu výroky (celé nebo jen její části). Jsou to zejména:

- užití negačního morfému (předpony, zápornky *ne-*) k vytvoření záporné podoby slovesa (*Pavel včera nepřišel*).
- užití částice (zápornky) *ne* k popření nějakého doplnění ve větě (*Pavel přišel ne na návštěvu*).
- užití odpověďových částic *ne*, *nikoli/v*, *ano* (*Ano, já přijdu zítra*).

Předpona „ne-“ u záporné podoby slovesa. Předponu *ne-* (negační morfém, zápornku) u záporné podoby slovesa reprezentujeme v tektogramatických stromech samostatným uzlem se zástupným t-lematem `#Neg`. T-lemma uzlu reprezentujícího sloveso má podobu kladnou.

Srovnej:

- *Pavel včera nepřišel.* {#Neg}

Záporná podoba slovesa *nepřijít* bude v tektogramatickém stromě reprezentována jako dva uzly: uzlem reprezentujícím sloveso (v kladné podobě, $t_lemma=pr\dot{i}jit$) a nově vytvořeným uzlem se zástupným t-lematem #Neg reprezentujícím negaci.

Pozor! Uzel s t-lematem #Neg doplňujeme podle kladného nebo záporného významu slovesa i pod nově vytvořené - zkopírované uzly reprezentující slovesa (pod uzel pro prázdné sloveso ($t_lemma=EmpVerb$) se uzel reprezentující syntaktickou negaci nedoplňuje). Viz k tomu 5.12.1.1.1 – „Aktuální elipsa řídicího slovesa“.

Pozor! Uzel reprezentující syntaktickou negaci také nezachycujeme jako společné rozvití souřadně spojených sloves, ale pro každé souřadně spojené sloveso je podle kladného nebo záporného významu uzel syntaktické negace buď doplněn, nebo doplněn není. Srovnej:

- *Nebyl ani zraněn, ani polapen.*

Uzel reprezentující syntaktickou negaci ($t_lemma=#Neg$) bude doplněn ke každému uzlu reprezentujícímu koordinačně spojené sloveso (nebude tedy zachycen jako společné rozvití).

Samostatná slova: „ne“, „nikoli/v“, „ano“. Samostatná slova *ne*, *nikoli/v* a *ano* jsou v tektogramatických stromech reprezentována samostatnými uzly s t-lematy *ne*, *nikoli*, *nikoliv* a *ano*.

Srovnej:

- *Pavel přišel ne na návštěvu.*

Záporka *ne* bude reprezentována samostatným uzlem s t-lematem *ne*.

Podrobná pravidla anotace prostředků pro syntaktickou negaci a afirmaci viz 7.13 – „Negační a afirmační výrazy“.

Kapitola 6. Funktory a subfunktory

V této kapitole jsou popsány všechny používané funktory a subfunktory.

Funktory. *Funktory* chápeme jako sémantické ohodnocení syntaktického vztahu závislosti, jako funkce doplnění (lexikálních jednotek) ve větě struktuře.

Z takto obecně vymezených funktorů se vydělují:

- funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí (viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“), které vyjadřují nezávislost a určují typ konstrukce:

PRED, DENOM, VOCAT, PARTL, PAR.

Viz 6.1 – „**Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí**“.

- funktory pro kořeny souřadných struktur (viz 5.6 – „**Souřadnost**“), popisující významový druh souřadného spojení:

ADVS, CONFR, CONJ, CONTRA, CSQ, DISJ, GRAD, REAS, APPS, OPER.

Viz 6.12 – „**Funktory pro významy souřadných spojení**“.

- funktory pro závislé části víceslovných lexikálních jednotek:

CPHR, DPHR, CM.

Viz 6.8 – „**Funktory pro víceslovné lexikální jednotky a cizojazyčné výrazy**“ a 6.12.4 – „**Funktor pro modifikátory souřadného spojení (CM)**“.

- funktor pro uzly reprezentující cizojazyčné výrazy:

FPHR.

Viz 6.8.3 – „**FPHR**“.

- funktory atomických uzlů (viz 2.2 – „**Atomické uzly**“):

ATT, MOD, PREC, RHEM, INTF.

Viz 6.7 – „**Funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbialní výrazy**“.

Funktory můžeme třídít podle různých kritérií do různých skupin. Základní rozdělení funktorů je rozdělení podle toho, na jakém slovním druhu je lexikální jednotka, které funktor přidělujeme, závislá. Rozlišujeme funktory užívané jen pro uzly závislé na substantivu (*substantivní funktory*) a funktory pro doplnění, která jsou primárně závislá na slovesu (*slovesné funktory*).

Jiným neméně důležitým kritériem třídění funktorů je kritérium valence, které bylo popsáno v 5.2 – „**Valence**“; valenční kritérium rozděluje funktory na funktory pro aktanty a funktory pro volná doplnění.

V této kapitole třídíme funktory podle jejich významové příbuznosti a zahrnujeme do tohoto třídění i ostatní hlediska uvedená výše.

U každého uzlu se informace o jeho funktoru ukládá do atributu `functor`. Viz i 6.1 – „**Hodnoty atributu functor**“.

Tabulka 6.1. Hodnoty atributu functor

ACMP	volné doplnění vyjadřující doprovod (v širokém smyslu)	<i>tatínek s maminkou.ACMP</i>	Viz 6.6.1 – „ACMP“.
ACT	aktant - aktor	<i>Otec.ACT pracuje.</i>	Viz 6.2.1 – „ACT“.
ADDR	aktant - adresát	<i>Poslal dárek příteli.ADDR</i>	Viz 6.2.4 – „ADDR“.
ADVS	kořen koordinační struktury vyjadřující odporovací vztah	<i>Viděl, ale.ADVS neslyšel.</i>	Viz 6.12.1.1 – „ADVS“.
AIM	volné doplnění vyjadřující účel	<i>Cvičí, aby zhubla.AIM</i>	Viz 6.5.1 – „AIM“.
APP	volné doplnění substantiva vyjadřující přináležitost	<i>můj.APP hrad</i>	Viz 6.10.1 – „APP“.
APPS	kořen apoziční struktury	<i>substantivum, neboli.APPS podstatné jméno</i>	Viz 6.12.2 – „Funktor pro apozici (APPS)“.
ATT	atomický výraz vyjadřující postoj mluvčího	<i>Je to samozřejmě.ATT pravda.</i>	Viz 6.7.1 – „ATT“.
AUTH	volné doplnění substantiva označující autora	<i>Nezvalovy.AUTH verše</i>	Viz 6.10.2 – „AUTH“.
BEN	volné doplnění vyjadřující ne/prospěch	<i>Pracuje pro firmu.BEN</i>	Viz 6.9.1 – „BEN“.
CAUS	volné doplnění vyjadřující příčinu	<i>Z důvodu nemoci.CAUS zavřeno.</i>	Viz 6.5.2 – „CAUS“.
CNCS	volné doplnění vyjadřující přípustku	<i>Navzdory studijním úspěchům.CNCS se v praxi neuplatnil.</i>	Viz 6.5.3 – „CNCS“.
CM	modifikátor souřadícího spojovacího výrazu	<i>otec a také.CM syn</i>	Viz 6.12.4 – „Funktor pro modifikátory souřadného spojení (CM)“.
COMPL	volné doplnění - doplněk	<i>Vrátila se unavená.COMPL</i>	Viz 6.11 – „Funktor pro doplněk (COMPL)“.
COND	volné doplnění vyjadřující podmínku	<i>Když spí.COND, nezlobí.</i>	Viz 6.5.4 – „COND“.
CONFR	kořen koordinační struktury vyjadřující konfrontační vztah	<i>Pavel se zlepšuje, kdežto.CONFR Jan dostává čtyřky.</i>	Viz 6.12.1.2 – „CONFR“.
CONJ	kořen koordinační struktury vyjadřující slučovací vztah	<i>Pavel a.CONJ Jan</i>	Viz 6.12.1.3 – „CONJ“.
CONTRA	kořen koordinační struktury vyjadřující vztah dvou vzájemně se střetávajících subjektů	<i>otec versus.CONTRA syn</i>	Viz 6.12.1.4 – „CONTRA“.
CONTRD	volné doplnění vyjadřující konfrontaci	<i>Zatímco mzdy klesají.CONTRD, ceny se zvyšují.</i>	Viz 6.9.2 – „CONTRD“.
CPHR	jmenná část složeného predikátu	<i>mít plán.CPHR</i>	Viz 6.8.1 – „CPHR“.
CPR	volné doplnění vyjadřující srovnání	<i>víc než tisíc.CPR korun</i>	Viz 6.6.2 – „CPR“.
CRIT	volné doplnění vyjadřující měřítko	<i>Seřad' slova podle abecedy.CRIT</i>	Viz 6.6.3 – „CRIT“.
CSQ	kořen koordinační struktury vyjadřující důsledkový vztah	<i>Pracoval nezodpovědně, a.CSQ proto dostal výpověď.</i>	Viz 6.12.1.5 – „CSQ“.

Funktory a subfunktory

DENOM	efektivní kořen nezávislé nominativní klauze, která není vsuvkou	<i>Základní škola</i> .DENOM	Viz 6.1.2 – „DENOM“.
DIFF	volné doplnění vyjadřující rozdíl	<i>Je vyšší o dva centimetry</i> .DIFF	Viz 6.6.4 – „DIFF“.
DIR1	volné doplnění místa odpovídající na otázku „odkud“	<i>Přijel z Prahy</i> .DIR1	Viz 6.4.1 – „DIR1“.
DIR2	volné doplnění místa odpovídající na otázku „kudy“	<i>Jdou lesem</i> .DIR2	Viz 6.4.2 – „DIR2“.
DIR3	volné doplnění místa odpovídající na otázku „kam“	<i>Přišel domů</i> .DIR3	Viz 6.4.3 – „DIR3“.
DISJ	kořen koordinační struktury vyjadřující vylučovací vztah	<i>Pojedu já, nebo ty</i> .DISJ	Viz 6.12.1.6 – „DISJ“.
DPHR	závislá část frazému	<i>křížem krážem</i> .DPHR	Viz 6.8.2 – „DPHR“.
EFF	aktant - efekt	<i>Jmenovali ho předsedou</i> .EFF	Viz 6.2.3 – „EFF“.
EXT	volné doplnění vyjadřující míru	<i>V nádobě je přesně litr vody</i> .EXT	Viz 6.6.5 – „EXT“.
FPHR	součást cizojazyčného textu	<i>cash flow</i> .FPHR	Viz 6.8.3 – „FPHR“.
GRAD	kořen koordinační struktury vyjadřující gradační vztah	<i>Běžel, ba utikal</i> .GRAD	Viz 6.12.1.7 – „GRAD“.
HER	volné doplnění vyjadřující dědictví	<i>šátek po matce</i> .HER	Viz 6.9.3 – „HER“.
ID	nominativ jmenovací a genitiv explikativní	<i>hrad Karlštejn; trest smrti</i> .ID	Viz 6.10.3 – „ID“.
INTF	atomický výraz vyjadřující „falešný podmět“	<i>Ono prší</i> .INTF	Viz 6.7.2 – „INTF“.
INTT	volné doplnění vyjadřující záměr	<i>Šel nakoupit</i> .INTT	Viz 6.5.5 – „INTT“.
LOC	volné doplnění místa odpovídající na otázku „kde“	<i>Pracuje v Praze</i> .LOC	Viz 6.4.4 – „LOC“.
MANN	volné doplnění vyjadřující způsob	<i>Mluví hlasitě</i> .MANN	Viz 6.6.6 – „MANN“.
MAT	aktant substantiva vyjadřující obsah kontejneru	<i>sklenice vody</i> .MAT	Viz 6.10.4 – „MAT“.
MEANS	volné doplnění vyjadřující prostředek	<i>Píše perem</i> .MEANS	Viz 6.6.7 – „MEANS“.
MOD	atomický výraz vyjadřující modální charakteristiku obsahu výpovědi	<i>Pracuje asi na půl úvazku</i> .MOD	Viz 6.7.3 – „MOD“.
OPER	kořen souřadné struktury vyjadřující matematickou operaci nebo interval	<i>pět až deset hodin</i> .OPER	Viz 6.12.3 – „Funktor pro matematické operace a intervaly (OPER)“.
ORIG	aktant - origo	<i>Vyrábí nábytek ze dřeva</i> .ORIG	Viz 6.2.5 – „ORIG“.
PAR	efektivní kořen vsunuté slovesné nebo nominativní klauze	<i>Přijedu 13. prosince (pátek)</i> .PAR	Viz 6.1.5 – „PAR“.
PARTL	efektivní kořen nezávislé citoslovesné klauze	<i>Hurá, vyhráli jsme!</i> .PARTL	Viz 6.1.4 – „PARTL“.
PAT	aktant - patiens	<i>Vaří oběd</i> .PAT	Viz 6.2.2 – „PAT“.
PREC	atomický výraz, který vyjadřuje návaznost klauze na předchozí kontext	<i>A pak odešel</i> .PREC	Viz 6.7.4 – „PREC“.

Funktory a subfunktory

PRED	efektivní kořen nezávislé slovesné klauze, která není vsuvkou	<i>Pavel <u>dal</u>.PRED kytku Martině.</i>	Viz 6.1.1 – „PRED“.
REAS	kořen koordinační struktury vyjadřující důvodový vztah	<i>Dostal výpověď, <u>neboť</u>.REAS pracoval nezodpovědně.</i>	Viz 6.12.1.8 – „REAS“.
REG	volné doplnění vyjadřující zřetel	<i><u>Vzhledem k počasí</u>.REG nelze nic plánovat.</i>	Viz 6.6.8 – „REG“.
RESL	volné doplnění vyjadřující účinek	<i>Mluví tak potichu, <u>že</u> mu nerozumíme.RESL</i>	Viz 6.6.9 – „RESL“.
RESTR	volné doplnění vyjadřující výjimku	<i><u>Kromě tebe</u>.RESTR tam byli všichni.</i>	Viz 6.6.10 – „RESTR“.
RHEM	atomický výraz - rematizátor	<i><u>Jen</u>.RHEM Karel odešel.</i>	Viz 6.7.5 – „RHEM“.
RSTR	volné doplnění blíže specifikující řídicí substantivum	<i><u>velký</u>.RSTR dům</i>	Viz 6.10 – „Specifické substantivní funktory“.
SUBS	volné doplnění vyjadřující substituci	<i><u>Za otce</u>.SUBS jednal strýc.</i>	Viz 6.9.4 – „SUBS“.
TFHL	volné doplnění času odpovídající na otázku „na jak dlouho?“	<i>Přijel <u>na měsíc</u>.TFHL</i>	Viz 6.3.2 – „TFHL“.
TFRWH	volné doplnění času odpovídající na otázku „ze kdy?“	<i>Přeložil jednání <u>ze soboty</u>.TFRWH na dnešek.</i>	Viz 6.3.3 – „TFRWH“.
THL	volné doplnění času odpovídající na otázky „jak dlouho?“ a „za jak dlouho?“	<i>Stihnul to <u>za týden</u>.THL</i>	Viz 6.3.4 – „THL“.
THO	volné doplnění času odpovídající na otázky „jak často?“ a „kolikrát?“	<i>Pracuju na tom <u>každý den</u>.THO</i>	Viz 6.3.5 – „THO“.
TOWH	volné doplnění času odpovídající na otázku „na kdy?“	<i>Přeložil jednání <u>ze soboty na dnešek</u>.TOWH</i>	Viz 6.3.6 – „TOWH“.
TPAR	volné doplnění času odpovídající na otázky „současně s čím?“ a „během jaké doby?“	<i><u>Během naší dovolené</u>.TPAR ani jednou nepršelo.</i>	Viz 6.3.7 – „TPAR“.
TSIN	volné doplnění času odpovídající na otázku „od kdy?“	<i>Budu pracovat <u>od zítřka</u>.TSIN</i>	Viz 6.3.8 – „TSIN“.
TTILL	volné doplnění času odpovídající na otázku „do kdy?“	<i>Udělám to <u>do pátku</u>.TTILL</i>	Viz 6.3.9 – „TTILL“.
TWHEN	volné doplnění času odpovídající na otázku „kdy?“	<i>Přijdu <u>zítra</u>.TWHEN</i>	Viz 6.3.1 – „TWHEN“.
VOCAT	efektivní kořen nezávislé vokativní klauze	<i><u>Hanko</u>.VOCAT, podej mi to.</i>	Viz 6.1.3 – „VOCAT“.

Subfunktory. Některé funktory vyžadují bližší specifikaci, přesnější vymezení svého významového vztahu. Tato bližší specifikace je vyjádřena tzv. subfunktořem.

Subfunktory jsou popsány v 6.13 – „Přesnější specifikace významu funktoru“.

!!! Funktory volných doplnění (a funktory aktantů u většiny substantiv) neprošly v PDT následnou kontrolou a sjednocením hodnot funktorů u významově stejných skupin doplnění. Tato kontrola je do budoucna nutná - v datech mohou tatáž (i lexikálně shodná) doplnění mít různý funktor. Anotace též poukázala na případy, kdy je třeba vymezení jednotlivých funktorů zpřesnit.

6.1. Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí

Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí jsou funktory, které vyjadřují nezávislost lexikální jednotky a určují typ klauze. Rozlišují se podle toho, zda klauze je interpretována jako klauze slovesná, nominativní, citoslovečná, nebo vokativní, a podle toho zda nezávislá klauze je, nebo není vsuvkou.

Seznam funktorů pro efektivní kořeny nezávislých klauzí

- PRED
- DENOM
- VOCAT
- PARTL
- PAR

Slovesné a neslovesné klauze jsou popsány v 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“. Parenthese je popsána v 5.7 – „**Parenteze**“.

Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí nesou vždy efektivní kořeny tektogramatického stromu (efektivní kořeny reprezentované věty). Přiřazujeme je i všem efektivním kořenům nezávislých klauzí zachycovaných níže ve struktuře tektogramatického stromu (zejména syntakticky nezačleněným parenhezím). Vztahy mezi funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí shrnuje 6.2 – „Vztahy mezi funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí“.

Tabulka 6.2. Vztahy mezi funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí

Funktory pro efektivní kořeny tektogramatického stromu	PRED	DENOM	VOCAT	PARTL	PAR
Funktory pro odpovídající efektivní kořeny níže v tektogramatickém stromě	PAR	PAR	VOCAT	PARTL	PAR

6.1.1. PRED

Definice funktoru PRED

Funktor PRED (predication) je funktor pro efektivní kořen nezávislé slovesné klauze, která není vsuvkou.

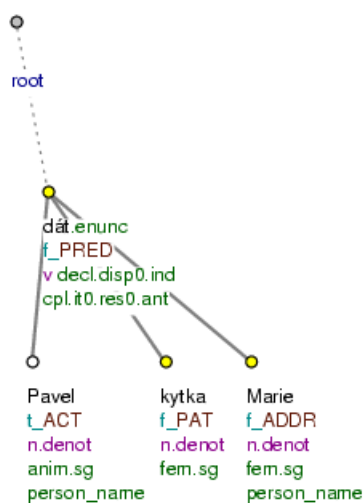
Funktor PRED náleží uzlu reprezentujícímu řídicí sloveso (predikát) nezávislé slovesné klauze, která není vsuvkou. Nezávislé slovesné klauze jsou vymezeny v 5.4.1 – „Slovesné klauze“. V uvedené sekci jsou též popsány možné formy řídicích predikátů, které reprezentujeme uzly s funktorem PRED, tj. jako efektivní kořeny těchto klauzí.

Příklad:

Pavel dal.PRED kytku Marii. obr. 6.1

Další příklady viz 5.4.1 – „Slovesné klauze“.

Obrázek 6.1. Funktor PRED

Pavel dal kytku Marii.

6.1.2. DENOM

Definice funktoru DENOM

Funktor DENOM (denomination) je funktor pro efektivní kořen nezávislé nominativní klauze, která není vsuvkou.

Funktor DENOM náleží uzlu reprezentujícímu řídicí jméno (v nominativu) nezávislé nominativní klauze, která není vsuvkou. Nezávislé nominativní klauze jsou vymezeny v 5.4.2 – „Neslovesné klauze“. V uvedené sekci jsou též popsány možné formy řídicích jmen, které reprezentujeme uzly s funktorem DENOM, tj. jako efektivní kořeny těchto klauzí.

Příklad:

Názory.DENOM *čtenářů*. obr. 6.2

Další příklady viz 5.4.2 – „Neslovesné klauze“.

Obrázek 6.2. Funktor DENOM

Názory čtenářů.

6.1.3. VOCAT

Definice funktoru VOCAT

Funktor VOCAT je funktor pro efektivní kořen nezávislé vokativní klauze.

Funktor VOCAT náleží uzlu reprezentujícímu řídicí jméno (ve vokativu) nezávislé vokativní klauze, a to i tehdy, je-li vokativní klauze vsuvkou. Nezávislé nominativní klauze jsou vymezeny v 5.4.2 – „Neslovesné klauze“. V uvedené sekci jsou též popsány možné formy řídicích jmen, které reprezentujeme uzly s funktorem VOCAT, tj. jako efektivní kořeny těchto klauzí.

Příklady:

Milá Jano.VOCAT ! obr. 6.3

Pane majore.VOCAT , hodlám zavést nové prvky. obr. 6.4

"Baryku.VOCAT , běž na místo, " volala přítelkyně. obr. 6.5

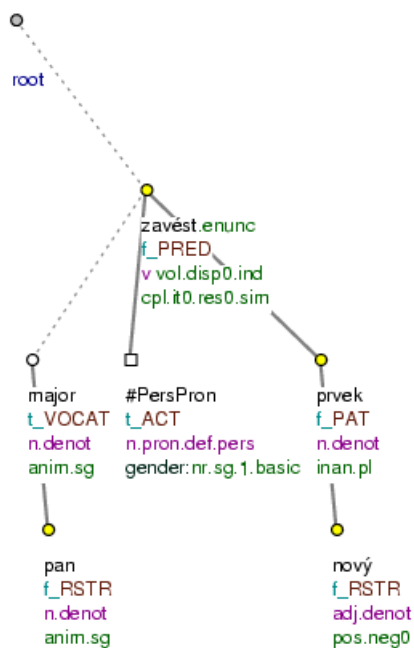
Další příklady viz 5.4.2 – „Neslovesné klauze“.

Obrázek 6.3. Funktor VOCAT

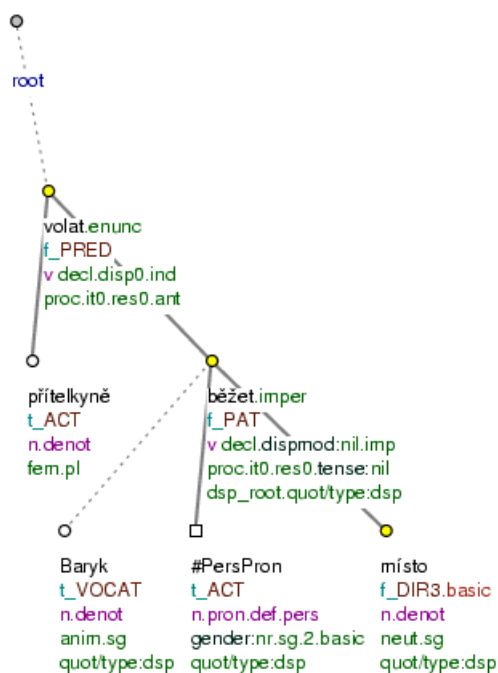
Milá Jano!

Obrázek 6.4. Funktor VOCAT

Pane majore, hodlám zavést nové prvky.

Obrázek 6.5. Funktor VOCAT

"Baryku, běž na místo," volala přítelkyně.

6.1.4. PARTL

Definice funktoru PARTL

Funktor PARTL (particle) je funktor pro efektivní kořen nezávislé citoslovečné klauze.

Funktor PARTL náleží uzlu reprezentujícímu řídicí citoslovce nebo částici nezávislé citoslovečné klauze, a to i tehdy, je-li citoslovečná klauze vsuvkou. Nezávislé citoslovečné klauze jsou vymezeny v 5.4.2 – „Neslovesné klauze“. V uvedené sekci jsou též popsány možné formy řídicích výrazů, které reprezentujeme uzly s funktorem VOCAT, tj. jako efektivní kořeny těchto klauzí.

Příklady:

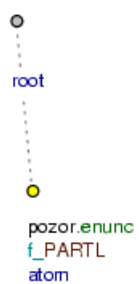
Pozor.PARTL ! obr. 6.6

Ano.PARTL to je pravda. obr. 6.7

"*Ach*".PARTL , to je škoda, " povzdechl si. obr. 6.8

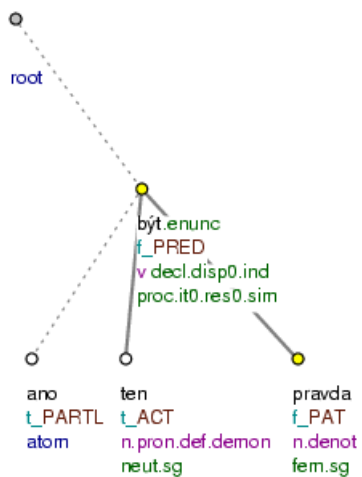
Další příklady viz 5.4.2 – „Neslovesné klauze“.

Obrázek 6.6. Funktor PARTL

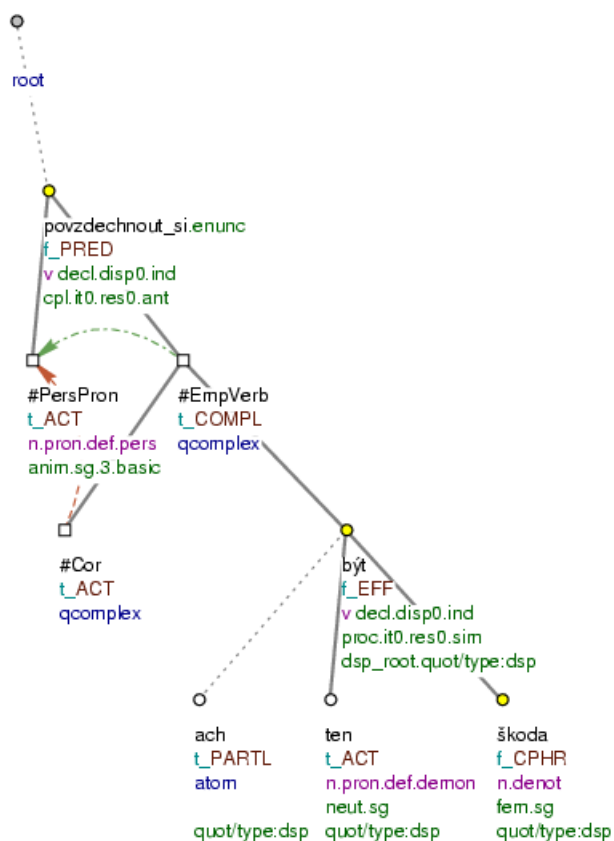
Pozor!

Obrázek 6.7. Funktor PARTL

Ano, to je pravda.

Obrázek 6.8. Funktor PARTL

"Ach, to je škoda," povzdechl si.

6.1.5. PAR

Definice funktoru PAR

Funktor PAR je funktor pro efektivní kořen nezávislé slovesné nebo nominativní klauze, která je ve větě vsuvkou.

Funktor PAR náleží uzlu reprezentujícímu řídicí sloveso (predikát) vsunuté nezávislé slovesné klauze a uzlu reprezentujícímu řídicí jméno (v nominativu) vsunuté nezávislé nominativní klauze. Nezávislé slovesné a nominativní klauze jsou vymezeny v 5.4 – „Slovesné a neslovesné klauze“. V uvedené sekci jsou též popsány možné formy řídicích výrazů, které reprezentujeme uzly s funktorem PAR, tj. jako efektivní kořeny těchto klauzí, jsou-li ve větě vsuvkou.

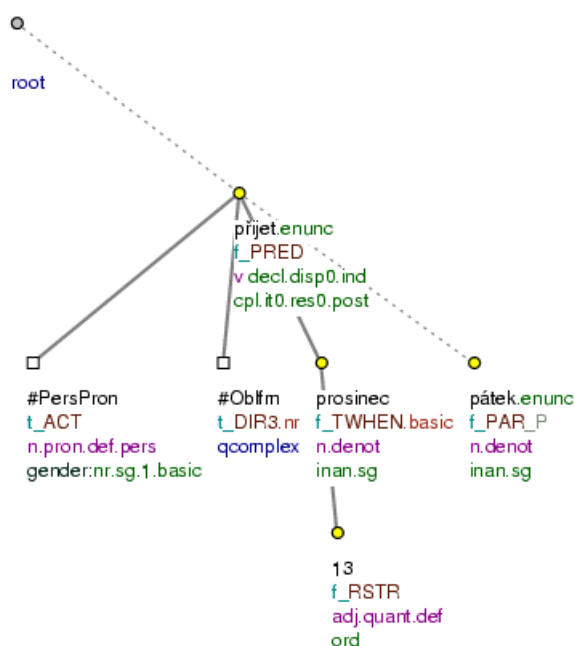
K parentezi viz více 5.7 – „Parenteze“.

Příklad:

Přijedu 13. prosince (pátek.PAR). obr. 6.9

Další příklady viz 5.7 – „Parenteze“.

Obrázek 6.9. Funktor PAR

Přijedu 13.prosince (pátek).

6.2. Funktory pro aktanty

Základní vymezení aktantů a pravidla jejich určování jsou uvedena v 5.2 – „Valence“. V této sekci popisujeme funktory aktantů především z kognitivního hlediska, tj. jaké kognitivní role mohou dané aktanty vyjadřovat.

Seznam funktorů pro aktanty

- ACT
- ADDR
- EFF
- ORIG
- PAT

Pozor! Za aktant považujeme i doplnění s funktorem MAT, který je popsán v 6.10.4 – „MAT“.

Formy. Možné formy pro daný aktant daného slova jsou uváděny ve valenčním slovníku. K tomu viz 5.2.2 – „Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku“. V této sekci uvádíme pouze stručný seznam nejčastějších forem pro daný aktant bez ohledu na lexikální hodnotu řídicí jednotky. Formy lišíme pouze s ohledem na (sémantický) slovní druh řídicího slova. Ve výčtu forem pro aktanty závislé na substantivech uvádíme formy specifické pro aktanty substantiv (odlišné od forem pro aktanty sloves), především pak formy aktantů nedeverbativních substantiv. Formy aktantů deverbativních substantiv jsou v případě vyjádření předložkovou skupinou, sémantickým pádem substantiva nebo závislou klauzí zpravidla totožné s formami aktantů odpovídajících základových sloves.

Hraniční případy funktorů pro aktanty. Hraniční případy funktorů pro aktanty jsou popsány zejména v sekci o valenci. Obecné tendence určování aktantu při nezřetelných hranicích jsou uvedeny

v 5.2.3.1.3 – „Hranice mezi aktantem, obligatorním volným doplněním a volným doplněním“ a 5.2.3.1.4 – „Hranice mezi funktory pro aktanty“. K popisu hraničních případů mezi konkrétními funktory odkazujeme vždy v příslušné sekci daného aktantu.

6.2.1. ACT

Definice funktoru ACT

Funktor ACT (actor) je primárně funktor pro první aktant. V těch případech, ve kterých ohodnocení aktantu funktorem nepodléhá pravidlům o posouvání aktantů, označuje funktor ACT personálního a nepersonálního původce děje, nositele děje nebo vlastnosti, proživatele nebo posesora.

Pravidla o posouvání aktantů viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“.

Přes primárně syntaktické vymezení (aktor jako první aktant) lze aktor charakterizovat i sémanticky. Funktor ACT dostávají doplnění, která vyjadřují zejména následující kognitivní role:

- personální původce děje.

Příklady:

Teprve před týdnem přestala za prací do Púchova dojíždět Ludmila Krajčová.ACT

Její manžel.ACT tam však pracuje dál.

zločiny mafie.ACT na Sicilii

schůzka premiéra.ACT s prezidentem

- nepersonální původce děje.

Příklady:

Ten román.ACT mě oslovil.

Byl zabit bleskem.ACT

- nositel děje.

Příklady:

Sklo.ACT zůstává nalepené na fólii

Barvy.ACT Strážkových obrazů se stále zjasňují.

Matka.ACT leží.

- nositel vlastnosti.

Příklady:

Každý tah.ACT je rychlejší než slovo.

Karoserie.ACT je z plechu.

radost obyvatel.ACT ze získané nezávislosti

- posesor.

Příklady:

Přítel.ACT má nové auto.

Přítel.ACT prodal chalupu.

- proživatel.

Příklady:

Českým skokanům.ACT se dařilo dobře.

Je mi.ACT smutno.

Formy aktoru u slovesa. Formy doplnění s funktorem ACT se liší podle toho, na jakém slovním druhu je lexikální jednotka, které funktor přidělujeme, závislá. Základní formy aktoru slovesa jsou:

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

nominativ	<i>Ministři potvrdili oznámený odhad vývoje kurzu koruny.</i>
instrumentál	<i>Zákon byl projednán parlamentem ve zkrácené lhůtě.</i>
dativ	<i>Ani ve snu se trenérovi nezdálo o takovém vítězství.</i>

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

k+3	<i>K novým násilnostem došlo v noci na včerejšek.</i>
na+4	<i>Na každého jednou dojde.</i>
o+4	<i>Jedná se o nezaměstnané a důchodce.</i>
z+2	<i>Z premiérova návrhu tentokrát sešlo.</i>

Pozor! Aktor může být vyjádřen i dalšími předložkovými skupinami vyjadřujícími různou míru kvantitativní jména v dané pozici: *kolem+2*, *okolo+2*, *na+4*, *po+6*, *přes+3* aj. Například:

Každý týden opouštělo Československo okolo 40 kamionů.ACT

Loni zahynulo při nehodách přes 500 cyklistů.ACT

K těmto formám viz i 5.2.2.3 – „Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci)“.

- **infinitiv.**

Příklady:

Je tedy namístě nehřešit.ACT na to, že mladý badatel pracuje s nadšením pro vědu, bez ohledu na plat.

Na obchodní místo RM-S je nejlépe dostavit se.ACT osobně s platným občanským průkazem.

Jíst.ACT je obřad.

- závislá klauze.

Nejčastější podřadící spojky:

aby	<i>Pro budoucnost je důležité, aby byl dokončen proces odstátnění.</i>
co	<i>Je to poprvé, co nějak její odpovědi komentuje.</i>
jestli/jestliže/-li	<i>Není jisté, jestli to stihne včas.</i>
kdyby	<i>Bylo by ideální, kdyby nám korektor větu opravil.</i>
zda	<i>Není jisté, zda parlament školné vůbec odsouhlasí.</i>
že	<i>Castrovi by mělo být jasné, že musí provést reformu.</i>

Závislá klauze, jejíž efektivní kořen má funktor ACT, může být také uvozena celou řadou vztažných výrazů, často ve spojení s odkazovacím slovem. Například:

kdo	<i>Komu se to nebude líbit, může klidně odejít. Kdo nažene třináctiletou žábu do profesionálního tenisu, nevidí za roh.</i>
co	<i>Co nás potkalo, nebyl nevyhnutelný osud.</i>
kdy	<i>Ještě není jasné, kdy se zastupitelstvo sejde.</i>
jak	<i>Vadí mi, jak nedostatečně se věnují práci herců.</i>
kam	<i>Je mi v podstatě jedno, kam nás zařadí.</i>
proč	<i>Není důležité, proč odešel.</i>

Další příklady:

<To>, co potřebuje.ACT , je nedosažitelné.

<Ten>, na koho se nedostalo.ACT , mohl zkusit štěstí ještě na černém trhu.

<To>, jak se chová.ACT , je hrozné.

K odkazovacím slovům viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“.

Formy aktoru u substantiv. K základním formám aktoru substantiv patří:

- prostý pád substantiva.

Nejčastější formy:

genitiv	<i>vývoj hlavních hospodářských ukazatelů; souhlas Francouzů s maastrichtskými dohodami</i>
instrumentál	<i>fingované nákupy nemovitostí českými občany</i>

- přivlastňovací tvar adjektiva nebo zájmena.

Příklady:

jeho.ACT výkon

autorčina.ACT adaptace veršů

- předložkový pád substantiva.

Nejčastější formy:

mezi+7 (v recipročních konstrukcích)	<i>spor mezi oběma smluvními partnery</i>
od+2	<i>políček polskému papeži od polského parlamentu</i>

- **závislá klauze.**

Aktor substantiv může být vyjádřen i závislou klauzí, zejména uvozenou vztažnými výrazy ve spojení s odkazovacími slovy. Například:

kolaps <toho>, co ještě zbylo.ACT ve zdravotnictví

K odkazovacím slovům viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“.

Formy aktoru u adjektiva. Aktor závislý na adjektivu se vyjadřuje zejména prostým instrumentálem.

Příklad:

dokument připravený ministerstvem.ACT financí

6.2.1.1. Hraniční případy u funktoru ACT

Hranice s funktořem AUTH. Funktor ACT hraničí, pokud jde doplnění substantiva, s funktořem AUTH (viz 6.10.2 – „AUTH“). K této hranici viz 5.2.3.2.3.1 – „Hranice mezi aktorem a substantivním doplněním AUTH“.

Hranice s funktořem PAT. Při určování prvního a druhého aktantu (funktor ACT a PAT) může v případě vyjádření jednoho z aktantů dativní formou hraničit funktor ACT s funktořem PAT. K tomu viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“. Přesná pravidla určování funktořu je však třeba teprve stanovit.

6.2.2. PAT

Definice funktořu PAT

Funktor PAT (patiens) je primárně funktoř pro druhý aktant. V těch případech, ve kterých ohodnocení aktantu funktořem nepodléhá pravidlům o posouvání aktantů, označuje funktoř PAT v širokém smyslu předmět dějem zasažený.

Pravidla o posouvání aktantů viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“.

Přes primárně syntaktické vymezení (patiens jako druhý aktant) lze patiens charakterizovat i sémanticky. Funktor PAT dostávají doplnění, která vyjadřují v širokém smyslu předmět dějem zasažený, a to:

- předmět, který dějem vzniká, zaniká nebo mění své vlastnosti (například umístění, vlastníka, stav).

Příklady:

Postavili stany.PAT

Snědl polévku.PAT

Uspal dcerku.PAT

Prodal dům.PAT

- předmět, na který je děj zaměřen.

Příklady:

Hledal houby.PAT

Zbil syna. PAT

Kochal se přírodou. PAT

- předmět specifikující děj.

Příklady:

Hrát na klavír. PAT

Tančit valčík. PAT

Strom obruští novým listím. PAT

Žije svou prací. PAT

vyučování matematice. PAT

Učil se kominíkem. PAT

- předmět, který je ve vztahu vlastnění a předávání.

Příklady:

Mít dost peněz. PAT

Nakazil se od kolegů chřipkou. PAT

Zahrnul sportovce chválou. PAT

obdařený pudem. PAT *sebezáchovy*

- předmět vyjadřující cíl, dotyk.

Příklady:

Zmocnil se dalších budov. PAT

Dosáhl konce. PAT

Blížít se cíli. PAT

- předmět vyjadřující odluku.

Příklad:

Vzdal se svého majetku. PAT

- podnět.

Příklad:

Bojí se, že bude pršet. PAT

- příjemce děje.

Příklady:

Ozval se mu.PAT

Hrozil mu.PAT neúspěch.

- vlastníka.

Příklad:

Kniha patří Janovi.PAT

- předmět vyjadřující, v čí prospěch/neprospěch děj probíhá.

Příklady:

Neubližujte zvířatům.PAT

Fandí moderním obrazům.PAT

- předmět vyjadřující to, co působí na subjekt děje.

Příklady:

Bránil se nepříteli.PAT

Vzdoruje vlastní lenosti.PAT

Podřídil se požadavkům.PAT

- předmět vyjadřující to, vůči čemu se děj hodnotí.

Příklady:

To se rovná zradě.PAT

Podobá se matce.PAT

- předmět označující to, čím se pohybuje.

Příklady:

Házel kamenem.PAT

Disponoval jen malým kapitálem.PAT

- předmět označující to, čím se subjekt zabývá.

Příklad:

Bavil se pokřikováním.PAT na kolemjdoucí.

- téma a předmět ztvárnění (zejména u substantiv).

Příklady:

Výprávěl nám o zájezdu.PAT do Tater.

kniha o dinosaurech.PAT

socha Napoleona.PAT

Pozor! Funktor PAT přiřazujeme také uzlu reprezentujícímu neslovesnou (jmennou) část verbonominálního predikátu (například: *být hodný*.PAT). K tomu viz 7.2.1.3 – „Být“ sponové (verbonominální predikát)“.

Formy patientu u slovesa. Formy doplnění s funktořem PAT se liší podle toho, na jakém slovním druhu je lexikální jednotka, které funktoř přiděluje, závislá. Základní formy patientu slovesa jsou:

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

akuzativ	<i>Kapitalistická racionalita neodstraní subracionální impulzy.</i>
nominativ (u pasivních sloves)	<i>Pak byla pravopisná komise oživena ještě třikrát.</i>
genitiv	<i>Vysoce si cenili jeho schopnosti improvizovat.</i>
dativ	<i>Britská vláda ozbrojenému nátlaku neustoupí.</i>
instrumentál	<i>Liberecká nemocnice se nemůže stát moderním zařizováním.</i>

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

bez+2	<i>Obejde se však "čistá" věda bez pedagogického provozu?</i>
do+2	<i>Pštrosí kuřata za 12 měsíců dorůstají do hmotnosti brojlerů.</i>
k+3	<i>Zástupci celého politického spektra se vyjadřují k návrhu výkonné rady ODS.</i>
na+4	<i>Často zapomíná ve výčtu členů na Slovensko.</i>
na+6	<i>Zelenka pracoval na výpravě opery Brundibár.</i>
nad+7	<i>Žasl jsem nad kvalitou sýrů, kterou jsem z domova nepředpokládal.</i>
o+4	<i>Požádali jsme o přeložení ligového utkání s Drnovicemi.</i>
o+6	<i>Mnozí učitelé ve spojení se žvýkačkou rádi mluví o dobytku.</i>
od+2	<i>Tyto učební osnovy a předměty se od civilních středních škol příliš neliší.</i>
po+6	<i>Kriminalisté pátrají po mladém muži podezřelém z několikanásobného vloupání.</i>
pro+4	<i>Nakonec jsem se rozhodl pro opačnou stranu.</i>
proti+3	<i>Železný se ohrazuje proti srovnávání rozpočtů ČT a TV Nova.</i>
před+7	<i>Těmito řádky se neuzavíráme před staršími ani mladšími kolegy.</i>
s+7	<i>Mirový vyslanec se sejde s šéfem UNITA.</i>
v+4	<i>Věřím v soudnost koaličních partnerů.</i>
v+6	<i>V souboji o první příčku zámořské NHL prohrálo Chicago doma s Detroitem 2:4.</i>
z+2	<i>Tento způsob práce vychází z Reischkeova dlouhodobého programu.</i>
za+4	<i>Zaplátil za úspěch podlomeným zdravím.</i>
za+7	<i>honba za neobyčejně vzácným diamantem</i>

Pozor! Patiens může být vyjádřen i dalšími předložkovými skupinami vyjadřujícími různou míru kvantity jména v dané pozici: *kolem+2*, *okolo+2*, *na+4*, *po+6*, *přes+3* aj. Například:

Prodal okolo 10 kusů.PAT

K těmto formám viz i 5.2.2.3 – „Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci)“.

- **infinitiv.**

Příklady:

Zapomněli jsme dýchat.PAT

Měla za úkol znovu předložit.PAT zprávu radě zastupitelstva hlavního města.

- **závislá klauze.**

Nejčastější podřadící spojky:

aby	<i>Doporučují, aby stejnou studii udělali pro ostatní závody.</i>
až	<i>Prezident čeká, až se protivníci pustí do sebe a odhodí rukavice.</i>
jestli/jestliže/-li	<i>Jestli nastoupí za Spartu, rozhodnou až příští týden.</i>
kdyby	<i>KDU-ČSL by přivítala, kdyby komise podléhala parlamentu.</i>
když	<i>Stále více začínají podnikatelé oceňovat, když v počítači získají také svého daňového a právního poradce.</i>
zda/zdali	<i>Zeptali jsme se ho, zda si už vybral vhodnou lokalitu.</i>
že	<i>Jsou přesvědčeni, že si tyto aféry Češi vymýšlejí.</i>

Závislá klauze, jejíž efektivní kořen má funktor PAT, může být také uvozena celou řadou vztažných výrazů, často ve spojení s odkazovacím slovem. Například:

kdo	<i>Tedy se dohodněme, kdo se musí vzdát.</i>
co	<i>Ing. Pospíšil ze zemědělského referátu ví, co říká. Nevím ovšem, s čím přijedou Čiňanky.</i>
kdy	<i>Neřekl, kdy přijde.</i>
jak	<i>Ministři sedmi ekonomicky nejvyspělejších zemí světa se pokoušejí stanovit, jak a jakou rychlostí se má svět ubírat po "informační dálnici".</i>
kde	<i>Nevím, kde je.</i>
jaký	<i>Uživatelé netuší, jaké množství funkcí tato zařízení integrují.</i>

Další příklady:

<To, že> tehdy zvítězila.PAT první koncepce, považují za správné.

Problém spočívá <v tom, že> zařízení mají.PAT za lůžko tím méně peněz, čím déle na něm pacient leží.

Hlavním smyslem je držet v šachu <ty>, kdo právě vládnou.PAT

Nesprávně rozhodují <o tom>, co do průmyslových živností patří.PAT

K odkazovacím slovům viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“.

Formy patientu u substantiva. Základní formy patientu substantiva jsou:

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

genitiv	<i>odhad vývoje</i>
---------	---------------------

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

k+3	<i>přípravy k invazi</i>
na+4	<i>vliv evropských jazyků na jazyk český</i>
nad+7	<i>správa nad autonomním územím</i>
o+4	<i>pokusy o artikulaci odlišných názorů</i>
o+6	<i>dokument o ekonomicko-obranné unii</i>
od+2	<i>odklon politiků od reality</i>
po+6	<i>volání po novém zákonu</i>
proti+3	<i>protest proti násilnému poangličťování ostrova</i>
před+7	<i>náskok před druhou Slavií</i>
s+7	<i>souhlas Francouzů s maastrichtskými dohodami</i>
v+6	<i>podíl americké produkce ve vysílání ČT</i>
z+2	<i>strach ze zkoušky</i>
za+4	<i>vina za konflikt</i>

- **infinitiv.**

Příklady:

důvod přijít.PAT

šance vyhrát.PAT

- **závislá klauze.**

Patiens substantiva může být vyjádřen i závislou klauzí. Formy jsou obdobné jako u patientu závislém na slovese.

Příklady:

Příčin, proč se proud peněz do palestinské ekonomiky zatím neuvolnil.PAT , je několik.

Zpráva, <že> bratr vyhrál.PAT , se rychle roznesla.

vidina <toho, že> vyhraje.PAT

Formy patientu u adjektiva. Patiens závislý na adjektivu se vyjadřuje prostými nebo předložkovými pády.

Příklady:

oficiální doktrína zaměřená proti homosexuálům.PAT

lidé odpovědní za deportace.PAT Židů

Moskvě.PAT nesympatická nabídka

6.2.2.1. Hraniční případy u funktoru PAT

Hranice s funktořem APP a MAT. Funktor PAT hraničí, pokud jde doplnění substantiva, s funktořem APP a MAT (viz 6.10 – „Specifické substantivní funktoř“). K této hranici viz 5.2.3.2.3.3 – „Hranice mezi patientem a substantivními valenčními doplněními MAT a APP“.

Hranice s funktořem ACT. Při určování prvního a druhého aktantu (funktoř ACT a PAT) může v případě vyjádření jednoho z aktantů dativní formou hraničit funktoř PAT s funktořem ACT. K tomu viz 5.2.1.4 – „Křitéria určování aktantů (princip posouvání)“. Přesná pravidla určování funktořu je však třeba teprve stanovit.

Hranice s funktořem DIR1. U sloves vyjadřujících změnu z jednoho stavu do jiného hraničí funktoř PAT s funktořem DIR1 (viz 6.4.1 – „DIR1“). K této hranici viz 5.2.3.1.3.4 – „Hranice mezi aktanty s funktořu PAT/ORIG a EFF a volnými doplněními s funktořu DIR1 a DIR3“.

6.2.3. EFF

Definice funktořu EFF

Funktoř EFF (effect) je funktoř pro aktant, který odpovídá kognitivní roli výsledku děje. V těch případech, ve kterých ohodnocení aktantu funktořem podléhá pravidlům o posouvání aktantů, přiřazujeme funktoř EFF tehdy, má-li sloveso (substantivum, adjektivum) alespoň tři aktanty.

Pravidla o posouvání aktantů viz 5.2.1.4 – „Křitéria určování aktantů (princip posouvání)“. Funktoř EFF je vymezen primárně sémanticky. V případech, ve kterých platí pravidla o posouvání aktantů, přiřazujeme funktoř EFF aktantu, který vyjadřuje-li kognitivní roli výsledku děje, pouze tehdy, má-li sloveso (substantivum, adjektivum) minimálně tři aktanty; má-li sloveso dva aktanty a druhý aktant vyjadřuje kognitivní roli výsledku děje, má tento aktant funktoř PAT!

Doplnění s funktořem EFF vyjadřuje v širokém smyslu výsledek děje, a to zejména:

- vlastnost nebo stav, které má jméno zaplňující druhou syntaktickou pozici (patients) za jistého děje nebo které se mu jistým dějem přisuzují (tzv. valenční doplněk).

Přiklady:

Povařoval Pavla za odborníka.EFF

Angažoval ho jako mluvčího.EFF

Činili si život snositelným.EFF

Zachovali památku neporušenou.EFF

Slyšet hodiny tíkat.EFF

- konečný stav u sloves vyjadřujících změnu z jednoho stavu do jiného.

Přiklady:

Zvýšili počet voličů z 50% na 75 procent.EFF

Změnila účes z kudrn na rovné vlasy.EFF

Matka předělala dětem loutku z kašpárka na čerta.EFF

- diktum u sloves pravení, myšlení a vnímání.

Příklady:

Petr vyprávěl o dovolené zábavné historky.EFF

O tom nevím nic.EFF

Řekl, že nepřijde.EFF

- okolnost, vůči níž se nějak zachází s předmětem v pozici druhého aktantu (patientu).

Příklady:

Srovnával Jana s Pavlem.EFF

Bránili město před Švédy.EFF

Spojil procházku s nákupem.EFF

Pozor! Funktor EFF přiřazujeme některým efektivním kořenům přímých řečí. K tomu viz 7.3 – „**Přímá řeč**“.

Formy. Aktant s funktoem EFF je vymezen primárně sémanticky a jeho typickými formami jsou především sémantické pády (instrumentál, předložkové pády), které se při derivaci nemění. Efekt sloves, substantiv i adjektiv je proto v zásadě vyjadřován stejnými formami. Základní formy doplnění s funktoem EFF jsou:

- **prostý pád substantiva nebo adjektiva.**

Nejčastější formy:

nominativ	<i>My tomu říkáme efekt sněhové koule.</i>
genitiv	<i>Problémů s benzínem budou ušetření i turisté mířící do Itálie.</i>
akuzativ	<i>Vypráví příběh mladého muže, který se vydává do hor.</i>
instrumentál	<i>Novým místopředsedou byl zvolen Alexandre de Merode z Belgie; zásobování teplem</i>

- **předložkový pád substantiva nebo adjektiva.**

Nejčastější formy:

do+2	<i>Stárková přetlumočila do češtiny knihu Psi z ráje.; sestavování stolů do řad</i>
k+3	<i>Starosta byl odsouzen k trestu odnětí svobody na tři roky.</i>
na+4	<i>Premiér byl slavnostně povýšen na majora v záloze.; zvýšení počtu imigrantů z 20000 na 100000.; odhad nákladů na 300 000 Kč, rozdělení na nezávislé společnosti, transformace podniku na akciovou společnost</i>
o+4	<i>doplnění licence o 11 regionálních kanálů; zápas o Slovakia Cup</i>
proti+3	<i>Mají památky ochránit proti vlivu imisí a škodlivého spadu.; ochrana proti zcizení nápadů</i>
před+7	<i>bránit město před Švédy; ochrana před konkurencí</i>
s+7	<i>Poslanec Kraus si podle Kalouska opět plete hrušky s jablky.; srovnání cen s cenami za hranicí</i>
v+4	<i>Nový ředitel by měl přeměnit ČSÚ v moderní instituci.</i>
za+4	<i>Oba byli zvoleni za členy výkonného výboru.; výměna Bojnického oltáře za deset gotických deskových obrazů</i>

jako+1	<i>Premiér Klaus je vnímán jako reprezentant stran vládní koalice.</i>
jako+4	<i>Znal ji už jako malou holčičku.</i>

Pozor! Efekt může být vyjádřen i dalšími předložkovými skupinami vyjadřujícími různou míru kvantitativnosti jména v dané pozici: *kolem+2*, *okolo+2*, *na+4*, *po+6*, *přes+3* aj. Například:

*Vyslovil o tom přes dvacet myšlenek.*EFF

K těmto formám viz i 5.2.2.3 – „Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci)“.

- **infinitiv.**

Příklady:

*Viděl jsem umírat.*EFF děti na AIDS.

*Michail Gorbačov nechal padnout.*EFF berlínskou zeď.

- **závislá klauze.**

Nejčastější podřadící spojky:

aby	<i>Ve výzvě se praví, aby lidé nedůvěřovali církvi.</i>
at'	<i>Starosta mu sice do telefonu řekl, at' se neplaší, ale mezitím už potrubní poštou svištěly patrony.</i>
jestli/jestliže/-li	<i>Z výsledků lze usoudit, jestli nákup nepřináší přílišné riziko.</i>
zda/zdali	<i>Neuvedl však, zda jej ODA podpoří.</i>
že	<i>Zopakoval, že nemá mandát k rozhodnutí o úplném stažení vojsk.</i>

Závislá klauze, jejíž efektivní kořen má funktor EFF, může být také uvozena celou řadou vztažných výrazů, často ve spojení s odkazovacím slovem. Například:

co	<i>Píše jen to, co čtenář žádá.</i>
kdy	<i>Neřekl jim, kdy přijde.</i>

Další příklady:

Soud podmínil ponechání Saganové na svobodě <tím, že> světoznámá autorka románů podstoupí.EFF podstoupí protidrogovou léčbu.

Znaková řeč byla označována <za to>, co neslyšící odlišuje.EFF od slyšící většiny.

K odkazovacím slovům viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“.

6.2.3.1. Hraniční případy u funktoru EFF

Hranice s funktorem ADDR. V případech jako *bránit děti před nebezpečím* vs. *bránit majetek před zloději* hraničí funktor EFF s funktorem ADDR (viz 6.2.4 – „ADDR“). K této hranici viz 5.2.3.1.4 – „Hranice mezi funktory pro aktanty“.

Hranice s funktorem DIR3. U sloves vyjadřujících změnu z jednoho stavu do jiného hraničí funktor EFF s funktorem DIR3 (viz 6.4.3 – „DIR3“). K této hranici viz 5.2.3.1.3.4 – „Hranice mezi aktanty s funktory PAT/ORIG a EFF a volnými doplněními s funktory DIR1 a DIR3“.

6.2.4. ADDR

Definice funktoru ADDR

Funktor ADDR (addressee) je funktor pro aktant, který odpovídá kognitivní roli příjemce děje. V těch případech, ve kterých ohodnocení aktantu funktorem podléhá pravidlům o posouvání aktantů, přiřazujeme funktor ADDR tehdy, má-li sloveso (substantivum, adjektivum) alespoň tři aktanty.

Pravidla o posouvání aktantů viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“. Funktor ADDR je vymezen primárně sémanticky. V případech, ve kterých platí pravidla o posouvání aktantů, přiřazujeme funktor ADDR aktantu, který vyjadřuje-li kognitivní roli příjemce děje, pouze tehdy, má-li sloveso (substantivum, adjektivum) minimálně tři aktanty; má-li sloveso dva aktanty a druhý aktant vyjadřuje kognitivní roli příjemce děje, má tento aktant funktor PAT!

Doplnění s funktorem ADDR vyjadřuje v širokém smyslu příjemce děje (typicky s rysem životnosti), a to zejména:

- příjemce u sloves s významem dávání v nejširším slova smyslu.

Příklady:

Dal dítěti.ADDR hračku.

Řekl synovi.ADDR pravdu.

Učí děti.ADDR angličtinu.

- původní vlastník u sloves s významem odebírání v nejširším slova smyslu.

Příklady:

Vzal dítěti.ADDR hračku.

Ukradl cizinci.ADDR peněženku.

- příjemce, na kterého je děj zaměřen.

Příklad:

Obrátil se na soud.ADDR s problémem.

Formy. Aktant s funktorem ADDR je vymezen primárně sémanticky a jeho typickými formami jsou především sémantické pády (dativ, předložkové pády), které se při derivaci nemění. Adresát sloves, substantiv i adjektiv je proto v zásadě vyjadřován stejnými formami. Základní formy doplnění s funktorem ADDR jsou:

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

dativ	<i>Našemu zpravodaji to řekl tiskový mluvčí vlády.; finanční pomoc Slovensku</i>
akuzativ	<i>Klaus ujistil přítomné, že ČR bude spolehlivým partnerem.</i>
nominativ (u pasivních tvarů některých sloves)	<i>Nemajetní studenti mohli být osvobozeni od školného.</i>

• **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

k+3	<i>K vojákům promluvil ruský premiér.</i>
mezi+4	<i>Zbytek likvidačního zůstatku se rozdělí mezi společníky rovným dílem.</i>
na+4	<i>Majitel převedl smluvně své povinnosti na nájemníka.; uvalení vazby na obviněného</i>
na+6	<i>výzkum veřejného mínění provedený na souboru 1097 obyvatel</i>
nad+7	<i>Smašnovová letos vyhrála v Paříži nad Novotnou.; rozsudek nad zločincem</i>
pro+4	<i>Zásilky jsou určeny zejména pro Skandinávii.</i>
proti+3	<i>zápas proti silnému soupeři</i>
před+7	<i>Jihoafričan Albertyn vede před Puzarem z Itálie.</i>
s+7	<i>Výzbroj armád zemí střední a východní Evropy se musí sjednotit s vybavením vojsk NATO.; rozhovory s prezidentem</i>
vůči+3	<i>projev necitlivosti vůči mrtvým</i>

Pozor! Adresát může být vyjádřen i dalšími předložkovými skupinami vyjadřujícími různou míru kvantity jména v dané pozici: *kolem+2, okolo+2, na+4, po+6, přes+3* aj. Například:

O svém talentu přesvědčil okolo dvaceti posluchačů.ADDR

K těmto formám viz i 5.2.2.3 – „Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci)“.

• **závislá klauze.**

Závislá klauze, jejíž efektivní kořen má funktor ADDR, bývá uvozena nejčastěji vztažnými zájmenem *kdo*, případně podřadicí spojkou, zpravidla vždy ve spojení s odkazovacím slovem:

<i>kdo</i>	<i>varování těm, kdo staví načerno.; Vláda je ten nejlepší mechanismus, který může pomoci těm, kdo si sami pomoci nedokážou.</i>
------------	--

<i>aby</i>	<i>Nebo byste dal přednost tomu, aby by vaše dítě vyrůstalo delší dobu uprostřed běžné populace?</i>
<i>že</i>	<i>Nejvíc se prodalo Talmudu Elie Wiesela, ale to se dá přičíst tomu, že lidé jsou zvědaví a hledají základní informace.</i>

Další příklady:

Banka raději dá přednost <tomu, že> nám ukáže.ADDR, jakými metodami získává náš bankovní sektor zhruba sedmitisícové nadhodnocení svých pracovníků proti celostátní průměrné mzdě.

Organizátoři to přičítají <tomu, že> některé hráčky se zalekly.ADDR silného dvojbloku Habšudová - Hingisová.

K odkazovacím slovům viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“.

6.2.4.1. Hraniční případy u funktoru ADDR

Hranice s funktořem BEN. Sémanticky hraničí funktor ADDR zejména s funktořem BEN (viz 6.9.1 – „BEN“). K této hranici viz 5.2.3.1.3.2 – „Hranice mezi adresátem a benefaktorem“.

Hranice s funktořem EFF. V případech jako *bránit děti před nebezpečím vs. bránit majetek před zloději* hraničí funktor ADDR s funktořem EFF (viz 6.2.3 – „EFF“). K této hranici viz 5.2.3.1.4 – „Hranice mezi funktořmi pro aktanty“.

Hranice s funktory místa. Po řadě sloves hraničí funktor ADDR s funktory místa (viz 6.4 – „Funktory místa“). K této hranici viz 5.2.3.1.5.2 – „Konkurence adresátu a doplnění místa“.

6.2.5. ORIG

Definice funktoru ORIG

Funktor ORIG (origin) je funktor pro takové doplnění (zpravidla aktant), které odpovídá kognitivní roli původu. V těch případech, ve kterých přiřazení funktoru podléhá pravidlům o posouvání aktantů, přiřazujeme funktor ORIG tehdy, má-li sloveso (substantivum, adjektivum) alespoň tři aktanty.

Pravidla o posouvání aktantů viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“. Funktor ORIG je vymezen primárně sémanticky. V případech, ve kterých platí pravidla o posouvání aktantů, přiřazujeme funktor ORIG aktantu, který vyjadřuje-li kognitivní roli původu, pouze tehdy, má-li sloveso (substantivum, adjektivum) minimálně tři aktanty; má-li sloveso dva aktanty a druhý aktant vyjadřuje kognitivní roli původu, má tento aktant funktor PAT!

U substantiv, která neoznačují děj, má doplnění s významem původu (funktor ORIG) charakter volného doplnění. K tomu viz 5.2.3.2.3.2 – „Origo u substantiv“.

Doplnění s funktorem ORIG vyjadřuje v širokém smyslu původ, a to zejména:

- materiál, z kterého něco vzniká, pochází.

Příklady:

Vyráběli nábytek ze dřeva.ORIG

Uvařila polévku z masa.ORIG

nádoba z plechu.ORIG

kaluž z tajícího sněhu.ORIG

- okolnost, děj, stav, na jejichž základě něco vzniká.

Příklady:

Na malých kroužcích.ORIG založili novou organizaci.

Vybudoval kariéru na cizí práci.ORIG

- původního vlastníka (obvykle s rysem životnosti), zdroj, od kterého něco pochází, něco se získává.

Příklady:

Získal na dětech.ORIG slib.

Zakoupili stroje od výrobce.ORIG

Slyšel o neštěstí od učitele.ORIG

dárek od maminky.ORIG

miliarda od světové banky.ORIG

- výchozí stav u sloves vyjadřujících změnu z jednoho stavu do jiného.

Příklady:

Zdražili vstupenky z 500.Orig na 550 Kč.

Prudce se zvýšily mezibankovní úrokové míry z 6,05.Orig na 7,53 procenta.

Předělala loutku z kašpárka.Orig na čerta.

Formy. Aktant s funktorem ORIG je vymezen primárně sémanticky a jeho typickými formami jsou především předložkové pády, které se při derivaci nemění. Origo sloves, substantiv i adjektiv je proto v zásadě vyjadřováno stejnými formami. Základní formy doplnění s funktorem ORIG jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

mezi+7	<i>Uvedl anekdotu o člověku, který musí vyskočit z letadla a může si vybrat mezi výškoměrem a padákem.</i>
na+6	<i>Některé firmy mohou na novém zaměstnanci vyžadovat také pracovní posudek.</i>
od+2	<i>Asi před týdnem jsem dostal dopis od K. Řeháka z Prahy.</i>
po+6	<i>Firma požaduje po ministerstvu financí, aby by zrušilo veškerá povolení k provozování číselných her Sazky.</i>
za strany+2	<i>Ze strany unie je patrná tendence, přijímat několik zemí najednou.</i>

- **závislá klauze.**

Závislá klauze, jejíž efektivní kořen má funktor ORIG, bývá uvozena nejčastěji vztaznými zájmenem *co*, případně podřadící spojkou, zpravidla vždy ve spojení s odkazovacím slovem:

<i>co</i>	<i>Bude ovšem nezbytné místní lidi ještě přesvědčit, že na palivo získané z toho, co byli po staletí zvyklí jen jíst, se dá skutečně také jezdit.</i>
-----------	---

<i>že</i>	<i>Netají se radostí z toho, že sociálnědemokratické Právo lidu po delší pauze opět vychází.</i>
-----------	--

K odkazovacím slovům viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“.

6.2.5.1. Hraniční případy u funktoru ORIG

Hranice s funktorem DIR1. Sémanticky hraničí funktor ORIG zejména s funktorem DIR1 (viz 6.4.1 – „DIR1“). K této hranici viz 5.2.3.1.3.3 – „Hranice mezi origem a volným doplněním s funktorem DIR1“. S funktorem DIR1 hraničí funktor ORIG též po slovesech vyjadřujících změnu z jednoho stavu do jiného. K této hranici viz 5.2.3.1.3.4 – „Hranice mezi aktanty s funktory PAT/ORIG a EFF a volnými doplněními s funktory DIR1 a DIR3“.

Hranice s funktorem HER. Sémanticky hraničí funktor ORIG zejména s funktorem HER (viz 6.9.3 – „HER“). K této hranici viz 6.9.3.1 – „Hraniční případy u funktoru HER“.

6.3. Časové funktory

Časové funktory (funktory času) představují soubor sémanticky diferencovaných funktorů pro volná doplnění, která vyjadřují různé časové body nebo intervaly, k nimž se vztahuje obsah řídicího doplnění. Jednotlivé časové funktory jsou od sebe odlišeny podle toho, na jakou otázku po určení času odpovídají.

Seznam časových funktorů

- TFHL
- THL
- THO
- TFRWH
- TOWH
- TPAR
- TSIN
- TTILL
- TWHEN

Doplnění s časovými funktory časově lokalizují zejména děje nebo stavy, rozvíjejí proto především slovesa, substantiva a adjektiva označující děj. Mohou však přímo rozvíjet i nedějová substantiva (například: *cukroví od Vánoc*.TFRWH, *domy v minulém století*.TWHEN).

Sekce o jednotlivých časových funktorech zde řadíme abecedně podle zkratk pro funktory, mimo abecední řazení je jako první zařazena sekce o nejobecnějším časovém funktoru TWHEN.

6.3.1. TWHEN

Definice funktoru TWHEN

Funktor TWHEN (temporal : when) je funktor pro volné doplnění vyjadřující časové určení odpovídající na otázku „kdy?“.

Doplnění s funktorem TWHEN lokalizuje děj vyjádřený řídicím slovem do konkrétního časového bodu nebo úseku, a to buď přímým udáním času (*v pět hodin*, *letos*), nebo udáním časového vztahu k jinému ději nebo události (*před odjezdem*, *po snídani*).

Subfunktory. Funktor TWHEN je blíže specifikován subfunktory. Viz 6.13.1.9 – „Subfunktory pro funktor TWHEN“.

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem TWHEN jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

k+3	<i>k večeru; k 15.říjnu</i>
kolem+2	<i>kolem poledne</i>
koncem+2	<i>koncem roku</i>
mezi+7	<i>mezi dvěma světovými válkami</i>
na+4	<i>na podzim</i>
na+6	<i>na úsvitě; na konci dne</i>
o+6	<i>o Velikonocích</i>
okolo+2	<i>okolo druhé hodiny</i>
po+6	<i>po jeho příchodu; po večerech</i>
počátkem+2	<i>počátkem měsíce</i>
postupem+2	<i>postupem času</i>

před+7	<i>před hodinou; před výletem</i>
při+6	<i>při práci; při loňských povodních</i>
při příležitosti+2	<i>při příležitosti jeho narozenin</i>
u příležitosti+2	<i>u příležitosti jeho narozenin</i>
v+4	<i>v neděli</i>
v+6	<i>v minulém století</i>
v době+2	<i>v době konání konference</i>
v období+2	<i>v období druhé světové války</i>
v průběhu+2	<i>Stalo se to v průběhu cesty.</i>
v rámci+2	<i>v rámci oslav</i>
za+4	<i>Přijde za týden.</i>
za+2	<i>Psal/Napsal to za minulého ředitele.</i>
začátkem+2	<i>začátkem letošní sezóny</i>
závěrem+2	<i>závěrem letošní sezóny</i>

Příklad:

Po jednání. TWHEN s premiérem odjel domů. obr. 6.10

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

akuzativ	<i>Sejdeme se 2. února.</i>
instrumentál	<i>Zákon vstupuje v platnost dnem podpisu.</i>

- **adverbiální výrazy.**

Příklady:

Dočkáme se brzy. TWHEN rychlé dopravy.

Součástka se časem. TWHEN opotřebuje.

Dříve. TWHEN se měl mnohem lépe.

Hned. TWHEN se vrátím.

Obě země se jednou. TWHEN začlení do sjednocené Evropy.

Kdy. TWHEN se vrátíš?

Někdy. TWHEN ti to vynahradím.

Neprodleně. TWHEN se máte dostavit do ředitelny.

Okamžitě. TWHEN se hlase u vedoucího.

Dílo bylo vydáno až posmrtně. TWHEN

Zítřka. TWHEN má být už hezky.

• **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

až	<i>Najíme se, až vyjdeme.</i>
jak / jakmile	<i>Jakmile se vrátím, budeme pokračovat.</i>
jen / jenom	<i>Jen doběhl, začalo pršet.</i>
jen co / jenom co	<i>Jenom co doběhl, začalo pršet.</i>
kdy	<i>Pracoval, kdy se mu zachtělo.</i>
když	<i>Když babička dovyprávěla, všechny děti už spaly.</i>
než / nežli	<i>Než se naobědval, umyl si ruce.</i>
poté - co	<i>Irák riskuje další útok poté, co inspektoři OSN opustili zemi.</i>
sotva / sotvaže	<i>Sotva se naučil jeden jazyk, už se učí další.</i>

Pozor! Úlohu obdobného časového doplnění plní i závislá klauze rozvíjející substantivum (její efektivní kořen má ale funktor RSTR), například:

V okamžiku.TWHEN , co jsem ho spatřil.RSTR , jsem věděl, že je to on.

V době.TSIN, kdy jsem ho navštívil.RSTR , nebyl doma.

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktoem TWHEN vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklady:

budoucí.TWHEN zvyšování výroby

další.TWHEN zvyšování sazeb

dnešní.TWHEN jednání

jarní.TWHEN vykročení

letošní.TWHEN sklizení

minulé.TWHEN jednání

okamžité.TWHEN podání

pondělní.TWHEN prohlášení Daniela Kroupy

poslední.TWHEN snížení stavu

první.TWHEN zasedání vlády

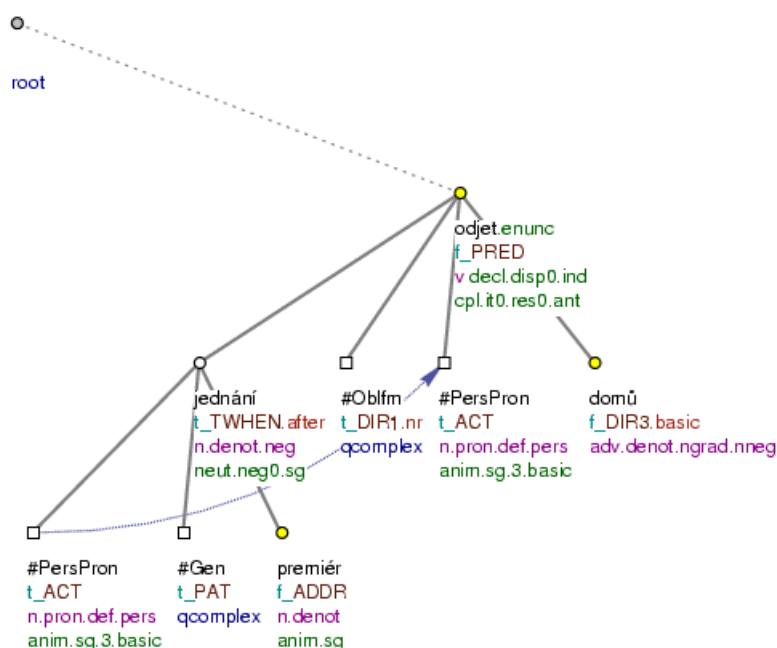
předchozí.TWHEN sčítání obyvatelstva

původní.TWHEN rozhodnutí vlády

včerejší.TWHEN účtování

víkendové.TWHEN nicnedělání

Obrázek 6.10. Funktor **TWHEN**

Po jednání s premiérem odjel domů.

6.3.1.1. Hraniční případy u funktoru **TWHEN**

Hranice mezi časovými funktory. Doplnění s funktorem **TWHEN** představují časová určení ve vlastním smyslu. Lokalizují platnost děje (nebo stavu) vyjádřeného řídicím slovem na časové ose vzhledem k nějakému udanému časovému bodu nebo úseku. Platnost děje vzhledem k nějakému bodu nebo úseku na časové ose vyjadřují i časová určení s funktory **TTILL** a **TSIN**, **TPAR**, **TFRWH** a **TOWH**, s nimiž je funktor **TWHEN** sémanticky úzce spjat.

Funktory **TTILL** (viz 6.3.9 – „**TTILL**“) a **TSIN** (viz 6.3.8 – „**TSIN**“) však vyjadřují časový bod nebo úsek, ve kterém platnost nějakého děje buď začíná (funktor **TSIN**), nebo končí (funktor **TTILL**), nevyjadřují tedy „kdy?“ nějaký děj platí, ale „odkdy?“, nebo „dokdy?“ platí. Funktor **TPAR** (viz 6.3.7 – „**TPAR**“) lokalizuje řídicí děj vzhledem k jinému ději, nebo je vyjádřením časového úseku, s nímž řídicí děj probíhá zároveň, v rámci něhož se uskutečňuje. Specifický význam lokalizace na časové ose mají i funktory **TOWH** (viz 6.3.6 – „**TOWH**“) a **TFRWH** (viz 6.3.3 – „**TFRWH**“), které se na rozdíl od funktoru **TWHEN** netýkají lokalizace děje vyjádřeného řídicím slovem, a proto mohou tato časová určení být přítomna v jedné konstrukci zároveň s funktorem **TWHEN**, který časově lokalizuje řídicí sloveso, například:

Včera.TWHEN přeložil výuku z pátku.TFRWH na pondělí.TOWH.

Ostatní časové funktory se přímo netýkají lokalizace platnosti děje na časové ose, ale vyjadřují primárně různé časově měrové charakteristiky dějů vyjádřených řídicími slovy. I mezi touto skupinou funktorů a funktorem **TWHEN** existují ovšem styčné plochy, a to zejména v těch případech, kdy se časově měrové vlastnosti (významy „jak dlouho?“, „za jak dlouho?“, „kolikrát?“ a „jak často?“) navrstvují na základní význam „kdy?“. Vyplyvá-li časově měrová vlastnost přímo z doplnění času, má toto doplnění časový funktor vyjadřující danou vlastnost, vyplyvá-li však časově měrová charakteristika z jiných prostředků (z kontextu, z vidu slovesa apod.), má doplnění zpravidla funktor **TWHEN**.

Viz i 6.3.5 – „**THO**“, 6.3.4 – „**THL**“ a 6.3.2 – „**TFHL**“.

Ve formě vyjádření se doplnění s různými časovými funktory mohou shodovat, zejména v těch případech, kdy je doplnění času vyjádřeno pomocí primární předložky, může doplnění vyjadřovat více časových významů. Volbu funktoru určuje v konkrétní konstrukci obvykle kontext. Srov.:

- *Přijede za dvě hodiny.*_{TWHEN}
- *Napsal to za dvě hodiny.*_{THL}
- *Za dvě hodiny.*_{TPAR nic neudělal.}

Hranice s jinými funktory. Formou vyjádření se funktor _{TWHEN} může stýkat i s funktory pro jiná než časová určení. Shodné formální prostředky (zejména stejné předložky) a užití abstraktního výrazu vede též k neostře diferencii mezi časovými funktory a funktory jinými, zejména funktory místními. Srov.:

- *Sdělím ti to až na schůzi.*

Doplnění *na schůzi* může vyjadřovat jednak časové doplnění na otázku „kdy?“ (funktor _{TWHEN}), ale může být i učením místa, kde se sdělení uskuteční, tedy doplněním s funktorem _{LOC}.

- *Při práci si nezpívá.*

Doplnění *při práci* může vyjadřovat buď podmínku (*jestliže pracuje, nezpívá si*), nebo opět jen prosté určení času na otázku „kdy?“.

Pro jednoznačné určení funktoru nejsou v těchto případech stanovena pevná kritéria, funktor, kterému víceznačný výraz nejvíce odpovídá, je zvolen na základě dostupného kontextu a vlastního uvážení anotátora.

6.3.2. TFHL

Definice funktoru _{TFHL}

Funktor _{TFHL} (temporal: for how long) je funktor pro volné doplnění vyjadřující časové určení odpovídající na otázku „na jak dlouho?“, udává délku trvání stavu, který je výsledkem platnosti děje vyjádřeného řídicím slovem.

Doplnění s funktorem _{TFHL} se zpravidla vyjadřuje jen přímým udáním času (*přijel na tři dni*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem _{TFHL} jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

na+4	<i>Přijel <u>na</u> tři <u>dni</u>.; <u>práce</u> <u>na</u> rok</i>
po+4	<i>Po dva <u>dny</u> se jí zúčastní i český ministr bez portfeje.</i>
pro+4	<i>Byla přijata operativní opatření pro zbytek roku.</i>

Příklad:

*Odjel na celý den.*_{TFHL} obr. 6.11

- **adverbiální výrazy.**

Příklady:

*Je dlouhodobě.*_{TFHL} *nemocen.*

Používá se jen dočasně.TFHL

Doživotně.TFHL budou mít nouzi.

Na venkově bydlí natrvalo.TFHL

Odešel navěky.TFHL

Navždy.TFHL vám budu vděčný.

Bydlí tam přechodně.TFHL

Výhledově.TFHL je to zbytečné.

Pozor! Závislou klauzí se doplnění s funktorem TFHL zpravidla nerealizuje. Úlohu obdobného časového doplnění však plní závislá klauze rozvíjející substantivum (její efektivní kořen má funktor RSTR), například:

Půjčili jsme si od nich auto na dobu.TFHL, *co budeme*.RSTR *na výletě*.

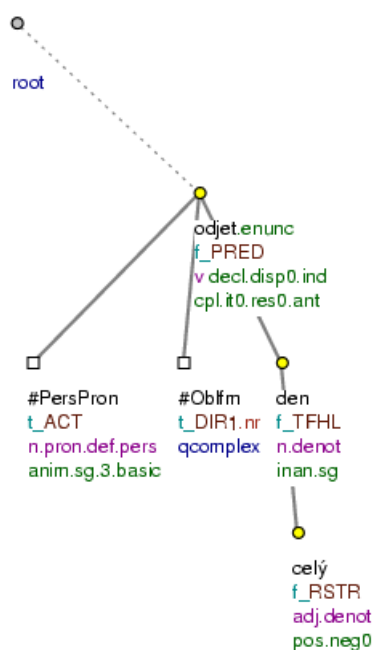
Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem TFHL vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklady:

kontejnery určené k dlouhodobému.TFHL *uskladňování vyhořelého paliva z atomových reaktorů*

dočasně.TFHL *vyslání několika tisíc amerických vojáků do Chorvatska k ochraně mírových sil OSN*

Obrázek 6.11. Funktor TFHL

Odjel na celý den.

6.3.2.1. Hraniční případy u funktoru TFHL

Hranice s funktorem TOWH. Funktor TFHL má sémanticky i formou vyjádření blízko k časovým doplněním s významem „na kdy?“ (k funktoru TOWH; viz 6.3.6 – „TOWH“). V konkrétní konstrukci však odlišení obou funktorů bývá jednoznačné. Doplnění s funktorem TFHL vyjadřuje délku trvání něčeho/nějakého děje/stavu, označuje vždy různě dlouhý úsek; doplnění s funktorem TOWH naproti tomu neodkazuje k délce trvání, primárně jde vždy časový bod (či úsek bez zřetele k jeho délce). Srov.:

- *Odjel na celé pondělí._{TFHL}*
Přijel na půl._{TFHL} měsíce
práce na (celý) rok._{TFHL}
- *vstupenka na pondělí._{TOWH}*
Na příští měsíc._{TOWH} si nic nenaplánoval.
práce na příští rok._{TOWH}

Hranice s jinými funktory. Formou vyjádření se funktor TFHL může stýkat i s funktory pro jiná než časová určení. Volba funktoru je však vzhledem ke konkrétnímu kontextu většinou jasná. Srov.:

- *Přijel do Prahy na celou dovolenou.*
V tomto kontextu je doplnění *na celou dovolenou* vyjádřením délky pobytu a efektivní kořen doplnění bude mít funktor TFHL.
- *Přijel do Prahy na dovolenou.*
Doplnění *na dovolenou* vyjadřuje spíše záměr než délku pobytu v Praze. Bude ohodnoceno funktorem INTT.

6.3.3. TFRWH

Definice funktoru TFRWH

Funktor TFRWH (temporal: from when) je funktor pro volné doplnění vyjadřující časové určení odpovídající na otázku „ze kdy?“.

U doplnění s funktorem TFRWH se časová lokalizace netýká přímo děje vyjádřeného řídicím slovem, nýbrž jde o lokalizaci děje, který z děje vyjádřeného řídicím slovem vyplývá, nebo lokalizaci nějakého doplnění tohoto řídicího děje. Doplnění s funktorem TFRWH označuje dobu (časový bod nebo úsek), ve které má tento vyplývající děj nebo doplnění svou původní časovou lokalizaci, ze které pochází. Například:

Včera._{TWHEN} přeložil schůzi ze čtvrtku._{TFRWH} na dnešek._{TOWH}

Lokalizace je realizována zpravidla přímým udáním času (*z pátku*), zřídka udáním časového vztahu k jinému ději nebo události (*Odložila hubnutí z dovolené na pozdější dobu.*).

Valence. Doplnění s funktorem TFRWH je obligatorní společně s časovým doplněním TOWH po některých slovesech s předponou *pře-* (například: *přeložit, přesunout*), nebo i samostatně po slovesech *pocházet* a *převzít*.

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem TFRWH jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

od+2	<i>cukroví od Vánoc</i>
z+2	<i>vstupenka z pátku; Z dětství si nic nepamatují.</i>

Příklad:

Od Vánoc.TFRWH zbylo mnoho cukroví. obr. 6.12

- **adverbiální výrazy** (velmi zřídka).

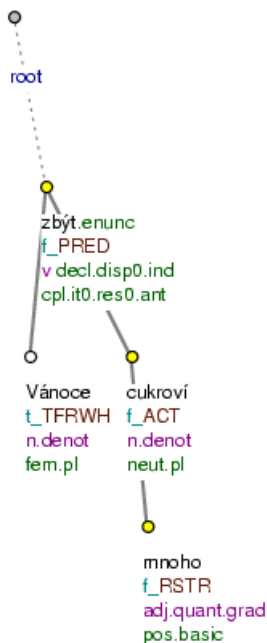
Příklad:

Zápisy jsou odvěra.TFRWH

Pozor! Závislou klauzí se toto doplnění zpravidla nerealizuje. Úlohu obdobného časového doplnění však plní závislá klauze rozvíjející substantivum (její efektivní kořen má funktor **RSTR**); například:

Přeložil výuku z pátku.TFRWH, kdy se to nikomu nehodilo.RSTR, na vhodnější dobu.

Obrázek 6.12. Funktorem **TFRWH**

Od Vánoc zbylo mnoho cukroví.

6.3.3.1. Hraniční případy u funktoru **TFRWH**

Hranice s funktorem **TSIN.** Doplnění s funktorem **TFRWH** jsou okrajová. Funktor **TFRWH** má sémanticky i formálně blízko zejména k časovému určení s významem „od kdy?“ (funktory **TSIN**; viz 6.3.8 – „**TSIN**“), k tomu viz 6.3.8.1 – „Hraniční případy u funktoru **TSIN**“.

Hranice s funktorem **DIR1.** S významem „ze kdy?“ se v konkrétních případech (zvláště u abstraktních výrazů) může křížit i místní význam „odkud?“ (funktory **DIR1**; viz 6.4.1 – „**DIR1**“). V takových případech je rozhodnutí o nejlépe odpovídajícím funktoru na anotátorovi. Srov.:

- *zápisy ze schůze*

Doplnění *ze schůze* může vyjadřovat význam „ze kdy?“ (funktor TFRWH), nebo význam „odkud?“ (funktor DIR1).

Hranice s jinými funktory. Formou vyjádření se funktor TFRWH může stýkat i s funktory pro jiná než časová určení. Volba funktoru je však vzhledem ke konkrétnímu kontextu většinou jasná. Srov.:

- *Strach ze středy Pavla ještě neopustil.*

Doplnění *ze středy* může vyjadřovat v jednom kontextu den, kdy se strach poprvé objevil, tedy doplnění s funktorem TFRWH, v jiném kontextu (například: Pavel skládá ve středu důležitou zkoušku a bojí se jí) může doplnění *ze středy* mít význam funktoru CAUS.

6.3.4. THL

Definice funktoru THL

Funktor THL (temporal: how long) je funktor pro volné doplnění vyjadřující časové určení odpovídající jednak na otázku „jak dlouho?“, kdy udává délku trvání platnosti děje vyjádřeného řídicím slovem, a jednak na otázku „za jak dlouho?“, kdy udává též délku trvání platnosti děje vyjádřeného řídicím slovem, ale tak, že vyjadřuje úsek, během něhož tento děj dospívá ke svému ukončení.

Doplnění s funktorem THL se zpravidla vyjadřuje jen přímým udáním času (*Četl půl hodiny.*; *Napsal to za dvě hodiny.*), zřídka vztahem k jinému ději nebo události (*po dobu konání přednášky*).

Dvě možné otázky u doplnění s funktorem THL jsou dvě kontextové varianty téhož významu, způsobené rozdílným videm řídicího slovesa. Z varianty „jak dlouho“ vyplývá, že se v naprosté většině pojí s nedokonavým videm (*Četl půl hodiny.*), varianta „za jak dlouho“ se primárně pojí s dokonavým videm (*Přečetl to za půl hodiny.*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem THL jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

po+4	<i>Dělal to po tři léta.</i>
po dobu+2	<i>Po dobu nemoci nepracoval.</i>
přes+4	<i>Výdražitel už přes měsíc čeká na předání zaplaceného majetku.</i>
za+4	<i>Napsal to za dvě hodiny.</i>

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

akuzativ	<i>Psal ten úkol dvě hodiny.</i>
----------	----------------------------------

- **adverbiální výrazy.**

Příklady:

Muzeum je otevřeno celoročně. THL obr. 6.13

Dlouho. THL se neviděli.

Spor se táhne donekonečna. THL

Ještě.THL *prší*.

Ustanovení platí i nadále.THL

Nepřetržitě.THL *vysílali*.

Denně pracuje přesčas.THL

Usadil se tam trvale.THL

Ustavičně.THL *pršelo*.

Je věčně.THL *nespokojený*.

Akcie českých podniků jsou stále.THL *vysoce nadhodnoceny*.

- **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

dokud	<i>Pracoval, dokud měl síly.</i>
pokud	<i>Pracoval, pokud měl síly.</i>

Pozor! Úlohu obdobného časového určení plní i závislá klauze rozvíjející substantivum (její efektivní kořen má funktor RSTR); například:

Za tu krátkou dobu.THL, *co jsem studoval*.RSTR *v zahraničí, jsem se naučil více než na všech školách doma.*

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem THL vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

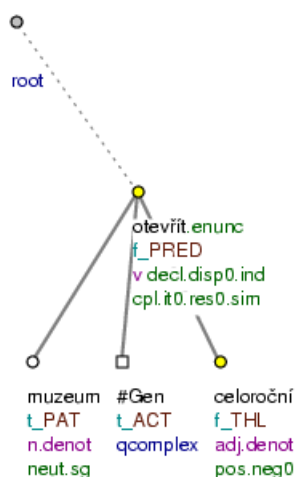
Příklady:

tříčtvrtěhodinové.THL *vystoupení*

dvouleté.THL *redaktorské působení v Lidové obrodě*

trvalé.THL *rozhodování*

Obrázek 6.13. Funktor THL

Muzeum je otevřeno celoročně.

6.3.4.1. Hraniční případy u funktoru THL

Hranice s funktorem TWHEN. V těch případech, kdy se význam „jak dlouho?“ nebo „za jak dlouho?“ navrstvuje na základní význam „kdy?“, se funktor THL stýká s funktorem TWHEN (viz 6.3.1 – „TWHEN“). Vyplývá-li význam „jak dlouho?“ nebo „za jak dlouho?“ přímo z doplnění času, má toto doplnění funktor THL. Vyplývá-li však význam „jak dlouho?“ nebo „za jak dlouho?“ z jiných prostředků (z kontextu, z vidu slovesa apod.), má doplnění zpravidla funktor TWHEN. Srov.:

- *Pracoval celou neděli.* THL

Doplnění *celou neděli* vyjadřuje jak časovou lokalizaci (odpověď na otázku „kdy?“), tak význam „jak dlouho?“. Doplnění bude ohodnoceno funktorem THL.

Hranice s funktorem TTILL. Funktor THL se úzce stýká s časovým významem „do kdy?“ (funktor TTILL; viz 6.3.9 – „TTILL“). Funktor THL však vyjadřuje primárně délku nějakého děje (ať již ukončeného, či nikoliv), zatímco funktor TTILL vyjadřuje primárně ukončení platnosti nějakého děje bez zřetele k jeho délce. Srov.:

- *Do posledního okamžiku.* TTILL, *jsem věřil, že se to povede.*

Doplnění *do posledního okamžiku* může být odpovědí na otázku „do kdy?“ (funktor TTILL), ale může mít i význam „jak dlouho?“ (funktor THL). Doplnění s funktorem TTILL dáváme v těchto případech přednost.

Závislá klauze připojená spojovacím výrazem „dokud“. Závislá klauze připojená spojovacím výrazem *dokud* může vyjadřovat vedle významu funktoru THL i význam funktoru TTILL (viz 6.3.9 – „TTILL“). Efektivní kořen závislé klauze má funktor TTILL zvláště tehdy, reprezentuje-li záporné sloveso dokonavého vidu. Reprezentuje-li efektivní kořen závislé klauze kladné sloveso, má zpravidla funktor THL. Srov.:

- *Dokud budu.* THL *živ, budu na vás vzpomínat.*
- *Nedělej to, dokud se nevrátím.* TTILL

6.3.5. THO

Definice funktoru THO

Funktor THO (temporal: how often) je funktor pro volné doplnění vyjadřující časové určení odpovídající na otázku „jak často?“, případně „kolikrát?“. Vyjadřuje pravidelnost výskytu děje nebo stavu vyjádřeného řídicím slovem.

Doplnění s funktorem THO se zpravidla vyjadřuje přímým udáním času (*scházeli se denně*), ale může být vyjádřeno i udáním časového vztahu k jinému ději nebo události (*po každém dešti*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem THO jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

po+6	<i>po každém dešti</i>
před+6	<i>před každým deštěm</i>
při+6	<i>Scházeli se při každé příležitosti.</i>

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

akuzativ	<i>Od března se hraje pravidelně každý čtvrtek.</i>
----------	---

Příklad:

Každé čtyři hodiny.THO si musím vzít prášek. obr. 6.14

- **adverbiální výrazy.**

Příklady:

Scházeli se denně.THO

Včera všichni trénovali dvakrát.THO

O tom často.THO rozhodla centrála.

Běžně.THO chodil k svému lékaři.

Každoročně.THO jezdíme k moři.

Stalo se to už mnohokrát.THO

Opakovaně.THO děláš chyby.

Pravidelně.THO ji navštěvujeme.

- **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

kdykoli/v	<i>Kdykoliv k vám jdu, nejste doma.</i>
-----------	---

Význam funktoru THO je u doplnění s časovým významem často signalizován výrazy *každý, všechen, krát*.

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *ti*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem THO vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklady:

časté.THO *poškození zaměstnanců*

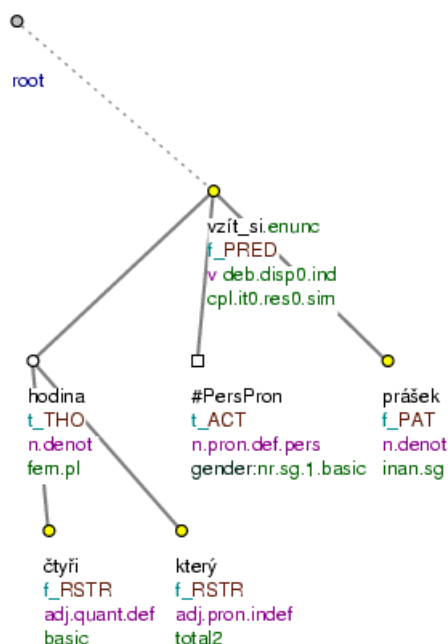
opakovaná.THO *jednání*

každoroční.THO *vyúčtování nákladů*

několikanásobné.THO *kontrolní měření*

druhé.THO *projednávání stížnosti*

Obrázek 6.14. Funktor THO

Každé čtyři hodiny si musím vzít prášek.

6.3.5.1. Hraniční případy u funktoru THO

Hranice s funktorem TWHEN. Funktor THO se často stýká s významem „kdy?“ (funktor TWHEN; viz 6.3.1 – „TWHEN“). Pravidelnost časového úseku, v němž se realizuje platnost řídicího děje, nemusí totiž vyplývat přímo z časového doplnění, ale může být vyjádřena i jinými prostředky, nebo je dána jen kontextem. Opakování řídicího děje může také vyplývat z plurálního tvaru substantiva v předložkové skupině. V takových případech, kdy pravidelné opakování děje nevyplývá přímo z časového doplnění, ale z jiných prostředků, má časové určení zpravidla funktor TWHEN. Doplnění má funktor THO, vyplývá-li význam „jak často?“ přímo z doplnění času. Srov.:

- *Pracuje každý pátek*.THO

Doplnění *každý pátek* vyjadřuje jak časovou lokalizaci (odpověď na otázku „kdy?“), tak zároveň vyjadřuje význam „jak často“. Doplnění bude ohodnoceno funktorem THO.

- *Jezdívá v pátek*.TWHEN

Přijíždí pravidelně v pátek.TWHEN

Přijíždí v pátek.TWHEN

Doplnění *v pátek* vyjadřuje časovou lokalizaci (odpověď na otázku „kdy?“), z kontextu (například z vidu slovesa) je zřejmý i význam opakování děje. Doplnění bude však ohodnoceno funktorem TWHEN.

- *Scházejí se po večerech*.TWHEN

Navštěvují se o velikonočních nedělích.TWHEN

Doplnění *po večerech* a *o velikonočních nedělích* vyjadřují časovou lokalizaci (odpověď na otázku „kdy?“), z kontextu (z plurálního tvaru substantiva) je zřejmý i význam opakování děje. Doplnění bude však ohodnoceno funktorem TWHEN.

V konstrukcích se závislou klauzí časovou se význam „jak často?“ zpravidla týká jen děje vyjádřeného řídicím slovesem této závislé klauze, celá závislá klauze však vzhledem ke své klauzi řídicí odpovídá na otázku „kdy?“ a její efektivní kořen má tedy funktor TWHEN; například:

Obvykle.THO *když přijdeš*.TWHEN, *nejsem doma*.

Význam „pokolikáté“. Doplnění s funktorem THO vyjadřuje pravidelnost časového úseku, v němž se realizuje platnost děje nebo stavu vyjádřeného řídicím slovesem; od tohoto významu pravidelnosti opakování nějakého děje je třeba odlišit význam „pokolikáté“, který žádnou pravidelnost nevyjadřuje. Význam „pokolikáté“ proto zachycujeme s funktorem TWHEN. Srov.:

- *Zazvonil dvakrát*.THO

- *Zazvonil podruhé*.TWHEN

6.3.6. TOWH

Definice funktoru TOWH

Funktor TOWH (temporal: to when) je funktor pro volné doplnění vyjadřující časové určení odpovídající na otázku „na kdy?“.

U doplnění s funktorem TOWH se časová lokalizace netýká přímo děje vyjádřeného řídicím slovesem, ale časové doplnění s funktorem TOWH lokalizuje děj, který z děje vyjádřeného řídicím slovesem vyplývá, nebo lokalizuje nějaké doplnění tohoto řídicího děje, a to tak, že umísťuje tento děj nebo doplnění do časového bodu nebo úseku následujícího po časovém bodu nebo úseku, ve kterém je lokalizován děj vyjádřený na řídicím slově. Například:

Včera.TWHEN *svolal schůzi na dnešek*.TOWH

Lokalizace je realizována zpravidla přímým udáním času (*na pátek, napříště*), zřídka udáním časového vztahu k jinému ději, nebo události (*Odložila hubnutí až na dovolenou*).

Valence. Doplnění s funktorem TOWH je obligatorní (společně s časovým doplněním TFRWH) po některých slovesech s předponou *pře-* (například: *přeložit, přesunout*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem TOWH jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

na+4	<i>Svolal schůzi na šestou hodinu.</i>
pro+4	<i>Pro nejbližší období plánuje ODA setkání se slovenskými poslanci.</i>

Příklad:

*Přeložil výuku na pátek.*TOWH obr. 6.15

- **adverbiální výrazy** (velmi zřídka).

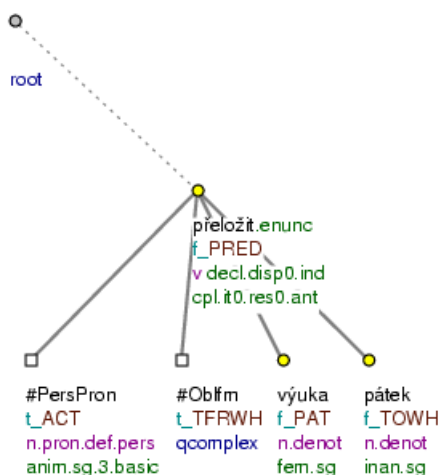
Příklad:

*Odložíme to napříště.*TOWH

Pozor! Závislou klauzí se toto doplnění zpravidla nerealizuje. Úlohu obdobného časového doplnění však plní závislá klauze rozvíjející substantivum (její efektivní kořen má funktor RSTR); například:

*Svolal schůzi na dobu.*TOWH, *kdy už budou.*RSTR *všichni doma.*

Obrázek 6.15. Funktor TOWH

Přeložil výuku na pátek.

6.3.6.1. Hraniční případy u funktoru TOWH

Hranice s funktorem TFHL. Doplnění s funktorem TOWH jsou okrajová, jejich určení v konkrétní konstrukci však bývá jednoznačné. Stýkají se zčásti s významem „na jak dlouho?“ (funktory TFHL; viz 6.3.2 – „TFHL“). viz k tomu 6.3.2.1 – „Hraniční případy u funktoru TFHL“.

Hranice s funktorem DIR3. S významem „na kdy?“ se v konkrétních případech (zvláště u abstraktních výrazů) může křížit i místní význam „kam?“ (funktory DIR3; viz 6.4.3 – „DIR3“). V takových případech je rozhodnutí o nejlépe odpovídajícím funktoru na anotátorovi. Srov.:

- *Přesunul jednání až na konferenci.*

Doplnění *na konferenci* může vyjadřovat jednak časové doplnění na otázku „na kdy?“ (funktory TOWH), ale může být i učením místa, kam se jednání přesunulo, tedy doplněním s funktorem DIR3.

6.3.7. TPAR

Definice funktoru TPAR

Funktor TPAR (temporal parallel, contemporaneous) je funktor pro volné doplnění vyjadřující časové určení odpovídající na otázku „během jaké doby?“, nebo „současně s čím?“.

Doplnění s funktorem TPAR vyjadřuje časový rozsah platnosti děje nebo stavu vyjádřeného řídicím slovem, a to buď přímým udáním času (*během pěti hodin, po celou hodinu*), nebo udáním časového vztahu k jinému ději nebo události, v tomto případě pak vyjadřuje paralelnost, současné probíhání dvou dějů, nebo událostí (*během snídání, souběžně s přednáškou*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem TPAR jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

během+2	<i>Během naší dovolené ani jednou nepršelo.</i>
o+6	<i>Turisté zamířili o dovolené do Švýcarska.</i>
po+4	<i>Po celou dobu mě nepřestala bolet hlava.</i>
průběhem+2	<i>Průběhem času nastaly změny.</i>
přes+4	<i>Přes celé léto se tam nedostal.</i>
při+6	<i>Při jízdě do lodi trochu nateče.</i>
souběžně s+7	<i>Souběžně s přednáškou probíhaly semináře.</i>
současně s+7	<i>Současně s přednáškou probíhaly semináře.</i>
v průběhu+2	<i>Dělo se to v průběhu cesty.</i>
za+4	<i>Za celou hodinu přišli jen tři lidé.</i>
za+2	<i>Za deště nezpívají ptáci.</i>
zároveň s+7	<i>Zároveň s překladem píšou recenzi.</i>

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

instrumentál	<i>Cestou do Norimberku jsme třikrát stavěli.</i>
--------------	---

- **adverbiální výrazy.**

Příklady:

Hraje a přitom.TPAR zpívá.

Mezitím.TPAR si připravoval oběd.

Zamlada.TPAR byl neustále veselý.

Zároveň.TPAR v duchu počítal.

Zatím.TPAR můžete odpočívat.

- **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

zatímco	<i>Zatímco Sára ještě spí, zapřáhne osla.</i>
mezitím - co	<i>Mezitím, co se novináři dobývali na hráče, trenéři odpovídali na tiskové konferenci.</i>

Příklad:

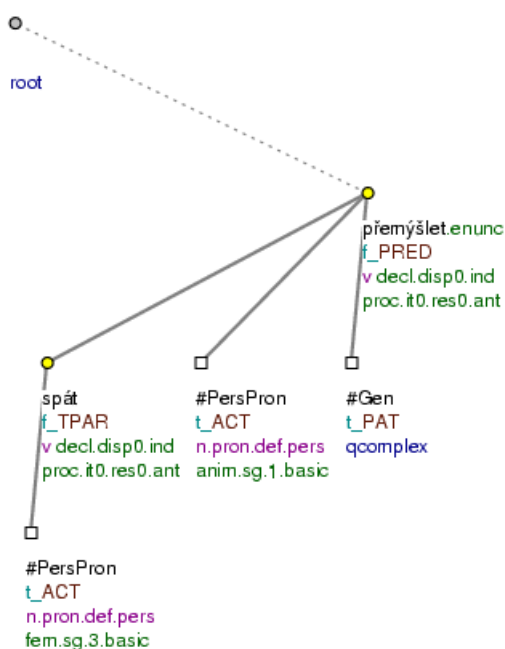
Zatímco spala.TPAR , přemýšlel jsem. obr. 6.16

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; viz k tomu 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) může doplnění s funktorem TPAR být vyjádřeno i shodným tvarem adjektiva (zřídka).

Příklad:

současně.TPAR zrušení clearingového zúčtování a dovozní přírážky

Obrázek 6.16. Funktor TPAR

Zatímco spala, přemýšlel jsem.

6.3.7.1. Hraniční případy u funktoru TPAR

Hranice s ostatními časovými funktory. Řada předložek, zejména sekundárních, vyjadřuje jednoznačně význam funktoru TPAR (*současně_s, během*), diferencovanější vzhled do kontextu pro odlišení významu funktoru TPAR od jiných časových významů je třeba tam, kdy je časové určení vyjádřeno pomocí předložky primární, která může vyjadřovat více významů. Srov.:

- *Napsal to za dvě hodiny*.THL
- *Za dvě hodiny*.TPAR nic neudělal.

Podobná situace jako u víceznačných předložkových skupin je i u časových doplnění vyjádřených adverbii. Srov.:

- *Zamlada*.TPAR byl neustále veselý.

- *Napsal to ještě zamlada.^{TWHEN}.*

Hranice s funktorem **ACMP.** Funktor **TPAR** se sémanticky i formálně stýká s funktorem **ACMP** (viz 6.6.1 – „**ACMP**“), a to zvláště ve významu „současně s čím?“. V těch konstrukcích, ve kterých nelze předložkovou skupinu jednoznačně interpretovat jako časové doplnění s významem paralelnosti dvou dějů, dáváme přednost zachycení předložkové skupiny s funktorem **ACMP** (význam doprovodné okolnosti). Srov.:

- *Souběžně s přednáškou.^{TPAR} probíhaly i semináře.*
- *Souběžně s hřebíky.^{ACMP} vyráběli i matky.*

Hranice s funktorem **CONTRD.** Spojka *zatímco* může vedle závislé klauze s významem funktoru **TPAR**, připojovat také závislou klauzi s významem funktoru **CONTRD** (viz 6.9.2 – „**CONTRD**“). K tomu viz 6.9.2.1 – „Hraniční případy u funktoru **CONTRD**“.

6.3.8. TSIN

Definice funktoru **TSIN**

Funktor **TSIN** (temporal: since when) je funktor pro volné doplnění vyjadřující časové určení odpovídající na otázku „od kdy?“.

Doplnění s funktorem **TSIN** vyjadřuje začátek platnosti děje vyjádřeného řídicím slovem, a to buď přímým udáním času (*od pěti hodin, odedneška*), nebo udáním časového vztahu k jinému ději nebo události (*od příjezdu, od snídane*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem **TSIN** jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

od+2	<i>Expozice je od včerejška otevřena v pražském Centru nezávislé žurnalistiky.</i>
počínaje+7	<i>Počínaje snídaní nic nejedl.</i>

Příklad:

Od soboty.^{TSIN} nepršelo. obr. 6.17

- **adverbiální výrazy.**

Příklady:

Znají se odedávna.^{TSIN}

Odkakživa.^{TSIN} jsem neměl rád tohle město.

Odkdy.^{TSIN} se znáte?

Odvčera.^{TSIN} už nic nejedl.

- **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

co	<i>Co jsem skončil školu, hledám práci.</i>
----	---

Příklad:

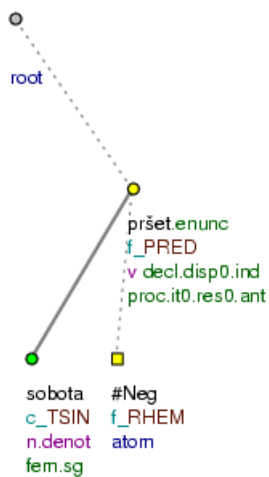
Co odešli.TSIN , je tu klid. obr. 6.18

Pozor! Závislou klauzí se doplňuje s funktorem TSIN realizuje zřídka. Úlohu obdobného časového doplňení však plní závislá klauze rozvíjející substantivum (její efektivní kořen má funktor RSTR); například: ;

Od toho okamžiku.TSIN , co jsem ho spatřil.RSTR , jsem věděl, že je to on.

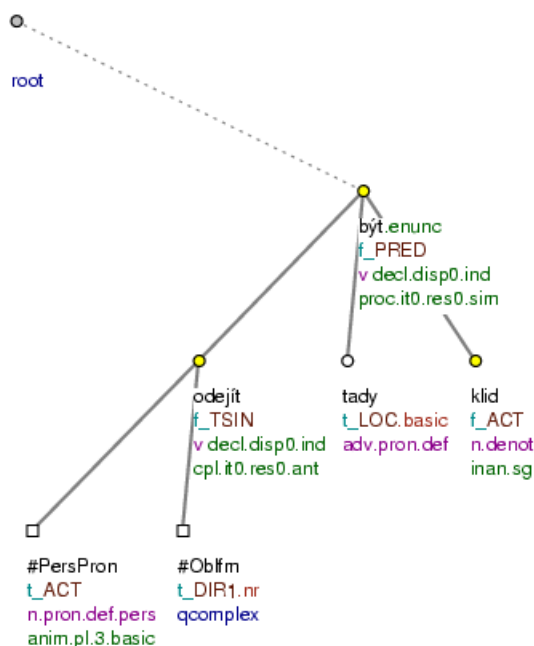
Od doby.TSIN , kdy jsem ho navštívil.RSTR , uplynulo několik dní.

Obrázek 6.17. Funktor TSIN

Od soboty nepršelo.

Obrázek 6.18. Funktor TSIN

Co odešli, je tu klid.

6.3.8.1. Hraniční případy u funktoru TSIN

Hranice s funktorem TFRWH. Funktor TSIN má blízko zejména k časovým doplněním s významem „ze kdy“ (funktor TFRWH; viz 6.3.3 – „TFRWH“). Rozlišení obou funktorů je však v konkrétním kontextu zpravidla jednoznačné. Doplnění s funktorem TSIN vyjadřuje vždy začátek trvání řídicího děje, vždy jde o nějaký různě dlouhý časový úsek; funktor TFRWH naproti tomu trvání nevyjadřuje, umísťuje pouze nějaké jiné doplnění (které nemusí být vyjádřeno v řídicím slově) do nějakého různě velkého časového bodu v minulosti. Srov.:

- *Od minulého roku.* TSIN už nepracuji.

Pracuje odvěčera. TSIN

- *vstupenka z pondělí.* TFRWH

Zápisy jsou odvěčera. TFRWH

Z minulého roku. TFRWH si nic nepamatuji

nevykonaná práce od minulého pondělí. TFRWH

Hranice s jinými funktory. Formou vyjádření se funktor TSIN může stýkat i s funktory pro jiná než časová doplnění. Vzhledem ke kontextu je však volba funktoru většinou jasná. Srov.:

- *Od snídaně mě bolí zuby.*

Doplnění *od snídaně* může vyjadřovat v jednom kontextu časový bod, odkdy bolení zubů trvá, tedy doplnění s funktorem TSIN, v jiném kontextu (například: ke snídani jsem měl něco sladkého a mým zubům to nedělá dobře) může doplnění *od snídaně* mít význam funktoru CAUS.

6.3.9. TTILL

Definice funktoru TTILL

Funktor TTILL (temporal: till) je funktor pro volné doplnění vyjadřující časové určení odpovídající na otázku „do kdy?“.

Doplnění s funktorem TTILL vyjadřuje konec platnosti děje vyjádřeného řídicím slovem, a to buď přímým udáním času (*do pěti hodin*, *dodnes*), nebo udáním časového vztahu k jinému ději nebo udání (*do odjezdu*, *do snídaně*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem TTILL jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

do+2	<i>Do večera budu v Praze.</i>
k+3	<i>K tomuto termínu bylo podáno 2173 žádostí.</i>
po+4	<i>Pracoval až po tu chvíli.</i>

- **adverbiální výrazy.**

Příklady:

Až doted.TTILL byl spokojen.

Dodnes.TTILL nevím, kde je.

Dokdy.TTILL tu můžete zůstat?

Doposud.TTILL jsme nepřišli na řešení.

- **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

až	<i>Za rohem na ně počká, až to skončí.</i>
dokud	<i>Nedělej to, dokud se nevrátím.</i>
než / nežli	<i>Potomci posbírali nějaké vědomosti, než převzali rodinný majetek a začali na něm sami hospodařit.</i>

Časové určení s funktorem TILL může být realizováno i závislou klauzí připojenou podřadicími spojovacími výrazy *dokud* a *než*. Řídící sloveso závislé klauze je zpravidla dokonavého vidu, ve významu TTILL vyžaduje spojka *než* sloveso kladné a spojka *dokud* sloveso záporné.

Příklad:

Udělej to, než se vrátím.TTILL obr. 6.19

Pozor! V konstrukcích s výrazy *do té doby*, *co*; *do toho okamžiku*, *kdy* apod. nezachycujeme závislou klauzi jako závislou klauzi časovou, ale její efektivní kořen má funktor RSTR; například:

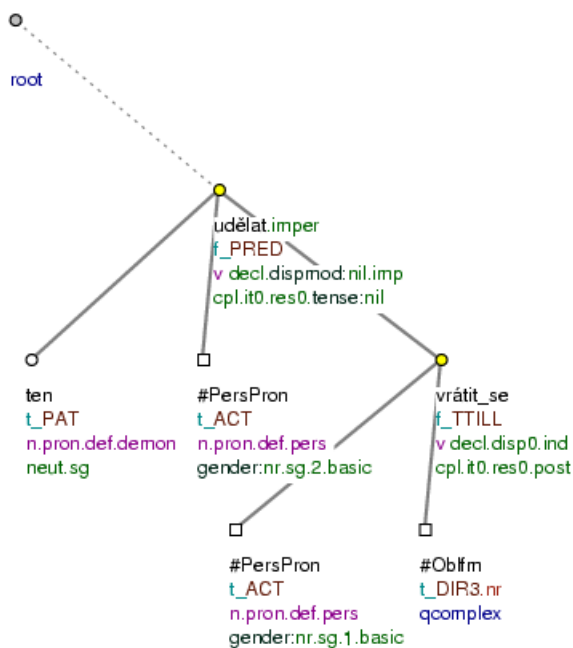
Budeme to auto využívat do té doby.TTILL , co bude jezdit.RSTR

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem **THL** vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva (zřídka).

Příklad:

dosavadní.TTILL fungování

Obrázek 6.19. Funktor TTILL

Udělej to, než se vrátím.

6.3.9.1. Hraniční případy u funktoru TTILL

Hranice s funktorem THL. Funktor **TTILL** se úzce stýká zejména s časovým doplněním s významem „jak dlouho?“ (funktor **THL**; viz 6.3.4 – „THL“). K tomu viz 6.3.4.1 – „Hraniční případy u funktoru **THL**“.

Závislá klauze se spojkou „dokud“. I závislá klauze časová připojená spojovacím výrazem *dokud* může vyjadřovat vedle významu funktoru **TTILL** i význam funktoru **THL**. K tomu viz též 6.3.4.1 – „Hraniční případy u funktoru **THL**“.

Hranice s funktorem TWHEN v konstrukcích se spojkou „než“. Závislá klauze časová se spojkou *než* hraničí s časovými klauzemi, které mají význam funktoru **TWHEN** (viz 6.3.1 – „TWHEN“). Srov.:

- *Než se naobědval.TWHEN, umyl si ruce.*
- *Udělej to, než se vrátím.TTILL*

6.4. Funktory místa

Funktory místa představují soubor sémanticky diferencovaných funktorů pro volná doplnění, která označují v širokém smyslu místo (umístění nebo směr v prostoru), k němuž se vztahuje obsah řídicího

slova. Jednotlivé funktory jsou od sebe odlišeny podle toho, na jakou otázku po určení místa odpovídají.

Seznam funktorů místa

- DIR1
- DIR2
- DIR3
- LOC

Funktory místa lokalizují zejména děje nebo stavy, rozvíjejí proto především slovesa, substantiva a adjektiva označující děj. Mohou však přímo rozvíjet i nedějová substantiva (například: *stůl v pokoji*.LOC; *kamínek z moře*.DIR1).

Sekce o jednotlivých funktorech místa zde řadíme abecedně podle zkratk pro funktory.

6.4.1. DIR1

Definice funktoru DIR1

Funktor DIR1 (directional: from) je funktor pro volné doplnění vyjadřující určení místa odpovídající na otázku „odkud?“, označuje výchozí bod, od kterého směřuje děj vyjádřený řídicím slovem.

Jako doplnění s funktorem DIR1 chápeme i význam výběru ze skupiny; například:

jeden z chlapců.DIR1

nejlepší z lidí.DIR1

Subfunktory. Funktor DIR1 je blíže specifikován subfunktory. Viz 6.13.1.4 – „Subfunktory pro funktor DIR1“.

Valence. Doplnění s funktorem DIR1 je obligatorním doplněním u řady sloves, zejména u sloves pohybu s předponou *od-*, *vy-* a *s-* (například *odplout*, *odpochodovat*, *odstranit*, *vylovit*, *vyváznout*, *seskočit*, *sundat*), u sloves pohybu s předponou *pře-* je doplnění s funktorem DIR1 obligatorní zároveň s doplněním, které má funktor DIR3 (*přemístit*, *přesadit*, *přesídlit*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem DIR1 jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

od+2	<i>Ustoupil od stěny.</i>
s+2	<i>Premiér smetl dohady kolem Elbitu se stolu.</i>
směrem od+2	<i>Směrem od Prahy jede víc aut.</i>
z+2	<i>Ze zdi padá omítka.; Zvolili tři z pěti místopředsedů.</i>
zpod+2	<i>zpod stolu</i>
zpoza+2	<i>Vyběhl zpoza rohu.</i>

- **adverbiální výrazy.**

Příklady:

Odkud.DIR1 *jste přijeli?* obr. 6.20

Každý pocházel odjinud.DIR1

Odněkud.DIR1 ho znám.

Dovážíme odtud.DIR1 spotřební zboží, potraviny a textil.

Pohlíželi na krajinu až shora.DIR1

Musím se na to podívat zblízka.DIR1

Zevnitř.DIR1 se ozval hluk.

Zleva.DIR1 přišel nečekaný útok.

- závislá klauze.

Nejčastější formy:

odkud	Přišel, odkud to nikdo nečekal.
-------	---------------------------------

Pozor! Závislé klauze s místním významem jsou většinou připojovány vztažnými výrazy, nikoli spojkou. Efektivní kořen závislé klauze s významem místa může mít funktor DIR1; například:

Přišel, odkud.DIR1 to nikdo nečekal.DIR1

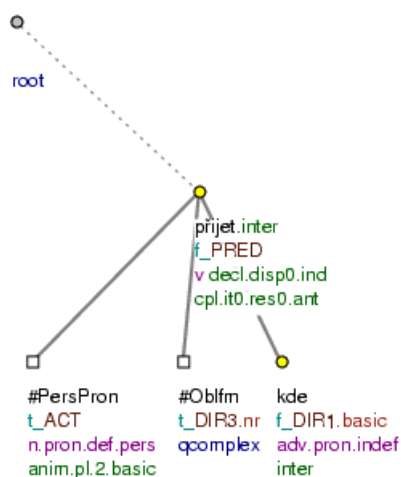
Díval se <odtamtud>, odkud.DIR1 se vždycky dívá.DIR1

V některých případech, kdy je závislá klauze uvozená dvojicí zájmených příslovečných výrazů s různým významem, má její efektivní kořen funktor RSTR. Například:

Dívala se tam.DIR3, odkud.DIR1 ses ozval.RSTR

Více viz 5.5.3.4 – „Korelativní dvojice se zájmenými příslovci času“.

Obrázek 6.20. Funktor DIR1

Odkud jste přijeli?

6.4.1.1. Hraniční případy u funktoru DIR1

Hranice s ostatními funktory místa. Formou vyjádření se doplnění s funktorem DIR1 kříží i s ostatními funktory místa. K tomu viz 6.4.4 – „LOC“.

Hranice s jinými funktory. Formou vyjádření se funktor DIR1 může stýkat s funktory i pro jiná doplnění než pro doplnění místa. Vzhledem ke kontextu je však volba funktoru většinou jasná. Srov.:

- *Strach z Prahy Pavla ještě neopustil.*

Doplnění *z Prahy* může vyjadřovat v jednom kontextu místo, kde se strach poprvé objevil, tedy doplnění s funktorem DIR1, v jiném kontextu (například: Pavel bude studovat v Praze a bojí se toho) může doplnění *z Prahy* mít význam funktoru CAUS.

6.4.2. DIR2

Definice funktoru DIR2

Funktor DIR2 (directional: which way) je funktor pro volné doplnění vyjadřující určení místa odpovídající na otázku „kudy?“, vyjadřuje prostor, který je dějem (vyjádřeným řídicím slovem) překonáván.

Subfunktory. Funktor DIR2 je blíže specifikován subfunktory. Viz 6.13.1.5 – „Subfunktory pro funktor DIR2“.

Valence. Doplnění s funktorem DIR2 je obligatorním doplněním u řady sloves, zejména u sloves pohybu s předponou *pro-* (například *proběhnout, projít, proniknout, proskočit, ubírat se*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem DIR2 jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

blízko+2	<i>Prošli blízko toho domu.</i>
dle+2	<i>Dle silnice vede chodník.</i>
kolem+2	<i>Prošli kolem nás.</i>
mezi+7	<i>Proběhl mezi nimi.</i>
mimo+4	<i>Prošel mimo tebe.</i>
nad+7	<i>Trat' se vine nad řekou.</i>
naproti+3	<i>Cesta se vine naproti svahu.</i>
napříč+3	<i>Hlavní dopravní tepna jde napříč městem.</i>
nedaleko+2	<i>Prošli nedaleko Chrudimi.</i>
okolo+2	<i>Chodil okolo domu.</i>
po+6	<i>Jezdí po Čechách.</i>
poblíž+2	<i>Prošel poblíž nebezpečí.</i>
pod+7	<i>Tunel vede pod řekou.</i>
podél+2	<i>Podél řeky vede silnice.</i>
podle+2	<i>Podle potoka vede cesta.</i>
proti+3	<i>Prošel proti radnici.</i>
přes+4	<i>Přes louku vede cesta.</i>
skrz+4	<i>Provrtali díru skrz zed'.</i>

směrem do+2	<i>Vydali se směrem do Prahy.</i>
směrem k+3	<i>Vydali se směrem ku Praze.</i>
směrem na+4	<i>Silnice je směrem na Prahu zacpaná.</i>
směrem proti+3	<i>Prošel směrem proti radnici.</i>
souběžně s+7	<i>Souběžně s železnicí vede silnice.</i>
vedle+2	<i>Vedle našeho domu vede cesta.</i>
za+7	<i>Procházel se za plotem.</i>

Příklad:

Šli podél lesa. DIR2 obr. 6.21

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

instrumentál	<i>Maršál Rommel ustupoval údolím řeku Vardaru.</i>
--------------	---

- **adverbiální výrazy.**

Příklady:

Kudy. DIR2 *půjdeme?*

Musíme jít jinudy. DIR2

Turista jen málokdy projde okolo. DIR2

Nastupujte předem. DIR2

Odešli středem. DIR2

Tudy. DIR2 *cesta nevede.*

- **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

kudy	<i>Půjdeme, kudy budeme chtít.</i>
------	------------------------------------

Pozor! Závislé klauze s místním významem jsou většinou připojovány vztahnými výrazy, nikoli spojkou. Efektivní kořen závislé klauze s významem místa může mít funktor DIR2; například:

Půjdeme, kudy. DIR2 *budeme chtít.* DIR2

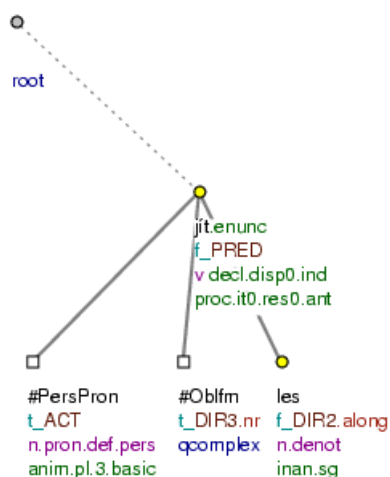
Dostal se tam <tudy> , kudy. DIR2 *pronikalo.* DIR2 *světlo.*

V některých případech, kdy je závislá klauze uvozená dvojicí zájmenných příslovečných výrazů s různým významem, má efektivní kořen závislé klauze funktor RSTR. Například:

Díval se tam. DIR3, *kudy.* DIR2 *pronikalo.* RSTR *světlo.*

Více viz 5.5.3.4 – „Korelativní dvojice se zájmennými příslovci času“.

Obrázek 6.21. Funktor DIR2

Šli podél lesa.

6.4.2.1. Hraniční případy u funktoru DIR2

Hranice s ostatními funktory místa. Formou vyjádření se doplnění s funktorem DIR1 kříží i s ostatními funktory místa. K tomu viz 6.4.4 – „LOC“.

6.4.3. DIR3

Definice funktoru DIR3

Funktor DIR3 (directional: to) je funktor pro volné doplnění vyjadřující určení místa odpovídající na otázku „kam?“, vyjadřuje cílový bod, ke kterému směřuje děj vyjádřený řídicím slovem.

Subfunktory. Funktor DIR3 je blíže specifikován subfunktory. Viz 6.13.1.6 – „Subfunktory pro funktor DIR3“.

Valence. Doplnění s funktorem DIR3 je obligatorním doplněním u řady sloves, zejména u sloves pohybu s předponou *do-*, *na-*, *při-* a *v-* (například *doběhnout*, *doputovat*, *nahnat*, *namontovat*, *přijít*, *přičlenit*, *vhodit*, *vklouznout*), u sloves pohybu s předponou *pře-* je doplnění s funktorem DIR3 obligatorní zároveň s doplněním, které má funktor DIR1 (*přemístit*, *přesadit*, *přesídlit*), u některých sloves se obligatorní DIR3 střídá s obligatorním LOC (například *odevzat knihy v knihovně*.LOC/*do knihovny*.DIR3).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem DIR3 jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

blízko+2	<i>Položil to blízko vázy.</i>
do+2	<i>Odešel do města.</i>
do čela+2	<i>Do čela kandidátky se nedostal.</i>
doprostřed+2	<i>Polož to doprostřed stolu.</i>
k+3	<i>Postav se k němu.</i>
mezi+4	<i>Dal to mezi stůl a gauč.</i>

mimo+4	<i>Oba důstojníci byli postaveni mimo službu.</i>
na+4	<i>Vydali se na Spořilov.</i>
nad+4	<i>Pověs ten obraz nad televizi.</i>
na roveň+2	<i>Postavil ženu na roveň muži.</i>
po+4	<i>Voda mi sahá po kolena.</i>
po+6	<i>Házel po něm kamením.</i>
pod+4	<i>Schoval se tedy pod deštník.</i>
poblíž+2	<i>Položil knihu poblíž postele.</i>
proti+3	<i>Postavila se proti zrcadlu.</i>
před+4	<i>Vyšli před dům.</i>
přes+4	<i>Rám přesahuje přes konstrukci.</i>
směrem k+3	<i>Usedl směrem k oknu.</i>
směrem proti+3	<i>Usedl směrem proti oknu.</i>
tváří v tvář+3	<i>Hleděl tváří v tvář problému.</i>
vedle+2	<i>Zaparkoval auto vedle garáže.</i>
za+4	<i>Uklidil koště za skříň.</i>
za+7	<i>Přišli jsme si pro rozhovor za spisovatelem.</i>

Příklad:

Odjela za manželem. DIR3 obr. 6.22

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

instrumentál	<i>Pohled tímto směrem přináší mrazivá zjištění.</i>
--------------	--

- **adverbiální výrazy.**

Příklady:

Kam.DIR3 jdete?

Pryč.DIR3 s nimi!

Pojďte dál.DIR3

Odjedeme daleko.DIR3

Cesta se točí doleva.DIR3

Sestoupili dolů.DIR3 do údolí.

Byly sem.DIR3 svezeny z celých severozápadních Čech.

S vámi jdeme kamkoliv.DIR3

Nikam.DIR3 se nepůjde.

Pověsil lampu příliš nízko.DIR3

- závislá klauze.

Nejčastější formy:

kam	<i>Dej to, kam nedostane.</i>
-----	-------------------------------

Pozor! Závislé klauze s místním významem jsou většinou připojovány vztažnými výrazy, nikoli spojkou. Efektivní kořen závislé klauze s významem místa může mít funktor DIR3; například:

Dej to, kam.DIR3 nedostane.DIR3

Uklid' to < tam > , kam.DIR3 to patří.DIR3

V některých případech, kdy je závislá klauze uvozená dvojicí zájmenných příslovečných výrazů s různým významem, má efektivní kořen závislé klauze funktor RSTR. Například:

Vrať to tam.DIR3, odkud.DIR1 jsi to vzal.RSTR

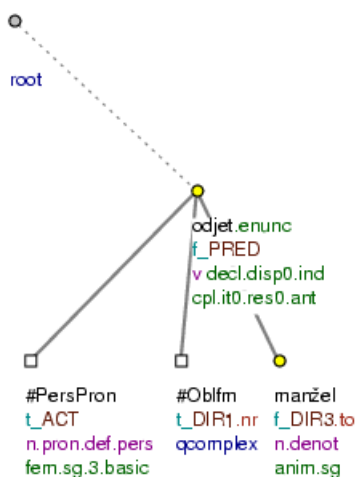
Více viz 5.5.3.4 – „Korelativní dvojice se zájmennými příslovci času“.

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem DIR3 vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklad:

zpětné.DIR3 získání celého podílu

Obrázek 6.22. Funktor DIR3

Odjela za manželem.

6.4.3.1. Hraniční případy u funktoru DIR3

Hranice s ostatními funktory místa. Formou vyjádření se doplnění s funktorem DIR3 kříží i s ostatními funktory místa. K tomu viz 6.4.4 – „LOC“.

Hranice s funktorem INTT. Doplnění s funktorem DIR3 může hraničit s funktorem INTT (záměr, viz 6.5.5 – „INTT“). K tomu viz 6.5.5.1 – „Hraniční případy u funktoru INTT“.

6.4.4. LOC

Definice funktoru LOC

Funktor LOC (locative) je funktor pro volné doplnění vyjadřující určení místa odpovídající na otázku „kde?“, označuje místo, do kterého je děj nebo stav vyjádřený řídicím slovem lokalizován.

Subfunktory. Funktor LOC je blíže specifikován subfunktory. Viz 6.13.1.8 – „Subfunktory pro funktor LOC“.

Valence. Doplnění s funktorem LOC je obligatorním doplněním u řady sloves s významem nacházení se, vyskytování se někde (například *nacházet se, ocitnout se, objevit se, rozkládat se, bydlet, hostovat*), ale i u několika dalších sloves s jiným významem (*bolet, chybět*), u některých sloves se obligatorní LOC střídá s obligatorním DIR3 (například *odevzdat knihy v knihovně.LOC/do knihovny.DIR3*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem LOC jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

blízko+2	<i>Jsme vždy blízko vás.</i>
k+3	<i>Ke konci stránky už se mi zavírali oči.</i>
kolem+2	<i>Nebezpečí může být všude kolem nás.</i>
mezi+7	<i>Měli mezi sebou velký odstup.</i>
mimo+2	<i>Působí mimo Prahu.</i>
na+6	<i>Sejdeme se na Spořilově.</i>
nad+7	<i>Nad lesem se objevil černý mrak.</i>
naproti+3	<i>Obchod stojí naproti nádraží.</i>
na úrovni+2	<i>Poslanec není na úrovni ministra.</i>
nedaleko+2	<i>Jsou nedaleko tábora.</i>
okolo+2	<i>Všude okolo města jsou lesy.</i>
po+4	<i>Po mnoho kilometrů se nic nepříhodilo.</i>
po+6	<i>Po straně vycházeli stále noví herci.</i>
poblíž+2	<i>Poblíž vesnice je rybník.</i>
pod+7	<i>Pod mostem spali bezdomovci.</i>
podél+2	<i>Podél potoka se nachází mnoho vzácných rostlin.</i>
podle+2	<i>Podle potoka leží vesnice.</i>
proti+3	<i>Zrcadlo visí proti oknu.</i>
před+7	<i>Tykal mu i před lidmi.</i>
přes+4	<i>Bydlí přes dvůr.</i>
při+6	<i>Při dveřích stála stará lavice.</i>
směrem k+3	<i>Leží směrem k Národnímu divadlu.</i>
směrem proti+3	<i>Zrcadlo visí směrem proti oknu.</i>
tváří v tvář+3	<i>Stojí tváří v tvář problému.</i>
uprostřed+2	<i>Uprostřed náměstí se vytvořil hlouček lidí.</i>
uvnitř+2	<i>Uvnitř kostela bylo chladno.</i>
v+6	<i>V restauraci jsme si ani nestihli vypít kávu.</i>
v čele+2	<i>V čele průvodu šly děti.</i>

vedle+2	<i>Bydlí vedle zlatnictví.</i>
vně+2	<i>Vně zahrad nerostla ani tráva.</i>
v oblasti+2	<i>V oblasti vzdělávání máme velké mezery.</i>
v oboru+2	<i>V oboru zemědělské výroby se vedou četné diskuze.</i>
v rámci+2	<i>V rámci města je možné jezdit po dálnici bez poplatku.</i>
za+7	<i>Za vyřešenými problémy se objevily další.</i>

- **adverbiální výrazy.**

Příklady:

Kde.LOC na mě počkáte? obr. 6.23

Jeho syn bydlí blízko.LOC

Dole.LOC pod námi byla slyšel řeka.

Zůstaň doma.LOC

Zkusíme to jinde.LOC

Sklep je příliš hluboko.LOC

Město leží jižněji.LOC

Kolem.LOC bylo rozházeno plno odpadků.

Málokde.LOC se tak dobře pobavím jako u vás.

Místy.LOC ležel v ulicích ještě sníh.

Nalevo.LOC stál pěkný dům.

Už je několik dní pryč.LOC

Venku.LOC se zatím rozpršelo.

Počkejte zde.LOC

- **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

kde	<i>Dovolenou strávím, kde budu chtít.</i>
-----	---

Pozor! Závislé klauze s místním významem jsou většinou připojovány vztažnými výrazy, nikoli spojkou. Efektivní kořen závislé klauze s významem místa může mít funktor LOC; například:

Dovolenou strávím, kde.LOC budu chtít.LOC

Všechno je <tam> , kde.LOC to má být.LOC

V některých případech, kdy je závislá klauze uvozená dvojicí zájmených příslovečných výrazů s různým významem, má její efektivní kořen funktor RSTR. Například:

Přišli jsme znovu tam.DIR3 , kde.LOC už jsme jednou byli.RSTR

Více viz 5.5.3.4 – „Korelativní dvojice se zájmennými příslovci času“.

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *ti*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem LOC vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklady:

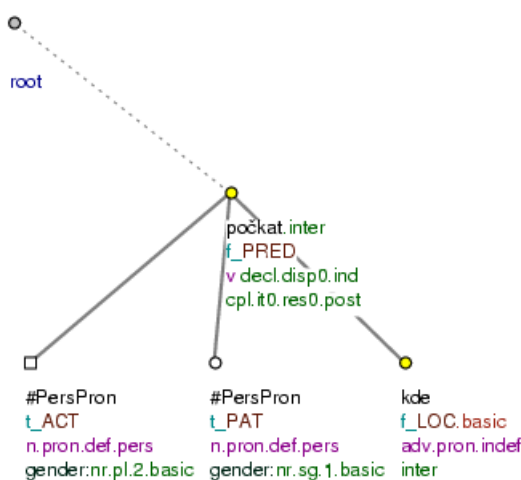
evropské.LOC *jednání*

Amerického.LOC *vydání se nedávno dočkal Škvoreckého Tankový prapor*.

Tamní.LOC *jednání trvají*.

zahraniční.LOC *utkáni*

Obrázek 6.23. Funktor LOC

Kde na mě počkáte?

6.4.4.1. Hraniční případy u funktoru LOC

Hranice mezi funktory místa. Formou vyjádření se funktor LOC kříží i s dalšími funktory místa, a to v těch případech, ve kterých je doplnění místa vyjádřeno pomocí předložky, která může vyjadřovat více místních významů. Volbu funktoru určuje v konkrétní konstrukci obvykle kontext a zejména sémantika řídicího slova, které je doplněním místa rozvíjeno. Srov.:

- *Dej to poblíž plotu*.DIR3
Našel to poblíž plotu.LOC
Cesta vedla poblíž plotu.DIR2
- *Bydlí vedle našeho domu*.LOC
Položil to vedle našeho domu.DIR3
Vedle našeho domu.DIR2 *vede cesta*.
- *Cesta vede mezi zahradami*.DIR2
Našel cestičku mezi zahradami.LOC

Podobná situace je i u adverbii. Srov.:

- *Musíte zahrnout vlevo.*DIR3

*Šatny jsou vlevo.*LOC

*Prošli vlevo.*DIR2

V konkrétním kontextu však anotátor může vždy rozhodnout podle svého chápání významu věty o tom, který funktor je adekvátnější. Srov.:

- *transport důvěrných listin přes hranice*

U doplnění *přes hranice* může být akcentován buď význam "kam?" (funktor DIR3), nebo význam "kudy?" (funktor DIR2).

Ke konkurenci různých doplnění místa ve valenčních rámcích sloves viz 5.2.3.1.5.3 – „Konkurence různých doplnění místa“ a 5.2.3.1.5.2 – „Konkurence adresátu a doplnění místa“.

Hranice s funktořem DIR3. Řada místních určení (*vedle skříně, okolo stromu, poblíž východu*) může odpovídat jak na otázku „kam?“, tak na otázku „kde?“. Určení funktořu vyplývá ve většině případů ze sémantiky řídicího slova, které je místním určením rozvíjeno. Srovnej příklady výše.

Řada sloves (a od nich odvozených substantiv a adjektiv), která vyjadřují zaujetí místa nebo změnu polohy, však může být rozvíta jak doplněním s významem funktořu LOC, tak doplněním s významem funktořu DIR3. Volbu funktořu zde pomáhá určovat konkrétní kontext a sémantika slovesa: ve spojení s DIR3 vyjadřuje sloveso v první řadě zaujetí nějakého místa (což může být spojeno se změnou polohy), ve spojení s LOC vyjadřuje (totéž) sloveso v první řadě změnu polohy a doplnění s funktořem LOC specifikuje, na kterém místě k této změně polohy došlo. Analogicky podle rozdílu mezi větami *usedl na postel*.DIR3 a *usedl na posteli*.LOC je i ve formálně totožných doplněních vybrán jeden z funktořů DIR3 nebo LOC. Srov.:

- *Indiáni usedli vedle ohně.*

Doplnění *vedle ohně* může být odpovědí jak na otázku *kam usedli?* (funktor DIR3), tak na otázku *kde usedli?* (funktor LOC). Doplnění *vedle ohně* vyjadřuje však zřejmě spíše zaujetí místa a bude mít funktoř DIR3 (význam funktořu LOC tu není vyloučen, pokud indiáni u ohně nejprve leželi a něco je vyrušilo, může ve větě *Najednou indiáni vedle ohně usedli*. doplnění *vedle ohně* vyjadřovat změnu polohy a mít funktoř LOC).

U sloves, která změnu polohy nevyjadřují, a přesto mohou být rozvíta doplněním s funktořem LOC i s funktořem DIR3, je v případě užití formálně totožného doplnění dána přednost funktořu DIR3. Srov.:

- *Schoval se pod postel.*DIR3

- *Schoval se pod postelí.*LOC

- *Schoval se poblíž východu.*DIR3

Doplnění *poblíž východu* funktoř DIR3 (přestože může být odpovědí i na otázku „kde?“).

Hranice s funktořem TWHEN. Stejně formální prostředky (zejména stejné předložky) a užití abstraktního výrazu vede též k neostré diferencii mezi funktořem LOC a funktořem TWHEN (viz 6.3.1 – „TWHEN“). K tomu viz 6.3.1.1 – „Hraniční případy u funktořu TWHEN“.

Hranice s jinými funktoři. Formou vyjádření se funktoř LOC může stýkat i s funktoři pro jiná než místní a časová určení. Volba funktořu je však v konkrétním kontextu většinou jasná. Srov.:

- *Stařec nařikal nad vesnicí.*

Doplnění *nad vesnicí* může vyjadřovat v jednom kontextu místo, kde se řídící děj odehrává, tedy doplnění s funktorem LOC, v jiném kontextu může být vesnice příčinou starcova naříkání a výraz *nad vesnicí může* mít funktor CAUS.

6.5. Funktory pro implikační (kauzální) vztahy

Funktory pro implikační (kauzální) vztahy představují soubor sémanticky výrazně diferencovaných funktorů pro volná doplnění, která vyjadřují různé implikační (kauzální) vztahy mezi ději (nebo stavy). Doplnění s některým z těchto funktorů označuje nějakou skutečnost, vzhledem k níž se objasňuje, vysvětluje děj vyjádřený řídícím slovem. Funktory pro implikační (kauzální) vztahy jsou vzájemně odlišeny podle typu vztahu mezi touto skutečností a dějem vyjádřeným řídícím slovem, tj. podle toho, zda ona skutečnost vyjadřuje příčinu, podmínku, účel, záměr či příпустku.

Doplnění s funktory pro implikační (kauzální) vztahy rozvíjejí primárně slovesa (a jejich nominalizované podoby).

Seznam funktorů pro implikační (kauzální) vztahy

- AIM
- CAUS
- CNCS
- COND
- INTT

6.5.1. AIM

Definice funktoru AIM

Funktor AIM (aim) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje cíl, zamýšlený výsledek, ke kterému směřuje děj vyjádřený řídícím slovem, nebo pro něž je určena entita vyjádřená řídícím slovem.

Pozor! Z široké skupiny účelových doplnění vydělujeme sémanticky úže vymezenou skupinu doplnění s funktorem INTT (viz 6.5.5 – „INTT“).

Doplnění s funktorem AIM vyjadřuje nějaký děj nebo stav, jehož chce někdo dosáhnout a jehož uskutečnění závisí na uskutečnění děje vyjádřeného řídícím slovem. Z toho plyne, že jde v podstatě o vztah dvou dějů a že doplnění s funktorem AIM je primárně vyjadřováno závislou klauzí, a to nejčastěji závislou klauzí připojenou podřadící spojkou *aby*. Při sémantické kondenzaci však v pozici doplnění s funktorem AIM mohou vystupovat i substantiva v předložkových pádech.

Z definice funktoru AIM též plyne, že doplnění s funktorem AIM rozvíjí primárně slovesa (a jejich nominalizované podoby). Doplnění s funktorem AIM může však vyjadřovat i účel, ke kterému je určen nějaký předmět, nebo pro který trvá nějaký jev, a pak takové doplnění s funktorem AIM může záviset i na primárním (od slovesa neodvozeném) substantivu (například: *kapky na trávení; voda k pití; kniha pro radost*).

Formy. K základním formám doplnění s funktorem AIM tedy patří:

- **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

aby	<i>Měl by mít v evidenci takový pořádek, aby se dalo kdykoli zjistit, zda u něho někdo pracuje načerno.</i>
-----	---

proto - aby	<i>Každý přece dělá vše proto, aby se dostal vzhůru.</i>
-------------	--

Příklad:

Jsem tu pro to, abych vám pomohl. AIM obr. 6.24

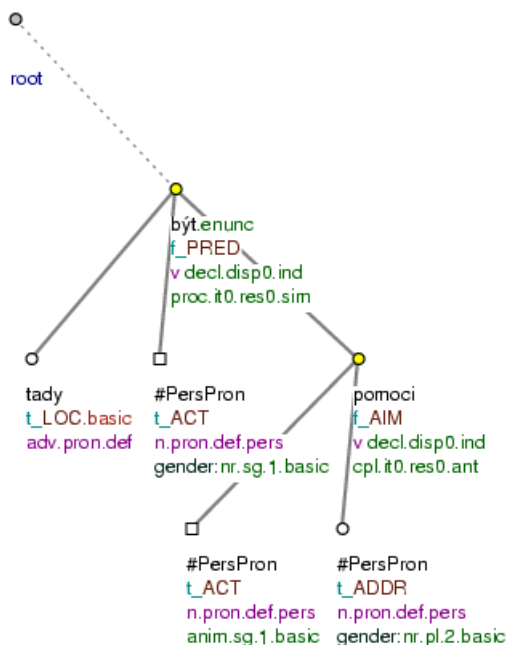
- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

k+3	<i>Domek byl zastaven už dříve ke krytí půjčky</i>
do+2	<i>Nebytové prostory nabízí město do pronájmu</i>
na+4	<i>Banky zpravidla na úhradu dluhů nepůjčují.</i>
o+4	<i>kvalifikační turnaj o postup ze skupiny B</i>
od+2	<i>Od toho jsou jiní.</i>
pro+4	<i>Pro povolení prodeje těchto potravin se musí vždy vést samostatné řízení.</i>
pro případ+2	<i>Šetří síly pro případ potřeby.</i>
v zájmu+2	<i>V zájmu zkvalitnění legislativního procesu by měl každý zákon projít oběma komorami.</i>
za+4	<i>hnutí důchodců za životní jistoty</i>
za účelem+2	<i>Pracoval jen za účelem výdětku.</i>

Funktor AIM mají i řídicí slovesa tzv. nepravých závislých klauzí účelových (k tomu viz 5.5.4.2 – „Nepravé závislé klauze spojkové“).

Obrázek 6.24. Funktor AIM

Jsem tu pro to, abych vám pomohl.

6.5.1.1. Hraniční případy u funktoru AIM

Hranice s funktorem INTT. Doplnění s funktorem AIM hraničí velmi úzce zejména s funktorem INTT (viz 6.5.5 – „INTT“). K tomu viz více 6.5.5.1 – „Hraniční případy u funktoru INTT“.

Hranice s funktorem BEN. Sémanticky (a též formálně) má doplnění s funktorem AIM blízko k doplněním s funktorem BEN (viz 6.9.1 – „BEN“). Zamýšleným cílem, výsledkem nějaké činnosti může být i prospěch nějaké osoby či instituce. U jedné činnosti však může být vyjádřeno jak to, v čí prospěch je činnost konána, tak i účel, pro který se vykonává; například:

Vždy pracoval pro firmu.BEN , aby nebyl propuštěn.AIM

Tedy tam, kde je přítomen význam „ve prospěch někoho“ dáváme přednost funktoru BEN před funktorem AIM. Srov.:

- *Vzdal se svých zálib ve prospěch svých dětí.BEN*

Funkturu je BEN je u doplnění *ve prospěch svých dětí* dána přednost před funktorem AIM.

Hranice s funktorem ACMP. Doplnění s funktorem AIM se může křížit s funktorem ACMP (viz 6.6.1 – „ACMP“). K tomu viz 6.6.1.1 – „Hraniční případy u funktoru ACMP“.

6.5.2. CAUS

Definice funktoru CAUS

Funktor CAUS (cause) je funktor pro takové volné doplnění, které jednak vyjadřuje vlastní příčinu děje nebo stavu vyjádřeného řídicím slovem (tj. skutečnost, která děj vyjádřený řídicím slovem způsobuje), jednak označuje důvod (pohnutku, úvahu), který motivuje určité jednání.

Doplnění označované funktorem CAUS zahrnuje celou řadu různých příčinných významů; vedle nejobecnějšího příčinného významu může doplnění s funktorem CAUS vyjadřovat i další významové rysy speciálnější, například zdroj platnosti řídicího děje nebo bližší určení charakteru následku. Tyto různé významové odstíny se vyjadřují širokým spektrem výrazových prostředků, kterými se doplnění s funktorem CAUS realizuje. U doplnění vyjádřených předložkovými pády přispívá k významové diferenciaci též sémantika substantiva.

Doplnění s funktorem CAUS rozvíjí primárně slovesa (a jejich nominalizované podoby). Doplnění s funktorem CAUS může však při sémantické kondenzaci vyjadřovat i příčinu vzniku, existence, či příčinu fungování nějakého předmětu nebo jevu, a pak doplnění s funktorem CAUS může rozvíjet i primární (od slovesa neodvozené) substantivum (*světlo jen od malé lampičky; bolest od rány nožem; smrt z hladu*).

Formy. Doplnění s funktorem CAUS se vyjadřuje primárně závislou klauzí. Při sémantické kondenzaci může být doplnění s funktorem CAUS realizováno i substantivem v předložkovém pádě nebo adverbialním výrazem.

K základním formám doplnění s funktorem CAUS patří:

- **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

jelikož	<i>Vypsání voleb bylo neoprávněné, jelikož šlo o sporné území.</i>
ježto	<i>Ježto vězňové nemají prakticky žádný příjem, automaticky se kvalifikují na příjemce této nadace.</i>
poněvadž	<i>Poněvadž agenda, přejde na kraje, zaměstnanců přibude.</i>

protože	<i>Nepovím vám to, protože byste mi stejně nevěřili.</i>
proto - že	<i>Uvádíme tuto podrobnost proto, že hraje důležitou roli při eventuálním reklamačním řízení.</i>

• **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

díky+3	<i>Počet zákazníků vzrostl díky těmto opatřením na dvojnásobek.</i>
kvůli+3	<i>Kvůli tobě mám teď po dobré náladě.</i>
na+4	<i>Zpívali na povel.; Otevřel dopis na žádost přihlížejících.; Zemřel na tuberkulózu.</i>
nad+7	<i>Zoufal nad jejím neštěstím.; Radoval se nad dárkem jako malé dítě.</i>
následkem+2	<i>Došlo k tomu následkem dlouhotrvajících dešťů.</i>
na základě+2	<i>Na základě dobrých výsledků se připravuje založení společného podniku.</i>
od+2	<i>Bolí mě ruka od mávání.; Dostal desetikorunu od cesty.</i>
pro+4	<i>Pro samou práci na mě zapomněl.; Pro špatné ozvučení jsme nic neslyšeli.</i>
v důsledku+2	<i>Sklizeň se letos zpozdila v důsledku špatného počasí.</i>
vinou+2	<i>Vinou neslušně vychovaných jedinců se celý výlet pokazil.</i>
vlivem+2	<i>Vlivem nepříznivého vývoje se pozornost veřejnosti obrací k jiným tématům.</i>
vzhledem k+3	<i>Vzhledem k vaší nepřítomnosti jsme přístroj vyzkoušeli sami.</i>
z+2	<i>Z opatrnosti jsem raději mlčel.; Ze strachu před zloději se zamykali i ve dne.</i>
za+4	<i>Byl vyznamenán za zásluhy.; trest za přestupek</i>
z důvodu+2	<i>Z důvodu nemoci zavřeno.</i>
zásluhou+2	<i>Zásluhou Petra jsme byli první.</i>

Příklad:

Díky vaší pomoci CAUS jsme to stihli včas. obr. 6.25

• **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

instrumentál	<i>Rozstonal se chřipkou.; Třásl se strachem.; Zemřel hladem.</i>
--------------	---

• **adverbiální výrazy.**

Příklady:

Důvodně CAUS se domníváme, že nemáte pravdu.

Potkal jsem ho zcela náhodně CAUS

Považoval ho omylem CAUS za spolužáka.

Bydlí v tom domě oprávněně CAUS

Žáci se účastní cvičení povinně CAUS

Kritizovali ho právem CAUS

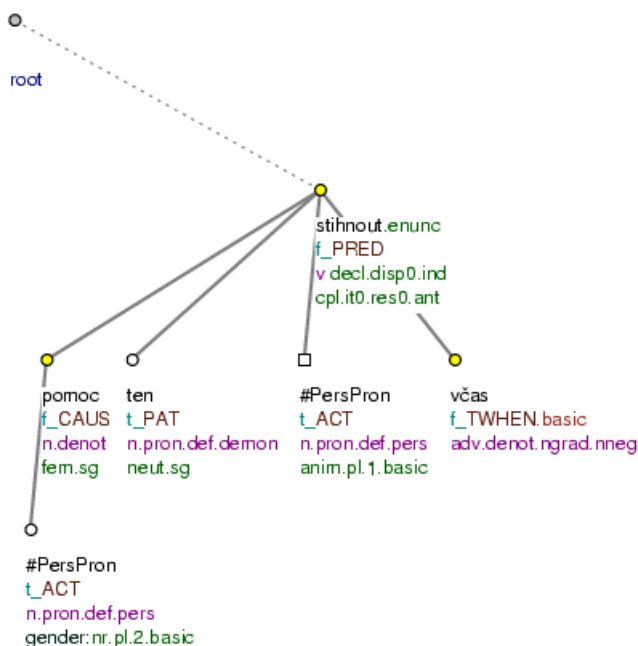
Proč.CAUS jste se rozhodla žít v Bratislavě?

Muselo zákonitě.CAUS dojít k chybě.

Vysoký trest dostal zaslouženě.CAUS

Jen zázrakem.CAUS se nezabil.

Obrázek 6.25. Funktor CAUS

Díky vaší pomoci jsme to stihli včas.

6.5.2.1. Hraniční případy u funktoru CAUS

Hranice s funktoři pro vyjádření způsobu. Při realizaci předložkovým a prostým pádem nebo adverbialním výrazem se doplnění s funktořem CAUS může stýkat s jinými funktoři pro volná doplnění, zejména s funktoři pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant (viz 6.6 – „**Funktoři pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant**“). Ve sporných případech, ve kterých není příčinný význam příliš zřetelný (často nám příčinná souvislost ani nedojde) volíme v anotaci funktoř obecnější. Srov.:

- *Muselo zákonitě.CAUS dojít k chybě.*
- *Zákonitě.MANN zvolí nástupce.*

Hranice s funktořem REAS. Závislé klauzi vyjadřující význam funktoř CAUS významově odpovídá souřadné spojení klauzí souřadícími spojovacími výrazy *neboť, vždyť, totiž*, které popisujeme funktořem REAS u kořene souřadné struktury (viz 6.12.1.8 – „REAS“). Rozdíl mezi oběma funktoři spočívá v tom, že při funktoř CAUS se vyjádřený lexikální obsah prezentuje jako formálně i sémanticky závislý, naproti tomu při funktoř REAS se vyjádřený lexikální obsah realizuje jako formálně nezávislý a i z hlediska sémantického si oba souřadně spojené obsahy v důsledku (formální) souřadnosti podřezují významovou samostatnost. Srov.:

- *Protože to byl.CAUS veselý chlapík, měli jsme ho rádi.*
- *Měli jsme ho rádi, vždyť.REAS to byl veselý chlapík.*

K tomu viz i 5.6.2 – „Koordinace a apozice“.

6.5.3. CNCS

Definice funktoru CNCS

Funktor CNCS (concession) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje příčinu (přípustku), která platí, ale nevyvolává předpokládaný následný děj (nebo stav), a naopak se uskutečňuje neočekávaný děj vyjádřený řídicím slovem.

Doplnění s funktorem CNCS představují skupinu doplnění s výrazným a jednotným, vnitřně dále nediferencovaným významem. K vyjádření významu přípustky slouží řada relativně vzájemně synonymních prostředků.

Formy. Doplnění s funktorem CNCS se vyjadřuje primárně závislými klauzemi. Při sémantické kondenzaci může být doplnění s funktorem CNCS realizováno i substantivem v předložkovém pádě nebo adverbiálním výrazem.

K základním formám doplnění s funktorem CNCS patří:

- **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

ač	<i>Ač zemřeli, ještě mluví.</i>
ačkoli/v	<i>Ačkoliv se mu tento požadavek jistě nepodaří prosadit, naklíčené semínko nedůvěry ještě vydatně zalil.</i>
ať	<i>Ať jsou sebemenší, jsou dobré.</i>
byť	<i>Jeho kritika nás ničila, byť byla sebeobalenější.</i>
i kdyby	<i>Dám jí to, i kdyby to nechtěla.</i>
i když	<i>V bytě máte příjemných 24 stupňů, i když venku mrzne, až praští.</i>
přestože	<i>Vyhrál, přestože nepatřil mezi favority.</i>
přesto - že	<i>I přesto, že posádka vozu byla oslepena slzotvornou látkou, lupiči se zalekli a z místa činu ujeli.</i>
třeba/že	<i>To je výrazný posun, třebaže pocit ukřivděnosti je procenty nevyčíslitelný.</i>

Příklad:

Ač je CNCS zlý, tento čin nespáchal. obr. 6.26

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

navzdory+3	<i>Navzdory velkým studijním úspěchům se v praxi neuplatnil.</i>
oproti+3	<i>Oproti očekávání se umístil mezi prvními deseti.</i>
proti+3	<i>Dítě se jí narodilo proti její vůli.</i>
přes+4	<i>Přes své dobré vychování se nezachoval nejlépe.</i>
při+6	<i>Při vší opatrnosti stejně několik hrnců rozbila.</i>
vzdor+3	<i>Vzdor velké propagaci byla účast velmi nízká.</i>

- **adverbiální výraz** (jen ojediněle).

Příklady:

Chtě.CNCS nechtě museli jsme odejít.

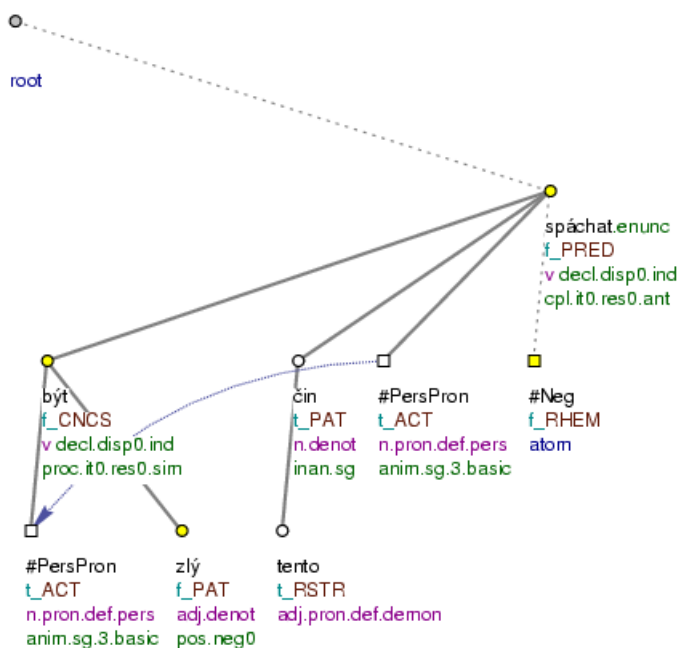
Natruc.CNCS to dělal dál.

Šel tam přece.CNCS

Přesto.CNCS přijdu.

K ustrnulým přechodníkovým konstrukcím viz 5.5.1.3.1 – „Ustrnulé přechodníkové konstrukce“.

Obrázek 6.26. Funktor CNCS

Ač je zlý, tento čin nespáchal.

6.5.3.1. Hraniční případy u funktoru CNCS

Hranice s funktorem ADVS. Obtížné je zejména odlišit vztah přípustkový od vztahu odporovacího (funktor ADVS; viz 6.12.1.1 – „ADVS“), neboť oba vztahy jsou založeny na rozporu dvou obsahů. V PDT se hranice mezi funktory CNCS a ADVS určuje na základě formálního vyjádření. Souřadně spojené klauze zachycujeme s funktorem ADVS u kořene souřadné struktury, v hypotakticky připojené klauzi má efektivní kořen klauze funktor CNCS. Mezi oběma formami však lze vidět i významový rozdíl: při souřadnosti (ADVS) se vedle sebe staví dva nesouladné obsahy, jejichž souvšlyt neodpovídá obvyklé situaci. Při hypotaxi (CNCS) je konstrukcí prezentován rozpor, který vyplývá z nerealizované příčinné souvislosti. Srov.:

- *Přestože pršelo.CNCS, šli na procházku.*
- *Pršelo, ale.ADVS přesto šli na procházku.*

K tomu viz i 5.6.2 – „Koordinace a apozice“.

Hranice s funktorem ACMP. Doplnění s funktorem CNCS se může křížit s funktorem ACMP (viz 6.6.1 – „ACMP“). K tomu viz 6.6.1.1 – „Hraniční případy u funktoru ACMP“.

6.5.4. COND

Definice funktoru COND

Funktor COND (condition) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje podmínku, za které je možná realizace děje (nebo stavu) vyjádřeného řídicím slovem.

Funktorem COND označujeme všechny čtyři typy tradičně rozlišovaných podmínek:

- podmínka reálná:
 - uskutečněná (*Jestliže zaspíval i Pavel, zaspívám i já.*)
 - uskutečnitelná, možná (*Jestliže přestane pršet, půjdeme na výlet.; Kdyby přestalo pršet, půjdeme na výlet.*)
- podmínka nereálná:
 - neuskutečněná, ale uskutečnitelná (*Kdybych řekl víc, prozradil bych už všechno.*)
 - neuskutečnitelná (*Kdyby se toho (byl) dožil tvůj táta, měl by radost.*)

!!! Původně jsme uvažovali i o funktoru CTERF pro označení podmínky nereálné. V současné podobě PDT není tento funktor přiřazován, ale do budoucna uvažujeme o jeho zavedení. Funktor COND pak bude označovat pouze doplnění vyjadřující dva typy podmínky reálné, doplnění s funktorem CTERF bude označovat oba typy podmínky nereálné. V současné verzi jsou tedy všechny čtyři typy podmínky zachyceny jednotným funktorem COND. Podmiňovací způsob (charakteristický pro realizaci podmínky nereálné) je zachycen hodnotou `cdn` v gramatému `verbmod` (viz 4.5.9 – „Gramatém slovesné modality (`verbmod`)“).

Formy. Doplnění s funktorem COND se realizuje primárně závislými klauzemi. Podmínka reálná se vyjadřuje indikativní formou slovesnou a podmínkovými spojkami *-li*, *jestliže*, *když*, *pokud*, nebo (přítomnou) kondicionálovou formou slovesnou a spojkou *kdyby*. Podmínka nereálná se vyjadřuje (přítomnou i minulou) kondicionálovou formou a spojkou *kdyby*. Zvláštním případem slovesně vyjádřené podmínky je podmínka vyjádřená infinitivem připojená k řídicí klauzi bez podřadicí spojky. Při sémantické kondenzaci může být doplnění s funktorem COND realizováno i substantivem v předložkovém pádě a ojedinele též adverbiálním výrazem.

K základním formám doplnění s funktorem COND patří:

- **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

jak	<i>Jak nepoví, budu na něho ještě více naléhat.</i>
jestli/že	<i>Jestliže Izák zemře, komu otec předá tuto víru?</i>
kdyby	<i>Kdyby tu byl zůstal, bylo by tu veseleji.</i>
když	<i>Když budete potichu, něco se dozvíte.</i>
-li	<i>Nepodaří-li se zvýšit výrobu, budou muset propustit desítky zaměstnanců.</i>
pokud	<i>Pokud by mělo pršet celý týden, bude lepší zůstat doma.</i>
v případě, že	<i>V případě, že se nedostaví, schůzi rozpustíme.</i>

Příklad:

Jestliže nepůjde COND dobrovolně, použijeme násilí. obr. 6.27

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

na+4	<i>Formulář vydává na telefonické požádání zkušební ústav.</i>
po+6	<i>Zrušení účtu je po zaplacení ročního poplatku zdarma.</i>
pod+7	<i>mezinárodní dílna o hlasu a pro hlas pod vedením Idy Bittové-Kellarové</i>
při+6	<i>Při nedostatku vitamínu C se snižuje obranyschopnost organismu.</i>
v+6	<i>V této situaci je naprosto nevhodné o tom mluvit.</i>
v případě+2	<i>V případě nemoci mě zastoupí kolega.</i>
za+2	<i>Bude hrát za podmínek běžných v druhé lize</i>
za+4	<i>slunečníky a lehátka k použití za nízký poplatek</i>

- **adverbiální výraz** (jen ojedinele).

Příklady:

Naše potřeby by jinak.COND mohly být příští rok ohroženy.

To by případně.COND mohlo ovlivňovat i rozhodnutí rady.

Nepočítaje.COND v to vlastní práci, je výsledná cena velmi nízká.

K ustrnulým přechodníkovým konstrukcím viz 5.5.1.3.1 – „Ustrnulé přechodníkové konstrukce“.

- **infinitiv**.

Příklad:

Nebyť.COND vás, nebyl bych tady.

K podmínce vyjádřené infinitivem viz 5.5.1.1.1 – „Infinitivem vyjádřená podmínka“.

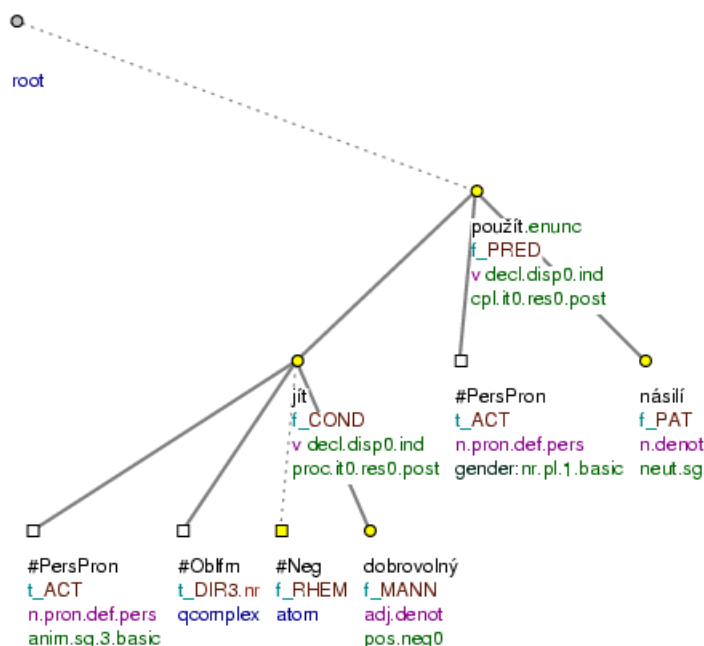
- **participium**.

Příklad:

Upřímně řečeno.COND , nebyla to dobrá volba.

K nekongruentním participiálním konstrukcím viz 5.5.1.2.1 – „Nekongruentní participiální konstrukce“.

Obrázek 6.27. Funktor COND

Jestliže nepůjde dobrovolně, použijeme násilí.

6.5.4.1. Hraniční případy u funktoru COND

Hranice s časovými funktory. Doplnění s funktorem COND se stýká především s doplněními, která nesou časové významy (viz 6.3 – „Časové funktory“), a to zejména u doplnění realizovaných synonymními prostředky: předložkami *v+6*, *při+6* a podřadící spojkou *když*. V těchto případech je třeba vždy rozhodnout, zda uvedená okolnost vyjadřuje jen určení času, nebo zda vyjadřuje i podmínku pro realizaci řídicího děje. Srov.:

- *Při* vcerejší návštěvě.TWHEN *jsem ztratil knoflík.*
- *Při návštěvě*.COND *se chovej slušně.*
- *Když* kohout zakokrhal.TWHEN, *začalo se rozednívat.*
- *Když* bereš.COND *tyto léky, nesmíš chodit na sluníčko.*

Hranice s funktorem ACMP. Doplnění s funktorem COND se může křížit s funktorem ACMP (viz 6.6.1 – „ACMP“). K tomu viz 6.6.1.1 – „Hraniční případy u funktoru ACMP“.

Hranice s funktorem CONTRD a CONFR. Jako nepravou závislou klauzi podmínkovou zachycujeme hypotakticky vyjádřený konfrontační vztah (při souřadnosti zachycovaný funktorem CONFR; viz 6.12.1.2 – „CONFR“) pomocí podřadících spojek *jestliže*, *-li* a *když*. Hypotakticky vyjádřený konfrontační vztah (podřadící spojkou *zatímco*) zachycujeme také funktorem CONTRD (viz 6.9.2 – „CONTRD“). K hranicím mezi funktory COND, CONFR a CONTRD viz 6.9.2.1 – „Hraniční případy u funktoru CONTRD“ a též 5.5.4.2 – „Nepravé závislé klauze spojkové“.

6.5.5. INTT

Definice funktoru INTT

Funktor INTT (intent) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje cíl, záměr, se kterým se uskutečňuje nějaký pohyb (přemístování) vyjádřený řídicím slovem.

Doplnění s funktorem INTT vyjadřuje záměr, se kterým se někdo/něco pohybuje nebo přemísťuje, nebo se kterým někdo někoho někam zve nebo posílá. Je typickým doplněním po slovesech pohybu a přemísťování se (například: *šel se koupat*; *vydal se na představení do Národního divadla*; *odcestoval na návštěvu*) a po slovesech s významem „zvat“ a „posílat“ (například: *pozval premiéra k dialogu*; *poslali ho pro svačtinu*). Zastupuje-li sloveso *být* sloveso pohybu nebo přemísťování se, může doplnění s funktorem INTT stát i při tomto slovese (například: *byl se koupat*; *byli jsme to obhlédnout*).

Pozor! Doplnění s funktorem INTT považujeme výhradně za slovesné doplnění, rozvíjí tedy pouze slovesa (a jejich nominalizace; například: *trenér vyztuží obranu Urbanem, přicházejícím na hostování. INTT ze Sparty*; *cestování za nákupy. INTT*). Doplnění s významem účelu rozvíjející primární (od sloves neodvozená) substantiva mají funktor AIM.

Formy. Doplnění s funktorem INTT má nejčastěji formu prostého infinitivu. Vedle formy prostého infinitivu se vyjadřuje též předložkovými pády substantiv. Doplnění s funktorem INTT se nevyjadřuje závislou klauzí, účelová závislá klauze (připojená podřadící spojkou *aby*) má vždy funktor AIM.

K základním formám doplnění s funktorem INTT patří:

- **infinitiv.**

Příklady:

Šel nakoupit. INTT , aby doplnil zásoby. obr. 6.28

Návštěvníci sem přijíždějí lyžovat. INTT

Poslali ho nakoupit. INTT

Jen japonskému turistovi upadla lžička, jak spěchal zmáčknout. INTT spoušť svého nikonu.

Když spotřebitel zakoupenou obuv přijde reklamovat. INTT , tak musíme jako prodejci reklamaci přijmout.

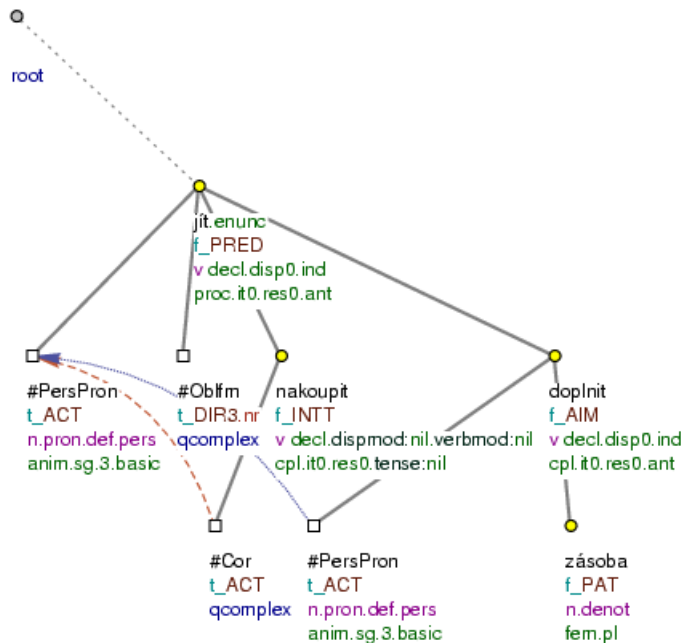
Ten, komu se na Slovensku nelíbí, může sbalit kufry a odejít budovat. INTT nové pořádky jinam.

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

k+3	<i>Přijede k jednání; Pozvali ho k dialogu.</i>
na+4	<i>Byli pozváni na oběd; Chodili spolu na procházky; Šel na jahody.</i>
na+6	<i>Izraelský premiér je v Praze na návštěvě.</i>
pro+4	<i>Šel pro lékaře.</i>

Obrázek 6.28. Funktor INTT

Šel nakoupit, aby doplnil zásoby.

6.5.5.1. Hraniční případy u funktoru INTT

Hranice s funktořem AIM. Funktor INTT se stýká zejména s funktořem AIM (viz 6.5.1 – „AIM“). Pro přehlednost zde uvádíme znovu základní znaky, kterými se oba funktořy vyznačují a kterými se vzájemně odlišují:

- Funktor INTT je nevětným (infinitivem nebo předložkovou vazbou vyjádřeným) doplněním s významem účelu/záměru po slovesech pohybu a přemístování se a po slovesech s významem „zvat“ a „posílat“.

Závislou klauzí vyjádřená doplnění (zejména pomocí spojky *aby*) s významem účelu/záměru mají vždy funktoř AIM, a to i po slovesech pohybu a přemístování se a po slovesech s významem „zvat“ a „posílat“.

Srovnej:

- *Šel tam pomáhat.* INTT
- *Šel tam, aby jim pomohl.* AIM
- Od doplnění s funktořem AIM se doplnění s funktořem INTT odlišuje těsnějším vztahem k řídicímu slovesu (případně k jeho nominalizaci). Po slovesech pohybu a přemístování se a po slovesech s významem „zvat“ a „posílat“ mohou obě doplnění - doplnění s funktořem INTT a doplnění s funktořem AIM - stát vedle sebe. O tom, že se jedná o dvě různá doplnění a nikoliv o dvě doplnění funkčně stejná, svědčí zejména nemožnost obě doplnění koordinovat.

Srovnej:

- *Šel tam pomáhat.* INTT, *aby to měli.* AIM dříve hotové.
- *Šel nakoupit.* INTT, *aby měli co jíst.* AIM.

- Doplnění s funktorem *INTT* považujeme výhradně za slovesné doplnění, rozvíjí tedy pouze slovesa (a jejich nominalizace). Doplnění s významem účelu rozvíjející primární (od sloves neodvozená) substantiva mají funktor *AIM*. Srovnej:

- *cestování za nákupy*.*INTT*
- *voda k pití*.*AIM*

!!! Podle těchto uvedených znaků jsou anotována doplnění s významem účelu/záměru v PDT. Ukazuje se však, že hranici mezi funktory *INTT* a *AIM* je třeba zpřesnit - zejména o podmínku totožnosti aktora řídicího děje s aktorem děje vyjadřovaného doplněním s funktorem *INTT*. Též je třeba přehodnotit otázku paralelního vztahu mezi větovým (závislou klauzí) a nevětovým vyjádřením významu účelu/záměru. V současném zpracování je větové (závislou klauzí) a nevětové vyjádření účelu/záměru po slovesech pohybu a přemísťování a po slovesech s významem „zvat“ a „posílat“ anotováno odlišně.

Hranice s funktorem *DIR3*. Doplnění ve významu *INTT* často hraničí také se směrovým doplněním ve významu „kam?“ (funktory *DIR3*; viz 6.4.3 – „*DIR3*“). Tato konkurence je dána sémantikou řídicího slovesa, kterým je sloveso pohybu a přemísťování se nebo sloveso s významem „poslat“ a „zvat“. Tato slovesa přednostně indikují směrové určení; doplnění s významem *INTT* je u nich až druhořadé. Srov.:

- *Přijel do Prahy*.*DIR3*
- *Přijel do Prahy*.*DIR3* *na schůzku*.*INTT* *s premiérem*.
- *Přijel na schůzku*.*INTT* *s premiérem*. {#Obl fm.*DIR3*}

Ve větě *Přijel na schůzku s premiérem*, hodnotíme předložkové spojení *na schůzku* vzhledem k jeho lexikální sémantice jako doplnění s funktorem *INTT* a zároveň zde zachycujeme elipsu doplnění s funktorem *DIR3* (které je tu valenční).

K otázce konkurence doplnění s funktorem *INTT* a doplnění s funktorem *DIR3* z hlediska valence viz 5.2.3.1.3.5 – „Status volného doplnění „záměru“ (*INTT*) po slovesech s významem „pohybu““.

6.6. Funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant

Funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant představují významově značně rozsáhlou skupinu funktorů pro volná doplnění, která v nejširším významu vyjadřují nejrůznější vnitřní charakteristiky dějů (případně i vlastností a adverbálních určení), tedy obecně způsob, jakým se uskutečňuje děj (nebo stav) vyjádřený řídicím slovem. Způsobové určení lze z hlediska sémantického vyjádřit různým způsobem - srovnáním, uvedením výsledku děje, uvedením prostředku, s jehož pomocí se děj uskutečňuje, vyjádřením kvantity dějů apod.; na základě těchto sémantických variant ve vyjádření způsobového určení odlišujeme jednotlivé funktory pro vyjádření způsobu.

Doplnění, kterým přiřazujeme funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant, rozvíjejí slovesa (a jejich nominalizované podoby), adjektiva a adverbia. Mohou však v některých případech přímo rozvíjet i nedějová substantiva (*orchestr bez dirigenta*.*ACMP*).

Valence. Doplnění s funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant jsou typicky fakultativní doplnění. Jako alternující obligatorní slovesná doplnění se vyskytují po slovesech vyžadujících doplnění způsobu. K tomu viz 5.2.3.1.5.3 – „Konkurence různých doplnění místa“.

Seznam funktorů pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant

- *ACMP*

- CPR
- CRIT
- DIFF
- EXT
- MANN
- MEANS
- REG
- RESL
- RESTR

6.6.1. ACMP

Definice funktoru ACMP

Funktor ACMP (accompaniment) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob uvedením nějaké okolnosti (kterou tu představuje konkrétní nebo abstraktní předmět, osoba, nebo děj), která děj nebo entitu vyjádřenou řídicím slovem doprovází, spojuje se s ní v určité společnosti, nebo naopak vyjadřuje vyloučení z tohoto společnosti.

Subfunktory. Funktor ACMP je blíže specifikován subfunktory. K tomu viz 6.13.1.1 – „Subfunktory pro funktor ACMP“.

Závislost na substantivu a na slovese. Doplnění s funktorem ACMP rozvíjí substantiva a slovesa. Při závislosti na jménu je význam ne/doprovodu, ne/společensví zřejmější, při závislosti na slovese dochází k oslabení významu ne/společensví dvou entit a doplnění s funktorem ACMP tu vyjadřuje spíše okolnost ne/doprovázející řídicí děj.

Závislost na substantivu. K substantivu se doplnění s funktorem ACMP vztahuje zvláště v následujících případech:

- ne/společensví dvou a více osob nebo dvou a více předmětů (hypotakticky vyjádřená koordinace).

Příklady:

Tatínek s maminkou.ACMP šli do divadla. obr. 6.29

babička bez dědečka.ACMP

všechno bez toho.ACMP nejdůležitějšího

válečná plavidla včetně bojových letadel.ACMP a bitevních *vrtulníků*.ACMP

Pozor! Tyto případy nejsou v tektogramatickém stromě zachyceny jako souřadná struktura. Byla zde dána přednost anotaci podle formy před anotací podle významu (podobně jako u tzv. nepravých závislých klauzí, viz 5.5.4 – „Nepravé závislé klauze“). Hypotakticky připojené doplnění je zachyceno jako závislé a má funktor ACMP.

!!! K tomuto řešení bylo přistoupeno i z důvodu nejasných kritérií pro odlišení případů skutečné hypotaktické koordinace od případů, ve kterých se jedná o doprovod ve vlastním slova smyslu (například: *král se svým sluhou*).

- do úzkého ne/společensví je dáována osoba s (konkrétním nebo i abstraktním) předmětem.

Příklady:

Do tramvaje nastoupila žena s květinou. ACMP

muž bez klobouku. ACMP

Závislost na slovese. Ke slovesu se doplnění s funktorem ACMP vztahuje v případech:

- vyjádření (zamlžené) okolnosti ne/doprovázející řídicí děj.

Příklady:

Odešel s úsměvem. ACMP *na tváři.* obr. 6.30

Vrátil se bez nálady. ACMP

Udělal to s úžasem. ACMP

K tomuto typu patří i vyjádření zamlžené okolnosti závislou klauzí připojenou spojovacím výrazem *s tím, že* nebo *bez toho, aby*. Efektivní kořen závislé klauze má funktor ACMP proto, že použitý spojovací výraz nesignalizuje jednoznačný významový vztah mezi obsahy klauzí (například přípustku, účel, záměr, podmínku). Tuto nezřetelnost vyjadřujeme právě funktorem, ACMP, který tu má platnost nezřetelného, zamlženého doprovodu, zamlžené okolnosti.

Příklady:

Koupili dvě sady lega s tím, že dají. ACMP *každému synovi jednu.* obr. 6.31

Výšetřovatel nakonec případ ukončil s tím, že oheň zapříčinila. ACMP *nedbalost pracovníků stavební firmy.*

Požádal o příspěvky s tím, že dárci musí uvést. ACMP *i údaje o sobě.*

Takové je stanovisko fotbalového klubu s tím, že na úkol přebudovat. ACMP *mužstvo zbývá ještě půl roku.*

Oznámilo to ministerstvo zahraničí s tím, že nejprve budou stažena. ACMP *válečná pravidla včetně bojových letadel a bitevních vrtulníků.*

Tenis může být podívanou i bez toho, aby po kurtě chodily. ACMP *polonahé děvy s tabulemi oznamujícími skóre.*

Pozor! Předložkové skupiny *s tím* a *bez toho* jsou ve spojovacích výrazech *s tím, že* a *bez toho, aby* odkazovacími slovy. K tomu viz 5.5.3.1 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten““.

Pozor! Má-li doplnění s funktorem ACMP vztah k substantivu a je s tímto substantivem v distančním postavení, determinuje vždy zároveň i slovesný děj (například: *Tatínek šel do divadla s maminkou.*) Uzel s funktorem ACMP závisí v těchto případech na uzlu pro sloveso, a patří proto k případům vyjádření (zamlžené) okolnosti ne/doprovázející nějaký děj. K tomu viz 5.11.1.1 – „Nejednoznačné závislostní vztahy volných doplnění vyjádřených předložkovými skupinami“.

Formy. Základní formy volného doplnění s funktorem ACMP jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

bez+2	<i>Pracuje bez brýlí.</i>
ruku v ruce s+7	<i>Podniká ruku v ruce s falešností.</i>

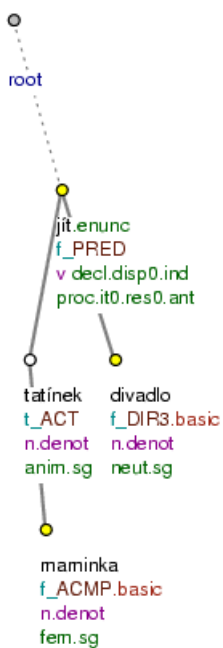
s+7	<i>Chodí s holí.</i>
spolu s+7	<i>Spolu s tebou to zvládnou.</i>
společně s+7	<i>Učitelé společně s žáky odjeli na kurz.</i>
v čele s+7	<i>skupina deseti odborníků v čele s ředitelem</i>
včetně+2	<i>školní pomůcky včetně sešitů</i>
v souvislosti s+7	<i>V souvislosti s růstem mezd se zvýšila poptávka.</i>
ve spojení s+7	<i>Udělal to ve spojení s Pavlem.</i>
zároveň s+7	<i>Vláda zároveň s růstem počítá i s poklesem.</i>

- závislá klauze.

Nejčastější formy:

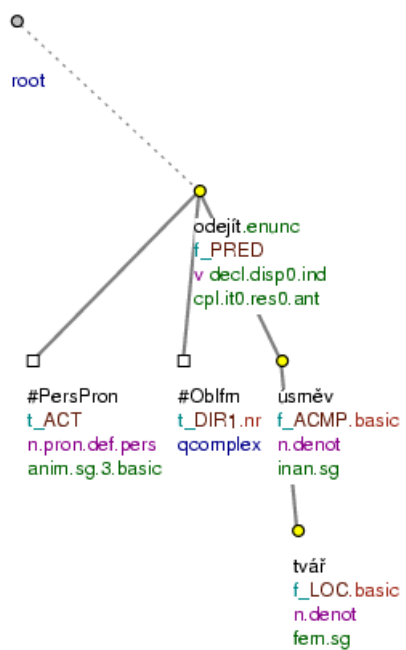
bez toho - aby	<i>Dodavatelé mají povinnost vykupovat vratné obaly bez toho, aby je vázali na nákup zboží.</i>
s tím - že	<i>Koupili dvě sady lega s tím, že dají každému synovi jednu.</i>

Obrázek 6.29. Funktor ACMP

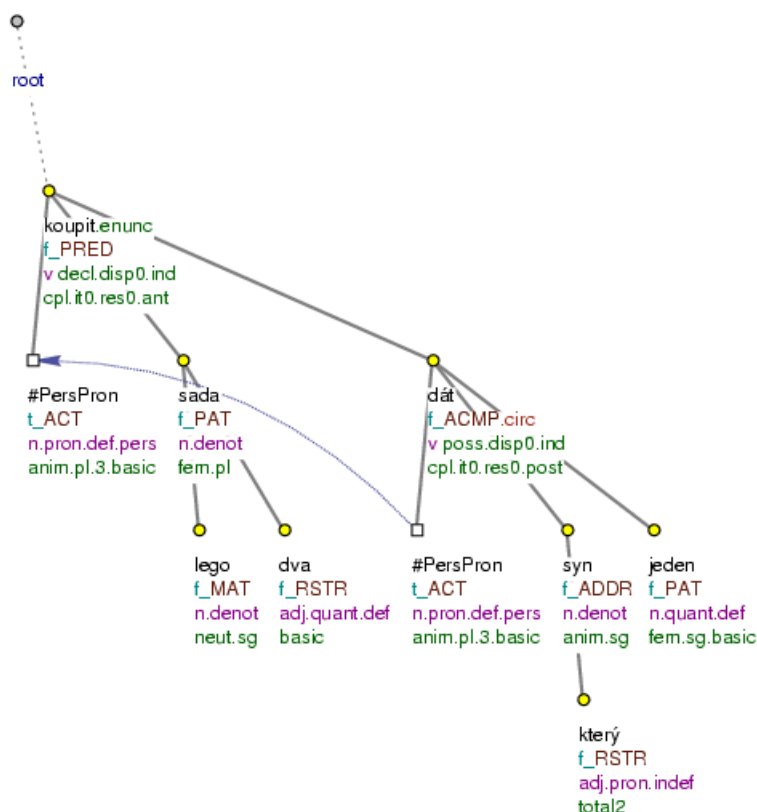
Tatínek s maminkou šli do divadla.

Obrázek 6.30. Funktor ACMP

Odešel s úsměvem na tváři.

Obrázek 6.31. Funktor ACMP

Koupili dvě sady lega s tím, že dají každému synovi jednu.

!!! V současné verzi PDT pokrývá funktor ACMP v zásadě dva významy:

- kladný a záporný doprovod (spojení s něčím, společenství).
- zamlženou, doprovodnou okolnost.

Původní význam funktoru ACMP je význam první. Druhý význam se začal funktořem ACMP ohodnocovat dodatečně během anotace. Ukazuje se však, že spojení obou významů není příliš vhodné. Bude proto třeba zvážit zavedení nového funktoru pro druhý význam.

6.6.1.1. Hraniční případy u funktořu ACMP

Hranice s funktořem MANN. Funktor ACMP hraničí s nejobecnějším funktořem pro vyjádření způsobu - s funktořem MANN (viz 6.6.6 – „MANN“). K tomu viz 6.6.6.1 – „Hraniční případy u funktořu MANN“.

Hranice s aktanty. Doplnění s funktořem ACMP je volné doplnění a ve valenčních rámcích se jako obligatorní vyskytuje jen okrajově. Doplnění s významem funktořu ACMP však hraničí s valenčními pozicemi adresátu a pacientu, od kterých je třeba jej odlišit na základě obecných kritérií pro rozlišení aktantu a volného doplnění (viz 5.2.1.1 – „Kritéria určování aktantů a volných doplnění“) a na základě lexikální sémantiky. Srov.:

- *teroristé se sešli s granáty.ACMP u opasku*
- *teroristé se sešli s veliteli.PAT*

Hranice s funktory pro implikační vztahy. U doplnění vyjádřených předložkovou skupinou $s+7$ se ohodnocení tohoto doplnění funktorem $ACMP$ může křížit s funktory pro implikační vztahy (viz 6.5 – „**Funktory pro implikační (kauzální) vztahy**“). Sémantika doplnění s funktorem $ACMP$ je z definice velmi široká; v jednom ze svých významů vyjadřuje doplnění s funktorem $ACMP$ doprovodnou okolnost nějakého děje. V konkrétních případech se pak tato doprovodná okolnost může křížit s významem přípustky (funktor $CNCS$), podmínky (funktor $COND$) nebo účelu (funktor AIM). Předložková skupina $s+7$ nikdy nevyjadřuje významový vztah přípustky, podmínky či účelu jednoznačně, naopak primárně indikuje význam (zamlžené) okolnosti, proto tato předložková doplnění zachycujeme s funktorem $ACMP$. Srov.:

- *Nastoupil na místo s cílem.* $ACMP$ získat praxi v oboru.

Význam účelu není u doplnění *s cílem získat praxi v oboru* jednoznačný, doplnění přiřazujeme funktor $ACMP$.

- *Dokážeme to i se špatnou technikou.* $ACMP$

Význam přípustky není u doplnění *se špatnou technikou* jednoznačný, doplnění přiřazujeme funktor $ACMP$.

- *S tvými schopnostmi.* $ACMP$ bych dokázal více.

Význam podmínky není u doplnění *s tvými schopnostmi* jednoznačný, doplnění přiřazujeme funktor $ACMP$.

Podobně (funktorem $ACMP$) hodnotíme i závislé klauze připojené spojovacím výrazem *s tím, že a bez toho, aby*, které též nesignalizují jednoznačný významový vztah k řídicí klauzi (například přípustku, účel, podmínku).

Hranice s funktorem $TPAR$. Funktor $ACMP$ se může křížit také s časovými funktory, zejména s funktorem $TPAR$ (viz 6.3.7 – „ $TPAR$ “). K tomu viz 6.3.7.1 – „Hraniční případy u funktoru $TPAR$ “.

Hranice s funktorem ATT . Funktor $ACMP$ se může křížit také s funktorem ATT (viz 6.7.1 – „ ATT “). K tomu viz 6.7.1.1 – „Hraniční případy u funktoru ATT “.

6.6.2. CPR

Definice funktoru CPR

Funktor CPR (comparison) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob pomocí srovnání. Doplnění s funktorem CPR uvádí děj nebo entitu, s níž se srovnává děj nebo entita vyjádřená řídicím slovem.

Subfunktory. Funktor CPR je blíže specifikován subfunktory. K tomu viz 6.13.1.3 – „Subfunktory pro funktor CPR “.

Doplnění s funktorem CPR se realizuje primárně jako závislá klauze; srovnávat se však mohou nejen dva děje, ale i nějaké dvě entity, doplnění s funktorem CPR pak zachycujeme i jako doplnění závislé na substantivu.

Konstrukce s významem srovnání jsou podrobně popsány v 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“.

Formy. Základní formy doplnění s funktorem CPR jsou:

- **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

než	<i>Musíme udělat nepochybně menší a snazší manévr, než byl ten minulý.</i>
-----	--

nežli	<i>Na Afriku zbývají jen asi 3 miliardy dolarů ročně, což je méně, nežli obdržela loni Malajsie.</i>
jako	<i>Podmínky pro vznik heroinové epidemie jsou až nebezpečně příznivé, podobně jako tomu bylo v Americe beatnické éry.</i>

K případům, kdy doplnění připojená pomocí výrazů *než, nežli, jako* nezachycujeme jako závislou slovesnou klauzi, viz 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“.

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

nad+4	<i>nad slunce jasnější</i>
naproti+3	<i>Naproti tomu Jirka přišel včas.</i>
na rozdíl od+2	<i>Narodil od tebe už to má hotové.</i>
oproti+3	<i>Oproti tobě je starý.</i>
proti+3	<i>V prvním čtvrtletí 1994 vzrostl HDP proti stejnému období předchozího roku 1993 o 3,5 procenta.</i>
s+7	<i>S léty přibývají zkušenosti</i>
v porovnání s+7	<i>V porovnání s tebou budu vždycky lepší.</i>
v porovnání k+3	<i>Obchodní vztahy mezi Českou republikou a Kanadou patřily v minulosti v porovnání k ostatním průmyslově vyspělým zemím k okrajovým.</i>
ve srovnání s+7	<i>Akcie českých podniků jsou ve srovnání se zahraničím stále vysoce nadhodnoceny.</i>

Příklad:

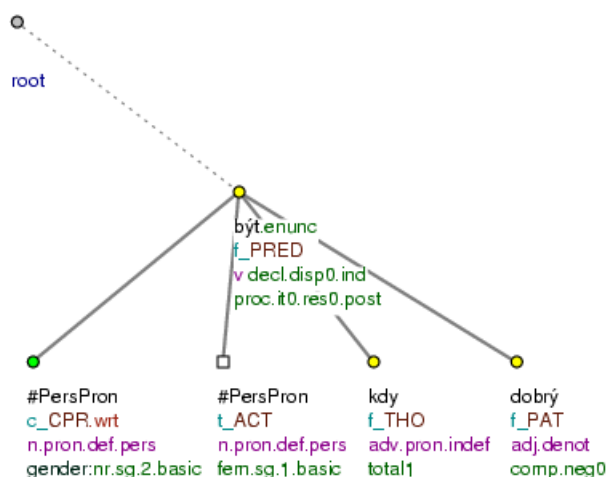
Ve srovnání s tebou, CPR budu vždycky lepší. obr. 6.32

- **adverbiální výrazy (okrajově).**

Příklad:

Počínal si hazardérsky. CPR

Obrázek 6.32. Funktor CPR

Ve srovnání s tebou budu vždycky lepší.

6.6.2.1. Hraniční případy u funktoru CPR

Hranice s funktorem MANN. Funktor CPR hraničí s nejobecnějším funktorem pro vyjádření způsobu - s funktorem MANN (viz 6.6.6 – „MANN“). K tomu viz 6.6.6.1 – „Hraniční případy u funktoru MANN“.

Hranice s funktorem RESTR. Konstrukce s významem srovnání (funktor CPR) hraničí v některých případech (v konstrukcích se spojovacím výrazem *než*) s konstrukcemi s významem omezení (funktor RESTR; viz 6.6.10 – „RESTR“). K tomu viz 7.6.1.2 – „Konstrukce s významem omezení připojené pomocí spojovacích výrazů“.

Hranice mezi funktory způsobené multifunkčností spojky „jako“. Funktor CPR může hraničit i s funktorem pro doplněk (COMPL; viz 6.11 – „Funktor pro doplněk (COMPL)“), a dokonce i s funktory pro význam souřadných spojení - s funktorem CONJ (viz 6.12.1.2 – „CONFR“) a s funktorem APPS (viz 6.12.2 – „Funktor pro apozici (APPS)“). Často i velmi neostrá hranice je způsobena multifunkčností spojovacího výrazu *jako*, který se užívá pro realizaci všech zmíněných funktorů, z hlediska formy jej hodnotíme jako parataktický i hypotaktický prostředek. K tomu viz 7.17.4 – „Spojky „než“ a „jako““.

6.6.3. CRIT

Definice funktoru CRIT

Funktor CRIT (criterion) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob uvedením měřítka (kritéria, normy, pravidla), jež je určující pro měření, hodnocení, klasifikování, či poznávání děje (nebo stavu) vyjádřeného řídicím slovem, nebo jde o takové doplnění, které vyjadřuje zdroj platnosti děje vyjádřeného řídicím slovem.

Funktor CRIT zahrnuje několik dílčích významů, označuje zejména:

- závazný předpis, soubor pravidel, podle nichž se ne/uskutečňuje děj vyjádřený řídicím slovem.

Příklady:

Byl odsouzen v souhlase s předpisy. CRIT obr. 6.33

Podle regulí. CRIT GATT lze toto opatření přijmout maximálně na dobu šesti měsíců.

Na základě trestního zákoníku.CRIT mu byla přiřknuta jen finanční pokuta.

Volby neproběhly tak úplně v duchu ústavy.CRIT

V rozporu se zákonem.CRIT č. 202 z roku 1990 u nás existují dvě číselné loterie.

- předpis, návod (často jen prvotní podnět), na jehož základě se ne/uskutečňuje děj vyjádřený řídicím slovem.

Příklady:

Příslušné certifikáty bude vydávat na základě dodaných podkladů.CRIT příslušná zkušebna.

Na základě připomínek.CRIT manažera chtějí v Teplicích postavit novou výrobní halu.

Další vývoj HDP lze odhadovat na základě analýzy.CRIT vlivů hlavních faktorů.

Snaží se žít po vzoru velkých osobností.CRIT

- kritérium, podle něhož se třídí, hodnotí, posuzují, klasifikují, určují či poznávají nějaké jevy.

Příklady:

Znalec většinou pozná, kdy byl obraz namalován, podle motivu.CRIT či způsobu.CRIT malby.

Sazby se účtují podle ujetých kilometrů.CRIT

Od státu obdrží příspěvek podle počtu.CRIT získaných hlasů.

Místo je sjednáváno na základě přání.CRIT zákazníka.

Zkoušky jsou sestavovány úměrně k věku.CRIT dětí.

- osobu/instituci (respektive její názor, zkušenost), podle níž platí děj vyjádřený řídicím slovem (subjektivní zdroj platnosti informace).

Příklady:

Podle náměstka.CRIT bude třeba svolat mimořádné zasedání. obr. 6.34

Podle názoru vedení.CRIT lázní by to měli podporovat jak lékaři, tak i samotní pacienti.

Odstraňování bariér může být podle ministra.CRIT Karla Dyby někdy významnější pomocí než finanční podpora státu.

Podle mých zkušeností.CRIT se však podniky praktikantům mnohdy vůbec nevěnovaly.

- objektivní zdroj platnosti informace vyjádřené řídicím slovem.

Příklady:

Podle našich statistik.CRIT utratili návštěvníci v SR 45 milionů dolarů.

Podle našich údajů.CRIT vítězí strana ODS.

Podle posledních průzkumů.CRIT má největší podporu koalice.

Ve světle těchto nových pokusů.CRIT se druhá metoda ukázala jako správná.

!!! Funktorem CRIT označujeme prozatím několik různých významů. Nicméně se ukazuje, že některé z těchto významů mají s řídicím uzlem těsnější vztah než jiné. V jedné větě se také mohou vyskytnout dvě doplnění s funktorem CRIT, která mají různý sémantický dosah (podmiňují platnost různých doplnění řídicího slovesa). Srov.:

- *Podle učitele*.CRIT *píší žáci podle pravidel*.CRIT *dobře*.

Významy funktoru CRIT bude tedy třeba ještě přehodnotit a zvážit rozdělení tohoto funktoru na funktoři dva.

Formy. Doplnění s funktorem CRIT se vyjadřuje zejména řadou sémanticky úzce vyhraněných sekundárních předložek. Základní formy volného doplnění s funktorem CRIT jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

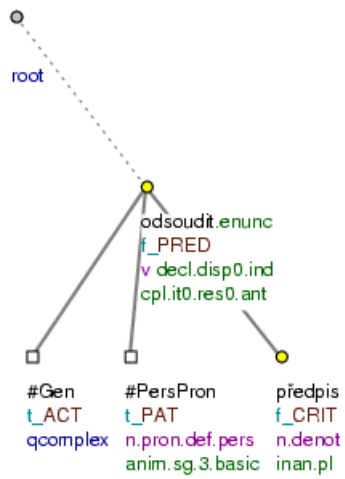
dle+2	<i>dle pravidel; dle vyhlášky; dle jeho názoru; Posuzuje lidi dle obleku.</i>
na základě+2	<i>na základě dohody</i>
podle+2	<i>podle obchodního zákoníku; podle našich informací; podle pana premiéra</i>
po vzoru+2	<i>po vzoru velkých osobností</i>
přiměřeně+3	<i>přiměřeně novým podmínkám</i>
úměrně k+3	<i>úměrně k věku</i>
úměrně s+7	<i>úměrně s výškou postavy</i>
v duchu+2	<i>v duchu ústavy</i>
ve shodě s+7	<i>ve shodě s občanským zákoníkem</i>
ve smyslu+2	<i>ve smyslu toho paragrafu; ve smyslu jeho představ</i>
ve světle+2	<i>ve světle tohoto principu</i>
v rozporu s+7	<i>Každá systémová změna je v rozporu se systémovým pravidlem.</i>
v soulase s+7	<i>v soulase s předpisy</i>
v souladu s+7	<i>v souladu se změnami v pravidlech</i>

Závislá klauze. Závislou klauzou se doplnění s funktorem CRIT realizuje jen za pomoci odkazovacího slova; například:

Posuzuje lidi podle toho, jak se chovají.CRIT

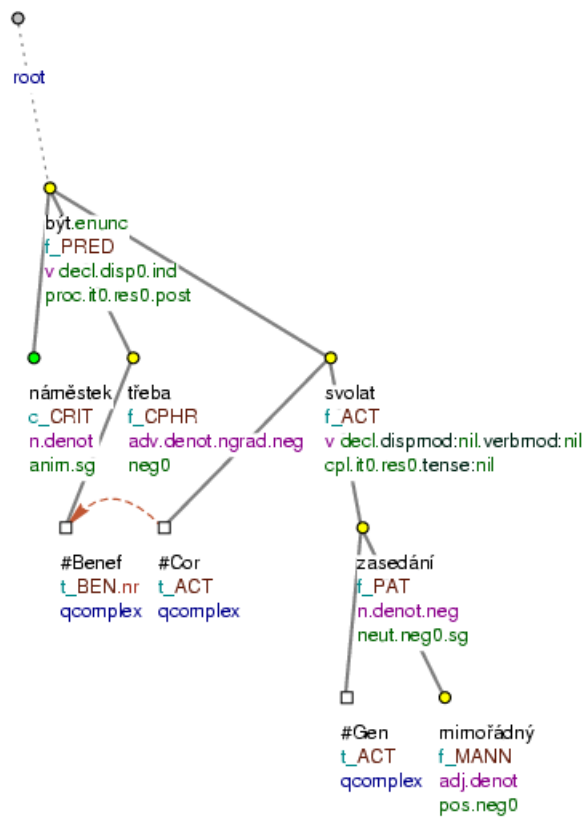
Výše trestu se stanoví podle toho, jaké budou.CRIT *platné normy*.

Obrázek 6.33. Funktor CRIT

Byl odsouzen v souhlase s předpisy.

Obrázek 6.34. Funktor CRIT

Podle náměstka bude třeba svolat mimořádné zasedání.

6.6.3.1. Hraniční případy u funktoru CRIT

Hranice s funktorem MANN. Funktor CRIT hraničí s nejjobecnějším funktorem pro vyjádření způsobu - s funktorem MANN (viz 6.6.6 – „MANN“). K tomu viz 6.6.6.1 – „Hraniční případy u funktoru MANN“.

6.6.4. DIFF

Definice funktoru DIFF

Funktor DIFF (difference) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob uvedením kvantitativního nebo kvalitativního rozdílu mezi dvěma porovnávanými ději, stavy či entitami, nebo mezi výchozím a konečným stavem děje vyjádřeného řídicím slovem.

Funktorem DIFF označujeme dva typy rozdílů:

- vyjádření kvantitativního nebo kvalitativního rozdílu mezi dvěma porovnávanými ději, stavy, či entitami vzhledem k nějaké vlastnosti.

Příklady:

Nabízejí ho o 100 tisíc.DIFF levněji. obr. 6.35

Pavel je o 2 cm.DIFF větší než já.

V českolipské ulici Jiřího z Poděbrad bylo najednou o něco.DIFF více kyslíku.

V osmi letech jsem se chtěl vyrovnat o dvanáct let.DIFF staršímu bráchovi.

Není nikterak naší zásluhou, že jsme o půl.DIFF století moudřejší.

Slavné operní hvězdy se u nás objevily o dva roky.DIFF později než komety pop music.

V tomto významu rozvíjí doplnění s funktorem DIFF komparativ adjektiva nebo adverbia.

- vyjádření kvantitativního nebo kvalitativního rozdílu mezi výchozím a konečným stavem děje vyjádřeného řídicím slovem (uvedení rozdílu u sloves vyjadřujících změnu).

Příklady:

Výroba se zvýšila o 10 procent.DIFF

Počet pracovníků klesl o šestinu.DIFF

Zdražili ceny paliva o 50 haléřů.DIFF

Stavba byla předimenzována až o sto procent.DIFF

Překročili plán o 200 000 korun.DIFF

Ustoupil o krok.DIFF dozadu.

Odsunuli dovolenou o rok.DIFF

V tomto významu rozvíjí doplnění s funktorem DIFF sloveso.

Formy. Základní formy volného doplnění s funktorem DIFF jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

o+4	<i>Tuzemský výrobce dodal hlavy o čtyři dny později.</i>
-----	--

Závislá klauze. Závislou klauzí se doplnění s funktorem DIFF realizuje jen za pomoci odkazovacího slova; například:

Návštěva byla o to zajímavější, že na letecký průmysl dolehla DIFF krize.

Specifické formy. Zvláštními případy vyjádření doplnění s funktorem DIFF jsou konstrukce:

- konstrukce s výrazy *čím - tím*.

Například: *Čím je víno starší, tím je lepší.*

- konstrukce s výrazy *čím dál tím* + komparativ.

Například: *Mají čím dál víc prostředků.*

- konstrukce s výrazy *tím* + komparativ.

Například: *Tím méně jsou dějiny dilem několika intelektuálů.*

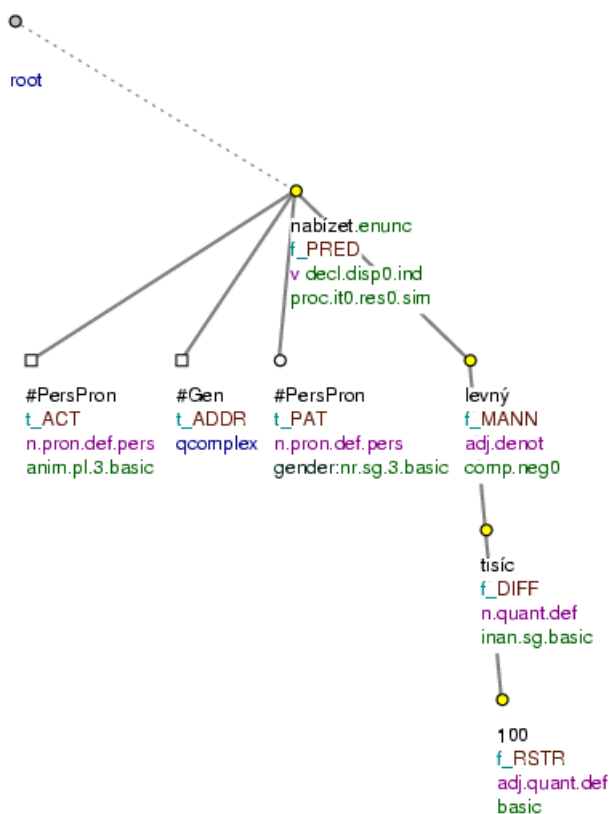
Tyto konstrukce popisujeme v 7.5 – „**Specifické konstrukce s významem „diference“**“.

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem DIFF vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva (ojediněle).

Příklad:

centimetrové DIFF zlepšení nejlepšího výkonu

Obrázek 6.35. Funktor DIFF

Nabízejí ho o 100 tisíc levněji.

6.6.4.1. Hraniční případy u funktoru DIFF

Hranice s funktorem EXT. Funktor DIFF se sémanticky stýká s funktorem EXT (viz 6.6.5 – „EXT“). Srov.:

- *Ustoupil trochu.EXT*
Ustoupil krok.EXT stranou.
Popojít kousek.EXT
- *Ustoupil o trochu.DIFF*
Ustoupil o krok.DIFF stranou.
Popojít o kousek.DIFF

Zdá se, že za jistých podmínek je adverbium a předložkový pád substantiva *o+4* synonymní. Nicméně tato synonymie neplatí vždy. Po slovesech, která explicitně nevyjadřují ve svém významu rozdíl (změnu) mezi výchozím a konečným stavem, nelze předložkovou formu *o+4* použít. Srov.:

- *jít kilometr*.EXT
- **jít o kilometr*

Předložkovou formu *o+4* proto interpretujeme jako samostatný funktor DIFF pro vyjádření rozdílu a funktorem EXT ji nezachycujeme.

Hranice s aktanty. Problematika doplnění s funktorem DIFF po slovesech vyjadřujících změnu se dotýká i otázky valence tohoto doplnění. Ukazuje se však, že toto doplnění (*o+4*) není omezeno jen na určitou skupinu sloves (což je nutná podmínka pro hodnocení tohoto doplnění jako aktantu; viz 5.2.1.1 – „Kritéria určování aktantů a volných doplnění“). Jako aktant (viz 6.2 – „Funktory pro aktanty“) zachycujeme proto doplnění s formou *o+4* jen tam, kde je oslaben význam rozdílu a zřetelnější je význam výsledku (funktory EFF). Srov.:

- Rozšířili firmu o velkoobchod.EFF

Doplnil zásoby o rýži.EFF

6.6.5. EXT

Definice funktoru EXT

Funktory EXT (extent) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob uvedením míry či intenzity děje, vlastnosti či nějaké vnější okolnosti vyjádřené řídicím slovem.

Doplnění s funktorem EXT je odpovědí na otázky: „jak moc?“, „do jaké míry?“, a také „kolik?“.

Subfunktory. Funktory EXT je blíže specifikován subfunktory. K tomu viz 6.13.1.7 – „Subfunktory pro funktory EXT“.

Doplnění s funktorem EXT může rozvíjet slovesa (například: *Otevřel dveře dokořán*.EXT), adjektiva (například: *cele*.EXT *oddaný*), adverbia (například: *velmi*.EXT *opatrně*), ale i substantiva (například: *V nádobě je asi litr*).

Doplnění s funktorem EXT může také blíže specifikovat význam předložky (například: *zcela*.EXT *pod stolem*). K tomu viz 7.17.2 – „Blíže specifikace předložek“.

Valence. Doplnění s funktorem EXT (ve významu „kolik?“) je obligatorním doplněním po řadě sloves, zejména u sloves, která vyjadřují kupování a prodej; například: *platit (platil mu 1000 za schránku)*, *vycházet (pobyt vychází na 10 000 Kč)*, *činit (poplatek činí 30 Kč)*, ale i u dalších sloves, které udávají kvantitu (zejména fyzikálních) veličin; například: *vážít (syn váží 57 kg)*, *měřít (stromek měřil přes dva metry)*, *zabírat (prodej zabírá polovinu trhu)*.

Formy. Základní formy volného doplnění s funktorem EXT jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

do+2	<i>do posledního místa; do krve; do sytosti; do krajnosti; do určité míry; do tří tisíc korun</i>
k+3	<i>zmučená k nepoznání</i>
kolem+2	<i>Cena pohybuje kolem 80 dolarů.</i>
na+4	<i>Zaplatil na halíř.</i>
nad+4	<i>nad jiné milý člověk</i>
okolo+2	<i>okolo dvou set</i>
po+4	<i>zamilovat se po uši</i>
po+6	<i>Obyvatelstvo proudí po tisících.</i>
pod+4	<i>pod obraz; pod psa; pod deset procent</i>
přes+4	<i>Cesta je dlouhá přes dvacet kilometrů.; Váží přes dvě kila.</i>
v+6	<i>v malém měřítku; ve výši čtyř miliónů</i>

z+2	<i>z velké části; Ze dvou třetin už je to dokončeno.</i>
za+4	<i>Koupil to za padesát korun.</i>

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

akuzativ	<i>Náklady na palivo v jejich podniku činily v roce 1989 téměř miliardu korun.</i>
----------	--

- **adverbiální výrazy.**

Příklady:

Utkání se příliš.EXT nevyvedlo. obr. 6.36

V nádobě je asi.EXT litr:

v hodnotě celkem.EXT třiceti tisíc

Byl jí cele.EXT oddán.

až.EXT sto diamantů

bezmála.EXT dvacet let

Se zpožděním částečně.EXT počítají.

Je daleko.EXT lepší než já.

Dnes je docela.EXT hezky.

Je tím dost.EXT znechucený.

Jsem velmi.EXT unavený.

Hodně.EXT prší.

Jak.EXT dlouho to ještě potrvá?

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktoem EXT vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklady:

částečně.EXT omezení

mírně.EXT zlepšení podmínek

velké.EXT snížení daňového zatížení

výrazně.EXT poškození klienta

značně.EXT omezení těžby

!!! Funktor EXT je problematický funktor. Zahrnuje širokou škálu významů, od významů „jak moc?“, „do jaké míry?“ až k doplněním vyjadřujícím počet (význam „kolik?“). Srov.:

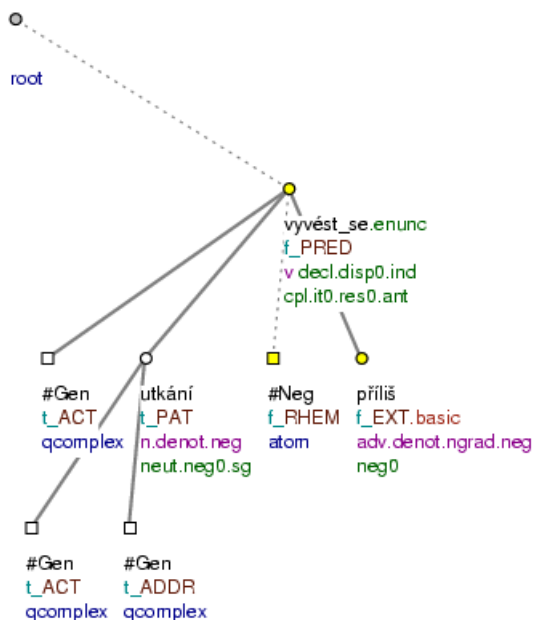
- *Jsem velmi*.EXT *unavený*.
- *Váží pět kilo*.EXT

Významy funktoru EXT nejsou vždy samostatné, ale často se navrstvují na významy jiných funktorů, a to i aktantů. Ukazuje to na zvláštní příznak (atribut, snad subfunktor). Srov.:

- *IQ 90*.RSTR
- *IQ nad 90*.EXT
- *IQ přes 90*.EXT
- *IQ kolem 90*.EXT
- *IQ pod 90*.EXT
- *zabírá velkou plochu*.PAT
- *zabírá 50 procent*.EXT *plochy*
- *zabírá přes 50 procent*.EXT *plochy*
- *zabírá pod 50 procent*.EXT *plochy*

Řešení je tedy nekonzistentní a vyžaduje revizi. Do budoucna je třeba odlišit ta doplnění, která jsou skutečným vyjádřením významu míry, od těch doplnění, kde je význam míry jen příznakem navrstveným na jiný význam. Též je třeba zvážit, zda doplnění s významem „kolik?“ u sloves jako *platit*, *vážit*, *činit* má být hodnoceno jako doplnění s funktorem EXT.

Obrázek 6.36. Funktor EXT

Utkání se přiliš nevyvedlo.

6.6.5.1. Hraniční případy u funktoru EXT

Hranice s funktorem DIFF. Funktor EXT se sémanticky stýká s funktorem DIFF (viz 6.6.4 – „DIFF“). K tomu viz 6.6.4.1 – „Hraniční případy u funktoru DIFF“.

Hranice s aktanty. Jako doplnění s funktorem EXT hodnotíme i doplnění vyjadřující význam „kolik?“ po slovesech, která vyjadřují kupování a prodej, ale i u dalších sloves, které udávají kvantitu (zejména fyzikálních) veličin. Po řadě sloves je toto doplnění doplněním valenčním; v těchto případech jej odlišujeme od prostého patientu (viz 6.2 – „Funktory pro aktanty“). Srov.:

- *Váží pět kilo.*EXT
- *Váží mouku.*PAT

6.6.6. MANN

Definice funktoru MANN

Funktor MANN (manner) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob uvedením kvalifikační či hodnotící charakteristiky děje, případně vlastnosti vyjádřené řídicím slovem.

Doplnění s funktorem MANN vyjadřuje způsob přímo. Je třeba ho odlišit od vyjádření způsobu srovnáním, uvedením účinku, měřítka, prostředku, míry, výjimky. Funktor MANN přiřazujeme způsobovým adverbialním doplněním, která nesplňují podmínky pro specifitější slovesná volná doplnění.

Doplnění s funktorem MANN může rozvíjet slovesa (například: *tiše*.MANN *říci*), adjektiva (například: *nekřesťansky*.MANN *drahé*), adverbia (například: *nápadně*.MANN *často*), ale i substantiva (například: *úprava prostředí na míru*.MANN).

Formy. Základní formy volného doplnění s funktorem MANN jsou:

- **adverbiální výrazy.**

Příklady:

*Pracuje pomalu.*MANN

*Jde zlehka.*MANN

*čerstvě.*MANN *natřeno*

*pěkně.*MANN *opálený*

*Nikdy se jich nevzdáme," prohlašují sebevědomě.*MANN

*Prudce.*MANN *se zvýšily mezibankovní úrokové míry.*

*Jak.*MANN *to se mnou mluvíš?*

*Náš vztah k Německu byl tak.*MANN *nadlouho určen.*

*Nějak.*MANN *to uděláme.*

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

do+2	<i>Boby Brno se chce umístit do pátého místa.</i>
formou+2	<i>Odpověděla formou oficiálního dopisu.</i>

na+4	<i>Turnaj se hrál na čtyři kola.; zavřít na klíč</i>
na+6	<i>Nabídl diktátorovi suverenitu státu takřkajíc na podnose.; Kluk odpočívá nehnutě na jedné noze.</i>
o+4	<i>běžet o závod</i>
o+6	<i>Hráči si vychutnali radost z vítězství o samotě.</i>
od+2	<i>ohodnotit možnosti od oka; Pětkrát jsem začínal od píky.</i>
po+6	<i>jít po špičkách; Do svého dobrodružství se vrhá po hlavě.; Po dobrém to nejde.</i>
pod+7	<i>prodat pod rukama; zakázat pod trestem smrti</i>
s+7	<i>zvládl to s velkým umem</i>
v+6	<i>žít v chudobě; Soused v tichosti vyčkal mezi větvemi.</i>
ve formě+2	<i>přijetí volebního programu ve formě vládního prohlášení</i>
v podobě+2	<i>Dochovala se v podobě překrásného iluminovaného rukopisu.</i>
z+2	<i>pracovat ze všech sil; Proč o tom hovořím tak ze široka?</i>
za+4	<i>vést za ručičku</i>

Příklad:

*Odpověděla formou oficiálního dopisu.*MANN obr. 6.37

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

akuzativ	<i>Armáda jde krok za krokem k lepšímu.</i>
instrumentál	<i>To se dá vylézt alpským stylem.; Co ovlivňuje rozhodujícím způsobem tuto spokojenost?</i>

- **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

jak	<i>Jednal, jak mu ukládá zákon.</i>
tak - aby	<i>Choval jsem se tak, abych se tam nedostal.</i>
tak - že	<i>Je možné postupovat tak, že se bude snižovat horní sazba při zachování dolní sazby.</i>
tak - jak	<i>Rozdělili si odpovědnost a role tak, jak je postupně život přinášel.</i>

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktoem MANN vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklady:

*veřejné.*MANN *označení*

*těžké.*MANN *zlehčování*

*zdárné.*MANN *řešení*

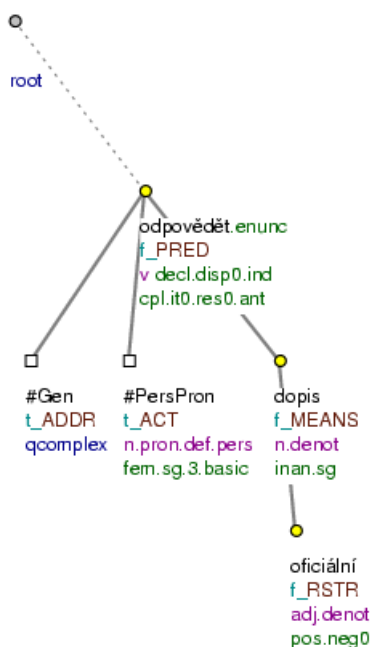
*postupné.*MANN *opotřebení*

*elektrické.*MANN *ovládání*

rychlé.MANN získání kapitálu

lehkovážné.MANN koketování

Obrázek 6.37. Funktor MANN

Odpověděla formou oficiálního dopisu.

6.6.6.1. Hraniční případy u funktoru MANN

Hranice s ostatními funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant. Funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant se vzájemně kříží; vedle jasných příkladů, se setkáváme s mnoha takovými, u kterých je těžké rozhodnout, který z funktorů pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant dané doplnění nejlépe vystihuje. Vždy dáváme přednost funktorům specifitějším před nejobecnějším způsobovým funktorem, funktorem MANN. Významy doplnění rozlišujeme zejména pomocí otázek a parafrází:

- MANN: „jakým způsobem?“
- RESL: „s jakým účinkem?“, „takovým způsobem, že potom může být...“
- EXT: „jak moc?“, „do jaké míry?“, „kolik?“
- REG: „ve vztahu k čemu?“, „co se týká“, „vzhledem k čemu“, „z hlediska čeho“
- ACMP: „s čím, bez čeho?“
- MEANS: „jakými prostředky?“, „prostřednictvím čeho?“
- CPR: „podobně čemu?“, „rozdílný od čeho?“, „v porovnání s čím?“
- CRIT: „podle čeho?“
- RESTR: „s výjimkou čeho?“, „kdo/co výjimečně také?“

Problematické pro volbu správného funktoru jsou vedle homonymních primárních předložek zejména adverbiální výrazy (a analogicky také adjektivní rozvíjí dějových substantiv). Srov.:

- *Počínal si hazardérsky.*

= *Počínal si jako hazardér.*

Doplnění *hazardérsky* vyjadřuje význam srovnání (CPR).

- *Udělal to společně.*

Doplnění *společně* vyjadřuje význam doprovodu (ACMP).

- *Chová se bezohledně.*

= *Chová se bez ohledu k druhým.*

Doplnění *bezohledně* vyjadřuje význam doprovodné okolnosti (ACMP).

- *Seřad' jména abecedně.*

= *Seřad' jména podle abecedy.*

Doplnění *abecedně* vyjadřuje význam měřítka (CRIT).

- *Napiš dopis čitelně.*

= *Napiš dopis tak, aby byl čitelný.*

Doplnění *čitelně* vyjadřuje význam výsledku (RESL).

!!! V datech mají adverbiální výrazy (a adjektivní výrazy) ve většině případů (prozatím) jen funktor MANN, přestože by podle výše uvedených příkladů mohly mít i funktoři speciálnější, a to nejen funktoři pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant, ale i jiné; například:

- *Lyžuje jen rekreačně.*

Doplnění *rekreačně* vyjadřuje význam účelu (AIM).

Viz k tomu i 5.2.4.3.3 – „Funktoři nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“.

Hranice s funktořem ATT. K hranici s funktořem ATT viz 6.7.1.1 – „Hraniční případy u funktoři ATT“.

6.6.7. MEANS

Definice funktoři MEANS

Funktor MEANS (means) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob uvedením prostředku, pomocí něhož se uskutečňuje děj vyjádřený řídicím slovem.

Doplnění s funktořem MEANS označuje:

- určení nástroje, pomůcky.

Příklady:

Napsal to na počítači.MEANS

Na šest metrů dlouhém žebříku.MEANS vlezl do zámku nezajištěným oknem.

Není zjistitelný detekčními přístroji.MEANS

Firma provádí pod silnicí průraz pomocí vody.MEANS

- určení prostředníka.

Příklady:

Od 25. září budou přepravovány těžké kamiony na trase Drážďany - Lovosice po železnici.MEANS

Nájemce může podle svých požadavků dostat nabídku i po telefonu.MEANS

Pošli to po Janě.MEANS

Ti, kteří si výpisy nevyzvedli osobně, je obdrží prostřednictvím pošty.MEANS

- určení prostředku transportu.

Příklady:

Marcela Sadilová jede na kajaku.MEANS

Ten na pražské letiště přicestoval letadlem.MEANS

Doplnění s funktorem MEANS rozvíjí především slovesa a jejich deriváty (například: *uhradit dluh směnkou*.MEANS, *instituce zmocněná zákonem*.MEANS, *měření pomocí parity*.MEANS).

Formy. Základní formy volného doplnění s funktorem MEANS jsou:

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

instrumentál	<i>Výstražnými výstřely do vzduchu zahнала včera ruská pobřežní hlídka japonské rybářské lodě.</i>
--------------	--

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

cestou+2	<i>vytvoření pracovních příležitostí cestou zvýšeného vývozu</i>
do+2	<i>Měli bychom tuto knihu vzít do ruky a těšit se z ní.</i>
na+4	<i>Laso chtěl na fakturu nakoupit elektroniku.</i>
na+6	<i>Zloděj na bicyklu odjel.</i>
o+4	<i>Někdo mlátil jeho hlavou o schody.; Lidé si neradi sami pinkají o zed'.</i>
o+6	<i>Chodil o berlich.</i>
po+6	<i>Po provaze se spustil do dolní části kostela.</i>
pomocí+2	<i>Je jim nabídnuta pomocí německých sociálních pracovníků forma alternativní výchovy.</i>
prostřednictvím+2	<i>Drobný investor může prodat své akcie prostřednictvím makléřské firmy na burze.</i>
přes+2	<i>Izraelská firma buduje systém bezporuchového spojení přes satelit.</i>
s+7	<i>Kdysi jsem hrál s hliníkovou raketou.</i>
s pomocí+2	<i>Slabozrací většinou fungují normálně s pomocí silných brýlí.</i>

skrz+4	Čeho lze skrze OSN dosáhnout?
v+6	Milionové částky přinesou sebou v kufříku.; výdělek v dolarech
z+2	Mzdy učitelů jsou hrazeny z federálního rozpočtu.
za+4	Zlato se prodávalo za dolary.
za pomoci+2	Na pulty knihkupců se dostal za pomoci hrstky přátel.

Příklad:

Zavazuje si je pomocí exkluzivních smluv.MEANS obr. 6.38

- **adverbiální výrazy.**

Příklady:

Časopisecky.MEANS jsem povídky představil již v roce 1965.

Společnost smluvně.MEANS zajišťuje provozování loterie.

Zpravodaj MF DNES se včera telefonicky.MEANS spojil s M. Paloušem.

Pokud by se jezdilo nahoru elektricky.MEANS, odpadne produkce exhalací a sníží se hluk.

Závislá klauze. Závislou klauzí se doplnění s funktorem MEANS realizuje za pomoci odkazovacího slova; například:

Některé podniky se snaží omezit zadlužení tím, že nabízejí.MEANS věřitelům kapitalizaci dluhů.

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem MEANS vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

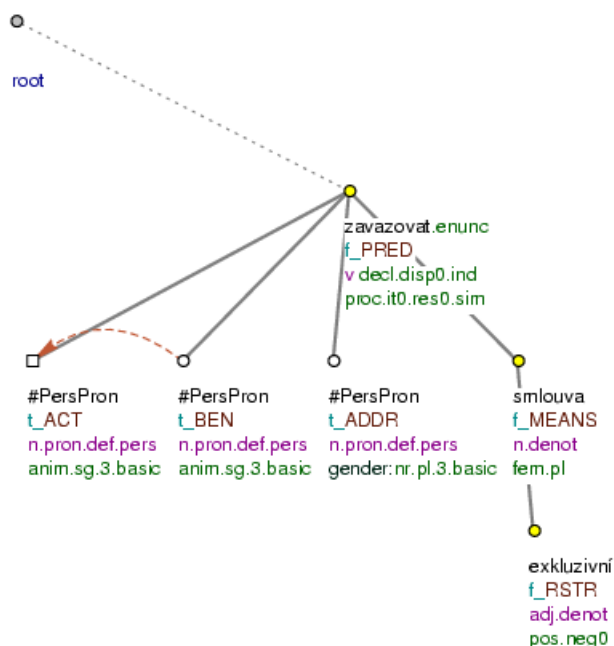
Příklad:

dělostřelecké.MEANS odstřelování

násilné.MEANS svržení režimu

dolarové.MEANS krytí

Obrázek 6.38. Funktor MEANS

Zavazuje si je pomocí exkluzivních smluv.

6.6.7.1. Hraniční případy u funktoru MEANS

Hranice s funktorem MANN. Funktor MEANS hraničí s nejobecnějším funktorem pro vyjádření způsobu - s funktorem MANN (viz 6.6.6 – „MANN“). K tomu viz 6.6.6.1 – „Hraniční případy u funktoru MANN“.

6.6.8. REG

Definice funktoru REG

Funktor REG (regard) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob relativizováním platnosti děje (nebo stavu) nebo vlastnosti vyjádřených řídicím slovem, a to tak, že uvádí nějaký aspekt, vzhledem k němuž řídicí děj nebo vlastnost platí.

Doplnění s funktorem REG označuje, se zřetelem k čemu, vzhledem k čemu platí řídicí děj nebo vlastnost, čeho se týká, čím jsou omezeny. Pomocným kritériem při určování funktoru REG jsou parafráze: „co se týká“, „vzhledem k čemu“, „z hlediska čeho“. Doplnění s funktorem REG zahrnuje jak pozitivní vztah, kdy jsou děje nebo vlastnosti relativizovány vzhledem k platnosti obsahu tohoto doplnění (*vzhledem k, s ohledem na*), tak negativní vztah, kdy jsou děje nebo vlastnosti relativizovány vzhledem k neplatnosti obsahu tohoto doplnění (*bez ohledu na*).

!!! Funktor REG je třeba blíže specifikovat subfunktory, tyto subfunktory však prozatím zavedeny nebyly.

Doplnění s funktorem REG může rozvíjet slovesa (například: *Zevnějškem.REG se sobě úplně podobali.*), adjektiva (například: *rozlohou.REG malé Slovensko*) i substantiva (například: *specifikace izolačních materiálů z hlediska hořlavosti.REG*), včetně substantiv primárních (*Marie, povoláním.REG učitelka*).

Formy. Základní formy volného doplnění s funktorem REG jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

Funktory a subfunktory

bez ohledu na+2	<i>Bez ohledu na věk jsou pořád nejlepší.</i>
co do+2	<i>Co do nákladů jsme na tom dobře.</i>
k+3	<i>Kurs zlatého k dolaru byl v červnu přibližně 17 000 : 1.</i>
kolem+2	<i>Premiér prý ukončil dohady kolem firmy Elbit.</i>
na+4	<i>úrodný na ovoce, na počet málo, štědrý na sliby</i>
na+6	<i>prospívat na duchu; ochrnout na všech údech</i>
na téma+2	<i>soutěž na téma Rodina</i>
nezávisle na+6	<i>Systém musí umožňovat využití všech součástí hardware a software nezávisle na umístění kteréhokoli pracoviště.</i>
ohledně+2	<i>Reagoval tak na dohady ohledně jejich tvorby.</i>
po stránce+2	<i>Splnila svoje cíle i po stránce získávání detailních informací o současných problémech těchto zemí.</i>
pro+4	<i>pro koně má oči; Válka v Perském zálivu je pro Albrightovou trochu citlivé místo.</i>
proti+3	<i>Pojišťovna pojistí můj obchod proti vloupání.</i>
před+7	<i>Mistrem světa se stalo Švýcarsko před Norskem.</i>
při+6	<i>Při rychlosti, v jaké vylétl z úzké okresky, to na vůbec není špatná reklama bezpečnosti vozů.</i>
s+7	<i>S přírodou není jaksi všechno v pořádku.</i>
s ohledem na+4	<i>Jedná s ohledem na netolerantní většinu.</i>
se zřetelem k+3	<i>Stanoviště je třeba upravit se zřetelem k množství účastníků.</i>
u+2	<i>U celního zákona však s hlasováním po jménech nikdo nepřišel.</i>
v+6	<i>Zlatá cihla případně světovému rekordmanu v dálce z USA.</i>
ve věci+2	<i>Byl obžalován ve věci trestného činu hanobení rasy.</i>
ve vztahu k+3	<i>Ve vztahu k majetku se chovají jinak.</i>
v otázce+2	<i>nedorozumění v otázce zakázaných přestupů do některých klubů</i>
v případě+2	<i>Potvrdil nevinu i v případě jeho bratra.</i>
v rámci+2	<i>V rámci tří kontraktů zajistí modernizaci sítí.</i>
v souvislosti s+7	<i>V souvislosti s kampaní zaznamenali nárůst zájmu.</i>
vůči+3	<i>Mzdy rostou neúměrně vůči tomu, co ekonomika a jednotlivé podniky skutečně produkují.</i>
vzhledem k+3	<i>Vzhledem ke spektru voličů nelze očekávat zázraky.</i>
za+4	<i>Ceny pštosího masa se pohybují okolo 500 korun za kilogram.</i>
z hlediska+2	<i>Z hlediska historie je to pochopitelné.</i>

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

instrumentál	<i>Obránce Malér je služebně i věkem nejstarším hráčem.</i>
genitiv	<i>historik umění</i>

Příklad:

rozlohou.REG malé Slovensko obr. 6.39

- **adverbiální výrazy.**

Příklady:

Letošní rok je vnitropoliticky.REG mimořádně významný.

Sociální demokraté jsou mi názorově.REG nejbližší.

Jeho humor je smyslově.REG názorný.

Tato péče je ekonomicky.REG náročná.

školy pro sluchově.REG postižené

historicky.REG třetí oficiální česko-slovenský duel

sociálně.REG slabší vrstva obyvatelstva

- **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

„co se týče“	<i>Co se týče odhadu budoucího vývoje, ten je již nějakou dobu přesně usměrněn ekonomickými faktory.</i>
„pokud jde o“	<i>Pokud jde o změnu konstrukce životního minima, nebyl přijat žádný závěr.</i>

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *-tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktoem REG vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklady:

dědické.REG řízení

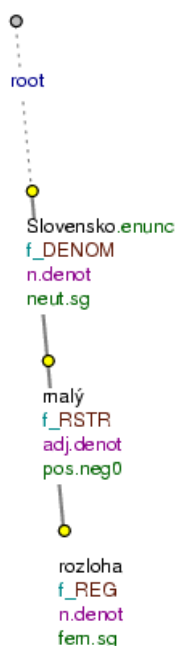
důchodové.REG zabezpečení

penzijní.REG připojištění

trestní.REG stíhání

zálohové.REG zdanění

Obrázek 6.39. Funktor REG

rozlohou malé Slovensko

6.6.8.1. Hraniční případy u funktoru REG

Hranice s funktorem MANN. Funktor REG hraničí s nejobecnějším funktorem pro vyjádření způsobu - s funktorem MANN (viz 6.6.6 – „MANN“). K tomu viz 6.6.6.1 – „Hraniční případy u funktoru MANN“.

Hranice s ostatními funktory. Množství homonymních výrazových prostředků (*při+6, s+7, na+4, za+4*), kterými se doplnění s funktorem REG vyjadřuje, znamená četné hraniční případy s jinými funktory. Výběr funktoru je ponechán na rozhodnutí anotátora. Srovnej:

- hranice s funktorem EXT:
 - *Sbor je do počtu.REG slabý.*
 - *Sbor je do určité míry.EXT slabý.*
- hranice s funktorem BEN:
 - *ukazatel exportu na jednoho obyvatele.REG*
 - *přídavek na dítě.BEN*
 - *Válka je pro Albrightovou.REG citlivé místo.*
 - *šance pro movité nájemníky.BEN*

K dalším hraničím s funktorem BEN viz 6.9.1.1 – „Hraniční případy u funktoru BEN“.

- hranice s funktorem MEANS:
 - *prospívat na duchu.REG*
 - *objasnit na příkladu.MEANS*

- hranice s funktorem CPR:
 - *Podobně je tomu s oběma muži*.REG
 - *s léty*.CPR přibývají zkušenosti
- hranice s funktorem COND:
 - *V případě gymnázií*.REG bych přinejmenším na dvě první místa dal státní školy.
 - *V případě nemoci*.COND zůstaň doma.
 - *Nevyužití možnosti má televize zejména při regionálním vysílání*.REG
 - *Při změně*.COND kompetencí mohou v lesích převážít hospodářské aktivity.

!!! Anotace ukázala, že volba funktoru je často velmi obtížná. Do budoucna je proto třeba stanovit jednotlivé hranice přesněji.

6.6.9. RESL

Definice funktoru RESL

Funktor RESL (result) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob uvedením výsledku, účinku děje (nebo stavu) vyjádřeného řídicím slovem. Jde o význam „takovým způsobem, že potom může být...“ Funktor RESL vyjadřuje, že se na děj vyjádřený řídicím slovem působí takovým způsobem (s takovým účinkem), že v konečném výsledku může děj dosáhnout charakteristiky vyjádřené právě doplněním, které označujeme funktorem RESL.

Funktor RESL vyjadřuje, že na děj stav vyjádřený řídicím slovem působí takovým způsobem (s takovým účinkem), že v konečném výsledku může děj dosáhnout charakteristiky vyjádřené právě doplněním, které označujeme funktorem RESL.

Doplnění s funktorem RESL rozvíjí především slovesa (například: *Obarvil vajíčka na zeleno*.RESL), případně adjektivum (například: *opálená do hněda*.RESL). Je-li doplnění vyjádřeno závislou klauzí, rozvíjí příslovečný výraz (*Mám ruce zmrzlé tak, že je*.RESL nenatáhnu.).

Formy. Základní formy volného doplnění s funktorem RESL jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

do+2	<i>maso upečené do zlatova</i>
na+4	<i>přelakovanými na červeno</i>

- **adverbiální výrazy.**

Příklady:

Skončilo to skandálně.RESL obr. 6.40

Můj agent s vedením stále jedná, ale zatím bezvýsledně.RESL

Markéta před prázdninami úspěšně.RESL prošla talentovými zkouškami.

- **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

aby	<i>Autor se snažil napsat ji tak, aby si ji mohl přečíst každý.</i>
až	<i>Budou clít a clít, až se hory budou zelenat.</i>
že	<i>Dvěma ukradenými auty zaútočili na vůz a bočními nárazy jej vytlačili ze silnice tak, že havaroval v příkopu.</i>
než aby	<i>Je příliš zodpovědný, než aby spekuloval.</i>

Pravidla anotace závislé klauze účinkové jsou popsána v 7.7 – „**Konstrukce se závislou klauzí účinkovou**“.

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem RESL vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

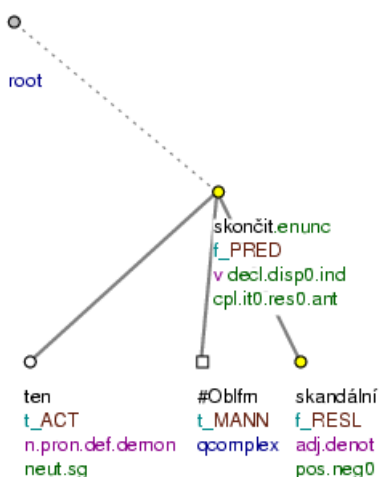
Příklady:

neúspěšné.RESL vyrovnání s věřiteli

Současně je to den *definitivního*.RESL usmíření

deficitní.RESL hospodaření

Obrázek 6.40. Funktor RESL

Skončilo to skandálně.

6.6.9.1. Hraniční případy u funktoru RESL

Hranice s funktorem MANN. Funktor RESL hraničí s nejobecnějším funktorem pro vyjádření způsobu - s funktorem MANN (viz 6.6.6 – „MANN“). K tomu viz 6.6.6.1 – „Hraniční případy u funktoru MANN“.

6.6.10. RESTR

Definice funktoru RESTR

Funktor RESTR (restriction) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob uvedením výjimky.

Doplnění s funktorem RESTR uvádí:

- děj nebo entitu jako výjimku, pro kterou neplatí děj vyjádřený řídicím slovem (význam omezení).

Příklad:

Kromě Pavla nepřišel nikdo.

- děj nebo entitu, pro kterou děj vyjádřený řídicím slovem také výjimečně platí (význam výjimečného slučování).

Příklad:

Kromě Pavla nepřišel ještě Mirek.

Oba významy jsou odlišeny v anotaci. Zachycování konstrukcí s významem omezení a výjimečného slučování popisujeme v 7.6 – „**Konstrukce s významem „omezení“ a „výjimečného slučování“**“.

Formy. Základní formy volného doplnění s funktorem `RESTR` jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

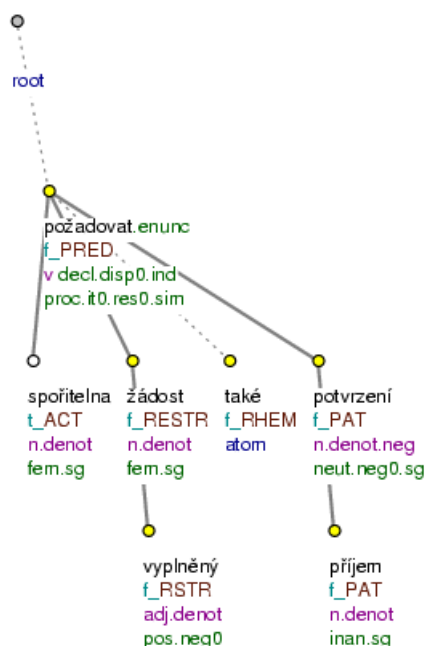
Nejčastější formy:

až na+4	<i>Věřejnost není zlá až na některé jedince.</i>
kromě	<i>Kromě dosavadních úkolů bude úřad vydávat licence pro podnikání na dráze.</i>
mimo	<i>Spořitelna požaduje mimo vyplněné žádosti o úvěr také doklady o zastavovaném objektu.</i>
s výjimkou+2	<i>V té době měly všechny banky s výjimkou České spořitelny málo finančních zdrojů.</i>
vedle	<i>Vedle toho, že bude dosaženo snížení emisí podstatně levněji, bude překročeno i plánované snížení emisí.</i>
vyjma+2	<i>Firma produkuje na padesát druhů párků, klobásek, salámů, vyjma trvanlivých.</i>

- **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

než	<i>S tím nelze než souhlasit.</i>
nežli	<i>Nezbývá mi jiný prostředek než použít násilí.</i>
leďa/že	<i>MF DNES neotiskne mobilizační vyhlášku proti invazi Marťanů, leďa se jí bude hrozit biřicem.</i>

Obrázek 6.41. Funktor **RESTR**

Spořitelna požaduje mimo vyplněné žádosti také potvrzení o příjmu.

6.6.10.1. Hraniční případy u funktoru **RESTR**

Hranice s funktořem CPR. Konstrukce s významem omezení (funktor **RESTR**) hraničí v některých případech s konstrukcemi s významem srovnání (funktor **CPR**; viz 6.6.2 – „**CPR**“). K tomu viz 7.6.1.2 – „Konstrukce s významem omezení připojené pomocí spojovacích výrazů“.

6.7. Funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbiální výrazy

Funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbiální výrazy jsou funktory atomických uzlů (nodetype=atom; viz 2.2 – „Atomické uzly“) reprezentujících volná doplnění, která ve větě plní funkci rematizační, vyjadřují návaznost věty na předcházející kontext nebo vyjadřují různé modální a postojové charakteristiky.

Doplnění s funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbiální výrazy neplní ve větě funkci doplnění determinujícího jiné doplnění. Hrana mezi tímto uzlem a rodičem (řídícím uzlem) není hranou závislostní (k tomu viz i 5.1 – „**Závislost**“).

Seznam funktořů pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbiální výrazy

- ATT
- INTF
- MOD
- PREC

- RHEM

6.7.1. ATT

Definice funktoru ATT Funktor ATT (attitude) je funktor pro takový atomický uzel, který reprezentuje výraz vyjadřující hodnotící nebo emociální stanovisko (postoj) mluvčího k obsahu výpovědi (nebo její části).

Narozdíl od jiných doplnění charakterizují doplnění s funktorem ATT komunikační situaci, signalizují komunikační funkce výpovědi a vnášejí do výpovědi pragmatické významy. Vyjadřují takové postoje mluvčího, jako je podiv, překvapení, uspokojení, obavy, lhostejnost, politování aj.

Pozor! Pomocí funktoru ATT zachycujeme také doplnění, která blíže specifikují modální významy modálních predikátů. K tomu viz 5.9.1.1.4 – „Blíže specifikace modálních významů“.

Pozor! K syntaktickému chování doplnění s funktorem ATT viz 5.11.1.3 – „Sémantický dosah doplnění s funktorem MOD a ATT“.

Formy. Pro doplnění s funktorem ATT je zejména v předložkových skupinách charakteristická jistá ustálenost lexikálního obsazení. Základní formy volného doplnění s funktorem ATT jsou:

- **adverbiální a částicové výrazy.**

Příklady:

Je to bohudíky.ATT za námi. obr. 6.42

Díla s tématem synonymie jsou dnes již bohužel.ATT nedostupná.

Bude-li vláda vystřídána, je to samozřejmě.ATT pro republiku významná událost.

Vypovědět ji prostě.ATT nelze.

To je fakticky.ATT zlé.

Je to náhodou.ATT hezké.

Nevím ovšem.ATT, s čím přijedou Čňanky.

Pravda.ATT, pak přišla první konkrétní čísla.

Jenom.ATT se opovaž.

Čiší z nich konec.ATT konců i neschopnost vlády.

Copak.ATT peníze, o ty by nebylo.

Pozor! Jako doplnění s funktorem ATT zachycujeme i případy tzv. kleslé parenteze (viz 5.7.2 – „Parenteze kleslá“). Například:

Dopadne to, doufejme.ATT, dobře.

To je, myslím.ATT, náš pes.

Víte.ATT, to je složité.

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

bez+2	<i>Taková je bez nadsázky Honda Prelude 3.2.; bez obalu</i>
k+3	<i>Zákazník ke své škodě málokdy přemýšlí o vlastnostech nabízeného tovaru.; k plné spokojenosti</i>
po+6	<i>po pravdě</i>
s+7	<i>To vše a mnohé jiné nás škola s radostí naučí.</i>
v+6	<i>Ve skutečnosti nezbyl téměř kámen na kameni.; Oba systémy byly v podstatě totožné.</i>

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

instrumentál	<i>To je svým způsobem také podivuhodné; Přišla v době, kdy se shodou okolností Barák loučil.</i>
--------------	---

- **podřadící spojka ve funkci částice.**

Příklady:

Když.ATT ale vy to nevidíte dobře.

Vždyť.ATT máme kapacitu stadionu 5000 míst

Že.ATT vy si ze mě děláte legraci?

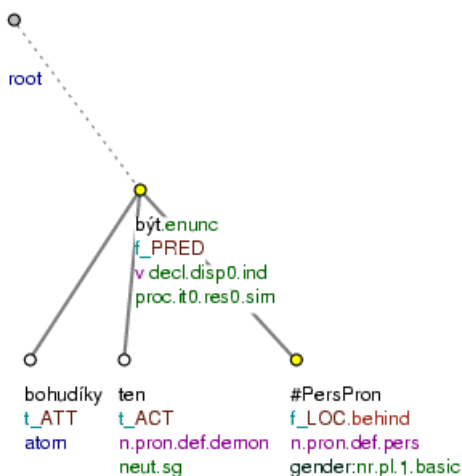
Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktoem ATT vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva (ojediněle).

Příklady:

údajné.ATT poškozování zájmů státu

takzvané.ATT podnikání

Obrázek 6.42. Funktor ATT

Je to bohudíky za námi.

6.7.1.1. Hraniční případy u funktoru ATT

Hranice s funktorem MANN. Doplnění s funktorem ATT se s jinými doplnění stýká zejména formálně. Častá je homonymie mezi funktory ATT a MANN. Pak je typické, že doplnění s funktorem ATT (s významem: „bylo prosté, spravedlivé atd., že to udělal“) bývá na začátku klauze, zatímco doplnění s funktorem MANN (s významem: „bylo prosté, spravedlivé atd., jakým způsobem to udělal“) bývá za slovesem. Srov.:

- *Prostě_{ATT} nepřišel.*
- *Oblékl se prostě_{MANN}.*

V dvojznačných a víceznačných případech je víceznačnému doplnění na základě kontextu přiřazen význam jediný. Srov.:

- *Prostě se oblékl a šel tam.*

Znamená-li věta: zkrátka se oblékl a šel tam, dostane uzel reprezentující příslovce *prostě* funktor ATT; charakterizuje-li toto příslovce způsob, jakým byl někdo oblečen, bude přiřazen funktor MANN.

Hranice s funktorem ACMP. Vedle nejčastější homonymie s funktorem MANN si doplnění s funktorem ATT konkuruje i s řadou dalších funktorů, a to zejména tehdy, je-li tato konkurence podpořena i formou. Například u předložek *s+7* a *bez+2*, které vyjadřují primárně doplnění s funktorem ACMP (viz 6.6.1 – „ACMP“), může být v některých případech výběr mezi těmito dvěma funktory (ACMP a ATT) problematický. Vždy je třeba pečlivě zvážit (na základě dostupného kontextu), význam kterého funktoru doplnění více vyjadřuje: doplnění, kterému přiřazujeme funktor ATT, nese význam postoje mluvčího, mluvčí je vždy nějakým způsobem zainteresován na ději. Srov.:

- *Odešel s kloboukem_{ACMP} na hlavě.*
- *Odešel s povzdechem_{ACMP}.*
- *Udělám to s radostí_{ATT}.*

Hranice s funktorem RHEM. Doplnění s funktorem ATT může hraničit s rematizátory. K tomu viz 9.6.1.2 – „Homonymie: rematizátor - modální výrazy (ATT a MOD)“.

6.7.2. INTF

Definice funktoru INTF

Funktor INTF (intensification) je funktor pro takový atomický uzel, který reprezentuje výraz zdůrazňující zejména doplnění v pozici subjektu a zároveň intenzifikující celou konstrukci. S pozicí subjektu je pozice tohoto výrazu paralelní (představuje tzv. „falešný podmět“).

Pozor! Funktor INTF náleží též doplněním, která stojí jako intenzifikační částice na místě „podmětu“ ve větách bezpodmětových (například: *Ono_{INTF} prší.*).

Doplnění s funktorem INTF zachycujeme jako závislé na slovese, na tomtéž řídicím predikátu, na kterém závisí subjekt, jehož paralelu doplnění s funktorem INTF představuje.

Formy. Základní formou vyjádření doplnění s funktorem INTF je osobní zájmeno *on* a ukazovací zájmeno *to*. Ve shodě s paralelní pozicí subjektu jsou tato zájmena vždy v nominativu.

Příklady:

To_{INTF} Jirka ještě spí. obr. 6.43

On.INTF Jirka ještě spí.

To.INTF Karel nepřišel.

Ono.INTF táhne.

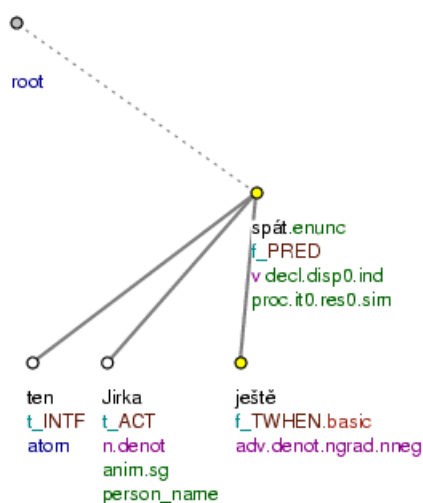
To.INTF hučí letadla.

Víš, on.INTF je náš Baryk docela hodnej

Je to.INTF ostuda, když v poslední zatáčce vyrazí.ACT jako torpédo.

Více lidí do práce - to.INTF je klíčové slovo pro úspěšné řešení sociálních otázek.

Obrázek 6.43. Funktor INTF

To Jirka ještě spí.

6.7.2.1. Hraniční případy u funktoru INTF

Hranice s funktořem RSTR. Doplnění s funktořem INTF je doplnění okrajové. Je-li vyjádřeno ukazovacím zájmenem *to*, může hraničit s ukazovacími zájmeny v pozici doplnění s funktořem RSTR (viz 6.10.5 – „RSTR“). Odlišuje se od nich však zejména neshodou v rodě a v čísle se zdůrazňovaným substantivem. Srov.:

- *To.INTF Karel nepřišel.*
- *Ten.RSTR Karel nepřišel.*

Doplnění s funktořem INTF též nestojí (narozdíl od zájmena v pozici RSTR) závazně při subjektu, který zdůrazňuje. Srov.:

- *To.INTF hučí letadla.*
- *Ta.RSTR letadla hučí.*

Hranice s aktanty. V bezpodmětových větách je třeba na základě valenčních vlastností řídicího slovesa přítomná zájmena *ten* a *on* správně určit jako doplnění ve významu INTF a nikoli jako subjekty. Srov.:

- *To.INTF hučí v komíně.*

Valenční rámeček: LOC(*)

- *Komín*.ACT *hučí*.

Valenční rámeček: ACT(.1)

6.7.3. MOD

Definice funktoru MOD

Funktor MOD (modality) je funktor pro takový atomický uzel, který reprezentuje výraz vyjadřující modální charakteristiku obsahu výpovědi (nebo její části). K těmto modálním charakteristikám patří zejména vyjádření nutnosti, možnosti nebo pravděpodobnosti.

Modální charakteristiky dějů (a stavů) se vyjadřují modálními slovesy, v takových případech je informace o modalitě uložena v hodnotě gramatému *deontmod* (viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modality (*deontmod*)“). Modální významy však mohou nést i některé částice a adverbia. Jednotlivé modální významy těchto slov (nutnost, možnost, pravděpodobnost) nerozlišujeme a zachycujeme je jako doplnění s jednotným funktorem MOD.

Pozor! K syntaktickému chování doplnění s funktorem MOD viz 5.11.1.3 – „Sémantický dosah doplnění s funktorem MOD a ATT“.

Formy. Základní formy volného doplnění s funktorem MOD jsou:

- **adverbiální a částicové výrazy.**

Příklady:

Pravděpodobně.MOD *přijdeme*. obr. 6.44

Asi.MOD *před týdnem jsem dostal dopis od K. Řeháka z Prahy*.

*Rozhodujícím úkolem nového vedení je konsolidovat společnost, která je *bezesporu*.MOD *perspektivní a životaschopná*.*

Snad.MOD *i proto jsou pokusy o artikulaci odlišných názorů tak nevěrohodné*.

*Starý pán se galantně skloní k momentálně *možná*.MOD *nejvlivnější ženě planety*.*

*Vím *jistě*.MOD , že Praha mě poznamená*.

*Armádní špičky si *prý*.MOD *od něj udržují odstup*.*

*Vedlo by to *zřejmě*.MOD *ke zničujícímu rozkolu*.*

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

s+7	<i>Limit bude s největší pravděpodobností zrušen.</i>
v+6	<i>Takoví pracovníci v zásadě neexistují.</i>

Pro doplnění s funktorem MOD vyjádřených předložkovým pádem substantiva je charakteristická jistá ustálenost lexikálního obsazení.

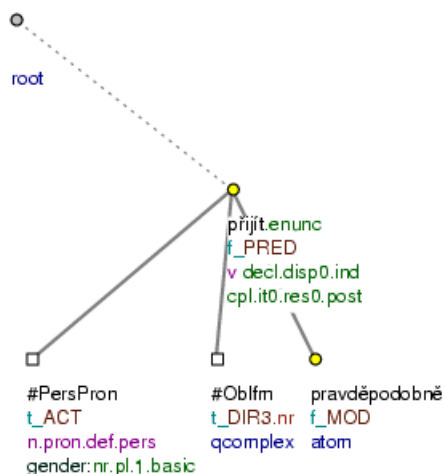
Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem MOD vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva (ojediněle).

Příklady:

pravděpodobné.MOD *ukončení závodu*

možné.MOD *selhání*

Obrázek 6.44. Funktor MOD

Pravděpodobně přijdeme.

6.7.3.1. Hraniční případy u funktoru MOD

Hranice s ostatními funktory (zejména s funktorem MANN a EXT). Některá příslovce a částice (například: *snad*, *prý*) jsou sémanticky velmi vyhraněná a nevyjadřují jiné než modální významy (uzly reprezentující tyto výrazy mají tedy vždy funktor MOD). Jiná příslovce a částice mohou vedle modálního významu vyjadřovat i význam jiný (MANN, EXT aj.). V konkrétní konstrukci je pak třeba oba významy od sebe odlišit. Srov.:

- *Mysleli to doopravdy*.MANN
- *Doopravdy*.MOD *se to stalo*.

Hranice s funktorem RHEM. Doplnění s funktorem MOD může hraničit s rematizátory. K tomu viz 9.6.1.2 – „Homonymie: rematizátor - modální výrazy (ATT a MOD)“.

6.7.4. PREC

Definice funktoru PREC

Funktor PREC (reference to preceding text) je funktor pro takový atomický uzel, který reprezentuje výraz signalizující návaznost klauze na předcházející kontext.

Formy. Základní formy navazovacích výrazů jsou:

- **adverbiální a částicové výrazy.**

Příklady:

Kapitálový trh je pak.PREC *logickým vyústěním masivní přítomnosti soukromého vlastnictví.*

Práva napadeného jsou prý *naopak*.PREC *v ČR již celá desetiletí formulována velmi progresivně.*

Jsem tedy.PREC šťasten.

Lze proto.PREC očekávat, že k původním alergickým projevům se budou přidávat další.

- **souřadící spojovací výrazy.**

Příklady:

A.PREC to není pravda. obr. 6.45

Ale.PREC to zatím není náš případ.

Neboť.PREC to svědčí o mnohém.

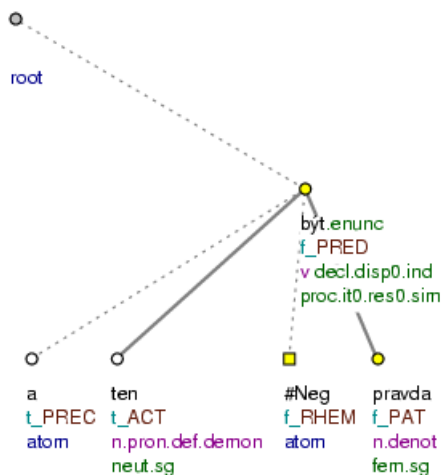
Izolovaný výzkum však.PREC nemůže přinášet výsledky.

K souřadícím spojovacím výrazům ve funkci navazovací viz i 7.16.1 – „Souřadící spojovací výrazy“.

Pozor! Uzly s funktorem PREC zachycujeme jako závislé na efektivním kořenu klauze, jejíž návaznost na předcházející kontext signalizují. Obsahuje-li klauze v povrchové podobě jen navazovací výraz (nedokončená klauze), interpretujeme tuto klauzi jako slovesnou (viz i 5.4.1 – „Slovesné klauze“). Například:

Ale.PREC ... {#EmpVerb.PRED}

Obrázek 6.45. Funktor PREC

A to není pravda.

6.7.4.1. Hraniční případy u funktoru PREC

Hranice s ostatními funktory (zejména CAUS, MANN, CNCS). U adverbálních výrazů *proto, přesto, tak* aj. vzniká otázka, zda hodnotit tyto výrazy jen jako navazovací elementy (funktor PREC) nebo přihlídnout více k významu, který kromě návaznosti na předcházející kontext vyjadřují (příčina, přípustka, způsob), a přidělit uzlům reprezentujícím tyto výrazy funktory CAUS, CNCS, MANN aj. Srov.:

- *Většina účastníků musí odejít před pátou. Proto skončíme dříve.*

!!! Hranice určování funktorů nebyla u těchto adverbálních výrazů stanovena, rozhodnutí o funktoru bylo ponecháno na uvážení anotátora.

6.7.5. RHEM

Definice funktoru RHEM

Funktor RHEM (rhematizer) je funktor pro takový atomický uzel, který reprezentuje rematizátor.

Definici rematizátorů viz 9.6 – „Rematizátory“.

Formy. Základní formy rematizátorů jsou:

- **adverbiální a částicové výrazy.**

Příklady:

Jen.RHEM *on o tom nevěděl nic.* obr. 6.46

Vývoj tohoto nepopsatelně složitého organismu budou jen.RHEM *těžko ovlivňovat nějaké náhody.*

Za povážlivou označil Kalvoda v této souvislosti i.RHEM *průměrnou délku vazby.*

Teprve.RHEM *před týdnem přestala za práci do Púchova dojíždět.*

Pak byla pravopisná komise oživena ještě.RHEM *tříkrát.*

- **negační a afirmační výrazy.**

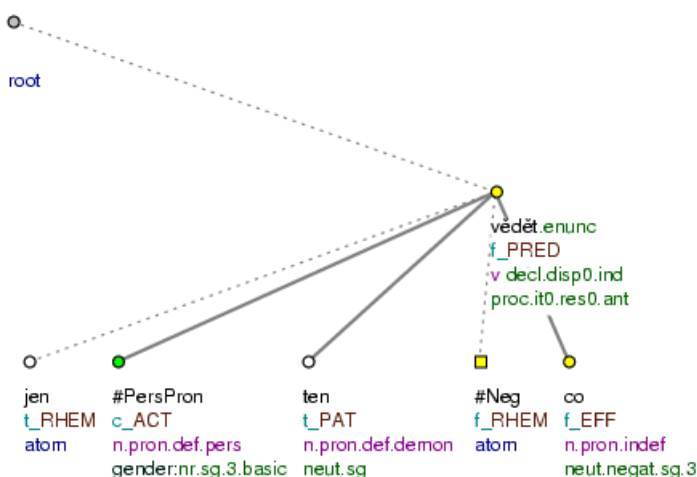
Příklad:

Kdyby {#EmpVerb.COND} *ano*.RHEM, *pak by asi skončil ve vězení za urážku veřejného činitele.*

Více k negačním a afirmačním výrazům ve funkci rematizátoru viz 7.13.1 – „Negační a afirmační výrazy jako rematizátory“.

Formální vyjádření rematizátorů je podrobněji popsáno v 9.6 – „Rematizátory“, zde jsou též uvedena pravidla anotace rematizátorů.

Obrázek 6.46. Funktor RHEM

Jen on o tom nevěděl nic.

6.7.5.1. Hraniční případy u funktoru RHEM

Hranice s funktory MOD, ATT, CM a s funktory pro adverbialní doplnění. Slova, která mohou být rematizátory, jsou často homonymní, zvláště s modálními výrazy a s některými příslovečnými určeními. K hraničním případům viz 9.6.1 – „Výrazy ve funkci rematizátorů“.

6.8. Funktory pro víceslovné lexikální jednotky a cizojazyčné výrazy

Z řady funktorů, pro které platí obecná definice funktoru (funktor jako sémantické ohodnocení syntaktického vztahu závislosti), se vydělují (kromě jiných) funktory pro víceslovné lexikální jednotky a cizojazyčné výrazy.

Funktory pro víceslovné lexikální jednotky a cizojazyčné výrazy jsou funktory, pomocí nichž zachycujeme některé víceslovné lexikální jednotky, nebo jimiž označujeme strukturně neanalyzované cizojazyčné části českého textu. Pro funktory této skupiny platí, že uzel jimi označený reprezentuje buď cizojazyčný výraz (viz k tomu 7.9 – „Cizojazyčné výrazy“), nebo závislou část víceslovného predikátu (reprezentovaného v tektogramatickém stromě (zatím) dvěma uzly; viz 5.9 – „Víceslovné predikáty“). Hrana, která vede k rodiči uzlu s tímto funktorem, není hranou závislostní (viz 5.1 – „Závislost“).

Seznam funktorů pro víceslovné lexikální jednotky a cizojazyčné výrazy

- CPHR
- DPHR
- FPHR

6.8.1. CPHR

Definice funktoru CPHR

Funktor CPHR (compound phraseme, respektive part of compound predicate) je funktor pro jmennou část složených predikátů a pro neslovesnou část kvazimodálních sloves tvořených slovesem *být* a predikativním adverbium.

K složeným predikátům viz 5.9.3 – „Složené predikáty“. Ke kvazimodálním slovesům tvořeným slovesem *být* a predikativním adverbium viz 7.2.1.3 – „Být“ sponové (verbonominální predikát)“.

Výraz reprezentovaný uzlem s funktorem CPHR vytváří ve spojení se slovesem reprezentovaným rodičem tohoto uzlu jednu víceslovnou lexikální jednotku, přičemž hlavní lexikální význam celé jednotky nese výraz reprezentovaný uzlem s funktorem CPHR.

Formy. Výraz reprezentovaný uzlem s funktorem CPHR je:

- **(zpravidla deverbativní) substantivum.**

Příklady:

Dostali rozkaz.CPHR nevycházet ze stanů. obr. 6.47

Učinil rozhodnutí.CPHR

Více viz 5.9.3.1.2 – „Vlastnosti jmenné části složených predikátů“.

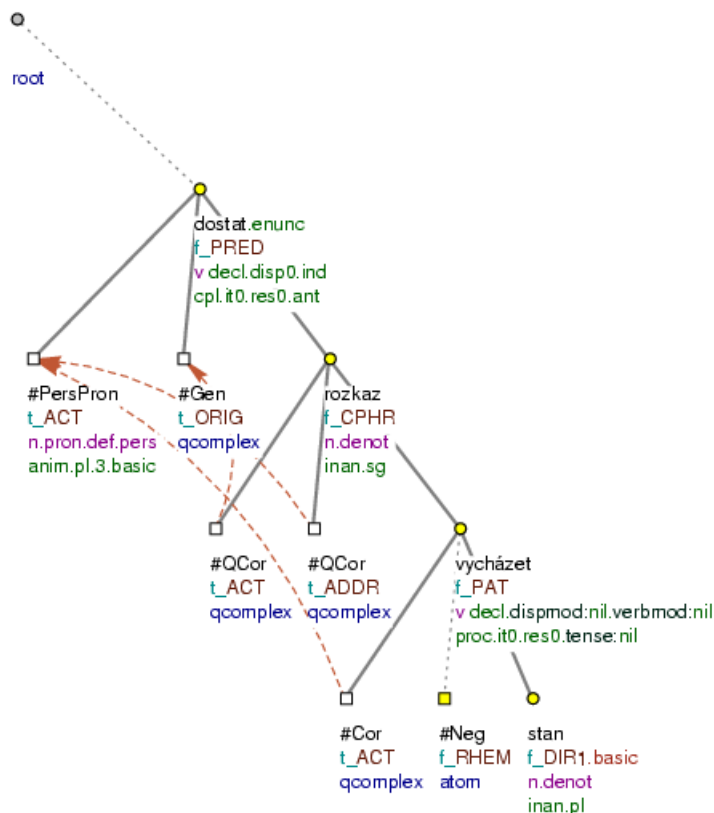
- **predikativní adverbium.**

Příklad:

Je třeba.CPHR odejít.

Více viz 7.2.1.3 – „Být“ sponové (verbonominální predikát)“.

Obrázek 6.47. Funktor CPHR

Dostali rozkaz nevycházet ze stanů.

6.8.1.1. Hraniční případy u funktoru CPHR

Hranice s funktorem DPHR. Funktory CPHR a funktory DPHR si často vzájemně konkurují. Rozhodování mezi oběma funktory úzce souvisí s hranicemi mezi jednotlivými typy víceslovných predikátů. K tomu viz 5.9.4 – „Hraniční případy u víceslovných predikátů“.

6.8.2. DPHR

Definice funktoru DPHR

Funktor DPHR (dependent part of phraseme) je funktor pro závislou část frázemu.

K frázémům viz 5.8 – „Frazémy“.

Výraz (výrazy) reprezentovaný uzlem s funktorem DPHR vytváří ve spojení s výrazem reprezentovaným rodičem tohoto uzlu jednu lexikální jednotku (frazém), která má jako celek přenesený význam, přičemž význam celé jednotky není zpravidla rozložitelný ve významy svých jednotlivých částí.

Uzly, kterým přiřazujeme funktor DPHR, vyčleňujeme jako zvláštní typ uzlu (nodetype=dphr). Viz k tomu 2.6 – „Uzly reprezentující závislé části frazeologických spojení“.

Formy. Výraz reprezentovaný uzlem s funktorem DPHR může mít různou formu.

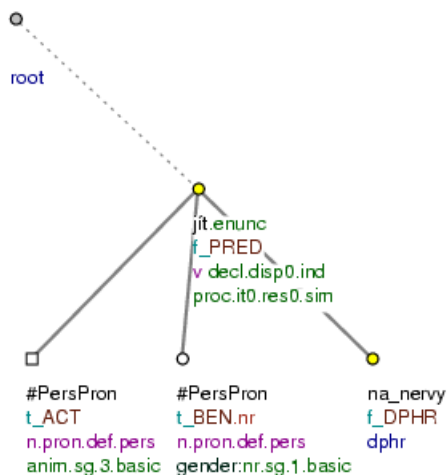
Příklady:

Jde mi na nervy.DPHR obr. 6.48

široko daleko.DPHR

křížem krážem.DPHR

Obrázek 6.48. Funktor DPHR

Jde mi na nervy.

6.8.2.1. Hraniční případy u funktoru DPHR

Hranice s funktorem CPHR. Funktory DPHR a funktory CPHR si často vzájemně konkurují. Rozhodování mezi oběma funktory úzce souvisí s hranicemi mezi jednotlivými typy víceslovných predikátů. K tomu viz 5.9.4 – „Hraniční případy u víceslovných predikátů“.

6.8.3. FPHR

Definice funktoru FPHR

Funktor FPHR (foreign phrase) je funktor pro uzel reprezentující cizojazyčný výraz, který je součástí strukturně neanalyzovaného cizojazyčného textu.

K cizojazyčným výrazům viz 7.9 – „Cizojazyčné výrazy“.

Uzly, kterým přiřazujeme funktor FPHR, vyčleňujeme jako zvláštní typ uzlu (`nodetype=fphr`). K tomu viz 2.5 – „Uzly reprezentující cizojazyčné výrazy“.

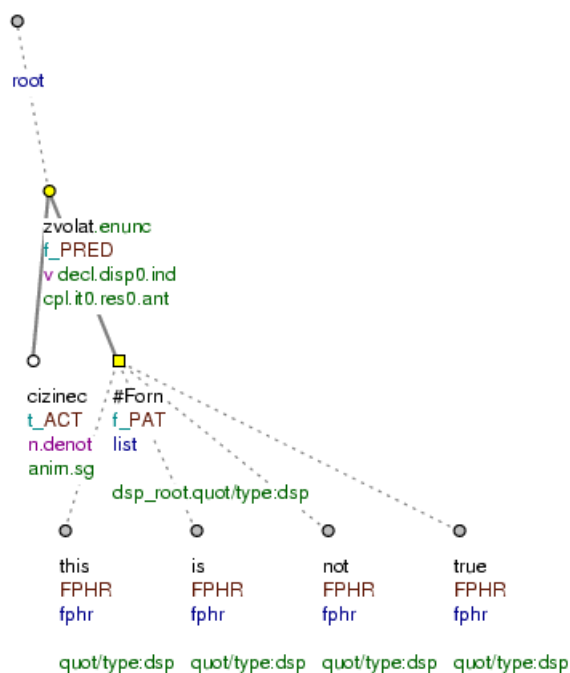
Formy. Uzlem s funktorem FPHR reprezentujeme:

- cizí slova.
- interpunkce a grafické symboly, které jsou součástí cizojazyčného textu.

Příklad:

Cizinec zvolal: "This.FPHR is.FPHR not.FPHR true.FPHR. [#Period.FPHR]" obr. 6.49

Obrázek 6.49. Funktor FP_{HR}

Cizinec zvolal: "This is not true."

6.8.3.1. Hraniční případy u funktoru FP_{HR}

Hranice s funktoem ID. Jednoslovné cizojazyčné výrazy mají v pozici nominativu jmenovacího funktor ID (nikoli FP_{HR}). K tomu viz 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“.

6.9. Funktory pro specifická (nová) doplnění

V této sekci popisujeme funktory, které náležejí specifickým doplněním, která nejsou tradičně zařazována do syntaktických popisů. Do jednotlivých významových skupin funktorů (například funktor BEN k funktořům pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant) nejsou tyto funktory prozatím zařazeny.

Seznam funktořů specifických (nových) doplnění

- BEN
- CONTRD
- HER
- SUBS

6.9.1. BEN

Definice funktořu BEN

Funktor BEN (benefactor) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje v širokém smyslu, v čí prospěchu, nebo k čí škodě se děje to, co je vyjádřeno řídicím slovem.

Funktor BEN přiřazujeme doplněním několika významů:

- doplněním s významem prospěchu/neprospěchu (v užším smyslu).

Doplnění s funktorem BEN vyjadřuje, v čí prospěch, nebo na čí škodu, komu ke cti, nebo k hanbě se něco děje. Jedná se o tzv. dativy prospěchové s alternativním možným vyjádřením předložkovou skupinou *pro+4*. Do této skupiny se tradičně řadí i náladové *si*.

Příklady:

Mikeš chytil krejčímu Matochovi.BEN uprchlého kanárka.

Kreslil pro děti.BEN nádherné obrázky.

zakázka pro firmu.BEN obr. 6.50

Hraje dětem/pro děti.BEN divadlo.

Premiér v rozhovoru pro rozhlas.BEN znovu zopakoval, že nemá mandát k rozhodnutí o úplném stažení.

Žijeme na úkor budoucnosti.BEN

Statečně si.BEN vykračoval.

- doplnění s významem vlastníka předmětu.

Doplnění s funktorem BEN označuje vlastníka předmětu, zejména částí těla, částí oděvu, ale i jiných předmětů. Jedná se o tzv. dativ přivlastňovací.

Příklady:

Padá mu.BEN hlava na prsa.

Podjely mu.BEN nohy.

Držel si.BEN klobouk.

Teče mu.BEN do bot.

Hodinky mi.BEN jdou přesně.

- doplnění vyjadřující sdílnost (etický dativ).

Doplnění s funktorem BEN vyjadřuje snahu vzbudit zájem, pozornost posluchače. Zpravidla jde o tvary *mi*, *nám*, *ti*, *vám*.

Příklady:

To ti.BEN byla zábava.

Děti nám.BEN toulají.

Ten pán vám.BEN měl ale fousy!

!!! Původně navržený funktor ETHD pro případy etického dativu byl zrušen. Od jemnějšího rozlišování významu benefaktoru a etického dativu bylo prozatím (z důvodu řady nejasných případů) upuštěno.

Subfunktory. Funktor BEN je blíže specifikován subfunktory. K tomu viz 6.13.1.2 – „Subfunktory pro funktor BEN“.

Doplnění s funktorem BEN rozvíjí slovesa (například: *Hraje dětem.BEN divadlo.*), substantiva (například: *přídavky na děti.BEN*), adjektiva (*závěry pro republiku.BEN nepřijatelné*).

Valence. Doplnění s funktorem BEN je typicky fakultativní doplnění. Jako alternující obligatorní slovesné doplnění se vyskytuje po slovesech vyžadujících doplnění způsobu. K tomu viz 5.2.3.1.5.3 – „Konkurence různých doplnění místa“.

Formy. Základní formy doplnění s funktorem BEN jsou:

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

dativ	<i>Peníze zůstanou klientovi dále na účtě.</i>
-------	--

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

k prospěchu+2	<i>Bylo by to ku prospěchu věci.</i>
na+4	<i>přídavky na děti; Rozhodnutí není přenosné, každý výrobce musí mít rozhodnutí vystavené na sebe.</i>
na vrub+2	<i>Na vrub daňové reformy lze přičíst osm procent.</i>
na úkor+2	<i>Hlavní překážkou státu fungovat na úkor jednotlivce je demokratický politický systém.</i>
na účet+2	<i>Nizozemský parlament přijal v souvislosti s rostoucím počtem nelegálních přistěhovačů zpřísněný zákon, a to i na účet domorodců.</i>
pro+4	<i>šance pro movité nájemníky</i>
proti+3	<i>Odmítl znevýhodnit české vývozce proti exportérům ze třetích zemí úpravou kurzu české koruny vůči ECU.</i>
v nepospěch+2	<i>Stále je velký nepoměr mezi počtem žadatelů a počtem dětí uvolněných do osvojení v nepospěch manželských párů.</i>
ve prospěch+2	<i>Očekává se rozsudek ve prospěch Škodovky.</i>
v zájmu+2	<i>Věřme, že vyšší příjmů je třeba v zájmu diváka zachovat.</i>

Závislá klauze. Závislou klauzou se doplnění s funktorem BEN realizuje jen za pomoci odkazovacího slova; například:

*To je další argument proti tomu, aby mzdová regulace vůbec existovala.*BEN

Pozor! Uzel reprezentující doplnění s funktorem BEN doplňujeme do některých konstrukcí s kontrolou. K tomu viz 8.2.4 – „Kontrola“.

Obrázek 6.50. Funktor BEN

zakázka pro firmu

6.9.1.1. Hraniční případy u funktoru BEN

Hranice s funktorem ADDR. Sémanticky (a též formálně) má volné doplnění s funktorem BEN blízko k aktantové pozici adresáta. K této hranici viz 5.2.3.1.3.2 – „Hranice mezi adresátem a benefaktorem“.

Hranice s funktorem AIM. Sémanticky (a též formálně) má doplnění s funktorem BEN blízko k doplněním s funktorem AIM (viz 6.5.1 – „AIM“). K tomu viz 6.5.1.1 – „Hraniční případy u funktoru AIM“.

Hranice s funktorem REG. Funktor BEN může v některých případech hraničit i s doplněním, které má význam zřetele (funktor REG; viz 6.6.8 – „REG“). Jedná se o případy tzv. dativu zřetelového. Pro tyto případy nejsou stanovena žádná pevná kritéria, v zásadě ale platí: má-li doplnění formu dativu a je životné, dáváme přednost funktoru BEN. Srov.:

- *Václav Karas se jim.BEN stával autoritou.*

K dalším hranicím s funktorem REG viz 6.6.8.1 – „Hraniční případy u funktoru REG“.

6.9.2. CONTRD

Definice funktoru CONTRD

Funktor CONTRD (contradiction) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje konfrontační pozadí pro děj (nebo stav) vyjádřený řídicím slovem.

Konfrontace se obvykle provádí takovým způsobem, že na pozadí jednoho faktu (vyjádřeného klauzí) vystupuje odlišný nebo protikladný fakt (též vyjádřený klauzí) do popředí jako reliéf. Volné doplnění s funktorem CONTRD se tedy zpravidla realizuje slovesnou klauzí. Charakteristická je tu paralelní syntaktická struktura mezi klauzí řídicí a klauzí závislou.

Formy. Formálně se doplnění s funktorem CONTRD vyjadřuje závislou klauzí uvozenou podřadicí spojkou *zatímco*:

- **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

zatímco	<i>Zatímco dříve se dovovaly byty, které ovšem zdaleka nedostávali ti nejpotřebnější, napříště by měly peníze směřovat přímo k lidem, tedy k nájemníkům.</i>
---------	--

Příklady:

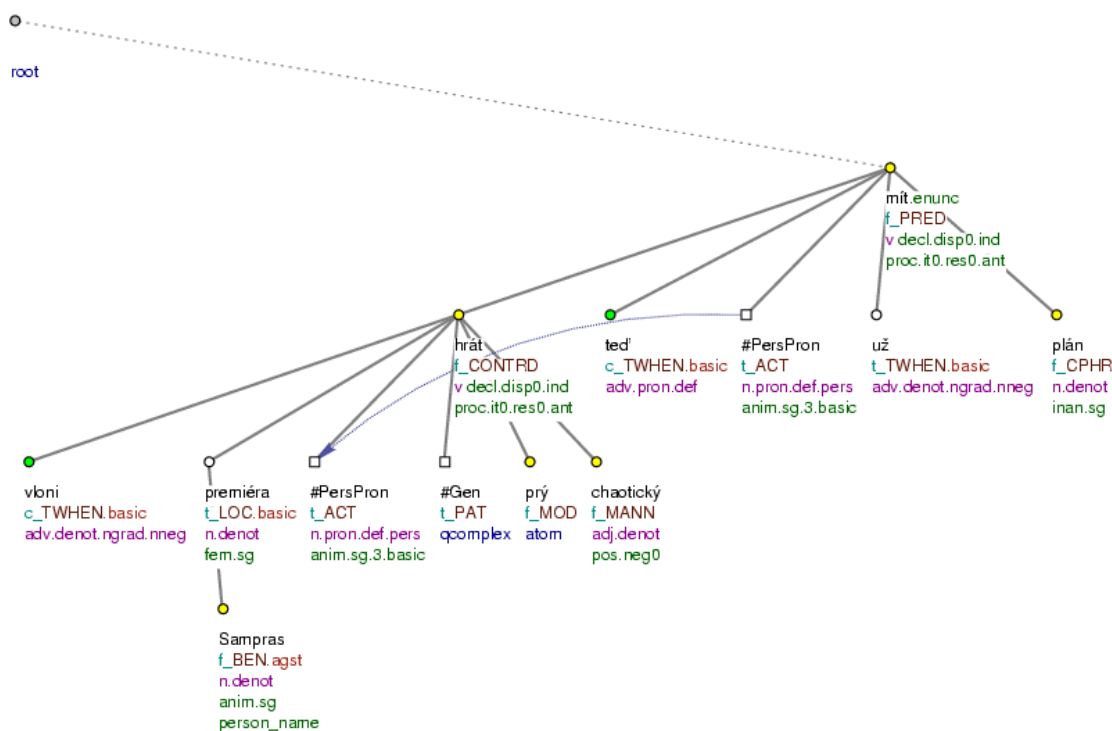
Zatímco loni prý v premiéře proti Samprasovi hrál chaoticky, nyní už měl plán. obr. 6.51

Tvorbu zisku omezuje vysoká daň z přidané hodnoty na výstupech, zatímco značná část vstupů je zatížena. CONTRD *minimální sazbou odpočitatelné daně.*

Z repertoáru ministra financí má zaznít zhudebněná báseň Bez peněz do hospody nelez, zatímco předseda republikánů nacvičuje. CONTRD *evergreen Pryč s tyrany a zrádci všemi.*

Zatímco v roce 1989 obnášel. CONTRD *výrobní sortiment Desty deset výrobků, může dnes děčínská akciová společnost nabídnout téměř pět desítek nových výrobků.*

Obrázek 6.51. Funktor CONTRD

Zatímco loni prý v premiéře proti Samprasovi hrál chaoticky, nyní už měl plán.

6.9.2.1. Hraniční případy u funktoru CONTRD

Hranice s funktořem TPAR. Podřadící spojka *zatímco* může vedle závislé klauze s významem funktoru CONTRD připojovat i závislou klauzi s významem časového funktoru TPAR (viz 6.3.7 – „TPAR“). Rozhodnutí pro jeden z těchto dvou funktořů může být někdy problematické, neboť dva současně probíhající děje (funktor TPAR) mohou být vůči sobě zároveň i v ostré konfrontaci (funktor CONTRD). Konfrontační význam u závislé klauze připojené spojkou *zatímco* vidíme vždy tam, kde děje, vyjádřené v obou klauzích (řídící i závislé), nejsou děje paralelní, současně probíhající. Tam, kde se jedná o dva současně probíhající děje (třebas protikladné), má efektivní kořen závislé klauze funktoř TPAR. Srov.:

- *Zatímco Sparta v druhé třetině vedla.* CONTRD *, nakonec odcházela se svěřenou hlavou.*

- *Zatímco já jsem celý den tvrdě pracovala.*TPAR , ty jsi jen lenošila.

K závislým klauzím připojeným spojkou *zatímco* viz i 5.5.4.2.2 – „Konstrukce se spojovacím výrazem „zatímco““.

Hranice s funktorem CONFR. Sémanticky má funktor CONTRD velmi blízko ke koordinačnímu funktoru CONFR (viz 6.12.1.2 – „CONFR“). U funktoru CONTRD se však význam konfrontace vyjadřuje determiničtě (hypotakticky), funktor CONFR je naopak vyhrazen pro případy konfrontace vyjádřené koordinačně (paratakticky). Srov.:

- *Zatímco loni prý v premiéře proti Samprasovi hrál.*CONTRD *chaoticky, nyní už měl plán.*
- *Loni prý v premiéře proti Samprasovi hrál chaoticky, kdežto.*CONFR *nyní už měl plán.*

K ekvivalenci mezi funktory pro koordinaci a funktory pro závislá doplnění viz i 5.6.2 – „Koordinace a apozice“.

Hranice s dalšími funktory (zejména s funktorem COND). Význam konfrontačního pozadí (vyjádřeného hypotakticky) je možné vidět i u závislých klauzí připojených podřadícími spojkami *jestliže, aby, když*. V těchto klauzích je však význam konfrontačního pozadí výrazně překryt významem podřadící spojky (významem podmínky, účelu, časového určení), dáváme zde proto přednost funktorům pro tyto významy. Srov.:

- *Jestliže dnes za surové dříví z jednoho hektaru smrkového lesa může utržit.*COND *asi 350 tisíc korun, zhruba 140 tisíc korun z toho musí vynaložit na založení dalšího porostu.*

Více k tomu viz 5.5.4.2 – „Nepravé závislé klauze spojkové“.

6.9.3. HER

Definice funktoru HER

Funktor HER (heritage) je funktor pro takové volné doplnění, které označuje zpravidla osobu (ale i skupinu osob, instituci, dobu), po které nějaký jiný subjekt zdědil, převzal nějaký předmět, který může mít hmotnou i abstraktní povahu.

Předmět dědění přechází z vlastnictví jednoho subjektu do vlastnictví jiného subjektu buď tak, že jeden zúčastněný subjekt předmětu pozbývá (původní vlastník) a druhý ho získává (jde-li o předměty hmotné povahy), nebo je „předmět dědění“ od jednoho subjektu „okopírován“ k druhému (zpravidla tehdy, jde-li o předměty abstraktní). Předmět dědění může v důsledku procesu také projít určitou změnou, nebo může teprve procesem dědění vzniknout.

Doplnění s funktorem HER může rozvíjet jak sloveso (například: *jmenovat se po babičce*.HER), tak substantivum (například: *jméno po babičce*.HER).

Formy. Doplnění s funktorem HER se vyjadřuje zejména předložkou *po+6* (například: *dům po dědečkovi, zůstalo nám to po něm*), u substantiva *dědictví* může být vyjádřeno i genitivem substantiva (*je to dědictví komunistického režimu*):

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

po+6	<i>Nikdy svůj vdovský status neporušila a po Juliu Fučíkovi pobírala 320 korun vdovské penze.</i>
podle+6	<i>Jmenovala se Barbora podle patronky horníků.</i>

Příklady:

dům po dědečkovi.HER obr. 6.52

Operu Národního divadla povede po Herrmannové._{HER} dirigent Jiří Bělohlávek.

obrovský nemovitý majetek zděděný po Revolučním odborovém hnutí._{HER}

Pes Blackie zdědil po svém pánovi J. Goodchildovi._{HER} 33 tisíc dolarů.

Zůstal zde majetek po třech a půl miliónu._{HER} Němců.

Obrázek 6.52. Funktor HER

dům po dědečkovi

6.9.3.1. Hraniční případy u funktoru HER

Hranice s funktorem ORIG. Doplnění s funktorem HER (význam dědictví) se stýká zejména s významem funktoru ORIG (obecnější význam původu). Doplnění s funktorem ORIG má jako slovesné doplnění na rozdíl od doplnění s funktorem HER povahu aktantu. U substantiv je odlišení obou funktorů složitější, neboť doplnění s funktorem ORIG zde má platnost volného doplnění (viz k tomu 5.2.3.2.3.2 – „Origo u substantiv“). Nicméně v konkrétních kontextech je třeba oba významy odlišovat.

Srovnej:

- *Jméno dostala holčička po kmotře._{HER}*

Doplnění *po kmotře* označuje osobu, po které jiná osoba (holčička) zdělila předmět abstraktní povahy (jméno; holčička se jmenuje stejně jako kmotra). Doplnění není valenční, bude mít proto funktor HER.

- *Jméno dostala holčička od kmotry._{ORIG}*

Doplnění *od kmotry* označuje osobu, která je původcem jména holčičky (jméno holčičky může, ale nemusí být totožné se jménem kmotry). Vazba *od+2* je po slovese *dostat* valenčním doplněním. Doplnění *od kmotry* bude mít proto funktor ORIG, a to i v případě, kdy je v konstrukci vyjádřen spíše význam dědictví (mluvčí chtěl vyjádřit, že jméno holčičky je stejné s kmotřiným).

Podobně:

- *Po otci._{HER} dostal Karel zimník.*
- *Od otce._{ORIG} dostal Karel zimník.*

- *Od otce*._{ORIG} dostal Karel *po dědovi*._{HER} zimník.

!!! Funktor HER je funktor okrajový. Anotace ukázala, že vymezení tohoto funktoru zejména vůči funktoru ORIG není dostatečné. Do budoucna je proto třeba vymezení funktoru HER zpřesnit.

6.9.4. SUBS

Definice funktoru SUBS Funktor SUBS (substitution) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje, že nějaký obsah (děj, stav, osoba nebo předmět) byl zastoupen, nahrazen jiným obsahem (dějem, stavem, osobou, nebo předmětem).

Doplnění s funktorem SUBS rozvíjí především sloveso.

Formy. Základní formy doplnění s funktorem SUBS jsou:

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

jménem+2	<i>Libuše Šroubková jménem firmy Inreka předala vedení základní školy Na Hanspaulce deset nových tříd.</i>
místo+2	<i>Do učeben zasednou otcové místo svých synů, kteří odjedou domů a starají se o statek.</i>
namísto+2	<i>Namísto očekávaných statisíců Moskvanů přišlo své vojáky uvítat jen dva a půl tisíce lidí.</i>
v zastoupení+2	<i>IRA v zastoupení svého politického křídla strany Sinn Fein rozhodně k jednacímu stolu nepřistoupí s prázdnými rukama.</i>
výměnou za+4	<i>Irští republikáni budou výměnou za příměří požadovat stažení části kontingentu ze Severního Irska.</i>
za+4	<i>Mám-li ovšem mluvit za sebe, trochu maluji a píšu.; Za otce jednal strýc.</i>

Příklad:

Výměnou za srnku.SUBS dostali několik bažantů. obr. 6.53

- **závislá klauze.**

Nejčastější formy:

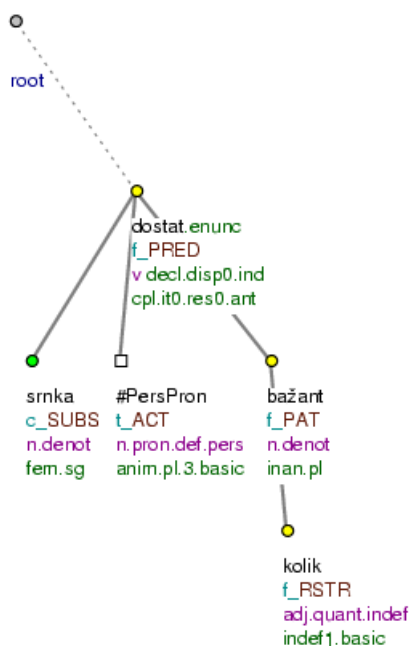
místo (toho) - aby	<i>Svobodná inteligence musí spolupracovat a pomáhat, místo aby se posmívala.; Místo toho, aby v zájmu veřejnosti působily na činnost svěřených institucí, zaměřují obě rady většinou svou energii směrem opačným.</i>
--------------------	--

Příklad:

Místo toho, aby pracoval.SUBS spí. obr. 6.54

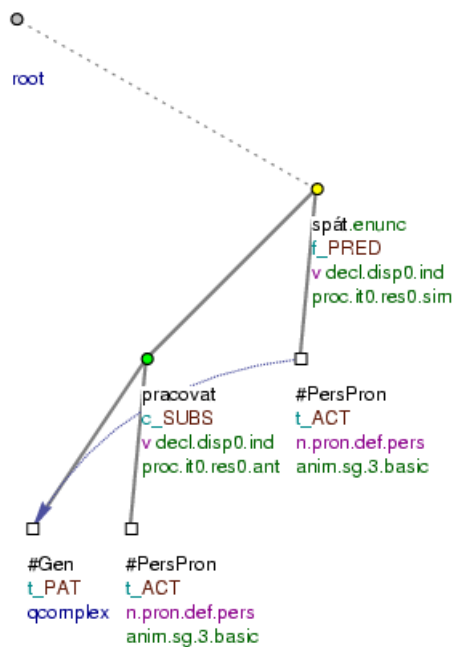
Pozor! Jako závislou slovesnou klauzi, jejíž efektivní kořen má funktor SUBS, zachycujeme všechny konstrukce s významem substituce, ve kterých po předložkách *místo*, *namísto* následuje doplnění, které má jinou formu než genitivní. K tomu viz 7.17.3 – „Předložky „kromě“, „mimo“, „vedle“, „místo“, „namísto““.

Obrázek 6.53. Funktor SUBS

Výměnou za srnku dostali několik bažantů.

Obrázek 6.54. Funktor SUBS

Místo toho, aby pracoval, spí.

6.9.4.1. Hraniční případy u funktoru SUBS

Hranice s jinými funktoři (zejména s funktoři CAUS a AIM). Doplnění s funktořem SUBS hraničí s jinými doplnění zpravidla jen tehdy, je-li vyjádřeno pomocí víceznačné předložky *za*+4. Ostatní formy vyjádření vyjadřují výhradně význam funktoru SUBS. V případě víceznačné předložkové skupiny *za*+4 je třeba pečlivě posoudit význam doplnění. Srov.:

- *Dostal cenu za otce.*

Vyjadřuje-li doplnění *za otce* význam „místo otce“, bude mít funktor SUBS. Vyjadřuje-li příčinu, proč cenu dostal (například: *Dostal cenu za film Otec.*), bude mít funktor CAUS.

- *Zaměstnanci se bouří za mě.*

Vyjadřuje-li doplnění *za mě* význam „místo mě“, bude mít funktor SUBS. Vyjadřuje-li účel, proč se bouří (například: *Zaměstnanci se bouří za mě, aby nevyhodili z práce.*), bude mít funktor AIM.

6.10. Specifické substantivní funktoři

Specifické substantivní funktoři jsou funktoři náležející doplněním rozvíjejícím jenom (sémantická) substantiva. Pro zachycení funkcí doplnění závislých na substantivech nevystačíme jen s repertoárem funktořů slovesných. Některá doplnění substantiv plní specifické funkce, které u slovesných doplnění nenajdeme. Tyto specifické funkce substantivních doplnění jsou popsány následujícími pěti funktoři.

Seznam substantivních funktořů

- APP
- AUTH
- ID
- MAT
- RSTR

Valence. Doplnění s funktořem MAT má povahu aktantu. Ostatní specifické substantivní funktoři náležejí volným doplněním. Jako obligatorní volné doplnění vystupuje u některých substantiv doplnění s funktořem APP. Viz k tomu 5.2.3.2.3 – „Aktanty a volná doplnění ve valenčních rámcích substantiv“.

Pozor! Doplněním substantiv, která mají stejný význam jako volná doplnění primárně slovesná, přiřazujeme funktoři pro tato slovesná doplnění, a to jak v případě doplnění rozvíjejících substantiva odvozená od sloves, tak i v případě doplnění rozvíjejících primární substantiva.

6.10.1. APP

Definice funktoři APP

Funktor APP (appurtenance) je funktor pro volné doplnění substantiv označující osobu nebo věc, ke které je osoba nebo věc vyjádřená řídicím substantivem ve vztahu přináležitosti.

Doplnění s funktořem APP je vyhraněno sémanticky. Označuje v širokém významu přináležitost jedné osoby nebo věci k druhé. Pomocným kritériem je tu parafráze „X má Y“, kde X je doplnění s funktořem APP a Y je jeho řídicí substantivum (vztah přináležitosti může, ale nemusí být vzájemný). Srov.:

- *otec dítěte.APP*

= otec má dítě, dítě přináleží k otci.

- *střecha domu*.APP

= dům má střechu, střecha přináleží k domu.

Doplnění s funktorem APP nese zejména následující dílčí významy:

- vyjádření příbuzenského (a přátelského) vztahu jedné osoby k druhé (i v přeneseném významu).

Příklady:

manžel slavné spisovatelky.APP

duchovní otec nové měny.APP

její.APP příbuzná

moji.APP rodiče

přítel ministra.APP

Pozor! Volné doplnění s funktorem APP je ve valenčních rámcích substantiv označujících příbuzenské vztahy osob (a substantiv jim blízkých) doplněním obligatorním. K tomu viz 5.2.3.2.4.6 – „Valenční rámce substantiv označujících příbuzenské vztahy osob“.

- vyjádření příslušnosti osoby k nějakému celku, instituci (označení tohoto celku).

Příklady:

příslušník armády.APP

brankář vedoucího týmu.APP

člen výkonného výboru.APP

Pozor! Volné doplnění funktorem APP je ve valenčních rámcích některých substantiv označujících příslušnost doplněním obligatorním. K tomu viz také 5.2.3.2.4.6 – „Valenční rámce substantiv označujících příbuzenské vztahy osob“.

- vyjádření příslušnosti osob k nějakému celku, instituci (označení těchto osob).

Příklady:

tým brankářů.APP

organizace neslyšících.APP

- označení nositele nějaké (fyzikální, matematické, charakterové aj.) vlastnosti (vyjádřené řídicím slovem).

Příklady:

míra nezaměstnanosti.APP

úroveň ubytování.APP

průměrnou délku vazby.APP

autorova.APP upřímnost

Pozor! Nositele vlastnosti chápeme u některých substantiv označujících různé vlastnosti předmětů a osob jako valenční doplnění. K tomu viz 5.2.3.2.4.9 – „Valenční rámce substantiv označujících vlastnosti předmětů a osob“.

- vyjádření vztahu vlastnictví (označení vlastníka předmětu).

Příklady:

její.APP *seznam*

má.APP *vyšší postava*

naše.APP *kapela*

dům mého otce.APP

- vyjádření vztahu mezi částí a celkem (označení celku).

Příklady:

okraj chodníku.APP obr. 6.55

střecha domu.APP

noha od stolu.APP

vnitřek prodejny.APP

inzertní oddělení redakce.APP

široký pás území.APP

závěr utkáni.APP

- vyjádření přináležitosti v širokém smyslu (u abstraktních výrazů).

Příklady:

auto roku.APP

poezie lásky.APP

Formy. Doplnění s funktorem APP se vyjadřuje primárně genitivem substantiva a přivlastňovacím adjektivem.

Základní formy doplnění s funktorem APP jsou:

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

genitiv	<i>organizace neslyšících</i>
---------	-------------------------------

- **přivlastňovací adjektivum.**

Příklad:

můj.APP *klobouk*

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

k+3	<i>hudba k filmu; klíč ke schránce</i>
na+4	<i>obruby na brýle</i>
od+2	<i>láhev od šampaňského</i>

Závislá kauze. Závislou klauzí může být doplnění s funktorem APP vyjádřeno jen za pomoci odkazovacího slova. Například:

Fotografové kříží různé významové roviny toho, co vidíme.APP

Obrázek 6.55. Funktor APP

okraj chodníku

6.10.1.1. Hraniční případy u funktoru APP

Hranice s funktorem AUTH a RSTR. Funktor APP hraničí se substantivními funktory AUTH a RSTR (v případech jako: *Karlova.APP knížka* vs. *Nezvalovy.AUTH básně*). K tomu viz 6.10.2.1 – „Hraniční případy u funktoru AUTH“.

Hranice s funktorem PAT a ACT. Funktor APP v pozici obligatorního volného doplnění hraničí s patientem a aktorem. K tomu viz 5.2.3.2.3.3 – „Hranice mezi patientem a substantivními valenčními doplněními MAT a APP“ a 5.2.3.2.4.9 – „Valenční rámce substantiv označujících vlastnosti předmětů a osob“.

Hranice s funktorem MAT. Doplnění (vyjádřené genitivem) vyjadřující příslušnost (přináležitost) osob k nějakému celku, instituci, které označuje tyto osoby, může v některých případech hraničit s významem funktoru MAT (viz 6.10.4 – „MAT“). Označuje-li řídicí substantivum instituci, organizaci, spolek (nějaké společenské uskupení), má závislé doplnění spíše funktor APP; funktor MAT přiřazujeme v případech, kdy řídicí substantivum vyjadřuje spíše velikost uskupení (nevyjadřuje jeho charakter, má jen význam uskupení, kontejneru). Srov.:

- *organizace neslyšících.APP*

spolek zahrádkářů.APP

třída dětí.APP

- *většina lidí*.MAT

dvojice žen.MAT

(velká) skupina dětí.MAT

Hranice s funktorem ID. Funktor APP hraničí s funktorem ID v případech jako *trest smrti*. ID (genitiv explikativní). K tomu viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“.

6.10.2. AUTH

Definice funktoru AUTH

Funktor AUTH (author) je funktor pro volné doplnění substantiv, které označuje tvůrce, autora artefaktů.

Za substantiva označující artefakty považujeme primární i deverbativní substantiva pojmenovávající produkty lidského intelektu, výsledky vědecké nebo umělecké činnosti (v širokém významu). Například: *socha, obraz, román, film, opera, balada, báseň, monografie, memoáry, partitura, pomníček, publikace, stavba, tvorba, teorie, disertace* (k valenci těchto substantiv viz 5.2.3.2.4.7 – „Valenční rámce substantiv označujících produkty lidského intelektu (artefakty)“). Artefakty mohou též být označeny vlastním jménem (například: *Smetanova*.AUTH *Má vlast*). Doplněním s funktorem AUTH však může být potenciálně rozvíto každé substantivum; srov.: *Děti se pokoušely namalovat krásu*. *Janova*.AUTH *krása se pak umístila v soutěži o nejhezčí obrázek na abstraktní téma*.

Valence. Doplnění s funktorem AUTH je vždy doplnění nevalenční.

Formy. Doplnění s funktorem AUTH se vyjadřuje primárně genitivem substantiva a přivlastňovacím adjektivem.

Základní formy doplnění s funktorem AUTH jsou:

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

genitiv	<i>deset básnických sbírek mladých básníků a básnířek</i>
---------	---

Příklady:

básně Vítězslava Nezvala.AUTH obr. 6.56

dekret nového ukrajinského prezidenta Leonida Kučmy.AUTH

román Oty Filipa.AUTH

- **přivlastňovací adjektivum.**

Příklady:

Vavrouškova.AUTH *teorie "trvale udržitelného způsobu života"*

Svěrákiv.AUTH *Akumulátor 1.*

autorova.AUTH *současná tvorba*

náš.AUTH *článek*

jeho.AUTH *texty*

skladatelovo.AUTH nejúspěšnější hudebně-dramatické dílo

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

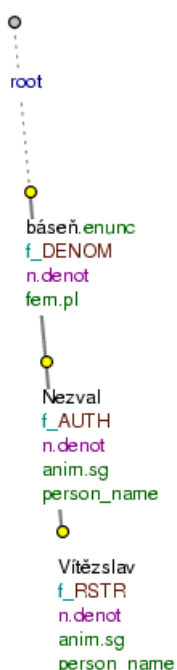
od+2	skladba Svatý Václave od Marty Jiráčkové
------	--

Příklady:

podobizna Matěje Kopeckého od Mikoláše Alše.AUTH

skladby od méně slavných příbuzných.AUTH

Obrázek 6.56. Funktor AUTH

básně Vítězslava Nezvala

6.10.2.1. Hraniční případy u funktoru AUTH

Hranice s funktorem ACT. Na doplnění s funktorem AUTH je možné nahlížet i jako na aktora, konatele. K hranicím mezi funktorem AUTH a ACT viz 5.2.3.2.3.1 – „Hranice mezi aktorem a substantivním doplněním AUTH“.

Hranice s funktorem APP a RSTR. Funktor AUTH hraničí formálně (i sémanticky) také se substantivními funktory APP a RSTR. Při volbě funktoru ve sporných případech platí:

- funktorem APP označujeme doplnění vyjadřující primárně vlastníka rozvíjeného předmětu (bez ohledu na to, zda tato osoba předmět vlastní zároveň byla, nebo nebyla tvůrcem předmětu).
- funktor AUTH přiřazujeme doplněním, která vyjadřují primárně skutečného tvůrce.
- funktor RSTR přiřazujeme doplněním vyjadřujícím význam „na počest“, „na památku“ (viz k tomu 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“).

Srovnej:

- básnická sbírka *Nezvala*.AUTH
Nezvalova.AUTH básnická sbírka
- básnická sbírka mého *kamaráda*.APP
kamarádova.APP básnická sbírka
(mám ji od něho půjčenou)
- básně severských *národů*.APP
pohádky severských zemí.APP
Národy, země, kmeny jsou spíše vlastníky artefaktů než jejich tvůrci.
- náměstí V. *Nezvala*.RSTR
Karlův.RSTR *most*
Smetanova.RSTR *Litomyšl*

Výběr funktoru může být problematický - nevyplývá vlastně z jazykového kontextu, ale vyžaduje znalosti světa nebo situace. Srov.:

- brožurka Dagmar *Lánské*.AUTH/APP
Je *D. Lánská* autorkou (funktor AUTH), nebo ji brožurka patří (funktor APP)?

6.10.3. ID

Definice funktoru ID Funktor ID (identity) je funktor pro efektivní kořen identifikačního výrazu, který zachycujeme jako identifikační strukturu.

Vymezení identifikačních výrazů a pravidla jejich anotace viz 7.8 – „**Identifikační výrazy**“.

Funktor ID náleží volným doplnění substantiv, která označují metajazykově užitá výrazy a vlastní jména a názvy zvířat, předmětů a jevů, která jsou typicky vyjádřena tzv. nominativem jmenovacím (viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“), dále náleží tzv. genitivům explikativním (viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“).

Valence. Doplnění s funktorem ID je vždy doplnění nevalenční.

Formy. Základní formy doplnění s funktorem ID jsou:

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

nominativ	<i>v případě Kott - Kutílek; agentura Reuter; pojem čas</i>
genitiv	<i>osoba Václava Klause; trest odnětí svobody; pojem času</i>

Příklad:

opera Brundibár.ID obr. 6.57

Pozor! Identifikační výraz zachycovaný funktorem ID může však mít jakoukoli formu.

Příklady:

nápis *Obětem*.ID války

skladba Svatý *Václave*.ID

povídka *Opatrně*.ID

Řekl to v úterý v pořadu *Proč*.ID

v pražské Galerii *U Řečických*.ID

starobylé písně ze Sušilovy sbírky *Vandrovali*.ID *hudci*

publikace *Začínáme*.ID *podnikat*.

slovo *mlčet*.ID

Obrázek 6.57. Funktor ID

opera *Brundibár*

6.10.3.1. Hraniční případy u funktoru ID

Hranice s funktorem FPFR. K případům konkurence identifikační struktury a seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy viz 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“.

Hranice s funktorem RSTR. Doplnění s funktorem ID se může blížit doplnění s funktorem RSTR (*město* *Bratislava*.ID vs. *kamarád*.RSTR *John*). V takovém případě je kritériem pro výběr specifitějšího doplnění ID otázka pravidelného skloňování daného doplnění, ale i charakter pojmenovávané skutečnosti (osoba vs. věc). Přesná pravidla viz 5.11.4 – „Závislostní vztahy v substantivní skupině (shoda dvou substantiv)“.

Hranice s ostatními funktory (zejména s funktorem APP). Funktor ID hraničí s ostatními funktory v případech určování pozice genitivu explikativního (*trest* *smrti*.ID). K tomu viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“.

6.10.4. MAT

Definice funktoru MAT

Funktor MAT (material, partitiv) je funktor pro aktant substantiv, který označuje obsah (osoby, věci, látku, materiál aj.) kontejneru vyjádřeného řídicím substantivem.

Doplnění s funktorem MAT je substantivní doplnění, které je vyhraněno sémanticky: vyjadřuje obsah kontejnerů. Substantiva s významem kontejneru jsou (sémantická) substantiva schopná vyjádřit míru, množství, počet, objem nějakého obsahu (osob, věcí, látky, materiálu aj.). Jsou to zejména:

- substantiva označující v širokém smyslu nádoby.

Příklady:

sklenice piva.MAT obr. 6.58

košík hub.MAT

plný bazén vody.MAT

pytlík bonbónů.MAT

- substantiva označující zlomky.

Příklady:

polovina lidí.MAT

čtvrt miliónu.MAT

většina sportovců.MAT

- substantiva a číslovky označující skupiny, sady, soubory, porce, dávky.

Příklady:

skupina lidí.MAT

dvojice veslařů.MAT

stádo krav.MAT

balení másla.MAT

sada nožů.MAT

dvě dávky paralelu.MAT

jedna porce zmrzliny.MAT

blok hitů.MAT

- číslovky s významem kontejneru.

K nim viz 7.10.1.2 – „Číslovky s funkcí „kontejneru““.

Příklady:

tisíc korun.MAT

milióny židů.MAT

- některá další substantiva a výrazy (označující zejména počet, množství).

Příklady:

deset procent obyvatel.MAT

počet akcií.MAT

dostatek financí.MAT

množství škodlivých látek.MAT

součást programu.MAT

část Německa.MAT

Valence. Doplnění s funktorem MAT je fakultativním nebo obligatorním aktantem substantiv. K tomu viz 5.2.3.2.4.8 – „Valenční rámce substantiv s významem „kontejner““.

Formy. Základní formou doplnění s funktorem MAT je genitiv substantiva:

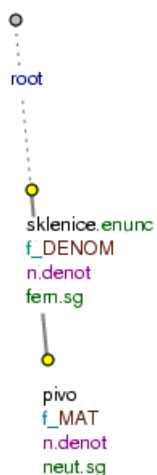
- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

genitiv	<i>balík papíru</i>
---------	---------------------

Pozor! U číslovkových výrazů může být forma shodná s pádem číslovkového výrazu (například: *k prvním dvěma stům došlým vozům*.MAT, *na tisíci stránkách*.MAT, *po půl roce*.MAT).

Obrázek 6.58. Funktor MAT

sklenice piva

6.10.4.1. Hraniční případy u funktoru MAT

Hranice s funktorem PAT. Funktor MAT hraničí s patientem. K tomu viz 5.2.3.2.3.3 – „Hranice mezi patientem a substantivními valenčními doplněními MAT a APP“.

Hranice s funktorem APP. U některých substantiv může funktor MAT hraničit s funktorem APP. K tomu viz 6.10.1.1 – „Hraniční případy u funktoru APP“.

6.10.5. RSTR

Definice funktoru RSTR

Funktor RSTR je funktor pro volné doplnění, které blíže vymezuje řídicí substantivum. Funktor RSTR přiřazujeme doplněním substantiv, která nesplňují podmínky pro slovesná volná doplnění ani pro jiná substantivní doplnění, která jsou vymezena sémanticky.

Funktor RSTR je nejméně vyhraněný substantivní funktor, přiřazujeme jej takovým doplněním substantiv, pro která by bylo přiřazení funktoru pro slovesná volná doplnění násilné a pro která neplatí sémantické vymezení ostatních substantivních funktorů.

!!! Od původního záměru rozlišovat restriktivní a deskriptivní doplnění substantiva bylo prozatím upuštěno. Oba typy doplnění mají přiřazen funktor RSTR. Původní funktor DES pro deskriptivní doplnění substantiva byl zrušen.

Valence. Doplnění s funktorem RSTR je vždy doplnění nevalenční.

Formy. Základními formy doplnění s funktorem RSTR jsou:

- **shodný tvar adjektiva.**

Příklad:

drsné.RSTR počasí obr. 6.59

po mozkové.RSTR mrtvici

proti destruktivnímu.RSTR způsobu hry

sedící.RSTR žena

Pozor! K této formě patří i číslovkové výrazy ve funkci přívlastku (viz k nim 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“). Například:

několik.RSTR měsíců

pět.RSTR dětí

dvoji.RSTR státní občanství

více.RSTR peněz

- **přívlastňovací adjektivum.**

Příklad:

Karlova.RSTR univerzita

papinův.RSTR hrnec

- **shodný tvar substantiva.**

Příklad:

Karel.RSTR Novák

rozhodčí.RSTR Severýn

Prostřelil libereckého brankáře.RSTR Maiera

v Praze - Dejvicích.RSTR

do města Prahy.RSTR

- **prostý pád substantiva.**

Nejčastější formy:

genitiv	<i>kapacita 200 míst; ve výši asi 30 miliard korun; míra nezaměstnanosti 2,8 procenta</i>
---------	---

- **předložkový pád substantiva.**

Nejčastější formy:

k+3	<i>doklady k favoritu</i>
na+4	<i>konve na mléko; jízdenku na vlak</i>
na+6	<i>výrobní linka na bázi nové technologie</i>
o+6	<i>lod' o výtaku 9700 tun</i>
po+6	<i>propast po berlínské zdi; stopy po chybných rozhodnutích</i>
pod+7	<i>zóny pod kontrolou UNPROFOR</i>
s+7	<i>zájezd se sportovním programem</i>
ve formě+2	<i>výhra ve formě zájezdu</i>
v+6	<i>civilizace ve dnešní podobě; plavkyně v počtu osmi</i>
v podobě+2	<i>bariéry v podobě státní správy</i>
z+2	<i>daně z přidané hodnoty</i>
za+4	<i>škoda za 171 000 korun</i>

- **závislá vztažná klauze.**

K závislým vztažným klauzím viz 5.5 – „Závislé slovesné klauze“.

Příklad:

Udeřil i toho, kdo si to nezasloužil.RSTR

Funktor RSTR přiřazujeme i některým závislým klauzím uvozeným podřadící spojkou *že*. Například:

Důsledkem neuspokojivě řešené dnešní situace ve vztahu k minulosti je také fakt, že se vytvořily.RSTR dvě výrazně oddělené názorové skupiny.

Pozor! Funktor RSTR přiřazujeme závislým doplněním některých vlastních jmen a názvů (viz k tomu 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“). Například:

Jablonec nad Nisou.RSTR

náměstí Miru.RSTR

Karlův.RSTR *most*

Pozor! Funktor RSTR přiřazujeme při zachycování některých strukturovaných textů (zejména adres, zákonů a vyhlášek; viz 7.12.1 – „Označení zákonů a vyhlášek“ a 7.12.2 – „Adresy“).

Obrázek 6.59. Funktor RSTR

drsné počasí

6.10.5.1. Hraniční případy u funktoru RSTR

Funktor RSTR je nejméně specifický funktor, který přiřazujeme v případě, že sémantická povaha doplnění není zřetelně vymezena, vznikají zde proto četné hraniční případy.

Hranice s funktorem ID. Doplnění s funktorem RSTR se může blížit doplnění s funktorem ID. V takovém případě je kritériem pro výběr specifitějšího doplnění ID otázka pravidelného skloňování daného doplnění, ale i charakter pojmenovávané skutečnosti (osoba vs. věc). Přesná pravidla viz 5.11.4 – „Závislostní vztahy v substantivní skupině (shoda dvou substantiv)“⁶. Srov.:

- *město Bratislava*.ID

Jedeme do města Bratislavy.RSTR

- *město Groznyj*.ID

Jedeme do města Groznyj.ID

- *kamarád*.RSTR *Jan*

kamarád.RSTR *John*

Hranice s funktorem INTF. Funktor RSTR se může plést s funktorem INTF, a to v případech, kdy je příslušné doplnění vyjádřeno zájmenem *ten* (nebo *on*). K tomu viz 6.7.2.1 – „Hraniční případy u funktoru INTF“⁶.

Hranice s funktorem AUTH a APP. Funktor RSTR hraničí se substantivními funktory AUTH a APP (v případech jako: *Karlova*.RSTR *univerzita* vs. *Nezvalovy*.AUTH *básně*). K tomu viz 6.10.2.1 – „Hraniční případy u funktoru AUTH“.

Hranice s funktory pro slovesná doplnění. Funktor RSTR hraničí zejména v případech, kdy doplnění je vyjádřeno předložkovou skupinou, s celou řadou dalších funktorů, především s funktory pro slovesná doplnění. Pevná kritéria rozlišování zde nebyla stanovena. Obecně však platí, že funktor RSTR volíme tehdy, nelze-li přiřadit (ze sémantických či formálních důvodů) jiný funktor.

6.11. Funktor pro doplněk (COMPL)

Vzhledem ke specifickým vlastnostem doplněku, které nelze přisoudit žádnému jinému volnému doplnění, vyčleňujeme funktor pro doplněk jako zvláštní funktor a nepřičítáme jej do žádné širší skupiny funktorů. Funktor pro doplněk má hodnotu COMPL.

Definice funktoru COMPL Funktor COMPL (complement) je funktor pro doplněk (pro fakultativní volné doplnění, které má dvojí sémantický vztah).

K doplněku viz 5.10 – „Doplněk (dvojí závislost)“.

Formy. Doplněk se vyjadřuje:

- **jménem:** substantivem, adjektivem, případně číslovkou nebo zájmenem adjektivní nebo substantivní povahy.

Příklad:

Hosté odcházeli spokojeni.COMPL obr. 6.60

Více viz 5.10.1 – „Doplněk vyjádřený jménem“.

- **neurčitým slovesným tvarem:** participiem, přechodníkem, infinitivem.

Příklad:

Hráči odcházeli ze hřiště nepřemoženi.COMPL obr. 6.61

Více viz 5.10.2 – „Doplněk vyjádřený neurčitým slovesným tvarem“.

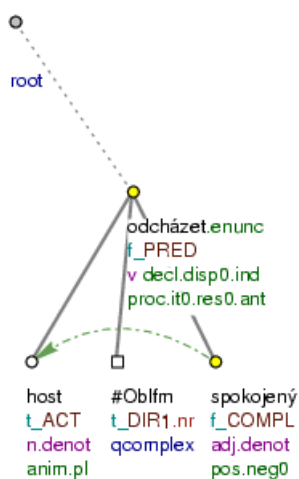
- **závislou klauzí.**

Příklad:

Sledoval ho, jak se chová.COMPL *k mladším spolužákům*. obr. 6.62

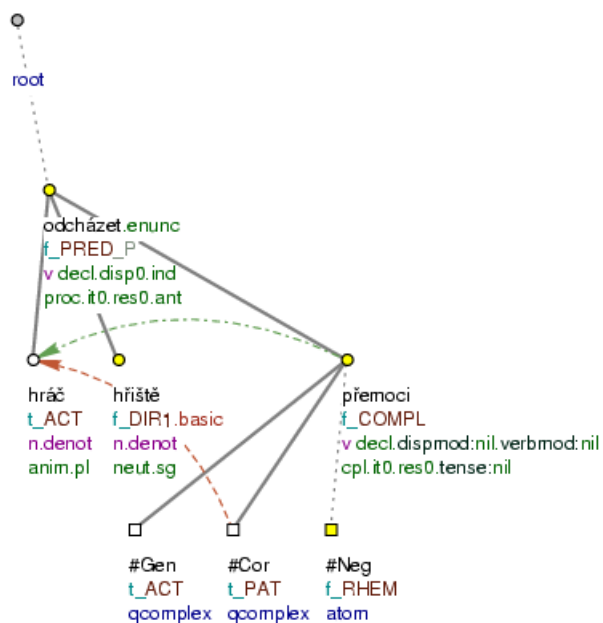
Více viz 5.10.3 – „Doplněk vyjádřený závislou klauzí“.

Obrázek 6.60. Funktor COMPL

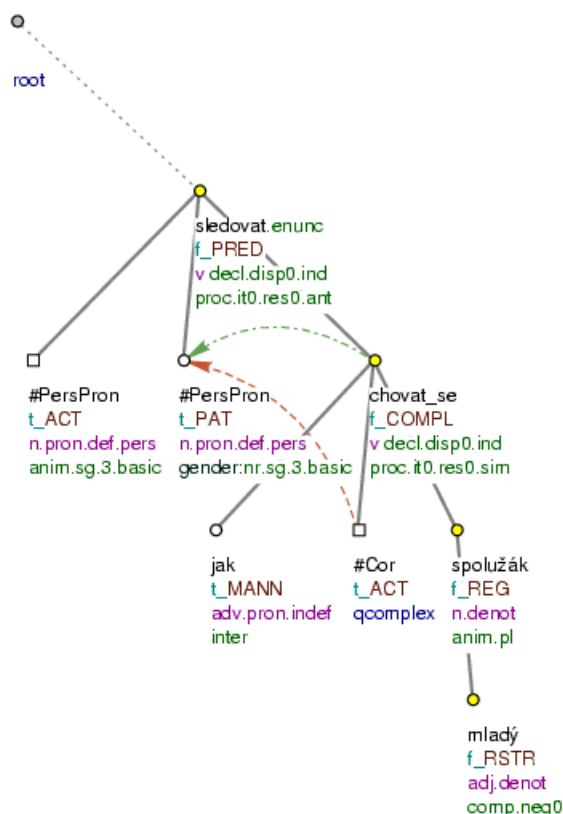
Hosté odcházeli spokojeni.

Obrázek 6.61. Funktor COMPL

Hráči odcházeli ze hřiště nepřemoženi.

Obrázek 6.62. Funktor COMPL

Sledoval ho, jak se chová k mladším spolužákům.

6.11.1. Hraniční případy u funktoru COMPL

Hranice s aktanty a ostatními volnými doplněními. Doplněk je třeba odlišit zejména od dvou případů, které jako doplňky nezachycujeme: od valenčních doplnění s dvojí sémantickou závislostí a od volných doplnění s jednoznačnými závislostními vztahy. K tomu viz 5.10 – „Doplněk (dvojí závislost)“.

Hranice mezi funktoři způsobené multifunkčností spojky „jako“. Funktor COMPL může hraničit s funktořem pro srovnání (CPR; viz 6.6.2 – „CPR“), a dokonce i s funktoři pro význam souřadných spojení - s funktořem CONJ (viz 6.12.1.3 – „CONJ“) a s funktořem APPS (viz 6.12.2 – „Funktor pro apozici (APPS)“). Často i velmi neostrá hranice je způsobena multifunkčností spojovacího výrazu *jako*, který se užívá pro realizaci všech zmíněných funktořů. Více viz 7.17.4 – „Spojky „než“ a „jako““.

6.12. Funktory pro významy souřadných spojení

Funktory pro významy souřadných spojení představují zvláštní skupinu funktořů, které se odlišují od funktořů chápaných ve smyslu obecné definice funktořů (viz 6 – „Funktory a subfunktory“). Tyto funktory nevyjadřují významový druh závislosti (funkce závislých doplnění), ale popisují významový vztah mezi obsahy souřadně spojených členů (celých klauzí nebo jen doplnění).

Funktory pro významy souřadných spojení jsou funktoři, které náležejí kořenům souřadných struktur (viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“).

Seznam funktorů pro koordinaci

- ADVS
- CONFR
- CONJ
- CONTRA
- CSQ
- DISJ
- GRAD
- REAS

Funktor pro apozici

- APPS

Funktor pro matematické operace a intervaly

- OPER

Výše uvedené funktory jsou platné jak pro souřadná spojení větná, tak pro souřadná spojení členská - s výjimkou funktorů CONTRA a OPER, které jsou definovány jen pro členská souřadná spojení, a s výjimkou funktoru CONFR, neboť význam tohoto funktoru se realizuje jen jako koordinace větná.

Vedle funktorů náležejících přímo kořenům souřadných struktur řadíme do této skupiny funktorů i specifický funktor CM, který přiřazujeme uzlům reprezentujícím výrazy modifikující význam souřadících spojovacích výrazů.

Funktor pro výrazy modifikující význam souřadících spojovacích výrazů

- CM

6.12.1. Funktory pro koordinaci

6.12.1.1. ADVS

Definice funktoru ADVS

Funktor ADVS (adversative) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje koordinační spojení, v němž jsou spojeny zpravidla dva obsahy, které nejsou v souladu; v pořadí druhý obsah je v rozporu s očekáváním plynoucím z obsahu prvního.

Základní souřadící spojovací výrazy. Základní souřadící spojovací výrazy pro koordinační význam funktoru ADVS jsou:

ale	<i>Vypadalo to, že bude hezky, ale začalo pršet.</i>
avšak ($t_lemma=však$)	<i>Obce chtějí podnítit cestovní ruch, avšak zároveň chránit citlivou ekologickou strukturu v oblasti.</i>
jenže	<i>Měl bych se více věnovat dětem, jenže na to nemám čas.</i>
leč	<i>Naslouchal pozorně, leč nic se neozvalo.</i>
nicméně	<i>Řekl, že přijde, nicméně nepřišel.</i>

nýbrž	<i>Sekulární donátor už není vlastníkem kostela, nýbrž pouhým patronem.</i>
ovšem	<i>Může tak scenerii zpestřovat, nikoliv ovšem vytvářet.</i>
však	<i>Tento dům jí byl vrácen, obžaloba však tvrdí, že jej získala podvodem.</i>

Další souřadící spojovací výrazy. Koordinační význam funktoru ADVS může být vyjádřen i dalšími spojovacími výrazy; například:

a	<i>V dalších řádcích nebude odkaz na žádný zákon, a přesto půjde o záležitost nanejvýš aktuální.</i>
aniž	<i>Dostal odměnu, aniž se o ni zasloužil.</i>

interpunkce	<i>Přijel do Prahy, nikoli do Brna.</i>
-------------	---

Pozor! Spojovací výraz *aniž* neguje význam predikátu v druhé souřadně spojené klauzi; do podstromu druhé klauze je proto doplněn uzel pro syntaktickou negaci (uzel se zástupným t-lematem #Neg a s funktořem CM). Viz k tomu 5.5.4.1.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „příčemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž““.

Výrazy modifikující význam souřadících spojovacích výrazů. Souřadící spojky se často spojují s dalšími výrazy, které význam spojky modifikují (viz k tomu 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadících spojek“). K typickým modifikujícím výrazům souřadících spojek s významem funktoru ADVS patří:

- **restriktory.**

Například: *vůbec, jen, zejména* a další.

Příklad:

Koupil všechno možné, ale.ADVS vůbec.CM nekoupil to důležité.

- **negační modifikující výrazy.**

Například: *ne, nikoli* a další.

Příklad:

Koupil chleba, ale.ADVS ne.CM mléko.

- **další modifikující výrazy.**

přece	<i>Vypadalo to, že bude hezky, a přece začalo pršet.</i>
přesto	<i>O výrobek by byl zájem, přesto však nemáme výrobce.</i>
sice	<i>O tom se sice občas píše v novinách, ale ve skutečnosti tomu tak nebývá.</i>
zato	<i>Já jsem ji nepoznal, ale zato ty jsi ji znal velice dobře.</i>

Pozor! Modifikující výraz *sice* může stát i při apozičním spojení. K tomu viz i 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktořu APPS“.

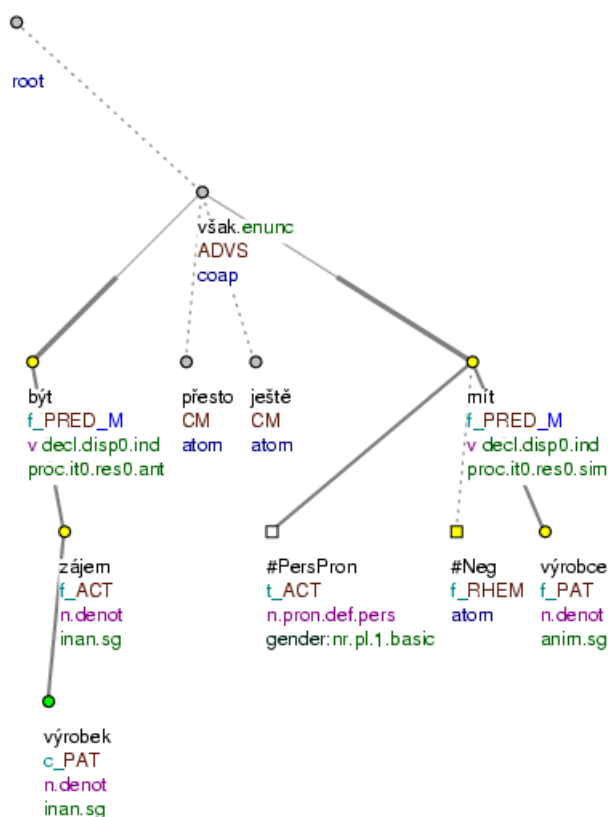
Kontextualizátory. Souřadící spojky se pak obecně mohou spojovat i s dalšími modifikujícími výrazy, a to zejména s tzv. kontextualizátory.

Příklady:

O výrobek by byl zájem, přesto.CM však.ADVS ještě.CM nemáme výrobce. obr. 6.63

Nebyl to *ani*.CM Petr, *ale*.ADVS *těž*.CM *ani*.CM Pavel.

Obrázek 6.63. Funktor ADVS

O výrobek byl zájem, přesto však ještě nemáme výrobce.

6.12.1.1.1. Hraniční případy u funktoru ADVS

Hranice se s ostatními funktory pro koordinaci (zejména s funktorem CONJ). Řada souřadících spojovacích výrazů vyjadřuje primárně význam funktoru ADVS. S významy jiných koordinačních funktorů (zejména funktoru CONJ; viz 6.12.1.3 – „CONJ“) se význam funktoru ADVS stýká tam, kde je vyjádřen víceznačným spojovacím výrazem (například *aniž*), nebo spojovacím výrazem primárně vyhrazeným pro jiný koordinační význam (například *a*), nebo tehdy, je-li vyjádřen asyndeticky.

V případech s víceznačným spojovacím výrazem rozhoduje o volbě funktoru pečlivé zvážení významového vztahu mezi koordinačně spojenými obsahy. Srov.:

- *Dostal odměnu, aniž*.ADVS (= ale ne) *se o ni zasloužil.*
- *Šel, aniž*.CONJ (= přičemž ne) *viděl lidi kolem sebe.*

V případech se spojovacím výrazem primárně vyhrazeným pro jiný koordinační význam má spojení funktor ADVS jen tehdy, je-li význam tohoto funktoru ze spojení zřejmý, například je zvýrazněn modifikujícími výrazy. Nelze-li význam funktoru ADVS jednoznačně konstatovat, má kořen souřadné struktury funktor, jehož význam spojovací výraz nese primárně. Například spojka *a* (přestože primárně spojuje klauze nebo doplnění s koordinačním významem funktoru CONJ) může mít význam funktoru ADVS, spojuje-li dva vzájemně si odporující obsahy. Srov.:

- *Slibil, že přijde, a*.CONJ *přišel.*

- *Slibil, že přijde, a.ADVS nepřišel.*
- *Slibil, že přijde, a.ADVS přece.CM nepřišel.*

Podobná situace je u asyndeticky spojených klauzí nebo doplnění. Asyndeticky jsou primárně spojovány obsahy ve významu funktoru CONJ, jsou-li však asyndeticky spojeny dva obsahy, které si jednoznačně odporují, má kořen souřadné struktury funktor ADVS. Srov.:

- *Přijel do Prahy, [#Comma.ADVS] nikoli.CM do Brna.*

Hranice s funktorem CONFR. Sémanticky hraničí funktor ADVS zejména s funktorem CONFR (viz 6.12.1.2 – „CONFR“). K této hranici viz 6.12.1.2.1 – „Hraniční případy u funktoru CONFR“.

Hranice s funktorem GRAD. Spojkami, které primárně vyjadřují význam funktoru ADVS (*ale, nýbrž*), se vyjadřuje i gradační vztah (GRAD; viz 6.12.1.7 – „GRAD“). K tomu viz 6.12.1.7.1 – „Hraniční případy u funktoru GRAD“.

Hranice s funktorem CNCS. Sémanticky má funktor ADVS blízko též k funktoru CNCS (viz 6.5.3 – „CNCS“). O vztahu funktoru ADVS k funktoru CNCS viz 6.5.3.1 – „Hraniční případy u funktoru CNCS“.

6.12.1.2. CONFR

Definice funktoru CONFR

Funktor CONFR (confrontation) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje koordinační spojení, ve kterém se zpravidla dva rozdílné nebo přímo kontrastní obsahy stavějí proti sobě, vzájemně se konfrontují.

Konfrontační srovnávání se obvykle provádí takovým způsobem, že na pozadí jednoho faktu (vyjádřeného klauzí) vystupuje odlišný nebo protikladný fakt do popředí jako reliéf. Koordinační spojení s významem funktoru CONFR se tedy realizuje jako koordinace větná (nikoli členská). Charakteristická je tu paralelní syntaktická struktura obou souřadně spojených klauzí.

Základní souřadící spojovací výrazy. Základním souřadícím spojovacím výrazem pro koordinační význam funktoru CONFR je spojka:

kdežto	<i>Bristol je v Anglii, kdežto Glasgow je ve Skotsku.</i>
--------	---

Další souřadící spojovací výrazy. Koordinační význam funktoru CONFR může být vyjádřen i dalšími spojovacími výrazy; například:

a	<i>Svobodní mládenci mívají nepořádek kolem sebe, a ženatí naopak mívají nepořádek v duši.</i>
ale	<i>Svobodní mládenci mívají nepořádek kolem sebe, ale ženatí naopak mívají nepořádek v duši.</i>

interpunkce	<i>Kontrolní odběry před velkými sportovními událostmi se už dávno dělat nesmějí, naopak mimosoutěžní odběry ano.</i>
-------------	---

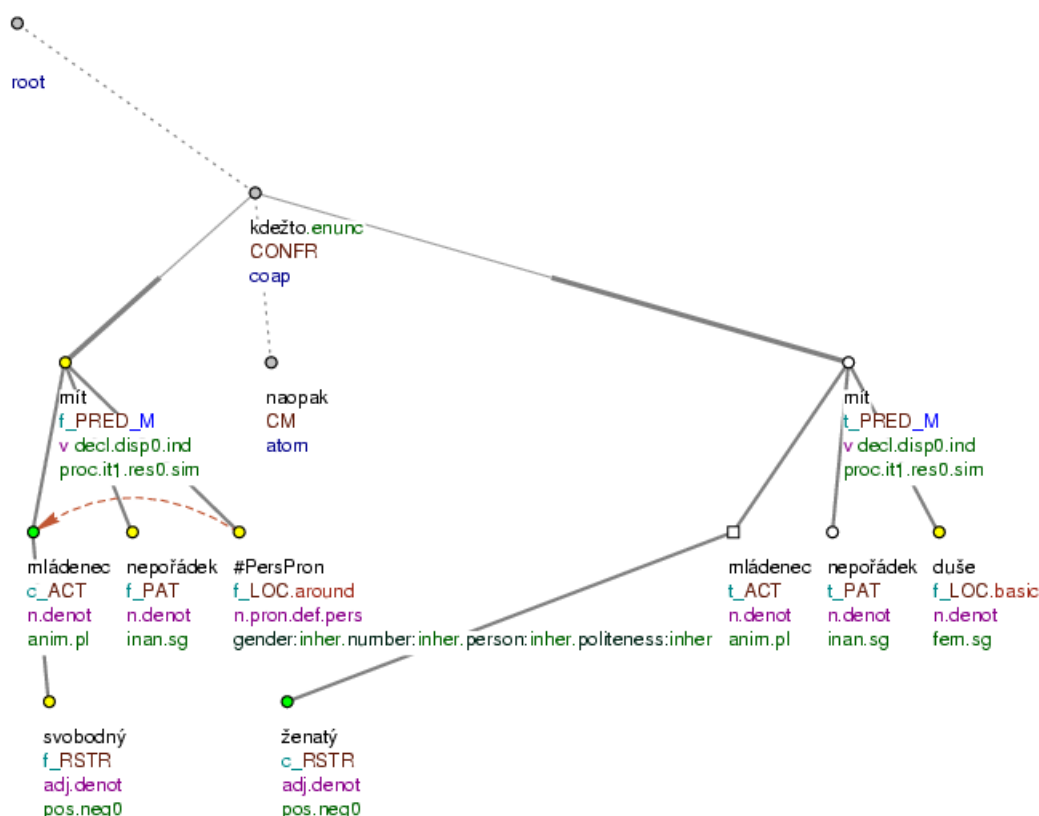
Výrazy modifikující význam souřadících spojovacích výrazů. Souřadící spojky se často spojují s dalšími výrazy, které význam spojky modifikují (k tomu viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadících spojek“). K typickým modifikujícím výrazům souřadících spojek s významem funktoru CONFR patří:

naopak	<i>Kontrolní odběry před velkými sportovními událostmi se už dávno dělat nesmějí, naopak mimosoutěžní odběry ano.</i>
--------	---

Příklady:

Svobodní mládenci mívají nepořádek kolem sebe, kdežto.ADVS ženatí naopak.CM mívají nepořádek v duši. obr. 6.64

Obrázek 6.64. Funktor CONFR

Svobodní mládenci mívají nepořádek kolem sebe, kdežto ženatí naopak mívají nepořádek v duši.

6.12.1.2.1. Hraniční případy u funktoru CONFR

Hranice s funktorem ADVS. Sémanticky má funktor CONFR velmi blízko k funktoru ADVS (viz 6.12.1.1 – „ADVS“). O konfrontaci (funktory CONFR) jde v těch konstrukcích, ve kterých jsou nějaké dva fakty ostře vytčeny do kontrastu. Charakteristická je tu paralelní stavba spojovaných klauzí, navíc jde vždy o souřadnost větinou (nikoli členskou). O odporovací vztah (funktory ADVS) jde tam, kde druhý připojený obsah odporuje očekávání plynoucímu z obsahu prvního. V konkrétních případech je však vedení hranice mezi významem konfrontačním a odporovacím velmi obtížné; při anotaci je určující zejména použitý spojovací výraz. Například souřadné spojení se spojkou *ale* je zachycováno jako souřadné spojení s významem funktoru ADVS, souřadné spojení se spojkou *kdežto* je zachycováno jako souřadné spojení s významem funktoru CONFR. Srov.:

- *Bristol je v Anglii, kdežto.CONFR Glasgow je ve Skotsku.*
- *Bristol je v Anglii, ale.ADVS Glasgow je ve Skotsku.*

Hranice s funktorem CONTRD a COND. Konfrontační vztah lze vyjádřit i hypotakticky: podřadicí spojkou *zatímco* (funktory CONTRD; viz 6.9.2 – „CONTRD“). Konfrontační význam lze však také spatřovat i u některých klauzí spojených hypotakticky podřadicími spojkami *jestliže*, *-li* a *když* (funktory COND; viz 6.5.4 – „COND“). K hraničním mezi funktory CONFR, CONTRD a COND viz 6.9.2.1 – „Hraniční případy u funktoru CONTRD“ a též 5.5.4.2 – „Nepravé závislé klauze spojkové“.

6.12.1.3. CONJ

Definice funktoru CONJ

Funktor CONJ (conjunction) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje koordinační spojení vyjadřující prosté slučování dvou a více obsahů.

Základní souřadící spojovací výrazy. Základní souřadící spojovací výrazy pro koordinační význam funktoru CONJ jsou:

a	<i>Mezi smysly patří zrak a sluch a hmat.</i>
i	<i>žáci i žákyně</i>
jak - tak	<i>Vyniká jak svědomitostí, tak houževnatostí.</i>

asyndetické spojení	<i>Kreslíme tužkou, malujeme pastelkami.</i>
---------------------	--

Další souřadící spojovací výrazy. Koordinační význam funktoru CONJ může být vyjádřen i dalšími spojovacími výrazy; například:

ani	<i>Ve Francii není ani vítězů ani poražených.</i>
aniž	<i>Šel, aniž by to viděl.</i>
což	<i>Firma nechce přijímat žádné další zaměstnance, což je pochopitelné.</i>
či	<i>V minulé sezóně spolupracoval s touto firmou či s agenturním souborem Brak.</i>
jako	<i>Ochutnal Plzeň, Krušovice, stejně jako Budvar.</i>
jakož	<i>Petr, Pavel, jakož i Honza</i>
načež	<i>Vyšel z domu, načež začala bouřka.</i>
nebo	<i>Posílají tam nemocné nebo raněné.</i>
příčemž	<i>Šel, přičemž neviděl.</i>

Pozor! Spojovací výraz *aniž* neguje význam predikátu v druhé souřadně spojené klauzi (*Šel, aniž by to viděl.* = *Šel a neviděl to.*); do podstromu druhé klauze je proto doplněn uzел pro syntaktickou negaci, uzел se zástupným t-lematem #Neg a s funktorem CM. Viz k tomu i 5.5.4.1.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „příčemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž““.

Příklad:

Šel, aniž.CONJ by to {#Neg.CM} viděl. obr. 6.65

Pozor! Jako koordinační spojení s významem funktoru CONJ chápeme i některé konstrukce spojené vztahným spojovacím výrazem *což* (k tomu viz více 5.5.4.1.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „příčemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž““).

Výrazy modifikující význam souřadících spojovacích výrazů. Souřadící spojky se často spojují s dalšími výrazy, které význam spojky modifikují (k nim viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadících spojky“). K typickým modifikujícím výrazům souřadících spojek ve významu funktoru CONJ patří výrazy *stejně* a *podobně* v kombinaci se spojkou *jako*. Dalšími modifikujícími výrazy pro význam funktoru CONJ jsou výrazy *jednak* a *respektive*; ve spojení s těmito výrazy však souřadné spojení nemusí mít vždy jen význam funktoru CONJ.

podobně	<i>Ochutnal Plzeň, Krušovice, podobně jako Budvar.</i>
stejně	<i>Ochutnal Plzeň, Krušovice, stejně jako Budvar.</i>

jednak	<i>Na táboře se děti jednak zotavily, jednak se naučily mnoha novým věcem.</i>
--------	--

respektive	<i>Letos v prvním čtvrtletí činily krátkodobé sazby v USA 3.0 a dlouhodobé 6.3 procenta, v Německu 5.8, respektive 5.6%.</i>
------------	--

Pozor! Výraz *jednak* stojí primárně při souřadném spojení s významem funktoru CONJ, je-li však obsah druhé spojené klauze oproti obsahu první klauze gradován, zejména tehdy, je-li to zvýrazněno nějakým restriktorem, může mít kořen souřadné struktury i funktor GRAD (viz i 6.12.1.7 – „GRAD“).

Pozor! Modifikující výraz *respektive* má trojí význam. Může být užit i při koordinačním spojení s významem funktoru DISJ a při apozičním spojení. K tomu viz i 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“.

Kontextualizátory. Souřadící spojky se pak ve významu funktoru CONJ mohou spojovat i s dalšími modifikujícími výrazy, a to zejména s tzv. kontextualizátory.

Příklady:

Je posuzována jeho přičetnost a.CONJ dále.CM, zda není nebezpečný.

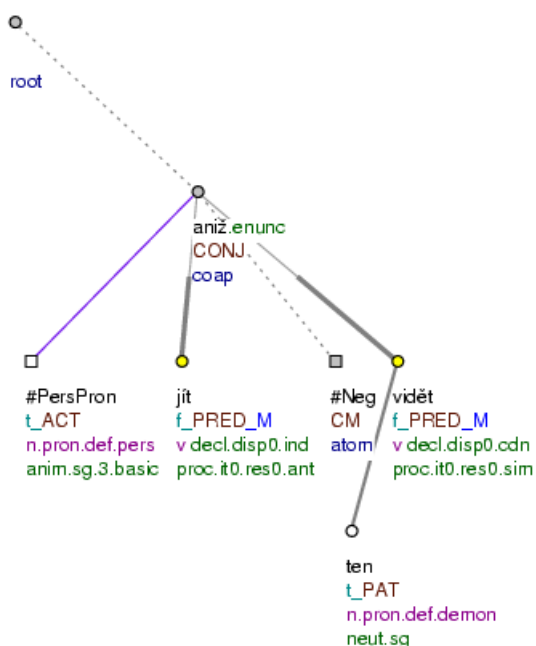
Kreslíme tužkou, [#Comma.CONJ] také.CM malujeme pastelkami.

Kreslíme tužkou a.CONJ k tomu.CM ještě.CM malujeme pastelkami.

Vidím dnes potřebu určité liberalizace živnostenského zákona a.CONJ pak.CM kompletizaci právního rámce.

Okamžitě mě odvezli do Bartolomějské a.CONJ potom.CM ještě.CM několikrát do Konviktské a Ruzyně.

Obrázek 6.65. Funktor CONJ

Šel, aniž by to viděl.

6.12.1.3.1. Hraniční případy u funktoru CONJ

Hranice se s ostatními funktoři pro koordinaci. Spojovací výrazy s primární funkcí prostě slučovací se (zpravidla v kombinaci s modifikujícími výrazy) používají i pro vyjadřování jiných koordinačních významů. U asyndetických koordinačních spojení a u koordinací se spojkami jako *a*, *i*, *ani* je proto

třeba vždy rozhodnout, jaký významový koordinační vztah je mezi spojenými obsahy. Funktor CONJ je u těchto koordinací základní, jiný funktor než CONJ dáváme tam, kde je jiný význam (než slučovací) ze spojení zřejmý, zejména tam, kde je podepřen modifikujícími výrazy.

S významy jiných koordinačních funktorů se význam funktoru CONJ stýká také v případech, ve kterých je spojení vyjádřeno víceznačným spojovacím výrazem, nebo spojovacím výrazem primárně vyhrazeným pro jiný koordinační význam. V případech s víceznačnou spojkou (například *aniž*) rozhoduje o volbě funktoru pečlivé zvážení významového vztahu obsahů spojených v koordinaci (viz příklady 6.12.1.1.1 – „Hraniční případy u funktoru ADVS“).

V případech se spojovacím výrazem primárně vyhrazeným pro jiný koordinační význam (spojka *nebo*) má spojení funktor CONJ jen tehdy, je-li význam funktoru CONJ ze spojení jednoznačně zřejmý. Nelze-li význam funktoru CONJ jednoznačně konstatovat, má koordinační spojení funktor, jehož význam nese spojovací výraz primárně.

Hranice s funktorem ADVS. K hraničním případům mezi funktorem CONJ a ADVS (zejména spojka *a* nebo interpunkce) viz 6.12.1.1.1 – „Hraniční případy u funktoru ADVS“.

Hranice s funktorem CSQ. K hraničním případům mezi funktorem CONJ a CSQ (zejména spojka *a* a *načež*) viz 6.12.1.5.1 – „Hraniční případy u funktoru CSQ“.

Hranice s funktorem GRAD. K hraničním případům mezi funktorem CONJ a GRAD (zejména spojky *a*, *ani* nebo interpunkce) viz 6.12.1.7.1 – „Hraniční případy u funktoru GRAD“.

Hranice s funktorem DISJ. K hraničním případům mezi funktorem CONJ a DISJ (zejména spojka *nebo* a *či*) viz 6.12.1.6.1 – „Hraniční případy u funktoru DISJ“.

Hranice s funktorem CONTRA. K hraničním případům mezi funktorem CONJ a CONTRA (u pomlčky) viz 6.12.1.4.1 – „Hraniční případy u funktoru CONTRA“.

Hranice s funktorem APPS. Sémanticky má funktor CONJ blízko i k funktoru pro apozici, k funktoru APPS. K tomu viz 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“.

Hranice mezi funktory způsobené multifunkčností spojky „jako“. Funktor CONJ může hraničit s funktorem APPS (viz 6.12.2 – „Funktor pro apozici (APPS)“), a dokonce i s funktory pro závislá doplnění: s funktorem pro srovnání (CPR; viz 6.6.2 – „CPR“) a s funktorem pro doplněk (COMPL; viz 6.11 – „Funktor pro doplněk (COMPL)“). Často i velmi neostrá hranice je způsobena multifunkčností spojovacího výrazu *jako*, který se užívá pro realizaci všech zmíněných funktorů. Více viz 7.17.4 – „Spojky „než“ a „jako““.

6.12.1.4. CONTRA

Definice funktoru CONTRA

Funktor CONTRA (contrariety) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje členské koordinační spojení, ve kterém jsou dva rovnocenné subjekty (entity, nikoli celé obsahy klauzí) postaveny proti sobě jako dva subjekty vzájemně se střetávající, spolu soupeřící.

Formy. Koordinační spojení s významem funktoru CONTRA se vyjadřuje předložkami cizího původu *kontra* a *versus*. Spojení dvou subjektů těmito předložkami zachycujeme jako souřadnou strukturu: kořenem souřadné struktury je uzel reprezentující některou z těchto předložek cizího původu. V textech zejména sportovních komentářů se na místě výrazů *kontra* nebo *versus* objevuje zpravidla jen pomlčka. Taková spojení, ve kterých pomlčka vyjadřuje význam dvou spolu se střetávajících subjektů, zachycujeme také jako souřadnou strukturu s funktorem CONTRA u kořene souřadné struktury (t_lemma=#Da-sh).

Nejčastější formy tedy jsou:

kontra	<i>akademie věd kontra vysoké školství</i>
--------	--

versus *Bukač versus Hlinka očima Jana Horáka*

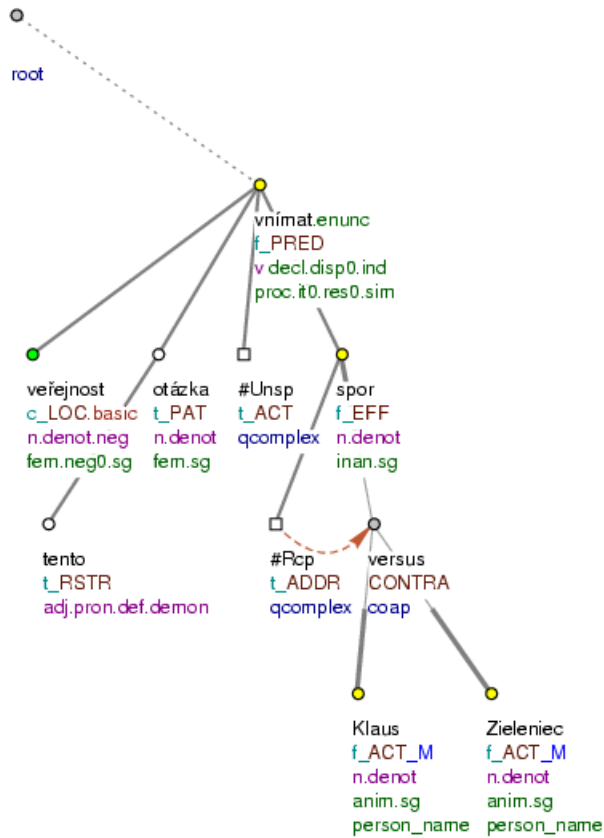
pomlčka (t_lemma=#Dash) *utkáni Rusko - Švédsko*

Příklady:

Na veřejnosti je tato otázka vnímána jako spor Klaus versus Zieleniec. obr. 6.66

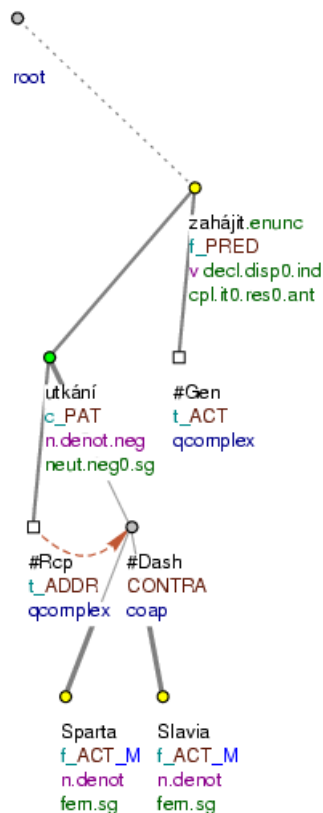
utkáni Sparta - [#Dash.CONTRA] Slavia bylo zahájeno. obr. 6.67

Obrázek 6.66. Funktor CONTRA

Na veřejnosti je tato otázka vnímána jako spor Klaus versus Zieleniec.

Obrázek 6.67. Funktor CONTRA

Utkání Sparta - Slavia bylo zahájeno.

6.12.1.4.1. Hraniční případy u funktoru CONTRA

Hranice s ostatními funktory (zejména s funktorem CONJ). Funktor CONTRA je funktor okrajový. Má velmi specifický význam obsažený přímo ve spojovacích výrazech *kontra* a *versus*. Kromě spojení s výrazy *kontra* a *versus* přiřazujeme funktor CONTRA již jen v analogických spojeních s pomlčkou.

Stojí-li na místě spojovacích výrazů *kontra* nebo *versus* jen spojka *a*, dáváme přednost funktoru CONJ (viz 6.12.1.3 – „CONJ“). Koordinační spojení se spojkou *a* neimplikuje jednoznačně význam dvou spolu se střetávajících subjektů (kdyby mluvčí chtěl tento význam vyjádřit, použil by alespoň pomlčku). Hypotaktické vyjádření například pomocí předložky *proti* zachycujeme pomocí funktorů pro závislá doplnění.

Srovnej:

- Utkání Sparta *versus*.CONTRA Slavia skončilo 2 : 0.
- Utkání Sparta - [#Dash.CONTRA] Slavia skončilo 2 : 0.
- Utkání Sparta a.CONJ Slavia skončilo 2 : 0.
- Utkání Sparty *proti* Slavii.ADDR skončilo 2 : 0.

6.12.1.5. CSQ

Definice funktoru CSQ

Funktor CSQ (consequence) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje koordinační spojení, v němž jsou spo-

jeny zpravidla dva obsahy a platnost v pořadí druhého obsahu je důsledkem vyplývajícím z platnosti obsahu předcházejícího.

Základní složené souřadící spojovací výrazy. Základní formou vyjádření koordinačního spojení s významem funktoru CSQ je souřadící spojovací výraz, složený ze spojky *a* (případně jen z interpunkce) a z typického modifikujícího výrazu pro význam CSQ (k výrazům modifikujícím význam spojovacích výrazů viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadící spojky“).

K typickým modifikujícím výrazům souřadících spojek s významem funktoru CSQ patří:

proto	<i>Pracoval nezodpovědně, a proto dostal výpověď.</i>
tak	<i>Měl jsem hlad, tak jsem si vzal koláč.</i>
tedy	<i>Je to utajeno, a tedy chráněno.</i>
tudíž	<i>Byl nemocný, a tudíž nepřišel.</i>

Pozor! Modifikující výrazy *tedy* a *tudíž* mohou stát i při apozičním spojení (viz 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“).

Příklad:

Byl nemocný, [#Comma.CSQ] tudíž.CM nepřišel. obr. 6.68

Další souřadící spojovací výrazy. Koordinační spojení s významem funktoru CSQ může být vyjádřeno i dalšími spojovacími výrazy; například:

čili	<i>Vězně obvykle nevolají k telefonu, čili vám volat nemohla.</i>
jinak	<i>Bylo to velmi důležité, jinak bych možná už nikdy do kokpitu nevlezl.</i>
načež	<i>Špatně se učil, načež propadl u zkoušky.</i>
pročež	<i>Neudělal jsem to, pročež se nemusíš zlobit.</i>
takže	<i>Potřebujete jen 1/4 vody, takže sprcha vás stojí 0,46 Kč.</i>

Ke spojce *načež* a *pročež* viz i 5.5.4.1.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „příčemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž““. Ke spojce *takže* viz i 5.5.4.2.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „kdežto“ a „takže““.

Kontextualizátory. Souřadící spojky se ve významu CSQ mohou spojovat i s dalšími modifikujícími výrazy, a to zejména s tzv. kontextualizátory.

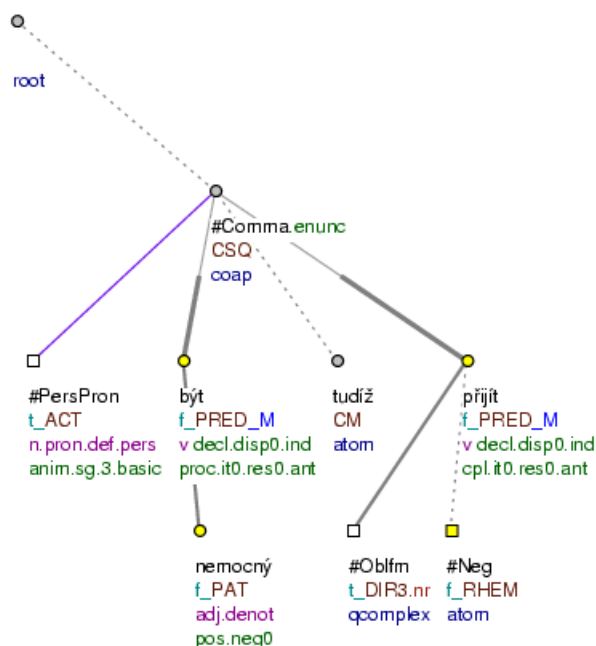
Příklady:

Pracoval nezodpovědně, a.CSQ proto.CM také.CM dostal výpověď.

Pracoval nezodpovědně, a.CSQ zvláště.CM proto.CM také.CM dostal výpověď.

Pracoval nezodpovědně, a.CSQ tak.CM tedy.CM také.CM dostal výpověď.

Obrázek 6.68. Koordinační spojení s funktorem CSQ

Byl nemocný, tudíž nepřišel.

6.12.1.5.1. Hraniční případy u funktoru CSQ

Hranice s ostatními funktory pro významy souřadných spojení (zejména s funktorem CONJ). Řada složených souřadících spojovacích výrazů vyjadřuje význam funktoru CSQ jednoznačně. S významy jiných funktorů pro význam souřadných spojení (zejména s funktorem CONJ; viz 6.12.1.3 – „CONJ“) se význam funktoru CSQ stýká tam, kde je vyjádřen víceznačným spojovacím výrazem (například *načež*), nebo spojovacím výrazem primárně vyhrazeným pro jiný význam (například *a*).

V případech s víceznačným spojovacím výrazem rozhoduje o volbě funktoru pečlivě zvážení významového vztahu mezi koordinačně spojenými obsahy. Srov.:

- *Špatně se učil, načež.CSQ propadl u zkoušky.*
- *Vyšel z domu, načež.CONJ začala bouřka.*

V případech se spojovacím výrazem primárně vyhrazeným pro jiný koordinační význam (nejčastěji pro význam CONJ) má spojení funktor CSQ jen tehdy, je-li význam tohoto funktoru ze spojení zřejmý, například je zvýrazněn dalšími modifikujícími výrazy. Nelze-li význam funktoru CSQ jednoznačně konstatovat, má koordinační spojení funktor, jehož význam primárně nese spojovací výraz. Například spojka *a* (přestože primárně spojuje věty nebo členy s koordinačním významem CONJ) může mít funktor CSQ, spojuje-li dva obsahy, z nichž druhý plyne z prvního; srov.:

- *Přitvrdíme, a.CSQ (v důsledku toho) budeme do roka v EU.*

Hranice s funktorem REAS. K souvislostem a hraničím s koordinačním funktorem REAS viz 6.12.1.8.1 – „Hraniční případy u funktoru REAS“.

Hranice s funktorem APPS. Modifikující výrazy *tedy* a *tudíž* mohou stát vedle koordinačního spojení s významem funktoru CSQ i při apozičním spojení. K tomu viz 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“.

Hranice s funktorem APPS a DISJ. K víceznačné spojce *jinak* (hranice mezi funktory DISJ, CSQ a APPS) viz 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“.

6.12.1.6. DISJ

Definice funktoru DISJ

Funktor DISJ (disjunction) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje koordinační spojení, v němž jsou spojeny zpravidla dva obsahy, jejichž současná platnost se vzájemně vylučuje (může platit jen jeden z nich), nebo jejichž současná platnost se vzájemně vylučuje a zároveň doplňuje (může platit buď jen jeden, nebo jen druhý obsah, anebo oba najednou).

Koordinační spojení s významem funktoru DISJ se vyjadřuje v případě silné disjunkce (platí jen jeden z obsahů) zejména dvojicemi souřadících spojovacích výrazů (*bud' - nebo*, *bud' - či*), nebo i jednoduchými spojkami (*nebo*, *či*). Ve významu vzájemného vylučování a zároveň doplňování dvou obsahů se uplatňují jako spojovací prostředky (vedle spojek *nebo*, *či*, *a nebo*) i modifikující výrazy: *eventuálně*, *popřípadě*, *případně*, *respektive*, které do disjunktivního spojení vnášejí význam alternace a celou disjunkci oslabují.

Základní souřadící spojovací výrazy. Základní souřadící spojovací výrazy pro koordinační spojení s významem funktoru DISJ jsou:

anebo	<i>Nejraději loví psy, ať už zatoulané, anebo ty s obojkem a známkou.</i>
ať - či	<i>ať vítaný, či nevítaný</i>
ať - nebo	<i>Přenos vzduchem, ať jde o televizní signál, nebo o digitální data, zajišťují radiokomunikace.</i>
bud' - anebo (t_lemma=bud'_nebo)	<i>Ve Slavii jsou bud' mladí hráči, anebo ti, kteří dostávali příležitost sporadicky.</i>
bud' - či	<i>Vysloví se bud' pro, či proti návrhu.</i>
bud' - nebo	<i>Vysloví se bud' pro, nebo proti návrhu.</i>
bud'to - anebo (t_lemma=bud'_nebo)	<i>Nadšenci pro akustické brnkání v přírodě se mohou pohroužit bud'to do brožury Folk-bluesová kytara & harmonika, anebo do Toulavé country kytary.</i>
bud'to - či (t_lemma=bud'_či)	<i>Němci mají bud'to špičkové jezdecké koně, či koně podprůměrné.</i>
bud'to - nebo (t_lemma=bud'_nebo)	<i>Firma by je bud'to mohla využívat sama, nebo je dále pronajímat jiným zájemcům.</i>
či	<i>Mají, či nemají pravdu?</i>
nebo	<i>Měl dvě možnosti – nechat se předstihnout, nebo způsobil havárii.</i>

Další spojovací výrazy. Koordinační význam funktoru DISJ může být vyjádřen i dalšími spojovacími výrazy; například:

a	<i>Slovensko, a případně Maďarsko</i>
jinak	<i>Hlavně se nebojte zariskovat, jinak dopadneme jako Sparta.</i>

interpunkce	<i>Slovensko, případně Maďarsko</i>
-------------	-------------------------------------

Pozor! Asyndeticky nebo spojkou *a* je vylučovací vztah vyjádřen jen při spojení s typickými modifikujícími výrazy pro význam DISJ.

Výrazy modifikující význam souřadících spojovacích výrazů. Souřadící spojky se často spojují s dalšími výrazy, které význam spojky modifikují (k tomu viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadících spojek“). K typickým modifikujícím výrazům souřadících spojek s významem funktoru DISJ patří:

- **restriktory.**

Například: *vůbec, jen, zejména* a další.

Příklad:

Udělej to všechno, nebo.DISJ jen.CM to, co stihneš.

- **další modifikující výrazy.**

eventuálně	<i>Ti musí navíc přiložit daňové přiznání s dokladem o zaplacení daně, eventuálně peněžní deník a výpis z obchodního rejstříku.</i>
popřípadě	<i>Na konzultaci musí přijít alespoň jeden z rodičů, popřípadě alespoň někdo z rodiny.</i>
případně	<i>Často se stane, že se obraz nevydraží, anebo případně vydraží za cenu nižší, než na jakou si prodejce myslí.</i>
už	<i>O žádných tajných zprávách nevědí nic ti, kdo je běžně utajují ať už v Dejvicích, nebo v Pentagonu.</i>

respektive	<i>prodávající, respektive kupující</i>
------------	---

Pozor! Modifikující výraz *respektive* má trojí význam. Může být užit i při koordinačním spojení s významem funktoru CONJ a při apozičním spojení. K tomu viz i 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“.

Kontextualizátory. Souřadící spojky se ve významu funktoru DISJ mohou spojovat i s dalšími modifikujícími výrazy, a to zejména s tzv. kontextualizátory.

Příklady:

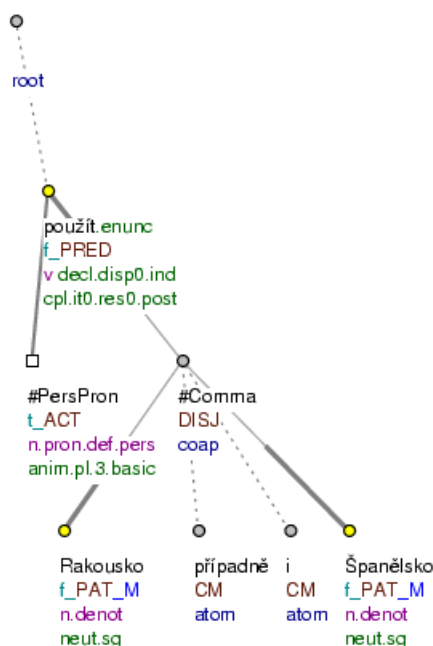
Použijí Rakousko, [#Comma.DISJ] případně.CM i.CM Španělsko. obr. 6.69

To věc vyřeší (nebo.DISJ také.CM nevyřeší) pouze v daném konkrétním případě.

Nejdříve provedeme výstup vpravo do sedla na aklimatizaci a.DISJ případně.CM tam i.CM připravíme nějakou sestupovou trasu s fixy, pro případ nějakých problémů.

A je snad zbytečné dodávat, jak to skončí, pokud obrázkům nerozumíte alespoň tolik co prodávající, [#Comma.DISJ] respektive.CM kupující.

Obrázek 6.69. Funktor DISJ

Použiji Rakousko, případně i Španělsko.

6.12.1.6.1. Hraniční případy u funktoru DISJ

Hranice s funktořem CONJ. Koordinační spojení s významem funktoru DISJ se v některých případech slabé disjunkce úzce stýká s koordinací ve významu funktoru CONJ (viz 6.12.1.3 – „CONJ“). Pouze v těch případech, ve kterých se vyjádřené obsahy nevyklučují, ale vyjadřují jen několik vzájemně slučitelných alternativ, dáváme i u spojek primárně vyjadřujících význam DISJ (spojky *nebo* a *či*) přednost funktoru CONJ. Jde o případy, ve kterých je možné disjunktivní spojku nahradit spojkou *a*. Srov.:

- *Posílají tam buď nemocné, nebo.DISJ zdravé.*
- *Posílají tam nemocné nebo.CONJ (= a) raněné.*
- *Arabsky se mluví v Maroku, v Alžírsku nebo (= a).CONJ v Sýrii.*

Hranice s funktořy APPS, CONJ a CSQ. K víceznačné spojce *jinak* (hranice mezi funktořy DISJ, CSQ a APPS) a víceznačností u modifikujícího výrazu *respektive* (hranice mezi funktořy DISJ, CONJ a APPS) viz 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoře APPS“.

6.12.1.7. GRAD

Definice funktoře GRAD

Funktor GRAD (gradation) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje koordinační spojení, v němž každý další připojený obsah převyšuje obvyklou míru očekávání danou obsahem předcházejícím.

Pouze několik málo souřadících spojek může vyjadřovat gradační význam přímo (bez přítomnosti modifikujících výrazů). Patří k nim následující spojovací výrazy:

ani	<i>Stát neposkytne na nákup bytů žádné slevy, ani žádnou jinou finanční pomoc.</i>
natož	<i>Nemůže se pohnout, natož vstát.</i>

Pozor! Výraz *ani* může být i výrazem modifikujícím význam souřadícího spojovacího výrazu; k tomu viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadící spojky“. Spojovací výraz *ani* může mít i význam prostého slučování po záporném slovese. Viz i 6.12.1.7.1 – „Hraniční případy u funktoru GRAD“.

Složené souřadící spojovací výrazy. Základní formou vyjádření koordinačního spojení s funktozem GRAD je souřadící spojovací výraz, složený z některé základní spojky pro slučovací (CONJ) nebo odporovací (ADVS) význam, případně jen z interpunkce a z modifikujícího výrazu (k modifikujícím výrazům viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadící spojky“), který graduje význam druhého připojeného obsahu.

Základní spojky, které tvoří základ složených spojovacích výrazů s významem GRAD, jsou:

a	<i>Byl v tomto lidu oblíbený, a navíc vynikal krásou.</i>
ale	<i>Věřím, že vytvoříme dobrou partu, která bude žít nejen tenisem a kvalifikací, ale posedí spolu i večer.</i>
ba	<i>Závod plán splnil, ba dokonce jej překročil.</i>
či	<i>problém morální, či dokonce trestný</i>
nebo	<i>Má podporu u voličů hlásících se k politickému středu, nebo dokonce k levici.</i>
nýbrž	<i>Nestavíme jen domy, nýbrž dokonce budujeme i dětská hřiště.</i>

interpunkce	<i>Má podporu u voličů hlásících se k politickému středu, dokonce i k levici.</i>
-------------	---

Příklad:

Má podporu u voličů hlásících se k politickému středu, nebo.GRAD dokonce.CM k levici. obr. 6.70

Výrazy modifikující význam souřadících spojovacích výrazů. K typickým modifikujícím výrazům souřadících spojek ve významu GRAD patří:

- **restriktory.**

Například: *vůbec, jen, zejména* a další.

Příklad:

Jak mají vypadat vztahy mezi NKÚ a vládou, prý nezávisí jen.CM na jejich libovůli, nýbrž.GRAD jsou stanoveny zákonem.

- **negační modifikující výrazy.**

Například: *ne, nikoli, ani* a další.

Stát neposkytne na nákup bytů žádné slevy, [#Comma.GRAD] dokonce.CM ani.CM žádnou jinou finanční pomoc.

- **další modifikující výrazy.**

dokonce	<i>Sedláček z voleje střelil nepřesně, Pěničkovu hlavičku chytil pohotový Šimůrka a v 71. minutě dokonce Horvát nastřelil tyč.</i>
navíc	<i>Do roku 1989 měl tehdy státní podnik Sběrné suroviny v Praze 135 sběren, navíc rovnoměrně rozložených.</i>
nadto	<i>Potřebujeme malý a jednoduchý stroj, aby by jej mohl obsluhovat jediný člověk, a nadto nespécialista.</i>
neřku-li	<i>Žádné velké, neřku-li systémové změny podnik nechystá.</i>

jednak	<i>Jednak mu to usnadní práci, a především bota vypadá mnohem lépe.</i>
--------	---

Pozor! Modifikujícím výrazem u souřadného spojení s významem funktoru GRAD je i výraz *jednak*. Ve spojení s tímto výrazem však má souřadné spojení primárně význam funktoru CONJ, je-li však obsah druhé souřadně spojené klauze oproti obsahu první klauze gradován, zejména tehdy je-li to zvýrazněno nějakým restriktorem, může mít kořen souřadné struktury i funktor GRAD. Například:

To je způsobeno jednak.CM dodaným teplem, ale.GRAD hlavně.CM cenami.

Kontextualizátory. Souřadící spojky se ve významu funktoru GRAD mohou spojovat i s dalšími modifikujícími výrazy, a to zejména s tzv. kontextualizátory.

Příklady:

V první vlně se sice.CM o kontrole těchto limitů hovořilo, [#Comma.GRAD] dokonce.CM se i.CM sledovaly, k žádným konkrétním sankcím se však nesáhlo.

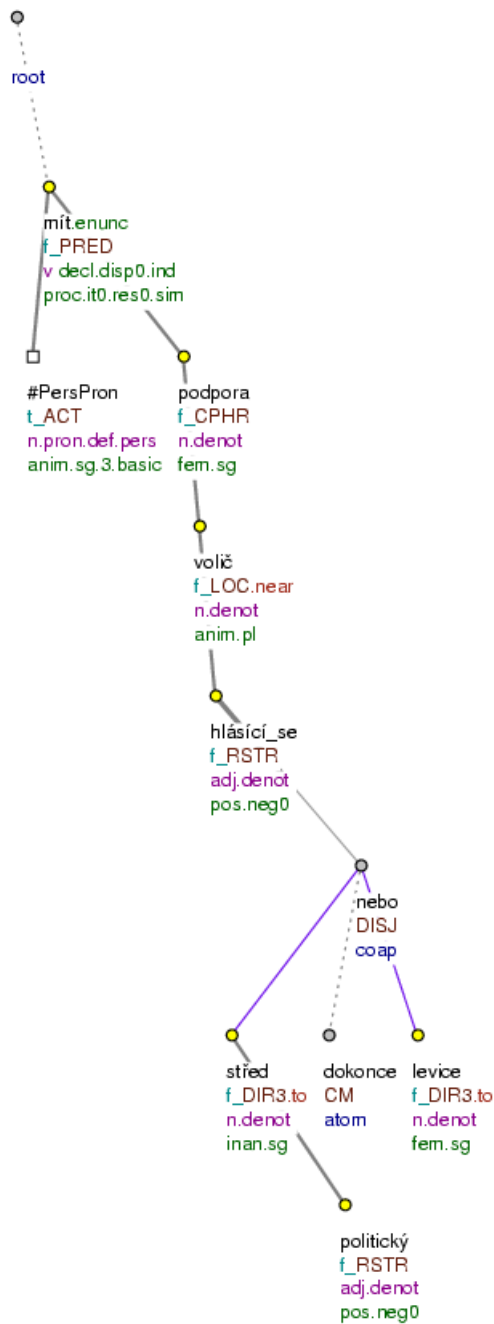
Laikovi se brzy zdá, že nejde o pouhý laciný švindl, nýbrž o naprosto legitimní problém, o jehož ošetření usiluje nejen.CM ekonomická věda, ale.GRAD i.CM politická praxe.

Ukázalo se tehdy, že nejen.CM metody práce s mladými lidmi, ale.GRAD také.CM samy výsledky jsou pro naše publikum sdělné a inspirativní.

Záměrem společnosti není [#Neg.CM] jen.CM stavět domy, ale.GRAD také.CM se postarat i.CM o sportovní vyžití.

Hlava Vatikánu nezastupuje [#Neg.CM] jen.CM tisícovku občanů, ale.GRAD je těž.CM hlavou římsko-katolické církve, která má stamiliony věřících po celém světě.

Obrázek 6.70. Funktor GRAD

Má podporu u voličů hlásících se k politickému středu nebo dokonce k levici.

6.12.1.7.1. Hraniční případy u funktoru GRAD

Hranice s funktorem CONJ a ADVS. Jen málo souřadících spojovacích výrazů vyjadřuje význam funktoru GRAD jednoznačně. Gradační vztah je nejčastěji vyjádřen spojkami, které primárně vyjadřují význam funktoru CONJ (spojkou *a, i, ani*) a funktoru ADVS (*ale, nýbrž*), nebo je mezi obsahy spojenými asyndeticky. Funktor GRAD má takové spojení zejména tehdy, jsou-li součástí spojovacího výrazu modifikující výrazy vyjadřující gradaci. Srov.:

- *dům a.CONJ zahrada*

- *dům a.GRAD navíc.CM zahrada*
- *Ta by jednak.CM upravovala kategorie výdajů a.CONJ jednak.CM by omezovala moc státu v úpravách daňových zákonů.*
- *Ta by jednak.CM upravovala kategorie výdajů, a.GRAD navíc.CM by omezovala moc státu v úpravách daňových zákonů.*

V případech bez modifikujících výrazů (zejména u spojky *ani*) rozhoduje o volbě funktoru pečlivé zvážení významového vztahu mezi koordinačně spojenými obsahy. Srov.::

- *Nechceme konkurovat stanici Praha ani.CONJ Radiožurnálu.*
- *Tento jev není popsán v učebnicích, a.GRAD ani.CM v odborné literatuře.*
- *Tento jev není popsán v učebnicích, ani.GRAD v odborné literatuře.*

6.12.1.8. REAS

Definice funktoru REAS

Funktor REAS (reason) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje koordinační spojení, ve kterém jsou spojeny zpravidla dva obsahy a platnost v pořadí druhého obsahu je důvodem, příčinou platnosti obsahu předcházejícího.

Základní souřadící spojovací výrazy. Základní souřadící spojovací výrazy pro koordinační význam REAS jsou:

neboť	<i>Tento krok je pro národní hospodářství velice nebezpečný, neboť se do ekonomiky zanáší ne-smírná džungle.</i>
totiž	<i>Provokace byly zjevně motivovány zlobou, všechny kocourkovské noviny si totiž do starosty s chutí rýply.</i>
vždyť	<i>Úkol splníme, vždyť není obtížný.</i>

Pozor! Spojovací výraz *totiž* může stát i v apozičním spojení (viz 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“).

Výrazy modifikující význam souřadících spojovacích výrazů. Souřadící spojky se často spojují s dalšími výrazy, které význam spojky modifikují (k tomu viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadících spojky“). Ve významu funktoru REAS se souřadící spojky spojují zpravidla jen s tzv. kontextualizátory.

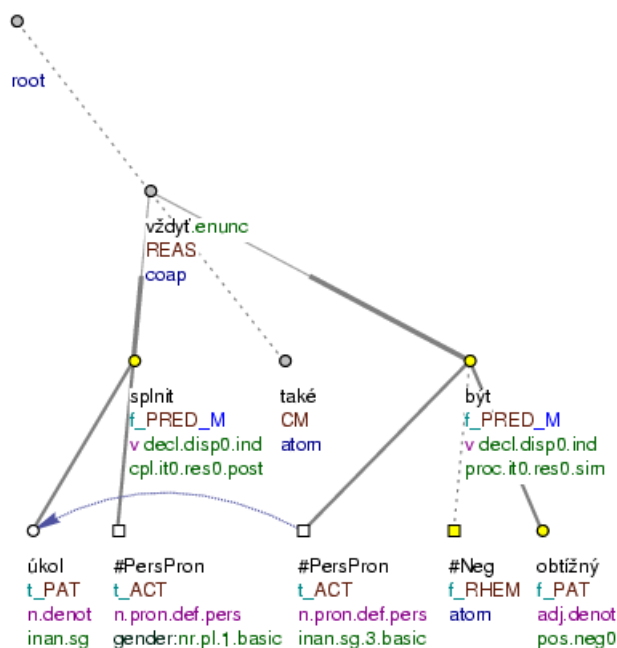
Příklady:

Úkol splníme, vždyť.REAS také.CM není obtížný. obr. 6.71

Nemohu odejít, neboť.REAS ještě.CM nepřestalo pršet.

Srovnej obr. 6.71.

Obrázek 6.71. Funktor REAS

Úkol splníme, vždyť také není obtížný.

6.12.1.8.1. Hraniční případy u funktoru REAS

Hranice s funktořem CSQ. Koordinační spojení s významem funktoru REAS je třeba odlišit od koordinačního spojení s významem funktoru CSQ, které vyjadřuje též kauzální souvislost dvou dějů, ale nazíranou z opačného hlediska - obsah jednoho členu je následkem, důsledkem obsahu členu druhého. Srov.:

- Pracoval nezodpovědně, a.CSQ proto.CM dostal výpověď.
- Dostal výpověď, neboť.REAS pracoval nezodpovědně.

Hranice s funktořem CAUS. Příčinu a důvod lze vyjádřit i hypotaktickou formou, pak má efektivní kořen závislé klauze funktor CAUS (viz 6.5.2 – „CAUS“). K hraničním mezi funktořy REAS a CAUS viz 6.5.2.1 – „Hraniční případy u funktořu CAUS“.

Hranice s funktořem APPS. Výše uvedené souřadící spojovací výrazy vyjadřují zpravidla vždy význam funktořu REAS, pouze spojovací výraz *totiž* může být použit i v apozičním spojení. K tomu viz 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktořu APPS“.

6.12.2. Funktor pro apoziční (APPS)

Definice funktořu APPS

Funktor APPS (apposition) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje apoziční spojení.

!!! Významový druh apozičního spojení není v tektogramatických stromech zachycen.

Základní souřadící spojovací výrazy. Členy v apozičním vztahu jsou nejčastěji spojeny asyndeticky. Spojovacím výrazem je tu tedy interpunkce:

čárka (t_lemma=#Comma)	Božena Němcová, autorka Babičky
------------------------	---------------------------------

dvoječka (t_lemma=#Colon)	<i>Morová rána: Skuhravý zraněn.</i>
lomítko (t_lemma=#Slash)	<i>Labe/Elbe.</i>
pomlčka (t_lemma=#Dash)	<i>Tomu odpovídala cílová místa - Kypr, Kréta, Malta.</i>
závorka (t_lemma=#Bracket)	<i>ODS (Občanská demokratická strana)</i>

Pozor! V případě, že v závorce je zkratka, nebo naopak rozepsání zkratkového výrazu před závorkou, nezachycujeme obsah závorky jako parentezi, ale zkratku a její rozepsanou podobu zachycujeme jako apoziční spojení. K tomu viz i 7.19.2 – „Text v závorkách a mezi pomlčkami“.

Apozice může být vyjádřena i některými souřadícími spojkami, které jsou většinou homonymní a používají se i pro koordinační spojení:

a	<i>Šampiónka z Anglie a třetí nasazená hráčka opět ukázala, co umí.</i>
aneb	<i>Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky</i>
či	<i>paviáni, či africké opice</i>
čili	<i>paviáni, čili africké opice</i>
jako	<i>moravská města jako Brno a Olomouc</i>
jinak	<i>slečna Sollárová, jinak slovenská malířka</i>
neboli	<i>jeden rok, neboli dva semestry</i>
totiž	<i>Peníze získáváme z různých zdrojů, totiž od vlády nebo od sponzorů.</i>

Vedle obvyklých souřadících spojek se apoziční vyjadřuje i některými výrazy, které typicky signalizují, že se jedná o apoziční spojení, zařazujeme je proto k souřadícím spojovacím výrazům a reprezentujeme je jako kořen souřadné struktury:

alias	<i>Olda alias Šemík vystoupil na Vyšehrad z vrtulníku.</i>
a to	<i>Ve zdravotnictví přidávali, a to lékařům.</i>
de facto	<i>funkce hlavního lékaře, de facto ministra zdravotnictví</i>
to jest (a zkrácená podoba tj.)	<i>Právo je souhrnem norem, tj. předpisů, zákazů a sankcí.</i>
to znamená (a zkrácená podoba tzn.)	<i>půdní režim, to znamená půdní vláha</i>

K apozičním spojení s výrazem *a to* viz 5.6.2.1.2 – „Apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním (pomocí výrazů „a to“, „a sice“)“.

Příklad:

Právo je souhrnem norem, to jest APPS předpisů, zákazů a sankcí. obr. 6.72

Výrazy modifikující význam souřadících spojovacích výrazů. I při apozičních souřadících spojkách (nebo v asyndetickém spojení) se často vyskytují modifikující výrazy (k tomu viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadící spojky“). K typickým modifikujícím výrazům souřadících spojovacích výrazů ve významu funktoru APPS patří zejména:

- **restriktory.**

Například: *třeba, zejména* a další.

Příklad:

Přeorientují se na jiné zboží, [#Comma.APPS] třeba.CM na vodku.

- **další modifikující výrazy.**

konkrétně	<i>Potkal jsem tři spolužáky, konkrétně Pavla, Petra a Martina.</i>
například	<i>různá zvířata, například ježek</i>
přesněji	<i>smlouva s dodavatelem, přesněji organizátorem</i>
respektive	<i>Stálo to 300 USD, respektive 9000Kč.</i>
sice	<i>Nadnesl ještě jeden problém, a sice pozdní příchody.</i>
tedy	<i>Podmínkou je mít sponzora, tedy firmu, která to zaplatí.</i>
tudíž	<i>Přišel s tímto nápadem už koncem 60. let, tudíž až po válce.</i>
zkrátka	<i>když člověk přijde o rodinu, zkrátka když je na dně</i>

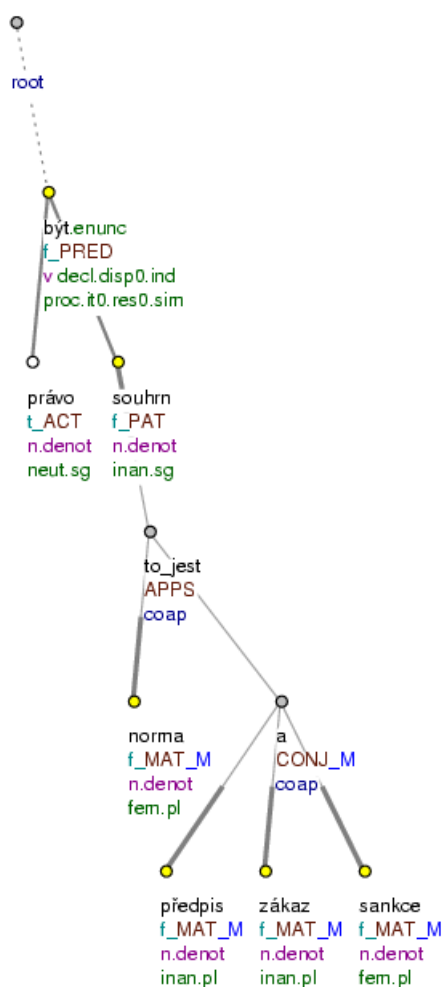
Pozor! Modifikující výraz *respektive* má trojí význam. Může být užit i při koordinačních spojeních s významy funktorů CONJ a DISJ. K tomu viz 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“.

Pozor! Modifikující výraz *sice* stojí primárně při koordinačním spojení s významem ADVS. K apozičním spojení s výrazem *a sice* viz i 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“ a 5.6.2.1.2 – „Apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním (pomocí výrazů „a to“, „a sice“)“.

Pozor! Modifikující výraz *tedy* stojí primárně při koordinačním spojení s významem CSQ, může však vyjadřovat i totožnost dvou souřadně spojených jevů, apozici. Viz i 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“.

Pozor! Modifikující výraz *tudíž* stojí primárně při koordinačním spojení s významem CSQ, může však vyjadřovat i totožnost dvou souřadně spojených jevů, apozici. Viz i 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“.

Obrázek 6.72. Funktor APPS

Právo je souhrnem norem, to jest předpisů, zákazů a sankcí.

6.12.2.1. Hraniční případy u funktoru APPS

Hranice s funktorem CONJ. Sémanticky má funktor APPS blízko k funktoru CONJ. U obou těchto souřadných spojení stojí vedle sebe obsahy na stejné úrovni, prostě sloučené; u koordinace s funktorem CONJ je však referent každého obsahu jiný, u apozice je referent každého obsahu tentýž. Srov.:

- *Učíme se o českých panovnicích, [#Comma.CONJ] o Divišovi a Křižíkovi.*
- *Učíme se o českých panovnicích, [#Comma.APPS] o Václavovi a Karlovi.*
- *Šampionka z Anglie a.APPS třetí nasazená hráčka opět ukázala, co umí.*
- *Šampionka z Anglie a.CONJ třetí nasazená hráčka opět ukázaly, co umějí.*

Hranice s dalšími funktory pro koordinaci. Některé spojky a modifikující výrazy užívané pro vyjádření apozičních spojení jsou homonymní a mohou zároveň vyjadřovat i koordinační významy (spojka *jinak*, modifikující výrazy *tudíž*, *tedy*, *totiž*, *respektive*, *sice*). Je proto třeba vždy na základě ne/totožnosti referentů souřadně spojených obsahů rozhodnout, zda se jedná o spojení apoziční nebo koordinační. Srov.:

- *Ještě že jich bylo jen devět, jinak.CSQ by pravidla nevznikla.*

- *Udělej to, jinak.DISJ bude zle.*
- *slečna Sollárová, jinak.APPS slovenská malířka*
- *Byl nemocný, [#Comma.CSQ] tudíž.CM nepřišel.*
- *Přišel s tímto nápadem už koncem 60. let, [#Comma.APPS] tudíž.CM až po válce.*
- *Podmínkou je mít sponzora, [#Comma.APPS] tedy.CM firmu, která to zaplatí.*
- *Je to utajeno, a.CSQ tedy.CM chráněno.*
- *Rybí maso musíme jíst čerstvé, podléhá totiž.REAS rychlému rozkladu.*
- *Peníze získáváme z různých zdrojů, totiž.APPS od vlády nebo od sponzorů.*
- *O tom se sice.CM občas píše v novinách, ale.ADVS ve skutečnosti tomu tak nebývá.*
- *Nadnesl ještě jeden problém, a.APPS sice.CM pozdní příchody.*

K apozičním spojení s výrazem *a sice* viz 5.6.2.1.2 – „Apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním (pomocí výrazů „a to“, „a sice“)“.

Modifikující výraz *respektive* má trojí význam: buď má význam slabé disjunkce, kterou zachycujeme funktorem DISJ u kořene souřadné struktury (viz i 6.12.1.6 – „DISJ“), nebo funguje jako výraz signalizující souvislost mezi dvěma skupinami souřadně spojených jevů, v tomto druhém významu má kořen souřadné struktury funktor CONJ (viz 6.12.1.3 – „CONJ“), nebo může být modifikujícím výrazem při apozičním souřadném spojení. Srov.:

- *Stálo to 300 USD, [#Comma.APPS] respektive.CM 9000Kč.*
- *A je snad zbytečné dodávat, jak to skončí, pokud obrázkům nerozumíte alespoň tolik co prodávající, [#Comma.DISJ] respektive.CM kupující.*
- *Letos v prvním čtvrtletí činily krátkodobé sazby v USA 3.0 a dlouhodobé 6.3 procenta, v Německu 5.8, [#Comma.CONJ] respektive.CM 5.6%.*

Hranice mezi funktory způsobené multifunkčností spojky „jako“. Funktor APPS může hraničit s funktorem CONJ (viz 6.12.1.3 – „CONJ“), a dokonce i s funktory pro závislá doplnění: s funktorem pro srovnání (CPR; viz 6.6.2 – „CPR“) a s funktorem pro doplněk (COMPL; viz 6.11 – „Funktor pro doplněk (COMPL)“). Často i velmi neostrá hranice je způsobena multifunkčností spojovacího výrazu *jako*, který se užívá pro realizaci všech zmíněných funktorů. Více viz 7.17.4 – „Spojky „než“ a „jako““.

6.12.3. Funktor pro matematické operace a intervaly (OPER)

Definice funktoru OPER

Funktor OPER (operand) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje významově souřadné spojení, v němž jsou spojeny operandy matematických operací nebo intervalů (a která nelze zachytit pomocí časových nebo místních funktorů).

Zachycování matematických operací a intervalů (nejen pomocí souřadné struktury s funktorem OPER u jejího kořene) je podrobně popsáno v 7.11 – „Matematické operace a intervaly“.

Základní spojovací výrazy - operátory . Matematické operace a intervaly zachycené jako souřadná struktura se vyjadřují podřadivými i souřadivými spojovacími výrazy, které souhrnně označujeme jako operátory. K operátorům viz 7.16.2 – „Operátory“.

+	<i>byť 4 + 1</i>
---	------------------

Funktory a subfunktory

x	<i>Příklady jako 15 x 7 jsou pro tyto děti ještě moc těžké.</i>
krát	<i>rozměr 4 krát 5 metrů</i>
ku	<i>poměr deset ku jedné</i>
minus	<i>pět minus dva</i>
plus	<i>Včera podepsaná roční smlouva garantuje fotbalu 7 milionů Kč plus pohyblivou částku 10 - 12 milionů.</i>

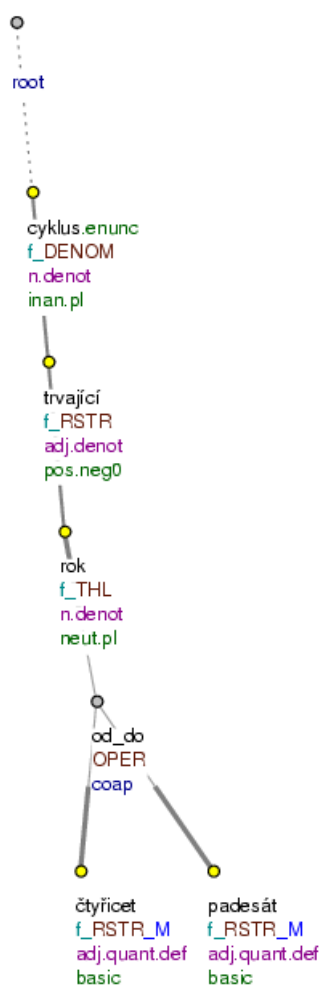
čárka (t_lemma=#Comma)	<i>Nabídneme to o dvě, tři stovky levněji.</i>
dvojtečka (t_lemma=#Colon)	<i>Výsledek 5 : 0 se nám moc zamlouval.; Příklady jako 15 : 7 jsou pro tyto děti ještě moc těžké.</i>
lomítko (t_lemma=#Slash)	<i>Potřebujete 1/4 vody.</i>
pomlčka (t_lemma=#Dash)	<i>ve věku 34 - 44 let; 15 - 5 je deset.</i>

až	<i>pondělí až pátek</i>
mezi - a (t_lemma=a)	<i>věk mezi 15 a 20 lety</i>
od - do (t_lemma=od_do)	<i>od hlavních bodů do nejmenších detailů</i>
od - k (t_lemma=od_do)	<i>cykly trvající od čtyřiceti k padesáti létům</i>
od - po (t_lemma=od_do)	<i>V jednom místě nakoupím vše od zeleniny po mléčné výrobky a drogerii.</i>
od - přes - do (t_lemma=od_do)	<i>od hlavních bodů přes příklady do nejmenších detailů</i>
od - přes - k (t_lemma=od_do)	<i>od knih básničky Guro přes obálky Maleviče k úpravám knih Larionova</i>
od - přes - po (t_lemma=od_do)	<i>Sledovali to všichni, od dětí přes mládež po dospělé.</i>
od - počínaje - po (t_lemma=počínaje_konče)	<i>každý z ulice, od dětí počínaje po dávno dospělé</i>
počínaje - konče (t_lemma=počínaje_konče)	<i>Stravování je zajištěno celý den, snídaní počínaje, večeří konče.</i>
počínaje - a - konče (t_lemma=počínaje_konče)	<i>počínaje dětmi a konče dospělými</i>
počínaje - až - po (t_lemma=počínaje_konče)	<i>počínaje složitou dopravou na Strahov až po dlouhé fronty na lístky</i>
počínaje - přes - až - k (t_lemma=počínaje_konče)	<i>počínaje biblemi prvotiskovými přes bibli Melantrichovu až k Bibli svatováclavské</i>

Příklad:

cykly trvající od čtyřiceti k padesáti létům [od_do.OPER] obr. 6.73

Obrázek 6.73. Funktor OPER

cykly trvajcí od čtyřiceti k padesáti létům

6.12.3.1. Hraniční případy u funktoru OPER

Hranice s časovými a místními funktory. Zachycování konstrukcí pomocí koordinačního funktoru OPER je třeba odlišit zejména od konstrukcí s významem časového nebo místního intervalu, které zachycujeme pomocí příslušných závislostních časových a místních funktorů. Více viz 7.11 – „**Matematické operace a intervaly**“, kde jsou též další příklady na konstrukce zachycené jako souřadné spojení s významem OPER.

6.12.4. Funktor pro modifikátory souřadného spojení (CM)

Definice funktoru CM

Funktor CM (conjunction modifier) je funktor pro uzly reprezentující výrazy modifikující souřadící spojovací výrazy.

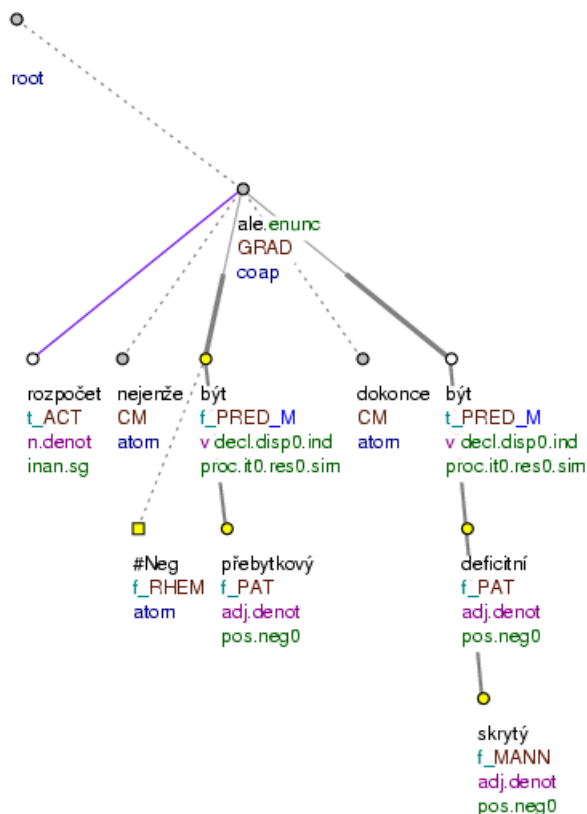
Výrazy modifikující význam souřadících spojovacích výrazů a tím celého souřadného spojení popisujeme podrobně v 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadící spojky“.

Formy. Jako součást souřadících spojovacích výrazů se může vyskytovat většina částic a příslovci s primární funkcí rematizátorů, různé strukturní částice, některá příslovce s primární funkcí příslovečného určení a další výrazy.

Příklad:

Rozpočet nejenže.CM není přebytkový, ale.GRAD dokonce.CM je skrytě deficitní. obr. 6.74

Obrázek 6.74. Funktor CM

Rozpočet nejenže není přebytkový, ale dokonce je skrytě deficitní.

6.12.4.1. Hraniční případy u funktoru CM

Hranice s funktorem RHEM. K hranicím mezi výrazy modifikujícími význam souřadného spojení a rematizátory viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadící spojky“.

Hranice s funktory pro koordinaci, apozici a pro matematické operace a intervaly. K hranicím mezi modifikujícím výrazem a spojkou viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadící spojky“.

6.13. Přesnější specifikace významu funktoru

Pro přesnější popis významu některých doplnění jsou zavedeny dva atributy:

- atribut `subfunctor` (viz 6.13.1 – „Subfunktory“);
- atribut `is_state` (viz 6.13.2 – „Atribut pro význam „stavu““).

6.13.1. Subfunktory

Subfunktory popisuje sémantické variace uvnitř daného funktoru, význam funktoru blíže specifikuje, přesněji vymezuje významový vztah doplnění k řídicímu slovu.

Tyto různé diference se v rámci jednoho funktoru vyjadřují především různými (předložkovými) pády, popřípadě spojkami.

Subfunktory nejsou v PDT přiřazeny všem funktorům, které by vyžadovaly jemnější vnitřní diferenciaci svého významu, ale pouze vybrané skupině funktorů. Subfunktory jsou v PDT přiřazeny následujícím funktorům:

- *ACMP* (viz 6.13.1.1 – „Subfunktory pro funktor *ACMP*“),
- *BEN* (viz 6.13.1.2 – „Subfunktory pro funktor *BEN*“),
- *CPR* (viz 6.13.1.3 – „Subfunktory pro funktor *CPR*“),
- *DIR1* (viz 6.13.1.4 – „Subfunktory pro funktor *DIR1*“),
- *DIR2* (viz 6.13.1.5 – „Subfunktory pro funktor *DIR2*“),
- *DIR3* (viz 6.13.1.6 – „Subfunktory pro funktor *DIR3*“),
- *EXT* (viz 6.13.1.7 – „Subfunktory pro funktor *EXT*“),
- *LOC* (viz 6.13.1.8 – „Subfunktory pro funktor *LOC*“),
- *TWHEN* (viz 6.13.1.9 – „Subfunktory pro funktor *TWHEN*“).

Informace o subfunktory je uložena v atributu `subfunctor`.

Subfunktory byly v PDT jednotlivým vybraným funktorům přiřazeny automaticky na základě povrchové formy, kterou je doplnění s daným funktorem vyjádřeno.

Pro každý funktor byla stanovena množina forem, které vyjadřují základní význam funktoru. Doplnění vyjádřené formou z této množiny má v atributu `subfunctor` vyplněnou základní hodnotu `basic`. Do množiny forem u subfunktory `basic` zařazujeme i doplnění vyjádřená adverbii. Adverbium může sice nést význam odpovídající jinému subfunktory, ale význam adverbia se dá jednoznačně odvodit už z lexikálního obsazení, proto doplnění vyjádřená adverbii podle různých významů dále nespécifikujeme, ale zařazujeme je pod základní subfunktory `basic`.

Pro každý vybraný funktor pak byly vymezeny subfunktory popisující další sémantické diference uvnitř funktoru. Těmto subfunktory byly přiřazeny ty z povrchových forem daného doplnění, které vymezený význam subfunktory nesporně vyjadřují.

Doplnění s vybraným funktorem realizovaná v povrchové podobě věty formou, která nebyla přiřazena žádnému subfunktory, mají v atributu `subfunctor` vyplněnou hodnotu `nr` (not recognised).

Pro každý vybraný funktor existuje tedy subfunktory s hodnotou `basic` a subfunktory s hodnotou `nr`.

Hodnoty atributu `subfunctor` viz ???.

Vymezení jednotlivých subfunktory, včetně přiřazených skupin povrchových forem, popisujeme pro jednotlivé vybrané funktoy v následujících dílčích sekcích.

!!! Hranice mezi jednotlivými subfunktory nejsou v některých případech příliš ostré. Řada povrchových forem vyjadřuje více významů, při automatickém zpracování byly však tyto homonymní povrchové formy přiřazeny jen k jednomu subfunktory. Řada subfunktory (zejména základní subfunktory `basic`) vyžaduje do budoucna rozčlenění na další subfunktory. Konkrétní subfunktory bude třeba stanovit u

doplnění, kterým byl prozatím přiřazen subfunktor `nr`, též bude třeba provést následný ruční průchod, který je pro určité případy nezbytný.

6.13.1.1. Subfunktory pro funktor **ACMP**

Pro funktor `ACMP` (viz 6.6.1 – „`ACMP`“) byly stanoveny následující subfunktory:

`basic` Subfunktor `basic` vyjadřuje u funktoru `ACMP` význam „kladného doprovodu“ (spojení s něčím, společenství).

Subfunktor `basic` je přiřazen doplněním s funktorem `ACMP`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

<code>s+7</code>	<i>tatínek <u>s maminkou</u></i>
<code>spolu s+7</code>	<i>Obsahoval potěšující sdělení <u>spolu se srdečnou gratulací</u></i>
<code>společně s+7</code>	<i>Host <u>společně s vrchním majitelem</u> sestavuje menu.</i>
<code>v čele s+7</code>	<i>celá rodina <u>v čele s otcem</u></i>
<code>ve spojení s+7</code>	<i>Nejméně příznivou prognózu má právě ekzém <u>ve spojení s alergickým postižením horních cest dýchacích.</u></i>
<code>zároveň s+7</code>	<i><u>Zároveň s hovorem</u> dostane referent na svůj monitor potřebné informace o volajícím zákazníkovi.</i>
<code>ruku v ruce s+7</code>	<i>Považoval bych za velmi nešťastné, aby ODS řešila tento problém <u>ruku v ruce s opozicí.</u></i>

`circ` Subfunktor `circ` (circumstance) vyjadřuje u funktoru `ACMP` význam „zamřížené okolnosti“, doprovod slovesného děje.

Subfunktor `circ` je přiřazen doplněním s funktorem `ACMP`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

<code>bez toho, aby+vfin</code>	<i>Tenis může být podívanou i <u>bez toho, aby po kurtě chodily</u> polonahé děvy s tabulemi oznamujícími skóre.</i>
<code>s tím+vfin</code>	<i>Jenže <u>s tím, jak se zvětšovala</u> moje smečka, ubýval čas na lezení.</i>
<code>s tím, že+vfin</code>	<i>Nepředurčují tyto zdroje jisté geniální a vnímavé jedince k přenesení těchto jemných signálů do reality <u>s tím, že pak způsobí</u> skutečnou bouři?</i>
<code>v souvislosti s+7</code>	<i>Vyšetřovatelé si <u>v souvislosti s korupčním skandálem</u> přišli vyslechnout i dalšího z vysoce postavených belgických socialistů.</i>
<code>v souvislosti s tím, že+vfin</code>	<i><u>V souvislosti s tím, že</u> Portugalsko Českou republiku oficiálně ve snaze o vstup do aliance <u>podporuje</u> LN tohoto diplomata požádaly o rozhovor.</i>

`incl` Subfunktor `incl` (include) vyjadřuje u funktoru `ACMP` inkluzivní význam, význam „zahrnování“.

Subfunktor `incl` je přiřazen doplněním s funktorem `ACMP`, která jsou realizována povrchovou formou:

<code>včetně+2</code>	<i>Ročně by tedy zaplatila na pojistném <u>včetně úrazového připojištění</u> 4104 korun.</i>
-----------------------	--

`wout` Subfunktor `wout` (without) vyjadřuje u funktoru `ACMP` zápornou variantu základního významu, význam „záporného doprovodu“.

Subfunktor `wout` je přiřazen doplněním s funktorem `ACMP`, která jsou realizována povrcho-
vou formou:

bez+2	<i>pokoj <u>bez</u> vlastního příslušenství</i>
-------	---

`nr` Subfunktor `nr` mají všechna ostatní doplnění s funktorem `ACMP`, která nejsou realizována žádnou z výše uvedených forem.

6.13.1.2. Subfunktory pro funktor `BEN`

Pro funktor `BEN` (viz 6.9.1 – „`BEN`“) byly stanoveny následující subfunktory:

`basic` Subfunktor `basic` vyjadřuje u funktoru `BEN` význam „prospěchu“, doplnění s funktorem `BEN` a subfunkto-
rem `basic` vyjadřuje entitu, v jejíž prospěch se něco děje.

Subfunktor `basic` je přiřazen doplněním s funktorem `BEN`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

ku prospěchu+2	<i>Bylo by to <u>ku</u> prospěchu věci, kdybychom se na prioritách dohodli v rámci celého parlamentu.</i>
pro+4	<i>Profit připravuje <u>pro</u> své čtenáře poradnu.</i>
ve prospěch+2	<i>Zřikají se osobní kariéry <u>ve</u> prospěch dětí.</i>
v zájmu+2	<i>Zřikají se osobní kariéry <u>v</u> zájmu svých dětí.</i>

`agst` Subfunktor `agst` (against) vyjadřuje u funktoru `BEN` zápornou variantu základního významu, význam „neprospěchu“, doplnění s funktorem `BEN` a subfunkto-
rem `agst` vyjadřuje entitu, v jejíž neprospěch se něco děje.

Subfunktor `basic` je přiřazen doplněním s funktorem `BEN`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

na úkor+2	<i>Hlavní překážkou státu fungovat <u>na</u> úkor jednotlivce je demokratický politický systém.</i>
proti+3	<i>správní řízení <u>proti</u> České lékárnické komoře</i>
proti tomu, aby+vfin	<i>V televizní diskusi o pravopise zástupce ministerstva školství doporu- čoval více pravopisných dublet, naproti tomu spisovatel Karel Pecka byl <u>proti</u> tomu, <u>aby</u> pravopis <u>byl</u> tolik neustálený.</i>
v neprospěch+2	<i>válečný vývoj <u>v</u> neprospěch Německa</i>

`nr` Subfunktor `nr` mají všechna ostatní doplnění s funktorem `BEN`, která nejsou realizována žádnou z výše uvedených forem.

6.13.1.3. Subfunktory pro funktor `CPR`

Pro funktor `CPR` (viz 6.6.2 – „`CPR`“) byly stanoveny následující subfunktory:

`basic` Subfunktor `basic` vyjadřuje u funktoru `CPR` význam „podobnosti“ (srovnání na základě podobnosti).

Subfunktor `basic` je přiřazen doplněním s funktorem `CPR`, která jsou realizována povrcho-
vou formou:

jako	<i>Sloni jsou jako Angličani.; Kdybych chtěl prodávat stejné pohovky jako prodává nábytkář v nedaleké ulici, musel bych je nabídnout o dvě, tři stovky levněji.</i>
jak	<i>Jenže stejně rychle, jak naděje svítila, tak rychle pohasla.</i>

than Subfunktory than vyjadřuje u funktoře CPR zápornou variantu základního významu, význam „rozdílnosti“, (srovnání na základě rozdílnosti).

Subfunktory than je přiřazen doplněním s funktořem CPR, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

genitiv	<i>To byla otázka pro 982 respondentů starších 14 let.</i>
než	<i>V naší firmě je několikanásobně více zaměstnanců, než je služebních vozidel.; Vyrobiti více než 495 milionů metrů krychlových pitné vody.</i>
nežli	<i>I přes tato fakta stojí mořský dům mnohem méně nežli 500 milionů USD.</i>

wrt Subfunktory wrt (with respect to) vyjadřuje u funktoře CPR význam „s čím se srovnává“.

Subfunktory wrt je přiřazen doplněním s funktořem CPR, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

naproti+3	<i>Naproti tomu Letenští mají po pohárovém nezdaru problémy se sestavou.</i>
na rozdíl od+2	<i>Na rozdíl od hotelů nemohly lázně využívat značného zisku vytvořeného v předchozích dvou letech.</i>
proti+3	<i>Proti dřívějšímu se však zase objevili noví zájemci.</i>
oproti+3	<i>Oproti očekávanému celkovému odbytu 460 000 aut všech značek se prodala sotva polovina.</i>
ve srovnání s+7	<i>ČR je podle něho v tomto ohledu výjimečná ve srovnání s okolními zeměmi střední Evropy.</i>
ve srovnání s tím+vřin	<i>Komu se poštěstilo získat v některé grantové agentuře úspěšně grant, zná výhody, které to přináší ve srovnání s tím, co jsme znali v minulosti.</i>
v porovnání k+3	<i>Obchodní vztahy mezi Českou republikou a Kanadou patřily v minulosti v porovnání k ostatním průmyslově vyspělým zemím k okrajovým.</i>
v porovnání s+7	<i>Od roku 2000 v porovnání s rokem 1990 vzroste intenzita nejméně o 25 procent.</i>

nr Subfunktory nr mají všechna ostatní doplnění s funktořem CPR, která nejsou realizována žádnou z výše uvedených forem.

6.13.1.4. Subfunktory pro funktoř DIR1

Pro funktoř DIR1 (viz 6.4.1 – „DIR1“) byly stanoveny následující subfunktory:

basic Subfunktory basic vyjadřuje u funktoře DIR1 základní význam „odkud“.

Subfunktory basic je přiřazen doplněním s funktořem DIR1, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

adverbium	<i>Ze zadu se prodral ke stříbru domácí miláček.</i>
-----------	--

od+2	<i>Manažeři zřejmě budou muset stále více za svým uplatněním cestovat i několik desítek kilometrů <u>od</u> svého <u>bydliště</u>.</i>
z+2	<i>Poměrně velká část poptávky odpadla, když k nám <u>ze zahraničí</u> začali jezdit <u>chudší</u> turisté.</i>

nr Subfunktory nr mají všechna ostatní doplnění s funktorem DIR1, která nejsou realizována žádnou z výše uvedených forem.

6.13.1.5. Subfunktory pro funktor DIR2

Pro funktor DIR2 (viz 6.4.2 – „DIR2“) byly stanoveny následující subfunktory:

basic Subfunktory basic vyjadřuje u funktoru DIR2 základní význam „kudy“.

Subfunktory basic je přiřazen doplněním s funktorem DIR2, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

adverbium	<i>Musí ovládat umění nabízet své výrobky přímo ze dvora třeba turistovi, který <u>projde okolo</u>.</i>
instrumentál	<i>Jejich přenos <u>vzduchem</u>, at' jde o televizní, rozhlasový signál nebo digitální data, zajišťují České radiokomunikace.</i>

across Subfunktory across vyjadřuje u funktoru DIR2 význam „přes“.

Subfunktory across je přiřazen doplněním s funktorem DIR2, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

napříč+7	<i>Přibližování někdejších satelitů k Atlantické alianci spouští novou železnou <u>oponu napříč kontinentem</u></i>
přes+4	<i>přeprava transportů ruské armády z bývalé Německé demokratické republiky <u>přes</u> Českou <u>republiku</u></i>

along Subfunktory along vyjadřuje u funktoru DIR2 význam „podél“.

Subfunktory along je přiřazen doplněním s funktorem DIR2, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

po+6	<i>V roce 1997 pravděpodobně projedou první vozidla <u>po dálnici</u> Praha -Plzeň.</i>
podél+2	<i>Jel jsem <u>podél něj</u>.</i>

around Subfunktory around vyjadřuje u funktoru DIR2 význam „okolo“.

Subfunktory around je přiřazen doplněním s funktorem DIR2, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

kolem+2	<i><u>Kolem</u> právní <u>ochrany</u> software se u nás <u>chodí</u> v širokých kruzích.</i>
okolo+2	<i><u>Chodí</u> <u>okolo</u> domu.</i>

betw Subfunktory betw (between) vyjadřuje u funktoru DIR2 význam „mezi“.

Subfunktory betw je přiřazen doplněním s funktorem DIR2, která jsou realizována povrchovou formou:

mezi+7	<i>Plechové krabičky aut se plazí po výmolech hliněných cest <u>mezi</u> nevzrušenou <u>zvěří</u>.</i>
--------	--

near Subfunktory near vyjadřuje u funktoru DIR2 význam „blízko“.

Subfunktory near je přiřazen doplněním s funktorem DIR2, která jsou realizována povrchovou formou:

vedle+2	<i>A tak se i v tomto oboru stala naše věda popelkou, jen nesměle a spíše zásluhou několika jedinců kráčejíci <u>vedle</u> civilizovaného <u>světa</u>.</i>
---------	---

nr Subfunktory nr mají všechna ostatní doplnění s funktorem DIR2, která nejsou realizována žádnou z výše uvedených forem.

6.13.1.6. Subfunktory pro funktor DIR3

Pro funktor DIR3 (viz 6.4.3 – „DIR3“) byly stanoveny následující subfunktory:

basic Subfunktory basic vyjadřuje u funktoru DIR3 základní význam „kam“.

Subfunktory basic je přiřazen doplněním s funktorem DIR3, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

adverbium	<i>Horní soused v tichosti vyčkal <u>mezi</u> větvemi a opatrně se pak odplížil <u>domů</u>.</i>
do+2	<i>Vypravuje <u>do</u> zahraničí malé skupinky.</i>
do čela+2	<i>Městská konference ČSSD v Českých Budějovicích zvolila <u>do čela</u> své <u>kandidátky</u> advokáta.</i>
na+4	<i>Máme zaměstnance, které občas vysíláme <u>na</u> služební <u>cestu</u>.</i>
směrem na+4	<i>Další mimořádný rychlík odjede v 1.23 hod. z pražského hlavního nádraží <u>směrem na</u> Břeclav.</i>
směrem do+2	<i>Včera odpoledne byl na Nuselském mostě pruh <u>směrem do</u> centra <u>normálně</u> průjezdný.</i>
směrem k+3	<i>Od února se toho mnoho změnilo, říká novinář Igor a máchá rukou <u>směrem ke</u> <u>křižovatce</u> <u>nedaleko</u> vládní budovy.</i>

above Subfunktory above vyjadřuje u funktoru DIR3 význam „nad“.

Subfunktory above je přiřazen doplněním s funktorem DIR3, která jsou realizována povrchovou formou:

nad+4	<i>Už odpoledne se vrátila zpět <u>nad</u> hranici 1100 lir za marku.</i>
-------	---

behind Subfunktory behind vyjadřuje u funktoru DIR3 význam „za“.

Subfunktory behind je přiřazen doplněním s funktorem DIR3, která jsou realizována povrchovou formou:

za+4	<i>Že se <u>za</u> tento <u>plášť</u> <u>schová</u> leccos <u>dalšího</u>, <u>netřeba</u> připomínat.</i>
------	---

below Subfunktory below vyjadřuje u funktoru DIR3 význam „pod“.

Subfunktory `below` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována povrchovou formou:

pod+4	<i>Dostal se <u>pod</u> auto.</i>
-------	-----------------------------------

`betw` Subfunktory `betw` (between) vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „mezi“.

Subfunktory `betw` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována povrchovou formou:

mezi+4	<i>Dal to <u>mezi</u> ty <u>drobnosti</u>.</i>
--------	--

`elsew` Subfunktory `elsew` (elsewhere) vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „mimo“.

Subfunktory `elsew` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována povrchovou formou:

mimo+4	<i>Postavil se <u>mimo</u> hrací plochu.</i>
--------	--

`ext` Subfunktory `ext` (extent) vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „do jaké míry něco někam směřuje“.

Subfunktory `ext` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována povrchovou formou:

po+4	<i>Čs. vojsko také nikdy neobsadilo celé Těšínsko až <u>po Bilsko</u>, fronta se zastavila na horní Visle u Skočova.</i>
------	--

`front` Subfunktory `front` vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „před“.

Subfunktory `front` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována povrchovou formou:

před+4	<i>Tím mi ulehčili práci a já mohl předstoupit <u>před</u> lidi.</i>
--------	--

`near` Subfunktory `near` vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „blízko“.

Subfunktory `near` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována povrchovou formou:

vedle+2	<i>Řadí tradiční <u>vedle</u> banálního, kříží vysoký i nízký styl.</i>
---------	---

`opp` Subfunktory `opp` (opposite) vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „naproti“.

Subfunktory `opp` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována povrchovou formou:

proti+3	<i>Útok nebyl namířen <u>proti</u> lidem.</i>
---------	---

`target` Subfunktory `target` vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „cíl směřování“.

Subfunktor `target` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována povrchovou formou:

po+6	<i>Házel <u>po něm</u> kamením.</i>
------	-------------------------------------

`to` Subfunktor `to` vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „k“.

Subfunktor `to` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

k+3	<i>Dotyčný <u>půjde jinam, ke konkurenci.</u></i>
za+4	<i>Zašli jsme do galerie <u>za Petrem.</u></i>

`nr` Subfunktor `nr` mají všechna ostatní doplnění s funktorem `DIR3`, která nejsou realizována žádnou z výše uvedených forem.

6.13.1.7. Subfunktory pro funktor `EXT`

Pro funktor `EXT` (viz 6.6.5 – „`EXT`“) byly stanoveny následující subfunktory:

`basic` Subfunktor `basic` vyjadřuje u funktoru `EXT` základní význam „míry“.

Subfunktor `basic` je přiřazen doplněním s funktorem `EXT`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

adverbium	<i>Kapitálový trh je pak vyústěním přítomnosti soukromého vlastnictví - bez něj dokonce <u>pozbývá částečně smyslu.</u></i>
do+2	<i>Co se může dospělemu zdát zanedbatelnou záležitostí, naroste v dětské mysli třeba i <u>do tragických rozměrů.</u></i>
na+4	<i>Markest si svoji (ne)solidnost cení <u>na 1209 korun.</u></i>
po+6	<i>Z oblastí, vyčištěných od povstalců, proudí nyní obyvatelstvo <u>po tisících.</u></i>
v+6	<i>České banky totiž nejsou schopny poskytnout dlouhodobý úvěr (na 15 let) <u>ve výši čtyř miliard korun.</u></i>
za+4	<i>Ale jsou výrobci tepla, kteří je vyrobí <u>za 100 Kč.</u></i>

`approx` Subfunktor `approx` (approximately) vyjadřuje u funktoru `EXT` význam „přibližně“.

Subfunktor `approx` je přiřazen doplněním s funktorem `EXT`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

kolem+2	<i>Náklady se v současnosti pohybují <u>kolem 100 milionů korun.</u></i>
okolo+2	<i>Letos by se měl obrát pohybovat <u>okolo 1,2 miliardy korun.</u></i>

`less` Subfunktor `less` vyjadřuje u funktoru `EXT` význam „méně než“.

Subfunktor `less` je přiřazen doplněním s funktorem `EXT`, která jsou realizována povrchovou formou:

pod+4	<i>Lidi s IQ <u>pod 50</u> jsou již jen desetiny procenta.</i>
-------	--

`more` Subfunktor `more` vyjadřuje u funktoru `EXT` význam „více než“.

Subfunktory `more` je přiřazen doplněním s funktorem `EXT`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

přes+4	<i>Výnosy činily <u>přes 16 miliard</u> korun.</i>
nad+4	<i>Lidi s inteligencí <u>nad 130</u> se vyskytuje okolo dvou procent.</i>

`nr` Subfunktory `nr` mají všechna ostatní doplnění s funktorem `EXT`, která nejsou realizována žádnou z výše uvedených forem.

6.13.1.8. Subfunktory pro funktor `LOC`

Pro funktor `LOC` (viz 6.4.4 – „`LOC`“) byly stanoveny následující subfunktory:

`basic` Subfunktory `basic` vyjadřuje u funktoru `LOC` základní význam „kde“.

Subfunktory `basic` je přiřazen doplněním s funktorem `LOC`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

adverbium	<i><u>Zde</u> už můžeme váhat, ale ve většině případů dojdeme k závěru, že i tyto předměty mohou být pozornosti.</i>
adjektivum	<i>První <u>pražské</u> jednání nepřineslo kromě dalšího zvýšení napětí žádný výrazný výsledek.</i>
na+6	<i>obraz <u>na zdi</u></i>
v+6	<i>ubytování <u>v hotelu</u></i>

`above` Subfunktory `above` vyjadřuje u funktoru `LOC` význam „nad“.

Subfunktory `above` je přiřazen doplněním s funktorem `LOC`, která jsou realizována povrchovou formou:

nad+7	<i>V neprofesionálním prostředí si lidé opálí jehlu <u>nad plaménkem</u> v karmě a to jim stačí k pocitu, že je sterilní.</i>
-------	---

`abstr` Subfunktory `abstr` (abstract) vyjadřuje u funktoru `LOC` abstraktní význam „v oblasti“.

Subfunktory `abstr` je přiřazen doplněním s funktorem `LOC`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

v oblasti+2	<i>Podle Redla je Hradišťan <u>v oblasti folkloru</u> kapelou ostře sledovanou.</i>
v oboru+2	<i>Na český trh vstoupila společnost Sodexho v roce 1992 po Eurestu, který <u>zde začal v oboru veřejného stravování působit jako vůbec první.</u></i>

`along` Subfunktory `along` vyjadřuje u funktoru `LOC` význam „podél“.

Subfunktory `along` je přiřazen doplněním s funktorem `LOC`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

podél+2	<i>Podle prvních zpráv bylo epicentrum otřesů lokalizováno <u>podél západního pobřeží</u> ostrova asi 800 kilometrů severně od Tokia.</i>
podle+2	<i>Podle <u>potoka</u> leží vesnice.</i>

`around` Subfunktory `around` vyjadřuje u funktoru `LOC` význam „okolo“.

Funktory a subfunktory

Subfunktory *around* je přiřazen doplněním s funktořem LOC, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

kolem+2	<i>Z pálení ukradených peněženek se <u>kolem</u> jejich <u>chalupy</u> linul čmoud.</i>
okolo+2	<i>Mohli jsme si sice na splacení dluhu půjčit, to by ale celou situaci <u>okolo</u> pražského <u>závodistiě</u> neřešilo.</i>

behind Subfunktory *behind* vyjadřuje u funktořu LOC význam „za“.

Subfunktory *behind* je přiřazen doplněním s funktořem LOC, která jsou realizována povrchovou formou:

za+7	<i>Podle mechanika neměl Senna optimálně zahřáté pneumatiky, neboť po kolizi hned na startu jezdili závodníci pět okruhů <u>za</u> vodícím <u>vozem</u>.</i>
------	--

below Subfunktory *below* vyjadřuje u funktořu LOC význam „pod“.

Subfunktory *below* je přiřazen doplněním s funktořem LOC, která jsou realizována povrchovou formou:

pod+7	<i>Moc často jsem tu dířku - v umyvadle, <u>pod vodou</u> podle vzduchového gežířku - hledal a pak lepil...</i>
-------	---

betw Subfunktory *betw* (*between*) vyjadřuje u funktořu LOC význam „mezi“.

Subfunktory *betw* je přiřazen doplněním s funktořem LOC, která jsou realizována povrchovou formou:

mezi+7	<i>Byl <u>mezi</u> dvěma <u>ohni</u>.</i>
--------	---

elsew Subfunktory *elsew* (*elsewhere*) vyjadřuje u funktořu LOC význam „mimo“.

Subfunktory *elsew* je přiřazen doplněním s funktořem LOC, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

mimo+4	<i>Působí <u>mimo</u> Prahu.</i>
stranou+2	<i><u>Stranou</u> strkanice nezůstává ani tisk.</i>
vně+2	<i><u>vně</u> složitých diskuzí</i>

front Subfunktory *front* vyjadřuje u funktořu LOC význam „před“.

Subfunktory *front* je přiřazen doplněním s funktořem LOC, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

před+7	<i>Tykal mu <u>před</u> lidmi.</i>
tváří v tvář+3	<i>Stojí <u>tváří v tvář</u> problému.</i>

in Subfunktory *in* vyjadřuje u funktořu LOC význam „uvnitř“.

Subfunktory *in* je přiřazen doplněním s funktořem LOC, která jsou realizována povrchovou formou:

Funktory a subfunktory

uvnitř+2	<i>Právě vedoucí týmu Motorsport Škoda jen pokrčil rameny na otázku, jak dopadlo jednání <u>uvnitř</u> koncernu.</i>
----------	--

mid Subfunktory mid (middle) vyjadřuje u funktoři LOC význam „uprostřed“.

Subfunktory mid je přiřazen doplněním s funktoři LOC, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

prostřed+2	<i><u>Prostřed</u> náměstí stála kašna.</i>
uprostřed+2	<i>Biskup zde sloužil pontifikální mši v esperantu - v táborové kapli, kterou se stal indiánský stan teepee <u>uprostřed</u> tábora.</i>
vprostřed+2	<i><u>Vprostřed</u> náměstí stála kašna.</i>

near Subfunktory near vyjadřuje u funktoři LOC význam „blízko“.

Subfunktory near je přiřazen doplněním s funktoři LOC, která jsou realizována povrchovou formou:

blízko+2	<i>Hrát se má na budínské straně u Alžbětina mostu, <u>blízko</u> zastávky autobusu č 78.</i>
blízko+3	<i>Zapínáme generátor pouze v těch případech, kdy jsou naši pacienti již <u>blízko</u> smrti.</i>
k+3	<i>Příklad <u>ke konci</u> statě je správný pouze v případě, že poplatníkovi nebyly stanoveny zálohy na daň z příjmů.</i>
nedaleko+2	<i>Procházíme po odkrytém prostranství <u>nedaleko</u> hotelu Holiday Inn.</i>
poblíž+2	<i>spor o oboru <u>poblíž</u> Hrádečku</i>
po boku+2	<i>V poslední době vystupujete často <u>po boku</u> ministrů.</i>
při+6	<i>Dva mladí Indiáni z kmene Tlingit byli rodovou radou starších odsouzeni za loupež k 18 měsícům života v absolutním odloučení od lidí, na jednom z ostrovů <u>při jižním pobřeží</u> Aljašky.</i>
u+2	<i>Největší z nich byl <u>u</u> obce Dubá, kdy vinou zavřeného ložiska kombajnu vznikl požár, který osmnáct požárních sborů likvidovalo čtyřadvacet hodin.</i>
v blízkosti+2	<i>Stačí, když si vyvoláme fotografie pořízené v <u>blízkosti</u> skládek.</i>
vedle+2	<i>tisková konference po zápase, která se konala v kuželně <u>vedle</u> libereckého zimního stadionu</i>

opp Subfunktory opp (opposite) vyjadřuje u funktoři LOC význam „naproti“.

Subfunktory opp je přiřazen doplněním s funktoři LOC, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

naproti+3	<i>Stojí <u>naproti</u> nádraží.</i>
proti+3	<i>Leží <u>proti</u> oknu.</i>
přes+4	<i>Bydlí <u>přes</u> dvůr.</i>

nr Subfunktory nr mají všechna ostatní doplnění s funktoři LOC, která nejsou realizována žádnou z výše uvedených forem.

6.13.1.9. Subfunktory pro funktor TWHEN

Pro funktor TWHEN (viz 6.3.1 – „TWHEN“) byly stanoveny následující subfunktory:

basic Subfunktor basic vyjadřuje u funktoru TWHEN základní význam „kdy“.

Subfunktor basic je přiřazen doplněním s funktořem TWHEN, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

adverbium	<i>Materiálům, které <u>dnes</u> máte k dispozici, předcházeli dlouholetý výzkum.</i>
genitiv	<i>Uvedená cena bude předána laureátům <u>dne</u> 19. září 1994 v Hotelu Hilton.</i>
akuzativ	<i>Mezinárodní golfový profesionální turnaj Czech Golf Open začne na hřišti tento <u>čtvrtek</u>.</i>
časová určení, která nemají přidělen pád	<i>Autor (nar. <u>1943</u>) je hispanista, překladatel, působí v Českém rozhlase.</i>
k+3	<i>Přijdu <u>k ránu</u>.</i>
když+vfin	<i>Říkali mi tak i v Anglii, a <u>když</u> jsem se octla potom ve škole ve Švýcarsku, dozvěděla jsem se, jak to jméno taky psát.</i>
na+4	<i>Takže konečný výsledek a závěry budou hotovy spíše <u>na podzim</u>.</i>
na+6	<i><u>Na jaře</u> skončí perestrojka.</i>
o+6	<i>Každý rok jsme <u>o Velikonocích</u> prodávali v Praze nebo jiných velkých městech kraslice.</i>
při+6	<i>Tyto obavy cítím i <u>při projednávání</u> psychologických vyšetření.</i>
při příležitosti+2	<i>Rota majorů-nováčků <u>při příležitosti sjezdu</u> vyčistila vojenský prostor.</i>
u příležitosti+2	<i>Tiskovinu v nákladu 5 000 kusů vydalo město <u>u příležitosti</u> svého 850. výročí.</i>
v+4	<i><u>V pátek</u> jste absolvovali lékařský zákrok u svého stomatologa.</i>
v+6	<i><u>V lednu</u> tohoto roku jsme dostali dopis.</i>
v době+2	<i>Jejich genocida <u>v době</u> druhé světové války uzavřela naše pokusy o společné soužití.</i>
v období+2	<i><u>V období</u> vrcholícího léta roku 1939 již málokdo v Evropě mohl věřit nadějným slovům britského ministerského předsedy.</i>
za+2	<i>Pracoval <u>za války</u> ve zbrojním podniku.</i>

after Subfunktor after vyjadřuje u funktoru TWHEN význam „po“.

Subfunktor after je přiřazen doplněním s funktořem TWHEN, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

po+6	<i><u>Po 14 dnech</u> nepřetržitého doladování byl již stroj k použití.</i>
poté, co+vfin	<i><u>Stát ceny schválil poté, co je prověřil.</u></i>
za+4	<i><u>Za chvíli</u> přišel pan Mitrofanov.</i>

approx Subfunktor approx (approximately) vyjadřuje u funktoru TWHEN význam „přibližně“.

Subfunktor approx je přiřazen doplněním s funktořem TWHEN, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

Funktory a subfunktory

kolem+2	<i>Průvod husitských bojovníků vyrazí z Prahy směrem do Německa někdy <u>kolem 20.května</u>.</i>
okolo+2	<i><u>Okolo přelomu</u> roku je relativní klid.</i>

before Subfunktory before vyjadřuje u funktoři TWHEN význam „před“.

Subfunktory before je přiřazen doplněním s funktoři TWHEN, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

než+vfín	<i>Jakou povahu jsi měl, <u>než jsi přišel</u> o nohu?</i>
před+7	<i><u>Před revolucí</u> bývaly součástí studia praxe.</i>

begin Subfunktory begin vyjadřuje u funktoři TWHEN význam „na začátku“.

Subfunktory begin je přiřazen doplněním s funktoři TWHEN, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

počátkem+2	<i><u>Zatím se firma od svého vzniku počátkem roku 1992</u> stále rozrůstá.</i>
začátkem+2	<i><u>Olejomalbu jste mohli začátkem února</u> koupit za 34 600 korun.</i>

betw Subfunktory betw (between) vyjadřuje u funktoři TWHEN význam „mezi“.

Subfunktory betw je přiřazen doplněním s funktoři TWHEN, která jsou realizována povrchovou formou:

mezi+7	<i>hudba v přestávkách <u>mezi gamy</u></i>
--------	---

end Subfunktory end vyjadřuje u funktoři TWHEN význam „na konci“.

Subfunktory end je přiřazen doplněním s funktoři TWHEN, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

koncem+2	<i><u>Koncem roku</u> bylo bez práce 185 000 osob.</i>
na závěr+2	<i><u>Na závěr</u> každé půlnoční <u>šťáry</u> se totiž měl dostavit primátor a nechat se s úlovkem fotografovat.</i>
v závěru+2	<i><u>V závěru poločasu</u> dala Sparta branku, ale pro postavení mimo hru nebyla uznána.</i>
závěrem+2	<i><u>Závěrem srpna</u> získal závod Pacovských strojřren certifikát německé zkušebny Tűf Bayern.</i>

flow Subfunktory flow vyjadřuje u funktoři TWHEN význam „v průběhu“.

Subfunktory flow je přiřazen doplněním s funktoři TWHEN, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

postupem+2	<i><u>Jejich návrh</u> měl být harmonizován s obdobným předpisem, který se však <u>postupem času</u> velmi mění.</i>
v průběhu+2	<i><u>Omezování centrální cenové regulace</u> bude <u>v průběhu roku</u> zřejmě pokračovat.</i>

mid Subfunktor `mid` (middle) vyjadřuje u funktoru `TWHEN` význam „uprostřed“.

Subfunktor `mid` je přiřazen doplněním s funktorem `TWHEN`, která jsou realizována povrchovou formou:

uprostřed+2	<i>Ještě <u>uprostřed</u> minulého <u>týdne</u> jsem si nebyla jistá, zda budu vůbec startovat.</i>
-------------	---

nr Subfunktor `nr` mají všechna ostatní doplnění s funktorem `TWEN`, která nejsou realizována žádnou z výše uvedených forem.

6.13.2. Atribut pro význam „stavu“

Pro přesnější popis významu některých doplnění byl zaveden specifický atribut pro význam stavu: `is_state`. Atribut `is_state` náleží všem uzlům s funktory pro volná doplnění; na rozdíl od výše popsaných skupin subfunktorů, které se stanovují vždy jen pro jeden konkrétní funktor.

Sloveso *být*, ale i slovesa plnovýznamová a substantiva bývají rozvíjena celou řadou předložkových doplnění, která mají obecně význam stavu. Společně s řídicím slovesem vyjadřují významy „nacházení se v nějakém stavu“ nebo „dostávání se do nějakého stavu“. Například:

Pacient byl při smyslech.

Upadl do nesnázi.

člověk ve špatné náladě

Žádný z existujících nabídek funktorů pro volná doplnění není s to vystihnout přesně význam těchto doplnění. Zavedení nového funktoru by nevyřešilo situaci vyčerpávajícím způsobem. Sémantických diferencí v rámci tohoto obecného významu stavu je velmi mnoho. Při zavedení nového funktoru by pak bylo třeba pracovat s celou řadou dalších subfunktorů. Je proto nutné tento typ volného doplnění nejprve prozkoumat z různých hledisek:

- z hlediska ustálenosti předložkových výrazů,
- z hlediska uplatnění distinkce +/-.

Srov.:

- *Je v provozu.*
- *Je mimo provoz.*
- *Je na řadě.*
- *Není na řadě.*
- *Pacient byl při smyslech.*
- *Pacient byl v bezvědomí.*
- *Má před operací.*
- *Je po operaci.*

V prozatímním řešení přiřazujeme předložkovému doplnění s významem stavu funktor významově nejbližší (nejčastěji `LOC`, `TWHEN`, `MANN`) a zavádíme atribut `is_state` s hodnotami 0, 1. Ta doplnění, která mají význam stavu, mají v tomto atributu vyplněnou hodnotu 1 (viz i 6.3 – „Hodnoty atributu `is_state`“).

Tabulka 6.3. Hodnoty atributu `is_state`

0	uzel reprezentuje doplnění, které nemá význam stavu
1	uzel reprezentuje doplnění s významem stavu, který nelze postihnout přiřazeným funktorem a jeho subfunktory

Příklady:

Je v krizi.LOC [is_state=1]

Byl po operaci.TWHEN [is_state=1]

člověk ve špatné náladě.RSTR [is_state=1]

Zůstal na živu.MANN [is_state=1]

Upadl do nesnázi.DIR3 [is_state=1]

Doplnění s obecným významem stavu mohou být i valenční. K tomu viz 5.2.3.1.6 – „Valenční doplnění s významem „stavu““.

Kapitola 7. Specifické syntaktické konstrukce

V této kapitole popisujeme pravidla anotace takových syntaktických konstrukcí, jejichž anotace není pokryta základními pravidly uvedenými zejména v kapitole 5 – „*Struktura reprezentace věty*“. Jedná se o pravidla anotace konstrukcí s významem srovnání, omezení, pravidla anotace názvů, adres aj. Pro zachycení významu těchto specifických konstrukcí jsou často zavedeny další atributy, další zástupná t-lemata i další dílčí omezení na strukturu tektogramatického stromu.

Jednotlivé sekce mají různý charakter: první sekce obsahuje vodítka pro určování syntaktické (a sémantické) slovnědruhové platnosti zejména zájmen a číslovek. Následující sekce zpracovávají vždy co nejkompaktněji určitý typ syntaktické konstrukce (vymezený sémanticky, podle slovního druhu). Sekce popisují zejména rozdíly v anotaci u různých podtypů dané konstrukce. Na konci kapitoly je zařazeno několik sekcí, které shrnují pravidla anotace pro určitou skupinu výrazů (číslovky, spojky, interpunkce), která jsou jinak uvedena na různých místech celého manuálu. Poslední sekce uvádí specifická pravidla pro zachycení částí textů označených grafickými symboly (zejména uvozovkami).

7.1. Rozhodování mezi substantivem a adjektivem

V této sekci popisujeme pravidla přijatá pro rozhodování o tom, zda nějaký výraz (vyjádřený v povrchové podobě věty) považovat za syntaktické substantivum, nebo za syntaktické adjektivum. Určení slovnědruhové platnosti výrazu je důležité zejména v případech potenciální elipsy řídicího substantiva (viz 5.12.1.2 – „Elipsa řídicího substantiva“).

Vztah syntaktických substantiv a adjektiv k sémantickým substantivům a adjektivům (zachycených gramatémem *sempos*) viz 4.2 – „Sémantické slovní druhy“.

7.1.1. Substantivizovaná adjektiva

U některých formálně adjektivních slov předpokládáme substantivní funkci (proces substantivizace adjektiv). Jsou to například:

- *bytná, hajný, hostinský, (nad)lesní, pokladní, pokojská, ponocný, vrchní, výčepní, účetní.*
- *Novákovi(c), Černých.*
- *krušovické, plzeňské, hovězí, telecí, vepřová, žitná.*
- *cestovné, nemocenská, odlučné, odstupné, výkupné, výpalné, kapesné, taneční, stravné.*
- *cestující, hladový, kolemjdoucí, malomocný, nemocný, neslyšící, obžalovaný, odsouzený, podezřelý, postižený, pracující, přednášející, příbuzný, raněný, studující, vedoucí, věřící, závislý (na drogách), žalovaný.*
- adjektiva ve frazeologických spojeních: *byl v úzkých, platil hotovými, přišel s veselou, tál do živého, s dobrou se potázal.*

Jde o otevřenou třídu slov. Seznam není úplný.

Uzel reprezentující substantivizované adjektivum má funktor podle pozice ve větné struktuře. (V tektogramatickém stromě není u těchto substantivizovaných adjektiv zachycena elipsa řídicího substantiva.)

Pozor! Superlativy se za substantivizovaná adjektiva se nepovažují. Ve větách jako *Budou tam jen nejlepší*. je superlativ *nejlepší* syntaktickým adjektivem. V tektogramatickém stromě bude zachycena elipsa řídicího substantiva (viz 5.12.1.2 – „Elipsa řídicího substantiva“).

7.1.2. Zájmena ve funkci syntaktického adjektiva nebo substantiva

K rozdělení zájmen mezi syntaktická (a tedy i sémantická) substantiva a adjektiva viz 4.2 – „Sémantické slovní druhy“. Zde uvádíme pravidla pro určení syntaktické slovnědruhové platnosti u ukazovacích zájmen *ten* (*ta*, *to*) a *takový*, u zájmen *který* a *jaký* a u přivlastňovacích zájmen.

Zájmeno „ten“. Zájmeno *ten* (*ta*, *to*) má buď platnost syntaktického substantiva, nebo syntaktického adjektiva, a to podle následujících pravidel:

- **zájmeno „ten“ jako syntaktické substantivum.**

Jako syntaktické substantivum chápeme zájmeno *ten* v následujících pozicích:

- **samostatně stojící zájmeno „ten“.**

Stojí-li v povrchové podobě věty zájmeno *ten* samostatně (bez potenciálního řídicího substantiva) a alternuje-li se zájmeny *on / onen*, považujeme jej za syntaktické substantivum. Záměna za zájmeno *on* je přirozenější u životných tvarů, ale princip v zásadě platí i u neživotných.

Uzel reprezentující zájmeno *ten* má funktor podle pozice ve větě struktuře.

Příklady:

Mluvil jsem s kolegy a ti.ACT mají stejný názor. [sempos = n.pron.def.demon] obr. 7.1

Byl jsem u náměstka a ten.ACT od nás nic požaduje. [sempos = n.pron.def.demon]

Potkal jsem vašeho syna. Ten.ACT vypadal smutně. [sempos = n.pron.def.demon]

Znám vaše rodiče. Ti.ACT mají pěkný domek. [sempos = n.pron.def.demon]

Koupil dědečkovi nové pantofle. Ty.ACT vypadaly pěkně. [sempos = n.pron.def.demon]

Ze stolu spadl ten.ACT , který byl na kraji. [sempos = n.pron.def.demon]

Těm.ADDR , kteří nepřišli, nedám zápočet. [sempos = n.pron.def.demon]

Poskytněte pomoc těm.ADDR , kteří to potřebují. [sempos = n.pron.def.demon]

Stavby se odlišovaly od těch.PAT , u jejichž zrodu stála avantgarda. [sempos = n.pron.def.demon]

- **zájmeno „ten“ + adjektivum.**

Stojí-li v povrchové podobě věty zájmeno *ten* před adjektivem (které není substantivizované; viz 7.1.1 – „Substantivizovaná adjektiva“), považujeme jej za syntaktické substantivum.

Uzel reprezentující adjektivum má funktor RSTR a závisí na uzlu reprezentujícím zájmeno *ten*.

Příklady:

První úloha je snadná, ta.ACT druhá.RSTR je obtížná. [sempos = n.pron.def.demon] obr. 7.2

*Ty modré pantofle jsou hezčí než ty.*ACT *zelené.*RSTR. *Nejhezčí jsou ale ty.*ACT *červené.*RSTR
[sempos = n.pron.def.demon]

*Rovnal knihy na policičku: dozadu dával ty.*PAT *vázané.*RSTR, *dopředu ty.*PAT *lepené.*RSTR
[sempos = n.pron.def.demon]

*Vezmi si s sebou jen to.*PAT *nejnutnější.*RSTR [sempos = n.pron.def.demon]

- **zájmeno „ten“ jako syntaktické adjektivum.**

Jako syntaktické adjektivum chápeme zájmeno *ten* v následující pozici:

- **zájmeno „ten“ + substantivum.**

Stojí-li v povrchové podobě věty zájmeno *ten* před syntaktickým substantivem (tj. i před substantivizovaným adjektivem, číslovkou nebo zájmenem v platnosti substantiva), považujeme jej za syntaktické adjektivum.

Uzel reprezentující zájmeno *ten* má funktor RSTR a závisí na uzlu reprezentujícím následující substantivum.

Příklady:

*Poskytl pomoc těm.*RSTR *Polkám.*ADDR, *které to potřebovaly.* [sempos = adj.pron.def.demon] obr. 7.3

*Chceme splnit sny těm.*RSTR *druhým.*ADDR [sempos = adj.pron.def.demon] obr. 7.4

*Ti.*RSTR *tvoji rodiče.*ACT *mají pěkný domek.* [sempos = adj.pron.def.demon]

*Ty.*RSTR *modré pantofle.*ACT *jsou hezké.* [sempos = adj.pron.def.demon]

*Do nemocnice přijali jen toho.*RSTR *raněného.*PAT [sempos = adj.pron.def.demon]

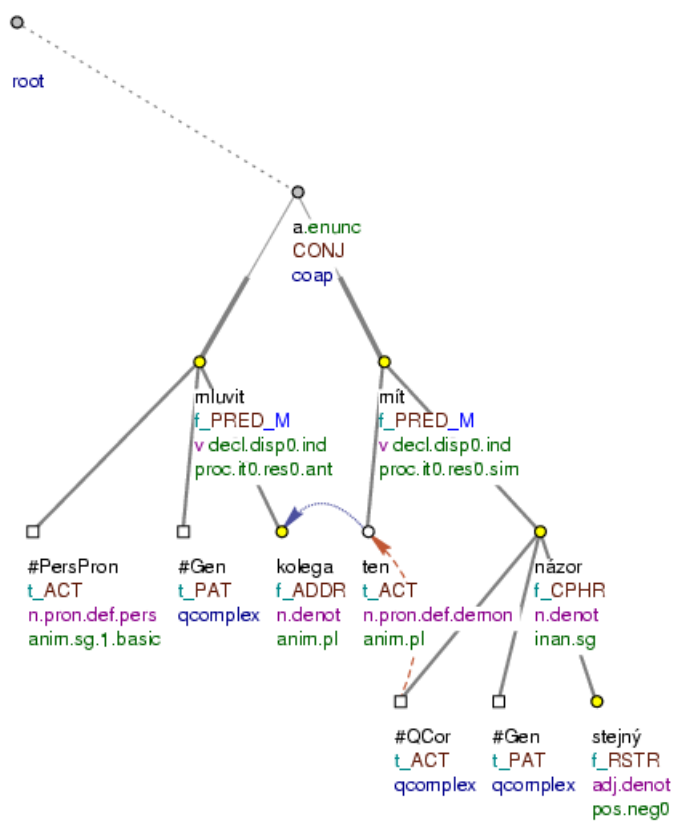
*Ti.*RSTR *dva.*ACT *jsou líní.* [sempos = adj.pron.def.demon]

*Ti.*RSTR *všichni.*ACT *tu chtějí zůstat.* [sempos = adj.pron.def.demon]

Ke koreferenci u zájmena *ten* viz 8.3 – „Textová koreference“ a 8.5.2.3 – „Nezaznačení textové koreference u zájmena „ten“ s platností substantiva“.

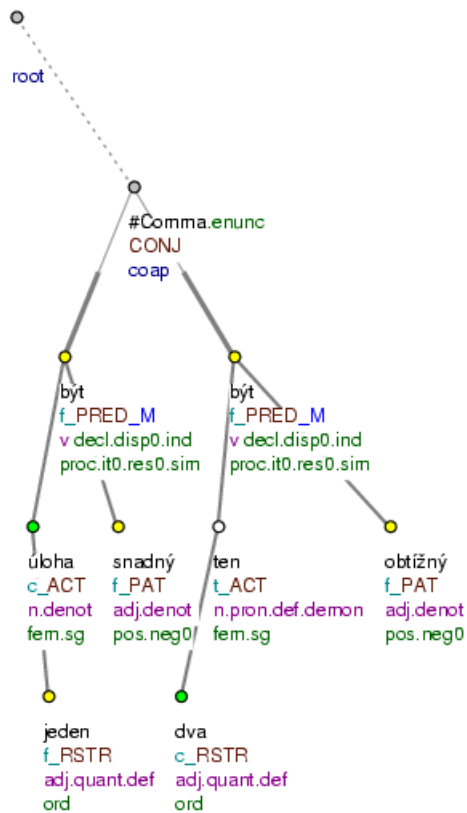
K zájmenu *ten* ve funkci odkazovacího slova viz 5.5.3.1 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten““.

Obrázek 7.1. Zájmeno „ten“ jako syntaktické substantivum

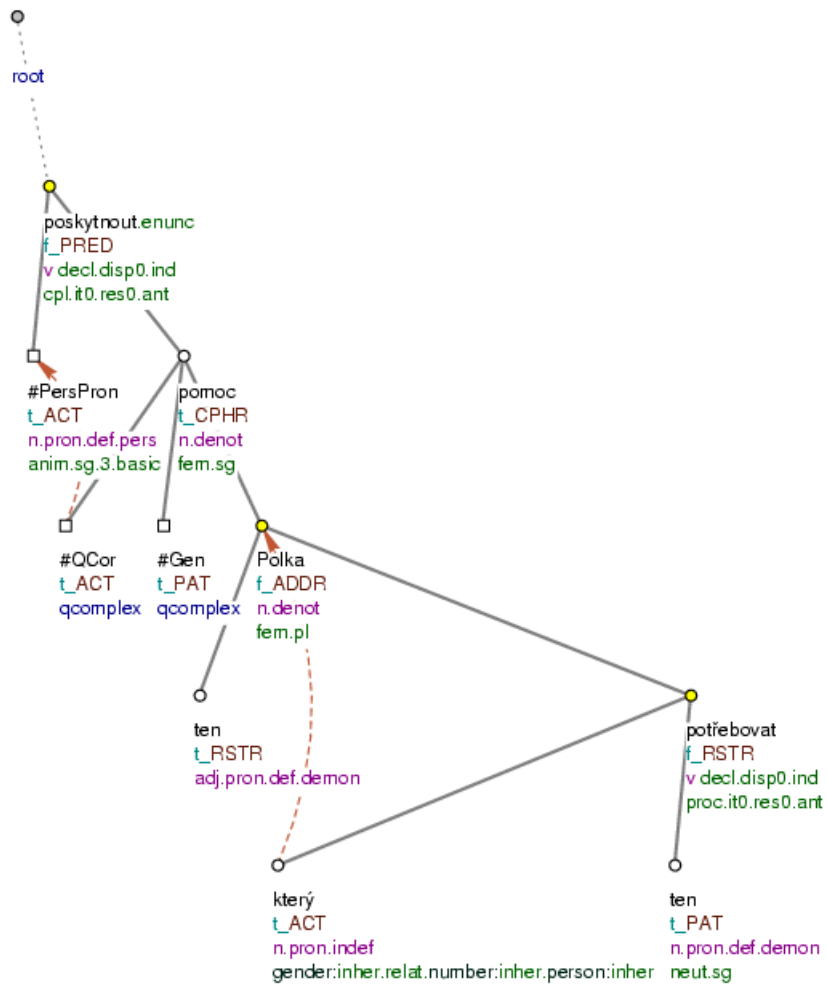
Mluvil jsem s kolegy a ti mají stejný názor.

Obrázek 7.2. Zájmeno „ten“ jako syntaktické substantivum

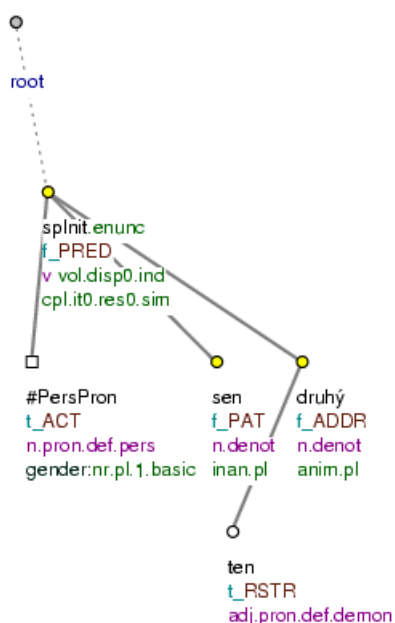
První úloha je snadná, ta druhá je obtížná.

Obrázek 7.3. Zájmeno „ten“ jako syntaktické adjektivum

Poskytl pomoc těm Polkám, které to potřebovaly.

Obrázek 7.4. Zájmeno „ten“ jako syntaktické adjektivum

Chceme splnit sny těm druhým.

Zájmeno „takový“. U zájmena *takový*, které stojí v povrchové podobě věty samostatně (bez potenciálního řídicího substantiva), určujeme platnost syntaktického substantiva a adjektiva na základě aktuálního kontextu a významu.

Srovnej:

- *Jsou tací.ACT, kteří rádi hladovějí.RSTR*

Zájmeno *takový* interpretujeme jako syntaktické substantivum.

- *Máme hodně věcí, ale <takové> {věc.PAT}, které potřebujeme.RSTR, nemáme.*

Zájmeno *takový* interpretujeme jako syntaktické adjektivum. V tektogramatickém stromě bude zachycena elipsa řídicího substantiva (viz 5.12.1.2 – „Elipsa řídicího substantiva“).

Stojí-li zájmeno *takový* v povrchové podobě věty před syntaktickým substantivem (tj. i před substantivizovaným adjektivem, číslovkou nebo zájmenem v platnosti substantiva), považujeme jej vždy za syntaktické adjektivum.

K zájmenu *takový* ve funkci odkazovacího slova viz 5.5.3.2 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „takový““.

!!! V atributu *sempos* je u uzlu reprezentujícího výraz *takový* vždy hodnota *adj.pron.def.demon*. Rozlišení na sémantická substantiva a adjektiva nebylo zatím provedeno. Viz k tomu i 4.6.2.2 – „Určitá pronominální sémantická adjektiva ukazovací“.

Vztažná zájmena „který“ a „jaký“. Vztažná zájmena *který* a *jaký* hodnotíme podle toho, zda připojují vztažnou klauzi, nebo obsahovou klauzi (k tomu viz 5.5.2 – „Obsahové vs. vztažné klauze“) buď jako syntaktická, a tedy i sémantická substantiva, nebo jako syntaktická, a tedy i sémantická adjektiva (viz i 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“ a 4.6.2.3 – „Neurčitá pronominální sémantická adjektiva“):

- **zájmena „který“ a „jaký“ jako syntaktická substantiva.**

Pokud vztažné zájmeno *který* nebo *jaký* zastupuje v závislé klauzi jméno, které je závislou klauzí rozvíjeno (tj. připojuje vztažnou klauzi), považujeme jej za syntaktické (a tedy i sémantické) substantivum.

Uzel reprezentující zájmeno *který* nebo *jaký* má funktor podle své závislosti na řídicím slovese vztažné klauze.

Příklady:

Karel dostal knihu, jakou/kterou.PAT si přál.RSTR [sempos=n.pron.indef] obr. 7.5

Přidělili nám vedoucího, který/jaký.ACT se jim hodil.RSTR [sempos=n.pron.indef] obr. 7.6

Vedoucí, jakého/kterého.PAT nám přiděli.RSTR, nestojí za nic. [sempos=n.pron.indef] obr. 7.7

Informace, která.ACT je.RSTR nejdůležitější, nesmí být zapomenuta. [sempos=n.pron.indef]

- **zájmena „který“ a „jaký“ jako syntaktická adjektiva.**

V konstrukcích, ve kterých zájmeno *který* nebo *jaký* připojuje obsahovou klauzi, jsou zájmena *který* a *jaký* považována za syntaktická (a tedy i sémantická) adjektiva.

Uzel reprezentující zájmeno *který* nebo *jaký* závisí na uzlu pro řídicí substantivum a má funktor RSTR. Není-li řídicí jméno v povrchové podobě věty přítomno, je v tektogramatickém stromu zachycena elipsa řídicího substantiva podle pravidel v 5.12.1.2 – „Elipsa řídicího substantiva“.

Příklady:

Otázka, jakou/kterou.RSTR knihu.PAT si přejete.PAT, nezazněla. [sempos=adj.pron.indef] obr. 7.8

(Přeje si knihu.) Vim, kterou/jakou.RSTR {knihu.PAT} si přeje.PAT [sempos=adj.pron.indef] obr. 7.9

Informace, která.RSTR {#EmpNoun.ACT} je.PAT nejdůležitější, nesmí být zapomenuta. [sempos=adj.pron.indef]

Pozor! Od výše uvedených pravidel se liší anotace konstrukce se zájmenem *jaký* v pozici jmenné části verbonominálního predikátu.

Zájmeno *jaký* tu považujeme za syntaktické (a tedy i sémantické) adjektivum (i přestože připojuje vztažnou klauzi). K uzlům reprezentujícím adjektiva v pozici jmenné části verbonominálního predikátu se řídicí uzel pro substantivum nedoplňuje, není tedy doplněn ani v konstrukcích se zájmenem *jaký*.

Příklad:

Trh prostě počítá s člověkem, jaký.PAT opravdu je. [sempos=adj.pron.indef] obr. 7.10

Tázací zájmena „který“ a „jaký“. Tázací zájmena *který* a *jaký* považujeme za syntaktická (a tedy i sémantická) adjektiva.

Uzel reprezentující tázací zájmeno *který* nebo *jaký* závisí na uzlu reprezentujícím substantivum a má funktor RSTR. Není-li řídicí substantivum v povrchové podobě věty přítomno, je v tektogramatickém stromu zachycena elipsa řídicího substantiva podle pravidel uvedených v 5.12.1.2 – „Elipsa řídicího substantiva“.

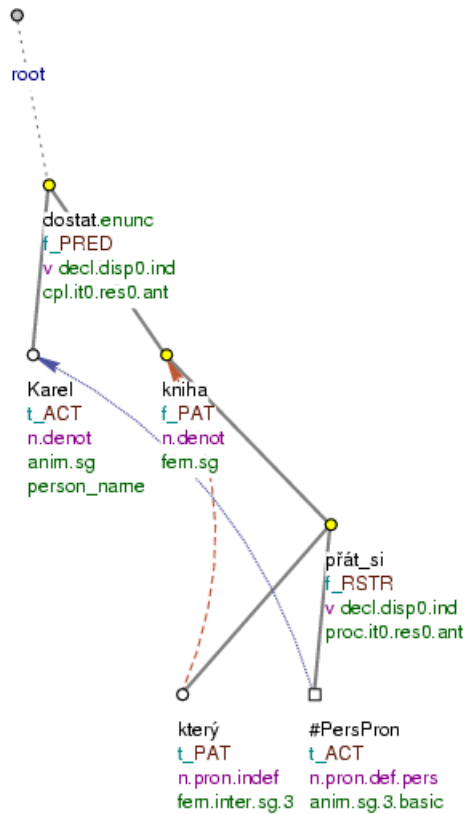
Příklady:

(Přál bych si obrázek.) A který.RSTR {obrázek.PAT} si přeješ? [sempos=adj.pron.indef] obr. 7.11

Jaký.RSTR si přeješ obrázek? [sempos=adj.pron.indef]

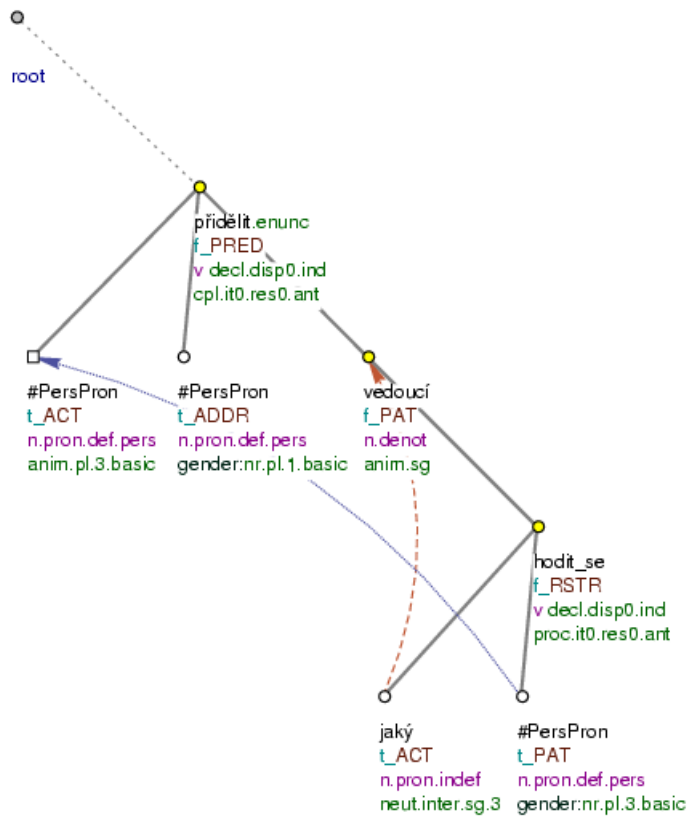
Který.RSTR obrázek jsi dostal? [sempos=adj.pron.indef]

Obrázek 7.5. Zájmeno „který“ jako syntaktické substantivum

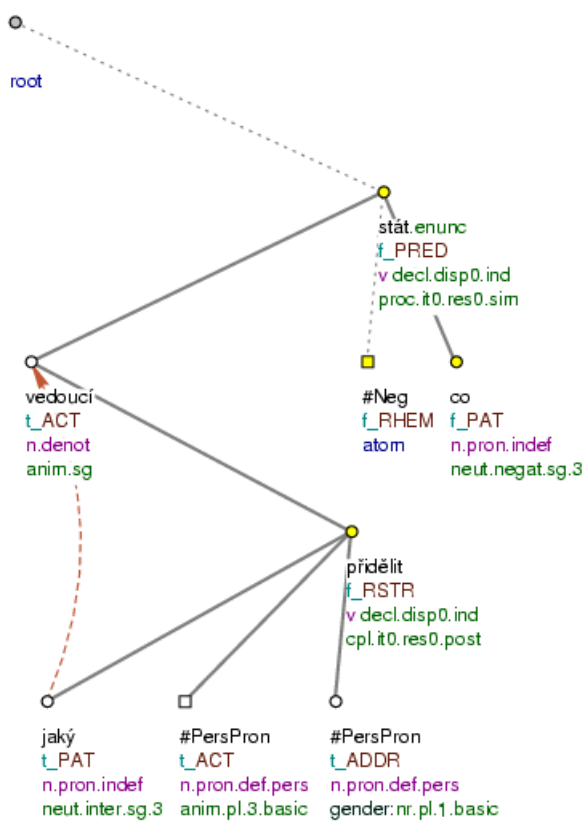
Karel dostal knihu, kterou si přál.

Obrázek 7.6. Zájmeno „jaký“ jako syntaktické substantivum

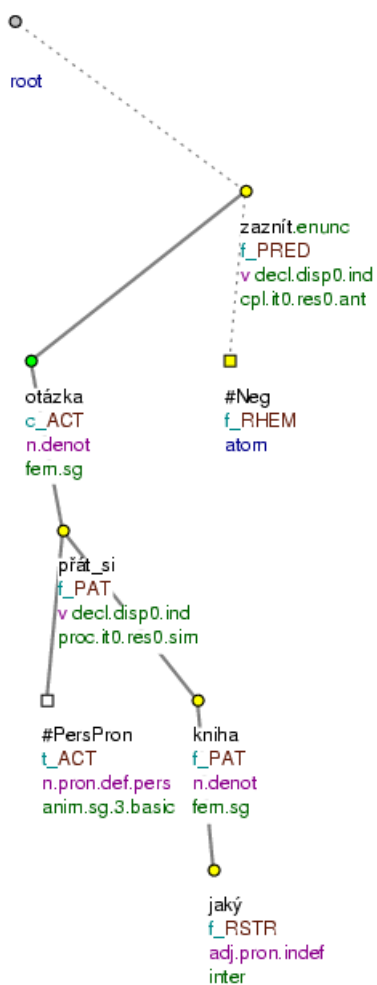
Přidělili nám vedoucího, jaký se jim hodil.

Obrázek 7.7. Zájmeno „jaký“ jako syntaktické substantivum

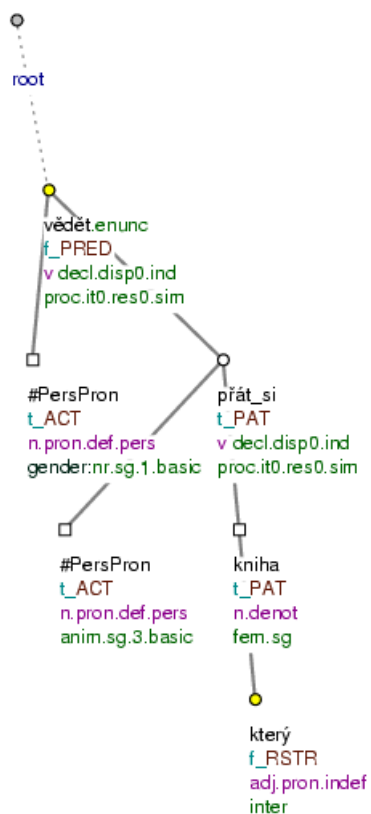
Vedoucí, jakého nám přidělí, nestojí za nic.

Obrázek 7.8. Zájmeno „jaký“ jako syntaktické adjektivum

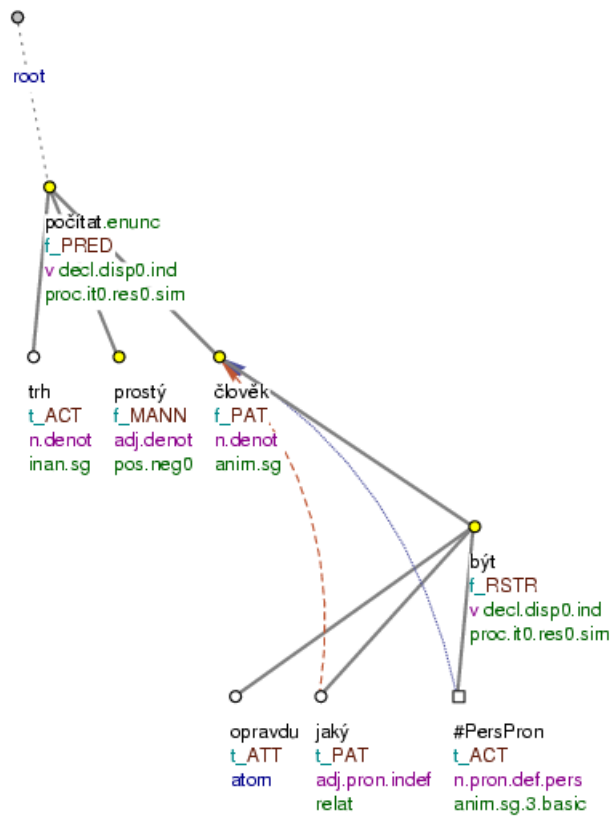
Otázka, jakou knihu si přeje, nezazněla.

Obrázek 7.9. Zájmeno „který“ jako syntaktické adjektivum

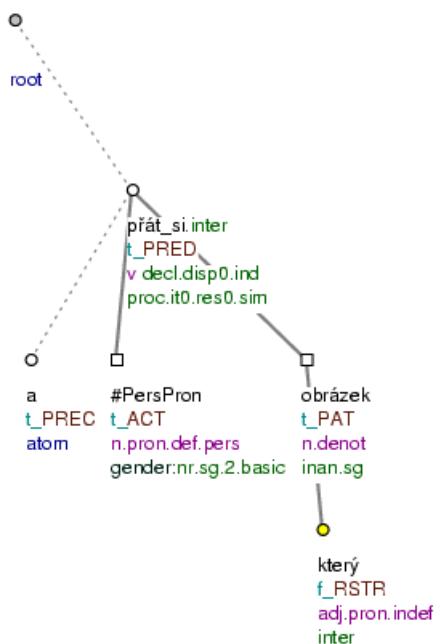
(Přeje si knihu.) Vím, kterou si přeje.

Obrázek 7.10. Zájmeno „jaký“ jako syntaktické adjektivum

Trh prostě počítá s člověkem, jaký opravdu je.

Obrázek 7.11. Zájmeno „který“ jako syntaktické adjektivum

(Přál bych si obrázek.) A který si přeješ?

Zájmena přivlastňovací. Zájmena přivlastňovací považujeme ve všech případech za syntaktická adjektiva kromě případů jako *Pojedeme k našim.* nebo *Jak se mají vaši?*, kde přivlastňovací zájmena *naši* a *vaši* mají platnost syntaktického substantiva.

7.1.3. Číslovky ve funkci syntaktického adjektiva nebo substantiva

K rozdělení číslovek mezi syntaktická (a tedy i sémantická) substantiva a adjektiva viz 4.2 – „Sémantické slovní druhy“.

Pravidla anotace čísel číslovek včetně určování jejich syntaktické slovnědruhové platnosti jsou souhrnně popsána v 7.10 – „Čísla a číslovky“.

7.2. Konstrukce se slovesem „být“

Tato sekce podává souhrnně pravidla anotace konstrukcí se slovesem *být*.

7.2.1. Typy konstrukcí se slovesem „být“

U slovesa *být* rozlišujeme:

- „být“ existenční (viz 7.2.1.1 – „„Být“ existenční“),
- „být“ zástupné (viz 7.2.1.2 – „„Být“ zástupné“),
- „být“ sponové (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“),
- „být“ frazeologické (viz 7.2.1.4 – „„Být“ frazeologické (slovesný frazém)“).

O *být* v jednočlenných konstrukcích pojednáváme zvlášť (viz 7.2.1.5 – „Být“ v jednočlenných konstrukcích“).

7.2.1.1. „Být“ existenční

Jako *být* existenční označujeme sloveso *být* ve významu „něco je/není, ne/existuje“.

Valence existenčního „být“. Ve valenčním rámci existenčního „být“ je pouze aktor. Případná volná doplnění nejsou u tohoto „být“ obligatorní.

„Být“ existenční vyjadřuje dva významy:

- prostou existenci/neexistenci nějakého děje nebo stavu.

Příklady:

Strašidla.ACT na světě nejsou. obr. 7.12

*Není tu žádných chyb.*ACT

*Není co dělat.*ACT

*Kdysi tu bylo na tisíce.*ACT *druhů.*

*Je pět hodin.*ACT

*Je poledne.*ACT

*Není doba.*ACT *na to dělat si legraci.*

- konec trvání nějakého děje nebo stavu.

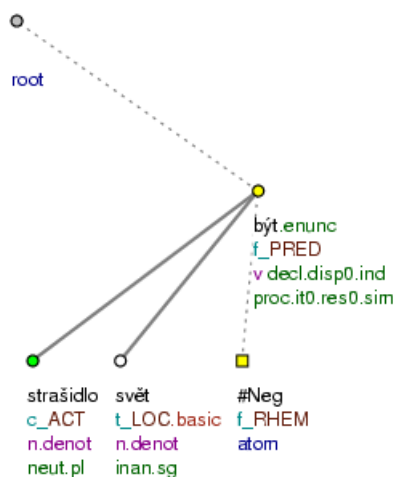
Příklady:

*Je po zábavě.*ACT

*Při nedostatku motivace je po snaze.*ACT

!!! Z důvodu zjednodušení anotace byl prozatím valenční rámec pro existenční „být“ ve významu prosté existence/neexistence sloučen s obdobným valenčním rámcem pro zástupné „být“ (viz 7.2.1.2 – „Být“ zástupné“).

Obrázek 7.12. Existenční „být“

Strašidla na světě nejsou.

7.2.1.2. „Být“ zástupné

Být zástupné je sloveso *být* ve spojení s nějakým doplněním, přičemž sloveso *být* tu nemá význam pouhé existence, ale zastupuje nějaké plnovýznamové sloveso, kterým se dá nahradit. Jde zejména o spojení slovesa *být* s jinými pády substantiv a adjektiv než s nominativem a instrumentálem, s předložkovými frázemi a s adverbii.

Valence zástupného „být“. Rozlišujeme dvě základní skupiny zástupných „být“ podle povahy doplnění (jiných než aktor), se kterými se *být* pojí:

- *být* se pojí s doplněními, která mají povahu aktantu.

Jde o případy, kdy doplnění plnovýznamového slovesa, které sloveso *být* zastupuje, mají povahu některých z aktantů. I ve valenčních rámcích zástupného „být“ jsou pak tato doplnění zachycena s funktoři pro aktanty. Srov.:

- *Rukavice.ACT mu.PAT nejsou.*

Sloveso *být* zastupuje v konstrukci plnovýznamová slovesa jako *padnout*, *slušet*, a má proto analogický rámec s aktorem a patientem:

ACT(.1) PAT(.3)

Ne vždy je možné jednoznačně stanovit, které plnovýznamové sloveso v konkrétním případě sloveso *být* zastupuje, pak určujeme valenční rámce intuitivně.

Pozor! V těchto valenčních rámcích slovesa *být* uplatňujeme princip posouvání (viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“).

- *být* se pojí s doplněními, která mají povahu volného doplnění.

Ukazuje se, že po slovese *být* mohou následovat doplnění s významem všech slovesných a některých substantivních funktořů (APP) pro volná doplnění.

Příklady:

Jirka je na zahradě.LOC obr. 7.13

*Úkol byl na pátek.*TOWH

*To je pro mě.*BEN

*Je pozdě.*TWHEN *cokoliv dělat.*

*Vystoupení bude bez ohledu na počasí.*REG

*Zájezd byl prostřednictvím kanceláře.*MEANS

*To bylo schválně.*CAUS

*To bylo o chlupech.*DIFF

*Chaloupka je jako dlaň.*CPR

*Tento nástroj je na stáčení.*AIM *vína.*

*Byli jsme to obhlížet.*INTT

*Zahrada je souseda.*APP

Pozor! Doplnění s významem funktoru ORIG zde považujeme za volné doplnění (podobně jako u substantiv - viz 5.2.3.2.3.2 – „Origo u substantiv“). Srov.:

*Nádobky jsou z plechu.*ORIG

*Z Evy.*ORIG *je lékařka.*

Ne vždy je však možné jednoznačně stanovit, které plnovýznamové sloveso v konkrétním případě sloveso *být* zastupuje, a v důsledku toho odvodit funktor volného doplnění a určit, zda příslušné doplnění je/není obligatorní.

!!! Z tohoto důvodu byl prozatím pro všechna zástupná „být“, která se pojí (jen) s volnými doplněními, stanoven jeden univerzální valenční rámec, který obsahuje pouze aktor (volná doplnění jsou u tohoto rámce uvedena jen jako příklady typických doplnění). Pro zjednodušení anotace byl tento valenční rámec sloučen s obdobným valenčním rámcem pro existenční „být“ ve významu prosté existence/neexistence (viz 7.2.1.1 – „Být“ existenční“).

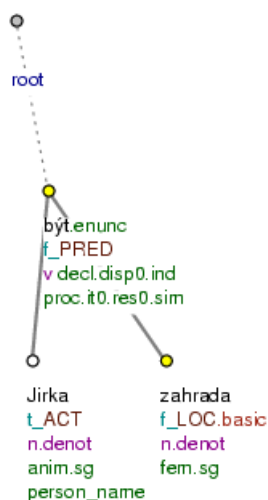
Pozor! Po slovese *být* nacházíme celou řadu volných doplnění s obecným významem „stavu“ (k tomu viz 6.13.2 – „Atribut pro význam „stavu““). Například:

*Byla v jiném stavu.*LOC [is_state=1]

Pozor! Vyskytuje-li se v těchto konstrukcích výraz *to*, *ono* mají uzly reprezentující tyto výrazy funktor INTF; například:

*To.*INTF *k lesu je to.*ACT *daleko.*

Obrázek 7.13. Zástupné „být“

Jirka je na zahradě.

7.2.1.3. „Být“ sponové (verbonominální predikát)

Být sponové je sloveso *být*, které je součástí víceslovného predikátu, který označujeme přívlastkem „verbonominální“.

Verbonominálním predikátem rozumíme spojení slovesa *být* (které ve větě vyjadřuje zejména aktualizací slovesné významy) s nějakým dalším slovem, které nese hlavní lexikální význam celého víceslovného predikátu (k víceslovným predikátům viz 5.9 – „**Víceslovné predikáty**“).

U verbonominálních predikátů rozlišujeme:

- **slovesnou část.**

Slovesnou část verbonominálního predikátu představuje sponové „být“.

- **neslovesnou část.**

Neslovesnou část verbonominálního predikátu představuje sémantické adjektivum nebo substantivum v nominativu nebo instrumentálu. Druhotně může být neslovesná část vyjádřena i genitivem substantiva, infinitivem, závislou klauzí, adverbium nebo i citoslovcem.

Verbonominální predikát vyjadřuje široké pole významů: totožnost aktoru a pacientu, kvalifikaci, klasifikaci a kvantifikaci.

Příklady:

Kočka je savec.PAT obr. 7.14

Lev je králem.PAT zvířat.

Jíst je obřad.PAT

Prohrát není žádnou hanbou.PAT

Je svobodným rozhodnutím.PAT , jestli pojedou.

Jirka je hodný.PAT

*Byli jsme tři.*PAT

*Děti je pět.*PAT

*Chlapců je hromada.*PAT

*To je moc.*PAT

*Památky jsou staršího původu.*PAT

*Muž je vysoké postavy.*PAT

*Je vidět.*PAT *Sněžka.*

*Končit není umřít.*PAT

*Jeho výklad je, že zahrají.*PAT

*To je fuk.*PAT

Pozor! Hranice mezi existenčním a sponovým „být“ je někdy vázána na pořádek slov ve větě. Srov.:

- konstrukce s existenčním „být“:
 - *Je hodně problémů.*ACT
 - *Zlí lidé.*ACT *nejsou.*
- konstrukce se sponovým „být“ (s verbonominálním predikátem):
 - *Problémů.*ACT *je hodně.*PAT
 - *Lidé.*ACT *nejsou zlí.*PAT

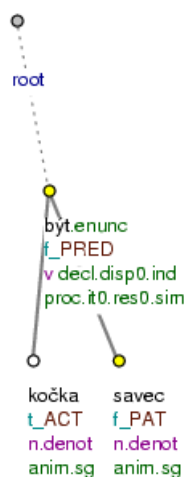
Valence sponového „být“. Sponové „být“ má ve valenčním rámci aktor a patiens. Patiens tu zastupuje široké pole významů, které může verbonominální predikát vyjadřovat.

Zachycení verbonominálního predikátu. Verbonominální predikát zachycujeme v tektogramatickém stromě pomocí dvou uzlů: pomocí uzlu reprezentujícího slovesnou část verbonominálního predikátu a pomocí uzlu reprezentujícího neslovesnou část verbonominálního predikátu. Uzel reprezentující slovesnou část verbonominálního predikátu má funktor podle funkce celého složeného predikátu ve větě struktuře. Uzlu je přiřazen valenční rámec pro sponové „být“. Uzel reprezentující neslovesnou část má funktor PAT a je zachycen jako přímý potomek uzlu pro slovesnou část (srov. obr. 7.14). Sounáležitost obou částí není (vyjma zvoleného valenčního rámce) nijak zvlášť reflektována.

Pozor! Jako jeden verbonominální predikát s koordinací (apozicí) neslovesných částí zachycujeme predikáty jako *být veselý a šťastný; je otcem i dědečkem*. Jde o výjimku, protože u ostatních víceslovných predikátů bylo přijato pravidlo, že závislé části víceslovného predikátu se nekoordinují (či neapouňují), ale jde vždy o souřadné spojení několika víceslovných predikátů (s elipsou řídicí slovesné části).

K elipse víceslovných predikátů viz 5.12.1.1.1 – „Aktuální elipsa řídicího slovesa“.

Obrázek 7.14. Verbonominální predikát

Kočka je savec.

Podtyp kvazimodálních sloves. Jádrem verbonominálních predikátů jsou víceslovné predikáty, v jejichž významu není obsažen modální nebo fázový význam (srov. příklady výše). Jako podtyp verbonominálních predikátů pak chápeme a zachycujeme také kvazimodální slovesa, jejichž slovesná část je tvořena slovesem *být* a jejichž neslovesná část je tvořena substantivem nebo adjektivem s modálním významem (viz i 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“). Například:

být schopný.PAT

být možné.PAT

být povinností.PAT

Pro jádro verbonominálních predikátů i pro podtyp kvazimodálních sloves platí stejná pravidla pro zachycení popsaná výše.

„Být“ + predikativní adverbium. Z verbonominálních predikátů vydělujeme pouze specifický typ kvazimodálních sloves (viz i 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“): spojení slovesa *být* s adverbialními výrazy vyjadřujícími modalitu, postoj, hodnocení. Tyto výrazy se tradičně označují jako predikativní adverbia. Tato spojení neodpovídají výše přijatému vymezení jádra verbonominálních predikátů sémanticky ani formálně, proto je zachycujeme s odlišnými valenčními rámci. Uzlu pro neslovesnou část (adverbium) přiřazujeme již zavedený funktor CPHR (nikoli funktor PAT). Aktor těchto predikátů je primárně realizován infinitivem slovesa.

Příklady:

je nutno.CPHR

je možno.CPHR

je zatěžko.CPHR

je třeba.CPHR

!!! Hodnota gramatému `sempos` (ani morfologický `tag`) není u predikativních adverbií sjednocena na hodnotu adverbia.

Kvazimodální slovesa jsou často víceslovnými predikáty kontroly (viz 8.2.4.4.4 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesné části verbonominálního predikátu“).

7.2.1.4. „Být“ frazeologické (slovesný frazém)

Být frazeologické je sloveso *být*, které představuje řídicí část slovesných frazeologických spojení (viz 5.8 – „Frazémy“).

Jako frazeologické „být“ chápeme spojení slovesa *být* s některými předložkovými skupinami i se samotnými předložkami a další konstrukce s frazeologickým významem.

Příklady:

*Smlouvy jsou pro kočku.*DPHR obr. 7.15

*Obavy nejsou na místě.*DPHR

*Seznamy jsou k máni.*DPHR

*Po práci byly za vodou.*DPHR

*Je na pováženou.*DPHR , *do jaké míry to platí.*

*Nebude na škodu.*DPHR *postupovat pomalu.*

*Je v obraze.*DPHR

Valence frazeologického „být“. V souladu s pravidly pro vytváření valenčních rámců pro frazeologické významy sloves (viz 5.2.2.2 – „Valenční rámce frazémů a složených predikátů“) je pro každý slovesný frazém se slovesem *být* vytvořen zvláštní valenční rámec. Srov.:

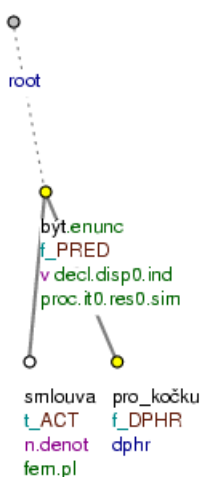
- *Student byl hned v prachu.*DPHR

Valenční rámec tohoto frazeologického významu slovesa *být*:

ACT(.1) DPHR(v-1[prach.S6])

Slovesné frazémy se slovesem *být* jsou v tektogramatickém stromě zachyceny podle základních pravidel anotace frazémů uvedených v 5.8 – „Frazémy“ (srov. obr. 7.15).

Obrázek 7.15. Frazeologické „být“

Smlouvy jsou pro kočku.

7.2.1.5. „Být“ v jednočlenných konstrukcích

Jednočlenné konstrukce se slovesem *být* jsou dvojího typu:

- neosobní konstrukce, které nemají aktor (viz 7.2.1.5.1 – „Neosobní užití slovesa „být““),
- konstrukce „osobního prožívání“ s aktorem v dativu (viz 7.2.1.5.2 – „Konstrukce „osobního prožívání“ s aktorem v dativu“).

7.2.1.5.1. Neosobní užití slovesa „být“

Konstrukce se slovesem *být*, které vyjadřují nějaké přírodní jevy a stavy, vnější okolnosti místní, časové, měrové nebo způsobové, jsou konstrukce, v nichž je *být* užitó neosobně, tj. nemá aktor.

Valenční rámce slovesa *být* tvoří v těchto případech pouze příslušné obligatorní volné doplnění. Srov.:

- *Do odjezdu bylo dlouho.* THL

Valenční rámec pro tento význam slovesa *být*:

THL(*)

Příklady:

Je horko. MANN obr. 7.16

K lesu je daleko. EXT obr. 7.17

Není nejhůře. MANN

Je tam útulno. MANN

Je pod mrakem. MANN

Je na déšť. MANN

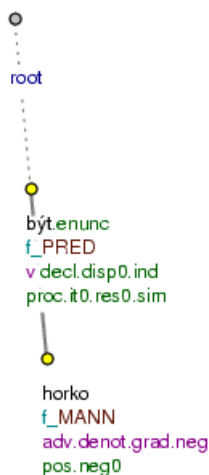
Pozor! Za konstrukce s neosobním užitím slovesa *být*, za konstrukce s nulovým aktorem, považujeme jen ty konstrukce, v nichž jsou přírodní jevy a stavy, vnější okolnosti místní, časové, měrové, nebo způsobové vyjádřeny předložkovými skupinami a adverbii, tedy nikoli substantivy v nominativu. V druhém případě jde o sloveso „být“ existenční (viz 7.2.1.1 – „„Být“ existenční“). Srov.:

- neosobní užití slovesa *být*:
 - *Je veselo.*
 - *Je tu vlhko.*
- „být“ existenční:
 - *Je pět hodin.*
 - *Je poledne.*

Pozor! Vyskytují-li se v těchto konstrukcích výrazy *to*, *ono* mají uzly reprezentující tyto výrazy funktor INTF; například:

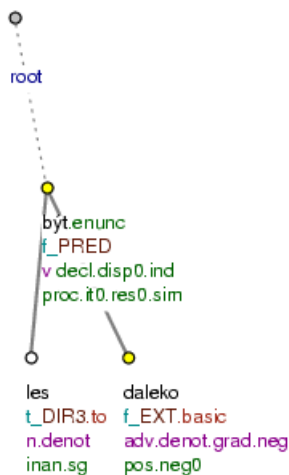
To.INTF je hezky.

Obrázek 7.16. Neosobní užití slovesa „být“

Je horko.

Obrázek 7.17. Neosobní užití slovesa „být“

K lesu je daleko.

7.2.1.5.2. Konstrukce „osobního prožívání“ s aktorem v dativu

Konstrukce se slovesem *být*, které vyjadřují osobní prožívání tělesných nebo duševních stavů, jsou konstrukce, v nichž jméno (zájmeno) v dativu interpretujeme jako aktora, proživatele vyjádřeného tělesného či duševního stavu (viz i 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“).

Ve valenčních rámcích slovesa „být“ je vedle aktoru zapsáno i příslušné obligatorní volné doplnění (zpravidla MANN), které vyjadřuje tělesný nebo duševní stav. Je-li tento tělesný nebo duševní stav vyjádřen substantivem nebo adjektivem (číslovkovým výrazem) je ve valenčním rámci zapsán jako obligatorní patiens. Srov.:

- *Je mu*.ACT *velmi zle*.MANN

Valenční rámec pro tento význam slovesa *být*:

ACT(.3) MANN(*)

Srovnej obr. 7.18.

- *Je mi.ACT deset let.PAT*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *být*:

ACT(.3) PAT(.1)

Srovnej obr. 7.19.

Další příklady:

Je mu.ACT horko.MANN

Je mu.ACT hej.MANN

Je mi.ACT zima.MANN

Je mu.ACT trapně.MANN

Bylo mi.ACT velmi smutno.MANN

Té.ACT není nejhůře.MANN

Pozor! Od konstrukcí s aktorem v dativu u slovesa *být* je třeba odlišit konstrukce jako:

Bylo to.ACT dávno.

Je tomu.ACT dávno.

Je tomu.ACT podobně.

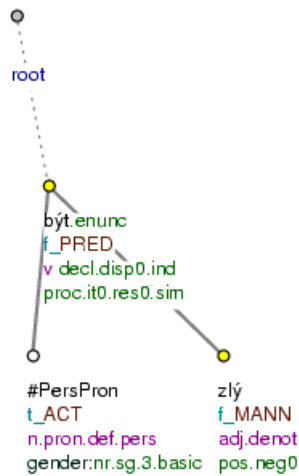
V těchto konstrukcích je sloveso „být“ zástupné. Od konstrukcí „osobního prožívání“ se tyto konstrukce odlišují tím, že jejich aktor není životný a konstrukce nevyjadřují tělesné nebo duševní stavy.

Pozor! Vyskytují-li se v těchto konstrukcích výrazy *to*, *ono* mají uzly reprezentující tyto výrazy funktor INTF; například:

Ono.INTF mu není nejlépe.

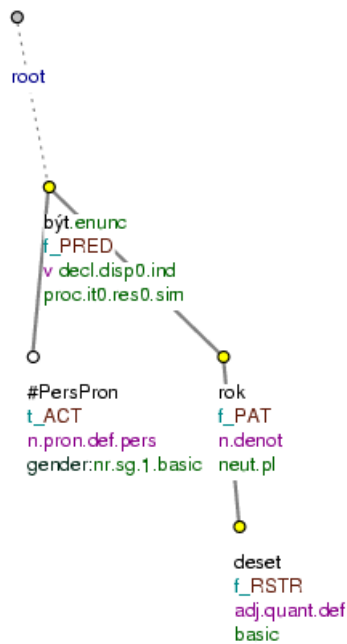
To.INTF je mu zle.

Obrázek 7.18. Konstrukce „osobního prožívání“ s aktorem v dativu

Je mu zle.

Obrázek 7.19. Konstrukce „osobního prožívání“ s aktorem v dativu

Je mi deset let.

7.2.2. Poznámky k některým konstrukcím se slovesem „být“

7.2.2.1. Verbonominální predikát vs. opisné pasivum

Konstrukce s verbonominálním predikátem (viz 7.2.1.3 – „Být“ sponové (verbonominální predikát)) a konstrukce s trpným pasivem není vždy možné jednoznačně odlišit: krátký tvar deverbativního ad-

jektiva je morfolo­gicky totožný s opisným participiem slovesa. Oba typy konstrukcí (s participiem i s krátkým tvarem deverbativního adjektiva) interpretujeme primárně jako opisné pasivum (výjimku viz níže). Rozdíl mezi významem „děje“ a významem „výsledného stavu“ bude zachycen hodnotou gramatému rezultativnosti (*resultative*; viz 4.5.14 – „Gramatém rezultativnosti (*resultative*)“). Srov.:

- *Dům byl.PRED zadlužený.PAT*
Verbonominální predikát (srov. obr. 7.20).
- *Dům byl zadlužen.PRED* [t-lemma=zadlužit; sempos=v]
Opisné pasivum s významem „výsledného stavu“ (srov. obr. 7.21).
- *Dům byl rodinou zadlužen.PRED* [t-lemma=zadlužit; sempos=v]
Opisné pasivum s významem „děje“ (srov. obr. 7.22).

!!! Hodnoty v gramatému rezultativnosti v konstrukcích s opisným pasivem zatím nebyly rozlišovány. V gramatému rezultativnosti je v případech opisného pasiva vždy vyplněna hodnota *res0*.

Poznámka: Při anotaci vycházíme z psaného projevu. Stírání rozdílu mezi oběma typy v mluveném projevu zde nemůže být reflektováno (mluvčí by řekl *Výstava je otevřená*, ale napsal *Výstava je otevřena*).

Výjimka: konstrukce vyjadřující výsledný stav, vyplývající z reflexivně pojatého děje. Pouze konstrukce vyjadřující výsledný stav, vyplývající z reflexivně pojatého děje, zachycujeme jako verbonominální predikát: *být* + krátký tvar deverbativního adjektiva (nikoli jako opisné pasivum). Jedná se o případy, kdy v konstrukci skutečně nelze spatřovat trpně pojatý děj, kdy nelze větu interpretovat jako obsahující všeobecného aktora, protože povrchový subjekt je zároveň i hloubkovým aktorem vyjádřeného děje zaměřeného na sebe sama.

Podle pravidel uvedených v 3.2 – „T-lemma a m-lemma, t-lemma a slovní forma“ mají uzly reprezentující krátké tvary adjektiv t-lemma dlouhého adjektiva.

Srovnej:

- *Prezident je.PRED přesvědčen.PAT* , že vláda neplní své povinnosti. [t-lemma=přesvědčený; sempos=adj.denot]

= *Prezident se přesvědčil, že vláda neplní své povinnosti.*

Konstrukce nemá význam: „někdo přesvědčil prezidenta, že ..“, ale: „prezident přesvědčil sebe sama, že...“ (srov. obr. 7.23).

Další příklady:

Vláda je.PRED připravena.PAT plnit své povinnosti. [t-lemma=připravený; sempos=adj.denot]

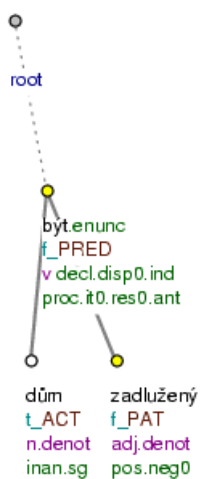
Premiér je.PRED už unaven.PAT [t-lemma=unavený; sempos=adj.denot]

Pavel ještě není.PRED oblečen.PAT [t-lemma=oblečený; sempos=adj.denot]

!!! Rozhodování mezi verbonominálním predikátem a opisným pasivem, respektive mezi krátkým tvarem adjektiva a trpným participiem proběhlo až na tektogramatické rovině. Na morfolo­gické rovině jsou výrazy *přesvědčen*, *unaven*, *připraven* apod. vždy ohodnoceny jako tvary slovesa.

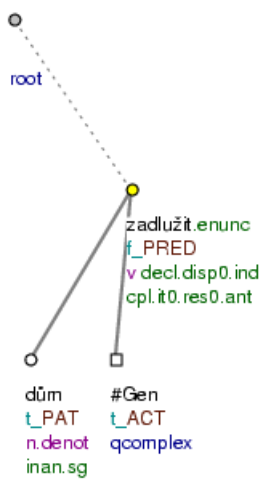
Rozhodování mezi krátkým tvarem adjektiva a trpným participiem se týká i jiných pozic než po slovese *být*; viz 5.5.1.2 – „Závislé participiální konstrukce“.

Obrázek 7.20. Verbonominální predikát

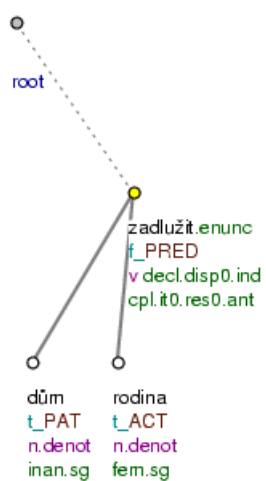
Dům byl zadlužený.

Obrázek 7.21. Opisné pasivum

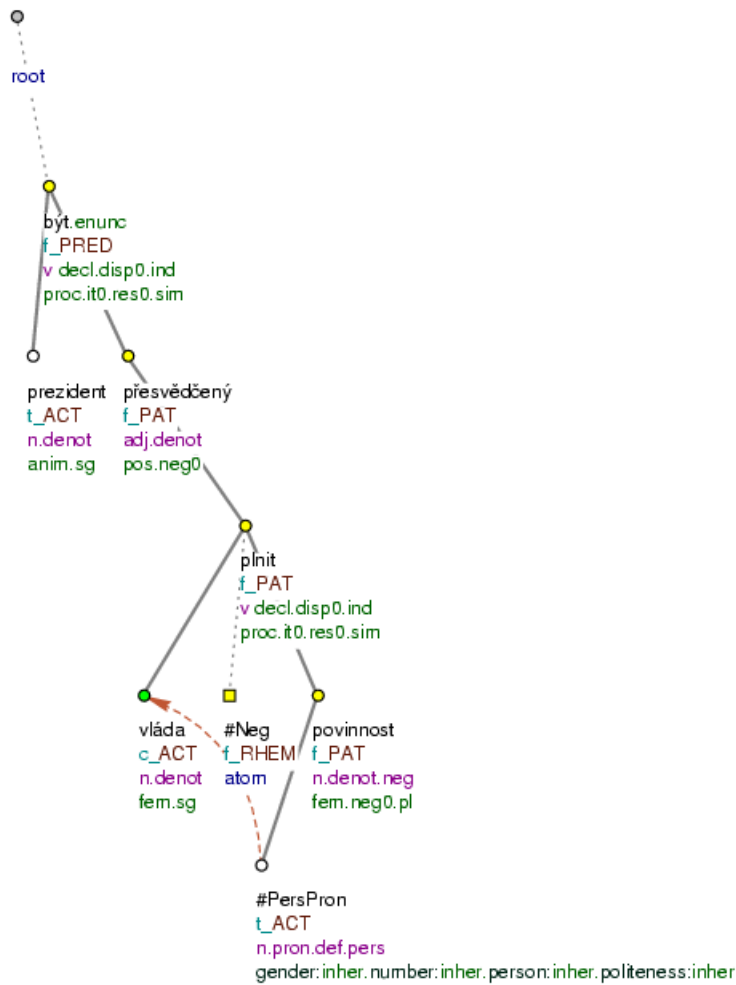
Dům byl zadlužen.

Obrázek 7.22. Opisné pasivum

Dům byl rodinou zadlužen.

Obrázek 7.23. Verbonominální predikát

Prezident je přesvědčen, že vláda neplní své povinnosti.

7.2.2.2. Konstrukce s infinitivem

Infinitiv může být v konstrukcích se slovesem *být* buď aktorem, nebo patientem, nebo i obligatorním volným doplňením.

Infinitiv jako aktor. Konstrukce, v nichž je infinitiv v konstrukci se slovesem *být* aktorem, se vyskytují ve spojení se všemi typy slovesa *být*, s „být“ existenčním, sponovým i zástupným.

- Konstrukce: existenční „být“ + infinitiv v pozici aktora vyjadřuje trvání nějakého stavu, existenci nějaké možnosti.

Příklady:

*Je co číst.*ACT obr. 7.24

*Je komu pomáhat.*ACT

*Je pořád co dělat.*ACT

- V konstrukcích se sponovým „být“, ve verbonominálním predikátu může být infinitiv aktorem, ale i patientem. V pozici aktora je infinitiv zejména u podtypu kvazimodálních sloves (viz 7.2.1.3 – „Být“ sponové (verbonominální predikát)).

Příklady:

*Je mu trapné odejít.*ACT obr. 7.25

*Je marné o tom hovořit.*ACT

*Je možné studovat.*ACT v zahraničí.

- Pravidelně je infinitiv aktorem zejména v konstrukcích *být* + adverbium modální, které zachycujeme jako uzel s funktoem C_{PHR} (viz 7.2.1.3 – „Být“ sponové (verbonominální predikát)).

Příklad:

*Není nutno zdravit.*ACT

- Infinitiv může být aktorem i v konstrukcích se zástupným „být“.

Příklad:

*Ted' je pozdě litovat.*ACT obr. 7.26

Specifickou konstrukcí, ve které je infinitiv v pozici aktora, je konstrukce *být* + infinitiv u sloves smyslového vnímání a poznávání: *slyšet, vidět, cítit, poznat, rozumět*, typ „Je vidět Sněžku“ (viz 7.2.2.4 – „Konstrukce „Je vidět Sněžku/Sněžka““).

Infinitiv jako patiens. Neslovesná (nesponová) část verbonominálního predikátu (viz 7.2.1.3 – „Být“ sponové (verbonominální predikát)) může být vyjádřena i infinitivem.

Příklady:

*Končit není umřít.*PAT obr. 7.26

Je vidět, že se dobře bavíte.

*Je cítit.*PAT síra.

*Je vidět.*PAT Sněžka.

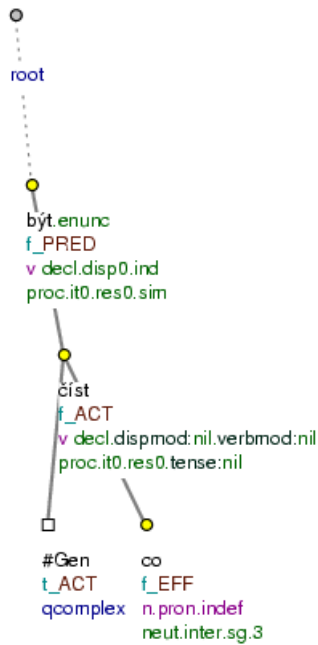
Viz i 7.2.2.4 – „Konstrukce „Je vidět Sněžku/Sněžka““ (konstrukce „Je vidět Sněžku.“).

Infinitiv jako volné doplnění. V konstrukcích se zástupným „být“ může infinitiv stát i v pozici volného doplnění, a to nejčastěji jako INTT.

Příklad:

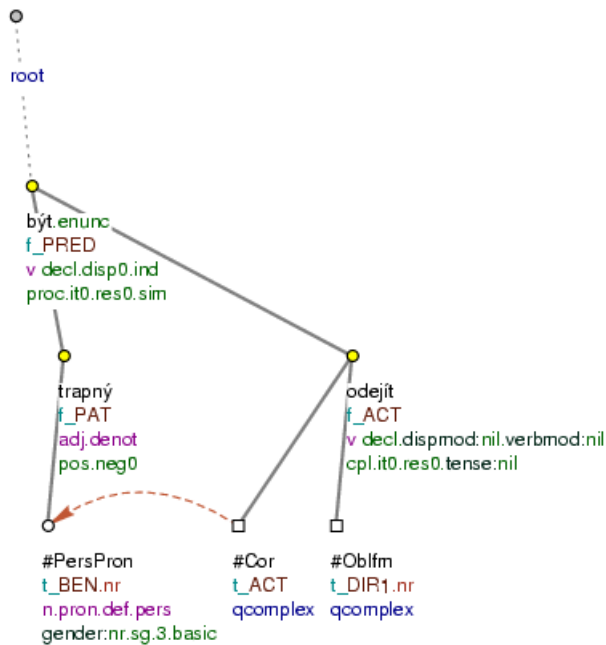
*Byli jsme to obhlížet.*INTT obr. 7.28

Obrázek 7.24. Infinitiv jako aktor v konstrukci se slovesem „být“

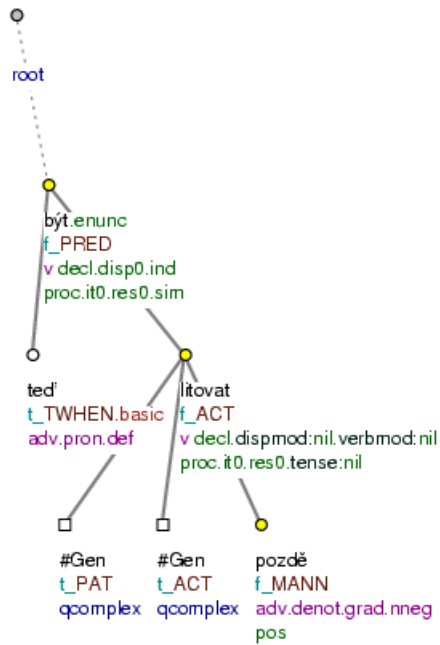
Je co číst.

Obrázek 7.25. Infinitiv jako aktor v konstrukci se slovesem „být“

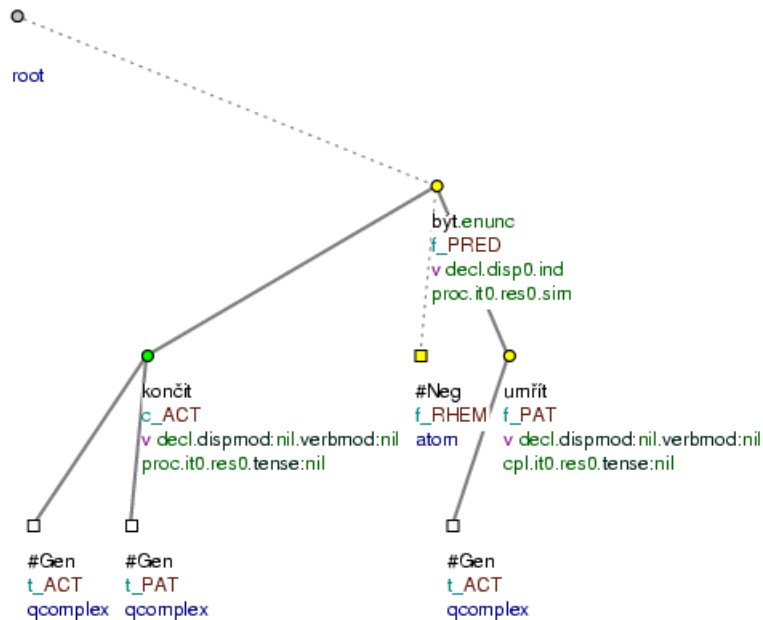
Je mu trapné odejít.

Obrázek 7.26. Infinitiv jako aktor v konstrukci se slovesem „být“

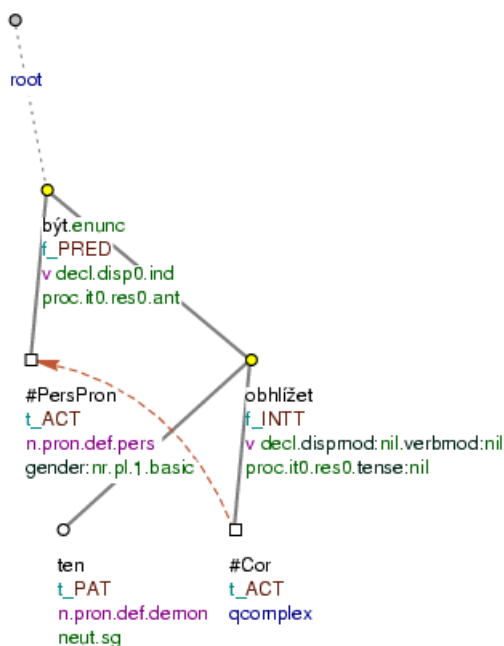
Ted' je pozdě litovat.

Obrázek 7.27. Infinitiv jako patiens v konstrukci se slovesem „být“

Končit není umřít.

Obrázek 7.28. Infinitiv jako volné doplnění v konstrukci se slovesem „být“

Byli jsme to obhlížet.

7.2.2.3. Konstrukce s číslovkovými výrazy

Zachycování konstrukcí s číslovkovými výrazy se liší podle toho, zda číslovka je substantivní, adjektivní, nebo adverbialní povahy (viz o tom 7.10 – „Čísla a číslovky“ a 4.2 – „Sémantické slovní druhy“):

- „být“ + číslovka nebo číslovkový výraz substantivní a adjektivní.

Spojení číslovek a číslovkových výrazů substantivních a adjektivních (sémantických substantiv nebo adjektiv) se slovesem *být* hodnotíme jako verbonominální predikát (viz 7.2.1.3 – „Být“ sponové (verbonominální predikát“). K číslovce adjektivní se v pozici pacientu nedoplňuje uzel pro řídicí substantivum (viz i 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“).

Příklady:

Je to.ACT třetina.PAT dortu. obr. 7.29

To.ACT je kousek.PAT dortu.

Petr.ACT byl první.PAT

Oni.ACT jsou tři.PAT

Bylo to.ACT půl.PAT kilometru.

Je to.ACT třicet metrů.PAT

Cena.ACT je třicet korun.PAT

Jsme si vědomi toho, že pozice pacientu u sponového slovesa „být“ nese zejména v konstrukcích *být* + číslovkový výraz různé významy: totožnost (*To je třetina dortu.*), kvantifikaci (*Cena je 30 Kč.*, *Chlapců je pět.*), kvalifikaci (*Petr byl první.*). Hranice mezi jednotlivými významovými druhy

není vždy jednoznačná, často určuje významový druh verbonominálního predikátu až kontext – i z tohoto důvodu stojí na místě neslovesné části jen sémanticky nevyhraněný patiens.

- „být“ + číslovka nebo číslovkový výraz adverbialní.

Ve spojení číslovek a číslovkových výrazů adverbialní povahy (sémantických adverbii) se slovesem *být* je sloveso „být“ zástupné (viz 7.2.1.2 – „Být“ zástupné“), případně existenční (viz 7.2.1.1 – „Být“ existenční“). Číslovkový výraz je tu volným doplňním.

Příklady:

Kurs.ACT byl dvakrát.THO obr. 7.31

To.ACT je kousek.EXT od města.

Pozor! Číslovky *hodně, dost, moc, málo, mnoho* (a jejich stupňované podoby *více, méně*) jsou ve spojení se slovesem *být* syntaktickými (i sémantickými) adjektivy (viz více 7.10.2.2 – „Číslovkové výrazy „hodně“, „více“, „dost“, „moc“, „málo“, „méně“, „stejně“, „plno““). V konstrukcích se slovesem *být* pak mají jako adjektiva povahu patientu; například:

To.ACT je hodně.PAT obr. 7.30

To.ACT je moc.PAT

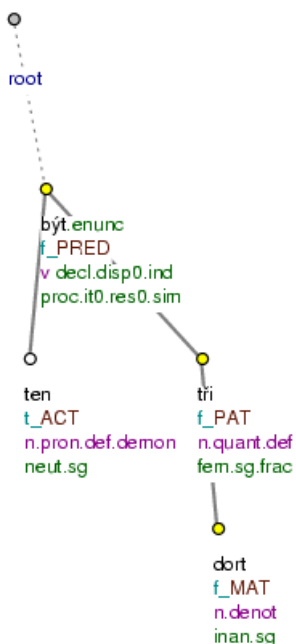
Problémů.ACT je více.PAT

Děvčat.ACT je málo.PAT

Chlapců.ACT je ještě méně.PAT

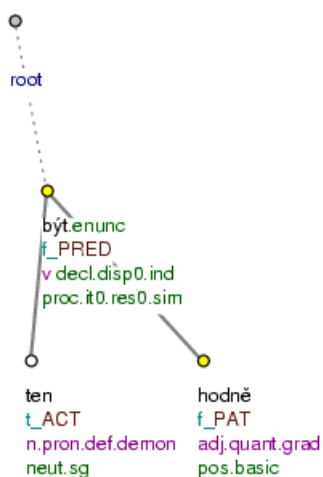
To.ACT je o důvod víc.PAT

Obrázek 7.29. „Být“ + číslovka substantivní nebo adjektivní

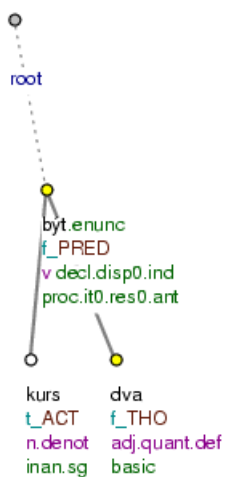
Je to třetina dortu.

Obrázek 7.30. „Být“ + číslovka substantivní nebo adjektivní

To je hodně.

Obrázek 7.31. „Být“ + číslovka adverbální

Kurs byl dvakrát.

7.2.2.4. Konstrukce „Je vidět Sněžku/Sněžka“

Specifickou konstrukcí se slovesem *být* je konstrukce, ve které se sloveso *být* pojí s infinitivem sloves smyslového vnímání a poznávání: *slyšet*, *vidět*, *cítit*, *poznat*, *rozumět*. Předmět vnímání nebo poznávání může být v těchto konstrukcích vyjádřen buď nominativem substantiva, nebo akuzativem; srov.:

- *Je vidět Sněžka.*
- *Je vidět Sněžku.*
- *Je cítit síra.*
- *Je cítit síru.*

Mezi konstrukcemi vidíme významový rozdíl a zachycujeme je odlišně.

Konstrukce „Je vidět Sněžka“. Konstrukce *být* + infinitiv slovesa smyslového vnímání nebo poznávání + nominativ jména interpretujeme na základě modelu:

- *Je vidět Sněžka.* = *Sněžka je viditelná.*

O předmětu vyjádřeném v nominativu se soudí, že je vnímatelný nebo poznatelný.

Spojení *být* + infinitiv tu považujeme za verbonominální predikát (viz 7.2.1.3 – „Být“ sponové (verbonominální predikát“). Jméno v nominativu je aktorem slovesa a infinitiv je jeho patientem.

Příklady:

Je vidět.PAT Sněžka.ACT obr. 7.32

Je slyšet.PAT hudba.ACT

Je znát.PAT změna.ACT

Konstrukce „Je vidět Sněžku“. Konstrukce *být* + infinitiv slovesa smyslového vnímání nebo poznávání + akuzativ jména je konstrukce specifická, analogická konstrukci s predikátem *lze* (srov. obr. 7.34). Na rozdíl od konstrukce s předmětem vnímání nebo poznávání vyjádřeném v nominativu je v této konstrukci přítomný jistý význam modálnosti a zároveň si lze v této konstrukci představit i nějaký subjekt, který vnímá nebo poznává. Konstrukce s předmětem vnímání nebo poznávání tedy interpretujeme na základě modelu:

- *Je vidět Sněžku.* = *Každý člověk může/pro každého je možné vidět Sněžku.*

Slovesu *být* je v těchto konstrukcích přiřazen zvláštní valenční rámec: ACT(.f). Infinitiv chápeme v těchto konstrukcích jako aktor slovesa *být*. Subjekt vnímání nebo poznávání zachycujeme jako volný benefaktor (BEN), který pokud není vyjádřen, se do tektogramatického stromu doplňuje jen z důvodu zachycení gramatických koreferenčních vztahů (viz 8.2.4 – „Kontrola“).

Příklady:

Je vidět.ACT Sněžku. obr. 7.33

Je slyšet.ACT hudbu.

Je znát.ACT změnu.

Konstrukci s předmětem vnímání nebo poznávání v akuzativu považujeme za základní a analogicky podle ní jsou zachyceny případy, kdy pád substantiva není možné určit, nebo kdy předmět vnímání nebo poznávání není vyjádřen vůbec a dále v případech, kdy na místě substantiva stojí závislá klauze, či příslovečné určení.

Příklady:

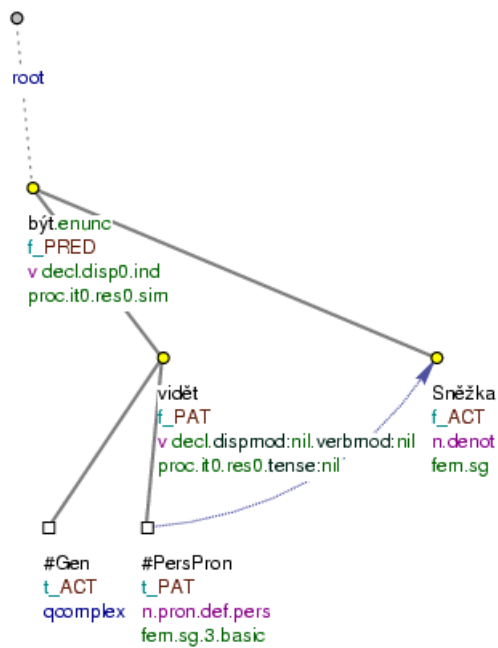
Bylo slyšet.ACT střelení. obr. 7.35

Přednášejícímu nebylo rozumět.ACT obr. 7.36

Je vidět.ACT , že máš pravdu. obr. 7.37

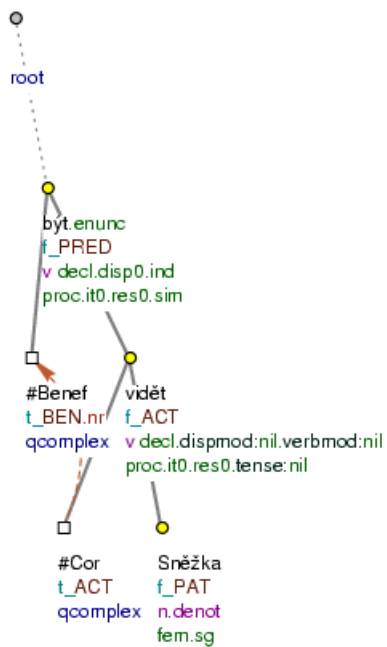
Odsud je vidět.ACT až za hranice. obr. 7.38

Obrázek 7.32. Konstrukce „Je vidět Sněžka“

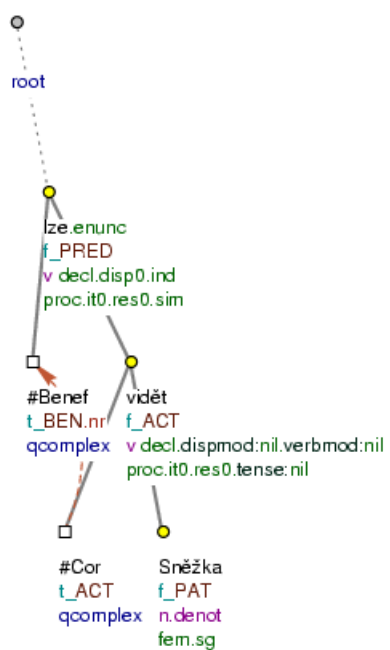
Je vidět Sněžka.

Obrázek 7.33. Konstrukce „Je vidět Sněžku“

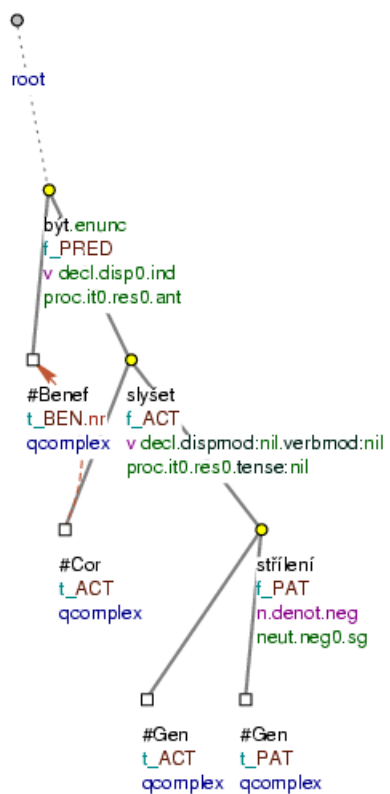
Je vidět Sněžku.

Obrázek 7.34. Konstrukce s predikátem „lze“

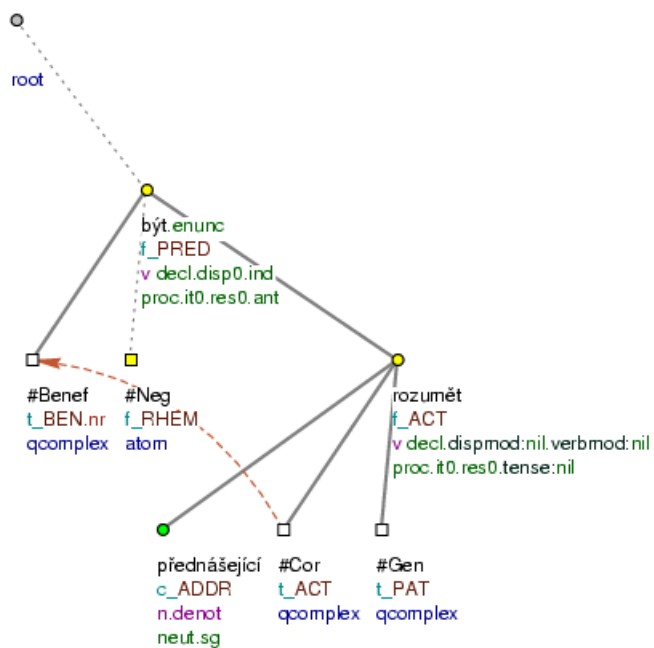
Lze vidět Sněžku.

Obrázek 7.35. Konstrukce „Je vidět Sněžku“

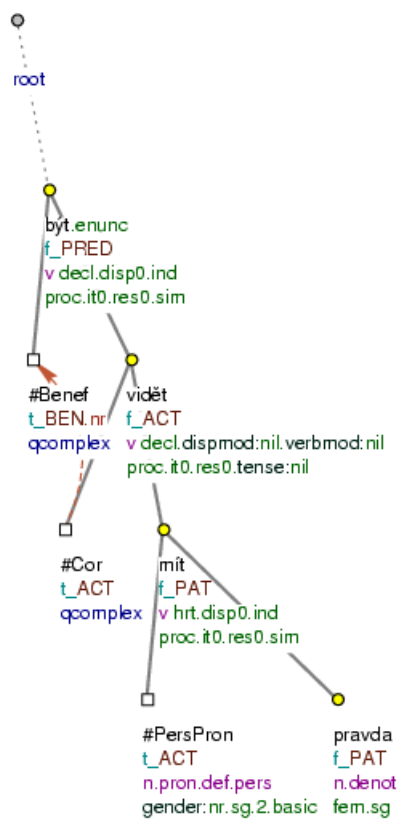
Bylo slyšet střelení.

Obrázek 7.36. Konstrukce „Je vidět Sněžku“

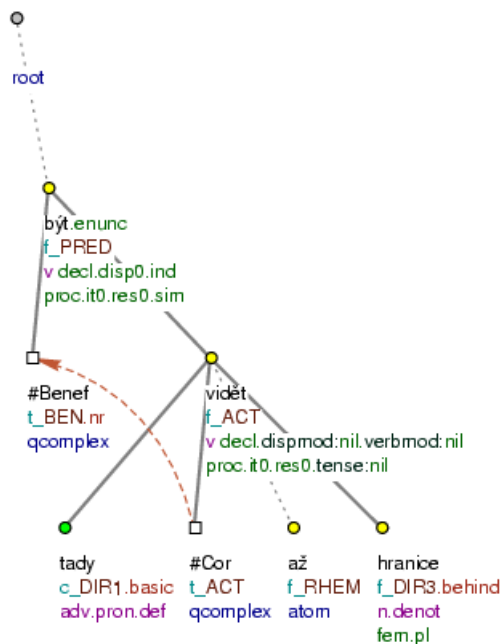
Přednášejícímu nebylo rozumět.

Obrázek 7.37. Konstrukce „Je vidět Sněžku“

Je vidět, že máš pravdu.

Obrázek 7.38. Konstrukce „Je vidět Sněžku“

Odsud je vidět až za hranice.

7.3. Přímá řeč

Přímou řečí rozumíme citované mluvené nebo psané projevy, které nejsou do konstrukcí formálně zapojeny. Cituje se celá primární výpověď včetně časů a gramatických osob. Přímou řečí rozumíme všechny citované výpovědi bez ohledu na to, zda jsou, nebo nejsou graficky označeny.

Kořen podstromu reprezentujícího přímou řeč má v atributu `is_dsp_root` vyplněnou hodnotu 1, a to i tehdy, není-li přímá řeč graficky označena (viz 7.1 – „Hodnoty atributu `is_dsp_root`“).

Tabulka 7.1. Hodnoty atributu `is_dsp_root`

1	uzel je kořenem podstromu reprezentujícího přímou řeč
0	uzel není kořenem podstromu reprezentujícího přímou řeč

Není-li v atributu `is_dsp_root` žádná hodnota vyplněna, předpokládá se hodnota 0.

Pozor! Atribut `is_dsp_root` se vyplňuje u kořene podstromu přímé řeči, nikoli u efektivních kořenů. Tedy v tektogramatickém stromu reprezentujícím větu: *Řekl: Jdi a už se nevracej.* bude atribut `is_dsp_root` vyplněn hodnotou 1 u kořene koordinační struktury, tj. u uzlu pro spojku *a*.

Kořen podstromu reprezentujícího přímou řeč má i vlastní hodnotu v atributu `sentmod` (viz 4.7 – „Atribut `sentmod`“).

Uzly reprezentující výrazy, které jsou součástí graficky označené přímé řeči, mají v atributu `quot/type` hodnotu `dsp` (viz 7.19.1 – „Text v uvozovkách“).

Základní pravidla anotace přímé řeči se liší podle tohoto, zda přímá řeč stojí samostatně, nebo je zapojena do jiné konstrukce uvozovací klauzí:

- **samostatná přímá řeč.**

Stojí-li přímá řeč samostatně (tj. není-li uvozena), anotujeme přímou řeč podle pravidel popsaných v 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“, přímá řeč je tedy zachycena jako slovesná, nebo jako neslovesná klauze.

Příklady:

„*Máme*.PRED *několik set členů*.“ [is_dsp_root=1]

„*Máme*.PRED *několik set členů* *a*.CONJ [is_dsp_root=1] *budeme mít*.PRED *ještě více*.“

„*Pardon*.PARTL “ [is_dsp_root=1]

„*Pardon, neviděl jsem*.PRED *vás*“ [is_dsp_root=1]

„*Hano*.VOCAT !“ [is_dsp_root=1]

„*Rozchod*.DENOM !“ [is_dsp_root=1]

- **závislá přímá řeč (uvozená).**

Uvozenou přímou řeč zachycujeme primárně jako aktant slova (slovesa, substantiva, případně adjektiva) v uvozovací klauzi. Zvláštní pravidla pak platí pro případy, ve kterých přímou řeč nelze zachytit jako aktant žádného slova z uvozovací klauze.

Efektivní kořen závislé přímé řeči. V případě závislé přímé řeči realizované slovesnou nebo nominativní klauzí je funktor aktantu (případně jiný funktor) přiřazen přímo efektivnímu kořenu této nominativní nebo vokativní klauze.

Představuje-li přímou řeč (samostatná) vokativní nebo citoslovečná klauze, je efektivním kořenem přímé řeči uzel pro prázdné sloveso a efektivní kořen citoslovečné nebo vokativní klauze je zachycen jako závislý na tomto doplněném uzlu. Citoslovečné a vokativní klauze jsou tu zachycovány podle pravidel zachycování citoslovečné a vokativní klauze ve spojení se slovesnou klauzí (viz 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“).

Srovnej:

- *Řekl: „Jdu ven.*“

Efektivním kořenem přímé řeči je uzel pro sloveso *jít*.

- *Zavelel: „Rozchod!*“

Efektivním kořenem přímé řeči je uzel pro substantivum *rozchod*.

- *Řekl: „Bez výjimky {#EmpVerb} .*“

Efektivním kořenem přímé řeči bude nově doplněný uzel pro prázdné sloveso. Přímou řeč interpretujeme podle pravidel v 5.4.1 – „Slovesné klauze“ jako slovesnou klauzí.

- *Řekl: „Ano {#EmpVerb} .*“

Efektivním kořenem přímé řeči bude nově doplněný uzel pro prázdné sloveso (t_lemma=#EmpVerb); uzel reprezentující výraz *ano* (efektivní kořen citoslovečné klauze) bude záviset na uzlu pro prázdné sloveso a bude mít funktor PARTL.

- *Zval: „Můj bratře! {#EmpVerb} .*“

Efektivním kořenem přímé řeči bude nově doplněný uzel pro prázdné sloveso (t_lemma=#EmpVerb); uzel reprezentující vokativ *bratře* (efektivní kořen vokativní klauze) bude záviset na uzlu pro prázdné sloveso a bude mít funktor VOCAT.

V následujících sekcích popisujeme podrobněji zachycování konstrukcí s uvozenou přímou řečí. Popis lišíme podle toho, zda přímá řeč je doplněním nějakého slova v uvozovací klauzi (7.3.1 – „Přímá řeč jako doplnění uvozovací klauze“), nebo jí není (7.3.2 – „Přímá řeč není doplněním uvozovací klauze“).

V poslední sekci (7.3.3 – „Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím“) jsou popsány hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím.

7.3.1. Přímá řeč jako doplnění uvozovací klauze

Uvozenou přímou řeč zachycujeme primárně jako aktant slova v uvozovací klauzi.

Možnost vyjádřit jeden z aktantů přímou řečí je ve valenčním rámci daného slova zapsána symbolem .s (viz k tomu 10.5.1 – „Zápis valenčních rámců“).

Přímá řeč může vyjadřovat aktant slovesa (7.3.1.1 – „Přímá řeč jako aktant slovesa“), substantiva (7.3.1.2 – „Přímá řeč jako doplnění substantiva“) nebo adjektiva. Je-li přímá řeč uvozena adjektivem, zachycujeme ji analogicky podle pravidel o přímé řeči uvozené slovesem.

7.3.1.1. Přímá řeč jako aktant slovesa

Vyjadřuje-li přímá řeč aktant slovesa (nebo adjektiva) v uvozovací klauzi a není-li daná valenční pozice již zaplněna jiným doplněním, má efektivní kořen přímé řeči funktor některého z aktantů a závisí na uzlu pro sloveso.

Jako aktant zachycujeme přímou řeč u širokého okruhu sloves pravení, u sloves s významem reprodukování mluvené řeči, psaného textu a nevyslovených myšlenek.

Příklady:

Ozvalo se: „Nechod.ACT tam!“ obr. 7.39

Řekli mu: „Nechod.EFF tam.“

Vyzvali nás: „Jděte.PAT všichni ven.“

Napsali o nás: „Jsou.EFF to dobří lidé.“

Pomyslela si: „Jsem.EFF dobrá.“

Přímá řeč jako neslovesná část verbonominálního predikátu. Jako aktant je zachycena i přímá řeč, která je na místě neslovesné části verbonominálního predikátu. Efektivní kořen přímé řeči má funktor PAT. Například:

Jeho odpověď byla: „Přijdu.PAT“ obr. 7.40

Jeho slova byla: „Závidím.PAT mu.“

Jeho hodnocení je: „Hráli.PAT výborně.“

Apozice přímé řeči a její parafráze. V konstrukci může být také nejprve obsah přímé řeči volně parafrázován a za touto parafrází pak následuje doslovně citovaná výpověď. V takovém případě je přímá řeč a její parafráze zachycena jako apozice (tento typ odlišujeme od typu se zaplněnou valenční pozicí, viz 7.3.1.1.1 – „Specifické konstrukce, ve kterých je přímá řeč zachycena jako aktant slovesa“). Například:

Řekl, že nepřijde.EFF_AP: „Určitě se nedostavím.EFF_AP.“ obr. 7.41

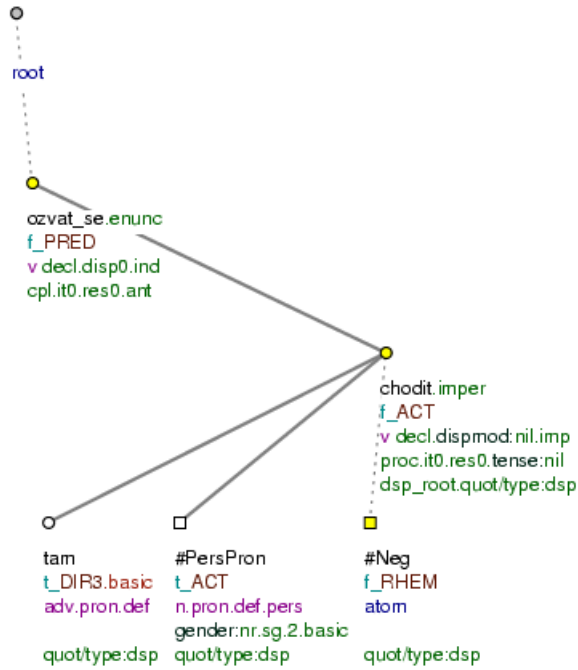
Interpunkční znaménko na místě uvozovacího slovesa. Jako aktant je zachycena i přímá řeč zapojená do klauze, ve které není žádné sloveso přítomné, ale ve které jako efektivní kořen ve funkci predikátu zachycujeme uzel reprezentující nějaké interpunkční znaménko (dvojtečku), stojící na místě

nepřítomného slovesa (viz 5.4.1 – „Slovesné klauze“). Efektivní kořen přímé řeči má v těchto konstrukcích funktor PAT. Například:

Trenér Sparty: „Nehráli jsme.PAT špatně.“ [#Colon.PRED] obr. 7.42

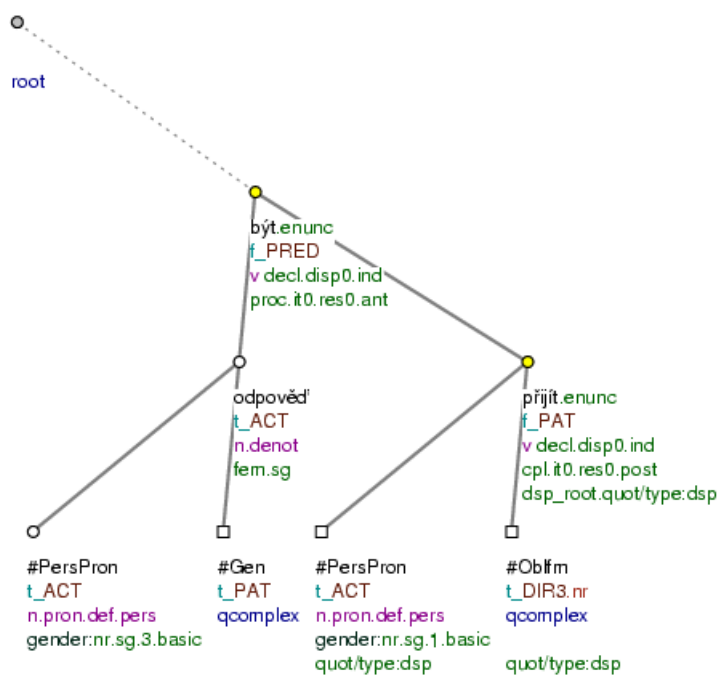
Martina Hingisová: „Hráčky mě akceptovaly.PAT“ [#Colon.PRED]

Obrázek 7.39. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa

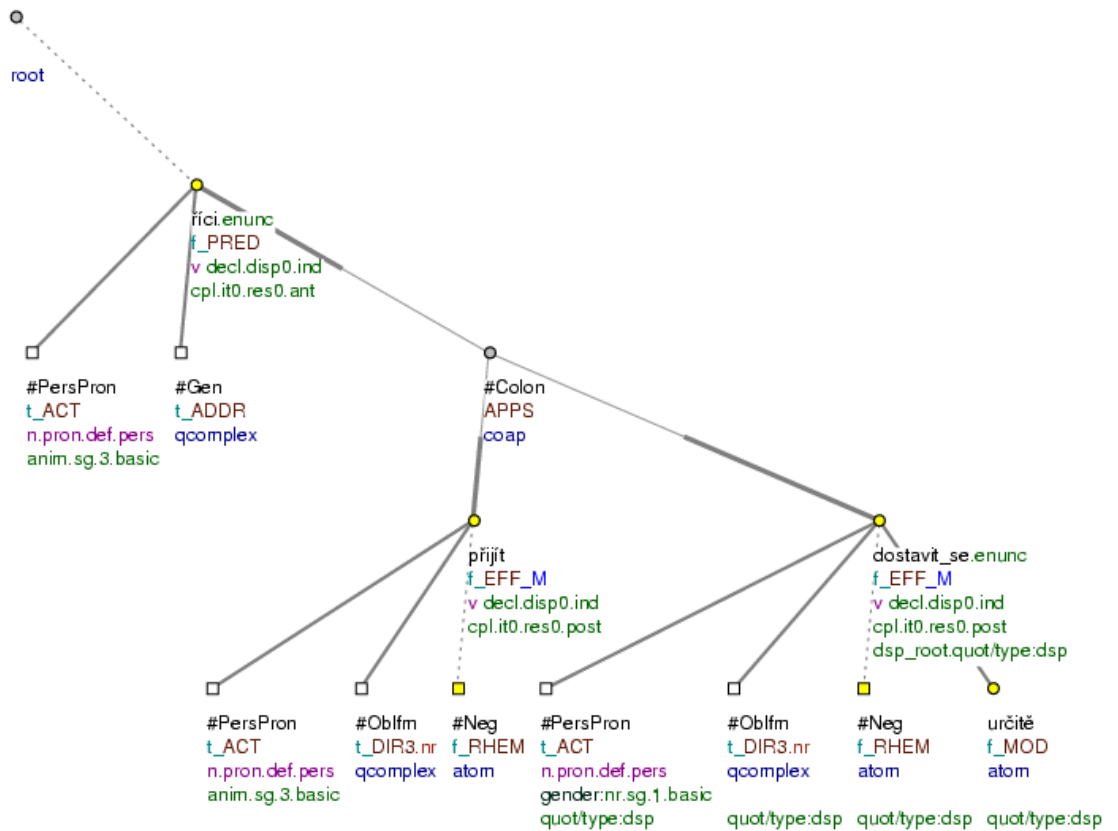
Ozvalo se: „Nechod' tam!“

Obrázek 7.40. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa

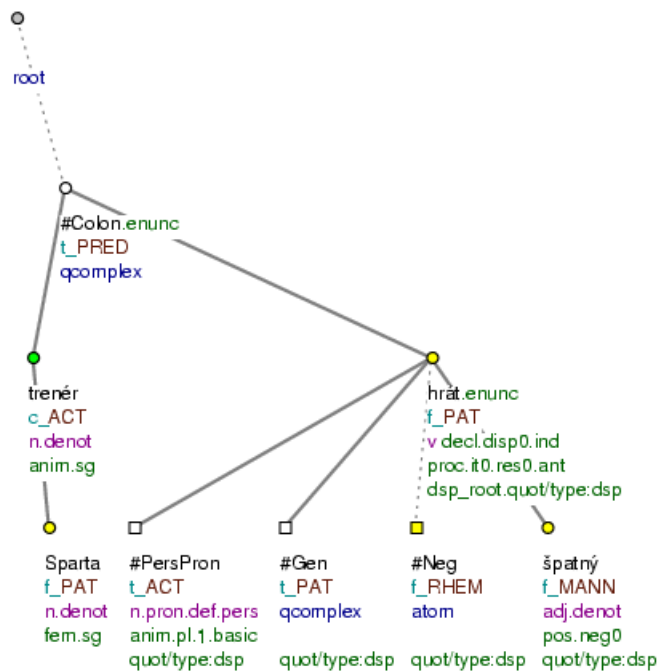
Jeho odpověď byla: „Přijdu.“

Obrázek 7.41. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa

Řekl, že nepřijde: „Určitě se nedostavím.“

Obrázek 7.42. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa

Trenér Sparty: „Nehráli jsme špatně.“

7.3.1.1.1. Specifické konstrukce, ve kterých je přímá řeč zachycena jako aktant slovesa

Nevyjadřuje-li přímá řeč doplnění uvozovacího slovesa (nebo adjektiva) a nelze ji zachytit jako doplnění substantiva (viz 7.3.1.2 – „Přímá řeč jako doplnění substantiva“), zachycujeme ji, pokud je tato interpretace možná, jedním z následujících způsobů:

a. do tektogramatického stromu je doplněn uzel zastupující infinitiv slovesa pravení.

Je-li možné ke slovesu v uvozovací klauzi doplnit jako jeho aktant infinitiv slovesa pravení (například říkat), doplní se do tektogramatického stromu nový uzel se zástupným t-lematem #EmpVerb a s funktoem příslušného aktantu. Efektivní kořen přímé řeči závisí na tomto nově doplněném uzlu a má funktor EFF. Srov.:

- Posadil se a začal {#EmpVerb.PAT} : „Nejdříve mi vysvětlete.EFF, co se stalo.“

= Posadil se a začal říkat: „Nejdříve mi vysvětlete, co se stalo.“

Na pozici pacientu slovesa začít je do tektogramatického stromu doplněn uzel pro prázdné sloveso, který zde zastupuje infinitiv slovesa pravení (například: říkat). Efektivní kořen přímé řeči závisí na tomto nově doplněném uzlu a má funktor EFF (srov. obr. 7.43).

Další příklad:

Postavil se a začal {#EmpVerb.PAT} : „Skákal.EFF pes přes oves.“

b. do tektogramatického stromu je doplněn uzel zastupující přechodník slovesa pravení.

Je-li možné přímou řeč připojit do uvozovací klauze pomocí přechodníku slovesa pravení (subjekt slovesa v uvozovací klauzi a subjekt doplněného přechodníku jsou totožné), pak je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #EmpVerb a s funktoem COMPL

(uzel zastupuje výrazy *řka* apod. a představuje nové uvozovací sloveso přímé řeči). Efektivní kořen přímé řeči závisí na nově doplněném uzlu a má funktor EFF.

Na doplněném uzlu pro přechodník závisí doplněný uzel s t-lematem #COR a s funktorem ACT, protože doplněný uzel tu zastupuje přechodník, jehož aktor je vždy ve vztahu gramatické koreference se subjektem řídicího slovesa (viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou“).

Tento způsob se zachycení přímé řeči se uplatní zejména ve dvou případech:

- **zaplňená valenční pozice slovesa v uvozovací klauzi.**

Do tektogramatického stromu je doplněn uzel zastupující přechodník slovesa pravení zejména v případech, kdy sloveso v uvozovací klauzi sice připouští možnost vyjádření svého aktantu pomocí přímé řeči, ale daná valenční pozice je již obsazena (a nejedná se o přímou řeč a její parafrázi - viz 7.3.1.1 – „Přímá řeč jako aktant slovesa“). Srov.:

- *Nepřesvědčivý výkon vysvětloval trenér: „Hráli jsme jen napůl.“*

Valenční rámec slovesa *vysvětlovat*:

ACT(.1) PAT(.4,jak-2[.v],že[.v],zda[.v],jestli[.v],c.,s,at[.v],aby[.v]) ADDR(.3)

Přímou řeč nelze zachytit jako patiens slovesa *vysvětlovat*, protože daná valenční pozice je již obsazena substantivem *výkon*. Do tektogramatického stromu je proto doplněn uzel zastupující přechodník slovesa pravení a efektivní kořen přímé řeči závisí na tomto doplněném uzlu jako efekt (srov. obr. 7.44).

Další příklad:

Vzpomínala na omamnou noc {#EmpVerb.COMPL} : „Bylo.EFF to krásné.“

- **sloveso v uvozovací klauzi nepřipouští možnost rozvíti přímou řečí.**

Do tektogramatického stromu je doplněn uzel zastupující přechodník slovesa pravení také v případech, kdy přímá řeč stojí u slovesa, které nelze považovat za sloveso uvozující přímou řeč (žádný z aktantů valenčního rámce slovesa nelze vyjádřit přímou řečí).

Příklady:

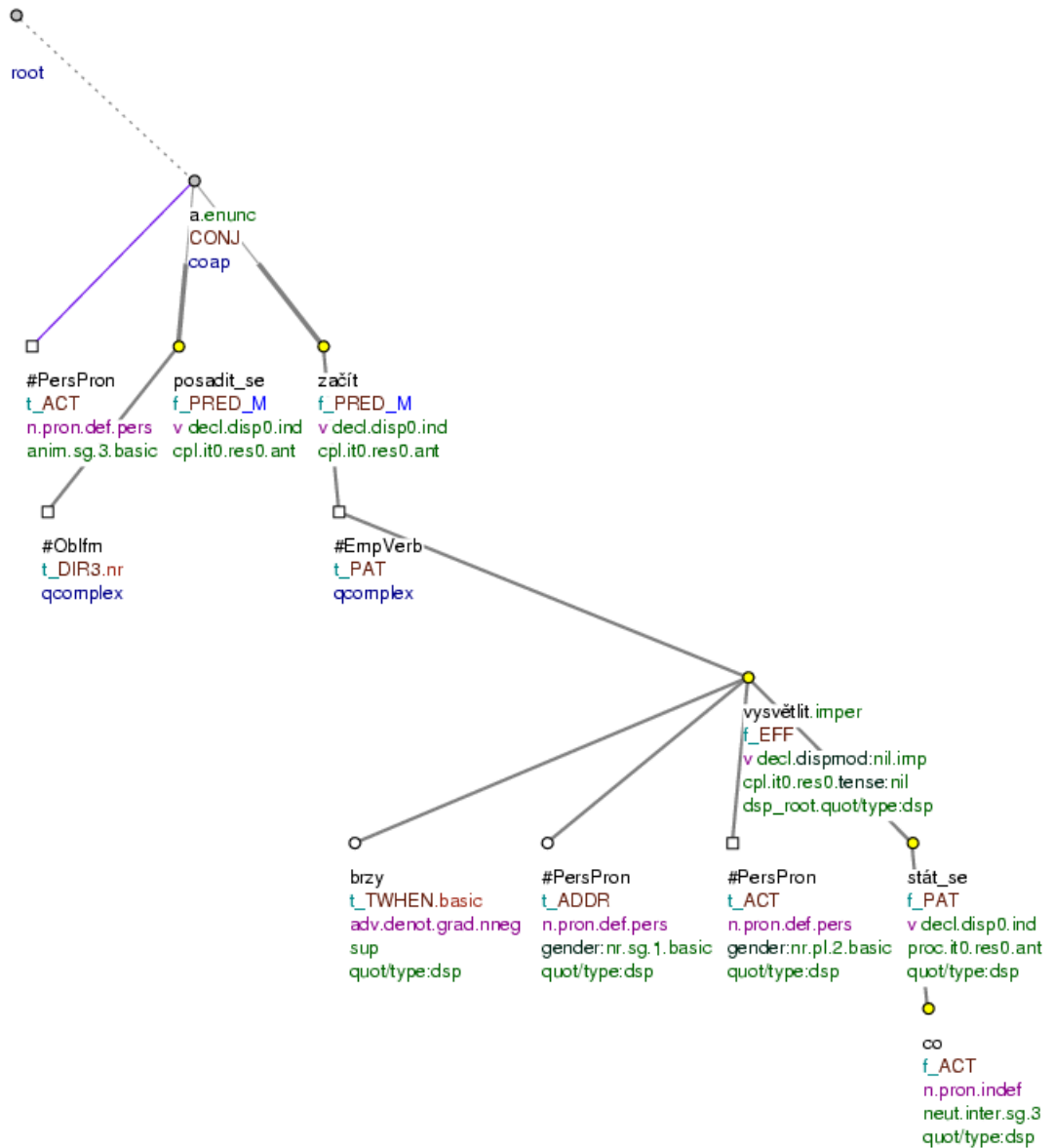
Vtrhl do dveří {#EmpVerb.COMPL} : „Kdy bude.EFF večere?“ obr. 7.45

„To jsou.EFF duplikáty,“ {#EmpVerb.COMPL} směje se prodavač.

„V přípravě se mužstvo ani jednou nesešlo.EFF kompletní,“ {#EmpVerb.COMPL} povzdechl si Jeřábek.

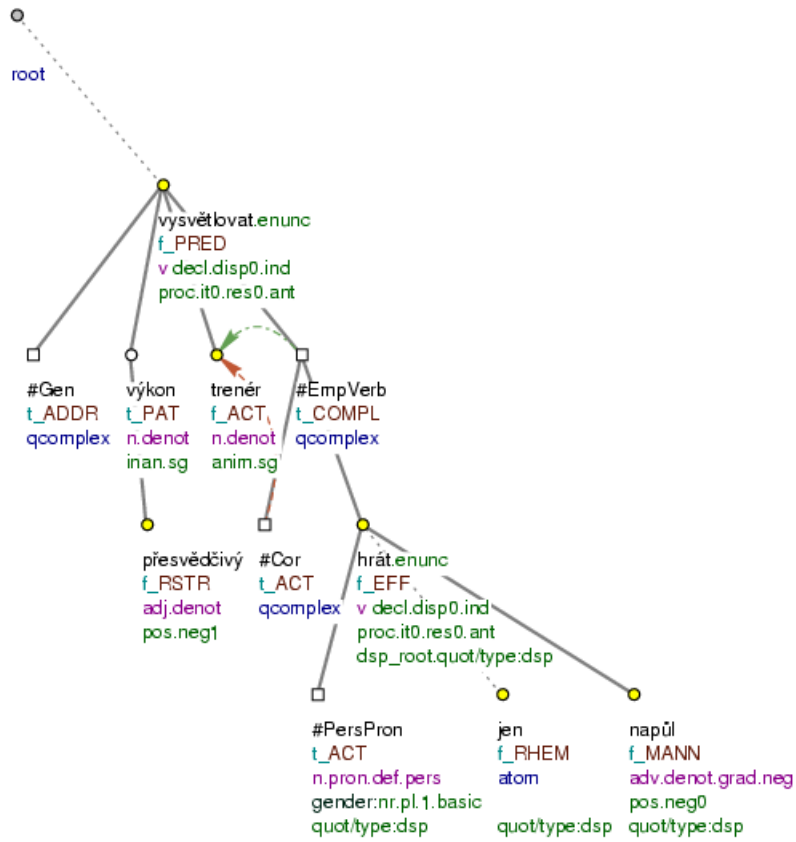
Při dvojném možném řešení má anotace způsobem a) přednost před anotací způsobem b).

Obrázek 7.43. Konstrukce s přímou řečí, do které je doplněn infinitiv slovesa pravení

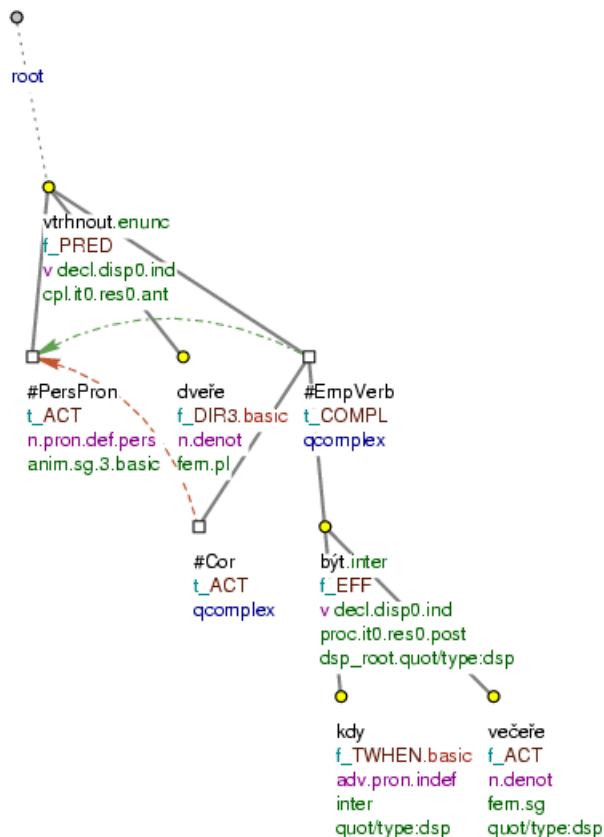
Posadil se a začal: „Nejdříve mi vysvětlete, co se stalo.“

Obrázek 7.44. Konstrukce s přímou řečí, do které je doplněn přechodník slovesa pravení

Nepřesvědčivý výkon vysvětloval trenér: „Hráli jsme jen napůl.“

Obrázek 7.45. Konstrukce s přímou řečí, do které je doplněn přechodník slovesa pravení

Vtrhl do dveří: „Kdy bude večere?“

7.3.1.2. Přímá řeč jako doplnění substantiva

Jako substantiva uvozující přímou řeč chápeme substantiva odvozená od sloves pravení, psaní, zaznamenávání, myšlení a z neodvozených substantiv ta, která typicky uvozují výroky a nápisy.

Například: *otázka, názor, reakce, tvrzení, zmínka, vyznání, výrok, odpověď, zvolání, slovo, slůvko, formule.*

Přímá řeč může vyjadřovat aktant těchto substantiv, nebo pokud uvozovací substantivum nemá valenci, zachycujeme ji jako nevalenční doplnění s funktoem RSTR. Efektivní kořen přímé řeči závislý na uzlu pro substantivum má tedy funkto některého z aktantů nebo funkto RSTR.

Přímou řeč zachycujeme jako doplnění těchto uvozovacích substantiv i v případě, že přímá řeč a uvozovací substantivum nestojí v povrchové podobě věty v kontaktním postavení. Toto pravidlo neplatí pouze pro přímou řeč v konstrukcích s verbonominálním predikátem. Srov.:

- „Co kdyby nám někdo přispěl.PAT?“ klade řečnickou otázku trenér.

Přímá řeč je zachycena jako patiens substantiva *otázka*.

- Jeho slova byla překvapivá: „Závidím mu.“*

Přímá řeč v konstrukci s verbonominálním predikátem (ve které je přímá řeč odtržena od svého potenciálního uvozovacího substantiva) není zachycena jako doplnění substantiva *slovo*. Pravidla anotace těchto konstrukcí viz 7.3.2 – „Přímá řeč není doplněním uvozovací klauze“.

Pozor! Výše uvedená substantiva mohou uvozovat i meta-užití nějakého výrazu nebo celého spojení; k tomu viz 7.3.3 – „Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím“.

Pozor! Za substantiva uvozující přímou řeč se nepovažují substantiva *nápis*, *text*, *výraz*. Citace po nich následující hodnotíme jako meta-užití (viz i 7.3.3 – „Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím“).

Přímá řeč jako aktant substantiva v uvozovací klauzi. Vyjadřuje-li přímá řeč aktant substantiva v uvozovací klauzi a není-li daná valenční pozice již zaplněna jiným doplněním, má efektivní kořen přímé řeči funktor některého z aktantů a závisí na uzlu pro substantivum. Srov.:

- *Rozkaz zněl stroze: „Odejděte.PAT!“*

Přímá řeč je zachycena jako patiens substantiva *rozkaz*.

- *Rozkaz k odchodu zněl stroze: „Odejděte!“*

Přímou řeč nelze zachytit jako patiens substantiva *rozkaz*, protože daná valenční pozice je již obsazena předložkovou vazbou *k odchodu*. V konstrukci bude zachyceno souřadné spojení přímé řeči a uvozovací věty (viz 7.3.2 – „Přímá řeč není doplněním uvozovací klauze“).

Příklady:

Jeho odpověď „Přijdu.PAT“ nás překvapila. obr. 7.46

Nesdílím názor trenéra: „Hráč pro zranění nenastoupí.PAT.“

O České republice padla v článku jediná zmínka: „Stavbu je.EFF třeba podpořit.“

Přímá řeč jako doplnění s funktořem RSTR. Vyjadřuje-li přímá řeč doplnění substantiva, ale substantivum nemá valenci (nevyžaduje žádná obligatorní doplnění), má efektivní kořen přímé řeči funktor RSTR a závisí na uzlu pro substantivum. Srov.:

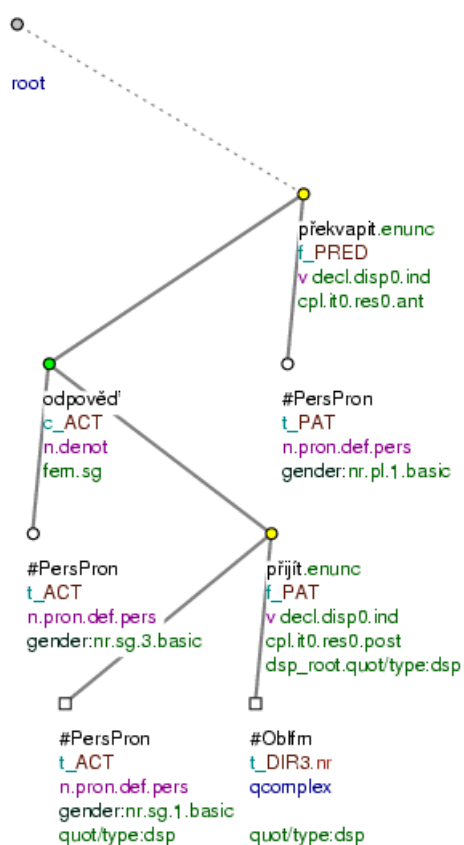
- *Jeho slova „Závidím.RSTR mu.“ nás překvapila.*

Přímá řeč je zachycena jako doplnění s funktořem RSTR závislé na substantivu *slovo* (srov. obr. 7.47).

Další příklad :

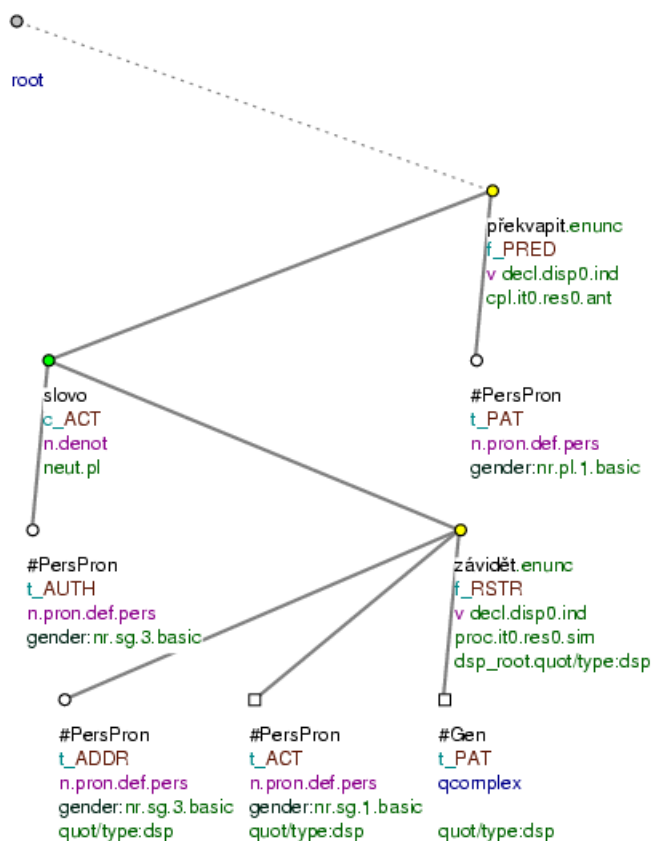
Prý se zabarikádovali za formulí „Žádné zvýšení.RSTR platů bez snížení nákladů“ a nepředkládají žádné konkrétní návrhy.

Obrázek 7.46. Přímá řeč jako aktant substantiva

Jeho odpověď „Přijdu.“ nás překvapila.

Obrázek 7.47. Přímá řeč jako doplnění s funktorem RSTR

Jeho slova „Závidím mu.“ nás překvapila.

7.3.2. Přímá řeč není doplněním uvozovací klauze

Nevyjadřuje-li přímá řeč doplnění uvozovacího slovesa, substantiva, adjektiva ani nelze přímou řeč připojit pomocí infinitivu nebo přechodníku slovesa pravení (tj. přímou řeč nelze zachytit žádným ze způsobů uvedených v 7.3.1 – „Přímá řeč jako doplnění uvozovací klauze“), zachycujeme konstrukci jako souřadné spojení uvozovací klauze a přímé řeči. Kořenem souřadné struktury je zpravidla uzel reprezentující interpunkční dvojtečku (t_lemma=#Colon). Do tektogramatického stromu není doplněn žádný nový uzel zastupující uvozovací sloveso. Srov.:

- *V jednotce se lepší.PRED [is_member=1] nálada: „Porazíme.PRED [is_member=1] je.“*

V konstrukci bude zachycena koordinace uvozovací klauze a přímé řeči. Přímou řeč nelze zachytit jako aktant uvozovacího slovesa, ani nelze přímou řeč připojit pomocí infinitivu nebo přechodníku slovesa pravení (kvůli různosti podmětů; srov. obr. 7.48).

Vedle koordinačního spojení přímé řeči a její uvozovací klauze (větná souřadnost) může být v některých případech vhodnější zachytit v konstrukci apoziční vztah mezi přímou řečí a třeba jen částí uvozovací klauze (smíšená souřadnost).

Příklady:

Nálada v družstvu byla.PRED [is_member=1] výborná: „Výhráli jsme.PRED [is_member=1]!“
 [#Colon.CONJ]

Kaiserova zповěď.DENOM [is_member=1] v Reflexu: „Život beru.PRED [is_member=1] jako přestupní stanici.“ [#Colon.APPS]

Přímá řeč v konstrukci s verbonominálním predikátem. Jako souřadné spojení přímé řeči a uvozovací klauze rozebíráme i konstrukce, ve kterých je přímá řeč zapojena do klauze s verbonominálním predikátem a v klauzi je přítomna slovesná i neslovesná část predikátu. Přímou řeč tu nelze zachytit jako neslovesnou část predikátu a kvůli odtržení od potenciálního uvozovacího substantiva ji nezachycujeme ani jako závislou na substantivu (viz 7.3.1.2 – „Přímá řeč jako doplnění substantiva“). Srovnej:

- *Jeho slova byla: „Přijdu.“*

Přímá řeč je zachycena jako neslovesná část verbonominálního predikátu (efektivní kořen přímé řeči má funktor *PAT*; viz 7.3.1.1 – „Přímá řeč jako aktant slovesa“).

- *Jeho slova „Přijdu“ byla neměnná.*

Přímá řeč je zachycena jako doplnění s funktoem *RSTR* závislé na substantivu *slovo* (viz 7.3.1.2 – „Přímá řeč jako doplnění substantiva“).

- *Jeho slova byla neměnná: „Přijdu.“*

Přímou řeč nelze zachytit jako neslovesnou část verbonominálního predikátu. V konstrukci je zachycena koordinace přímé řeči a uvozovací klauze (srov. obr. 7.49).

Další příklady:

Jeho slova byla.PRED [is_member=1] překvapivá: „Závidím.PRED [is_member=1] mu.“

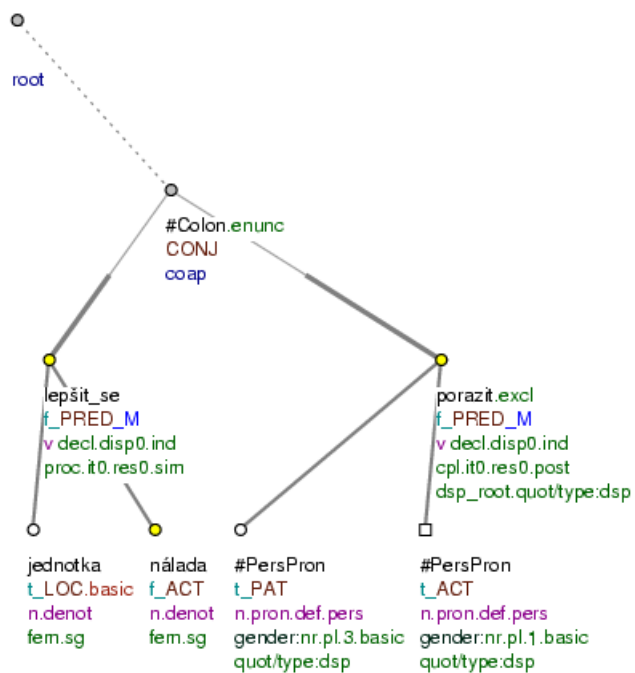
Jeho hodnocení bylo.PRED [is_member=1] zdrcující: „Takhle špatně jste ještě nehráli.PRED [is_member=1].“

Zaplněná valenční pozice substantiva v uvozovací klauzi. Jako souřadné spojení přímé řeči a její uvozovací věty zachycujeme i konstrukce, ve kterých by přímá řeč mohla být zachycena jako valenční doplnění nějakého substantiva v uvozovací klauzi, ale daná valenční pozice substantiva je již obsazena jiným valenčním doplněním (viz i 7.3.1.2 – „Přímá řeč jako doplnění substantiva“). Srov.:

- *Rozkaz k odchodu zněl.PRED [is_member=1] stroze: „Odejděte.PRED [is_member=1]!“*

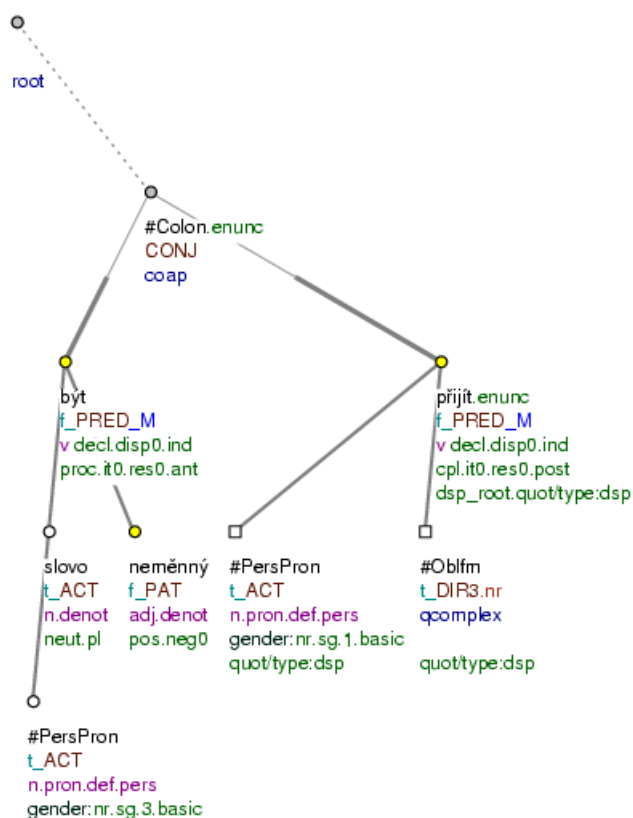
Přímou řeč nelze zachytit jako patiens substantiva *rozkaz*, protože daná valenční pozice je již obsazena předložkovou vazbou *k odchodu*. V konstrukci bude zachyceno souřadné spojení přímé řeči a uvozovací klauze (srov. obr. 7.50).

Obrázek 7.48. Souřadné spojení uvozovací klauze a přímé řeči

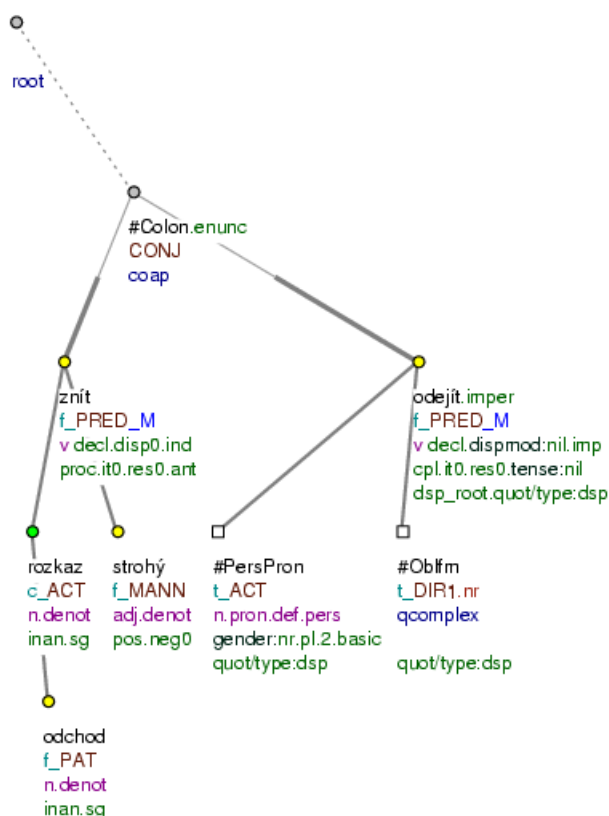
V jednotce se lepší nálada: „Porazíme je.“

Obrázek 7.49. Souřadné spojení uvozovací klauze a přímé řeči

Jeho slova byla neměnná: „Přijdu!“

Obrázek 7.50. Souřadné spojení uvozovací klauze a přímé řeči

Rozkaz k odchodu zněl stroze: „Odejděte!“

7.3.3. Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím

Některá substantiva (například: *slovo*, *otázka*, *výrok* a jiná) mohou uvozovat jak přímou řeč (viz 7.3.1.2 – „Přímá řeč jako doplnění substantiva“), tak tzv. meta-užití nějakého slova nebo i celého spojení slov (viz 7.8.3 – „Výrazy užitě metajazykově“). Srov.:

- *Vhodnost těch nemalých investic obhájuje slovy: „Velká část budov je.RSTR ve velmi zanedbaném stavu.“*

Substantivum *slovo* uvozuje přímou řeč.

- *Slovo „klika.ID“ má několik významů.*

Substantivum *slovo* uvozuje metajazykově užitý výraz.

Za substantiva, která nevozují přímou řeč, ale meta-užití, považujeme substantiva: *nápis*, *text*, *výraz*. Například: *Billboard s nápisem „Vpřed.ID“*.

Metajazykově užitý výraz (slova nebo celého spojení slov, i klauzi) zachycujeme jako identifikační strukturu (viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“). Naproti tomu přímá řeč není nikdy zachycena jako identifikační struktura.

Hranice u výrazů „ano“, „ne“. Mezi meta-užitím a přímou řečí se rozhodujeme i u negačních a afirmačních výrazů *ano* a *ne*. Rozlišujeme mezi případy, ve kterých jde o pronášení výpovědi s významem souhlasu nebo nesouhlasu (přímá řeč), a případy, ve kterých se hovoří o výrazech *ano* a *ne* jako o slovech nebo pojmech (meta-užití). Srov.:

- *Jak mám poznat, kdy říci* „, {#EmpVerb.EFF} ano.PARTL“

Výraz *ano* (ve významu „souhlasím“, „platí ano“) je zachycen jako přímá řeč. Podle pravidel o stanovení efektivního kořene uvozené přímé řeči (uvedených v 7.3 – „Přímá řeč“) je do tektogramatického stromu doplněn uzel pro prázdné sloveso.

Další příklady:

Referendum řeklo {#EmpVerb.EFF} *ne*.PARTL

- *to kratičké* „, {#Idph.DENOM} *ano*.ID“

Výraz *ano* je chápán jako meta-užití. Podle pravidel o zachycování identifikačních struktur (viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“) je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel s t-lematem #Idph.

Další příklady:

francouzské {#Idph.DENOM} *ano*.ID

ze stoupců „, {#Idph.PAT} *ano*.ID“

Graficky (pomocí uvozovek) označená přímá řeč a meta-užití jsou odlišeny různými hodnotami (dsp a meta) v atributu `quot/type` (viz 7.19.1 – „Text v uvozovkách“).

7.4. Konstrukce s významem „srovnání“

Konstrukce s významem srovnání jsou konstrukce, ve kterých se srovnávají dva děje, stavy nebo entity. Zachycujeme je primárně jako srovnání dvou dějů.

Podle formy vyjádření rozlišujeme tři základní způsoby, kterými lze srovnání vyjádřit:

- srovnání pomocí spojky „jako“ (viz 7.4.1 – „Srovnání se spojkou „jako“ (srovnání na bázi shody a podobnosti)“),
- srovnání pomocí spojky „než“ (viz 7.4.2 – „Srovnání se spojkou „než“ (srovnání na bázi rozdílnosti)“),
- srovnání vyjádřené adverbii, pomocí předložek a jinými prostředky (viz 7.4.3 – „Srovnání vyjádřené adverbii, předložkami a jinými prostředky“).

Základní pravidla anotace konstrukcí se srovnáním dvou dějů. V konstrukci s významem srovnání, ve které se porovnávají dva děje (nebo stavy), vyjadřuje závislá srovnávací klauze, čemu se děj (vyjádřený řídicí klauzí) podobá, s čím se shoduje, od čeho se liší. V hloubkové struktuře konstrukcí se srovnáním dvou dějů je vždy přítomna nějaká vlastnost, míra shody/neshody/podobnosti/rozdílnosti, vzhledem k níž se děje srovnávají.

V konstrukci s významem srovnání dvou dějů rozlišujeme:

- **řídící srovnávanou klauzi.**

V řídící srovnávané klauzi je obsažen:

- **výraz vyjadřující míru ne/shody/podobnosti/rozdílnosti.**
- **závislou srovnávanou klauzi.**
- **spojku „než“ nebo „jako“.**

Příklad:

- *Pavel běhá rychleji, než běhá Honza.*

Řídící srovnávaná klauze: *Pavel běhá rychleji.*

Výraz vyjadřující míru ne/shody/podobnosti/rozdílnosti: *rychleji.*

Závislá srovnávaná klauze: *běhá Honza.*

Spojka: *než.*

Efektivní kořen závislé srovnávané klauze reprezentuje řídicí sloveso a má vždy funktor CPR (viz 6.6.2 – „CPR“). V pravidelných případech závisí na uzlu reprezentujícím výraz vyjadřující míru ne/shody/podobnosti/rozdílnosti, který je vyjádřený v řídicí srovnávané klauzi. Pokud v povrchové podobě věty takový výraz chybí (bývá tomu tak v konstrukcích se spojkou „jako“), je do tektogramatického stromu na jeho pozici doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Equal. Odkaz na spojku je uložen v atributu *a/aux.rf* u efektivního kořene závislé srovnávané klauze.

Řídící sloveso závislé srovnávané klauze bývá v povrchové podobě věty často elidováno. Tato elipsa je způsobena zejména tím, že slovesa v řídicí a závislé srovnávané klauzi jsou často stejná, mají stejnou lexikální hodnotu (případ aktuální elipsy; viz 5.12.1.1.1 – „Aktuální elipsa řídicího slovesa“). Není-li tedy řídicí sloveso závislé srovnávané klauze přítomno v povrchové podobě věty, je na pozici efektivního kořene závislé srovnávané klauze podle pravidel uvedených v 5.12.1 – „Elipsa řídicího členu“ doplněn nový uzel s funktoem CPR (zpravidla je zkopírován z podstromu srovnávané klauze řídicí).

Důvodem pro doplňování nového uzlu pro řídicí sloveso závislé srovnávané klauze i ve větách, ve kterých se doplnění tohoto uzlu může zdát trochu násilné, je i fakt, že při srovnání místních, časových, případně jiných doplnění by se přiřazením funktoem CPR přímo uzlům pro tato doplnění ztratil jejich místní, časový, případně jiný význam. Srov.:

- *Polož to spíše do skříně než na postel.*

= *Polož to spíše do skříně, než to polož na postel.*

Přiřazením funktoem CPR přímo uzlu pro doplnění *na postel* bychom ztratili lokální význam tohoto doplnění, interpretujeme-li však v hloubkové struktuře tuto větu jako srovnání dvou dějů, dostane funktoem pro srovnání doplněný uzel pro řídicí sloveso závislé srovnávané klauze a lokální význam doplnění *na postel* zůstane zachován.

Povrchová realizace konstrukcí se srovnáním je často velmi zkratkovitá, dochází zde k vypouštění (elidování) i několika lexikálních jednotek. Tektogramatická anotace konstrukcí se srovnáním je z tohoto důvodu poměrně složitá. V následujících dílčích sekcích proto jednotlivé typy konstrukcí se srovnáním popisujeme podrobněji.

7.4.1. Srovnání se spojkou „jako“ (srovnání na bázi shody a podobnosti)

Pomocí spojky „jako“ se realizuje srovnání na bázi podobnosti nebo shody.

Ve většině případů těchto konstrukcí vidíme v hloubkové struktuře srovnání dvou dějů (nebo stavů), které se děje vzhledem k nějaké vlastnosti, míře shody/neshody/podobnosti (viz 7.4.1.1 – „Srovnání dvou dějů pomocí spojky „jako““).

Přímé srovnání. Zvláště vyčleňujeme pouze dva typy konstrukcí, které hodnotíme jako srovnání dvou entit, které se děje přímo (tj. nikoli vzhledem k nějaké míře srovnání). Jde o následující konstrukce:

- **Srovnání typu: „nominativ je jako nominativ“.**

Konstrukce, v níž je přítomen predikát *být*, přičemž po tomto *být* nenásleduje žádná jmenná část, ale je rovnou vyjádřeno srovnání pomocí spojky „jako“ a jména v nominativu.

Uzel reprezentující jméno v nominativu má funktor CPR a závisí na uzlu pro sloveso *být* (sloveso *být* je tu v platnosti zástupného „být“ - viz 7.2.1.2 – „Být“ zástupné“).

Příklady:

*Chaloupka je jako dlaň.*CPR obr. 7.51

*Moučník je jako báseň.*CPR

*Dívka je jako obrázek.*CPR

- **Srovnání typu: „jméno jako nominativ“.**

Konstrukce, v níž se dvě entity srovnávají přímo. Substantivum následující po spojce „jako“ je tu vždy v nominativu.

Uzel reprezentující jméno v nominativu má funktor CPR a závisí na uzlu pro předcházející substantivum.

Příklady:

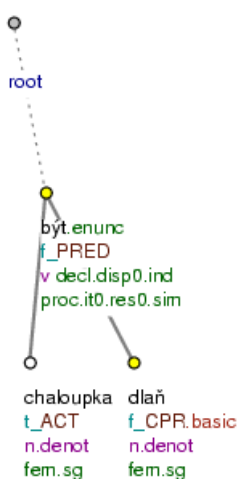
*Vstoupil do chaloupky jako dlaň.*CPR obr. 7.52

*Kouzl do moučníku jako báseň.*CPR

*Viděl dívku jako obrázek.*CPR

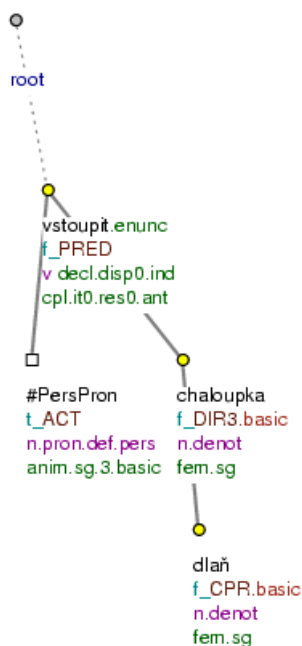
Pozor! Konstrukce jako *Vstoupil do chaloupky jako na dlani.* jsou zachyceny podle pravidel uvedených v 7.4.1.1 – „Srovnání dvou dějů pomocí spojky „jako““.

Obrázek 7.51. Přímé srovnání

Chaloupka je jako dlaň.

Obrázek 7.52. Přímé srovnání

Vstoupil do chaloupky jako dlaň.

7.4.1.1. Srovnání dvou dějů pomocí spojky „jako“

Při srovnání dvou dějů (nebo stavů) pomocí spojky „jako“ má uzel pro řídicí sloveso závislé srovnávané klauze funktor CPR a závisí na uzlu pro výraz vyjadřující míru ne/shody/podobnosti s dějem vyjádřeným v řídicí srovnávané klauzi.

Výraz vyjadřující míru ne/shody/podobnosti. Výrazem, který vyjadřuje míru ne/shody/podobnosti s dějem vyjádřeným v závislé srovnávané klauzi, bývá adverbium (například: *tak*, *stejně*, *rychle*), nebo adjektivum (například: *podobný*, *stejný*, *rychlý*) v pozitivu. Uzel pro tento výraz může mít různý funktor podle pozice ve struktuře věty:

- reprezentuje-li adverbium, má zpravidla funktor MANN.

Například:

Udělal to rychle.MANN, jako to udělal.CPR Tonda. obr. 7.53

Rozdělení dramaturgie je stejně.MANN důležité jako je.CPR důležité soutěžení.

- v konstrukcích se sponovým „být“ má funktor PAT (zejména, reprezentuje-li adjektivum).

Například:

Je zdravý.PAT, jako je.CPR zdravá ryba. obr. 7.57

- výraz vyjadřující míru ne/shody/podobnosti s dějem může rozvíjet i substantivum a mít funktor RSTR.

Například:

Poslanec je člověk stejný.RSTR jako je.CPR každý jiný. obr. 7.61

Vydělal stejně.RSTR peněz jako vydělal.CPR v zahraničí. obr. 7.62

Elipsa výrazu vyjadřujícího míru ne/shody/podobnosti. Výraz vyjadřující míru ne/shody/podobnosti nemusí být v povrchové podobě věty přítomen. Pak konstrukci interpretujeme tak, jako by šlo o konstrukci s elidovaným výrazem vyjadřujícím ne/shodu s dějem vyjádřeným v závislé srovnávané klauzi. Do podstromu pro řídicí klauzi je doplněn nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #Equal a s příslušným funktorem. Efektivní kořen závislé srovnávané klauze pak závisí na tomto doplněném uzlu. Srov.:

- *Udělal to {#Equal.MANN} , jako to udělal.CPR Tonda.*

= *Udělal to stejně/stejným způsobem jako to udělal Tonda.*

Na místo nepřítomného výrazu vyjadřujícího typ ne/shody/podobnosti je doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Equal a s funktorem MANN. Efektivní kořen závislé srovnávané klauze závisí na tomto doplněném uzlu. Srov. obr. 7.55.

- *Poslanec je člověk {#Equal.RSTR} , jako je.CPR každý jiný.*

= *Poslanec je člověk stejný jako je každý jiný člověk.*

Na místo nepřítomného výrazu vyjadřujícího typ ne/shody/podobnosti je doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Equal a s funktorem RSTR. Efektivní kořen závislé srovnávané klauze závisí na tomto doplněném uzlu. Srov. obr. 7.61.

Elipsa řídicího slovesa závislé srovnávané klauze. Není-li v povrchové podobě věty vyjádřeno řídicí sloveso závislé srovnávané klauze, je na pozici efektivního kořene této klauze podle pravidel uvedených v 5.12.1 – „Elipsa řídicího členu“ doplněn nový uzel s funktorem CPR (zpravidla je zkopírován z podstromu srovnávané klauze řídicí).

Příklady konstrukcí s elidovaným řídicím slovesem závislé srovnávané klauze:

Udělal to rychle jako {udělat.CPR} Tonda. obr. 7.54

Mluví zbrkle {#Equal.MANN} jako {mluvit.CPR} ty.

Je zdravý jako {být.CPR} {zdravý.PAT} ryba. obr. 7.58

Rozdělení dramaturgie je stejně důležité jako {být.CPR} {důležitý.PAT} soutěžení.

Příklady konstrukcí s elidovaným řídicím slovesem závislé srovnávané klauze i výrazem vyjadřujícím míru ne/shody/podobnosti:

Udělal to {#Equal.MANN} jako {udělat.CPR} Tonda. obr. 7.55

Vstupoval do bytu {#Equal.MANN} jako {vstupovat.CPR} do jámy lvové.

Pozor! Ve výjimečných případech, ve kterých by doplnění řídicího slovesa do závislé srovnávané klauze bylo opravdu násilné, uzel pro řídicí sloveso do závislé klauze nedoplňujeme, vidíme tu frazém. Například:

Vše běží jako na drátkách. [jako_na_drátkách.DPHR]

Uzel se zástupným t-lematem #Ob1fm. Při zachycování konstrukcí se srovnáním dvou dějů jsou dále využívána zástupná t-lemata #Ob1fm a #Some. Uzel se zástupným t-lematem #Ob1fm se v těchto konstrukcích využívá pro případy elidovaného obligatorního volného doplnění způsobu u slovesa v závislé srovnávané klauzi: z významových důvodů tu nelze opakovat stejné doplnění z řídicí klauze (kde je toto obligatorní doplnění vyjádřeno například adverbii *stejně, podobně, jinak*). Toto

pravidlo se tu navíc stýká s pravidlem o zachycování elidovaných obligatorních valenčních doplnění pomocí nově vytvořených uzlů se zástupnými t-lematy (viz 5.12.2.1.3 – „Elipsa obligatorního volného doplnění (zástupné t-lemma #Obl fm a #Rcp)“). Srov.:

- *Vypadá jako šelma.*

= *Vypadá stejně jako vypadá šelma "nějak".*

Na místo nepřítomného výrazu vyjadřujícího míru ne/shody/podobnosti je doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Equal a s funktoem MANN. Tento uzel je tu zároveň v pozici obligatorního doplnění způsobu. Na pozici obligatorního doplnění způsobu v závislé srovnávané klauzi je doplněn uzel se zástupným t-lematem #Obl fm. Srov. obr. 7.64.

Další příklad:

Jednala s ním {#Equal.MANN} jako se jedná.CPR se sluhou {#Obl fm.MANN}.

Uzel se zástupným t-lematem #Some. Uzel se zástupným t-lematem #Some se doplňuje do podstromu závislé srovnávané klauze na místo elidované neslovesné části verbonominálního predikátu, nelze-li tu z významových důvodů opakovat neslovesnou část z klauze řídicí (kde je tato neslovesná část vyjádřena například adjektivy *stejný, podobný, jiný*). Srov.:

- *Je stejný jako já.*

= *Je stejný jako já jsem "nějaký".*

Závislá srovnávaná klauze rozvíjí výraz *stejný*. Na pozici efektivního kořene závislé srovnávané klauze je zkopírován uzel pro sloveso ze srovnávané klauze řídicí. Z významových důvodů však nelze opakovat (kopírovat) i neslovesnou část tohoto verbonominálního predikátu, proto je do závislé srovnávané klauze na místo neslovesné části verbonominálního predikátu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Some a s funktoem PAT. Srov. obr. 7.59.

Další příklady:

Požadavky jsou podobné jako {být.CPR} {#Some.PAT} u České spořitelny. obr. 7.60

Nemoci důvěřovat je {#Equal.PAT} jako {být.CPR} {#Some.PAT} pobývat u nepřitele. obr. 7.63

Více ke kopírování víceslovných predikátů viz 5.12.1.1.1 – „Aktuální elipsa řídicího slovesa“.

Srovnání vyjádřené deverbativem. Analogicky podle výše popsaných případů jsou anotovány i srovnávací konstrukce, ve kterých je řídicí srovnávaná klauze nominalizována, tj. je vyjádřena deverbativním adjektivem nebo substantivem. Například:

muž vypadající jako popisovaný lupič (= *muž vypadající stejně jako vypadá popisovaný lupič "nějak"*)

muž chovající se jako dítě (= *muž chovající se stejně jako se chová dítě "nějak"*)

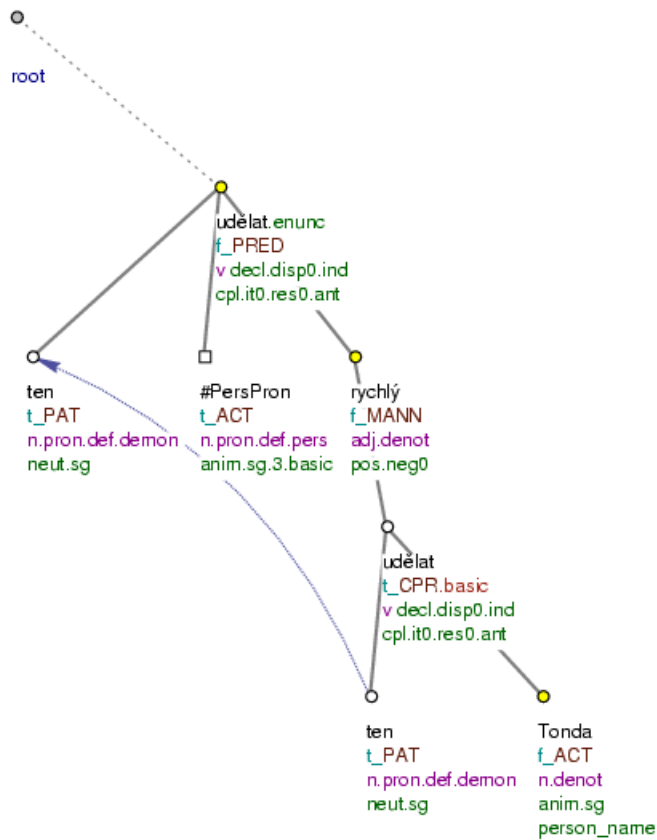
Elipsa řídicí klauze. Analogicky řešíme také složité konstrukce s elipsou řídicí klauze. Například:

Vypadá, jak by spadl z višně. (= *Vypadá stejně, jako by vypadal, kdyby spadl z višně.*) obr. 7.65

Dělala kotrmelce, jako když byla malá. (= *Dělala kotrmelce stejně, jako dělala kotrmelce, když byla malá.*)

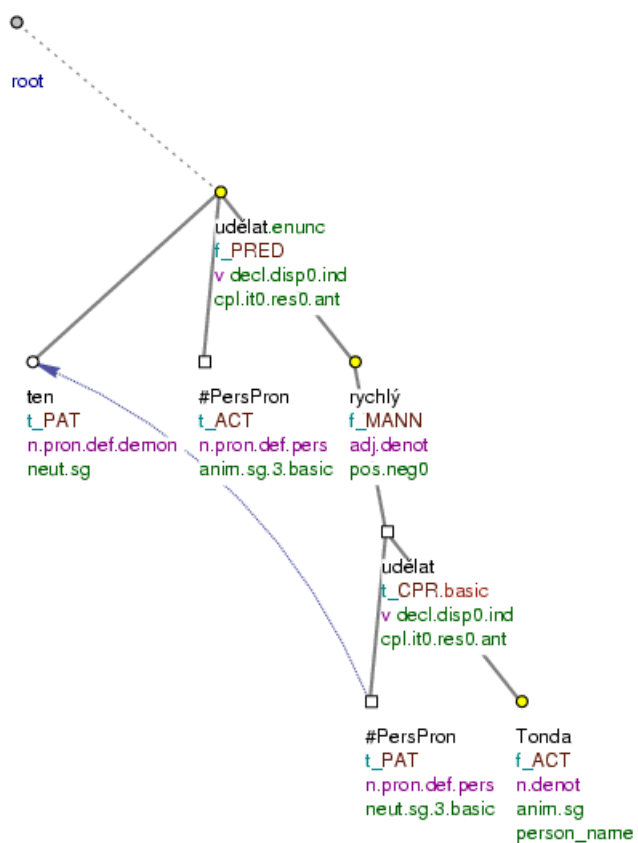
Viz k tomu pravidla v 5.12.1.3 – „Elipsa řídicí klauze“.

Obrázek 7.53. Srovnání pomocí spojky „jako“

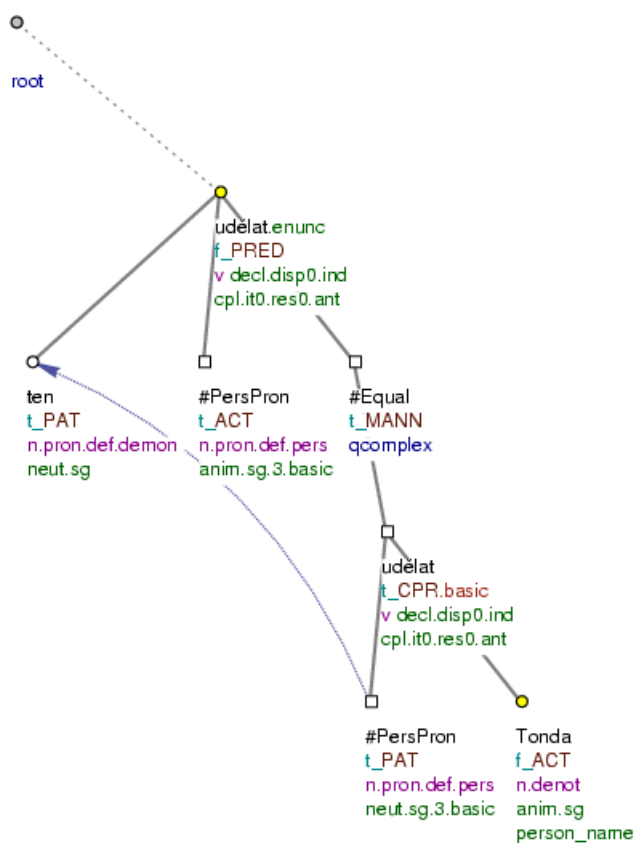
Udělal to rychle, jako to udělal Tonda.

Obrázek 7.54. Srovnání pomocí spojky „jako“

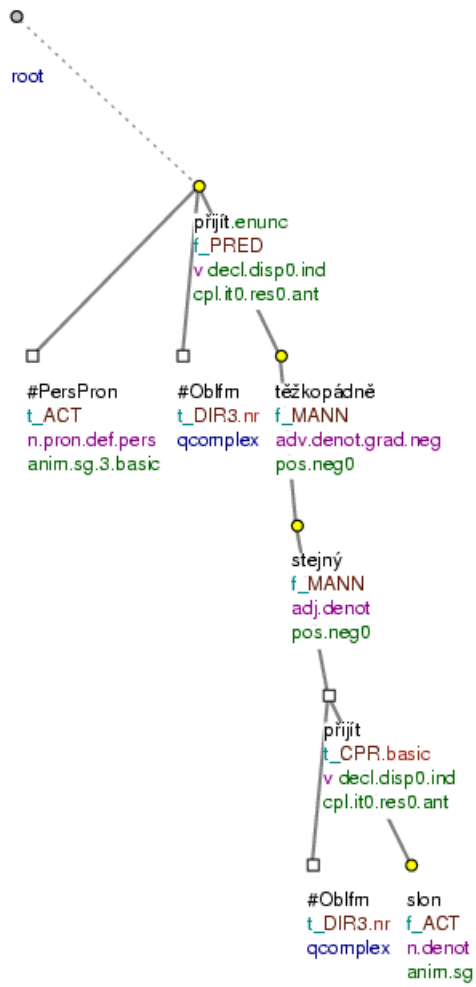
Udělal to rychle jako Tonda.

Obrázek 7.55. Srovnání pomocí spojky „jako“

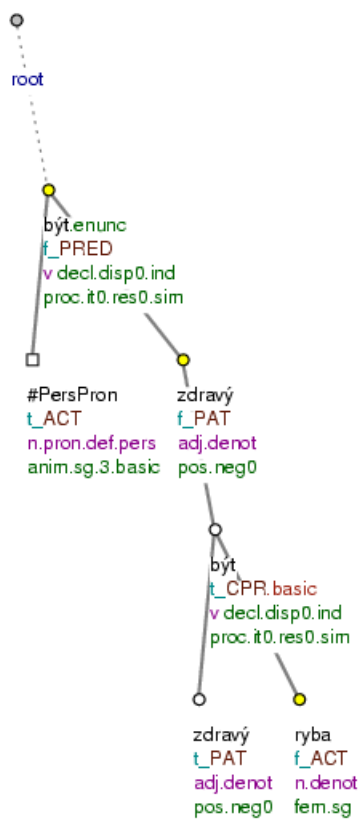
Udělal to jako Tonda.

Obrázek 7.56. Srovnání pomocí spojky „jako“

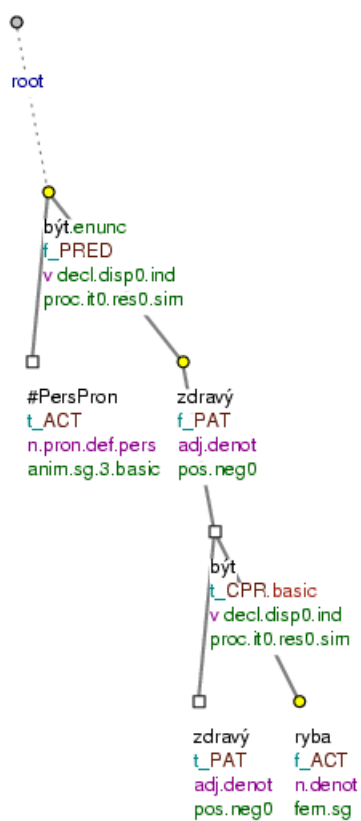
Přišel stejně těžkopádně jako slon.

Obrázek 7.57. Srovnání pomocí spojky „jako“

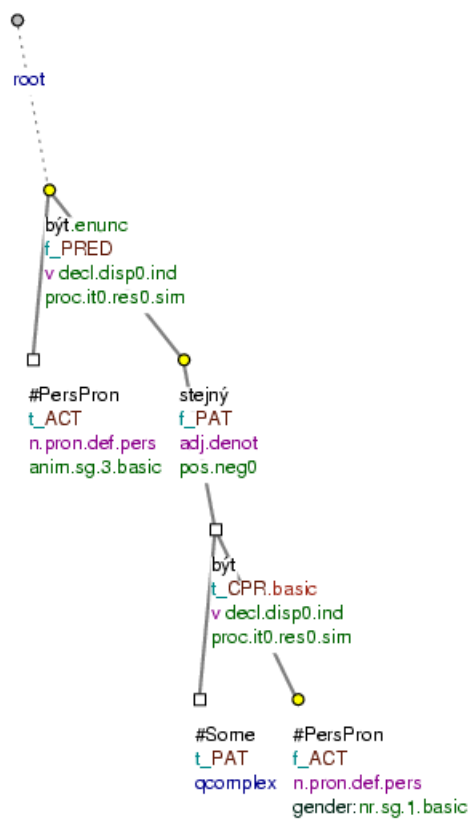
Je zdravý, jako je zdravá ryba.

Obrázek 7.58. Srovnání pomocí spojky „jako“

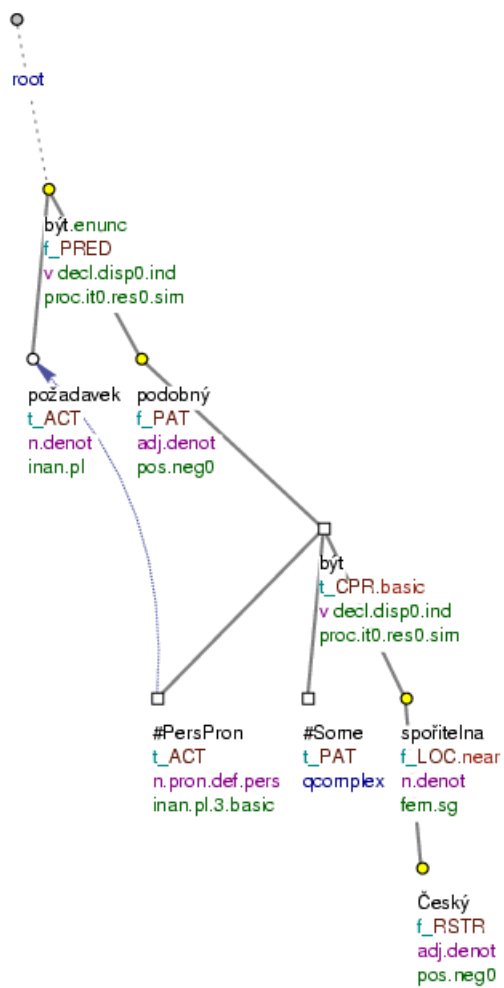
Je zdravý jako ryba.

Obrázek 7.59. Srovnání pomocí spojky „jako“

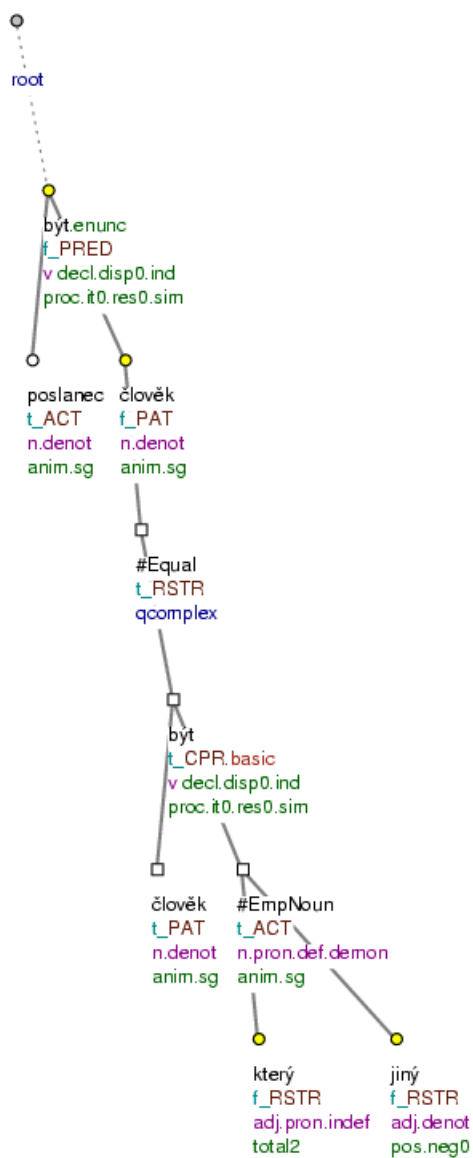
Je stejný jako já.

Obrázek 7.60. Srovnání pomocí spojky „jako“

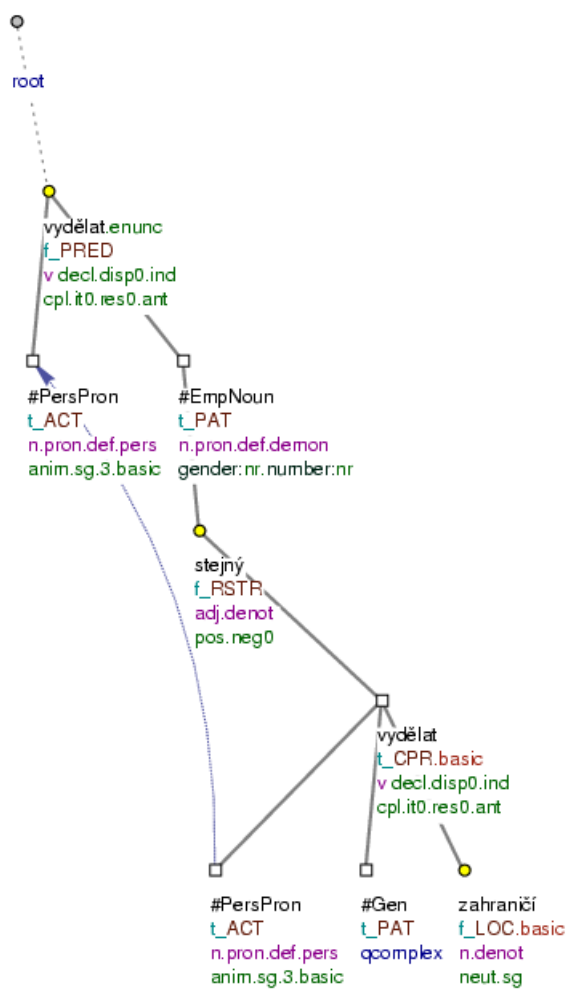
Požadavky jsou podobné jako u České spořitelny.

Obrázek 7.61. Srovnání pomocí spojky „jako“

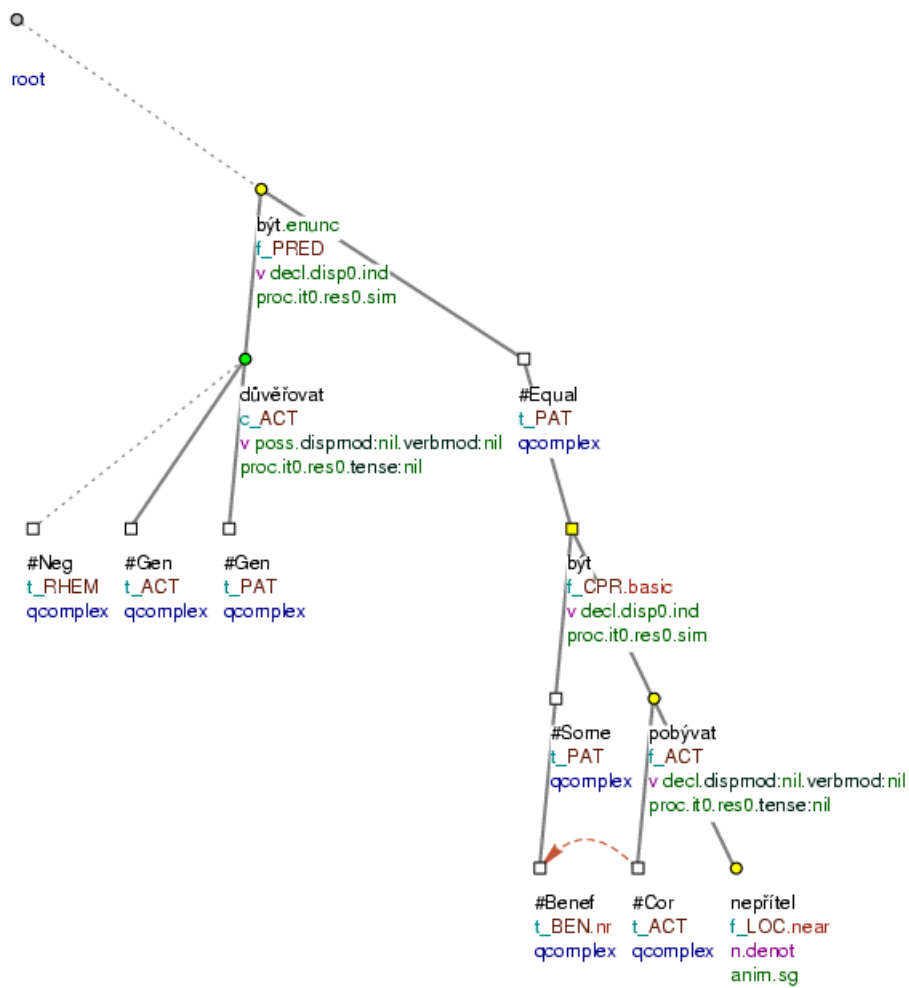
Poslanec je člověk jako každý jiný.

Obrázek 7.62. Srovnání pomocí spojky „jako“

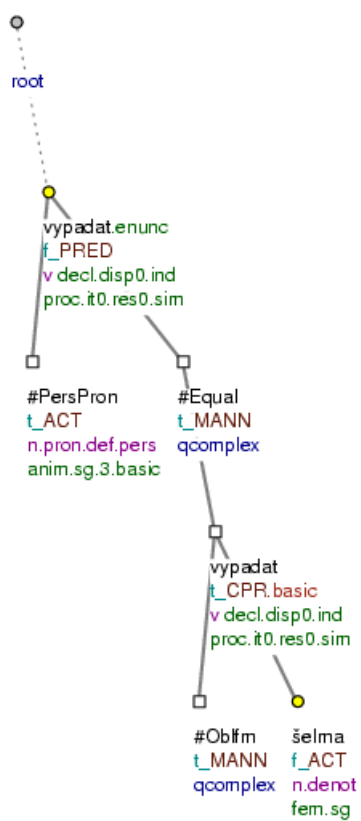
Vydělal stejně jako v zahraničí.

Obrázek 7.63. Srovnání pomocí spojky „jako“

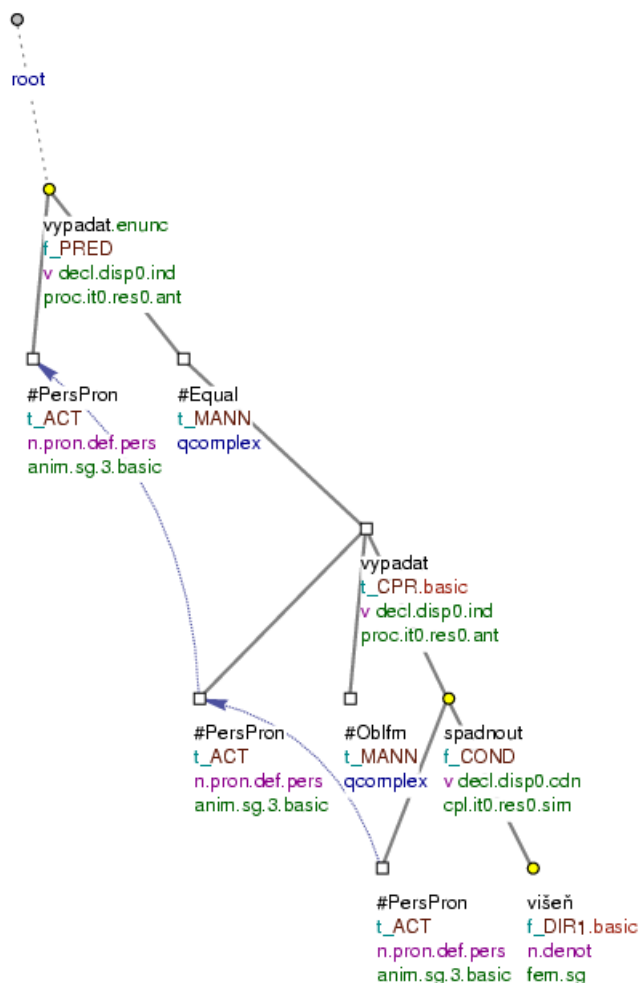
Nemoci důvěřovat je jako pobývat u nepřítele.

Obrázek 7.64. Srovnání pomocí spojky „jako“

Vypadá jako šelma.

Obrázek 7.65. Srovnání pomocí spojky „jako“

Vypadal, jako by spadl z višně.

7.4.2. Srovnání se spojkou „než“ (srovnání na bázi rozdílnosti)

Pomocí spojky „než“ se realizuje srovnání na bázi rozdílnosti.

I zde se ve většině těchto konstrukcí v hloubkové struktuře srovnávají dva děje (nebo stavy) vzhledem k nějaké míře či vlastnosti, která je u srovnávacích konstrukcí realizovaných pomocí spojky „než“ vyjádřena komparativem adjektiva nebo adverbia. Časté jsou však také případy, ve kterých se přímo srovnávají nějaké dvě entity. Jsou to zejména konstrukce s kvantitativními údaji, ve kterých se pomocí fyzikálních jednotek porovnává váha, množství, délka apod. nějakých dvou předmětů.

Přítomnost výrazu vyjadřujícího míru, vlastnost, vzhledem k níž se srovnání děje, je pro konstrukce se spojkou „než“ (na rozdíl od srovnávacích konstrukcí se spojkou „jako“) charakteristická; tento výraz/komparativ nebývá v povrchové podobě věty vypuštěn.

V následujících dílčích sekcích popisujeme podrobněji různé typy konstrukcí se srovnáním pomocí spojky „než“ a zároveň uvádíme pravidla, kterými se řídí jejich anotace. Jedná se o následující typy konstrukcí:

- srovnání kvantitativních údajů (viz 7.4.2.1 – „Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než““),
- zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů (viz 7.4.2.2 – „Zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů se spojkou „než““),
- srovnání dvou dějů (viz 7.4.2.3 – „Srovnání dvou dějů pomocí spojky „než““).

7.4.2.1. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

V konstrukcích, v nichž se srovnávají dvě entity na základě kvantitativních údajů (porovnává se množství, váha, věk, délka pomocí číselných údajů, fyzikálních jednotek apod.), preferujeme zachycení srovnání jako celku, tj. v konstrukcích zpravidla nevidíme žádnou elipsu. Vycházíme z toho, že ke zkratkovitému vyjadřování na základě modelu:

- *více korun než 50 korun* → *více než 50 korun*

může dojít právě jen v případě, že se jedná o srovnání stejných jednotek. Srovnání - uzel s funktorem CPR - tu závisí na komparativu adjektiva nebo adverbia. Srov.:

- *částka větší.RSTR než miliarda.CPR korun*

Uzel reprezentující výraz <než> *miliarda* má funktor CPR a závisí na komparativu adjektiva *velký*. V konstrukci nevidíme žádnou elipsu. Srov. obr. 7.66. Pozor! Jiné je: *částka velká.RSTR miliardu.EXT korun*.

Další příklady:

pařez těžší.RSTR než 10 kg.CPR obr. 7.67

více.EXT než 10 kg.CPR těžký.RSTR pařez obr. 7.68

Pařez má více.PAT než 10 kg.CPR obr. 7.69

Pařez je těžší.PAT než 10 kg.CPR obr. 7.70

Pařez je více.EXT než 10 kg.CPR těžký.PAT obr. 7.71

Více.ACT než 50 Kč.CPR ho nakonec uspokojilo. obr. 7.72

Více.RSTR peněz.ACT než 50 Kč.CPR ho nakonec uspokojilo. obr. 7.73

Vrátili mu více.PAT než 50 korun.CPR obr. 7.74

Přišlo jich.ACT víc.RSTR než 50.CPR obr. 7.75

Lidi.ACT přišlo víc.COMPL než 50.CPR obr. 7.76

hmotnost větší.RSTR než 50.CPR

více.EXT než 50 kg.CPR velká.RSTR hmotnost

Hmotnost je více.PAT než 50 kg.CPR

Hmotnost je více.EXT než 50 kg.CPR velká.PAT

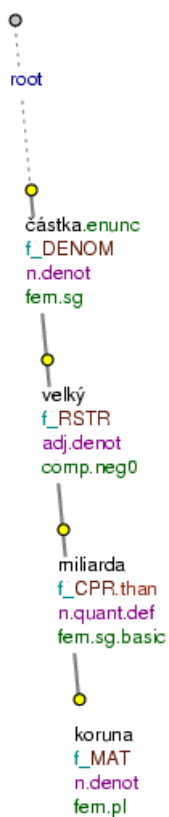
Váží víc.EXT než 60 kilo.CPR

Hraje déle.THL než 3 hodiny.CPR

Přeskočil to více.THO než šestkrát.CPR

Dostal *méně*.PAT než 50 *korun*.CPR

Obrázek 7.66. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

částka větší než miliarda korun

Obrázek 7.67. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

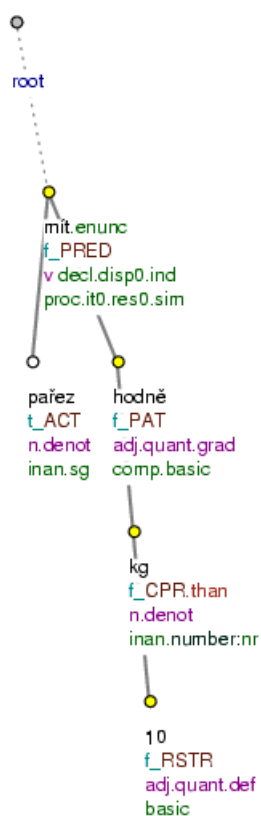
pařez těžší než 10 kg

Obrázek 7.68. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

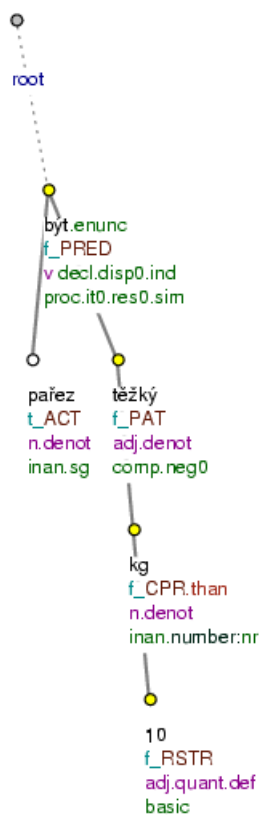
více než 10 kg těžký pařez

Obrázek 7.69. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

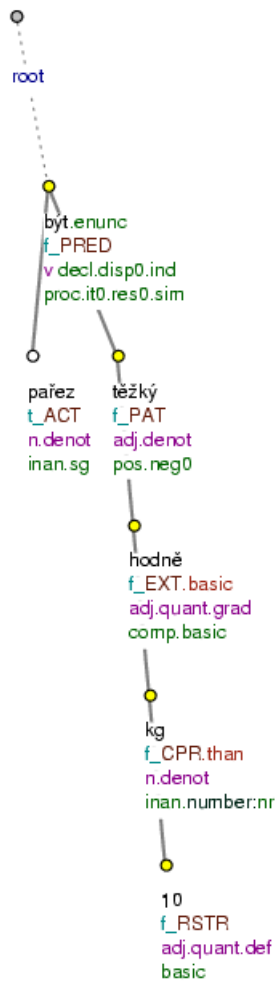
Pařez má více než 10 kg.

Obrázek 7.70. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

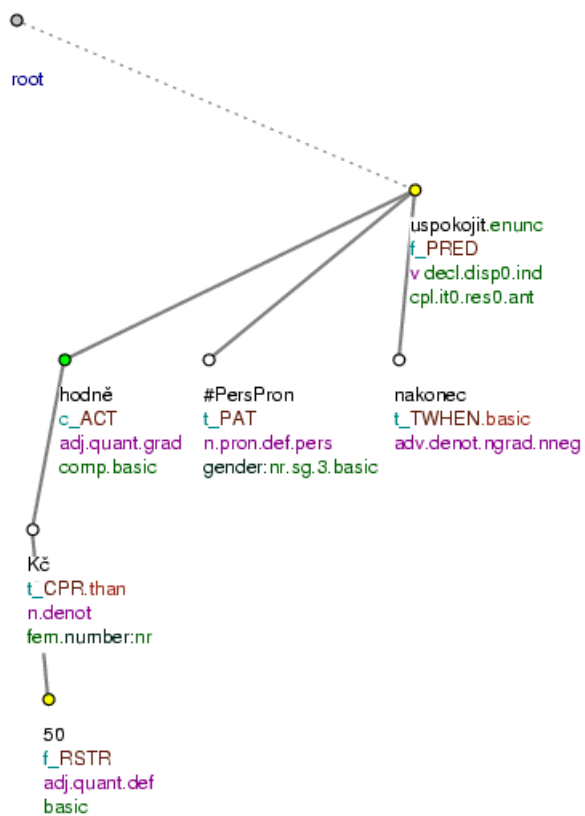
Pařez je těžší než 10 kg.

Obrázek 7.71. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

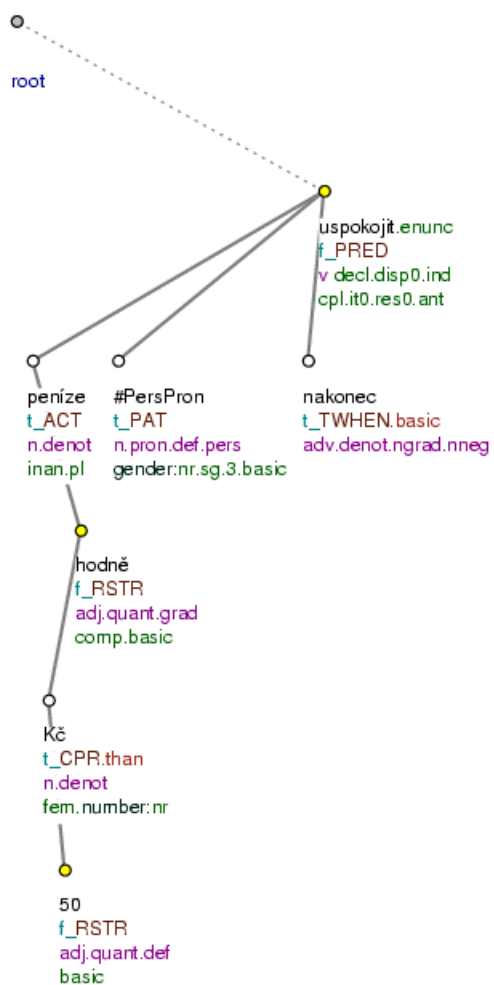
Pařez je více než 10 kg těžký.

Obrázek 7.72. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

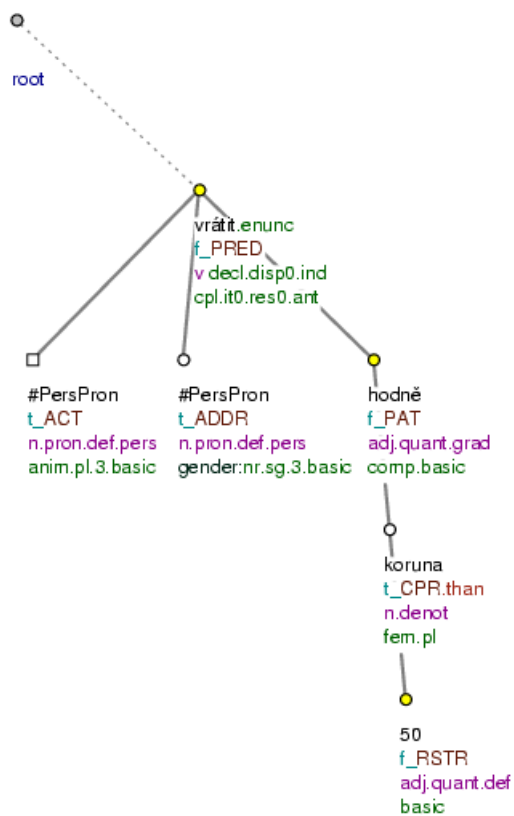
Více než 50 Kč ho nakonec uspokojilo.

Obrázek 7.73. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

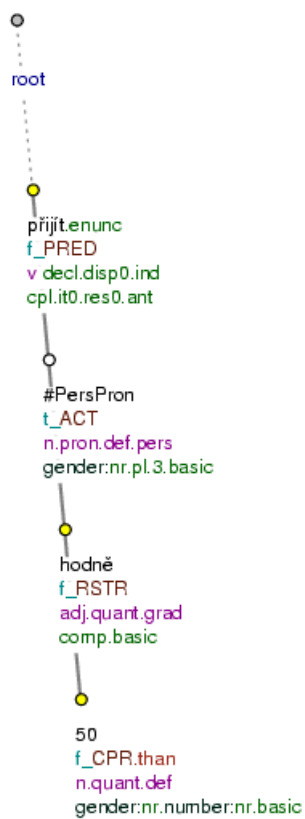
Více peněz než 50 Kč ho nakonec uspokojilo.

Obrázek 7.74. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

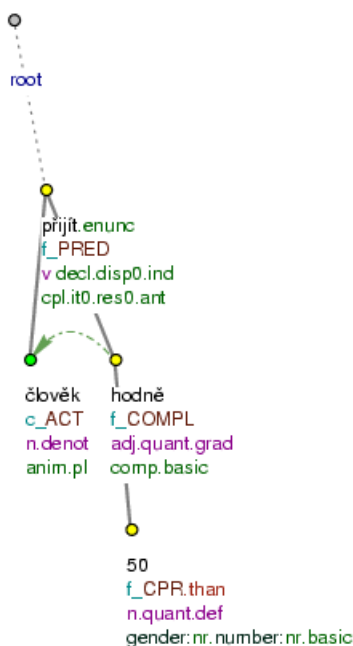
Vrátili mu více než 50 korun.

Obrázek 7.75. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

Přišlo jich víc než 50.

Obrázek 7.76. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

Lidi přišlo víc než 50.

Pozor! V konstrukcích, ve kterých nejde o tento typ srovnání (a v konstrukcích bez srovnání: *To je více.; Vrátili mu více.*), chápeme číslovkové výrazy *více, méně* jako číslovky adjektivní a zachycujeme je jako závislé na substantivu (s funktoem RSTR; viz k tomu 7.10.2.2 – „Číslovkové výrazy „hodně“, „více“, „dost“, „moc“, „málo“, „méně“, „stejně“, „plno““). Není-li substantivum řídicí číslovku v povrchové podobě věty přítomno, je do konstrukce podle pravidel uvedených v 5.12.1.2 – „Elipsa řídicího substantiva“ doplněn nový uzel. Srov.:

- *Vrátili mu více.PAT než 50 korun.CPR*

Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“. Patiens slovesa *vrátit* představuje přímo neurčitá číslovka *více*, ke které se již nedoplňuje žádný uzel pro řídicí substantivum.

- *Vrátili mu více než vloni.*

= *Vrátili mu více.RSTR {korun / #EmpNoun.PAT} než mu {vrátili.CPR} vloni.*

Nejde o srovnání kvantitativních údajů. Konstrukci zachytíme podle pravidel uvedených zde v 7.4.2.3 – „Srovnání dvou dějů pomocí spojky „než““. O neurčité číslovce *více* zde platí pravidla uvedená v 7.10.2.2 – „Číslovkové výrazy „hodně“, „více“, „dost“, „moc“, „málo“, „méně“, „stejně“, „plno““, má funktoem RSTR a závisí na nově vytvořeném uzlu pro řídicí substantivum.

7.4.2.2. Zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů se spojkou „než“

Zcela zvláštním případem konstrukcí se srovnáním jsou konstrukce s komparativem adverbia a se zhuštěným lexikálním vyjádřením srovnávaných jevů. Například:

Mzda se víc.EXT než.DPHR ztrojnásobila.PRED obr. 7.79

Neslovesný frazém „více než“. V těchto konstrukcích zachycujeme spojení *více než, méně než, hůře než, hodně jak* jako neslovesné frazeologické spojení (viz 5.8.1 – „Neslovesná frazeologická spojení“):

uzel pro komparativ adverbia má funktor EXT. Výraz *než* je zachycen samostatným uzlem, který je přímým potomkem uzlu pro komparativ adverbia; má t-lema *než* a funktor DPHR. Jsme si vědomi toho, že toto řešení je spíše technického rázu než pokusem zachytit významovou strukturu konstrukce.

Příklady:

Byl tam více než tisíchlavý zástup. obr. 7.77

Po více než dvacetiletém manželství ji opustil. obr. 7.78

více než dvouleté úsilí

Má víc než krátkou minisukni.

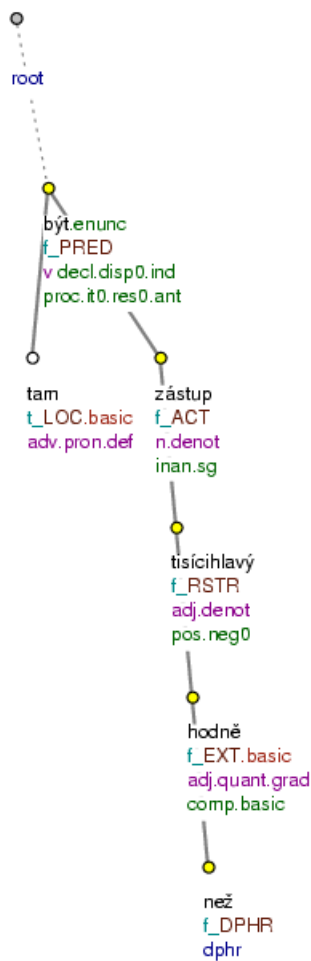
Skončilo to více než miliardovým přebytkem.

Zvýšili počet míst o více než polovinu. DIFF

Upozornili na to více než před rokem. TWHEN

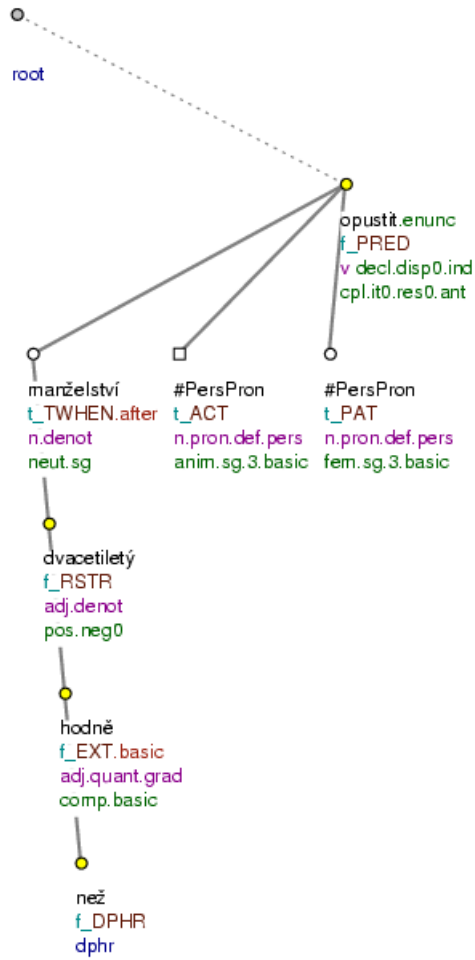
Drak byl hůř než škaredý. PAT

Obrázek 7.77. Zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů

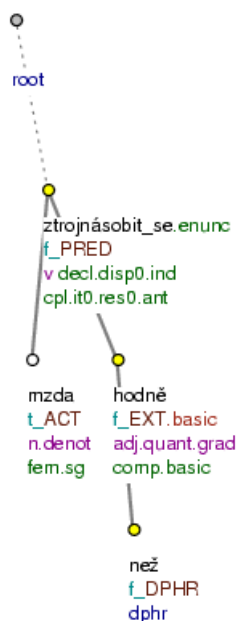
Byl tam více než tisíchlavý zástup.

Obrázek 7.78. Zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů

Po více než dvacetiletém manželství ji opustil.

Obrázek 7.79. Zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů

Mzda se víc než ztrojnásobila.

7.4.2.3. Srovnání dvou dějů pomocí spojky „než“

Při srovnání dvou dějů (nebo stavů) pomocí spojky „než“ má uzel pro řídicí sloveso závislé srovnávané klauze funktor CPR a závisí na uzlu pro výraz vyjadřující míru rozdílnosti s dějem vyjádřeným v řídicí srovnávané klauzi.

Příklady:

Dorazil dříve, než dorazil.CPR Jirka. obr. 7.80

Jan oslovil docenta zdvořileji, než ho oslovil.CPR kamarád.

Výraz vyjadřující míru rozdílnosti. Výrazem, který vyjadřuje míru rozdílnosti s dějem vyjádřeným v závislé srovnávané klauzi, bývá adverbium (například: *dříve*, *více*, *později*), nebo adjektivum (například: *dřívější*, *pozdější*, *více*) v komparativu. Místo komparativu mohou být v konstrukci i specifické zájmenné výrazy, které tento komparativ nahrazují: *jiný*, *jindy*, *jinak*. Uzel pro tento výraz může mít různý funktor podle své pozice ve struktuře věty:

- reprezentuje-li adverbium, má zpravidla funktor MANN.

Například:

Dorazil dříve.TWHEN, než dorazil.CPR Jirka. obr. 7.80

Je to šroubek méně.EXT kvalitní, než jsou.CPR jiné šroubky.

- v konstrukcích se sponovým „být“ má funktor PAT (zejména, reprezentuje-li adjektivum).

Například:

Úkoly jsou náročnější.PAT, než byly.CPR minule.

- výraz vyjadřující míru rozdílnosti může rozvíjet i substantivum a mít funktor RSTR.

Například:

Cílem je mít nižší.RSTR ceny, než má.CPR konkurence. obr. 7.86

Je to menší.RSTR zlo, než jsou.CPR voličské hlasy. obr. 7.91

- Za výraz vyjadřující míru rozdílnosti se považují i výrazy *spíše, raději*. Uzly mají zpravidla funktor EXT.

Například:

Přijď raději.EXT do pátku než {přijít.CPR} příští týden. obr. 7.84

Spíše.EXT než {být.CPR} {záruka.PAT} vědomí jasné linie je zárukou úspěchu schopnost komunikovat. obr. 7.88

Opatrnější je spíš.EXT Pavel než {být.CPR} {opatrný.PAT} Petr. obr. 7.89

Jímá nás spíše.EXT úzkost než {jímat.CPR} touha.

Na třídní schůzky chodí spíše.EXT maminky než {chodit.CPR} tatínkové.

Přijď raději.EXT pozdě než {přijít.CPR} nikdy. (Pozor! V konstrukci: *Raději nepřijdu*. má doplnění *raději* funktor ATT.)

U konstrukcí se srovnáním pomocí spojky „než“ (na rozdíl od srovnávacích konstrukcí se spojkou „jako“) nedochází v povrchové podobě věty k elipse výrazu vyjadřujícího míru rozdílnosti, k elipse komparativu. Naopak přítomnost tohoto komparativu je tu pro realizaci srovnávací konstrukce nezbytná. Není proto třeba zavádět zástupné t-lemma pro výraz vyjadřující míru rozdílnosti.

Elipsa řídicího slovesa závislé srovnávané klauze. Není-li v povrchové podobě věty vyjádřeno řídicí sloveso závislé srovnávané klauze, je do tektogramatického stromu podle pravidel uvedených v 5.12.1.1 – „Elipsa řídicího slovesa“ doplněn nový uzel pro řídicí sloveso závislé klauze s funktoem CPR.

Příklady:

Dorazil dříve než {dorazit.CPR} Jirka. obr. 7.81

Pověsil obrázek níž než {pověsit.CPR} pod okno. obr. 7.82

Koupíme to jinde než {koupit.CPR} na trhu. obr. 7.83

Vypadá zdravěji než {vypadat.CPR} on. obr. 7.85

Jan oslovil docenta zdvořileji než {oslovit.CPR} kamarád.

Má svůj původ například v zavedení nové výrobní metody dosahující nižších výrobních nákladů, než {#EmpVerb.CPR} které má konkurence. (= *dosahující nižších výrobních nákladů, než jsou náklady, které má konkurence*)

Zástupné t-lemma #Some. Při zachycování konstrukcí se srovnáním pomocí spojky „než“ se využívá zástupné t-lemma #Some. Uzel se zástupným t-lematem #Some se doplňuje do závislé srovnávané klauze na místo elidované neslovesné části verbonominálního predikátu, nelze-li tu z významových důvodů opakovat neslovesnou část sponového „být“ z klauze řídicí (kde je tato neslovesná část vyjádřena zejména adjektivy: *více, méně, jiný*). Srov.:

- Situace v armádě je jiná.PAT než na ministerstvu.*

= *Situace v armádě je jiná než je situace na ministerstvu "nějaká".*

Závislá srovnávaná klauze rozvíjí výraz *jiný*. Na místo nevyjádřeného řídicího slovesa závislé srovnávané klauze je zkopírován uzel slovesa z klauze řídicí. Z významových důvodů však nelze opakovat (kopírovat) i neslovesnou část tohoto verbonominálního predikátu, proto je do závislé srovnávané klauze na místo neslovesné části verbonominálního predikátu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Some a funktorem PAT. Srov. obr. 7.92.

Další příklad:

Což je více.PAT než bylo.CPR {#Some.CPR} v roce 1994.

Více ke kopírování víceslovných predikátů viz 5.12.1.1.1 – „Aktuální elipsa řídicího slovesa“.

Ve většině konstrukcí se srovnáním pomocí spojky „než“, ve kterých řídicí slovesa obou srovnávaných klauzí představují verbonominální predikáty, je však možné v závislé klauzi zopakovat lexikální hodnotu neslovesné části z klauze řídicí. Obě neslovesné části se liší v hodnotě gramatému stupně *degcmp* (viz 4.5.8 – „Gramatém stupně (*degcmp*)“): zatímco v řídicí srovnávané klauzi má adjektivum představující neslovesnou část predikátu hodnotu komparativu, má totéž adjektivum v klauzi závislé hodnotu pozitivu. Srov.:

- *Je zdravější než ryba.*

= *Je zdravější [*degcmp=comp*], než je zdravá [*degcmp=pos*] ryba.* (srov. obr. 7.87)

Další příklady:

*Je opatrnější [*degcmp=comp*] než {být.CPR} {opatrný.PAT [*degcmp=pos*]} Pavel.*

*Bezpéřová lůžka jsou lepší [*degcmp=comp*] než {být.CPR} {dobrý.PAT [*degcmp=pos*]} péřová.*

*Je to šroubek méně [*degcmp=comp*] kvalitní než {být.CPR} {kvalitní.PAT [*degcmp=pos*]} jiné šroubky.*

Homonymní konstrukce. V případě homonymních konstrukcí je v souladu s tezí o odstraňování homonymie zachycen jeden z možných významů konstrukce - ten, který je v daném kontextu nejpravděpodobnější; srov. dvojí interpretaci jedné věty:

- *Zná lepšího polemika než Jan.*
 - *Zná lepšího polemika než zná Jan.*

Při této interpretaci je do závislé srovnávané konstrukce zkopírován uzel pro sloveso *znát*.

- *Zná lepšího polemika než je Jan.*

Při této interpretaci řídicí sloveso závislé srovnávané klauze představuje uzel s t-lematem #EmpVerb.

Srovnání vyjádřené deverbativem. Analogicky podle výše popsaných případů jsou anotovány i srovnávací konstrukce, ve kterých je řídicí srovnávaná klauze nominalizována, tj. je vyjádřena deverbativním adjektivem nebo substantivem. Například:

pacient vypadající dnes zdravěji než včera (=pacient vypadající dnes zdravěji než vypadal včera "nějak")

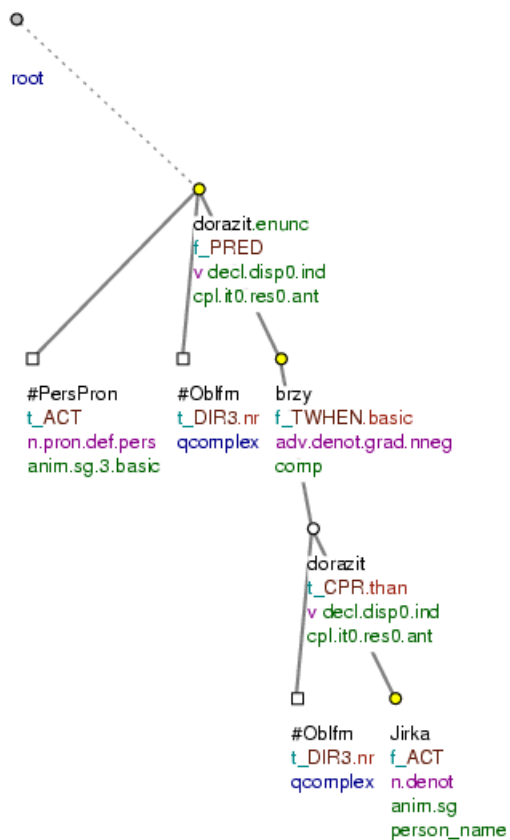
Jan chovající se hůře než malé dítě (=Jan chovající se hůře než se chová malé dítě "nějak")

Elipsa řídicí klauze. Analogicky řešíme také složité konstrukce s elipsou řídicí klauze. Například:

Udělal větší hloupost, než když někdo ukradne kousek čokolády. obr. 7.90

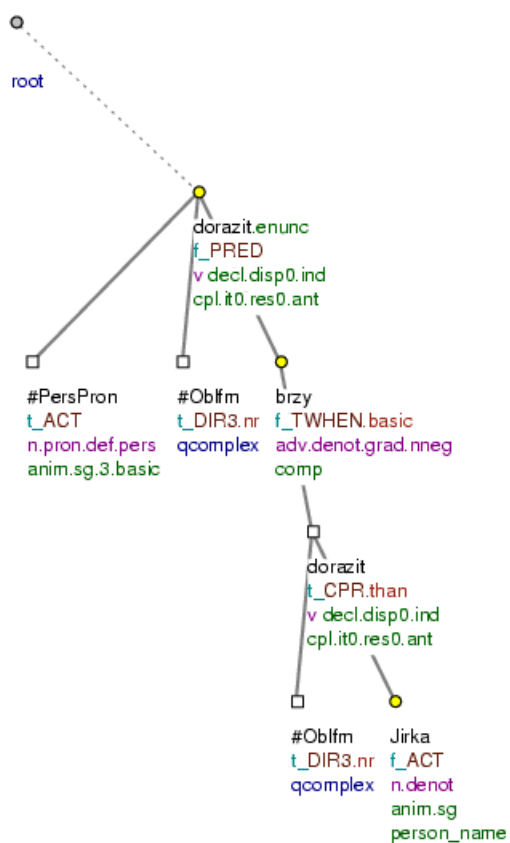
Viz k tomu pravidla v 5.12.1.3 – „Elipsa řídicí klauze“.

Obrázek 7.80. Srovnání pomocí spojky „než“

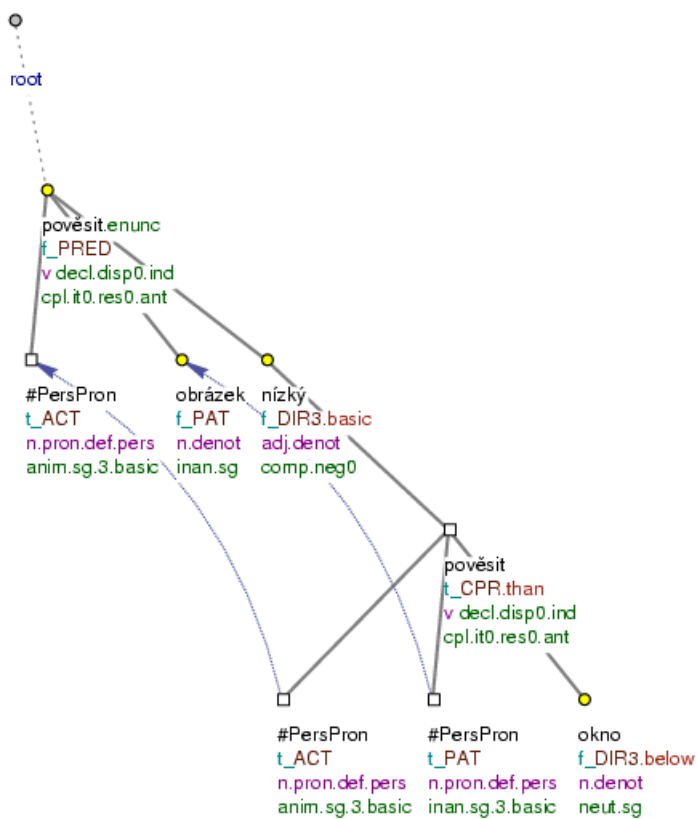
Dorazil dříve, než dorazil Jirka.

Obrázek 7.81. Srovnání pomocí spojky „než“

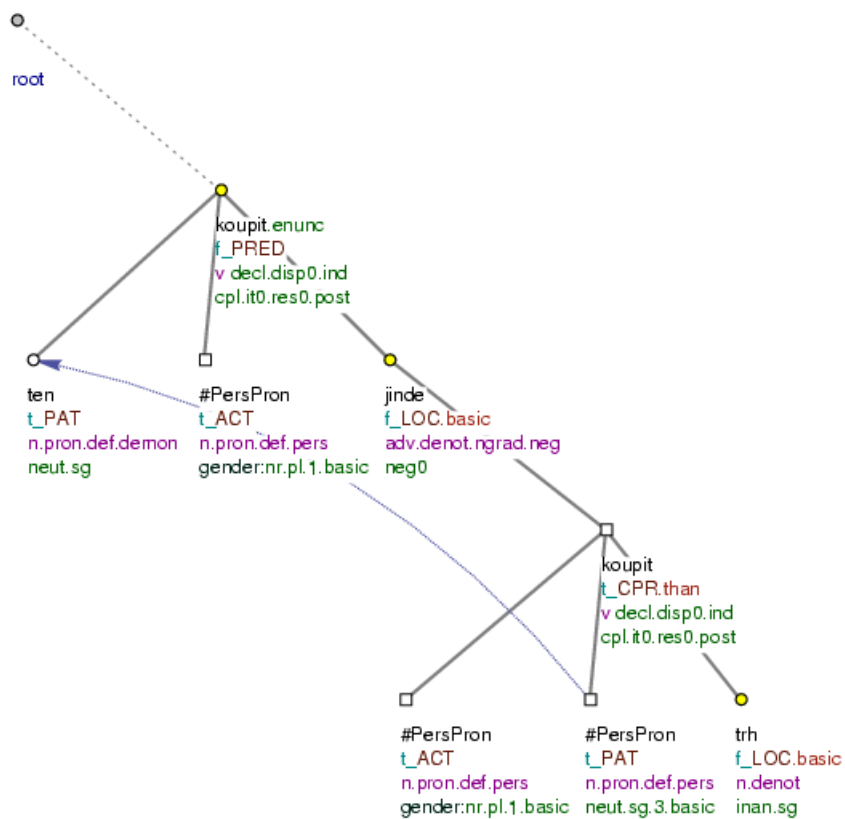
Dorazil dříve než Jirka.

Obrázek 7.82. Srovnání pomocí spojky „než“

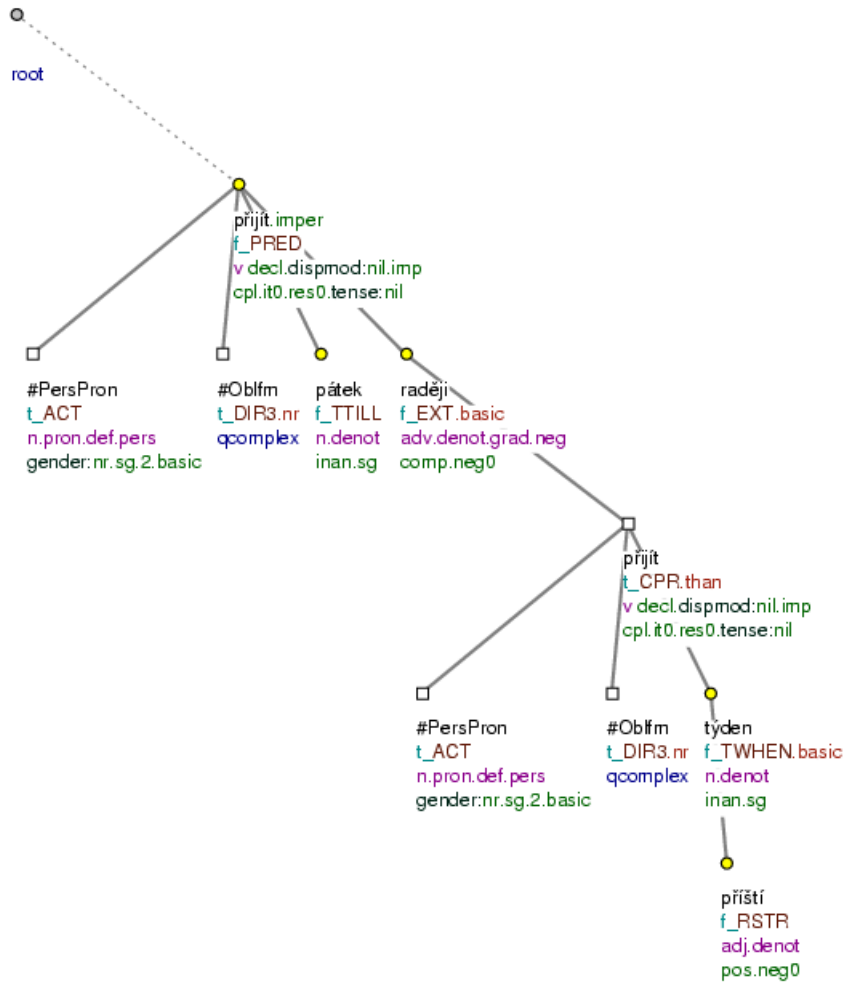
Pověsil obrázek níž než pod okno.

Obrázek 7.83. Srovnání pomocí spojky „než“

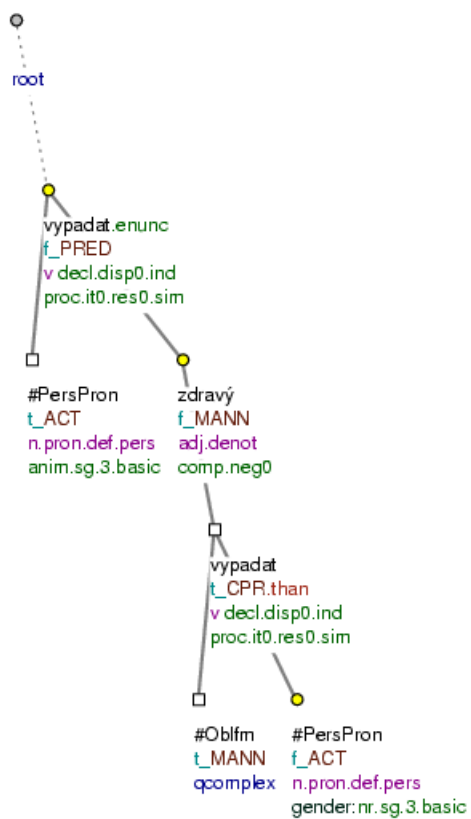
Koupíme to jinde než na trhu.

Obrázek 7.84. Srovnání pomocí spojky „než“

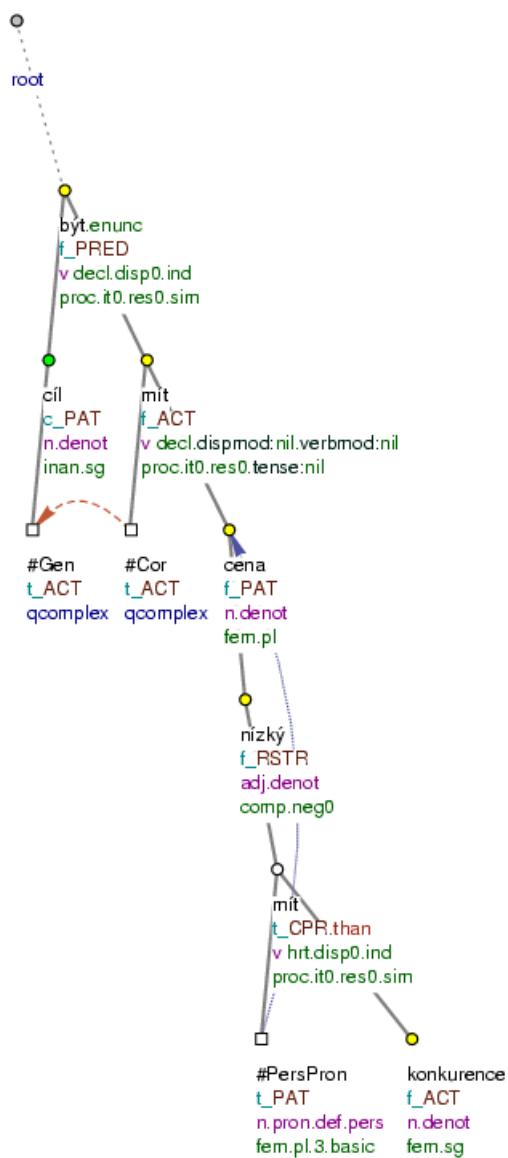
Přijď raději do pátku než příští týden.

Obrázek 7.85. Srovnání pomocí spojky „než“

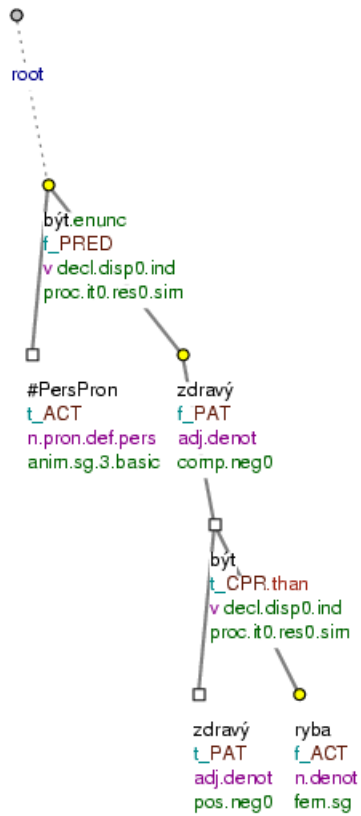
Vypadá zdravěji než on.

Obrázek 7.86. Srovnání pomocí spojky „než“

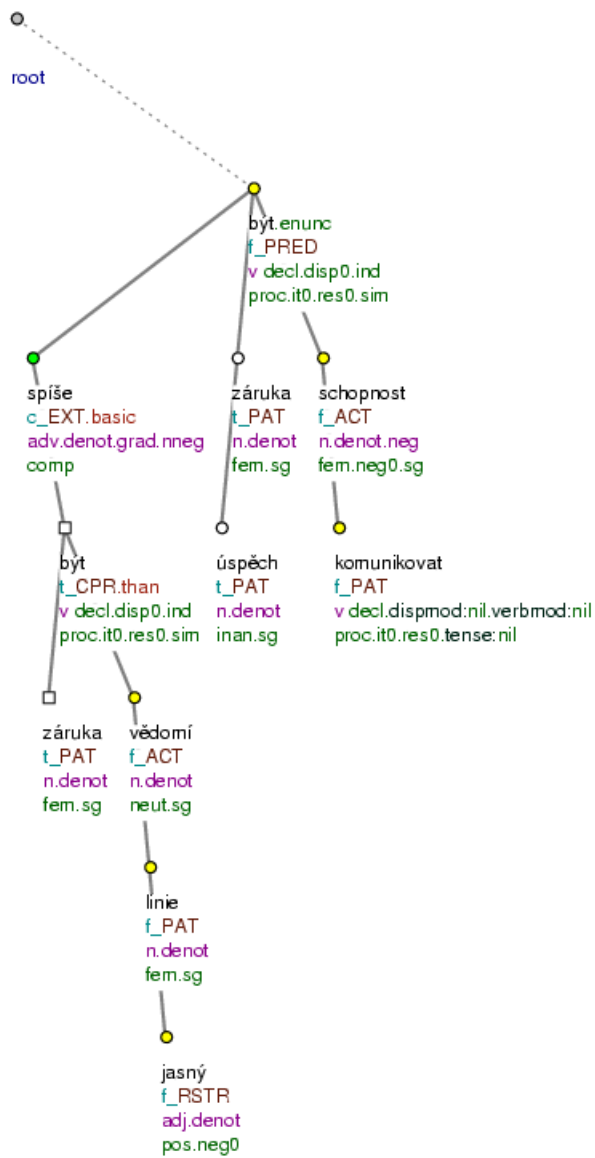
Cílem je mít nižší ceny, než má konkurence.

Obrázek 7.87. Srovnání pomocí spojky „než“

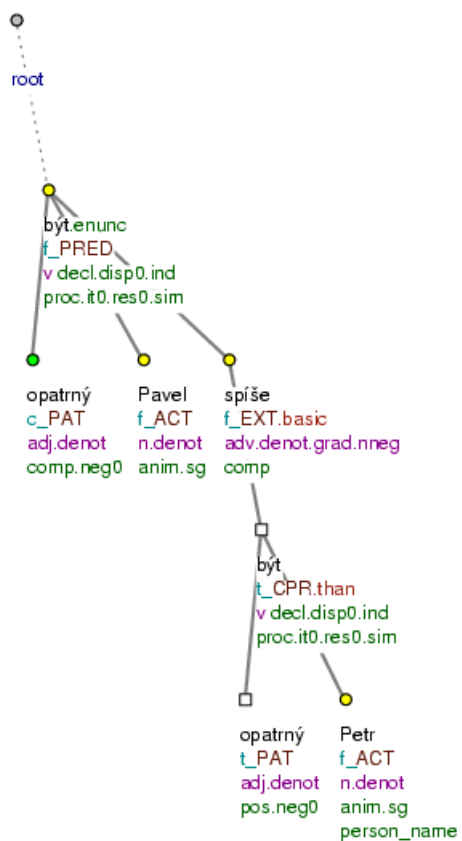
Je zdravější než ryba.

Obrázek 7.88. Srovnání pomocí spojky „než“

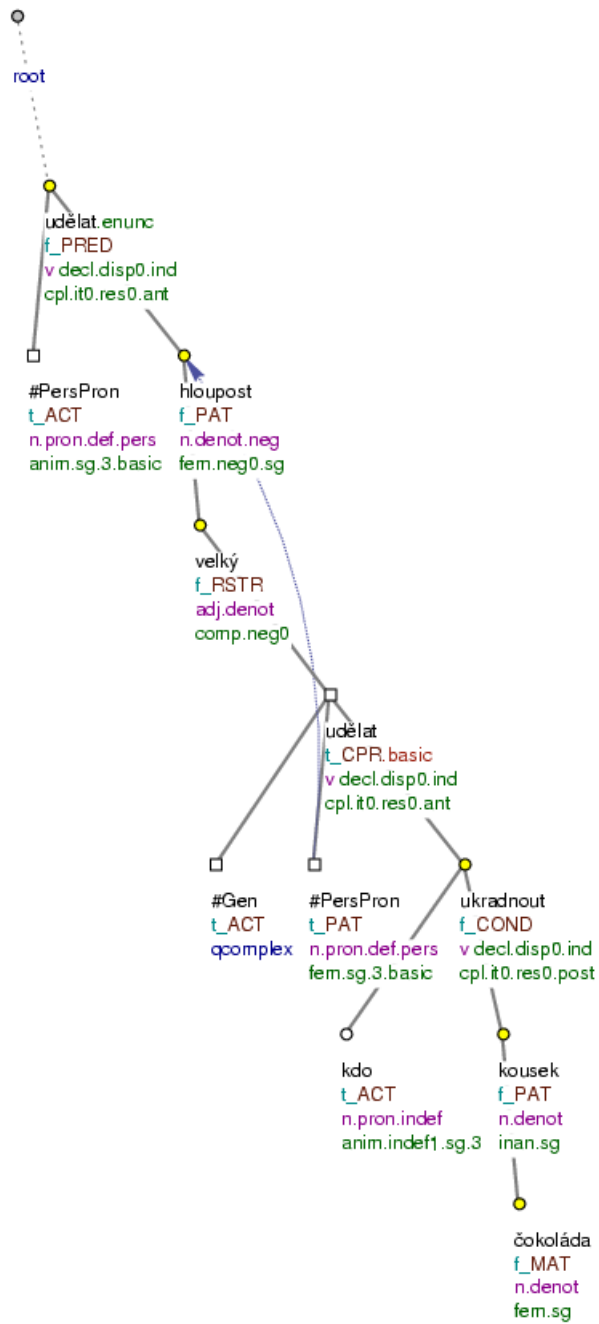
Spíše než vědomí jasně linie je zárukou úspěchu schopnost komunikovat.

Obrázek 7.89. Srovnání pomocí spojky „než“

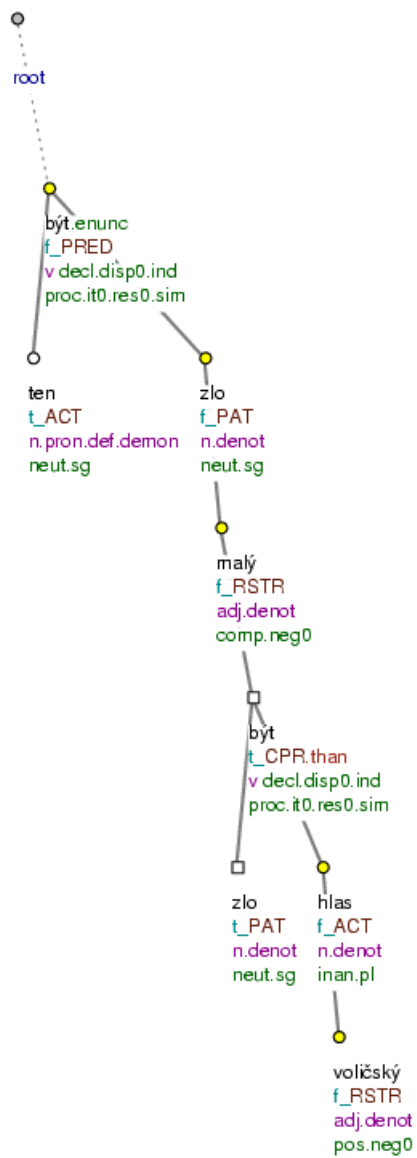
Opatrnější je spíše Pavel než Petr.

Obrázek 7.90. Srovnání pomocí spojky „než“

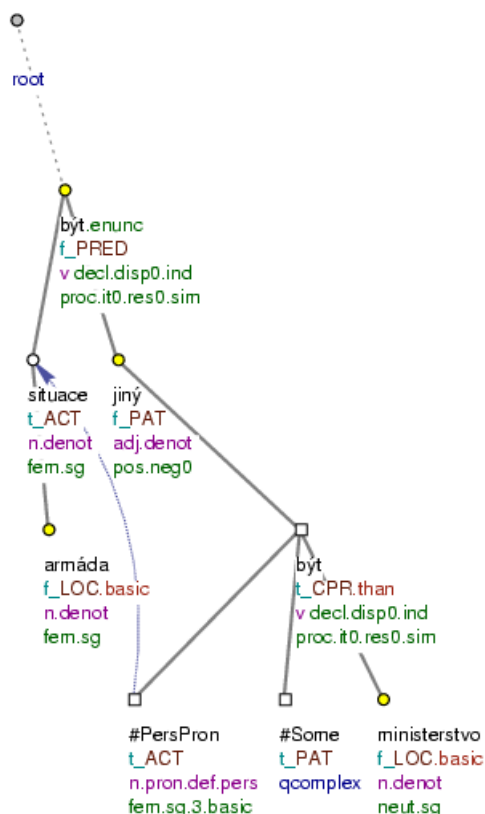
Udělal větší hloupost, než když někdo ukradne kousek čokolády.

Obrázek 7.91. Srovnání pomocí spojky „než“

Je to menší zlo než voličské hlasy.

Obrázek 7.92. Srovnání pomocí spojky „než“

Situace v armádě je jiná než na ministerstvu.

7.4.3. Srovnání vyjádřené adverbii, předložkami a jinými prostředky

Srovnání lze také vyjádřit:

- **genitivem jména**, které závisí na komparativu adjektiva.

Funktor CPR je přiřazen přímo uzlu reprezentujícímu genitiv jména.

Například:

osoba starší osmnácti let.CPR obr. 7.94

- **adverbiem**.

Funktor CPR je přiřazen přímo uzlu reprezentujícímu adverbium.

Například:

Chová se andělsky.CPR (= jako anděl)

Sám Malý, kterého historici podezírají, že byl dvojitým agentem, si počínal hazardérsky.CPR (= jako hazardér)

- **předložkovou skupinou.**

Předložky, které nesou význam srovnání, patří zpravidla k předložkám sekundárním, jsou to například předložky: *ve srovnání s, naproti, v protikladu k.*

Funktor CPR je přiřazen přímo uzlu reprezentujícímu jméno řídicí předložkovou skupinu.

Příklady konstrukcí se srovnáním vyjádřeným předložkovou frází:

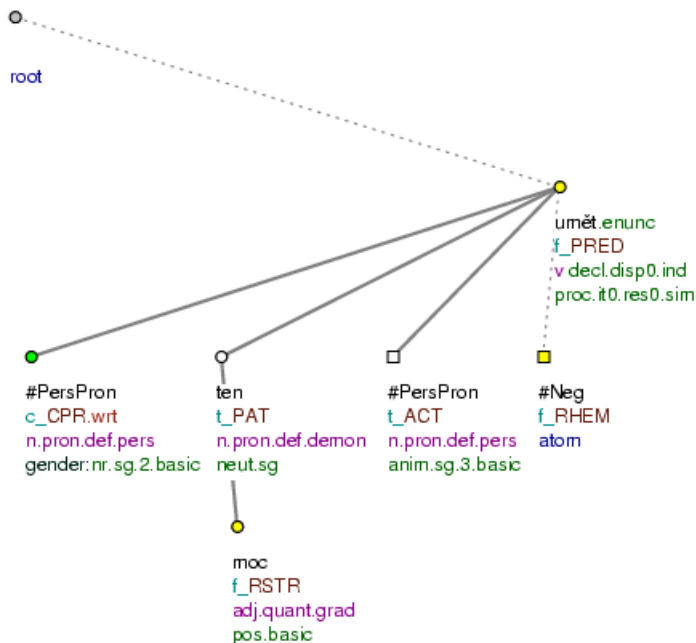
Ve srovnání s tebou.CPR toho moc neumí. obr. 7.93

V říční dopravě se v roce 1994 snížil výkon v porovnání s předchozím rokem.CPR o 1,6 procenta.

Zástupci firmy považují za svou výhodu bezkonkurenční ceny ve srovnání s Vídní.CPR nebo Prahou.CPR

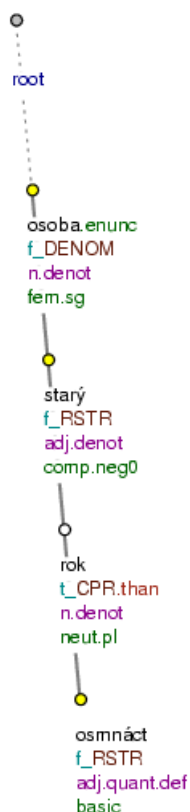
Autor nás pro jistotu nenechává na pochybách, která strana je stranou pokroku ve srovnání se zabeđeným tmářstvím.CPR

Obrázek 7.93. Srovnání vyjádřené předložkovou skupinou

Ve srovnání s tebou toho moc neumí.

Obrázek 7.94. Srovnání vyjádřené genitivem jména závislým na komparativu adjektiva

osoba starší osmnácti let

7.5. Specifické konstrukce s významem „diference“

V této sekci popisujeme tři typy konstrukcí:

- **konstrukce s výrazy „čím - tím“** (viz 7.5.1 – „Konstrukce s výrazy „čím - tím““).

Například:

Čím je víno starší, tím je lepší.

- **konstrukce s výrazy „čím dál tím + komparativ“** (viz 7.5.2 – „Konstrukce s výrazy „čím dál tím + komparativ““).

Například:

Mají čím dál víc prostředků.

- **konstrukce s výrazy „tím + komparativ“** (viz 7.5.3 – „Konstrukce s výrazy „tím + komparativ““).

Například:

Tím méně jsou dějiny dílem několika intelektuálů.

Všechny tyto konstrukce interpretujeme jako konstrukce s významem diference (funktor DIFF).

7.5.1. Konstrukce s výrazy „čím - tím“

Spojení klauzí výrazy *čím* a *tím* chápeme jako mající význam diference. Například:

- *Čím je víno starší, tím je lepší.*

Mezi klauzemi interpretujeme význam diference: *víno je lepší o to, o co je starší*. Srov. obr. 7.95.

Pravidla anotace. Výraz *tím* v řídicí klauzi považujeme za odkazovací slovo (viz i 5.5.3 – „Odkazovací slova“). Efektivní kořen závislé klauze uvozené výrazem *čím* má funktor DIFF a závisí na uzlu pro komparativ obsažený v řídicí klauzi. Uzel pro výraz *čím* má také funktor DIFF a závisí na uzlu pro komparativ obsažený v závislé klauzi. Srov.:

- *Čím.DIFF děle to odkládáme.DIFF, <tím> jsou vyšší náklady.*

Výraz *tím* v řídicí klauzi považujeme za odkazovací slovo. Efektivní kořen závislé klauze uvozené výrazem *čím* (uzel pro sloveso *odkládat*) dostane funktor DIFF a bude záviset na uzlu pro komparativ obsažený v klauzi řídicí (na uzlu pro komparativ *vyšší*). Uzel pro výraz *čím* má také funktor DIFF a závisí na uzlu pro komparativ obsažený v klauzi závislé (na uzlu pro komparativ *déle*). Srov. obr. 7.96.

Další příklady:

Čím.DIFF dřívě a čím.DIFF zodpovědněji to udělají.DIFF, <tím> lépe. obr. 7.97

Vážíme si jich <tím> méně, čím.DIFF více se o nich dovidáme.DIFF

Podle ní by zařízení inkasovala od pojišťoven <tím> méně peněz na lůžko, čím.DIFF děle by na něm pacient ležel.DIFF

Čím.DIFF je.DIFF tetováz hlubší, <tím> je složitější její odstranění a slabší výsledný kosmetický efekt.

Elipsa řídicího slovesa. K tomuto typu patří i řada konstrukcí s elidovaným řídicím slovesem v řídicí nebo závislé klauzi (nebo v obou klauzích zároveň).

Na místo vypuštěného slovesa je doplněn podle pravidel v 5.12.1.1 – „Elipsa řídicího slovesa“ nový uzel, nejčastěji uzel se zástupným t-lematem #EmpVerb.

Tyto konstrukce odlišujeme od konstrukcí se spojením *čím dál tím* (k nim viz 7.5.2 – „Konstrukce s výrazy „čím dál tím + komparativ““); na rozdíl od tohoto ustáleného spojení může zde totiž být mnoho variant a celkem snadno si do konstrukcí s elipsou řídicího slovesa lze nějaké sloveso domyslet. Srov.:

- *Čím víc, tím lépe.*

= *Čím (je toho) víc, tím (je) lépe.*

Příklady:

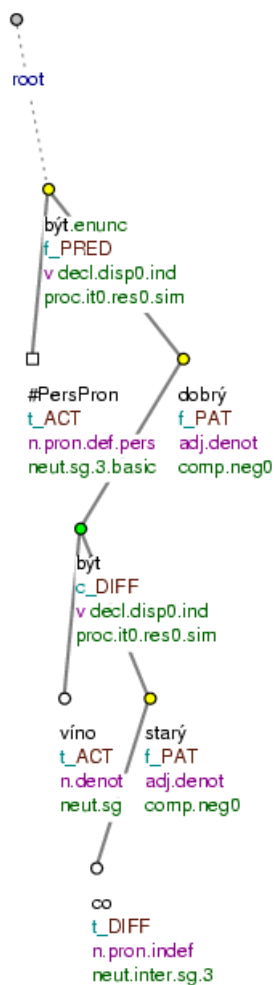
Čím {#EmpVerb.DIFF} víc tím {#EmpVerb} líp. obr. 7.98

Čím má.DIFF víc, tím {#EmpVerb} lépe.

Čím {#EmpVerb.DIFF} míň tím {#EmpVerb} hůř.

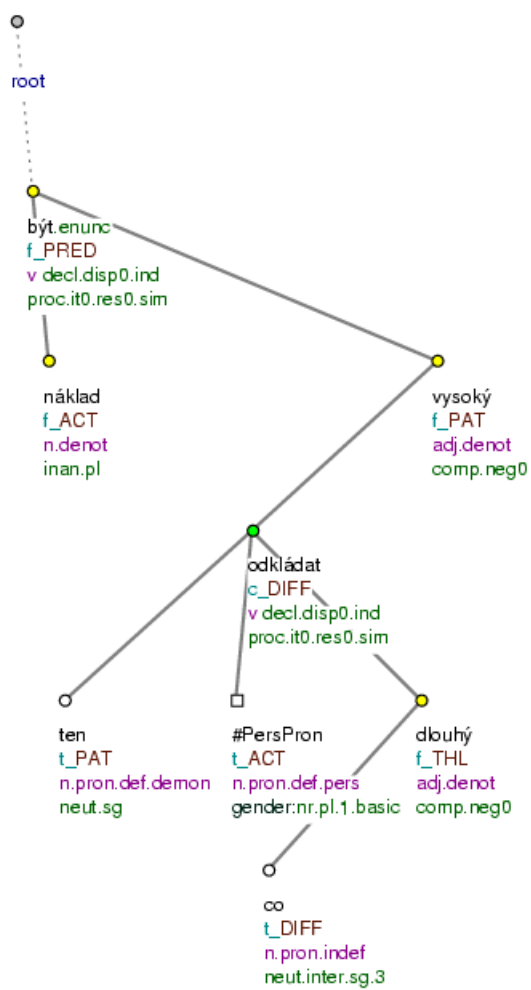
Čím {#EmpVerb.DIFF} větší tím {#EmpVerb} hloupější.

Obrázek 7.95. Konstrukce s výrazy „čím - tím“

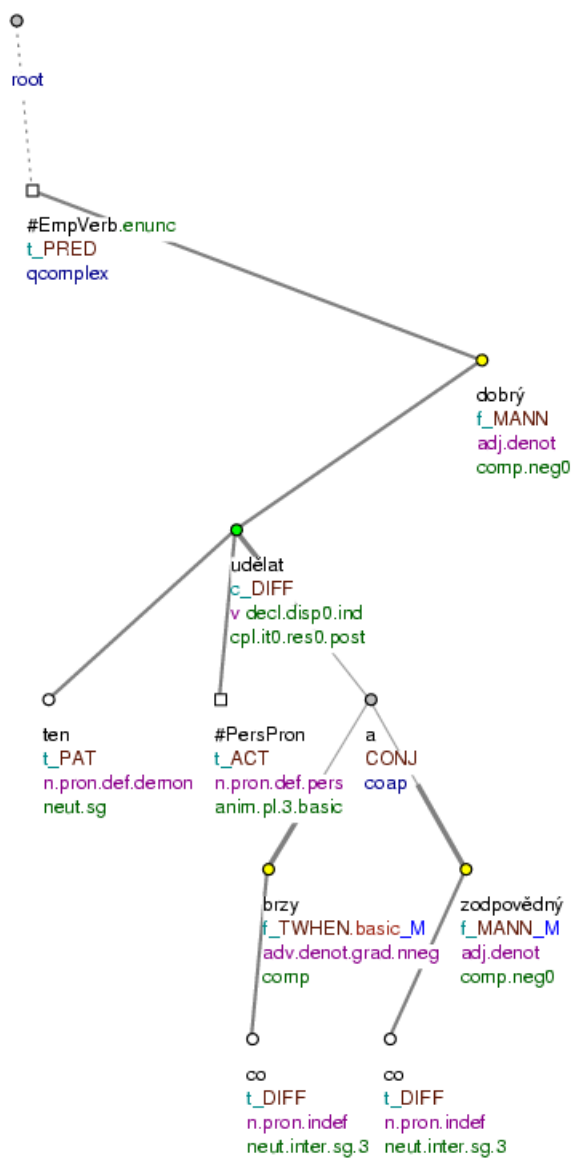
Čím je víno starší, tím je lepší.

Obrázek 7.96. Konstrukce s výrazy „čím - tím“

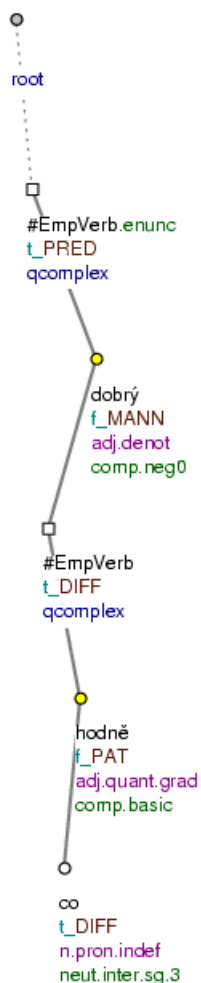
Čím déle to odkládáme, tím jsou vyšší náklady.

Obrázek 7.97. Konstrukce s výrazy „čím - tím“

Čím dříve a čím zodpovědněji to udělají, tím lépe.

Obrázek 7.98. Konstrukce s výrazy „čím - tím“

Čím víc tím líp.

7.5.2. Konstrukce s výrazy „čím dál tím + komparativ“

Specifickou konstrukcí s významem diference je konstrukce s ustáleným výrazem *čím dál tím* nebo jen *čím dál*.

Neslovesný frazém „čím dál tím“. V těchto konstrukcích zachycujeme spojení *čím dál tím* nebo *čím dál* jako neslovesné frazeologické spojení (pravidla viz 5.8 – „Frazémy“): uzel reprezentující výraz *čím* má funktor DIFF a závisí na uzlu pro komparativ. Ostatní výrazy (*dál tím* nebo jen *dál*) představují závislou část frazému ($t_lemma=dál_tím$ nebo $t_lemma=dál$; $func_tor=DPHR$). Srovnej:

- *Čím*.DIFF *dál tím*.DPHR *víc* bylo jasné, že nevyhrají.

Uzel pro výraz *čím* má funktor DIFF a závisí na uzlu pro komparativ *víc*. Výrazy *dál* a *tím* jsou reprezentovány jediným uzlem s t-lematem *dál tím* a s funktořem DPHR; uzel je přímým potomkem uzlu pro výraz *čím*. Srov. obr. 7.99.

Další příklady:

Mají čím.DIFF *dál tím*.DPHR *víc* prostředků. obr. 7.100

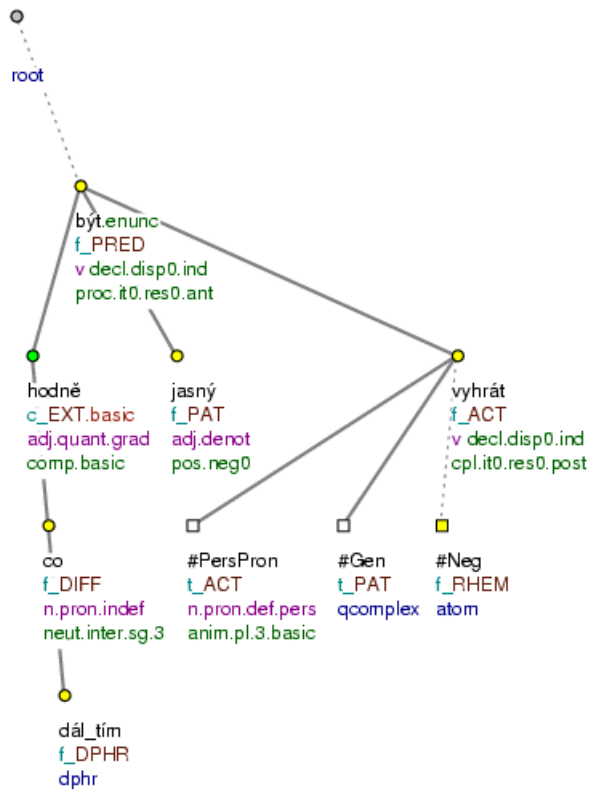
Dominik Tatarka se jednoduše nedá vtěsnat do úzkých (čím.DIFF dál tím.DPHR užších) a vysokých (čím dál tím vyšších) mantinelů kultury.

Zdravotní přestávky jsou čím.DIFF dál.DPHR četnější.

Je čím.DIFF dál tím.DPHR větší.

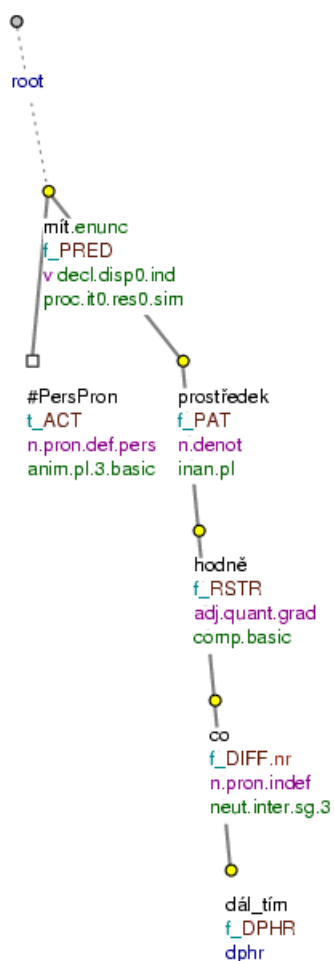
Mají se čím.DIFF dál tím.DPHR lépe.

Obrázek 7.99. Konstrukce s výrazy „čím dál tím + komparativ“

Čím dál tím víc bylo jasné, že nevyhrají.

Obrázek 7.100. Konstrukce s výrazy „čím dál tím + komparativ“

Mají čím dál tím víc prostředků.

7.5.3. Konstrukce s výrazy „tím + komparativ“

Specifickou konstrukcí s významem diference je konstrukce s výrazem *tím* + komparativ.

Pravidla anotace. V konstrukcích se spojením *tím* + komparativ přiřazujeme uzlu pro výraz *tím* funktor DIFF a zachycujeme jej jako závislý na uzlu pro komparativ. Uzel pro komparativ má funktor podle pozice ve větě struktuře (často EXT). Srov.:

- *Tím*.DIFF větší budou hospodářské ztráty.

Uzel pro výraz *tím* dostane funktor DIFF a bude záviset na uzlu pro komparativ *větší*. Srov. obr. 7.101.

K tomuto typu konstrukcí řadíme i konstrukce, v nichž je na místě komparativu výraz *spíš*. Srov.:

- *Tím*.DIFF spíš bychom neměli soudit my.

Uzel pro výraz *tím* dostane funktor DIFF a bude záviset na uzlu pro výraz *spíš*, který dostane funktor EXT. Srov. obr. 7.102.

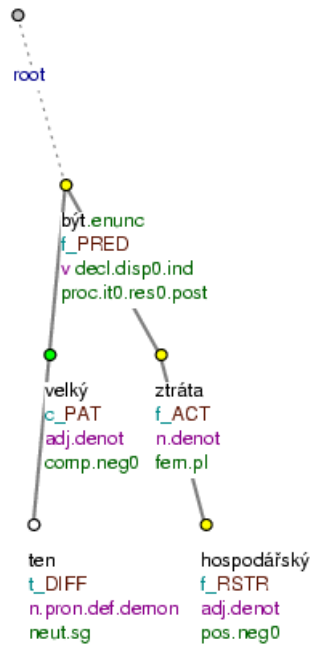
Další příklady:

Tím.DIFF méně jsou dějiny dílem několika intelektuálů.

Nechci nikoho přesvědčovat o správnosti svých úvah, tím.DIFF méně poučovat.

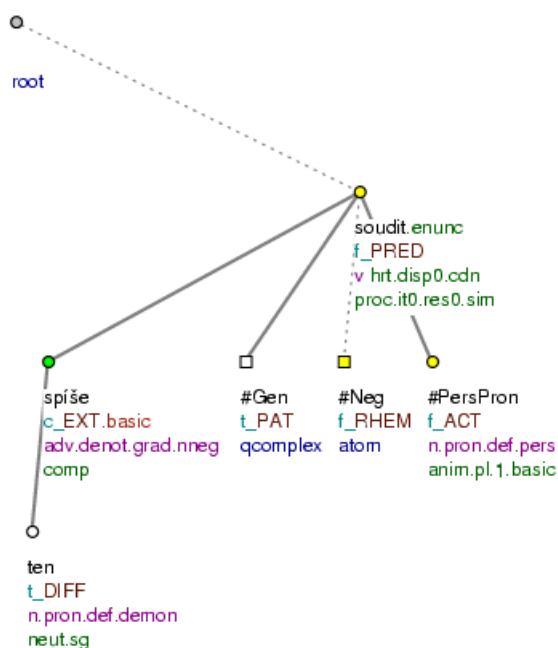
Tím.DIFF spíš našemu čtenáři děkujeme za vysvětlující doplněk.

Obrázek 7.101. Konstrukce s výrazy „tím + komparativ“

Tím větší budou hospodářské ztráty.

Obrázek 7.102. Konstrukce s výrazy „tím + komparativ“

Tím spíše bychom neměli soudit my.

7.6. Konstrukce s významem „omezení“ a „výjimečného slučování“

Konstrukce s významem „omezení“ a konstrukce s významem „výjimečného slučování“ jsou konstrukce dvou příbuzných významů:

- konstrukce s významem omezení vyjadřuje výjimku, pro kterou neplatí děj (nebo stav) vyjádřený řídicím slovesem.
- konstrukce s významem výjimečného slučování vyjadřuje děj, stav, či entitu, pro kterou děj (nebo stav) vyjádřený řídicím slovesem také výjimečně platí.

Oba významy zachycujeme pomocí funktoru RESTR (viz 6.6.10 – „RESTR“), ve výsledné anotaci se však konstrukce liší. Zachycování obou typů konstrukcí proto popisujeme odděleně v následujících sekcích.

7.6.1. Význam „omezení“

Konstrukce s významem omezení (omezovací konstrukce) jsou takové konstrukce, které omezují platnost nějakého totalizujícího výrazu (*každý, celý, všechen, nic, nikam* apod.), nebo které uvádějí výjimku z nějakého stavu obvyklosti, normálnosti, pravidelnosti. Například:

Máme všechno až na to nejdůležitější. obr. 7.105

Nemám nikoho kromě tebe.

Vyjma soboty všechno probíhalo normálně.

Proto budou rovněž i výsledky obchodování zveřejňovány denně, kromě pondělí a neděle.

Efektivní kořen omezovací konstrukce dostane funktor `RESTR` a v tektogramatickém stromě závisí na uzlu pro totalizátor, nebo jiný výraz vyjadřující celkové množství, stav normalnosti, pravidelnosti, obvyklosti.

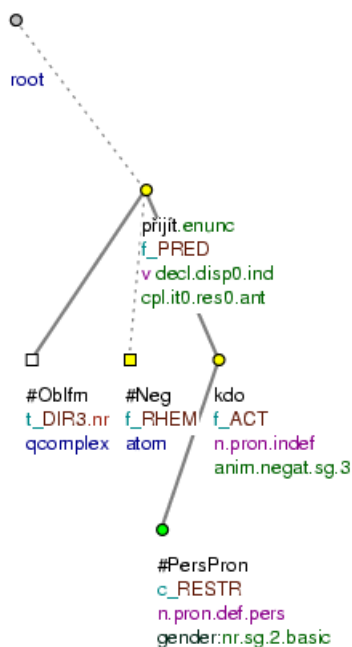
Zástupný totalizátor. Není-li v povrchové podobě věty totalizující výraz vyjádřen, je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#Total`. Uzel se zástupným t-lematem `#Total` zastupuje jakýkoliv nepřítomný totalizátor kladný (*všichni, všechno, každý, všude, vždycky*) i záporný (*nic, nikdo, žádný, nikam, nikdy*). Doplněný uzel pro totalizátor má funktor, který odpovídá pozici, do které byl doplněn.

Další příklady:

Mimo tebe.RESTR nepřišel *nikdo*. obr. 7.103

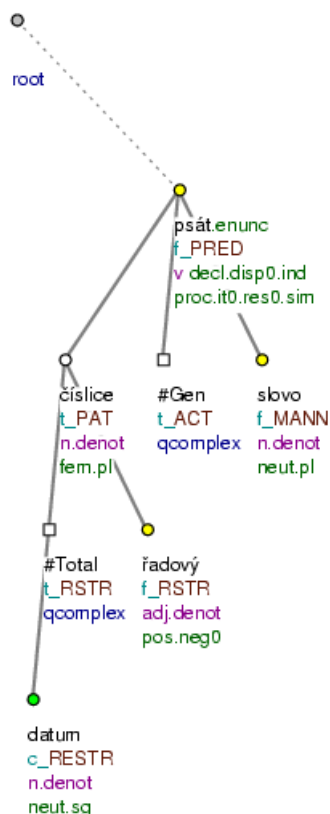
Mimo datum.RESTR se píše {#Total.RESTR} řadové číslice slovy. obr. 7.104

Obrázek 7.103. Konstrukce s významem omezení

Mimo tebe nepřišel nikdo.

Obrázek 7.104. Konstrukce s významem omezení

Mimo datum se píší řadové číslice slovy.

Konstrukce s významem omezení rozdělujeme do tří skupin:

- konstrukce s významem omezení připojené pomocí předložek (viz 7.6.1.1 – „Konstrukce s významem omezení připojené pomocí předložek“),
- konstrukce s významem omezení připojené pomocí spojovacích výrazů (viz 7.6.1.2 – „Konstrukce s významem omezení připojené pomocí spojovacích výrazů“),
- konstrukce s významem omezení typu „nezbývá než doufat“ (viz 7.6.1.3 – „Konstrukce s významem omezení typu „nezbývá než doufat““).

!!! Pravidla pro zachycování konstrukcí s významem omezení a výjimečného slučování vznikala postupně během anotace. Před uzavírkou anotací PDT 2.0 nebylo možné všechny anotované stromy zpětně podle finálních pravidel opravit. Lze se spolehnout na přiřazení funktoru RESTR, ale již ne na strukturu tektogramatického stromu. Efektivní kořen konstrukce s významem omezení nezávisí ve většině případů na uzlu pro totalizující výraz, ale přímo na řídicím slovese nadřazené klauze.

7.6.1.1. Konstrukce s významem omezení připojené pomocí předložek

Konstrukce s významem omezení bývají připojeny pomocí předložek:

kromě
mimo
vedle
vyjma

až na
s *výjimkou*

U omezovacích konstrukcí připojených pomocí předložky rozlišujeme:

- **omezení přímé.**

Efektivním kořenem omezovací konstrukce je uzel reprezentující řídicí (syntaktické) substantivum předložkové skupiny.

- **omezení s elipsou slovesa.**

Efektivním kořenem omezovací konstrukce není uzel reprezentující řídicí (syntaktické) substantivum předložkové skupiny, ale nově doplněný uzel pro sloveso.

- **omezení připojené výrazem „kromě/vedle/mimo toho, že“.**

Přímé omezení. Uzel reprezentující řídicí (syntaktické) substantivum předložkové skupiny je efektivním kořenem omezovací konstrukce tehdy, je-li toto substantivum v tom pádě, který předložka vyžaduje. (Odkaz na předložku je uložen v atributu *a/aux.rf* u uzlu řídicího substantiva.)

Po předložkách *až na*, *s výjimkou* je uzel reprezentující řídicí substantivum předložkové skupiny vždy efektivním kořenem omezovací konstrukce. Substantiva po těchto předložkách jsou vždy v pádě, který tato předložka vyžaduje. Například:

*Máme všechno až na to.*RESTR *nejdůležitější.* obr. 7.105

Po předložkách *kromě*, *mimo*, *vedle*, *vyjma* je efektivním kořenem omezovací konstrukce uzel reprezentující řídicí substantivum předložkové skupiny jen tehdy, je-li toto substantivum v tom pádě, který předložka vyžaduje; tedy: *kromě+2*, *mimo+4* (v textech nenoremně často též genitiv), *vedle+2*, *vyjma+2*. Například:

*Kromě tohoto týdne.*RESTR *budu učit pravidelně.* obr. 7.106

*Kromě otevření.*RESTR *hranic nebyly vytvořeny žádné stimulační podmínky pro cestovní ruch.* obr. 7.107

*Kromě Jihočeské keramiky.*RESTR *nepatří {#Total.RSTR} tyto firmy mezi nejsilnější.* obr. 7.108

Omezení s elipsou slovesa. Nově doplněný uzel pro sloveso je efektivním kořenem omezovací konstrukce tehdy, je-li řídicí (syntaktické) substantivum předložkové skupiny v jiném pádě než v tom, který předložka vyžaduje, nebo následuje-li po předložce *kromě*, *mimo*, *vedle* nebo *vyjma* další předložková skupina. (Odkaz na předložku je uložen v atributu *a/aux.rf* u doplněného uzlu pro sloveso.)

Nově doplněný uzel je zpravidla kopií uzlu slovesa z klauze nadřazené (případně je doplněn uzel se zástupným t-lematem #EmpVerb). O negaci doplněného slovesa platí: je-li v nadřazené klauzi sloveso s negací, je nově doplněné sloveso bez negace a naopak. Srov.:

- *Kromě do Prahy chtěli jet všude.*

= *Kromě toho, že nechtěli jet do Prahy, chtěli jet všude.*

Efektivním kořenem omezovací konstrukce bude nově vytvořený uzel pro sloveso, který bude kopií uzlu slovesa z klauze nadřazené. Na doplněný uzel pro sloveso se doplní uzel pro syntaktickou negaci (*t_lemma=#Neg*; *functor=RHEM*). Srov. obr. 7.109.

Důvodem pro doplňování uzlu pro sloveso je fakt, že přítomná pádová forma substantivní skupiny není určována předcházející předložkou; tedy pouze doplnění elidovaného slovesa umožňuje vyložit pádovou formu substantivní skupiny v omezovací konstrukci a též přiřadit substantivní skupině odpovídající funktor, který by jinak byl překryt funktorem RESTR.

Srovnej:

- *kromě Pavla; kromě Prahy; kromě ledna; mimo tebe; vedle historie*

Tyto předložkové skupiny jsou reprezentovány jedním uzlem s funktorem RESTR (přímé omezení).

- *kromě mamince; kromě do Prahy; mimo do Prahy; vyjma od tebe; vedle do Prahy*

Tato spojení chápeme jako konstrukce s elipsou slovesa, na kterém substantivní skupina následující po předložkách *kromě, mimo, vedle* nebo *vyjma* závisí (omezení s elipsou slovesa).

!!! Konstrukce, ve kterých by po předložce (*kromě, mimo, vedle*) následovala jiná forma než ta, kterou předložka vyžaduje, se však v PDT nevyskytly.

Omezení připojené výrazem „kromě/vedle/mimo toho, že“. V omezovacích konstrukcích připojených výrazem „kromě/vedle/mimo toho, že“ chápeme výraz „toho“ jako odkazovací slovo (viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“) a funktor RESTR přiřazujeme efektivnímu kořenu závislé klauze. Například:

<Kromě toho, že> krásně zpívá.RESTR, neumí nic. obr. 7.110

Pozor! Ne každá konstrukce, ve které je přítomný totalizující výraz, nese význam omezení. V konstrukci může stát totalizátor, aniž by byl omezován. Konstrukce má potom význam výjimečného slučování. Srov.:

- *Kromě historie studovala všechno.*

= *Studovala všechno, jenom nestudovala historii.*

Konstrukce má význam omezení.

- *Kromě historie studovala i všechno ostatní.*

= *Studovala historii i všechno ostatní.*

Konstrukci má význam výjimečného slučování.

Klauze může být i homonymní, pokud jde o význam omezení, nebo výjimečného slučování. Homonymie konstrukcí je při anotaci (na základě kontextu) odstraněna. Srov.:

- *Kromě ní přišla celá parta.*

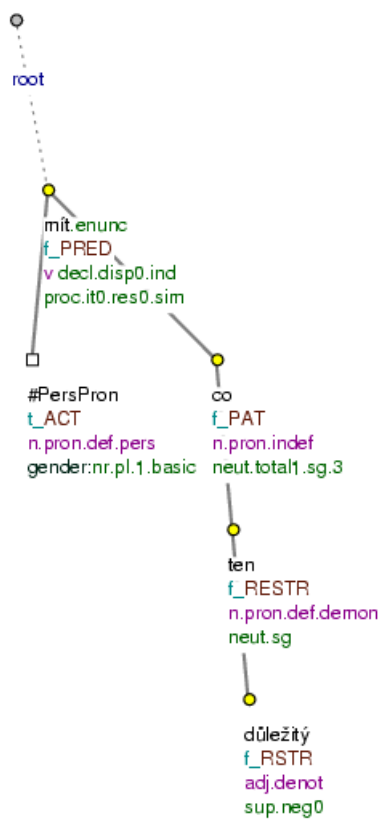
- = *Celá parta přišla, jen ona nepřišla.*

Význam omezení.

- = *Přišla ona i celá parta.*

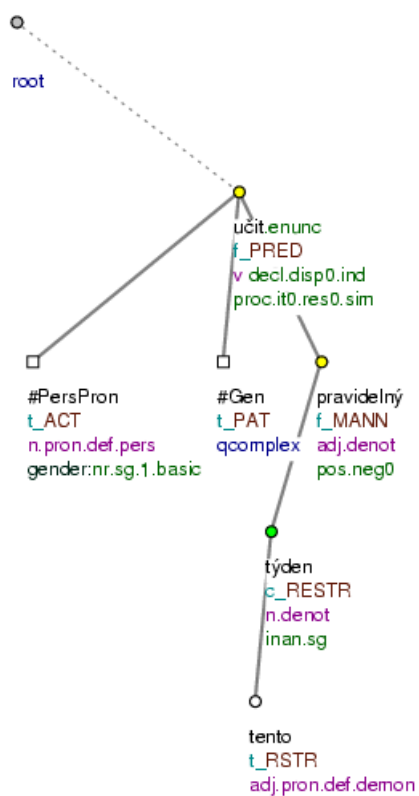
Význam výjimečného slučování.

Obrázek 7.105. Konstrukce s významem omezení

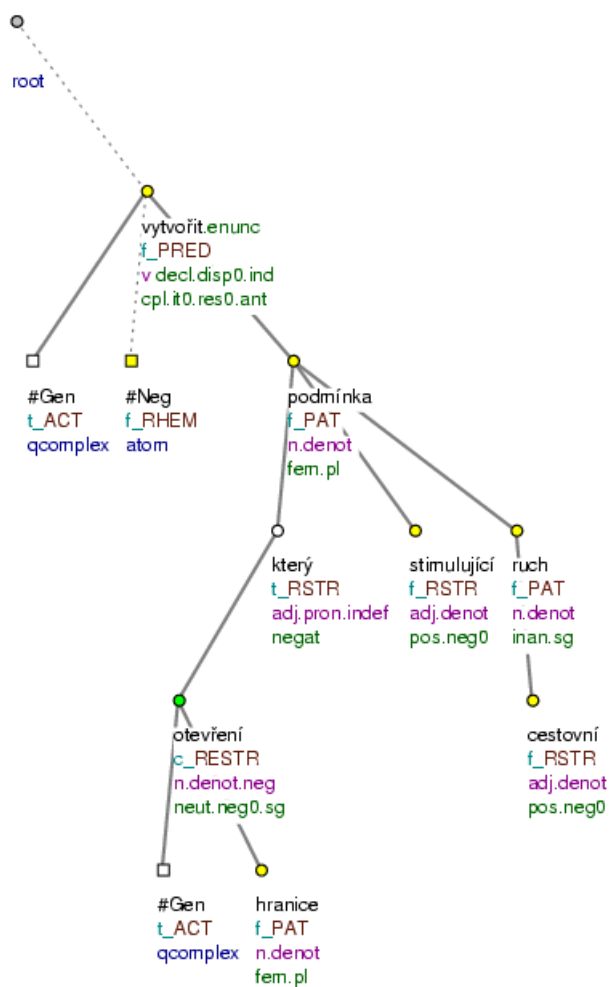
Máme všechno až na to nejdůležitější.

Obrázek 7.106. Konstrukce s významem omezení

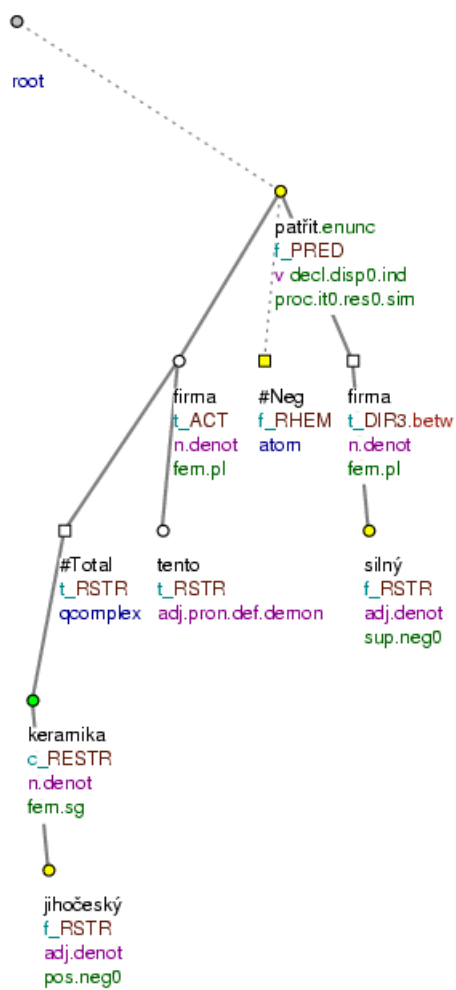
Kromě tohoto týdne budu učit pravidelně.

Obrázek 7.107. Konstrukce s významem omezení

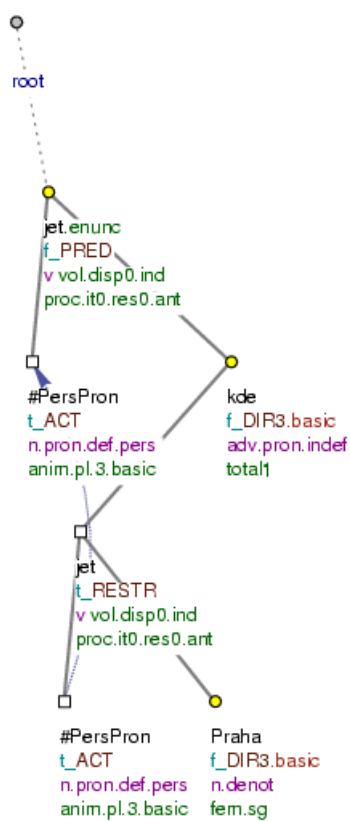
Kromě otevření hranic nebyly vytvořeny žádné stimulující podmínky pro cestovní ruch.

Obrázek 7.108. Konstrukce s významem omezení

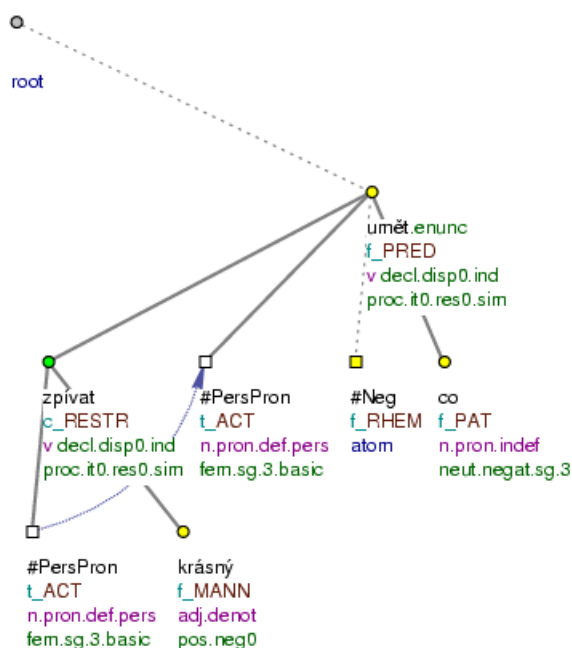
Kromě Jihočeské keramiky nepatří tyto firmy mezi nejsilnější.

Obrázek 7.109. Konstrukce s významem omezení

Kromě do Prahy chtěli jet všude.

Obrázek 7.110. Konstrukce s významem omezení

Kromě toho, že krásně zpívá, neumí nic.

7.6.1.2. Konstrukce s významem omezení připojené pomocí spojovacích výrazů

Konstrukce s významem omezení bývají připojeny pomocí spojovacích výrazů:

než
nežli
leda
ledaže

Konstrukce s významem omezení připojené pomocí spojovacích výrazů interpretujeme vždy jako závislé slovesné klauze (viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“).

Není-li tedy v povrchové podobě věty v omezovací konstrukci připojené nějakým spojovacím výrazem přítomné řídicí sloveso konstrukce, je do tektogramatického stromu na místo tohoto nepřítomného slovesa doplněn nový uzel. Nový uzel je zpravidla kopií uzlu slovesa z klauze nadřazené (případně je doplněn uzel se zástupným t-lematem #EmpVerb). O negaci doplněného slovesa platí: je-li v nadřazené klauzi sloveso s negací, je nově doplněné sloveso bez negace a naopak.

Příklady:

To nikde na světě není než {být.RESTR} u nás doma. obr. 7.111

Maminka nechodí {#Total.DIR3} než {chodit.RESTR} k sousedkám. obr. 7.112

Není možné se soustředit na nic jiného než {soustředit_se.RESTR} na vše přehlušující hluk. obr. 7.113

Nepovím {#Total.EFF}, leda by na to přišli.RESTR sami. obr. 7.114

Nikoho tam nepouštěj, leda by přišel.RESTR někdo z úřadu. obr. 7.115

Důvodem pro doplňování slovesa je fakt, že spojka nevyžaduje konkrétní vazbu, tedy pouze doplnění elidovaného slovesa umožňuje vyložit pádovou formu substantiv v omezovací konstrukci a též přiřadit nominálním skupinám odpovídající funktor, který by jinak byl překryt funktorem RESTR.

Význam „omezení“ vs. význam „srovnání“. Konstrukce s významem omezení se formálně (často i sémanticky) stýkají s jinými konstrukcemi připojenými stejnými spojovacími výrazy. Zejména některé omezovací konstrukce připojené spojkou *než* mají blízko ke konstrukcím s významem srovnání (viz 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“). Konstrukce s výrazy *jinak než, jindy než, jinde než, jiný než* ap. jsou konstrukce, které (kromě ustálených frazeologických spojení, viz 7.6.1.3 – „**Konstrukce s významem omezení typu „nezbývá než doufat“**““) zachycujeme jako konstrukce s významem srovnání. Jako omezení zachycujeme pouze konstrukce se skutečnými totalizátory: *nikde než, nic než, nikam než*. Konstrukce, ve kterých jsou oba typy výrazů zdvojené: *nikam jinam, nikde jinde, nic jiného* zachycujeme jako konstrukce s významem omezení. Srov.:

- *Nepůjdu nikam než do Prahy.*

V konstrukci je zachycen význam omezení. Srov. obr. 7.116.

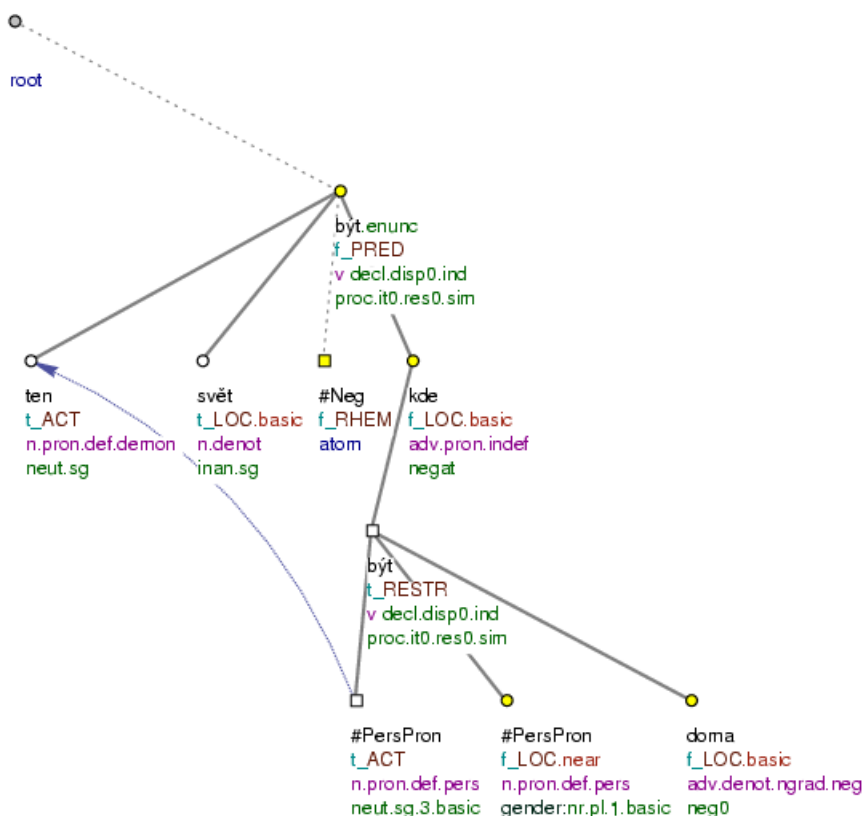
- *Nepůjdu nikam jinam než do Prahy.*

V konstrukci je zachycen význam omezení. Srov. obr. 7.117.

- *Nepůjdu jinam než do Prahy.*

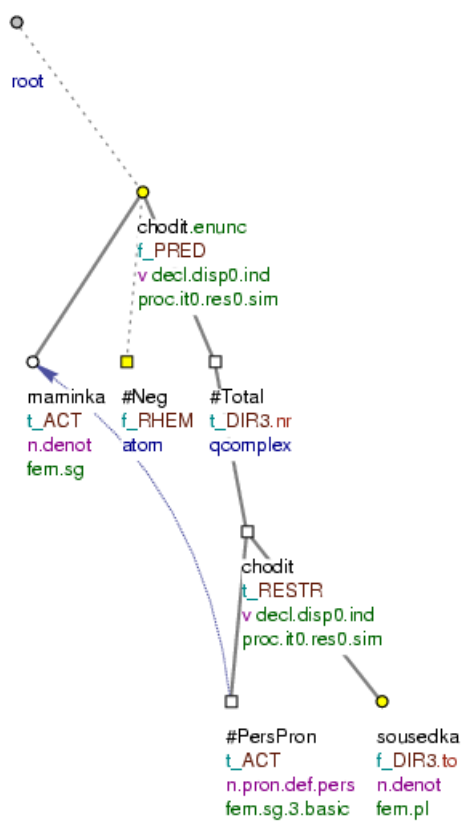
V konstrukci je zachycen význam srovnání.

Obrázek 7.111. Konstrukce s významem omezení

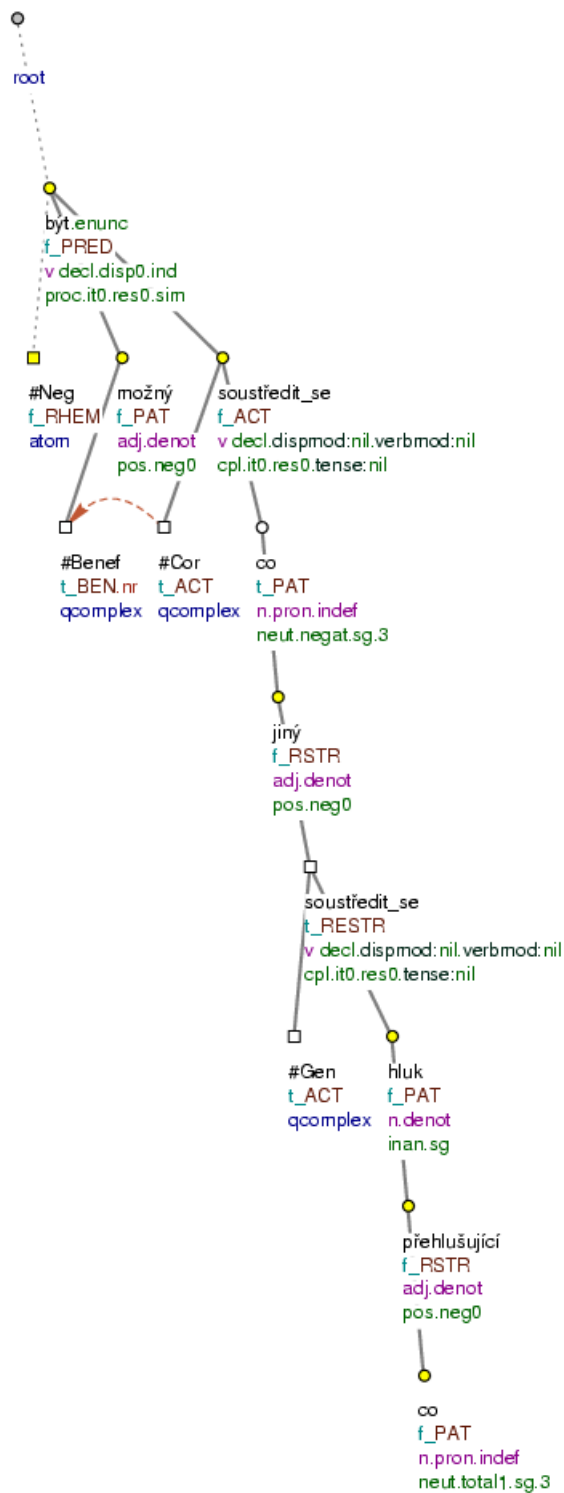
To nikde na světě není než u nás doma.

Obrázek 7.112. Konstrukce s významem omezení

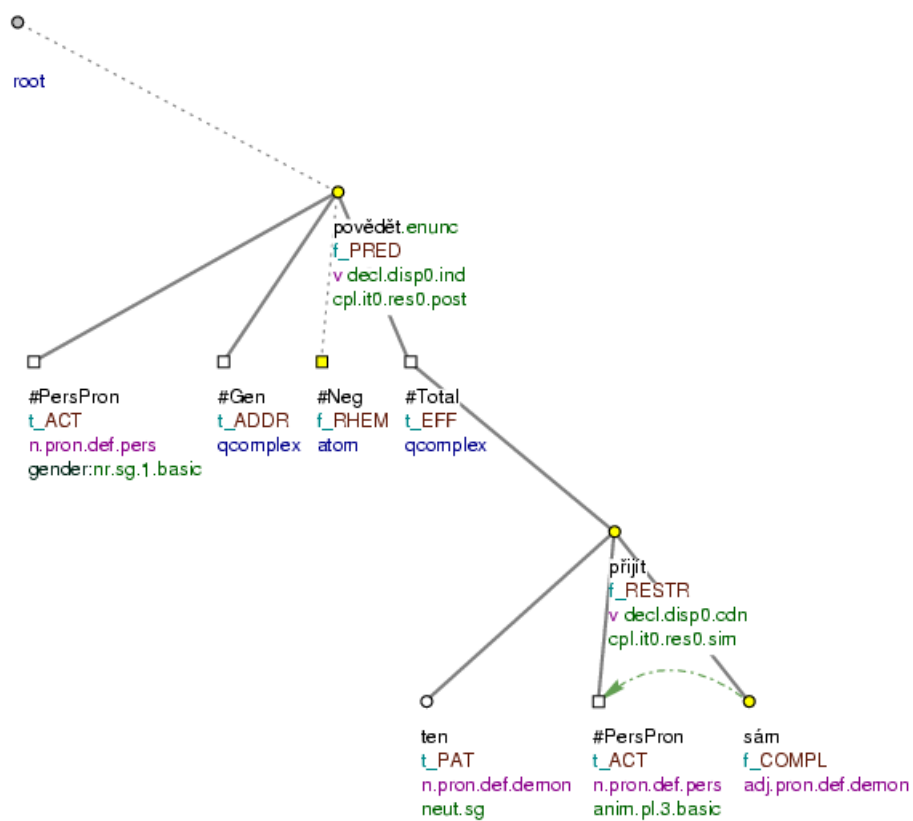
Maminka nechodí než k sousedkám.

Obrázek 7.113. Konstrukce s významem omezení

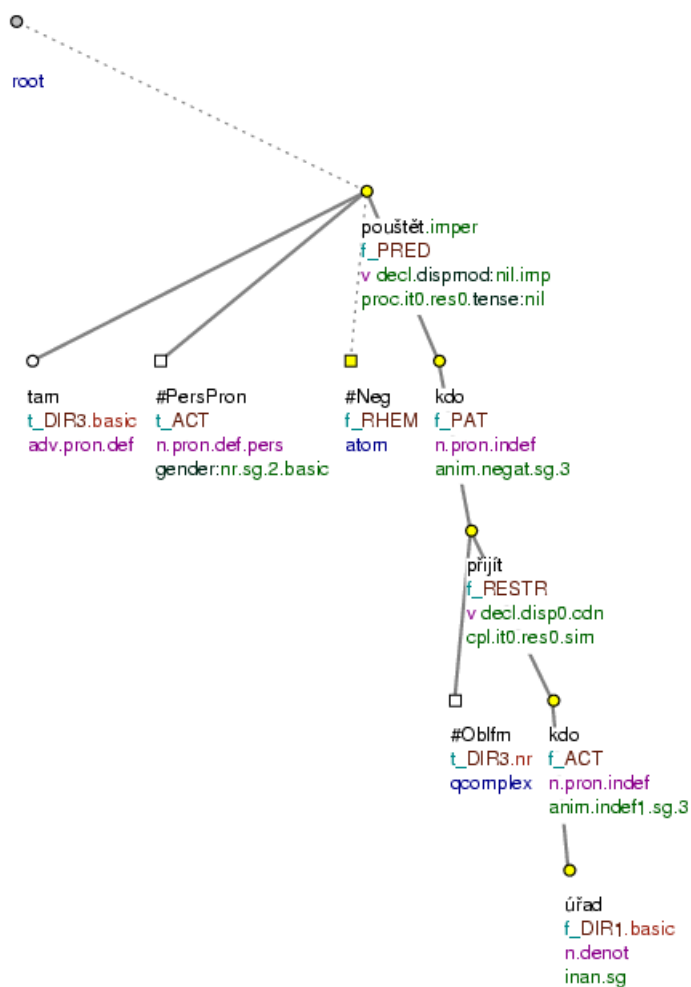
Není možné se soustředit na nic jiného než na vše přehlušující hluk.

Obrázek 7.114. Konstrukce s významem omezení

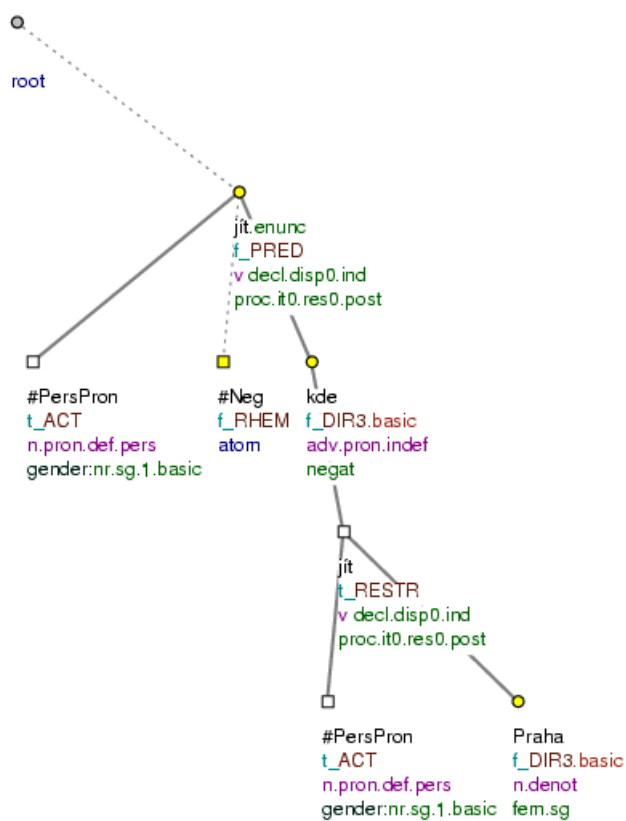
Nepovím, leda by na to přišli sami.

Obrázek 7.115. Konstrukce s významem omezení

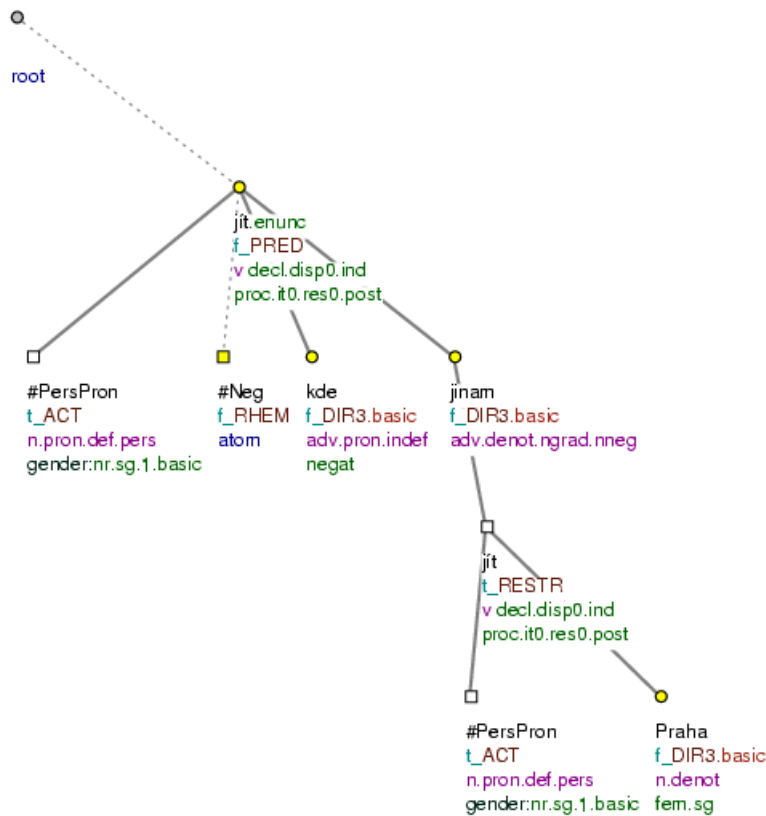
Nikoho tam nepouštěj, leda by přišel někdo z úřadu.

Obrázek 7.116. Konstrukce s významem omezení

Nepůjdu nikam než do Prahy

Obrázek 7.117. Konstrukce s významem omezení

Nepůjdu nikam jinam než do Prahy

7.6.1.3. Konstrukce s významem omezení typu „nezbývá než doufat“

Jako konstrukce s významem omezení jsou zachyceny též ustálené, frazeologické konstrukce:

- *nezbývá než* + infinitiv,
- *nelze než* + infinitiv,
- další podobné konstrukce.

Příklady:

Nezbývá mi nic než doufat.RESTR obr. 7.118

Nelze {#Total.ACT} než věřit.RESTR obr. 7.119

Nezbývá mi jiný prostředek než použít.RESTR *násilí*. obr. 7.120

Nemohu nic než doufat.RESTR

Funktor RESTR zde má přímo uzel reprezentující infinitiv slovesa (do tektogramatického stromu není doplněna kopie uzlu slovesa z věty nadřazené - *zbývat*, *lze* apod.). Uzel pro vyjádřený infinitiv s funktořem RESTR závisí na totalizátoru *nic* (případně na jeho jiném synonymním vyjádření, například: *jiná možnost*, *jiný prostředek*, *jiná věc*). Není-li totalizátor v povrchové podobě věty vyjádřen, je do konstrukce doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Total.

Pozor! Za synonymní vyjádření totalizátoru *nic* považujeme pouze sémanticky vyprázdněná spojení. Ostatní konstrukce se spojením *jiný než* zachycujeme jako konstrukce s významem srovnání (viz 7.4 – „Konstrukce s významem „srovnání““). Srov.:

- *Nezbývá mi jiný prostředek než použít násilí.*

= *Nezbývá mi nic než použít násilí.*

Spojení *jiný prostředek* je tu synonymní s totalizátorem *nic*, proto v konstrukci zachycujeme význam omezení. Srov. obr. 7.120.

- *Používám jiný prostředek/prášek na praní než Palmex.*

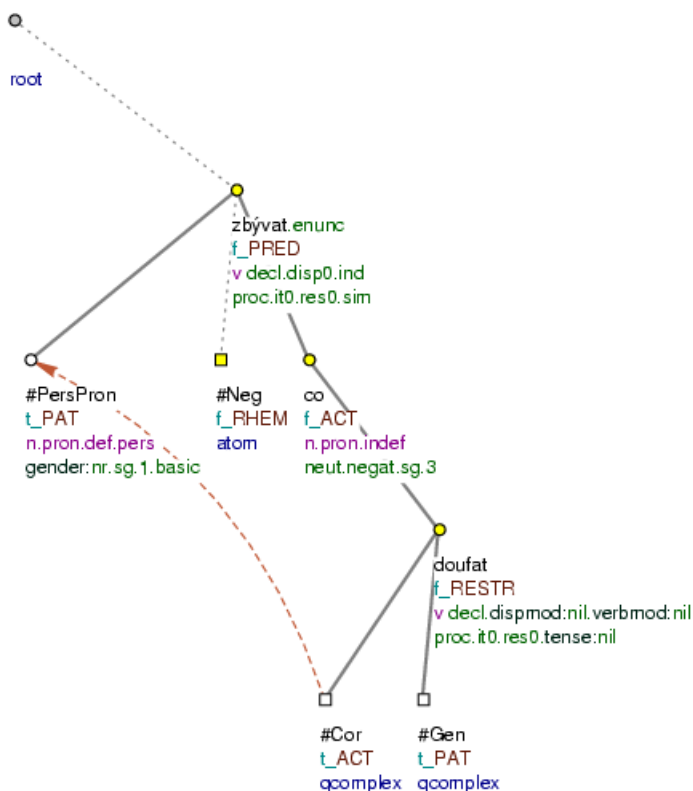
Spojení *jiný prostředek* tu není synonymní s totalizátorem *nic*; v konstrukci zachycujeme význam srovnání.

Pozor! Spojení *nic*+komparativ zachycujeme jako srovnání. Srov.:

- *Nenapadá mě nic logičtějšího než podat demisi.*

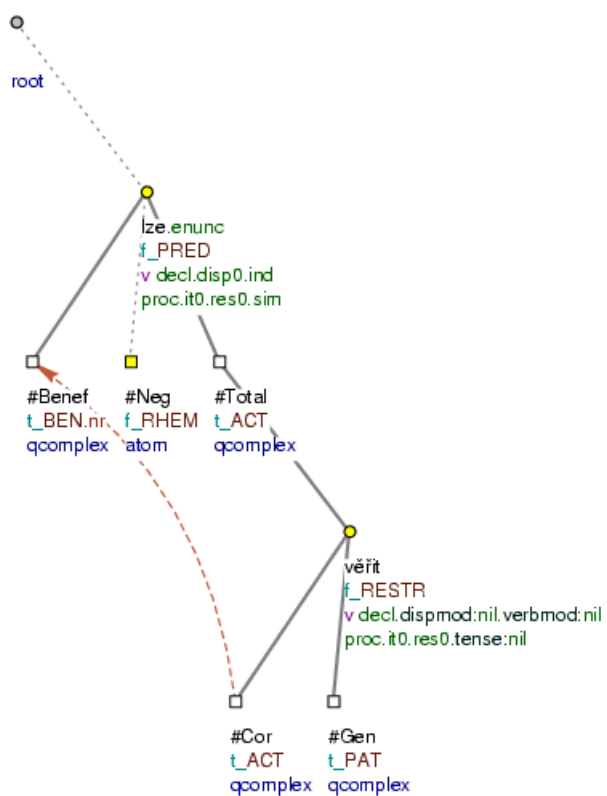
Efektivní kořen konstrukce připojené spojkou *než* má funktor CPR a závisí na uzlu reprezentujícím komparativ *logičtější*.

Obrázek 7.118. Konstrukce typu „nezbývá než doufat“

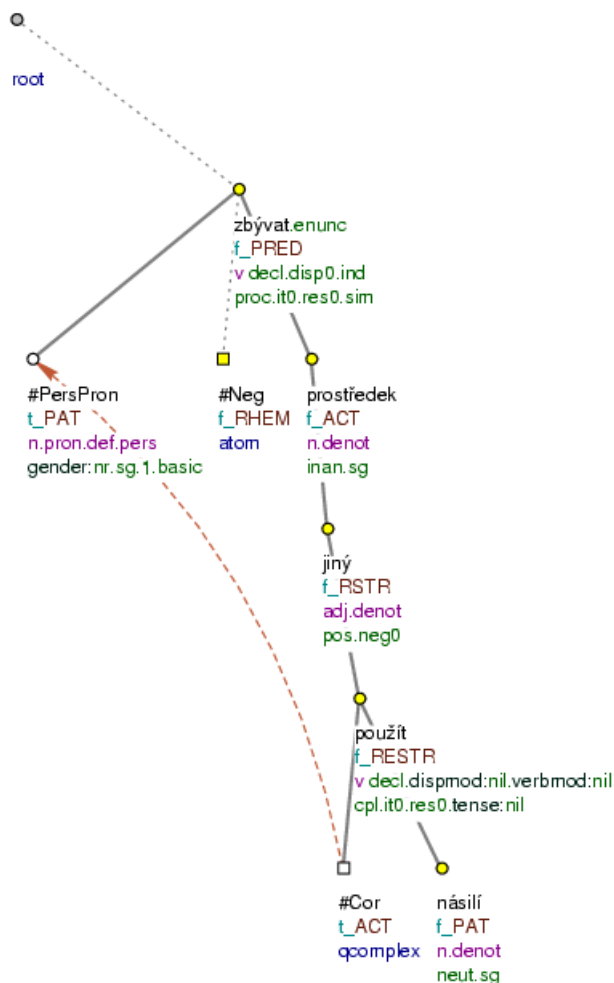
Nezbývá mi nic než doufat.

Obrázek 7.119. Konstrukce typu „nezbývá než doufat“

Nelze než věřit.

Obrázek 7.120. Konstrukce typu „nezbývá než doufat“

Nezbývá mi jiný prostředek než použít násilí.

7.6.2. Význam „výjimečného slučování“

Konstrukce, které označujeme jako *konstrukce s významem výjimečného slučování*, jsou konstrukce, ve kterých není přítomen charakteristický význam předložky, význam omezení, ale není v nich ani význam prostého slučování. Oba slučované členy jsou významově blíže určeny: jeden významem „obyčejnosti, samozřejmosti“, druhý slučovaný člen má naopak význam „neobvyklosti, výjimečnosti“.

Význam výjimečného slučování se vyjadřuje pomocí předložek:

kromě
mimo
vedle

Srovnej:

- *Kromě ní tam byl i Mirek.*

= *Byla tam nejen ona, ale i Mirek.* Srov. obr. 7.121.

Efektivní kořen konstrukce s významem výjimečného slučování dostane funktor *RESTR* a v tektogramatickém stromě závisí na uzlu pro řídicí sloveso řídicí klauze.

Při anotaci konstrukcí s významem výjimečného slučování rozlišujeme:

- **výjimečné slučování přímé.**

Efektivním kořenem konstrukce s významem výjimečného slučování je uzel reprezentující řídicí (syntaktické) substantivum předložkové skupiny.

- **výjimečné slučování s elipsou slovesa.**

Efektivním kořenem konstrukce s významem výjimečného slučování není uzel reprezentující řídicí (syntaktické) substantivum předložkové skupiny, ale nově doplněný uzel pro sloveso.

- **výjimečné slučování připojené výrazem „kromě/vedle/mimo toho, že“.**

Výjimečné slučování přímé. Uzel reprezentující řídicí (syntaktické) substantivum předložkové skupiny je efektivním kořenem konstrukce s významem výjimečného slučování tehdy, je-li toto substantivum v tom pádě, který předložka vyžaduje, tedy: *kromě*+2, *mimo*+4 (v textech nenoremně často též genitiv), *vedle*+2. (Odkaz na předložku je uložen v atributu *a/aux.rf* u uzlu řídicího substantiva.)

Příklady:

Kromě legislativních změn.RESTR došlo i k věcným změnám. obr. 7.123

Vedle historie.RESTR studovala češtinu.

Kromě základních údajů.RESTR, které takové reklamy obvykle mají, uváděl i důležité informace pro kupující.

Kromě informací.RESTR o české ekonomice přinášíme i seznam firem, které mají zájem obchodovat.

Přímo slučovat se mohou i dva děje. Po předložce *kromě* (*mimo*, *vedle*) následuje:

- nominalizace slovesného děje (deverbativní nebo dějové substantivum).

Například:

Kromě prodeje.RESTR chce slovinská firma v ČR i vyrábět. obr. 7.125

Měli jste k tomu kromě zvýšení.RESTR příjmů ještě jiné důvody?

Kromě hraní.RESTR na klavír ještě zpívá.

- zájmeno odkazující na slovesný děj (mezi zájmenem a slovesem, deverbativním nebo dějovým substantivem je zachycen koreferenční vztah).

Například:

(Mnoho informací je na Internetu.) Kromě toho.RESTR ve všech novinách jsou dnes o tom rubriky. obr. 7.126

(O prázdninách budu pracovat na zahradě.) Kromě toho.RESTR pojedou do Německa.

Při anotaci konstrukcí s ustálenými výrazy *kromě jiného*, *mimo jiné* je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel pro substantivum řídicí adjektivum *jiný*, uzel se zástupným t-lematem #EmpNoun. Tento doplněný uzel má funktor *RESTR* a závisí na efektivním kořenu nadřazené klauze. Například:

Děti budou na soutěži mimo {#EmpNoun.RESTR} jiné i skákat v pytlich. obr. 7.127

Kromě {#EmpNoun.RESTR} *jiného má nárok i na byt.* obr. 7.128

Institut kromě {#EmpNoun.RESTR} *jiného zjistil, že při používání biohrnce dochází ke spálení povrchového laku.*

!!! Zkratka *mj.* (= mimo jiné) je v datech reprezentována uzlem s t-lematem *mj.* Funktor RESTR je přiřazen přímo tomuto uzlu.

Výjimečné slučování s elipsou slovesa. Nově doplněný uzel pro sloveso je efektivním kořenem konstrukce s významem výjimečného slučování tehdy, je-li řídicí (syntaktické) substantivum předložkové skupiny v jiném pádě než v tom, který předložka vyžaduje, nebo následuje-li po předložce *kromě*, *mimo*, *vedle* další předložková skupina. (Odkaz na předložku je uložen v atributu *a/aux.rf* u doplněného uzlu pro sloveso.)

Nově doplněný uzel je zpravidla kopií uzlu slovesa z klauze nadřazené (případně je doplněn uzel se zástupným t-lematem #EmpVerb). O negaci doplněného slovesa platí: je-li v nadřazené větě sloveso s negací, je u doplněného slovesa též negace a naopak. Srov.:

- *Kromě do Říma chtěli jet i do Benátek.*
= *Kromě toho, že chtěli jet do Říma, chtěli jet i do Benátek.*

Efektivním kořenem konstrukce s významem výjimečného slučování bude nově vytvořený uzel pro sloveso, který bude kopií uzlu slovesa z klauze nadřazené. Srov. obr. 7.122.

Důvodem pro doplňování uzlu pro sloveso je fakt, že přítomná pádová forma substantivní skupiny není určována předcházející předložkou; tedy pouze doplnění elidovaného slovesa umožňuje vyložit pádovou formu substantivní skupiny v konstrukci a též přiřadit substantivní skupině odpovídající funktor, který by jinak byl překryt funktorem RESTR.

!!! Konstrukce, ve kterých by po předložce (*kromě*, *mimo*, *vedle*) následovala jiná forma než ta, kterou předložka vyžaduje, se však v PDT nevyskytly.

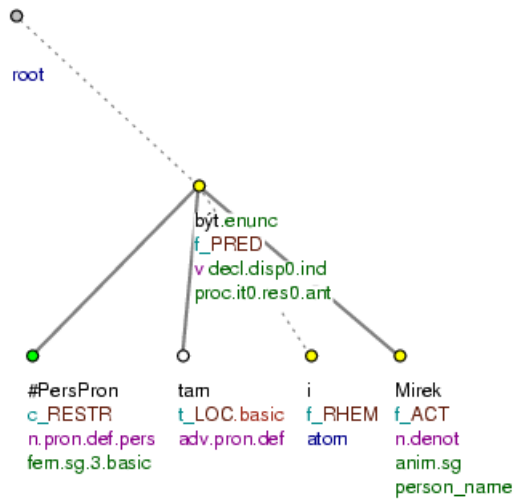
Výjimečné slučování připojené výrazem „kromě/vedle/mimo toho, že“. V konstrukcích připojených výrazem „kromě/vedle/mimo toho, že“ chápeme výraz „toho“ jako odkazovací slovo (viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“) a funktor RESTR přiřazujeme efektivnímu kořenu závislé klauze. Například:

<*Kromě toho, že*> *byl*.RESTR *učitelem, byl i dobrým člověkem.* obr. 7.124

!!! Způsob zachycování konstrukcí s významem výjimečného slučování je třeba znovu přehodnotit. Dosavadní řešení nezachycuje, se kterým doplněním klauze nadřazené je člen připojený předložkou *kromě* (*mimo*, *vedle*) slučován. Srov.:

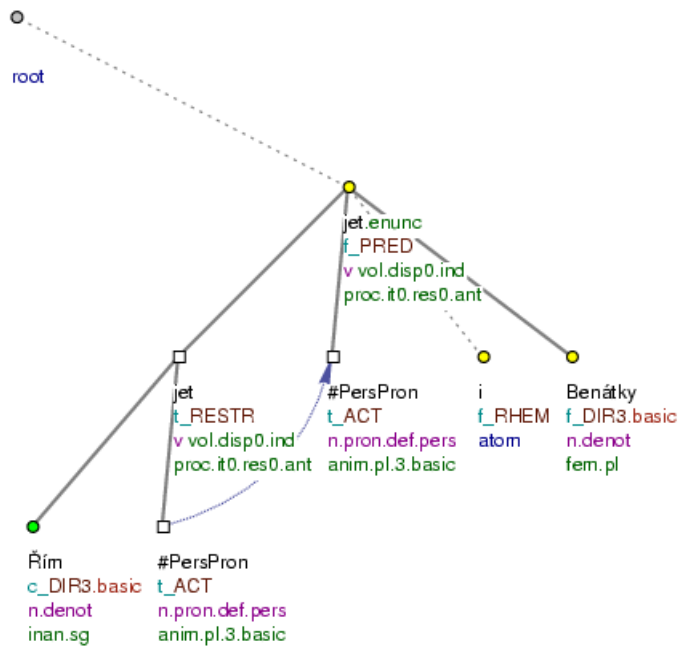
- *Kromě Pavla políbila dcerušku i matka.*
= *Nejen Pavel, ale i matka políbila dcerušku.*
- *Kromě Pavla políbila matka i dcerušku.*
= *Matka políbila nejen Pavla, ale i dcerušku.*

Obrázek 7.121. Konstrukce s významem výjimečného slučování

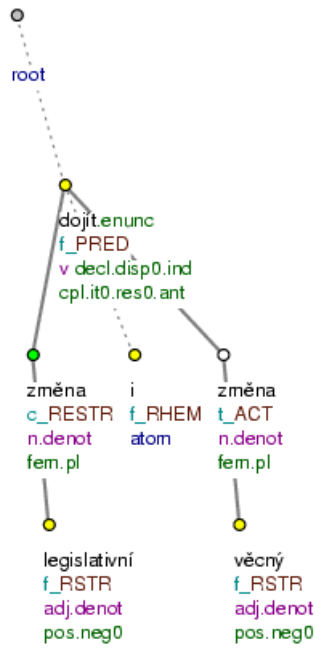
Kromě ní tam byl i Mirek.

Obrázek 7.122. Konstrukce s významem výjimečného slučování

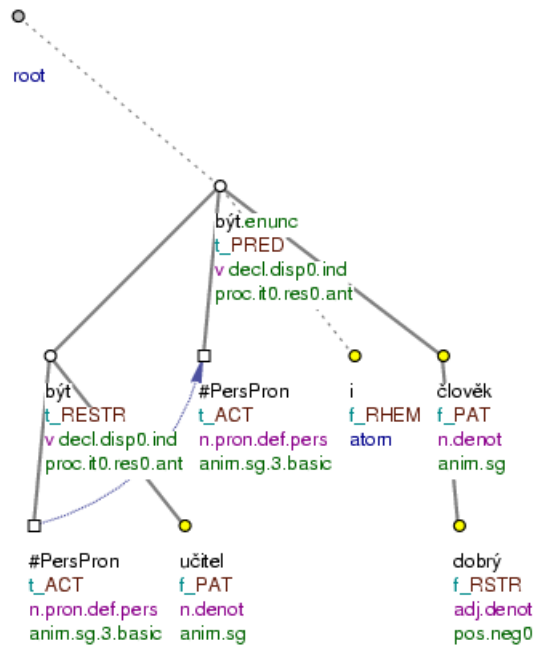
Kromě do Říma chtěli jet i do Benátek.

Obrázek 7.123. Konstrukce s významem výjimečného slučování

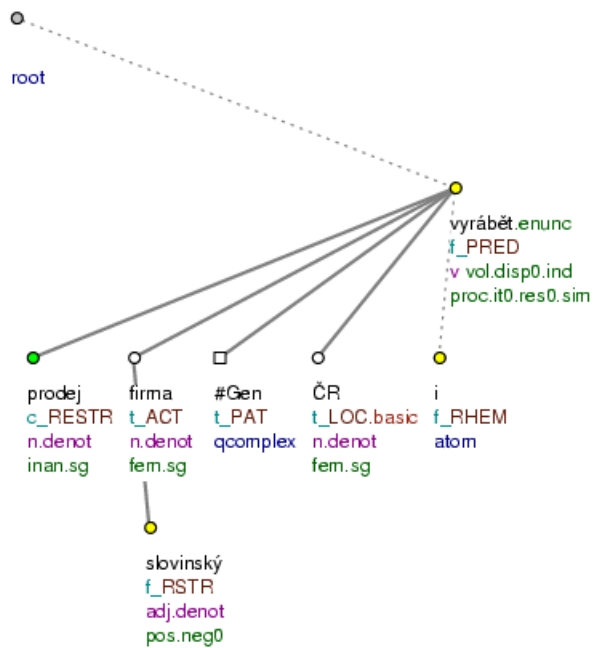
Kromě legislativních změn došlo i k věcným změnám.

Obrázek 7.124. Konstrukce s významem výjimečného slučování

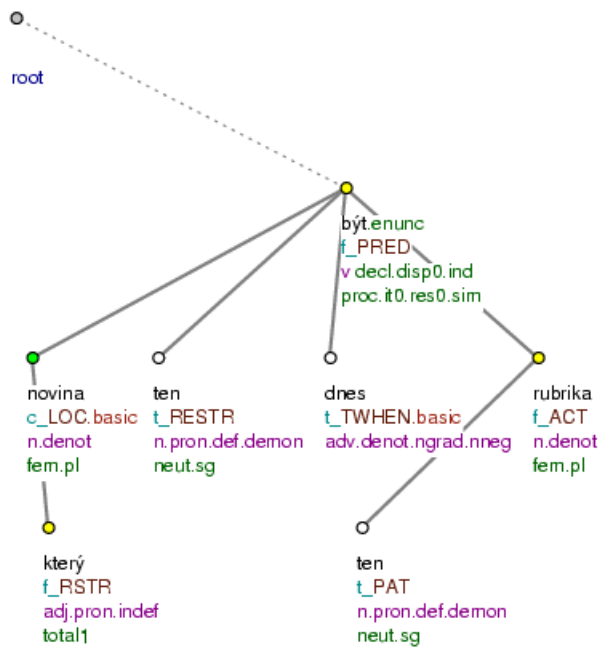
Kromě toho, že byl učitelem, byl i dobrým člověkem.

Obrázek 7.125. Konstrukce s významem výjimečného slučování

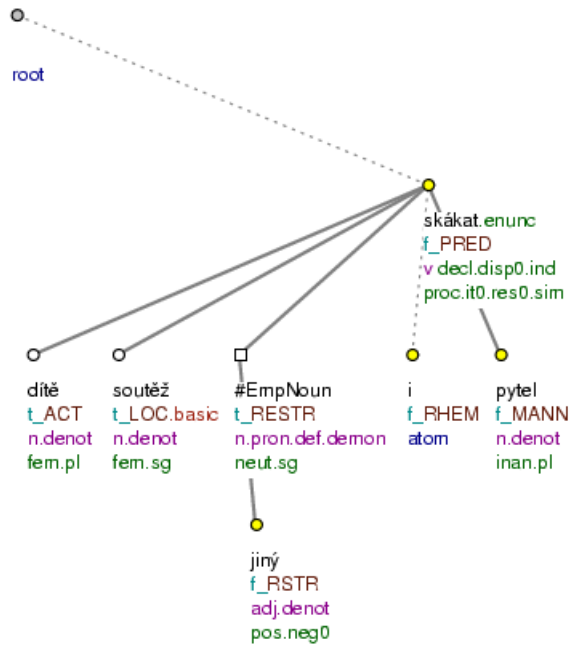
Kromě prodeje chce slovinská firma v ČR i vyrábět.

Obrázek 7.126. Konstrukce s významem výjimečného slučování

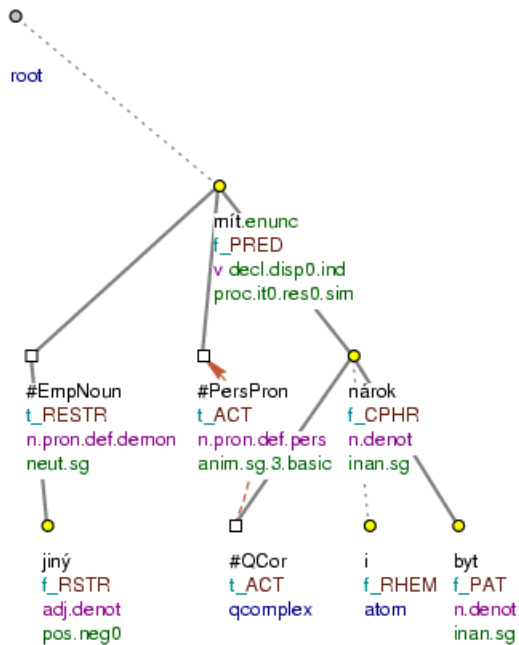
(Mnoho informací je na Internetu.) Kromě toho ve všech novinách jsou dnes o tom rubriky.

Obrázek 7.127. Konstrukce s významem výjimečného slučování

Děti budou na soutěži mimo jiné i skákat v pytlích.

Obrázek 7.128. Konstrukce s významem výjimečného slučování

Kromě jiného má nárok i na byt.

7.7. Konstrukce se závislou klauzí účinkovou

Závislá klauze účinková je taková závislá klauze, která vyjadřuje účinek, který nastává v důsledku velké či malé míry nějaké okolnosti řídicího děje. V klauzi řídicí je závislá klauze účinková uvozena výrazy vyjadřujícími velkou či malou míru nějaké okolnosti řídicího děje - výrazy jako *tolik, natolik, příliš, tak, takový, dost, dostatečně, do té míry*.

V konstrukci se závislou klauzí účinkovou rozlišujeme:

- **řídící klauzi.**

V řídící klauzi je obsažen:

- **výraz vyjadřující velkou či malou míru nějaké okolnosti řídicího děje.**
- **závislou klauzi účinkovou.**
- **podřadicí spojovací výraz.**

Závislá klauze účinková bývá připojena podřadicími spojovacími výrazy:

- *že,*
- *než aby,*
- *na to aby.*

Příklad:

- *Mám ruce zmrzlé tak, že je nenatáhnu.*

Řídící klauze: *Mám ruce zmrzlé tak.*

Výraz vyjadřující velkou či malou míru nějaké okolnosti řídicího děje: *tak.*

Závislá klauze účinková: *že je nenatáhnu.*

Zachycení konstrukce se závislou klauzí účinkovou. Uzel reprezentující výraz vyjadřující velkou či malou míru nějaké okolnosti řídicího děje má funktor podle pozice v řídící klauzi, je-li výraz nevalenční, má zpravidla funktor EXT. Uzel pro řídicí sloveso závislé klauze účinkové má funktor RESL a závisí vždy na uzlu pro tento výraz vyjadřující velkou či malou míru nějaké okolnosti řídicího děje. Odkazy na podřadicí spojovací výrazy jsou uloženy v atributu `a/aux.rf` u efektivního kořene závislé klauze. Srov.:

- *Byl příliš.EXT zodpovědný, než aby spekuloval.RESL*

Efektivní kořen závislé klauze účinkové (`func_tor=RESL`) bude záviset na uzlu reprezentujícím výraz *příliš*. Srov. obr. 7.130.

Další příklady:

Vedoucí je takový.PAT, že ho obdivujeme.RESL obr. 7.129

Nikdo si nedovede představit, s čím.PAT by musela přijít, aby k ní přešlo.RESL půl miliónu lidí. obr. 7.132

On je vedoucí.PAT takový.COMPL, že jim ho závidíme.RESL

Vychrlil řadu tak.EXT vážných obvinění, že jedno by vydalo.RESL na trest nejméně pět let.

Zpívali tak.EXT hlasitě, až/že se hory zelenaly.RESL

Bylo jí tolik.RSTR let, že by mohla být.RESL jeho matkou.

Je natolik.EXT důležitá, že s ní vůbec jedná.RESL

Elipsa výrazu vyjadřujícího velkou či malou míru okolnosti řídicího děje. V povrchové podobě věty může být výraz vyjadřující velkou či malou míru nějaké okolnosti řídicího děje vypuštěn; v tektogramatickém stromě je pak na jeho místo doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #AsMuch a s příslušným funktorem (zpravidla s funktorem EXT). Uzel se zástupným t-lematem #AsMuch tu zastupuje jak velkou, tak malou míru nějaké okolnosti děje (například: *tak málo, tak špatně, tak dobře, tak hodně, tak moc*). Srov.:

- *Opravit nám televizor, že za dva dny nefungoval.*
= *Opravit nám televizor tak špatně, že za dva dny nefungoval.*

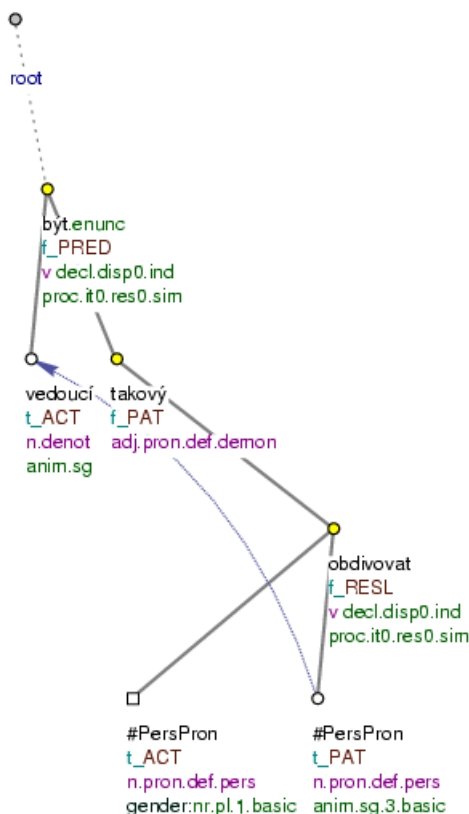
Na místo nevyjádřeného výrazu vyjadřujícího velkou či malou míru nějaké okolnosti řídicího děje je doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #AsMuch a s funktorem EXT. Efektivní kořen závislé klauze účinkové bude záviset na tomto nově doplněném uzlu. Srov. obr. 7.131.

Další příklady:

Zpívali {#AsMuch.EXT}}, až se hory zelenaly.RESL (= Zpívali tak moc, až se hory zelenaly.)

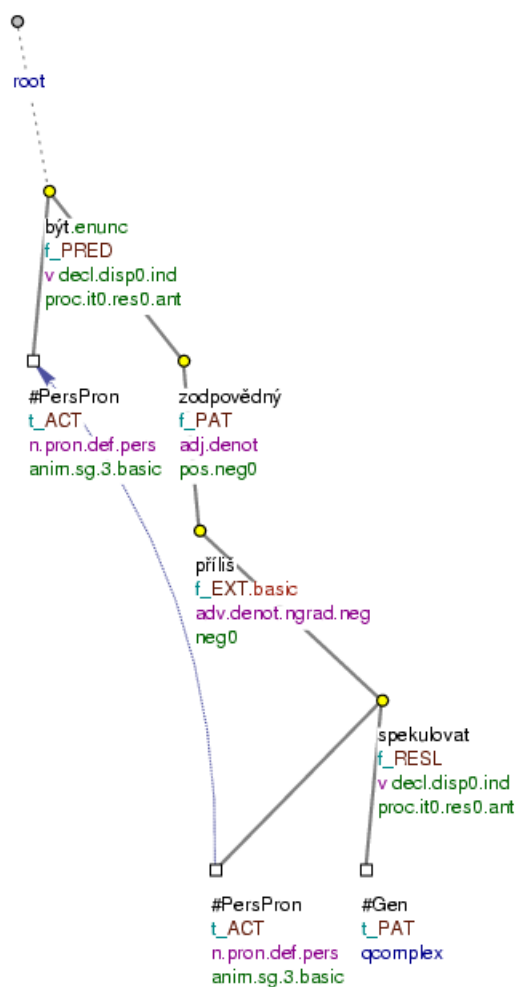
Má prsty ztuhlé {#AsMuch.EXT}}, že je nenarovná.RESL (= Má prsty ztuhlé tak moc, že je nenarovná.)

Obrázek 7.129. Závislá klauze účinková

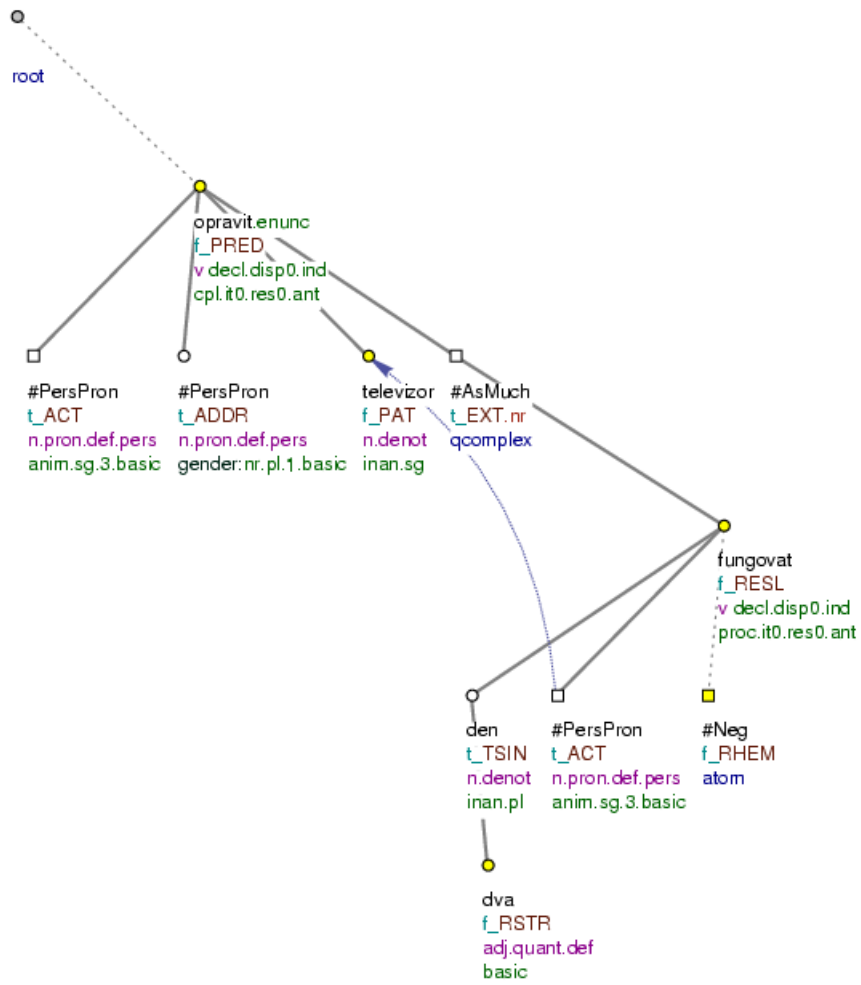
Vedoucí je takový, že ho obdivujeme.

Obrázek 7.130. Závislá klauze účinková

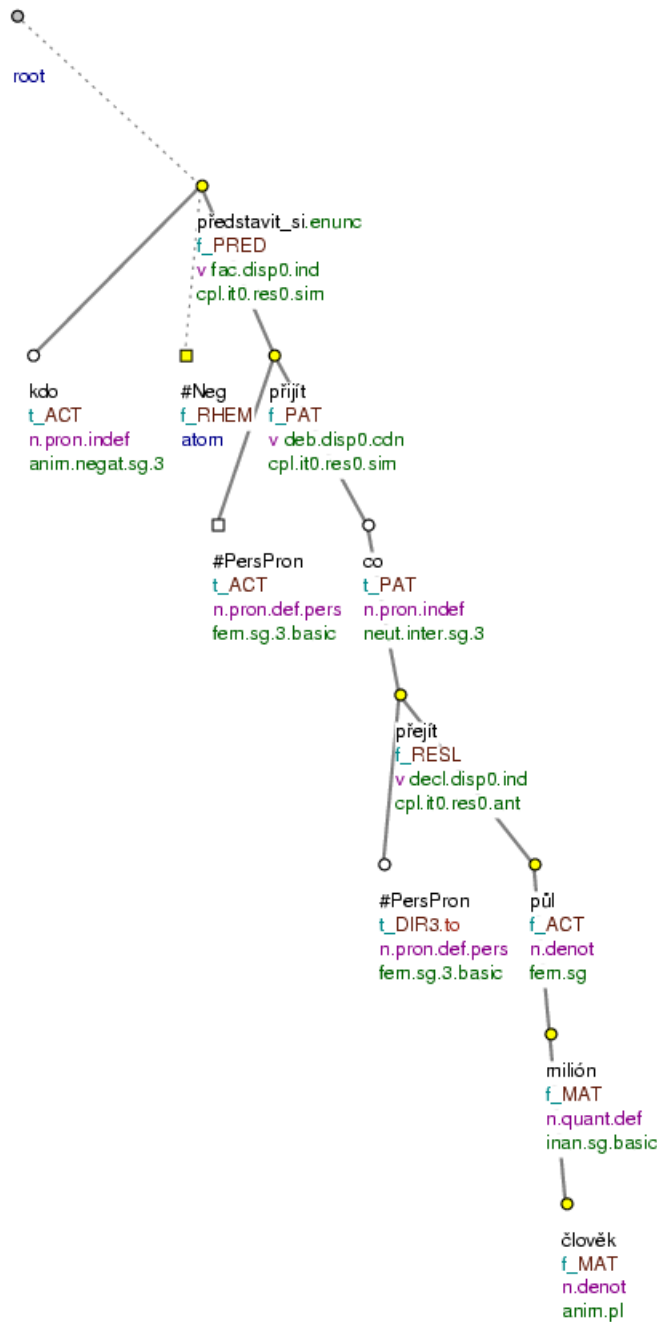
Byl příliš zodpovědný, než aby spekuloval.

Obrázek 7.131. Závislá klauze účinková

Opravil nám televizor, že za dva dny nefungoval.

Obrázek 7.132. Závislá klauze účinková

Nikdo si nedovede představit, s čím by musela přijít, aby k ní přešlo půl milionu lidí.

7.8. Identifikační výrazy

V této sekci popisujeme anotaci výrazů užitých ve významu identifikace, těmito *identifikačními výrazy* rozumíme:

- vlastní jména a názvy (viz 7.8.2 – „Vlastní jména a názvy“).

Například: *Praha, Českomoravská vrchovina, Pavel Novák, Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě.*

- genitivy explikativní.

Například: *otázka laickosti, trest smrti*.

- výrazy užívané metajazykově (viz 7.8.3 – „Výrazy užívané metajazykově“).

Například: *slovo pravda, nápis "Odejďte"*.

Základní pravidla anotace identifikačních výrazů jsou popsána v 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“. V následujících dílčích sekcích popisujeme jednotlivé typy identifikačních výrazů podrobněji.

!!! Pravidla anotace identifikačních výrazů je třeba ještě komplexně zpracovat. V této sekci popisujeme dosavadní stav pravidel anotace.

!!! Pravidla anotace identifikačních výrazů vznikala postupně během anotace. V datech již nebyla provedena následná kontrola zachycení identifikačních výrazů podle posledního stavu pravidel. Anotace je tedy značně nekonzistentní.

7.8.1. Základní pravidla anotace identifikačních výrazů

Z hlediska anotace rozdělujeme identifikační výrazy na:

A. identifikační výrazy se skloňovaným řídicím členem.

Řídicí člen identifikačních výrazů této skupiny tvoří pravidelně skloňované jméno, zpravidla substantivum, ale může jím být i adjektivum nebo číslovka.

Příklady: *Petr, Národní divadlo, Babička, Karlova univerzita, Nové město nad Metují, Krkonoše, Osudová, Vltavská* (stanice metra či ulice), *Mostecká uhelná, (nápis) "Vy a vaši přátelé", (pojem) čas*.

Patří sem i identifikační výrazy s více než jedním řídicím členem (tj. souřadné spojení), jsou-li všechny jeho řídicí členy vyskoňované v příslušném pádě:

Příklady: *Čtu Timura a jeho partu.; Pustíme si Prince a Večerníci, (pohádka) Bob a Bobek, králíci z klobouku*.

K tomuto typu přiřazujeme explikativní genitivy: *(pojem) času, (otázka) laickosti*.

B. ostatní identifikační výrazy.

Všechny ostatní identifikační výrazy, které nevyhovují kritériím první skupiny A, tvoří druhou skupinu názvů. Patří sem:

- identifikační výrazy s neskoňovaným řídicím členem, který zůstává ve všech pozicích v nominativu včetně souřadných spojení.

Příklady: *Utkali se s Bayern Mnichov; Čtu Timur a jeho parta*.

- identifikační výrazy, které jsou tvořeny neměnným tvarem (pádem) nějakého jména.

Příklady: *Matičce, Sluncem a stínem*.

- identifikační výrazy, které jsou tvořeny předložkovou skupinou.

Příklady: *Proti všem, U Medvídků, (spojení) "s výjimkou"*.

- identifikační výrazy, jejichž řídicím členem je nějaký slovesný tvar.

Příklady: *Byli a bylo, Zpíváno z dálky; Zde by měly kvést růže; Obsluhoval jsem anglického krále, (cedule s nápisem) "Romy neobsluhujeme."*

- identifikační výrazy, které jsou tvořeny neohebnými slovními druhy.

Příklady: *(návrh zákona) Třikrát a dost, Hej rup!, (písmeno) "č".*

Nominativ jmenovací. *Nominativ jmenovací* je doplnění substantiva (obecného rodového jména) uvádějící vlastní jméno, název, metajazykově užitý výraz, citovaný výraz v přesném znění.

Nominativ jmenovací zachycujeme jako identifikační strukturu - viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“.

Do typické pozice nominativu jmenovacího, do pozice jména v nominativu, vstupují identifikační výrazy ze skupiny A. Například:

symfonická báseň Vltava.ID

hory Krkonoše.ID

kniha Timur.ID a *jeho parta*.ID

pojem čas.ID

Nesklonný nominativ je ovšem jen jednou z možných realizací této pozice. Identifikační výraz může mít rozmanitou (jakoukoliv) formu. Především identifikační výrazy ze skupiny B stojí často v pozici nominativu jmenovacího. Například:

cyklus Matičce.ID

symfonická báseň Z českých luhů.ID a *hájů*.ID

kniha Obsluhoval jsem.ID *anglického krále*

předložková skupina "s výjimkou".ID

Pozor! Spojení obecného jména a vlastního jména osoby (například: *premiér Zeman*) nepovažujeme (v pozici nominativu) za případ nominativu jmenovacího. Více viz 5.11.4.1 – „Spojení jména obecného a jména vlastního“.

K zachycování nominálních skupin typu: obecné jméno + vlastní jméno viz i 5.11.4 – „Závislostní vztahy v substantivní skupině (shoda dvou substantiv)“.

Genitiv explikativní. *Genitiv explikativní* je takový výraz v genitivu, který rozvíjí obecné rodové jméno užším jménem druhovým; přičemž platí následující transformace:

- *trest smrti* → *smrt je (druhem) trest(u)*.

Pomocné kritérium pro určení genitivu explikativního:

- genitiv explikativní lze nahradit nominativem jmenovacím:
 - *titul univerzitního profesora* → *titul univerzitní profesor*.
 - *pojem času* → *pojem čas*.

Pokud lze potenciální explikativní genitiv nahradit nominativem, jedná se o explikativní genitiv. Každý explikativní genitiv však nelze nahradit nominativem; například: *trest smrti* (nelze: *trest smrt*).

Genitiv explikativní zachycujeme jako identifikační strukturu - viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“.

Příklady:

otázka laickosti.ID

osoba V. Klause.ID

dosavadní díla s tématem synonymie.ID

období reformace.ID

umění knihtisku.ID

!!! Ukazuje se, že mezi genitivem explikativním, genitivem zachyceným s funktorem RSTR a některými valenčními genitivy je velmi neostrá hranice. Srov.:

- *proces privatizace*

- → *privatizace je druhem procesu*.

Podle této transformace by genitiv měl být ohodnocen funktorem ID.

- → *privatizační proces*.

Podle této transformace by genitiv měl být ohodnocen funktorem RSTR.

- *titul profesora vs. titul profesor vs. profesorský titul*.

- *otázka existence*.PAT *Boha vs. otázka laickosti*.ID

Do budoucna je proto třeba zpřesnit kritéria pro jednotlivé typy.

7.8.1.1. Pravidla anotace identifikačních výrazů se skloňovaným řídicím členem

Pro identifikační výrazy se skloňovaným řídicím členem (skupina A) nejsou, pokud tyto výrazy nestojí v pozici nominativu jmenovacího nebo genitivu identifikačního, zavedena žádná zvláštní pravidla.

Efektivní kořen identifikačního výrazu (tj. uzel reprezentující řídicí člen výrazu - skloňované jméno) dostane funktor podle své pozice ve větě struktuře, podle druhu závislosti. Srov.:

- *Čtu Babičku*.EFF

Efektivní kořen identifikačního výrazu, uzel reprezentující jméno *Babička*, bude mít funktor EFF. Srov. obr. 7.133.

Je-li identifikační výraz tvořen adjektivem, považujeme jej za substantivizované, tj. nedoplňujeme uzel se zástupným t-lematem #EmpNoun pro řídicí substantivum (nejedná se tedy o případ elipsy popsany v 5.12.1.2 – „Elipsa řídicího substantiva“). Srov.:

- *Vystoupíme na Vltavské*.LOC

Efektivní kořen identifikačního výrazu, uzel reprezentující předložkovou skupinu *na Vltavské*, bude mít funktor LOC. Srov. obr. 7.134.

Struktura identifikačních výrazů se dále analyzuje. Pokud není uvedeno jinak, platí, že uzly závislé na efektivních kořenech identifikačního výrazu se anotují podle obvyklých pravidel anotace a mají funktor podle druhu závislosti. U jednotlivých uzlů reprezentujících identifikační výraz se zachycuje valence. Například:

Organizace Spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu.BEN , *vědu*.BEN a *kulturu*.BEN
obr. 7.135

Pozor! Zvláštní pravidla platí pro některá vlastní jména; viz 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“.

Další příklady:

*Chodíme do Národního divadla.*DIR3 obr. 7.137

Mostecká.ACT uhelná prosperuje. obr. 7.138

Petr.ACT je učitel.

*Vytvořit určitý prostor; později nazvaný „transformační polštář“.*EFF “.

Titulek tohoto příspěvku by mohl být „Loterie.ACT pro zesnulé“.

„Husova cesta.ACT do Kostnice“ je název akce, kterou pořádá Praha1.

*Sexuální výchova bude součástí předmětu, který se bude jmenovat „výchova“.*PAT ke zdravému životnímu stylu“.

*Říkali tomu „dialog“.*EFF “.

„Vosa.ACT “ však mířila mimo.

Rozvití identifikačního výrazu. Identifikační výraz může být jako celek rozvit. Kořen rozvití identifikačního výrazu je vždy přímým potomkem kořene identifikačního výrazu. Srov.:

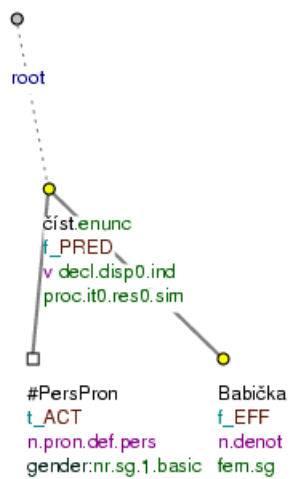
- *Jeho.APP Máj je otrhaný.*

Identifikační výraz *Máj* je rozvit doplněním s významem funktoru APP. Uzel reprezentující toto doplnění (respektive jeho kořen) bude přímým potomkem kořene identifikačního výrazu (uzlu reprezentujícího jméno *Máj*). Srov. obr. 7.136.

!!! Jsme si vědomi toho, že přijatým způsobem anotace není rozvití identifikačního výrazu odlišeno od jiných závislých doplnění, která jsou součástí identifikačního výrazu. Do budoucna počítáme se zavedením atributu, který bude pro každý uzel určovat, zda je, nebo není součástí identifikačního výrazu. Prozatím byl zaveden pouze atribut `is_name_of_person` (k němu viz 7.8.2 – „Vlastní jména a názvy“) a informaci o tom, zda nějaký uzel je/nel je součástí identifikačního výrazu, udává pro identifikační výrazy zapsané v uvozovkách také atribut `quot/type` (k němu viz 7.19.1 – „Text v uvozovkách“).

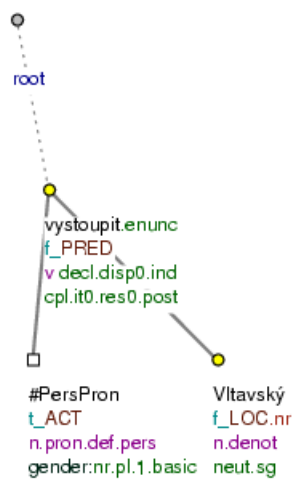
Nominativ jmenovací nebo genitiv explikativní. V pozici nominativu jmenovacího a genitivu explikativního (viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“) je identifikační výraz zachycen jako identifikační struktura (viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“).

Obrázek 7.133. Identifikační výraz se skloňvaným řídicím členem

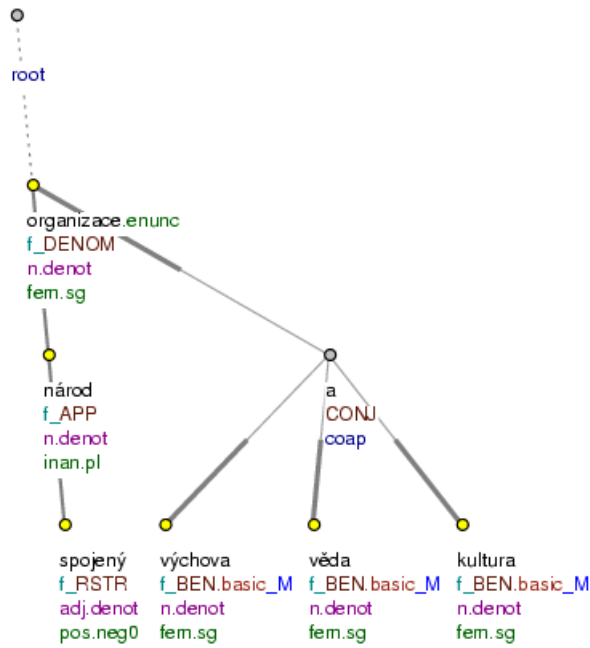
Čtu Babičku.

Obrázek 7.134. Identifikační výraz se skloňvaným řídicím členem

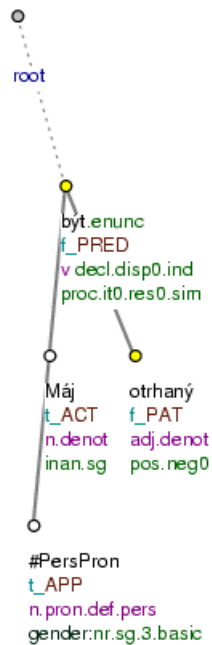
Vystoupíme na Vltavské.

Obrázek 7.135. Identifikační výraz se skloňovaným řídicím členem

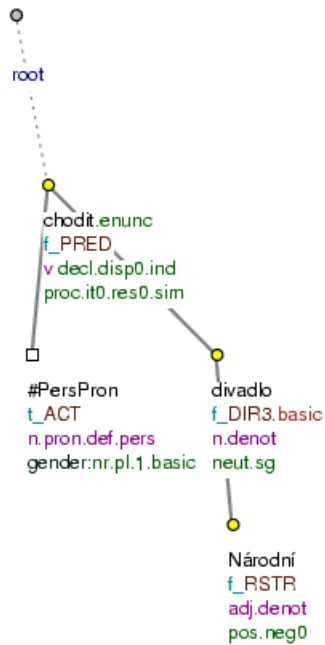
Organizace Spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu.

Obrázek 7.136. Identifikační výraz se skloňovaným řídicím členem

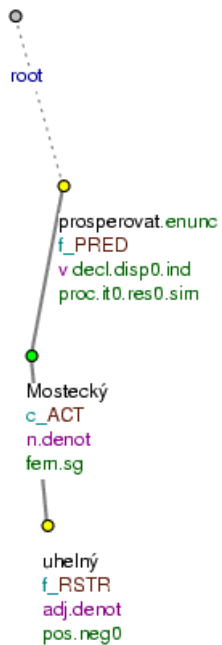
Jeho Máj je otrhaný.

Obrázek 7.137. Identifikační výraz se skloňvaným řídicím členem

Chodíme do Národního divadla.

Obrázek 7.138. Identifikační výraz se skloňvaným řídicím členem

Mostecká uhelná prosperuje.

7.8.1.2. Pravidla anotace ostatních identifikačních výrazů

Ostatní identifikační výrazy, tj. identifikační výrazy bez skloňovaného řídicího členu (skupina B), obvykle nestojí ve větě samostatně, ale zpravidla se vyskytují ve spojení se svým obecným rodovým jménem. V této pozici za obecným rodovým jménem jsou realizací pozice nominativu jmenovacího (viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“).

Identifikační výrazy ze skupiny B zachycujeme vždy jako identifikační strukturu - viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“.

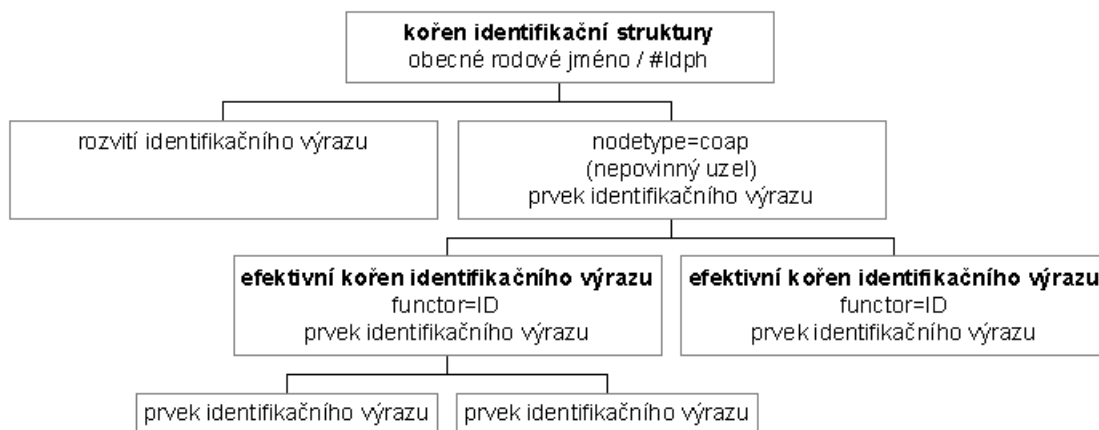
7.8.1.3. Identifikační struktura

Jako identifikační strukturu zachycujeme:

- všechny identifikační výrazy s nesklloňovaným řídicím členem a identifikační výrazy bez zřetelného řídicího členu (skupina B),
- nominativ jmenovací,
- genitiv identifikační.

Identifikační struktura je znázorněna schématem obr. 7.139.

Obrázek 7.139. Identifikační struktura

Kořen identifikační struktury. Kořenem identifikační struktury je uzel reprezentující obecné rodové jméno. Stojí-li identifikační výraz (ze skupiny B) v povrchové podobě věty bez svého rodového jména, doplní se do tektogramatického stromu na pozici kořene identifikační struktury nový uzel se zástupným t-lematem #Idph.

Kořen identifikační struktury dostane funktor podle pozice ve větné struktuře, podle druhu závislosti.

Srovnej:

- *návrh.DENOM Třikrát a dost*

Kořenem identifikační struktury bude uzel reprezentující jméno *návrh*. Srov. obr. 7.140.

- *Čtu {#Idph.EFF} Timur a jeho parta.*

Kořenem identifikační struktury bude nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #Idph.

Pozor! Je-li kořenem identifikační struktury nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #Idph, jedná se zároveň o strukturu seznamovou. V atributu `nodetype` je u kořene struktury vyplněna hodnota `list` (k tomu viz 2.4 – „Kořeny seznamových struktur“). Je-li kořenem identifikační struktury uzel reprezentující vyjádřené obecné rodové jméno, není tento uzel označen jako kořen seznamové struktury (`nodetype≠list`). Termíny identifikační struktura a seznamová struktura se tedy překrývají jen částečně.

Efektivní kořen identifikačního výrazu. Na kořeni identifikační struktury závisí efektivní kořeny identifikačního výrazu, které mají všechny funktor `ID`. Efektivními kořeny identifikačního výrazu rozumíme všechny uzly reprezentující vyjádřené řídicí členy identifikačního výrazu, které již v povrchové podobě věty na žádném dalším členu nezávisí. To znamená, že v rámci identifikačního výrazu nezachycujeme elipsu řídicího členu (viz 5.12.1 – „Elipsa řídicího členu“).

Efektivní kořen identifikačního výrazu je ve většině případů totožný s kořenem identifikačního výrazu. Efektivní kořeny identifikačního výrazu se nerovnají kořeni identifikačního výrazu pouze v případě, že identifikační výraz má více řídicích členů, které jsou souřadně spojené. Identifikační výraz může mít i více kořenů, a to v případě, že identifikační výraz má více řídicích členů (efektivních kořenů), které nejsou souřadně spojené.

Srovnej:

- *cedule s nápisem „Romy neobsluhujeme.ID.“*

Efektivním kořenem identifikačního výrazu *Romy neobsluhujeme* je uzel reprezentující sloveso *neobsluhujeme*. Efektivní kořenem identifikačního výrazu je v tomto případě zároveň kořenem identifikačního výrazu. Srov. obr. 7.141.

- *návrh Třikrát.ID a dost.ID*

Efektivními kořeny identifikačního výrazu *Třikrát a dost* budou dva uzly: uzel reprezentující slovo *třikrát* a uzel reprezentující slovo *dost*. Kořenem identifikačního výrazu bude uzel reprezentující spojku *a*. Srov. obr. 7.140.

- *V sobotu.ID v poledne.ID je hezký film.*

Efektivními kořeny identifikačního výrazu *V sobotu v poledne* budou dva uzly: uzel reprezentující předložkovou skupinu *v sobotu* a uzel reprezentující předložkovou skupinu *v poledne*. Efektivní kořeny identifikačního výrazu jsou v tomto případě zároveň kořeny identifikačního výrazu. Srov. obr. 7.142.

Prvky identifikační struktury. Všechny uzly reprezentující jednotlivá slova, která jsou součástí identifikačního výrazu tvoří prvky identifikačního výrazu. Struktura identifikačních výrazů se dále analyzuje. Pokud není uvedeno jinak, platí, že prvky závislé na efektivních kořenech identifikačního výrazu se anotují podle obvyklých pravidel anotace a mají funktor podle druhu závislosti. U jednotlivých prvků identifikačních výrazů se zachycuje valence.

Srov.:

- {#Idph.ACT} *Zde.LOC by měly kvést.ID růže.ACT mělo velký ohlas.*

Efektivní kořenem identifikačního výrazu má funktor `ID`. Všechny ostatní závislé prvky identifikačního výrazu mají funktoři podle druhu závislosti. Efektivní kořen (který reprezentuje sloveso) má přiřazený a vyplněný valenční rámec. Srov. obr. 7.143.

Pozor! Zvláštní pravidla platí pro některá vlastní jména; viz 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“.

Rozvíjení identifikačního výrazu. Identifikační výraz může být jako celek rozvíjen. Kořen rozvíjení identifikačního výrazu je vždy přímým potomkem kořene identifikační struktury. Srov.:

- *Jiráskovo.AUTH* {#Idph} *Proti všem*

Identifikační výraz *Proti všem* je rozvíjen doplněním s významem funktoru AUTH. Uzel reprezentující toto doplnění (respektive jeho kořen) bude přímým potomkem kořene identifikační struktury, kterým je v tomto případě nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #Idph. Srov. obr. 7.144.

Pozor! Rozvíjení identifikačního výrazu může být realizováno jako souřadné spojení.

Další příklady:

Na stole leželo {#Idph.ACT} *Proti všem*.ID obr. 7.145

Sejdeme se v restauraci.LOC *U Medvídků*.ID obr. 7.146

{#Idph.ACT} *Já*.ID a *Bůh*.ID *zaujalo mnoho posluchačů*.

Lépe než {nazvat.CPR} {#Idph.EFF} „*Otvíráme*.ID “ *měl pan ředitel svůj text nazvat „otevřená dlaň*.EFF “.

{#Idph.ACT} „*Co je*.ID *vládnutí*“ *se jmenuje pětáctýřicetistránková brožura, určená pro žáky ZŠ a SŠ*.

...*dokud se nenaplní úsloví „Na každého jednou dojde*.ID “.

Hosty uvítá znělka „volá.ID *Londýn*“.

Staří čeští intelektuálové tehdy dostali nálepku „zrádné intelektuální reakce.ID “.

Konkurence identifikační struktury a seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy. V případě, že si konkurují dvě možnosti zachycení nějakého výrazu pomocí identifikační struktury nebo pomocí seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy (viz 7.9 – „Cizojazyčné výrazy“), dáváme přednost zachycení pomocí seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy. Uzel se zástupným t-lematem #Idph do tektogramatického stromu již nedoplňujeme. Srovnej:

- *francouzské* {#Idph.DENOM} „*ano*.ID “ ;

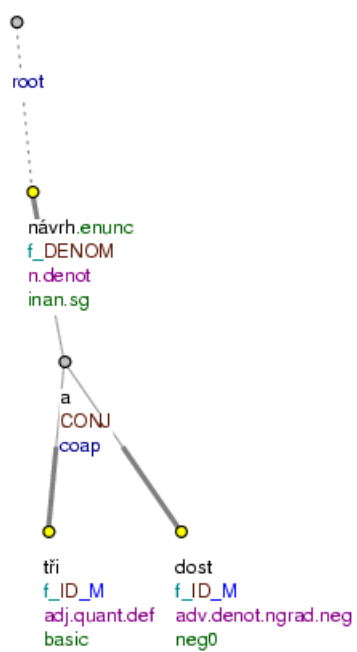
- *francouzské* {#Forn.DENOM} „*qui*.FPHR“.

Další příklady:

Arabská melodika v {#Forn.LOC} *Come to talk me*. obr. 7.147

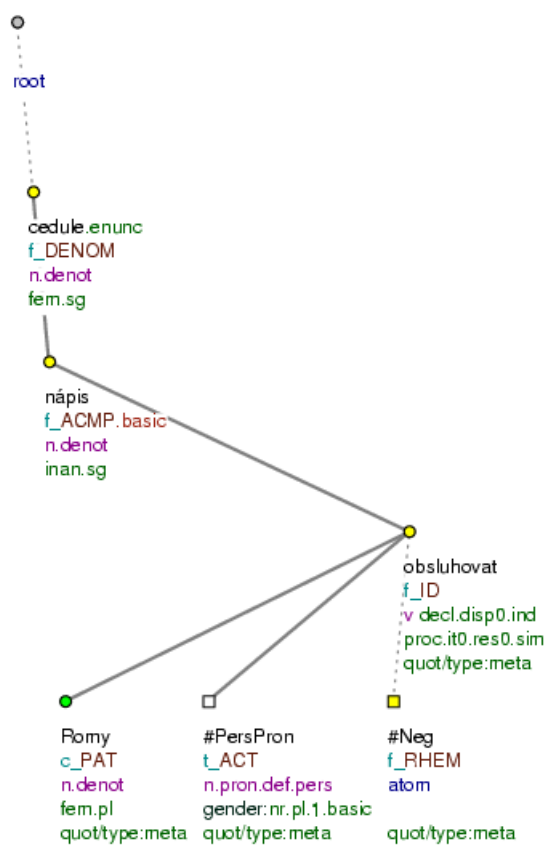
na {#Forn.LOC} *US Open*

Obrázek 7.140. Identifikační struktura

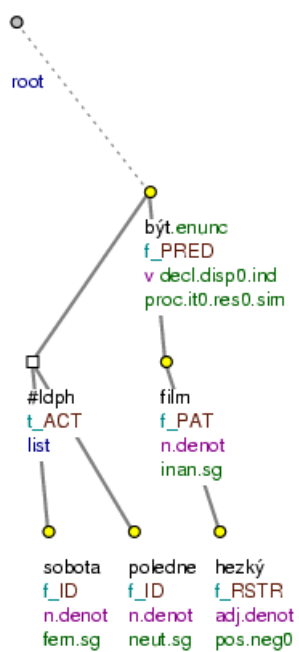
návrh Třikrát a dost

Obrázek 7.141. Identifikační struktura

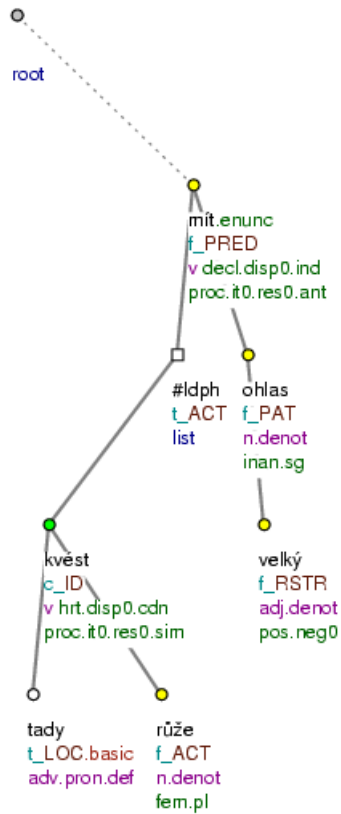
cedule s nápísem „Romy neobsluhujeme.“

Obrázek 7.142. Identifikační struktura

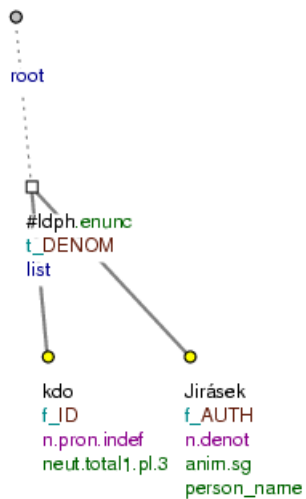
V sobotu v poledne je hezký film.

Obrázek 7.143. Identifikační struktura

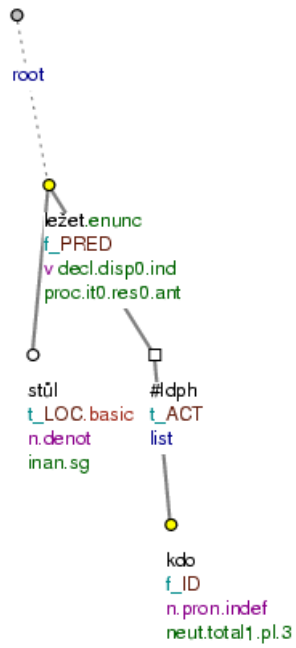
Zde by měly kvěst růže mělo velký ohlas.

Obrázek 7.144. Identifikační struktura

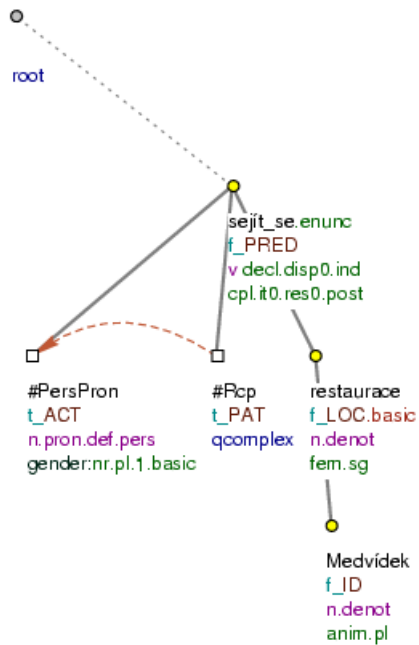
Jiráskovo Proti všem.

Obrázek 7.145. Identifikační struktura

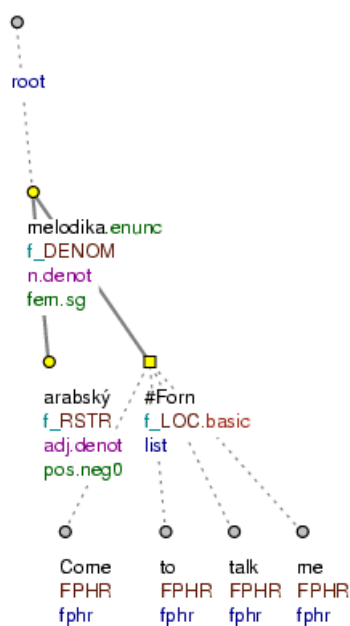
Na stole leželo Proti všem.

Obrázek 7.146. Identifikační struktura

Sejdeme se v restauraci U Medvídků.

Obrázek 7.147. Cizojazyčný výraz

Arabská melodika v *Come to talk me*.

7.8.2. Vlastní jména a názvy

Mezi *vlastní jména a názvy* řadíme:

- jména osob.

Například: *Anička, Božena Němcová, Sněhurka, Novákovi*.

- označení příslušníků národů, skupin, jména obyvatelská.

Například: *Čech, Pražan, Přemyslovec*.

- jména zvířat.

Například: *Vořech, Zrzečka, Pú*.

- jména zeměpisná.

Například: *Jupiter, Evropa, Balkánský poloostrov, Máchovo jezero, řeka Svatého Vavřince, Hradec Králové, Sídliště Antala Staška, Vodičkova ulice, ulice Na Příkopě, Boubínský prales*.

- oficiální názvy institucí, organizací, podniků, provozoven.

Například: *Česká republika, Rada bezpečnosti Organizace spojených národů, Poslanecká sněmovna, klub Za starou Prahu, lékárna U Jednorozce*.

- názvy dokumentů, výtvorů, uměleckých děl.

Například: *Osudová, Naše řeč, Kde domov můj?*

- názvy výrobků.

Například: *automobil Škoda Favorit, Palmex.*

- názvy významných událostí a období.

Například: *Vánoce, Mistrovství světa v ledním hokeji 2004.*

- názvy vyznamenání a cen.

Například: *medaile Za zásluhy.*

- název identifikující nějakou kategorii, typ.

Například: *Pozdravujte všechny výletníky typu „ven z auta, šup na hrad a šup do auta“.*

- a další označení a názvy v širokém významu identifikace (často psané i s malým počátečním písmenem, pak ale označené zpravidla uvozovkami).

Například: *Staří čeští intelektuálové tehdy dostali nálepkou „zrádné intelektuální reakce“; ; Do lázeňského města přijeli vyzváni motem turnaje „Kdo nebyl v Poděbradech, nemá rád tenis“; Vytvořit určitý prostor, později nazvaný „transformační polštář“; Říkali tomu „dialog“; ...dokud se nenaplní úsloví „Na každého jednou dojde“.*

Pozor! Hranice názvu (identifikačního výrazu) není jednoznačně vymezena. Ukazuje se, že název může stát snad po kterémkoli substantivu konkrétním i abstraktním. Číslo ve funkci „nálepky“ (například: *strana 25*) se anotují podle pravidel uvedených v 7.10.1.3 – „Číslovky s funkcí „nálepky““. Řada anotačních pravidel byla také přijata v rámci sekce 7.12 – „Anotace strukturovaného textu“. Tato pravidla mají přednost před pravidly uvedenými zde.

Pro anotaci vlastních jmen platí pravidla uvedená v 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“ a další specifická pravidla, která uvádíme v této sekci.

Vlastní jména osob (atribut `is_name_of_person`). Všechny uzly reprezentující výrazy, které jsou součástí vlastních jmen osob (uzly reprezentující křestní jméno nebo příjmení) mají v atributu `is_name_of_person` vyplněnou hodnotu 1. Viz 7.2 – „Hodnoty atributu `is_name_of_person`“.

Tabulka 7.2. Hodnoty atributu `is_name_of_person`

0	uzel reprezentuje výraz, který není součástí vlastního jména osoby
1	uzel reprezentuje výraz, který je součástí vlastního jména osoby

Není-li atribut vyplněn, předpokládá se hodnota 0.

!!! Do budoucna počítáme se zavedením atributu, který bude pro každý uzel určovat, zda je, nebo není součástí identifikačního výrazu. Prozatím byl zaveden pouze atribut `is_name_of_person` a informací o tom, zda nějaký uzel je/není součástí identifikačního výrazu, udává pro identifikační výrazy zapsané v uvozovkách také atribut `quot/type` (k němu viz 7.19.1 – „Text v uvozovkách“).

Otázka začátku názvu. Při anotaci může být někdy problematické určit začátek (a často i konec) názvu, a to zejména vzhledem k tomu, že psaní velkých a malých písmen je u některých typů názvů zavedeno různě (podle Pravidel českého pravopisu se píše: *Sídlíště Míru*, ale *náměstí Míru*). Při určování začátku názvu se proto řídíme následujícími jednoduchými pravidly:

- následuje-li za obecným rodovým jménem (psaným s velkým, nebo malým počátečním písmenem) jméno v genitivu, nebo adjektivum přivlastňovací, považujeme toto rodové jméno za součást názvu.

Jako jeden celý název tedy chápeme víceslovné názvy (psáno podle PČP): *Sídlíště Antala Staška; Sídlíště Míru; náměstí Míru; řeka Svatého Vavřince; vodopády Viktoriiny; ulice Boženy Němcové; most Palackého; Země Františka Josefa; ostrov Svatého Tomáše; Divadlo J.K. Tyla; Galerie bratří Čapků; Dům módy.*

Tyto názvy patří všechny do skupiny A, k identifikačním výrazům se skloňovaným řídicím členem (pravidla anotace viz 7.8.1.1 – „Pravidla anotace identifikačních výrazů se skloňovaným řídicím členem“).

Příklady:

Jdi přes most.DIR1 Palackého.RSTR obr. 7.148

Na náměstí.LOC Míru.RSTR je rušno. obr. 7.149

Elipsa řídicího členu názvu (skloňovaného jména). Není-li v povrchové podobě věty obecné rodové jméno vyjádřeno (stává se to výjimečně), zachytíme v tektogramatickém stromě elipsu řídicího substantiva podle pravidel v 5.12.1.2 – „Elipsa řídicího substantiva“. Nově doplněný uzel je pak chápán jako součást názvu. Například:

Vystoupíme na { #EmpNoun.LOC } Jiřího z Poděbrad.

- následuje-li za obecným rodovým jménem (psaným s malým počátečním písmenem) shodný adjektivní přívlstek, považujeme toto rodové jméno též za součást názvu.

Jako jeden celý název tedy chápeme víceslovné názvy (psáno podle PČP): *poloostrov Pyrenejský (Pyrenejský poloostrov); moře Středozemní (Středozemní moře); kaple Betlémská (Betlémská kaple); ulice Spálená (Spálená ulice).*

Tyto názvy patří všechny do skupiny A, tj. k identifikačním výrazům se skloňovaným řídicím členem (pravidla anotace viz 7.8.1.1 – „Pravidla anotace identifikačních výrazů se skloňovaným řídicím členem“).

Příklady:

Šli jsme ulicí.DIR2 Spálenou.RSTR obr. 7.150

Šli jsme Spálenou.RSTR ulicí.DIR2

Itálie leží na poloostrově.LOC Pyrenejském.RSTR

Itálie leží na Pyrenejském.RSTR poloostrově.LOC

Pozor! Následuje-li za obecným rodovým jménem adjektivum v nesklonném nominativu jmenovacím, obecné rodové jméno se za součást názvu nepovažuje.

Rodové jméno není součástí názvu (psáno podle PČP): *stanice Vltavská (není Vltavská stanice), symfonie Osudová.*

Příklady:

Šli jsme ulicí.DIR2 Spálená.ID obr. 7.151

Vystoupíme na stanici.LOC Vltavská.ID

Tramvaje nejezdí v ulici.LOC Spálená.ID a v {ulice.LOC} 17.listopadu.RSTR

Pozor! Stojí-li (skloňovaný) adjektivní název ve větě samostatně, považujeme jej za substantivizovaný, tj. nedoplňujeme uzel se zástupným t-lematem #EmpNoun pro řídicí substantivum (nejedná se tedy o případ elipsy popsany v 5.12.1.2 – „Elipsa řídicího substantiva“).

Příklady:

Šli jsme Spálenou.DIR2 obr. 7.152

*Vystoupíme na Vltavské.*LOC

*Poslouchá Osudovou.*PAT pořád dokola.

- následuje-li za obecným rodovým jménem psaným s malým počátečním písmenem nominativ jmenovací (nominativ, předložková skupina, případně jiná forma s nominativem jmenovacím alterující), rodové jméno není součástí názvu.

Rodové jméno není součástí názvu (psáno podle PČP): *sídlíště Modřany; stanice Náměstí míru; restaurace U Medvídků; ulice Mezi Zahrádkami; kino Blaník; hrad Karlštejn; hotel U Modré hvězdy.*

Tyto názvy patří do skupiny B, k identifikačním výrazům bez skloňovaného řídicího členu (pravidla anotace viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“).

Příklady:

*Bydlíme v ulici.*LOC *Mezi Zahrádkami.*ID obr. 7.153

Bydlíme {#Idph.LOC} *Mezi Zahrádkami.*ID 21. obr. 7.154

Sejdeme se {#Idph.LOC} *U Medvídků.*ID

{#Idph.LOC} *U Modré hvězdy.*ID *už mají plno.*

- následuje-li za obecným rodovým jménem psaným s velkým počátečním písmenem nominativ jmenovací (nominativ, předložková skupina, případně jiná forma s nominativem jmenovacím alterující), rodové jméno je součástí názvu.

Rodové jméno je součástí názvu:

Divadlo Loutka

Divadlo na Vinohradech

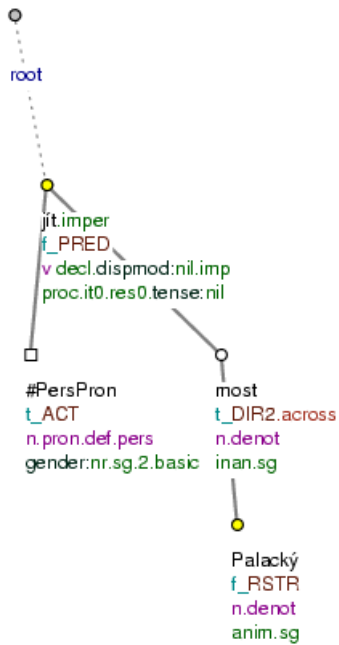
Galerie Centrum

Hudební divadlo v Karlíně

Tyto názvy patří do skupiny A, k identifikačním výrazům se skloňovaným řídicím členem (pravidla anotace viz 7.8.1.1 – „Pravidla anotace identifikačních výrazů se skloňovaným řídicím členem“).

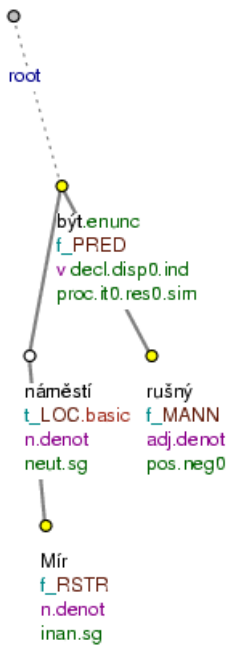
!!! Určování začátku a konce názvu je při současném stavu anotace důležité jen pro zařazení identifikačního výrazu do skupiny A nebo B. Do budoucna je tato otázka důležitá pro zavedení atributu, který bude pro každý uzel určovat, zda výraz, který reprezentuje je, nebo není součástí názvu.

Obrázek 7.148. Vlastní jméno

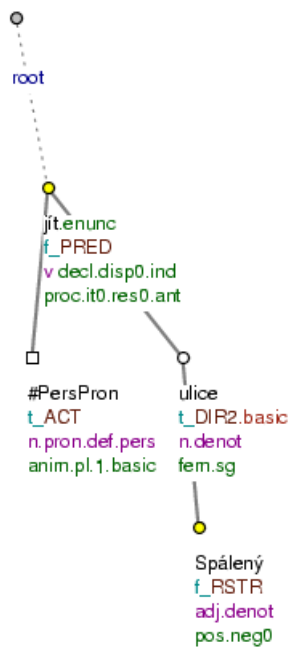
Jdi přes most Palackého.

Obrázek 7.149. Vlastní jméno

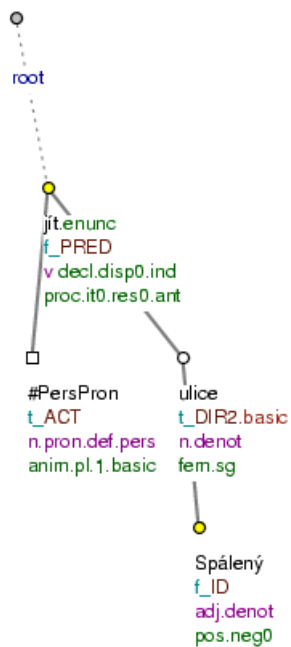
Na náměstí Míru je rušno.

Obrázek 7.150. Vlastní jméno

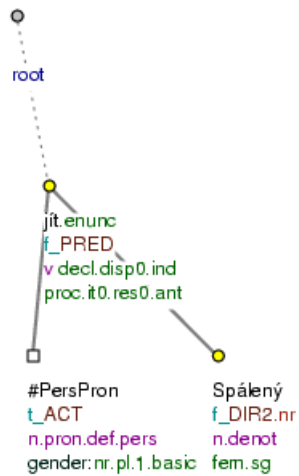
Šli jsme ulicí Spálenou.

Obrázek 7.151. Vlastní jméno

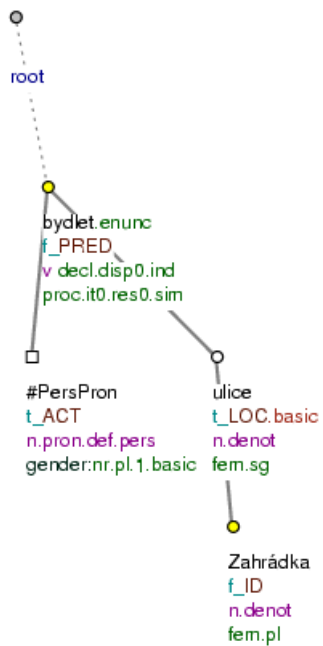
Šli jsme ulicí Spálená.

Obrázek 7.152. Vlastní jméno

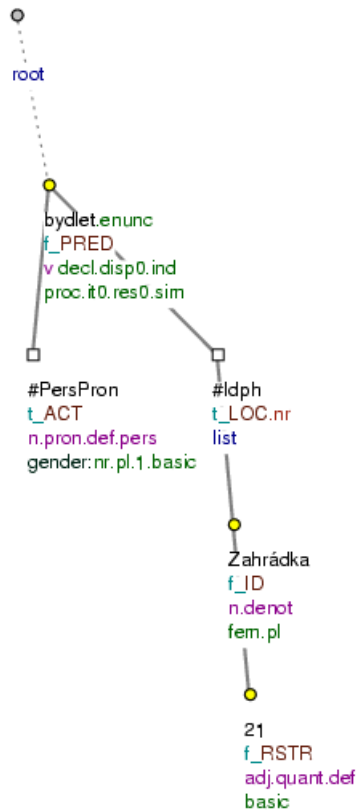
Šli jsme Spálenou.

Obrázek 7.153. Vlastní jméno

Bydlíme v ulici Mezi Zahrádkami.

Obrázek 7.154. Vlastní jméno

Bydlíme Mezi Zahrádkami 21.

7.8.2.1. Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen

V této sekci uvádíme specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen.

Oficiální zeměpisné názvy. Struktura oficiálních zeměpisných názvů (názvy obcí, ulic, náměstí, čtvrtí, hor, řek, států, ostrovů, poloostrovů, nížin, moří) se neanalyzuje. Všechny závislé uzly mají funktor `RSTR`.

Příklad:

Ústí nad Labem.`RSTR` obr. 7.155

Obrázek 7.155. Oficiální zeměpisný název

Ústí nad Labem

Pozor! Pro názvy zastávek a stanic hromadné dopravy, názvy prostranství, budov, hradů, institucí, pro zeměpisné názvy regionální a pomístní toto pravidlo nebylo zavedeno. Většinou však i jejich závislé uzly budou mít (podle obvyklých a zde přijatých pravidel anotace) funktor RSTR.

Vícedílná vlastní jména osob. U vícedílných vlastních jmen osob je efektivním kořenem názvu uzlu reprezentující poslední část jména. Všechny ostatní složky jména závisí na tomto uzlu (jako sestry) a mají funktor RSTR. Spojovník nebo mezera uvnitř složeného vlastního jména se chápou jako povrchové konvence, jejich psaní a rozdíl mezi nimi se v tektogramatických stromech nereflktuje.

Příklady:

Klára.RSTR Nováková.RSTR Malá obr. 7.156

stejně bude: *Klára Nováková-Malá*

Jan.RSTR Maria.RSTR Plojhar obr. 7.157

stejně bude: *Jan-Maria Plojhar* i *Jan Maria-Plojhar*

Anna.RSTR Marie obr. 7.158

stejně bude: *Anna-Marie*

jméno Anna.RSTR Marie.ID

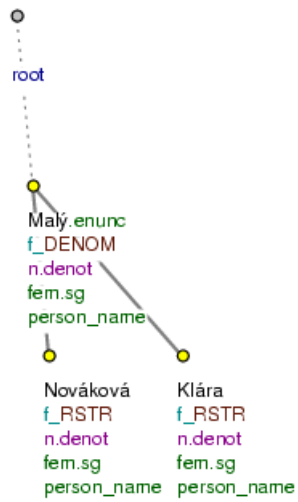
rtěnka Margaret.RSTR Astor.ID

K anotaci nominálních skupin, ve kterých je spojeno obecné a vlastní jméno osoby, viz i 5.11.4.1 – „Spojení jména obecného a jména vlastního“.

Pozor! na spojení s pomlčkou (nikoli spojovníkem). Ta se zachycují jako souřadná struktura. Například:

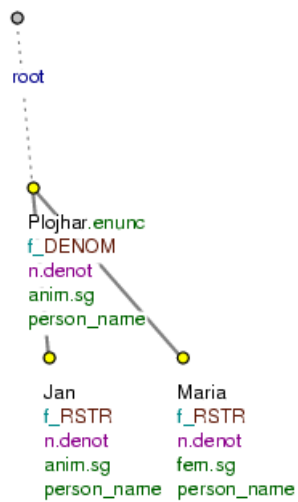
dvojice Máčala.ID - Lešický.ID obr. 7.159

Obrázek 7.156. Vícedílné vlastní jméno osoby

Klára Nováková Malá

Obrázek 7.157. Vícedílné vlastní jméno osoby

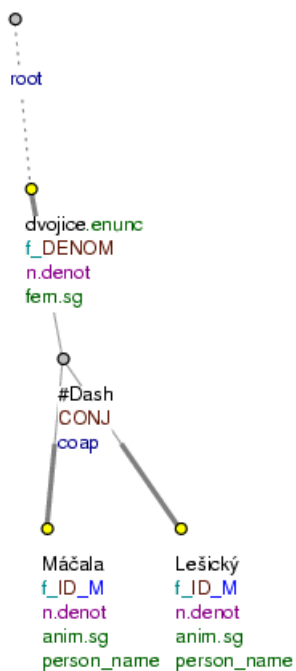
Jan Maria Plojhar

Obrázek 7.158. Vícedílné vlastní jméno osoby

Anna Marie

Obrázek 7.159. Pomlčka jako součást názvu

dvojice Máčala - Lešický

Cizojazyčná vlastní jména osob. Víceslovná cizí příjmení nebo víceslovná cizí křestní jména v nějakém evropském jazyce jsou reprezentována jedním uzlem. V t-lematu těchto uzlů vystupují jednotlivá m-lemata všech částí víceslovného cizího jména nebo příjmení spojená podtržítky v pořadí, v jakém se vyskytly v povrchové podobě věty (viz 3.3.1 – „Víceslovné t-lema“).

Například:

Malíř.RSTR Leonardo.RSTR da Vinci.ACT je slavný. [t-lemma=da_Vinci]

Pan.RSTR da Cruz.ACT už je tady. [t-lemma=da_Cruz]

Cizí vlastní jména evropská reprezentovaná jedním uzlem se zachycují se podle stejných pravidel jako jména česká.

Pozor! Cizí vlastní jména v jiném než evropském jazyce jsou zachycena jako podle pravidel pro cizojazyčné fráze (pomocí nově vytvořeného uzlu s t-lematem #FORN; viz 7.9 – „Cizojazyčné výrazy“); například:

čínský císař {#FORN} *Tung.FPHR chun.FPHR Chou.FPHR*

Dvě skloňovaná jména jako součást názvu. Některé názvy měst, jejich částí, nádraží, zastávek apod. jsou tvořeny dvěma skloňovanými jmény, často spojenými pomocí spojovníku. Název má potenciálně dva řídicí členy. Tyto názvy strukturně analyzujeme. Uzel reprezentující řídicí člen specifikující, blíže určující částí (zpravidla druhá část názvu, druhé skloňované jméno) má funktor RSTR. Není-li zřetelné, která část je řídicí a která závislá, považuje se za efektivní kořen názvu uzel reprezentující řídicí člen první části (před spojovníkem). Spojovník není v těchto případech reprezentován uzlem.

Příklady:

Frýdek - Místek.RSTR obr. 7.160

Sjedeme se v Praze.LOC - Nebušicích.RSTR obr. 7.161

stanice Praha.ID - Smíchov.RSTR obr. 7.162

Praha - Hlavní nádraží.RSTR

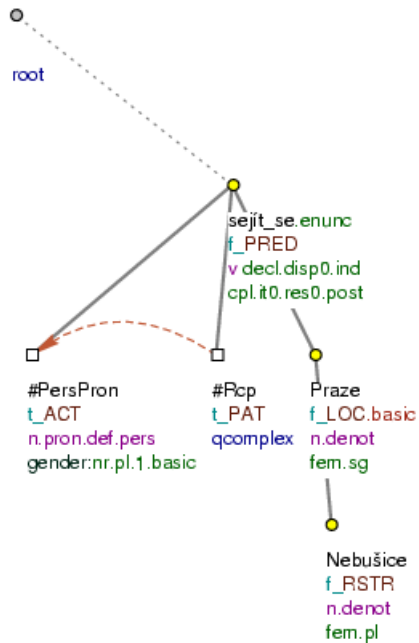
Viz i anotace nominálních skupin - 5.11.4 – „Závislostní vztahy v substantivní skupině (shoda dvou substantiv)“.

Obrázek 7.160. Dvě skloňovaná jména jako součást názvu

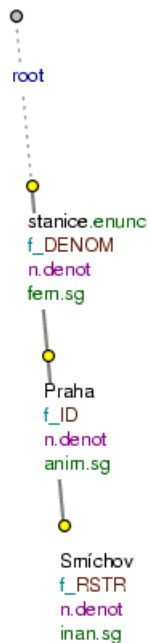
Frýdek - Místek

Obrázek 7.161. Dvě skloňovaná jména jako součást názvu

Sejdeme se v Praze - Nebušicích.

Obrázek 7.162. Dvě skloňovaná jména jako součást názvu

stanice Praha - Smíchov

Nesklonované jméno v nominativu jako součást názvu. Je-li součástí názvu nesklonované jméno v nominativu, které není efektivním kořenem názvu, má uzel reprezentující tento nominativ funktor RSTR.

Taková neskloňná jména se objevují v názvech měst, jejich částí, úřadů, při uvádění sídla v názvu organizace, při bližší specifikaci značky určitého výrobku a nově zvláště v názvech sportovních soutěží, do kterých je neskloňně zapojeno jméno sponzora soutěže.

Příklady:

Pracuje v Chemopetrolu.LOC Litvínov.RSTR obr. 7.163

Fotbalová Gambrinus.RSTR liga obr. 7.164

Hokejová Český Telecom.RSTR extraliga

Budou bydlet na Praze.LOC - východ.RSTR

okres Praha.ID - východ.RSTR

u katastrálního úřadu Praha.ID město.RSTR

s novou Škodou.ACMP Favorit.RSTR

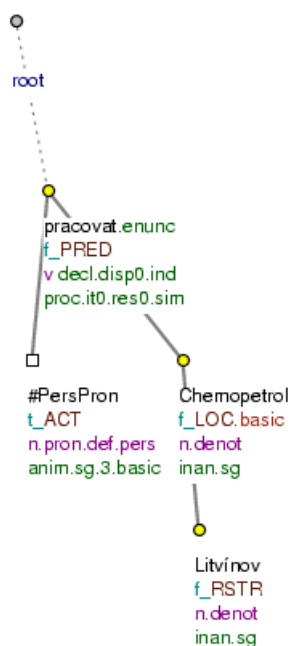
automobil Opel.ID Astra.RSTR

prací prášek Palmex.ID modrá síla.RSTR

Válcovny plechu Frýdek.RSTR -Místek.RSTR

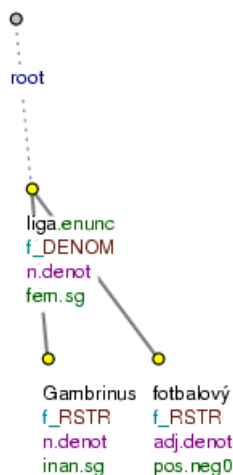
fotbalový klub Bayern.ID Mnichov.RSTR

Obrázek 7.163. Neskloňované jméno v nominativu jako součást názvu

Pracuje v Chemopetrolu Litvínov.

Obrázek 7.164. Neskláňované jméno v nominativu jako součást názvu

Fotbalová Gambrinus liga.

Přivlastňovací adjektiva a genitivy s významem „na počest, na památku“. Uzly reprezentující přivlastňovací adjektiva utvořená od vlastního jména osoby, které jsou součástí názvu, mají funktor RSTR. Podobně uzel reprezentující vlastní jméno v genitivu (alternující s přivlastňovacím adjektivem) nebo i některá obecná jména v genitivu, která nesou význam „na počest, na památku“ a která jsou součástí názvu, mají funktor RSTR.

Příklady:

Karlova.RSTR univerzita

Smetanova.RSTR Litomyšl

Parléřův.AUTH Karlův.RSTR most

stanice Náměstí Míru.RSTR

socha Svobody.RSTR

Divadlo Járy Cimrmana.RSTR

most Barikádníků.RSTR

Sídlíště Antala Staška.RSTR

Pozor! Nemá-li genitiv jména, který je součástí názvu, význam „na počest, na památku“, může mít i jiný funktor; například:

Organizace spojených národů.APP

Pohár mistrů.APP evropských zemí.APP

Pozor! Přivlastňovací adjektiva s významem „na počest, na památku“ je třeba odlišit od přivlastňovacích adjektiv s významem funktoru APP (vlastník nazvaného objektu), a od přivlastňovacích adjektiv s významem funktoru AUTH (tvůrce nazvaného objektu), která nejsou součástí názvu. Viz i 6.10.2 – „AUTH“.

Aponované obecné rodové jméno. V případě, že název ze skupiny B nezávisí na obecném rodovém jménu, ale je s ním v apozici, je tento název zachycen jako identifikační struktura, jejímž kořenem je

uzel se zástupným t-lematem #Idph. Terminálním členem apoziční struktury je tedy uzel reprezentující vyjádřené obecné rodové jméno a nově doplněný uzel se zástupným t-lematem #Idph. Srov.:

- {#Idph.DENOM [is_member=1]} *Proti všem*.ID, *román*.DENOM [is_member=1] *Jirásk*a.

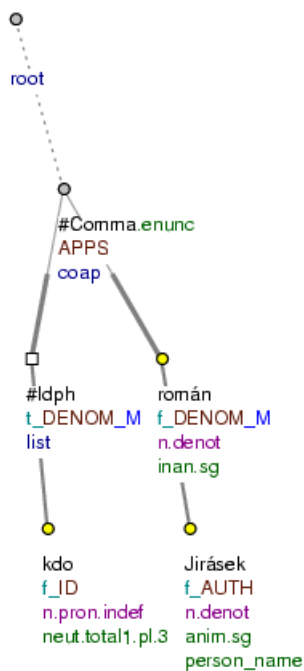
V tektogramatickém stromě bude zachycena apozice mezi nově vytvořeným uzlem se zástupným t-lematem #Idph a uzlem reprezentujícím obecné rodové jméno *román*. Srov. obr. 7.165.

Je-li v apozici název ze skupiny A a obecné rodové jméno, je terminálním členem apoziční struktury efektivní kořen názvu a uzel reprezentující vyjádřené obecné rodové jméno.

Příklad:

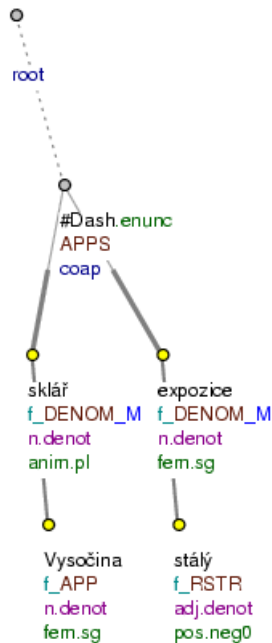
Skláři.DENOM [is_member=1] *Vysočiny - stálá expozice*.DENOM [is_member=1] obr. 7.166

Obrázek 7.165. Aponované obecné rodové jméno

*Proti všem, román Jirásk*a.

Obrázek 7.166. Aponované obecné rodové jméno

Skláři Vysočiny - stálá expozice.

Cizojazyčné názvy v pozici nominativu jmenovacího. Nesklonné cizojazyčné názvy zachycujeme podle pravidel pro cizojazyčné fráze (viz 7.9 – „Cizojazyčné výrazy“). I v pozici nominativu jmenovacího je viceslovný cizojazyčný název zachycen jako seznamová struktura pro cizojazyčnou frázi. Kořen této struktury je efektivním kořenem identifikační struktury, má funktoři ID.

Příklad:

časopis {#Forn.ID} Financial Times obr. 7.167

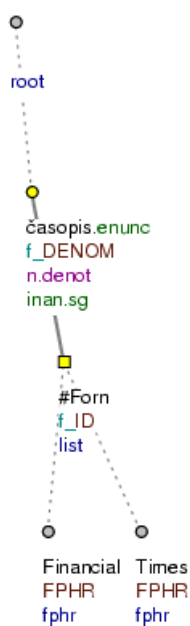
Pozor! Je-li však v pozici nominativu jmenovacího jednoslovný nesklonný cizojazyčný název zachycujeme jej jen jako identifikační strukturu a uzel s t-lematem #Forn do tektogramatického stromu nedoplňujeme.

Příklad:

město Uyuni.ID obr. 7.168

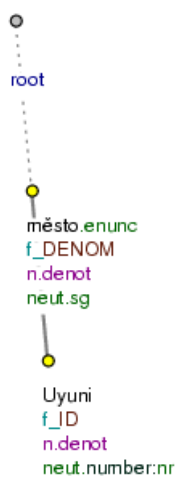
časopis Times.ID

Obrázek 7.167. Víceslovný cizojazyčný název v pozici nominativu jmenovacího

časopis Financial Times

Obrázek 7.168. Jednoslovný cizojazyčný název v pozici nominativu jmenovacího

město Uyuni

7.8.3. Výrazy užitě metajazykově

Meta-užitím, metajazykově užitými výrazy, rozumíme takové výrazy, ve kterých nejde o běžné užití slov, ale o slova samotná, mluví se o jejich významu, zvukové nebo grafické podobě.

Meta-užití nějakého slova (spojení, nebo i celé věty) bývá uvozeno substantivou, které signalizují, že nejde o běžný význam slova nebo slov: *nápis, slovo, text, otázka, označení, pojem, věta, výraz, výrok, význam* a jinými (některá z těchto substantiv mohou uvozovat i přímou řeč, viz 7.3.1.2 – „Přímá řeč

jako doplnění substantiva“). Význam meta-užití je obvyklý také u sloves: *znamenat, značit, označovat, psát, vyslovovat* aj.

Uzly reprezentující jednotlivé výrazy, které jsou součástí metajazykově užitého spojení, které je graficky označeno uvozovkami, mají v atributu `quot/type` vyplněnou hodnotu `meta`. K tomu viz 7.19.1 – „Text v uvozovkách“.

Meta-užití zachycujeme jako identifikační strukturu (viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“).

K hranici mezi metajazykově užitými výrazy a přímou řečí viz 7.3.3 – „Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím“.

Příklady:

Hráčky se omezí na {#Idph.PAT} „ahoj.ID “ . obr. 7.169

Slovo šebah.ID *znamená* *původně* {#Idph.PAT} sedm.ID . obr. 7.170

V *přídavném jménu* „český.ID *se vyskytují dvě písmena mající dominantní význam, a to* {#Idph.ACT} „č.ID “ *a* {#Idph.ACT} „š.ID “ . obr. 7.171

{#Idph.ACT} „*Hvězdné* nebe.ID *nade mnou a mravní* zákon.ID *ve mně“* *stojí rusky a německy na desce*. obr. 7.172

Germanismus klika.ID *se užívá ve významu* štěstí.ID *a znamená také* {#Idph.PAT} držadlo.ID *k otvírání dveří*.

Billboard s nápisem „Vpřed.ID “

cedule s nápisem „*Romy* neobsluhujeme.ID “

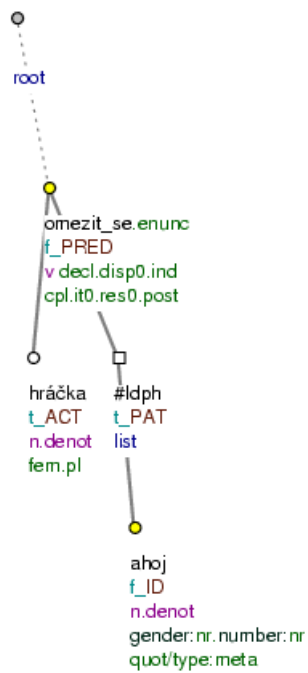
Význání „miluji.ID *tě“* *i slovo* odchod.ID *lidé zprofanovali*.

Za *výchozí význam považuje* {#Idph.PAT} „hák.ID , *hákovitý* předmět.ID “ .

s významem tleskat.ID

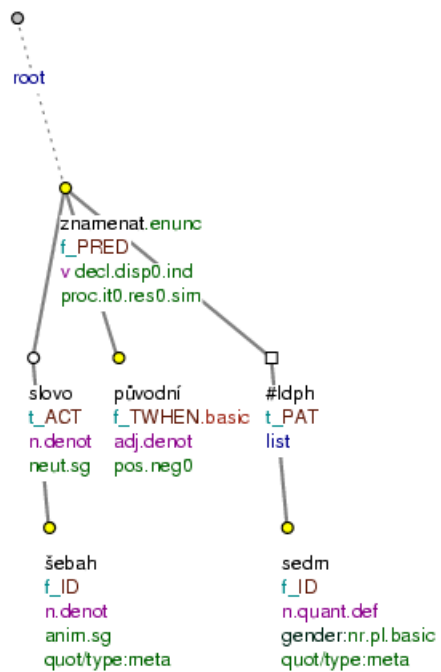
Výrobky obsahující freony budou podle zákona zřetelně opatřeny textem „*Výrobek* obsahuje.ID *látky ničící ozónovou vrstvu Země*.“

Obrázek 7.169. Meta-užití

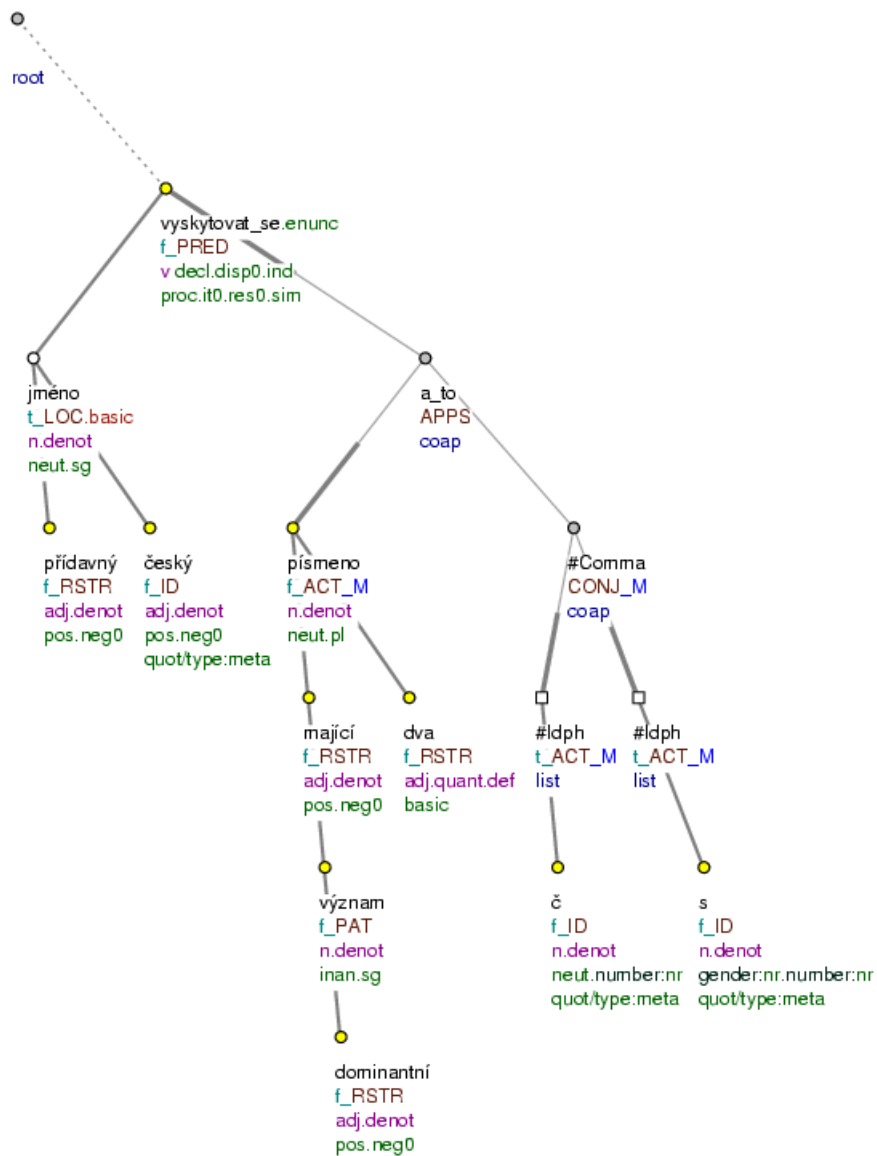
Hráčky se omezí na „ahoj“.

Obrázek 7.170. Meta-užití

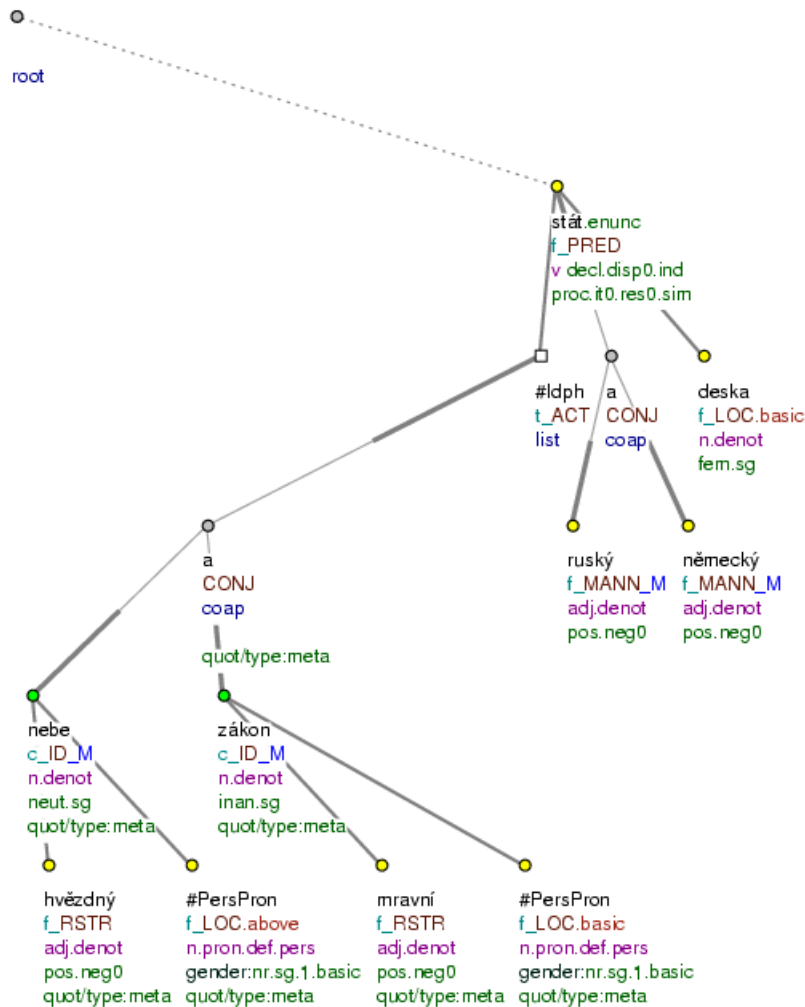
Slovo „šebah“ znamená původně „sedm“.

Obrázek 7.171. Meta-užití

V přídavném jménu „český“ se vyskytují dvě písmena mající dominantní význam, a to „č“ „s“.

Obrázek 7.172. Meta-užití

„Hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon ve mně“ stojí rusky a německy na desce.

7.9. Cizojazyčné výrazy

Cizojazyčnými výrazy rozumíme části textu zapsané jiným jazykem než českým. S textem zacházíme jako s cizojazyčným výrazem tehdy, pokud je v textu jedno a více cizích slov vedle sebe nesklonných (podle české morfologie).

Seznamová struktura pro cizojazyčné výrazy. Cizojazyčné výrazy jsou zachyceny jako seznamová struktura (viz i 2.4 – „Kořeny seznamových struktur“). Kořenem *seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy* je nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #Forn (nodetype=list). Kořen seznamové struktury má funktor, který odpovídá funkci daného cizojazyčné výrazu (jako celku) ve větě struktuře.

Všechny výrazy cizojazyčného textu i všechny interpunkční a jiné znaky v cizojazyčném textu obsažené jsou v tektogramatickém stromě reprezentovány samostatnými uzly, které jsou přímými potomky kořene seznamové struktury. Jsou tedy zachyceny jako sesterské uzly, v pořadí, které odpovídá povrchové podobě. Tyto uzly (představující prvky seznamu) mají funktor FPHR (nodetype=fphr; viz i 2.5 – „Uzly reprezentující cizojazyčné výrazy“). Jako t-lemata těchto uzlů slouží nezměněné tvary cizích slov z textu.

Příklady:

Nenahraditelný je pro sledování {#Forn.PAT} *cash.FPFR flow.FPFR* obr. 7.173

firma {#Forn.ID} *Eagle.FPFR Group.FPFR V.FPFR* [#Period.FPFR] *A.FPFR* [#Period.FPFR] obr. 7.174

ubytování typu {#Forn.ID} *bed.FPFR and.FPFR breakfast.FPFR*

Rozvítí seznamu. Cizojazyčný výraz může být jako celek rozvit českým výrazem. Rozvítí seznamu (respektive kořen rozvítí) je přímým potomkem kořene seznamové struktury. Srov.:

- *Přispíval do britských Financial Times.*

Cizojazyčný výraz *Financial Times* je rozvit adjektivem *britský*. Uzel reprezentující toto adjektivum bude přímým potomkem kořene seznamové struktury (uzlu s t-lematem #Forn). Srov. obr. 7.175.

Konkurence seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy a identifikační struktury. Jako s cizojazyčným výrazem zacházíme i s cizími názvy (kromě jednoslovných cizojazyčných názvů v pozici nominativu jmenovacího). V případě, že si konkurují dvě možnosti zachycení nějakého výrazu pomocí seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy, nebo pomocí identifikační struktury (viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“), dáváme přednost zachycení pomocí seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy (viz i 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“).

Příklady cizojazyčných názvů zachycených jako seznamová struktura :

Z {#Forn.DIR1} *Uyuni.FPFR je to 22 km.* obr. 7.176

v deníku {#Forn.ID} *Financial.FPFR Times.FPFR*

Jako seznamovou strukturu pro cizojazyčný výraz nezachycujeme:

- **běžně užívaná přejatá slova**, i přestože jsou nesklonná, ani **cizí slova s příznakově užitými českými morfologickými prostředky**. Tato spojení strukturně rozebíráme podle běžných pravidel anotace na tektogramatické rovině.

Například:

Vyprávěl o včerejší extra.RSTR show.PAT

Přispíval do britských.RSTR Timesů.DIR3

- **cizí vlastní jména evropská**. Víceslovná cizí příjmení nebo víceslovná cizí křestní jména (v nějakém evropském jazyce) jsou reprezentována jedním uzlem. Pravidla anotace cizích vlastních jmen evropských viz 7.8.2 – „Vlastní jména a názvy“.

Například:

van Gogh [t-lemma=van_Gogh]

Pozor! Cizí vlastní jména v jiném než evropském jazyce jsou zachycena jako seznamová struktura pro cizojazyčné výrazy; například:

čínský císař {#Forn} *Tung.FPFR chun.FPFR Chou.FPFR* obr. 7.177

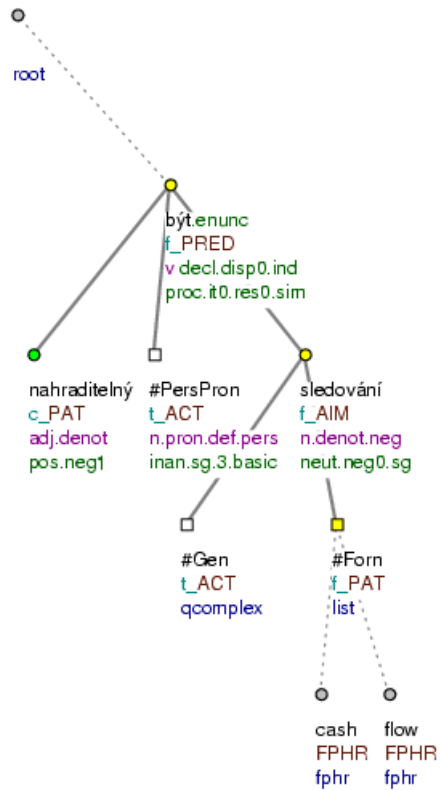
- **jednoslovné cizojazyčné názvy v pozici nominativu jmenovacího**. Uzel reprezentující jednoslovný cizojazyčný název dostane v pozici nominativu jmenovacího funktor ID a žádný nový uzel t-lematem #Forn se již do tektogramatického stromu nedoplňuje (více viz 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“).

Například:

časopis *Times*.ID

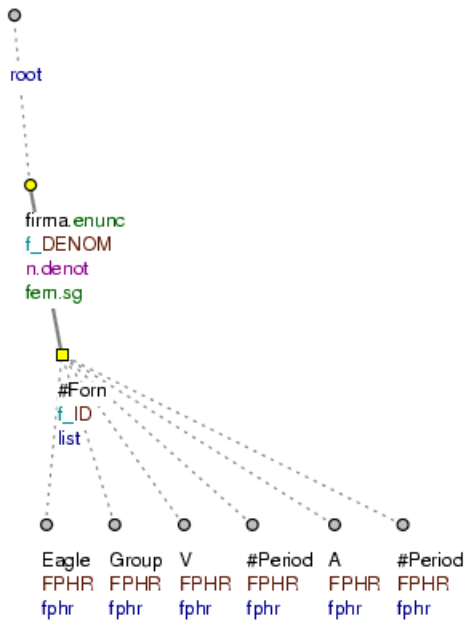
Ve sporných případech (tedy například i tehdy, kdy není možné poznat, zda bylo slovo použito sklonně, či nesklonně), dáváme přednost zachycení výrazu jako seznamové struktury.

Obrázek 7.173. Cizojazyčný výraz

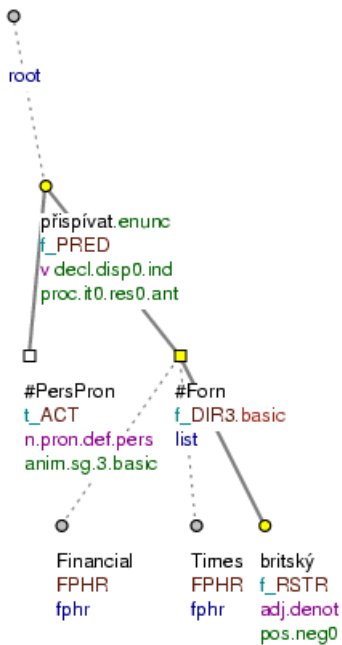
Nenahraditelný je pro sledování cash flow.

Obrázek 7.174. Cizojazyčný výraz

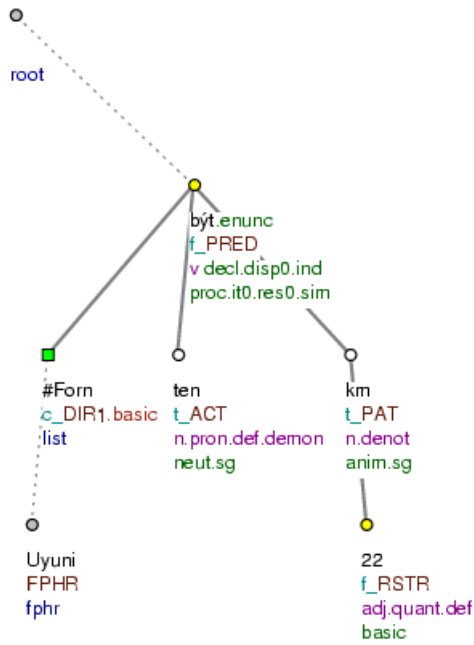
firma Eagle Group V. A.

Obrázek 7.175. Cizojazyčný výraz

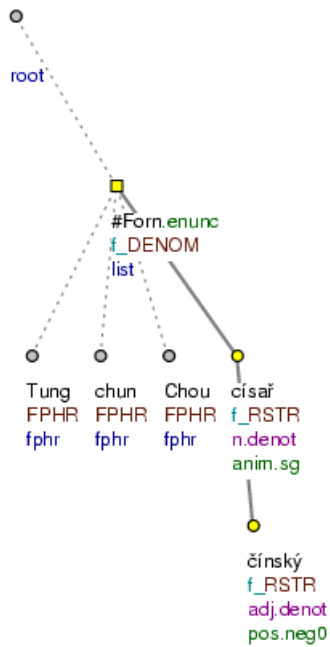
Přispíval do britských Financial Times.

Obrázek 7.176. Cizojazyčný výraz

Z Uyuni je to 22 km.

Obrázek 7.177. Cizojazyčný výraz

čínský císař Tung chun Chou

7.10. Čísla a číslovky

Zásady anotace čísel a číslovek je potřeba teprve komplexně zpracovat. Tato sekce obsahuje pouze některá dílčí pravidla. Zachycování čísel a číslovek se týká také sekce o matematických operacích a intervalech (viz 7.11 – „**Matematické operace a intervaly**“).

Pro anotaci číslovek psaných slovy a číslovek psaných číslicemi platí v zásadě shodná pravidla, výjimky jsou uvedeny na příslušných místech v jednotlivých dílčích sekcích (zvláště v 7.10.2.3 – „Složené číslovkové výrazy“ a 7.10.2.4 – „Desetinná čísla a zlomky“).

7.10.1. Funkce číslovek

Rozlišujeme:

- číslovky ve funkci přívlastku (viz 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“),
- číslovky s funkcí „kontejneru“ (viz 7.10.1.2 – „Číslovky s funkcí „kontejneru““),
- číslovky ve funkci „nálepky“ (viz 7.10.1.3 – „Číslovky s funkcí „nálepky““),
- číslovky s adverbialními významy (viz 7.10.1.4 – „Číslovky s adverbialními významy“).

7.10.1.1. Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)

Ve spojení s počítaným předmětem má většina číslovek funkci restriktivního přívlastku. Řídícím uzlem je uzel reprezentující počítané substantivum, na kterém závisí uzel reprezentující číselný údaj. Uzlu pro číselný údaj je přiřazen funktor RSTR.

Příklady:

Mám pět.RSTR domů a tři.RSTR auta. obr. 7.178

naši tři.RSTR nejlepší hráči

Kolik.RSTR lidí přišlo?

náš druhý.RSTR nejlepší hráč

Hodně.RSTR lidí se nechalo nalákat.

Jako závislý uzel s funktorem RSTR zachycujeme ve spojení s počítaným předmětem následující skupiny číslovek:

- a. **číslovky základní určité: „jedna“ až „devadesát devět“.**

Například: *jeden, dva, devadesát devět.*

- b. **číslovky základní neurčité s výjimkou těch, které mají význam „kontejneru“; viz 7.10.1.2 – „Číslovky s funkcí „kontejneru““.**

Například: *několik, tolik, kolik.*

- c. **všechny adjektivní číslovky.**

Například: *stý, několikátý, dvojí, dvanáctinásobný, paterý, čtvero.*

- d. **některé další číslovkové výrazy:**

hodně, více, méně, mnoho, málo, stejně, plno, dost.

Ve spojení s počítaným předmětem hodnotíme číslovky všech skupin a) - d) jako adjektivní (sempos=adj.quant.def nebo adj.quant.indef; viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“ a 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“).

Anotace číslovek stojících ve větě bez počítaného předmětu. Stojí-li některá číslovka ze skupiny a) - d) ve větě samostatně, bez počítaného předmětu, liší se její anotace podle toho, do které skupiny a) - d) patří:

- číslovky základní, číslovky ze skupiny a) a b), hodnotíme v případě, že ve větě stojí samostatně, bez počítaného předmětu, jako syntaktická substantiva. Nový uzel pro počítaný předmět se k nim nedoplňuje. Uzel reprezentující číslovku pak může mít přiřazen různý funktor - i aktant.

!!! V atributu sempos u uzlu reprezentujícího určitou základní číslovku (skupina a) je hodnota n.quant.def. U uzlů reprezentujících neurčité číslovky základní rozlišení na adj.quant.indef a n.quant.indef nebylo provedeno; neurčité číslovky základní (skupina b) mají v atributu sempos i v těchto pozicích (bez počítaného předmětu) hodnotu adj.quant.indef. Viz k tomu 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“.

Příklady:

Zvolili tři.PAT z pěti místopředsedů. obr. 7.179

Mají několik druhů ovocných čajů. Tyhle tři.ACT jsou nejlepší.

Vezmi dva.PAT bílé.

Kolik.PAT mi dáš?

Mám několik.PAT červených.

Počítá, kolik.ACT z vyřčených myšlenek odvané čas.

Pozor! V případě, že se několik počítaných předmětů spojí v koordinaci (nebo apozici) a u některého spojení je v povrchové podobě věty vynecháno jméno počítaného předmětu, je na místo tohoto vynechaného jména doplněn nový uzel, který je zpravidla kopií uzlu reprezentujícího vyjádřené jméno počítaného předmětu.

Tyto případy nechápeme jako samostatně stojící číslovku základní (která má substantivní platnost), ale jako elipsu jména počítaného předmětu k číslovce ve funkci přívlastku (RSTR).

Příklady:

Má 10 tuzemských jogurtů a 5.RSTR {jogurt.PAT} cizích. obr. 7.181

Vystudoval 8 tříd, čtyři.RSTR {třída.PAT} rumunské, čtyři.RSTR {třída.PAT} české. obr. 7.182

- číslovky adjektivní a číslovkové výrazy ze skupiny c) a d) hodnotíme i v případě, že ve větě stojí samostatně, bez počítaného předmětu, jako syntaktická (a tedy i sémantická) adjektiva (sempos=adj.quant.def nebo adj.quant.indef; viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“ a 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“).

Do tektogramatického stromu se v těchto případech podle pravidel uvedených v 5.12.1.2 – „Elipsa řídicího substantiva“ doplní nový uzel pro substantivum řídicí adjektivní číslovku.

Viz i 7.10.2.2 – „Číslovkové výrazy „hodně“, „více“, „dost“, „moc“, „málo“, „méně“, „stejně“, „plno““.

Příklady:

Třetí.RSTR {#EmpNoun.PAT} už jsme nestihli. obr. 7.180

Třetí.RSTR {#EmpNoun.ACT} *už tu není*.

Má hodně.RSTR {#EmpNoun.PAT}

Řídící uzel reprezentující počítané jméno se nedoplňuje, je -li číslovka:

- ve valenční pozici patientu nebo efektu, ve které je číslovka ve vztahu shody s jiným valenčním doplněním (pozice patientu nebo efektu je tu analogická pozici doplňku):

Příklady:

Zůstal třetí.PAT

Pokládali ho za druhého.EFF v pořadí.

- v pozici neslovesné části verbonominálního predikátu (viz 7.2.1.3 – „Být“ sponové (verbonominální predikát“):

Příklad:

To je druhé.PAT

- v pozici doplňku (COMPL; viz 5.10 – „Doplňek (dvojitá závislost“):

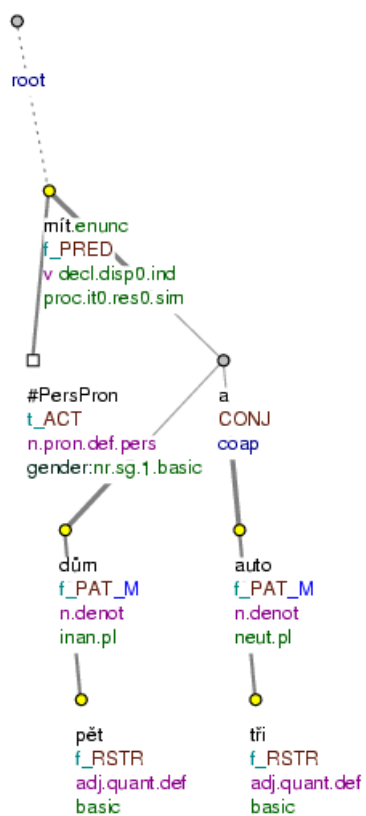
Příklad:

Pavel skončil jako druhý.COMPL

Další příklad:

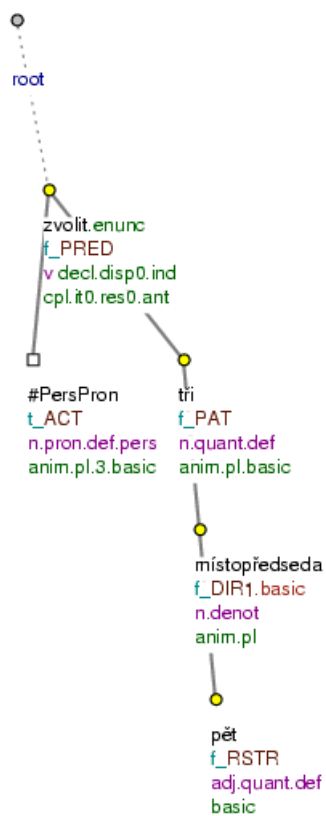
Máme dvě.RSTR *možnosti*. *Jedna*.ACT *spočívá v pasivním vyčkávání*. *Druhá*.RSTR {*možnost*.ACT} *předpokládá aktivní přístup*.

Obrázek 7.178. Číslovka ve funkci přívlastku (RSTR)

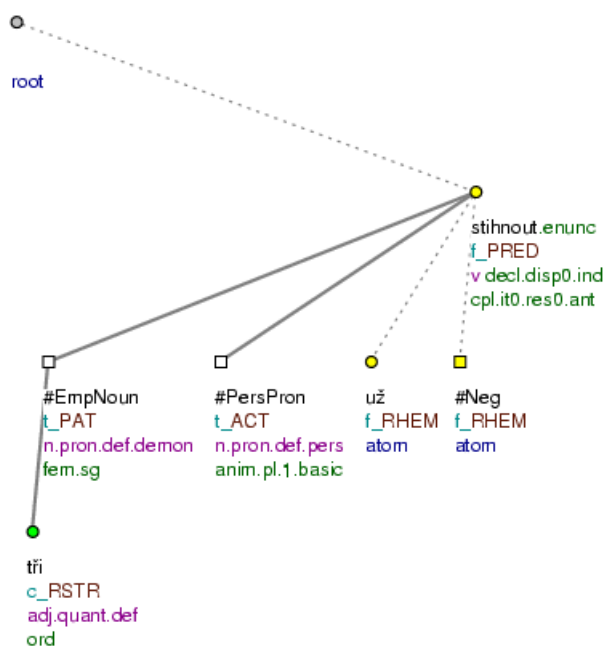
Mám pět domů a tři auta.

Obrázek 7.179. Číslovka základní stojící bez počítaného předmětu

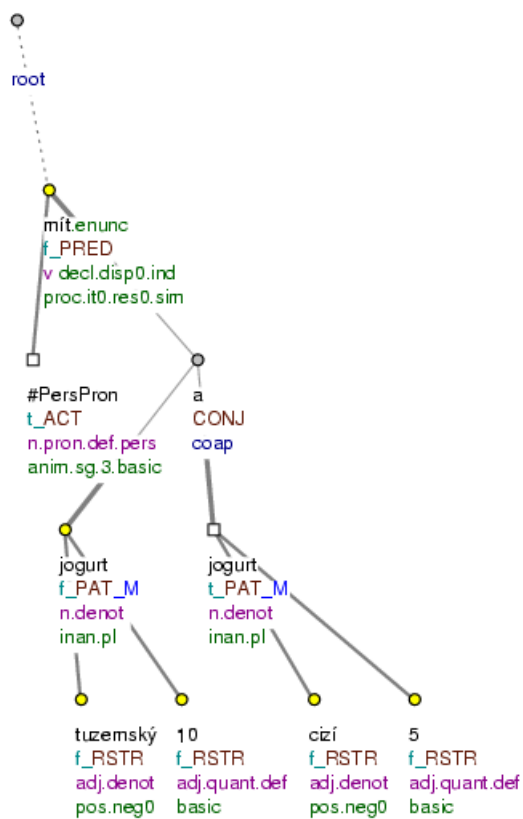
Zvolili tři z pěti místopředsedů.

Obrázek 7.180. Číslovka adjektivní stojící bez počítaného předmětu

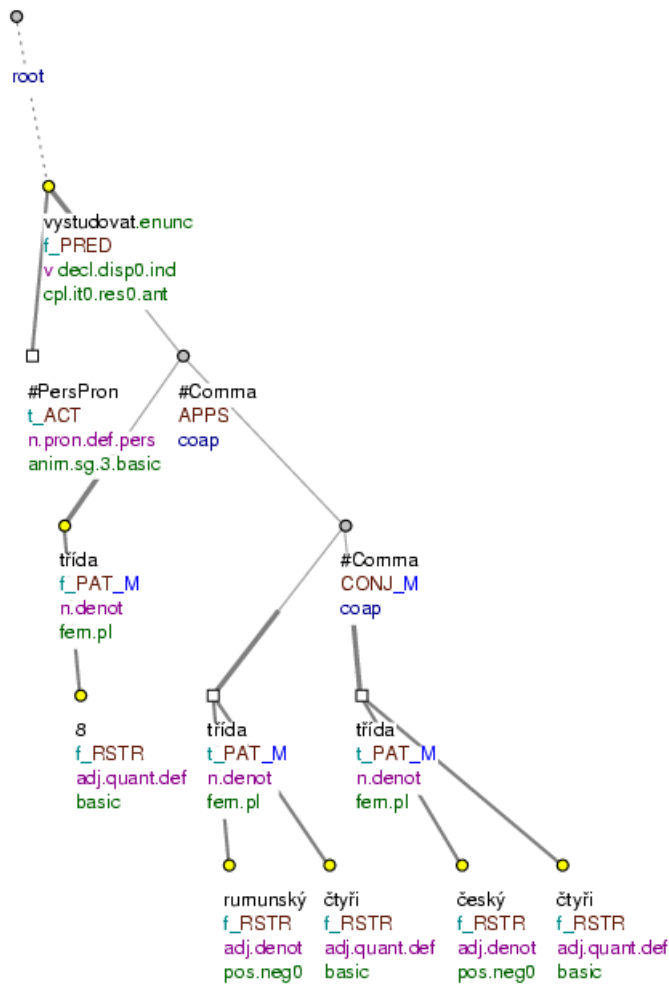
Třetí už jsme nestihli.

Obrázek 7.181. Souřadné spojení počítaných předmětů

Má 10 tuzemských jogurtů a 5 cizích.

Obrázek 7.182. Souřadné spojení počítaných předmětů

Vystudoval 8 tříd, čtyři rumunské, čtyři české.

7.10.1.2. Číslovky s funkcí „kontejneru“

Od číslovek, které ve spojení s počítaným předmětem mají funkci přívlastku (RSTR), odlišujeme číslovky, které mají v tomto spojení funkci kontejneru (viz funktor MAT - 6.10.4 – „MAT“). Číslovky s funkcí kontejneru jsou ve větě syntaktickými (a tedy i sémantickými) substantivy (sempos=n.quant.def; viz 4.6.1.5 – „Urcitá kvantifikační sémantická substantiva“).

Ve spojení číslovky s funkcí kontejneru a počítaného předmětu je řídicím uzlem uzel reprezentující číslovku, na které závisí uzel reprezentující počítaný předmět. Uzlu pro počítaný předmět přiřazujeme funktor MAT.

Jako číslovky s funkcí kontejneru zachycujeme číslovkové výrazy:

- *milion*, (a jiné zakončené na *-ion*), *miliarda*, *polovina*, *polovice*, *půl(e)*, *třetina*, *čtvrt*, *čtvrtina*, *tisícina*, *tucet*, *veletucet*, *kopa*, *řada*, *spousta*, *hromada*, *zástup*, *dav*, *dvojice*, *trojice*, *sto*, *tisíc*, *trocha/u*.

Jsou-li číslovky s funkcí kontejneru zároveň počítaným předmětem, záleží anotace na tom, zda „počítající“ číslovka má, nebo nemá význam kontejneru. Srovnej:

- *Žije tu jeden*.RSTR *milion lidí*.MAT

Číslovka *milión* je zároveň počítaným předmětem. Počítající číslovka *jeden* nemá funkci kontejneru. Anotace se řídí pravidly uvedenými v 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“. Srov. obr. 7.183.

- *Ani čtvrt milionu.MAT dolarů.MAT by na to nestačilo.*

Číslovka *milión* je zároveň počítaným předmětem. Počítající číslovka *čtvrt* má funkci kontejneru. Anotace se řídí pravidly uvedenými výše v této sekci. Srov. obr. 7.184.

Další příklady:

Po půl roce.MAT se všechno změnilo.

První.RSTR polovina června.MAT byla studená.

Řada lidí.MAT se ale domnívá pravý opak.

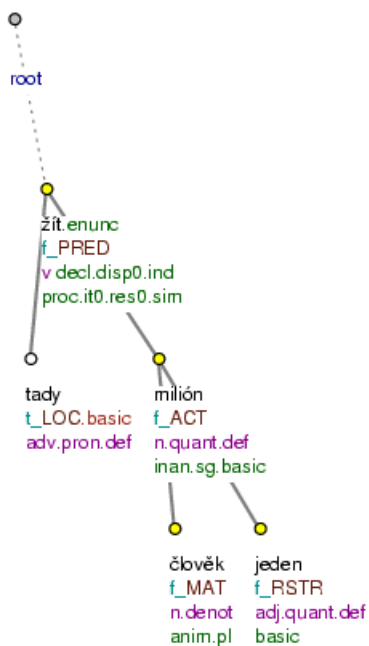
s celým stem lidí.MAT

byly tam dva.RSTR tisíce lidí.MAT

dvojice kanoistů.MAT (ale: *dvojice Mach.ID a Šebestová.ID*; viz i 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“)

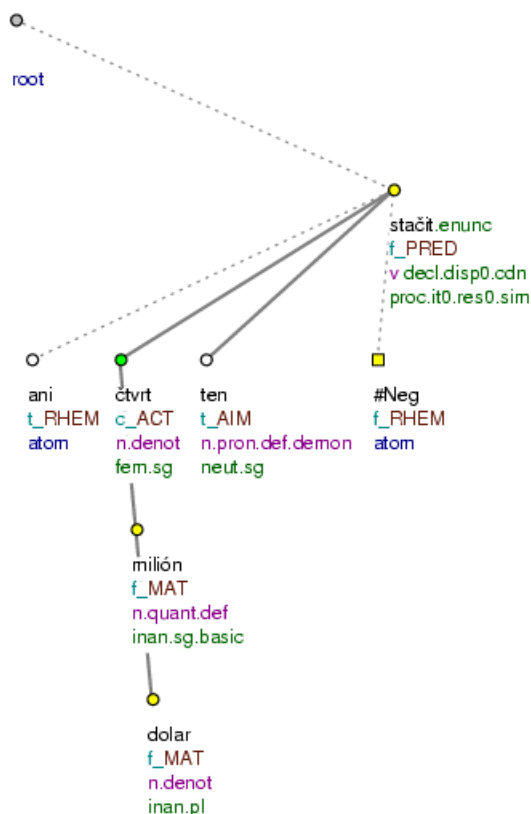
!!! Případy typu *s čtvrt milionem lidí, se sto lidmi, s trochou lidmi* (pokud se vyskytly) jsou prozatím zpracovány shodně jako případy s počítaným jménem v genitivu (uzel počítaného jména má funktor MAT).

Obrázek 7.183. Číslovka s funkcí „kontejneru“

Žije tu jeden milion lidí.

Obrázek 7.184. Číslovka s funkcí „kontejneru“

Ani čtvrt milionu dolarů by na to nestačilo.

7.10.1.3. Číslovky s funkcí „nálepky“

Číslovky základní určité (zejména psané číslicemi) se v textu vyskytují též ve funkci, kterou označujeme jako „nálepka“. Jde o použití číslovky ve významu očíslování, označení určitých objektů (čísla telefonů, faxů, domů, poštovní směrovací čísla, výrobní čísla, číslo jako součást názvu výrobku).

Číslovky s funkcí nálepky jsou ve větě syntaktickými (a tedy i sémantickými) substantivy.

!!! Hodnotu *n.quant.def* v atributu *sempos* (viz 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“) mají vyplněnou jen tehdy, následují-li po výrazech: *rok, číslo, telefon, fax, tel., PSČ, paragraf, odstavec, odst., č., sbírka, zákon, vyhláška, sezona, \$*. Následují-li po jiných výrazech, mají hodnotu *adj.quant.def*.

Funktor uzlu reprezentujícího číslovku s funkcí nálepky je určen pravidly pro anotaci identifikačních výrazů popsanými zejména v 7.8 – „**Identifikační výrazy**“, funktor číslovek - nálepek v adresách je zpravidla *RSTR*, viz k tomu pravidla v 7.12.2 – „Adresy“.

Příklady:

Nový Golf 500.RSTR už je na trhu. obr. 7.185

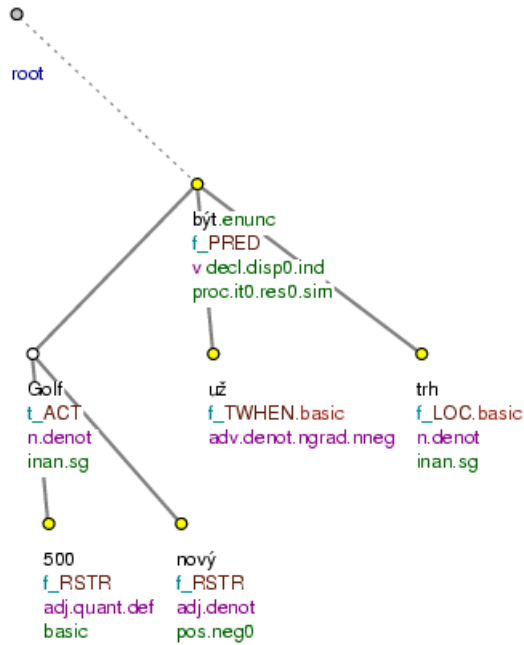
Bydlí v ulici Strmá 34.RSTR obr. 7.186

Výstavu organizuje Sdružení pro obnovu a rozvoj lidových řemesel a tradic, Vojtěšská 13.RSTR, Praha 1.RSTR, tel.: (02) 291 591.RSTR

Čtete na str. 12.RSTR

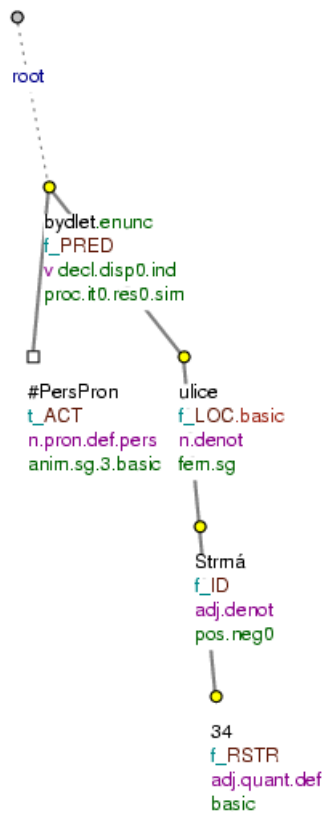
A vzhledem k tomu, že Škodovka zvyšuje ceny rychleji, než jsme očekávali, není daleko doba, kdy se dostaneme k číslu 10 000.RSTR

Obrázek 7.185. Číslovka s funkcí „nálepky“

Nový Golf 500 už je na trhu.

Obrázek 7.186. Číslovka s funkcí „nálepky“

Bydlí v ulici Strmá 34.

7.10.1.4. Číslovky s adverbialními významy

Uzly reprezentující číslovky: *pětkrát, několikrát, jednou, podruhé* apod., které vyjadřují různé příslovecné významy, dostanou některý z funktorů pro slovesná volná doplnění, který odpovídá jejich funkci ve větné struktuře.

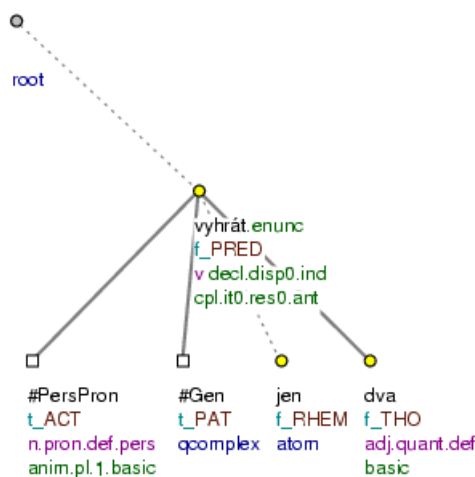
Příklady:

Vyhráli jsme jen dvakrát. THO obr. 7.187

Podruhé. TWHEN už to neudělám.

Třikrát. THO měř, jednou. THO řež.

Obrázek 7.187. Číslovka s adverbialním významem

Vyhráli jsme jen dvakrát.

7.10.2. Další pravidla pro anotaci čísel a číslovek

7.10.2.1. Konkurence číslovky s funkcí přívlastku a číslovky s funkcí „kontejneru“

Je-li počítaný předmět rozvit koordinací nebo apozicí číslovek, z nichž jedna by měla mít podle pravidel popsaných v 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“ funktor RSTR a druhá má funkci kontejneru (viz 7.10.1.2 – „Číslovky s funkcí „kontejneru““), závisí uzly reprezentující oba typy číslovek na uzlu pro počítaný předmět. Uzlům pro oba typy číslovek je přiřazen funktor RSTR.

Příklady:

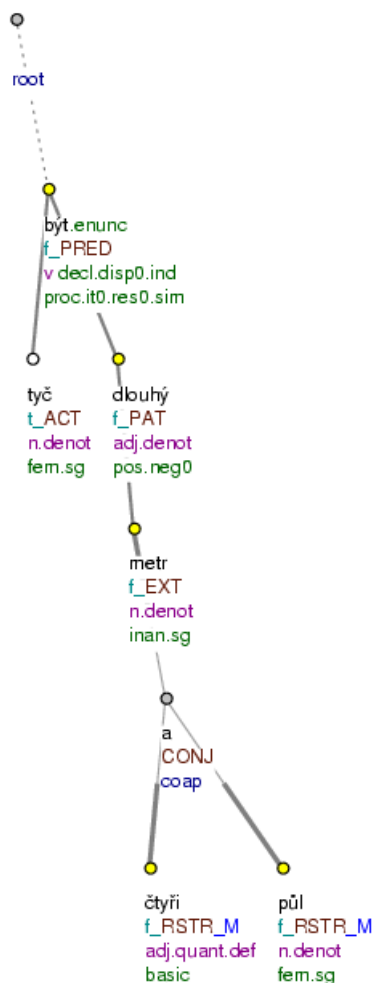
Tyč je dlouhá čtyři.RSTR a půl.RSTR metru. obr. 7.188

Pracují už dvě.RSTR a čtvrt.RSTR hodiny.

Mám tisíc.RSTR a jeden.RSTR důvod ti nevěřit.

Pozor! Jiná jsou spojení typu *pět milionů lidí*, ve kterých si obě číslovky nekonkurují. Viz i 7.10.1.2 – „Číslovky s funkcí „kontejneru““.

Obrázek 7.188. Konkurence číslovky s funkcí přívlastku a s funkcí „kontejneru“

Tyč je dlouhá čtyři a půl metru.

7.10.2.2. Číslovkové výrazy „hodně“, „více“, „dost“, „moc“, „málo“, „méně“, „stejně“, „plno“

Adverbiální významy (viz 7.10.1.4 – „Číslovky s adverbiálními významy“). Číslovkové výrazy *hodně*, *dost*, *moc*, *málo*, *plno*, *stejně* (a jejich vystupňované podoby *více*, *méně*) plní ve větě většinou funkce adverbiálních doplňků (rozvíjí sloveso, příslovce nebo adjektivum) a pak má uzel reprezentující tyto číslovky zpravidla funktor EXT.

Příklady:

Hodně.EXT mě zajímalo, jak to funguje. obr. 7.189

Musel se chovat *hodně*.EXT opatrně.

Polévka je *málo*.EXT slaná.

Funkce přívlastku (viz 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“). Ve spojení s počítaným jménem jsou číslovkové výrazy *hodně*, *dost*, *moc*, *málo*, *plno*, *stejně* (a jejich vystupňované podoby *více*, *méně*) povahy adjektivní. Uzel reprezentující tyto číslovky závisí na uzlu pro počítané jméno a má funktor RSTR. Není-li počítané jméno v povrchové podobě věty přítomné, je na jeho pozici do

tektogramatického stromu podle pravidel v 5.12.1.2 – „Elipsa řídicího substantiva“ doplněn nový uzel pro řídicí počítané jméno.

Příklady:

Vrátili mu hodně.RSTR {#EmpNoun.PAT}. obr. 7.190

*Mám toho.PAT dost.RSTR (visí na *toho*)*

Vydělá víc.RSTR {#EmpNoun.PAT}

Vydělá stejně.RSTR {#EmpNoun.PAT} jako vloni.

Dostal méně.RSTR {#EmpNoun.PAT}

Pozor! Ve valenční pozici pacientu nebo efektu, ve které je číslovkový výraz ve vztahu potenciální shody s jiným valenčním doplněním (pozice pacientu nebo efektu je tu analogická pozici doplňku), v pozici doplňku a v pozici jmenné části verbonominálního predikátu se uzel pro řídicí počítané substantivum nedoplňuje (viz i 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“).

Příklady:

Studentů přišlo hodně.COMPL obr. 7.191

To je hodně.PAT obr. 7.192

Festivalových filmů existuje jen málo.COMPL

Peněz mu vrátili hodně.COMPL

Studentů přišlo více.COMPL

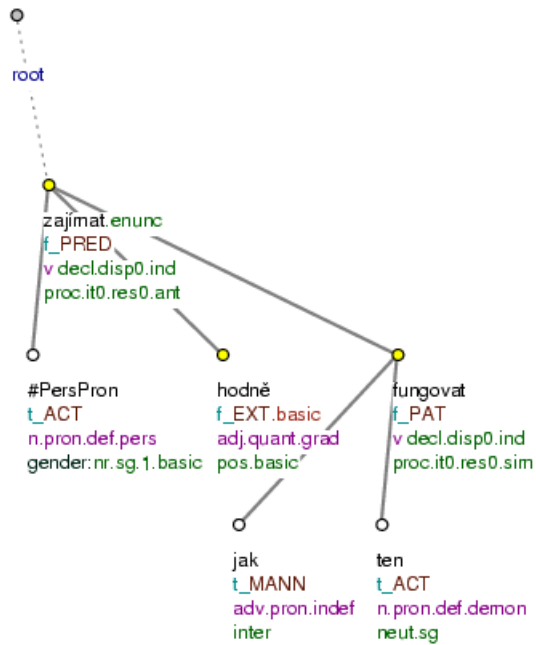
Děvčat je málo.PAT

To je moc.PAT

To je o důvod víc.PAT

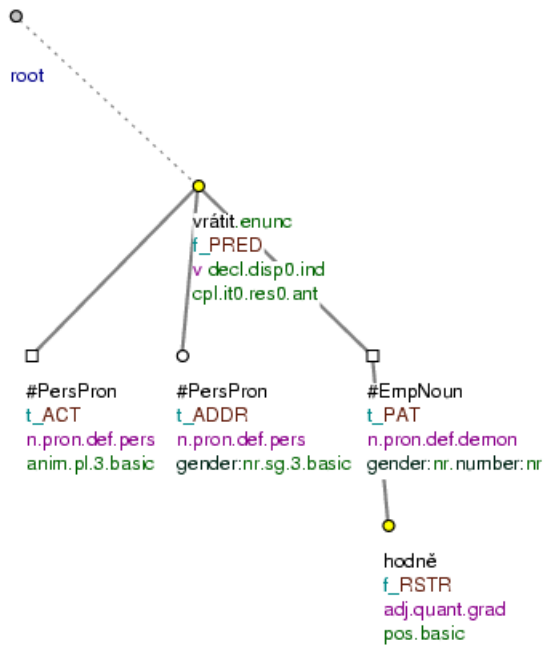
Pozor! Zvláštní zásada o nedoplňování řídicího jména počítaného předmětu k těmto číslovkovým výrazům platí ve srovnávacích konstrukcích s kvantitativními údaji (viz 7.4.2.1 – „Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než““).

Obrázek 7.189. Číslovka *hodně* ve funkci příslovečného určení

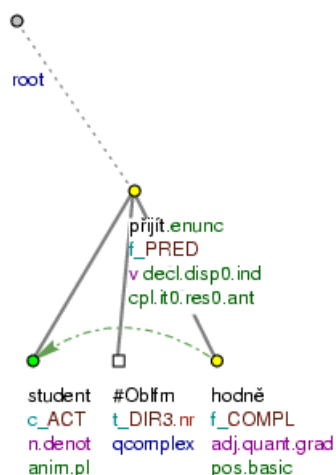

Hodně mě zajímalo, jak to funguje.

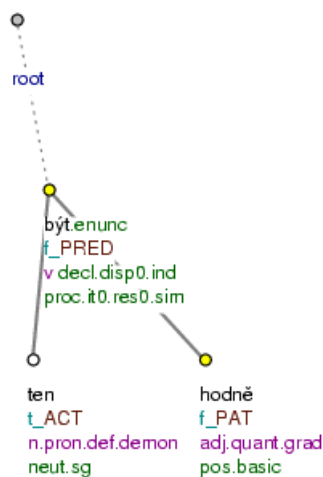
Obrázek 7.190. Číslovka *hodně* ve funkci přívlastku

Vrátili mu hodně.

Obrázek 7.191. Číslovka *hodně* v pozici doplňku

Studentů přišlo hodně.

 Obrázek 7.192. Číslovka *hodně* v pozici patientu

To je hodně.

7.10.2.3. Složené číslovkové výrazy

7.10.2.3.1. Typ „sto čtyřicet tisíc lidí“

Složené číslovkové výrazy typu *sto čtyřicet tisíc, dva miliony pět set tisíc, třicet osm* strukturně nerozebíráme:

- je-li ve složeném číslovkovém výrazu obsažena jedna nebo několik číslovek s funkcí kontejneru, je číslovka - kontejner s nejvyšší číselnou hodnotou zachycena jako řídicí uzel celého číslovkového výrazu. Řídicí uzel složeného číslovkového výrazu má funktor odpovídající funkci číslovkového výrazu ve větné struktuře. Uzly reprezentující všechny ostatní části složeného číslovkového výrazu závisí na tomto řídicím uzlu (jako sestry) a mají funktor RSTR. Uzel reprezentující případné jméno počítaného předmětu má funktor MAT a závisí na řídicím uzlu složeného číslovkového výrazu.

Příklady:

sto.RSTR *čtyřicet*.RSTR *tisíc* *židů*.MAT obr. 7.193

Vydělal *dva*.RSTR *tisíce*.PAT *čtyři*.RSTR *sta*.RSTR *pět*.RSTR *korun*.MAT

Žije zde *jeden*.RSTR *milión*.ACT *pět*.RSTR *set*.RSTR *tisíc*.RSTR *lidí*.MAT

- není-li ve složeném číslovkovém výrazu obsažena žádná číslovka s funkcí kontejneru, je řídicím uzlem spojení uzlu reprezentující jméno počítaného předmětu a uzly pro všechny části číslovkového výrazu závisí na tomto řídicím uzlu (jako sestry) a mají funktor RSTR.

Příklady:

třicet.RSTR *osm*.RSTR *žáků* obr. 7.194

Vydělal *dvacet*.RSTR *pět*.RSTR *korun*.PAT

Žije zde *šedesát*.RSTR *dva*.RSTR *lidí*.ACT

Číslovka zapsaná číslicemi. Je-li číslovkový výraz zapsán číslicemi, zachycujeme jej jako jeden uzel.

Příklady:

Mám *38 234*.RSTR *korun*.PAT obr. 7.195

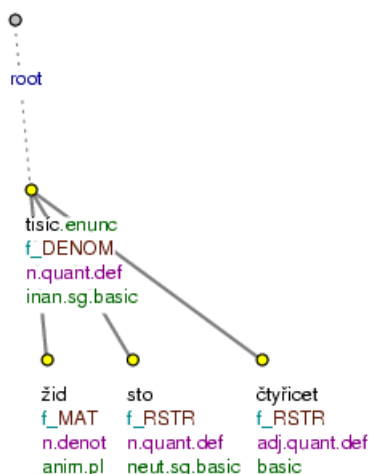
Mám *38 234*.PAT

Vydělal *2 405*.RSTR *korun*.PAT

Žije zde *1 500 000*.RSTR *lidí*.ACT

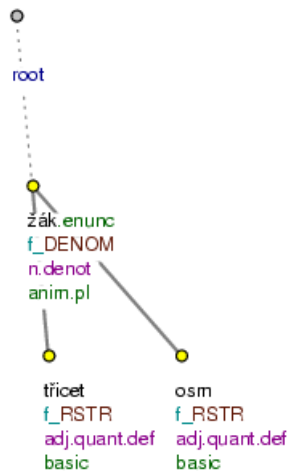
Žije zde *1 500 000*.ACT

Obrázek 7.193. Složený číslovkový výraz

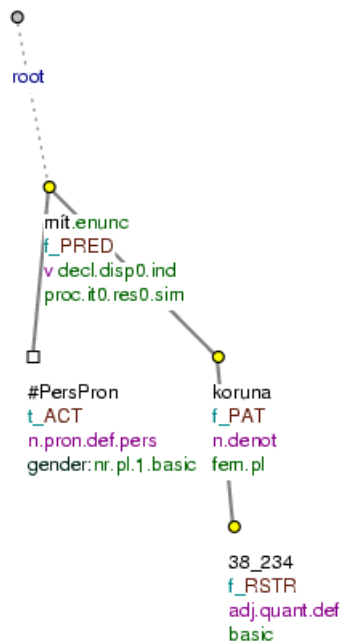
sto čtyřicet tisíc židů

Obrázek 7.194. Složený číslovkový výraz

třicet osm žáků

Obrázek 7.195. Složený číslovkový výraz

Mám 38 234 korun.

7.10.2.3.2. Typ „tyč dlouhá 2 m 10 cm 4 mm“

Číselné údaje složené z kombinace číslovek a fyzikálních jednotek typu *2 m 10 cm 4 mm*, *1 h 20 min* strukturně nerozebíráme. Fyzikální jednotka s nejvyšší hodnotou je zachycena jako řídicí uzel celého spojení. Řídicí uzel spojení má funktor odpovídající funkci číslovkového výrazu ve větě struktuře. Uzly pro ostatní fyzikální jednotky závisí na tomto uzlu (jako sestry) a mají přiřazený funktor RSTR; uzly pro číslovky vyjadřující počet těchto jednotek závisí vždy na uzlu pro příslušnou jednotku a mají opět funktor RSTR.

Příklady:

Tyč je dlouhá 2 m.EXT 10 cm 4 mm. obr. 7.196

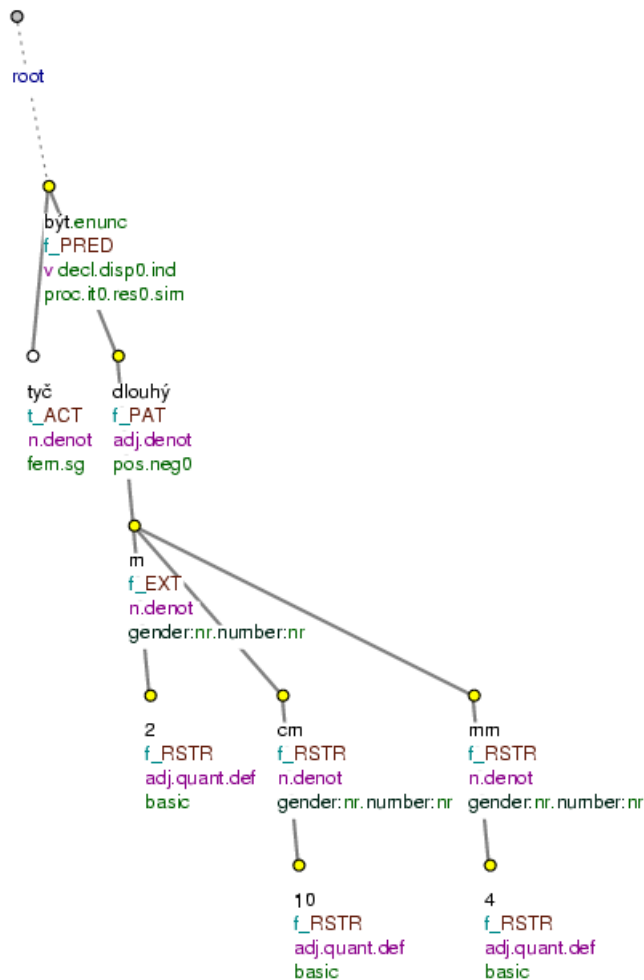
Film začíná ve 2 hod.TWHEN 35 min. (Jiné je: *Film začíná ve 2 hod.TWHEN a 35 min.TWHEN*)

Vážil 53 tun.EXT 15 kg. (Jiné je: *Vážil 53 tun.EXT a 15 kg.EXT*)

Pozor! Výše uvedená pravidla se netýkají časových údajů ve formě 7 : 30, které zachycujeme jako souřadné spojení pomocí funktoru OPER (viz 7.11 – „**Matematické operace a intervaly**“), a časových údajů typu *dne 3. února roku 2003*, *3. 2. 2003* apod., které strukturně analyzujeme (viz 7.12.10 – „Ustálené konstrukce v žurnalistických textech“ a 5.11.3 – „Vzájemný vztah dvou a více místních nebo časových doplňků“).

Pozor! Výrazy typu *40procentní*, *20metrový* jsou reprezentovány jedním uzlem s víceslovným t-lematem, které má podobu: *40_procentní*, *20_metrový* (viz 3.3.1 – „Víceslovné t-lemma“).

Obrázek 7.196. Složený číslovkový výraz

Tyč je dlouhá 2 m 10 cm 4 mm.

7.10.2.4. Desetinná čísla a zlomky

Desetinná čísla. Desetinná čísla (psaná číslicemi) jsou zachycena jako jeden uzel s příslušným funktorem podle pozice ve větné struktuře.

Příklady:

Výroba se zvýšila o 2,3.RSTR procenta.

Výstavu navštívilo 2,5.RSTR tisíc lidí.

Zlomky. Zlomky psané číslicemi (s lomítkem) zachycujeme jako matematickou operaci dělení (poměr), tedy jako souřadnou strukturu s funktorem OPER u kořene této struktury (viz 7.11 – „**Matematické operace a intervaly**“). Je-li zlomek rozepsán slovy, řídíme se pravidly přijatými výše (zejména 7.10.1.2 – „Číslovky s funkcí „kontejneru““).

Příklady (zlomek zapsaný číslicemi):

1 / 3 vody odtekla. [#Slash.OPER] obr. 7.197

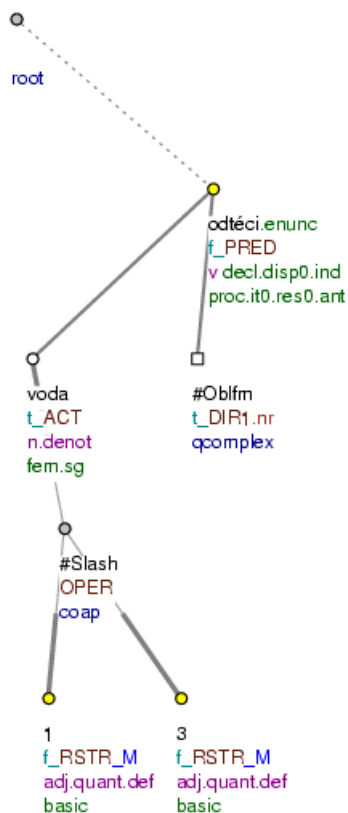
1 / 2 práce už je za námi. [#Slash.OPER]

Příklady (zlomek zapsaný slovy):

1.RSTR třetina.ACT vody.MAT odtekla. obr. 7.198

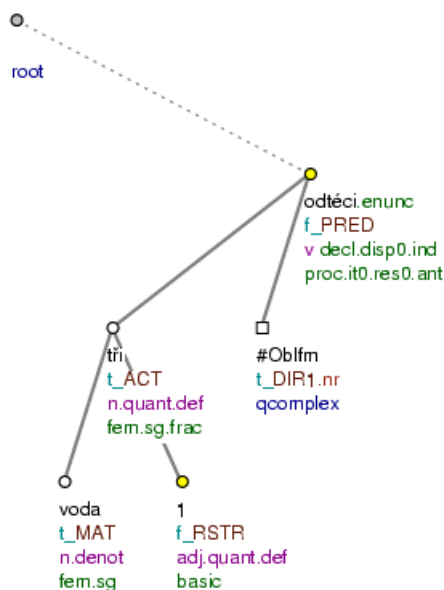
1.RSTR polovina.ACT práce.MAT už je za námi.

Obrázek 7.197. Zlomek zapsaný číslicemi

1 / 3 vody odtekla.

Obrázek 7.198. Zlomek zapsaný slovy

Třetina vody odtéká.

7.11. Matematické operace a intervaly

Matematické operace (sčítání, odčítání, násobení, poměr) jsou zachyceny výhradně jako souřadná struktura s funktorem OPER u kořene této struktury (viz 7.11.1 – „Matematické operace“).

Intervaly (časové, místní a jiné) jsou zachyceny dvojím způsobem: jednak též jako souřadná struktura s funktorem OPER u kořene této struktury (viz 7.11.2.3 – „Intervaly zachycené jako souřadná struktura“), jednak pomocí příslušných časových a místních funktorů (viz 7.11.2.1 – „Časové intervaly zachycené pomocí časových funktorů“ a 7.11.2.2 – „Prostorové intervaly zachycené pomocí funktorů místa“).

Členy matematických operací i intervalů zde nazýváme *operandy*. Výrazy vyjadřující příslušnou operaci nebo interval nazýváme *operátory*.

7.11.1. Matematické operace

Za *matematické operace* považujeme konstrukce vyjadřující poměr, násobení, sčítání, odčítání.

Konstrukce s významem matematických operací zachycujeme jako souřadnou strukturu (viz 5.6 – „Souřadnost“). Význam souřadného spojení je vyjádřen funktorem OPER (viz 6.12.3 – „Funktor pro matematické operace a intervaly (OPER)“) u kořene souřadné struktury. Kořenem souřadné struktury je uzel reprezentující příslušný operátor (k operátorům viz 7.16.2 – „Operátory“).

Uzly reprezentující operandy příslušné matematické operace jsou terminálními členy souřadné struktury. V atributu *is_member* mají vyplněnou hodnotu 1. Uzly, které nejsou operandem matematické operace, nebo které nevymezují interval, mají v atributu *is_member* vyplněnou hodnotu 0 (viz i 5.4 – „Hodnoty atributu *is_member*“).

Funktor obou operandů odpovídá pozici matematické operace ve větě struktury a je zpravidla stejný.

Příklady:

Prodáváme byt 4+1. obr. 7.199

Přišel v 7:30. obr. 7.200

Zápas skončil 5:0. obr. 7.201

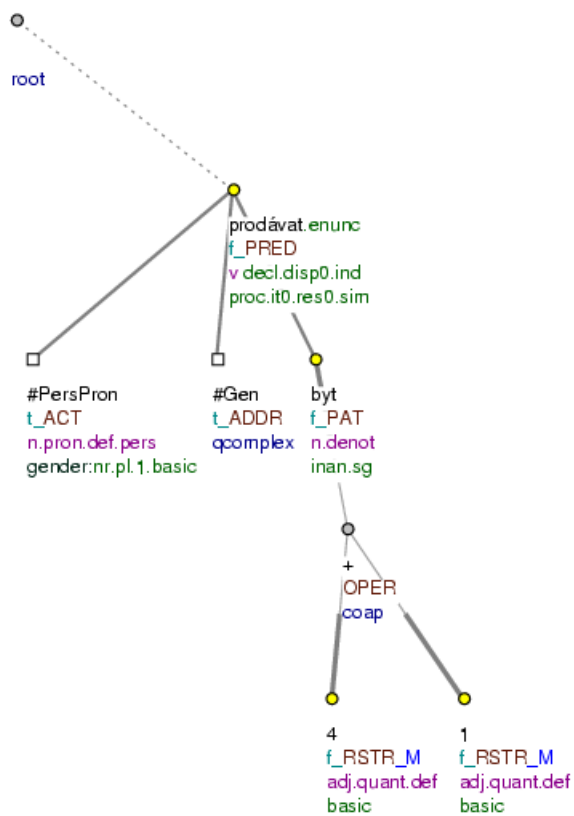
obdélník 23x42 cm obr. 7.202

10 minus 2 je 8.

!!! Jednotlivé typy matematických operací se v budoucí verzi odliší subfunktory funktoru OPER.

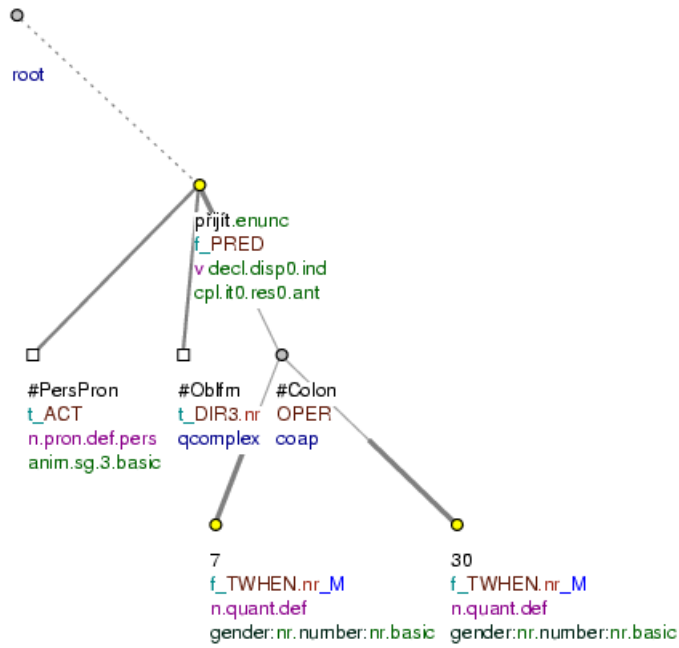
!!! Čas ve tvaru 7 : 30 (s dvojtečkou) je zachycen jako matematická operace (souřadná struktura), čas ve tvaru 7.30 (s tečkou) je reprezentován jedním uzlem s t-lematam 7.30.

Obrázek 7.199. Matematická operace

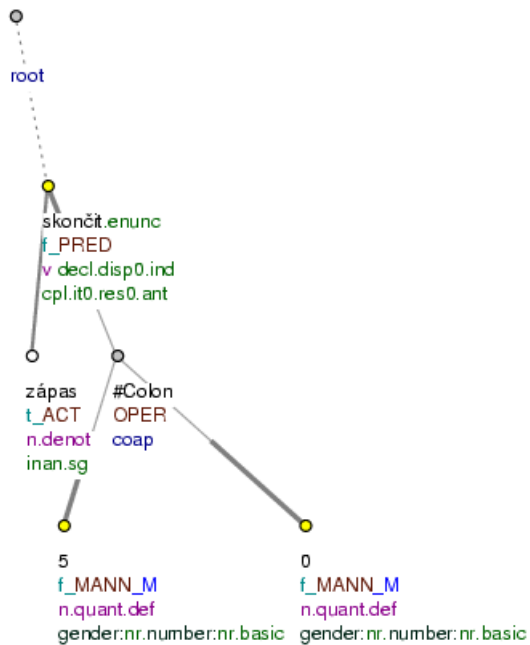
Prodáváme byt 4+1.

Obrázek 7.200. Matematická operace

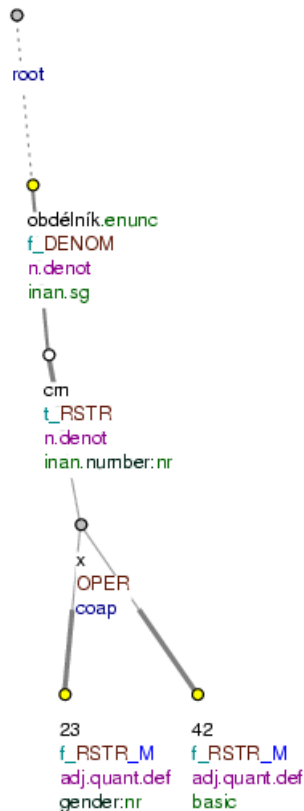
Přišel v 7:30.

Obrázek 7.201. Matematická operace

Zápas skončil 5 : 0.

Obrázek 7.202. Matematická operace

obdélník 23 x 42 cm

7.11.2. Intervaly

Intervaly rozumíme konstrukce vyjadřující hranice (rozmezí, interval) nejen nějakého pevně uchopitelného časového, prostorového, číselného úseku, ale i taková spojení, která vymezují nějaký interval významový. Například:

od dvou do pěti let

od zeleniny po drogerii

Intervaly zachycujeme dvojím způsobem:

- časové a prostorové intervaly zachycujeme primárně pomocí příslušných závislostních funktorů - časových a místních (viz 7.11.2.1 – „Časové intervaly zachycené pomocí časových funktorů“ a 7.11.2.2 – „Prostorové intervaly zachycené pomocí funktorů místa“).
- ty časové a prostorové intervaly, u kterých by se při anotaci pomocí závislostních funktorů ztratil význam intervalu, a všechny ostatní intervaly (které nemají časový a prostorový význam) jsou zachyceny jako souřadná struktura s funktorem *OPER* u kořene této struktury (viz 7.11.2.3 – „Intervaly zachycené jako souřadná struktura“).

7.11.2.1. Časové intervaly zachycené pomocí časových funktorů

Pomocí závislých uzlů s příslušnými časovými funktory (zejména *TSIN* a *TTILL*, ale i *TWHEN*; viz 6.3 – „Časové funktory“) a subfunktory (viz 6.13.1 – „Subfunktory“) jsou zachyceny:

- konstrukce s významem: „odkdy -dokdy“.

Příklady:

Sněžilo od Vánoc. TSIN až do Velikonoc. TTILL obr. 7.203

Konalo se to od 9. TSIN až do 10 hodin. TTILL obr. 7.204

Výsledky byly stále stejné, počínaje 5. červnem. TSIN až do 10. června. TTILL obr. 7.205

Pracoval od rána. TSIN až po tu chvíli. TTILL

Pracoval na tom od 5. {června. TSIN} až do 10. června. TTILL

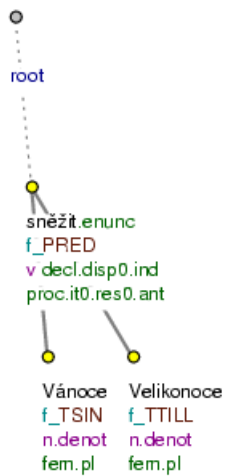
- konstrukce s významem „v době mezi“.

Příklady:

Konalo se to mezi 5. {červnem. TWHEN [subfunctor=betw]} a 10. červnem. TWHEN [subfunctor=betw] obr. 7.206

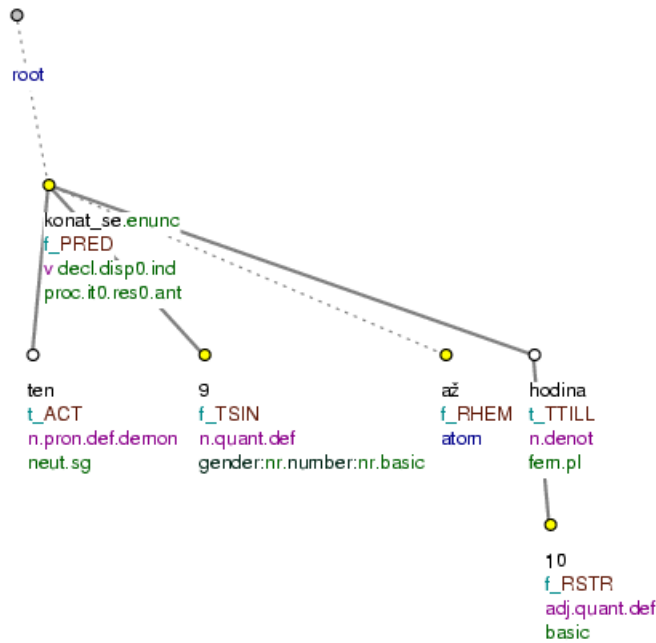
Stalo se to mezi pondělkem. TWHEN [subfunctor=betw] a středou. TWHEN [subfunctor=betw]

Obrázek 7.203. Časový interval zachycený pomocí časových funktorů

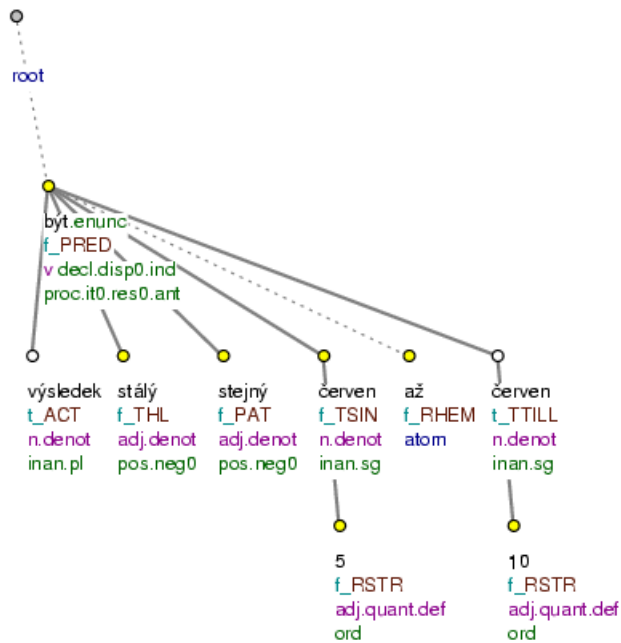
Sněžilo od Vánoc až do Velikonoc.

Obrázek 7.204. Časový interval zachycený pomocí časových funktorů

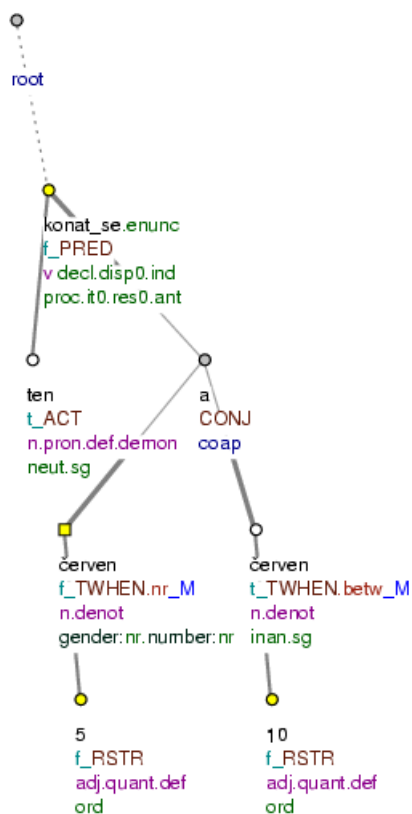
Konalo se to od 9 až do 10 hodin.

Obrázek 7.205. Časový interval zachycený pomocí časových funktorů

Výsledky byly stále stejné, počínaje 5. červnem až do 10. června.

Obrázek 7.206. Časový interval zachycený pomocí časových funktorů

Konalo se to mezi 5. a 10. červnem.

7.11.2.2. Prostorové intervaly zachycené pomocí funktorů místa

Pomocí závislých uzlů s příslušnými funktoři místa (zejména DIR1 a DI3, ale i DIR2 a LOC; viz 6.4 – „Funktoři místa“) a subfunktoři (viz 6.13.1 – „Subfunktoři“) jsou zachyceny:

- konstrukce s významem „odkud - kudy - kam“.

Příklady

Znám to od Aše.DIR1 přes Prahu.DIR2 až po Brno.DIR3 obr. 7.207

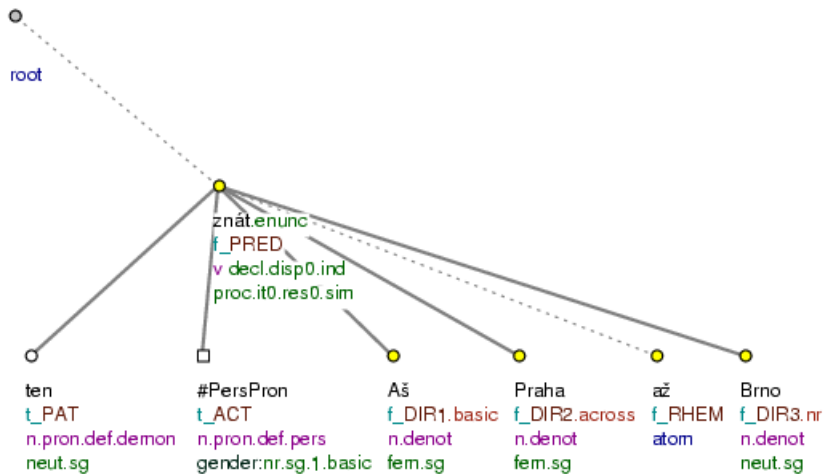
Cesta vedla od Aše.DIR1 přes Prahu.DIR2 až do Brna.DIR3

- konstrukce s významem „na území mezi“.

Příklad:

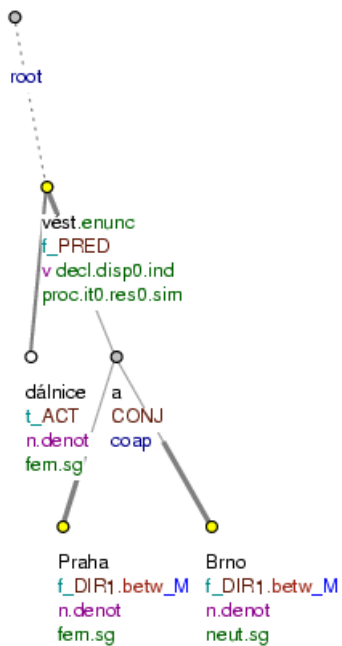
Dálnice vede mezi Prahou.LOC [subfunctor=betw] a Brnem.LOC [subfunctor=betw]
obr. 7.208

Obrázek 7.207. Prostorový interval zachycený pomocí funktorů místa

Znám to od Aše přes Prahu až po Brno.

Obrázek 7.208. Prostorový interval zachycený pomocí funktorů místa

Dálnice vede mezi Prahou a Brnem.

7.11.2.3. Intervaly zachycené jako souřadná struktura

Časové a prostorové intervaly, které nelze zachytit pomocí příslušných časových a místních funktorů, aniž by se přitom ztratil význam intervalu, a všechny ostatní konstrukce s významem intervalu (které nemají časový prostorový význam) jsou zachyceny jako souřadná struktura s funkcí OPER u kořene této struktury. Kořenem souřadné struktury je uzel reprezentující příslušný operátor (k operátorům viz 7.16.2 – „Operátory“).

Uzly pro výrazy vymezující hranice intervalu (pro operandy) jsou terminálními členy souřadné struktury. V atributu `is_member` mají vyplněnou hodnotu 1. Uzly, které nejsou operandem matematické operace, nebo které nevymezují interval, mají v atributu `is_member` vyplněnou hodnotu 0 (viz i 5.4 – „Hodnoty atributu `is_member`“).

Funktory operandů odpovídají pozici intervalu ve větě a jejich hodnoty jsou zpravidla u všech stejné.

Do okruhu konstrukcí s významem „interval“ (které zachycujeme jako souřadnou strukturu) řadíme následující typy:

- **udání časového rozmezí, které nelze zachytit pomocí časových funktorů**, aniž by se přitom ztratil význam intervalu.

Tyto časové intervaly jsou vyjádřeny zejména pomlčkou nebo výrazem *až*.

Příklady:

V období 1995 až 1999 jsem studoval na gymnáziu. obr. 7.209

Konalo se to 4. - 9. června.

zprávy (pondělí - pátek)

- **udání prostorového rozmezí, které nelze zachytit pomocí funktorů místa**, aniž by se přitom ztratil význam intervalu.

Tyto prostorové intervaly jsou vyjádřeny zejména pomlčkou nebo výrazem *až*.

Příklady:

Na trase Praha - Brno došlo k nehodě. obr. 7.210

Brno až Praha

- **udání kvantitativního rozmezí.**

Příklady:

trest od tří do pěti let obr. 7.211

Nájem se o dvě, tři stovky zvýší. obr. 7.212

Přijedou na čtyři, pět, šest dní.

Přinesl 5 až 10 knih.

Přišlo tam 100 až 200 členů.

od 10 do 20 žáků

mezi 10 a 20 žáky

10 – 20 žáků

vklad na čtrnáct dnů až jeden rok

- **udání rozmezí s významem „škály“.**

Příklady:

Sledovali to všichni, od dětí přes mládež až po dospělé. obr. 7.213

od hlavních bodů do nejmenších detailů

od hlavních bodů přes příklady do nejmenších detailů

od hlavních bodů po nejmenší detaily

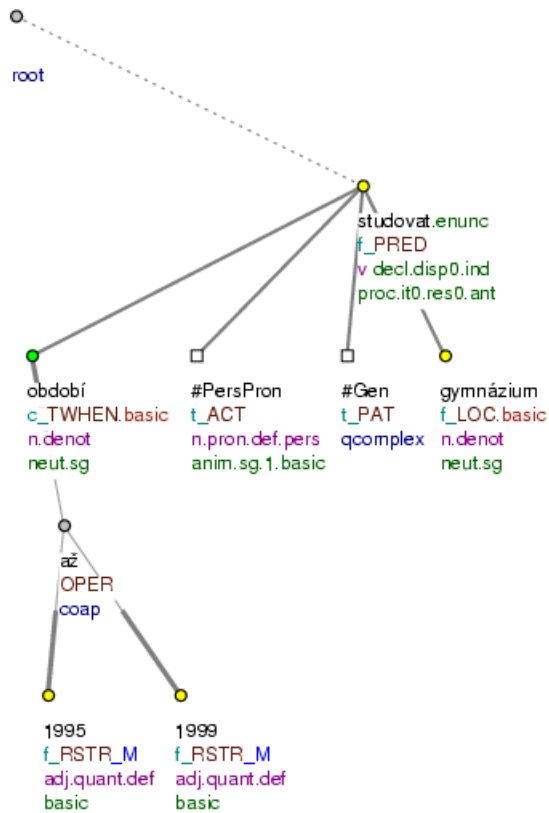
Mimoevropskou rytmiku najdeme v řadě skladeb počínaje úvodním Come talk to me přes Love to be loved až po závěrečný Secret word.

- uvedení výčtu, ve kterém záleží na pořadí uváděných položek.

Příklad:

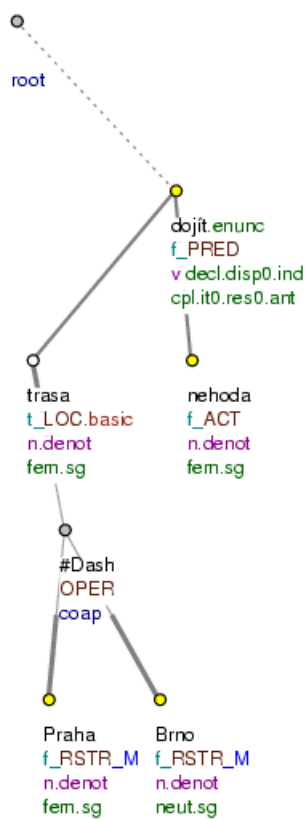
Firmy byly vybrány v pořadí: Metrostav, Konstruktiva a Telecom. obr. 7.214

Obrázek 7.209. Interval zachycený jako souřadná struktura (OPER)

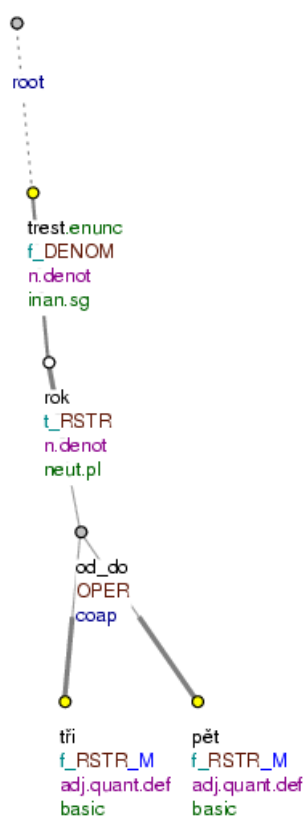
V období 1995 až 1999 jsem studoval na gymnáziu.

Obrázek 7.210. Interval zachycený jako souřadná struktura (OPER)

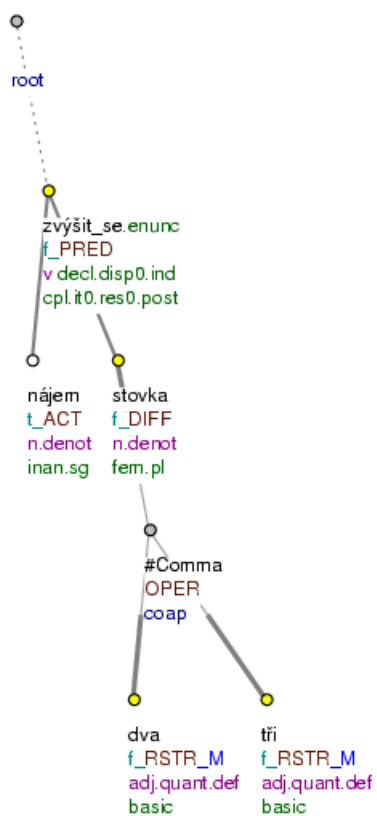
Na trase Praha - Brno došlo k nehodě.

Obrázek 7.211. Interval zachycený jako souřadná struktura (OPER)

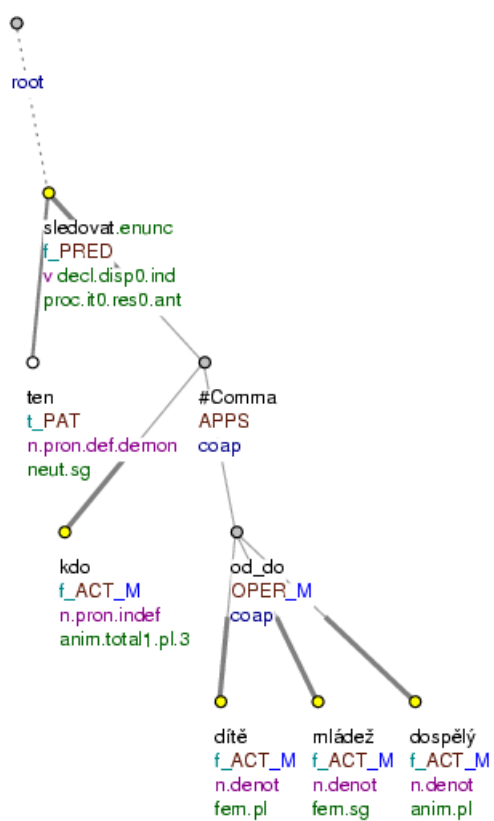
trest od tří do pěti let

Obrázek 7.212. Interval zachycený jako souřadná struktura (OPER)

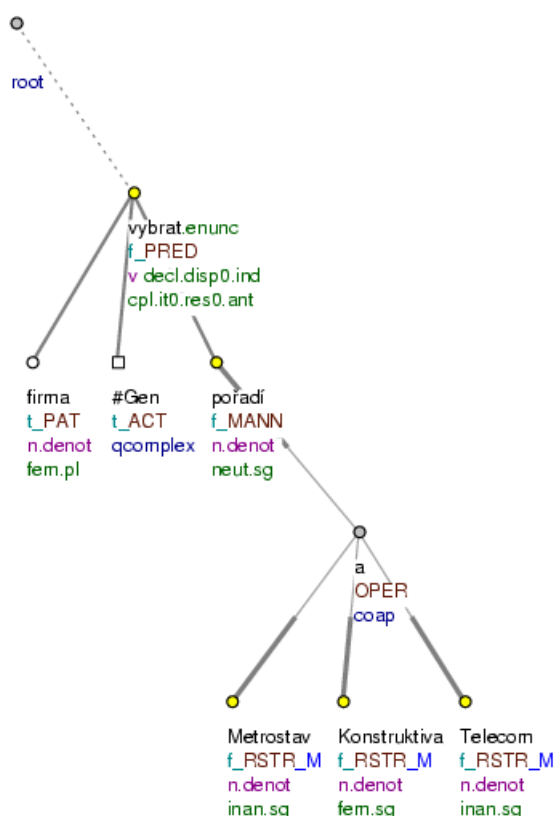
Nájem se o dvě, tři stovky zvýší.

Obrázek 7.213. Interval zachycený jako souřadná struktura (OPER)

Sledovali to všichni, od dětí přes mládež až po dospělé.

Obrázek 7.214. Interval zachycený jako souřadná struktura (OPER)

Firmy byly vybrány v pořadí: Metrostav, Konstruktiva a Telecom.

7.12. Anotace strukturovaného textu

V této sekci popisujeme pravidla pro zachycení textů, jež mají zcela specifickou stavbu:

- označení zákonů a vyhlášek (viz 7.12.1 – „Označení zákonů a vyhlášek“),
- adresy (viz 7.12.2 – „Adresy“),
- oznámení (viz 7.12.3 – „Oznámení“),
- tabulky (viz 7.12.4 – „Tabulky“),
- televizní program (viz 7.12.5 – „Televizní programy“),
- formuláře (viz 7.12.6 – „Označení zákonů a vyhlášek“),
- seznamy (viz 7.12.7 – „Seznamy“),
- bibliografické údaje (viz 7.12.8 – „Bibliografické údaje“),
- záhlaví, názvy článků a rubrik (viz 7.12.9 – „Záhlaví, názvy článků a rubrik“),
- ustálené konstrukce v žurnalistických textech (viz 7.12.10 – „Ustálené konstrukce v žurnalistických textech“),
- sportovní komentáře (viz 7.12.11 – „Sportovní komentáře“).

Syntaktická struktura těchto textů, které souhrnně nazýváme strukturované, je natolik specifická, že pravidla jejich anotace korespondují s pravidly anotování běžných textů mnohdy jen velmi okrajově, případně z nich úplně vybočují. Přiřazování funktoru zde často neodpovídá sémantickému pojetí na tektogramatické rovině a spočívá víceméně v technickém zachycení textu.

Základní pravidla anotace strukturovaných textů. Při anotaci strukturovaných textů se řídíme obecnými pravidly o rozlišování slovesných a neslovesných klauzí popsaných v 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“: konstrukce často neobsahují určitý slovesný tvar – pak se díváme, zda konstrukce má, nebo nemá morfologii. Má-li konstrukce morfologii (konstrukci netvoří pouze hesla v nominativu) je konstrukce hodnocena jako slovesná klauze. Pozor, jako slovesné klauze hodnotíme i konstrukce typu *Rozhodčí: Ulrich.*, ve kterých stojí na místě predikátu interpunkční znaménko. Heslovité struktury (bez morfologie) zachycujeme jako koordinace nebo apozice nominativních klauzí. Pravidla anotace souřadných spojení viz 5.6 – „**Souřadnost**“.

Vedle těchto obecných pravidel byla pro jednotlivé typy strukturovaných textů přijata další zpřesňující pravidla a zejména byly stanoveny vzorové stromy (šablony). Jednotlivé konstrukce jsou pak zachyceny v souladu s uvedenými pravidly analogicky podle vzorových stromů.

7.12.1. Označení zákonů a vyhlášek

Základní podoby označování zákonů nebo vyhlášek a způsoby jejich anotace jsou uvedeny v příkladech:

Nájemné za nebytové prostory je limitováno vyhláškou ministerstva financí č. 585/90 Sb., o cenové regulaci nájemného z nebytových prostor. obr. 7.215

§256 Obchodního zákoníku obr. 7.216

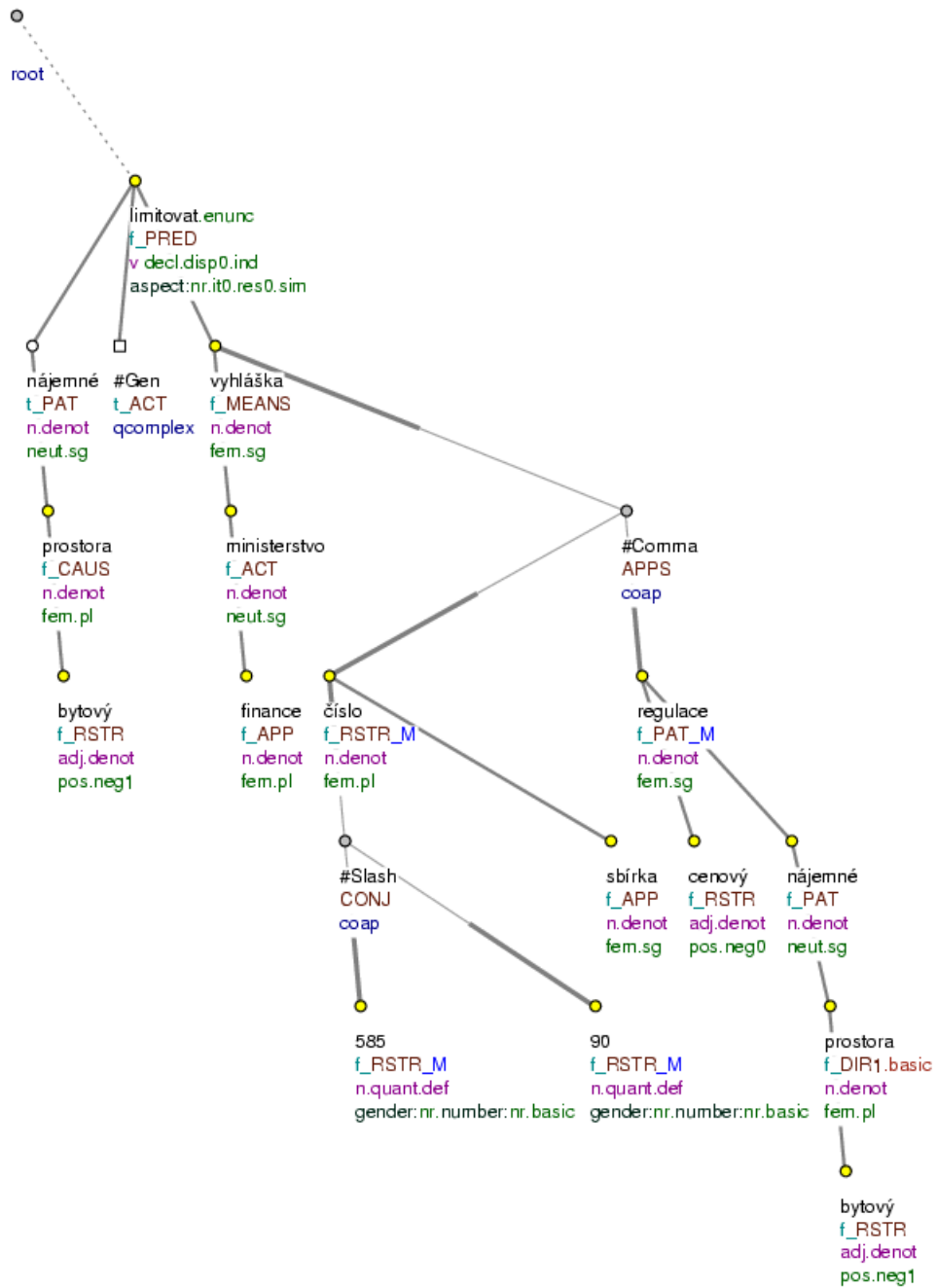
§1 odst. 4 Obchodního zákoníku obr. 7.217

Všechny různé modifikace těchto základních podob se pak při anotaci přizpůsobují uvedeným konstrukcím; například:

Vyhláška 526/90 Sb., o cenách. obr. 7.218

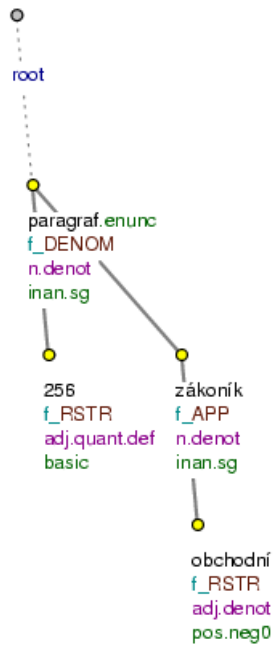
Stalo se to podle 513 sbírky. obr. 7.219

Obrázek 7.215. Označení zákonů a vyhlášek

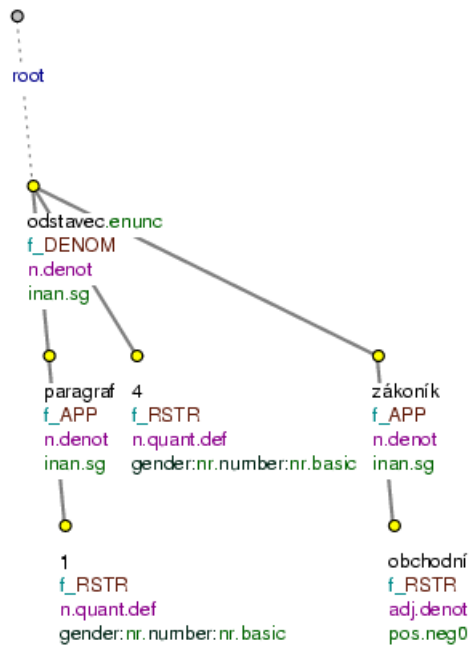
Nájemné za nebytové prostory je limitováno vyhláškou ministerstva financí č. 585 / 90 Sb., o cenové regulaci nájemného z nebytových prostor.

Obrázek 7.216. Označení zákonů a vyhlášek

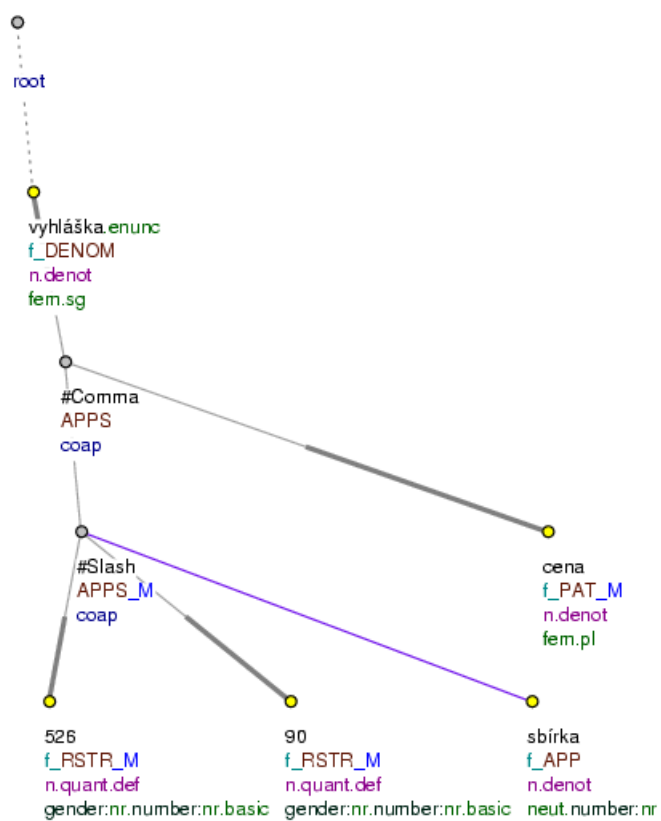
§256 Obchodního zákoníku

Obrázek 7.217. Označení zákonů a vyhlášek

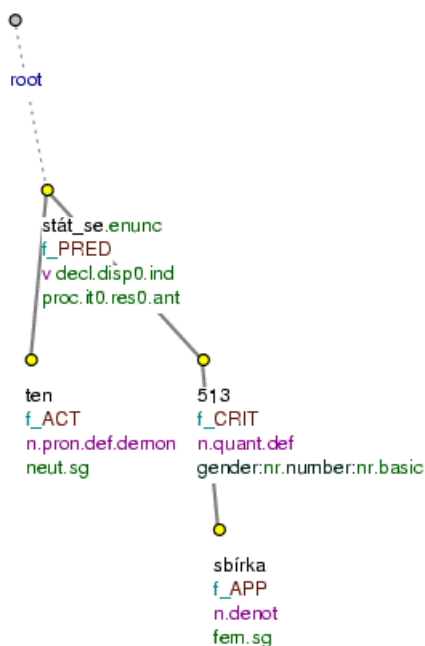
§1 odst. 4 Obchodního zákoníku

Obrázek 7.218. Označení zákonů a vyhlášek

Vyhláška 526 / 90 Sb., o cenách.

Obrázek 7.219. Označení zákonů a vyhlášek

Stalo se to podle 513 sbírky.

7.12.2. Adresy

Pro anotaci adres byla přijata následující pravidla:

- V adrese rozlišujeme:
 - jméno adresáta,
 - adresu (uvedení ulice, čísla popisného, města, poštovního směrovacího čísla),
 - další položky: telefon, email, fax.
- efektivní kořeny jména adresáta (osoby či instituce) mají funktor DENOM (srov. například: obr. 7.220), s výjimkou adres syntakticky začleněných do věty, ve kterých mají tyto uzly funktor podle pozice adresy ve struktuře věty (srov. například: obr. 7.221).
- jméno adresáta složené z více slov rozebíráme podle běžných pravidel anotace na tektogramatické rovině a zejména podle instrukcí pro anotaci vlastních jmen a názvů (viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“; srov. například: obr. 7.221 a obr. 7.222).
- na efektivním kořenu jména adresáta závisí (jako sestry) efektivní kořen adresy (viz dále), případně uzly pro telefon, fax, e-mail. Všechny tyto uzly mají funktor RSTR (srov. například: obr. 7.221 a obr. 7.222). Obsahuje-li adresa více telefonních/faxových čísel, emailových adres, jsou tyto položky zachyceny jako souřadná struktura (srov. například: obr. 7.223).
- efektivní kořen adresy je zvolen podle nejvyšší priority v následujícím seznamu:

stát
země
provincie
kraj
okres

město (obec)
čtvrť (část)
ulice (náměstí, místo)
budova (hotel, úřad...)
patro
poštovní schránka
odbor

Uzly pro všechny ostatní (nižší) položky adresy jsou potomky efektivního kořene adresy. Závisí na sobě opět podle priority v seznamu a mají vždy funktor RSTR (tedy například: uzel pro název města závisí na uzlu pro název státu, uzel pro název ulice závisí na uzlu pro město). Pravidla zachycování názvů měst, ulic apod. viz 7.8 – „**Identifikační výrazy**“.

- uzly pro čísla popisná závisí s funktořem RSTR na efektivním kořenu názvu ulice. Uzly pro poštovní směrovací čísla závisí s funktořem RSTR na efektivním kořenu názvu města (obce). Podobně závisí (s funktořem RSTR) uzly reprezentující čísla pater, poštovních schránek, telefonů, faxů na odpovídajících řídicích uzlech. Vícedílná čísla (telefonů, faxů, PSČ) jsou zachycena jako jeden uzel (viz i 3.3.1 – „Víceslovné t-lema“).
- pokud se jméno adresáta nevyskytuje jako hlavní údaj v adrese, ale je uvedeno na jiném místě v hierarchické řadě, například na jejím konci, nebo před telefonem, faxem, zachytíme jej v tektogramatickém stromě na tomto místě (srov. například: obr. 7.223).
- je-li uvedeno před jménem adresáta slovo *kontakt, adresa, zastoupení* apod., rozebíráme tuto konstrukci jako slovesnou, příslušné interpunkční znaménko (zpravidla dvojtečku) tu zachytíme jako efektivní kořen slovesné klauze s funktořem PRED (srov. například: obr. 7.222).

Příklady a vzorové stromy:

Jiří Kovalský, Smetanka 15, Praha 4. obr. 7.220

Odpovědi připravila advokátní kancelář Vácha a Malý, Olšanská 1a, 130 00 Praha 3 – Žižkov, tel.: (02) 691 93 33. obr. 7.221

Kontakt: Vars, s. r. o., Kolejní 5, 160 00 Praha 6, tel.: 224 310 451, fax: 224 310 236. obr. 7.222

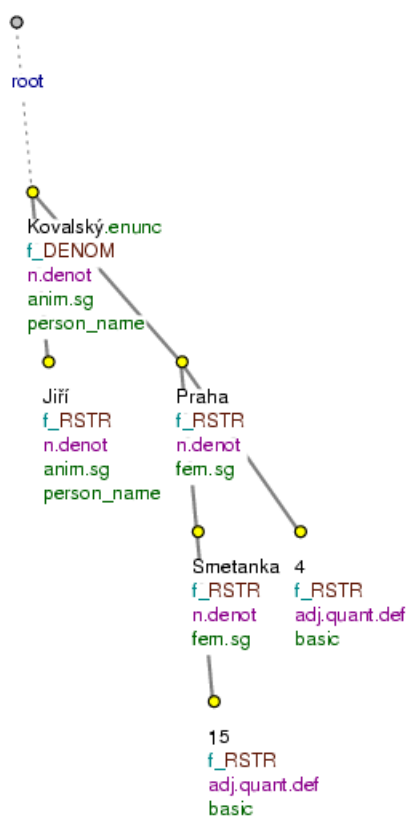
Kontakt: Demo, Mlýná, Brno, paní Nováková, tel. 245523 nebo 603354965. obr. 7.223

Europress, Moravská 12D, P.O. Box 351, 659 01 Brno. obr. 7.224

Tuto částku zasílejte na účet číslo 10006 2012804 – 021/0100, Komerční banka, Praha 3, Koněvova 91, variabilní symbol 602 22. obr. 7.225

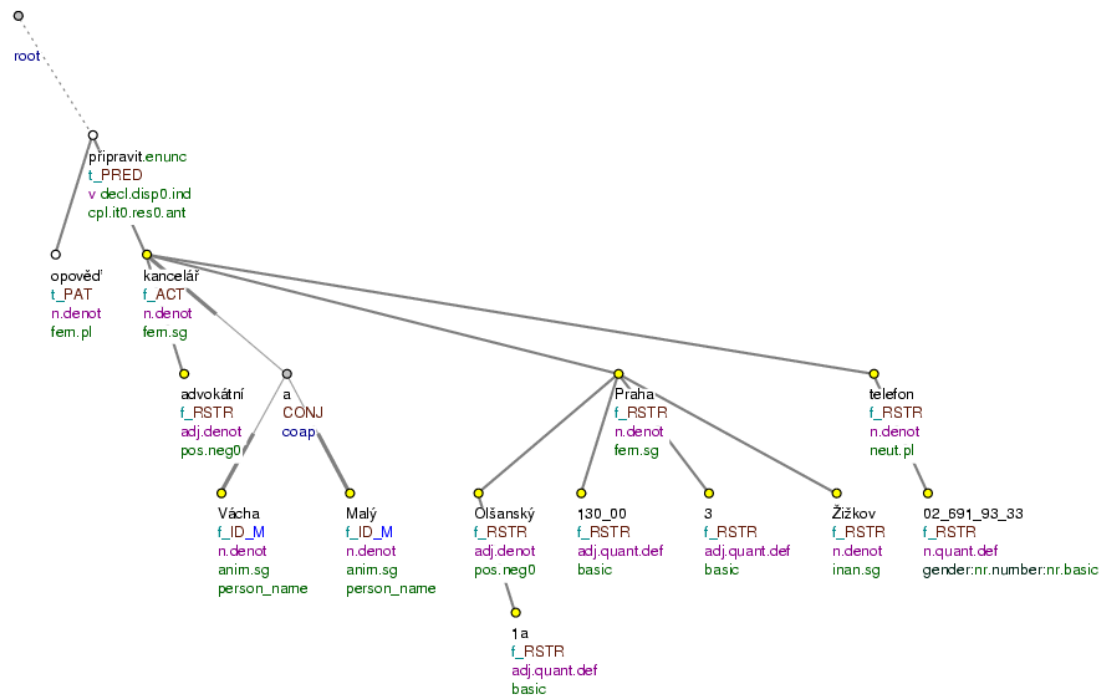
Kontakt: Canstar Sport Inc., 5705, rue Ferrier, Suite 200, Ville Mont Royal, québec, Kanada H 4 P 1 N 3, tel.: 785857. obr. 7.226

Obrázek 7.220. Adresa

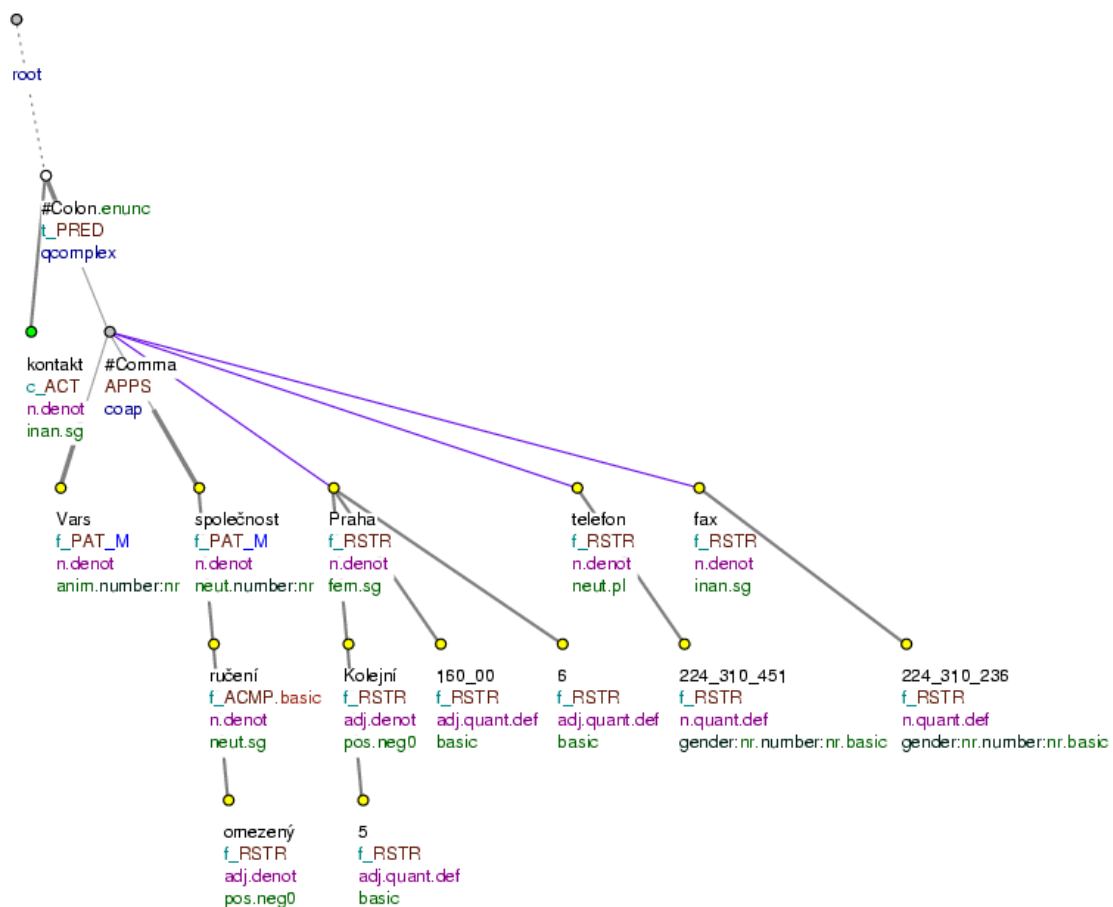
Jiří Kovalský, Smetanka 15, Praha 4.

Obrázek 7.221. Adresa

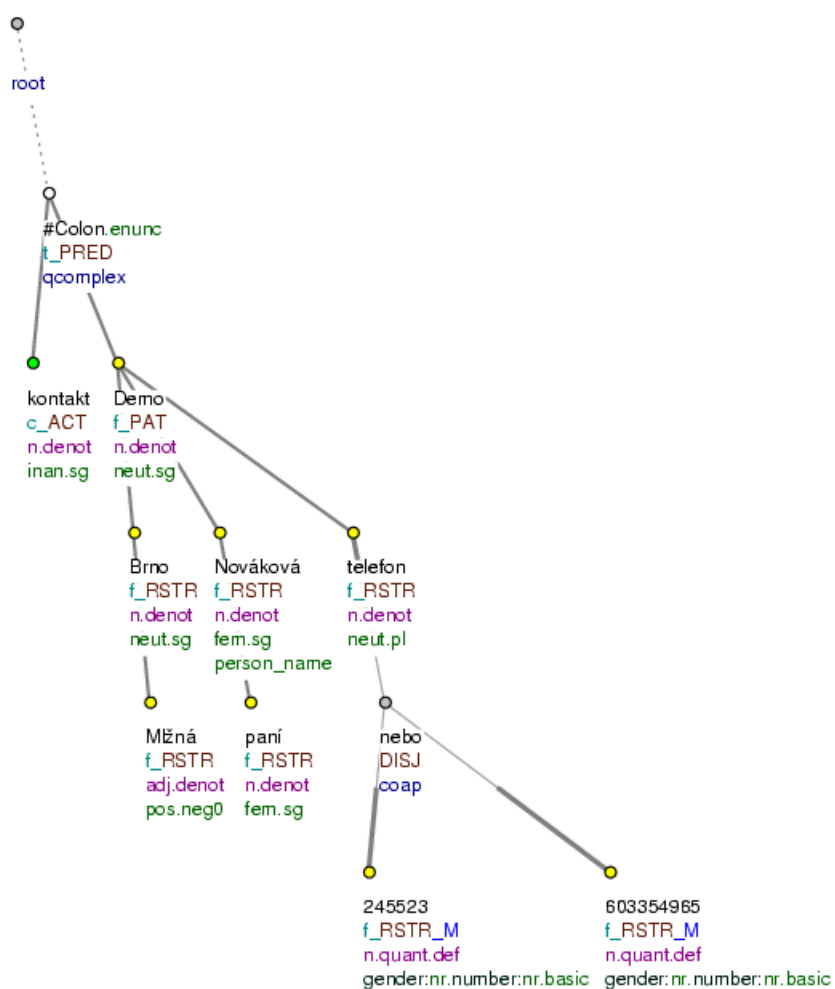
Odpovědi připravila advokátní kancelář Vácha a Malý, Olšanská 1a, 130 00 Praha 3 – Žižkov, tel.: (02) 691 93 33.

Obrázek 7.222. Adresa

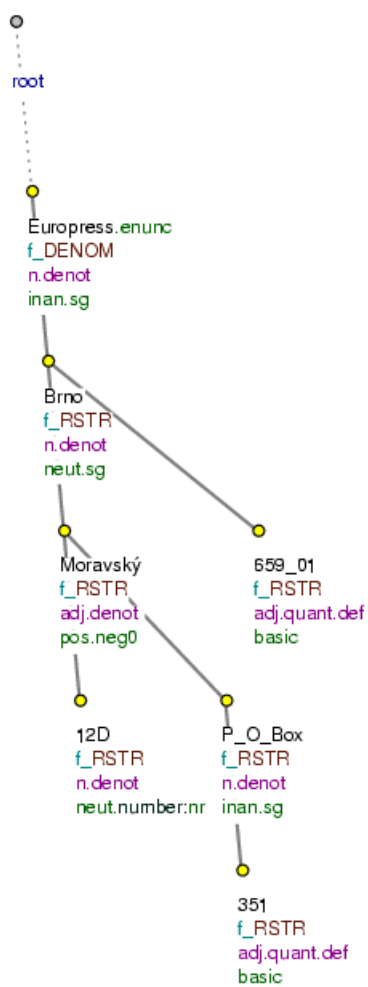
Kontakt: Vars, s. r. o., Kolejní 5, 160 00 Praha 6, tel.: 224 310 451, fax: 224 310 236.

Obrázek 7.223. Adresa

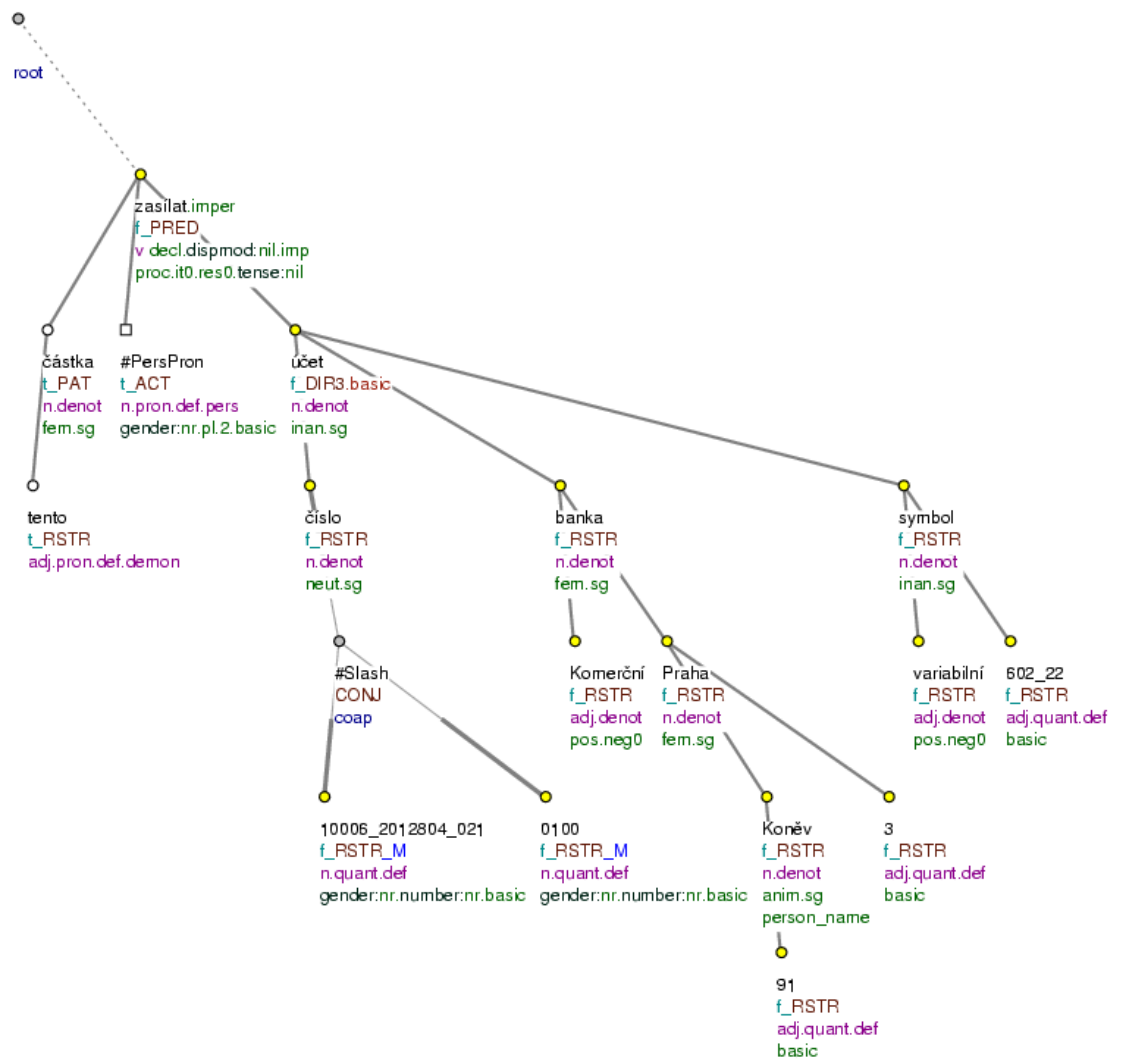
Kontakt: Demo, Mlžná, Brno, paní Nováková, tel. 245523 nebo 603354965.

Obrázek 7.224. Adresa

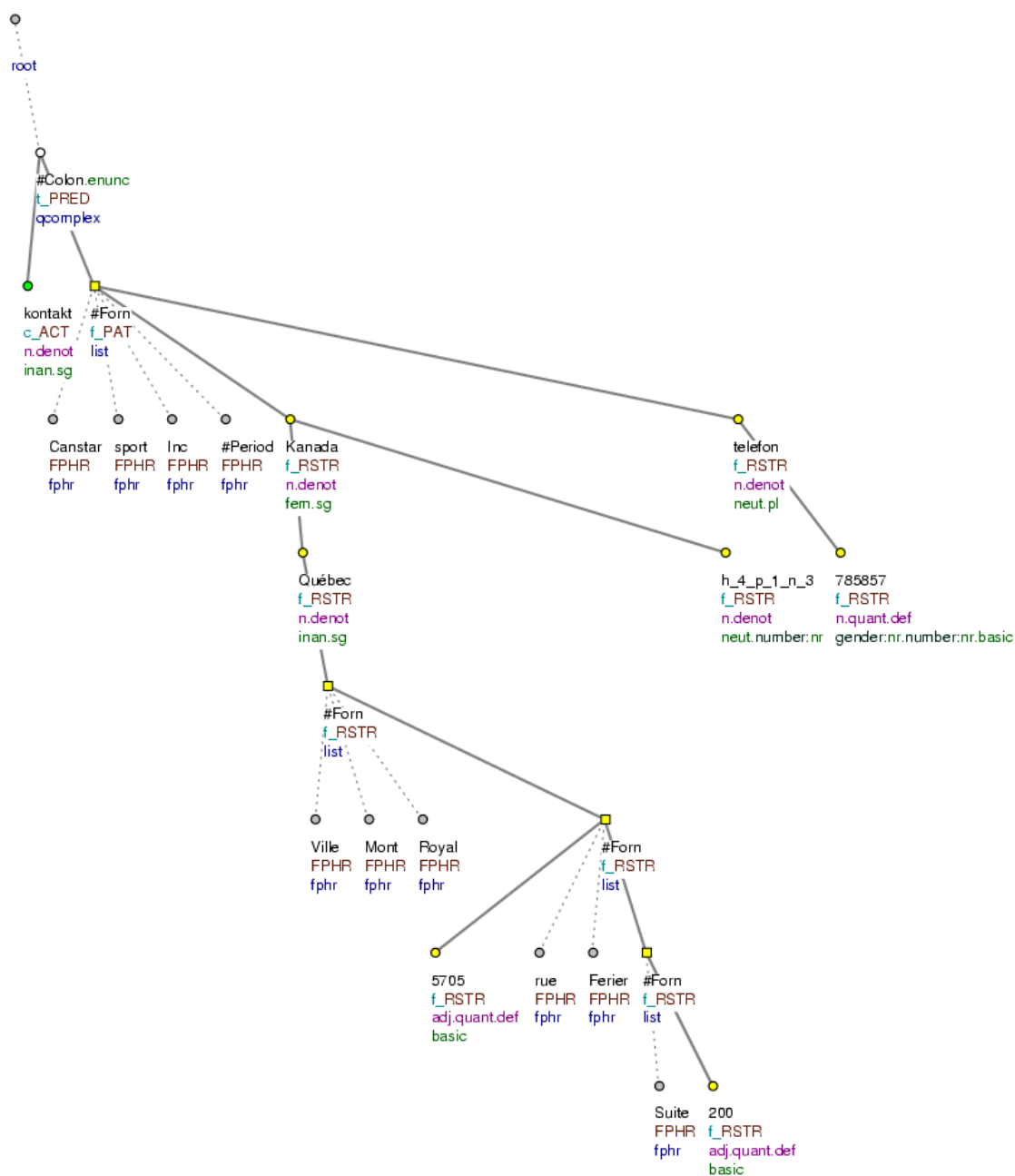
Europress, Moravská 12D, P. O. Box 351, 659 01 Brno.

Obrázek 7.225. Adresa

Tuto částku zasílejte na účet číslo 10006 2012804 – 021/0100, Komerční banka, Praha 3, Koněvova 91, variabilní symbol 602 22.

Obrázek 7.226. Adresa

Kontakt: Canstar Sport Inc., 5705, rue Ferrier, Suite 200, Ville Mont Royal, québec, Kanada H 4 P 1 N 3, tel.: 785857.

7.12.3. Oznamení

Oznamení a podobné konstrukce rozebíráme v zásadě podle obecných pravidel pro anotaci slovesných a neslovesných klauzí (viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“): pokud lze do heslovitého vyjádření podle obsahu doplnit například sloveso *konat se*, konstrukce má morfologii (hesla v oznámení jsou v příslušných pádech apod.), interpretujeme konstrukci jako slovesnou klauzi (srov. například: obr. 7.229). Pokud v konstrukci nic nenasvědčuje přítomnosti elidovaného slovesa (konstrukce nemá morfologii, strukturu tvoří řada hesel v nominativu), rozebereme konstrukci jako neslovesnou klauzi,

jako apozici nebo koordinaci jednotlivých složek. Efektivní kořeny oznámení pak dostanou funktor DENOM (srov. například: obr. 7.230).

Srovnej:

- *Trhy: v Púchově.*

Oznámení je zachyceno jako slovesná klauze. Efektivním kořenem konstrukce je uzel reprezentující dvojtečku, má funktor PRED a t-lemma #Colon. Srov. obr. 7.227.

- *Trhy: 5.-8.11.*

Datum se chová jako „v Púchově“. Oznámení je proto zachyceno jako slovesná klauze. Efektivním kořenem klauze je uzel reprezentující dvojtečku, má funktor PRED a t-lemma #Colon.

- *Trhy: Púchov.*

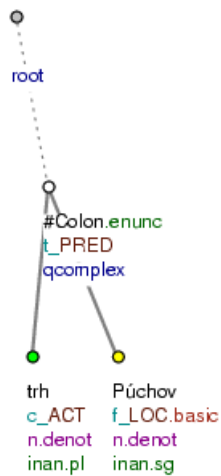
Oznámení je zachyceno jako neslovesná klauze, jako apozice dvou nominativních klauzí, jejichž efektivní kořeny mají funktor DENOM. Srov. obr. 7.228.

Další příklady a vzorové stromy:

Domexpo - jarní veletrh spotřebního zboží: 12. 4. 1994. obr. 7.229

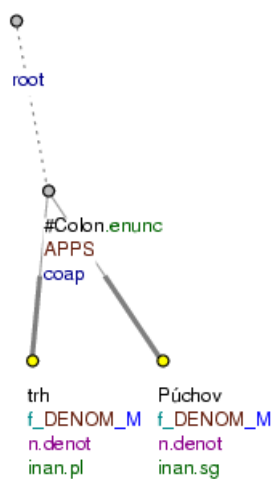
Brno, Výstaviště: Domo-veletrh nábytku, 14. 4. 1996. obr. 7.230

Obrázek 7.227. Oznámení

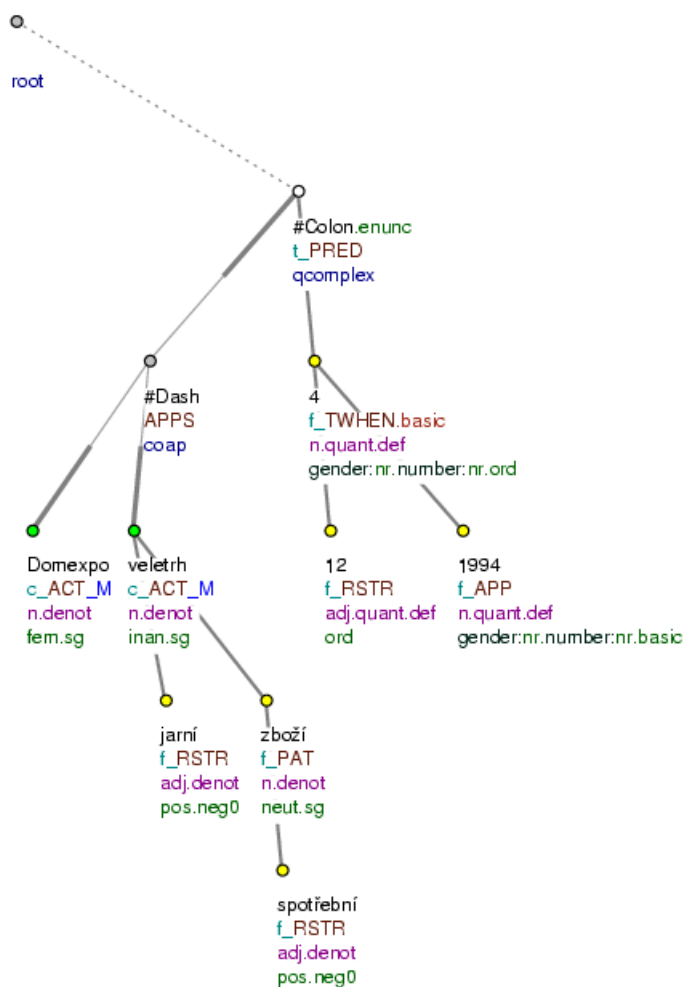
Trhy: v Púchově.

Obrázek 7.228. Oznámení

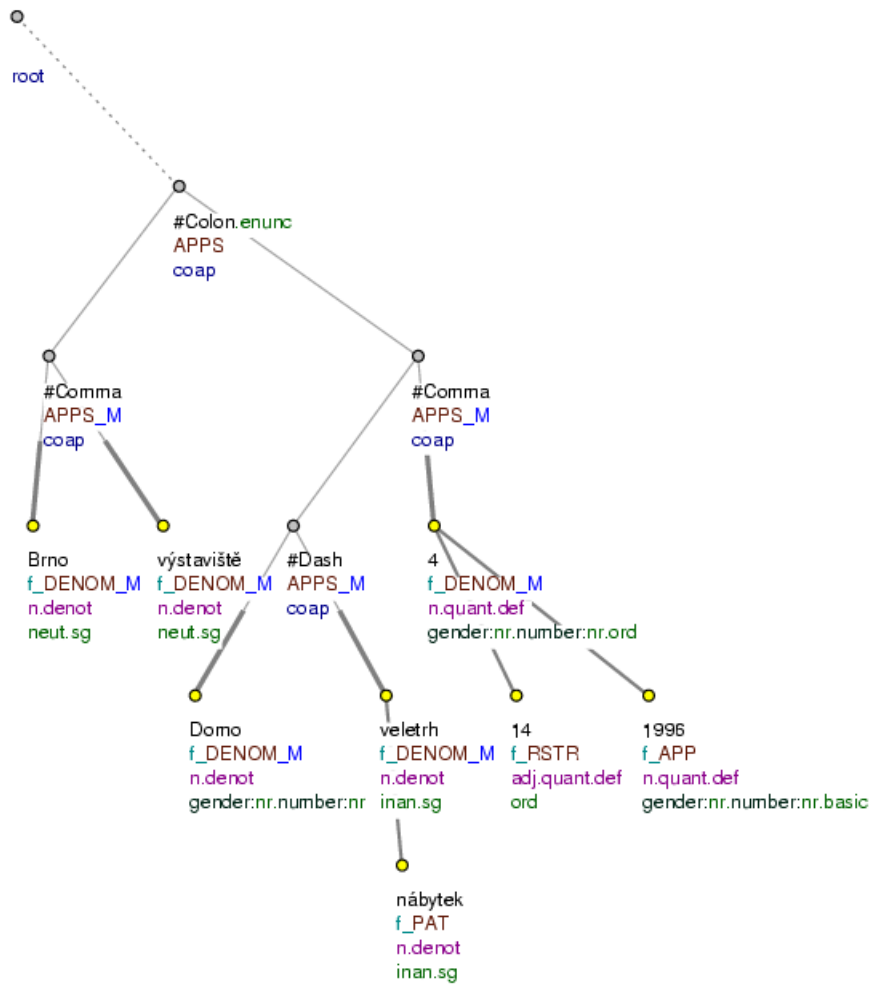
Trhy: Púchov.

Obrázek 7.229. Oznámení

Domexpo - jarní veletrh spotřebního zboží: 12. 4. 1994.

Obrázek 7.230. Oznámení

Brno, Výstaviště: Domo - veletrh nábytku, 14. 4. 1996.

7.12.4. Tabulky

Tabulky jsou v PDT prezentovány po řádcích.

Tabulky s obtížnou interpretací významu. Ve řadě tabulek je interpretace významu v rámci jednotlivých řádků obtížná, a to jednak proto, že význam tabulky se neinterpretuje jen z řádků, ale i ze sloupců, a jednak proto, že jednotlivé konstrukce nemají morfologii, ale jsou tvořeny hesly v nominativu. Při anotaci zachycujeme proto jednotlivé položky v tabulce jen jako koordinaci nominativních klauzí (efektivní kořeny mají funktor DENOM). Kořenem souřadné struktury je zpravidla nově vytvořený uzel s t-lematem #Separ (v konstrukci totiž obvykle není žádná interpunkce). Jsou-li jednotlivé položky tabulky rozvité, řídíme se běžnými pravidly pro rozbor členů na tektogramatické rovině.

Příklad tabulky a vzorové stromy:

kursovní lístek

DEVIZY VALUTY

střed nákup prodej

dolar 27,58 26,88 28,28

marka 18,51 18,05 18,97

jen (sto.PAR) 22,24 21,44 22,76

švýcarský frank 21,06 20,53 21,59

Srovnej obr. 7.231.

Interpretace významu tabulky je možná. Je-li však interpretace významu v rámci jednotlivých řádků možná (řádek tabulky nese význam sám o sobě, v konstrukci si lze představit sloveso, konstrukci lze připsat morfologii), je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel pro prázdné sloveso ($t_lemma = \#EmpVerb$; $functor = PRED$). Jednotlivé uzly závisí na tomto doplněném uzlu a mají funktoři podle své funkce a závislosti ve vztahu k doplněnému slovesu.

Příklad tabulky a vzorové stromy:

1. D. Streda - Boby Brno 1 0

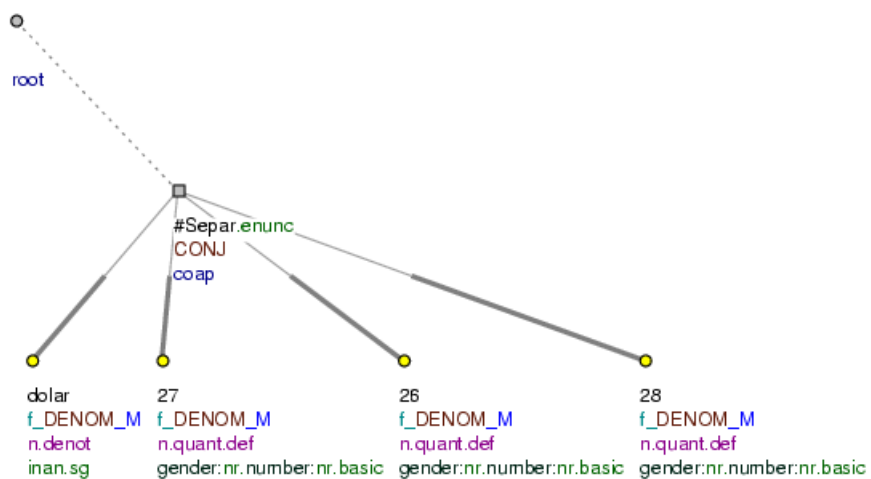
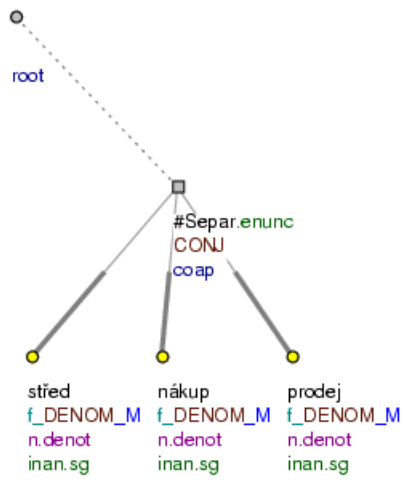
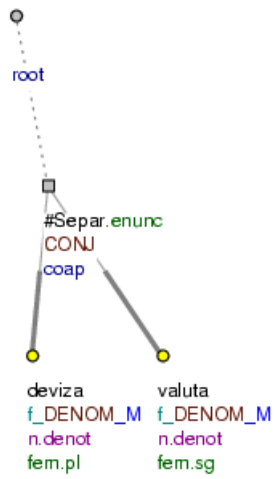
2. Vítkovice - Inter 0

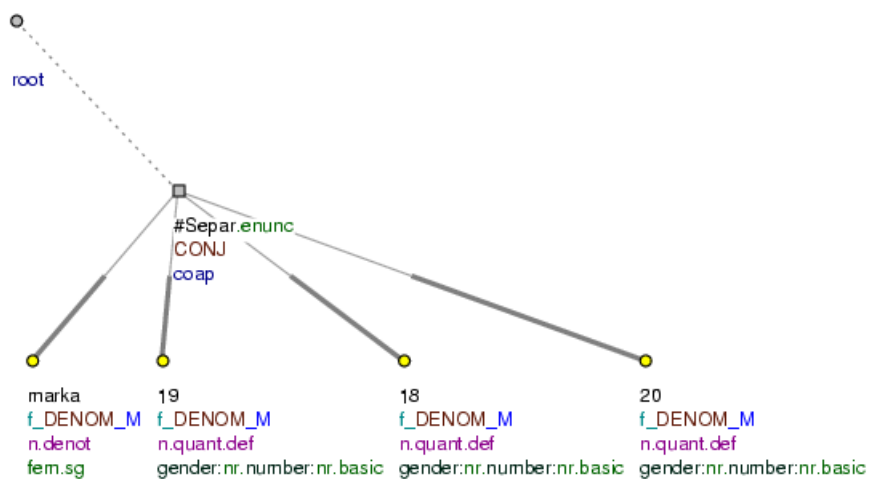
3. Sparta - Olomouc 1

4. Nitra - Slavia 0 2

Srovnej obr. 7.232.

Obrázek 7.231. Tabulka

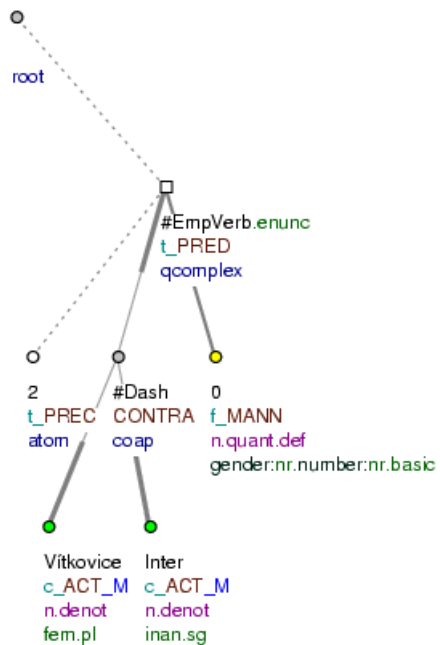
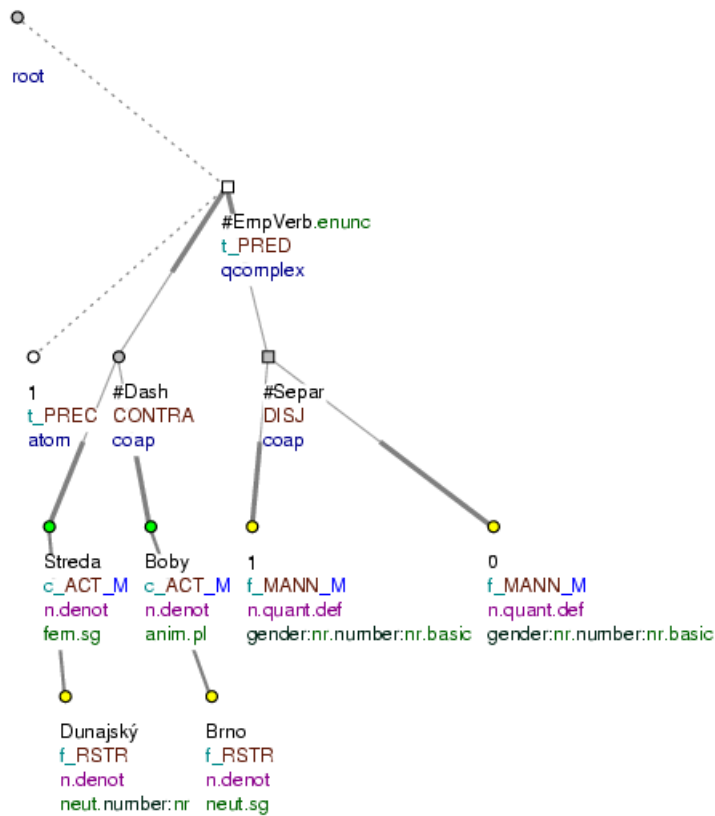
DEVIZY VALUTY

střed nákup prodej

dolar 27 26 28

marka 19 18 20

Obrázek 7.232. Tabulka

1. D. Streda - Bobby Brno 1 0

2. Vítkovice - Inter 0

7.12.5. Televizní programy

Pro anotaci televizních programů byla přijata následující pravidla:

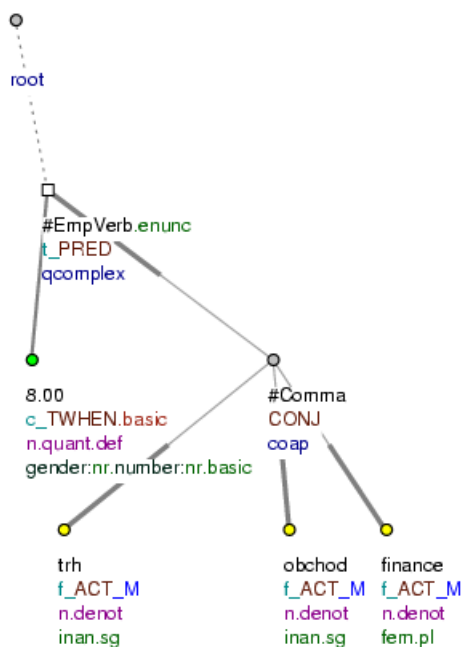
- jednotlivé položky televizního programu zachycujeme jako slovesné klauze, jejichž efektivním kořenem je uzel pro prázdné sloveso ($t_lemma=\#EmpVerb$; $functor=PRED$).
- uvedená doba vysílání pořadu je zachycena jako doplnění s funktorem $TWHEN$.
- název pořadu je zachycen jako aktor. Struktura názvu se zachytí podle pravidel anotace názvů (viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“).

Příklady a vzorové stromy:

8.00 *Trh, obchod, finance*. obr. 7.233

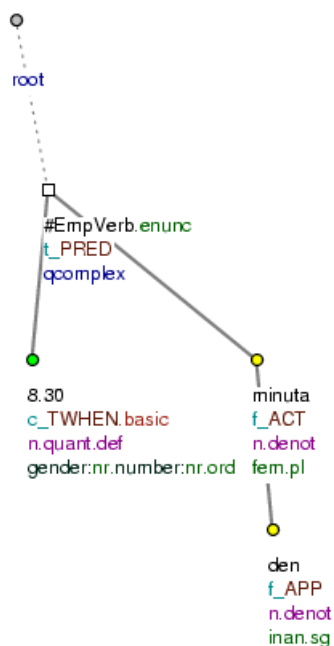
8.30 *Minuty dne*. obr. 7.234

Obrázek 7.233. Televizní program

8.00 *Trh, obchod, finance*.

Obrázek 7.234. Televizní program

8.30 Minuty dne.

7.12.6. Formuláře

Jako formuláře chápeme konstrukce:

- hlavička - dvojtečka - vyplněný údaj.

Příklad:

Atény : jasno 32 / 22

Berlín : přehánky 27 / 14

Bratislava : jasno 24 / 12

Budapešť : jasno 28 / 18

Helsinky : polojasno 19 / 14

Příklad:

Obrázek : 3

Kancelář : Rekrea

Oblast : ČR - Jeseníky

Ubytovací zařízení : Penzion Brněnka

Cena za osobu Kč : 1 890

Dítě : Do 7 let zdarma pobyt i strava

Stravování : V ceně pobytu je záloha 60 Kč na den

Doprava : Vlastní , autobus Branná , vlak Ostružné .

Popis : Penzion leží asi 2,5 km od Branné v okrese Šumperk v klidné krajině .

Formuláře zachycujeme jako jednoduché slovesné klauze, ve kterých efektivní kořen představuje uzel reprezentující dvojtečku mezi hlavičkou a vyplněným údajem ($t_lemma=\#Colon$; $functor=PRED$). Efektivní kořen hlavičky má funktor ACT, efektivní kořen vyplněného údaje je zpravidla patiens.

Srovnej:

- *Obrázek: 1*

Konstrukce je zachycena jako slovesná klauze. Efektivní kořen představuje uzel reprezentující dvojtečku($t_lemma=\#Colon$; $functor=PRED$). Efektivní kořen hlavičky (uzel reprezentující substantivum *obrázek*) má funktor ACT, efektivní kořen vyplněného údaje (uzel reprezentující číslo *1*) má funktor PAT. Srov. obr. 7.235.

- *Obrázek 1*

Konstrukce není zachycena jako slovesná klauze. Uzel reprezentující číslo *1* má funktor RSTR a závisí na uzlu pro substantivum *obrázek*, který má funktor DENOM.

Tvoří-li jednu část formuláře (zpravidla vyplněný údaj) klauze s určitým slovesným tvarem, je vztah mezi oběma částmi (hlavičkou a vyplněným údajem) zachycen jako vztah apozice (srov. například: obr. 7.237). Složitější konstrukce jsou vyřešeny tak, aby co nejvíce odpovídaly základním pravidlům anotace na tektogramatické rovině. Je-li to vhodné, je doplněno prázdné sloveso jak do pravé, tak do levé části formuláře (srov. například: obr. 7.238, obr. 7.239 a obr. 7.240).

Příklady a vzorové stromy:

Helsinky: polojasno 19 / 14. obr. 7.236

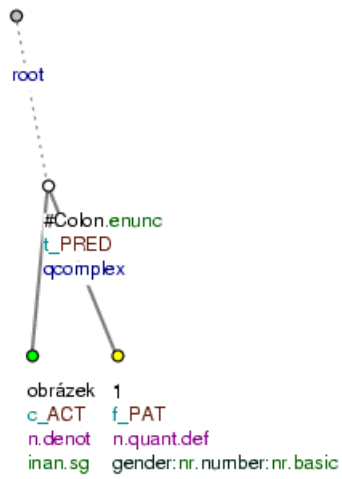
Stravování: Není v ceně. obr. 7.237

Cena za osobu Kč: 3 440. (= cena za osobu v korunách je 3 440) obr. 7.238

Dítě Kč: 1 710. obr. 7.239

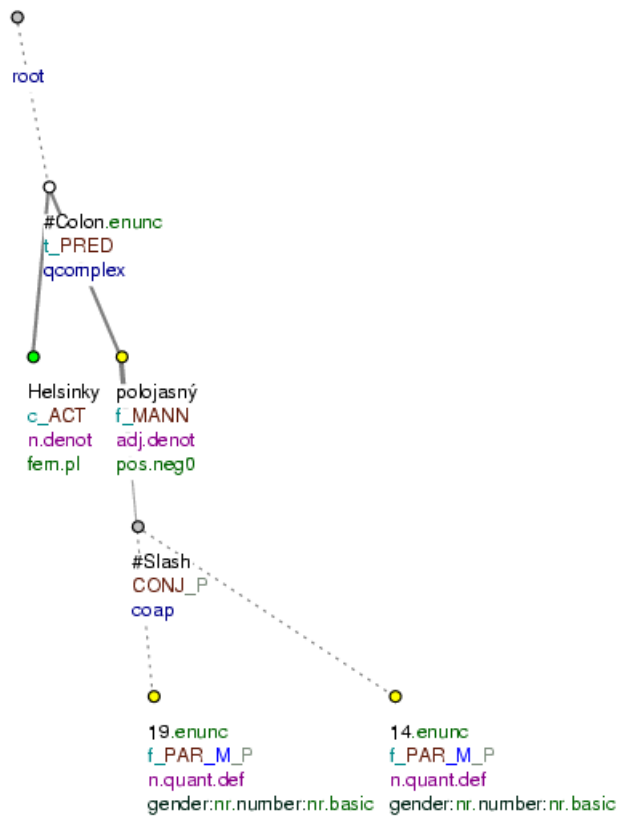
Dítě Kč: 7 700, do 5 let jen letenka za 5 500. obr. 7.240

Obrázek 7.235. Formulář

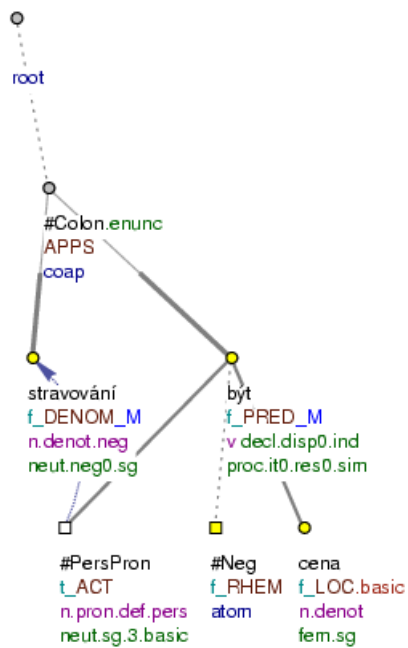
Obrázek: 1.

Obrázek 7.236. Formulář

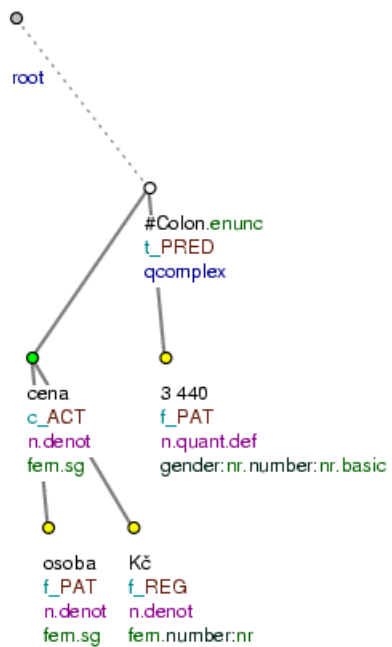
Helsinky: polojasno 19 / 14.

Obrázek 7.237. Formulář

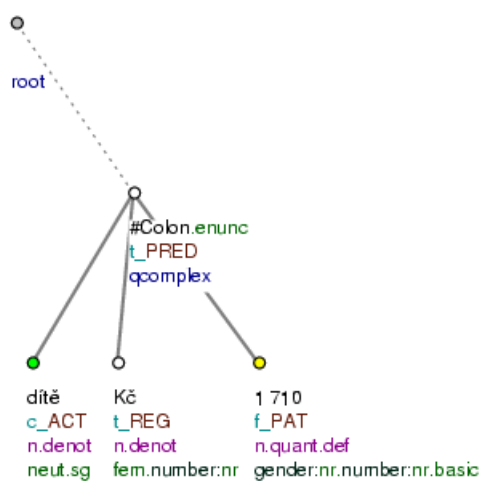
Stravování: Není v ceně.

Obrázek 7.238. Formulář

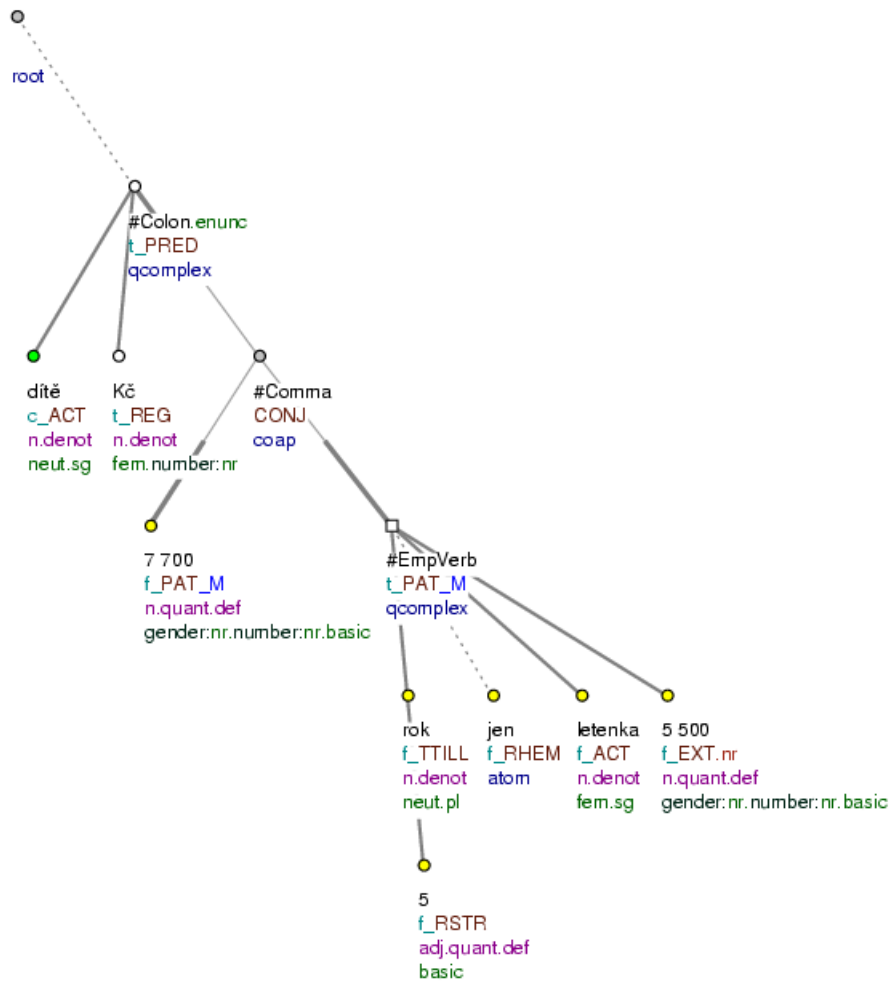
Cena za osobu Kč: 3 440.

Obrázek 7.239. Formulář

Dítě Kč: 1 710.

Obrázek 7.240. Formulář

Dítě Kč: 7 700, do 5 let jen letenka za 5 500.

7.12.7. Seznamy

V této sekci uvádíme pravidla a vzorové stromy pro seznamy typu:

- 1) *Praha*
- 2) *Bratislava*
- 3) *Brno*
- a) *povinnosti*
- b) *práva*

Pro anotaci těchto konstrukcí platí:

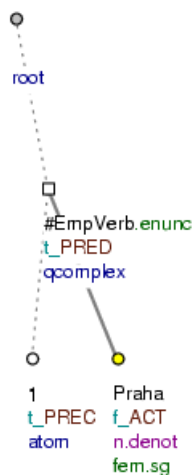
- do tektogramatického stromu je doplněn uzel pro prázdné sloveso (t_lemma=#EmpVerb; functor=PREC).
- uzly reprezentující čísla nebo písmena, která označují jednotlivé položky seznamu, mají funktor PREC a závisí na uzlu pro prázdné sloveso.

- uzel reprezentující položku seznamu (respektive efektivní kořen) má funktor ACT a závisí na uzlu pro prázdné sloveso.

Příklad a vzorový strom:

1) *Praha* obr. 7.241

Obrázek 7.241. Seznam

1) *Praha*

7.12.8. Bibliografické údaje

Samostatné bibliografické údaje zachycujeme podle následujících pravidel:

- **kniha, monografie:**
 - efektivním kořenem konstrukce je nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #Idph a s funktorem DENOM.
 - efektivní kořen názvu díla má funktor ID a závisí na nově vytvořeném uzlu s t-lematem #Idph.
 - uzly (efektivní kořeny) reprezentující položky, které jsou součástí bibliografického údaje (autor, nakladatelství, rok a místo vydání) závisí též na nově vytvořeném uzlu s t-lematem #Idph.
 - uzel pro autora díla má funktor AUTH. Uzly pro ostatní bibliografické údaje jsou zachyceny s funktorem RSTR.

Příklady a vzorové stromy:

Němcová: Babička, Albatros, Praha, 1974. obr. 7.242

J.Keller P.Mareš: Nezaměstnanost jako problém.

- **článek z časopisu nebo sborníku:**
 - efektivním kořenem konstrukce je nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #Idph a s funktorem DENOM.

- efektivní kořen názvu článku má funktor `ID` a závisí na nově vytvořeném uzlu s t-lematem `#Idph`.
- Na nově vytvořeném uzlu s t-lematem `#Idph` a s funktorem `DENOM` visí i všechny další položky, které jsou součástí bibliografického údaje (autor článku a sborník nebo časopis, ze kterého se článek cituje).
- uzel (efektivní kořen) reprezentující autora díla závisí na nově vytvořeném uzlu s t-lematem `#Idph` a má funktor `AUTH`.
- název sborníku nebo časopisu se zachytí opět pomocí nově vytvořeného uzlu s t-lematem `#Idph`, který dostane funktor `LOC` (případné slovo *In* není v tektogramatickém stromě reprezentováno žádným uzlem, je zachyceno podobně jako předložka; viz 7.17 – „**Předložky a podřadící spojky**“).
- efektivní kořen názvu časopisu nebo sborníku má funktor `ID` a závisí na nově vytvořeném uzlu s t-lematem `#Idph` a s funktorem `LOC`.
- uzly (efektivní kořeny) reprezentující položky, které jsou součástí bibliografického údaje sborníku nebo časopisu (editor, nakladatelství, ročník, rok a místo vydání) závisí na uzlu s t-lematem `#Idph` a s funktorem `LOC`.
- uzel pro editora sborníku má funktor `AUTH`. Uzly pro ostatní bibliografické údaje jsou označeny funktorem `RSTR`.

Příklad a vzorový strom:

Svoboda, K.: O přístavku. In: Český jazyk. 6, 1956, 303-310. obr. 7.243

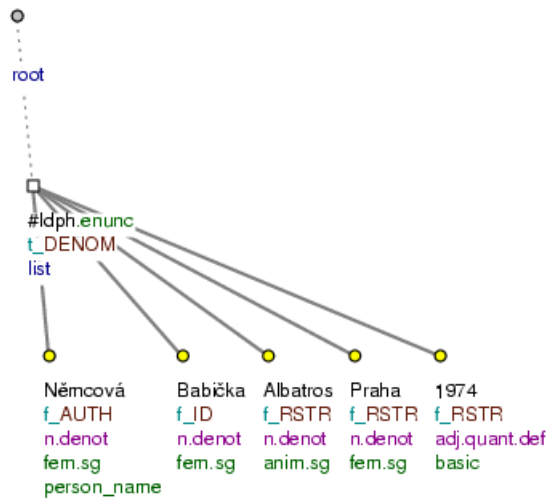
U bibliografických údajů, které jsou začleněny do klauze rozlišujeme, zda mají, nebo nemají morfologii. Uzly pro jednotlivé bibliografické údaje v příslušných pádech (syntakticky začleněné) mají příslušný funktor podle své pozice v tektogramatickém stromě, uzly (efektivní kořeny) pro údaje bez morfologie (hesla v nominativu) zachycujeme jako syntakticky nezačleněnou parentezi (viz 5.7 – „**Parenteze**“).

Příklady a vzorové stromy:

Vydalo nakladatelství Slon, Praha, 1994, 151 stran, náklad neuveden. obr. 7.244

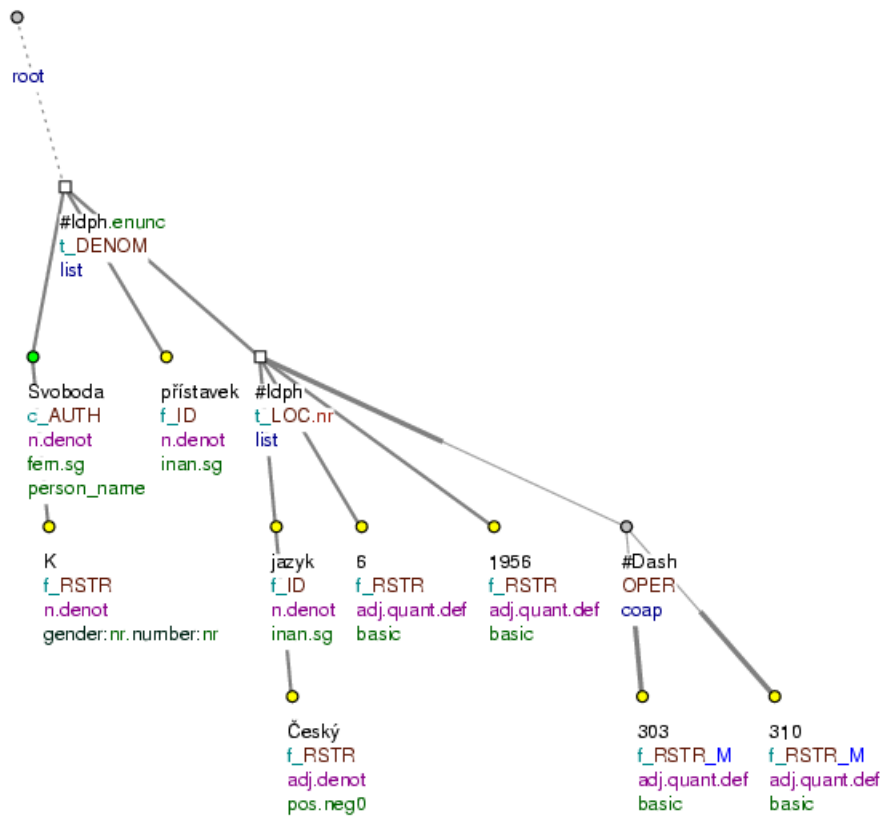
Vydalo nakladatelství Slon, v Praze, 1994, náklad neuveden. obr. 7.245

Obrázek 7.242. Bibliografický údaj

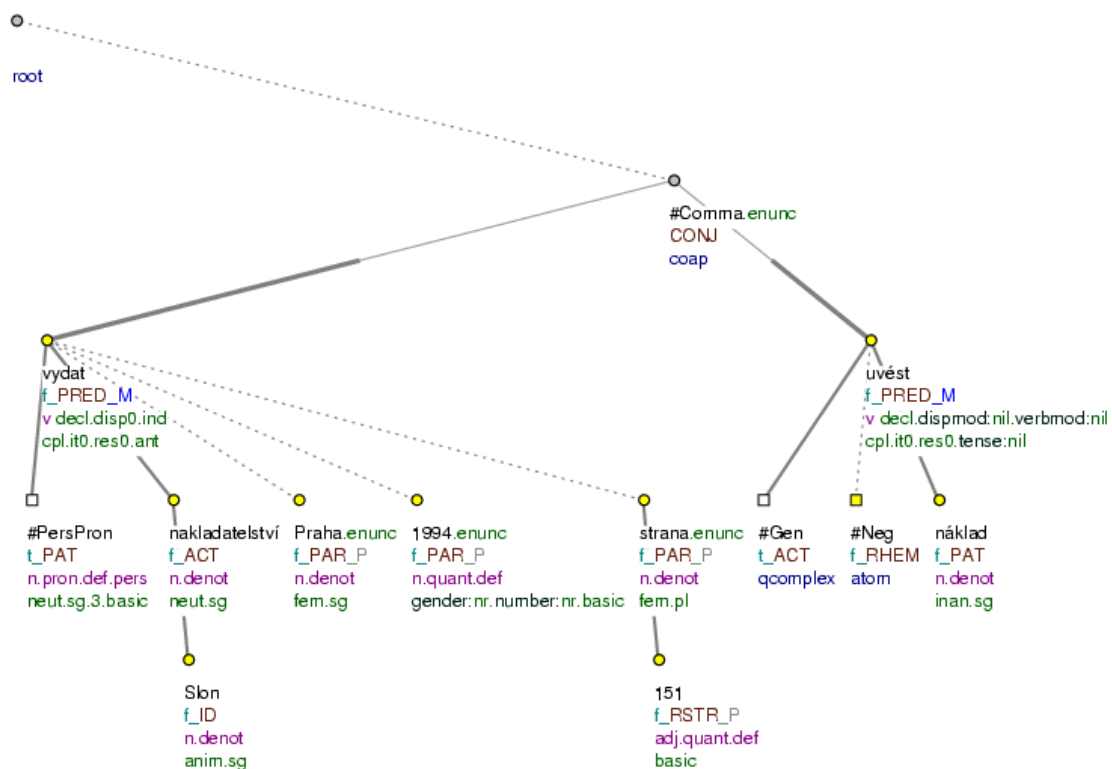
Němcová: Babička, Albatros, Praha, 1974.

Obrázek 7.243. Bibliografický údaj

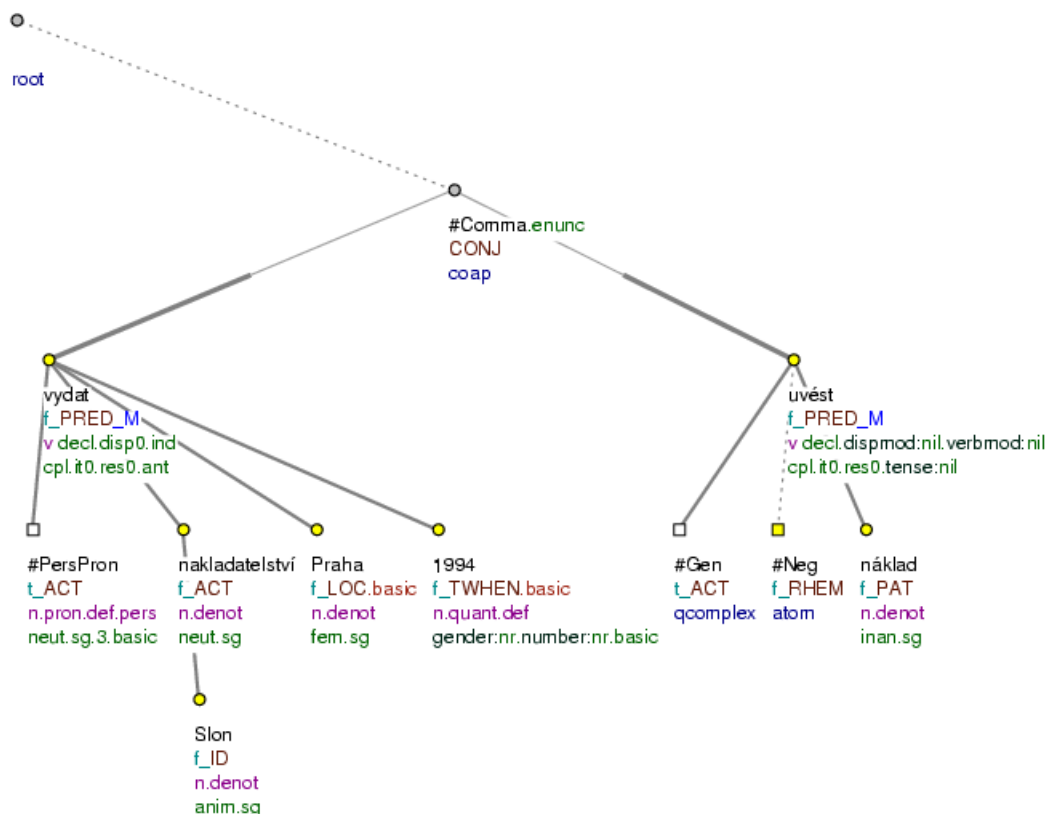
Svoboda, K.: O přístavku. In: Český jazyk. 6, 1956, 303 - 310.

Obrázek 7.244. Bibliografický údaj

Vydalo nakladatelství Slon, Praha, 1994, 151 stran, náklad neuveden.

Obrázek 7.245. Bibliografický údaj

Vydalo nakladatelství Slon, v Praze, 1994, náklad neuveden.

7.12.9. Záhloví, názvy článků a rubrik

Názvy novinových článků (zvláště tvoří-li je slovesná klauze) pro jejich velkou rozmanitost nezachycujeme jako název, jejich anotace se neřídí pravidly pro anotaci názvů (viz 7.8 – „**Identifikační výrazy**“), nýbrž obecnými pravidly pro anotaci slovesných a neslovesných klauzí (viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“).

Příklady a vzorové stromy:

Krátce. obr. 7.246

Z politické scény. obr. 7.247

Trh s nemovitostmi očima realitních kanceláří (5). obr. 7.248

Morová rána: Skuhravý zraněn. obr. 7.249

Štrasburk (od našeho zvláštního zpravodaje). obr. 7.250

LN 3. 8. 1998 obr. 7.251

Profit č. 8 / 1994. obr. 7.252

Jan Rybář, Praha. obr. 7.253

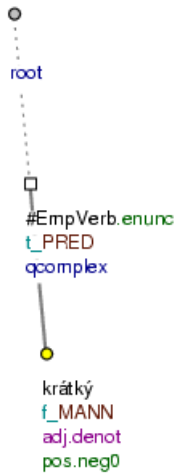
Zkratky autorů článků, které se objevují v závorce na začátku, nebo na konci článku, zachycujeme jako syntakticky nezačleněnou parentezi (viz 5.7 – „**Parenteze**“).

Příklady a vzorové stromy:

Praha (haš). obr. 7.254

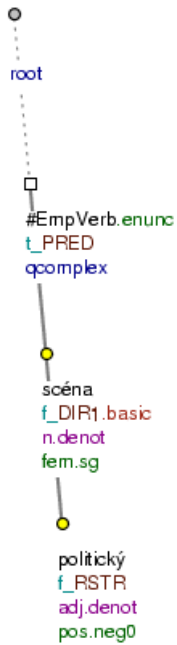
(av, čtk). obr. 7.255

Obrázek 7.246. Záhloví, názvy článků a rubrik

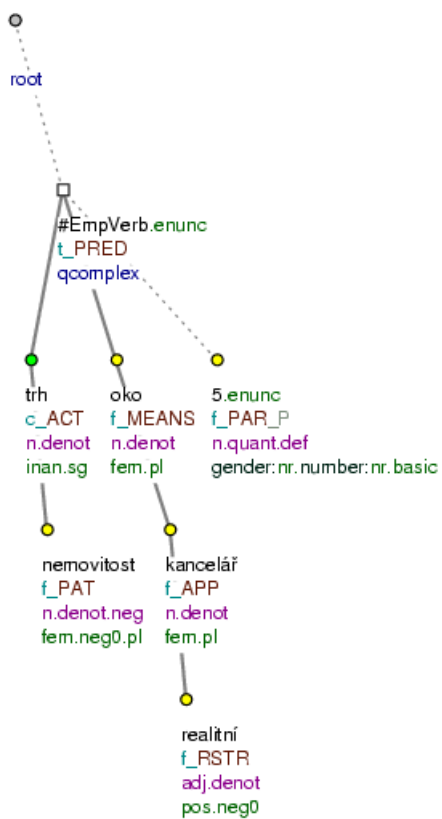
Krátce.

Obrázek 7.247. Záhloví, názvy článků a rubrik

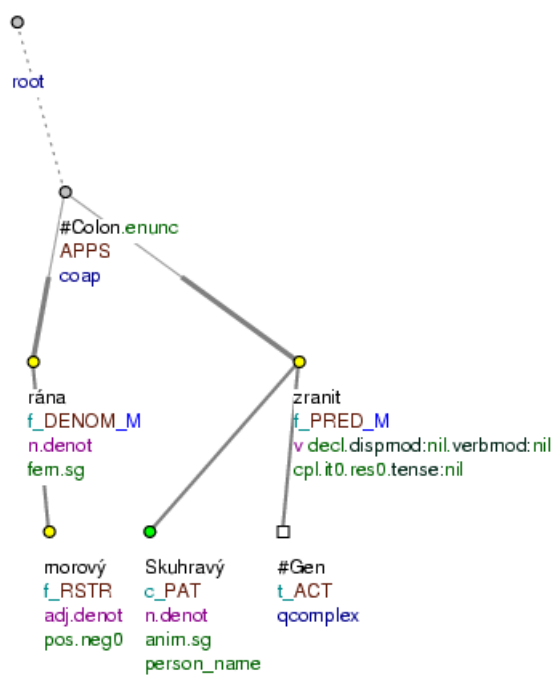
Z politické scény.

Obrázek 7.248. Záhloví, názvy článků a rubrik

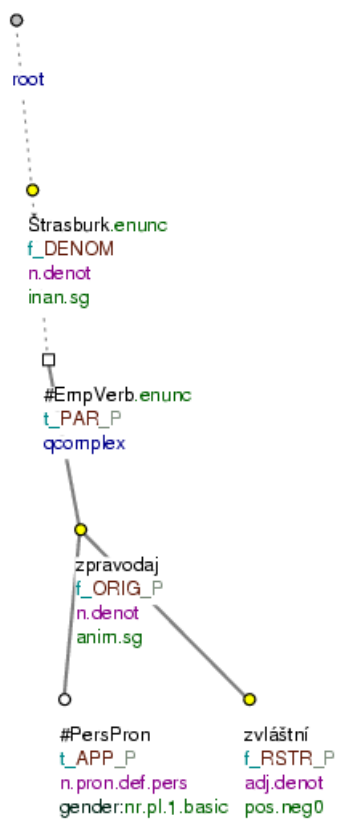
Trh s nemovitostmi očima realitních kancelářů (5).

Obrázek 7.249. Záhloví, názvy článků a rubrik

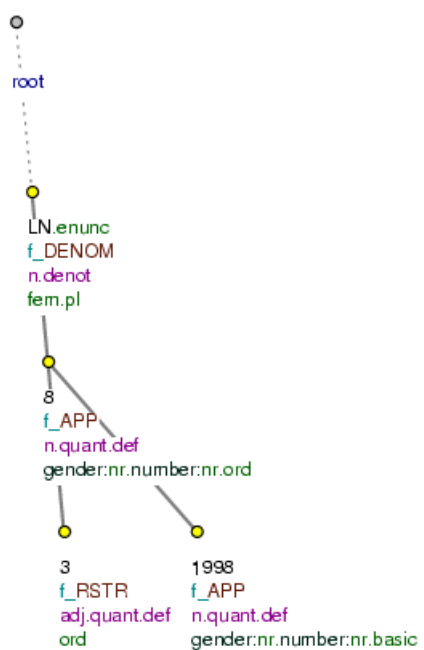
Morová rána: Skuhravý zraněn.

Obrázek 7.250. Záhloví, názvy článků a rubrik

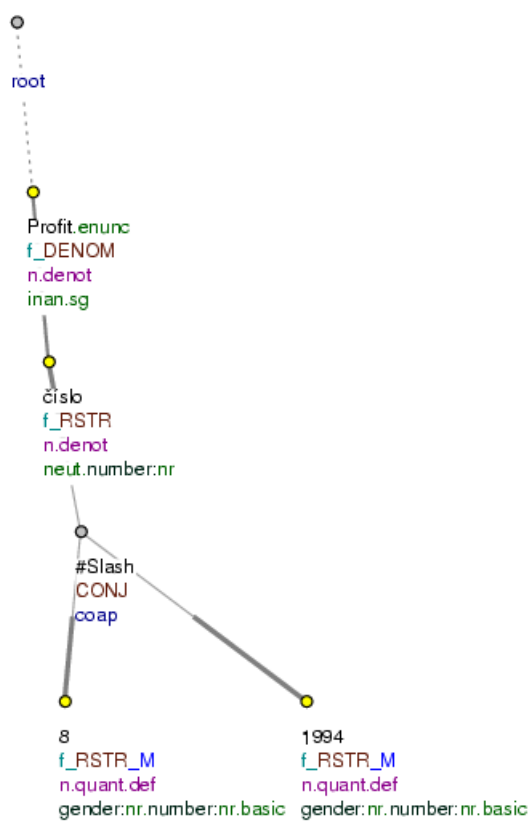
Štrasburk (od našeho zvláštního zpravodaje).

Obrázek 7.251. Záhloví, názvy článků a rubrik

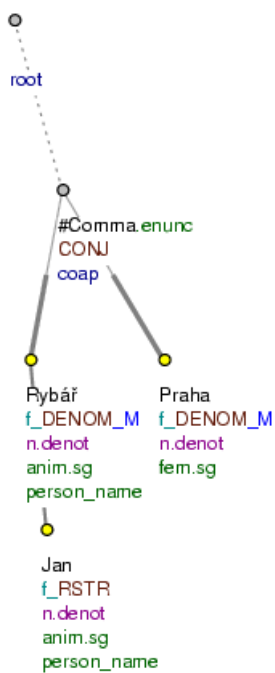
LN 3. 8. 1998

Obrázek 7.252. Záhloví, názvy článků a rubrik

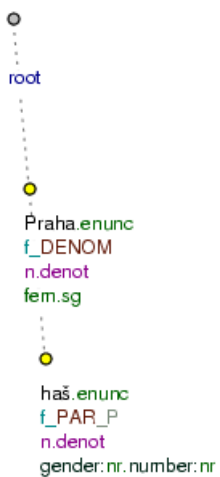
Profit č. 8 / 1994.

Obrázek 7.253. Záhloví, názvy článků a rubrik

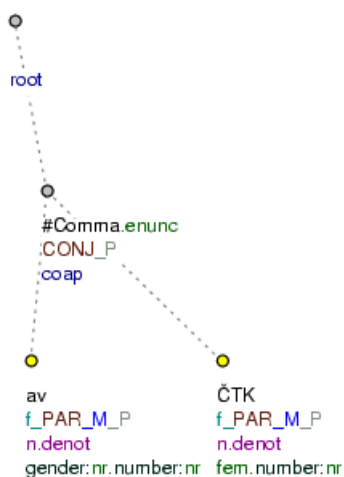
Jan Rybář, Praha.

Obrázek 7.254. Záhloví, názvy článků a rubrik

Praha (haš).

Obrázek 7.255. Záhloví, názvy článků a rubrik

(av, čtk).

7.12.10. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech

Anotace ustálených obrátů a jiných složitých, syntakticky neobvyklých konstrukcí v žurnalistických textech se řídí obecnými pravidly pro anotaci slovesných a neslovesných klauzí (viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“).

Příklady a vzorové stromy:

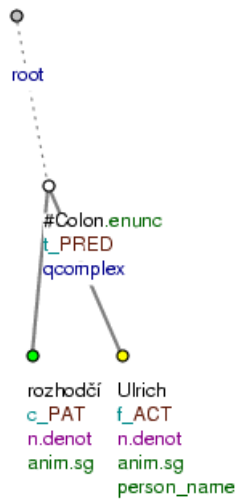
Rozhodčí: Ulrich. obr. 7.256

Foto: Robert Zlatohlávek - LN. obr. 7.257

Foto Robert Zlatohlávek - LN. obr. 7.258

ČB, kap. Do civilu!, hl. 10, odst. 18. obr. 7.259

Obrázek 7.256. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech

Rozhodčí: Ulrich.

Obrázek 7.257. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech

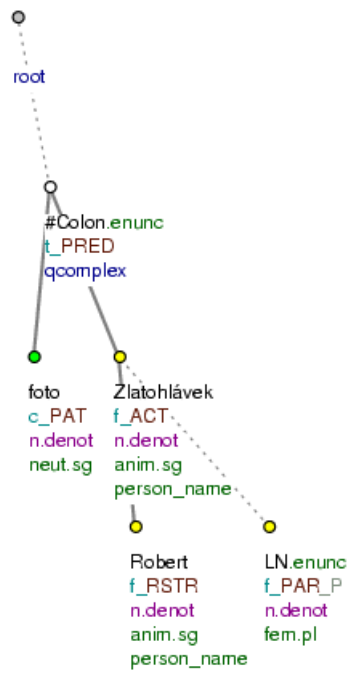

Foto: Robert Zlatohlávek - LN.

Obrázek 7.258. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech

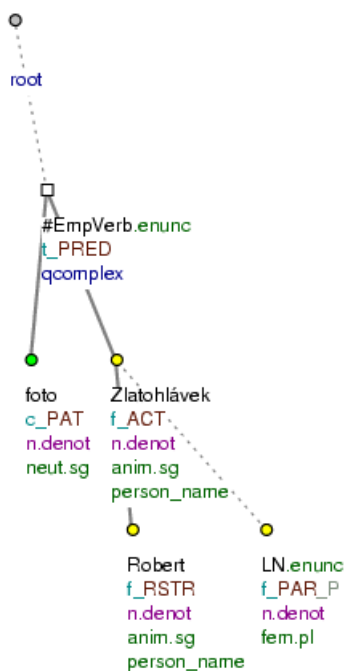
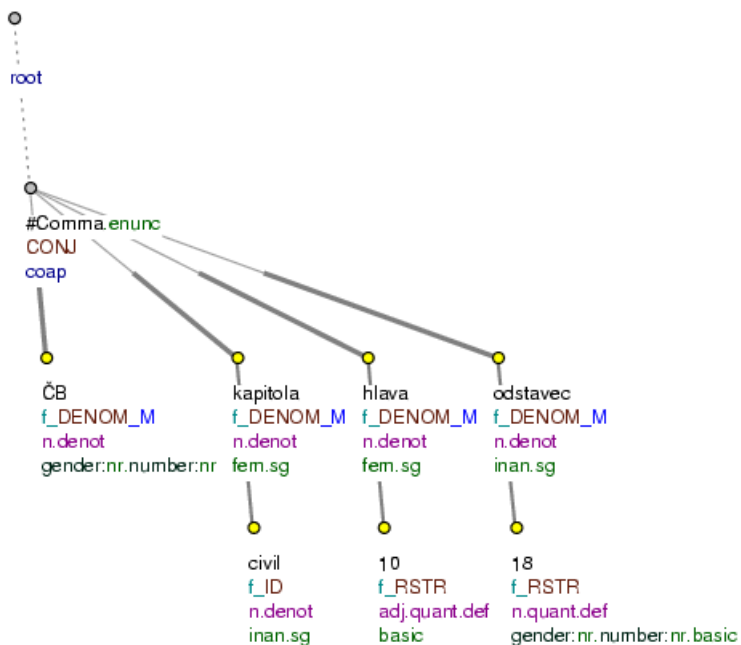

Foto Robert Zlatohlávek - LN.

Obrázek 7.259. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech

ČB, kap. Do civilu!, hl. 10, odst. 18.

7.12.11. Sportovní komentáře

Anotace ustálených obrátů a jiných složitých, syntakticky neobvyklých konstrukcí ve sportovních komentářích se řídí obecnými pravidly pro anotaci slovesných a neslovesných klauzí (viz 5.4 – „Slovesné a neslovesné klauze“).

7.12.11.1. Tabulky sportovních výsledků

Při anotaci tabulek sportovních výsledků se řídíme pravidly pro anotaci tabulek uvedenými zde v 7.12.4 – „Tabulky“. U sportovních tabulek častěji využíváme varianty s doplněným uzlem pro prázdné sloveso (srov. například: obr. 7.260 až obr. 7.263). V případech, kde by doplnění slovesa bylo příliš násilné, rozebíráme konstrukci jako apozici nebo koordinaci nominativních klauzí podle toho, který z těchto dvou významových vztahů konstrukci více odpovídá (srov. například: obr. 7.264).

Pozor! Uzel pro pomlčku vyjadřující vztah mezi dvěma proti sobě stojícími celky má funktor CONTRA (srov. například: obr. 7.260 a obr. 7.261). Uzel pro pomlčku mezi členy jednoho celku, či spojení dvou a více společně zápasících celků má funktor CONJ (srov. například: obr. 7.262).

Příklady a vzorové stromy:

Benešov – Ostrava 1:2. obr. 7.260

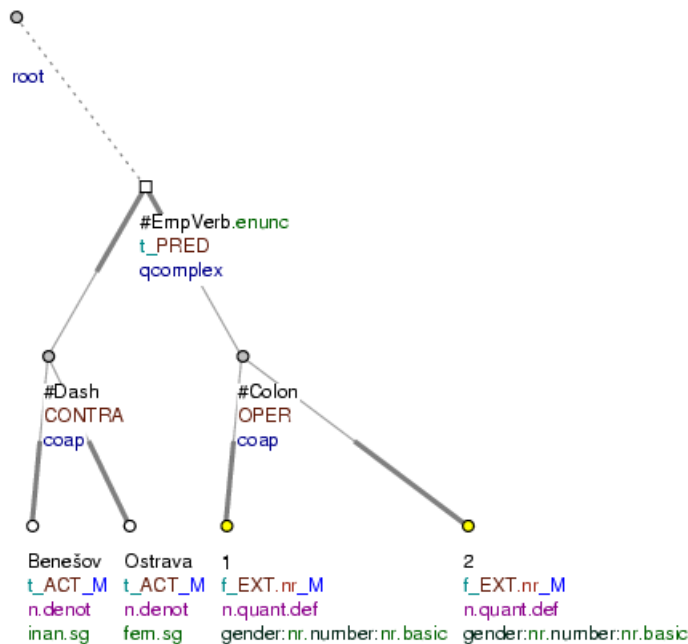
Čátař – Fiala 7:6, 1:6, 6:4. obr. 7.261

1.Buchta–Soukup (Favorit Brno) 132, 2.Kolman–Tenor 121. obr. 7.262

Výsledky: 1. Nováček, 2.Vajda. obr. 7.263

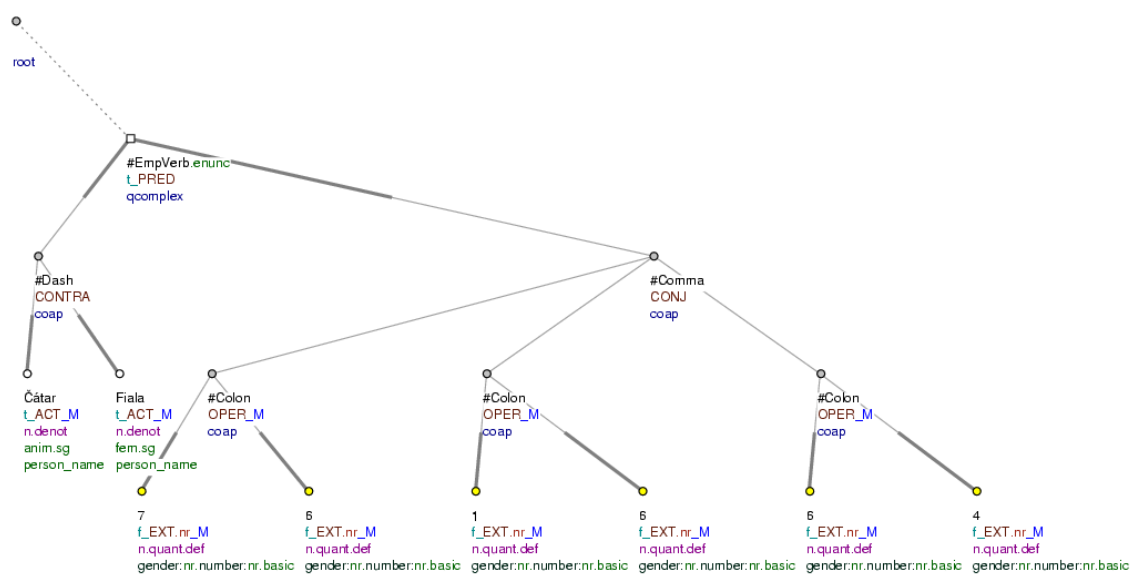
Atletika, ženy: McGollová, družstva: Japonsko. (Tabulka uvádí vítěze v různých disciplínách. Není-li uvedeno pořadí, řešíme jako koordinaci a apozici nominativních klauzí) obr. 7.264

Obrázek 7.260. Tabulky sportovních výsledků

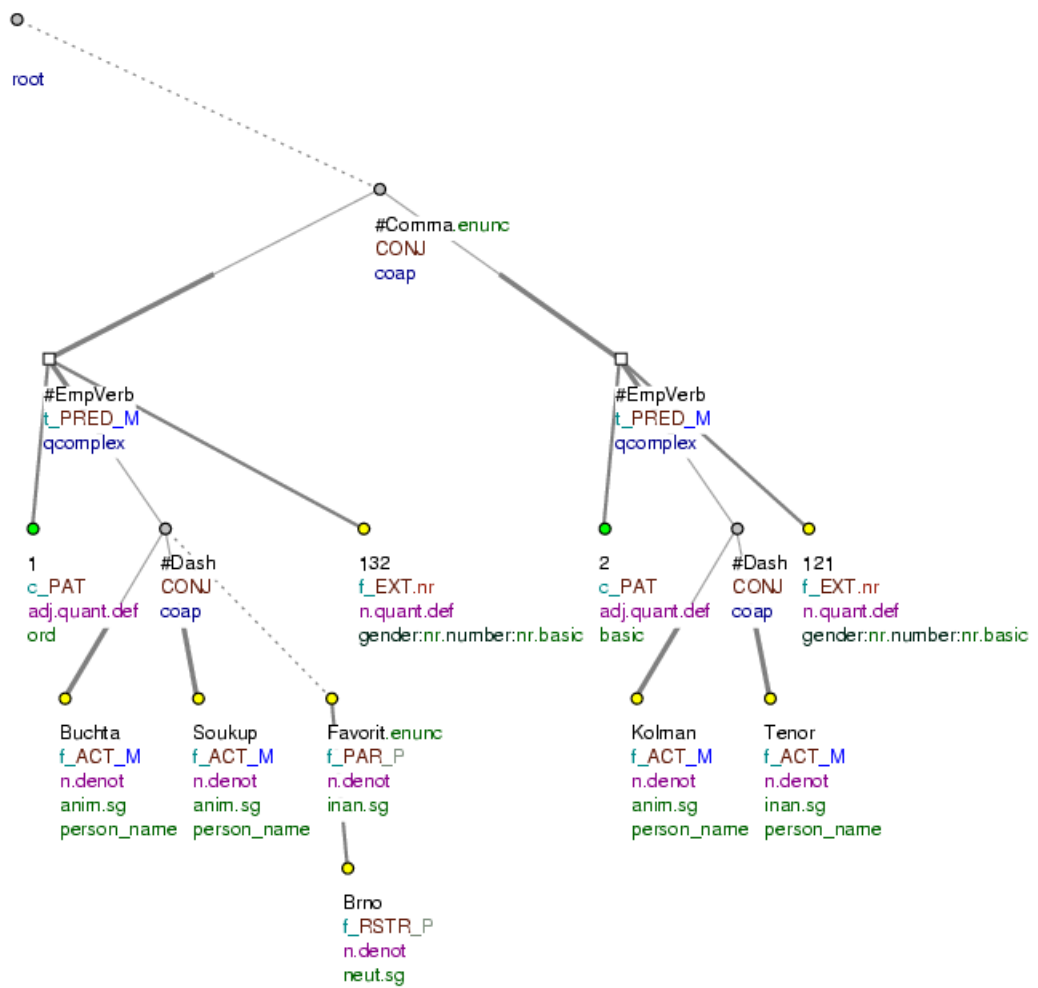
Benešov – Ostrava 1 : 2.

Obrázek 7.261. Tabulky sportovních výsledků

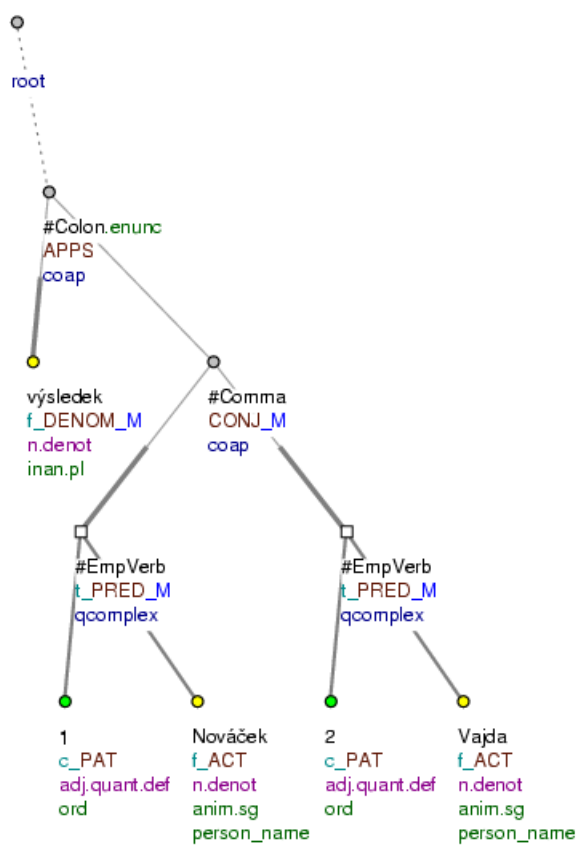
Čátař – Fiala 7 : 6, 1 : 6, 6 : 4.

Obrázek 7.262. Tabulky sportovních výsledků

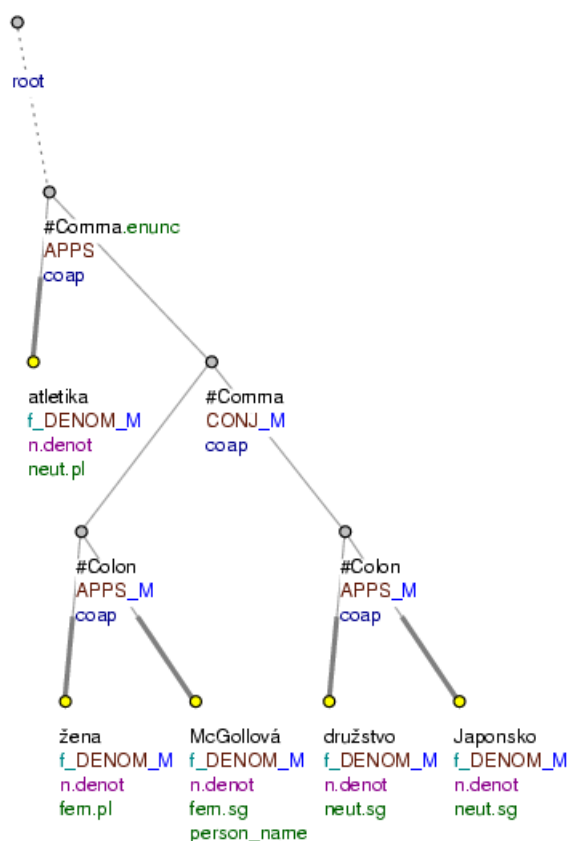
1. Buchta – Soukup (Favorit Brno) 132, 2. Kolman – Tenor 121.

Obrázek 7.263. Tabulky sportovních výsledků

Výsledky: 1. Nováček, 2. Vajda.

Obrázek 7.264. Tabulky sportovních výsledků

Atletika, ženy: McGollová, družstva: Japonsko.

7.12.11.2. Jiné složité konstrukce

V ostatních složitých konstrukcích je opět nejprve posouzena možnost/nemožnost doplnění prázdného slovesa. Není-li interpretace konstrukce jako slovesné klauze možná, jsou vztahy mezi jednotlivými výrazy konstrukce zachyceny jako koordinace či apozice nominativních klauzí.

Příklady a vzorové stromy:

28. kolo (16. 4): Ostrava – Olomouc místo v 16 až v 17 hodin. obr. 7.265

Anglická liga – 41. kolo: Ipswich – Manchester. obr. 7.266

Branky: 5. a 41. (= Branky padly v 5. a 41. minutě) obr. 7.267

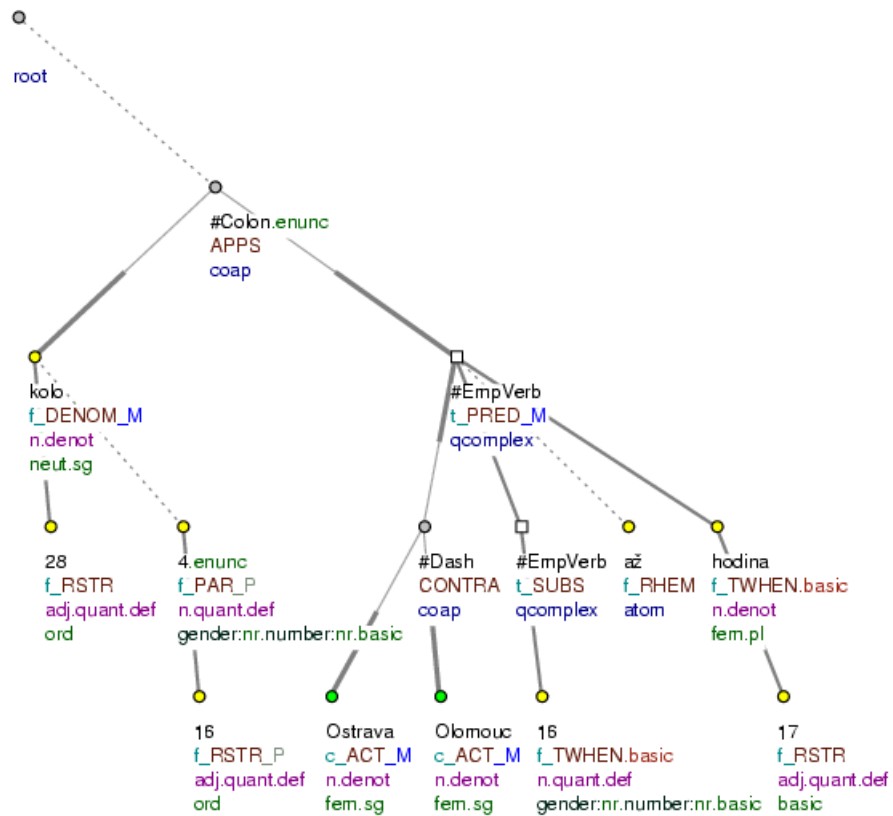
Nečas, 25. (= Nečas dal branku v 25.minutě) obr. 7.268

ŽK: Valnota. (= Žlutou kartu dostal Valenta) obr. 7.269

Slávia: Jánoš, Pěnička a Knoflíček. obr. 7.270

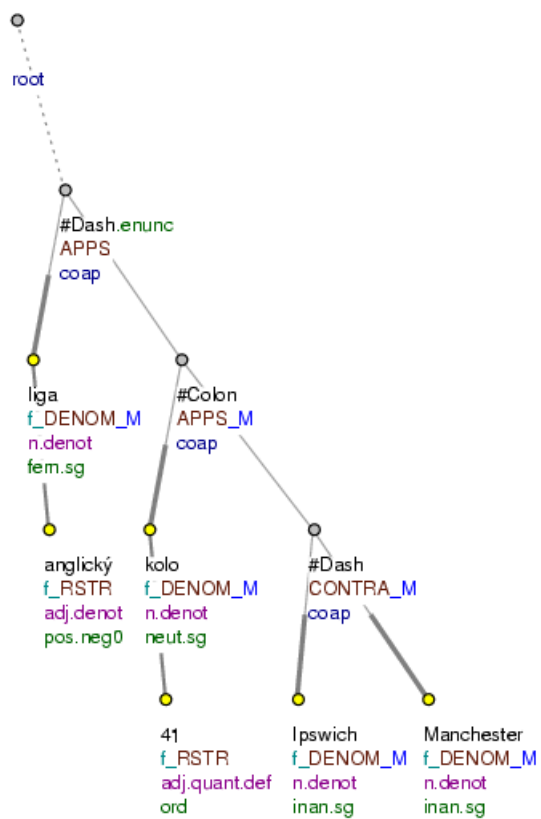
ME v závodech do vrchu – skupina N:1. obr. 7.271

Obrázek 7.265. Sportovní komentáře

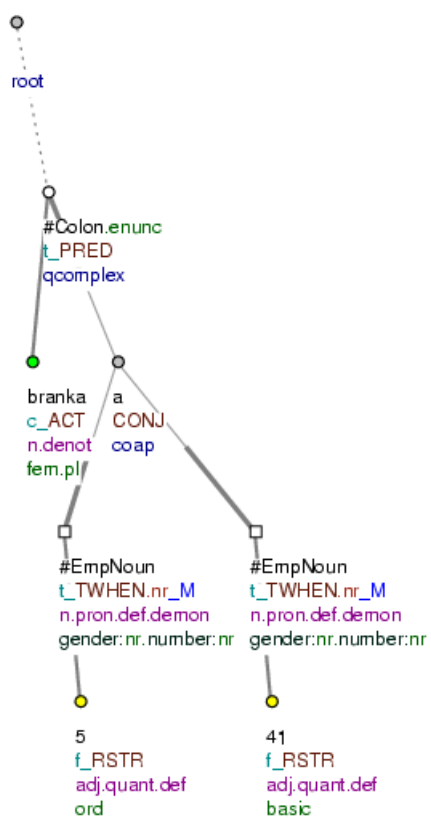
28. kolo (16. 4): Ostrava – Olomouc místo v 16 až v 17 hodin.

Obrázek 7.266. Sportovní komentáře

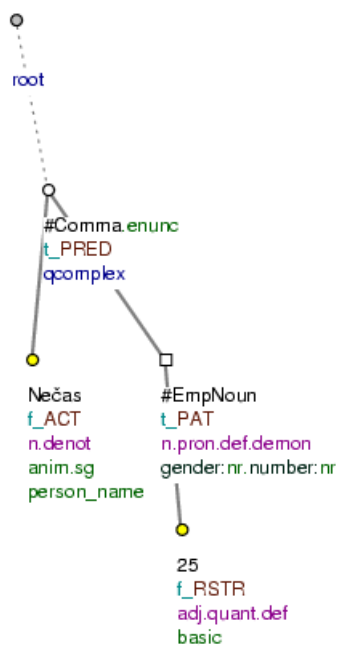
Anglická liga – 41. kolo: Ipswich – Manchester.

Obrázek 7.267. Sportovní komentáře

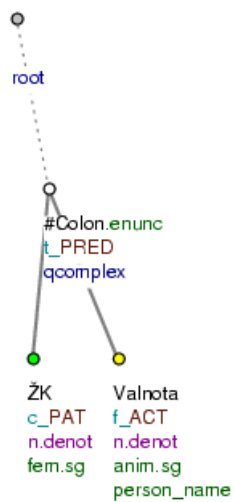
Branky: 5. a 41.

Obrázek 7.268. Sportovní komentáře

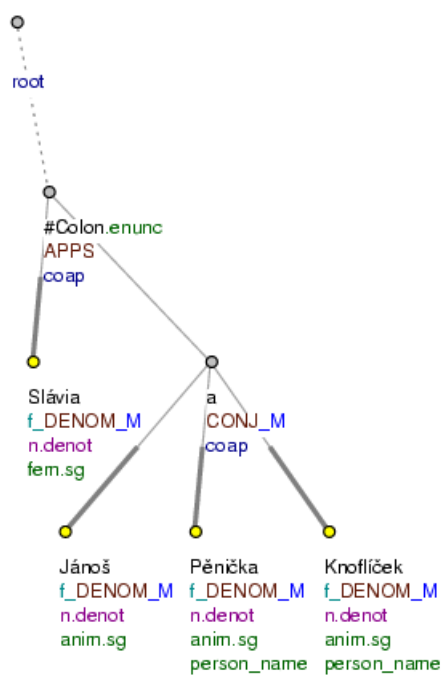
Nečas, 25.

Obrázek 7.269. Sportovní komentáře

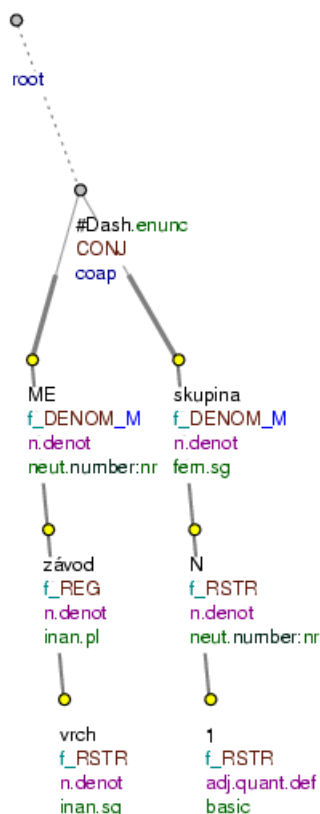
ŽK: Valnota.

Obrázek 7.270. Jiné složité konstrukce

Slávia: Jánoš, Pěnička a Knoflíček.

Obrázek 7.271. Sportovní komentáře

ME v závodech do vrchu – skupina N : 1.

7.13. Negační a afirmační výrazy

V této sekci popisujeme pravidla anotace výrazů pro syntaktickou negaci a afirmaci (viz 5.13 – „**Modalita a negace**“), které jsou v tektogramatických stromech reprezentovány samostatnými uzly. Jsou to:

- částice *ano*, *ne*, *nikoli*, *nikoliv* (případně další jako: *jistě*, *určitě*),
- předpona *ne-* u záporné podoby slovesa (reprezentovaná samostatným uzlem se zástupným t-lematem #Neg).

Tyto výrazy mohou plnit následující funkce:

- rematizační funkci (viz 7.13.1 – „Negační a afirmační výrazy jako rematizátory“),
- funkci (nezávislé) neslovesné klauze (viz 7.13.2 – „Negační a afirmační výrazy jako neslovesné klauze“),
- funkci výrazu modifikujícího souřadící spojovací výraz (viz 7.13.3 – „Negační výrazy jako výrazy modifikující význam souřadícího spojovacího výrazu“),
- funkci (volného nebo i valenčního) doplnění slovesa, pokud jsou užitá metajazykově (viz 7.13.4 – „Metajazykově užitá negační a afirmační výrazy“).

7.13.1. Negační a afirmační výrazy jako rematizátory

Negační a afirmační výrazy interpretujeme jako rematizátory ve dvou případech:

- negační výrazy popírají platnost obsahu celé výpovědi, nebo jen její části.

Negační výrazy, které popírají platnost obsahu výpovědi (celé, nebo jen její části), jsou zachyceny jako rematizátory, neboť v dosahu negačního výrazu není vždy celá klauze včetně řídicího predikátu, ale negován (rematizován) může být i menší úsek věty.

Pozor! Jako rematizátor chápeme v těchto případech i morfém syntaktické negace (reprezentovaný uzlem se zástupným t-lematem #Neg). Jde o poněkud specifický rematizátor, protože v povrchové podobě není realizován samostatným lexémem, ale morfémem připojeným ke slovesu, a proto se nemůže volně pohybovat po větě. Nicméně ani v dosahu negačního morfému není vždy celá klauze. Dosah rematizátoru je tu třeba určit na základě kontextu.

Uzel reprezentující negační částici (*ne, nikoli/v*) nebo morfém (*ne-*) (`functor=RHEM`) se v tektogramatickém stromě umísťuje podle základních pravidel o umístění rematizátoru (viz 9.6.2 – „Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě“).

Srovnej:

- Petr neparkoval na parkovišti. (*Jel po silnici.*)

V dosahu negace je celý úsek *parkoval na parkovišti* včetně řídicího predikátu. Uzel reprezentující negaci slovesa (`t_lemma=#Neg`) bude zachycen jako rematizátor, jako nejpravější levý přímý potomek uzlu reprezentujícího řídicí predikát *parkovat*. Srov. obr. 7.272.

- Petr neparkoval na parkovišti. (*Parkoval v garáži.*)

V dosahu negace je jen doplnění místa *na parkovišti*. Uzel reprezentující negaci slovesa (`t_lemma=#Neg`) bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má negační rematizátor ve svém dosahu, tj. jako levá sestra uzlu pro předložkovou skupinu *na parkovišti*.

- Petr parkoval ne na parkovišti. (*Parkoval v garáži.*)

V dosahu negace je jen doplnění místa *na parkovišti*. Uzel reprezentující negační výraz (`t_lemma=ne`) bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má negační rematizátor ve svém dosahu, tj. jako levá sestra uzlu pro předložkovou skupinu *na parkovišti*.

- Karel nepsal milostné dopisy Kláře. (*Místo toho šel ven.*)

V dosahu syntaktické negace je celý úsek *psal milostné dopisy Kláře* včetně řídicího predikátu. Uzel reprezentující negaci slovesa (`t_lemma=#Neg`) bude zachycen jako nejpravější levý přímý potomek uzlu reprezentujícího řídicí predikát *psát*. Srov. obr. 7.273.

- Karel nepsal milostné dopisy Kláře. (*Psal je Aleně.*)

V dosahu syntaktické negace je pouze adresát *Kláře* (v dosahu není řídicí predikát). Uzel reprezentující negaci slovesa (`t_lemma=#Neg`) bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má negační rematizátor ve svém dosahu, tj. jako levá sestra uzlu pro substantivum *Klára*. Srov. obr. 7.274.

- Karel nepsal milostné dopisy Kláře. (*Psal referát do školy.*)

V dosahu syntaktické negace je celý úsek *milostné dopisy Kláře* (v dosahu není řídicí predikát). Uzel reprezentující negaci slovesa (`t_lemma=#Neg`) bude zachycen jako nejbližší levá sestra

prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má negační rematizátor ve svém dosahu, tj. jako levá sestra uzlu pro substantivum *dopisy*. Srov. obr. 7.275.

- *Karel nepsal milostné dopisy Kláře. (Jenom obchodní.)*

V dosahu syntaktické negace je pouze atribut *milostné* (v dosahu není řídicí predikát). Uzel reprezentující negaci slovesa ($t_lemma=\#Neg$) bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má negační rematizátor ve svém dosahu, tj. jako levá sestra uzlu pro adjektivum *milostné*. Srov. obr. 7.276.

!!! Nejasné je zatím umístění negačního rematizátoru v konstrukcích s neurčitými slovesnými tvary typu *Rozhodl jsem se ten plot nepostavit*.

- negační nebo afirmační výrazy (jen částice *ne, nikoli/v* nebo *ano*) zastupují v povrchové podobě věty elidované sloveso a vyjadřují jeho kladný nebo záporný význam.

Zastupuje-li negační nebo afirmační výraz elidované sloveso v kladném nebo v záporném významu, pak chápeme tento výraz jako rematizátor, který je nejdynamičtějším výrazem v dané verbální skupině; je-li řídicí sloveso verbální skupiny zároveň řídicím slovesem věty (je reprezentováno jako efektivní kořen tektogramatického stromu), pak je negační nebo afirmační výraz vlastním ohniskem věty.

Při doplňování nového uzlu pro elidované sloveso postupujeme v zásadě podle pravidel v 5.12.1.1 – „Elipsa řídicího slovesa“; při elipse, která přesahuje rámec jedné věty, dáváme před kopírováním uzlu (aktuální elipsa) přednost doplnění uzlu se zástupným t-lematem $\#EmpVerb$, které tu zastupuje obecný význam „platnosti / neplatnosti děje“ (gramatická elipsa).

Uzel reprezentující částici *ne, nikoli/v* nebo *ano* ($functor=RHEM$) má v atributu tfa vyplněnou hodnotu f a je nejpravějším přímým potomkem doplněného uzlu pro sloveso.

Srovnej:

- *Petr přišel, ale Karel ne.*

= Petr přišel, ale Karel nepřišel.

Uzel reprezentující negační výraz *ne* bude zachycen jako rematizátor ve vlastním ohnisku, tj. jako uzel ležící na nejpravější cestě v tektogramatickém stromě. Srov. obr. 7.277.

- *Petr nepřišel, ale Karel ano.*

= Petr nepřišel, ale Karel přišel.

Uzel reprezentující afirmační výraz *ano* bude zachycen jako rematizátor ve vlastním ohnisku, tj. jako uzel ležící na nejpravější cestě v tektogramatickém stromě. Srov. obr. 7.278.

- *(Napsal to Jirka?) Pokud ano, pošli mi to.*

= Pokud platí ano/ pokud se tak stalo, pošli mi to.

Uzel reprezentující afirmační výraz *ano* bude zachycen jako rematizátor, který bude pravým (nejpravějším) přímým potomkem doplněného uzlu pro sloveso. Srov. obr. 7.279.

Další příklady:

Jirka mi napsal, ale Honza {psát} ne.RHEM

Hanka nepřišla pozdě, ale Jitka {přijít} ano.RHEM

(Přijdeš zítra na přednášku?) Určitě ano.RHEM {#EmpVerb}

Pozor! Rozlišujeme členskou a větnou souřadnost podle slovosledného postavení negační nebo afirmační částice (viz 5.6.1.2 – „Souřadnost členská, větná a smíšená“):

- *Nekoupil chleba, ale máslo* {koupit} ano.RHEM

Větná souřadnost.

- *Koupil chleba, ale máslo* {koupit} ne.RHEM

Větná souřadnost.

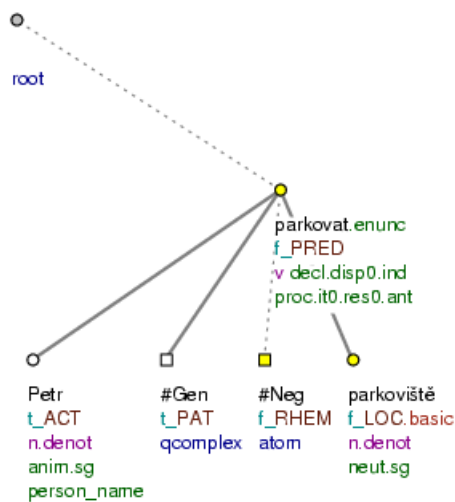
- *Koupil chleba, ale ne.CM máslo*.

Členská souřadnost. Stojí-li negační částice za spojovacím výrazem mezi souřadně spojenými doplněními, zachycujeme souřadnost jako souřadnost členskou a negační výraz jako výraz modifikující souřadné spojení. K tomu viz 7.13.3 – „Negační výrazy jako výrazy modifikující význam souřadícího spojovacího výrazu“.

K hranici mezi rematizátorem a výrazem modifikujícím souřadící spojovací výraz u negačních výrazů viz 7.13.3 – „Negační výrazy jako výrazy modifikující význam souřadícího spojovacího výrazu“.

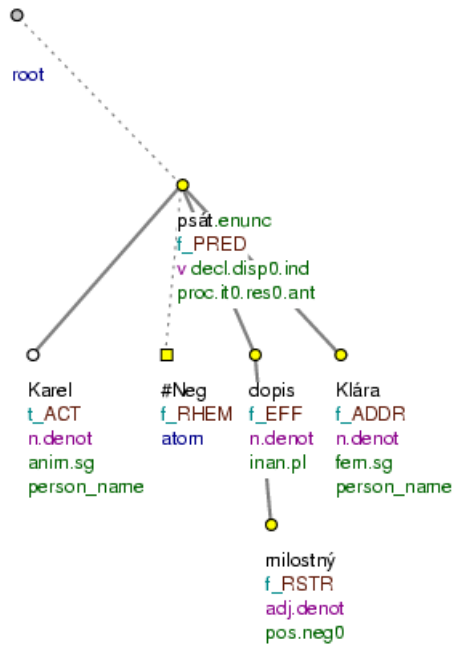
Další pravidla (pokud jde o hodnoty atributu $t \neq a$ a postavení rematizátorů v tektogramatickém stromě) viz 9.6 – „Rematizátory“.

Obrázek 7.272. Negační morfém jako rematizátor

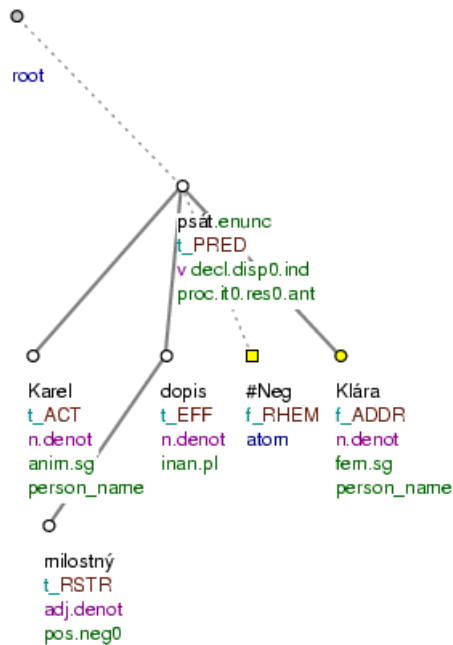
Petr neparkoval na parkovišti. (Jel po silnici.)

Obrázek 7.273. Negační morfém jako rematizátor

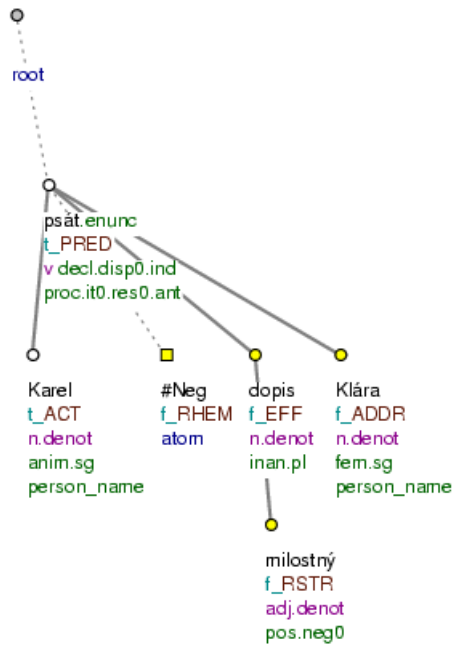
Karel nepsal milostné dopisy Kláře. (Místo toho šel ven.)

Obrázek 7.274. Negační morfém jako rematizátor

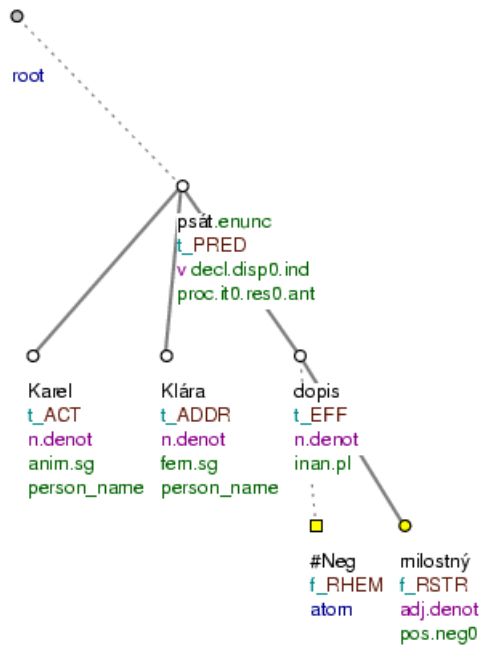
Karel nepsal milostné dopisy Kláře. (Psal je Aleně.)

Obrázek 7.275. Negační morfém jako rematizátor

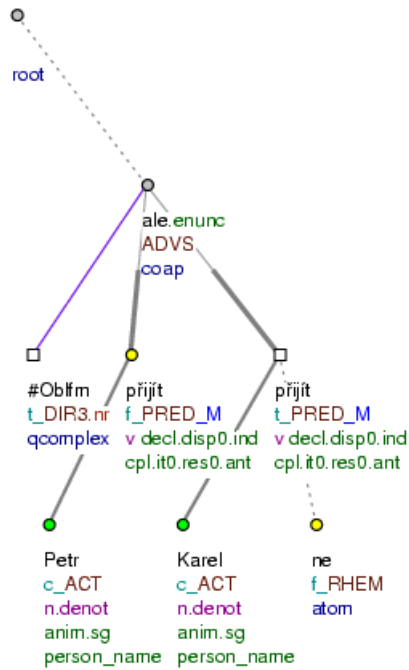
Karel nepsal milostné dopisy Kláře. (Psal referát do školy.)

Obrázek 7.276. Negační morfém jako rematizátor

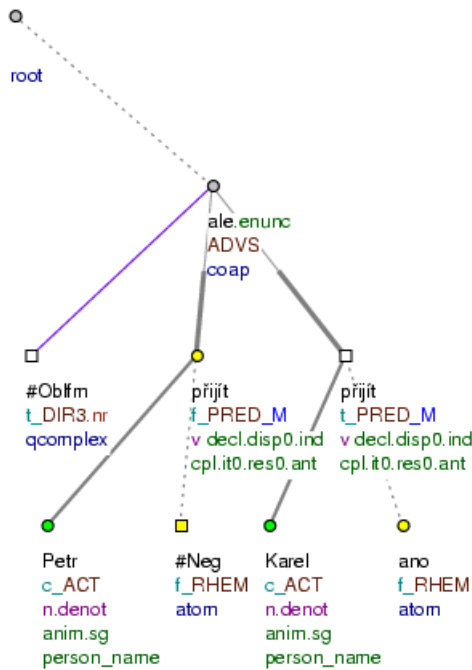
Karel nepsal milostné dopisy Kláře. (Jenom obchodní.)

Obrázek 7.277. Negační částice jako rematizátor

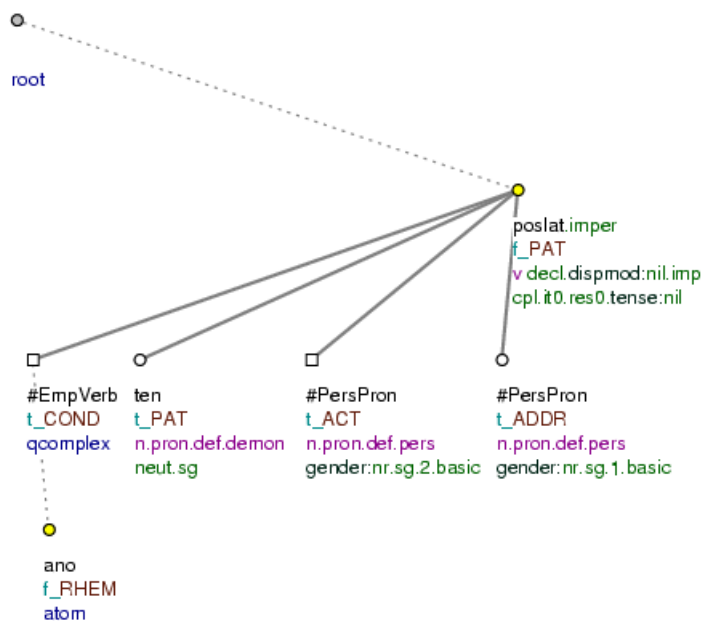
Petr přišel, ale Karel ne.

Obrázek 7.278. Afirmiční částice jako rematizátor

Petr nepřišel, ale Karel ano.

Obrázek 7.279. Afirmační částice jako rematizátor

(Napsal to Jirka?) Pokud ano, pošli mi to.

7.13.2. Negační a afirmační výrazy jako neslovesné klauze

Negační a afirmační částice (*ano*, *ne*, *nikoli*/v) mohou mít i samostatnou výpovědní funkci, mohou vytvářet neslovesné klauze, a to dvojnásobem:

- vyjadřují samostatně kladný, nebo záporný význam.

Samostatně stojící negační nebo afirmační částice je zachycena jako neslovesná citoslovečná klauze - efektivní kořen klauze (uzel reprezentující částici) má funktor PARTL.

Příklady:

(Přijdete?) Ano.PARTL obr. 7.280

(Přijdete?) Nikoliv.PARTL

Srovnej obr. 7.280.

- zdůrazňují kladný, nebo záporný význam vyjádřeného slovesa, celé následující slovesné klauze (slovesná klauze je syntakticky (i sémanticky) úplná i bez této částice).

Pokud negační nebo afirmační částice nevstupuje do syntaktických vztahů a vytváří samostatnou neslovesnou klauzi, pak je tato částice zachycena jako uzel s funktorem PARTL, který je přímým potomkem kořene slovesné klauze (v souladu s pravidly v 5.4 – „Slovesné a neslovesné klauze“).

Příklady:

(Přijdete?) Ano.PARTL, *přijdeme*. obr. 7.281

(Přijdete?) Ne.PARTL, *nepřijdeme*.

Ano.PARTL , to uděláme.

Ne.PARTL , to je naprostý nesmysl.

(Přijdeš?) *Nikoliv*.PARTL , tam mě nikdo nedostane.

Srovnej obr. 7.281.

Pozor! Jako uzel s funktorem PARTL, který je přímým potomkem kořene slovesné klauze, jsou zachycovány i případy, kdy negační nebo afirmační částice představuje přímou řeč. K tomu viz více 7.3 – „**Přímá řeč**“.

Příklady:

Odpověď: "*Nikoliv*.PARTL ." {#EmpVerb.EFF} obr. 7.282

Řekl: *ano*.PARTL {#EmpVerb.EFF}

Srovnej obr. 7.282.

K hranici mezi metajazykově užitými výrazy a přímou řečí viz 7.3.3 – „Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím“.

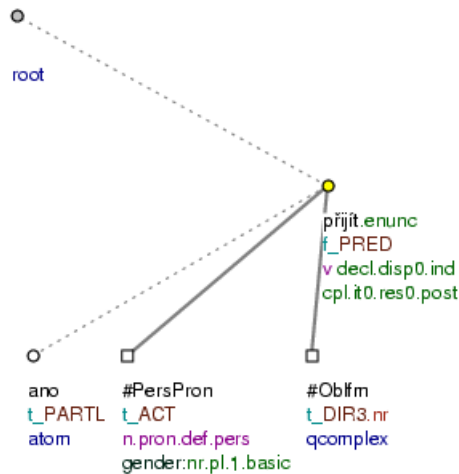
Pravidla anotace slovesných a neslovesných klauzí viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“.

Obrázek 7.280. Afirmační částice jako neslovesná klauze

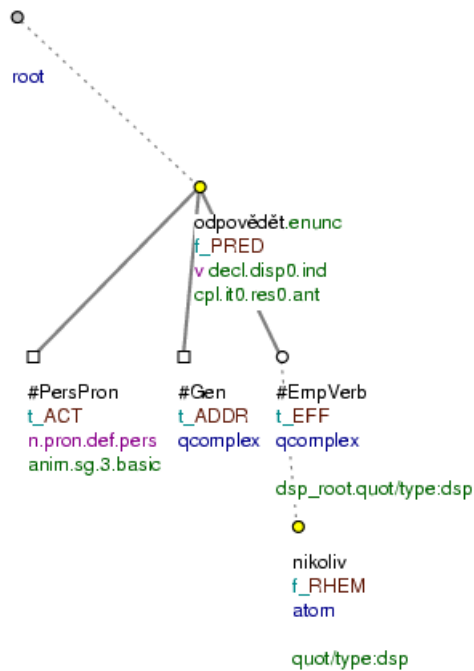
Ano.

Obrázek 7.281. Afirmací částice jako neslovesná klauze

Ano, přijdeme.

Obrázek 7.282. Negační částice jako neslovesná klauze

Odpověděl: "Nikoliv."

7.13.3. Negační výrazy jako výrazy modifikující význam souřadícího spojovacího výrazu

Negační výrazy mohou vystupovat také jako výrazy modifikující souřadící spojovací výrazy (viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadící spojky“). Výrazem modifikujícím spojovací výraz může být jak negační částice (*ne*, *nikoli*, *nikoliv*), tak negační morfém *ne-* (t_lemma=#Neg).

Negační výraz je modifikujícím výrazem souřadícího spojovacího výrazu v takovém souřadném spojení, ve kterém se může určitý spojovací výraz (spojka) použít pouze při negativní podobě jednoho z členů souřadného spojení. Srov.:

- *Nepřišel Karel, ale Pavel.*
- *Přišel Karel, ale ne Pavel.*
- Nelze ale říci: **Přišel Karel, ale Pavel.*

Jedná se většinou o souřadné spojení odporovací (funktor ADVS), ale může jít i o záporné varianty vztahu stupňovacího (funktor GRAD) nebo vylučovacího (funktor DISJ); například:

Nepřišel jen Karel, ale GRAD i Pavel.

Uzel reprezentující negační výraz ve funkci výrazu modifikujícího souřadící spojovací výraz má funktor CM a je zachycen podle pravidel v 7.16.1 – „Souřadící spojovací výrazy“.

Hranice mezi rematizátorem a výrazem modifikujícím souřadící spojovací výraz u negačních výrazů. Jako výraz modifikující souřadící spojovací výraz hodnotíme takový negační výraz, který stojí v povrchové podobě věty u členského souřadného spojení (zpravidla odporovacího). Členské souřadné spojení vstupuje do aktuálního členění jako celek (viz 9.4.3.2.1 – „Aktuální členění souřadně spojených závislých doplňků a klauzí“), nemůže jím tedy procházet hranice mezi základem a ohniskem, negační výraz (částice ani morfém) nesignalizuje ohnisko (nemá rematizační funkci), ale pouze modifikuje souřadné spojení. Srovnej:

- *Bude mít velký dům, ale ADVS ne CM nové auto.*

Členská souřadnost. Negační částice bude zachycena jako výraz modifikující význam souřadícího spojovacího výrazu. Srov. obr. 7.283.

- {#Neg.CM} *Nepřišel Jirka, ale ADVS Karel.*

Členská souřadnost. Negační morfém bude zachycena jako výraz modifikující význam souřadícího spojovacího výrazu.

- *Z politiky jsem si přinesla fakta, ne CM teorie. {#Comma.ADVS}*

Členská souřadnost. Negační částice bude zachycena jako výraz modifikující význam souřadícího spojovacího výrazu (kterým je zde interpunkční čárka).

Další příklady:

{#Neg.CM} *Nekoupil chleba, ale ADVS máslo.*

Koupil chleba, ale ADVS ne CM máslo.

{#Neg.CM} *Vlak neodjel ve čtyři hodiny, ale ADVS v pět.*

{#Neg.CM} *Chruščov nebyl pohřben u kremelské zdi, ale ADVS zde.*

{#Neg.CM} *Nejde o sobotu, ale ADVS o neděli.*

Přijel do Prahy, nikoli CM do Brna.

U větne souřadnosti se negace stává modifikujícím výrazem jen v případě, že se jedná o roztržení modifikujících výrazů *nejen, nejenom* na negační výraz a restriktor *jen, jenom, pouze*. U ostatních případů větne souřadnosti se dosah negace v jednotlivých větách může měnit (negace zde má rematizační funkci). Srovnej:

- {#Neg.CM} *Nepřišli jsme jen CM stavět domy, ale GRAD také CM budeme rozšiřovat ulice.*

Větná souřadnost. Negační morfém bude zachycen jako výraz modifikující význam souřadícího spojovacího výrazu, jedná se o roztržení modifikujícího výrazu *nejen* na negační morfém a restriktor *jen*. Srov. obr. 7.284.

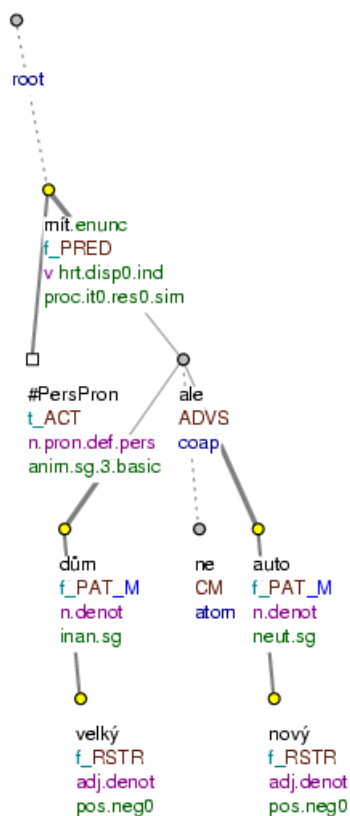
- {#Neg.CM} *Nepřišel jen*.CM *Karel, ale*.GRAD *přišel i Pavel*.

Větná souřadnost. Negační morfém bude zachycen jako výraz modifikující význam souřadícího spojovacího výrazu, jedná se o roztržení modifikujícího výrazu *nejen* na negační morfém a restriktor *jen*.

- {#Neg.CM} *Naším zájmem není jen*.CM *stavět domy, ale*.GRAD *také*.CM *zřizovat dětská hřiště*.

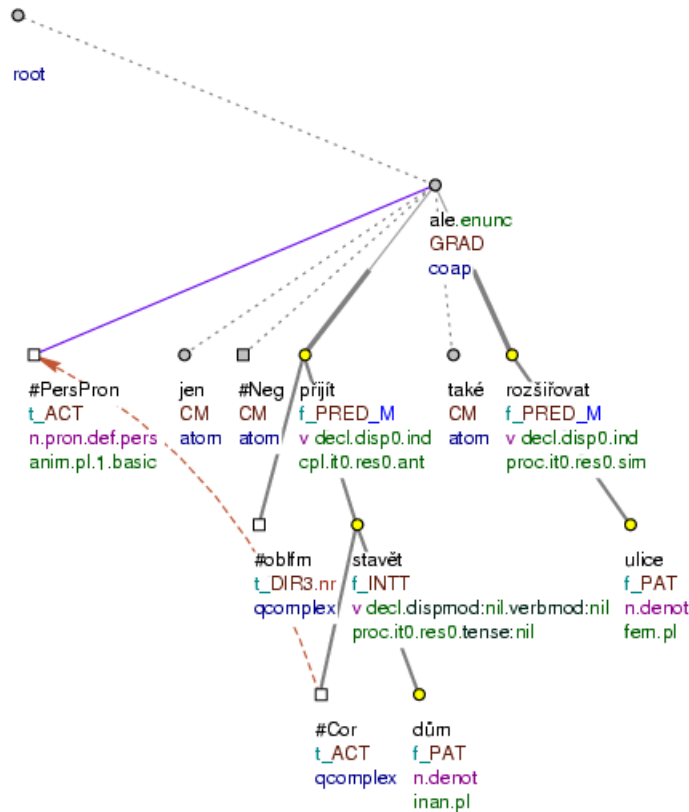
Větná souřadnost (mezi infinitivy *stavět* a *zřizovat*). Negační morfém bude zachycen jako výraz modifikující význam souřadícího spojovacího výrazu, jedná se o roztržení modifikujícího výrazu *nejen* na negační morfém a restriktor *jen*.

Obrázek 7.283. Negační částice jako výraz modifikující souřadící spojovací výraz

Bude mít velký dům, ale ne nové auto.

Obrázek 7.284. Negační morfém jako výraz modifikující souřadící spojovací výraz

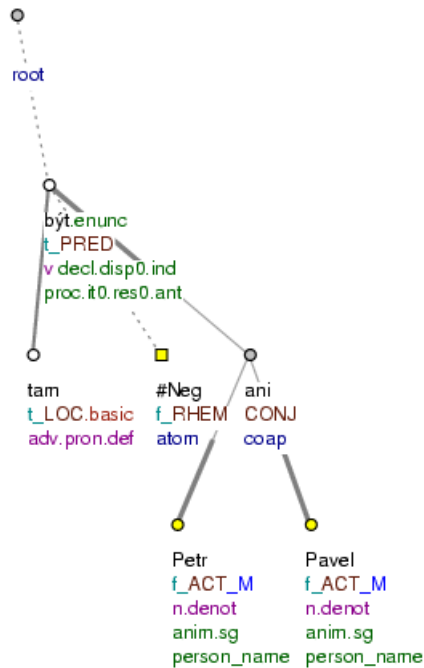
Nepřišli jsme jen stavět domy, ale také budeme rozšiřovat ulice.

Pozor! V případě členské koordinace se spojkou *ani* je negace vyžadována oběma souřadně spojenými členy – jedná se o vyjádření slučovacího poměru mezi členy skupiny, která je celá negovaná – v takových skupinách má negační morfém rematizační funkci. Uzel reprezentující syntaktickou negaci ($t_lemma=\#Neg$) je levou sestrou kořene souřadné struktury a má funktor RHEM. V dosahu rematizátoru je pak celá koordinační skupina. (Podrobná pravidla viz 9.6.4.1 – „Rematizátor v souřadném spojení“). Srovnej:

- {#Neg.RHEM} *Nebyl tam Petr ani.CONJ Pavel.*

Členské souřadné spojení ve významu slučovacím (se spojkou *ani*). Negační morfém bude zachycen jako rematizátor, v jehož dosahu je celé členské souřadné spojení. Srov. obr. 7.285.

Obrázek 7.285. Negační morfém jako rematizátor

Nebyl tam Petr ani Pavel.

7.13.4. Metajazykově užitá negační a afirmační výrazy

Negační a afirmační částice (*ano*, *ne*, *nikoli/v*) mohou stát i v pozici aktantu nebo volného doplnění, pokud jsou užitá metajazykově. V těchto pozicích je zachycujeme podle pravidel anotace identifikačních výrazů popsaných v 7.8 – „**Identifikační výrazy**“. Metajazykově užitá negační nebo afirmační částice je vždy zachycena jako identifikační struktura (viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“): uzel reprezentující negační nebo afirmační částici má funktor **ID**.

K hranici mezi metajazykově užitými výrazy a přímou řečí viz 7.3.3 – „Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím“.

Příklady:

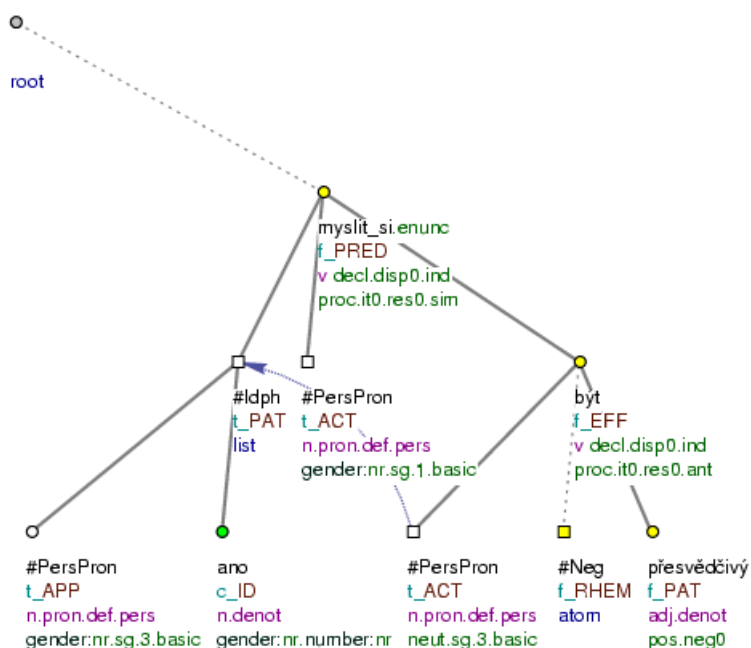
O jeho {#Idph.PAT} ano.ID si myslím, že nebylo přesvědčivé. obr. 7.286

Slovo ano.ID zaznělo jen jednou.

Jeho {#Idph.ACT} ano.ID zaznělo jednoznačně.

Své {#Idph.PAT} ano.ID si řekli na Staroměstské radnici.

Obrázek 7.286. Metajazykově užitá afirmací částice

O jeho ano si myslím, že nebylo přesvědčivé.

7.14. Výrazy „se“ a „si“

V této sekci shrnujeme pravidla pro anotaci výrazů *se* a *si* vyjádřených v povrchové podobě věty. Výrazy *se* a *si* mohou mít ve větě různé významy a v závislosti na těchto významech se liší i jejich anotace.

Rozlišujeme:

A. výrazy „se“ a „si“ jako součást slovesa.

Jako součást slovesa jsou výrazy *se* a *si*:

a. u zvratných sloves (u reflexiv tantum).

Výrazy *se* a *si* jsou nemotivovanou součástí slovesa. Slovesa nelze užít bez těchto výrazů.

Příklady: *bát se*, *usmát se*, *snažit se*, *stěžovat si*.

b. u sloves inherentně recipročních.

U sloves inherentně recipročních lze vždy předpokládat míru aktivního zapojení na ději u druhého aktantu. Slovesa tu nelze užít jinak než s výrazem *se*, *si*. K inherentně recipročním slovesům viz i 5.2.4.2 – „Reciprocita“.

Příklady: *setkat se*, *hádat se*, *prát se*.

c. u sloves inherentně reflexivních.

V daném významu *si* nelze u těchto sloves představit externího původce děje, slovesa vyjadřují bezděčné děje konané na sobě sama. Slovesa lze užít bez výrazů *se*, *si*, pak ale nemají význam bezděčného děje. Srov.:

- *Vlny se šíří prostorem.*

Rozhlas šíří vlny prostorem.

Příklady:

Spadl do vody a utopil se.

Větev se zlomila.

Pytel se roztrhl.

Vlny se šíří prostorem.

Celý rok se trápil.

d. **výrazy „se“ a „si“ spoluvytvářející některé způsoby slovesného děje.**

Výrazy *se* a *si* se uplatňují často ve spojení s dalšími prostředky (s předponami) při utváření specifických významů sloves.

Příklady: *natahat se, napracovat se, zalyžovat si, zatančit si, zaposlouchat se, dočíst se, rozepsat se, upít se, vyběhat se, pospat si.*

Anotace. Výrazy *se* a *si*, které jsou součástí slovesa, zachycujeme jako součást t-lematu těchto sloves. T-lemma těchto sloves je víceslovné, výraz *se* nebo *si* je do t-lematu připojen pomocí podtržítka. Viz 3.3.1 – „Víceslovné t-lemma“. Odkaz na analytický uzel reprezentující povrchově vyjádřené *se* nebo *si* je uveden v atributu *a/aux.rf* (viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“).

B. **výraz „se“ jako formální prostředek pro vyjádření zvrátého pasiva.**

Příklady:

Přirozený jazyk se popisuje formálními prostředky.

Tancovalo se až do rána.

Diskutovalo se o novém objevu.

Anotace. Základním pravidlem anotace vět se zvratným pasivem je doplňování uzlu pro všeobecného aktora. Do tektogramatického stromu je doplněn nový uzel s t-lematem #Gen a s funktořem ACT. Na analytický uzel reprezentující povrchově vyjádřené *se* nevede z tektogramatického stromu žádný odkaz (viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“).

C. **výraz „se“ jako formální prostředek pro vyjádření dispoziční modalita.**

Dispoziční modalita je popsána v 4.5.11 – „Gramatém dispoziční modalita (*dispmod*)“.

Příklady:

Matematika se mu studuje dobře.

V téhle troubě se mi dobře peče.

Anotace. Dispoziční modalita je reprezentována hodnotou *displ* v gramatému *dispmod* u uzlu reprezentujícího řídicí sloveso klauze. Na analytický uzel reprezentující povrchově vyjádřené *se* nevede z tektogramatického stromu žádný odkaz (viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“).

D. **výrazy „se“ a „si“ jako formální prostředek pro vyjádření reciprocity.**

U sloves s akuzativní vazbou je reciproční vztah v povrchové podobě věty pravidelně signalizován výrazem *se*. Srov.:

- *Petr potkal Pavla.*

Petr a Pavel se potkali.

Více viz 5.2.4.2 – „Reciprocita“.

Anotace. Základním pravidlem anotace vět s recipročním vztahem je vytvoření nového uzlu s t-lematem #Rcp. Na analytický uzel reprezentující povrchově vyjádřené *se* je u tohoto nově vytvořeného uzlu v atributu *a/lex.rf* (případně *a/aux.rf*) uložen odkaz (viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“).

E. **výraz „se“ jako formální důsledek vyjádření patientu předložkovou skupinou „s+7“.**

U sloves, u kterých si konkuruje vyjádření patientu (respektive adresátu) akuzativem a předložkovou skupinou *s+7* (tj. u tranzitivních sloves), chápeme povrchové *se* jako formální důsledek vyjádření patientu předložkovou skupinou *s+7*. Srov.:

- *Petr potkal Pavla.*

Petr se potkal s Pavlem.

Více viz 5.2.4.2 – „Reciprocita“.

Anotace. Na analytický uzel reprezentující povrchově vyjádřené *se* (a též na předložku *s*) je uveden odkaz v atributu *a/aux.rf* u uzlu reprezentujícího předložkovou skupinu *s+7*. Viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“.

F. **výrazy „se“ a „si“ jako doplnění.**

Výrazy *se* a *si* mohou ve větě být i doplněním řídicího děje (slovesa, substantiva, adjektiva). Vyjadřují reflexivizaci děje. Vyjadřují, že (nejbližší) subjekt děje zaměřuje děj na sebe sama, že děj je vykonáván v ne/prospěch tohoto subjektu.

Příklady:

Nakreslil se.

Viděl se v zrcadle.

Zaměřuje se jen na sebe.

Oholil se.

Koupil si auto.

Anotace. Výrazy *se* a *si*, které jsou ve větě doplněním, jsou v tektogramatickém stromě reprezentovány samostatnými uzly se zástupným t-lematem #PersPron. V atributu *a/lex.rf* (případně *a/aux.rf*) u tohoto uzlu je uložen odkaz na analytický uzel reprezentující povrchově vyjádřený výraz *se* nebo *si* (viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“).

!!! Mezi jednotlivými typy jsou široká přechodná pásma. Do budoucna budou proto potřeba přesnější kritéria rozlišování.

7.15. Zkratky

!!! Pravidla anotace zkratek je třeba ještě zpracovat. V současné verzi PDT 2.0 nejsou zkratky anotovány konzistentně, zejména pokud jde o podobu t-lematu (rozepsané, zkrácené) a o počet uzlů a jejich strukturu.

Pro anotaci zkratek byla přijata jen následující dílčí pravidla:

- je-li zkratka syntakticky začleněná do věty jako její větný člen, má její efektivní kořen příslušný funktor podle pozice ve struktuře věty. Není-li zkratka syntakticky začlenitelná do věty jako její větný člen, je zachycena jako parenthese.
- pravidla anotace konstrukce, ve které za zkratkou následuje v závorce její rozepsaná podoba (a naopak) viz 5.7.1 – „Parenthese aktuální“.
- pravidla anotace zkratek *aj.*; *apod.*; *atd.* viz 5.6.2.1.1 – „Koordinační spojení se zkratkami „atd.“, „apod.“, „aj.““.
- ke zkratce *mj.* viz 7.6.2 – „Význam „výjimečného slučování““.

Jednotlivé části některých zkratek (*s.r.o.*; *a.s.*; *hl.m.*; *pozn. red.*) jsou reprezentovány samostatnými uzly a jsou strukturně analyzované; například zkratka *s.r.o.* je reprezentována třemi uzly. Jedním uzlem jsou reprezentovány zkratky jako *USA*; *ODS*; *čtk*, *atd.*; *apod.*.

T-lemma zůstává buď rozepsané, nebo ve zkrácené podobě. K unifikaci t-lematu došlo pouze ve třech případech:

- *tzv.*; *tak zvaný* a *takzvaný* → reprezentativní t-lemma: *takzvaný*;
- *tzn.*; *to znamená* → *to_znamená*;
- *tj.*; *to jest* → *to_jest*.

Více k reprezentativnímu t-lematu viz 3 – „*Tektogramatické lema (t-lemma)*“.

7.16. Souřadící spojovací výrazy a operátory

V této sekci popisujeme:

- souřadící spojovací výrazy pro koordinaci a apozici (viz 7.16.1 – „Souřadící spojovací výrazy“).
- spojovací výrazy pro vyjadřování matematických operací a intervalů - operátory (viz 7.16.2 – „Operátory“).

Seznamy souřadících spojovacích výrazů a operátorů viz 2 – „*Souřadící spojovací výrazy a operátory*“.

Pravidla anotace souřadných spojení viz 5.6 – „**Souřadnost**“.

7.16.1. Souřadící spojovací výrazy

Pro každý spojovací výraz je na základě formálních a sémantických kritérií určeno, zda je souřadící nebo podřadící.

Jádrem souřadících spojovacích výrazů jsou souřadící spojky.

Sémantika spojek je velice abstraktní, proto se spojky velmi často kombinují s dalšími výrazy, zejména s příslovcí a částicemi. Tím se sémantika spojek konkretizuje a modifikuje. Kombinováním

souřadících spojek s dalšími slovy vznikají složené souřadící spojovací výrazy (*a nebo také*). *Složené souřadící spojovací výrazy* tedy chápeme jako spojení dvou typů výrazů:

- jedné nebo více spojek. Mezi spojky zahrnujeme i interpunkci (zejména čárku), pokud spojuje klauze samostatně nebo se pojí s jiným výrazem než se spojkou.
- modifikujících výrazů, tj. nespojkových slov, nejčastěji částic a příslovcí, která se společně se spojkami podílejí na významové specifikaci koordinačního nebo apozičního vztahu mezi klauzemi nebo jejich částmi.

Souřadící spojovací výraz zpravidla obsahuje alespoň jednu spojku. Modifikující výrazy nemusí být v souřadícím spojovacím výrazu obsaženy, ale často je přítomen i více než jeden modifikující výraz.

Při zachycování souřadících spojovacích výrazů v tektogramatickém stromě je třeba v souřadícím spojovacím výrazu odlišit spojku a modifikující výraz. Složený souřadící spojovací výraz je reprezentován minimálně dvěma uzly: uzlem pro spojku a uzlem pro modifikující výraz. Srov.:

- *Dostavil se jediný člověk, a navíc nespécialista.*

Souřadící spojovací výraz je složený ze spojky *a* a modifikujícího výrazu *navíc*. Tento složený spojovací výraz je v tektogramatickém stromě reprezentován dvěma uzly: uzlem, který reprezentuje spojku *a*, představuje kořen koordinační struktury (viz k tomu dále 7.16.1.1 – „Souřadící spojky“); uzlem, který reprezentuje modifikující výraz *navíc*, je přímým potomkem kořene koordinační struktury a má funktor CM (viz k tomu dále 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadící spojky“). Srovnej obr. 7.287.

!!! Mezi souřadícími spojkami, mezi modifikujícími výrazy i mezi celými složenými souřadícími spojovacími výrazy nacházíme vztahy synonymie. V PDT je zatím jen velmi částečně vyřešena synonymie mezi souřadícími spojkami (pomocí reprezentativního t-lematu; viz 7.16.1.1 – „Souřadící spojky“). Modifikující výrazy chápeme jako součásti souřadícího spojovacího výrazu, a jen z důvodu nevyřešené synonymie u souřadících výrazů je zatím zachycujeme jako samostatný uzel v tektogramatickém stromě.

Funkce souřadících spojovacích výrazů. U souřadících spojovacích výrazů rozlišujeme dvě funkce:

- a. souřadící spojovací výraz spojuje dvě a více doplnění nebo klauzí ve vztahu koordinace nebo apozice.

Příklad:

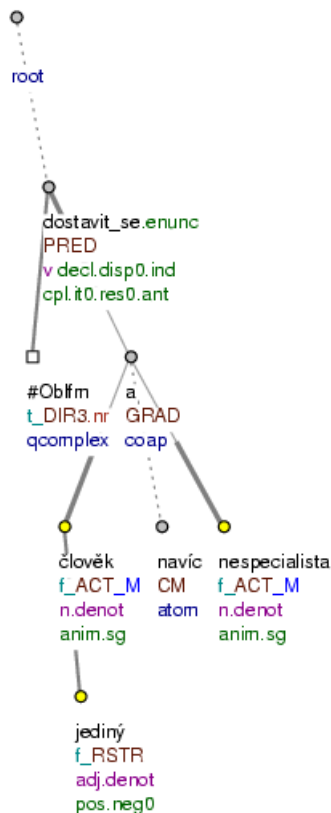
S hojící se sliznicí a s růstem obnovujících se střevních klků vlivem bezlepkové diety se zlepšuje i funkční schopnost sliznice a pacient může přijímat mléko a sladit řepným cukrem.

- b. souřadící spojovací výraz vyjadřuje návaznost klauze na předchozí kontext.

Příklad:

(Velmi mírný růst spotřebitelských cen, jaký je dnes například v Německu, není výsledkem politické vůle, nýbrž zdravě fungujících podniků i celé ekonomiky.) A to zatím není náš případ.

Obrázek 7.287. Složený souřadící spojovací výraz

Dostavil se jediný člověk, a navíc nespécialista.

7.16.1.1. Souřadící spojky

Jádrem (složených) souřadících spojovacích výrazů jsou *souřadící spojky*. Kombinováním spojek mezi sebou vznikají spojkové dvojice (*bud' - nebo*) a vícedílné spojky (*a nebo*).

Souřadící spojka (jednodílná spojka, vícedílná spojka a spojková dvojice) je v tektogramatickém stromě reprezentována vždy jedním uzlem. Podle funkce souřadícího spojovacího výrazu (jehož je spojka součástí) je uzel reprezentující spojku:

- **kořenem souřadné struktury** (`nodetype=coap`).

Kořenem souřadné struktury je uzel reprezentující spojku v případě, že souřadící spojovací výraz (jehož je spojka součástí) spojuje dvě (a více) doplňení nebo klauze ve vztahu koordinace nebo apozice.

Kořenu souřadné struktury je vždy přiřazen některý z funktořů popisujících významový druh souřadného spojení (viz 6.12 – „**Funktoř pro významy souřadných spojení**“).

- **atomickým uzlem s funktořem PREC** (`nodetype=atom`).

Atomickým uzlem s funktořem PREC (závislým na efektivním kořenu připojované klauze) je uzel reprezentující spojku v případě, že souřadící spojovací výraz (jehož je spojka součástí) vyjadřuje návaznost klauze na předchozí kontext (viz i 6.7.4 – „PREC“).

Reprezentativní t-lemma. Jednotlivé souřadící spojky jsou v povrchové podobě věty v některých případech realizovány různými formálními variantami (*bud' nebo*, *bud'to nebo*). Pro tyto různé formální

varianty je vždy vybrána jedna reprezentativní varianta, která je zapsána jako t-lemma uzlu, který spojku reprezentuje v tektogramatickém stromě. Je-li spojka vícedílná, nebo se jedná o spojkovou dvojici, jsou jednotlivé části spojky v t-lematu spojeny podtržítkem (*bud' _nebo*; viz i v sekci o vícedílných t-lematech -3.3 – „T-lemma víceslovných lexikálních jednotek“).

Srovnej:

- *Mezi smysly patří zrak a sluch a hmat a čich.*

Opakování spojky *a - a - a* je v tektogramatickém stromě reprezentováno uzlem s t-lematem *a*.

- *Ve Slavii jsou bud'to mladí hráči, anebo ti, kteří dostávají příležitost sporadicky.*

Spojková dvojice *bud'to - anebo* je v tektogramatickém stromě reprezentovaná t-lematem *bud' _nebo*.

Platí, že reprezentativní spojka musí být schopná všech funkcí (funktorů) jednotlivých variant spojek, které reprezentuje. Naopak to však platit nemusí. Spojka, která je v tektogramatickém stromě zachycena reprezentativním t-lematem, nemusí mít všechny významy své spojky reprezentativní. Například spojka *a* (která má významy funktorů CONJ, ADVS, GRAD, OPER aj.) je reprezentativní pro opakovanou spojku *a - a*, která má pouze jeden její význam - CONJ.

Pod jedno reprezentativní t-lemma jsou v této fázi anotace sjednoceny spojky primárně podle formální (výrazové) podobnosti. Spojky *ale* a *však*, formálně (výrazově) odlišné, nejsou sjednoceny pod jedno reprezentativní t-lemma, přestože mají stejné významy.

Souřadící spojka vs. výraz modifikující souřadící spojku. Výraz je buď spojkou, nebo modifikátorem. Pouze dva výrazy *i* a *ani* mohou mít vlastnost spojky i modifikujícího výrazu. Modifikujícím výrazem jsou tehdy, stojí-li ve větě za jinou spojkou. Srovnej:

- *tatínek i maminka*

Výraz *i* je spojkou; uzel reprezentující tento výraz je v tektogramatickém stromě zachycen jako kořen souřadné struktury a má funktor CONJ.

- *tatínek a i maminka*

Výraz *i* je výrazem modifikujícím souřadící spojku; uzel reprezentující tento výraz bude v tektogramatickém stromě zachycen jako přímý potomek kořenu souřadné struktury (uzlu pro spojku *a*) bude mít funktor CM.

- *není tu tatínek ani maminka*

Výraz *ani* je spojkou; uzel reprezentující tento výraz je v tektogramatickém stromu zachycen jako kořen souřadné struktury a má funktor CONJ.

- *není tu tatínek a ani maminka*

Výraz *ani* je výrazem modifikujícím souřadící spojku; uzel reprezentující tento výraz bude v tektogramatickém stromu zachycen jako přímý potomek kořenu souřadné struktury (uzlu pro spojku *a*) bude mít funktor CM.

Interpunkce jako souřadící spojka. Mezi souřadící spojky zahrnujeme i interpunkci (zejména čárku), pokud jsou klauze spojeny asyndeticky, nebo pokud se pojí jen s modifikujícím výrazem (nikoli se spojkou). Srovnej:

- *Byl tu premiér, předsedové stran, někteří ministři.*

Jako kořen koordinační struktury bude zachycen uzel reprezentující interpunkční čárku (t_lemma=#Comma).

- *Byl tu premiér, předsedové stran, dále někteří ministři.*

Jako kořen koordinační struktury bude zachycen uzel reprezentující interpunkční čárku (`t_lemma=#Comma`). Uzel reprezentující modifikující výraz *dále* bude zachycen jako atomický uzel s funktorem `CM`, který bude přímým potomkem kořene souřadné struktury.

- *Neměl čas, a proto nepřišel.*

Jako kořen koordinační struktury bude zachycen uzel reprezentující spojku *a*. Uzel reprezentující modifikující výraz *proto* bude zachycen jako atomický uzel s funktorem `CM`, který bude přímým potomkem kořene souřadné struktury.

- *Neměl čas, proto nepřišel.*

Jako kořen koordinační struktury bude zachycen uzel reprezentující interpunkční čárku (`t_lemma=#Comma`). Uzel reprezentující modifikující výraz *proto* bude zachycen jako atomický uzel s funktorem `CM`, který bude přímým potomkem kořene souřadné struktury.

„**Nesouřadící**“ **spojovací výrazy**. K souřadícím spojkám volně přiřazujeme i některé „nesouřadící“ spojovací výrazy:

- výrazy přejaté z cizích jazyků: *kontra, versus, alias, de facto* aj.,
- fráze, které již natolik ustrnuly, že je lze považovat za prostředek pro vyjádření zejména apozičního vztahu: *to jest, to znamená* aj.

7.16.1.2. Výrazy modifikující význam souřadící spojky

Výrazem modifikujícím význam souřadícího spojovacího výrazu rozumíme nespojkové slovo, nejčastěji částici nebo příslovce, které se společně se souřadícím spojovacím výrazem (spojkou) podílí na významové specifikaci koordinačního nebo apozičního vztahu mezi klauzemi nebo jejich částmi. Výraz modifikující význam souřadícího spojovacího výrazu považujeme za součást složeného souřadícího spojovacího výrazu.

Každý výraz modifikující význam souřadícího spojovacího výrazu je v tektogramatickém stromě reprezentován samostatným uzlem. Podle funkce souřadícího spojovacího výrazu (jehož je modifikující výraz součástí) je uzel reprezentující modifikující výraz:

- **atomickým uzlem s funktorem `CM`** (`nodetype=atom`).

Atomickým uzlem s funktorem `CM`, který je vždy přímým potomkem kořene souřadné struktury, je uzel reprezentující modifikující výraz v případě, že souřadící spojovací výraz (jehož je modifikující výraz součástí) spojuje dvě (a více) doplnění nebo klauze ve vztahu koordinace nebo apozice.

V atributu `is_member` má uzel pro modifikující výraz vyplněnou hodnotu 0.

Platí, že přestože je tento uzel přímým potomkem kořene souřadné struktury a v atributu `is_member` má hodnotu 0, není společným rozvitím koordinovaných nebo aponovaných terminálních členů, ani nerozvíjí rodiče kořene souřadné struktury. Jde o uzel reprezentující výraz, který je součástí souřadícího spojovacího výrazu.

Viz i 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“.

- **atomickým uzlem s funktorem `PREC`** (`nodetype=atom`).

Atomickým uzlem s funktorem `PREC` (závislým na efektivním kořenu připojované klauze) je uzel reprezentující modifikující výraz v případě, že souřadící spojovací výraz (jehož je modifikující výraz součástí) vyjadřuje návaznost klauze na předchozí kontext (viz i 6.7.4 – „PREC“).

Kritéria určování modifikujících výrazů. Modifikujících výrazů, které vstupují do složených souřadících spojovacích výrazů, je celá řada a mohou se různě kombinovat. Jako součást souřadících spojovacích výrazů se může vyskytovat většina částic a příslovci s primární funkcí rematizátorů, různé strukturační částice, některá příslovce s primární funkcí příslovečného určení a další výrazy.

Jen malá část výrazů vystupuje primárně jako součást složeného souřadícího spojovacího výrazu. Takové jsou strukturační a navazovací částice (například: *tedy, dále*). Jejich funkcí je navazovat výpověď na předchozí kontext. Kromě toho mohou být nositeli významu (například důsledkového), který by se při jejich odtržení ztratil. Jako výrazy modifikující význam souřadící spojky jsou pak vždy zachyceny i typické části spojovacích výrazů jako *dokonce, jednak, tudíž*.

Většina výrazů vystupujících v úloze výrazu modifikujícího význam souřadící spojky je však homonymních, v jiné konstrukci mohou ty samé výrazy plnit jiné funkce, zejména funkce rematizátorů.

Hlavním kritériem pro hodnocení určitého výrazu jako výrazu modifikujícího význam souřadící spojky je, že součástí souřadícího spojovacího výrazu se stávají jen ty výrazy, které se neúčastní větné struktury ani nejsou ve větě rematizátory. Platí tedy, že:

- do složených souřadících spojovacích výrazů nevstupují (modifikujícím výrazům podobně) výrazy s významem funktoru MOD, ATT nebo i EXT (například: *asi, možná, snad, prý, bohužel, skoro, téměř*), které se vždy účastní větné struktury.

Pokud se tyto výrazy objeví za spojkou mezi souřadně spojenými členy, jedná se buď o souřadnost větnou, kde uzel reprezentující daný výraz závisí na doplněném uzlu pro predikát (viz i 5.6.1.2 – „Souřadnost členská, větná a smíšená“), nebo o rozvíjení jednoho ze souřadně spojených členů. Srovnej:

- *Přišel Karel a snad i Pavel.*

= *Přišel Karel a snad.MOD {přijít.PRED} i Pavel.*

Doplnění *snad* rozvíjí elidovaný predikát *přijít*.

- *Přišel Karel a bohužel i Pavel.*

= *Přišel Karel a bohužel.ATT {přijít.PRED} i Pavel.*

Doplnění *bohužel* rozvíjí elidovaný predikát *přijít*.

- *Přišel unavený a téměř zoufalý*

= *Přišel unavený a téměř.EXT zoufalý.*

Doplnění *téměř* rozvíjí adjektivum *zoufalý*.

- do souřadících spojovacích výrazů nevstupují (s modifikujícími výrazy totožné) výrazy s funkcí rematizátoru. Pro tyto homonymní výrazy platí, že:

- pokud se při členské souřadnosti, která vstupuje do větné struktury jako celek (a má proto i z hlediska aktuálního členění stejné vlastnosti) objeví za spojkou mezi souřadně spojenými členy výrazy s potenciální funkcí rematizátoru, jsou tyto výrazy hodnoceny jako výrazy modifikující význam souřadící spojky. Srovnej:

- *Poděj mi i.RHEM sešit a tužku.*

Částice *i* rematizuje celou koordinační skupinu. Uzel reprezentující tento rematizátor bude zachycen jako levá sestra kořene koordinační struktury.

- *Poděj mi sešit a i.CM tužku.*

Částice *i* nemá rematizační funkci, hodnotíme ji proto jako výraz modifikující význam souřadící spojky. Uzel reprezentující tento výraz má funktor CM a je přímým potomkem kořene souřadné struktury, kterým je uzel reprezentující spojku *a*.

- při větne souřadnosti může zdůrazňovací částice mít funkci rematizační, nebo ji ve větě plnit nemusí a pak je hodnocena jako součást souřadícího spojovacího výrazu. Srovnej:

- *Dnes přišel Karel, ale včera jsem zahlédl také.* RHEM *Jirku.*

Částice *také* má rematizační funkci, signalizuje vlastní ohnisko *Jirka*. Uzel reprezentující tento rematizátor bude zachycen jako levá sestra uzlu reprezentujícího substantivum *Jirka*.

- *Nejenže naše firma staví domy, ale budujeme také.* CM *na sídlištích dětská hřiště.*

Částice *také* nemá rematizační funkci, při posunu částice (*ale také.* CM *budujeme na sídlištích dětská hřiště*) se nemění význam, nejde tedy o rematizátor, a částici hodnotíme proto jako výraz modifikující význam souřadící spojky. Uzel reprezentující tuto částici má funktor CM a je přímým potomkem kořene souřadné struktury, kterým je uzel reprezentující spojku *ale*.

Viz i 9.6.1.3 – „Homonymie: rematizátor - výraz modifikující souřadící spojovací výraz“ a 7.13.3 – „Negační výrazy jako výrazy modifikující význam souřadícího spojovacího výrazu“.

Vliv modifikujícího výrazu na význam souřadící spojky. Modifikující výrazy v souřadícím spojovacím výrazu mají v zásadě dvojí vliv na význam souřadící spojky, a tím celého souřadného spojení:

- význam základní spojky jen zpřesňují, zdůrazňují.

Funktor popisující význam souřadného spojení (u kořene souřadné struktury) je stejný v případě přítomnosti i nepřítomnosti modifikujícího výrazu.

Srovnej:

- *Dostal kolo a.* CONJ *počítač.*
- *Dostal kolo a.* CONJ *také.* CM *počítač.*

- způsobují posun ve významu (oproti tomu, který nese základní spojka sama o sobě).

Funktor popisující význam souřadného spojení (u kořene souřadné struktury) se v případě přítomnosti modifikujícího výrazu mění.

Srovnej:

- *Dostal kolo a.* CONJ *počítač.*
- *Dostal kolo a.* GRAD *dokonce.* CM *počítač.*

Typy modifikujících výrazů. Z hlediska vlivu na význam souřadného spojení (a pro potřeby anotace) dělíme modifikující výrazy do skupin:

- **kontextualizátory.**

Kontextualizátory jsou modifikující výrazy, které se mohou připojovat ke kterémukoli souřadícímu spojovacímu výrazu, aniž by nějak zásadně měnily význam souřadného spojení (funktor u kořene souřadné struktury).

Ke kontextualizátorům řadíme například výrazy:

i
také

též
zároveň
rovněž
ještě

- **restriktory.**

Restriktory jsou zpravidla částice, jejichž lexikálním významem je upřesnění, zúžení množiny. Restriktory dodávají souřadnému spojení některý z významů následujících funktorů: ADVS, GRAD, CONFR, DISJ (viz 6.12.1 – „Funktory pro koordinaci“).

K restriktorům řadíme například výrazy:

alespoň
hlavně
jenom
pouze
třeba
zejména

- **negační modifikátory.**

Součástí souřadícího spojovacího výrazu se může stávat i negace, realizovaná morfémem i částicí. Je-li součástí souřadícího spojovacího výrazu negační modifikátor, nese kořen souřadné struktury některý z následujících funktorů: ADVS, GRAD, CONFR (viz 6.12.1 – „Funktory pro koordinaci“).

K negačním modifikátorům řadíme výrazy:

ne
nikoli/v
ani

morfém *ne-* u sloves (v tektogramatickém stromě reprezentovaný uzlem se zástupným t-lematem #Neg)

K negačním modifikátorům viz 7.13.3 – „Negační výrazy jako výrazy modifikující význam souřadícího spojovacího výrazu“.

- **ostatní modifikátory.**

Součástí spojovacích výrazů se stává i celá řada dalších výrazů. Pro většinu z nich je charakteristické dodávat souřadnému spojení typický význam jen některého z funktorů pro souřadnost. Je možné je proto dále dělit do skupin podle toho, se kterým významem se typicky spojují:

- modifikující výrazy typické pro význam ADVS.

Například: *přece, nýbrž, zato*.

- modifikující výrazy typické pro význam CONFR.

Například: *naopak*.

- modifikující výrazy typické pro význam CONJ.

Například: *stejně, podobně*.

- modifikující výrazy typické pro význam CSQ.

Například: *proto, tudíž*.

- modifikující výrazy typické pro význam DISJ.

Například: *případně, popřípadě, eventuálně*.

- modifikující výrazy typické pro význam GRAD.

Například: *dokonce, navíc, nadto*.

- modifikující výrazy typické pro význam APPS.

Například: *jmenovitě, například, zkrátka*.

Rozdělení do skupin však není absolutní. Neplatí, že například výraz zařazený ve skupině výrazů typických pro význam CONJ se nakonec v konkrétní větě nemůže vyskytnout jako součást souřadícího spojovacího výrazu s významem jiného funktoru pro souřadnost.

7.16.2. Operátory

Operátory rozumíme (spojovací) výrazy pro vyjadřování matematických operací a intervalů. Jde o výrazy z hlediska formy podřadící i souřadící. Mezi operátory řadíme zejména:

- znaménka matematických operací (+) i v jejich lexikální podobě (*plus*).
- interpunkční znak pomlčky nebo čárky pro vyjádření intervalu.
- výraz *až* vyjadřující interval.
- kombinace předložek vyjadřujících interval. Například: *od - přes -do, od - po, počínaje - konče*.

Pravidla anotace matematických operací a intervalů jsou popsána v 7.11 – „**Matematické operace a intervaly**“.

Operátor je v tektogramatickém stromě reprezentován samostatným uzlem pouze v těch případech, kdy jsou matematické operace nebo intervaly zachyceny jako souřadná struktura. Uzel reprezentující operátor pak představuje kořen této souřadné struktury (`functor=OPER`).

T-lemma. T-lematem uzlu reprezentujícího operátor matematické operace je znaménko příslušné matematické operace, a to buď v podobě zástupného t-lematu (`#Colon` pro dvojtečku, `#Slash` pro lomítko), nebo (v případě, že pro dané znaménko nebylo zavedeno zástupné t-lemma) v té podobě, v jaké se vyskytuje v textu: tedy buď jako symbol (například: +), nebo jako slovo (například: *plus*).

V t-lematu uzlu pro operátor intervalu realizovaného kombinací předložkových skupin jsou jednotlivé předložky spojeny podržítkem (*od_přes_do*; viz i v sekci o víceslovných t-lematech 3.3 – „T-lemma víceslovných lexikálních jednotek“). Jednotlivé kombinace předložek vyjadřujících interval jsou v povrchové podobě věty realizovány různými formálními variantami (*od - do, od - po, od - k*). Pro tyto různé formální varianty je vždy vybrána jedna reprezentativní varianta, která je zapsána jako t-lemma uzlu, který operátor reprezentuje v tektogramatickém stromu (*od_do*).

Výraz „až“. Výraz *až* má při vyjadřování matematických operací a intervalů dvojí funkci:

- operátor.

Výraz *až* je operátorem s významem intervalu v příkladech jako:

pět až.OPER deset bodů

období 1938 až.OPER 1954

Je-li výraz *až* operátorem, je reprezentován uzlem, který je kořenem souřadné struktury a má funktor `OPER` (`t_lemma=až`).

- výraz modifikující operátor.

Výraz *až* je modifikujícím výrazem, který zdůrazňuje druhou (koncovou) hranici intervalu v případech, kdy je interval realizován kombinací předložkových skupin.

Je-li výraz *až* modifikujícím výrazem, je reprezentován uzlem, který je přímým potomkem kořene souřadné struktury a má funktor `CM (t_lemma=až)`. V atributu `is_member` má vyplněnou hodnotu 0.

Platí, že přestože je tento uzel přímým potomkem kořene souřadné struktury a v atributu `is_member` má hodnotu 0, není společným rozvitím souřadně spojených členů, ani nerozvíjí rodiče kořene souřadné struktury.

Příklad:

od pěti až.CM do deseti bodů

Srovnej:

- *1 plus 1*

Operátor bude reprezentován uzlem s t-lematem *plus*.

- *byt 1+1*

Operátor bude reprezentován uzlem s t-lematem `+` (pro matematické znaménko sčítání nebylo zavedeno zástupné t-lemma).

- *Utkání skončilo 2: 0.*

Operátor bude reprezentován uzlem s t-lematem `#Colon` (uzel reprezentující dvojtečku (s jakýmkoliv významem) má zástupné t-lemma `#Colon`; viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“).

- *od deseti do osmdesáti procent*

Předložkové operátory budou reprezentovány jedním uzlem s reprezentativním t-lematem *od_do*.

- *počínaje složitou dopravou na Strahov, přeplněným parkovištěm, až.CM po dlouhé fronty na lístky*

Předložkové operátory budou reprezentovány jedním uzlem s reprezentativním t-lematem *od_do*. Výraz *až* bude zachycen jako modifikující výraz.

- *od notebooků přes stolní modely až.CM po víceprocesorové servery*

Předložkové operátory budou reprezentovány jedním uzlem s reprezentativním t-lematem *od_přes_do*. Výraz *až* bude zachycen jako modifikující výraz.

7.17. Předložky a podřadicí spojky

Předložky a podřadicí spojky nejsou v tektogramatickém stromě (na rozdíl od analytického; viz i 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“) reprezentovány uzlem. Jejich význam se na tektogramatické rovině promítne do hodnoty funktoru a subfunktoru (viz 6 – „Funktory a subfunktory“).

Seznam funkčních možností předložek a podřadicích spojek viz 1 – „Funkční možnosti výrazových prostředků“.

V této sekci popisujeme některá pravidla anotace, která souvisejí s předložkami a podřadicími spojkami:

- sekundární předložky (viz 7.17.1 – „Sekundární předložky“);
- bližší specifikace předložek (viz 7.17.2 – „Bližší specifikace předložek“);

- předložky „kromě“, „mimo“, „vedle“, „místo“, „namísto“ (viz 7.17.3 – „Předložky „kromě“, „mimo“, „vedle“, „místo“, „namísto““);
- spojky „než“ a „jako“ (viz 7.17.4 – „Spojky „než“ a „jako““);
- transpozice pořadící spojky v částici (viz 7.17.5 – „Transpozice pořadící spojky v částici“).

Předložky mohou také být součástí odkazovacích slov (spojení předložky se zájmenem *ten*), která odkazují k následující (případně předcházející) závislé klauzi; k tomu viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“.

7.17.1. Sekundární předložky

V tektogramatických stromech zachycujeme jako předložku celou řadu předložek sekundárních.

Spojení, která zachycujeme jako sekundární předložky, jsou uvedena v 3 – „Sekundární předložky“. Ne vždy je však v konkrétní klauzi spojení uvedené v tomto seznamu sekundární předložkou. Slova uvedená jako součást sekundární předložky mohou mít v klauzi svou sémantickou a syntaktickou platnost a pak jsou reprezentována samostatným uzlem ve stromě a netvoří součást předložky. Srov.:

- *Pracuje <v oboru> strojírenství.*

= *Pracuje ve strojírenství.*

Spojení *v oboru* je ve větě sekundární předložkou. Srov. obr. 7.288.

- *Studuje <v> oboru matematická lingvistika.*

= *Studuje obor matematická lingvistika.*

Spojení *v oboru* není sekundární předložkou. Slovo *obor* má ve větě sémantickou a syntaktickou platnost. Předložkou je jenom primární předložka *v*.

Potenciální sekundární předložka není sekundární předložkou, je-li nějaká její část dále rozvíta. Srov.:

- *<Na> nejednoznačném základě smlouvy byla dohodnuta další ujednání.*

Spojení *na základě* není ve větě sekundární předložkou.

- *Krok byl podniknut <v> jistém zájmu této firmy.*

Spojení *v zájmu* není ve větě sekundární předložkou.

- *<Z> určitého hlediska se to dá tak chápat.*

Spojení *z hlediska* není ve větě sekundární předložkou.

!!! Z těchto případů rozvíti nějaké části potenciální sekundární předložky se vymykají tři případy, které by do budoucna mohly být jako sekundární předložky zachyceny, prozatím však tak zachyceny nejsou:

- rozvíti předložkové fráze přivlastňovacím zájmenem nebo adjektivem.

Srov.:

- *ve prospěch Pavla*

V tomto případě je spojení *ve prospěch* v PDT zachyceno jako sekundární předložka. Srov. obr. 7.289.

- *v Pavlův prospěch*

V tomto případě není prozatím spojení *ve prospěch* v PDT zachyceno jako sekundární předložka.
Srov. obr. 7.290.

- *v jeho prospěch*

V tomto případě není prozatím spojení *ve prospěch* v PDT zachyceno jako sekundární předložka.

- rozvíetí předložkové fráze (nepřivlastňovacím) adjektivem odvozeným od substantiva, od kterého nelze vytvořit přivlastňovací adjektivum.

Srov.:

- *ve prospěch firmy*

V tomto případě je spojení *ve prospěch* v PDT zachyceno jako sekundární předložka.

- *ve firemní prospěch*

V tomto případě není prozatím spojení *ve prospěch* v PDT zachyceno jako sekundární předložka.

- *v její prospěch*

V tomto případě není prozatím spojení *ve prospěch* v PDT zachyceno jako sekundární předložka.

- rozvíetí předložkové fráze odkazovacím zájmenem *ten*:

Srov.:

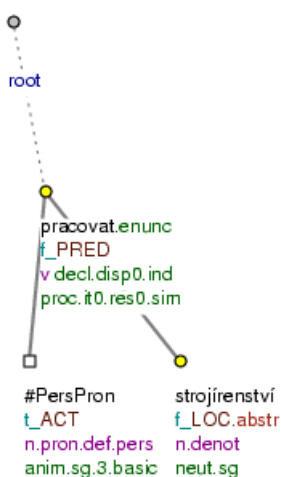
- *na základě všech řešení*

V tomto případě je spojení *na základě* v PDT zachyceno jako sekundární předložka.

- *na tomto základě*

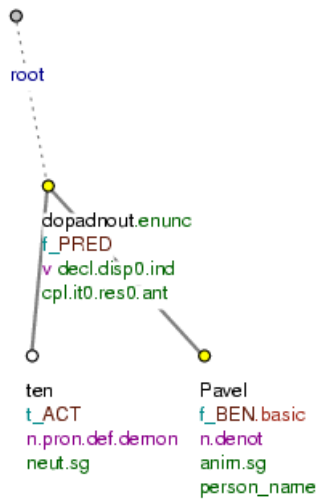
V tomto případě není prozatím spojení *na základě* v PDT zachyceno jako sekundární předložka.

Obrázek 7.288. Sekundární předložka

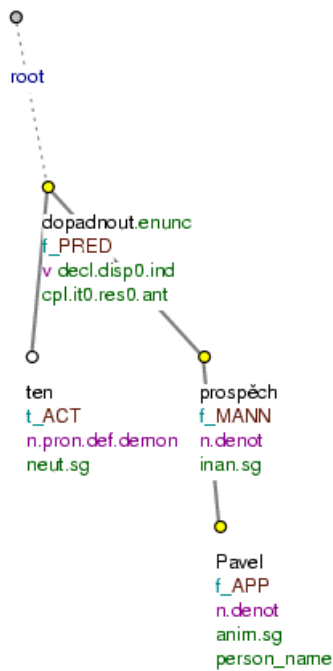
Pracuje v oboru strojírenství.

Obrázek 7.289. Sekundární předložka

Dopadlo to ve prospěch Pavla.

Obrázek 7.290. Potenciální sekundární předložka

Dopadlo to v Pavlův prospěch.

7.17.2. Bližší specifikace předložek

Význam sekundární i primární předložky může být blíže specifikován, zpřesněn; například:

Stůl se nachází zcela uprostřed místnosti.

Bližší specifikaci předložky zachycujeme jako specifikaci celé předložkové skupiny. Uzel reprezentující specifikující výraz je závislým uzlem efektivního kořene předložkové skupiny a má zpravidla funktor EXT .

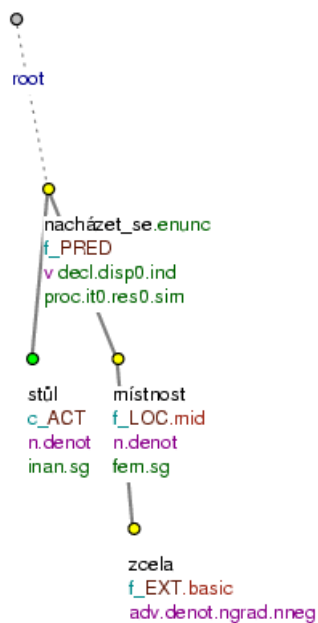
Příklady:

Stůl se nachází zcela.EXT <uprostřed> místnosti. obr. 7.291

Leží přesně.EXT <pod> stolem. obr. 7.292

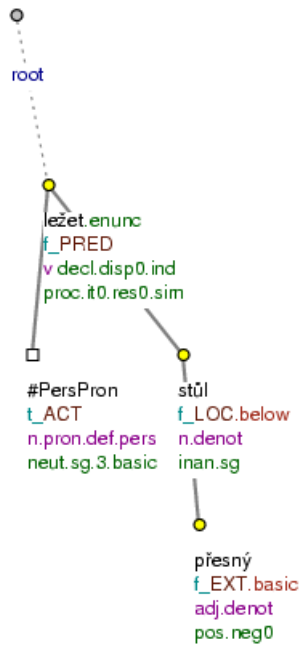
Zastávka je poměrně.EXT <blízko> školy. obr. 7.293

Obrázek 7.291. Bližší specifikace předložky

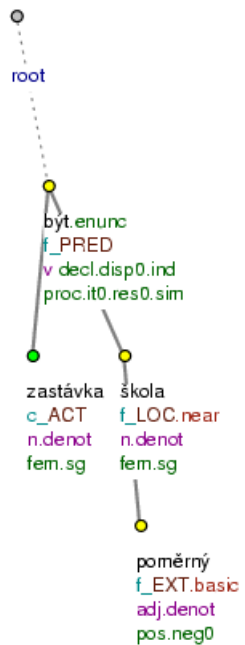
Stůl se nachází zcela uprostřed místnosti.

Obrázek 7.292. Bližší specifikace předložky

Leží přesně pod stolem.

Obrázek 7.293. Bližší specifikace předložky

Zastávka je poměrně blízko školy.

7.17.3. Předložky „kromě“, „mimo“, „vedle“, „místo“, „namísto“

Předložky *kromě*, *mimo*, *vedle*, *místo*, *namísto* jsou zvláštní tím, že po nich nemusí následovat jméno v pádě, který vyžadují, ale může po nich následovat další předložková skupina nebo jméno v jiném pádě než předložka vyžaduje; například:

Kromě dosavadních úkolů bude tento úřad vydávat licence pro podnikání na dráze.

Kromě do Říma, jeli i do Benátek.

Případy, ve kterých po předložkách *kromě*, *mimo*, *vedle*, *místo*, *namísto* následuje další předložková skupina nebo jméno v jiném pádě, než který předložka vyžaduje, zachycujeme jako elipsu slovesa. Srov.:

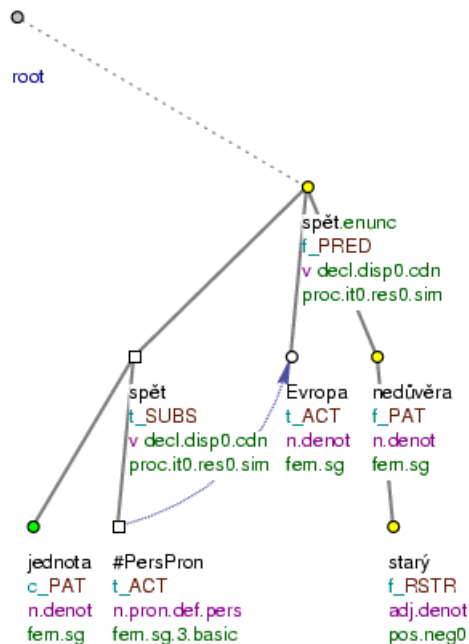
- *Místo k jednotě by Evropa spěla ke staré nedůvěře.*

= *Místo toho, aby spěla k jednotě, by Evropa spěla ke staré nedůvěře.*

Do klauze je doplněn nový uzel pro sloveso, který bude zpravidla kopií uzlu reprezentujícího sloveso v řídicí klauzi. Efektivní kořen předložkové skupiny následující po předložce *místo* (*k jednotě*) bude závislým uzlem tohoto nově doplněného uzlu pro sloveso. Srov. obr. 7.294.

Důvodem pro doplňování slovesa je fakt, že přítomná pádová forma substantivní skupiny není určována předcházející předložkou, tedy pouze doplnění elidovaného slovesa vysvětluje pádovou formu substantivní skupiny a umožňuje též přiřadit substantivní skupině odpovídající funktor, který by jinak byl překryt funktořem RESTR nebo SUBS.

Obrázek 7.294. Předložková skupina po předložce „místo“

Místo k jednotě by Evropa spěla ke staré nedůvěře.

K předložkám *kromě*, *mimo*, *vedle* viz i 7.6 – „Konstrukce s významem „omezení“ a „výjimečného slučování““.

!!! Konstrukce, ve kterých by po předložce (*kromě, mimo, vedle*) následovala jiná forma než ta, kterou předložka vyžaduje, se v PDT nevyskytly.

!!! Po předložce *místo, namísto* není v PDT elipsa slovesa ve většině případů doposud zachycena. Funktor SUBS je přiřazen přímo efektivnímu kořenu substantivní skupiny následující po předložce.

7.17.4. Spojky „než“ a „jako“

Spojky *než* a *jako* spojují jak klauze, tak doplnění. Jejich statut co do podřadnosti, či souřadnosti není jednoznačný. Spojka *jako* může spojovat dvě doplnění jak vztahem souřadnosti, tak vztahem závislosti.

Spojky *než* a *jako* nevyžadují žádnou konkrétní formu připojovaného doplnění, proto ve většině případech, ve kterých po spojce *než* nebo *jako* následuje v povrchové podobě věty jméno v nějakém pádě nebo předložková skupina, zachycujeme elipsu slovesa. Srov.:

- *Tady to vypadá jako v ráji.*
= *Tady to vypadá, jako to vypadá v ráji.*
- *Pojedeme dříve do Prahy než do Brna.*
= *Pojedeme dříve do Prahy, než pojedeme do Brna.*

Do klauze je doplněn nový uzel pro sloveso, který bude zpravidla kopií uzlu reprezentujícího sloveso v řídicí klauzi. Efektivní kořen předložkové skupiny následující po spojce *jako* nebo *než* bude závislým uzlem tohoto nově doplněného uzlu.

Výjimky. Výjimkami jsou následující případy, ve kterých uzel pro sloveso nedoplňujeme:

- pro spojku *jako*:
 - spojka *jako* připojuje doplnění v pozici patientu, efektu nebo doplňku.
Forma doplnění je tu dána shodou.
Například:
Vzali ji jako učitelku. COMPL
 - přímé srovnání se spojkou *jako*.
Například:
Člověk není jako Bůh. CPR
Více viz 7.4.1 – „Srovnání se spojkou „jako“ (srovnání na bázi shody a podobnosti)“.
 - členská apozice nebo koordinace.
Například:
V Praze jako APPS v hlavním městě sídlí většina důležitých organizací.
K tomu viz i 5.6.2.1.3 – „Apoziční spojení se spojkou „jako““.
- pro spojku *než*:
 - srovnávací konstrukce s kvantitativními údaji.
Například:

Je to těžší než deset kilogramů. CPR

Více viz 7.4.2.1 – „Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než““.

Hranice mezi konstrukcemi způsobené multifunkčností spojky „jako“. Multifunkčnost spojky *jako*, kterou z hlediska formy hodnotíme jako parataktický i hypotaktický prostředek, může způsobovat často i velmi neostrou hranici mezi konstrukcemi:

- souřadné spojení (apozičním i koordinačním),
- doplnění s dvojí závislostí (doplněk a aktanty),
- závislé doplnění s významem srovnání (funktor CPR).

Určení správné konstrukce zde záleží v posouzení závislostních sémantických vztahů: pro doplnění s významem srovnání je nutná sémantická závislost, pro doplněk (nebo aktant) je třeba, aby doplnění vykazovalo dvojí závislost, a v případě zachycení souřadnou strukturou by mezi doplněními měl být vztah koordinace nebo apozice. Podstatnou roli při určování vztahů zde může hrát i povrchový slovosled.

Srovnej:

- *Kantor si přál jako každý umělec, aby dílo přetrvalo jeho smrt.*

= *Kantor si přál stejně, jako si přeje každý umělec, aby dílo přetrvalo jeho smrt.*

V tektogramatickém stromě zachytíme závislou klauzi s významem srovnání (viz 7.4.1 – „Srovnání se spojkou „jako“ (srovnání na bázi shody a podobnosti)“).

- *Kantor jako umělec si přál, aby dílo přetrvalo jeho smrt.*

Spojení *Kantor jako umělec* bude zachyceno jako spojení apoziční (jako souřadná struktura). Viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“.

- *Kantor si přál jako umělec, aby dílo přetrvalo jeho smrt.*

Doplnění *jako umělec* bude zachyceno jako doplněk (viz 5.10 – „**Doplněk (dvojí závislost)**“).

- *Plzeň a Krušovice ochutnal stejně jako Budvar.*

= *Plzeň a Krušovice ochutnal stejně, jako ochutnal Budvar.*

V tektogramatickém stromě zachytíme závislou klauzi s významem srovnání (viz 7.4.1 – „Srovnání se spojkou „jako“ (srovnání na bázi shody a podobnosti)“).

- *Ochutnal Plzeň, Krušovice, stejně jako Budvar.*

Spojení *Plzeň, Krušovice, stejně jako Budvar* bude zachyceno jako spojení koordinační (jako souřadná struktura). Viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“.

- *Pro filharmonii to byl jedinečný večer, stejně jako pro diváky.*

= *Pro filharmonii to byl jedinečný večer, stejně jako byl jedinečný pro diváky.*

V tektogramatickém stromě zachytíme závislou klauzi s významem srovnání (viz 7.4.1 – „Srovnání se spojkou „jako“ (srovnání na bázi shody a podobnosti)“).

- *Pro filharmonii, stejně jako pro diváky to byl jedinečný večer.*

Spojení *pro filharmonii, stejně jako pro diváky* bude zachyceno jako spojení koordinační (jako souřadná struktura). Viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“.

7.17.5. Transpozice podřadicí spojky v částici

Podřadicí spojka, která nepřipojuje závislou slovesnou klauzi, ale plní v klauzi funkce jako částice (vyjadřuje modalitu, postoj mluvčího), není skryta, ale je reprezentována samostatným uzlem v tektogramatickém stromě, který je závislým uzlem efektivního kořene klauze, a má funktor ATT (nodety-pe=atom). Například:

Když.ATT ale vy to nevidíte dobře.

Pozor! Uzel pro podřadicí spojovací výraz nemá nikdy funktor PREC (viz 6.7.4 – „PREC“).

7.18. Interpunkce

Interpunkční znaménka přítomná v povrchové podobě věty nejsou v tektogramatickém stromě většinou nijak reprezentována: neodpovídá jim žádný uzel ani neovlivňují hodnoty atributů.

Existuje ovšem několik případů, kdy je interpunkční znaménko reprezentováno uzlem v tektogramatickém stromě. T-lematem tohoto uzlu je pak zástupné t-lemma pro příslušné interpunkční znaménko (viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“):

- tečka: t_lemma=#Period,
- tři tečky: t_lemma=#Period3,
- čárka: t_lemma=#Comma,
- dvojtečka: t_lemma=#Colon,
- pomlčka: t_lemma=#Dash,
- lomítko: t_lemma=#Slash,
- středník: t_lemma=#Semicolon.

Případy, kdy jsou tato interpunkční znaménka reprezentována v tektogramatickém stromu uzlem, jsou následující:

- **součást cizojazyčného textu.**

Příklad:

Out Of The Body - [#Dash.FPHR] obr. 7.295

Všechny výrazy, které jsou součástí cizojazyčného textu, včetně interpunkčních a jiných znaků, jsou reprezentovány samostatnými uzly s funktoem FPHR (více viz 7.9 – „Cizojazyčné výrazy“).

Jako součást cizojazyčného textu mohou vystupovat zřejmě všechna interpunkční znaménka.

- **funkce souřadícího spojovacího výrazu nebo operátoru.**

Příklady:

Image jsou, ach, vždy tak krásné; skutečnost holá a ohyzdná. [#Semicolon.CONJ] obr. 7.296

V armádě je nepořádek a dějí se v ní hrozné věci... obchází ji strach, uvedl ve střeďečnách LN místopředseda bezpečnostního výboru parlamentu. [#Period3.CONJ]

Záhřeb/Sarajevo/Atlanta. [#Slash.CONJ]

100 : 3,68 = 27 [#Colon.OPER]

Plní-li interpunkční znaménko funkci souřadícího spojovacího výrazu nebo operátoru, je v tektonickém stromě reprezentováno uzlem, který představuje kořen souřadné struktury (více viz 5.6 – „**Souřadnost**“ a 7.16 – „**Souřadící spojovací výrazy a operátory**“).

Funkci souřadícího spojovacího výrazu nebo operátoru mohou plnit všechna interpunkční znaménka (snad kromě tečky).

- **funkce predikátu.**

Příklady:

Šerák - 1353 metrů. [#Dash.PRED] obr. 7.297

Její cena za manažera: 80 - 250 tisíc šilinků. [#Colon.PRED]

Interpunkční znaménko, které plní funkci predikátu, zachycujeme jako uzel s funktorem PRED (více viz 5.4.1 – „Slovesné klauze“).

Funkci predikátu může plnit zejména čárka, pomlčka a dvojtečka.

- **funkce slovně nevyjádřeného doplnění.**

Funkci slovně nevyjádřeného doplnění mohou ve větě plnit **tři tečky**, a to zejména v těchto případech:

- tři tečky zastupují poslední člen koordinovaného řetězce.

Příklad:

Nechybějí tu ani ozvuky punku, blues, rock'n'rollu, popu, bílého reggae... [#Period3.ACT]

Vyjadřují-li tři tečky poslední člen koordinovaného řetězce, zachytíme je podle instrukcí v 5.6.2.1.1 – „Koordinační spojení se zkratkami „atd.“, „apod.“, „aj.““, jako uzel s funktorem, který se shoduje s funktory uzlů pro ostatní koordinované (terminální) členy.

- tři tečky zastupují slovně nevyjádřenou část věty (doplnění, celou klauzi).

Příklady:

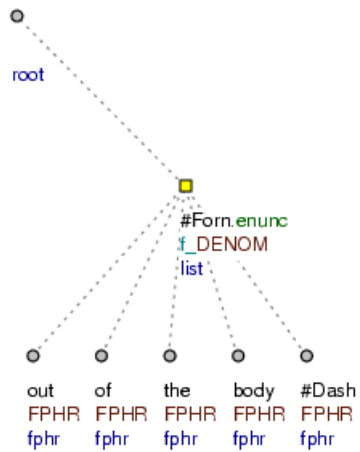
To nás rozhořčilo tak, že... [#Period3.RESL] obr. 7.298

A přece... [#Period3.PRED] obr. 7.299

Lze tak snadno aktualizovat předrevoluční dopis či článek prostou náhradou soudruh za pana KSC za... [#Period3.EFF]

Zastupují-li tři tečky slovně nevyjádřenou část věty, jsou reprezentovány uzlem s příslušným funktorem, který odpovídá funkci slovně nevyjádřené části.

Obrázek 7.295. Interpunkce

Out Of The Body -

Obrázek 7.296. Interpunkce

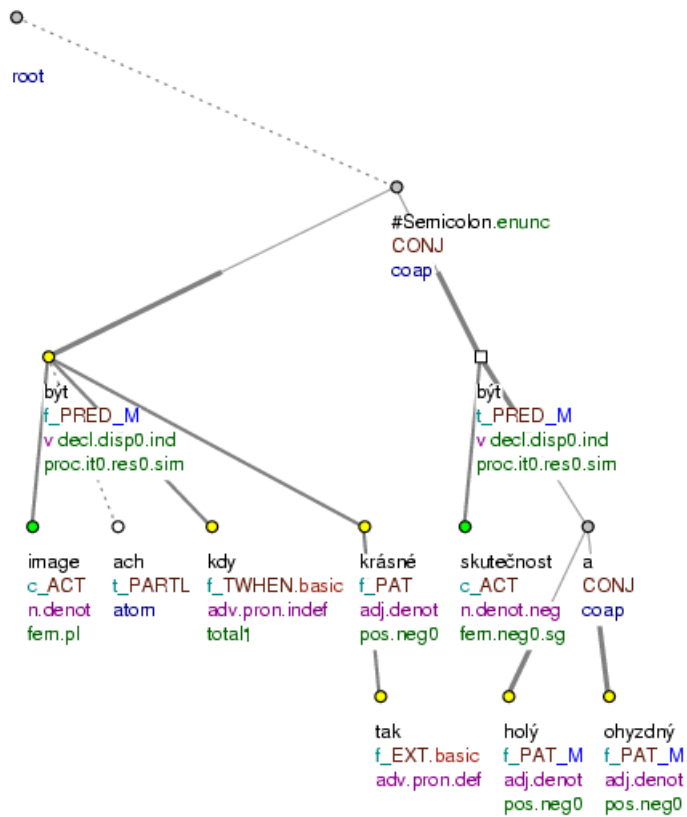
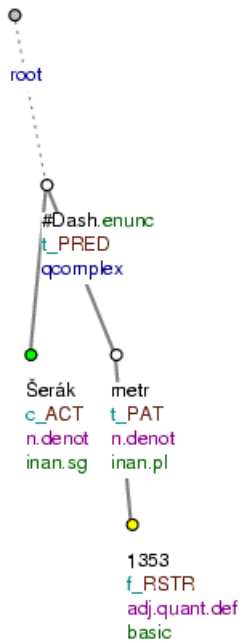

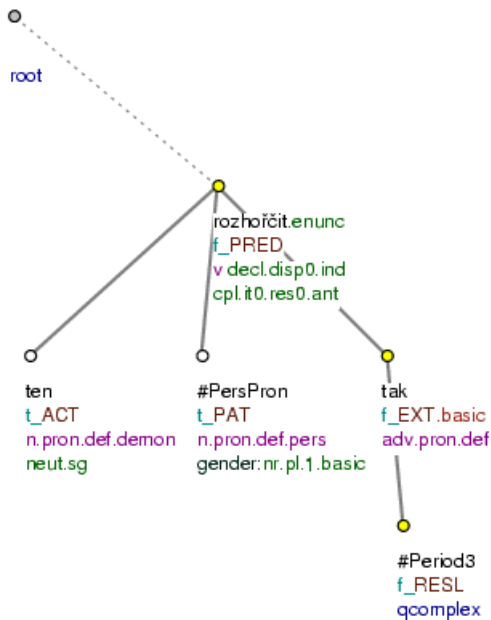
Image jsou, ach, vždy tak krásné; skutečnost holá a ohyzdná.

Obrázek 7.297. Interpunkce

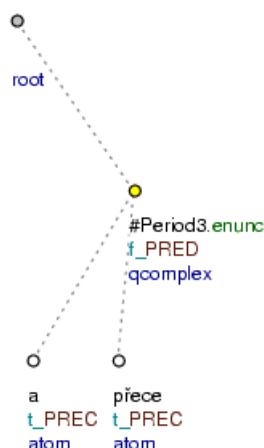
Šerák - 1353 metrů.

Obrázek 7.298. Interpunkce

To nás rozhořčilo tak, že...

Obrázek 7.299. Interpunkce

A přece...

7.19. Části textu označené pomocí grafických symbolů

V této sekci popisujeme, jakým způsobem je v tektogramatických stromech zachycen text v uvozovkách a mezi apostrofy (7.19.1 – „Text v uvozovkách“), v závorkách a mezi pomlčkami (7.19.2 – „Text v závorkách a mezi pomlčkami“).

!!! Komplexně (pomocí speciálního atributu `quot`), je v PDT zachycen jen text v uvozovkách a mezi apostrofy. Text v závorkách a mezi pomlčkami žádným zvláštním způsobem zpracován nebyl.

7.19.1. Text v uvozovkách

Do tektogramatických stromů se při zpracování textu v uvozovkách a mezi apostrofy použitými ve funkci `uvozovka` (dále jen „text v uvozovkách“) doplňují dva typy informace:

- dosah uvozovek
 - = jaká část tektogramatického stromu (které uzly) reprezentuje výrazy obsažené v povrchové podobě věty uvnitř uvozovek.
- typ užití uvozovek
 - = v jaké funkci byly uvozovky použity (například: přímá řeč, titul, citace).

Oba typy informace jsou uloženy v atributu `quot`, který je tvořen seznamem, jehož každý prvek je struktura s atributy `quot/type` a `quot/set_id`. Každému textu v uvozovkách, jehož je výraz reprezentovaný uzlem součástí (výraz může být součástí více textů v uvozovkách), odpovídá v atributu `quot` u tohoto uzlu jeden prvek seznamu.

Dosah uvozovek. Pro každý text v uvozovkách je zvolen jednoznačný identifikátor. Všechny uzly reprezentující výrazy příslušného textu v uvozovkách mají v atributu `quot/set_id` zapsán tento jednoznačný identifikátor. Jeden uzel může být členem žádné, jedné, případně i více takto vyznačených množin uzlů (vnořené uvozovky). Viz i 7.3 – „Hodnoty atributu `quot/set_id`“.

Tabulka 7.3. Hodnoty atributu `quot/set_id`

libovolný řetězec	identifikátor jednoznačně označující množinu uzlů reprezentujících část textu v uvozovkách
-------------------	--

Při anotaci dosahu uvozovek jsou zohledněny i následující skutečnosti:

- dosahy uvozovek do sebe mohou být vzájemně vnořené.
- dosah uvozovek může překračovat hranice věty.
- dosah uvozovek nemusí odpovídat spojitě části věty (tzn. jeden dosah nemusí odpovídat jednomu páru uvozovek).
- uzly, které jsou v dosahu uvozovek, mohou mít potomky, které v dosahu nejsou.
- ani uvnitř jednoho tektogramatického stromu nemusí dosah uvozovek odpovídat jedinému spojitému podstromu.
- na krátkém úseku textu se může setkat několik textů v uvozovkách a každý může být složen z několika podstromů; při rozhodování o tom, které části náleží do téhož dosahu uvozovek, nelze spoléhat jen na pořadí uzlů ve stromech, protože to je vystaveno změnám vyplývajícím z anotace aktuálního členění.

Typ užití uvozovek. Informace o typu užití uvozovek je uvedena v atributu `quot/type`. Každý uzal reprezentující výraz, který je součástí textu v uvozovkách, má vedle atributu `quot/set_id`, který seskupuje množinu uzlů reprezentujících jeden text v uvozovkách, vyplněnou i některou z možných hodnot v atributu `quot/type` (možné hodnoty atributu `quot/type` viz 7.4 – „Hodnoty atributu `quot/type`“). Typ užití uvozovek se stanovuje pro celý text v uvozovkách. Platí proto, že uzly se stejným identifikátorem v atributu `quot/set_id` mají i stejnou hodnotu v atributu `quot/type`.

Tabulka 7.4. Hodnoty atributu `quot/type`

<code>citation</code>	uzel reprezentuje výraz, který je součástí citace označené uvozovkami
<code>dsp</code>	uzel reprezentuje výraz, který je součástí přímé řeči označené uvozovkami
<code>meta</code>	uzel reprezentuje výraz, který je součástí metajazykově užitého spojení označeného uvozovkami
<code>title</code>	uzel reprezentuje výraz, který je součástí vlastního jména nebo názvu označeného uvozovkami
<code>other</code>	uzel reprezentuje výraz, který je součástí textu v uvozovkách, a uvozovky tu nemají žádnou z výše uvedených funkcí

Jednotlivé typy užití uvozovek jsou dále popsány v dílčích sekcích.

!!! Prozatím jsou atributem `quot/type` rozlišeny čtyři typy užití uvozovek. Ve všech ostatních typech užití (ironie, metafora apod.) je v této fázi anotace přiřazena hodnota `other`.

7.19.1.1. Uvozovky označující přímou řeč a citaci

Označují-li uvozovky část textu, která je citována z nějakého mluveného nebo psaného projevu, nebo která reprodukuje něčí myšlenky, mají uzly reprezentující jednotlivé výrazy tohoto textu v uvozovkách v atributu `quot/type` vyplněnou hodnotu `dsp` nebo `citation`. Přitom platí, že:

- hodnota `dsp` je vyplněna u uzlů reprezentujících výrazy takového textu v uvozovkách, který označuje ucelený citovaný projev, přímou řeč (vymezení přímé řeči viz 7.3 – „**Přímá řeč**“). Srov.:
 - „*Vybrali si,*“ komentoval ministr jejich počínání, „*to správné místo.*“

Uvozovky označují přímou řeč. Všechny uzly reprezentující výrazy tohoto textu v uvozovkách budou mít v atributu `quot/set_id` stejný identifikátor a v atributu `quot/type` budou mít hodnotu `dsp`.

Další příklady:

„Máme několik set členů.“ [pro každý uzel platí: `quot/type=dsp`]

Martina Hingisová: „Hráčky mě akceptovaly.“ [quot/type=dsp]

Prý se zabarikádovali za formulí „Žádné zvýšení platů bez snížení nákladů“ a nepředkládají žádné konkrétní návrhy. [quot/type=dsp]

„Jsem zklamaný z toho, že jsme prohráli.“ byla první slova F.Musila. [quot/type=dsp]

Na otázku reprezentativního nezávislého průzkumu v rámci Media projektu, „kteřou televizi jste včera sledovali,“ uvedlo asi 68% televizi Nova. [quot/type=dsp]

Vhodnost těch nemalých investic obhajuje slovy: „Velká část budov je ve velmi zanedbaném stavu.“ [quot/type=dsp]

Povídka Opatrně jakoby připomínala Carverovu radu žáku Mc Inerymu: „Zkuste psát o tom, co ještě prožít.“ [quot/type=dsp]

Uslyšel povzdech prodavače: „Není nad starou mechaniku.“ [quot/type=dsp]

Pravidla zachycování přímé řeči (nejen graficky označené) viz 7.3 – „**Přímá řeč**“.

- hodnota `citation` je vyplněna u uzlů reprezentujících citaci. *Citací* rozumíme takový text v uvozovkách, který označuje citovaný projev, který je do konstrukce formálně zapojen. Citovaná výpověď není ucelená, cituje se zpravidla jen část výpovědi, i jedno slovo. Srov.:
 - *Tisk citoval prezidentku ústavu, podle níž „je dnes nutné uvažovat o změně.“*

Uvozovky označují (neucelenou) citaci, která je do klauze formálně zapojena. Všechny uzly reprezentující výrazy tohoto textu v uvozovkách budou mít v atributu `quot/set_id` stejný identifikátor a v atributu `quot/type` budou mít hodnotu `citation`.

Další příklady:

Dodal, že SRN se nechce s Japonskem „tlačit“, nýbrž „podporovat“. [pro každý uzel platí: `quot/type=citation`]

Řekl, že „to není nutné.“ [quot/type=citation]

Pro anotaci formálně zapojených citací nejsou stanovena žádná zvláštní pravidla.

Hraniční případy mezi přímou řečí a citací. Problematické pro volbu mezi hodnotou `dsp` a `citation` jsou zejména ty případy textů v uvozovkách, ve kterých formálně nezapojená přímá řeč je v uvozovkách jen částečně:

- v uvozovkách je řídicí člen přímé řeči (zpravidla sloveso), ale některé výrazy, které jsou součástí (formálně nezapojené) přímé řeči, již nejsou v dosahu uvozovek.

V takovém případě je u všech uzlů reprezentujících výrazy, které jsou v dosahu uvozovek, v atributu `quot/type` vyplněna hodnota `dsp`.

Příklad:

Při sporu o odvolání „nedošlo ke kompromisu“, uvedl Vrabec. [quot/type=dsp]

- řídicí člen přímé řeči (zpravidla sloveso) není v dosahu uvozovek. V dosahu uvozovek jsou některé níže zanořené výrazy, které jsou součástí (formálně nezapojené) přímé řeči.

V takovém případě je u všech uzlů reprezentujících výrazy, které jsou v dosahu uvozovek, v atributu `quot/type` vyplněna hodnota `citation`.

Příklady:

Opel pracuje „s velkým nasazením“, řekl mluvčí. [`quot/type=citation`]

Tato fáze přesáhne datum „stanovený jako den odchodu z ČSOB“, uvádí se tam. [`quot/type=citation`]

- přímá řeč není vůbec graficky označena.

V takovém případě není atribut `quot/type` vyplněn u žádného uzlu.

Příklad:

Hráčky mě akceptovaly, prohlásila Hingisová.

Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím. K hraničním případům (nejen graficky označených) přímých řečí a meta-užití viz 7.3.3 – „Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím“.

7.19.1.2. Uvozovky označující meta-užití

Vyznačují-li uvozovky metajazykově užitý výraz (vymezení viz 7.8.3 – „Výrazy užitě metajazykově“), mají uzly reprezentující jednotlivé výrazy tohoto textu v uvozovkách v atributu `quot/type` vyplněnou hodnotu `meta`. Srov.:

- *Za výchozí význam považuje „hák, hákovitý předmět“.*

Uvozovky označují meta-užití. Všechny uzly reprezentující výrazy tohoto textu v uvozovkách budou mít v atributu `quot/set_id` stejný identifikátor a v atributu `quot/type` budou mít hodnotu `meta`.

Další příklady:

cedule s nápisem „Romy neobsluhujeme“ [pro každý uzel platí: `quot/type=meta`]

Germanismus klika se užívá ve významu „štěstí“ [`quot/type=meta`] *a znamená také „držadlo k otvírání dveří“.* [`quot/type=meta`]

Potetovaná kůže znamená „Já jsem tady kápo“. [`quot/type=meta`]

Billboard s nápisem „Vpřed“ [`quot/type=meta`]

Jazyček vah se brzy ustálil na starých hodnotách označených „nezájem“ [`quot/type=meta`] *a „přehlížení“.* [`quot/type=meta`]

Hráčky se omezí na „ahoj“. [`quot/type=meta`]

Slovo „šebah“ [`quot/type=meta`] *znamená původně „sedm“.* [`quot/type=meta`]

Vyznání „miluji tě“ [`quot/type=meta`] *i slovo „odchod“* [`quot/type=meta`] *lidé zprofanovali s významem „tleskat“* [`quot/type=meta`]

Výrobky obsahující freony budou podle zákona zřetelně opatřeny textem „Výrobek obsahuje látky ničící ozónovou vrstvu Země.“ [quot/type=meta]

V přídatném jménu „český“ se vyskytují dvě písmena mající dominantní význam, a to „č“ a „s“. [quot/type=meta]

„Hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon ve mně“ stojí rusky a německy na desce. [quot/type=meta]

Pravidla anotace struktury meta-užití nějakého slova nebo celého spojení slov (nejen graficky označeného) viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“.

Hraniční případy mezi meta-užitím a názvem. Meta-užití a názvy (hodnoty `title` a `meta`) mají k sobě velmi blízko a v některých případech, ve významu identifikace, se stýkají. Hovoří-li se o slovech, nápisech, heslech apod. jako takových, lze konkrétní vyjádření slova, nápisu vnímat i jako pojmenování, název.

Srovnej:

- heslo „stůj“

stůj = heslo. V tomto případě volíme v atributu `quot/type` hodnotu `title`.

- Slovo „stůj“ se píše s kroužkem.

stůj = slovo. V tomto případě ale volíme v atributu `quot/type` hodnotu `meta`. Nejde o užití slova v jeho běžném významu, mluví se o jeho grafické podobě.

Hodnotu `meta` vyplňujeme v atributu `quot/type` jen v těch jasných případech, kdy je meta-užití jasně naznačeno uvozovacím substantivem nebo slovesem. Nesignalizuje-li uvozovací slovo meta-užití, je v atributu `quot/type` vyplněna jiná hodnota. Srov.:

- *Nástup obou celků byl avizován transparentem „Vítejte v pekle“.*

Substantivum *transparent* nesignalizuje meta-užití. V atributu `quot/type` bude u všech uzlů reprezentujících jednotlivé výrazy, které jsou v dosahu uvozovek, vyplněna hodnota `title`.

- *transparent s nápisem „Hnusný Slovan“*

Substantivum *nápis* považujeme za substantivum uvozující meta-užití. V atributu `quot/type` bude u všech uzlů reprezentujících jednotlivé výrazy, které jsou v dosahu uvozovek, vyplněna hodnota `meta`.

Rozdíl mezi meta-užitím a názvem se v anotaci struktury tektogramatického stromu neprojeví. Pro anotaci názvů i meta-užití platí stejná pravidla, uvedená v 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“.

Hraniční případy mezi meta-užitím a přímou řečí. K hraničním případům (nejen graficky označených) přímých řečí a meta-užití viz 7.3.3 – „Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím“.

Pozor! Rozdíl mezi přímou řečí a meta-užitím se projeví i v anotaci struktury tektogramatického stromu. Pro anotaci přímé řeči platí pravidla uvedená v 7.3 – „Přímá řeč“, pro anotaci meta-užití platí pravidla uvedená v 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“.

7.19.1.3. Uvozovky označující vlastní jméno nebo název

Označují-li uvozovky vlastní jméno nebo název (vymezení viz 7.8.2 – „Vlastní jména a názvy“), mají uzly reprezentující jednotlivé výrazy tohoto textu v uvozovkách v atributu `quot/type` vyplněnou hodnotu `title`. Srov.:

- „*Husova cesta do Kostnice*“ je název akce, kterou pořádá Praha 1.

Uvozovky označují název. Všechny uzly reprezentující výrazy tohoto textu v uvozovkách budou mít v atributu `quot/set_id` stejný identifikátor a v atributu `quot/type` budou mít hodnotu `title`.

Další příklady:

Lépe než „Otvíráme“ [quot/type=title] měl pan ředitel svůj text nazvat „*otevřená dlaň*“.
[quot/type=title]

Vytvořit určitý prostor; později nazvaný „transformační polštář“ [quot/type=title]

Říkali tomu „dialog“. [quot/type=title]

...dokud se nenaplní úsloví „Na každého jednou dojde“. [quot/type=title]

Do lázeňského města přijeli vyzváni motem turnaje „Kdo nebyl v Poděbradech, nemá rád tenis“.
[quot/type=title]

Hosty uvítá znělka „volá Londýn“. [quot/type=title]

Starí čeští intelektuálové tehdy dostali nálepku „zrádné intelektuální reakce“. [quot/type=title]

Pozdravujte všechny výletníky typu „ven z auta, šup na hrad a šup do auta“. [quot/type=title]

Pro texty v uvozovkách s hodnotou `title` v atributu `quot/type` platí pravidla v 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“.

Hraniční případy mezi názvem a meta-užitím. Hraniční případy mezi názvem a meta-užitím (hodnotou `meta` a `title`) viz 7.19.1.2 – „Uvozovky označující meta-užití“.

7.19.2. Text v závorkách a mezi pomlčkami

Text v závorkách a mezi pomlčkami není žádným zvláštním způsobem označován.

Závorky. Závorky interpretujeme (až na výjimku níže) jako označení parenteze. Text v závorkách pak anotujeme podle pravidel uvedených v 5.7 – „Parenteze“.

Výjimka: Pouze v případě, kdy je v závorce uvedena rozepsaná podoba zkratky před závorkou (a naopak), hodnotíme text v závorkách jako souřadně připojený (aponovaný) člen a nezachycujeme jej jako parentezi.

Příklady: *ČD (České dráhy)* nebo *České dráhy (ČD)*.

Pomlčky. Funkce pomlček ohraničujících nějaký text může být různá. V řadě případů hodnotíme text mezi pomlčkami jako parentezi (pravidla viz 5.7 – „Parenteze“), v jiných případech jsou pomlčky hodnoceny jako souřadící spojovací výrazy (viz 7.16 – „Souřadící spojovací výrazy a operátory“).

Kapitola 8. Koreference

Naše pojetí koreference vychází z pojmu reference.

Referenci se obecně rozumí vztah výrazů k předmětům nebo situacím reálného světa. Rozlišuje se reference:

- *reference exoforická (exofora)*

= poukazy k situaci, ke skutečnostem mimotextovým (viz 8.3.1.3 – „Exofora“).

- *reference endoforická*

= výraz v textu poukazuje k jinému výrazu uvnitř téhož textu, má s ním shodnou referenci.

Jestliže se v textu vyskytnou dva výrazy (nebo více výrazů) a poukazují k témuž předmětu řeči (osobě, předmětu, skutečnosti) - tj. jejich reference je identická - označuje se jejich vzájemný vztah, který propojuje výpovědi v textu, jako koreference.

V rámci endoforické reference může slovo navazovat na výraz v předchozí nebo následující výpovědi, nebo celou výpověď jako celek, případně na celý úsek výpovědi.

Pozor! Jsme si vědomi toho, že termín koreference implikuje pouze endoforickou referenci, přesto pro zjednodušení užíváme termínu *koreference* i pro případy mimotextového (deiktického) odkazování.

Z hlediska prostorového umístění výrazů v textu se rozlišuje anaforické a kataforické odkazování. Při odkazování k předcházejícímu výrazu nebo výpovědi se hovoří o *anaforickém odkazování*. Výraz, k němuž se poukazuje, je běžně označován jako *antecedent*. *Kataforické odkazování* poukazuje na následující výpovědi nebo jejich části, zde se tedy analogicky jedná o *postcedent*.

Kromě těchto již zavedených pojmů používáme také dvojici pojmů *koreferující člen - koreferovaný člen*. Je obecnější a zanedbává prostorové umístění slov v textu - koreferovaným členem může být antecedent i postcedent.

Ve shodě s běžným přístupem české lingvistiky rozdělujeme koreferenci na:

- gramatickou koreferenci (viz 8.2 – „**Gramatická koreference**“).
- textovou koreferenci (viz 8.3 – „**Textová koreference**“).

Na tektogramatické rovině zpracováváme obě tyto oblasti odkazování. Rozdělení koreference na gramatickou a textovou považujeme za základní a podle výše uvedených hledisek vydělujeme jednotlivé podtypy uvnitř gramatické a textové koreference.

8.1. Zachycení koreference v tektogramatických stromech

Současné řešení anotace koreference na tektogramatické rovině využívá skutečnosti, že každý uzel každého tektogramatického stromu má identifikátor (hodnota atributu `id`), který je jedinečný v celém PDT. Jestliže chápeme koreferenci jako odkaz z jednoho uzlu na jiný uzel, pak stačí do vybraného atributu (typu odkaz) u koreferujícího uzlu uložit identifikátor koreferovaného uzlu. Specifické podtypy koreference jsou zachyceny hodnotou dalšího atributu (výčtového typu).

K zachycení koreference jsou u každého uzlu tektogramatického stromu zavedeny tři atributy:

- `coref_gram.rf`

Atribut `coref_gram.rf` slouží k zachycení gramatické koreference. Viz 8.1 – „Hodnoty atributu `coref_gram.rf`“.

Tabulka 8.1. Hodnoty atributu `coref_gram.rf`

seznam, jehož každý prvek je PML odkaz	identifikátory uzlů zpravidla téhož tektogramatického stromu, k nimž je daný uzel ve vztahu gramatické koreference
--	--

Gramatickou koreferenci lze vždy zachytit jako odkaz z jednoho uzlu na jiný uzel.

- `coref_text.rf`

Atribut `coref_text.rf` slouží k zachycení textové koreference v případech explicitního koreferovaného členu (viz 8.3.1.1 – „Explicitní koreferovaný člen“). Viz 8.2 – „Hodnoty atributu `coref_text.rf`“.

Tabulka 8.2. Hodnoty atributu `coref_text.rf`

seznam, jehož každý prvek je PML odkaz	identifikátory uzlů tektogramatického stromu, k nimž je daný uzel ve vztahu textové koreference
--	---

- `coref_special`

Atribut `coref_special` slouží k zachycení zvláštních typů textové koreference, kdy koreferovaným členem není konkrétní uzel či podstrom tektogramatického stromu. Jde o případy exoforického odkazování (viz 8.3.1.3 – „Exofora“) a odkazování k segmentu (viz 8.3.1.2 – „Odkazování k segmentu“). Hodnoty tohoto atributu jsou uvedeny v tabulce 8.3 – „Hodnoty atributu `coref_special`“.

Tabulka 8.3. Hodnoty atributu `coref_special`

exoph	koreferovaným členem uzlu je mimotextová situace
segm	koreferovaným členem uzlu je segment, větší úsek textu

Uzel, který reprezentuje koreferující člen, má vyplněný vždy pouze jeden z těchto atributů.

Podle možností odkazovat k různým částem tektogramatického stromu se setkáváme s následujícími případy odkazování:

- **odkazování k listu stromu.**

V atributu `coref_gram.rf` nebo `coref_text.rf` je uveden identifikátor cílového listu stromu.

Srov.:

- *Vlasta šla do divadla, kde na ni čekal Marek.*

Koreferovaným členem uzlu reprezentujícího osobní zájmeno *ona* bude list stromu reprezentující jméno *Vlasta*.

- **odkazování ke kořeni podstromu.**

V atributu `coref_gram.rf` nebo `coref_text.rf` je uveden identifikátor kořene nějakého podstromu.

Pro koreferenční vztah směřující k uzlu, který v tektogramatickém stromě není listem, implicitně předpokládáme, že koreferovaným členem je nikoli tento jediný uzel, ale celý podstrom, který kromě daného uzlu obsahuje i všechny jeho potomky. Srov.:

- *Můj o dva roky mladší bratr, kterého ještě neznáš, přijde zítra*

Koreferovaným členem vztažného zájmena *který* je celý podstrom *můj o dva roky mladší bratr*, nikoli jen výraz *bratr*.

!!! Nelze vyloučit existenci případů, kdy je možné za koreferovaný člen považovat právě jen výraz reprezentovaný kořenem příslušného podstromu, ale ne už jeho potomky (nebo kořen a část jeho potomků, ale ne všechny). V navrženém anotačním schématu tuto možnost zatím nereflktujeme.

Speciálním případem odkazování ke kořeni podstromu je odkazování k celé větě. V takovém případě označujeme za koreferovaný člen kořen věty, nikoli technický kořen tektogramatického stromu.

- **odkazování k více uzlům tektogramatického stromu.**

V atributu `coref_gram.rf` nebo `coref_text.rf` je uvedeno více identifikátorů.

Koreferující člen může odkazovat i k více než jednomu výrazu (podstromu). V takovém případě odkazujeme jednotlivě ke všem výrazům (v příslušném atributu jsou uloženy identifikátory všech cílových uzlů). Od koreferujícího členu vede více koreferenčních vztahů. Srov.:

- *Marie vzala Vlastu do divadla, kde na ně čekal Marek.*

Koreferovaným členem osobního zájmena *ony* jsou dva uzly pro výrazy *Marie* a *Vlasta*, ke kterým je nutno odkázat jednotlivě.

Jde o prozatímní řešení, viz i 8.5.2.2 – „Odkazování u hypotaktické koordinace typu „tatínek s maminkou““.

- **odkazování k většímu úseku textu.**

V atributu `coref_special` je uvedena hodnota `segm`.

Koreferovaným členem je větší úsek textu, který blíže nespecifikujeme. Více viz 8.3.1.2 – „Odkazování k segmentu“.

- **odkazování mimo text.**

V atributu `coref_special` je uvedena hodnota `exoph`.

Koreferovaným členem je blíže nespecifikovaná mimotextová skutečnost. Více viz 8.3.1.3 – „Exofora“.

Koreferenční vztah může být (a často tomu tak je) i mezi uzly, které nejsou lexikálně vyjádřeny v povrchové podobě věty, tedy mezi nově vytvořenými uzly se zástupnými t-lematy (viz i 8.4 – „**Přehled typů koreference se zřetelem k t-lematům koreferujících uzlů**“). Jednotlivé koreferenční vztahy mezi koreferujícími uzly vytvářejí často dlouhé koreferenční řetězce, na jejichž konci stojí uzel pro plnovýznamové slovo, které již dále neodkazuje (viz 8.5.1 – „Udržování koreferenčních řetězců“).

8.2. Gramatická koreference

Gramatická koreference je taková koreference, kdy je možné určit koreferovaný člen na základě gramatických pravidel.

Rozlišujeme následující typy gramatické koreference:

- koreference zvrtných zájmen (viz 8.2.1 – „Koreference zvrtných zájmen“),
- koreference vztažných prostředků (viz 8.2.2 – „Koreference vztažných prostředků“),
- koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou (viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou“),
- kontrola (viz 8.2.4 – „Kontrola“),
- kvazikontrola (viz 8.2.5 – „Kvazikontrola“),
- koreference v recipročních konstrukcích (viz 8.2.6 – „Koreference v recipročních konstrukcích“).

Ne vždy platí, že je možné stanovit koreferovaný člen na základě gramatických pravidel jednoznačně. Například ve větě *Přinesl jsem ti knihu o Boženě Němcové, kterou mám velice rád.* může být antecedentem vztažného zájmena *kteřý* jak *Božena Němcová*, tak *knihy*. Tato případná homonymie je však odstraněna na tektogramatické úrovni: z tektogramatického stromu je zřejmé, které slovo řídí závislou klauzi.

Silně příznakové, s výraznou zdůrazňovací funkcí, jsou případy, kdy gramatická koreference překročí hranice věty. Z tohoto důvodu jsou takové výskyty spíše výjimečné, nicméně se s nimi v PDT setkáváme, například:

Na dnešní den byl oznámen začátek soudního řízení s neznámějším a nevlivnějším politikem Itálie za posledních padesát let, sedminásobným premiérem a symbolem mocenského režimu Křesťanské demokracie. Mužem, na němž se Italům líbila obratnost, chytrost, intelekt, lehký smysl pro humor, schopnost kompromisu. A kteřého ztotožňovali tu s érou hmotného vzestupu, tu s hnilobnou stranokracií.

Gramatická koreference je zachycena atributem `coref_gram.rf` (viz 8.1 – „Zachycení koreference v tektogramatických stromech“).

8.2.1. Koreference zvrtných zájmen

Reflexiva (tj. zvrtná zájmena osobní i přivlastňovací), která jsou slovesnými nebo substantivními doplněními, mají v tektogramatickém stromě svůj vlastní uzel a jejich t-lematem je jednotné zástupné t-lemma `#PersPron`. Tato zvrtná zájmena mají vždy gramatickou koreferenci. Koreferují primárně s doplněním v pozici subjektu, a to se subjektem nejbližším (tedy primárně se subjektem ve stejném podstromu; pokud není subjekt ve stejném podstromu přítomen, koreferuje zvrtné zájmeno se subjektem nejbližšího podstromu vyššího).

Zvrtná osobní zájmena. Koreferovaným členem zvrtného osobního zájmena *se* je v aktivních konstrukcích takřka vždy subjekt řídicího slovesa klauze, který se rovná valenční pozici aktora (ACT). V konstrukci s opisným pasivem je koreferovaným členem opět subjekt řídicího slovesa věty, kterému však v tomto případě odpovídá příslušný aktant valenčního rámce slovesa (zpravidla PAT). Srov.:

- *Sobě nedopřeje matka nikdy nic.*

Zvrtné zájmeno *sobě* koreferuje se subjektem *matka*, který se rovná valenční pozici aktora.

- *Žádná práce by neměla být konána pro sebe samu, ale pro potěšení vlastní a druhých.*

Zvrtné zájmeno *pro sebe* koreferuje se subjektem *práce*, který se rovná valenční pozici pacientu.

Další příklady:

Informace o tom, co o sobě, dva roky po rozvodu, už nevíme {#PersPron.ACT}. obr. 8.1

Neschopnost opozičních stran {#Corr.ACT} *vzdorovat své vlastní lenosti.* obr. 8.2

Zvratná posesivní zájmena. U zvratného posesivního zájmena *svůj* je situace složitější. I zde sice můžeme říci, že *svůj* primárně (a nejčastěji) koreferuje s nejbližším subjektem, ale můžeme se setkat také s jinými případy:

- u sloves kontroly (viz 8.2.4.2 – „Typy sloves kontroly“), u kterých je kontrolujícím členem jiný aktant než aktant odpovídající subjektu.

V těchto případech nekoreferuje *svůj* (které je v podstromu, jehož kořen reprezentuje infinitiv (případně jeho nominalizaci) s kontrolovaným subjektem) s nejbližším subjektem (tedy s kontrolovaným subjektem infinitivu/nominalizace), ale se subjektem slovesa kontroly; srov.:

- *Mnohá ze svých děl Reich nedovoluje {#Gen.ADDR} {#Cor.ACT} provozovat bez vlastní hráčské účasti.*

Posesivní zvratné zájmeno *svůj* koreferuje až se subjektem slovesa kontroly *dovolovat* (se substantivem *Reich*), nikoli se subjektem nejbližším, tedy se subjektem ve stejném podstromu, kterým je kontrolovaný subjekt infinitivu reprezentovaný ve stromě uzlem s t-lematem #COR (kontrolujícím členem subjektu infinitivu je adresát slovesa *dovolovat*). Srov. obr. 8.3.

- v klauzích se slovesem ve 3. osobě.

V těchto klauzích se *svůj* používá pro koreferenci ke kterémukoli aktantu, a to i k takovému, který není v pozici subjektu. Jedná se pak často o nestandardní použití zájmena *svůj*; srov.:

- *Jejich kajakářské disciplíny oplývají desítkami vynikajících soupeřů a je také pravděpodobné, že při svém profesionálním přístupu k závodění i k životosprávě jim chybí trochu víc uvolněnosti.*

Posesivní zvratné zájmeno *svůj* koreferuje s patientem *jim*, který není v pozici subjektu. Srov. obr. 8.4.

Také záměna zájmena *svůj* za zájmeno *jeho* se objevuje stále častěji. Respektujeme záměr mluvčího, zájmeno ponecháváme v dané podobě a zachycujeme příslušný koreferenční vztah. Srov.:

- *Představitelé České lotynky tvrdí, že v souvislosti se současnou negativní kampaní v některých sdělovacích prostředcích nezaznamenali pokles zájmu o jejich loterijní hry.*

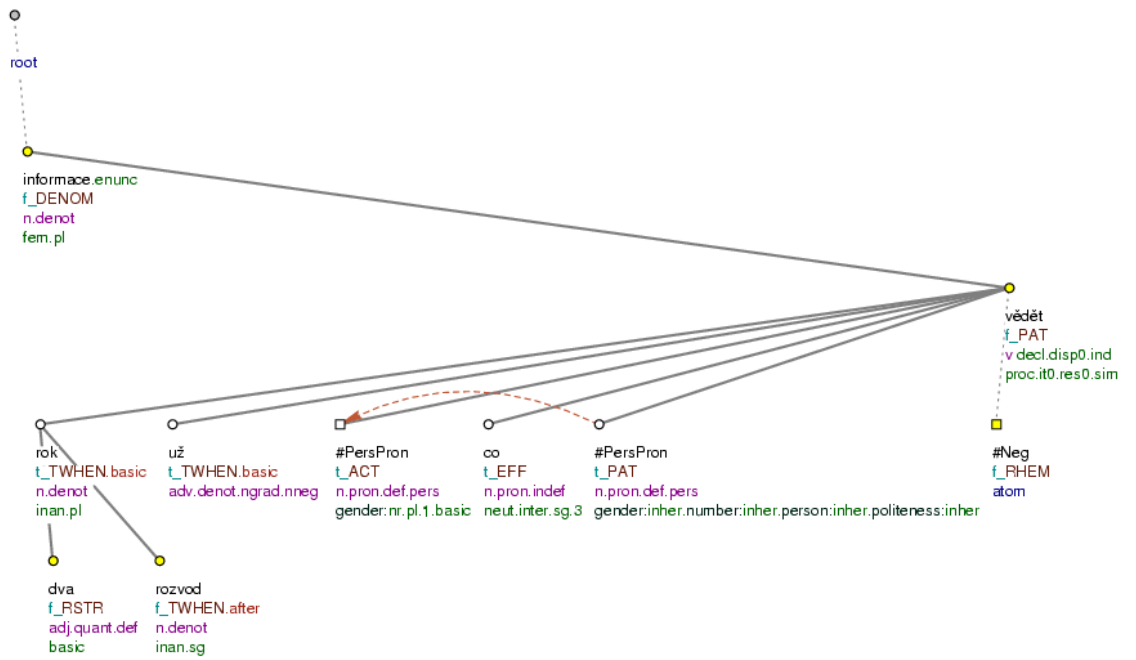
Zájmeno *jejich* je zde užito nestandardně místo zvratného zájmena *svůj*. V tektogramatickém stromě bude zachycena jen textová koreference namísto gramatické. Srov. obr. 8.5.

V současnosti se stále více, zejména v jazyce reklamy a v žurnalistice, setkáváme také s posesivním zájmenem v příslušné 1. nebo 2. osobě (na místě zájmena zvratného zájmena); například:

Užijte si vaši dovolenou!

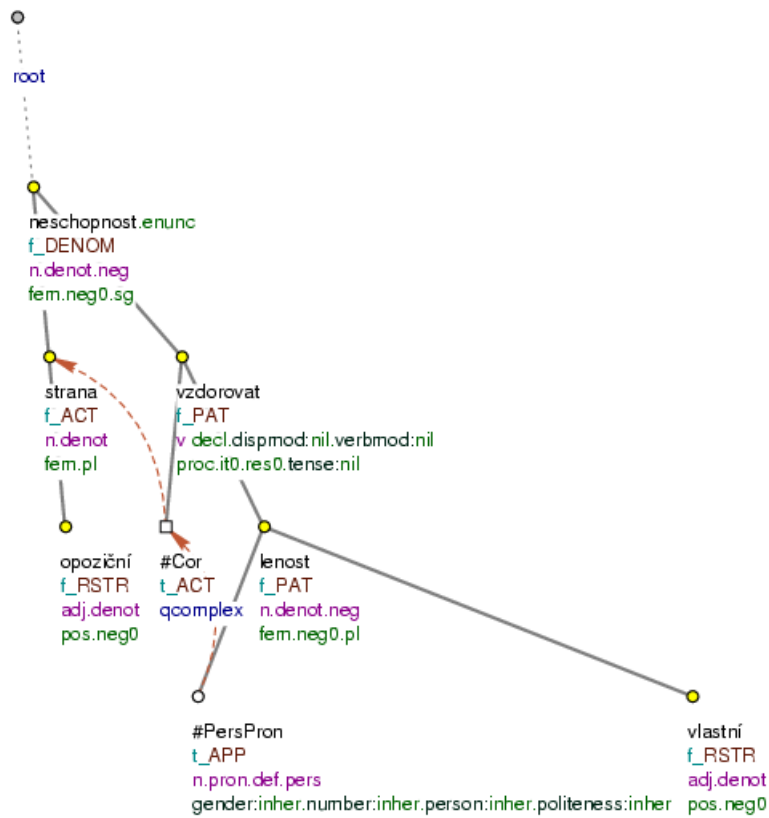
I v těchto případech respektujeme záměr mluvčího, zájmeno ponecháváme v dané podobě a podle použité formy volíme druh koreference.

Obrázek 8.1. Koreference u zvratných zájmen

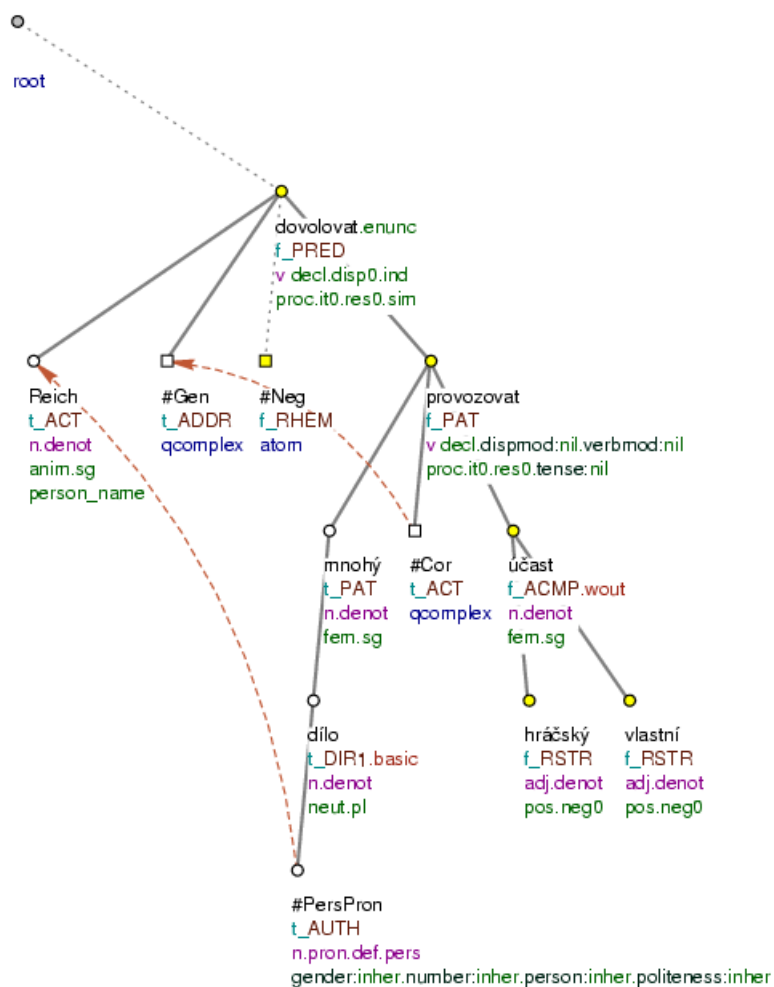
Informace o tom, co o sobě, dva roky po rozvodu, už nevíme.

Obrázek 8.2. Koreference u zvratných zájmen

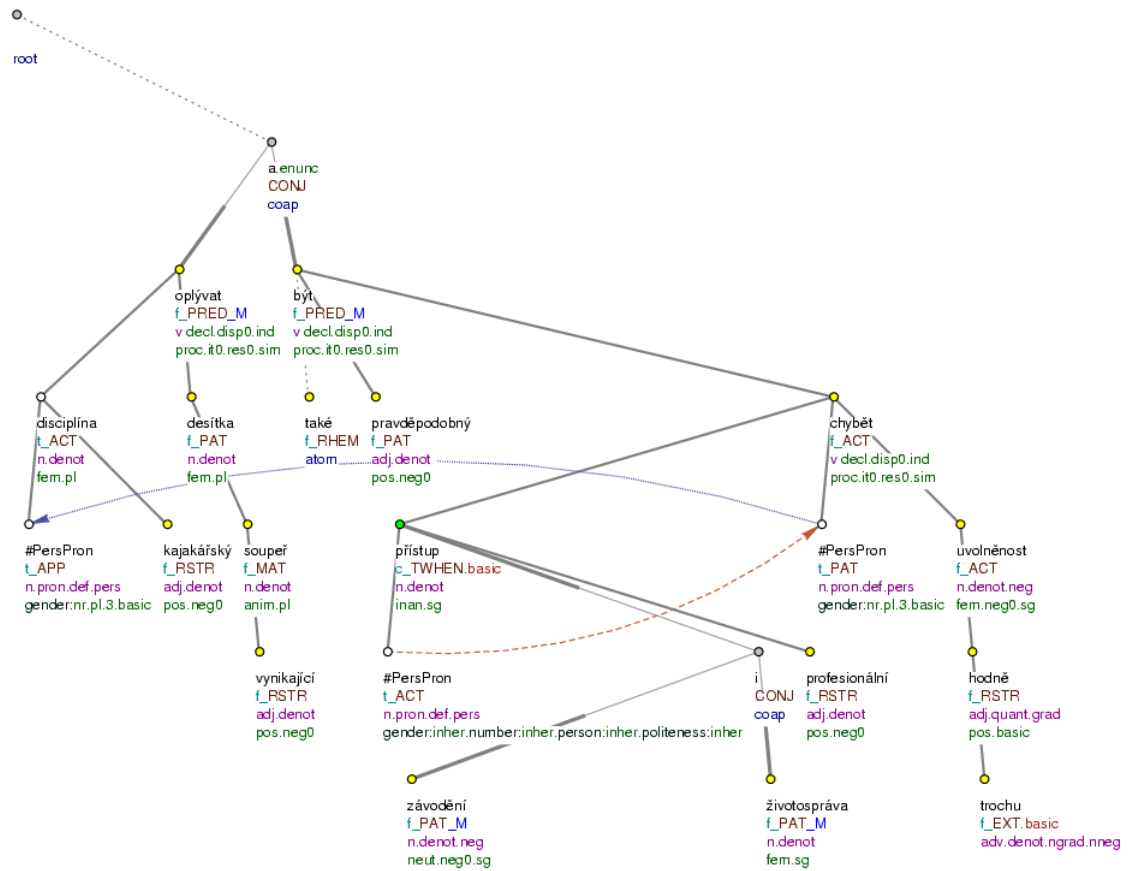
Neschopnost opozičních stran vzdorovat své vlastní lenosti.

Obrázek 8.3. Koreference u zvrtných zájmen

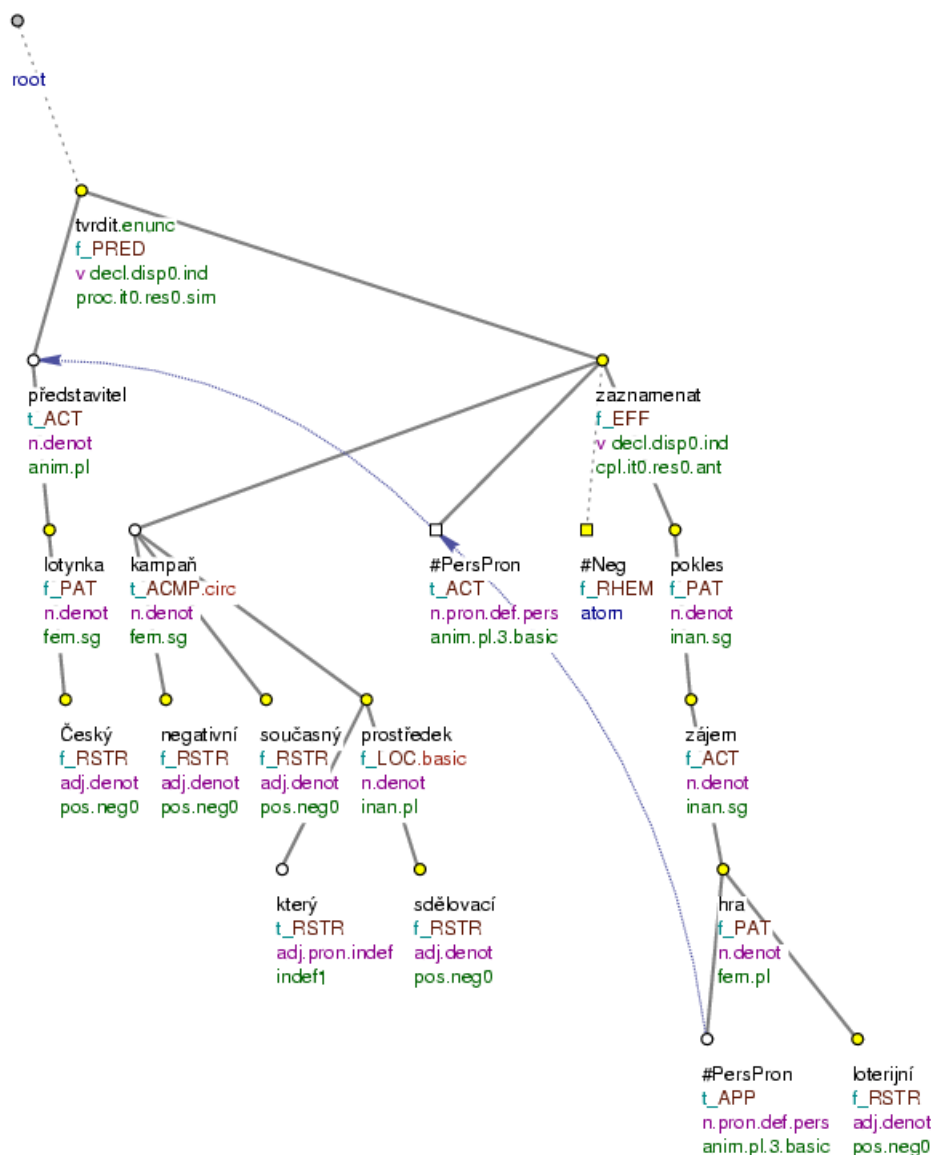
Mnohá ze svých děl Reich nedovoluje provozovat bez vlastní hráčské účasti.

Obrázek 8.4. Koreference u zvrtných zájmen

Jejich kajakářské disciplíny oplývají desítkami vynikajících soupeřů a je také pravděpodobné, že při svém profesionálním přístupu k závodění i k životosprávě jim chybí trochu víc uvolněnosti.

Obrázek 8.5. Nezvratné zájmeno na místě zájmena zvratného

Představitel České lotynky tvrdí, že v souvislosti se současnou negativní kampaní v některých sdělovacích prostředcích nezaznamenali pokles zájmu o jejich loterijní hry.

Nezaznačení koreference u zvratných zájmen. Koreferenci u zvratných zájmen nezaznačujeme ve dvou případech:

- o koreferenční vztah se nejedná v případech, kdy zvratné zájmeno tvoří součást ustáleného spojení, frazému. Takové použití zvratného zájmena signalizuje funktor DPHR (viz 5.8 – „Frazémy“).

Příklady:

Cena akcií vzrostla i u IPB, což je svým způsobem podivuhodné.

Svého času jsme to tak dělali.

To je problém sám o sobě.

- o koreferenci neuvažujeme ani u tzv. etického dativu označeného funktorem BEN (viz 6.9.1 – „BEN“).

Příklad:

Potentáti v bance koupí za deset, prodají si za patnáct.

8.2.2. Koreference vztažných prostředků

8.2.2.1. Koreference v závislých vztažných klauzích

Vztažná zájmena i zájmenná příslovce uvádějící závislou vztažnou klauzi se pravidelně vážou ke svému antecedentu v klauzi řídící (efektivní kořen závislé vztažné klauze má funktor RSTR; více ke vztažným klauzím viz 5.5 – „**Závislé slovesné klauze**“). Vztažné klauze, pokud jde o koreferenci, mají jednotné schéma: vztažný prostředek koreferuje se jménem, které je danou závislou klauzí rozvíjeno. Srov.:

- *Za informační dálnici se považuje světová telekomunikační síť, po níž lze přenášet zvuk, data i obraz a která tak otevírá přístup k množství infromatických služeb.*

Vztažný výraz *po níž* koreferuje se substantivem *síť*, které závislá vztažná klauze rozvíjí. Srov. obr. 8.6.

- *Film se odehrává na venkově, v městečku Sardent, kam se po letech vrací - aby si tam léčil zdraví - tamější rodák.*

Zájmenné příslovce *kam* koreferuje se substantivem *městečko*, které závislá vztažná klauze rozvíjí. Srov. obr. 8.9.

Koreferenční vztah zachycujeme i u nepravých závislých vztažných klauzích (k nim viz 5.5.4.1 – „Nepravé závislé klauze vztažné“). Srov.:

- *Představitelé Hnutí ochránců zvířat obvinili ředitelku Interpespenziónu ze špatné péče o psy, kteří v útluku údajně hynou na infekční onemocnění.*

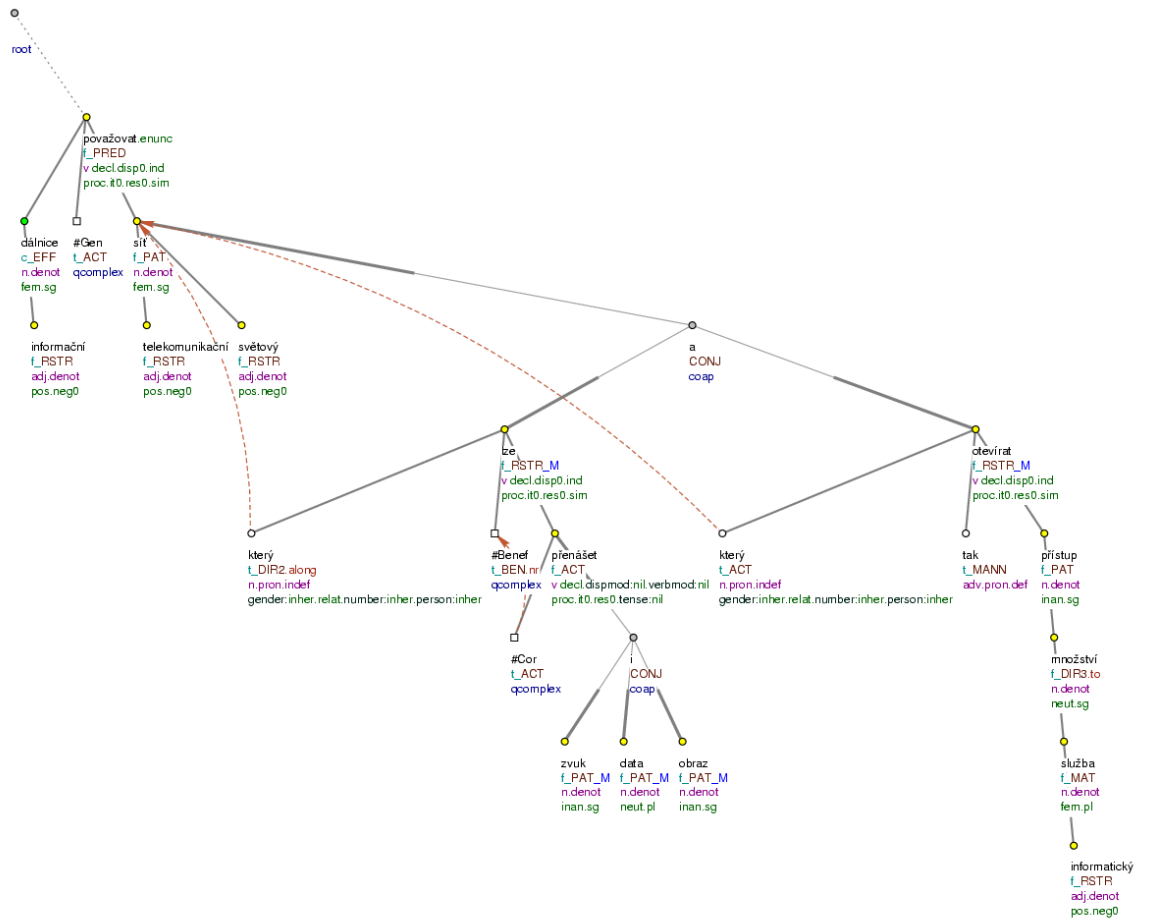
Vztažné zájmeno *kteří* koreferuje se substantivem *psi*, které nepravá závislá vztažná klauze rozvíjí. Srov. obr. 8.10.

Další příklady:

Ti, co kroutí hlavami, nerozumí a nechápou, zároveň instinktivně varují. obr. 8.7

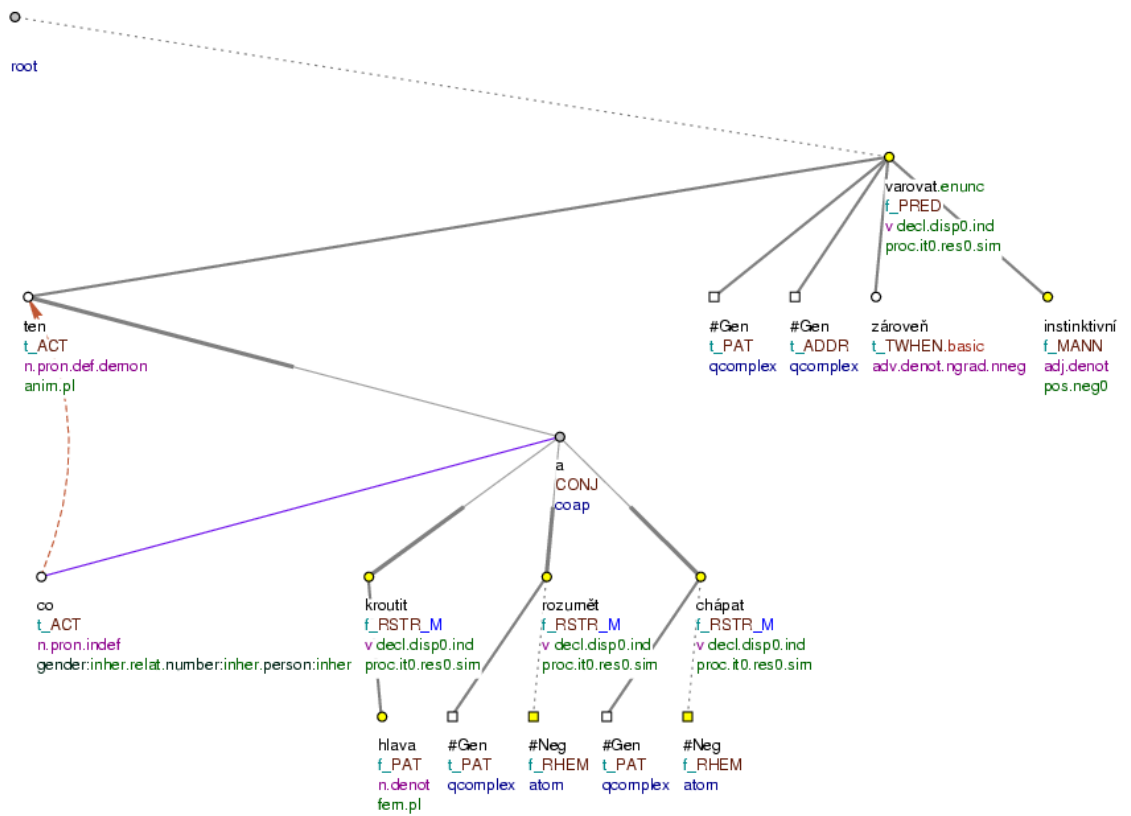
K největšímu zhoršení došlo v oblasti stavebnictví, kde se počet insolventních firem oproti roku 1993 zvýšil o 24 procent. obr. 8.8

Obrázek 8.6. Koreference vztažných prostředků

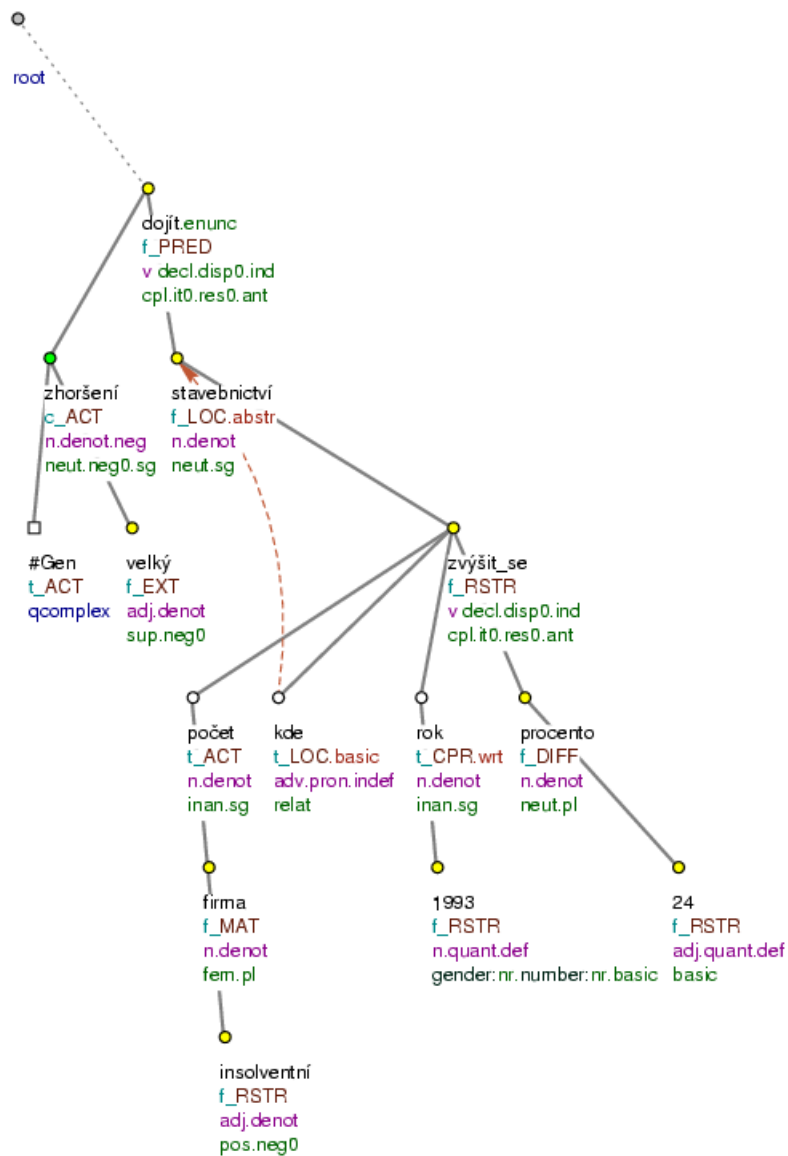
Za informační dálnici se považuje světová telekomunikační síť, po níž lze přenášet zvuk, data i obraz a která tak otevírá přístup k množství informatických služeb.

Obrázek 8.7. Koreference vztažných prostředků

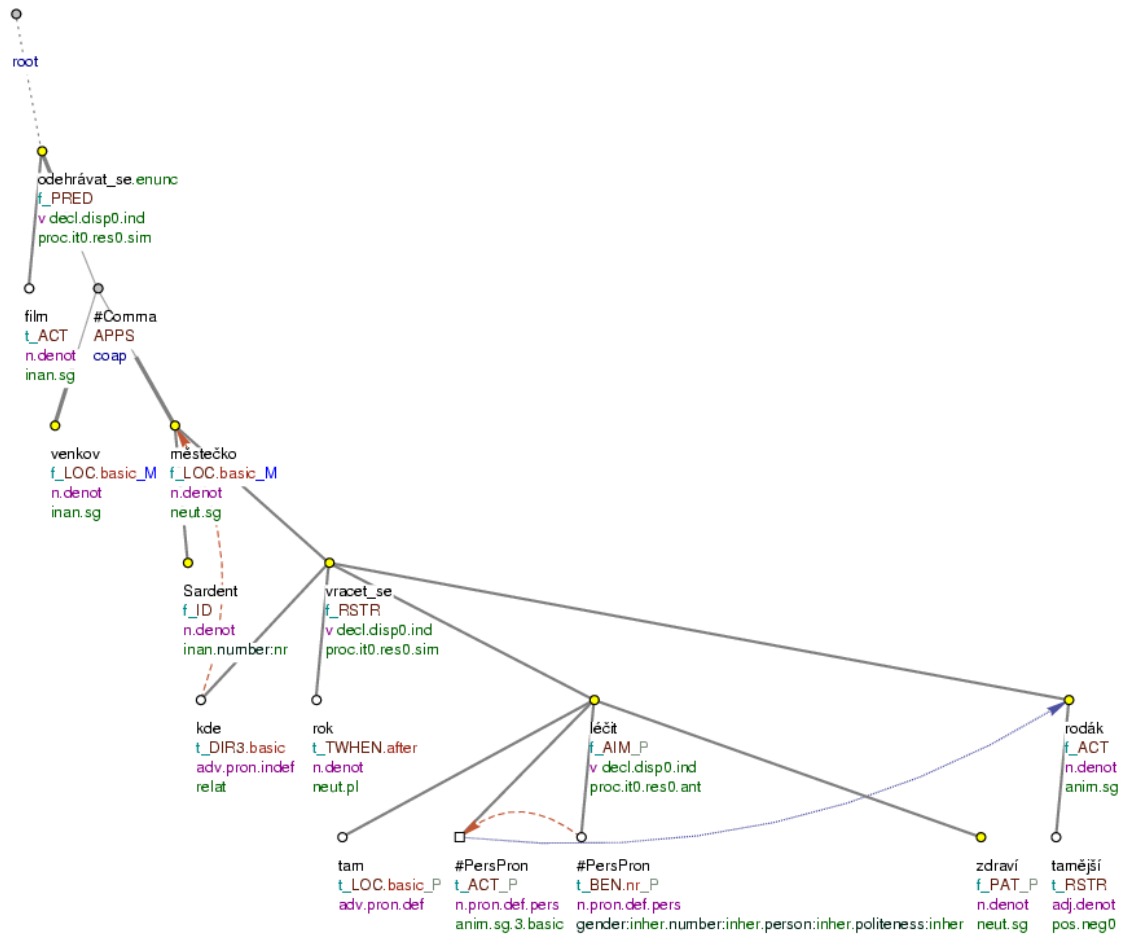
Ti, co kroubí hlavami, nerozumí a nechápou, zároveň instinktivně varují.

Obrázek 8.8. Koreference vztažných prostředků

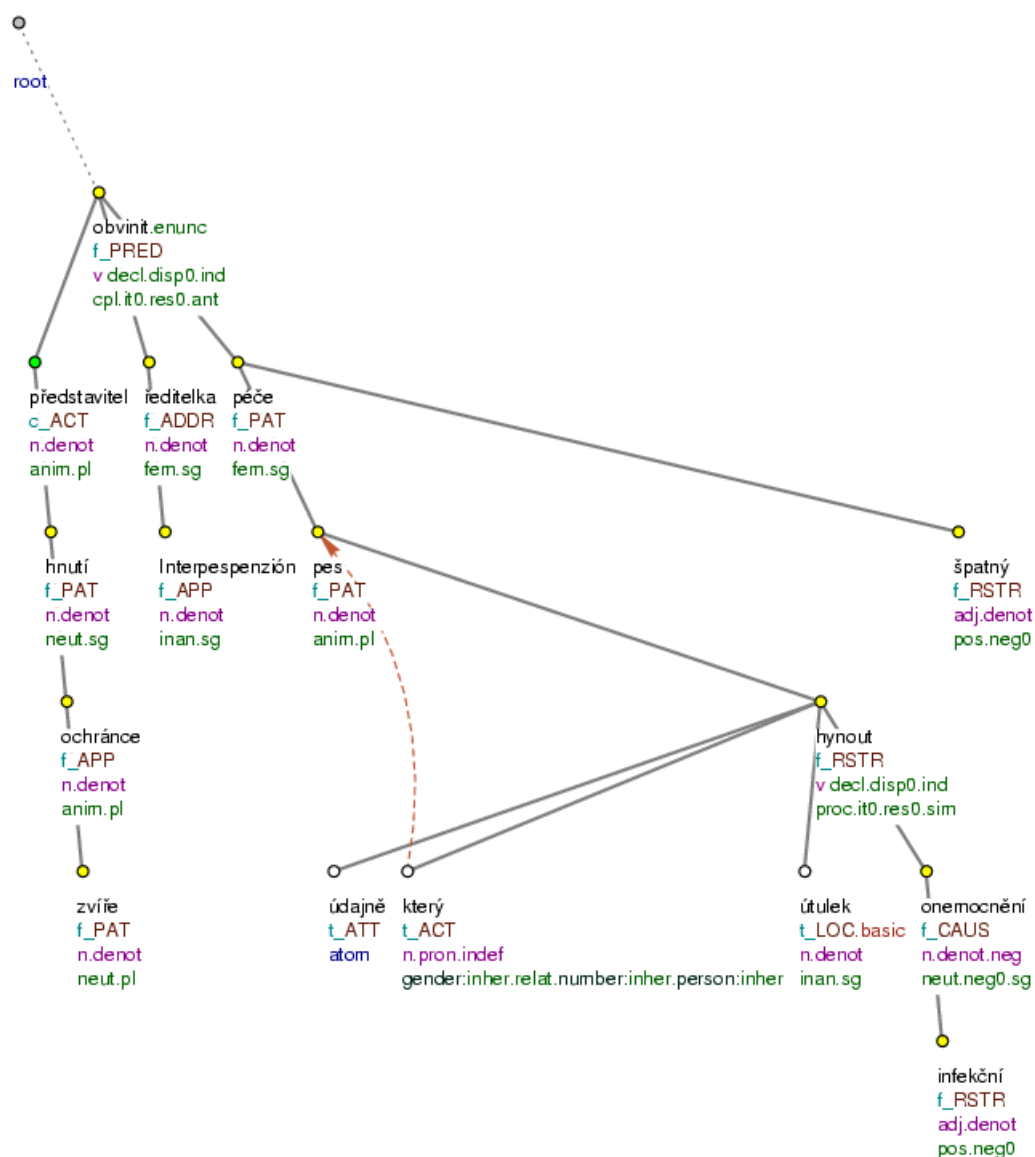
K největšímu zhoršení došlo v oblasti stavebnictví, kde se počet insolventních firem oproti roku 1993 zvýšil o 24 procent.

Obrázek 8.9. Koreference vztažných prostředků

Film se odehrává na venkově, v městečku Sardent, kam se po letech vrací - aby si tam léčil zdraví - tamější rodák.

Obrázek 8.10. Koreference vztažných prostředků

Představitelé Hnutí ochránců zvířat obvinili ředitelku Interpespenzióu ze špatné péče o psy, kteří v útulku údajně hynou na infekční onemocnění.

8.2.2.2. Koreference vztažného výrazu „což“

Koreferenční vztah zachycujeme i u vztažného spojovacího výrazu *což* (i v nepřímých pádech; například *bez čehož, čemuž*). Klauze spojené tímto vztažným výrazem zachycujeme jako klauze souřadně spojené (viz 5.5.4.1.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „přičemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž““).

Koreferovaným členem výrazu *což* je v tektogramatickém stromě (v důsledku pravidel pro zachycení této nezávislé vztažné klauze; viz 5.5.4.1.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „přičemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž““ v pravidelných případech vždy levá sestra uzlu pro sloveso, na kterém uzel reprezentující výraz *což* závisí.

Rozlišujeme následující případy:

- nejčastějším případem je konstrukce, ve které jsou spojovacím výrazem *což* koordinálně spojeny dvě klauze a spojovací výraz *což* odkazuje k celé předcházející klauzi. Levou sestrou uzlu slovesa, na kterém výraz *což* závisí, je efektivní kořen předcházející klauze. Srov.:

- *Damiána sem nasadila komunistická tajná policie, což samozřejmě Povolný nemohl tušit.*

Výraz *což* odkazuje k celé předcházející klauzi *Damiána sem nasadila komunistická tajná policie*; koreferenční vztah vede od uzlu pro výraz *což* k efektivnímu kořeni předcházející klauze, k uzlu pro sloveso *nasadit*. Srov. obr. 8.11.

- další pravidelnou konstrukcí je konstrukce, v níž je souřadně spojeno více klauzí, které jsou koordinálními vztahy různě stupňovitě uspořádány. Výraz *což* odkazuje k celému předcházejícímu, souřadně spojenému celku vět. Levou sestrou uzlu slovesa, na kterém výraz *což* závisí, je kořen souřadné struktury (nodetype=coap). Srov.:

- *Pavel dostal trojku a Hanka jedničku, což je nespravedlivé.*

Výraz *což* odkazuje k oběma předcházejícím klauzím *Pavel dostal trojku a Hanka jedničku*; koreferenční vztah vede od uzlu pro výraz *což* ke kořeni koordinální struktury, k uzlu pro spojku *a*. Srov. obr. 8.12.

- okrajově výraz *což* neodkazuje k celé bezprostředně předcházející klauzi, ale jen k nějakému doplnění v této klauzi obsaženému. Pak je v konstrukci zachycen koordinální nebo apoziční vztah mezi tímto doplněním a klauzí připojenou výrazem *což*. Levou sestrou uzlu slovesa, na kterém výraz *což* závisí, je uzel reprezentující koreferované doplnění. Srov.:

- *Mužstvo získalo tři body, což je maximum.*

Výraz *což* odkazuje k doplnění *tři body*, koreferenční vztah vede od uzlu pro výraz *což* k uzlu pro slovo *bod*. V tektogramatickém stromě je zachycena apozice mezi doplněním *tři body* a klauzí *což je maximum*. Srov. obr. 8.13.

- vzhledem k povaze spojovacího výrazu *což* se můžeme běžně setkat i s koreferencí, která přesahuje rámec graficky vymezené věty a funguje na úrovni nadvětné. Protože jde v takových případech o čistě formálně rozdělené souvětí, můžeme i zde použít pravidlo o směřování koreferenčního vztahu k předchozí klauzi: antecedentem je řídicí sloveso celé předchozí věty (kořen této věty). Srov.:

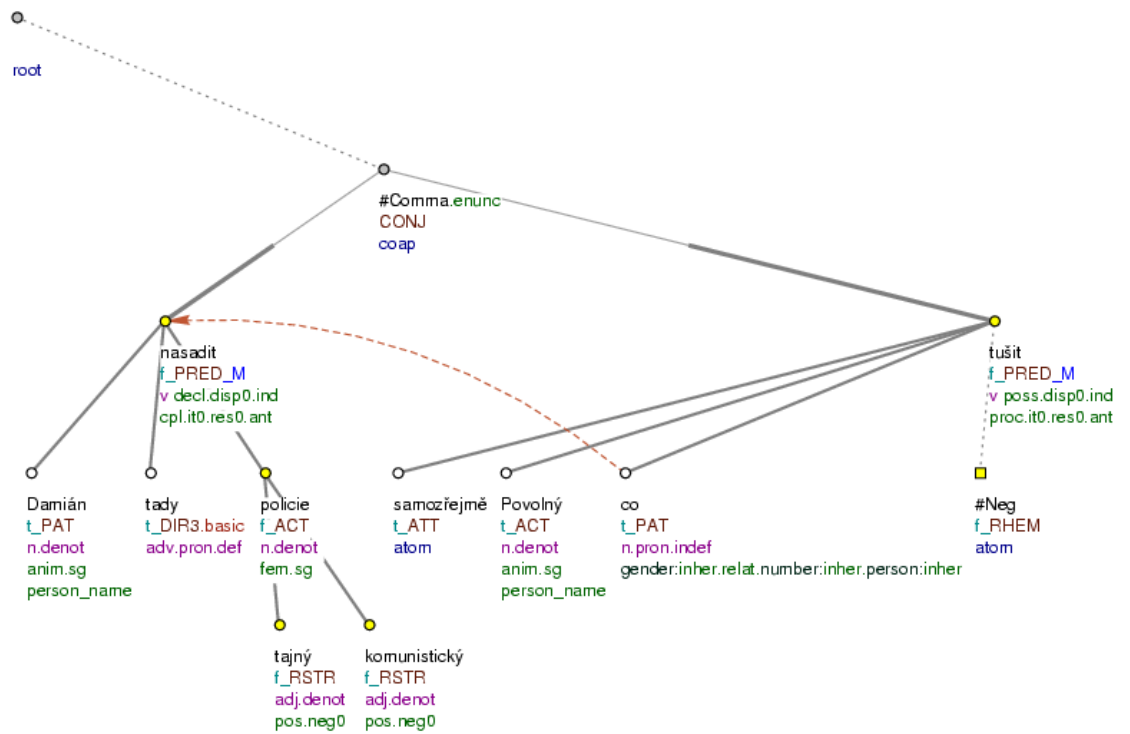
- *Právě vedoucí týmu Motorsport Škoda Pavel Janeba jen pokrčil rameny na otázku, jak dopadlo jednání uvnitř koncernu VW, které soutěže v příštím roce jeho tým absolvuje a které ne a kolik jich dohromady bude, jaká bude celková strategie. Což znamená, že vše je zatím ve hvězdách.*

Koreferenční vztah vede od uzlu pro výraz *což* ke kořeni předcházející věty, k uzlu pro sloveso *pokrčit*.

- *Pan předseda Lux se nemůže smířit s tím, že podpora jeho křesťansky orientované strany je taková, jaká je. Což ho, myslím, vede ke křečovitým formulacím.*

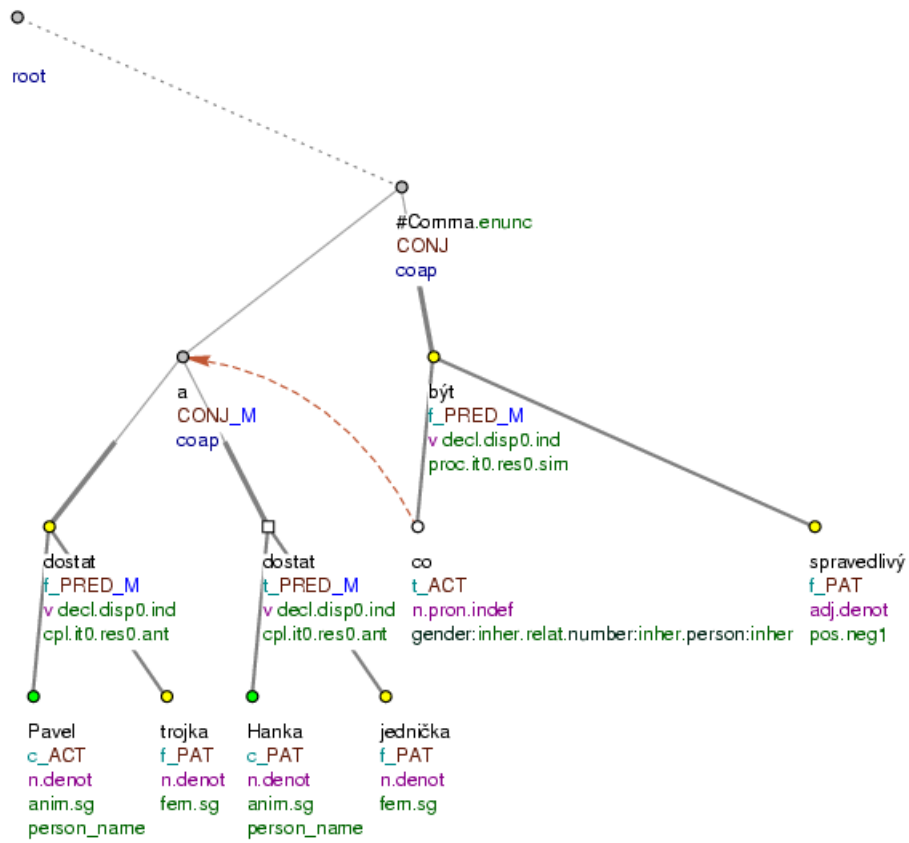
Koreferenční vztah vede od uzlu pro výraz *což* ke kořeni předcházející věty, k uzlu pro modální predikát *nemůže se smířit*.

Obrázek 8.11. Koreference spojovacího výrazu *což*

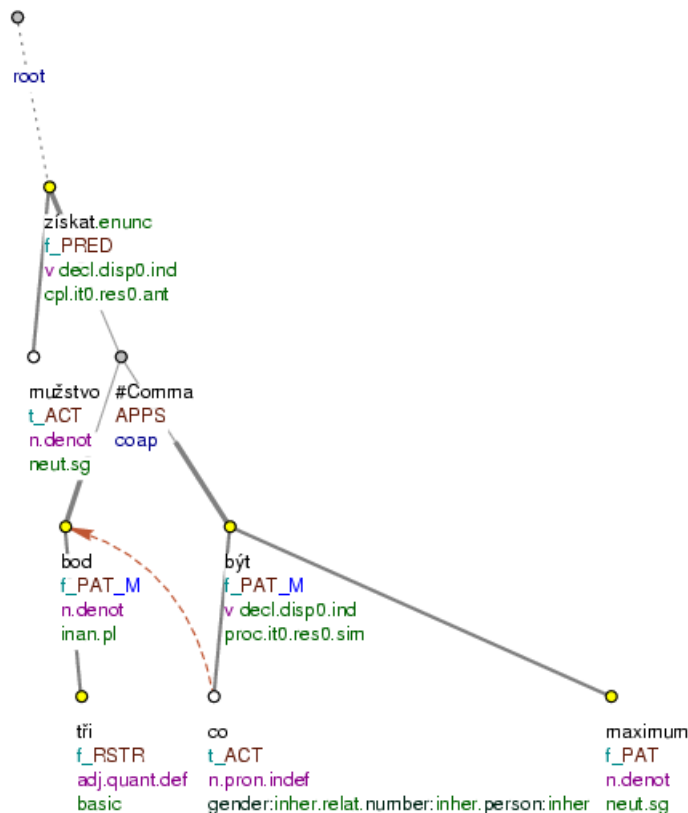

Damiána sem nasadila komunistická tajná policie, což samozřejmě Povolný nemohl tušit.

Obrázek 8.12. Koreference spojovacího výrazu *což*

Pavel dostal trojku a Hanka jedničku, což je nespravedlivé.

Obrázek 8.13. Koreference spojovacího výrazu *což*

Mužstvo získalo tři body, což je maximum.

8.2.3. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou

Ve vztahu gramatické koreference je i jeden z povrchově nevyjádřených aktantů každého doplnění realizovaného slovesnou formou, které má tzv. dvojí závislost (viz 5.1 – „**Závislost**“).

Slovesné formy doplnění, u kterých k této gramatické koreferenci dochází:

- trpné participium,
- přechodník,
- infinitiv,
- určitý slovesný tvar v závislé slovesné klauzi.

Gramatická koreference nastává, stojí-li doplnění vyjádřené některou z výše uvedených forem v pozici:

- a. doplňku.

Ve vztahu gramatické koreference je aktant (odpovídající subjektu) doplňku vyjádřeného slovesnou formou (koreferující člen) a jméno, se nímž je doplněk ve vztahu druhé závislosti (koreferovaný člen).

Pravidla anotace doplňků viz 5.10 – „**Doplňk (dvojí závislost)**“.

- b. pacientu nebo efektu, který je ve vztahu shody (ve jmenném rodě) s jiným valenčním doplněním řídicího slovesa. Pozice pacientu nebo efektu je tu analogická pozici doplňku.

Ve vztahu gramatické koreference je aktant (odpovídající subjektu) pacientu nebo efektu vyjádřeného slovesnou formou (koreferující člen) a jméno, s nímž je patiens nebo efekt ve vztahu shody (koreferovaný člen).

Nově vytvořený uzel pro koreferující člen má t-lemma #Cor a v atributu `gram_coref.rf` má uveden odkaz na koreferovaný člen.

Poznámka: V těchto konstrukcích využíváme pro gramaticky koreferující člen zástupné t-lemma #Cor, které bylo původně zavedeno pro kontrolovaný člen v konstrukcích s kontrolou. O vztah kontroly, jak je definován v 8.2.4.1 – „Pojetí kontroly“, se však v konstrukcích popisovaných v této sekci nejedná. Tyto konstrukce mají nicméně ke kontrole velmi blízko.

Koreference u doplnění vyjádřeného trpným participiem. Stojí-li doplnění vyjádřené participiem v pozici a) nebo b), je ve vztahu gramatické koreference buď aktor, nebo patiens participia, případně jiný valenční člen, který odpovídá subjektu participia, a jméno, s nímž je daný aktant ve vztahu shody. Srov.:

- {#Cor.PAT} *Oslněn*.COMPL *svobodomyšlným hartusením nevšimne si* {#PersPron.ACT}, *že dvě stě nezávislých kandidátů nepředstavuje nic jiného než dvě stě politických stran.*

Patiens (subjekt) participia *oslněn* je ve vztahu gramatické koreference s nevyjádřeným aktorem slovesa, na kterém participium závisí. Srov. obr. 8.14.

Další příklad:

Mužstvo zůstává neporaženo.PAT {#Cor.PAT} *i po tomto napínavém zápase.*

Pozor! Trpné participium může být i řídicím členem závislé adverbialní klauze (například: *Dům, ač zadlužen*.CNCS, *byl prodán velmi rychle*; viz 5.5.1.2 – „Závislé participiální konstrukce“). I v těchto případech naznačujeme vztah gramatické koreference mezi subjektem participia a jménem, které určuje shodu ve jmenném rodě.

Koreference u doplnění vyjádřeného přechodníkem. Doplnění vyjádřené přechodníkem stává jen v pozici doplňkové (a). U doplňků vyjádřených aktivním přechodníkem je ve vztahu gramatické koreference vždy aktor (subjekt) přechodníku a subjekt slovesa, na kterém přechodník závisí. U doplňků vyjádřených pasivním přechodníkem může být ve vztahu gramatické koreference i patiens přechodníku (případně jiný aktant, který odpovídá subjektu) a subjekt řídicího slovesa. Srov.:

- {#PersPron.ACT} *Kritizovali hvězdný systém, věříce*.COMPL {#Cor.ACT} *v autentičnost dosud neokoukaných tváří, které se však záhy také staly hvězdami.*

Aktor (subjekt) přechodníku *věříce* je ve vztahu gramatické koreference s nevyjádřeným subjektem slovesa, na kterém přechodník závisí. Srov. obr. 8.15.

Další příklad:

Hráč odcházel, byv poražen.COMPL {#Cor.PAT}.

Stejně přistupujeme i k elidovaným přechodníkovým konstrukcím (více viz 5.10.2.2 – „Doplňk vyjádřený přechodníkem“).

U ustrnulých, nekongruentních přechodníků (například: *takřikajíc, ne/chtě, stoje, leže, kleče* apod.) o koreferenci neuvažujeme (viz 5.5.1.3.1 – „Ustrnulé přechodníkové konstrukce“).

Koreference u doplnění vyjádřeného infinitivem (tzv. slovanský akuzativ s infinitivem). Stojí-li doplnění vyjádřené infinitivem v pozici a) nebo b), je ve vztahu gramatické koreference aktant odpovídající subjektu infinitivu a akuzativní objekt řídicího slovesa. Srov.:

- *Honza zastihl Hanku {#Cor.ACT} běhat.COMPL kolem rybníka.*

Aktor (subjekt) infinitivu *běhat* je ve vztahu gramatické koreference s akuzativním objektem (patientem) slovesa, na kterém infinitiv závisí (se substantivem *Hanka*). Srov. obr. 8.16.

- *Honza slyšel Karla {#Cor.ACT} otvírat.EFF dveře.*

Honza slyšel otvírat.EFF dveře.

Aktor (subjekt) infinitivu *otvírat* je ve vztahu gramatické koreference s akuzativním objektem (patientem) slovesa, na kterém infinitiv závisí (se substantivem *Karel* nebo se všeobecným patientem). Srov. obr. 8.17 a obr. 8.18.

Poznámka: Infinitiv v pozici a) i b) (slovanský akuzativ s infinitivem) vydělujeme z případů kontroly. Specifikem těchto konstrukcí (na rozdíl od konstrukcí s kontrolou) je to, že pozice infinitivu zde může být realizována i závislou slovesnou klauzí se závaznou gramatickou koreferencí subjektu řídicího slovesa této klauze (viz typ dále). Nicméně jsme si vědomi toho, že tyto případy mají ke kontrole velmi blízko.

Koreference u doplnění vyjádřeného závislou slovesnou klauzí. Infinitiv v pozici a) i b) může být vyjádřen i závislou slovesnou klauzí. Ve vztahu gramatické koreference je pak nevyjádřený subjekt řídicího slovesa této závislé klauze a akuzativní objekt (patiens) řídicího slovesa klauze řídicí. Srov.:

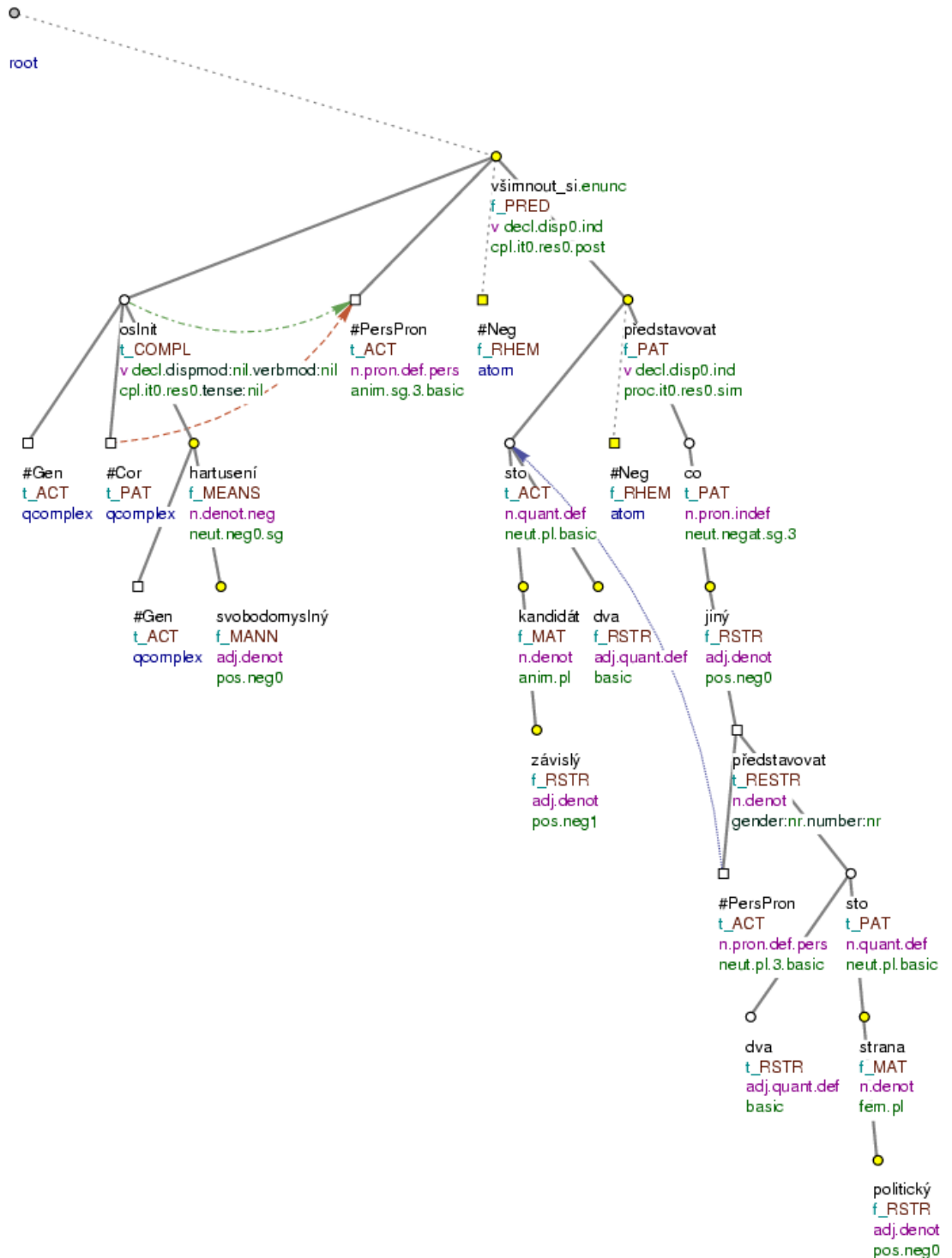
- *Vzpomínáte si na Miroslava Macháčka, jak naléhavě vančurovsky {#Cor.ACT} šeptal.COMPL ve středometrážním dokumentu *Praha, neklidné srdce Evropy* režisérky Věry Chytilové?*

Subjekt (aktor) slovesa *šeptat* je ve vztahu gramatické koreference s objektem (patientem) slovesa, na kterém doplňková klauze závisí (se substantivem *Macháček*). Srov. obr. 8.19.

- *Honza viděl Hanku, jak {#Cor.ACT} běhá.EFF kolem rybníka.*

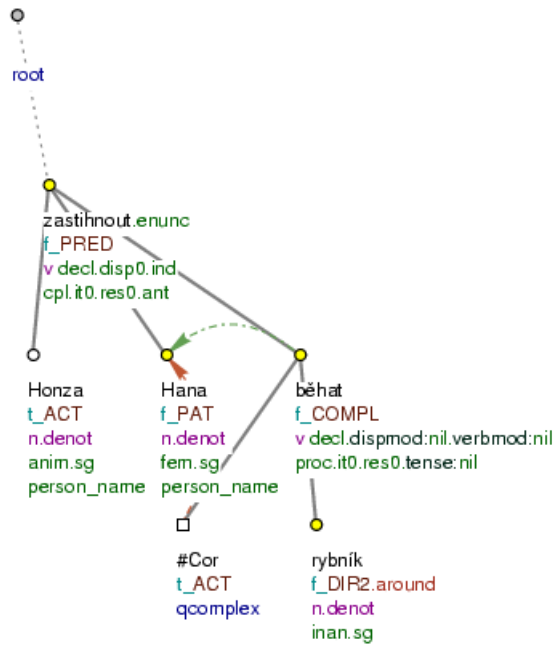
Subjekt (aktor) slovesa *běhat* je ve vztahu gramatické koreference s objektem (patientem) slovesa, na kterém klauze závisí (se substantivem *Hanka*).

Obrázek 8.14. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou

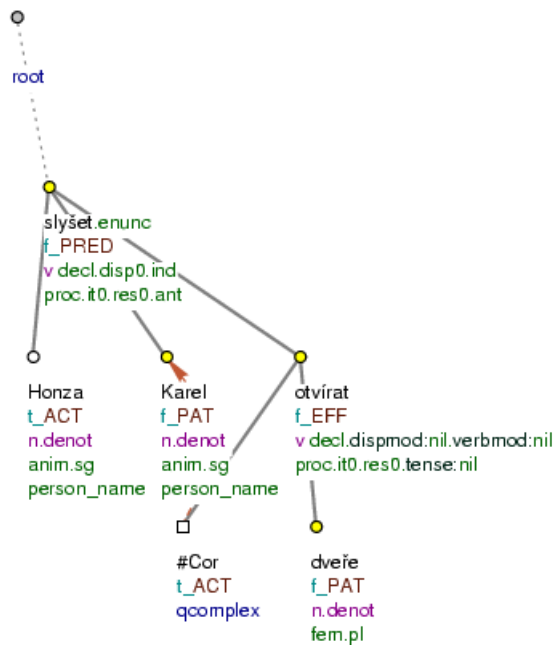
Oslněn svobodomyslným hartusením nevšimne si, že dvě stě nezávislých kandidátů nepředstavuje nic jiného než dvě stě politických stran.

Obrázek 8.16. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou

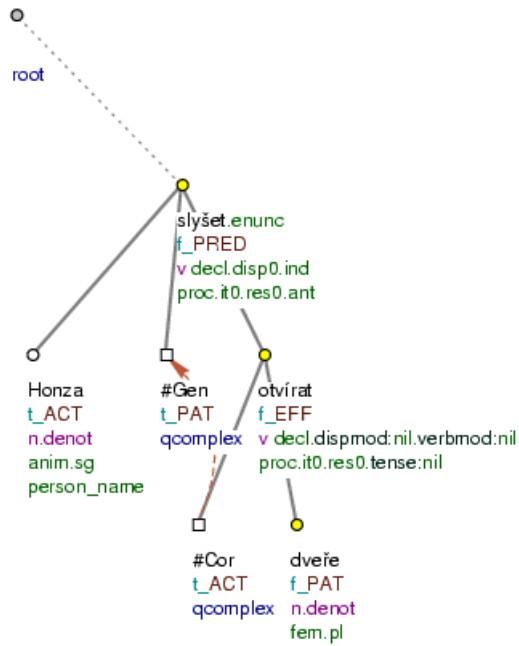
Honza zastihl Hanku běhat kolem rybníka.

Obrázek 8.17. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou

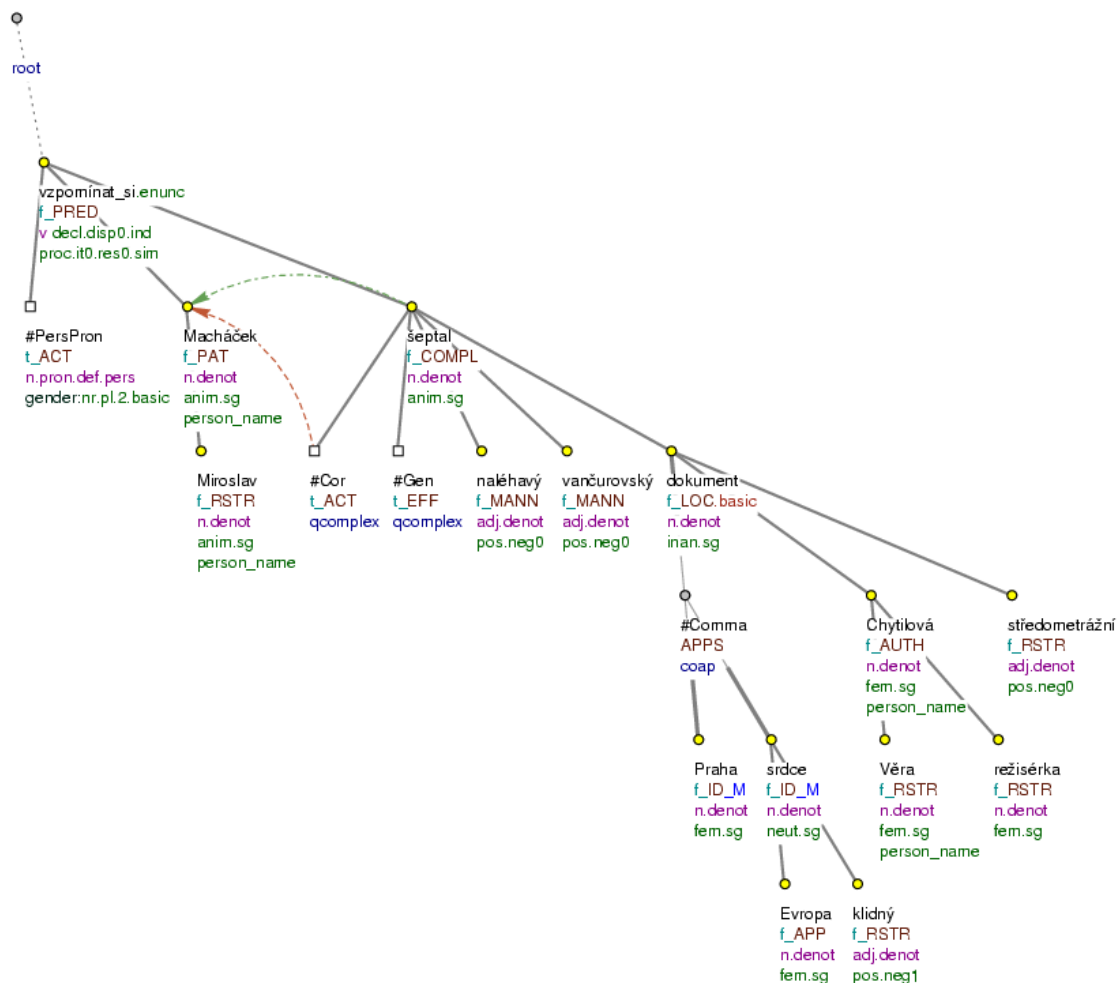
Honza slyšel Karla otvírat dveře.

Obrázek 8.18. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou

Honza slyšel otvírat dveře.

Obrázek 8.19. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou

Vzpomínáte si na Miroslava Macháčka, jak naléhavě vančurovsky šeptal ve středometrážním dokumentu Praha, neklidné srdce Evropy režisérky Věry Chytilové?

8.2.4. Kontrola

8.2.4.1. Pojetí kontroly

Kontrola je jedním z typů gramatické koreference, která nastává u určitých sloves, které označujeme jako *slovesa kontroly*. Jde o obligatorní, nebo fakultativní koreferenční vztah mezi kontrolujícím členem a členem kontrolovaným, přičemž v zásadě platí, že:

- *kontrolující člen* (též termín *controller*) je jedním z členů valenčního rámce řídicího slovesa kontroly: ACT, PAT, ADDR, ORIG, případně (obligatorní) volné doplnění s funktorem LOC; ve specifických případech též volné doplnění s funktorem BEN (více viz 8.2.4.1.1 – „Kontrolující člen (controller)“).
- *kontrolovaný člen* (*controllee*) je jedním z členů valenčního rámce infinitivu (nebo deverbativního substantiva) závislého na slovese kontroly. Zpravidla se jedná o nevyjádřený subjekt tohoto infinitivu (tj. u aktivního infinitivu jde o aktor, u pasivního infinitivu o patiens nebo adresát). Valenční doplnění v pozici controllee je závazně referenčně totožné s členem kontrolujícím a je nevyjádřitelné v povrchové podobě věty (více viz 8.2.4.1.2 – „Kontrolovaný člen (controllee)“).

- infinitiv (nebo deverbativní substantivum), jehož valenční doplnění je v pozici controllee, je valenčním (případně alespoň typickým) doplněním řídicího slovesa kontroly. Uzel reprezentující tento infinitiv má zpravidla funktor pro některý z aktantů, nejčastěji PAT, mohou se ale vyskytnout i konstrukce, v nichž má funktor volného doplnění (více viz 8.2.4.1.3 – „Infinitiv, jehož valenční doplnění je kontrolováno“).

Vztah kontroly nastává i v konstrukcích, ve kterých je řídicí sloveso kontroly nebo závislý infinitiv nominalizován - k tomu viz 8.2.4.3 – „Typy konstrukcí s kontrolou a problematika nominalizací“.

Zachycení kontroly v tektogramatickém stromě. Uzlu pro valenční doplnění v pozici controllee přiřazujeme zástupné t-lemma #COR. Mezi členem kontrolovaným a kontrolujícím je vyznačen vztah gramatické koreference: v atributu `coref_gram.rf` u kontrolovaného členu je uveden identifikátor členu kontrolujícího. Srov.:

- *Pokud dámy postupují podobně, {#PersPron.ACT} začnou brzy {#Cor.ACT} vyhlížet jako pánové.*

Aktor infinitivu *vyhlížet* je kontrolován aktorem slovesa *začít*. Srov. obr. 8.20.

Kontrolující člen: aktor slovesa kontroly *začít*.

Kontrolovaný člen: aktor (subjekt) infinitivu *vyhlížet*.

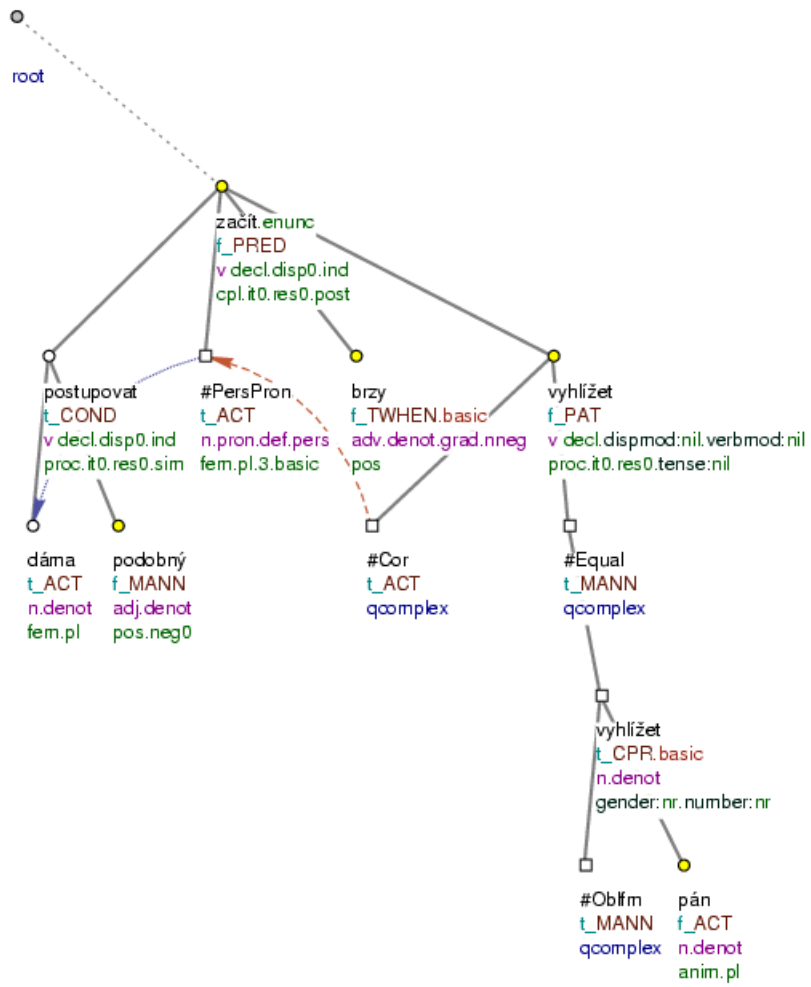
- *Navíc mám Spartě co odvádět za to, že mi.ADDR před lety umožnila {#Cor.ACT} dostat se do velkého fotbalu.*

Aktor infinitivu *dostat se* je kontrolován adresátem slovesa *umožnit*. Srov. obr. 8.21.

Kontrolující člen: adresát slovesa kontroly *umožnit*.

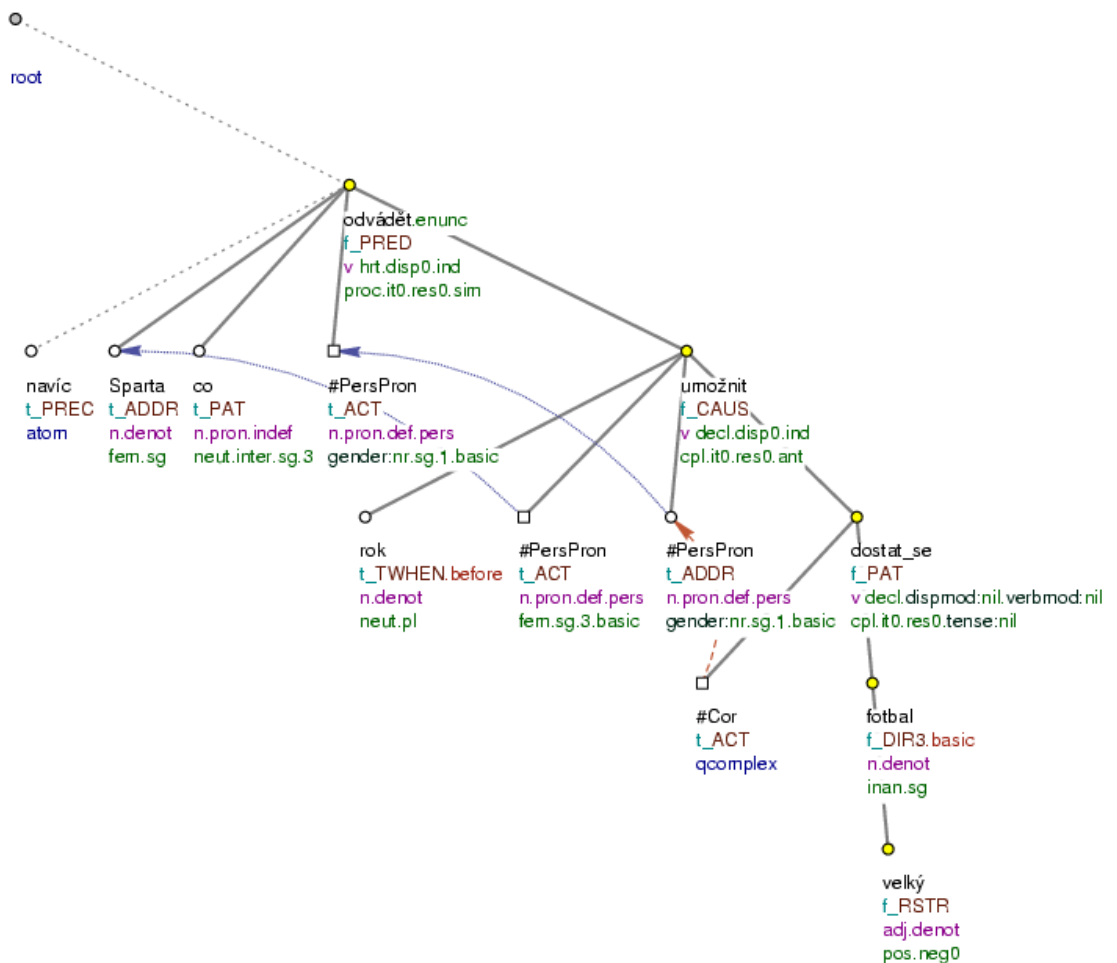
Kontrolovaný člen: aktor (subjekt) infinitivu *dostat se*.

Obrázek 8.20. Kontrola

Pokud dámy postupují podobně, začnou brzy vyhlížet jako pánové.

Obrázek 8.21. Kontrola

Navíc mám Spartě co odvádět za to, že mi před lety umožnila dostat se do velkého fotbalu.

Slovesa kontroly. Vztah kontroly je primárně podmíněn lexikálním významem řídicího slovesa. Při určování koreferenčního vztahu kontroly je třeba přihlížet i k jednotlivým dílčím významům konkrétního slovesa. Vztah kontroly platí vždy pro určité významy tohoto slovesa (zachycené různými valenčními rámci). Srov.:

- *Dala dítě spát.*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *dát*: ACT(.1) PAT(.4) EFF(.f)

V tomto významu je sloveso *dát* slovesem kontroly. Aktor infinitivu *spát* je kontrolován pacientem slovesa *dát*.

- *Dala dítě léčit.*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *dát*: ACT(.1) PAT(.f)

V tomto významu není sloveso *dát* slovesem kontroly. Žádné valenční doplnění infinitivu *léčit* není kontrolováno nějakým valenčním doplněním slovesa *dát* (substantivum v akuzativu patří do valenčního rámce závislého infinitivu).

Typy sloves kontroly viz 8.2.4.2 – „Typy sloves kontroly“.

!!! Předpokládáme, že je potenciálně možné sestavit seznam sloves kontroly (resp. slovesných významů, které koreferenční vztah kontroly podmiňují). Prozatím však byly sestaveny pouze dílčí seznamy sloves kontroly, které jsou uvedeny v příloze 5 – „*Slovesa a substantiva kontroly*“. U konkrétních výskytů sloves uvedených v těchto seznamech jsou také vztahy kontroly vyznačeny v tektogramatických strozech. U dalších sloves kontroly, která nejsou v seznamech, jsou vztahy kontroly zatím vyznačeny nedůsledně a nelze se na ně spoléhat.

!!! Kontrola není též nijak zaznamenána ani u konkrétních rámců ve valenčním slovníku.

Obligatorní a fakultativní kontrola. Rozlišujeme kontrolu obligatorní a kontrolu fakultativní:

- *obligatorní kontrola* je takový vztah kontroly, který u daného významu slovesa nastává vždy.

Obligatorní kontrolu má například sloveso *minít* ve významu „zamýšlet“. Srov.:

- sloveso *minít* má vždy kontrolu:

Minil přijít.

Aktor infinitivu *přijít* je kontrolován aktorem slovesa *minít*.

- sloveso *minít* nelze užít bez kontroly:

**Minil, aby maminka přišla.*

- *fakultativní kontrola* je takový vztah kontroly, který u daného významu slovesa může i nemusí nastat.

Fakultativní kontrolu má například sloveso *přát si* nebo verbonominální predikát *být výhodný*. Srov.:

- sloveso *přát si* užité s kontrolou:

Přál si odejít.

Aktor infinitivu *odejít* je kontrolován aktorem slovesa *přát si*.

- sloveso *přát si* použité bez kontroly:

Přál si, aby přišla maminka.

- predikát *být výhodný* užité s kontrolou:

Hněvat se na to, že vývoz surovin pokračuje, není pro nás výhodné.

Aktor infinitivu *hněvat se* je kontrolován benefaktorem *pro nás*.

- predikát *být výhodný* užité bez kontroly:

Není jasné, zda bude pro český tenis výhodnější smlouvu vypovědět či nikoli.

Aktor infinitivu *vypovědět* není kontrolován benefaktorem *pro český tenis*.

Dvojitá kontrola. V některých případech může mít sloveso tzv. *dvojitou kontrolu*, tj. existují dvě různé možnosti, jak interpretovat danou strukturu (v závislosti na lexikálním obsazení): jednou je controllerem jeden z valenčních členů řídicího slovesa (nejčastěji aktor), jindy je controllerem jiný z valenčních členů (většinou adresát). Srov.:

- *Studenti slíbili učitelům přijít včas.*

Aktor infinitivu *přijít* je kontrolován aktorem slovesa *slíbit*.

- *Rodiče slíbili dětem strávit týden u moře.*

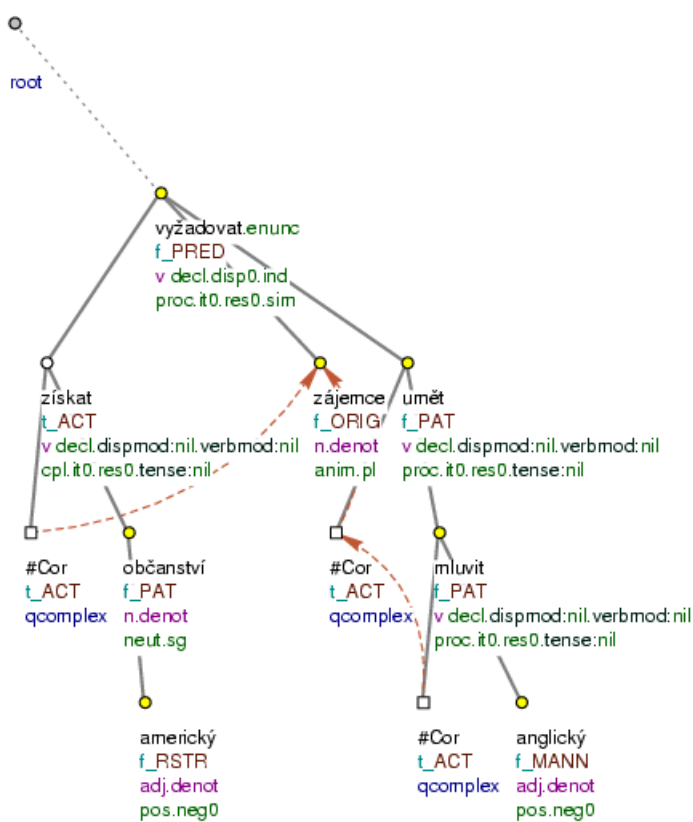
Aktor infinitivu *strávit* je kontrolován adresátem slovesa *slíbit*.

Dva koreferenční vztahy kontroly zároveň. Slovesa umožňující dvě infinitivní doplnění většinou nejsou slovesy kontroly (viz dále 8.2.4.3.1 – „Konstrukce s infinitivem, které nejsou konstrukcemi s kontrolou“). Ve výjimečných případech však může mít takové sloveso dokonce dva koreferenční vztahy kontroly zároveň (v konstrukci je jeden controller, ale dva controllee zároveň). Takovým slovesem je sloveso *vyžadovat*. Srov.:

- *Získat americké občanství vyžaduje od zájemců umět mluvit anglicky.*

Origo slovesa *vyžadovat* kontroluje jak aktor infinitivu *získat*, tak aktor infinitivu *umět*. Srov. obr. 8.22.

Obrázek 8.22. Dva koreferenční vztahy kontroly u jednoho slovesa zároveň

Získat americké občanství vyžaduje od zájemců umět mluvit anglicky.

8.2.4.1.1. Kontrolující člen (controller)

Kontrolující člen (controller) může být realizován různými valenčními doplněními (ACT, PAT, ADDR, ORIG) konkrétního slovesa kontroly. Srov.:

- *Podnik_{ACT} plánoval zvýšit výrobu.*

Aktor infinitivu *zvýšit* je kontrolován aktorem slovesa *plánovat*. Srov. obr. 8.23.

- *Rodiče_{hq.PAT} poslali nakoupit.*

Aktor infinitivu *nakoupit* je kontrolován patientem slovesa *poslat*. Srov. obr. 8.24.

- *Rodiče Jirkovi.ADDR zakázali jít tam.*

Aktor infinitivu *jít* je kontrolován adresátem slovesa *zakázat*. Srov. obr. 8.25.

Ve výjimečných případech může být controllerem i (obligatorní) volné doplnění místa (funktor LOC); srov.:

- *Být dobře zapsán u šéfa v něm.LOC vyvolávalo pocit hrdosti.*

Patiens infinitivu *být zapsán* je kontrolován volným doplněním místa. Srov. obr. 8.26.

V některých konstrukcích, ve kterých infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na slovesné části verbonominálního predikátu kontroly jako jeho aktor (a v konstrukcích odvozených), je kontrolujícím členem volný benefaktor (funktor BEN); srov.:

- *Je škoda {#Benef.BEN} ochudit se o tolik vzácných látek.*

Aktor infinitivu *ochudit se* je kontrolován volným doplněním s funktorem BEN. Srov. obr. 8.27.

Volné doplnění jako kontrolující člen je specifický typ doplnění. Do tektogramatického stromu se tento kontrolující člen v případech, kdy v povrchové podobě věty není vyjádřen, vždy doplňuje. Jde o jediný případ doplňování neobligatorního volného doplnění do tektogramatického stromu. Vzhledem k tomu, že jde vždy o benefaktor, má nově vytvořený uzel pro kontrolující člen nepřítomný v povrchové podobě věty za tímto účelem vytvořené t-lemma: #Benef.

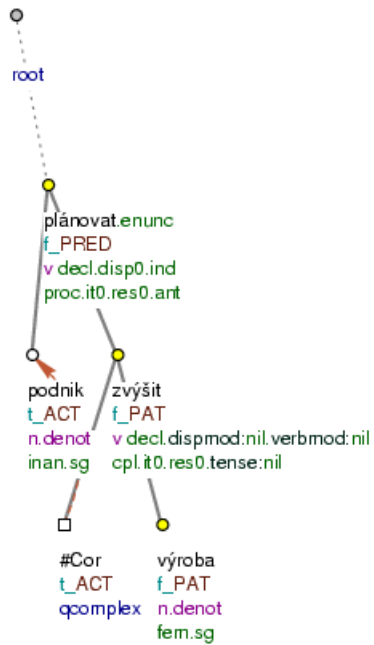
Kontrolujícím členem je benefaktor v konstrukcích popsaných v 8.2.4.4.4.2 – „Konstrukce: „být“ + substantivum, jehož aktor může být vyjádřen infinitivní konstrukcí“, 8.2.4.4.4.3 – „Konstrukce: „být“ + substantivum, které nemůže být rozvíjeno infinitivem“, 8.2.4.4.4.4 – „Konstrukce: „být“ + adjektivum (případně adverbium) hodnotící nebo modální“, 8.2.4.4.4.5 – „Konstrukce: „být“ + adjektivum nebo substantivum „osobního prožívání“, 8.2.4.4.4.6 – „Konstrukce: „být“ + predikativní adverbium“ a 8.2.4.4.5 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na predikátu „lze“ a kontrola u typu „Je vidět Sněžku““ (a v konstrukcích odvozených).

Controller může být také realizován celou klauzí (zpravidla závislou klauzí podmětnou). V těchto případech vede koreferenční vztah kontroly od kontrolovaného členu k efektivnímu kořenu klauze. Srov.:

- *Kdo nepožaduje.ACT nadstandardní služby, může se zaplacením poplatku otálet.*

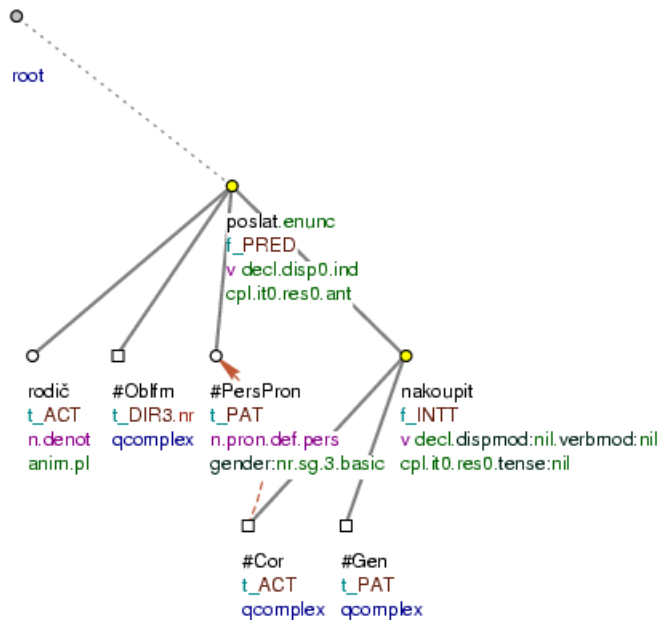
Aktor nominalizovaného infinitivu *zaplacit* (aktor substantiva *zaplacení*) je kontrolován aktorem predikátu *moci otálet*, který je realizován závislou klauzí. Srov. obr. 8.28.

Obrázek 8.23. Kontrolujícím členem je aktor

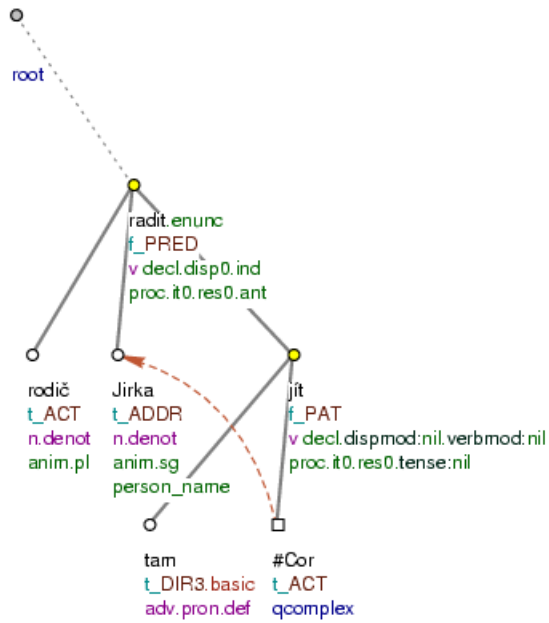
Podnik plánoval zvýšit výrobu.

Obrázek 8.24. Kontrolujícím členem je patiens

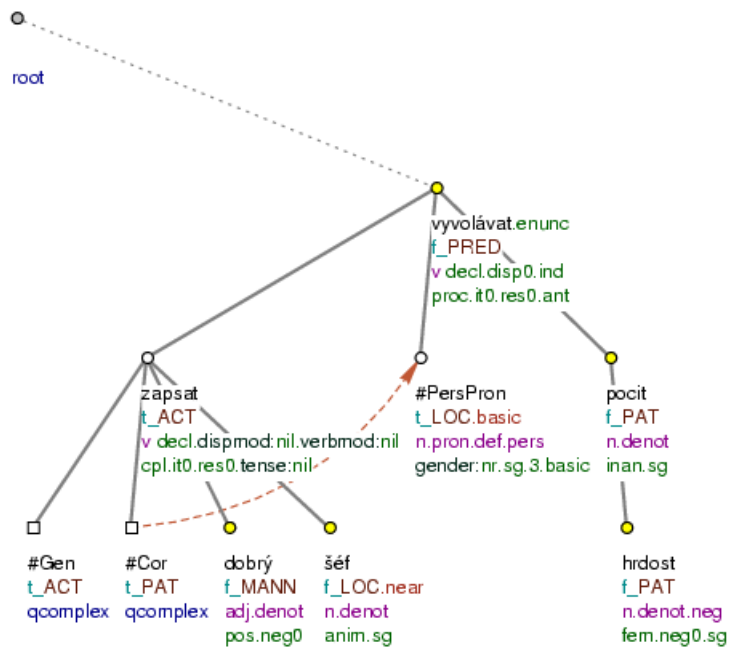
Rodiče ho poslali nakoupit.

Obrázek 8.25. Kontrolujícím členem je adresát

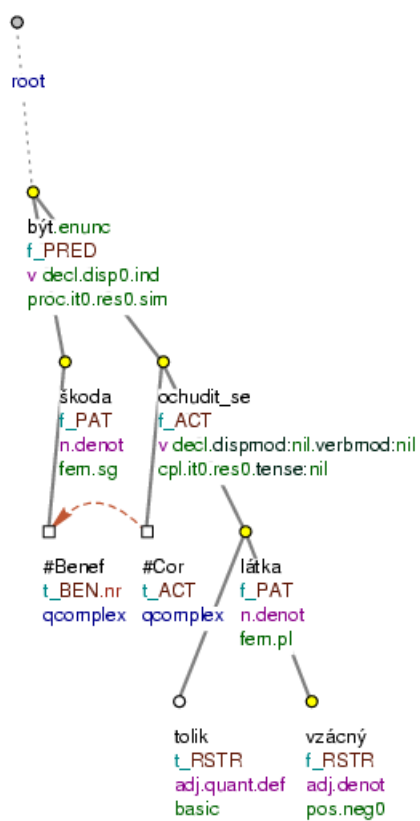
Rodiče Jirkovi radili jít tam.

Obrázek 8.26. Kontrolujícím členem je volné doplnění místa

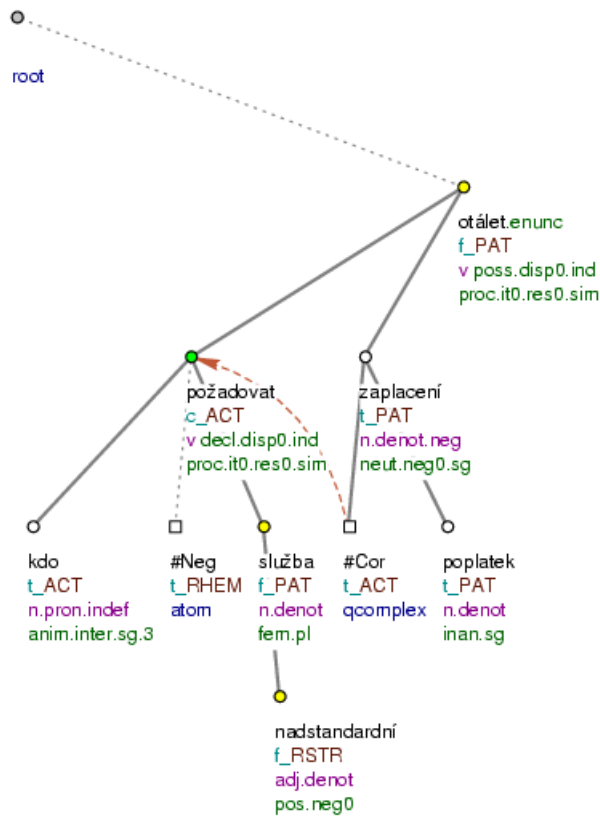
Být dobře zapsán u šéfa v něm vyvolávalo pocit hrdosti.

Obrázek 8.27. Kontrolujícím členem je volný benefaktor

Je škoda ochudit se o tolik vzácných látek.

Obrázek 8.28. Kontrolujícím členem je doplnění realizované závislou klauzí

Kdo nepožaduje nadstandardní služby, může se zaplacením poplatku otálet.

8.2.4.1.2. Kontrolovaný člen (controllee)

Kontrolovaný člen (controllee) je vždy nějaké valenční doplnění infinitivu (nebo deverbativního substantiva) závislého na slovese kontroly, nejčastěji aktor; může to však být i patiens nebo adresát (zejména u pasivního infinitivu nebo u infinitivu zastupujícího pasivní konstrukci). Toto valenční doplnění zpravidla odpovídá subjektu infinitivu. Srov.:

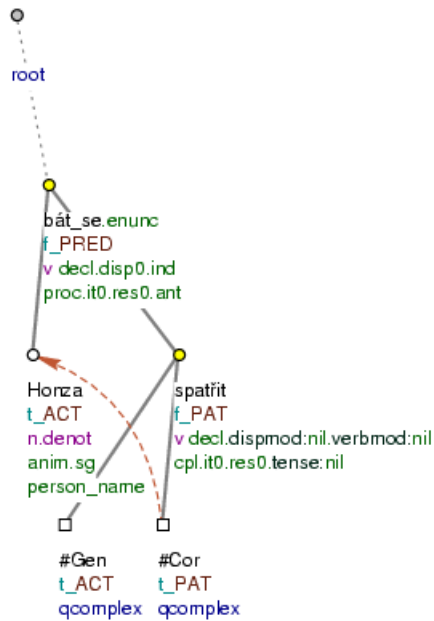
- *Honza se bál být spatřen* {#Cor.PAT}.

Aktor predikátu *bát se* kontroluje patiens infinitivu *být spatřen*. Srov. obr. 8.29.

- *Potřebujete poradit* {#Cor.ADDR}?

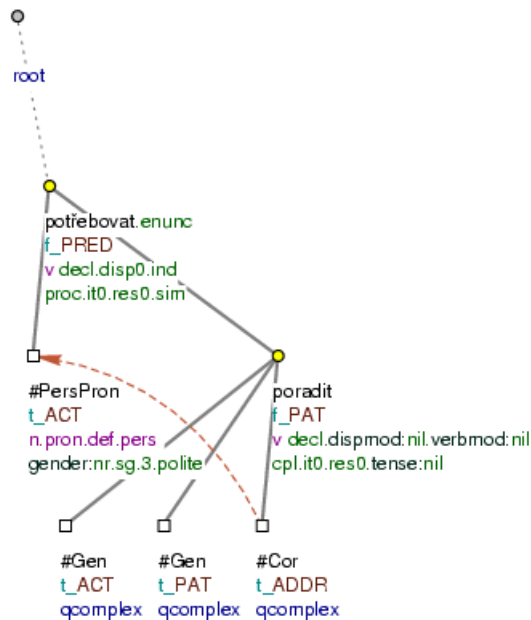
Aktor predikátu *potřebovat* kontroluje adresát infinitivu *poradit*. Srov. obr. 8.30.

Obrázek 8.29. Kontrolovaným členem je patiens

Honza se bál být spatřen.

Obrázek 8.30. Kontrolovaným členem je adresát

Potřebujete poradit?

Subjekt infinitivu. Kontrolovaným členem je zpravidla nevyjádřený subjekt infinitivu. Vlastností kontrolovaného členu je závazná referenční totožnost s členem kontrolujícím a povrchová nevyjádřitelnost. Ne každý subjekt infinitivu je proto kontrolovaným členem. Nevyjádřený subjekt infinitivu může mít obecně i zástupné t-lemma #Gen nebo #PersPron. Subjekt infinitivu může být navíc i po-

vrchově vyjádřený. Přehled t-lemat pro vyjádřený i nevyjádřený subjekt infinitivu podává tabulka 8.4 – „Přehled t-lemat pro subjekt infinitivu“.

Tabulka 8.4. Přehled t-lemat pro subjekt infinitivu

#Cor	subjekt infinitivu je nevyjádřitelný	subjekt infinitivu je ve vztahu kontroly s valenčním doplněním slovesa, na kterém infinitiv závisí
#Gen	subjekt infinitivu je nevyjádřený	subjekt infinitivu je všeobecným aktantem (viz k tomu 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“)
#PersPron	subjekt infinitivu je nevyjádřený	pro subjekt infinitivu lze v kontextu najít koreferovaný člen, ale nejedná se o gramatickou, ale o textovou koreferenci; viz 8.3 – „Textová koreference“)
t-lemma substantiva/#PersPron	subjekt infinitivu je vyjádřený	subjekt infinitivu je vyjádřený substantivem nebo osobním zájmenem, jde o případy infinitivem vyjádřené podmínky (viz 5.5.1.1.1 – „Infinitivem vyjádřená podmínka“)

Pozor! Zástupné t-lemma #Cor bylo zavedeno primárně pro controllee v konstrukcích s kontrolou. Prozatím ho však využíváme také pro povrchově nevyjádřené subjekty neurčitých slovesných tvarů v konstrukcích s dvojitou závislostí. V těchto konstrukcích se jedná o gramatickou koreferenci, nejde však o kontrolu, protože závislý neurčitý tvar slovesa nemusí být valenčním ani typickým doplněním řídicího slovesa (více o gramatické koreferenci v těchto konstrukcích viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojitou závislostí vyjádřených slovesnou formou“).

8.2.4.1.3. Infinitiv, jehož valenční doplnění je kontrolováno

Infinitiv, jehož některé valenční doplnění je kontrolováno, je zpravidla valenčním doplněním (nejčastěji aktorem, patientem nebo efektem) řídicího slovesa kontroly. Srov.:

- *Nevyplácí se mu pracovat.*ACT

Infinitiv *pracovat*, jehož aktor je kontrolován patientem predikátu *nevyplácet se*, je v pozici aktoru. Srov. obr. 8.31.

- *Vláda zamýšlí snížit.*PAT daně.

Infinitiv *snížit*, jehož aktor je kontrolován aktorem predikátu *zamýšlet*, je v pozici patientu. Srov. obr. 8.32.

Nevalenční infinitivy, jejichž některá valenční doplnění jsou kontrolována, jsou zejména infinitivy v pozici doplnění s funktoem INTT (k otázce valence u doplnění s funktoem INTT viz 5.2.3.1.3.5 – „Status volného doplnění „záměru“ (INTT) po slovesech s významem „pohybu““). Srov.:

- *Přišel pomoci.*INTT

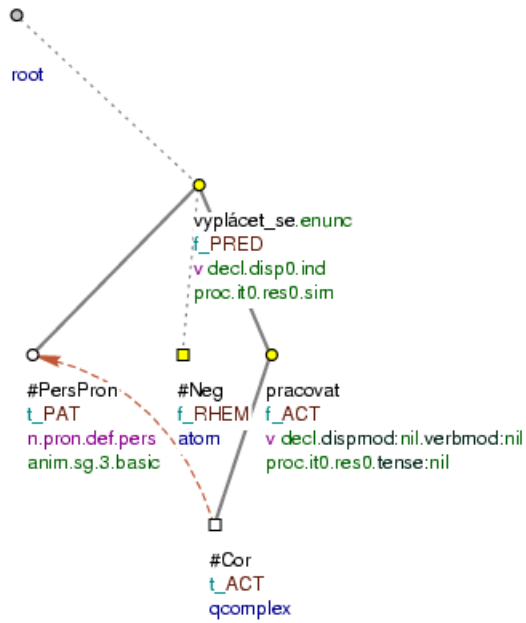
Infinitiv *pomoci*, jehož aktor je kontrolován aktorem predikátu *přijít*, je v pozici doplnění s funktoem INTT. Srov. obr. 8.33.

Další příklad:

*Byli jsme to obhlédnout.*INTT obr. 8.34

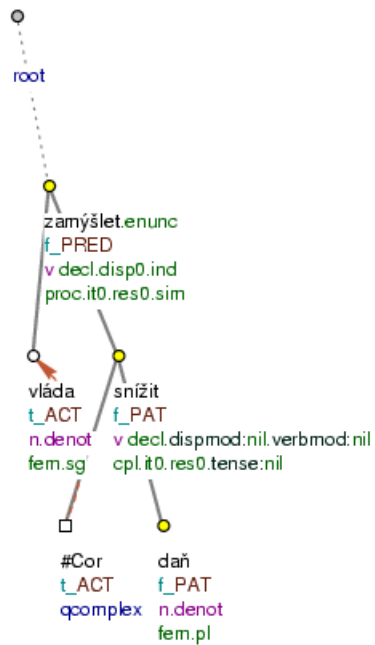
Pozor! Případy tzv. slovanského infinitivu s akuzativem (*Slyšel Karla otvírat.*EFF dveře.) vydělujeme ze vztahů kontroly. K nim viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojitou závislostí vyjádřených slovesnou formou“.

Obrázek 8.31. Kontrola: infinitiv v pozici aktora

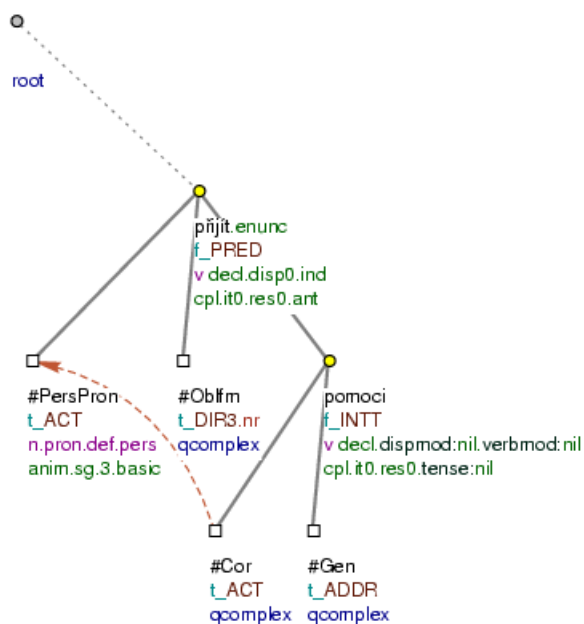
Nevyplácí se mu pracovat.

Obrázek 8.32. Kontrola: infinitiv v pozici patientu

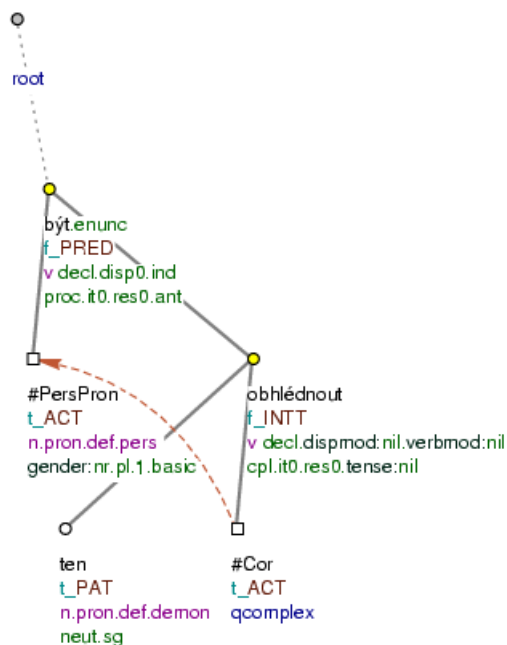
Vláda zamýšlí snížit daně.

Obrázek 8.33. Kontrola: infinitiv v pozici doplnění s funktorem INTT

Přišel pomoci.

Obrázek 8.34. Kontrola: infinitiv v pozici doplnění s funktorem INTT

Byli jsme to obhlédnout.

Pozor! Ke slovesům kontroly řadíme i některá slovesa (například: *stíhat*, *podezírat*, *obvinít*, *omluvit se*), po nichž nemůže následovat infinitiv, ale která jsou rozvíjena předložkovou skupinou s deverbativním substantivem, jehož jedno valenční doplnění je kontrolováno některým valenčním doplněním řídicího slovesa (viz 8.2.4.6.2 – „Slovesa kontroly, která nemohou být rozvíjena infinitivem“). Dever-

bativní substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) tu může stát i v pozici nevalenčního (jen typického) doplnění. Srov.:

- *Stíhají ho.PAT pro falšování.CAUS dokladů.*

Aktor substantiva *falšování* (které je tu v pozici doplnění s funktoem CAUS) je kontrolován patientem slovesa *stíhat*.

8.2.4.2. Typy sloves kontroly

Slovesem kontroly může být syntetický (jednoslovný) predikát i víceslovný predikát (viz 5.9 – „**Více-slovné predikáty**“). Z víceslovných predikátů jsou slovesy kontroly některé složené predikáty (viz 5.9.3 – „Složené predikáty“), některé verbonominální predikáty (viz 7.2.1.3 – „Byt“ sponové (verbonominální predikát) i slovesné frazémy (viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“).

Ze sémantického hlediska řadíme ke slovesům kontroly vedle jiných i následující významově ucelené skupiny sloves:

- **modální slovesa.**

Spojení modálního slovesa s infinitivem podléhá pravidlům o zachycování modality (viz 5.9.1.1 – „Modální predikáty“). V případech, kdy se modální sloveso neskrývá (například ve spojení modálního slovesa s negovaným plnovýznamovým slovesem v infinitivu), zachycujeme danou konstrukci jako konstrukci s kontrolou. Kontrolovaným členem je tu zpravidla aktor nebo patiens v pozici nevyjádřeného subjektu infinitivu plnovýznamového slovesa. Kontrolujícím členem je aktor modálního slovesa. Srov.:

- *Může nepřijít.*

Subjekt infinitivu *nepřijít* (aktor) je kontrolován aktorem slovesa *moci*.

- **fázová slovesa.**

Fázové sloveso (viz 5.9.1.2 – „Fázové predikáty“) plní funkci slovesa kontroly v případě, že jeho význam odpovídá valenčnímu rámci, ve kterém je patiens realizován infinitivem plnovýznamového slovesa. Kontrolovaným členem je tu zpravidla aktor nebo patiens v pozici nevyjádřeného subjektu tohoto infinitivu. Kontrolujícím členem je aktor fázového slovesa. Srov.:

- *Začal číst.PAT*

Aktor (subjekt) infinitivu *číst* je kontrolován aktorem slovesa *začít*.

Fázová slovesa se mohou vyskytnout i v užití s valenčním rámcem obsahujícím infinitiv jako aktor, pak nejde o kontrolu. Srov.:

- *Začíná pršet.ACT*

Infinitiv *pršet* nemá aktor (subjekt). Sloveso *začínat* je užito bez kontroly.

- *Leckomu se začíná o tom zdát.ACT*

Aktor infinitivu *zdat se* je vyjádřen dativem *leckomu*. Sloveso *začínat* je užito bez kontroly.

Fázová slovesa se mohou i kumulovat; pak je třeba rozpoznat, o jaké užití fázového slovesa se jedná: například v konstrukci *Měl by konečně začít přestat kouřit*. jsou obě fázová slovesa *začít* i *přestat* užita s kontrolou. Naproti tomu v konstrukci *člověk, jehož právě začala přestávat bolet hlava* jsou obě fázová slovesa užita bez kontroly.

- **slovesa „záměru“ a „přebírání zodpovědnosti“.**

Slovesa „záměru“ chápeme jako slovesa kontroly, přestože konstrukce s těmito slovesy můžeme někdy interpretovat i tak, že ten, kdo má záměr něco udělat, nemusí nakonec skutečně danou činnost provádět. Za danou činnost však nese zodpovědnost. Možnou rozdílnost konatelů zanedbáváme s tím, že to, kdo skutečně danou činnost provede, je plně v kompetenci toho, kdo má záměr něco udělat. Srov.:

- *Vedení sekce plánuje vyklidit knihovnu.*

Aktor infinitivu *vyklidit* zachycujeme jako kontrolovaný aktorem slovesa *plánovat*, přestože ten, kdo má plán vyklidit knihovnu, nemusí nakonec skutečně knihovnu vyklízet.

- *Pan Moric si vytkl za cíl proniknout na neobsazené trhy přijatelné pro Radu bezpečnosti.*

Z kontextu víme, že pronikat budou asi zbrojovky, ale přesto aktor infinitivu *proniknout* zachycujeme jako kontrolovaný aktorem slovesa *vytknout*.

Obdobně jako u sloves „záměru“ postupujeme i u metonymických užití některých jiných sloves „přebírání zodpovědnosti“; totožnost konatelů řídicího slovesa a závislého infinitivu nemusí být zcela zřejmá, přesto tyto konstrukce zachycujeme jako konstrukce s kontrolou. Srov.:

- *Slíbil zapůjčit promítačku.*

Aktor infinitivu *zapůjčit* zachycujeme jako kontrolovaný aktorem slovesa *slíbit*, přestože konstrukce může být interpretována také jako *Slíbil zajistit, že někdo jiný zapůjčí promítačku*.

Víceslovné predikáty kontroly. Specifickou skupinu sloves kontroly představují víceslovné predikáty kontroly. Za víceslovné predikáty kontroly považujeme všechna synonymní víceslovná vyjádření sloves kontroly. Ze sémantického hlediska jde zvláště o:

- **kvazimodální slovesa a kvazifázová slovesa.**

Ke kvazimodálním a kvazifázovým slovesům viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“.

- **slovesa s významem „umožnit někomu něco udělat“.**

Slovesa s významem „umožnit někomu něco udělat“ mají kontrolu jak v aktivním významu (tj. „někdo umožnil někomu něco udělat“), tak v pasivním významu (tj. „někomu bylo umožněno něco udělat“), tedy například: *dát někomu šanci udělat něco*, ale i *dostat (od někoho) šanci udělat něco*, podobně *dát někomu příležitost udělat něco*, ale i *dostat (od někoho) příležitost udělat něco*.

- **slovesné frazémy.**

Například: *mít v plánu*, *mít v úmyslu*. Ke slovesným frazémům viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“.

Substantiva a adjektiva kontroly. Při nominalizaci predikátů kontroly hovoříme o substantivech kontroly a adjektivech kontroly. Srov.:

- *Odhodlal se podat trestní oznámení.*

Aktor infinitivu *podat* je kontrolován aktorem slovesa *odhodlat se*.

- *jeho odhodlání podat trestní oznámení*

Aktor infinitivu *podat* je kontrolován aktorem substantiva *odhodlání*.

- *člověk odhodlaný podat trestní oznámení*

Aktor infinitivu *podat* je kontrolován řídicím substantivem adjektiva *odhodlaný* (k tomu viz i 5.2.3.3 – „Valence adjektiv“).

Typickou skupinou substantiv kontroly jsou substantiva, která jsou součástí složených predikátů kontroly (například: *odvaha, chuť, šance, příležitost, povinnost* aj.). Specifickou skupinu substantiv kontroly pak tvoří substantiva „záměru“, například: *úmysl, záměr, plán* aj. Za substantiva „záměru“ nepovažujeme substantiva *nápad, idea, myšlenka* apod. V konstrukcích s těmito substantivy nevidíme vztah kontroly. Srov.:

- *Petrův nápad založit nadaci se Pavlovi líbí.*

Uzel pro aktor infinitivu *založit* dostane t-lemma #Gen, jde-li podle kontextu o všeobecného (blíže neurčeného) konatele, nebo dostane t-lemma #PersPron, je-li z kontextu zřejmé, která osoba (například *Petr*) bude nadaci skutečně zakládat.

8.2.4.3. Typy konstrukcí s kontrolou a problematika nominalizací

Ve většině případů kontroly platí, že jak řídicí sloveso, tak infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) se mohou nominalizovat. Mohou tedy nastat následující typy konstrukcí s kontrolou, rozlišené podle typu řídicího slovesa kontroly s přihlédnutím k nominalizačním změnám:

1. infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na slovesném predikátu kontroly (viz 8.2.4.4 – „Typ 1: Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesném predikátu kontroly“),
2. infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na nominalizaci slovesného predikátu kontroly, tj. na deverbativním substantivu nebo adjektivu (viz 8.2.4.5 – „Typ 2: Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na nominalizaci slovesného predikátu kontroly“),
3. deverbativní substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na slovesném predikátu kontroly (viz 8.2.4.6 – „Typ 3: Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na slovesném predikátu kontroly“),
4. deverbativní substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na nominalizaci slovesného predikátu kontroly (viz 8.2.4.7 – „Typ 4: Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na nominalizaci slovesného predikátu kontroly“).

Většina sloves kontroly se může vyskytnout ve všech čtyřech typech výše uvedených konstrukcí. Srov.:

- *Slíbil napsat dopis.*

Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na slovesném predikátu kontroly (typ 1).

- *slib napsat dopis*

Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na nominalizaci slovesného predikátu kontroly, tj. na deverbativním substantivu (typ 2).

- *Slíbil napsání dopisu.*

Deverbativní substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno), tj. substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno), závisí na slovesném predikátu kontroly (typ 3).

- *slib napsání dopisu*

Deverbativní substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno), tj. substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno), závisí na nominalizaci slovesného predikátu kontroly (typ 4).

Některá slovesa kontroly (například: *přisoudit, osočit, podezírat, stíhat, omluvit se*) však vůbec nemohou být rozvíta infinitivem (jehož valenční doplnění by bylo kontrolováno; viz dále 8.2.4.6.2 – „Slo-

vesa kontroly, která nemohou být rozvíjena infinitivem“). Vyskytují se proto pouze v konstrukcích typu 3 a 4; například:

Podezíral ho z krádeže. (Ale nelze říci: **Podezíral ho krást.*)

podezření z krádeže (Ale nelze říci: **podezření krást*)

Ve výjimečných případech není možná žádná nominalizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno), ani žádná nominalizace řídicího slovesa, takové sloveso kontroly se pak může vyskytnout pouze jako typ 1; například:

Viktor se zdá být chytrý.

Problémy spojené s nominalizací. Substantivum je ze své povahy výrazně vágnější než infinitiv, proto rozhodování, zda nějaké konkrétní spojení slovesa se substantivem (případně substantiva se substantivem) je skutečně konstrukcí s kontrolou, doprovází několik problémů:

- ve spojení slovesa se substantivem nemusí být zřejmé, zda tato konstrukce byla opravdu odvozena ze spojení slovesa s infinitivem, nebo zda byla odvozena ze spojení slovesa s nějakou závislou klauzí. Srov. dvojí interpretaci jedné konstrukce:

- *Mikolášek se vyhýbá jednoduchému ztvárnění svých nápadů.*

= *Mikolášek se vyhýbá jednoduše ztvárnit své nápady.*

Při této interpretaci zachytíme ve větě *Mikolášek se vyhýbá jednoduchému ztvárnění svých nápadů.* vztah kontroly mezi aktorem nominalizovaného infinitivu *ztvárnit* a aktorem slovesa *vyhýbat se*.

- *Mikolášek se vyhýbá jednoduchému ztvárnění svých nápadů.*

= *Mikolášek se vyhýbá tomu, aby někdo jednoduše ztvárnil jeho nápady.*

Při této interpretaci žádný vztah kontroly ve větě *Mikolášek se vyhýbá jednoduchému ztvárnění svých nápadů.* zachycen není.

- substantivum může zanedbávat reflexivitu svého základového slovesa. Srov. dvojí interpretaci jedné konstrukce:

- *jeho rozhodnutí zrušit výrobu*

= *rozhodl se zrušit výrobu*

Při této interpretaci zachytíme v konstrukci *jeho rozhodnutí zrušit výrobu* vztah kontroly mezi aktorem infinitivu *zrušit* a aktorem nominalizovaného slovesa *rozhodnout se*. Sloveso *rozhodnout se* je slovesem kontroly.

- *jeho rozhodnutí zrušit výrobu*

= *rozhodl o zrušení výroby; rozhodl, že někdo má zrušit výrobu*

Při této interpretaci žádný vztah kontroly v konstrukci *jeho rozhodnutí zrušit výrobu* zachycen není. Sloveso *rozhodnout* není slovesem kontroly.

V těchto případech platí, že pokud nelze jednoznačně rozhodnout ani na základě kontextu, upřednostňujeme předpoklad, že substantivum bylo odvozeno od nereflexivního slovesa.

V sekcích 8.2.4.4 – „Typ 1: Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesném predikátu kontroly“, 8.2.4.5 – „Typ 2: Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na nominalizaci slovesného predikátu kontroly“, 8.2.4.6 – „Typ 3: Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na slovesném predikátu kontroly“ a 8.2.4.7 – „Typ 4: Substantivum (jehož

valenční doplnění je kontrolováno) závislé na nominalizaci slovesného predikátu kontroly“ jsou jednotlivé typy konstrukcí s kontrolou popsány podrobněji, zejména se věnujeme problematičtějším konstrukcím s víceslovnými predikáty kontroly (podtyp typu 1) a typům 2 až 4.

8.2.4.3.1. Konstrukce s infinitivem, které nejsou konstrukcemi s kontrolou

Ne každá konstrukce s infinitivem je nutně konstrukcí s kontrolou. Kontrolu nezachycujeme v konstrukcích, ve kterých infinitiv závisí na slovese, které v daném významu není slovesem kontroly; například:

Rozhodl zrušit výrobu.

Zakotvit do ústavy trvale vyrovnaný rozpočet nepovažuje za nejšťastnější místopředseda sněmovny Jiří Vlach.

Proto považujeme za klíčovou otázku tento systém změnit.

Dala dítě léčit.

Jedná se též o:

- konstrukce se slovesy umožňujícími dvě infinitivní doplnění. Patří sem zejména slovesa *být* a *znamenat*.

Příklady:

Napsat článek pro mě znamená měsíc nedělat nic jiného.

Ustupovat jim znamená vracet se ke státům řízené ekonomice.

Dělat to takto by bylo nošením dříví do lesa.

Nemoci důvěřovat je jako pobývat u nepřítelé.

Nechat se ošidit je jako dostat facku.

Ke slovesu *vyžadovat* viz 8.2.4.1 – „Pojetí kontroly“.

- konstrukce, v nichž je infinitiv na místě určitého slovesného tvaru (k těmto infinitivním konstrukcím viz více 5.4.1 – „Slovesné klauze“).

Příklady:

Ale proč o tom uvažovat.

Pro mě z toho vyplývá jediné: Nikdy nesvolit.

- konstrukce, v nichž je infinitiv v pozici aktora slovesa „být“ existenčního nebo zástupného (a nejde o typ „Je vidět Sněžku“ - viz 7.2.1.1 – „Být“ existenční“ a 7.2.1.2 – „Být“ zástupné“).

Příklady:

Je co číst.

Ted' je pozdě litovat.

Nově doplněný uzel pro nevyjádřený subjekt infinitivu (případně jeho nominalizace) má v těchto případech t-lemma #Gen nebo #PersPron podle typu elipsy a odpovídajícího koreferenčního vztahu (viz i 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“).

8.2.4.4. Typ 1: Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesném predikátu kontroly

Typ 1 představuje základní typ konstrukcí s kontrolou.

Složitější struktury představují v rámci tohoto typu zejména konstrukce, v nichž infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na nějakém víceslovném predikátu kontroly: na složeném predikátu kontroly, na slovesném frazému kontroly nebo na verbonominálním predikátu kontroly. Jde zejména o tzv. kvazimodální a kvazifázová slovesa (viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“), která vyčleňujeme jako specifický podtyp složených predikátů a predikátů verbonominálních. (K víceslovným predikátům viz 5.9 – „**Víceslovné predikáty**“.)

V následujících dílčích sekcích popisujeme tyto typy složitějších konstrukcí s kontrolou:

- infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na jmenné části složeného predikátu kontroly (viz 8.2.4.4.1 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na jmenné části složeného predikátu kontroly“),
- infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na slovesném frazému kontroly (viz 8.2.4.4.2 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesném frazému kontroly“),
- infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na neslovesné části verbonominálního predikátu (viz 8.2.4.4.3 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na neslovesné části verbonominálního predikátu“),
- infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na slovesné části verbonominálního predikátu (viz 8.2.4.4.4 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesné části verbonominálního predikátu“),
- infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na predikátu „lze“ a kontrola u konstrukce typu „Je vidět Sněžku“ (viz 8.2.4.4.5 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na predikátu „lze“ a kontrola u typu „Je vidět Sněžku““).

!!! Zachycení kontroly typu 1 v konstrukcích s jednoslovnými slovesnými predikáty (sloveso + infinitiv, jehož valenční doplnění je kontrolováno) prošlo v datech následnou kontrolou anotace a byl vytvořen seznam sloves kontroly (viz 5.1 – „Slovesa kontroly“). U konkrétních výskytů sloves uvedených v tomto seznamu jsou také vztahy kontroly (pokud jde o kontrolu) vyznačeny v tektogramatických stromech. U dalších sloves kontroly, která nejsou v seznamech, jsou vztahy kontroly zatím vyznačeny nedůsledně a nelze se na ně spoléhat.

8.2.4.4.1. Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na jmenné části složeného predikátu kontroly

Jmennou část složených predikátů (zejména u podtypu kvazimodálních a kvazifázových sloves; viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“) nezřídka představují substantiva, jejichž jedno valenční doplnění (zpravidla patiens) může být realizováno infinitivem. Jedno valenční doplnění tohoto infinitivu (zpravidla to, které je v pozici subjektu) je často kontrolováno aktorem slovesné části složeného predikátu.

Aktor slovesné části složeného predikátu je též zpravidla referenčně totožný s aktorem jmenné části složeného predikátu. Jde o tzv. kvazikontrolu popsanou v 5.9.3.4.2 – „Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)“.

Srovnej:

- (*My.ACT*) máme záměr.CPHR {#Cor.ACT} vyklidit prostory.

Aktor infinitivu *vyklidit* (infinitiv závisí na jmenné části složeného predikátu kontroly *mít záměr*) je kontrolován aktorem slovesné části složeného predikátu kontroly (*my*), který je referenčně totožný i s nevyjádřeným aktorem substantiva *záměr*. Srov. obr. 8.35.

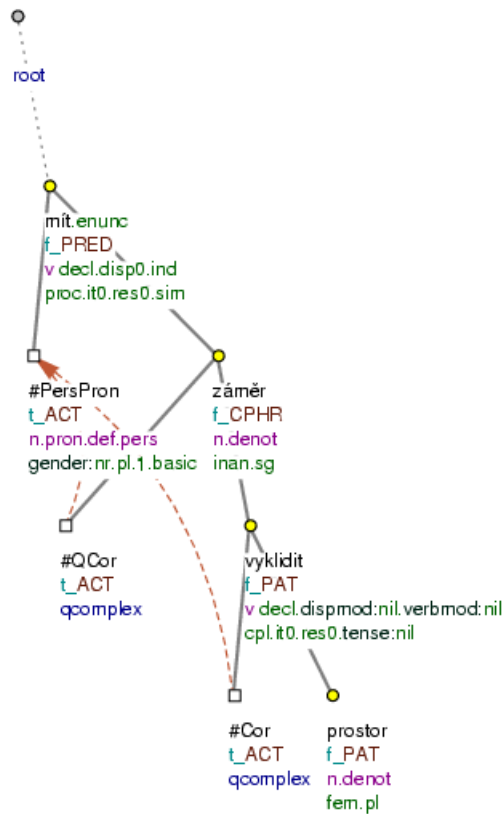
Další příklady:

Petr dostal od šéfa rozkaz.CPHR {#Cor.ACT} přijít. obr. 8.36

Šéf dal *Petrovi* rozkaz.CPHR {#Cor.ACT} přijít. obr. 8.37

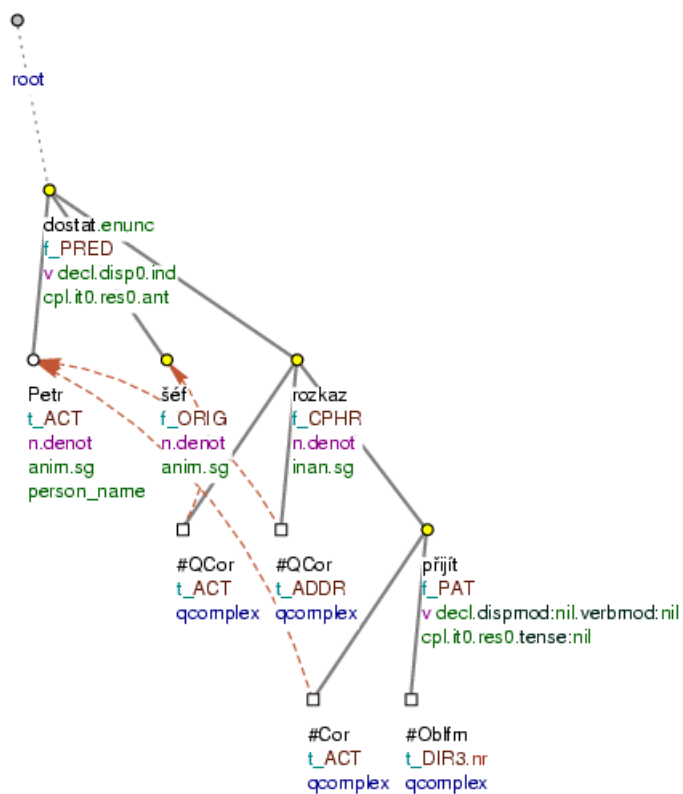
Nyní se (*nám*.ACT) naskytá možnost.CPHR {#Cor.ACT} slyšet operu. obr. 8.38

Obrázek 8.35. Složený predikát kontroly

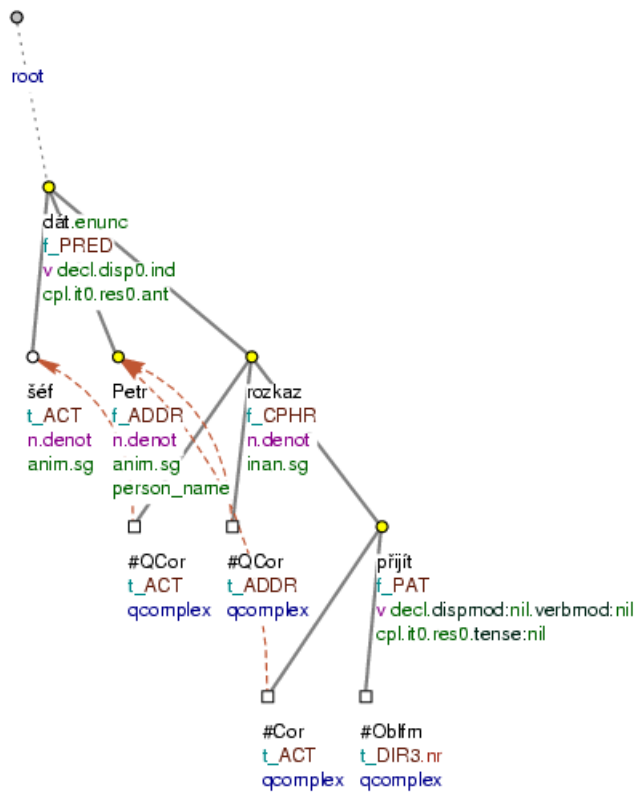
Máme záměr vyklidit prostory.

Obrázek 8.36. Složený predikát kontroly

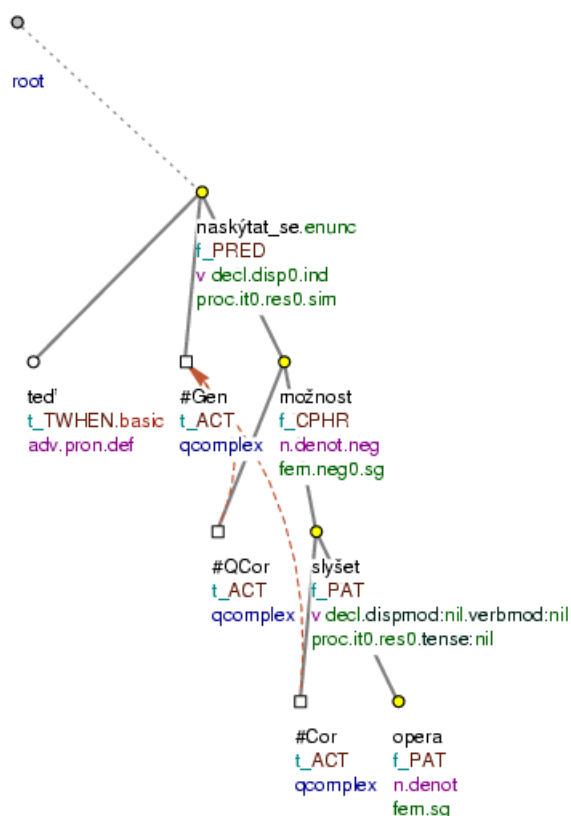
Petr dostal od šéfa rozkaz přijít.

Obrázek 8.37. Složený predikát kontroly

Šéf dal Petrovi rozkaz přijít.

Obrázek 8.38. Složený predikát kontroly

Nyní se naskýtá možnost slyšet operu.

Pozor! Také při určování vztahů kontroly u složených predikátů je třeba přihlížet k jednotlivým dílčím významům daného složeného predikátu. Například složený predikát *mít zájem* je synonymním vyjádřením minimálně dvou syntetických predikátů: *chtít* a *zajímat se*. Pouze první z nich se chová jako predikát kontroly. Srov.:

- *Měl zájem (= chtěl) studovat vysokou školu.*

Měl zájem o studium na vysoké škole.

Subjekt infinitivu *studovat* (případně jeho nominalizace) je kontrolován aktorem slovesa *mít*.

- *Měl zájem (= zajímal se) o synovo studium.*

Konstrukce, v níž není vztah kontroly.

Ještě jiné je *mít zájem na něčem*, kde opět nejde o predikát kontroly.

!!! Zachycení kontroly typu 1 v konstrukcích se složenými predikáty (složený predikát + infinitiv, jehož valenční doplnění je kontrolováno) prošlo v datech následnou kontrolou anotace a byl vytvořen seznam složených predikátů kontroly (viz 5.1 – „Slovesa kontroly“). U konkrétních výskytů sloves uvedených v tomto seznamu jsou také vztahy kontroly (pokud jde o kontrolu) vyznačeny v tektogramatických stromech. U dalších sloves kontroly, která nejsou v seznámech, jsou vztahy kontroly zatím vyznačeny nedůsledně a nelze se na ně spoléhat.

8.2.4.4.2. Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesném frazému kontroly

I některé slovesné frazémy (viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“) jsou slovesy kontroly.

Pro slovesné frazémy obecně platí, že na závislé části frazému již nezávisí žádný aktant. Valenční infinitiv, který by potenciálně mohl záviset i na závislé části slovesného frazému, je proto vždy zachycen jako závislý na slovesné části tohoto slovesného frazému. Jedno valenční doplnění tohoto infinitivu (které je zpravidla v pozici subjektu) je kontrolováno zpravidla aktorem slovesné části (respektive celého slovesného frazému). Srov.:

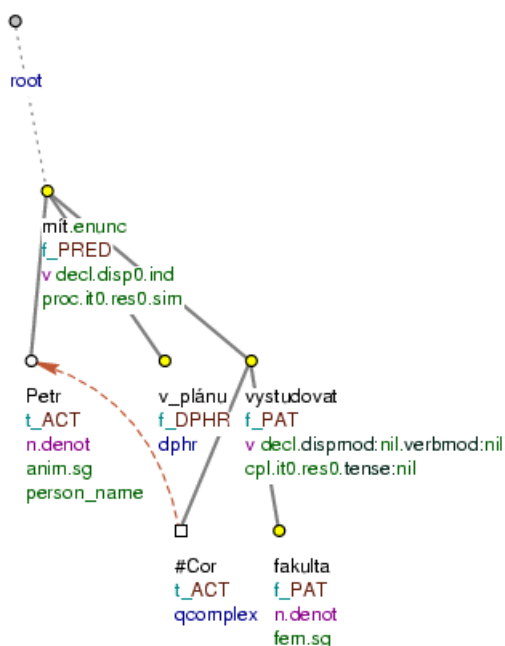
- *Petr má v plánu.DPHR {#Cor.ACT} vystudovat fakultu.*

Aktor infinitivu *vystudovat* (infinitiv závisí na slovesné části slovesného frazému, na uzlu pro sloveso *mít*) je kontrolován aktorem slovesné části slovesného frazému kontroly, substantivem *Petr*. Srov. obr. 8.39.

Další příklad:

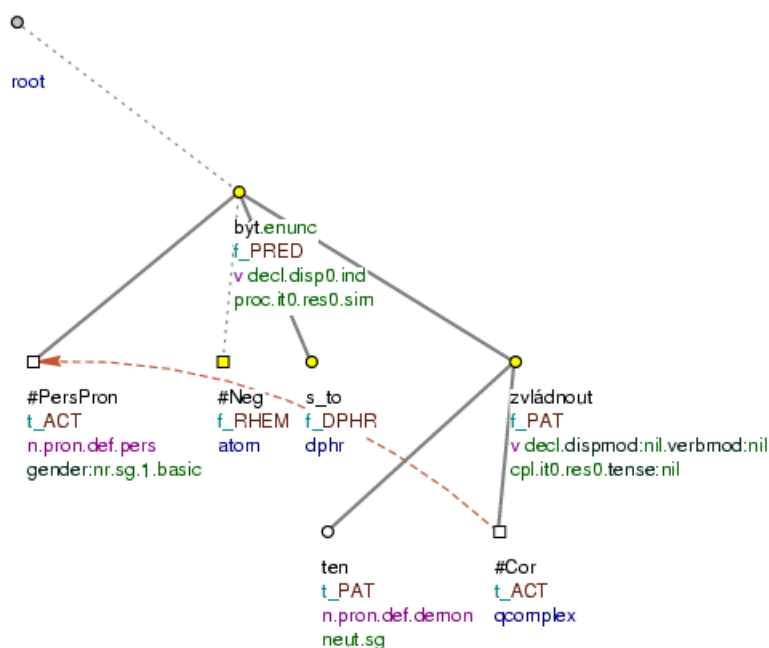
(Já) nejsem s to.DPHR to {#Cor.ACT} zvládnout. obr. 8.40

Obrázek 8.39. Slovesný frazém kontroly

Petr má v plánu vystudovat fakultu.

Obrázek 8.40. Slovesný frazém kontroly

Nejsem s to to zvládnout.

!!! Kontrola u slovesných frazémů je v datech zachycena nekonzistentně, často není zachycena vůbec.

8.2.4.4.3. Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na neslovesné části verbonominálního predikátu

Verbonominální predikáty tvořené některými adjektivy (například: *schopný, ochotný, povinen, povinován, náchylný, připravený, způsobilý*), zejména podtyp kvazimodálních sloves (viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“), jsou složenými predikáty kontroly, u nichž infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) je patientem neslovesné (adjektivní) části predikátu.

Pro zařazení konkrétní konstrukce *být* + adjektivum do tohoto typu je určující, že adjektivum má ve valenčním rámci možnost rozvíjet infinitivem jako patientem.

Kontrolovaný valenční člen infinitivu (zpravidla subjekt) je kontrolovaný aktorem sponového slovesa *být*, který je totožný s aktorem adjektiva, na němž infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí. V souladu se zachycováním valenčních doplnění u deverbativních adjektiv (viz 5.2.3.3 – „Valence adjektiv“), však na daném adjektivu není žádný uzel pro aktora zavěšen (je dostatečné, že aktor je vyjádřen na slovese *být*). Srov.:

- *Pavel je ochoten* {#Cor.ACT} *přijít*.

Aktor infinitivu *přijít* (infinitiv závisí na neslovesné části verbonominálního predikátu, na uzlu pro adjektivum *ochoten*) je kontrolován aktorem slovesné části verbonominálního predikátu, substantivem *Pavel*. Srov. obr. 8.41.

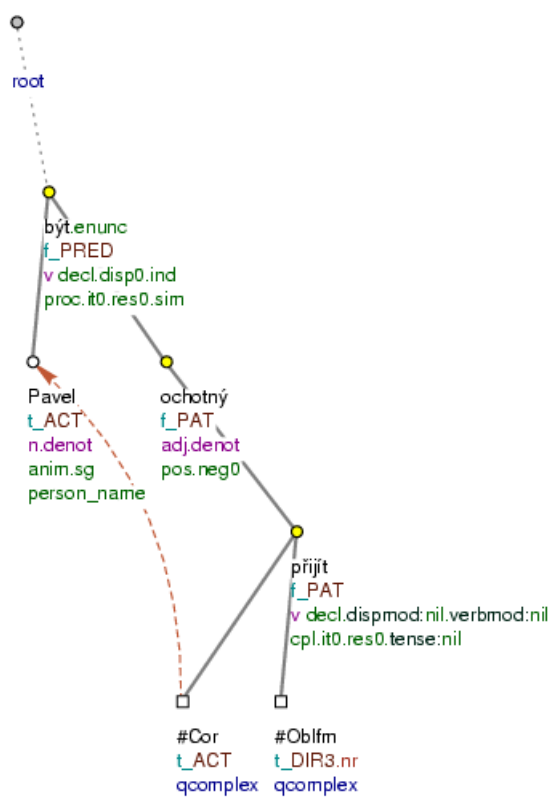
Další příklady:

(On) už je rozhodnutý nás {#Cor.ACT} *opustit*. obr. 8.42

Pavel to není schopný {#Cor.ACT} *zařídít*.

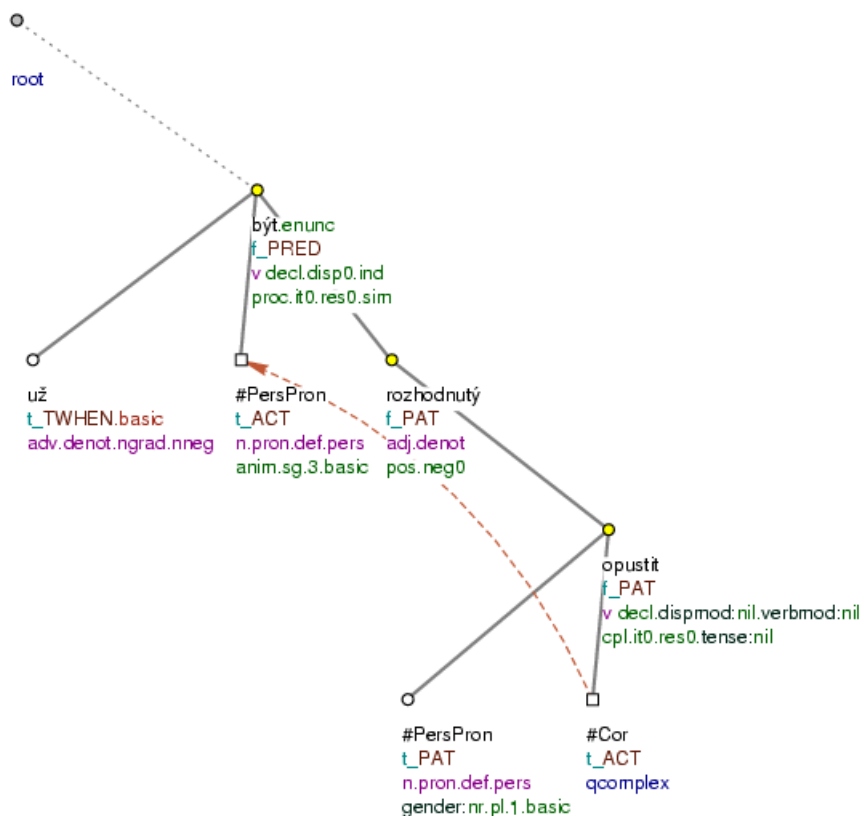
(My) jsme připraveni vám všechno {#Cor.ACT} *ukázat*.

Obrázek 8.41. Verbonominální predikát kontroly

Pavel je ochoten přijít.

Obrázek 8.42. Verbonominální predikát kontroly

Už je rozhodnutý nás opustit.

!!! Kontrola u predikátů tvořených slovesem *být* je v datech zachycena nekonzistentně, často není zachycena vůbec.

8.2.4.4.4. Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesné části verbonominálního predikátu

Infinitiv, který závisí na slovesné části verbonominálního predikátu, je v pozici aktora tohoto verbonominálního predikátu. Kontrola, která zde nastává, je často kontrola pouze fakultativní. Specifikem těchto konstrukcí je to, že kontrolované valenční doplnění infinitivu je vedle aktora, adresáta, origa často kontrolováno také benefaktorem (funktor BEN) závislým na neslovesné části verbonominálního predikátu.

Ke slovesům kontroly tohoto typu řadíme tyto typy verbonominálních predikátů:

- sponové *být* + substantivum:
 - substantivum hodnotící, modální, s významem „záměru“ a „přebírání zodpovědnosti“:
 - jehož patiens může být vyjádřen infinitivní konstrukcí (viz 8.2.4.4.4.1 – „Konstrukce: „být“ + substantivum, jehož patiens může být vyjádřen infinitivní konstrukcí“).

Například: *je povinnost(i)*; *je úkol(em)*; *je cíl(em)*; *je problém(em)*; *je přání(m)*; *je důvod(em)*; *je možnost(i)*.

- jehož aktor může být vyjádřen infinitivní konstrukcí (viz 8.2.4.4.4.2 – „Konstrukce: „být“ + substantivum, jehož aktor může být vyjádřen infinitivní konstrukcí“).

Například: *je nutnost(i)*.

- které nemůže být rozvíjeno infinitivem (viz 8.2.4.4.4.3 – „Konstrukce: „být“ + substantivum, které nemůže být rozvíjeno infinitivem“).

Například: *je hračka*.

- substantivum „osobního prožívání“ (viz 8.2.4.4.4.5 – „Konstrukce: „být“ + adjektivum nebo substantivum „osobního prožívání““).

Například: *je mi radostí; je mi potěšením*.

- sponové *být* + adjektivum (případně adverbium):
 - adjektivum (případně adverbium) modální nebo hodnotící (viz 8.2.4.4.4.4 – „Konstrukce: „být“ + adjektivum (případně adverbium) hodnotící nebo modální“).

Například: *je možné; je nutné, je jednoduché; je nepostradatelné*.

- adjektivum „osobního prožívání“ (viz 8.2.4.4.4.5 – „Konstrukce: „být“ + adjektivum nebo substantivum „osobního prožívání““).

Například: *je mi trapné*.

K těmto verbonominálním predikátům, jejichž neslovesnou část zachycujeme funktorem PAT, připoujíme typy s (predikativním) adverbium, jejichž neslovesnou část zachycujeme funktorem CPHR (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“):

- *být* + predikativní adverbium (viz 8.2.4.4.4.6 – „Konstrukce: „být“ + predikativní adverbium“).

Například: *je nutno; je možno; je třeba; je mi zatěžko, je škoda, je hanba*.

Podle funktoru kontrolujícího členu se tyto konstrukce dělí do čtyř typů:

- kontrolujícím členem je aktor (viz 8.2.4.4.4.1 – „Konstrukce: „být“ + substantivum, jehož patiens může být vyjádřen infinitivní konstrukcí“),
- kontrolujícím členem je origo (viz 8.2.4.4.4.4 – „Konstrukce: „být“ + adjektivum (případně adverbium) hodnotící nebo modální“),
- kontrolujícím členem je adresát (viz 8.2.4.4.4.6 – „Konstrukce: „být“ + predikativní adverbium“),
- kontrolujícím členem je benefaktor (viz 8.2.4.4.4.2 – „Konstrukce: „být“ + substantivum, jehož aktor může být vyjádřen infinitivní konstrukcí“, 8.2.4.4.4.3 – „Konstrukce: „být“ + substantivum, které nemůže být rozvíjeno infinitivem“, 8.2.4.4.4.4 – „Konstrukce: „být“ + adjektivum (případně adverbium) hodnotící nebo modální“, 8.2.4.4.4.5 – „Konstrukce: „být“ + adjektivum nebo substantivum „osobního prožívání““ a 8.2.4.4.4.6 – „Konstrukce: „být“ + predikativní adverbium“).

Podobné chování mají též konstrukce s predikátem *lze* a analogické konstrukce tvořené slovesem *být* a infinitivem smyslového vnímání a poznávání, na kterém závisí akuzativ jména (typ „Je vidět Sněžku“, viz 7.2.2.4 – „Konstrukce „Je vidět Sněžku/Sněžka““), o kterých pojednáváme zvlášť v 8.2.4.4.5 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na predikátu „lze“ a kontrola u typu „Je vidět Sněžku““.

Jako kontrolu nezachycujeme konstrukce se zástupným slovesem *být* (viz 7.2.1.2 – „„Být“ zástupné“), v nichž infinitiv plní funkci aktora (například: *je pozdě*.TWHEN *litovat*.ACT). V konstrukcích se zástupným *být* zachycujeme kontrolu zejména tehdy, je-li infinitiv v pozici doplnění s funktorem INTT (viz i 8.2.4.1.3 – „Infinitiv, jehož valenční doplnění je kontrolováno“).

!!! Kontrola u predikátů tvořených slovesem *být* je v datech zachycena nekonzistentně, často není zachycena vůbec.

8.2.4.4.1. Konstrukce: „být“ + substantivum, jehož patiens může být vyjádřen infinitivní konstrukcí

Predikát *být* + substantivum, jehož patiens může být vyjádřen infinitivní konstrukcí, tvoří substantiva různých významů; nejčastěji jde o substantiva, která se v jiných užitích vyskytují jako součást víceslovného predikátu označujícího synonymní vyjádření modálních a fázových sloves (viz 5.9.2.1 – „Kvazi-modální a kvazifázová slovesa“) a sloves „záměru“ a „přebírání zodpovědnosti“ (viz 8.2.4.2 – „Typy sloves kontroly“). Jde zejména o substantiva: *povinnost, právo, úkol, cíl, strategie* aj. Dále sem řadíme substantiva jako *přání, poslání, omyl, problém, řešení, zážitek, zvyk, riziko, způsob, cesta, důvod, možnost* aj. Patiens těchto substantiv bývá realizován závislou infinitivní konstrukcí (například: *způsob, jak to udělat*; viz 5.5.1.1 – „Závislé infinitivní konstrukce“).

Pro zařazení konkrétní konstrukce *být* + substantivum do tohoto typu je určující, že patiens substantiva může být realizován infinitivem (infinitivní konstrukcí).

Kontrolované valenční doplnění infinitivu, který závisí na slovese *být* jako aktorem, je kontrolováno aktorem jmenné části tohoto verbonominálního predikátu, tedy aktorem nějakého výše uvedeného substantiva. Aktor tohoto substantiva nemusí být povrchově vyjádřen. Vztah kontroly v tomto typu konstrukcí zachycujeme jen tehdy, je-li referenčně totožný kontrolovaný a kontrolující člen životný (případně vyjádřený kolektivem označujícím živé bytosti).

Infinitiv v pozici aktoru verbonominálního predikátu je též ve vztahu kvazikontroly s patientem substantiva v pozici jmenné části tohoto predikátu (ke kvazikontrolě viz 8.2.5 – „Kvazikontrola“).

Srovnej:

- *Je povinností koalice*.ACT {#Cor.ACT} *nalézt*.ACT *cestu*.

Aktor infinitivu *nalézt* je zachycen jako kontrolovaný aktorem substantiva *povinnost (koalice)*. Srov. obr. 8.43.

Další příklady:

Strategií jezdce.ACT je {#Cor.ACT} *získat titul*.

Je přáním pořadatelů.ACT {#Cor.ACT} *navodit atmosféru*.

Jeho.ACT *cílem je* {#Cor.ACT} *umožnit nové metody*.

Jediné právo občana.ACT je {#Cor.ACT} *jít každé čtyři roky k volbám*.

Je jeho.ACT *posláním* {#Cor.ACT} *vytvořit nové podmínky pro rozvoj jedince*.

- *Je cílem ankety*.APP {#Gen.ACT} *zlepšit*.ACT *kvalitu*.

Aktor infinitivu *zlepšit* není zachycen jako kontrolovaný.

Další příklady:

Cílem této akce je vrátit dětem zdraví.

Cílem konference je přispět k diskuzi o jaderné energii.

- *Cílem* {#PersPron/#Gen.ACT} je {#Cor.ACT} *zkvalitňovat chovy*.

Aktor infinitivu *zkvalitňovat* je zachycen jako kontrolovaný, je-li z kontextu zřejmé, že aktor substantiva *cíl* je životný. Srov. obr. 8.44.

Další příklady s nevyjádřeným kontrolujícím členem:

Až kvůli fanouškům byla povinnost se {#Cor.ACT} vrátit.

Je {#PersPron/#Gen.ACT} omylem si {#Cor.ACT} myslet něco jiného.

Je {#PersPron/#Gen.ACT} problémem {#Cor.ACT} dát dohromady kapitál.

{#Cor.ACT} Odebrat jim povolení je jediným možným {#PersPron/#Gen.ACT} řešením.

{#Cor.ACT} Vidět takovou událost byl {#PersPron/#Gen.ACT} zážitek.

Nebylo zvykem {#PersPron/#Gen.ACT} {#Cor.ACT} užívat slova.

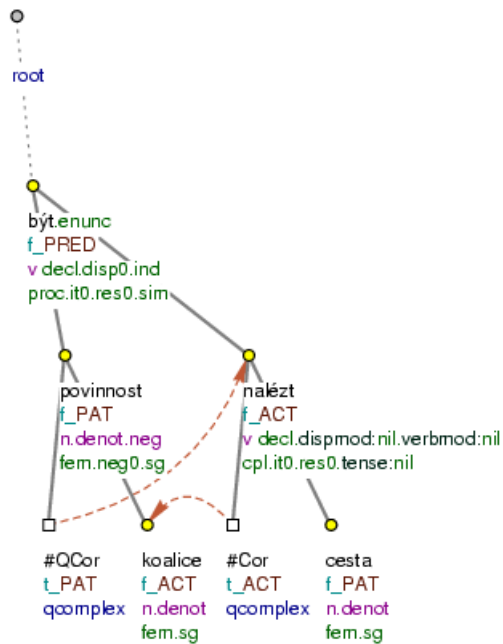
{#Cor.ACT} Přijmout na sebe soudcovskou odpovědnost v totalitním systému je mravní {#PersPron/#Gen.ACT} riziko.

Poznámka: V některých případech, kdy controller (aktor substantiva) není vyjádřený, nemusí být zcela zřejmé, že kontrolujícím členem je nepřítomné doplnění s funkcí aktora. Je možné zvažovat i doplnění s funkcí benefaktoru. Srov.:

- *Předvést moderní umění je vzrušující úkol.*
 - *něčí.ACT úkol*
 - *úkol pro někoho.BEN*

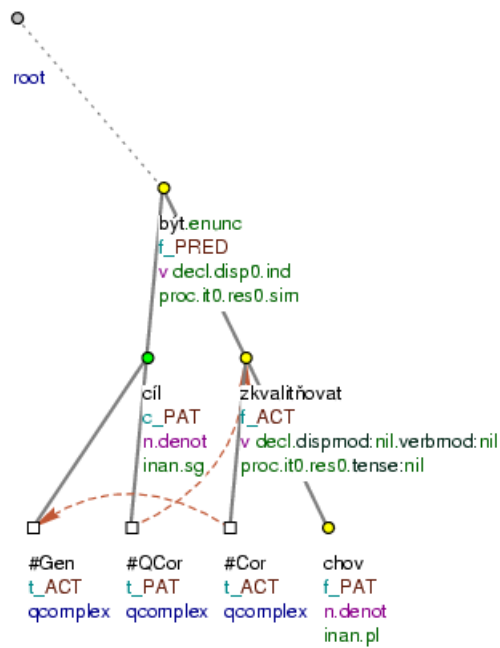
V určitém smyslu můžeme dokonce říci, že substantiva v těchto konstrukcích mají tzv. dvojí kontrolu (viz 8.2.4.1 – „Pojetí kontroly“, rozdílné významy by pak byly zřejmě ve slovníku odlišeny různými valenčními rámci). Jak se však ukázalo, jde pouze o teoretický problém. V anotovaných datech se typ konstrukcí se substantivy, pod nimiž by visel povrchově vyjádřený benefaktor, nevyskytuje, proto v případech nevyjádření controllera dáváme přednost výhradně doplnění s funktorem ACT.

Obrázek 8.43. Verbonominální predikát kontroly

Je povinností koalice nalézt cestu.

Obrázek 8.44. Verbonominální predikát kontroly

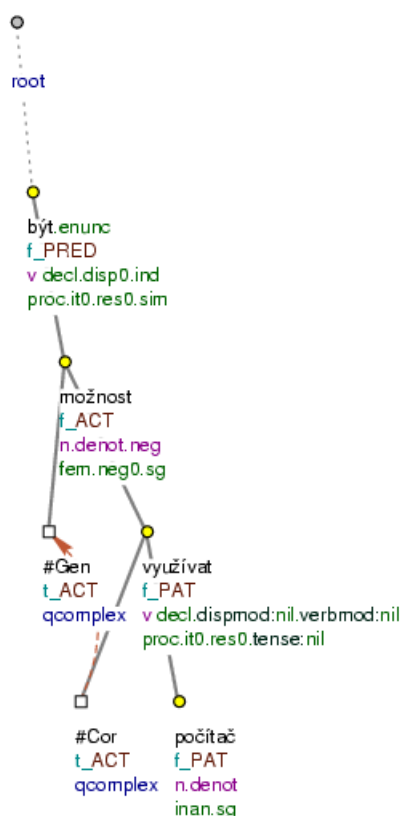
Cílem je zkvalitňovat chovy.

Pozor! Výše uvedené zásady platí jen pro konstrukce se sponovým *být*. Konstrukce, ve kterých je sloveso *být* existenční, zachycujeme podle pravidel v 8.2.4.1 – „Pojetí kontroly“; například:

Je možnost využívat počítač. obr. 8.45

Je čas odejít.

Obrázek 8.45. Substantivum kontroly

Je možnost využívat počítač.

8.2.4.4.4.2. Konstrukce: „být“ + substantivum, jehož aktor může být vyjádřen infinitivní konstrukcí

Vztah fakultativní kontroly vidíme i v konstrukcích *být* + substantivum modální nebo hodnotící (například: *nutnost*, *nehodnost*), jehož aktor může být vyjádřen infinitivní konstrukcí. Srov.:

- *nutnost přijít.ACT včas.*

Jedná se většinou o substantiva deadjektivní.

Kontrolované valenční doplnění infinitivu, který závisí na slovese *být* jako aktor, je kontrolováno volným benefaktorem rozvíjejícím neslovesnou část verbonominálního predikátu, tedy nějaké substantivum z výše vymezené skupiny. Benefaktor může být i povrchově nevyjádřený (viz k tomu 8.2.4.1.1 – „Kontrolující člen (controller)“).

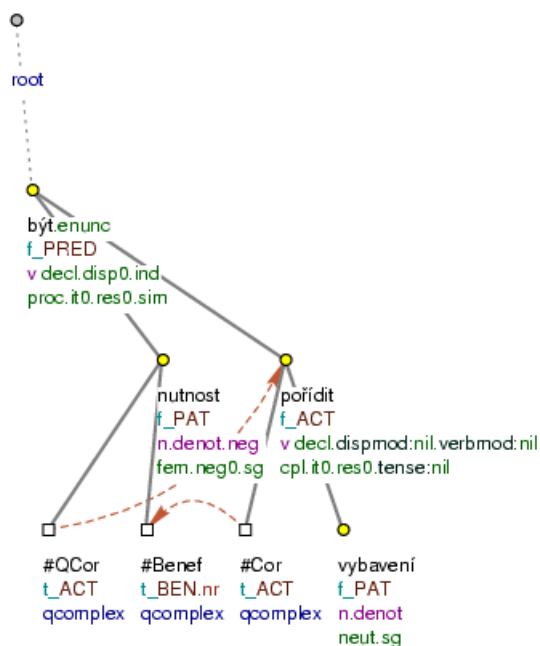
Srovnej:

- *Je nutností.PAT {#Benef.BEN} {#Cor.ACT} porřidit.ACT vybavení.*

Aktor infinitivu *porřidit* (infinitiv závisí na slovese *být*) je kontrolován povrchově nevyjádřeným benefaktorem, který rozvíjí jmennou část verbonominálního predikátu, substantivum *nutnost*. Srov. obr. 8.46.

V těchto konstrukcích je infinitiv v pozici aktoru verbonominálního predikátu ve vztahu kvazikontroly s aktorem substantiva v pozici neslovesné části tohoto predikátu. Ke kvazikontrolě viz 8.2.5 – „Kvazikontrola“.

Obrázek 8.46. Verbonominální predikát kontroly

Je nutností pořídit vybavení.

8.2.4.4.3. Konstrukce: „být“ + substantivum, které nemůže být rozvíjeno infinitivem

Vztah fakultativní kontroly vidíme i v konstrukcích *být* + substantivum hodnotící (například: *hračka*), které nemůže být rozvíjeno infinitivem. Srov.:

- **hračka zařídit vybavení*

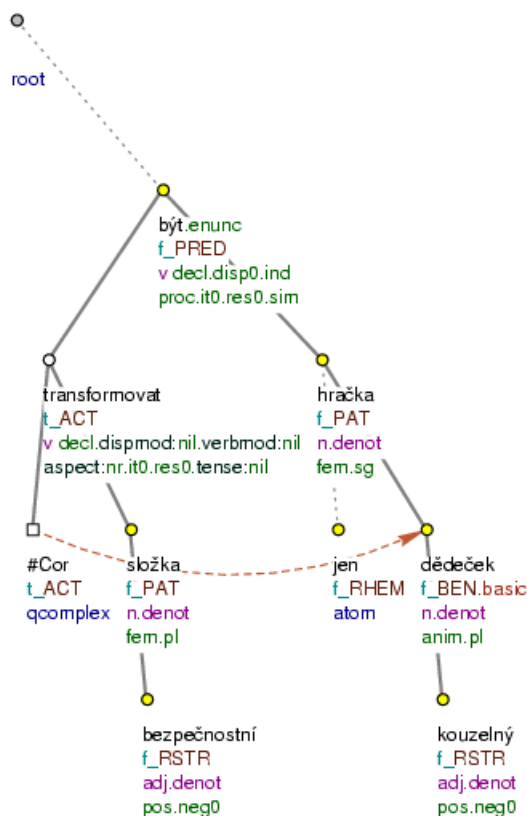
Kontrolované valenční doplnění infinitivu, který závisí na slovese *být* jako aktor, je kontrolováno volným benefaktorem rozvíjejícím neslovesnou část verbonominálního predikátu, tedy nějaké substantivum z výše vymezené skupiny. Benefaktor může být i povrchově nevyjádřený (viz k tomu 8.2.4.1.1 – „Kontrolující člen (controller)“).

Srovnej:

- {#COR.ACT} *Transformovat.ACT bezpečnostní složky je hračkou.PAT jen pro kouzelné dědečky.BEN*

Aktor infinitivu *transformovat* (infinitiv závisí na slovese *být*) je kontrolován benefaktorem, který rozvíjí neslovesnou část verbonominálního predikátu, substantivum *hračka*. Srov. obr. 8.47.

Obrázek 8.47. Verbonominální predikát kontroly

Transformovat bezpečnostní složky je hračkou jen pro kouzelné dědečky.

8.2.4.4.4. Konstrukce: „být“ + adjektivum (případně adverbium) hodnotící nebo modální

K modálním a hodnotícím adjektivům (případně adverbium) řadíme například: *nutný, možný, potřebný, nezbytný, obtížný, dobrý, výhodný, vhodný, příjemný, bezohledný, lehkomyšlný, kolegiální, ošklivý, nefér.*

V konstrukcích, které jsou tvořeny slovesem *být* a adjektivem (případně adverbium) modálním nebo hodnotícím, je kontrolované valenční doplnění infinitivu, závislého na slovese *být* jako aktor, kontrolováno buď origem, nebo volným benefaktorem, rozvíjejícím neslovesnou část verbonominálního predikátu, tedy nějaké adjektivum (případně adverbium) z výše vymezené skupiny. Benefaktor a origo mohou být i povrchově nevyjádřené. Origo je kontrolujícím členem v případě, že adjektivum nebo adverbium má ve valenčním rámci doplnění s funktoem ORIG; v ostatních případech je kontrolujícím členem benefaktor (viz 8.2.4.1.1 – „Kontrolující člen (controller“).

Srovnej:

- *Je pro finskou kapelu*.BEN těžké.PAT {#Cor.ACT} prorazit.ACT?

Aktor infinitivu *prorazit* (infinitiv závisí na slovese *být*) je kontrolován benefaktorem (*pro finskou kapelu*), který rozvíjí neslovesnou část verbonominálního predikátu, adjektivum *těžký*. Srov. obr. 8.48.

- *Je* {#Benef.BEN} *nutné* {#Cor.ACT} *přejít*.ACT

Aktor infinitivu *přejít* (infinitiv závisí na slovese *být*) je kontrolován nevyjádřeným benefaktorem, který rozvíjí neslovesnou část verbonominálního predikátu, adjektivum *nutný*. Srov. obr. 8.49.

- *Je od něj*.ORIG opravdu *nefěr*.PAT {#Cor.ACT} *nedodržet*.ACT *slib*.

Aktor infinitivu *nedodržet* (infinitiv závisí na sponovém slovese *být*) je kontrolován origem (*od něj*), které rozvíjí neslovesnou část verbonominálního predikátu, adverbium *nefěr*. Srov. obr. 8.50.

Příklady konstrukcí s nevyjádřeným benefaktorem:

Je {#Benef.BEN} *možné* {#Cor.ACT} *udělat to*.

Je {#Benef.BEN} *nutné* {#Cor.ACT} *udělat to*.

Je {#Benef.BEN} *potřebné* {#Cor.ACT} *udělat to*.

Je {#Benef.BEN} *nezbytné* {#Cor.ACT} *udělat to*.

Příklady konstrukcí s vyjádřeným benefaktorem:

Pro každého nového člena či pretendenta o členství v EU je vždy obtížné se s touto slučitelností {#Cor.ACT} *vypořádat*.

Myslím si, že pro ženu je lepší třikrát denně {#Cor.ACT} *použít rtěnku*.

Je jistě těžké pro televizní profesionály {#Cor.ACT} *odepřít si realizaci toho či onoho projektu, když právě oni v denní praxi vidí, co všechno by se ještě dalo pěkného veřejnosti nabídnout..*

Argument, že i pro školy by bylo výhodnější {#Cor.ACT} *platit spíše jednu učitelku pro třicet žáků než dvě pro dvaatřicet, u některých ředitelů nezabírá.*

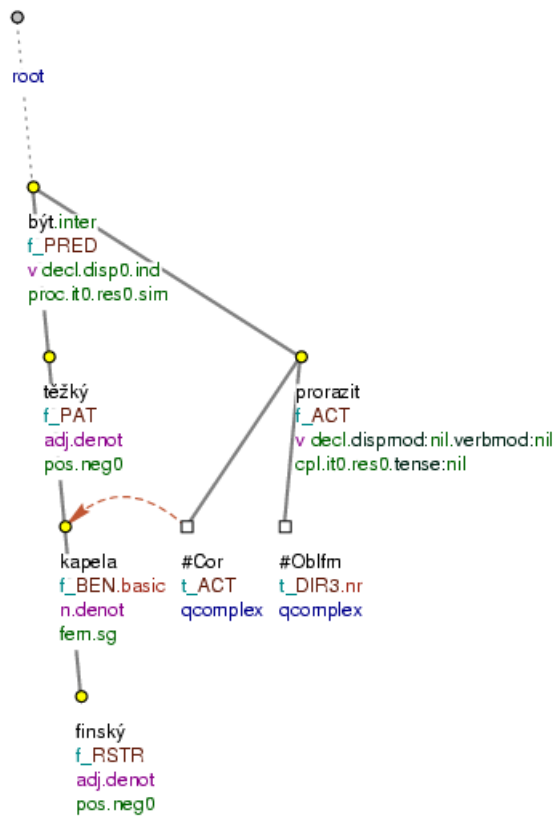
{#Cor.ACT} *Hněvat se na to, že vývoz surovin pokračuje, není pro nás výhodné.*

Pozor! V konstrukcích zachycujeme vztah kontroly pouze v případech, ve kterých je koreferenční vztah zcela zřejmý. Kontrola tedy není zachycena například v konstrukci:

- *Není jasné, zda bude pro český tenis výhodnější smlouvu vypovědět či nikoli.*

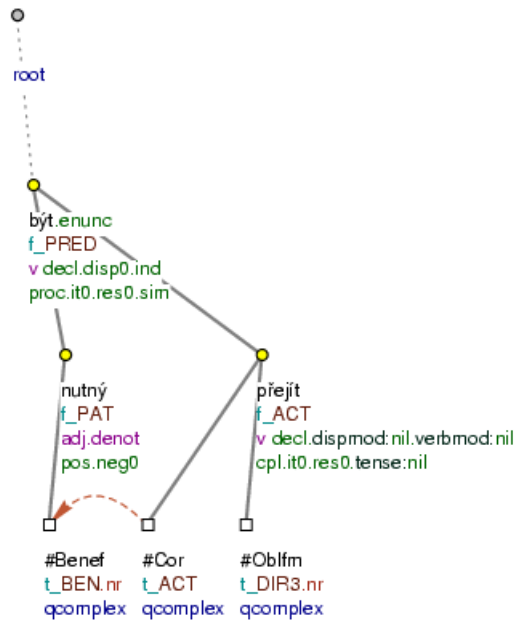
Z kontextu je zřejmé, že smlouvu nebude vypovídat *český tenis*, danou konstrukci tedy můžeme přeformulovat: *Není jasné, zda bude pro český tenis výhodnější, když někdo smlouvu vypoví či nikoli.* V konstrukci tedy není žádný vztah kontroly.

Obrázek 8.48. Verbonominální predikát kontroly

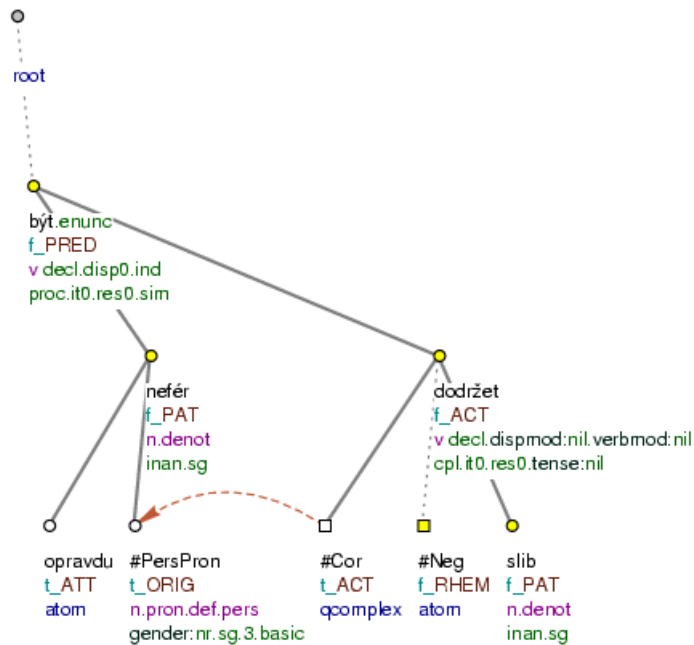
Je pro finskou kapelu těžké prorazit?

Obrázek 8.49. Verbonominální predikát kontroly

Je nutné přejít.

Obrázek 8.50. Verbonominální predikát kontroly

Je od něj opravdu neřád dodržet slib.

8.2.4.4.5. Konstrukce: „být“ + adjektivum nebo substantivum „osobního prožívání“

K adjektivům a substantivům „osobního prožívání“ řadíme například: *trapný*, *nepříjemný*, *potěšení*, *radost*.

V konstrukcích, které jsou tvořeny slovesem *být* a adjektivem nebo substantivem „osobního prožívání“, je kontrolované valenční doplnění infinitivu (infinitiv závisí na slovese *být* jako aktor) kontrolováno benefaktorem rozvíjejícím neslovesnou část verbonominálního predikátu, tedy nějaké adjektivum nebo substantivum z výše vymezené skupiny. Benefaktor je zpravidla realizován dativem jména, ale může být realizován i předložkovou skupinou *pro*+4. Benefaktor může být i povrchově nevyjádřený (viz i 8.2.4.1.1 – „Kontrolující člen (controller)“).

Srovnej:

- *Je mu*.BEN *hloupé*.PAT {#Cor.ACT} *neodpovědět*.ACT *na dopis*.

Aktor infinitivu *odpovědět* (infinitiv závisí na slovese *být*) je kontrolován benefaktorem (*mu*), který rozvíjí neslovesnou část verbonominálního predikátu, adjektivum *hloupý*.

- *Je mi/pro mě*.BEN *potěšením*.PAT {#Cor.ACT} *zúčastnit se*.ACT *této akce*.

Aktor infinitivu *zúčastnit se* (infinitiv závisí na slovese *být*) je kontrolován benefaktorem (*mi/pro mě*), který rozvíjí neslovesnou část verbonominálního predikátu, substantivum *potěšení*.

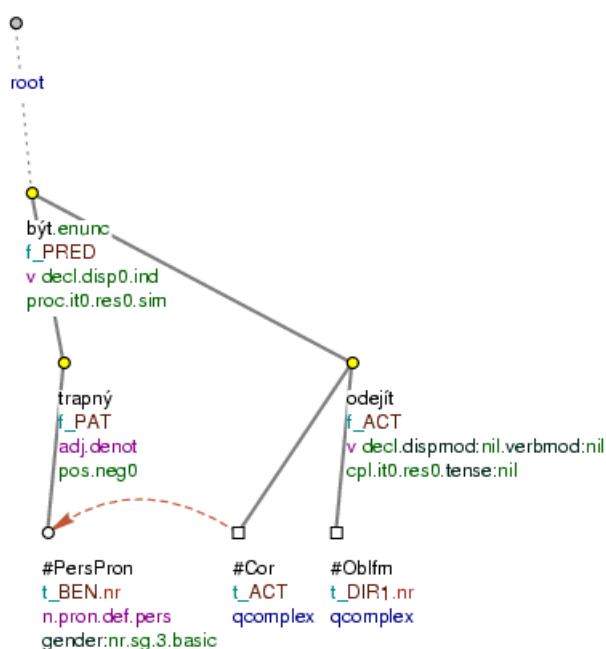
Další příklady:

Je mu.BEN *trapné*.PAT {#Cor.ACT} *odejít*.ACT obr. 8.51

Je {#Benef.BEN} *trapné*.PAT {#Cor.ACT} *přijít*.ACT *pozdě*. obr. 8.52

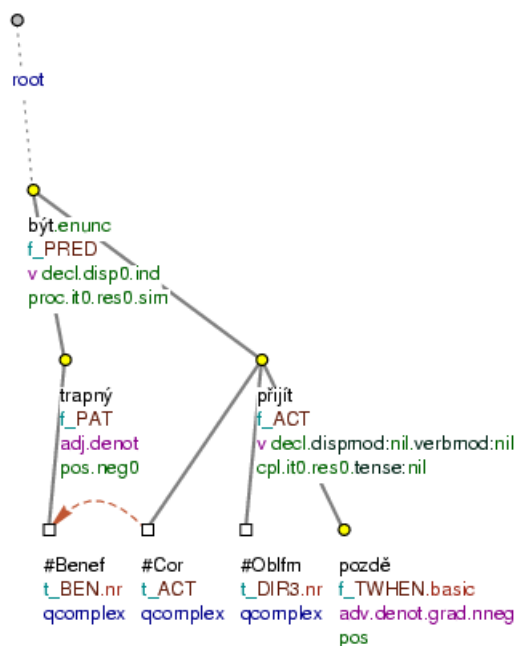
Je mu.BEN *nepříjemné*.PAT {#Cor.ACT} *stát*.ACT *dlouho ve frontě*.

Obrázek 8.51. Verbonominální predikát kontroly

Je mu trapné odejít.

Obrázek 8.52. Verbonominální predikát kontroly

Je trapné přijít pozdě.

8.2.4.4.4.6. Konstrukce: „být“ + predikativní adverbium

K predikativním adverbium řadíme: *třeba, potřeba, škoda, hanba, trapno, nutno, možno, zatěžko, stydno*.

V konstrukcích *být* + predikativní adverbium zachycujeme uzel pro toto adverbium s funktořem CPHR a slovesu *být* přiřazujeme zvláštní valenční rámec (viz k tomu 7.2.1.3 – „Být“ sponové (verbonominální predikát)). Kontrolované valenční doplnění infinitivu (infinitiv závisí na slovese *být* jako aktor) je kontrolováno buď adresátem, nebo volným benefaktorem. Adresát je kontrolujícím členem v případě, že takový aktant je ve valenčním rámci slovesa *být* (adresát je většinou realizovan dativem jména a zpravidla je povrchově vyjádřen); v ostatních případech je kontrolujícím členem benefaktor, který zachycujeme jako závislý na predikativním adverbium (viz 8.2.4.1.1 – „Kontrolující člen (controller)“).

Srovnej:

- *Je mi.ADDR hanba.CPHR {#Cor.ACT} přijít.ACT pozdě.*

Aktor infinitivu *přijít* (infinitiv závisí na slovese *být*) je kontrolován adresátem (*mu*), který rozvíjí sloveso *být*.

- *Je mu.BEN zatěžko.CPHR {#Cor.ACT} přijít.ACT včas.*

Aktor infinitivu *přijít* (infinitiv závisí na slovese *být*) je kontrolován benefaktorem (*mu*), který rozvíjí predikativní adverbium. Srov. obr. 8.54.

- *Studium už není {#Benef.BEN} možno.CPHR {#Cor.ACT} odkládat.ACT*

Aktor infinitivu *odkládat* (infinitiv závisí na slovese *být*) je kontrolován nevyjádřeným benefaktorem, který rozvíjí predikativní adverbium. Srov. obr. 8.53.

Další příklady s kontrolujícím adresátem:

Je mi.ADDR stydno.CPHR {#Cor.ACT} nepřijít.ACT

Je mu.ADDR trapno.CPHR {#Cor.ACT} neudělat.ACT to.

Je mi.ADDR líto.CPHR {#Cor.ACT} odejít.ACT

Další příklady s kontrolujícím benefaktorem:

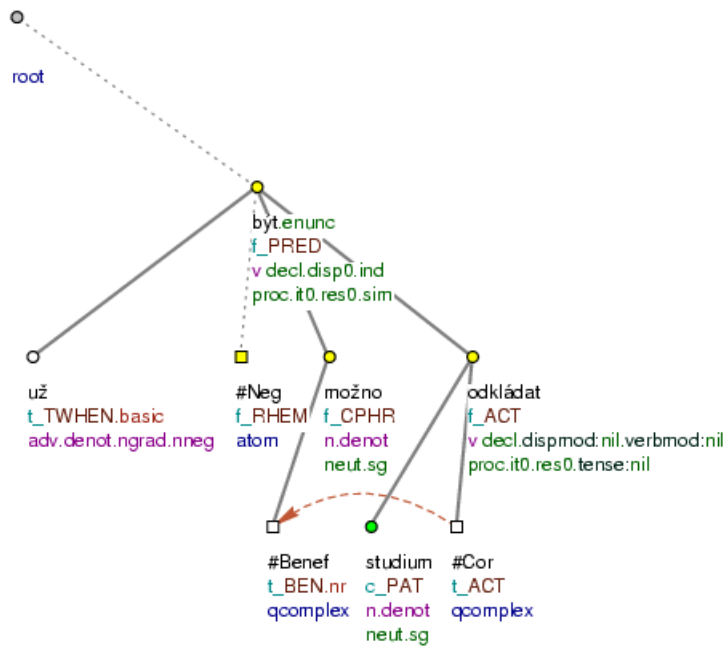
Je {#Benef.BEN} možno.CPHR {#Cor.ACT} udělat to.

Je {#Benef.BEN} nutno.CPHR {#Cor.ACT} udělat to.

Je {#Benef.BEN} zapotřebí.CPHR {#Cor.ACT} udělat to.

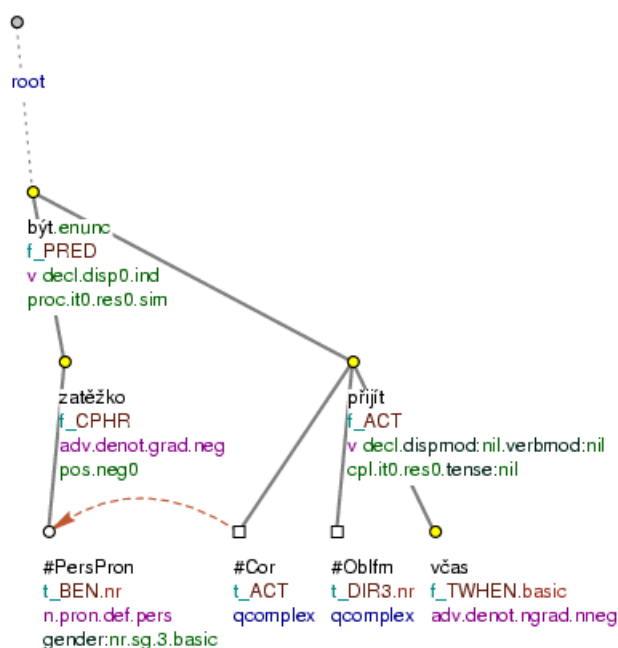
Je {#Benef.BEN} škoda.CPHR se {#Cor.ACT} ochudit o tolik vzácných látek.

Obrázek 8.53. Kontrola v konstrukci: „být“ + predikativní adverbium

Studium už není možno odkládat.

Obrázek 8.54. Kontrola v konstrukci: „být“+ predikativní adverbium

Je mu zatěžko přijít včas.

8.2.4.4.5. Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na predikátu „lze“ a kontrola u typu „Je vidět Sněžku“

Kontrolu zachycujeme též ve dvou obdobných konstrukcích:

- v konstrukci, ve které infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na predikátu *lze*.

V této konstrukci je kontrované valenční doplnění infinitivu kontrolováno benefaktorem, který rozvíjí predikát *lze*. Srov.:

- {#Benef.BEN} *Lze tam* {#Cor.ACT} *přijít.ACT kdykoli*.

Aktor infinitivu *přijít* (infinitiv závisí na predikátu *lze*) je kontrolován nevyjádřeným benefaktorem, který rozvíjí predikát *lze*. Srov. obr. 8.55.

- v konstrukci typu „Je vidět Sněžku“.

V této konstrukci je kontrované valenční doplnění infinitivu kontrolováno benefaktorem, který rozvíjí přímo sloveso *být*. Srov.:

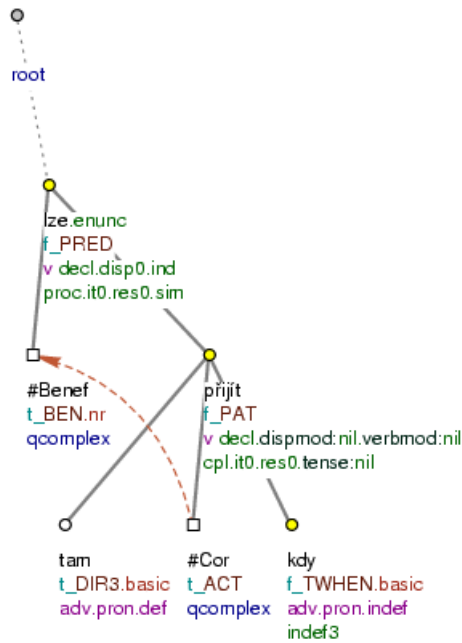
- {#Benef.BEN} *Je* {#Cor.ACT} *vidět.ACT Sněžku*.

Aktor infinitivu *vidět* (infinitiv závisí na predikátu *být*) je kontrolován nevyjádřeným benefaktorem, který rozvíjí predikát *být*. Srov. obr. 8.56.

Obě konstrukce jsou blíže popsány v 7.2.2.4 – „Konstrukce „Je vidět Sněžku/Sněžka““.

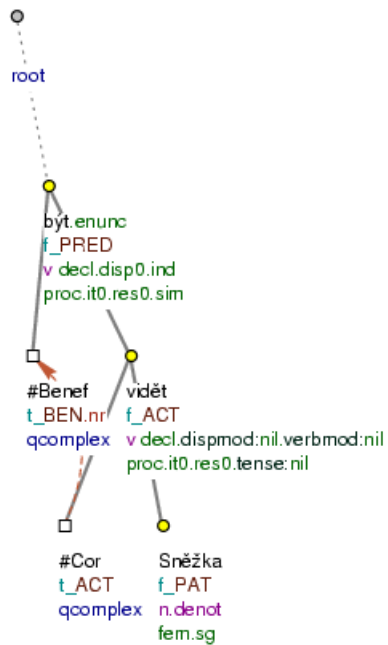
V konstrukci typu „Je vidět Sněžka“ (viz též 7.2.2.4 – „Konstrukce „Je vidět Sněžku/Sněžka““) žádný vztah kontroly nezachycujeme.

Obrázek 8.55. Kontrola u predikátu „lze“

Lze tam přijít kdykoli.

Obrázek 8.56. Kontrola u typu „Je vidět Sněžku“

Je vidět Sněžku.

!!! U typu s predikátem *lze* je kontrola v datech zachycena; u typu „Je vidět Sněžku“ je zachycení kontroly nekonzistentní.

8.2.4.5. Typ 2: Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na nominalizaci slovesného predikátu kontroly

Typ 2 je odvozen od typu 1: slovesný predikát kontroly je v konstrukci nominalizován: substantivizován nebo adjektivizován. Mohou tu tedy nastat dva základní podtypy konstrukcí:

- infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na substantivizaci slovesa kontroly (viz 8.2.4.5.1 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na substantivizaci slovesa kontroly“),
- infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na adjektivizaci slovesa kontroly (viz 8.2.4.5.2 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na adjektivizaci slovesa kontroly“).

!!! Kontrola typu 2 je konzistentně zachycena pouze u dílčího podtypu popsáno v 8.2.4.5.1 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na substantivizaci slovesa kontroly“.

8.2.4.5.1. Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na substantivizaci slovesa kontroly

Kontrolována jsou i valenční doplnění infinitivů, které závisí na některých substantivech. Jde o substantiva odvozená ze sloves kontroly, zejména o substantiva, která bývají součástí složených predikátů kontroly (například: *rozhodnutí*, *slib*, *možnost*, *schopnost*, *nutnost*, *povinnost*, *šance*, *právo*; ale i substantiva *řešení*; *způsob*; *cesta*; viz i poznámku o substantivech „záměru“ 8.2.4.2 – „Typy sloves kontroly“).

Kontrolované valenční doplnění infinitivu je kontrolováno některým z valenčních doplnění substantiva. Na substantivu kontroly infinitiv závisí zpravidla buď jako *patiens*, nebo jako *aktor*. Controller může mít analogicky podle typu 1 přiřazen různý funktor. Uzel pro controller nemusí být povrchově vyjádřen, pak je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel s příslušným zástupným t-lematem.

Nejčastěji nastávají následující tři situace:

- **kontrolujícím členem je aktor.**

Srovnej:

- *jeho*.ACT *odhodláni* {#Cor.ACT} *přijít*.PAT *včas*

Aktor infinitivu *přijít* (infinitiv je *patientem* substantiva *odhodláni*) je kontrolován aktorem substantiva *odhodláni*, zájmenem *jeho*. Srov. obr. 8.57.

Další příklady:

povinnost studentů.ACT {#Cor.ACT} *odevzdat práci do pátku* obr. 8.58

povinnost družstva.ACT {#Cor.ACT} *uzavřít smlouvu s nájemníky*

{#Gen.ACT} *rozhodnutí* {#Cor.ACT} *podat žádost*

{#Gen.ACT} *možnost* {#Cor.ACT} *studovat*

ředitelův.ACT *plán* {#Cor.ACT} *vyklidit knihovnu*

Tato právní úprava je jediným možným {#Gen.ACT} *řešením, jak* {#Cor.ACT} *oddělit restituce*.

Hledáme {#PersPron.ACT} *způsob, jak* {#Cor.ACT} *zajistit bezpečnost*.

Známe nejlacinější {#Gen.ACT} *cestu, jak* {#Cor.ACT} *zkvalitnit výroby*.

- **kontrolujícím členem je adresát.**

Srovnej:

- *Platí tam přísný zákaz {#Gen.ADDR} {#Cor.ACT} konzumovat alkoholické nápoje.*

Aktor infinitivu *konzumovat* (infinitiv je patientem substantiva *zákaz*) je kontrolován nevyjádřeným adresátem substantiva *zákaz*. Srov. obr. 8.59.

- **kontrolujícím členem je benefaktor.**

Benefaktor je kontrolujícím členem zpravidla aktoru infinitivu u těch substantiv, na kterých infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí jako aktor. Srov.:

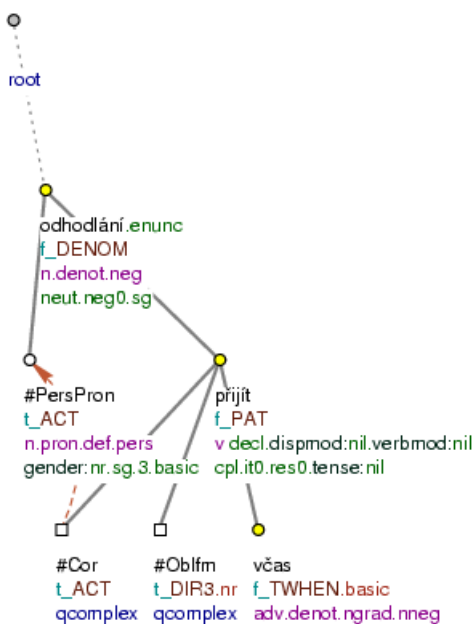
- {#Benef.BEN} *Nutnost* {#Cor.ACT} *přijít*.ACT *včas nás přiměla rychle dokončit rozdělanou práci.*

Aktor infinitivu *přijít* (infinitiv je aktorem substantiva *nutnost*) je kontrolován nevyjádřeným benefaktorem substantiva *nutnost*. Srov. obr. 8.60.

Další příklad:

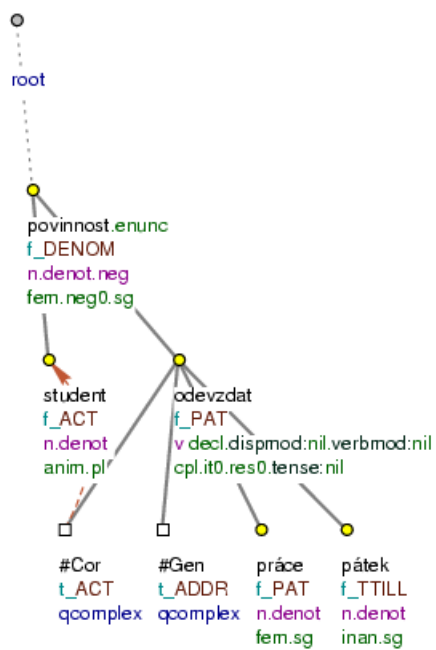
{#Benef.BEN} *nutnost* {#Cor.ACT} *získat peníze*

Obrázek 8.57. Substantivum kontroly

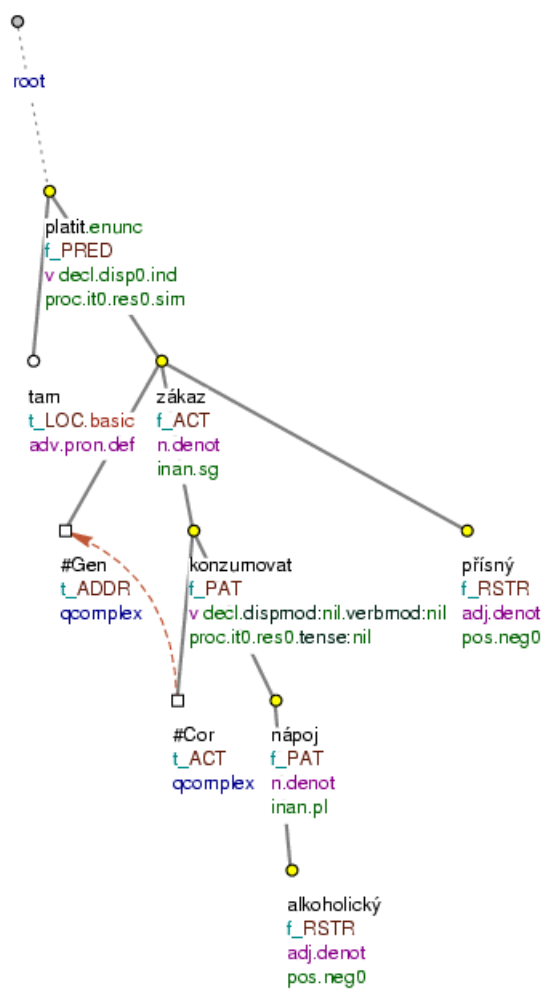
jeho odhodlání přijít včas

Obrázek 8.58. Substantivum kontroly

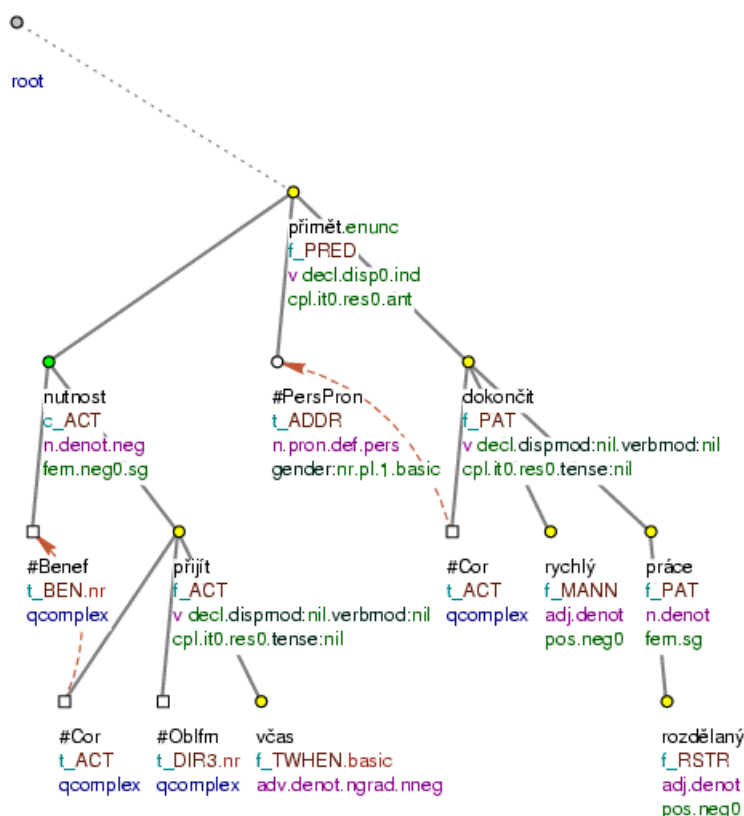
povinnost studentů odevzdat práci do pátku

Obrázek 8.59. Substantivum kontroly

Platí tam přísný zákaz konzumovat alkoholické nápoje.

Obrázek 8.60. Substantivum kontroly

Nutnost přijít včas nás přiměla rychle dokončit rozdělanou práci.

!!! Zachycení kontroly typu 2 v konstrukcích se substantivizací slovesa kontroly (substantivum+infinitiv, jehož valenční doplnění je kontrolováno) prošlo v datech následnou kontrolou anotace a byl vytvořen seznam substantiv kontroly (viz 5.3 – „Substantiva kontroly“). U konkrétních výskytů substantiv uvedených v tomto seznamu jsou také vztahy kontroly (pokud jde o kontrolu) vyznačeny v tektogramatických stromech. U dalších substantiv kontroly, která nejsou v seznamu, jsou vztahy kontroly zatím vyznačeny nedůsledně a nelze se na ně spoléhat.

8.2.4.5.2. Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na adjektivizaci slovesa kontroly

Kontrolována jsou i valenční doplnění infinitivů, které závisí na některých adjektivech. Jde o adjektiva odvozená ze sloves kontroly, zejména o adjektiva, která bývají součástí verbonominálních predikátů kontroly (například: *rozhodnutý*, *slibující*, *usilující*, *umožňující*, *schopný*, *odhodlaný*, *nutný*, *povinný*).

Na adjektivu kontroly nevisí uzel pro kontrolující člen. V případě, že adjektivum kontroly rozvíjí nějaké substantivum, je kontrolujícím členem toto substantivum. Srov.:

- *člověk odhodlaný* {#Cor.ACT} *podat.PAT* *trestní oznámení*

Aktor infinitivu *podat* (infinitiv je patientem adjektiva *odhodlaný*) je kontrolován substantivem řídícím adjektivum *odhodlaný*, substantivem *člověk*.

V případě, že adjektivum kontroly rozvíjí plnovýznamové sloveso (například: *uznat*, *shledat*, *považovat*), je kontrolujícím členem jedno z valenčních doplnění tohoto slovesa, zpravidla je jím jméno v akuzativu v pozici patientu (s tímto jménem se adjektivum kontroly shoduje v rodě a v čísle). Srov.:

- *Uznali koryto řeky za schopné {#Cor.ACT} pojmut.PAT větší množství vody.*

Aktor infinitivu *pojmut* (infinitiv je patientem adjektiva *schopný*) je kontrolován patientem slovesa *uznat*, substantivem *koryto*.

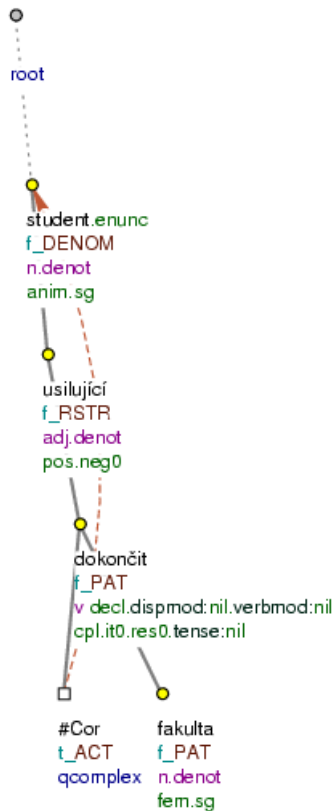
Další příklady:

student usilující {#Cor.ACT} dokončit fakultu obr. 8.61

osoba povinná {#Cor.ACT} vydávat majetek obr. 8.62

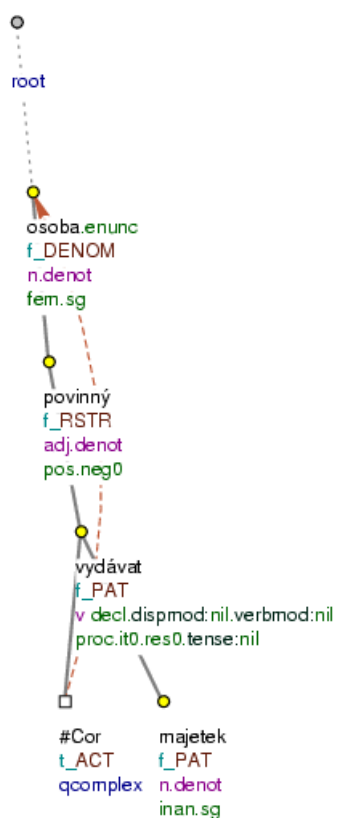
Shledali ho schopným {#Cor.ACT} vyřešit situaci. obr. 8.63

Obrázek 8.61. Adjektivum kontroly

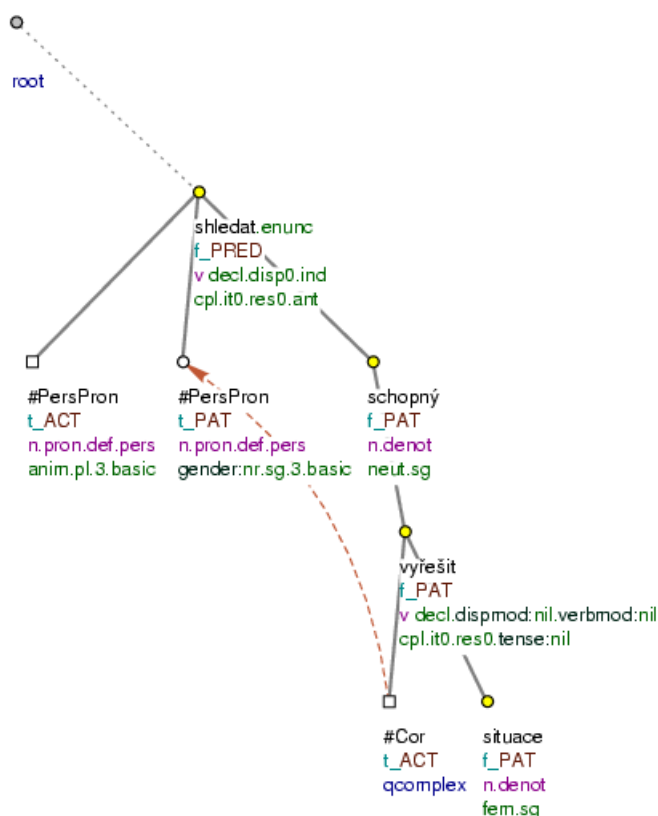
student usilující dokončit fakultu

Obrázek 8.62. Adjektivum kontroly

osoba povinná vydávat majetek.

Obrázek 8.63. Adjektivum kontroly

Shledali ho schopným vyřešit situaci.

!!! Kontrola u adjektiv kontroly je v datech zachycena nekonzistentně, často není zachycena vůbec.

8.2.4.6. Typ 3: Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na slovesném predikátu kontroly

Typ 3 je odvozen od typu 1: infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) je v konstrukci substantivizován. K tomuto typu přiřazujeme i případy kontroly u sloves, která nemohou být rozvíjena infinitivem. Jsou rozvíjena deverbativními substantivy, jejichž jedno valenční doplnění (zpravidla aktor) je kontrolováno valenčním doplněním (zpravidla pacientem) řídicího slovesa. K typu 3 tedy patří dva základní podtypy konstrukcí:

- na slovese kontroly závisí substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) a toto substantivum lze nahradit infinitivem (viz 8.2.4.6.1 – „Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na slovesném predikátu kontroly“),
- na slovese kontroly závisí substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) a toto substantivum nelze nahradit infinitivem (viz 8.2.4.6.2 – „Slovesa kontroly, která nemohou být rozvíjena infinitivem“).

!!! Kontrola typu 3 je v datech konzistentně zachycena pouze u dílčího podtypu popsaného v 8.2.4.6.1.1 – „Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na složeném predikátu kontroly“. V ostatních případech je zachycena nekonzistentně a často není zachycena vůbec.

8.2.4.6.1. Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na slovesném predikátu kontroly

Pozice infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) může být obsazena i substantivem od tohoto infinitivu odvozeným. Pak je kontrolováno jedno z valenčních doplnění tohoto substantiva, to, které odpovídá kontrolovanému valenčnímu doplnění substantivizovaného infinitivu. Kontrolujícím členem je analogicky podle typu 1 některé z doplnění, která rozvíjejí řídicí sloveso kontroly. Srov.:

- *Rodiče zakázali synovi {#Cor.ACT} práci ve výškách.*

Aktor substantiva *práce* je kontrolován adresátem řídicího slovesa *zakázat*, substantivem *synovi*. Srov. obr. 8.64.

Substantivizace infinitivu může nastat u všech typů sloves kontroly: u syntetických (jednoslovných) sloves kontroly, u složených predikátů kontroly, u verbonominálního predikátu kontroly. U sloves, která umožňují dvě infinitivní doplnění (jejichž subjekty jsou kontrolovány), mohou být substantivizována obě tato infinitivní doplnění.

K substantivizaci infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) u složeného predikátu kontroly viz samostatnou sekci - 8.2.4.6.1.1 – „Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na složeném predikátu kontroly“.

Příklady:

{#PersPron.ACT} *Měl zájem o {#Cor.ACT} studium na vysoké škole.* (= Měl zájem studovat na vysoké škole.) obr. 8.65

{#Cor.ACT} *Složení makléřských zkoušek je povinné pro všechny obchodníky.* (= Složit makléřské zkoušky je povinné pro všechny obchodníky.) obr. 8.66

{#Cor.ACT} *Získání amerického občanství vyžaduje od zájemců schopnost {#Cor.ACT} mluvit anglicky.* (= Získat americké občanství vyžaduje umět mluvit anglicky.) obr. 8.67

{#PersPron.ACT} *Odmítla {#Cor.ACT} obvinění.* (= Odmítla být obviněna.)

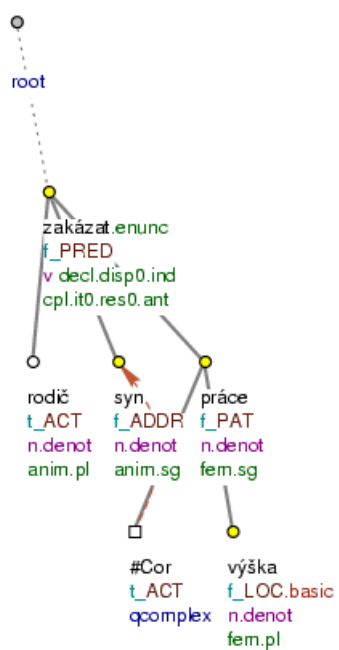
{#PersPron.ACT} *Přišel na {#Cor.ACT} pomoc.* (= Přišel pomoci.)

Protivník je ochoten k {#Cor.ACT} uzavření smíru. (= Protivník je ochoten uzavřít smír.)

Pavel je připraven k {#Cor.ACT} provedení zákroku. (= Pavel je připraven provést zákrok.)

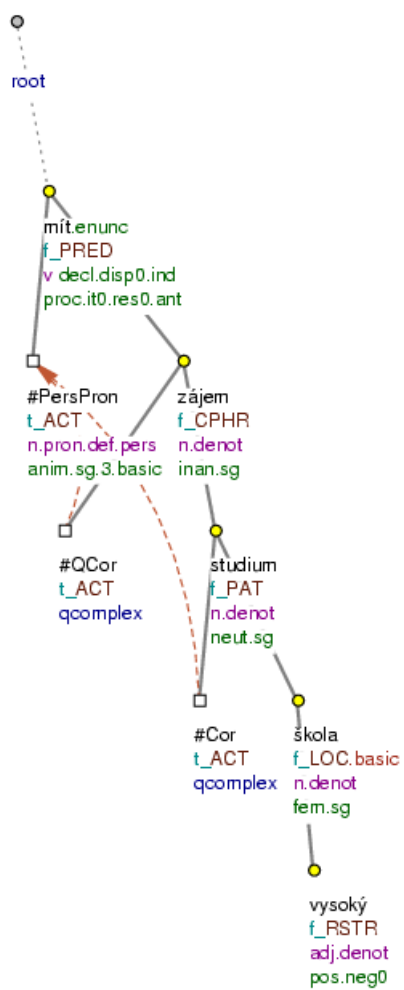
{#Cor.ACT} *Využití této právní úpravy je jediným možným {#Gen.ACT} řešením.* (= Využití této právní úpravy je jediným možným řešením.)

Obrázek 8.64. Jednoslovný predikát kontroly

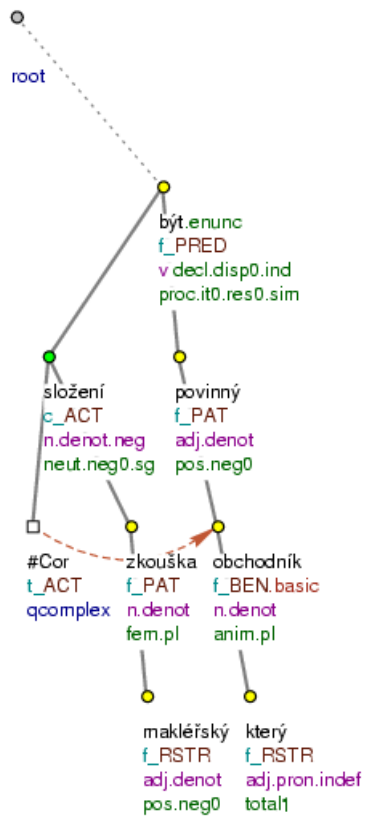
Rodiče zakázali synovi práci ve výškách.

Obrázek 8.65. Složený predikát kontroly

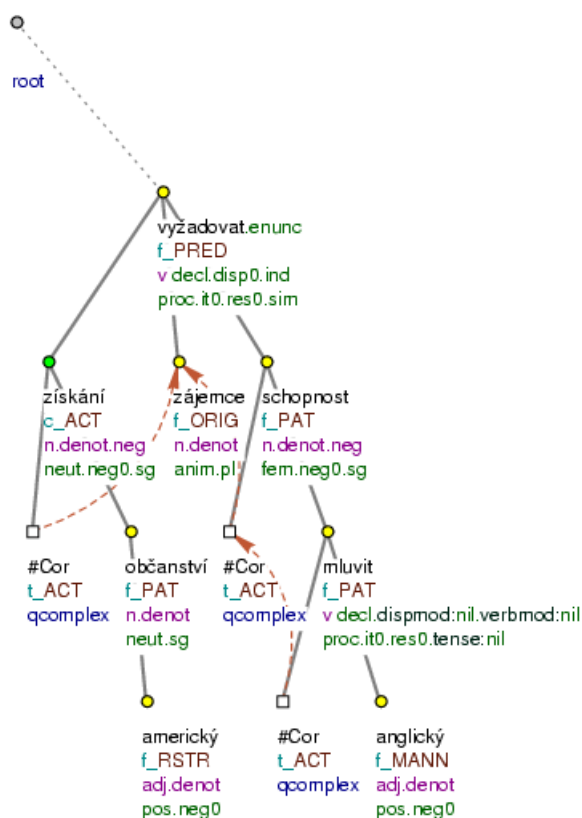
Měl zájem o studium na vysoké škole.

Obrázek 8.66. Verbonominální predikát kontroly

Složení makléřských zkoušek je povinné pro všechny obchodníky.

Obrázek 8.67. Jednoslovný predikát kontroly s dvojitou kontrolou zároveň

Získání amerického občanství vyžaduje od zájemců schopnost mluvit anglicky.

Kontrolu nezachycujeme v konstrukcích typu: *Má daleko k postupu.*; *Má blíž k vyhazovu.*

8.2.4.6.1.1. Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na složeném predikátu kontroly

Jak už bylo naznačeno v 8.2.4.3 – „Typy konstrukcí s kontrolou a problematika nominalizací“, substantivum je ze své povahy výrazně vágnější než infinitiv, proto rozhodování, zda nějaké konkrétní spojení složeného predikátu se substantivem je skutečně konstrukcí s kontrolou, doprovází několik problémů. Kromě problémů popsaných v 8.2.4.3 – „Typy konstrukcí s kontrolou a problematika nominalizací“ nastávají v konstrukcích složený predikát + substantivum následující případy, které nehodnotíme jako konstrukce s kontrolou:

- spojení složeného predikátu a substantiva, které není nominalizací infinitivu.

Například: *mít zájem o knihu*, *mít právo na peníze*.

!!! V některých z těchto případů může jít i o elipsu nominalizace infinitivu (například: *mít právo na získání peněz*), ale tento typ elips v současné fázi anotací nezachycujeme.

- spojení složeného predikátu a substantiva, které by mohlo být nominalizací infinitivu, ale vzhledem k vágnosti celé konstrukce není jisté, že tomu tak opravdu je.

Například: *Máme v České republice zájem o výrobu drceného kamene.*

Tento problém úzce souvisí se skutečností, že vztah kontroly je podmíněn lexikálním významem řídicího slovesa (viz i 8.2.4.1 – „Pojetí kontroly“) a platí vždy jen pro určité významy tohoto slovesa. Srov.:

- *mít / projevit zájem o výrobu*
= chtít vyrábět.
- *mít / projevit zájem o něčí výrobu kamene*
= zajímat se o něčí výrobu kamene.

!!! Zatímco jednotlivé významy syntetických (jednoslovných) predikátů kontroly ve valenčním slovníku v převážné většině zachyceny jsou, u složených predikátů tomu však tak není. Například výše naznačenému významovému rozdílu odpovídá jeden valenční rámec.

V konstrukcích složený predikát + substantivum je vztah kontroly zachycen pouze v případech, že je gramatický koreferenční vztah zřejmý. Například v konstrukci *Máme v České republice zájem o výrobu drčeného kamene*. není zřejmé, o který význam složeného predikátu se jedná, proto v něm kontrolu nezachycujeme.

V konstrukcích složený predikát + substantivum je (analogicky podle konstrukcí složený predikát + infinitiv, viz 8.2.4.4.1 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na jmenné části složeného predikátu kontroly“) kontrolujícím členem valenční člen slovesné části složeného predikátu, nikoli jmenné. K pravidlům pro zachycování koreferenčních vztahů v tomto typu konstrukcí s kontrolou a k otázce kvazikontroly viz též 5.9.3.4.2 – „Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)“.

Substantivum, které závisí na složeném predikátu kontroly, může být (analogicky podle konstrukcí slovesný predikát kontroly + infinitiv, tj. typ 1) substantivizací aktivního infinitivu nebo infinitivu pasivního. Jde-li o substantivizaci pasivního infinitivu, kontrolovaným členem zpravidla není aktor, ale patiens nebo adresát. Srov.:

- *Slavia má značnou šanci na {#COR.ACT} postup.*

= substantivizace aktivního infinitivu.

Aktor substantiva *postup* (substantivum závisí na jmenné části složeného predikátu kontroly *mít šanci*) je kontrolován aktorem slovesné části složeného predikátu kontroly (substantivem *Slavia*), který je referenčně totožný i s nevyjádřeným aktorem substantiva *šance*. Srov. obr. 8.68.

- *Novela nemá naději na {#COR.PAT} přijetí.*

= substantivizace pasivního infinitivu.

Patiens substantiva *přijetí* (substantivum závisí na jmenné části složeného predikátu kontroly *mít naději*) je kontrolován aktorem slovesné části složeného predikátu kontroly (substantivem *novela*), který je referenčně totožný i s nevyjádřeným aktorem substantiva *naděje*. Srov. obr. 8.69.

- *Všichni akcionáři mají nárok na {#COR.ADDR} vyplacení dividendy.*

= substantivizace pasivního infinitivu.

Adresát substantiva *vyplacení* (substantivum závisí na jmenné části složeného predikátu kontroly *mít nárok*) je kontrolován aktorem slovesné části složeného predikátu kontroly (substantivem *akcionáři*), který je referenčně totožný i s nevyjádřeným aktorem substantiva *nárok*. Srov. obr. 8.70.

Další příklady na substantivizaci aktivního infinitivu:

Koalice učinila pokus o {#COR.PAT} zavedení majetkové daně.

Klient má možnost neomezeného {#COR.PAT} výběru.

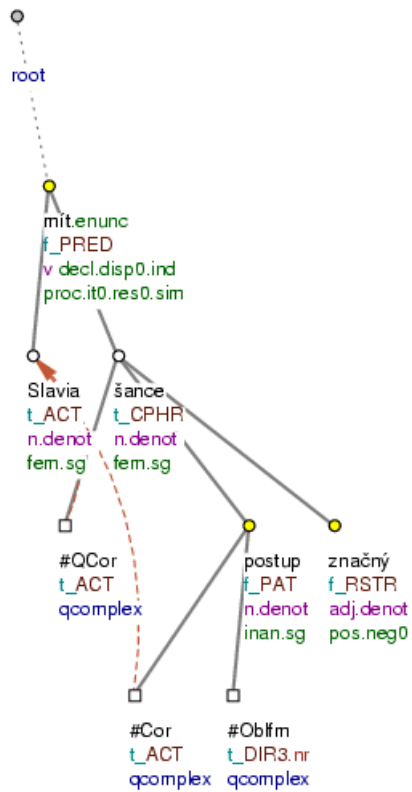
Cukrovar má potíže se {#COR.PAT} získáním úvěru.

Další příklady na substantivizaci pasivního infinitivu:

Návrh ODS má malou naději na {#Cor.PAT} realizaci.

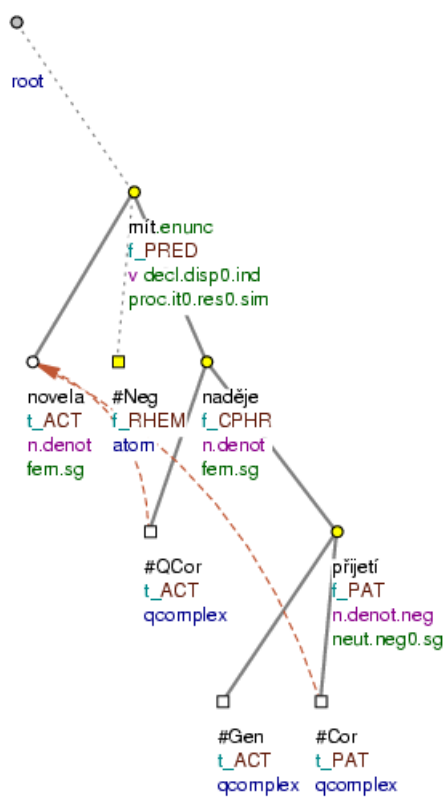
Tito lidé mají nárok na {#Cor.PAT} odškodnění.

Obrázek 8.68. Složený predikát kontroly

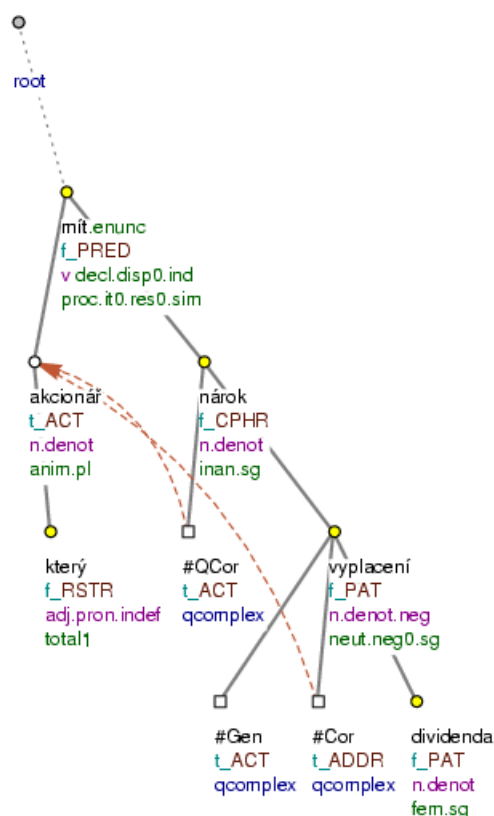
Slavia má značnou šanci na postup.

Obrázek 8.69. Složený predikát kontroly

Novela nemá naději na přijetí.

Obrázek 8.70. Složený predikát kontroly

Všichni akcionáři mají nárok na vyplacení dividendy.

!!! Zachycení kontroly typu 3 v konstrukcích se složenými predikáty (složený predikát + substantivum, jehož valenční doplnění je kontrolováno) prošlo v datech následnou kontrolou anotace a byl vytvořen seznam složených predikátů kontroly, na jejichž jmenné části závisí substantivizace infinitivu (viz 5.1 – „Kontrola typu 3 u složených predikátů“). U konkrétních výskytů složených predikátů uvedených v tomto seznamu jsou také vztahy kontroly typu 3 (pokud jde o kontrolu) vyznačeny v tektogramatických stromech. U dalších složených predikátů kontroly, která nejsou v seznamu, jsou vztahy kontroly typu 3 zatím vyznačeny nedůsledně a nelze se na ně spoléhat.

8.2.4.6.2. Slovesa kontroly, která nemohou být rozvíjena infinitivem

Některá slovesa, která řadíme ke slovesům kontroly, nemohou být rozvíjena infinitivem. Jsou rozvíjena deverbativními substantivy, jejichž jedno valenční doplnění (zpravidla aktor) je kontrolováno jedním z valenčních doplnění řídicího slovesa. Jedná se o slovesa jako: *podezírat*, *stíhat*, *obvinit*, *očekávat*, *pochválit*, *omluvit se*, *pracovat na něčem*. Po některých těchto slovesech stojí deverbativní substantiva (jejichž valenční doplnění je kontrolováno) v pozici volného doplnění (například v pozici doplnění s funktořem CAUS nebo DIR1). Srov.:

- *Policie ho stíhá pro {#Cor.ACT} falšování dokladů.*

Aktor substantiva *falšování* je kontrolován patientem řídicího slovesa *stíhat*, zájmenem *ho*. Srov. obr. 8.71.

Další příklady:

Očekávali ode mě {#Cor.ACT} účast na schůzce. obr. 8.72

Obvinili ho z {#Cor.ACT} vyvolání roztržky.

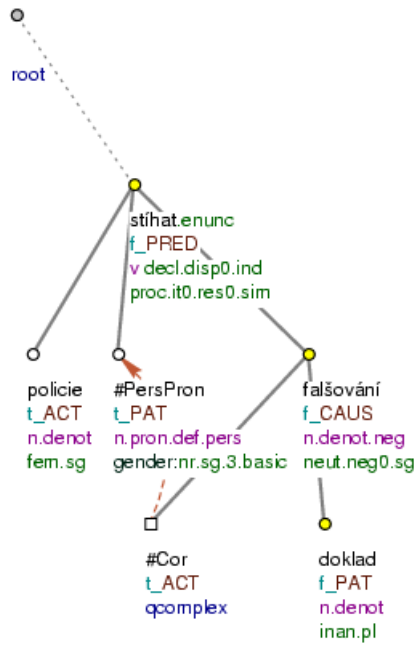
Podezírají ho z {#Cor.ACT} útěku před odpovědností.

{#PersPron.ACT} Omluvil se z {#Cor.ACT} účasti na šampionátu.

{#PersPron.ACT} Omluvil se za pozdní {#Cor.ACT} příchod.

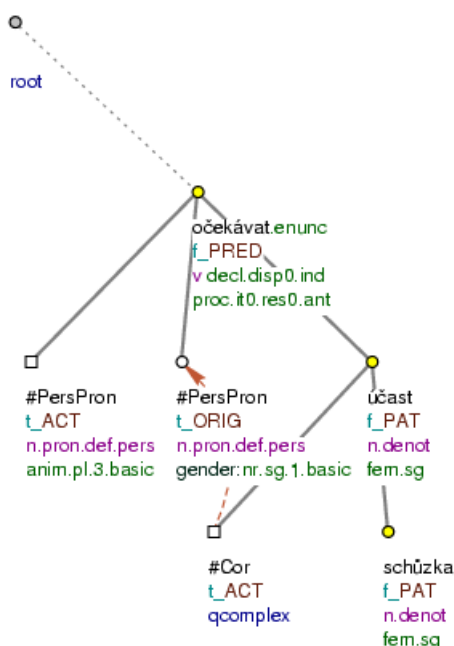
{#PersPron.ACT} Pracuje na {#Cor.ACT} dokončení disertační práce.

Obrázek 8.71. Sloveso kontroly

Policie ho stíhá pro falšování dokladů.

Obrázek 8.72. Sloveso kontroly

Očekávali ode mě účast na schůzce.

!!! U sloves kontroly, která nemohou být rozvíjena infinitivem, je kontrola typu 3 v datech zachycena nekonzistentně a často není zachycena vůbec.

8.2.4.7. Typ 4: Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na nominalizaci slovesného predikátu kontroly

Typ 4 je též odvozen od typu 1, lze v něm také vidět kombinaci typu 2 a typu 3: v konstrukci je nominalizován (substantivizován nebo adjektivizován) slovesný predikát kontroly (typ 2) a zároveň je substantivizován infinitiv, jehož valenční doplnění je kontrolováno (typ 3). Patří sem i případy kontroly u nominalizací sloves, která nemohou být rozvíjena infinitivem, ale jsou rozvíjena deverbativními substantivy, jejichž jedno valenční doplnění je kontrolováno. K typu 4 tedy patří následující podtypy konstrukcí:

- na substantivizaci slovesa kontroly závisí substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) (viz 8.2.4.7.1 – „Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na substantivizaci slovesa kontroly“),
- na adjektivizaci slovesa kontroly závisí substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) (viz 8.2.4.7.1 – „Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na substantivizaci slovesa kontroly“),
- na substantivizaci slovesa kontroly závisí substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) a toto substantivum nelze nahradit infinitivem (viz 8.2.4.7.3 – „Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na substantivizaci slovesa kontroly, které nemůže být rozvíjeno infinitivem“),
- na adjektivizaci slovesa kontroly závisí substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) a toto substantivum nelze nahradit infinitivem (viz 8.2.4.7.4 – „Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na adjektivizaci slovesa kontroly, které nemůže být rozvíjeno infinitivem“).

!!! Kontrola typu 4 je v datech zachycena nekonzistentně, často není zachycena vůbec.

8.2.4.7.1. Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na substantivizaci slovesa kontroly

Kontrolována jsou i valenční doplnění deverbativních substantiv v pozici infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno), a to i tehdy, je-li takové substantivum v pozici infinitivu závislého na substantivu kontroly.

Valenční doplnění (které zpravidla odpovídá subjektu infinitivu) je kontrolováno některým ze závislých doplnění substantiva, na kterém substantivizace infinitivu závisí zpravidla jako patiens. Controller může mít analogicky podle typu 1 přiřazen různý funktor. Uzel pro controller nemusí být povrchově vyjádřen, pak je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel s příslušným zástupným t-lematem. Srov.:

- *Petrovo úsilí o {#Cor.ACT} zajištění Pavlovy přítomnosti na semináři.*

= Petr usiluje zajistit Pavlovu přítomnost na semináři.

Aktor substantiva *zajištění* je kontrolován aktorem řídicího substantiva *úsilí*, přivlastňovacím adjektivem *Petrovo*. Srov. obr. 8.73.

V pozici substantivizovaného slovesa kontroly může být substantivum odvozené ze syntetického (jednoslovného) predikátu kontroly, ze složeného predikátu kontroly, z verbonominálního predikátu kontroly.

Příklady:

{#Gen.ADDR} *umožnění* {#Cor.ACT} *vyřizování dokladů na počkání* obr. 8.74

jeho šance na {#Cor.ACT} *získání zakázek* obr. 8.75

{#Benef.ACT} *Nutnost* {#Cor.ACT} *ucházení se o zaměstnání je přiměla k rychlému jednání.* obr. 8.76

jeho ochota k {#Cor.ACT} *užití kompetencí* obr. 8.77

jeho pokus o podvodné {#Cor.ACT} *vylákání majetku*

{#Gen.ACT} *snahy o* {#Cor.ACT} *spojování stran*

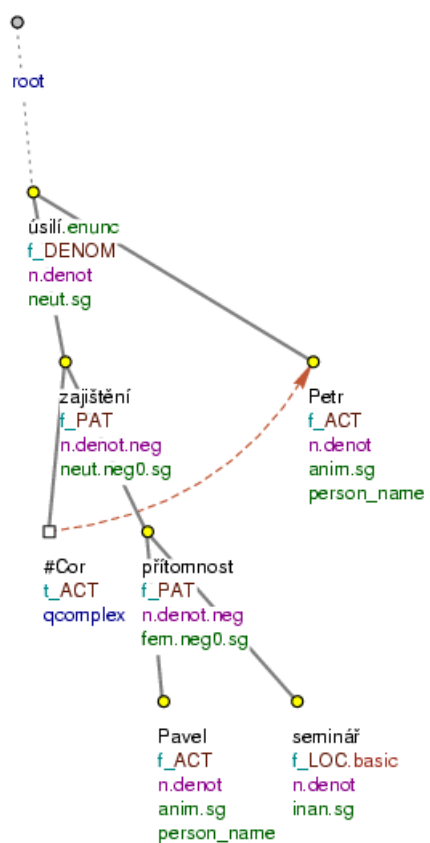
jeho schopnost {#Cor.ACT} *získávání finančních prostředků*

{#Gen.ACT} *možnost* {#Cor.ACT} *provozování vodních sportů*

ministrůvo právo {#Cor.ACT} *kladení / na kladení požadavků*

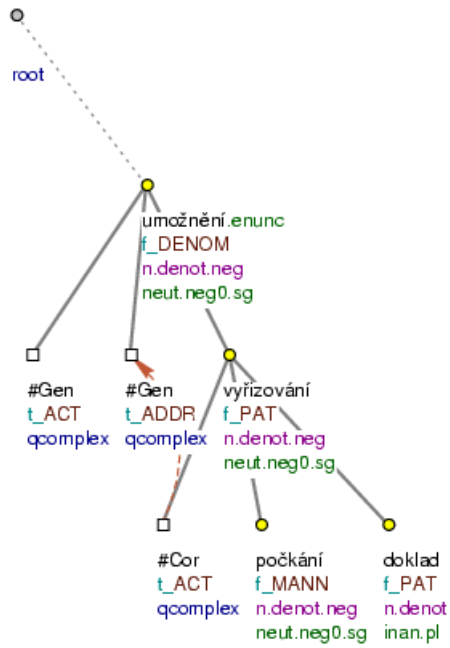
Petrův zájem o {#Cor.ACT} *setkání*

Obrázek 8.73. Substantivum kontroly

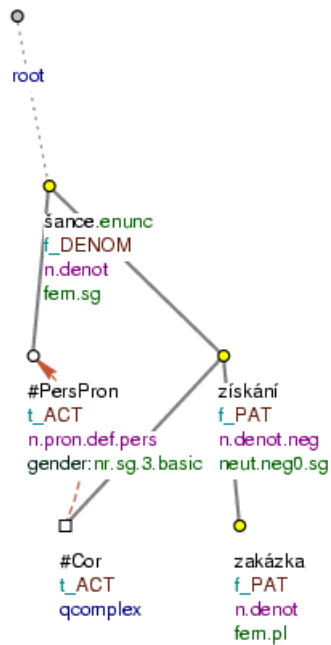
Petrovo úsilí o zajištění Pavlovy přítomnosti na semináři.

Obrázek 8.74. Substantivum kontroly

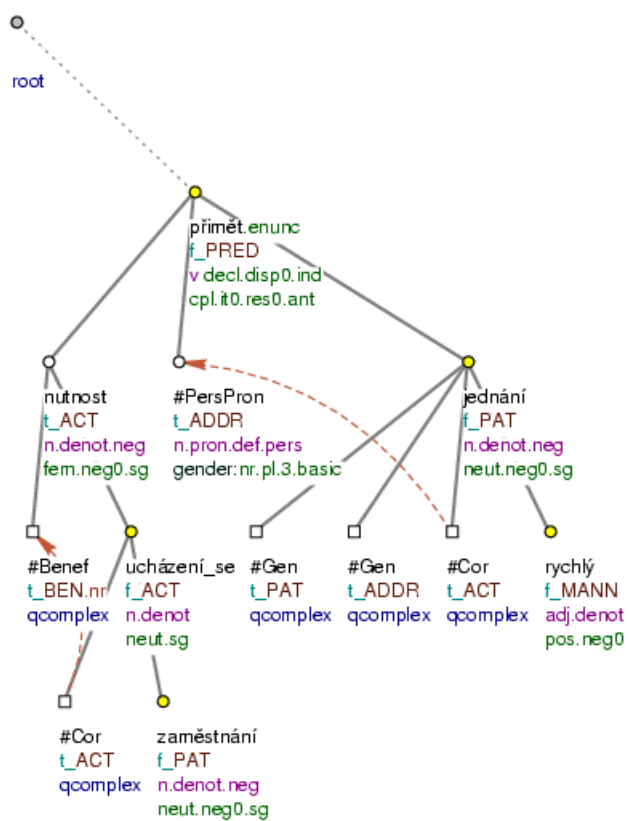
umožnění vyřizování dokladů na počkání

Obrázek 8.75. Substantivum kontroly

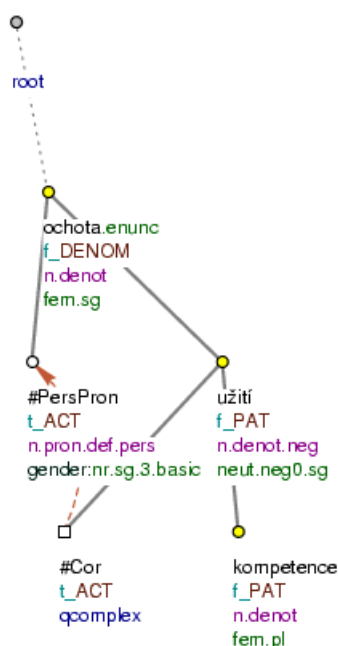
jeho šance na získání zakázek

Obrázek 8.76. Substantivum kontroly

Nutnost ucházení se o zaměstnání je přiměla k rychlému jednání.

Obrázek 8.77. Substantivum kontroly

jeho ochota k užití kompetencí

8.2.4.7.2. Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na adjektivizaci slovesa kontroly

Kontrolovány jsou i valenční doplnění deverbativních substantiv v pozici infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno), a to i tehdy, je-li takové substantivum v pozici infinitivu závislého na adjektivu kontroly.

Na adjektivu kontroly nevisí uzel pro kontrolující člen. Kontrolované valenční doplnění (které zpravidla odpovídá subjektu infinitivu) je v případě, že adjektivum kontroly rozvíjí nějaké substantivum, kontrolováno tímto substantivem. Srov.:

- *student usilující o {#Cor.ACT} dokončení fakulty*

Aktor substantiva *dokončení* je kontrolován substantivem řídicím adjektivum *usilující*, substantivem *student*. Srov. obr. 8.78.

V případě, že adjektivum kontroly rozvíjí plnovýznamové sloveso (například: *uznat, shledat, považovat*), je kontrolujícím členem jedno z valenčních doplnění tohoto slovesa, zpravidla je jím jméno v akuzativu v pozici pacientu (s tímto jménem se adjektivum kontroly shoduje v rodě a v čísle). Srov.:

- *Shledali ho ochotným k {#Cor.ACT} navázání kontaktu.*

Aktor substantiva *navázání* je kontrolován patientem slovesa *shledat*, zájmenem *ho*. Srov. obr. 8.80.

V pozici adjektivizovaného slovesa kontroly může být adjektivum odvozené ze syntetického (jednoslovného) predikátu kontroly, ze složeného predikátu kontroly, z verbonominálního predikátu kontroly.

Příklady:

poslanec odhodlaný k {#Cor.ACT} odchodu ze strany obr. 8.79

osoba usilující o {#Cor.ACT} zajištění pořádku

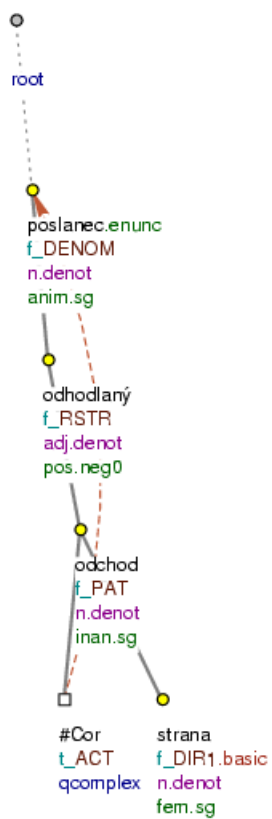
lidé ochotní ke {#Cor.ACT} spolupráci

Obrázek 8.78. Adjektivum kontroly

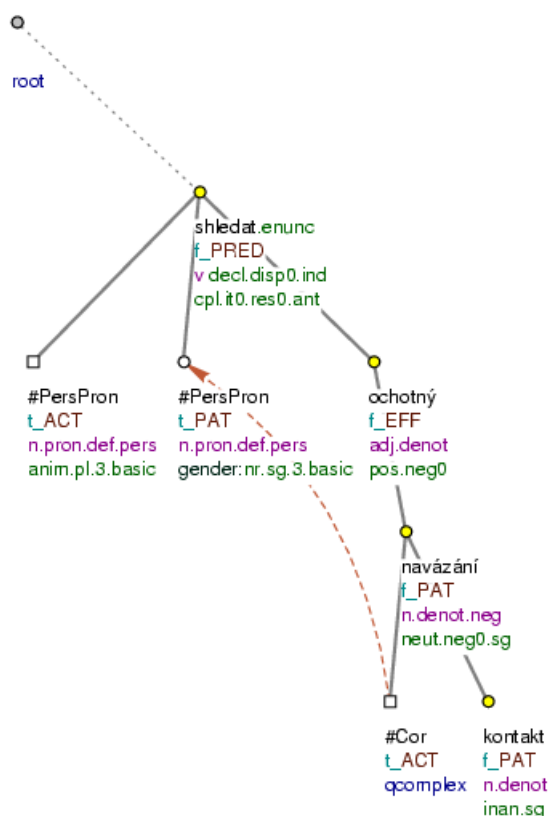
student usilující o dokončení fakulty

Obrázek 8.79. Adjektivum kontroly

poslanec odhodlaný k odchodu ze strany

Obrázek 8.80. Adjektivum kontroly

Shledali ho ochotným k navázání kontaktu.

8.2.4.7.3. Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na substantivizaci slovesa kontroly, které nemůže být rozvíto infinitivem

Substantivizována mohou být i slovesa kontroly, která nemohou být rozvíjena infinitivem, ale jsou rozvíjena deverbativními substantivy, jejichž jedno valenční doplnění (zpravidla aktor) je kontrolováno valenčním doplněním řídicího slovesa, resp. jeho substantivizace. Jedná se zejména o substantivizace sloves jako: *podezírat, stíhat, obvinít, očekávat, pochválit, omluvit se, pracovat na něčem*. Srov.:

- *Soudkyně zahájila proti zatčené stíhání {#PersPron.PAT} za nepovolené {#Cor.ACT} ozbrojování.*

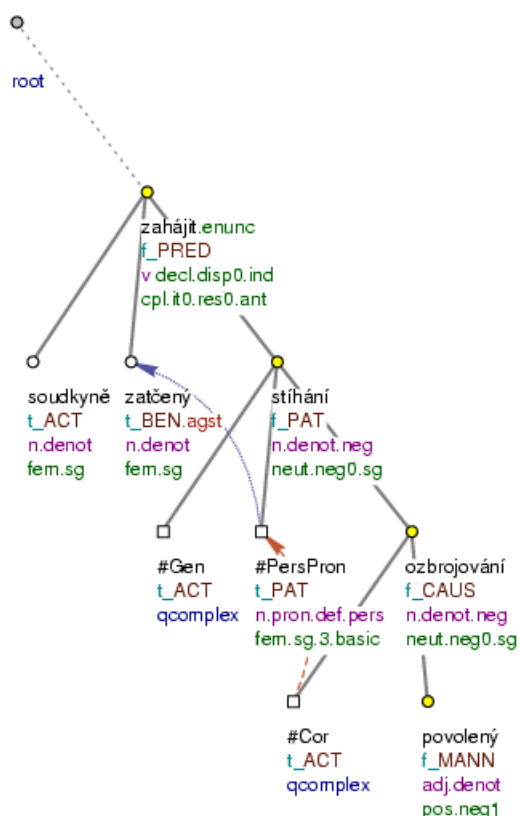
Aktor substantiva *ozbrojování* je kontrolován nevyjádřeným patientem substantiva *stíhání*. Srov. obr. 8.81.

Další příklady:

Čelí obvinění {#PersPron.PAT} z {#Cor.ACT} vyvolání roztržky.

pochvala {#Gen.PAT} za {#Cor.ACT} dodržování limitů

Obrázek 8.81. Substantivum kontroly

Soudkyně zahájila proti zatčené stíhání za nepovolené ozbrojování.

8.2.4.7.4. Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na adjektivizaci slovesa kontroly, které nemůže být rozvito infinitivem

Adjektivizována mohou být i slovesa kontroly, která nemohou být rozvíjena infinitivem, ale jsou rozvíjena deverbativními substantivy, jejichž jedno valenční doplnění (zpravidla aktor) je kontrolováno. Jedná se zejména o adjektivizace sloves jako: *podezírat*, *stíhat*, *obvinít*, *očekávat*, *pochválit*, *omluvit se*, *pracovat na něčem*.

Na adjektivizovaném slovese kontroly nevisí uzel pro kontrolující člen. Jedno z valenčních doplnění deverbativního substantiva je v případě, že adjektivum kontroly rozvíjí nějaké substantivum, kontrolováno tímto substantivem. Srov.:

- *člověk podezřelý z {#Cor.ACT} vraždy*

Aktor substantiva *vražda* je kontrolován substantivem řídicím adjektivum *podezřelý*, substantivem *člověk*. Srov. obr. 8.82.

V případě, že adjektivum kontroly rozvíjí plnovýznamové sloveso (například: *uznat*, *shledat*, *považovat*), je kontrolujícím členem jedno z valenčních doplnění tohoto slovesa, zpravidla je jim jméno v akuzativu v pozici PAT (s tímto jménem se adjektivum kontroly shoduje v rodě a v čísle). Srov.:

- *Považovali ho za obviněného z {#Cor.ACT} vraždy.*

Aktor substantiva *vražda* je kontrolován patientem slovesa *považovat*, zájmenem *ho*. Srov. obr. 8.83.

Další příklady:

muž obviněný z {#Cor.ACT} krádeže

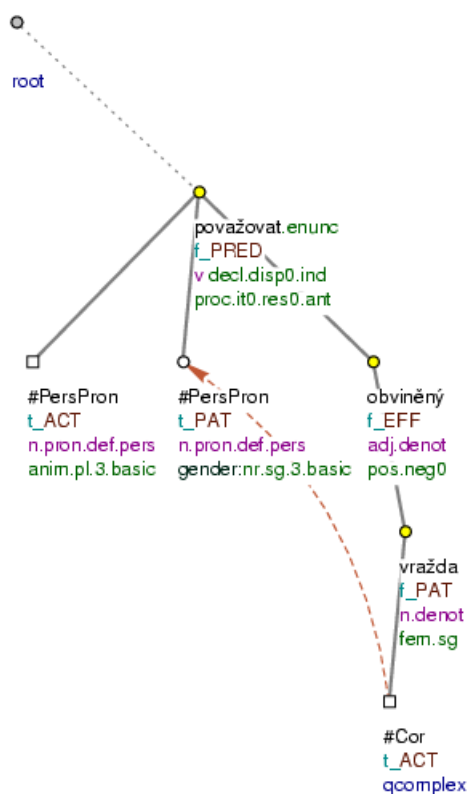
pracovník pochválený za {#Cor.ACT} dodržování limitů

Obrázek 8.82. Adjektivum kontroly

člověk podezřelý z vraždy

Obrázek 8.83. Adjektivum kontroly

Považovali ho za obviněného z vraždy.

8.2.5. Kvazikontrola

Jako *kvazikontrolu* označujeme specifický gramatický koreferenční vztah, který nastává u víceslovných predikátů, jejichž závislou část představuje nějaké substantivum, které má valenci (viz 5.9 – „**Víceslovné predikáty**“). Skutečnost, že určité spojení slovesa a substantiva představuje ze sémantického hlediska jednu lexikální jednotku, má často za důsledek referenční totožnost některých valenčních doplňků tohoto slovesa a substantiva. Neslovesná a slovesná část víceslovného predikátu sdílí určitá valenční doplňky. Toto sdílení označujeme jako kvazikontrolu.

V povrchové podobě věty je referenčně totožné sdílené valenční doplňky zpravidla vyjádřeno jenom jednou; srov.:

- *Poskytl Janovi ochranu.*

Adresátem slovesa *poskytnout* i patientem substantiva *ochrana* je jeden a týž referent (*Jan*). V povrchové podobě věty je toto referenčně totožné sdílené valenční doplňky vyjádřeno jenom jednou (nelze říci: **Poskytl Janovi ochranu Jana*).

Zachycení kvazikontroly v tektogramatickém stromě. Na pozici sdíleného valenčního doplňku, které je povrchově vypuštěno (zpravidla se jedná o valenční doplňky neslovesné části víceslovného predikátu), je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCOR. Referenční totožnost je vedle speciálního t-lematu naznačena také gramatickým koreferenčním vztahem, který vede od tohoto doplněného uzlu k uzlu pro (druhé) sdílené valenční doplňky.

Není-li v povrchové podobě věty sdílené referenčně totožné valenční doplňky vůbec vyjádřeno, je pomocí nově vytvořeného uzlu s t-lematem #QCOR zachyceno u neslovesné části víceslovného predi-

kátu, u slovesné části víceslovného predikátu má pak nově vytvořený uzel pro toto doplnění zástupné t-lemma podle typu elidování (pravidla viz 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“), tedy: #Gen, #PersPron, případně #Unsp.

Srovnej:

- {#QCoR.PAT} *Povinností koalice je schválit zákon.*

Aktor řídicího slovesa verbonominálního predikátu (sloveso *schválit*) je totožný s (nevyjádřeným) patientem substantiva v neslovesné části tohoto predikátu (s patientem substantiva *povinnost*). Na místo nevyjádřeného patientu neslovesné části verbonominálního predikátu se proto doplní nový uzel se zástupným t-lematem #QCoR, od kterého povede gramatický koreferenční vztah k vyjádřenému aktoru slovesné části, k infinitivu *schválit*. Srov. obr. 8.84.

- *Karel* podal {#QCoR.ACT} *stížnost policii.*

Aktor řídicího slovesa složeného predikátu (substantivum *Karel*) je totožný s (nevyjádřeným) aktorem substantiva v jmenné části složeného predikátu (s aktorem substantiva *stížnost*). Na místo nevyjádřeného aktora jmenné části složeného predikátu je proto doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCoR, od kterého povede koreferenční vztah k vyjádřenému aktoru slovesné části složeného predikátu, k substantivu *Karel*. Srov. obr. 8.85.

K uzlu s t-lematem #QCoR nevede žádný koreferenční vztah.

Typy kvazikontroly. Vztah kvazikontroly vidíme u dvou typů víceslovných predikátů:

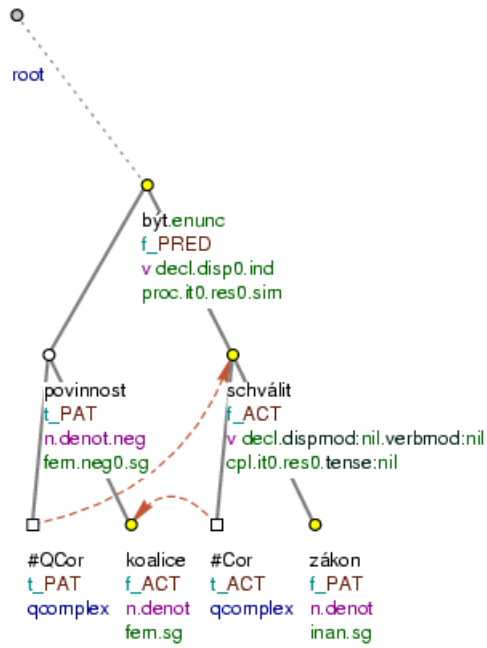
- u složených predikátů (viz 5.9.3 – „Složené predikáty“).

Podrobná pravidla kvazikontroly u složených predikátů jsou popsána v 5.9.3.4.2 – „Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)“.

- u verbonominálních predikátů, tvořených sponovým slovesem *být* a substantivem v nominativu nebo instrumentálu (viz 7.2.1.3 – „Být“ sponové (verbonominální predikát“).

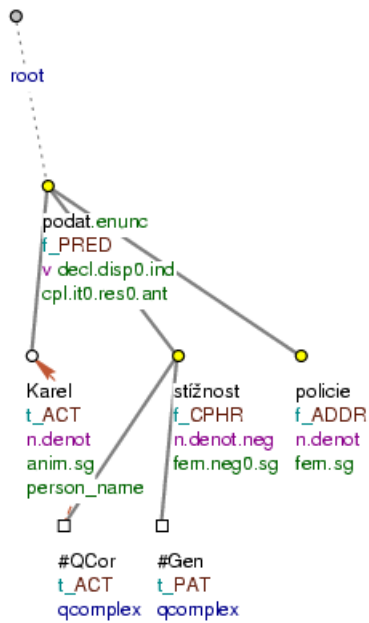
!!! Kvazikontrola u verbonominálních predikátů, tvořených sponovým slovesem „být“ a substantivem v nominativu nebo instrumentálu, je v datech zachycena nekonzistentně; ve většině případů není zachycena vůbec.

Obrázek 8.84. Kvazikontrola

Povinností koalice je schválit zákon.

Obrázek 8.85. Kvazikontrola

Karel podal stížnost policii.

8.2.6. Koreference v recipročních konstrukcích

Vztah gramatické koreference figuruje také v konstrukcích s reciprocitou (viz 5.2.4.2 – „Reciprocita“). Od nově vytvořeného uzlu pro valenční doplnění chybějícího v důsledku reciprocity, tedy od uzlu se zástupným t-lematem #_{RCP}, vede vždy vztah gramatické koreference k uzlu pro tu valenční pozici, která je s pozicí zastoupenou uzlem s t-lematem #_{RCP} ve vztahu reciprocity. Mohou nastat tři základní situace:

- vztah gramatické koreference je naznačen mezi nově vytvořeným uzlem s t-lematem #_{RCP} a jediným uzlem pro plnovýznamovou lexikální jednotku. Tak je tomu v případech, kdy jsou dva členy ve vztahu reciprocity vyjádřeny plurálovým tvarem jména, nebo jménem, které má sémantický význam plurálu. Srov.:

- Sultáni se vystřídali {#_{RCP}.PAT} na trůnu.*

V důsledku reciprocity chybějící patiens slovesa *vystřídati* koreferuje s aktorem tohoto slovesa, který je vyjádřen plurálovým tvarem substantiva *sultán*. Vztah gramatické koreference vede tedy od nově vytvořeného uzlu s t-lematem #_{RCP} k uzlu pro substantivum *sultáni*. Srov. obr. 8.86.

- vztah gramatické koreference je naznačen mezi nově vytvořeným uzlem s t-lematem #_{RCP} a kořenem souřadné struktury. Tak je tomu v případech, kdy jsou ve vztahu reciprocity dvě valenční doplnění spojená koordinacním vztahem. Srov.:

- Starý sultán a nový sultán se vystřídali {#_{RCP}.PAT} na trůnu.*

V důsledku reciprocity chybějící patiens slovesa *vystřídati* koreferuje s aktorem tohoto slovesa, který je vyjádřen koordinací dvou substantiv (*starý sultán a (nový) sultán*). Vztah gramatické koreference vede od nově vytvořeného uzlu s t-lematem #_{RCP} ke kořeni koordinacní struktury, k uzlu pro spojku *a*. Srov. obr. 8.87.

- vztah gramatické koreference je naznačen mezi nově vytvořeným uzlem s t-lematem #_{RCP} a dvěma uzly pro plnovýznamové lexikální jednotky. Tak je tomu v případech, kdy jsou ve vztahu reciprocity dva členy spojené hypotaktickou formou koordinace, tedy pomocí předložky *s+7*. Srov.:

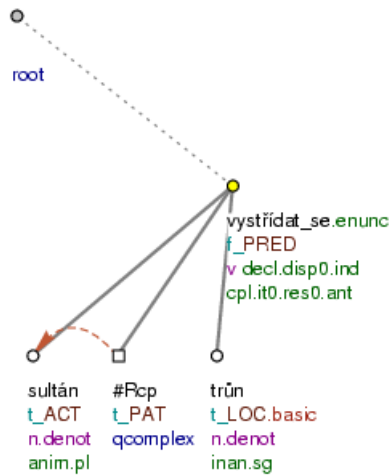
- Starý sultán s novým sultánem se vystřídali {#_{RCP}.PAT} na trůnu.*

V důsledku reciprocity chybějící patiens slovesa *vystřídati* koreferuje s aktorem tohoto slovesa, který je vyjádřen dvěma hypotakticky spojenými substantivy *starý sultán s novým sultánem*. Vztah gramatické koreference vede od nově vytvořeného uzlu s t-lematem #_{RCP} jak k uzlu pro substantivum (*starý sultán*), tak k uzlu pro substantivum (*nový sultán*). Srov. obr. 8.88.

Obdobně je zachycena koreference v konstrukcích s recipročními vztahy mezi valenčními doplněními substantiva.

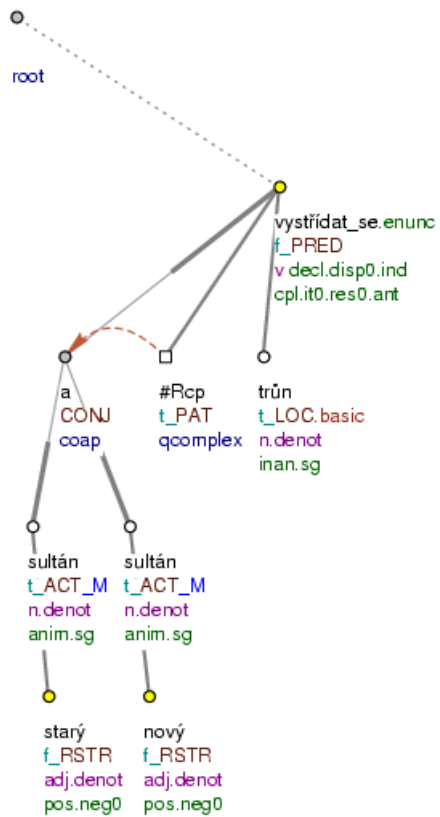
Podrobný popis zachycování reciprocity a další příklady viz 5.2.4.2 – „Reciprocita“.

Obrázek 8.86. Koreference v recipročních konstrukcích

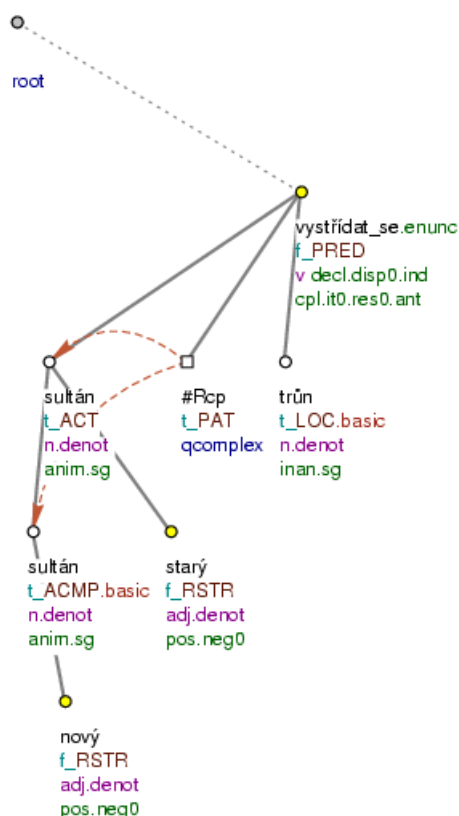
Sultáni se vystřídali na trůnu.

Obrázek 8.87. Koreference v recipročních konstrukcích

Starý sultán a nový sultán se vystřídali na trůnu.

Obrázek 8.88. Koreference v recipročních konstrukcích

Starý sultán s novým sultánem se vystřídali na trůnu.

8.3. Textová koreference

Textová koreference je běžně chápána jako užití různých jazykových prostředků (zájmen, synonym, zobecnujících substantiv aj.), které anaforicky (zřídka kataforicky) odkazují. Toto odkazování není realizováno pouze gramatickými prostředky, ale i na základě kontextu. Prostředky textové koreference jsou svou povahou vágní a určení koreferovaného členu pouze na základě kontextu je problematické, proto se v našem pojetí soustředíme prozatím pouze na nejčastější prostředky textové koreference, tedy na zájmena. Textovou koreferenci vyznačujeme:

- u osobních a přivlastňovacích zájmen pro 3. osobu; zájmena 1. a 2. osoby ponecháváme stranou. (Osobní a přivlastňovací zájmena mají v tektogramatickém stromě jednotné t-lemma #PersPron.)
- u ukazovacích zájmen *ten, ta, to*.
- při aktuální elipse, kdy je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #PersPron (textová koreference tu není vyznačena v případech, kdy doplněný uzel zastupuje zájmeno 1. a 2. osoby).

!!! Koreference u nově vytvořených uzlů je úzce spjata s výběrem zástupného t-lematu, které se volí právě podle druhu koreference (gramatická koreference - textová koreference - uzel nekoreferuje; viz 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“). Při doplňování závislých valenčních doplňků k substantivům, adjektivům a adverbium bylo z důvodu zjednodušení a zrychlení anotace voleno pracovní t-lemma #Gen, a případná koreference proto není u těchto uzlů prozatím zachycena (viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“).

Koreferenci nezachycujeme prozatím u zájmenných příslovcí (*tam, sem, tady, tak* apod.) a u jiných zájmenných výrazů.

Případy, kdy zájmena, u kterých koreferenci zpracováváme (u *on, jeho, ten*), nekoreferují (koreference u nich tedy není zaznačena), jsou popsány v 8.3.2 – „Nezaznačení textové koreference“.

Přechodný typ textové koreference (#Unsp). Přechodovou fází mezi nekoreferujícím výrazem a textovou koreferencí představují případy blíže nespécifikovaného aktora sloves, zachycované nově vytvořeným uzlem s t-lematem #Unsp. Koreferovaný člen v povrchové podobě věty nevyjádřeného aktoru nelze přesně určit: odkazuje spíše ke kontextu předchozího textu než ke konkrétní jednotce, proto nedoplňujeme uzel s t-lematem #PersPron, který má jasný anaforický charakter. Referent doplněného uzlu je sice nejasný, ale z kontextu můžeme aspoň částečně vymežit skupinu lidí (objektů), ke které uzel odkazuje. Srov.:

- *U Nováků {#Unsp.ACT} dobře vaří.*

Explicitní koreferovaný člen aktora slovesa *vařit* se v textu nevyskytuje, nicméně na základě kontextu je možné vyvodit, že jím jsou pravděpodobně kuchaři v restauraci U Nováků. Nevolíme proto uzel s t-lematem #PersPron (které slouží pro explicitní koreferovaný člen), ani uzel s t-lematem #Gen (aktor není všeobecný, je možné jej blíže specifikovat), ale uzel s t-lematem #Unsp, žádný koreferenční vztah však u tohoto uzlu již není vyznačen.

K tomuto typu viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespécifikovaný aktor“.

Textová koreference je zachycena pomocí atributu `coref_text.rf` a `coref_special` (viz 8.1 – „Zachycení koreference v tektogramatických stromech“).

8.3.1. Typy textové koreference

V rámci textové koreference rozlišujeme tři základní typy odkazování:

- odkazování k jednoznačnému, explicitnímu koreferovanému členu (viz 8.3.1.1 – „Explicitní koreferovaný člen“),
- odkazování k segmentu, k většímu úseku textu (viz 8.3.1.2 – „Odkazování k segmentu“),
- exoforické odkazování (viz 8.3.1.3 – „Exofora“).

8.3.1.1. Explicitní koreferovaný člen

O *explicitním koreferovaném členu* hovoříme v případech, kdy lze za koreferovaný člen zájmena označit konkrétní podstrom nebo list tektogramatického stromu dané věty nebo některé z vět okolních.

Srovnej:

- *Dobias skoro všechno dělá s námi, jeho pověstná impulzivnost se přenáší i na nás, a to je dobře.*

Dobias skoro všechno dělá s námi, jeho pověstná impulzivnost se přenáší i na nás, a to je dobře.

Koreferovaným členem zájmena *jeho* (`t_lemma=#PersPron`) je výraz *Dobias* (list stromu). Koreferovaným členem zájmena *to* je celá klauze *jeho pověstná impulzivnost se přenáší i na nás* (podstrom). Srov. obr. 8.89.

Explicitní koreferovaný člen je zachycen pomocí atributu `coref_text.rf`, ve kterém jsou uvedeny identifikátory cílových uzlů (viz 8.1 – „Zachycení koreference v tektogramatických stromech“).

Podle možností odkazovat k různým částem tektogramatického stromu se setkáváme s následujícími případy explicitního koreferovaného členu (viz i 8.1 – „Zachycení koreference v tektogramatických stromech“):

- koreferovaným členem je list tektogramatického stromu. Srov.:
 - *Myslíte, že rozhodnutí NATO, zda se {#PersPron} rozšíří, či nikoli, bude záviset na postoji Ruska?*

Koreferovaným členem elidovaného osobního zájmena pro subjekt, reprezentovaného uzlem t-lematem #PersPron, je list stromu, uzel pro slovo *NATO*. Srov. obr. 8.90.

- koreferovaným členem je kořen podstromu.

Za koreferovaný člen je označen řídicí uzel podstromu ve třech případech:

- koreferovaným členem je jen kořen podstromu (bez potomků);
- koreferovaným členem je celý podstrom;
- koreferovaným členem je kořen podstromu a pouze některé potomky tohoto řídicího uzlu (nikoli celý podstrom).

Jsme si vědomi sémantických posunů, které tímto mohou vzniknout, a přistupujeme k tomuto řešení z důvodu nedostatku adekvátnějších prostředků.

Srovnej příklady:

- *Ale je něco jiného, když je někdo podnikatel a pak jde do politiky, anebo jestli někoho politické změny vynesou na špičku a on toho pak využívá k hospodářské činnosti a zastává vysoké funkce ve velkých firmách.*

Koreferovaným členem zájmena *toho* je závislá klauze *jestli někoho politické změny vynesou na špičku*. Za koreferovaný člen je označen efektivní kořen této závislé klauze, uzel pro sloveso *vynést*. Srov. obr. 8.91.

- *Generál připravuje nařízení, podle něhož se na něj budou moci obrátit všichni, kterým se děje bezprávi; hodlá tím předejít nedorozuměním.*

Koreferovaným členem zájmena *tím* je celá věta *Generál připravuje nařízení, podle něhož se na něj budou moci obrátit všichni, kterým se děje bezprávi*. Za koreferovaný člen je označen efektivní kořen této věty, uzel pro sloveso *připravovat*. Srov. obr. 8.92.

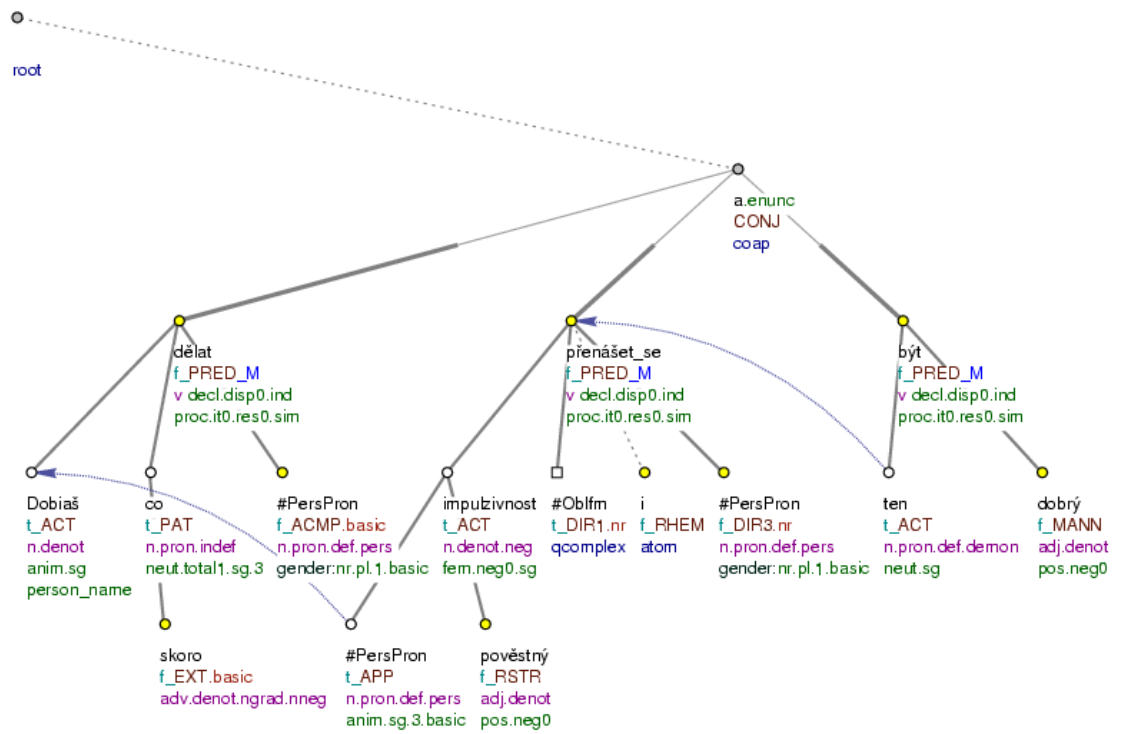
- koreferovaným členem jsou dva uzly tektogramatického stromu. Srov.:

- *Marie vzala Vlastu do divadla, kde na ně čekal Marek.*

Koreferovaným členem osobního zájmena *na ně* (reprezentovaného v tektogramatickém stromě uzlem s t-lematem #PersPron) jsou dva uzly (*Marie*, *Vlasta*), ke kterým je nutno odkázat jednotlivě. Srov. obr. 8.93.

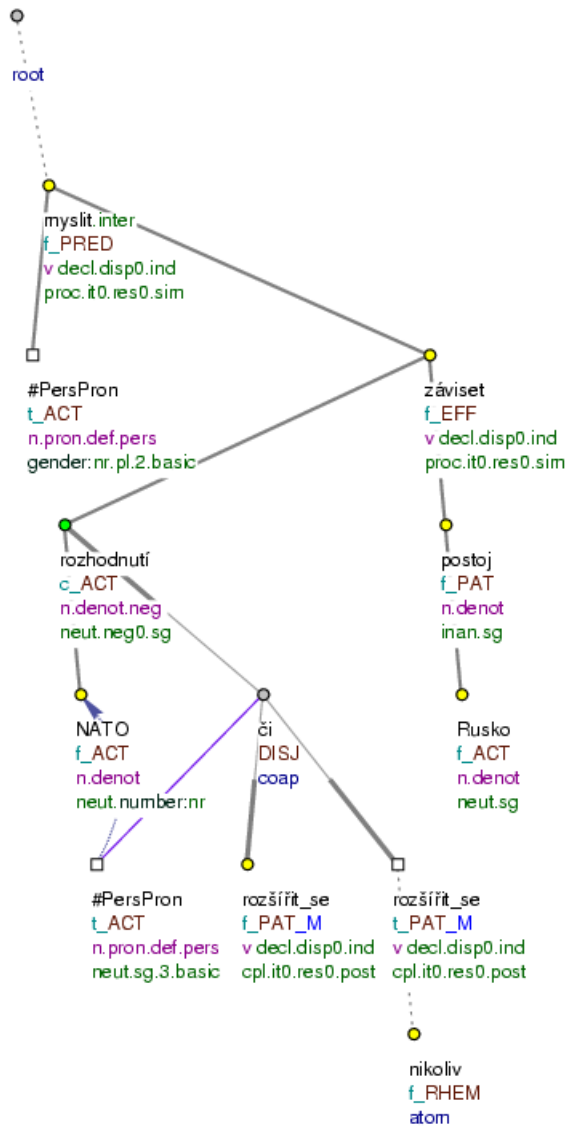
Jde o prozatímní technické řešení, které je obvyklé také v konstrukcích s hypotaktickými koordinacemi typu *tatínek s maminkou*, viz 8.5.2.1 – „Odkazování k doplnění s funktorem ID“.

Obrázek 8.89. Explicitní koreferovaný člen

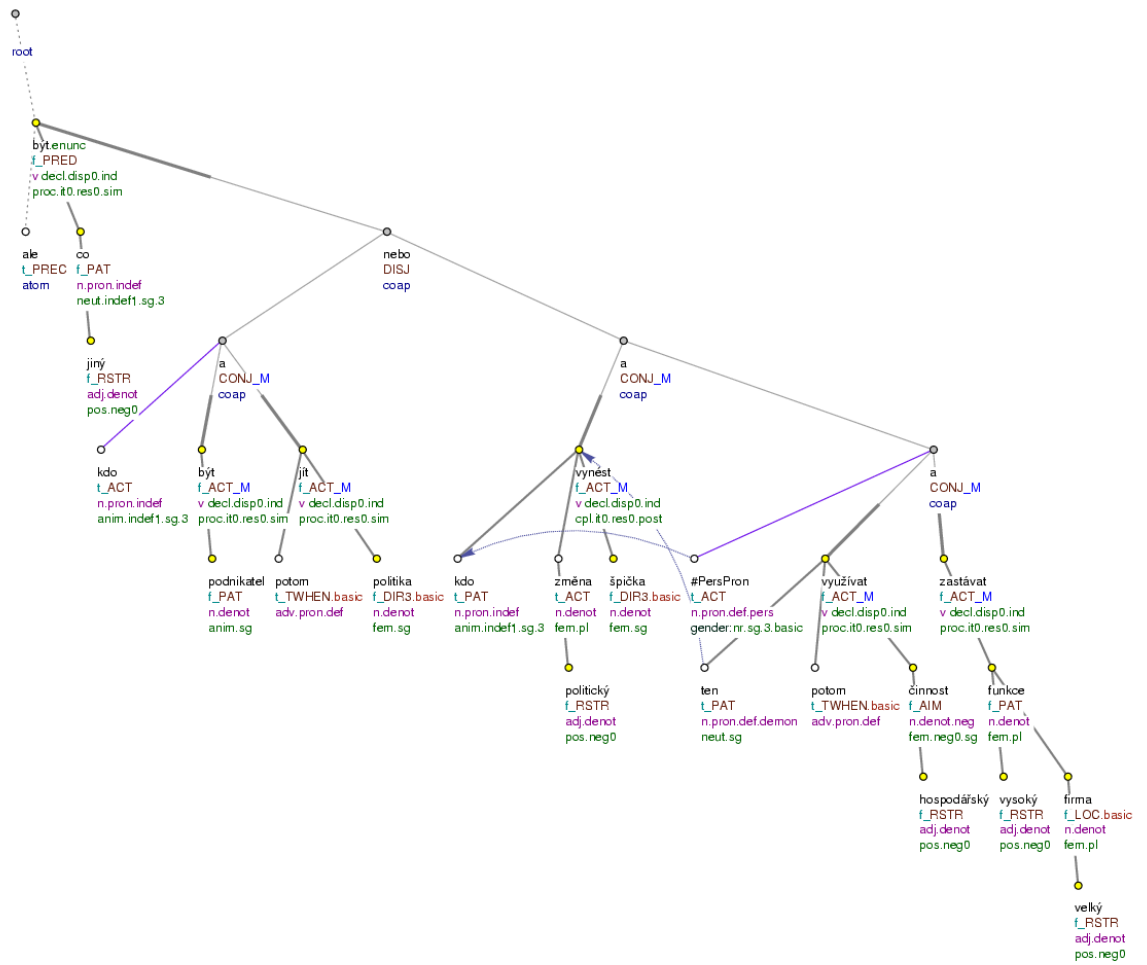
Dobíáš skoro všechno děláš s námi, jeho pověstná impulzivnost se přenáší i na nás, a to je dobré.

Obrázek 8.90. Explicitní koreferovaný člen

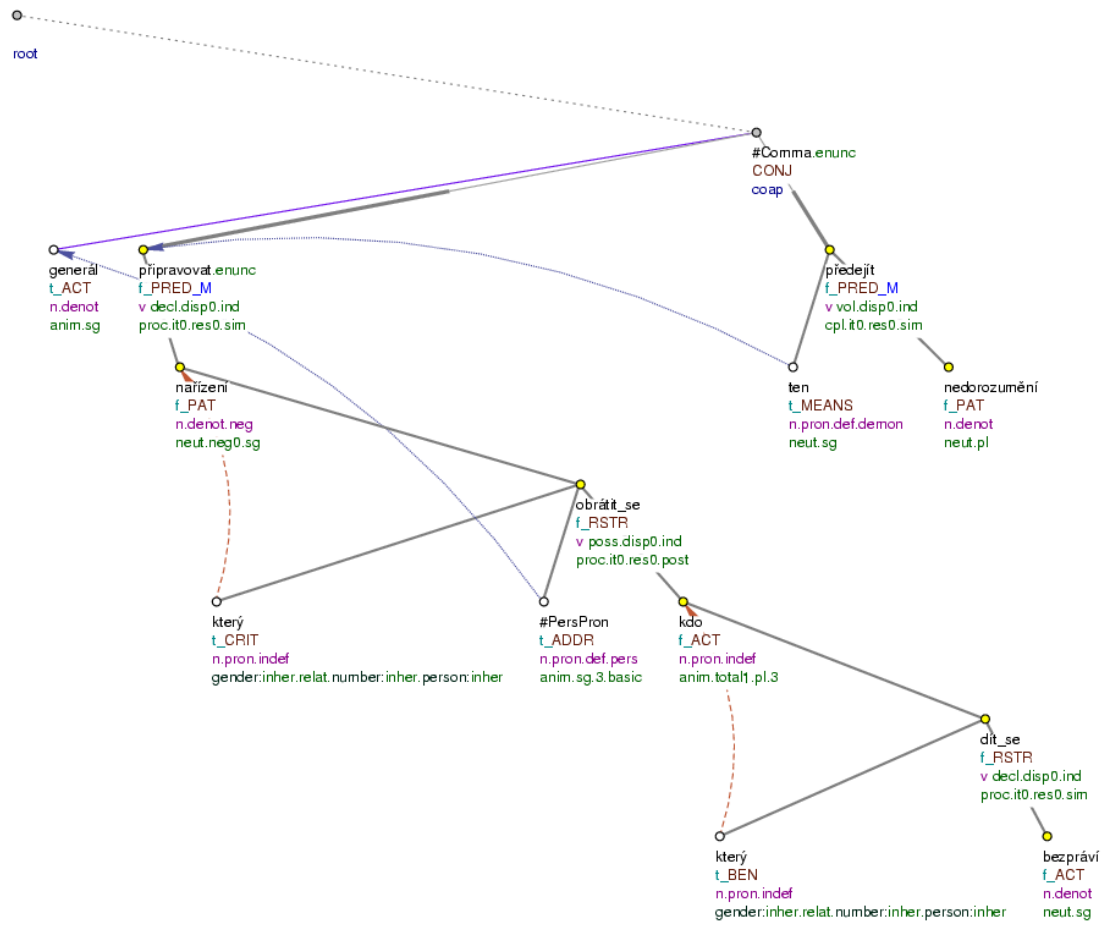
Myslíte, že rozhodnutí NATO, zda se rozšíří, či nikoli, bude záviset na postoji Ruska?

Obrázek 8.91. Explicitní koreferovaný člen

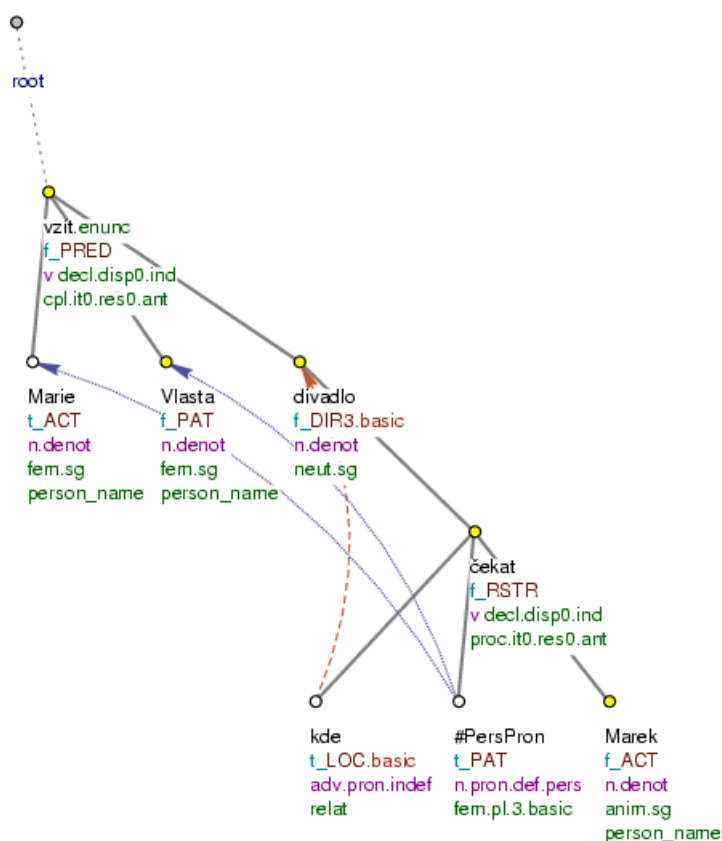
Ale je něco jiného, když je někdo podnikatel a pak jde do politiky, anebo jestli někoho politické změny vynesou na špičku a on toho pak využívá k hospodářské činnosti a zastává vysoké funkce ve velkých firmách.

Obrázek 8.92. Explicitní koreferovaný člen

Generál připravuje nařízení, podle něhož se na něj budou moci obrátit všichni, kterým se děje bezprávi, hodlá tím předejít nedorozuměním.

Obrázek 8.93. Explicitní koreferovaný člen

Marie vzala Vlastu do divadla, kde na ně čekal Marek.

8.3.1.2. Odkazování k segmentu

O odkazování k segmentu hovoříme v případech, kdy zájmeno odkazuje k většímu úseku textu.

Odkazování k segmentu je zachyceno pomocí atributu `coref_special`, ve kterém je vyplněna hodnota `segm`.

Jedná se o tyto případy:

- koreferovaným členem jsou dvě a více konkrétních vět. Jde zejména o prostý výčet jednotlivostí, soubor za sebou jdoucích vět. Neodkazujeme zvlášť ke každé z nich, ale ke všem dohromady jako celku. Srov.:
- *Rozprava o podobě reformy veřejných financí bude zahájena ve středu. Všechna jednání proběhnou za zavřenými dveřmi. Lidovým novinám to sdělil včera ministr financí.*

Zájmeno *to* v poslední klauzi odkazuje k oběma předcházejícím větám. V atributu `coref_special` bude u uzlu pro zájmeno *to* vyplněna hodnota `segm`.

Další příklad:

Podle Kohla nelze zapomenout na to, že Německo přepadlo 22. června 1941 Sovětský svaz. Němci jménem Německa přivodili ruskému lidu nesmírné utrpení. Stejně tak nelze zapomenout, co Rusové později způsobili Němcům. Z toho [coref_special=segm] všeho si chceme vzít společné poučení.

- koreferovaný člen není možno určit jako konkrétní uzel, ale lze jej inferencí vyvodit z úseku textu na základě kontextu. Srov.:
 - *Předsedové a ekonomové družstev už jsou nachystaní na likvidaci dlužníků. Řekněme, že přijdou za vlastníkem 25 ha v družstvu. Každý ten hektar má hodnotu okolo 100 tisíc. Banka nabídne 10 tisíc za hektar a vlastníkově nebude nic jiného než to prodat, protože nazítří mu banka nabídne už třeba jen 8 tisíc. Chci tím říci, že nebude všechno v transformačním procesu úplně čisté.*

Zájmeno *tím* v poslední klauzi odkazuje k předcházejícímu úseku textu. V atributu `coref_special` bude u uzlu pro zájmeno *tím* vyplněna hodnota `segm`.

Další příklad:

Potentáti v bance koupí za deset, prodají si za patnáct. Ale povede to k rychlému přerodu. Zmizí výměry kolem 25 ha, přibude vlastníků kolem 500. Odhaduji, že do dvou let budou schopni splatit bance dluh a třetím rokem už budou dělat na sebe. A na práci najmou jen schopné lidi, bude to v jejich zájmu. Kdo to pochopil, má náskok. [coref_special=segm]

8.3.1.3. Exofora

U *exofory* poukazuje zájmeno k mimotextové situaci či skutečností.

Exoforické odkazování je zachyceno pomocí atributu `coref_special`, ve kterém je vyplněna hodnota `exoph`.

Srov.:

- *V období vrcholícího léta roku 1939 již málokdo v Evropě mohl uvěřit nadějným slovům britského ministerského předsedy Chamberlaina, proneseným z balkonu Buckinghamského paláce po návratu z Mnichova: Myslím, že je to mir na celou naši dobu.*

Zájmeno *to* v poslední klauzi odkazuje k mimotextové skutečnosti, k Mnichovské dohodě. V atributu `coref_special` bude u uzlu pro zájmeno *to* vyplněna hodnota `exoph`.

8.3.2. Nezaznačení textové koreference

Zpracovávaná zájmena, jež jsou vyjádřena v povrchové podobě věty (*ten, on, jeho*), ne vždy koreferenčně odkazují. V některých případech nemají žádný koreferovaný člen a koreference u nich tedy není zaznačena.

Jedná se o následující případy:

- frazémy, ustálená slovní spojení.

Příklady:

Tak je tomu i v těch případech, kdy dosavadní domovníci užívali byty na základě dohod s bytovými podniky nebo domovními správami, podle kterých jim byl přidělen byt po dobu výkonu domovníckých prací.

Mezitím do Pchanmundžomu, odkud byli v dubnu vypuzeni pozorovatelé České republiky, přijíždí i mnoho Korejců a hledí nepřítomně do dálky, na sever. Moc toho ovšem v tomto prostoru k vidění není.

- intenzifikátory, zájmena s významem funktoru ATT a zájmena ve zdůrazňovací pozici.

Příklady:

To ale prší!

Ale ono je jedno, kdo dá gól, důležité je vyhrát; a jméno střelce, to je až na druhém místě.

Do této skupiny zahrnujeme také zájmeno *ten* v konstrukcích s tzv. vytýkacím důrazovým opisem (viz 5.5.3.1 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten““); například:

Ostatně není to právě přehlíživý přístup některých představitelů ODS ke všem oponentům, co způsobilo setrvalý pokles volebních preferencí této strany?

- obsahově vyprázdňené (nadužívané) výskyty zájmena v přímé řeči.

Jde o případy, kdy má zájmeno zdůrazňovací funkci či plní funkci slovní vaty, proto pro ně nelze najít koreferovaný člen.

Příklady:

"Nedokáží teď odhadnout dopad zákona na Úřad pro vyšetřování, ale myslím, že to rozhodně netíží jeho práci nějakým markantním způsobem," řekl Ruml.

To máte těžké.

... jak si už dlouho představuje její cestu do ciziny, do Španělska nebo Řecka, kam ji to táhne.

- zájmeno *ten* v atributivní pozici.

Příklad:

Tento velký problém není možné vyřešit za hodinu.

- některé případy zájmena *ten* s platností substantiva:
 - *ten* + závislá klauze vztažná,
 - *ten* + adjektivum.

K těmto případům viz 8.5.2.3 – „Nezaznačení textové koreference u zájmena „ten“ s platností substantiva“.

8.4. Přehled typů koreference se zřetelem k t-lematům koreferujících uzlů

Různé typy koreference (textové a gramatické) se zřetelem k t-lematům koreferujících uzlů jsou přehledně uvedeny v 8.5 – „Přehled typů koreference“. V tabulce se vyskytují pouze t-lemata (i zástupná), která jsou pro zachycování koreferenčních vztahů relevantní. V tabulce se tedy nevyskytují například t-lemata #Forn, #Idph, #Neg aj.

Symbol X ve sloupci „Povrchová podoba věty“ označuje, že daný uzel není v povrchové podobě věty přítomen.

Tabulka 8.5. Přehled typů koreference

Typ koreference		Povrchová podoba věty	t-lemma	Zachycení koreference
Textová	Explicitní koreferovaný člen	zájmeno pro 3. osobu (<i>on</i>)	#PersPron	co-ref_text.rf
		zájmeno <i>ten</i> s platností substantiva	ten	
		X	#PersPron	
	Segment	některá zájmena <i>ten</i> s platností substantiva	ten	coref_special=segm
		zájmeno pro 3. osobu (<i>on</i>)	#PersPron	
	Exofova	zájmeno <i>ten</i> s platností substantiva	ten	coref_special=exoph
zájmeno pro 3. osobu (<i>on</i>)		#PersPron		
X		#PersPron		
Gramatická	Zvratná zájmena	zvratná zájmena osobní a přivlastňovací (<i>se, svůj</i>)	#PersPron	co-ref_gram.rf
	Reciprocita	X	#Rcp	
	Vztažné prostředky	- vztažná zájmena ve vztažných větách (<i>který, jaký, jenž, co</i>) - vztažná příslovce ve vztažných větách (<i>kdy, kde, kam, odkud</i>) - spojovací výraz <i>což</i>	který, jaký, co kdy, kde co	
	Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou	X	- #Cor (za nevyjádřený subjekt neurčitého slovesného tvaru) - #Cor (za nevyjádřený subjekt určitého slovesného tvaru v závislé klauzi doplňkové)	
	Kontrola	X	#Cor	
	Kvazikontrola	X	#QCor	
Specifické typy koreference	Bližší nespecifikovaný aktor	X	#Unsp	NE
Bez koreference	Všeobecný aktant	X	#Gen	NE
	Gramatická elipsa řídicího členu	X	#EmpNoun	
		X	#EmpVerb	
		zájmeno <i>ten</i>	ten	

Typ koreference	Povrchová podoba věty	t-lemma	Zachycení koreference
Koreferenci neznáme (koreference není zaznamenána z úsporných důvodů)	zájmena pro 1. a 2. osobu	#PersPron	NE
	zájmenná příslovce (<i>tam, sem, tak</i> aj.)	tam, tady, tak	NE
	X	#Oblfm	

8.5. Pracovní přístupy k některým oblastem koreference

Pro anotaci koreferenčních vztahů byla přijata též některá více méně pracovní (technická) řešení. Některá z nich spadají do otevřených otázek, jež bude nutné v budoucnu vyřešit. Tyto pracovní přístupy popisujeme v následujících dílčích sekcích.

8.5.1. Udržování koreferenčních řetězců

U gramatické koreference se řídíme gramatickými pravidly; u textové koreference zachováváme koherenci textu a udržujeme koreferenční řetězec. Koreferenční řetězec není vždy přímočarý, nesměřuje vždy od jednoho uzlu k druhému, ale může se i rozpojovat a směřovat od jednoho uzlu k více uzlům. Současné pojetí anotace koreference neumožňuje vzájemné propojení všech jednotlivých částí koreferenčního řetězce, proto se při udržování koreferenčního řetězce držíme následujících pravidel:

- je-li antecedent ve stromě rozložen do více na sobě závislých uzlů, odkazuje se k nejbližšímu předcházejícímu uzlu;
- existuje-li možnost výběru mezi antecedentem a postcedentem, upřednostňujeme antecedent (později by rozšířené pojetí koreference zajistilo celé propojení jednotlivých částí koreferenčního řetězce);
- je-li nutné volit mezi dvěma antecedenty, které rozpojují koreferenční řetězec, volíme ten, který je více vlevo (zohledňujeme řešení vhodné pro aktuální členění věty);
- existuje-li možnost výběru mezi dvěma různě lexikálně realizovanými antecedenty, u nichž není na základě stávajícího pojetí koreference možné indikovat vzájemnou referenční totožnost, odkazuje se k nejbližšímu z nich (i zde počítáme s postupným propojením jednotlivých částí koreferenčního řetězce v rozšířeném pojetí koreference).

8.5.2. Prozatímní řešení některých konstrukcí

8.5.2.1. Odkazování k doplnění s funktorem ID

V případech, kdy je koreferovaným členem substantivní skupina s tzv. nominativem jmenovacím (viz 7.8 – „Identifikační výrazy“), nevede koreferenční vztah většinou k doplnění v pozici nominativu jmenovacího (`functor=ID`), ale k jeho řídicímu substantivu; za koreferovaný člen považujeme proto zpravidla řídicí uzel uzlu s funktorem ID.

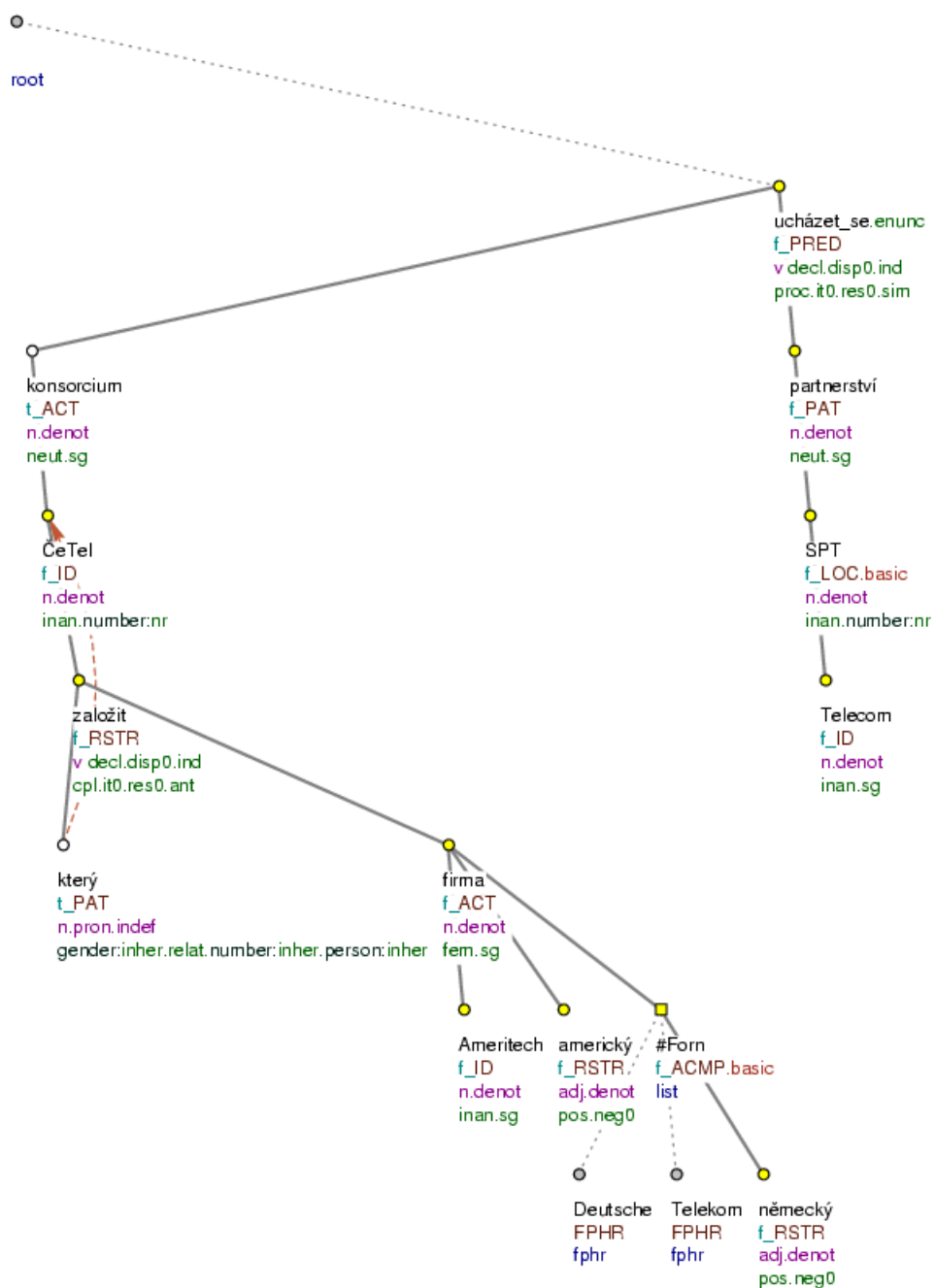
Výjimku tvoří případy, kdy je doplnění v pozici nominativu jmenovacího (oproti jeho řídicímu substantivu) v morfologické shodě s koreferujícím členem. Zde považujeme za koreferovaný člen uzel s funktorem ID. Srov.:

- *Konsorciium ČeTel, který založila americká firma Ameritech společně s německým Deutsche Telekom, se uchází o partnerství v SPT Telecom.*

Vztažné zájmeno *který* odkazuje k výrazu *Če Tel* (který je v pozici nominativu jmenovacího, functor=ID), protože se s ním morfologicky shoduje. Srov. obr. 8.94.

Pokud se koreferující člen morfologicky shoduje jak s řídicím substantivem, tak s doplněním v pozici nominativu jmenovacího (jelikož jsou morfologicky shodné), považujeme za koreferovaný člen řídicí substantivum.

Obrázek 8.94. Odkazování k doplnění s funktorem ID

Konsorcium ČeTel, který založila americká firma Ameritech společně s německým Deutsche Telekom, se uchází o partnerství v SPT Telecom.

8.5.2.2. Odkazování u hypotaktické koordinace typu „tatínek s maminkou“

Tvoří-li koreferovaný člen skupina uzlů spojená nikoli koordinčně, ale hypotakticky pomocí předložky *s+7* (druhý/další uzel je uzlem závislým na prvním uzlu a má funktor *ACMP*), vede koreferenční vztah k oběma hypotakticky spojeným uzlům: v atributu *coref_text.rf* jsou u koreferujícího uzlu uvedeny identifikátory dvou uzlů. Tento postup však vztahujeme jen na ty konstrukce, kdy je i formálně odkázáno na skupinu uzlů (sloveso je v plurálu, koreferující člen je v plurálu).

Srovnej:

- *Aby mohla pokračovat kvalifikace tenisového turnaje žen, vzali včera koště do ruky i ředitel soutěže Vladimír Šafařík s rozhodčím Antonínem Bubeníkem a na štvanických kurtech pomáhali vymetat louže.*

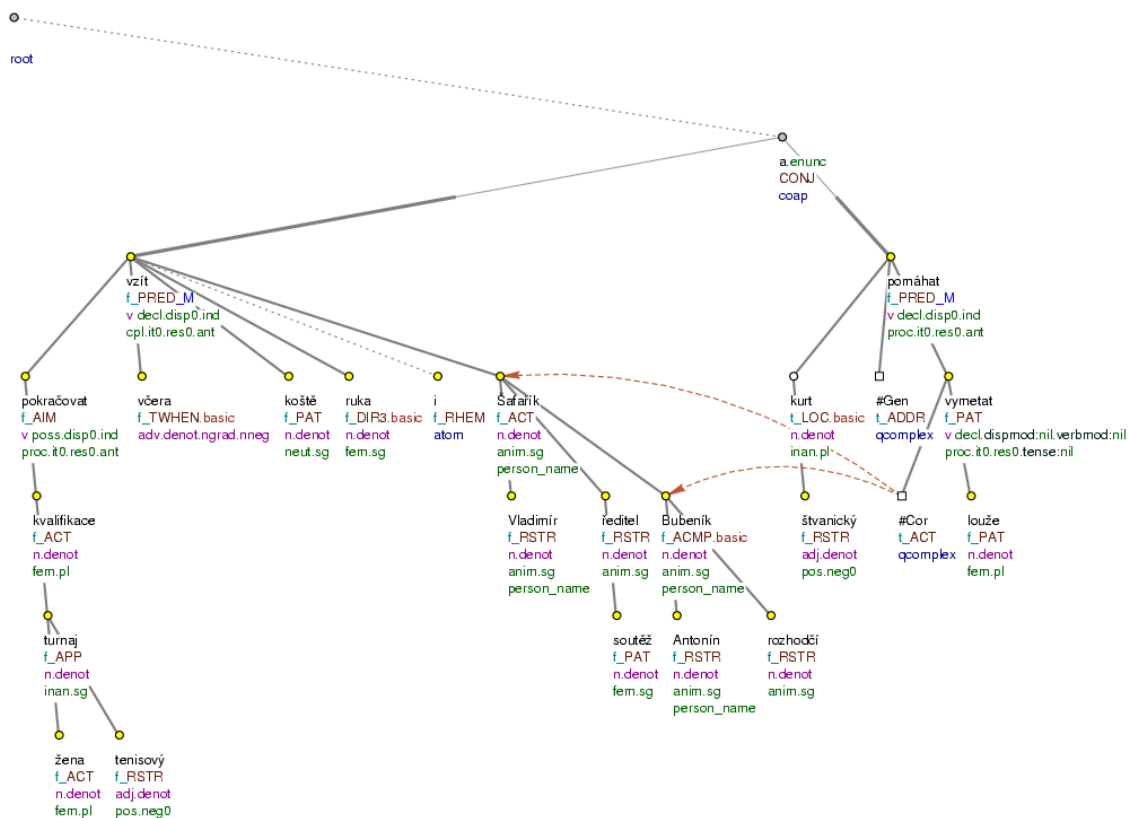
Kontrolovaný aktor infinitivu *vymetat* je kontrolován celým hypotaktickým spojením *ředitel soutěže Vladimír Šafařík s rozhodčím Antonínem Bubeníkem*. V atributu `coref_text.rf` u uzlu pro kontrolovaný subjekt (`t_lemma=#Cor`) jsou proto uvedeny identifikátory dvou uzlů: identifikátor uzlu s t-lematem *Šafařík* a identifikátor uzlu s t-lematem *Bubeník*. Srov. obr. 8.95.

Další příklad:

Před odjezdem k dnešnímu ligovému utkání v Chebu očekávají návštěvu spartánského prezidenta Macha s manažerem Nehodou, kteří by měli podat vysvětlení. obr. 8.96

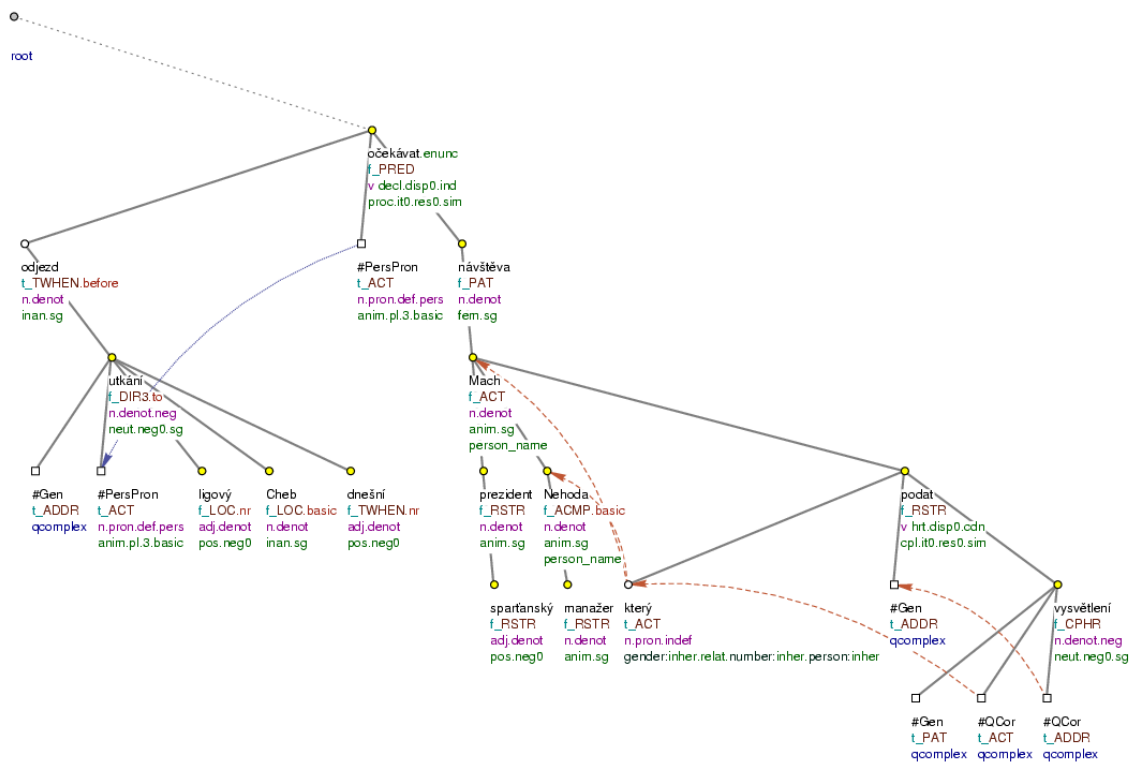
Tam, kde není žádný formální ukazatel toho, že koreferující člen odkazuje k více uzlům, vede od koreferujícího členu vždy jeden koreferenční vztah, a to k efektivnímu kořenu hypotaktického spojení.

Obrázek 8.95. Odkazování ke dvěma koreferovaným členům

Aby mohla pokračovat kvalifikace tenisového turnaje žen, vzali včera koště do ruky i ředitel soutěže Vladimír Šafařík s rozhodčím Antonínem Bubeníkem a na štvanických kurtech pomáhali vymetat louže.

Obrázek 8.96. Odkazování ke dvěma koreferovaným členům

Před odjezdem k dnešnímu ligovému utkání v Chebu očekávají návštěvu spartánského prezidenta Macha s manažerem Nehodou, kteří by měli podat vysvětlení.

8.5.2.3. Nezaznačení textové koreference u zájmena „ten“ s platností substantiva

Zájmeno *ten* v některých pozicích nekoreferuje. Kromě případů, které jsou vymezeny v 8.3.2 – „Nezaznačení textové koreference“, nezaznačujeme textovou koreferenci u zájmena *ten* ještě ve dvou typech konstrukcí:

- *ten* + závislá klauze vztavná;
- *ten* + adjektivum.

!!! Jde o případy specifické a k nezaznačení koreference jsme tu byli vedeni snahou o konzistenci postupů v rámci celého PDT. Uvedené přístupy jsou prozatímní a vyžádají si pozdější zrevidování, případně změny.

Konstrukce: „ten“ + vztavná klauze. V konstrukci, ve které je zájmeno *ten* závislým členem a zároveň řídí závislou klauzi vztavnou, jeho vztah k případnému koreferovanému členu nevyznačujeme.

Příklad:

Srovnáme-li současný plán rozvoje dálniční sítě s tím, jaký byl přijat v roce 1991, výrazně se změnil.

Potenciálním koreferovaným členem by v těchto konstrukcích mohla být závislá vztavná klauze. Vyjádření vzájemného vztahu mezi řídicím zájmenem *ten* a vztavnou klauzí je však již vyznačeno gramatickou koreferencí vztavného zájmena (viz 8.2.2 – „Koreference vztavných prostředků“), a proto jej neduplikujeme vyznačením koreference textové.

Konstrukce: „ten“ + adjektivum. V konstrukci, ve které je zájmeno *ten* řídí závislé adjektivum, jeho koreferenční vztah k případnému koreferovanému členu nezachycujeme.

Příklady:

Je to možná tragedia dell' arte o nepřátelích, kteří jsou posedlí touhou být spolu, a dokonce být tím druhým.

Propadají podobnému omylu jako Platon, který věděl, co není v pořádku, rozuměl tlakům či neštěstí, pod kterým lidé trpěli, zmýlil se však v tom základním, totiž že dokáže tento tlak zmenšit a obnovit štěstí lidí, pokud se mu je podaří přivést zpět ke kmenovému systému.

Na Pankráci bylo v letech 1943 -1945 popraveno celkem 1079 lidí. Sto třicet z nich bylo oceňováno značku H - hospodářský delikt, 276 dostalo značku O, která znamenala, že hospodářský růst nebo vlastenecký delikt nepřipadá v úvahu. Myšlena tím byla potulka, individua práce se štítící a obyčejná kriminalita. A tahle individua a jejich potomci že dostanou prachy z našich daní? ozvou se hlasy na konci měsíce září, když parlament přijme zákon o odškodnění obětem nacismu. Političti ano, kriminálníci ne! Řeknou ti umírnění.

Tento postup zakládáme na skutečnosti, že ve většině případů není možné koreferovaný člen určit, případně jde o deiktický odkaz, jehož koreferovaný člen by bylo možné vyjádřit obecně výrazem „lidé“. Spojení zájmena *ten* a adjektiva je možné chápat jako jednu jednotku, která dohromady představuje pojmenování s platností substantiva (u kterého se koreference nevyznačuje): spojení *ten druhý* jako *druh, druhý člověk, to základní* jako *základní věc, základ, ti umírnění* jako *umírnění lidé*. Z důvody snahy po konzistenci neoznačujeme ani ty případy, ve kterých by bylo možné koreferovaný člen určit.

Kapitola 9. Aktuální členění

Na tektogramatické rovině je anotováno i aktuální členění větné (Topic-Focus Articulation, TFA), které považujeme za jev hloubkové struktury věty - dvě povrchové realizace věty s rozdílným aktuálním členěním odpovídají dvěma rozdílným tektogramatickým stromům.

Aktuální členění zachycujeme pomocí anotace dvou jevů:

- kontextové zapojenosti (viz 9.2 – „**Kontextová zapojenost**“).

Kontextová zapojenost je reprezentována hodnotami atributu $\tau f a$, které jsou připisovány jednotlivým uzlům v tektogramatickém stromě.

- výpovědní dynamičnosti (viz 9.3 – „**Výpovědní dynamičnost**“).

Výpovědní dynamičnost je reprezentována pomocí hloubkového pořadí uzlů.

Anotované stromy nesou tedy v zásadě dvojí druh informace – jednak se z hodnoty kontextové zapojenosti uzlu a jeho pořadí vzhledem k sesterským uzlům dovídáme o jeho funkci z hlediska aktuálního členění dané věty, jednak lze ze souhrnu těchto hodnot v celém stromě a ze vzájemného uspořádání jednotlivých podstromů vyčíst informace o celkové funkční perspektivě dané věty a rozlišit v ní komplexní kategorie základu a ohniska (ty však nejsou explicitně anotovány).

9.1. Signalizace aktuálního členění

Aktuální členění je v české větě signalizováno zejména:

- povrchovým slovosledem (viz 9.1.1 – „Povrchový slovosled“),
- intonací (viz 9.1.2 – „Intonace“).

9.1.1. Povrchový slovosled

Slovosled je v češtině nejdůležitějším prostředkem pro vyjadřování aktuálního členění. Z hlediska povrchového slovosledu můžeme v české větě sledovat tyto silné tendence:

- hranice mezi kontextově zapojenými a kontextově nezapojenými výrazy (viz 9.2 – „**Kontextová zapojenost**“) je v českém slovosledu naznačena pozicí řídicího slovesa. V bezpříznakových případech jsou přímá doplnění řídicího slovesa, která stojí v povrchovém slovosledu před tímto slovesem, kontextově zapojená.

Hodnota hlouběji závislých doplnění na povrchovém postavení vpravo nebo vlevo od slovesa nezávisí. V povrchovém pořadí se před slovesem mohou vyskytnout i kontextově nezapojená doplnění kontextově zapojených výrazů závislých přímo na slovese.

- přímá doplnění řídicího slovesa, která jsou kontextově nezapojená, mají analogicky tendenci stát za tímto slovesem.
- silná je tendence klást vlastní ohnisko (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“) na úplný konec věty, kde je také bezpříznakově umístěno intonační centrum (viz 9.1.2.1 – „Intonační centrum“).

Srovnej:

- *Černý kocour se napil ze své misky.*

Kontextově zapojené přímé doplnění řídicího slovesa *kocour* stojí nalevo od tohoto slovesa. Kontextově nezapojené přímé doplnění řídicího slovesa *miska* stojí napravo od tohoto slovesa.

Hluběji závislé doplnění *černý* je kontextově nezapojené, do pozice před řídicí sloveso je předsuponováno zároveň se svým řídicím kontextově zapojeným výrazem. Kontextově zapojené doplnění *svůj* je do pozice za řídicí sloveso umístěno zároveň se svým kontextově nezapojeným řídicím výrazem.

Srov. obr. 9.4 v 9.3.1 – „Základní pravidla o uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě“.

Výjimkou z těchto obecných tendencí jsou zejména dva typy konstrukcí: konstrukce se slovesem na „druhé pozici“ ve větě a konstrukce s tzv. subjektivním pořadím.

Konstrukce se slovesem na „druhé pozici“ ve větě. Řídící sloveso někdy nestojí na hranici mezi kontextově zapojenými a kontextově nezapojenými výrazy (závislymi přímo na slovese), nýbrž stojí hned za prvním větným členem, na „druhé pozici“ ve větě (ať se tam hranice mezi kontextově zapojenými a kontextově nezapojenými výrazy nachází, či ne). V tomto případě pak mohou kontextově zapojené výrazy stát i napravo od slovesa.

Srovnej:

- *Prezident Klaus odjel včera na zahraniční návštěvu.*

Kontextově zapojený výraz *včera* stojí napravo od slovesa, sloveso je na „druhé pozici“ ve větě. Srov. obr. 9.5 v 9.3.1 – „Základní pravidla o uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě“.

Konstrukce s tzv. subjektivním pořadím. V bezpříznakových případech (při objektivním pořadí) jsou doplnění slovesa, která stojí v povrchovém slovosledu před tímto slovesem, kontextově zapojená. Při subjektivním pořadí se však před řídicí sloveso dostávají doplnění, která jsou kontextově nezapojená. Z pragmatických důvodů se tu dynamičtější část věty klade na její začátek.

Srovnej:

- *Taky KAREL se doma ukázal.*

Kontextově nezapojené výrazy *taky* a *Karel* stojí nalevo od řídicího slovesa, věta má subjektivní pořadí (viz i 9.3.1 – „Základní pravidla o uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě“). Srov. obr. 9.6.

Subjektivní pořadí je ovšem silně příznakový jev, objevující se především v mluveném projevu, ve kterém je dostatečně zřetelně signalizován polohou intonačního centra (viz 9.1.2.1 – „Intonační centrum“). V psaném textu poznáme subjektivní pořadí zejména podle toho, že na konec věty jsou řazeny kontextově zapojené výrazy a samotné sloveso je většinou také kontextově zapojené.

9.1.2. Intonace

Informace o aktuálním členění se nedají vždy vyčíst jen z psaného kontextu. Důležitým ukazatelem aktuálního členění věty je i její intonace, která je nedílně spjata s významem věty v daném kontextu.

Při anotaci aktuálního členění je proto třeba vycházet i z mluvené podoby věty. V konkrétním kontextu vět má každá jednotlivá věta vždy jedno přirozené znění a předpokládáme, že vzhledem k tomu, že člověk dokáže spontánně tvořit věty se správným slovosledem a intonací, dokáže i poměrně dobře intuitivně přiřadit psané větě její správnou intonaci.

Rozpoznání intonace věty je pomůckou jak při určování kontextové zapojenosti jednotlivých výrazů ve větě, tak i při anotaci výpovědní dynamičnosti; na základě správně přiřazené intonace jsou určovány zejména klíčové složky aktuálního členění: vlastní ohnisko (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“) a kontrastivní kontextově zapojené výrazy (viz 9.2.2.2 – „Kontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota c v atributu tfa)“).

Z celé větné intonace je z hlediska anotace aktuálního členění důležité rozpoznat především:

- intonační centrum (viz 9.1.2.1 – „Intonační centrum“),

- kontrastivní přízvuk (viz 9.1.2.2 – „Kontrastivní přízvuk“).

9.1.2.1. Intonační centrum

Intonačním centrem věty rozumíme slovo (takt), které v mluvené podobě věty nese „větný“ přízvuk. Je to nejdůležitější takt ve větě, obvykle řazený na konec věty. Je charakteristický klesavou melodií a zvýšenou hlasitostí, ale na jeho utváření se podílí i další faktory (tempo promluvy, barva hlasu a další). Intonační centrum obsahuje každá úplná věta.

Předpokládáme, že intonační centrum signalizuje v české větě vlastní ohnisko (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“). Pokud je na konci věty nominální skupina, může se intonační centrum posunout z vlastního ohniska na její poslední člen.

(Intonační centrum je v příkladech vyznačeno verzálkami.)

9.1.2.2. Kontrastivní přízvuk

Kontrastivní přízvuk je specifický přízvuk charakteristický stoupavou melodií. Ve větě signalizuje kontrastivní kontextově zapojené výrazy (viz 9.2.2.2 – „Kontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota c v atributu tfa)“). Kontrastivní kontextově zapojené výrazy patrně nemusí být signalizovány kontrastivním přízvukem, kontrastivní přízvuk je přízvuk fakultativní (přítomnost kontrastivního přízvuku se řídí dalšími faktory, především tempem promluvy a pečlivostí výslovností).

Předpokládáme, že výraz, na který lze umístit ve čtené podobě věty kontrastivní přízvuk, je kontrastivní kontextově zapojený.

9.2. Kontextová zapojenost

Kontextová zapojenost je vlastnost výrazu (vyjádřeného i nevyjádřeného v povrchové podobě věty), která určuje, zda mluvčí (autor) výraz užívá jako něco, co je pro příjemce dané, jednoznačně určené kontextem.

Kontextová zapojenost jednotlivých výrazů je v tektogramatických stromech zachycena pomocí atributu tfa (topic-focus articulation). Každému uzlu (který je relevantní pro aktuální členění věty) je v atributu tfa přiřazena jedna ze tří možných hodnot. Hodnoty atributu tfa jsou popsány v 9.1 – „Hodnoty atributu tfa “.

Tabulka 9.1. Hodnoty atributu tfa

c	uzel reprezentuje kontrastivní kontextově zapojený výraz
f	uzel reprezentuje kontextově nezapojený výraz
t	uzel reprezentuje nekontrastivní kontextově zapojený výraz

Vodítkem pro přiřazení jednotlivých hodnot kontextové zapojenosti je vztah výrazu (reprezentovaného uzlem) ke kontextu (viz 9.2.1 – „Kontext“), jeho funkce v aktuálním členění věty a prostředky jejího vyjádření v české větě, například význam výrazu, slovosled a zejména větná intonace (viz 9.1 – „**Signalizace aktuálního členění**“). Konkrétní rozhodnutí o kontextové zapojenosti je ponecháno na jazykovém povědomí anotátora.

Hodnoty atributu tfa se nevyplňují:

- u technického kořene tektogramatického stromu ($nodetype=root$).
- u kořenů souřadných struktur ($nodetype=coap$; k tomu viz 9.4.3.2 – „Aktuální členění souřadného spojení“).
- u uzlů s funktorem CM .

Uzly s funktorem CM představují specifickou součást souřadících spojovacích výrazů (viz 7.16.1 – „Souřadící spojovací výrazy“). Z hlediska aktuálního členění nemají podobně jako souřadící spojovací výraz reprezentovaný jako kořen souřadné struktury žádný význam.

- u uzlů s funktorem FPHR.

Funktor FPHR (`nodetype=fphr`) náleží uzlům reprezentujícím členy cizojazyčných výrazů. Cizojazyčné výrazy se v tektogramatickém stromě zachycují jako seznamová struktura, jejímž kořenem je nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #FORN (viz 7.9 – „Cizojazyčné výrazy“). Hodnota `tfa` se určuje pro celý cizojazyčný výraz jako celek a vyplňuje se pouze u kořene seznamové struktury.

9.2.1. Kontext

Kontext je při anotaci kontextové zapojenosti pojímán velmi široce.

Do kontextu zahrnujeme nejen bezprostřední verbální kontext („kontext“), ale i širší kontextové vrstvy, zahrnující veškeré sdílené či obecně známé informace, jejichž sdílení může být podmíněno situací, smysly, kulturou, jinými texty a dalšími faktory.

Kontextem tedy rozumíme:

- verbální kontext (informace odvoditelné z předcházejícího textu),
- myšlenkový kontext (veškeré sdílené či obecně známé informace),
- situační kontext (informace odvoditelné ze situace),
- smyslový kontext (informace odvoditelné smyslovým vnímáním),
- kulturní kontext (informace sdílené kulturou),
- intertextovost (informace odvoditelné na základě jiných souvisejících textů).

I samotný verbální kontext je pojímán dynamicky, jako významové pole, měnící se v průběhu textu. Nejenže každá další věta zpětně ovlivňuje podobu celého předcházejícího kontextu, ale relevance jednotlivých částí kontextu se mění se vzdáleností v textu od aktuální věty.

Zapojenost výrazu do takto pojatého kontextu může mít nejrůznější podoby – od opakování a koreference přes vyplývání z většího textového úseku a odvozenost ze situace až po tak složité významové postupy, jako je například metafora.

9.2.2. Výrazy z hlediska kontextové zapojenosti

Na základě zapojenosti nebo nezapojenosti výrazu do kontextu (viz 9.2.1 – „Kontext“) rozlišujeme v anotaci tři typy výrazů:

- nekontrastivní kontextově zapojený výraz (viz 9.2.2.1 – „Nekontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota `t` v atributu `tfa`)“),
- kontrastivní kontextově zapojený výraz (viz 9.2.2.2 – „Kontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota `c` v atributu `tfa`)“),
- kontextově nezapojený výraz (viz 9.2.2.3 – „Kontextově nezapojený výraz (hodnota `f` v atributu `tfa`)“).

9.2.2.1. Nekontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota t v atributu tfa)

Nekontrastivní kontextově zapojené výrazy jsou výrazy (vyjádřené i nevyjádřené v povrchové podobě věty), které uvádějí do textu „známou informaci“. Jedná se o výrazy, které se z předcházejícího textu opakují (ne nutně doslova), nebo jsou z něj nějakým způsobem vyvoditelné (například pomocí koreferenčních či inferenčních vztahů), nebo jde o jednotky nějak související s širším kontextem.

Ke kontextové zapojenosti tíhnou v textu výrazy, které modifikují větu jako celek (například navazovací a postojové částice) a také místní, časová a okolnostní určení, pokud zaujímají funkci tzv. kulis. Kontextově zapojené jsou zpravidla i uzly, které reprezentují jednotky nevyjádřené v povrchové podobě věty (k tomu viz 9.2.2.4 – „Kontextová zapojenost výrazů nevyjádřených v povrchové podobě věty“).

Klíčovým vztahem pro určení kontextové zapojenosti výrazu je koreference. V rámci anotace aktuálního členění však bereme v úvahu širší oblast koreferenčních vztahů, než které jsou zatím zpracovány v tektogramatických stromech (zpracované koreferenční vztahy jsou popsány v 8 – „*Koreference*“).

Uzly reprezentující nekontrastivní kontextově zapojené výrazy mají v atributu tfa vyplněnou hodnotu t .

(Uzel s hodnotou t v atributu tfa nazýváme též nekontrastivní kontextově zapojený uzel.)

9.2.2.2. Kontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota c v atributu tfa)

Kontrastivní kontextově zapojené výrazy jsou výrazy kontrastivně zapojené, které můžeme většinou identifikovat na základě těchto vlastností:

- kontrastivní kontextově zapojený výraz je zpravidla určen výběrem z množiny alternativ. Tato množina nemusí být v textu explicitně vyjmenována. Kontrastivní kontextově zapojený výraz může navazovat i na rozsáhlejší textový úsek a nemusí být odvoditelný vždy jen z bezprostředního verbálního kontextu.

Pozor! Výběr z množiny alternativ (kontrast) je charakteristický i pro kontextově nezapojené výrazy. Srovnej příklady:

- (*Dnes tu knihu ještě čtu.*) Přinesu ti ji zítra [$tfa=f$]
- (*Dnes nesu jen dopis.*) Tu knihu [$tfa=c$] ti přinesu zítra [$tfa=f$]

- na výskyt kontrastivního kontextově zapojeného výrazu má rozhodující vliv tématická struktura textu. Kontrastivní kontextově zapojený výraz se obvykle vyskytuje v jednotlivých oddílech výčtových pasáží, na začátcích odstavců apod.
- v mluvené podobě výpovědi nese kontrastivní kontextově zapojený výraz fakultativní kontrastivní přízvuk (viz 9.1.2.2 – „Kontrastivní přízvuk“).

Uzly reprezentující kontrastivní kontextově zapojené výrazy mají v atributu tfa vyplněnou hodnotu c .

(Uzel s hodnotou c v atributu tfa nazýváme též kontrastivní kontextově zapojený uzel.)

Příklady:

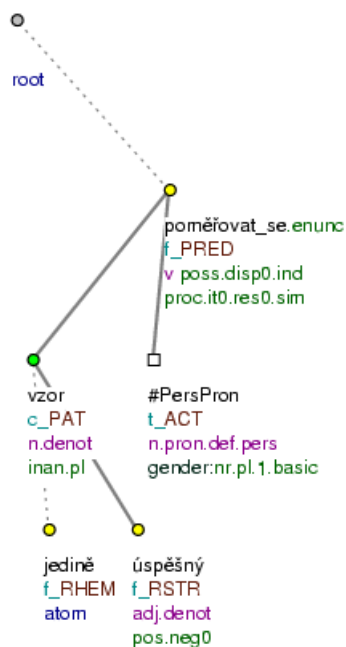
Jedině [$tfa=f$] *s úspěšnými* [$tfa=f$] *vzory* [$tfa=c$] *se můžeme poměřovat* [$tfa=f$] obr. 9.1

Jemu [$tfa=c$] *to* [$tfa=t$] *Martin* [$tfa=t$] *nedal* [$tfa=f$]

Janu [$tfa=c$] *Marie* [$tfa=t$] *neviděla* [$tfa=f$]

!!! Pravidla pro přiřazení hodnoty c jsou prozatím formulována dosti vágně, především proto, že není ještě dostatečně prozkoumáno, kde všude se může kontrast vyskytnout a které faktory mají vliv na jeho použití.

Obrázek 9.1. Kontrastivní kontextově zapojený výraz

Jedině s úspěšnými vzory se můžeme poměřovat.

9.2.2.3. Kontextově nezapojený výraz (hodnota f v atributu tfa)

Kontextově nezapojené výrazy jsou výrazy (vyjádřené i nevyjádřené v povrchové podobě věty), které reprezentují v textu dosud neznámá, nová fakta, nebo uvádějí známá fakta do nových souvislostí, tj. vyjadřují informace, které nejsou odvoditelné z kontextu.

Kontextově nezapojené výrazy mohou být nositeli intonačního centra věty (viz 9.1.2.1 – „Intonační centrum“).

Uzly reprezentující kontextově nezapojené výrazy mají v atributu tfa vyplněnou hodnotu f .

(Uzel s hodnotou f v atributu tfa nazýváme též kontextově nezapojený uzel.)

Pozor! Kontextově nezapojené mohou být i výrazy, které se opakují z předchozího textu, ale liší se od opakovaného výrazu hodnotou modalit, gramatické kategorie apod. Takový výraz přináší novou informaci, proto ho považujeme za kontextově nezapojený.

Příklad:

Ještě jsem to nenapsal [$tfa=f$]], ale zítra to napíšu [$tfa=f$]

9.2.2.4. Kontextová zapojenost výrazů nevyjádřených v povrchové podobě věty

Atribut tfa se vyplňuje i u nově vytvořených uzlů reprezentujících jednotky nevyjádřené v povrchové podobě věty ($is_generated=1$; pravidla o doplňování uzlů do tektogramatického stromu viz 5.12 – „Elipsy“).

V povrchové podobě věty se nevyjadřují zejména výrazy, které byly již v textu zmíněny, nebo jsou signalizovány v gramatických kategoriích jiných slov (například nevyjádřený podmět), nebo se jedná o konstrukce, ve kterých se některý člen hloubkové struktury v povrchové podobě nevyjadřuje (například všeobecný aktant).

V povrchové podobě věty nejsou tedy určité lexikální jednotky vyjádřené právě proto, že jsou považovány za vyvoditelné z kontextu. Nově vytvořené uzly (reprezentující jednotky v povrchové podobě věty nevyjádřené) proto mají v atributu *tfa* zpravidla vyplněnou hodnotu *t*.

Výjimky: Nově vytvořené uzly mohou mít v atributu *tfa* vyplněnou hodnotu *f* nebo *c* v případech aktuální elipsy řídicího substantiva u členských souřadných spojení (viz 5.12.1.2.1 – „Aktuální elipsa řídicího substantiva“) a v případech aktuální elipsy řídicího substantiva u binárních relací typu „z-na“. V povrchové podobě věty nevyjádřený první výskyt substantiva může být i kontextově nezapojený, nebo kontrastivní kontextově zapojený (záleží na kontextu), zatímco povrchově vyjádřený druhý výskyt substantiva je kontextově zapojený.

Příklady:

Pil červené {vino [tfa=f]} a bílé vino [tfa=t] obr. 9.2

Přemaloval to z černé {barvy [tfa=f]} na červenou barvu [tfa=t] obr. 9.3

Možné jsou studené [tfa=f] {večeře [tfa=f]} i teplé [tfa=f] večeře [tfa=t]

Nově vytvořený uzel může mít v atributu *tfa* vyplněnou hodnotu *f* nebo *c* také v případech, kdy je elidováno substantivum následující po předložce.

Příklad:

Neexistuje argument <pro>. {#PersPron.PAT [tfa=f]}

Nově vytvořený uzel může mít v atributu *tfa* vyplněnou hodnotu *f* (nebo *c*) také v případech, kdy jde o uzel zkopírovaný, který se od kopírovaného uzlu liší v hodnotě nějakého gramatému. Srov.:

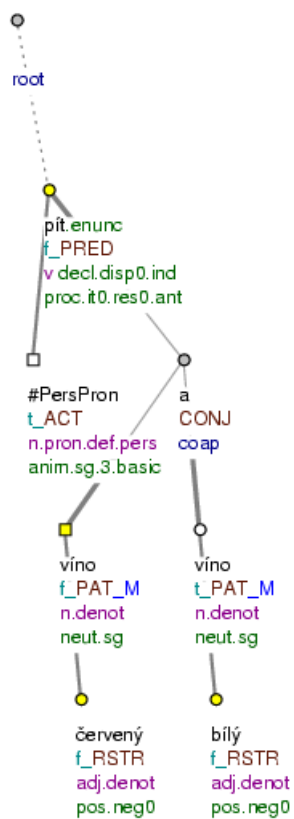
- *Nechtěli nebo nemohli odklad platby povolit.*

= *Odklad platby {nechtěli povolit [deontmod=vol; tfa=f]} nebo nemohli povolit [deontmod=poss; tfa=f]*

Do tektogramatického stromu bude doplněn (zkopírován) nový uzel reprezentující modální predikát *nechtěli povolit*, od kopírovaného uzlu se liší v hodnotě gramatému *deontmod*, nese proto novou informaci a může mít v atributu *tfa* hodnotu *f*.

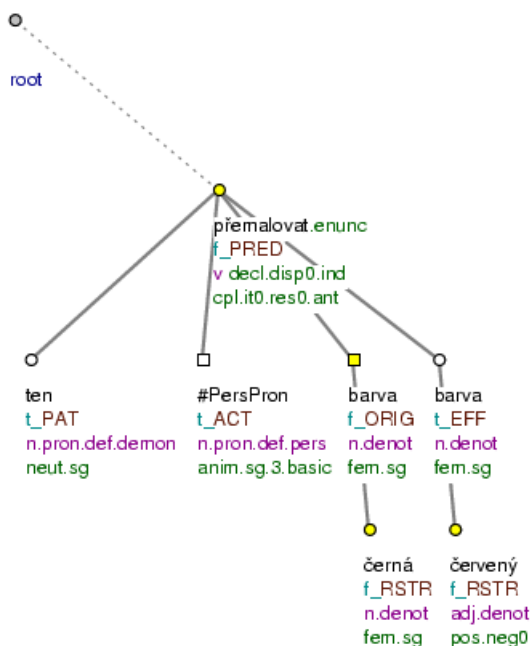
Nově vytvořený uzel může mít v atributu *tfa* vyplněnou hodnotu *f* (nebo *c*) také v případech, je-li tímto uzlem uzel syntaktické negace zachycený jako rematizátor (*t_lemma=#Neg* a *functor=RHEM*) nebo je-li tímto uzlem kořen seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy (*t_lemma=#Forn*).

Obrázek 9.2. Kontextově nezapojený výraz nevyjádřený v povrchové podobě věty

Pil červené a bílé víno.

Obrázek 9.3. Kontextově nezapojený výraz nevyjádřený v povrchové podobě věty

Přemaloval to z černé na červenou barvu.

9.3. Výpovědní dynamičnost

Výpovědní dynamičnost je taková vlastnost výrazu, která odráží relativní míru jeho důležitosti, kterou mu mluvčí v projevu přikládá, vzhledem k ostatním výrazům ve větě, přičemž platí, že kontextově nezapojené výrazy jsou dynamičtější než výrazy kontextově zapojené (nekontrastivní i kontrastivní).

Výpovědní dynamičnost je v tektogramatických stromech reprezentována tzv. hloubkovým slovosledem (viz i 5.3 – „**Hloubkový slovosled**“). Informace o hloubkovém pořadí uzlů v tektogramatickém stromě je uložena v atributu *deepord*. Viz 9.2 – „Hodnoty atributu *deepord*“.

Tabulka 9.2. Hodnoty atributu *deepord*

nezáporné celé číslo	pořadí uzlu v grafickém zobrazení tektogramatického stromu (uzly jsou číslovány zleva doprava)
----------------------	--

Míru výpovědní dynamičnosti stanovujeme vždy vzhledem k uzlu řídicímu a vzhledem k sesterským uzlům, tedy pro každou hladinu tektogramatického stromu. Uzly v jednotlivých hladinách stromu jsou tedy seřazeny tak, aby odrážely vzrůstající výpovědní dynamičnost.

Upraveno je také pořadí jak (sesterských) kontextově zapojených, tak i nezapojených uzlů mezi sebou navzájem. Předpokládáme, že jednotlivé syntaktické funkce tíhnou k určitému pořadí na stupnici výpovědní dynamičnosti (tzv. systémové pořadí - v češtině se předpokládá pořadí: ACT - většina volných doplnění – ADDR – PAT - ORIG – EFF). Výslednou stupnici výpovědní dynamičnosti získává však věta až zapojením do kontextu – stupnice výpovědní dynamičnosti se tedy oproti systémovému pořadí mění. Systémové pořadí zůstává zachováno (jak se domníváme) v kontextově nezapojené části věty.

Toto řazení je přirozeně odlišné ve skupině verbální (viz 9.3.2 – „Pořadí uzlů ve verbální skupině“) a substantivní (viz 9.3.3 – „Pořadí uzlů v substantivní skupině“). Pro pořadí uzlů v adjektivní skupině

platí stejná pravidla jako pro pořadí uzlů ve skupině verbální (viz 9.3.2 – „Pořadí uzlů ve verbální skupině“).

9.3.1. Základní pravidla o uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě

Pro uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě platí tři základní pravidla:

- nejobecnějším pravidlem hloubkového slovosledu je řazení uzlů reprezentujících kontextově zapojené výrazy (uzlů s hodnotami t nebo c v atributu tfa) vlevo od řídicího uzlu a řazení uzlů reprezentujících kontextově nezapojené výrazy (uzlů s hodnotou f v atributu tfa) vpravo od řídicího uzlu.

Výjimky. Z tohoto pravidla je pouze několik výjimek:

- uzel reprezentující kvaziohnisko (viz 9.3.1.2 – „Kvaziohnisko“), přestože jde o kontextově zapojený výraz, visí vpravo od svého řídicího uzlu.
- pokud je v dosahu rematizátoru řídicí sloveso, které je kontextově nezapojené, má uzel reprezentující tento rematizátor v atributu tfa hodnotu f , ale je umístěn vlevo od uzlu reprezentujícího řídicí sloveso (viz i 9.6.2 – „Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě“).
- efektivní kořen syntakticky nezačleněné vsuvky (uzel s funktoem PAR) má ve většině případů v atributu tfa hodnotu f , ale zůstává v tektogramatickém stromě zpravidla na stejné pozici jako v povrchovém slovosledu, tedy i pokud je vlevo od řídicího uzlu (viz i 9.4.2 – „Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor)“).
- uzly reprezentující predikáty některých typů závislých klauzí (zejména příčinných) mohou mít v atributu tfa hodnotu f a přitom stát vlevo od uzlu reprezentujícího řídicí predikát (viz i 9.4.3.3 – „Aktuální členění závislých slovesných klauzí“).
- v případech elipsy řídicího substantiva v členských souřadných spojeních (typu „červené a bílé víno“; viz 5.12.1.2.1 – „Aktuální elipsa řídicího substantiva“) má uzel reprezentující druhé (vyjádřené) substantivum v atributu tfa hodnotu t , ale zůstává viset vpravo od kořene souřadné struktury, i když hodnota atributu tfa prvního terminálního členu souřadné struktury je f (viz 9.2.2.4 – „Kontextová zapojenost výrazů nevyjádřených v povrchové podobě věty“).
- vlastní ohnisko (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“) je v hloubkovém slovosledu umístěno na nejpravější cestě od efektivního kořene tektogramatického stromu, i když stojí v povrchovém pořadí na jiné pozici. Pokud je ve vlastním ohnisku výraz zachycený jako efektivní kořen tektogramatického stromu (vlastním ohniskem je řídicí predikát) nevede od tohoto efektivního kořene žádná pravá cesta. Více viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“.

- tektogramatický strom je projektivní (viz 9.3.4 – „Projektivita tektogramatického stromu“).

Srovnej:

- Černý [$tfa=f$] kocour [$tfa=t$] se napil [$tfa=f$] ze své [$tfa=t$] misky [$tfa=f$]

Jednotlivé uzly jsou podle své kontextové zapojenosti (podle hodnoty v atributu tfa) umístěny buď napravo, nebo nalevo od svého řídicího uzlu, nikoli primárně od efektivního kořene klauze (řídicího slovesa). Srov. obr. 9.4.

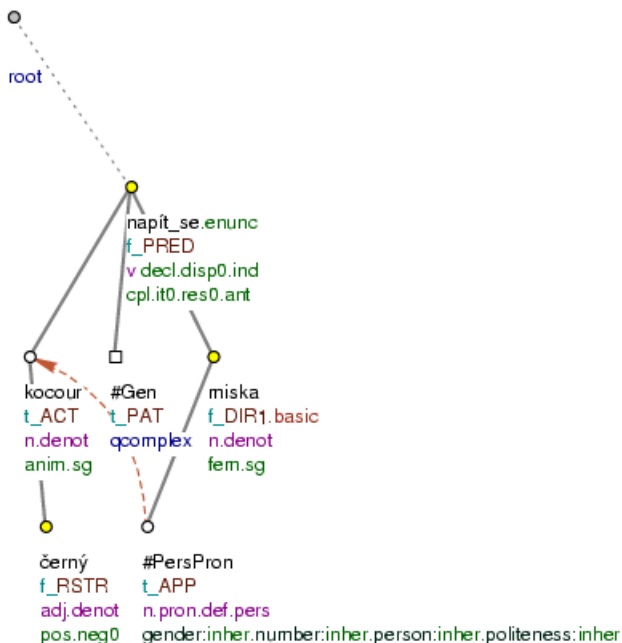
- Prezident [$tfa=f$] Klaus [$tfa=t$] odjel [$tfa=f$] včera [$tfa=t$] na zahraniční [$tfa=f$] návštěvu [$tfa=f$]

Sloveso na druhé pozici ve větě (viz 9.1.1 – „Povrchový slovosled“). Srov. obr. 9.5.

- *Taky* [tfa=f] *KAREL* [tfa=f] *se doma* [tfa=t] *ukázal* [tfa=t]

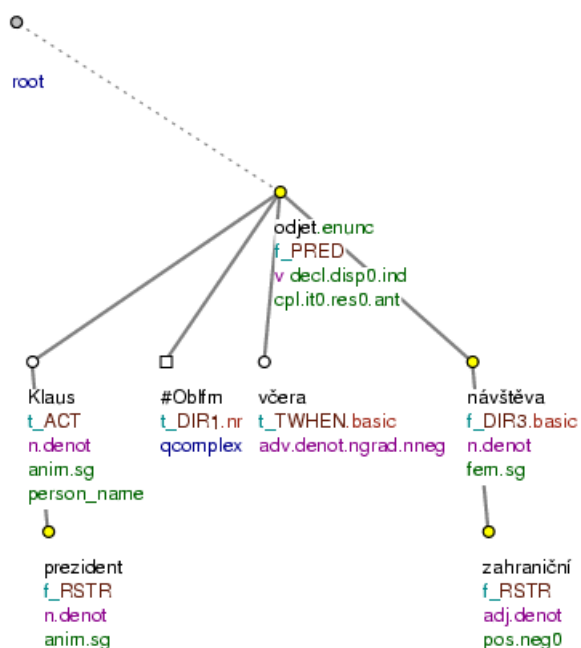
Subjektivní pořadí (viz 9.1.1 – „Povrchový slovosled“). V tektogramatickém stromě jsou veškeré uzly posunuty do svých nepříznakových pozic podle základních pravidel o uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě: jednotlivé uzly jsou podle své kontextové zapojenosti (podle hodnoty v atributu tfa) umístěny buď napravo, nebo nalevo od svého řídicího uzlu. Srov. obr. 9.6.

Obrázek 9.4. Uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě

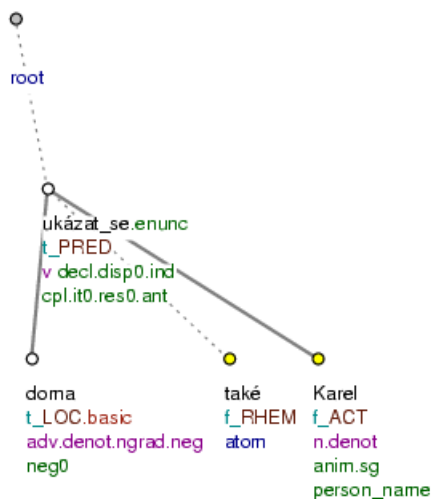
Černý kocour se napil ze své misky.

Obrázek 9.5. Sloveso na druhé pozici ve větě

Prezident Klaus odjel včera na zahraniční návštěvu.

Obrázek 9.6. Subjektivní pořadí

Taky Karel se doma ukázal.

9.3.1.1. Vlastní ohnisko

Vlastním ohniskem rozumíme nejdynamičtější, sdělně nejzávažnější kontextově nezapojenou část věty.

V mluvené podobě věty nese vlastní ohnisko intonační centrum (viz 9.1.2.1 – „Intonační centrum“).

Pokud je vlastním ohniskem substantivní skupina, bývá intonační centrum na posledním slově substantivní skupiny i v případě, že není jejím nejdynamičtějším členem. Tento fakt je způsoben silně gramatikalizovaným slovosledem substantivních skupin (viz i 9.3.3 – „Pořadí uzlů v substantivní skupině“).

Vlastní ohnisko (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“) je v hloubkovém slovosledu umístěno na nejpravější cestě od efektivního kořene tektogramatického stromu, i když stojí v povrchovém pořadí na jiné pozici. Pokud je ve vlastním ohnisku výraz zachycený jako efektivní kořen tektogramatického stromu (vlastním ohniskem je řídicí predikát) nevede od tohoto efektivního kořene žádná pravá cesta.

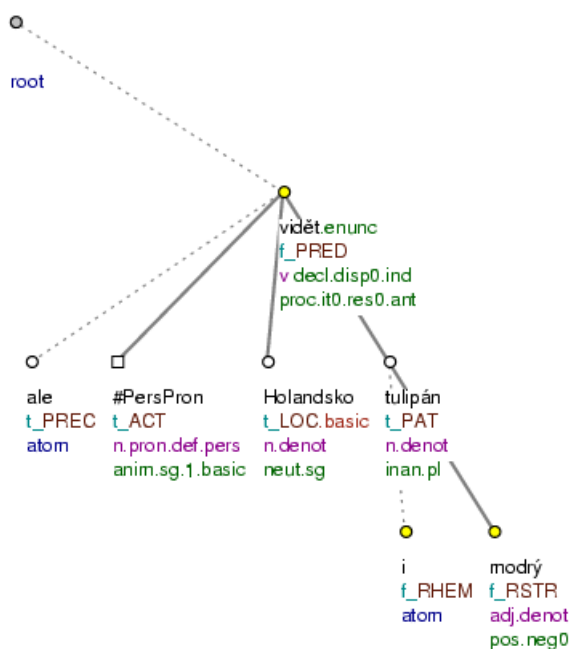
Pozor! Na nejpravější cestě od efektivního kořene tektogramatického stromu mohou ležet i kontextově zapojené uzly (tzv. kvaziohniska - viz 9.3.1.2 – „Kvaziohnisko“).

Srovnej:

- (*Mám rád červené tulipány, ale*) v Holandsku jsem viděl *i tulipány* [tfa=t] modré [tfa=f]

Vlastním ohniskem je kontextově nezapojený výraz *modré*. Uzel reprezentující tento výraz bude v tektogramatickém stromě umístěn zcela vpravo (bude listem na nejpravější cestě tektogramatického stromu), a to i přesto, že řídicí uzel vlastního ohniska reprezentuje kontextově zapojený výraz (kvaziohnisko) *tulipány*. Srov. obr. 9.7.

Obrázek 9.7. Vlastní ohnisko

(*Mám rád červené tulipány.*) *Ale* v Holandsku jsem viděl *i tulipány modré.*

9.3.1.2. Kvaziohnisko

Kvaziohnisko jsou (kontrastivní i nekontrastivní) kontextově zapojené výrazy, jimž je podřízeno vlastní ohnisko (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“). Vlastní ohnisko může na kvaziohnisku záviset přímo, nebo může být i hlouběji závislým výrazem.

V hloubkovém slovosledu se uzly reprezentující kvaziohnisko, přestože jde o kontextově zapojené uzly, umísťují vpravo od svého řídicího uzlu. Uzly reprezentující kvaziohnisko jsou tedy takové kontextově zapojené uzly, které v tektogramatickém stromě leží na nejpravější cestě.

Srovnej:

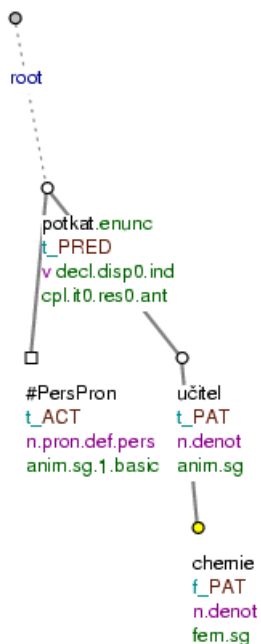
- (*Kterého učitele jsi potkal?*) *Potkal jsem učitele* [tfa=t] *chemie* [tfa=f]

Kontextově zapojený výraz *učitel* je kvaziohniskem (je mu podřízeno vlastní ohnisko, kterým je výraz *chemie*). Uzel reprezentující toto kvaziohnisko bude v tektogramatickém stromě umístěn vpravo od řídicího uzlu reprezentujícího predikát *potkat*. Srov. obr. 9.8.

- *Novináři měli příležitost ocenit tento jinak skvělý vůz* [t f a=f] vůz [t f a=t]

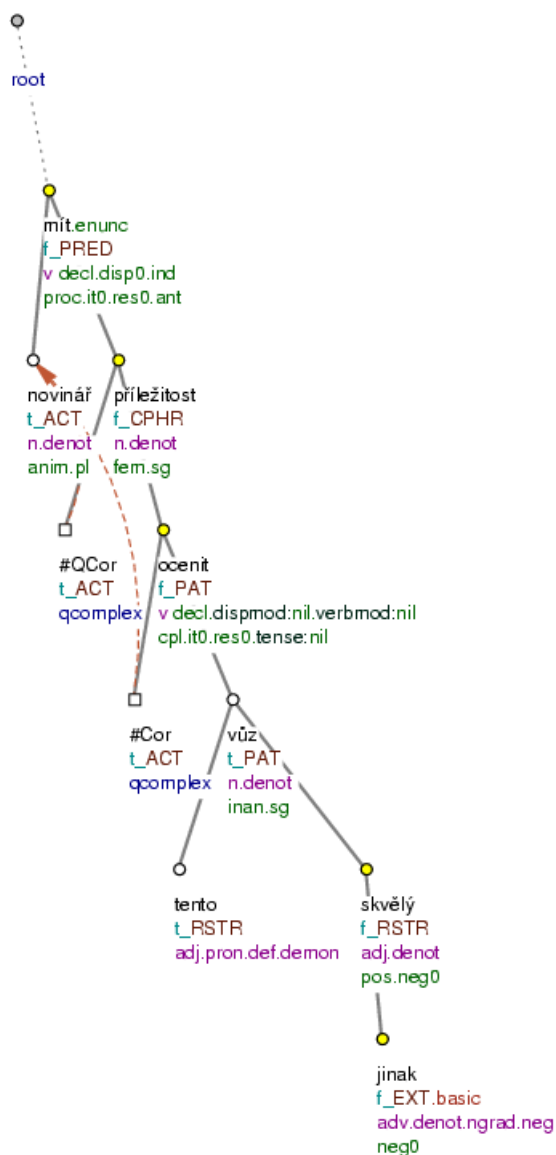
Kontextově zapojený výraz *vůz* je kvaziohniskem (je mu podřízeno vlastní ohnisko, kterým je výraz *skvělý*). Uzel reprezentující toto kvaziohnisko bude v tektogramatickém stromě umístěn vpravo od řídicího uzlu reprezentujícího predikát *ocenit*. Srov. obr. 9.9.

Obrázek 9.8. Kvaziohnisko

(Kterého učitele jsi potkal?) Potkal jsem učitele chemie.

Obrázek 9.9. Kvaziohnisko

Novináři měli příležitost ocenit tento jinak skvělý vůz.

9.3.2. Pořadí uzlů ve verbální skupině

V této sekci popisujeme pravidla pro řazení sesterských uzlů reprezentujících kontextově zapojené a nezapojené výrazy, jejichž řídicím uzlem je uzel reprezentující sloveso (v určitém i neurčitém tvaru). Jde zejména o uzly závislé na efektivních kořenech závislých i nezávislých slovesných klauzích (viz 5.4 – „Slovesné a neslovesné klauze“).

9.3.2.1. Pořadí kontextově nezapojených uzlů ve verbální skupině

Uzly reprezentující kontextově nezapojené výrazy (uzly s hodnotou f v atributu tfa) řadíme v souladu s povrchovým slovosledem, aby bylo možné snadno zjistit případné odchylky od systémového pořadí a zkoumat jejich příčiny.

Výjimka: Jedinou výjimkou je uzel vlastního ohniska. Pokud bezprostředně na slovese závisí vlastní ohnisko je v hloubkovém slovosledu uzel reprezentující toto ohnisko umístěn vždy zcela vpravo, i když stojí v povrchovém slovosledu na jiné pozici (viz i 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“).

9.3.2.2. Pořadí kontextově zapojených uzlů ve verbální skupině

Výpovědní dynamičnost (nekontrastivních i kontrastivních) kontextově zapojených výrazů je aktualizována vzhledem ke kontextu, nemusí odpovídat systémovému pořadí. Stupeň výpovědní dynamičnosti je zpravidla dán funkcí v rámci aktuálního členění. Ta je signalizována různými prostředky – slovosledem, syntaktickou funkcí, intonací a dalšími. Na jejich základě vyčleňujeme jednotlivé typy kontextově zapojených uzlů (uzlů s hodnotou t nebo c v atributu tfa). Níže navrhuje jejich předpokládané pořadí podle vzrůstající výpovědní dynamičnosti.

Kontextově zapojené uzly jsou v tektogramatickém stromě řazeny v tomto uspořádání odleva doprava:

1. uzel reprezentující vokativ, tj. uzel s funktorem `VOCAT` (pokud je v konstrukci obsažen),
2. uzel s funktorem `PREC`,
3. uzel s funktorem `ATT`,
4. uzel reprezentující rematizátor (`functor=RHEM`), pokud má v dosahu kontrastivní kontextově zapojený uzel,
5. kontrastivní kontextově zapojený uzel,
6. další vyjádřené (nekontrastivní) kontextově zapojené uzly s výjimkou níže uvedených typů 8 - 9,
7. nově vytvořené uzly (reprezentující výrazy nevyjádřené v povrchové podobě věty),
8. vyjádřené uzly se zástupným t -lematem `#PersPron`,
9. vyjádřená místní a časová doplnění, která nejsou kontrastivní.

Pokud je uzlů v některém z výše uvedených typů 1 - 9 více, řadíme tyto uzly v pořadí shodném s povrchovým slovosledem.

Srovnej:

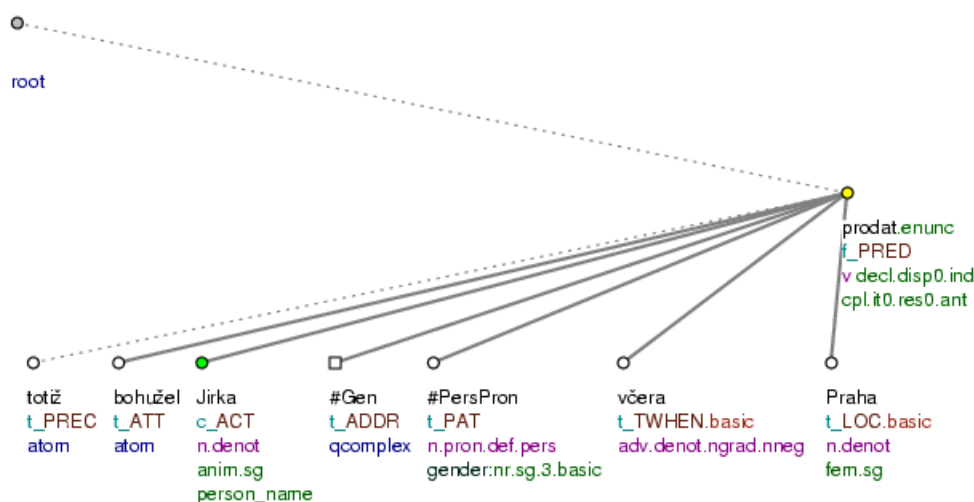
- *Jirka ho totiž bohužel včera v Praze {#Gen.ADDR} prodal.*

Kontextově zapojené výrazy budou reprezentovány sesterskými uzly v tomto pořadí:

1. uzel s funktorem `PREC` reprezentující výraz *totiž*,
2. uzel s funktorem `ATT` reprezentující výraz *bohužel*,
3. kontrastivní kontextově zapojený uzel reprezentující výraz *Jirka*,
4. nově vytvořený uzel reprezentující nevyjádřený adresát,
5. vyjádřený uzel se zástupným t -lematem `#PersPron` reprezentující zájmeno *ho*,
6. uzel reprezentující časové doplnění *včera*,
7. uzel reprezentující místní doplnění *v Praze*.

Srovnej obr. 9.10.

Obrázek 9.10. Pořadí kontextově zapojených uzlů ve verbální skupině

Jirka ho totiž bohužel včera v Praze prodal.

9.3.3. Pořadí uzlů v substantivní skupině

V této sekci popisujeme pravidla pro řazení sesterských uzlů reprezentujících kontextově zapojené a nezapojené výrazy, jejichž řídicím uzlem je uzel reprezentující substantivum.

Povrchový slovosled substantivních skupin se řídí slovoslednými pravidly češtiny (například shodné přívlastky stojí v povrchovém pořadí před substantivem, neshodné za ním), která nesouvisí s výpovědní dynamičností – substantivní skupina má značně gramatikalizovaný slovosled. V hloubkovém slovosledu však přerazujeme jednotlivá doplnění substantiva v souladu s rostoucí výpovědní dynamičností.

Výpovědní dynamičnost doplnění substantiva úzce souvisí s tím, v jak úzkém významovém vztahu je dané doplnění k řídicímu substantivu. Těsnost vztahu jednotlivých doplnění k řídicímu substantivu je signalizována velmi často morfologicky: nejtěsněji působí nominativ jmenovací, pak doplnění v genitivu, poměrně volně působí shodná adjektivní doplnění a ještě volněji doplnění realizovaná předložkovými skupinami. U závislých vztahných klauzí záleží na tom, zda je daná klauze restriktivní, nebo nerestriktivní – nerestriktivní vztahná klauze je nejvolnějším substantivním doplněním.

Předpokládáme, že pro kontextově nezapojené doplnění substantiva platí: čím méně těsné doplnění, tím je výpovědně dynamičtější; řadíme je tedy odleva doprava podle klesající těsnosti. Pro pořadí kontextově nezapojených substantivních doplnění platí:

- uzly reprezentující kontextově nezapojená doplnění substantiva (uzly s hodnotou f v atributu tfa) se řadí vpravo od řídicího uzlu v pořadí od uzlů reprezentujících výrazy těsně připojené po uzly reprezentující výrazy připojené nejvolněji; tedy zpravidla v tomto pořadí odleva doprava:
 1. uzly reprezentující závislé části ustálených spojení ($functor=DPHR$ nebo $CPHR$).
 2. uzel reprezentující nominativ jmenovací nominativ ($functor=ID$).
 3. valenční doplnění (aktanty deverbativních substantiv) a genitivní doplnění (uzly s funkcory APP a MAT).
 4. shodná adjektivní doplnění (adjektiva, posesiva, číslovky).

Pozor! U deverbativních substantiv mohou mít adjektivní doplnění i funkcory $MANN$, REG , EXT , aj.

5. efektivní kořen restriktivní vztahné klauze ($\text{functor}=\text{RSTR}$).
6. nevalenční (tj. volná) neshodná doplnění (převážně místní a časová).
7. efektivní kořen nerestriktivní vztahné klauze ($\text{functor}=\text{RSTR}$).

Pořadí kontextově zapojených doplnění substantiva se řídí povrchovým slovosledem:

- uzly reprezentující kontextově zapojená doplnění substantiva (uzly s hodnotou t nebo c v atributu $t.f.a$) stojí vlevo od řídicího uzlu v pořadí od uzlů reprezentujících výrazy volně připojené po uzly reprezentující výrazy připojené nejtěsněji. V jejich řazení postupujeme tedy analogicky jako u kontextově nezapojených uzlů, ovšem v pořadí $7 - 1$.

Pokud je uzlů v některém z výše uvedených typů 1 - 7 více, vycházíme z povrchového slovosledu, který je v rámci jednotlivých typů volný, a tedy významově relevantní. Pokud je postavení uzlů vůči řídicímu uzlu v hloubkovém slovosledu nezměněné oproti povrchovému postavení, necháváme v rámci jednotlivých typů hloubkové pořadí stejné jako v povrchovém slovosledu. Pokud uzly v hloubkovém slovosledu přerazujeme z pozice před substantivem za něj nebo naopak, je slovosled hloubkový zrcadlově obrácený proti povrchovému.

Srovnej:

- *Vzala jsem i ty dvoje krátké zelené šaty po sestře, které mi jsou malé.*

Kontextově zapojeným doplněním substantiva *šaty* je ukazovací zájmeno *ten*. Uzel reprezentující toto zájmeno bude umístěn vlevo od řídicího uzlu.

Ostatní doplnění substantiva *šaty* jsou kontextově nezapojená. Uzly reprezentující tato doplnění budou umístěny (jako sesterské uzly) vpravo od řídicího uzlu, a to v tomto pořadí odleva doprava:

1. uzel reprezentující shodné adjektivní doplnění *zelené*,
2. uzel reprezentující shodné adjektivní doplnění *krátké*,
3. uzel reprezentující shodné adjektivní doplnění *dvoje*,
4. uzel reprezentující efektivní kořen vztahné restriktivní klauze,
5. uzel reprezentující nevalenční doplnění *po sestře*.

9.3.4. Projektivita tektogramatického stromu

Předpokládáme, že výsledné uspořádání uzlů tektogramatického stromu je uspořádání projektivní. *Projektivita* stromu znamená: jestliže jsou uzly M a N spojeny jednou hranou a M je vlevo od N , pak všechny uzly ležící vpravo od M a vlevo od N jsou s kořenem spojeny cestou, která prochází alespoň jedním z uzlů M , N . Stručněji: mezi rodičem a přímým potomkem mohou ležet jen přímé nebo i nepřímé potomky daného rodiče.

V povrchové podobě věty dochází z různých důvodů ke slovosledným přesunům, které způsobují povrchové neprojektivity. Předpokládáme, že neprojektivity v povrchové podobě věty jsou dány slovoslednými posuny a že neprojektivní realizace vět odpovídají projektivním tektogramatickým strukturám. Proto takové konstrukce při tektogramatické anotaci zprojektivňujeme.

Projektivizací rozumíme takovou změnu hloubkového pořadí uzlu, který neprojektivitu způsobuje, že žádný z uzlů výsledného tektogramatického stromu neporušuje definici projektivity.

Při projektivizaci bereme v úvahu motivaci daného slovosledného přesunu. Těchto motivací zatím rozlišujeme tři typy:

- neprojektivita motivovaná slovoslednými pravidly (viz 9.3.4.1 – „Neprojektivita motivovaná slovoslednými pravidly“),
- neprojektivita motivovaná prozodickými důvody (viz 9.3.4.2 – „Neprojektivita motivovaná prozodickými příčinami“),
- neprojektivita motivovaná aktuálním členěním (viz 9.3.4.3 – „Neprojektivita motivovaná aktuálním členěním“).

9.3.4.1. Neprojektivita motivovaná slovoslednými pravidly

Motivací vzniku neprojektivit může být pevné postavení daného výrazu v povrchovém slovosledu. Jde především o substantivní skupiny, které mohou být neprojektivní kvůli postavení hlouběji závislého doplnění (rozvitého shodného adjektivního doplnění před řídicím substantivem), dále se jedná o závislé klauze připojené adjektivními vztažnými slovy, která jsou odtržena od svého řídicího substantiva a o jiná ustálená slovní spojení, která ustrnula ve slovosledné podobě porušující projektivitu.

V konstrukcích tohoto typu postupujeme při projektivizaci podle toho, který výraz způsobuje neprojektivitu:

- pokud je neprojektivně posunut doleva vztažný adjektivní výraz rozvíjející substantivum obsažené v závislé klauzi, je uzel reprezentující tento výraz podle hodnoty kontextové zapojenosti v atributu tfa posunut do projektivní pozice buď nalevo ($tfa=t$), nebo napravo ($tfa=f$) od jeho řídicího uzlu.

Srovnej:

- *Ptal jsem se ho, JAKÉHO [$tfa=f$] si koupil psa.*

Vztažný adjektivní výraz *jakého* (nositel intonačního centra) je ve větě odtržen od svého řídicího substantiva *psa* a způsobuje neprojektivitu. V tektogramatickém stromě bude uzel reprezentující tento výraz posunut do projektivní pozice napravo od řídicího uzlu (viz i anotace nepřímé otázky - 9.4.4.3 – „Aktuální členění nepřímé otázky“).

- *Řekl mi, jakou [$tfa=t$] si přeje KNIHU.*

Vztažný adjektivní výraz *jakou* je ve větě odtržen od svého řídicího substantiva *knihu* (nositele intonačního centra) a způsobuje neprojektivitu. V tektogramatickém stromě bude uzel reprezentující tento výraz posunut do projektivní pozice nalevo od řídicího uzlu.

- pokud je neprojektivně posunut doleva rozvitý adjektivní výraz, postupujeme dále podle toho, zda je, nebo není tento výraz kvaziohnskem (viz 9.3.1.2 – „Kvaziohnsko“). Má-li adjektivní výraz funkci kvaziohnska (závislé doplnění kontextově zapojeného adjektiva je kontextově nezapojené), umístíme v tektogramatickém stromě uzel reprezentující adjektivní výraz napravo od jeho řídicího uzlu (reprezentujícího substantivum) a nalevo od jeho závislého uzlu. Nemá-li adjektivní výraz funkci kvaziohnska (závislé doplnění adjektiva je kontextově zapojené), přesuneme uzel reprezentující závislé doplnění adjektiva do projektivní pozice, a to podle hodnoty kontextové zapojenosti v atributu tfa buď nalevo ($tfa=t$), nebo napravo ($tfa=f$) od jeho řídicího uzlu.

Srovnej:

- *Měl plné [$tfa=t$] kapsy peněz [$tfa=f$]*

Rozvité adjektivum *plné* je ve větě odtrženo od svého závislého doplnění *peněz* a způsobuje neprojektivitu. Protože má funkci kvaziohnska, umístíme v tektogramatickém stromě uzel reprezentující toto adjektivum napravo od jeho řídicího uzlu (reprezentujícího substantivum *kapsy*) a nalevo od jeho závislého uzlu (reprezentujícího doplnění *peněz*).

- *(Měl plné ruce peněz.) Ne, měl plné [$tfa=t$] KAPSY peněz [$tfa=t$]*

Rozvitě adjektivum *plné* je ve větě odtrženo od svého závislého doplnění *peněz* a způsobuje neprojektivitu. Protože nemá funkci kvaziohniska, umístíme v tektogramatickém stromě uzel reprezentující toto adjektivum nalevo od jeho řídicího uzlu (reprezentujícího substantivum *kapsy*) a uzel reprezentující závislé doplnění tohoto adjektiva (substantivum *peněz*) přesuneme do projektivní pozice nalevo od jeho řídicího uzlu.

Tento typ odchylky povrchového slovosledu od projektivity je častý v konstrukcích s významem srovnání (k nim viz 7.4 – „Konstrukce s významem „srovnání““); například:

Paříž je větší město než Praha.

Kolín je stejně velké město jako Chrudim.

9.3.4.2. Neprojektivita motivovaná prozodickými příčinami

V češtině existuje skupina nepřizvučných výrazů (tzv. příklonek), které vždy zaujímají „druhou pozici“ ve větě (pozici za prvním přízvukovým taktém). Pokud nejsou tyto výrazy závislé přímo na řídicím slovese klauze, mohou způsobit neprojektivitu.

Příklonková slova jsou zpravidla kontextově zapojená, proto uzlům reprezentujícím příklonková slova přiřazujeme v atributu tfa hodnotu t a umístíme je do projektivní pozice v souladu s pravidly o řazení kontextově zapojených uzlů (viz 9.3.2.2 – „Pořadí kontextově zapojených uzlů ve verbální skupině“).

Srovnej:

- *Konečně* [$tfa=f$] *se to* [$tfa=t$] *podarilo* [$tfa=f$] *uskutečnit* [$tfa=f$]

Příklonkové slovo *to* (patiens slovesa *uskutečnit*) je v povrchovém slovosledu z prozodických důvodů předsunuto doleva. V tektogramatickém stromě umístíme kontextově zapojený uzel reprezentující tuto příklonku projektivně nalevo od uzlu pro sloveso *uskutečnit*.

9.3.4.3. Neprojektivita motivovaná aktuálním členěním

Kontrastivní kontextově zapojený výraz (viz 9.2.2.2 – „Kontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota c v atributu tfa)“) má v češtině velmi silnou tendenci stát v iniciální pozici ve větě, posouvá se tedy doleva, i když je hlouběji závislý, a může způsobovat neprojektivitu.

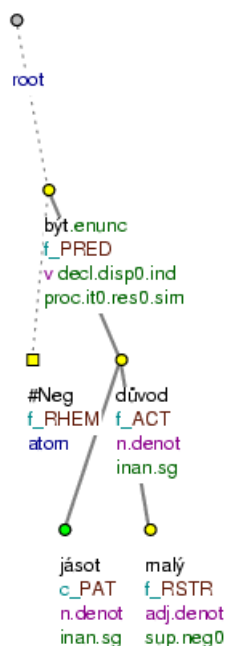
Uzel reprezentující výraz, který je v povrchovém slovosledu umístěn neprojektivně vlevo z důvodů kontrastivního užití ($tfa=c$), je v tektogramatickém stromě umístěn v souladu s pravidly v 9.3.2.2 – „Pořadí kontextově zapojených uzlů ve verbální skupině“ a 9.3.3 – „Pořadí uzlů v substantivní skupině“ projektivně co nejvíce vlevo.

Srovnej:

- *K jáсотu* [$tfa=c$] *není* [$tfa=f$] *nejmenší* [$tfa=f$] *důvod* [$tfa=f$]

Doplnění *k jáсотu* (patiens substantiva *důvod*) je v povrchovém slovosledu z důvodu kontrastivního užití předsunuto doleva, do iniciální pozice. V tektogramatickém stromě umístíme kontrastivní kontextově zapojený uzel reprezentující toto doplnění projektivně nalevo od uzlu pro substantivum *důvod*. Srov. obr. 9.11.

Obrázek 9.11. Projektivizace

K jáso tu není nejmenší důvod.

9.3.4.4. Nejasná motivace neprojektivity (konstrukce s víceslovnými predikáty)

Vedle případů s jasnou motivací neprojektivity existují ovšem i případy, ve kterých motivace slovosledného přesunu není zřejmá, a v některých těchto případech je navíc i znění věty bezpříznakové.

Jde zejména o případy závislých doplnění víceslovných predikátů: kontextově zapojený výraz, který stojí nalevo od víceslovného spojení a závisí na závislé části tohoto spojení, způsobuje tak neprojektivitu (přestože není kontrastivní; viz 9.3.4.3 – „Neprojektivita motivovaná aktuálním členěním“).

Víceslovné predikáty zachycujeme v tektogramatickém stromě zpravidla dvěma uzly (viz 5.9 – „**Víceslovné predikáty**“). Uzel způsobující neprojektivitu závisí na uzlu reprezentujícím závislou část víceslovného predikátu. V současné době víme o následujících případech neprojektivních nekontrastivních zapojených uzlů:

- uzel způsobující neprojektivitu závisí na uzlu pro jmennou část složeného predikátu (na uzlu s funktořem C_{PHR}; ke složeným predikátům viz 5.9.3 – „Složené predikáty“),
- uzel způsobující neprojektivitu závisí na uzlu pro infinitiv plnovýznamového slovesa modálního nebo fázového predikátu, který je reprezentován jako dva uzly (viz 5.9.1 – „Modální a fázové predikáty“),
- uzel způsobující neprojektivitu závisí na uzlu pro neslovesnou část kvazimodálního nebo kvazifázového slovesa (viz 5.9.2 – „Kvazimodální a kvazifázové predikáty“),
- uzel způsobující neprojektivitu závisí na uzlu pro neslovesnou část verbonominálního predikátu (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“),
- uzel způsobující neprojektivitu závisí na uzlu pro závislou část slovesného frazému (viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“).

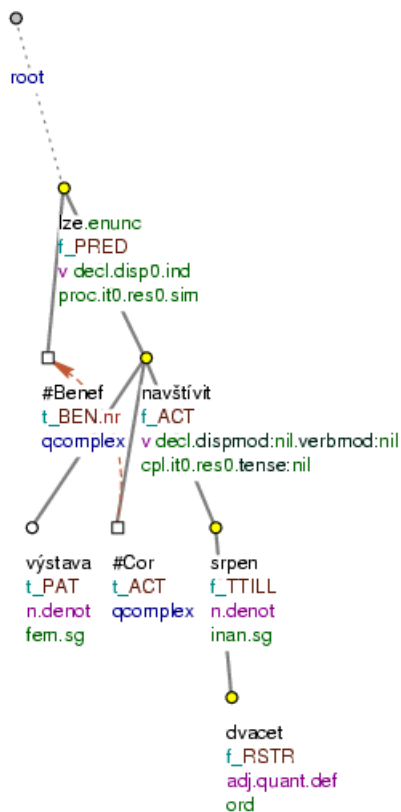
V těchto případech narážíme na problém. Pokud zprojektivníme kontextově zapojený uzel, nedokážeme na tektogramatické rovině rozlišit větu, která je v povrchové podobě projektivní, od věty se stejným lexikálním obsazením, která je v povrchové podobě neprojektivní. Pokud bychom těmto dvěma podobám přisoudili jedinou tektogramatickou reprezentaci, znamenalo by to, že mají stejný význam, což v současné době nemůžeme s jistotou tvrdit. Z tohoto důvodu bylo rozhodnuto, že kvůli zachování informace o původním umístění výrazu zůstane uzel reprezentující neprojektivní nekontrastivní kontextově zapojený výraz na pozici shodné s povrchovým slovosledem, neposouvá se doprava a ve výsledném tektogramatickém stromě je v těchto konstrukcích prozatím ponechána neprojektivní hrana, což nám umožní obě varianty rozlišit a podrobit dalšímu výzkumu.

Srovnej:

- (V galerii V. Špály ode dneška vystavuje A. Born.) Výstavu [tfa=t] lze navštívit do dvacátého srpna.

Kontextově zapojené doplnění *výstavu* (patiens slovesa *navštívit*) je v povrchovém slovosledu předsunuto doleva. V tektogramatickém stromě zůstane uzel reprezentující tento neprojektivní nekontrastivní kontextově zapojený výraz na pozici shodné s povrchovým slovosledem, neposouvá se doprava. Srov. obr. 9.12.

Obrázek 9.12. Neprojektivní tektogramatický strom

(V galerii V. Špály ode dneška vystavuje A. Born.) Výstavu lze navštívit do dvacátého srpna.

!!! Jde tedy o řešení prozatímní, které bude nahrazeno projektivními strukturami, jakmile budou zpracovány různé stupně víceslovných predikátů.

!!! Všechny neprojektivní stromy v PDT 2.0 jsou neprojektivní z výše uvedených důvodů. V datech je ale řada projektivních tektogramatických stromů, které by podle výše uvedených instrukcí měly být anotovány jako neprojektivní.

9.4. Tendence v aktuálním členění (pomocné instrukce)

Pojem kontextu (viz 9.2.1 – „Kontext“) není přesně definován, a proto může být rozhodování při vyplňování hodnot atributu tfa a následně i při hodnocení výpovědní dynamičnosti uzlů poměrně obtížné, zejména v některých okrajových případech. Tento oddíl proto obsahuje další vodítka, která při rozeznávání kontextové zapojenosti mohou pomoci. Jde hlavně o silné tendence, které čeština vykazuje, a o vliv čtyř důležitých faktorů:

- lexikální hodnoty výrazu (viz 9.4.1 – „Aktuální členění a lexikální hodnota výrazu“),
- významového druhu závislosti (viz 9.4.2 – „Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor“),
- vztahů mezi klauzemi (viz 9.4.3 – „Aktuální členění a vztahy mezi klauzemi“),
- větné modality (viz 9.4.4 – „Aktuální členění otázky“).

Všechny instrukce popsané v této sekci jsou instrukce pomocné, hlavním kritériem pro přiřazení hodnoty tfa zůstává vztah daného uzlu ke kontextu.

9.4.1. Aktuální členění a lexikální hodnota výrazu

Při anotaci kontextové zapojenosti nám může pomoci lexikální hodnota (t-lemma) daného doplnění. Určité lexikální jednotky jsou zpravidla kontextově zapojené a jiné lexikální jednotky tíhnou k tomu být kontextově nezapojené.

Ve vztahu aktuálního členění a lexikální hodnoty výrazu můžeme sledovat tyto tendence:

- kontextově nezapojené jsou zpravidla lexikální jednotky, které označují něco neurčitého, neznámého (neurčitá zájmena, číslovky a příslovce; například: *někdo*, *něco*, *jednou*, *nějaký* apod.).

Uzly reprezentující tyto lexikální jednotky mají v atributu tfa zpravidla hodnotu f .

- kontextová zapojenost (nekontrastivní nebo i kontrastivní) je vlastní deiktickým výrazům (tj. některým zájmenům, zájmeným příslovcím jako *tam*, *tady*, *tudy*, *tehdy* a jiným). Jde o lexikální jednotky, které odkazují ke skutečnostem jako ke skutečnostem známým a zapojují je tak do situačního kontextu nebo do kontextu společných znalostí. Z tohoto hlediska sem patří i lexikální jednotky, které jsou od známých skutečností odvozeny (například: *včera*, *zítra*, *pozítří*). V této skupině výrazů, která je poměrně široká, lze vidět typy výrazů, které tíhnou k zapojenosti silněji (ukazovací zájmena) a slaběji (osobní zájmena).

Hodnota t v atributu tfa je u uzlů reprezentujících tyto výrazy primární, při kontrastivním užití mohou mít i hodnotu c . Tyto výrazy však mohou být i vlastním ohniskem (pokud jsou nositeli intonačního centra) a mít hodnotu f .

Příklady:

Mně [$tfa=c$] *ani tobě* [$tfa=c$] *se to* [$tfa=t$] *nestane* [$tfa=f$]

Ten [$tfa=t$] *pes* [$tfa=t$] *je* [$tfa=t/f$] *MŮJ* [$tfa=f$]

- ke kontextové (nekontrastivní) zapojenosti tíhnou substantiva, která řídí číslovky ve funkci přívlastku (viz 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“). Tato substantiva zpravidla vyjadřují názvy jednotek, které jsou obecně známé, patří ke kontextu obecně sdílených znalostí (v některých případech mohou být v povrchové podobě věty i vynechány), nebo se tu opakují názvy předmětů známé z kontextu, které jsou číslovkami dále specifikovány.

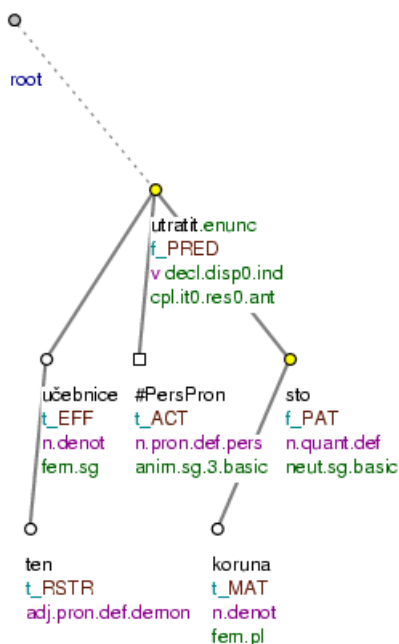
Název počítaného předmětu (substantivum řídicí číslovku v pozici doplnění s funktorem RSTR) může být i v pozici kvaziohniska (viz 9.3.1.2 – „Kvaziohnisko“).

Příklad:

Utratil [tfa=f] za tu [tfa=t] učebnici [tfa=t] sto [tfa=f] korun [tfa=t] obr. 9.13

Pozor! Většina lexikálních jednotek, které tíhnou k (nekontrastivní) kontextové zapojenosti, se může vyskytnout i v pozici vlastního ohniska (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“) nebo kontrastivního kontextově zapojeného výrazu. V těchto pozicích se může vyskytnout téměř jakákoli lexikální jednotka. Proto je třeba důkladně odlišit tyto pozice od ostatních, kdy je výraz kvůli svému lexikálnímu obsazení nebo syntaktické funkci (nekontrastivní) kontextově zapojený.

Obrázek 9.13. Aktuální členění a lexikální hodnota výrazu

Utratil za tu učebnici sto korun.

Zvláštní případy - osobní zájmena. Při anotaci kontextové zapojenosti nám může pomoci i forma vyjádření daného doplnění. Forma vyjádření je při anotaci kontextové zapojenosti určující u tvarů osobních zájmen. V některých pádech osobních zájmen existují v češtině dvě řady tvarů – silné (*jeho, jemu, sebe, sobě, tobě, tebe*) a slabé (*ho, mu, se, si, tě,ti*).

V pozicích, ve kterých je možný silný i slabý tvar zájmena, je užití silného, nebo slabého tvaru zpravidla motivováno kontextovou zapojeností zájmena:

- slabé tvary se v těchto pozicích vyskytují pouze tehdy, je-li je zájmeno (nekontrastivní) kontextově zapojené. Uzlům reprezentujícím slabé tvary zájmen (jako *tě, ti, ho, mu, mi* a často i neutrálním tvarům *mě, mně, ji, jí, jim, jej, nás* atd.) je v atributu tfa přiřazena hodnota t .
- uzly reprezentující silné tvary zájmen (jako *tebe, jemu* atd.) a tvary neutrální mají přiřazenu hodnotu f , pokud jsou nositeli intonačního centra (viz 9.1.2.1 – „Intonační centrum“), nebo při kontrastivním užití mají přiřazenou hodnotu c .

Pozor! V pozicích po předložce a v souřadném spojení mají osobní zájmena vždy silný tvar, takže se v této pozici tvarem zájmena při určování kontextové zapojenosti řídit nemůžeme. V této pozici může mít i uzel reprezentující silný tvar zájmena v atributu tfa hodnotu t .

Příklady:

Pro tebe [$tfa=c$] *to přinesu ZÍTRA*.

Zítرا to pro tebe [$tfa=t$] *PŘINESU*.

Zítرا to přinesu PRO TEBE [$tfa=f$]

ZÍTRA to pro tebe [$tfa=t$] *přinesu*.

Jemu [$tfa=c$] *a tobě* [$tfa=c$] *to přinesu ZÍTRA*.

Zítرا to jemu [$tfa=t$] *a tobě* [$tfa=t$] *určitě PŘINESU*.

9.4.2. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor)

Při anotaci kontextové zapojenosti nám může pomoci významový druh závislosti daného doplnění, tedy jeho funktor. Doplnění určitých funktorů jsou zpravidla kontextově zapojená a doplnění s jinými funktoři tíhnou k tomu být kontextově nezapojená.

Ve vztahu aktuálního členění k funktoři doplnění můžeme vysledovat tyto tendence:

- **kontextově zapojené** bývá doplnění, které má:

- **funktor PREC.**

Skupinou doplnění, která jsou vždy nekontrastivní kontextově zapojená, jsou částice a souřadící spojovací výrazy, které v textu signalizují návaznost na předchozí kontext (například: *tedy*, *proto*, *však*, *tudíž*, *totiž* a další), tedy doplnění s funktořem PREC (viz 6.7.4 – „PREC“). Zapojovat větu do textového kontextu je jejich primární funkce.

- **funktor ATT.**

Nekontrastivní kontextově zapojené jsou zpravidla také postojové částice, doplnění s funktořem ATT (viz 6.7.1 – „ATT“).

Příklad:

Naštěstí.ATT [$tfa=t$] *přišel* [$tfa=f$] obr. 9.14

- **funktor VOCAT.**

Nekontrastivní kontextově zapojené jsou též zpravidla oslovení, doplnění s funktořem VOCAT (viz 6.1.3 – „VOCAT“), protože odkazují k adresátovi textu, který je součástí situačního kontextu. Oslovení se většinou vyskytují na začátku věty, kam jsou také uzly s funktořem VOCAT v tektogramatickém stromě zařazeny. Na první pozici v tektogramatickém stromě jsou pak posouvány, i když v povrchovém slovosledu leží jinde.

Příklad:

Jirko.VOCAT [$tfa=t$], *podej* [$tfa=f$] *mi* [$tfa=t$] *pero* [$tfa=f$] obr. 9.15

- **kontextově nezapojené** bývá doplnění, které má:

- **funktor pro doplnění substantiva (RSTR, APP, MAT nebo ID).**

Ke kontextové nezapojenosti tíhne většina substantivních doplnění, tj. doplnění se substantivními funktoři (viz 6.10 – „**Specifické substantivní funktoři**“), zejména s funktorem RSTR, protože jejich funkcí je specifikovat řídicí substantiva. Uzel reprezentující substantivní doplnění vyjádřené adjektivem, substantivem, zájmenem nebo číslovkou má proto v atributu tfa zpravidla přiřazenou hodnotu f , i když je reprezentované doplnění v povrchovém slovosledu vlevo od substantiva. Hodnota t je přiřazena jen tehdy, když se nějaký atribut opakuje nebo je z předcházejícího kontextu jasný.

Příklad:

Ve starém.RSTR [$tfa=f$] parku [$tfa=t$] stál [$tfa=f/t$] starý.RSTR [$tfa=t$] dům [$tfa=f$]
obr. 9.16

- **funktor pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant (MANN aj.).**

Kontextově nezapojená jsou zpravidla způsobová příslovce, která specifikují děj, vyjádřený slovesem, tj. doplnění s funktoři pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant (viz 6.6 – „**Funktoři pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant**“), zejména s funktorem MANN. Uzly reprezentující tato doplnění mají proto v atributu tfa zpravidla hodnotu f a jsou přesunuty doprava za sloveso (i když stojí v povrchové podobě vlevo).

Příklad:

Rychle.MANN [$tfa=f$] přišel [$tfa=f$] obr. 9.17

- **funktor MOD.**

Kontextově nezapojené jsou také modální adverbialní výrazy, doplnění s funktorem MOD (viz 6.7.3 – „MOD“), která specifikují modalitu řídicího děje.

- **funktor DENOM.**

Kontextově nezapojené jsou zpravidla uzly s funktorem DENOM (viz 6.1.2 – „DENOM“), efektivní kořeny nominativních klauzí (titulků, seznamů apod.). Nominativní klauze nebývají navázány na kontext, nemají kontextově zapojené výrazy. Celá nominativní klauze je většinou kontextově nezapojená.

Příklad:

Škola.DENOM [$tfa=f$] šachových [$tfa=f$] koncovek [$tfa=f$] obr. 9.18

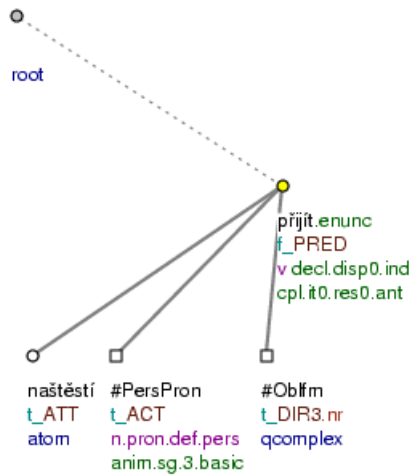
- **funktor PAR.**

Kontextově nezapojené jsou také efektivní kořeny vsunutých syntakticky nezačleněných klauzí, uzly s funktorem PAR (viz 6.1.5 – „PAR“). Hlubkový slovosled uzlu s funktorem PAR ovšem zůstává shodný s povrchovým, protože se jedná o nezávislé klauze, které nemají své místo ve struktuře věty.

Jedná se zde o jednu z výjimek ze základního pravidla o uspořádání uzlů na tektogramatické rovině (viz 9.3.1 – „Základní pravidla o uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě“).

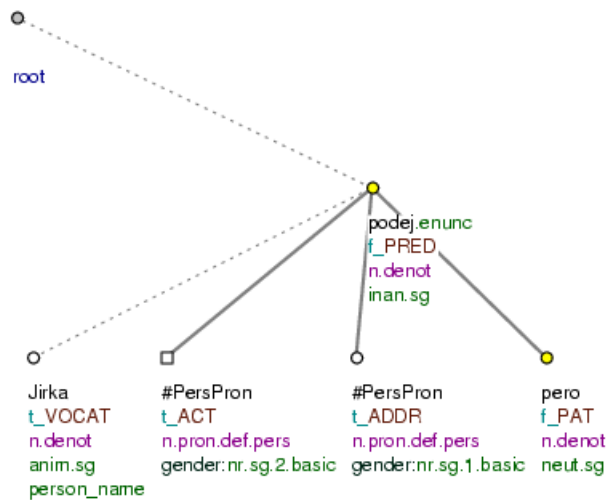
Velmi specifické je chování tzv. rematizátorů ($funcor=RHEM$), které popisujeme v 9.6 – „**Rematizátory**“.

Obrázek 9.14. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor)

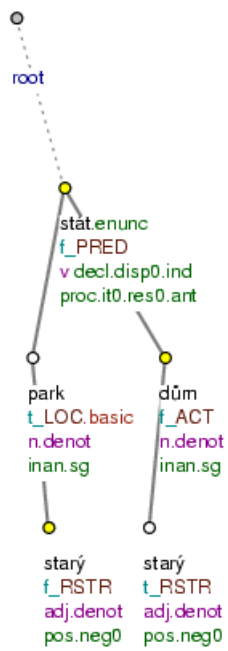
Naštěstí přišel.

Obrázek 9.15. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor)

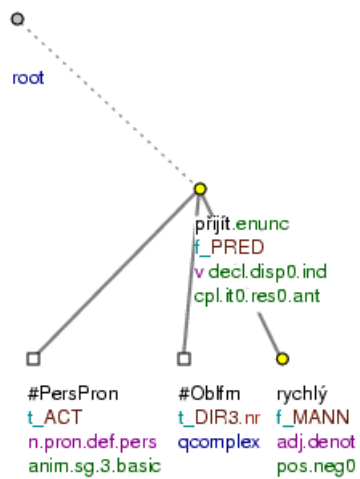
Jirko, podej mi pero.

Obrázek 9.16. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor)

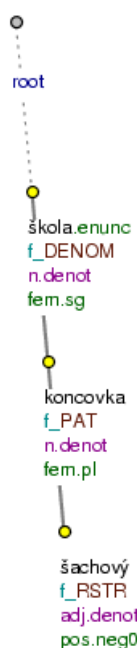
Ve starém parku stál starý dům.

Obrázek 9.17. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor)

Rychle přišel.

Obrázek 9.18. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor)

Škola šachových koncovek

9.4.3. Aktuální členění a vztahy mezi klauzemi

V této sekci pojednáváme o vztazích mezi klauzemi v souvislosti s aktuálním členěním. Zaměřujeme se zejména na vztahy klauzí v souřadném (viz 9.4.3.2 – „Aktuální členění souřadného spojení“) a podřadném souvětí (viz 9.4.3.3 – „Aktuální členění závislých slovesných klauzí“) a na anotaci první věty v textu (viz 9.4.3.1 – „Aktuální členění první věty textu“).

Obecná pravidla o anotaci souřadně a podřadně spojených klauzí jsou uvedena v 5.4 – „Slovesné a neslovesné klauze“ a v 5.5 – „Závislé slovesné klauze“.

Při anotaci aktuálního členění platí v zásadě odlišná pravidla pro souřadně spojené nezávislé klauze (pro souřadné souvětí) a pro spojení dvou klauzí ve vztahu závislosti (pro podřadná souvětí). Jsou zde však zavedeny některé výjimky, zejména pro takové případy spojení dvou klauzí, které jsou z hlediska sémantiky na hranici mezi oběma typy souvětí.

9.4.3.1. Aktuální členění první věty textu

V anotaci aktuálního členění první věty textu se nemůžeme opřít o její navazování na předchozí text. Vycházíme z toho, že mluvčí klade na začátek věty výrazy, ze kterých má adresát vycházet, a tím je ustavuje jako základ věty.

Uzly reprezentující výrazy přímo závislé na řídicím slovese první věty textu, které jsou v povrchovém slovosledu před tímto slovesem, mají proto v atributu tfa buď hodnotu t , nebo hodnotu c .

Jako první věta textu je brán i titulek, jestliže je vyjádřen slovesnou klauzí.

Věta, která následuje za titulkem, může být anotována jako druhá věta textu, pokud přímo a zřetelně svým aktuálním členěním navazuje na titulek; pokud je však spojitost mezi jejím členěním a členěním titulku nejasná, kontextová zapojenost jednotlivých výrazů se určuje, jako by šlo opět o první větu textu. Srovnej:

- (Dnešní zasedání sněmovny.) Na dnešním [tfa=t] zasedání [tfa=t] sněmovny [tfa=t] předložili [tfa=f] ...

Druhá klauze navazuje na předcházející titulek, je anotována jako druhá věta textu.

- (Dnešní zasedání sněmovny.) Vládní [tfa=t] poslanci [tfa=t] předložili [tfa=f] na dnešním [tfa=t] zasedání [tfa=f] sněmovny [tfa=f] ...

Druhá klauze nenavazuje zřetelně na předcházející titulek, je anotována jako první věta textu.

9.4.3.2. Aktuální členění souřadného spojení

Souřadná spojení mají v rámci tektogramatické anotace specifické postavení (viz 5.6 – „Souřadnost“) a vyžadují i některá doplňující pravidla pro anotaci aktuálního členění. Při anotaci souřadných spojení se držíme těchto zásad:

- u kořene souřadné struktury se hodnota atributu *tfa* nevyplňuje. Kořen souřadné struktury je v tektogramatickém stromě umístěn doprostřed mezi přímé členy souřadné struktury.
- atribut *tfa* nevyplňujeme ani u uzlů s funktorem CM (reprezentujících výrazy modifikující souřadící spojovací výrazy; viz 7.16.1 – „Souřadící spojovací výrazy“). Uzly s funktorem CM zůstávají v hloubkovém pořadí na pozici analogické povrchovému slovosledu.
- efektivní kořen společného rozvití (respektive celý podstrom) souřadné struktury, je umístěn jako nejlevější přímý potomek kořene souřadné struktury, je-li efektivní kořen společného rozvití kontextově zapojený; nebo jako nejpravější přímý potomek kořene souřadné struktury, je-li efektivní kořen společného rozvití kontextově nezapojený.

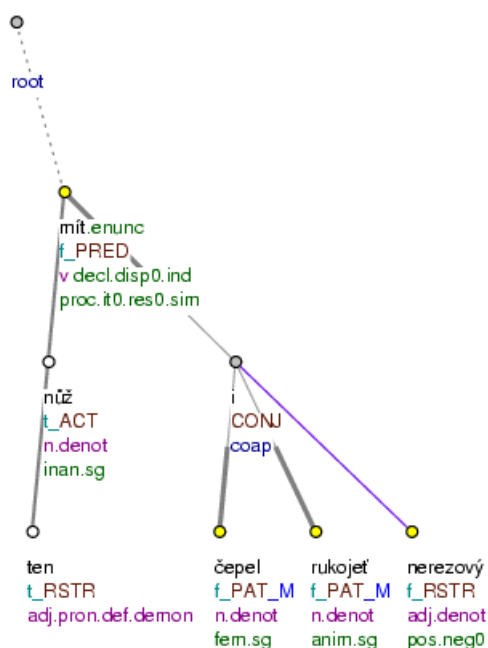
Srovnej:

- *Ten nůž má nerezovou [tfa=f] čepel [tfa=f] i rukojeť [tfa=f]*

Uzel reprezentující kontextově nezapojené společné rozvití *nerezový* bude v tektogramatickém stromě umístěn jako nejpravější přímý potomek kořene souřadné struktury (jako pravá sestra uzlu reprezentujícího doplnění *rukojeť*). Srov. obr. 9.19.

Je-li společných rozvití více, řídí se pořadí uzlů společného rozvití pravidly o pořadí uzlů ve verbální skupině (pokud jsou souřadně spojeny slovesa nebo adjektiva; viz 9.3.2 – „Pořadí uzlů ve verbální skupině“), nebo o pořadí uzlů v substantivní skupině (pokud jsou souřadně spojeny substantiva; viz 9.3.3 – „Pořadí uzlů v substantivní skupině“).

Obrázek 9.19. Aktuální členění souřadného spojení

Ten nůž má nerezovou čepel i rukojeť.

9.4.3.2.1. Aktuální členění souřadně spojených závislých doplnění a klauzí

Souřadné spojení závislých doplnění nebo klauzí vstupuje do aktuálního členění věty jako celek. Je jako celek vždy buď kontextově zapojené, nebo nezapojené. Kromě výjimky uvedené níže mají terminální členy takové souřadné struktury stejnou hodnotu v atributu tfa .

Výjimky. Výjimkou jsou pouze případy, kdy se řídicí člen souřadně spojeného doplnění (reprezentovaný jako terminální člen souřadné struktury) doslova opakuje, a případy aktuální elipsy v souřadných spojeních (viz 5.12.1 – „Elipsa řídicího členu“). V pořadí druhý řídicí člen souřadně spojeného doplnění a případně další členy jsou v těchto konstrukcích vždy kontextově zapojené (i v případě, že první člen je elidovaný).

Srovnej:

- *Chci bydlet [tfa=f] ve státním [tfa=f] bytě [tfa=f], nebo v družstevním [tfa=f] bytě [tfa=t]*

Uzel reprezentující druhý řídicí člen koordinovaného doplnění bude mít v atributu tfa hodnotu t , protože je doslovným zopakováním prvního řídicího členu koordinovaného doplnění.

Odlíšná hodnota v atributu tfa u terminálních členů souřadné struktury znamená odlišnou kontextovou zapojenost uvnitř souřadného spojení. Kontextová zapojenost souřadného spojení jako celku je dána hodnotou atributu tfa u uzlu reprezentujícího prvního řídicí člen souřadně spojeného doplnění (u prvního terminálního členu). Pokud je první (byť elidovaný) řídicí člen souřadně spojeného doplnění kontextově nezapojený, chápeme celé souřadné spojení jako kontextově nezapojené a podobně.

9.4.3.2.2. Aktuální členění souřadně spojených nezávislých klauzí

Pro souřadně spojené nezávislé klauze platí, že každá ze souřadně spojených klauzí má své vlastní aktuální členění. Výrazy v druhé klauzi mohou být kontextově zapojené vzhledem k předcházející klauzi, pokud se opakují nebo navazují na výrazy v první klauzi.

Efektivní kořeny souřadně spojených nezávislých klauzí mohou mít rozdílné hodnoty v atributu tfa .

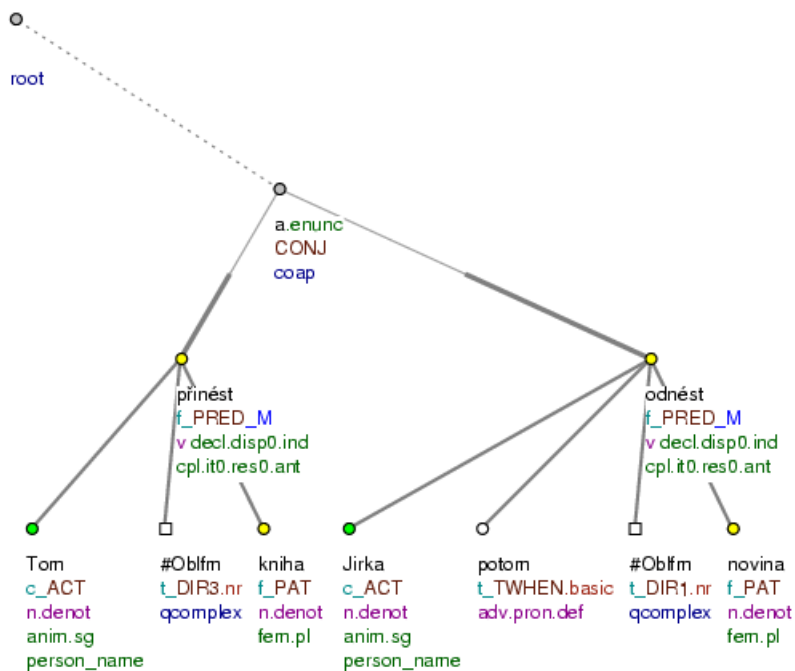
Příklady:

Tom [tfa=c] přinesl [tfa=f] knihy [tfa=f] a pak [tfa=t] Jirka [tfa=c] odnesl [tfa=f] noviny [tfa=f] obr. 9.20

Knihy [tfa=c] odnesl [tfa=f] a noviny [tfa=c] přinesl [tfa=f] obr. 9.21

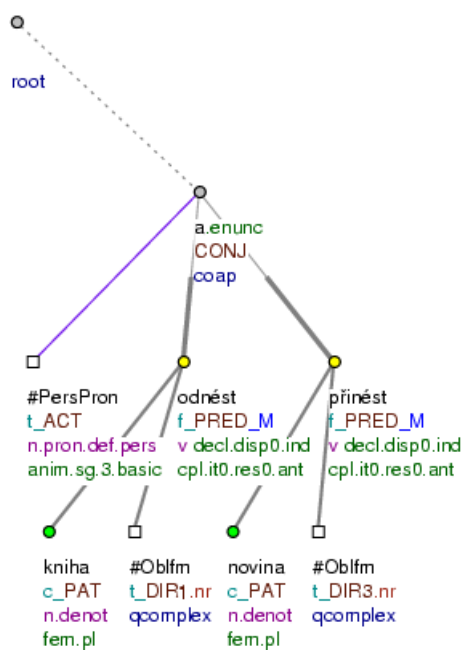
Chodil [tfa=f] sem [tfa=f] a chodil [tfa=t] tam [tfa=f], ale nenašel [tfa=f] nic [tfa=f] obr. 9.22

Obrázek 9.20. Aktuální členění souřadně spojených nezávislých klauzí

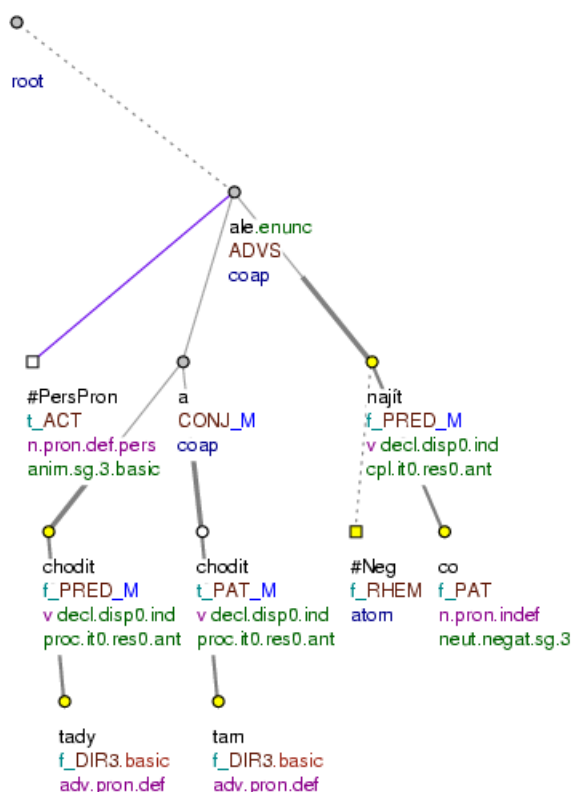
Tom přinesl knihy a pak Jirka odnesl noviny.

Obrázek 9.21. Aktuální členění souřadně spojených nezávislých klauzí

Knihy odnesl a noviny přinesl.

Obrázek 9.22. Aktuální členění souřadně spojených nezávislých klauzí

Chodil sem a chodil tam, ale nenašel nic.

9.4.3.3. Aktuální členění závislých slovesných klauzí

Spojení klauzí ve vztahu závislosti (podřadné souvětí) se obvykle anotuje podle povrchového slovosledu (viz 9.1.1 – „Povrchový slovosled“): pokud závislá klauze stojí v povrchovém slovosledu vlevo od řídicího slovesa, uzel reprezentující řídicí predikát závislé klauze dostane hodnotu t a podstrom celé klauze zůstává vlevo; pokud závislá klauze stojí v povrchovém slovosledu vpravo od řídicího slovesa, uzel reprezentující řídicí predikát závislé klauze dostává hodnotu f a podstrom celé klauze zůstává vpravo.

Závislá adverbialní klauze. Při anotacích bylo však zjištěno, že některá podřadná souvětí se závislými klauzemi adverbialními, zejména příčinnými a časovými, se z hlediska aktuálního členění chovají jako souřadná souvětí. Informace uváděná v závislé klauzi (zejména stojí-li tato klauze vlevo od klauze řídicí) uvádí děj z hlediska kontextové zapojenosti natolik nezávislý na ději řídicí klauze, že se dá jen velice těžko interpretovat jako kontextově zapojená nebo nezapojená část řídicí klauze (viz k tomu i 5.6.2 – „Kordinace a apozice“). Proto byla pro anotaci aktuálního členění souvětí se závislou klauzí adverbialní zavedena podrobnější pravidla:

- uvádí-li závislá adverbialní klauze relativně samostatný nový děj a předchází-li řídicí klauzi z širších sémantických důvodů (časová nebo kauzální následnost dějů), zůstává podstrom závislé klauze vlevo od řídicího uzlu a efektivní kořen závislé klauze má v atributu tfa vyplněnou hodnotu f . Srovnej:

- *Jestliže se nám podaří [$tfa=f$] zasadit strom, můžeme se těšit [$tfa=f$] na jablka.*

Efektivní kořen závislé adverbialní klauze bude umístěn vlevo od řídicího uzlu, přestože bude mít v atributu tfa vyplněnou hodnotu f . Srov. obr. 9.23.

Jedná se zde o jednu z výjimek ze základního pravidla o uspořádání uzlů na tektogramatické rovině (viz 9.3.1 – „Základní pravidla o uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě“).

- pokud stojí závislá adverbialní klauze v povrchovém slovosledu před slovesem klauze řídicí a je v kontrastivním postavení (má kontrastivní přízvuk; viz 9.1.2.2 – „Kontrastivní přízvuk“), má efektivní kořen závislé klauze v atributu tfa vyplněnou hodnotu c a zůstává v tektogramatickém stromě umístěn vlevo od řídicího uzlu. Srovnej:

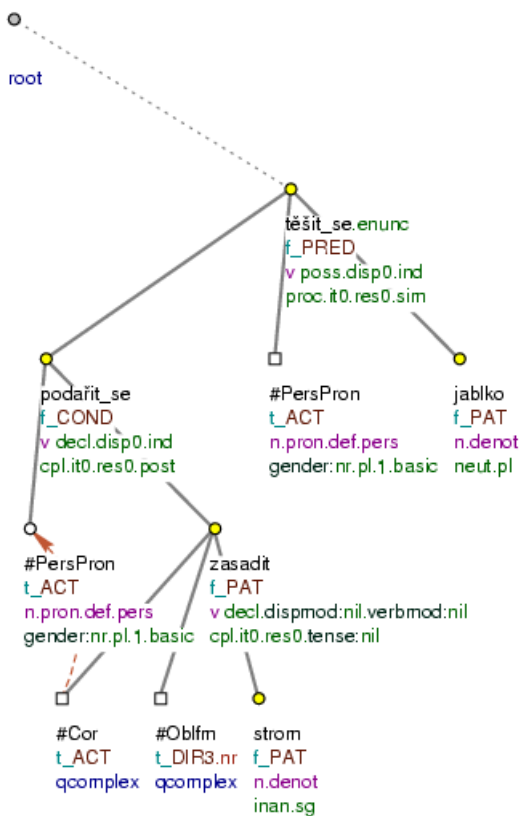
- *Protože se program osvědčil* [$tfa=c$] *v zahraničí, použili* [$tfa=f$] *ho*.

Efektivní kořen závislé adverbialní klauze bude mít v atributu tfa vyplněnou hodnotu c a bude umístěn vlevo od řídicího uzlu. Srov. obr. 9.24.

Při pochybnostech má toto řešení přednost před řešením předcházejícím.

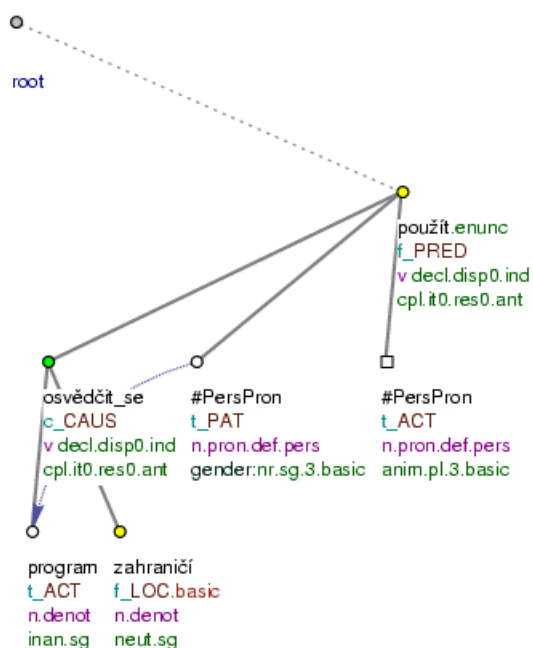
!!! Nevyřešeným problémem tu však zůstává najít popsateľnou hranici, kterou povedeme mezi případy, ve kterých se závislá klauze anotuje jako doplnění klauze řídicí, a těmi, ve kterých se závislá klauze anotuje jako samostatné sdělení.

Obrázek 9.23. Aktuální členění závislé adverbialní klauze

Jestliže se nám podaří zasadit strom, můžeme se těšit na jablka.

Obrázek 9.24. Aktuální členění závislé adverbialní klauze

Protože se program osvědčil v zahraničí, použili ho.

Přímá řeč uvozená slovesem. Další pravidla jsou zavedena pro konstrukce s přímou řečí, která je uvozená slovesem (viz 7.3.1.1 – „Přímá řeč jako aktant slovesa“):

- přímá řeč je zpravidla dynamičtější než uvozovací klauze (pokud v uvozovací klauzi není vlastní ohnisko).

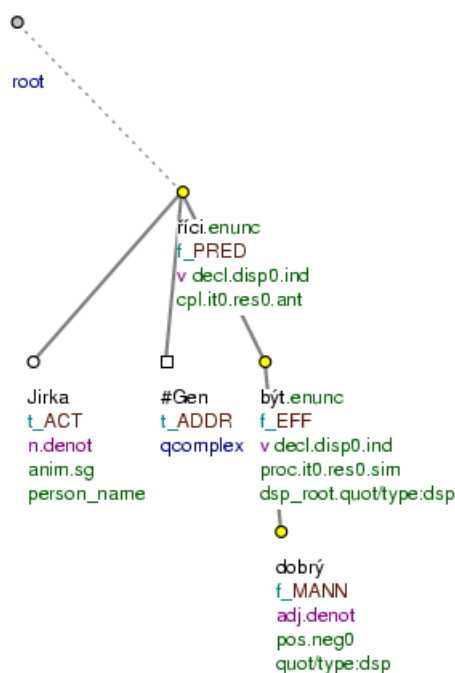
Příklady:

Jirka [tfa=c/t] řekl [tfa=f/t] "Je [tfa=f] dobře [tfa=f]." obr. 9.25

"Je [tfa=f] dobře [tfa=f] , " řekl [tfa=f/t] Jirka [tfa=c/t]

Taky [tfa=f] JIRKA [tfa=f] řekl [tfa=t] : "Je [tfa=t] dobře [tfa=f] ."

Obrázek 9.25. Aktuální členění přímé řeči uvozené slovesem

Jirka řekl: "Je dobře."

9.4.4. Aktuální členění otázky

Anotace aktuálního členění otázky se řídí v podstatě stejnými pravidly jako anotace běžné oznamovací klauze, povrchový slovosled otázky je ovšem často odlišný.

Podrobnější pravidla jsou uvedena v následujících sekcích, zvláště pro otázky zjišťovací (viz 9.4.4.1 – „Aktuální členění otázky zjišťovací“), doplňovací (viz 9.4.4.2 – „Aktuální členění otázky doplňovací“) a pro otázky nepřímé (viz 9.4.4.3 – „Aktuální členění nepřímé otázky“).

9.4.4.1. Aktuální členění otázky zjišťovací

Otázka zjišťovací může být v češtině tvořena dvěma způsoby: intonací nebo inverzním slovosledem.

Otázka tvořená intonací. Pokud je otázka tvořena pomocí intonace, je zachován slovosled oznamovací klauze i její aktuální členění. Před řídicím slovesem otázky jsou zpravidla kontextově zapojené výrazy, za slovesem výrazy kontextově nezapojené a zcela vpravo je umístěno vlastní ohnisko klauze.

Příklady:

Letos [tfa=t] v létě [tfa=t] pojedeš [tfa=f/t] NA HORY [tfa=f] ? obr. 9.26

Na hory [tfa=c] pojedeš [tfa=f] letos [tfa=f] V LÉTĚ [tfa=f] ?

Na hory [tfa=c] letos [tfa=t] pojedeš [tfa=t] V LÉTĚ [tfa=f] ?

Na hory [tfa=c] letos [tfa=t] v létě [tfa=t] POJEDEŠ [tfa=f] ?

I u otázky zjišťovací tvořené intonací se může uplatňovat tendence slovesa stát na druhé pozici ve větě (o tom viz 9.1.1 – „Povrchový slovosled“).

Příklad:

Letos [tfa=c] *pojedeš* [tfa=t] *v létě* [tfa=t] *NA HORY* [tfa=f] ?

Otázka tvořená inverzním slovosledem. Pokud je otázka tvořena inverzním slovosledem, je situace poněkud složitější:

- uzel reprezentující výraz nesoucí v mluvené podobě intonační centrum otázky má v atributu tfa vyplněnou hodnotu f a je posunut (oproti povrchové podobě věty) zcela vpravo (na nejpravější cestu) jako vlastní ohnisko otázky.
- řídicí sloveso (i když leží v povrchovém slovosledu na začátku otázky) se chápe (pokud se neopakuje z předcházejícího kontextu) jako nejméně dynamický kontextově nezapojený výraz. Uzel reprezentující řídicí sloveso má proto v atributu tfa vyplněnou hodnotu f, a pokud není zároveň vlastním ohniskem, jsou všechny na něm závislé kontextově zapojené uzly umístěny nalevo od něj a všechny kontextově nezapojené uzly stojí napravo od něj.

Protože však sloveso stojí na začátku otázky, není signalizován obvyklý předěl mezi kontextově zapojenými a nezapojenými výrazy. Jediným vodítkem zde kromě významu může být porušování systémového pořadí.

Příklad:

Pojede [tfa=f] *Jirka* [tfa=c] *letos* [tfa=t] *v létě* [tfa=t] *NA HORY* [tfa=f] ? obr. 9.27

- uzly reprezentující kontextově nezapojené výrazy jsou mezi uzlem pro sloveso a pro vlastní ohnisko srovnány v pořadí shodném s povrchovým slovosledem.
- uzly reprezentující (kontrastivní i nekontrastivní) kontextově zapojená přímá doplnění slovesa mají hodnotu t nebo c a řadí se nalevo od uzlu pro sloveso podle pravidel o pořadí uzlů ve verbální skupině, která jsou popsána v 9.3.2.2 – „Pořadí kontextově zapojených uzlů ve verbální skupině“.

Příklady:

(Postmodernismus.) Nastane [tfa=f] *nyní* [tfa=t] *na Zábradlí* [tfa=t] *postmodernistická* [tfa=t] *éra* [tfa=f] ? obr. 9.28

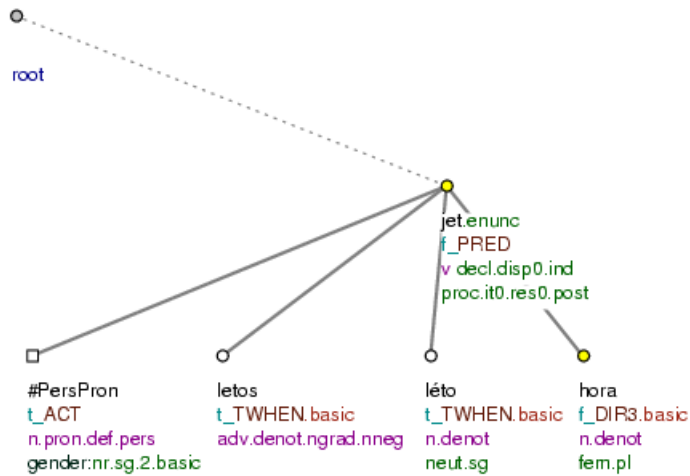
Odnesl jsi [tfa=f] *ten* [tfa=t] *kufír* [tfa=t]? obr. 9.29

Ve zjišťovací otázce může nastat případ subjektivního pořadí (viz 9.1.1 – „Povrchový slovosled“). V takovém případě jsou uzly přeřazeny podle stejných pravidel jako pro bezpříznakové případy.

Příklad:

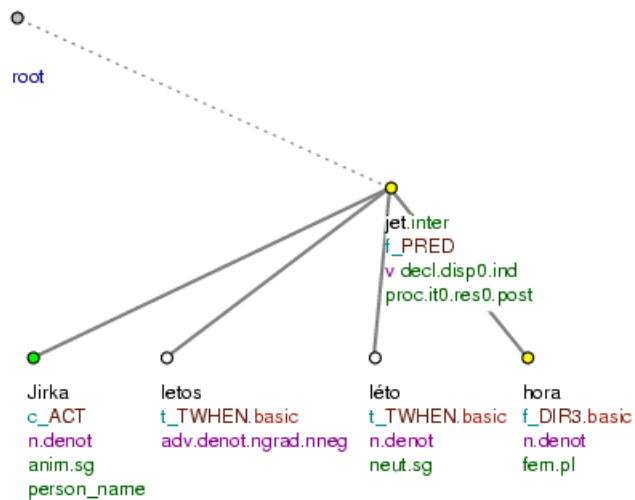
NA DOVOLENOU [tfa=f] *Jirka* [tfa=t] *pojede* [tfa=t] ? obr. 9.30

Obrázek 9.26. Aktuální členění otázky zjišťovací

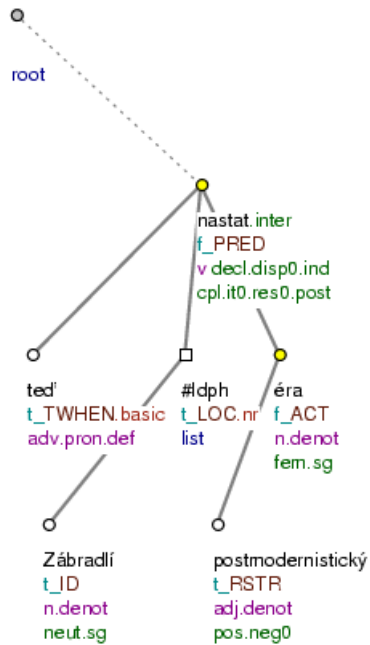
Letos v létě pojeděš na hory?

Obrázek 9.27. Aktuální členění otázky zjišťovací

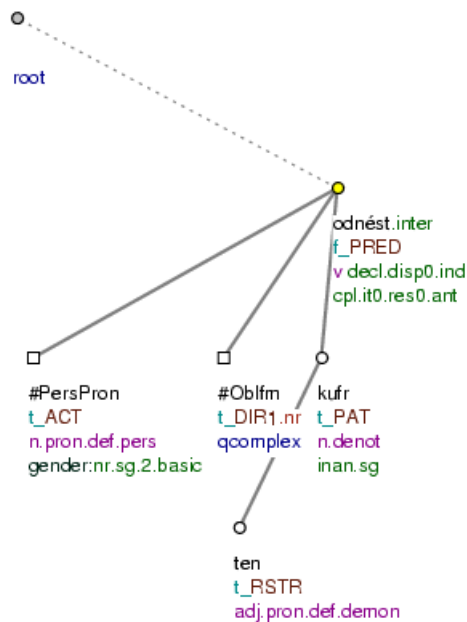
Pojede Jirka letos v létě na hory?

Obrázek 9.28. Aktuální členění otázky zjišťovací

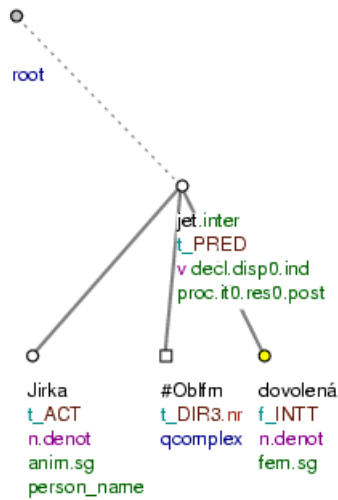
(Postmodernismus.) Nastane nyní na Zábradlí postmodernistická éra?

Obrázek 9.29. Aktuální členění otázky zjišťovací

Odesl jsi ten kufr?

Obrázek 9.30. Aktuální členění otázky zjišťovací

Na dovolenou Jirka pojede?

9.4.4.2. Aktuální členění otázky doplňovací

Doplňovací otázka je tvořena pomocí tázacího výrazu. Tázací výraz vyjadřuje to, na co se tazatel ptá, proto bývá vlastním ohniskem (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“), ale nemusí jím být. V příkladech jako *Kam pojedesh NA DOVOLENOU ?* je vlastním ohniskem výraz na konci věty, který také nese intonační centrum (viz 9.1.2.1 – „Intonační centrum“).

Pro anotaci aktuálního členění otázky doplňovací platí:

- uzel reprezentující tázací výraz má v atributu tfa vyplněnou hodnotu f a pokud není vlastním ohniskem, je posunut těsně za uzel pro řídicí sloveso.
- uzel reprezentující výraz nesoucí v mluvené podobě intonační centrum otázky má v atributu tfa vyplněnou hodnotu f a posouvá se zcela vpravo (na nejpravější cestu) jako vlastní ohnisko otázky.

Pokud se intonační centrum nedá jednoznačně určit, vychází se z předpokladu, že vlastním ohniskem je tázací výraz.

- uzel reprezentující řídicí sloveso má v atributu tfa zpravidla vyplněnou hodnotu f a signalizuje obvyklý předěl mezi kontextově zapojenými a kontextově nezapojenými uzly: všechny na něm závislé kontextově zapojené uzly jsou umístěny nalevo od něj a všechny kontextově nezapojené uzly stojí napravo od něj. V doplňovací otázce však stojí sloveso poměrně často na druhé pozici ve větě hned za tázacím výrazem (k tomu viz 9.1.1 – „Povrchový slovosled“).
- uzel reprezentující výraz stojící mezi tázacím výrazem a řídicím slovesem, který můžeme vyslovit s kontrastivním přízvukem a který není přímo vyvoditelný z předchozího kontextu, má v atributu tfa hodnotu c a posouvá se doleva. To platí i pro výrazy stojící vpravo od slovesa.

Příklad:

Kam [$tfa=f$] *Jirka* [$tfa=t$] *pojede* [$tfa=f$] *NA DOVOLENOU* [$tfa=f$] ? obr. 9.31

- uzly reprezentující kontextově zapojená přímá doplnění slovesa mají v atributu tfa hodnotu t a řadí se nalevo od uzlu pro řídicí sloveso podle pravidel o pořadí uzlů ve verbální skupině, která jsou popsána v 9.3.2.2 – „Pořadí kontextově zapojených uzlů ve verbální skupině“.

Příklady :

Jakým [tfa=f] způsobem [tfa=t] peněžní [tfa=t] ústavy [tfa=t] , které [tfa=t] chcete na ocenění [tfa=t] nominovat [tfa=t] , vybíráte [tfa=f] ? obr. 9.32

Na dovolenou [tfa=c] pojeděš [tfa=t] KAM [tfa=f] ? obr. 9.33

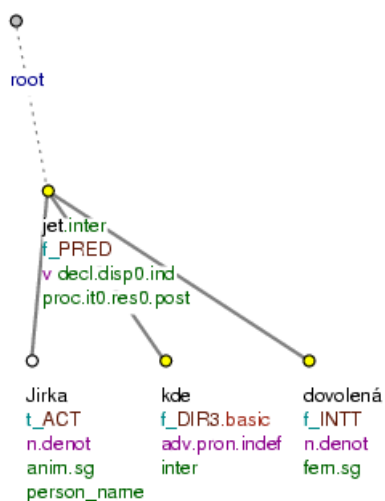
Kdy [tfa=f] pošlete [tfa=f] i [tfa=t] Karlovi [tfa=c] jeho [tfa=t] peníze [tfa=t] ? obr. 9.34

I v doplňovací otázce může nastat případ subjektivního pořadí (viz 9.1.1 – „Povrchový slovosled“). V takovém případě jsou uzly přeřazeny podle stejných pravidel jako pro bezpříznakové případy.

Příklad:

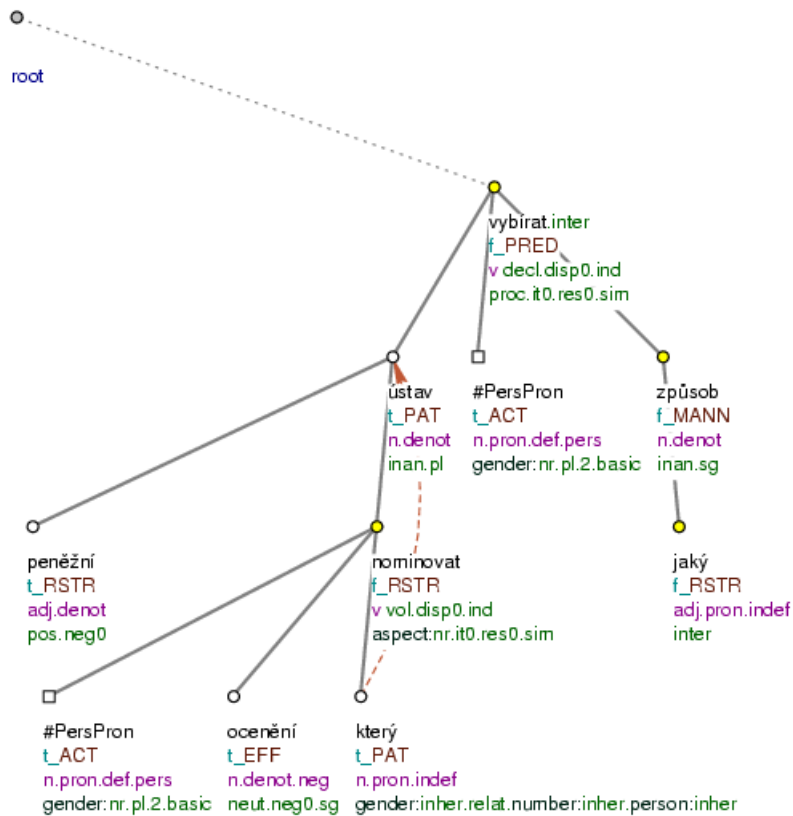
KOLIK [tfa=f] bank [tfa=t] jste v letošním [tfa=c] roce [tfa=t] na cenu [tfa=t] nominovali [tfa=f] ? obr. 9.35

Obrázek 9.31. Aktuální členění otázky doplňovací

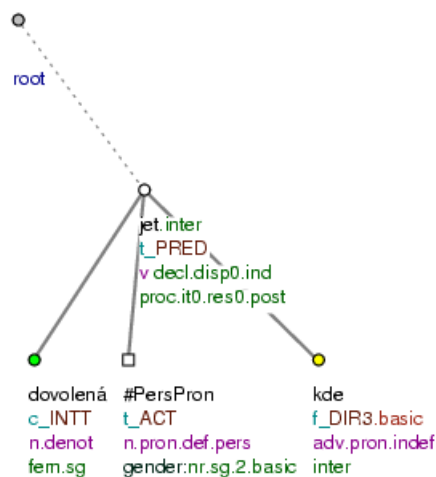
Kam Jirka pojedě na dovolenou?

Obrázek 9.32. Aktuální členění otázky doplňovací

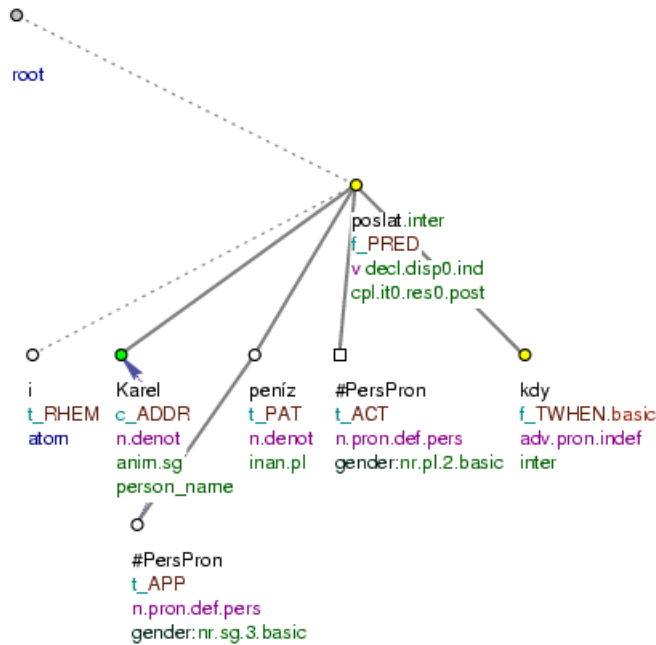
Jakým způsobem peněžní ústavy, které chcete na ocenění nominovat, vybíráte?

Obrázek 9.33. Aktuální členění otázky doplňovací

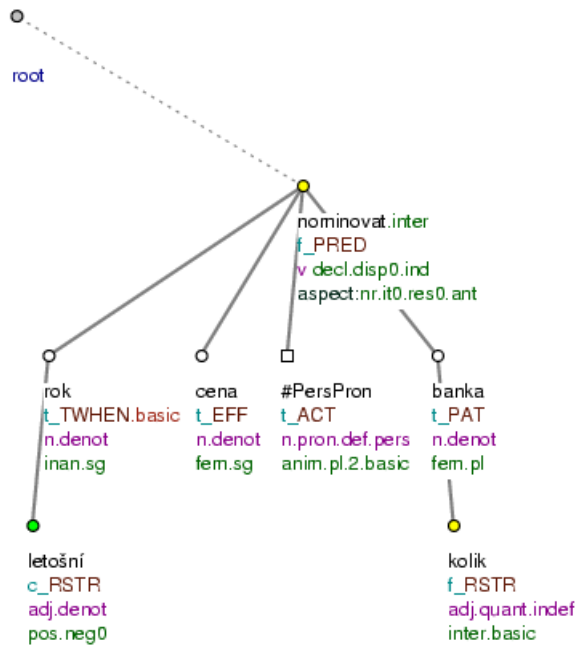
Na dovolenou pojeděš kam?

Obrázek 9.34. Aktuální členění otázky doplňovací

Kdy pošlete i Karlovi jeho peníze?

Obrázek 9.35. Aktuální členění otázky doplňovací

Kolik bank jste v letošním roce na cenu nominovali?

9.4.4.3. Aktuální členění nepřímé otázky

Nepřímá otázka se z hlediska aktuálního členění chová podobně jako otázka přímá.

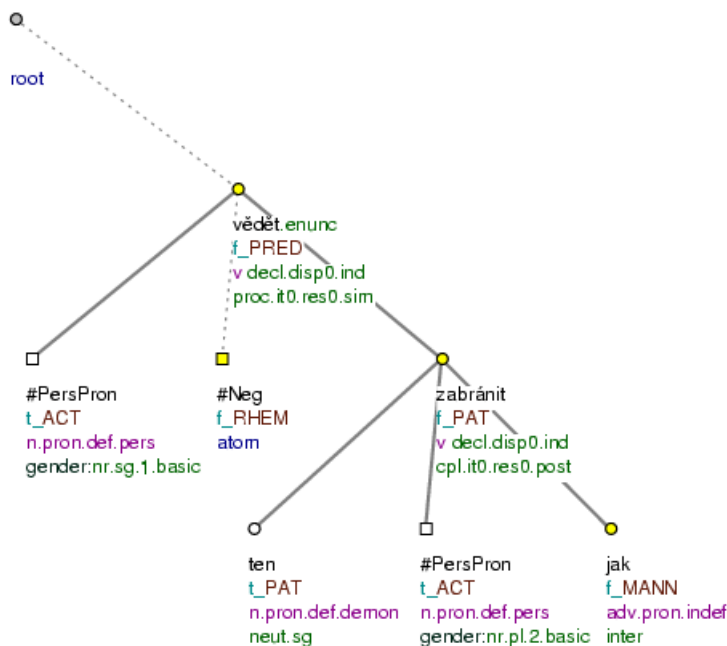
Pro anotaci aktuálního členění většiny nepřímých otázek platí stejná pravidla jako pro otázky doplňovací (viz 9.4.4.2 – „Aktuální členění otázky doplňovací“).

Příklad:

Nevím [tfa=f] , jak [tfa=f] tomu [tfa=t] zabráníte [tfa=f] obr. 9.36

Pro nepřímé otázky uvozené výrazy *zda*, *jestli* platí stejná pravidla jako pro otázky zjišťovací (viz 9.4.4.1 – „Aktuální členění otázky zjišťovací“).

Obrázek 9.36. Aktuální členění nepřímé otázky

Nevím, jak tomu zabráníte.

9.5. Základ a ohnisko

Předpokládáme, že každá úplná věta se z hlediska aktuálního členění zpravidla rozpadá na dvě komplexní kategorie:

- základ (viz 9.5.1 – „Základ“),
- ohnisko (viz 9.5.2 – „Ohnisko“).

Komplexní kategorie základu a ohniska nejsou v tektogramatických stromech explicitně anotovány, předpokládáme však, že se dají z anotovaných stromů vyčíst. Níže uvádíme hypotetický postup pro stanovení základu a ohniska na základě anotovaných tektogramatických stromů.

9.5.1. Základ

Základ je ta část věty, která uvádí větu do předchozího kontextu - svým významem navazuje na výrazy, které se už v textu vyskytly, na skutečnosti z nich odvoditelné nebo na skutečnosti, u kterých se předpokládá, že jsou recipientovi známé.

Předpokládáme, že v tektogramatickém stromě je základ tvořen následujícími uzly:

- efektivním kořen věty (uzlem reprezentujícím řídicí sloveso), pokud má v atributu tfa hodnotu t ;
- uzly s hodnotou t v atributu tfa závislími na efektivním kořenu věty, kterým není podřízeno vlastní ohnisko (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“), a všechny další uzly, které jsou potomky těchto uzlů.
- uzly s hodnotou c v atributu tfa závislími na efektivním kořenu věty a všechny další uzly, které jsou potomky těchto uzlů.

V tektogramatickém stromě je základ umístěn doleva.

Jako specifickou část základu chápeme jeho část kontrastivní - viz 9.5.1.1 – „Kontrastivní základ“.

9.5.1.1. Kontrastivní základ

Specifickým způsobem kontextové zapojenosti je navazování pomocí kontrastu. Určitá část základu nové věty je stavěna do kontrastu s nějakou skutečností známou z předchozího kontextu.

Kontrastivně zapojené části základu říkáme zkráceně *kontrastivní základ*.

Předpokládáme, že v tektogramatickém stromě je kontrastivní základ tvořen následujícími uzly:

- uzly s hodnotou c v atributu tfa a všemi dalšími uzly, které jsou potomky těchto uzlů.

9.5.2. Ohnisko

Ohnisko je ta část věty, která uvádí nové informace, které nejsou odvoditelné z kontextu, je sdělně závažnější než základ, nedá se vypustit v povrchové podobě věty.

Předpokládáme, že ohnisko je nutně obsažené v každé větě.

Předpokládáme, že v tektogramatickém stromě je ohnisko tvořeno následujícími uzly:

- efektivním kořenem věty (uzlem reprezentujícím řídicí sloveso), pokud má v atributu tfa hodnotu f ;
- uzly s hodnotou f v atributu tfa závislími na efektivním kořenu věty a všemi dalšími uzly, které jsou potomky těchto uzlů;
- hlouběji závislími uzly s hodnotu f v atributu tfa , které závisejí na uzlu s hodnotou t , pokud jeden z nich je vlastním ohniskem (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“).

Ohnisko se v tektogramatickém stromě řadí doprava.

9.6. Rematizátory

Rematizátory jsou výrazy, jejichž funkcí je signalizovat ve větě kategorie aktuálního členění, a to kategorie sdělně nejzávažnější – ohnisko (viz 9.5.2 – „Ohnisko“) a kontrastivní základ (viz 9.5.1.1 – „Kontrastivní základ“).

Umístění rematizátorů v povrchovém slovosledu je poměrně volné, stojí téměř vždy před těmi výrazy, které rematizují, tj. před těmi výrazy, jejichž příslušnost k ohnisku nebo kontrastivnímu základu signalizují. O té části věty, která je rematizována, říkáme, že je v *dosahu rematizátoru*. Rematizátor může mít ve svém dosahu jeden, ale i více výrazů.

Při slovosledných přesunech rematizátoru se mění význam věty. Srovnej:

- *Jen KAREL šel domů.*

= Nikdo jiný než Karel nešel domů.

- *Karel jen šel domů.*

= Karel nedělal nic jiného, než že šel domů.

- *Karel šel jen domů.*

= Karel nešel nikam jinam, než domů.

Pokud se přesunutím výrazu význam věty nemění, výraz není ve větě ve funkci rematizátoru. Srovnej:

- *Honza se tam třeba bude zítra nudit. = Třeba se tam Honza bude zítra nudit.*

Třeba není (v tomto případě) rematizátor.

9.6.1. Výrazy ve funkci rematizátorů

Funkci rematizátorů plní především částice a některá příslovce. Většina výrazů vystupujících v pozici rematizátoru je však funkčně homonymní (neplní pouze funkci rematizátorů). Ve funkci rematizátorů se nezdá objevují částice a příslovce, které primárně vyjadřují adverbialní doplnění (viz 9.6.1.1 – „Homonymie: rematizátor - adverbialní doplnění“ a 9.6.1.2 – „Homonymie: rematizátor - modální výrazy (ATT a MOD)“). Rematizátory jsou též funkčně homonymní s některými výrazy modifikujícími význam souřadících spojovacích výrazů (viz 9.6.1.3 – „Homonymie: rematizátor - výraz modifikující souřadící spojovací výraz“).

Prototypické rematizátory. Prototypické rematizátory jsou výrazy, jejichž primární funkcí je být ve větě rematizátorem. Jsou to výrazy, které se nejčastěji vyskytují ve funkci rematizátorů. Prototypický rematizátor je schopný rematizovat jak jeden, tak více členů věty, mít užší nebo širší dosah. Může se vyskytovat jak v ohnisku (kde rematizuje celé ohnisko), tak v základu (kde rematizuje kontrastivní základ). Jeho význam většinou obsahuje rys zdůraznění nebo vytýkání. U ostatních výrazů ve funkci rematizátorů mohou některé z těchto rysů chybět.

K prototypickým rematizátorům patří zejména výrazy: *pouze, jen, jenom, zejména, zvláště, především, obzvlášť, hlavně, jedině, například, toliko, ne, ano, výhradně, výlučně* aj.

Výrazy pro negaci a afirmaci. Jako specifické rematizátory vystupují ve větě zpravidla i výrazy pro syntaktickou negaci a afirmaci (viz 5.13 – „**Modalita a negace**“). Jde o dva typy výrazů:

- negační a afirmační částice *ano, ne, nikoli/v*.
- negační morfém *ne-* u záporné podoby sloves.

Jako rematizátory hodnotíme tyto výrazy ve dvou případech:

- negační výrazy popírají platnost obsahu celé výpovědi nebo jen její části.

Příklady:

Stalo se to ne mou vinou.

Nestalo se to mou vinou.

- negační nebo afirmační výrazy (jen částice *ne, nikoli/v* nebo *ano*) zastupují v povrchové podobě věty elidované sloveso a vyjadřují jeho kladný nebo záporný význam.

Příklady:

My se máme dobře, ale vy ne.

My se nemáme dobře, ale vy ano.

Pravidla anotace těchto konstrukcí viz 7.13.1 – „Negační a afirmační výrazy jako rematizátory“.

9.6.1.1. Homonymie: rematizátor - adverbiální doplnění

Ve funkci rematizátorů se často vyskytují výrazy s primární funkcí adverbiálního doplnění. Je důležité odlišit případy, kdy příslovce nebo částice nese původní význam adverbiálního doplnění od případů, ve kterých je tento výraz ve funkci rematizátoru. Tabulka 9.3 – „Funkční homonymie: rematizátor - adverbiální doplnění“ uvádí nejčastější případy funkční homonymie rematizátor - adverbiální doplnění.

Tabulka 9.3. Funkční homonymie: rematizátor - adverbialní doplnění

Výraz	Příklad užití výrazu ve funkci rematizátoru	Adverbialní významy výrazu (zapsané pomocí funktorů)	Příklad užití výrazu ve funkci adverbialního doplnění
nejvýše nanejvýš nejméně minimálně maximálně aspoň alespoň akorát	<i>Dal bych mu <u>nejméně</u>.RHEM domáci vězení.</i> <i><u>Nejméně</u>.RHEM Jirka o tom věděl.</i>	EXT - specifikace číselky	<i>Stálo to <u>nejméně</u>.EXT sto korun.</i>
<i>už</i> <i>již</i>	<i><u>Už</u>.RHEM Komenský to hlásal.</i> <i><u>Už</u>.RHEM to(hle) Komenský hlásal.</i>	TWHEN - význam „nyní“	<i>Nastává <u>už</u>.TWHEN doba, kdy...</i> <i>Jirka je <u>už</u>.TWHEN po večeři.</i>
<i>zrovna</i> <i>právě</i> <i>teprve</i>	<i><u>Právě</u>.RHEM jemu jsem to řekl.</i> <i><u>Právě</u>.RHEM tohle jsem mu řekl.</i>	TWHEN - význam „nyní“ EXT - význam „přesně“	<i><u>Právě</u>.TWHEN vystoupil z auta.</i> <i><u>Právě</u>.TWHEN se chystám ven.</i> <i>Pozvěte <u>právě</u>.EXT sto lidí.</i>
<i>až</i>	<i>Působilo to <u>až</u>.RHEM děsivě.</i> <i>Přijde <u>až</u>.RHEM zítra.</i>	EXT - význam „nejvýše“	<i>Protestovat přijde <u>až</u>.EXT dvacet tisíc lidí.</i>
<i>zase</i>	<i>Já to mám špatně a Jirka <u>zase</u>.RHEM dobře.</i>	TWHEN	<i>Přijdu <u>zase</u>.TWHEN</i>
<i>přímo</i>	<i>Byl <u>přímo</u>.RHEM okouzující.</i> <i><u>Přímo</u>.RHEM Jirkovi jsem to říkal.</i>	DIR2 - význam „rovně“ MANN	<i>Cesta vedla <u>přímo</u>.DIR2</i> <i>Řekni mi to <u>přímo</u>.MANN</i>
<i>zvlášť</i>	<i>Dejte si pozor <u>zvlášť</u>.RHEM na komplexní sloučeniny.</i>	MANN	<i>Zaplatíme <u>zvlášť</u>.MANN</i>
<i>hned</i>	<i>Vzal si <u>hned</u>.RHEM tři krajice.</i>	TWHEN	<i>Přijdu <u>hned</u>.TWHEN</i> <i>Udělej to <u>hned</u>.TWHEN</i>
<i>naopak</i>	<i>Přišel <u>naopak</u>.RHEM Jirka.</i> <i>Jirka <u>naopak</u>.RHEM vstal.</i>	MANN - význam „obráceně“	<i>Všechno dělal <u>naopak</u>.MANN, než mu řekli.</i>
<i>převážně</i> <i>většinou</i> <i>vesměs</i>	<i><u>Převážně</u>.RHEM hoši si na to stěžují.</i>	THO - význam „většinu času“	<i><u>Převážně</u>.THO jsme chodili běhat.</i>

9.6.1.2. Homonymie: rematizátor - modální výrazy (ATT a MOD)

Ve funkci rematizátorů vystupují také výrazy, které mohou mít vedle funkce zdůrazňovací (rematizátor) i funkci modalitní, pak je zachycujeme jako doplnění s funktoři ATT nebo MOD (viz 6.7.3 – „MOD“ a 6.7.1 – „ATT“).

Jako rematizátory zachycujeme tyto homonymní výrazy v těch případech, kdy mají jen funkci zdůrazňovací a na jejich umístění ve větě záleží význam a zpravidla se vztahují jen k určité části věty. Jako doplnění s funktoři ATT nebo MOD zachycujeme tyto výrazy tehdy, nesou-li modální význam, a zvláště tehdy, vztahují-li se k celé větě a nezáleží u nich na tom, kde v povrchovém slovosledu stojí. Srovnej:

- *Třeba*.ATT *se tam budu nudit*.

= Já se tam třeba budu nudit. = Já se tam budu nudit, třeba.

- *Třeba*.RHEM *já se tam budu nudit*.

≠ Já se tam třeba budu nudit.

K funkčně homonymním výrazům tohoto typu patří: *to, leda, též, rovněž, také, taktéž, zároveň, prakticky, spíše, třeba* aj.

!!! Volná doplnění s funktoři MOD a ATT vykazují podobné chování jako rematizátory. Stupněm pravděpodobnosti obsahu výpovědi nebo vyjádřením postoje zasahují vždy určitou část výpovědi, určitý podstrom, případně výpověď celou. Viz k tomu 5.11.1.3 – „Sémantický dosah doplnění s funktoři MOD a ATT“. Do budoucna je třeba u uzlů s funktoři MOD a ATT počítat s obdobným způsobem anotace jako u rematizátorů.

9.6.1.3. Homonymie: rematizátor - výraz modifikující souřadící spojovací výraz

Většina výrazů, které se vyskytují ve funkci rematizátorů (včetně prototypických), může fungovat také jako výraz modifikující souřadící spojovací výraz (viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadící spojky“).

Jedná se zejména o výrazy: *alespoň, aspoň, hlavně, jen, jenom, jmenovitě, konkrétně, maximálně, například, nejméně, nejen, nejenom, pouze, právě, především, převážně, přímo, přinejmenším, spíše, takřka, třeba, třebas, většinou, vlastně, vůbec, výhradně, výlučně, vysloveně, zejména, zvláště, zvláště* aj.

Součástí složeného souřadícího spojovacího výrazu (výrazem modifikujícím souřadící spojovací výraz), nebo rematizátorem mohou být negační výrazy (k tomu viz 7.13.3 – „Negační výrazy jako výrazy modifikující význam souřadícího spojovacího výrazu“).

Jako výraz modifikující souřadící spojovací výraz hodnotíme takový homonymní výraz, který stojí v povrchové podobě věty mezi členy členského souřadného spojení - členské souřadné spojení vstupuje do aktuálního členění jako celek (viz 9.4.3.2.1 – „Aktuální členění souřadně spojených závislých doplnění a klauzí“), nemůže jím tedy procházet hranice mezi základem a ohniskem, výraz uprostřed souřadného spojení nesignalizuje ohnisko (nemá rematizační funkci), ale pouze modifikuje souřadné spojení. Srovnej:

- *Kritika se vztahuje zejména*.RHEM *na Pavla*.

Výraz *zejména* je rematizuje *patiens na Pavla*.

- *Kritika se vztahuje na Pavla a zejména*.CM *na Janu*.

Výraz *zejména* je součástí složeného souřadícího spojovacího výrazu *a zejména*.

V případě větné souřadnosti se může homonymní výraz chovat jako rematizátor i jako výraz modifikující souřadící spojovací výraz. Rozhodující zde je, zda má výraz dosah na část některé ze souřadně spojených klauzí. Pokud ano, jde o rematizátor.

Další příklady viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadící spojky“.

Anotace souřadných spojení s rematizátorem viz 9.6.4.1 – „Rematizátor v souřadném spojení“.

9.6.2. Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě

Uzel reprezentující rematizátor má funktor RHEM (viz 6.7.5 – „RHEM“).

Pro umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě platí jednoduchá pravidla:

- rematizátor (uzel reprezentující rematizátor) se v tektogramatickém stromě umísťuje jako nejbližší levá sestra prvního uzlu (v hloubkovém slovosledu) reprezentujícího výraz, který má rematizátor ve svém dosahu.
- je-li v dosahu rematizátoru řídicí predikát, umísťuje se uzel reprezentující rematizátor jako nejpravější levý přímý potomek uzlu reprezentujícího tento řídicí predikát.
- je-li rematizátor ve vlastním ohnisku, umísťuje se uzel reprezentující rematizátor v souladu s pravidly o umístění vlastního ohniska (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“) - na nejpravější cestu od efektivního kořene tektogramatického stromu.

Dosah rematizátoru. Umístění rematizátoru v tektogramatickém stromě určujeme tedy podle toho, kterou část věty má ve svém dosahu. Rematizátor signalizující ohnisko má v zásadě ve svém dosahu všechna kontextově nezapojená doplnění (včetně jejich rozvíjení) stojící v povrchové podobě věty napravo od něj. Rematizátor signalizující kontrastivní základ má v zásadě dosah na první kontrastivní kontextově zapojené doplnění (včetně jeho rozvíjení) stojící napravo od něj. Existují ovšem i složité konstrukce, především v substantivních skupinách (viz 9.6.4.2 – „Rematizátor v substantivní skupině“), kde lze o dosahu rematizátoru na rozvíjení řídicích (kontextově nezapojených a kontrastivních kontextově zapojených) výrazů diskutovat. Podle všeho slábne dosah rematizátoru směrem dolů ve struktuře věty. Tyto jevy však dosud nebyly patřičně prozkoumány.

V povrchové podobě věty mohou za rematizátorem následovat:

- kontextově nezapojené výrazy (uzly reprezentující tyto výrazy mají v atributu tfa hodnotou f ; viz 9.2.2.3 – „Kontextově nezapojený výraz (hodnota f v atributu tfa)“).

Rematizátor signalizuje příslušnost těchto kontextově nezapojených výrazů k ohnisku. V dosahu rematizátoru je zpravidla celá část věty od rematizátoru doprava.

- kontrastivní kontextově zapojený výraz (uzel reprezentující tento výraz má v atributu tfa hodnotou c ; viz 9.2.2.2 – „Kontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota c v atributu tfa)“).

Rematizátor signalizuje příslušnost tohoto kontrastivního kontextově zapojeného výrazu ke kontrastivnímu základu. V dosahu rematizátoru je zpravidla jen tento výraz, případně jeho rozvíjení (podstrom).

- nekontrastivní kontextově zapojené výrazy (uzly reprezentující tyto výrazy mají v atributu tfa hodnotou t ; viz 9.2.2.1 – „Nekontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota t v atributu tfa)“).

Pokud za rematizátorem následují nekontrastivní kontextově zapojené výrazy, jedná se o některý z následujících případů:

- pokud za rematizátorem následuje jen několik nekontrastivních kontextově zapojených doplnění a dále již výrazy kontextově nezapojené (případně výraz kontrastivní kontextově zapojený),

jedná se nejspíš o nekontaktní postavení rematizátoru: rematizátor signalizuje ohnisko (případně kontrastivní základ) a dosah rematizátoru začíná na prvním kontextově nezapojeném (případně na kontrastivním kontextově zapojeném) výrazu, který se doprava od něj vyskytuje.

Tento případ nastává zejména v substantivních skupinách. Více k tomu viz 9.6.4.2 – „Rematizátor v substantivní skupině“.

- pokud se za rematizátorem vyskytují nekontrastivní kontextově zapojené výrazy, může jít také o věty tzv. druhé instance. V těchto případech ztrácí svou rematizační funkci, jeho význam tedy už není pro aktuální členění věty zásadní. Celé spojení i s rematizátorem se většinou opakuje z předchozího kontextu a rematizátor si ponechává dosah jako v předcházející větě, ve které byl užít.
- žádné výrazy.

Pokud za rematizátorem v povrchové podobě věty již nenásledují žádné výrazy (rematizátor je posledním výrazem ve větě), jedná se o zvláštní případ rematizátoru, kde je rematizátor vlastním ohniskem.

K dosahu syntaktické negace ve funkci rematizátoru viz 7.13.1 – „Negační a afirmační výrazy jako rematizátory“.

Srovnej:

- *Jenom*.RHEM *JIRKA to viděl*.

= Neviděl to nikdo jiný než Jirka.

V dosahu rematizátoru je aktor *Jirka*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra uzlu pro aktor *Jirka*. Srov. obr. 9.37.

- *Odmítl jsem jenom*.RHEM *sedět*.

= Hodlal jsem dělat cokoli jiného, než sedět.

V dosahu rematizátoru je patiens *sedět*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra uzlu pro patiens *sedět*. Srov. obr. 9.38.

- *Udělal by to pouze*.RHEM, *kdybych se stavbou souhlasil*.

= Neudělali by to v žádném jiném případě, než kdybych souhlasil.

V dosahu rematizátoru je celá závislá klauze *kdybych se stavbou souhlasil*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu (v hloubkovém slovosledu) reprezentujícího výraz, který má rematizátor ve svém dosahu, tj. jako nejbližší levá sestra uzlu pro sloveso *souhlasit*. Srov. obr. 9.39.

- *Udělal by to, kdybych souhlasil pouze*.RHEM *se stavbou*.

= Udělali by to, kdybych nesouhlasil s ničím jiným než se stavbou.

V dosahu rematizátoru je patiens slovesa *souhlasit*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra uzlu pro patiens *se stavbou*. Srov. obr. 9.40.

- *Chtěl bych jedině*.RHEM *auto na dálkové ovládání*.

= Nechci nic jiného než auto na dálkové ovládání.

V dosahu rematizátoru je patiens slovesa *auto na dálkové ovládání*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má rematizátor ve svém dosahu, tj. jako nejbližší levá sestra uzlu pro substantivum *auto*. Srov. obr. 9.41.

- *Chtěl bych auto jedině.RHEM na dálkové ovládání.*

= Nechci jiné auto než na dálkové ovládání.

V dosahu rematizátoru je pouze rozvití *na dálkové ovládání*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má rematizátor ve svém dosahu, tj. jako nejbližší levá sestra uzlu pro substantivum *ovládání*. Srov. obr. 9.42.

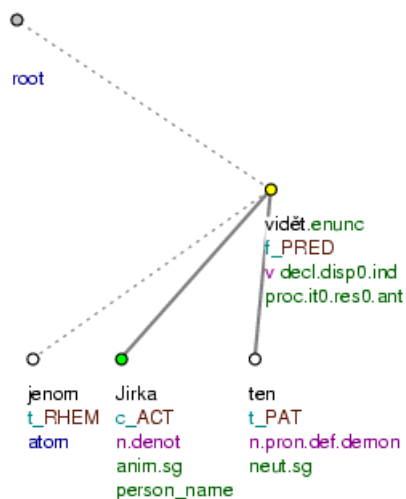
- *Karel výklad přímo.RHEM hltal.*

V dosahu rematizátoru je řídicí predikát *hltal*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejpravější levý přímý potomek uzlu reprezentujícího tento řídicí predikát. Srov. obr. 9.43.

- *Karel především.RHEM chtěl, abych odešel.*

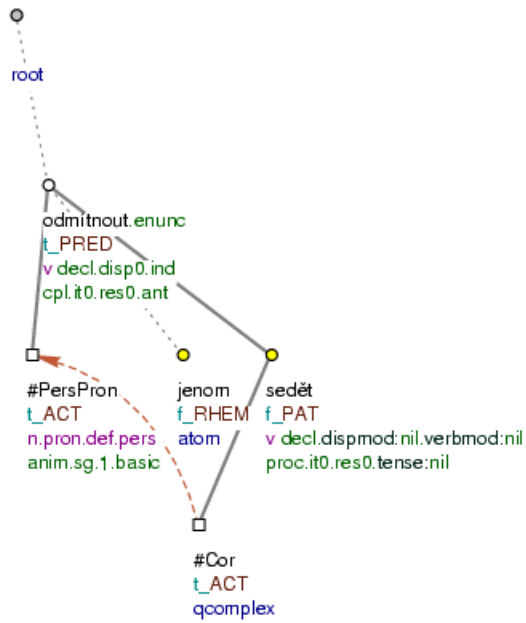
V dosahu rematizátoru je řídicí predikát i celá závislá klauze *chtěl, abych odešel*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejpravější levý přímý potomek uzlu reprezentujícího řídicí predikát *chtít*. Srov. obr. 9.44.

Obrázek 9.37. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě

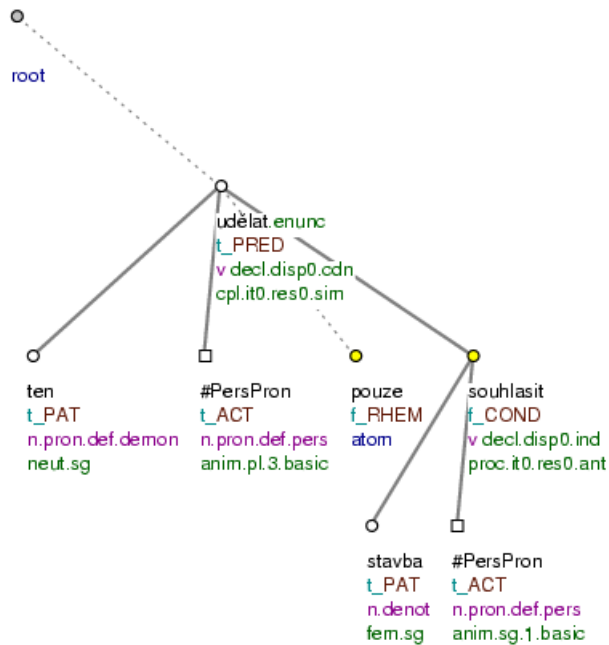
Jenom Jirka to viděl.

Obrázek 9.38. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě

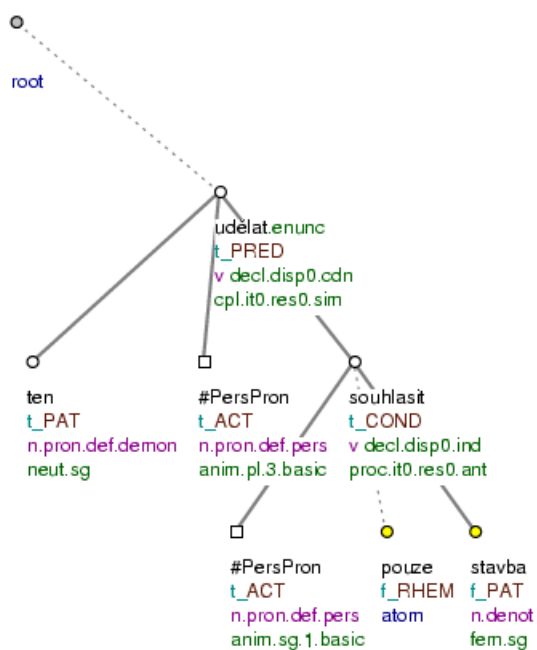
Odmítl jsem jenom sedět.

Obrázek 9.39. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě

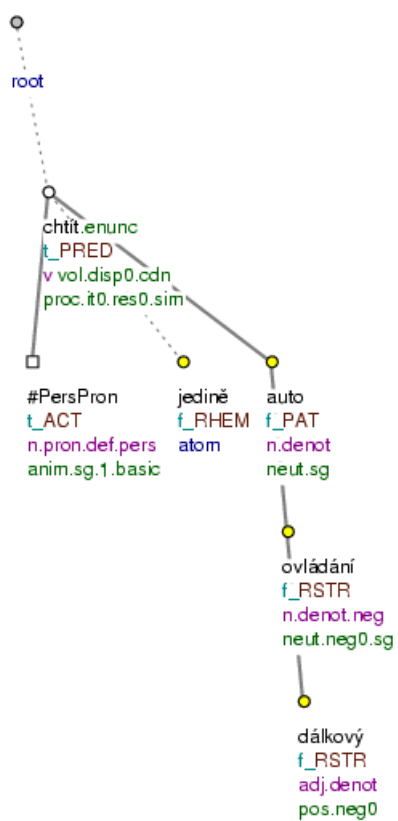
Udělal by to pouze, kdybych se stavbou souhlasil.

Obrázek 9.40. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě

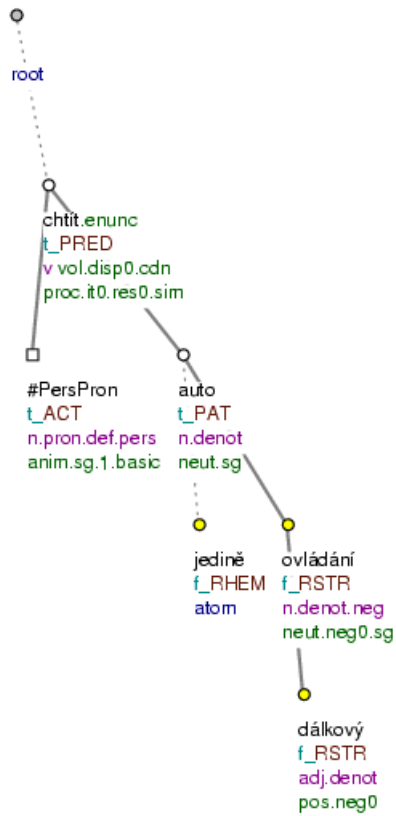
Udělalí by to, kdybych souhlasil pouze se stavbou.

Obrázek 9.41. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě

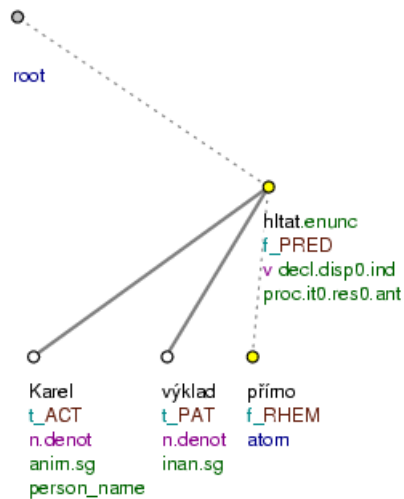
Chtěl bych jedině auto na dálkové ovládání.

Obrázek 9.42. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě

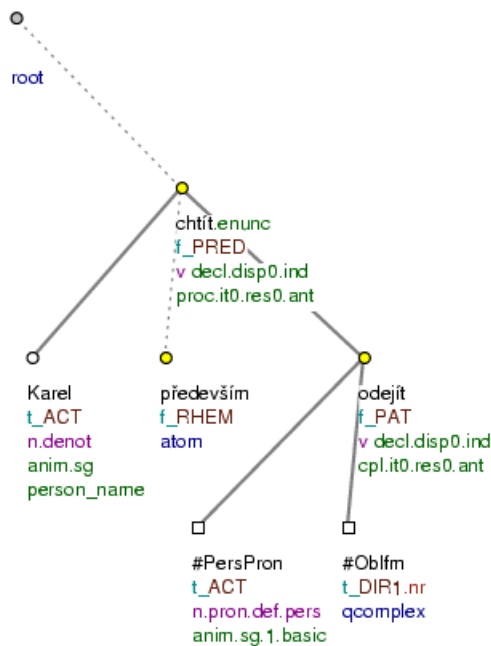
Chtěl bych auto jedině na dálkové ovládání.

Obrázek 9.43. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě

Karel výklad přímo hltal.

Obrázek 9.44. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě

Karel především chtěl, abych odešel.

9.6.3. Kontextová zapojenost rematizátorů

V této sekci uvádíme pravidla pro vyplňování hodnot atributu tfa (viz 9.2 – „Kontextová zapojenost“) u uzlů reprezentujících rematizátory. Hodnoty atributu tfa u rematizátorů jsou určovány funkcí rematizátoru, tedy tím, které kategorie aktuálního členění (základ, ohnisko) rematizátor signalizuje. Hodnota atributu tfa proto úzce souvisí s umístěním rematizátoru v tektogramatickém stromě.

Uzel reprezentující rematizátor může mít v atributu tfa vyplněnou hodnotu t , nebo f . Hodnoty c rematizátor nenabývá.

Předpokládáme tyto možnosti hodnot atributu tfa a tato umístění rematizátoru v tektogramatickém stromě:

- pokud rematizátor signalizuje ohnisko a v jeho dosahu není řídicí predikát (tj. v tektogramatickém stromě je rematizátor umístěn jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má rematizátor v dosahu), dostává uzel reprezentující rematizátor hodnotu f . Srovnej:

- *Petra si umyla také.RHEM [tfa=f] boty [tfa=f]*

Rematizátor signalizuje kontextově nezapojené doplnění *boty*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra uzlu pro substantivum *boty* a v atributu tfa bude mít vyplněnou hodnotu f . Srov. obr. 9.45.

- *Petra si umyla také.RHEM [tfa=f] červené [tfa=f] boty [tfa=t]*

Rematizátor signalizuje kontextově nezapojené doplnění *červený*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra uzlu pro adjektivum *červený* a v atributu tfa bude mít vyplněnou hodnotu f . Srov. obr. 9.46.

- pokud rematizátor signalizuje ohnisko a v jeho dosahu je řídicí predikát (tj. v tektogramatickém stromě je rematizátor umístěn jako nejpravější levý přímý potomek uzlu reprezentujícího tento predikát), dostává uzel reprezentující rematizátor hodnotu f .

Pozor! V tomto případě se výjimečně řadí kontextově nezapojený uzel (rematizátor) nalevo od svého řídicího uzlu (viz i 9.3.1 – „Základní pravidla o uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě“).

Srovnej:

- *Petra si také*.RHEM [$tfa=f$] *umyla* [$tfa=f$] *boty* [$tfa=f$]

Rematizátor signalizuje kontextově nezapojený úsek *umyla si boty*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejpravější levý přímý potomek uzlu reprezentujícího řídicí predikát *umýt si* a v atributu tfa bude mít vyplněnou hodnotu f . Srov. obr. 9.47.

- pokud rematizátor signalizuje kontrastivní základ (tj. je umístěn jako nejbližší levá sestra uzlu reprezentujícího kontrastivní kontextově zapojené doplnění), má uzel reprezentující rematizátor v atributu tfa vyplněnou hodnotu t . Srovnej:

- *Také*.RHEM [$tfa=t$] *Petra* [$tfa=c$] *si umyla boty*.

Rematizátor signalizuje kontrastivní kontextově zapojené doplnění *Petra*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra uzlu pro substantivum *Petra* a v atributu tfa bude mít vyplněnou hodnotu t . Srov. obr. 9.48.

!!! Ukazuje se, že vyplňování hodnoty t u uzlu reprezentujícího rematizátor, který signalizuje kontrastivní kontextově zapojené doplnění (a nikoli hodnoty c) je třeba znovu přehodnotit.

- pokud jsou výrazy v dosahu rematizátoru nekontrastivní kontextově zapojené a v dosahu rematizátoru není řídicí predikát (tj. v tektogramatickém stromě je rematizátor umístěn jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má rematizátor v dosahu), má uzel reprezentující rematizátor v atributu tfa vyplněnou hodnotu t . Srovnej:

- (*Karel si umyl také boty. Spletl ses.*) *PETRA* *si umyla také*.RHEM [$tfa=t$] *boty* [$tfa=t$]

Rematizátor i výraz v jeho dosahu (substantivum *boty*) je nekontrastivní kontextově zapojený. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra uzlu pro substantivum *boty* a v atributu tfa bude mít vyplněnou hodnotu t . Srov. obr. 9.49.

- pokud je v dosahu rematizátoru nekontrastivní kontextově zapojený řídicí predikát (tj. v tektogramatickém stromě je rematizátor umístěn jako nejpravější levý přímý potomek uzlu reprezentujícího řídicí predikát), má uzel reprezentující rematizátor v atributu tfa vyplněnou hodnotu t .

Tento případ se vztahuje na konstrukce, ve kterých je nekontrastivní kontextově zapojené negované sloveso (například proto, že se opakuje z předcházejícího kontextu). Je-li nekontrastivní kontextově zapojené negované sloveso, pak i jeho negace, kterou zachycujeme jako rematizátor (viz 9.6.1 – „Výrazy ve funkci rematizátorů“), je nekontrastivní kontextově zapojená. Srovnej:

- (*Petr neodešel domů.*) *Hanka neodešla do školy*.

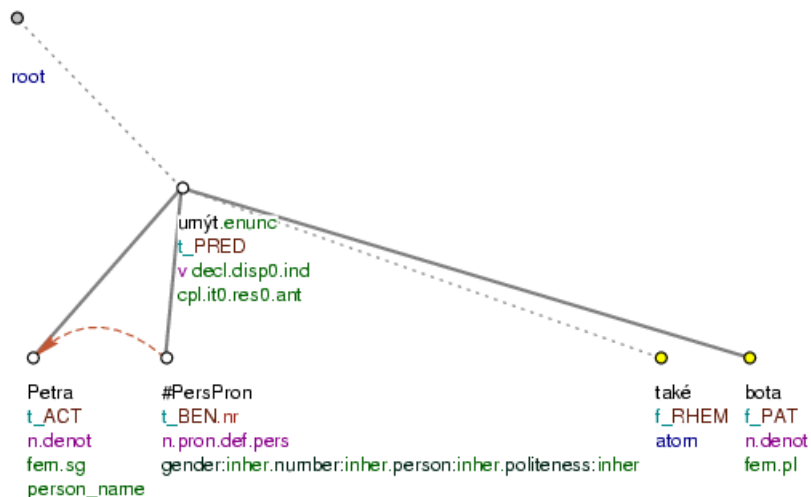
Negovaný predikát je nekontrastivní kontextově zapojený. Uzel reprezentující tento predikát bude mít v atributu tfa hodnotu t . Uzel syntaktické negace ($t_lemma=#Neg$) bude zachycen jako nejpravější levý přímý potomek uzlu pro řídicí predikát a v atributu tfa bude mít také hodnotu t .

- pokud je rematizátor ve vlastním ohnisku (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“), má uzel reprezentující rematizátor v atributu tfa vyplněnou hodnotu f a je umístěn na nejpravější cestě od efektivního kořene tektogramatického stromu. Předpokládá se, že všechny ostatní výrazy (uzly sesterské a rodičovské) jsou kontextově zapojené.

- *Petra si umyla boty také.*RHEM [tfa=f]

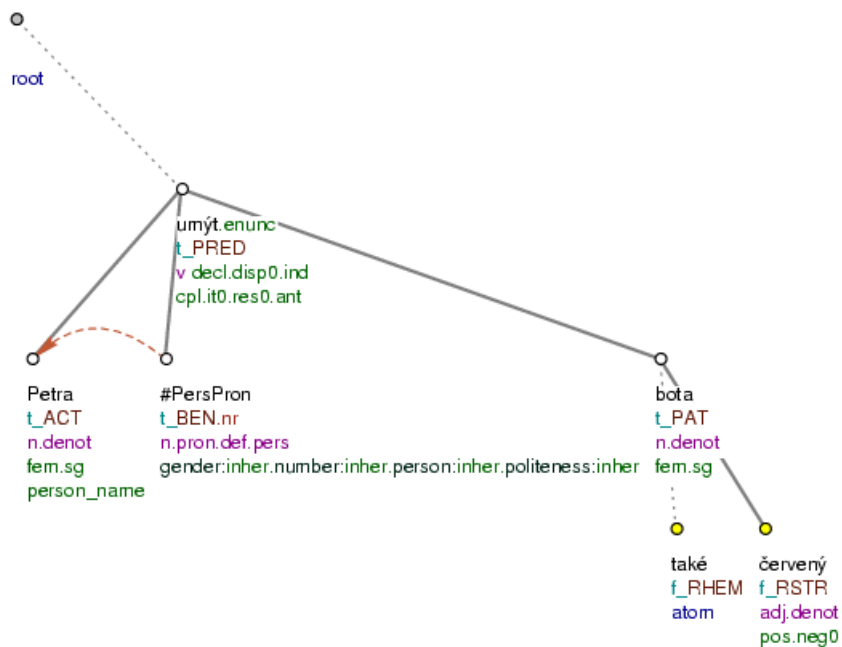
Rematizátor je ve vlastním ohnisku. Uzel reprezentující rematizátor bude mít v atributu *tfa* vyplněnou hodnotu *f* a v tektogramatickém stromě bude umístěn úplně vpravo. Srov. obr. 9.50.

Obrázek 9.45. Kontextová zapojenost rematizátorů

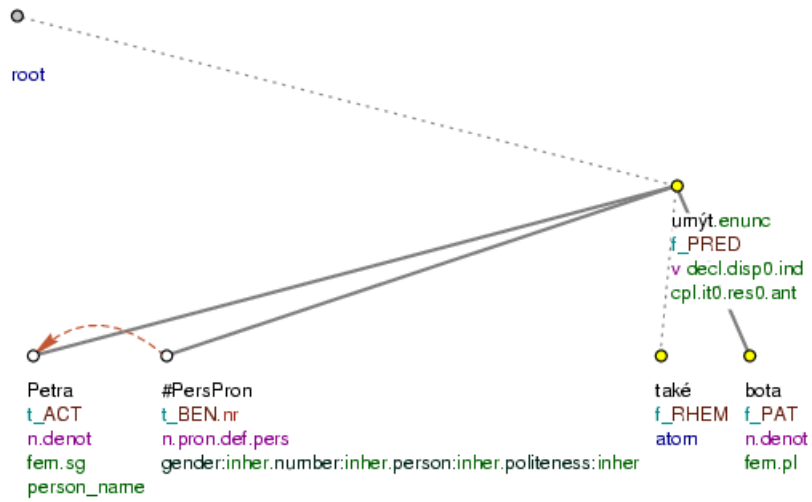
Petra si umyla také boty.

Obrázek 9.46. Kontextová zapojenost rematizátorů

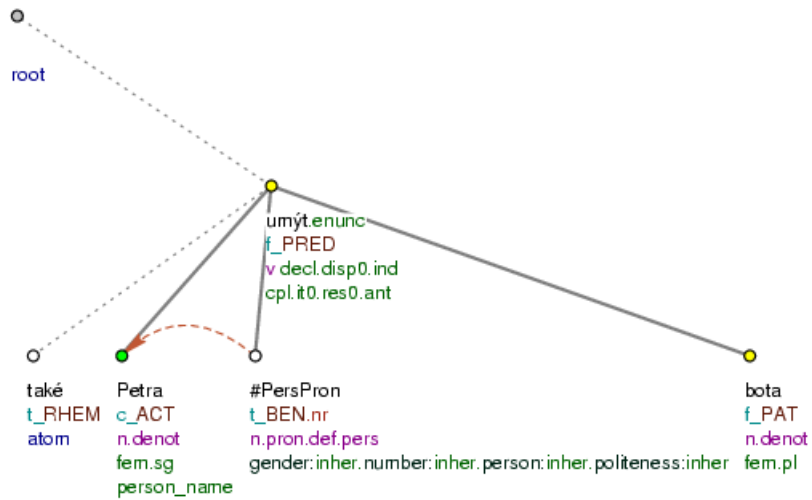
Petra si umyla také červené boty.

Obrázek 9.47. Kontextová zapojenost rematizátorů

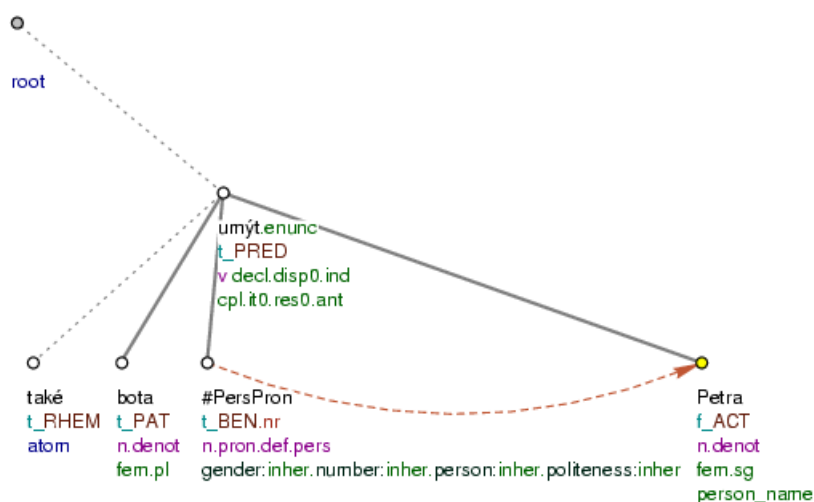
Petra si také umyla boty.

Obrázek 9.48. Kontextová zapojenost rematizátorů

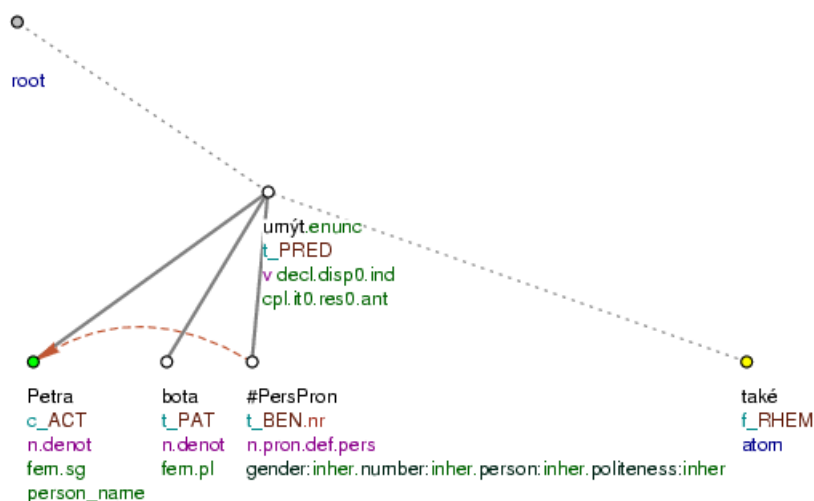
Také Petra si umyla boty.

Obrázek 9.49. Kontextová zapojenost rematizátorů

(Karel si umyl také boty. Spletl ses.) Petra si umyla také boty.

Obrázek 9.50. Kontextová zapojenost rematizátorů

Petra si umyla boty také.

9.6.4. Specifické konstrukce s rematizátory

Pro konstrukce s rematizátory platí obecně základní pravidla (viz 9.6.2 – „Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě“ a 9.6.3 – „Kontextová zapojenost rematizátorů“). Pro některé specifické případy jsou rozšířena o další instrukce. Jedná se o tyto specifické konstrukce:

- rematizátor v souřadných spojeních (viz 9.6.4.1 – „Rematizátor v souřadném spojení“),
- rematizátor v substantivních skupinách (viz 9.6.4.2 – „Rematizátor v substantivní skupině“),

Pozor! Specifická pravidla jsou zavedena také pro konstrukce s negačními a afirmačními rematizátory, ta jsou popsána v 7.13.1 – „Negační a afirmační výrazy jako rematizátory“.

9.6.4.1. Rematizátor v souřadném spojení

V dosahu rematizátoru může být i celé souřadné spojení (větné, nebo členské).

Pokud má rematizátor v dosahu celé souřadné spojení, je uzel reprezentující rematizátor nejbližší levou sestrou kořene souřadné struktury. Srovnej:

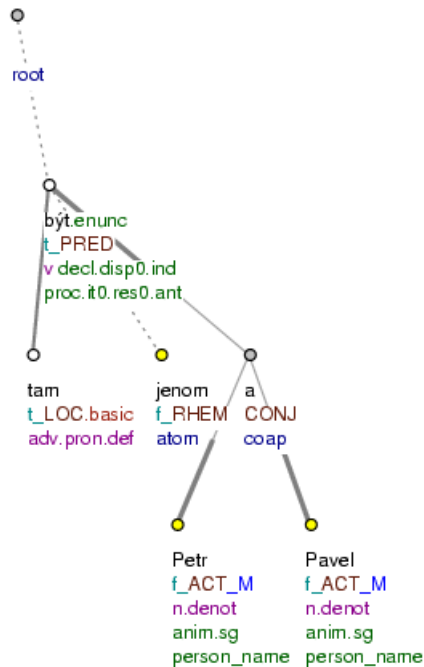
- *Byli tam jenom*.RHEM *Petr a Pavel*.

V dosahu rematizátoru je celé koordinační spojení *Petr a Pavel*. Uzel reprezentující rematizátor bude nejbližší levou sestrou kořene souřadné struktury, uzlu pro spojku *a*. Srov. obr. 9.51.

- *Přijde jen*.RHEM *tehdy, když mu zavolají nebo mu napíší*.

V dosahu rematizátoru je celé koordinační spojení *když mu zavolají nebo mu napíší*. Uzel reprezentující rematizátor bude nejbližší levou sestrou kořene souřadné struktury, uzlu pro spojku *nebo*.

Obrázek 9.51. Rematizátor v souřadném spojení

Byli tam jenom Petr a Pavel.

K homonymii mezi rematizátorem a výrazy modifikujícími souřadící spojovací výrazy viz 9.6.1.3 – „Homonymie: rematizátor - výraz modifikující souřadící spojovací výraz“.

9.6.4.2. Rematizátor v substantivní skupině

V substantivní skupině se rematizátor může vyskytovat v nekontaktní pozici vůči kontextově nezapomenému výrazu (úseku věty), který má v dosahu, protože přívlastky, zejména genitivní, stojí v povrchové podobě věty zpravidla v kontaktní pozici se svým řídicím členem a rematizátor jde mezi ně vsunout pouze v některých příznakových případech. Srovnej:

Chtěl jsem sklenici jen vody.

Chtěl jsem červené jen auto.

Mezi rematizátor a kontextově nezapojené výrazy se tak mohou dostat kontextově zapojené výrazy. V tektogramatickém stromě je uzel reprezentující rematizátor vždy nejbližší levou sestrou prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má rematizátor v dosahu, a to i tehdy, stojí-li rematizátor v povrchové podobě věty v nekontaktní pozici s tímto výrazem. Srovnej:

- *(Nerozšlápl jsem sklenici.) Rozšlápl jsem jen.RHEM [tfa=f] brýle [tfa=f] náměstka [tfa=f] ministra [tfa=f] vnitra [tfa=f]*

V dosahu rematizátoru je celý úsek *brýle náměstka ministra vnitra*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má rematizátor ve svém dosahu, tj. jako nejbližší levá sestra uzlu pro substantivum *brýle*. Srov. obr. 9.52.

- *(Nerozšlápl jsem brýle náměstka ministra spravedlnosti.) Rozšlápl jsem jen.RHEM [tfa=f] brýle [tfa=t] náměstka [tfa=t] ministra [tfa=t] vnitra [tfa=f]*

V dosahu rematizátoru je jen atribut *vnitra*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má rematizátor ve svém dosahu, tj. jako nejbližší levá sestra uzlu pro substantivum *vnitra*. Srov. obr. 9.53.

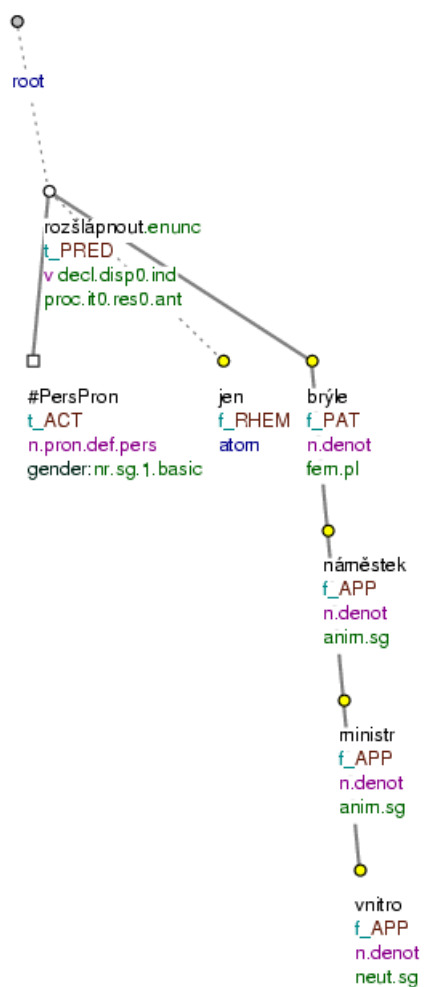
- *(Nerozšlápl jsem brýle prezidenta.) Rozšlápl jsem jen.RHEM [tfa=f] brýle [tfa=t] náměstka [tfa=f] ministra [tfa=f] vnitra [tfa=f]*

V dosahu rematizátoru je atribut *náměstka ministra vnitra*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má rematizátor ve svém dosahu, tj. jako nejbližší levá sestra uzlu pro substantivum *náměstek*. Srov. obr. 9.54.

- *(Nerozšlápl jsem brýle ministra vnitra.) Rozšlápl jsem jen.RHEM [tfa=f] brýle [tfa=t] náměstka [tfa=f] ministra [tfa=t] vnitra [tfa=t]*

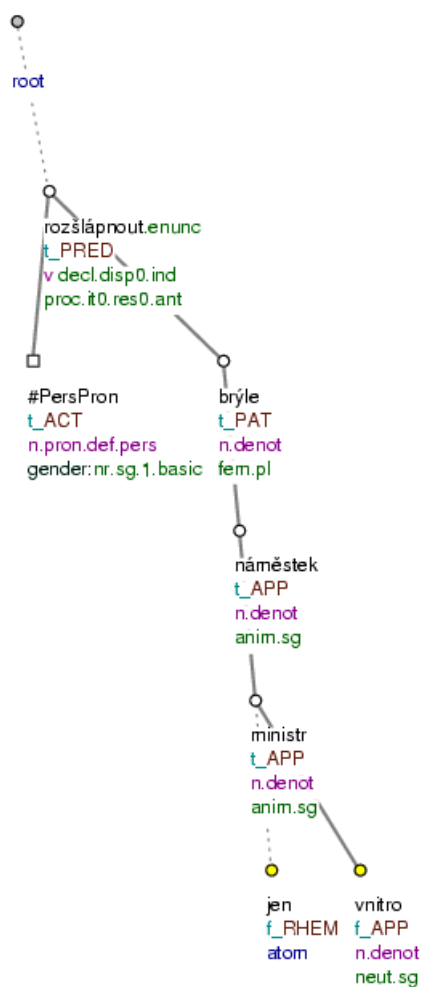
V dosahu rematizátoru je atribut *náměstka*. Dosah rematizátoru na další závislé doplnění je nejasný (bude třeba ověřit předpoklad, že kontextová zapojenost vyřazuje závislé uzly z dosahu rematizátoru). Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má rematizátor ve svém dosahu, tj. jako nejbližší levá sestra uzlu pro substantivum *náměstek*. Srov. obr. 9.55.

Obrázek 9.52. Rematizátor v substantivní skupině

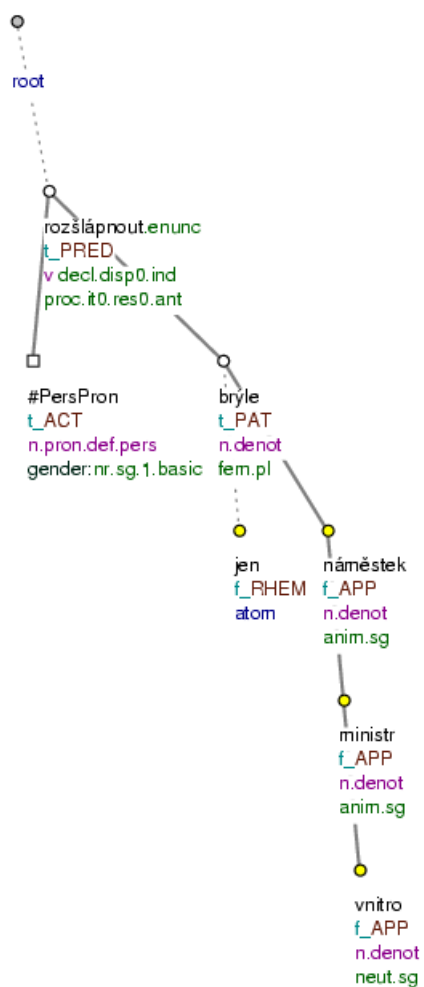
(Nerozšlápl jsem sklenici.) Rozšlápl jsem jen brýle náměstka ministra vnitra.

Obrázek 9.53. Rematizátor v substantivní skupině

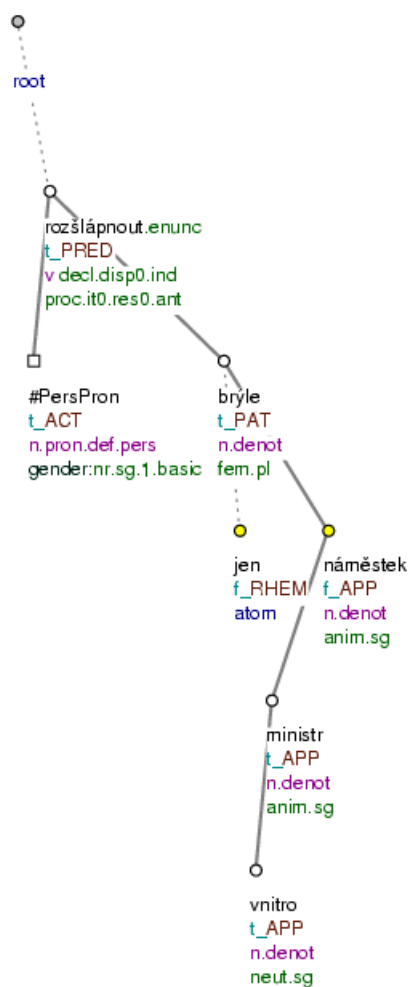
(Nerozšlápl jsem brýle náměstka ministra spravedlnosti.) Rozšlápl jsem jen brýle náměstka ministra vnitro.

Obrázek 9.54. Rematizátor v substantivní skupině

(Nerozšlápl jsem brýle prezidenta.) Rozšlápl jsem jen brýle náměstka ministra vnitra.

Obrázek 9.55. Rematizátor v substantivní skupině

(Nerozšířím jsem brýle ministra vnitra.) Rozšířím jsem jen brýle náměstka ministra vnitra.

Kapitola 10. Formát dat

10.1. Formát dat PDT 2.0

Základním datovým formátem pro PDT 2.0 je formát označovaný jako PML („Prague Markup Language“), který je založený na XML. Již dříve byly pro zpracovávání a ukládání dat PDT vyvinuty a používány dva jiné formáty. Formát označovaný jako FS („Feature Structure“) byl vyvinut pro program Netgraph (přesněji řečeno pro jeho předchůdce, program Graph). Základním formátem pro PDT 1.0 byl formát CSTS („Czech Sentence Tree Structure“), založený na SGML. Nyní se tento formát užívá pouze jako pracovní formát ve starších NLP nástrojích (jako jsou parsery a tagery).

Více k jednotlivým formátům viz Prague Dependency Treebank 2.0, CDROM, doc/pdt-guide/ a doc/data-formats/.

Více k programu Netgraph viz Prague Dependency Treebank 2.0, CDROM, doc/tools/netgraph/.

10.2. Uzel stromu a typy hodnot atributů

Pomineme-li datovou reprezentaci stromové struktury, je uzel tektogramatického stromu v PDT 2.0 technicky reprezentován strukturou s danou množinou atributů, kde atribut je dvojice jméno-hodnota, jež je ve struktuře jednoznačně určena svým jménem. Atributy rozlišujeme dále na povinné a nepovinné. Nepovinný atribut nemusí být ve struktuře přítomen, což může být vyjádřeno i tím, že jeho hodnota je prázdná. Povinný atribut je ve struktuře přítomen vždy a jeho hodnota naopak prázdná být nesmí. V datové reprezentaci PDT 2.0 rozlišujeme hodnoty atributů následujících typů:

Atomické hodnoty

Atomická hodnota je reprezentována řetězcem znaků. Podle sémantiky se její typ dále dělí na identifikátory, odkazy (viz 10.3 – „Odkazy v PDT 2.0“), výčtový typ, konstanta, booleovský typ, číselný typ a typ (libovolný) řetězec. Identifikátor je řetězec vyhovující specifikaci jména v jazyce XML 1.0 uvedené na <http://www.w3.org/TR/2004/REC-xml-20040204/#NT-Name> (v PDT 2.0 jsou to řetězce obsahující jen písmena anglické abecedy, čísla, pomlčku, dvojtečku či spojovník a začínající písmenem). Hodnotou atributu výčtového typu je řetězec ze seznamu stanoveného daným typem. Konstanta je zvláštní druh výčtového typu, u něž je jen jedna přípustná hodnota. Booleovský typ je výčtový typ nabývající hodnot 1 (pravda) a 0 (nepravda). Číselný typ je nezáporné celé číslo, zapsané v desítkové soustavě.

Seznamy hodnot daného typu

Atribut může být typu seznam prvků (hodnot). Prvky seznamu jsou hodnoty daného typu. Tímto typem již nesmí být seznam. Seznamy se dále dělí na uspořádané (kdy záleží na pořadí jednotlivých prvků) a neuspořádané (u nichž na pořadí prvků nezáleží).

Alternativa hodnot daného typu

Alternativa hodnot daného typu je buď hodnota daného typu, nebo seznam více alternativních hodnot daného typu, u něhož nezáleží na pořadí a v němž by se jedna hodnota neměla vyskytnout více než jednou.

!!! V anotovaných datech je u atributů připouštějících alternativy uvedena vždy jen jedna hodnota daného typu.

Struktura

Zde je hodnotou atributu opět struktura (ve smyslu popsaném v úvodním odstavci) s nějakou pevně stanovenou množinou atributů a jejich typů.

10.3. Odkazy v PDT 2.0

V anotaci PDT 2.0 se vyskytují odkazy tří druhů: odkazy v rámci jedné roviny (např. mezi uzly tektogramatického stromu), odkazy na objekty (uzly či prvky) nižších rovin a odkazy do dalších zdrojů (valenčního slovníku). Všechny tyto odkazy jsou realizovány následujícím jednotným způsobem.

Odkazovaný objekt je opatřen atributem typu identifikátor, jehož hodnota tento objekt v rámci PDT 2.0 jednoznačně určuje. Samotný odkaz je pak realizován jako atribut (atomického typu odkaz) odkazujícího objektu, jehož hodnotou je řetězec obsahující identifikátor odkazovaného objektu. Navíc v případě, že se odkazovaný objekt nenachází ve stejném souboru jako odkazující objekt, je před identifikátorem v řetězci uveden prefix tvaru *symbolic*#, kde *symbolic* je nějaké symbolické jméno svázané se jménem souboru obsahujícího odkazovaný objekt. Mapování mezi symbolickými jmény souborů a jejich systémovými jmény je uvedeno v záhlaví odkazujícího souboru. Toto mapování je jednoznačné a specifické pro soubor, v němž je uvedeno.

Atributy typu odkaz či seznam odkazů mají v PDT 2.0 na konci jména příponu *.rf*. Atributy nesoucí identifikátor objektu jsou zpravidla pojmenovány *id* (výjimku však tvoří např. valenční slovník *vallex.xml*, kde se z historických důvodů pro identifikátory užívají atributy *word_ID* a *frame_ID*).

10.4. Atributy uzlů tektogramatického stromu

Tabulka 10.1. Atributy technického kořene tektogramatického stromu

Atribut	Povinný	Hodnota
<i>atree.rf</i>	NE	Přípustné hodnoty: PML odkaz. Tento atribut svazuje tektogramatickou rovinu s analytickou prostřednictvím odkazu na odpovídající analytický strom. Viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“.
<i>deepord</i>	NE	Přípustné hodnoty: nezáporné celé číslo. Atribut určuje pozici uzlu v horizontálním řazení uzlů ve stromě. U kořene je tato hodnota vždy 0 a na rozdíl od ostatních uzlů nenese žádnou lingvisticky podmíněnou informaci.
<i>id</i>	ANO	Přípustné hodnoty: identifikátor. Hodnotou je unikátní identifikátor stromu v rámci PDT 2.0.
<i>nodetype</i>	NE	Přípustné hodnoty: konstanta: <i>root</i> . Tento atribut je u kořene stromu přítomen pouze z důvodu pohodlí uživatele. Jeho hodnota je vždy nastavena na <i>root</i> , čímž je kořen stromu odlišen od ostatních uzlů stromu.

Tabulka 10.2. Atributy ostatních uzlů

Atribut	Povinný	Hodnota
a	NE	Hodnotou je struktura s atributy <code>lex.rf</code> , <code>aux.rf</code> . Atribut svazuje uzly tektogramatické roviny s jednotkami na nižších rovinách. Obsahuje žádný, jeden nebo více identifikátorů uzlů analytické roviny, které nějakým způsobem ovlivňují atributy <code>t_lemma</code> , <code>functor</code> , <code>subfunctor</code> , <code>val_frame.rf</code> , či <code>gram</code> . Atribut je členěn do dvou částí: <code>lex.rf</code> a <code>aux.rf</code> . Viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“.
a/aux.rf	NE	Přípustné hodnoty: seznam, jehož každý prvek je PML odkaz. Atribut obsahuje seznam odkazů na uzly z analytické roviny. Nejčastěji jde o takové uzly, které nesou funkční slova (předložky, podřadící spojky, pomocná slovesa, odkazovací slova atd.) a tvoří s uzlem odkazovaným v atributu <code>a/lex.rf</code> jediný plnovýznamový výraz. Případná hodnota vyplněná v atributu <code>a/lex.rf</code> se v seznamu <code>a/aux.rf</code> již neuvádí. Viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“.
a/lex.rf	NE	Přípustné hodnoty: PML odkaz. Atribut obsahuje odkaz na uzel z analytické roviny. Nejčastěji jde o uzel, ze kterého daný tektogramatický uzel získal svůj lexikální význam. Viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“.
compl.rf	NE	Přípustné hodnoty: PML odkaz. Atribut slouží k zachycení druhé závislosti u doplňků. Je vyplněn právě u uzlů s funktorem <code>COMPL</code> . Obsahuje identifikátor uzlu téhož tektogramatického stromu, na kterém daný uzel (vedle závislosti vyjádřené hranou) též závisí. Viz 5.10 – „ Doplňek (dvojí závislost) “.
coref_gram.rf	NE	Přípustné hodnoty: seznam, jehož každý prvek je PML odkaz. Atribut slouží k zachycení gramatické koreference. Obsahuje identifikátor uzlu (zpravidla téhož) tektogramatického stromu, s nímž je daný uzel ve vztahu gramatické koreference. Viz 8.1 – „ Zachycení koreference v tektogramatických stromech “.
coref_special	NE	Přípustné hodnoty: <code>segm</code> , <code>exoph</code> . Atribut slouží k vyznačení zvláštních typů textové koreference, kdy koreferovaným členem není konkrétní uzel či podstrom tektogramatického stromu. Hodnota <code>segm</code> značí, že koreferovaným členem je segment, větší úsek textu. Hodnota <code>exoph</code> označuje exoforu, tj. koreferenci, kdy koreferovaným členem je blíže nespecifikovaná mimotextová situace. Viz 8.1 – „ Zachycení koreference v tektogramatických stromech “.

Formát dat

Atribut	Povinný	Hodnota
coref_text.rf	NE	<p>Přípustné hodnoty: seznam, jehož každý prvek je PML odkaz.</p> <p>Atribut slouží k zachycení textové koreference. Obsahuje identifikátor uzlu tektogramatického stromu, který reprezentuje explicitní koreferovaný člen daného uzlu. Viz 8.1 – „Zachycení koreference v tektogramatických stromech“.</p>
deepord	ANO	<p>Přípustné hodnoty: nezáporné celé číslo.</p> <p>Atribut čísluje uzly tektogramatického stromu nezápornými celými čísly v pořadí odrážejícím tzv. hloubkový slovosled. V pořadí určeném atributem deepord jsou uzly stromu zobrazovány v grafických aplikacích (zleva doprava ve směru vzrůstajících hodnot atributu deepord). Viz 9.3 – „Výpovědní dynamičnost“.</p>
functor	ANO	<p>Přípustné hodnoty: hodnota z následujícího seznamu: ACT, AUTH, PAT, ADDR, EFF, ORIG, ACMP, ADVS, AIM, APP, APPS, ATT, BEN, CAUS, CNCS, CM, COMPL, CONJ, COND, CONFR, CONTRA, CONTRD, CPHR, CPR, CRIT, CSQ, DENOM, DIFF, DIR1, DIR2, DIR3, DISJ, DPHR, EXT, FPHR, GRAD, HER, ID, INTF, INTT, LOC, MANN, MAT, MEANS, MOD, OPER, PAR, PARTL, PREC, PRED, REAS, REG, RESL, RESTR, RHEM, RSTR, SUBS, TFHL, TFRWH, THL, THO, TOWH, TPAR, TSIN, TTILL, TWHEN, VOCAT (atribut připouští alternativy).</p> <p>Hodnotou je funktor uzlu. Viz 6 – „Funktory a subfunktory“.</p>
gram	NE	<p>Hodnotou je struktura s atributy sempos, gender, number, degcmp, verbmod, deontmod, tense, aspect, resultative, dispmod, iterativeness, indeftype, person, numertype, politeness, negation.</p> <p>Tato struktura je vyplněna pouze u komplexních uzlů, tzn. u uzlů, jež mají v atributu nodetype vyplněnu hodnotu complex. Viz 4 – „Komplexní uzly a gramatémy“.</p>
gram/aspect	NE	<p>Přípustné hodnoty: proc, cpl, nr.</p> <p>Gramatém vidu - viz 4.5.12 – „Gramatém vidu (aspect)“</p>
gram/degcmp	NE	<p>Přípustné hodnoty: pos, comp, acomp, sup, nr.</p> <p>Gramatém stupně - viz 4.5.8 – „Gramatém stupně (degcmp)“.</p>
gram/deontmod	NE	<p>Přípustné hodnoty: deb, hrt, vol, poss, perm, fac, decl, nr.</p> <p>Gramatém deontické modality - viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modality (deontmod)“</p>
gram/dispmod	NE	<p>Přípustné hodnoty: disp1, disp0, nr, nil.</p> <p>Gramatém dispoziční modality - viz 4.5.11 – „Gramatém dispoziční modality (dispmod)“</p>
gram/gender	NE	<p>Přípustné hodnoty: anim, inan, fem, neut, inher, nr.</p> <p>Gramatém rodu - viz 4.5.2 – „Gramatém rodu (gender)“.</p>

Formát dat

Atribut	Povinný	Hodnota
gram/indeftype	NE	Přípustné hodnoty: relat, indef1, indef2, indef3, indef4, indef5, indef6, inter, negat, total1, total2, nr. Gramatém typu neurčitosti - viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (indeftype)“.
gram/iterativeness	NE	Přípustné hodnoty: it1, it0, nr. Gramatém iterativnosti - viz 4.5.15 – „Gramatém iterativnosti (iterativeness)“.
gram/negation	NE	Přípustné hodnoty: neg0, neg1, nr. Gramatém negace - viz 4.5.7 – „Gramatém negace (negation)“.
gram/number	NE	Přípustné hodnoty: sg, pl, inher, nr. Gramatém čísla - viz 4.5.1 – „Gramatém čísla (number)“.
gram/numertype	NE	Přípustné hodnoty: basic, set, kind, ord, frac, nr. Gramatém typu číslovky - viz 4.5.5 – „Gramatém typu číslovky (numertype)“.
gram/person	NE	Přípustné hodnoty: 1, 2, 3, inher, nr. Gramatém osoby - viz 4.5.3 – „Gramatém osoby (person)“.
gram/politeness	NE	Přípustné hodnoty: polite, basic, inher, nr. Gramatém zdvořilosti - viz 4.5.4 – „Gramatém zdvořilosti (politeness)“.
gram/resultative	NE	Přípustné hodnoty: res1, res0, nr. Gramatém rezultativnosti - viz 4.5.14 – „Gramatém rezultativnosti (resultative)“.
gram/sempos	ANO	Přípustné hodnoty: n.denot, n.denot.neg, n.pron.def.demon, n.pron.def.pers, n.pron.indef, n.quant.def, adj.denot, adj.pron.def.demon, adj.pron.indef, adj.quant.def, adj.quant.indef, adj.quant.grad, adv.denot.grad.nneg, adv.denot.ngrad.nneg, adv.denot.grad.neg, adv.denot.ngrad.neg, adv.pron.def, adv.pron.indef, v. V atributu sempos je uložena informace o tom, do které podskupiny kterého sémantického slovního druhu komplexní uzel patří. Viz 4.3.1 – „Atribut sempos“.
gram/tense	NE	Přípustné hodnoty: sim, ant, post, nr, nil. Gramatém času - viz 4.5.13 – „Gramatém času (tense)“.
gram/verbmod	NE	Přípustné hodnoty: ind, imp, cdn, nr, nil. Gramatém slovesné modality - viz 4.5.9 – „Gramatém slovesné modality (verbmod)“.

Formát dat

Atribut	Povinný	Hodnota
id	ANO	Přípustné hodnoty: identifikátor. Hodnotou je unikátní identifikátor uzlu v rámci PDT 2.0.
is_dsp_root	NE	Přípustné hodnoty: 0, 1. Hodnota 1 je vyplněna u uzlů, které jsou kořenem podstromu zachycujícího přímou řeč (a to i v případě, kdy přímá řeč není v textu graficky označena). Není-li žádná hodnota vyplněna, předpokládá se hodnota 0. Viz 7.3 – „ Přímá řeč “.
is_generated	NE	Přípustné hodnoty: 0, 1. Hodnota 1 označuje doplněné uzly. Není-li hodnota vyplněna, předpokládá se hodnota 0. Viz 5.12 – „ Elipsy “.
is_member	NE	Přípustné hodnoty: 0, 1. Atribut má význam pouze u přímých potomků kořenů souřadných struktur (nodetype=coap). U ostatních uzlů není atribut vyplněn. Atribut je vyplněn hodnotou 1 u těch přímých potomků kořenů souřadných struktur, které reprezentují přímé členy souřadné struktury. Uzly (vyjma těch s funktorem CM a RHEM), které jsou přímými potomky kořenů souřadných struktur a nemají is_member=1, jsou společným rozvitím terminálních členů dané souřadné struktury. Uzly s funktorem CM (6.12.4 – „Funktory pro modifikátory souřadného spojení (CM)“) nemají atribut is_member nikdy vyplněn a považují se za součást souřadícího spojovacího výrazu. Uzly s funktorem RHEM (6.7.5 – „RHEM“) se řídí zvláštními pravidly pro zavěšení (9.6.2 – „Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě“) a vymykají se tedy popisu uvedenému výše. Není-li atribut vyplněn, předpokládá se hodnota 0. Viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“.
is_name_of_person	NE	Přípustné hodnoty: 0, 1. Atribut slouží k označení vlastních jmen osob. Hodnota 1 označuje, že uzel reprezentuje součást jména osoby. Není-li žádná hodnota vyplněna, předpokládá se hodnota 0. Viz 7.8.2 – „Vlastní jména a názvy“.
is_parenthesis	NE	Přípustné hodnoty: 0, 1. Hodnota 1 označuje uzly, které reprezentují výrazy, které jsou součástí parenteze. Není-li atribut vyplněn, předpokládá se hodnota 0. Viz 5.7 – „ Parenteze “.
is_state	NE	Přípustné hodnoty: 0, 1. Hodnota 1 označuje uzly reprezentující (zpravidla slovesná) doplnění s významem stavu. Není-li atribut vyplněn, předpokládá se hodnota 0. Viz 6.13.2 – „Atribut pro význam „stavu““.

Atribut	Povinný	Hodnota
nodetype	ANO	<p>Přípustné hodnoty: atom, coap, complex, dphr, fphr, list, qcomplex.</p> <p>Hodnota atributu nodetype označuje typ uzlu.</p> <p>atom atomický uzel</p> <p>coap kořen souřadné struktury</p> <p>complex komplexní uzel</p> <p>dphr závislá část frazému</p> <p>fphr součást cizojazyčného výrazu</p> <p>list kořen seznamové struktury výrazu</p> <p>qcomplex kvazikomplexní uzel</p> <p>Viz 2 – „<i>Typy uzlů</i>“.</p>
quot	NE	<p>Přípustné hodnoty: seznam, jehož každý prvek je struktura s atributy type a set_id.</p> <p>Atribut označuje uzly zastupující části textu „v uvozovkách“. Pro každou část textu v uvozovkách byl zvolen jednoznačný identifikátor, který je dále užíván následujícím způsobem: Množina uzlů zastupujících část textu v uvozovkách je vyznačena tak, že každý její prvek má mezi svými hodnotami atributu quot prvek s set_id rovným identifikátoru příslušné části textu v uvozovkách. Jeden uzel tak může být členem žádné, jedné, případně i více takto vyznačených množin (vnořené uvozovky). Viz 7.19.1 – „Text v uvozovkách“.</p>
quot/set_id	ANO	<p>Přípustné hodnoty: libovolný řetězec.</p> <p>Řetězcová hodnota atributu slouží jako identifikátor jednoznačně označující množinu uzlů reprezentujících část textu v uvozovkách.</p>
quot/type	ANO	<p>Přípustné hodnoty: citation, dsp, meta, other, title.</p> <p>Atribut určuje typ užití uvozovek. Typ dsp označuje přímou řeč (formálně nezapojená citace), citation označuje formálně zapojenou citaci, meta meta užití, title vlastní jméno nebo název a other jiný typ užití uvozovek.</p>
sentmod	NE	<p>Přípustné hodnoty: enunc, excl, desid, imper, inter.</p> <p>Gramatém větné modality - viz 4.7 – „Atribut sentmod“.</p>
subfunctor	NE	<p>Přípustné hodnoty: above, abstr, across, after, agst, along, approx, around, basic, before, begin, behind, below, betw, circ, elsew, end, ext, flow, front, incl, in, less, mid, more, near, opp, target, than, to, wout, wrt, nr.</p> <p>Hodnotou je tzv. subfunktor, přesněji vymežující význam přiřazeného funktoru. Viz 6.13.1 – „Subfunktory“.</p>

Atribut	Povinný	Hodnota
t_lemma	ANO	Přípustné hodnoty: libovolný řetězec. Hodnotou je t-lemma. Viz 3 – „ <i>Tektogramatické lema (t-lema)</i> “.
tfa	NE	Přípustné hodnoty: t, f, c. Atribut obsahuje anotaci kontextové zapojenosti. Hodnota t přísluší uzlům zastupujícím kontextově (nekontrastivně) zapojené výrazy, hodnota c uzlům zastupujícím kontextově kontrastivně zapojený výraz a hodnota f uzlům zastupujícím kontextově nezapojený výraz. Není-li hodnota vyplněna, nenabývá uzel žádné z vlastností odpovídající hodnotám uvedeným výše (typicky se jedná o uzly s hodnotou atributu nodetype rovnou coap a fphr). Viz 9.2 – „ <i>Kontextová zapojenost</i> “.
val_frame.rf	NE	Přípustné hodnoty: PML odkaz (atribut připouští alternativy). Atribut slouží jako odkaz do valenčního slovníku. Hodnotou je identifikátor valenčního rámce, který je označeným uzlem (a jeho podstromem) realizován. Viz 5.2.2 – „ <i>Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku</i> “.

10.5. Zápis valenčních rámců a jeho sémantika

V následujícím textu je popsán způsob, jakým by měly být v dokumentaci, manuálu a dalších psaných materiálech zapisovány valenční rámce valenčního slovníku PDT (10.5.1 – „Zápis valenčních rámců“). V druhé části textu je stručně popsána sémantika uvedeného zápisu (10.5.2 – „Sémantika zápisu rámce“).

Pro jednoduchost a větší názornost je uvedena formální gramatika, popisující zápis rámce. Některé další požadavky na zápis (například neopakující se funktoři atp.), jež by formální gramatiku zbytečně komplikovaly, jsou uvedeny pouze v textu. V zápisu gramatiky jsou neterminály označeny malými písmeny; terminály jsou buď literály uvedené v jednoduchých uvozovkách, nebo terminál FORM, zastupující libovolný řetězec skládající se z písmen a číslic, CHAR, zastupující libovolný znak, případně terminál LEMMA, zastupující libovolný řetězec hlavní části lematu dle morfologické analýzy v PDT. Podrobnější struktura terminálu LEMMA není předmětem tohoto textu. Veškeré znaky vyjma písmen, číslic a spojovníku vyskytující se v terminálech CHAR, LEMMA, a FORM musejí být uvozeny zpětným lomítkem.

Pro zjednodušení lze v zápisech valenčních rámců používat některé zkrácené zápisy (viz 10.5.5 – „Zkrácené zápisy realizací“). Zápisy rámců obsahující uvedené zkrácené zápisy odpovídají níže popsané gramatice až po nahrazení všech zkrácených zápisů jim odpovídajícími nezkrácenými zápisy.

10.5.1. Zápis valenčních rámců

Každý valenční rámec sestává z jednoho nebo více členů rámce. Místo členu rámce může v rámci vystupovat též alternace členů rámce, což je seznam alternujících členů rámce, oddělených svislítkem - alternace slouží v případech, kdy některý člen rámce může být obsazen různými funktoři, přestože ve všech případech jde o tentýž rámec. Člen rámce je buď obligatorní, nebo fakultativní a je tvořen právě jedním funktořem (pokud se nejedná o případ alternace) a popisem možných realizací. Souhrn popisů možných realizací u jednoho celého rámce obecně odpovídá nějaké souvislé části analytického stromu, jehož atributy uzlů nejsou plně vyplněny, resp. (budeme-li uvažovat zcela obecný případ) povolené kombinace hodnot těchto atributů jsou definovány jakýmkoli logickým výrazem, ve kterém tyto hodnoty vystupují. V PDT není nutno plně obecnosti využít, což dovoluje dekomponovat možné realizace takto:

- každý člen rámce obsahuje „svou“ realizaci nezávisle na ostatních, přičemž jeho realizace je závislá na kořeni realizace podstromu celého rámce.
- pro omezení možných kombinací hodnot atributů uzlů se používá pouze požadavek na rovnost některých z těchto hodnot atributů uzlů (nebo jejich částí), tzv. neúplný analytický strom, namísto obecného logického výrazu.
- lema kořene realizovaného podstromu je stejné pro všechny realizace rámce, uvádí se odděleně.
- ve speciálních případech je možné popsat realizaci, která zahrnuje řídicí uzel (rodiče) kořene realizovaného rámce, a rovněž takovou realizaci, která obsahuje jeden nebo více podstromů tohoto kořene, jimž však neodpovídá žádný člen rámce.

```
frame := [ root_real_spec ] element_list
root_real_spec := '(' realizations ')'
element_list := element|element_alternation [ ' ' element_list ]
element_alternation := oblig_elem '|' oblig_elem [ '|' element_alternation ]
```

Zápis rámce začíná nepovinným zápisem seznamu přípustných realizací kořene podstromu (např. některé rámce s funktorem DPHR vyžadují, aby řídicí sloveso bylo negované) uvedeným v kulatých závorkách, následovaný posloupností zápisů členů rámce, oddělených mezerou (bílým místem), případně alternací obligatorních členů rámce (zápis alternace tvoří posloupnost zápisů obligatorních členů rámce, oddělených svislítkem). Každý funktor (včetně ne-aktantů a alternací) se v zápisu rámce smí objevit nejvýše jednou. Členy rámce jsou řazeny v následujícím kanonickém pořadí (podle funkcí): ACT, CPHR, DPHR, PAT, ADDR, ORIG, EFF, BEN, LOC, DIR1, DIR2, DIR3, TWHEN, TFRWH, TTILL, TOWH, TSIN, TFHL, MANN, MEANS, ACMP, EXT, INTT, MAT, APP, CRIT, REG.

```
element := oblig_elem | facult_elem
oblig_elem := elem_spec
facult_elem := '?' elem_spec
```

Členy rámce jsou buď fakultativní, nebo obligatorní. Zápisu fakultativního členu rámce předchází otazník.

```
elem_spec := functor '(' realizations ')'
functor := 'ACT' | 'PAT' | 'ADDR' | 'EFF' | 'ORIG' | 'ACMP' | 'AIM' | 'APP'
          | 'ATT' | 'AUTH' | 'BEN' | 'CAUS' | 'CNCS' | 'COMPL' | 'CONTRD'
          | 'COND' | 'CPHR' | 'CPR' | 'CRIT' | 'DES' | 'DIFF' | 'DIR1'
          | 'DIR2' | 'DIR3' | 'DPHR' | 'EXT' | 'HER' | 'INTF'
          | 'INTT' | 'LOC' | 'MANN' | 'MAT' | 'MEANS' | 'MOD' | 'PAR'
          | 'PARTL' | 'REG' | 'RESL' | 'RESTR' | 'RSTR' | 'SUBS' | 'TFHL'
          | 'TFRWH' | 'THL' | 'THO' | 'TOWH' | 'TPAR' | 'TSIN' | 'TTILL'
          | 'TWHEN' | 'TOWH' | 'VOCAT'
```

Zápis členu rámce sestává z funkce a zápisu seznamu přípustných realizací v kulatých závorkách.

```
realizations := real [ ';' realizations ]
```

Zápisy jednotlivých přípustných realizací jsou odděleny středníkem.

```
real := '*' | '!' | '=' | real_spec_list [ '&' ] [ real_spec_list ]
real_spec_list := [ '^' ] real_spec [ ',' real_spec_list ]
real_spec := ( lemma_spec [ sep ] [ morph ] | sep morph ) [ dependants ]
sep := '.' | ':'
dependants := '[' real_spec_list ']'
```

Zápisem realizace je buď hvězdička, zastupující obecně všechny typické realizace pro daný funktor, vykřičník, značící, že příslušný člen rámce není (nikdy) povrchově/analyticky realizován, rovnítko označující, že jde o stav (atribut `is_state`), nebo zápis realizace, tvořený zápisy realizací uzlů oddělených čárkou (případně znakem & - viz dále) a jejich potomků. Zápisy realizací uzlů se uvádějí v

pořadí, v jakém se uzly nacházejí v analytickém stromě. Zápisy realizací potomků, nacházejících se vlevo od svého rodiče jsou od potomků nacházejících se vpravo od rodiče odděleny znakem & místo čárky. Seznam realizací potomků smí být znakem & též ukončen, a to v případě, kdy se všichni potomci nacházejí vlevo od svého rodiče.

Zápisem realizace uzlu je zápis specifikace lematu a/nebo jeho morfologických charakteristik. Není nutné, aby byly obě části přítomny současně, alespoň jedna z nich je však nutná.

V případě, že je zápis 1. realizace uvozen symbolem ^, vztahuje se realizace na rodiče uzlu řídicího členu rámce (slovesa/substantiva) místo na uzly realizující příslušný člen rámce.

Část zápisu specifikující lema je od části specifikující morfologické požadavky oddělena buď tečkou, nebo dvojtečkou. Nejsou-li uvedeny žádné morfologické požadavky, není nutné oddělovač uvádět. V takovém případě je chápán jako dvojtečka. Je-li oddělovačem tečka, znamená to, že analytický uzel odpovídající dané realizaci bude rodičem všech kořenů analytických podstromů odpovídajících realizacím synů tektogramatického uzlu představujícího člen rámce, k němuž zápis realizace náleží. Z toho vyplývá, že v rámci jedné alternativy by se mezi zápisy realizací (včetně zanořených) měl vyskytnout právě jeden obsahující tečku.

```
lemma_spec := LEMMA | '{' lemma_set '}' | ''' FORM '''
lemma_set := LEMMA [ ',' lemma_set ] | LEMMA ',' '...'
```

Zápis specifikace lematu je tvořen buď řetězcem lematu, nebo seznamem takových řetězců uvedeným ve složených závorkách a oddělených čárkou, případně řetězcem uzavřeným do dvojitých apostrofů, vyjadřujícím přímo povrchovou formu. Zápis využívající formu namísto lematu se zpravidla využívá pouze v případech, kdy konkrétní povrchovou podobu realizace nelze zachytit jiným způsobem (například jedná-li se o specifický nářeční či hovorový tvar). Seznam lemat může být také ukončen čárkou a třemi tečkami, čímž je naznačeno, že nejde o úplný výčet třídy přípustných lemat, ale pouze o doposud shromážděné reprezentanty této třídy (typicky u funktoru CPHR). Řetězcem lematu se rozumí řetězec identifikující nějakou položku v morfologickém slovníku (v praxi se jedná a základní formu daného slova za níž někdy následuje ještě spojovník a číslo). Řetězec lematu (případně formy) smí obsahovat pouze alfanumerické znaky a spojovník, veškeré ostatní znaky musí být uvozeny zpětným lomítkem \. Lema pro zpětné lomítko se tedy запиše jako \\.

```
morph := [ neg ] [ pos ] [ gender ] [ number ] [ case ] [ deg ]
        [ agreement ] [ tag_spec ]
```

Zápis morfologických požadavků tvoří zápis specifikace slovního druhu, rodu, čísla, pádu, stupně u přídavných jmen a shody, přičemž žádná z těchto položek není povinná, avšak aspoň jedna by měla být vždy přítomna. Není-li některá z položek uvedena, znamená to, že jsou přípustné všechny hodnoty. Je-li v zápisu realizace uvedeno lema, není již nutné uvádět morfologický požadavek na slovní druh, neboť ten je již lematem jednoznačně určen.

```
neg := '~'
```

Vlnka značí požadavek na to, aby v morfologické značce byl přítomen příznak pro negaci.

```
pos := 'a' | 'd' | 'i' | 'n' | 'u' | 'j' | 'v' | 's' | 'f' | 'c'
```

Slovní druh je zapsán malým písmenem:

- a přídavné jméno
- d příslovce
- i částice
- n podstatné jméno
- j pořadící spojka

- v sloveso
- f sloveso v infinitivu
- u přivlastňovací zájmeno nebo přídavné jméno
- s kořen přímé řeči
- c kořen (bezspojkové) obsahové závislé klauze (jde o klauze uvozené vztažným zájmenem či příslovcem)

gender := 'F' | 'M' | 'I' | 'N'

Rod je zapsán velkým písmenem:

F ženský

M mužský životný

I mužský neživotný

N střední

number := 'S' | 'P'

Číslo je zapsáno velkými písmeny:

S jednotné

P množné

case := '1' | '2' | '3' | '4' | '5' | '6' | '7'

Pád je zapsán svým číslem.

deg := '@1' | '@2' | '@3'

Stupeň přídavného jména kvůli odlišní od pádu předchází symbol @.

agreement := '#'

Shoda v pádě, čísle a rodě s řídicím uzlem (pouze v případě, že tato kategorie u obou uzlů existuje a u závislého uzlu už to není zápisem morfologických požadavků specifikováno).

```
tag_spec := tag_pos '<' tag_values '>' [ tag_spec ]
tag_pos := [ '$1' | '$2' | '$3' | '$4' | '$5' | '$6' | '$7' | '$8' | '$9' |
            '$10' | '$11' | '$12' | '$13' | '$14' | '$15'
tag_values := CHAR [ tag_values ]
```

Pro případy, kdy výše uvedené zápisy nestačí k popisu požadavků na morfologickou značku, je možné uvést další požadavky formou výčtu hodnot povolených na konkrétních pozicích morfologické značky. Zápis požadavku na hodnotu určité pozice morfologické značky začíná symbolem \$, za ním je uvedeno číslo pozice (1 až 15), a následuje řetězec uzavřený do špičatých závorek <> tvořený právě všemi znaky, které zápis na dané pozici morfologické značky povoluje. Všechny znaky vyjma písmen, číslic a spojovníku vyskytující se uvnitř špičatých závorek musejí být uvozeny zpětným lomítkem.

Valenční rámeček může být i prázdný. Takový valenční rámeček je zapsán jako: EMPTY.

10.5.2. Sémantika zápisu rámce

V tomto oddíle je stručně vysvětleno, co znamená, že zapsaný rámec vyhovuje množině uzlů (ve formě podstromu) tektogramatického stromu.

Uzel tektogramatického stromu *koresponduje* s uzlem analytického stromu, pokud prostřednictvím identifikátorů v atributech `a/lex.rf` a `a/aux.rf` (či jinak) na něj odkazuje a přitom neodkazuje na žádný z jeho nadřazených uzlů.

Realizace (členu rámce) R_N je zápisem seznamu analytických (pod)stromů s neúplným ohodnocením N . Každý uzel těchto analytických stromů je specifikován jedním nebo více z následujících údajů: lema, slovní druh (zpravidla pouze tehdy, není-li uvedeno lema), rod, číslo, pád a stupeň, přičemž posledních pět údajů v zásadě odpovídá hodnotám na příslušných pozicích morfologické značky. Může být uveden též příznak gramatické shody.

Řekneme, že uzel U analytického stromu S *splňuje podmínky* realizace R_N (tj. analytického stromu N s neúplným ohodnocením), pokud existuje homomorfismus H zobrazující analytický strom N s neúplným ohodnocením do analytického stromu S , zobrazující kořen stromu N na uzel U , přičemž homomorfismus je zobrazení, které zachovává ohodnocení a relaci otec - syn. Obsahují-li navíc podmínky realizace R_N u některého uzlu S (pod)stromu N požadavek na shodu s rodičem (*agreement*), musí mít uzel $H(S)$ přiřazený uvedeným homomorfismem uzlu S shodné ohodnocení v čísle, rodě a pádu jako jeho rodič, vyjma těch kategorií, které nejsou u rodiče vyplněny (morfologická značka v PDT obsahuje na příslušné pozici pomlčku) a/nebo jsou pro uzel $H(S)$ předepsány (neúplným) ohodnocením uzlu S . (Poznámka: jelikož v morfologické značce předložky zaujímá rekce stejnou pozici jako pád, lze mechanismus shody beze změny použít i na kontrolu rekce.)

Člen rámce vyhovuje uzlu T tektogramatického stromu s n (sesterskými) (pod)stromy uvedenými v realizaci členu rámce, pokud je tomuto uzlu přiřazen funktor příslušný členu rámce a současně alespoň n podstromů analytického stromu takových, že jejich kořeny korespondují s T , splňuje podmínky alespoň jedné realizace příslušné členu rámce (symbol $*$ v zápisu rámce zastupuje všechny typické realizace příslušné danému funktoru - jejich bližší specifikace není předmětem tohoto textu). V rámci jedné alternativy realizace musí tyto podmínky splňovat kořeny všech (pod)stromů. (Poznámka: ve většině případů je $n = 1$, jedná se tedy o seznam složený z právě jedné realizace, resp. její jedné alternativy.)

Alternace členů rámce vyhovuje uzlu T tektogramatického stromu, vyhovuje-li danému uzlu libovolný z alternovaných členů rámce.

Rámec vyhovuje podstromu tektogramatického stromu, je-li lema rámce rovno atributu `lemma` (alespoň jednomu) uzlu analytického stromu korespondujícího s kořenem tohoto podstromu a každý obligatorní člen rámce (případně alternace) vyhovuje nějakému uzlu nebo více uzlům (podle délky seznamu realizace z předchozí definice), závislému na kořeni tohoto podstromu, přičemž aktanty jsou realizovány nejvýše jednou a mezi uzly závislými na kořeni se nenachází žádný uzel s funktořem `ACT`, `PAT`, `EFF`, `ORIG`, `ADDR`, který by nevyhovoval nějakému členu rámce (případně alternaci).

10.5.3. Příklady realizací (realizations)

Příklad 10.1. Specifikace (pouze) pádu

.4

Příklad 10.2. Předložka a pád

s [.7]

Příklad 10.3. Předložka a pád nebo samotný pád

pro[.4];.3

Příklad 10.4. Závislá klauze (kořen je sloveso) uvozená podřadicí spojkou *že* nebo *aby*

že[.v];aby[.v]

Příklad 10.5. Závislá klauze beze spojky

.v

Příklad 10.6. Infinitiv

.f

Příklad 10.7. Přivlastňovací zájmeno nebo adjektivum

.u

Příklad 10.8. Závislá klauze uvozená jakoukoli podřadicí spojkou

:j[.v]

Příklad 10.9. Složená předložka *na rozdíl od*

od-1[na-1, rozdíl, .2]

Příklad 10.10. Frazém (*balit*) *fidlátka*

fidlátko.P4

Příklad 10.11. Frazém (*běhá mi*) *mráz po zádech*

mráz.S1, po-1[záda:P6]

Příklad 10.12. Frazém (*jít*) *po krku*

po-1[krk.S6]

Příklad 10.13. Stav

=

10.5.4. Příklady rámců (frame)

Příklad 10.14. Transitivní sloveso

ACT(.1) PAT(.4)

Příklad 10.15. Infinitiv

ACT(.1) PAT(.f)

Příklad 10.16. Frazém

ACT(.3) DPHR(mráz.S1,po-1[záda:P6])

Příklad 10.17. Rámec s fakultativním členem

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z-1[.2]) ?EFF(na-1[.4])

10.5.5. Zkrácené zápisy realizací

Pro lepší čitelnost a snazší zápis lze pro předložkové vazby v zápisech realizací členů valenčního rámce používat jisté zkratky, uvedené výčtem. Zápisy rámců obsahující uvedené zkraty odpovídají popsané gramatice až po nahrazení všech zkratk jim odpovídajícími nezkrácenými zápisy. Následující seznam obsahuje přípustné zkratky. Za každou zkratkou je za symbolem → uveden nezkrácený zápis.

do+2 → do-1[.2]
k+3 → k-1[.3]
mezi+4 → mezi-1[.4]
mezi+7 → mezi-1[.7]
místo+2 → místo-2[.2]
na+4 → na-1[.4]
na+6 → na-1[.6]
nad+7 → nad-1[.7]
o+4 → o-1[.4]
o+6 → o-1[.6]
od+2 → od-1[.2]
okolo+2 → okolo-1[.2]
oproti+3 → oproti[.3]
po+6 → po-1[.6]
pod+4 → pod-1[.4]
pod+7 → pod-1[.7]
podle+2 → podle-2[.2]
pro+4 → pro-1[.4]
proti+3 → proti-1[.3]
před+7 → před-1[.7]
přes+4 → přes-1[.4]
při+6 → při-1[.6]
s+7 → s-1[.7]
u+2 → u-1[.2]
v+4 → v-1[.4]
v+6 → v-1[.6]
včetně+2 → včetně-2[.2]
vůči+3 → vůči[.3]
z+2 → z-1[.2]
za+4 → za-1[.4]
za+7 → za-1[.7]

Věcný rejstřík

A

adjektivum
kontroly, 977, 1009, 1028, 1032
připojené podřadící spojkou, 216
sémantické, 64
syntaktické, 33
adresát, 450
adverbium
predikativní, 629
sémantické, 72
syntaktické, 34
afirmace, 424
syntaktická, 424, 890
aktant, 90
všeobecný, 151
aktor, 438
blíže nespecifikovaný, 154
antecedent, 935
apozice, 268
atribut, 1
typu odkaz, 2
atributy uzlu, 1125

C

čas, 51
cesta
levá, 3
nejlevější, 3
nejpravější, 3, 1065
pravá, 3, 1065
číslo, 41, 801
desetinné, 820
zlomek, 821
číslovka, 801
s adverbialním významem, 812
typ číslovky, 44
v konstrukcích se slovesem být, 642
ve funkci kontejneru, 808, 813
ve funkci nálepky, 810
ve funkci přívlastku, 801, 813
citace, 930–931
člen
kontrolovaný, 961, 971
kontrolující, 961, 966
koreferovaný, 935
koreferující, 935
přímý, 247
řídící, 87
terminální, 247
závislý, 87
controllee, 961, 971
controller, 961, 966

D

derivace
lexikální, 28
syntaktická, 28
dialogový test, 91
doplňek, 358, 564
doplnění
času, 453
fakultativní, 90
míry, 514
místa, 475
obligatorní, 90
podmínky, 494
příčiny, 489
přináležitosti, 551
přípustky, 492
prostředku, 520
s významem benefaktoru, 542
s významem kontejneru, 559, 808
slovesné, 426
substantivní, 426
účelu, 487
účinku, 527
valenční, 89, 437
volné, 90
vyjadřující autora artefaktů, 555
vyjadřující modalitu, 535
vyjadřující postoj, 531
záměru, 496
způsobu, 499, 517
zřetele, 523
dosah rematizátoru, 1101, 1106
dvojí funkce jednoho doplnění, 378

E

efekt, 447
efektivní kořen, 3
elipsa, 392
aktuální, 393, 395, 404, 413, 419
gramatická, 393, 400, 408, 415
neobligatorního doplnění, 417, 419
obligatorního aktantu, 413, 415
obligatorního doplnění, 412
obligatorního volného doplnění, 416
řídící klauze, 409, 674, 704
řídícího členu, 394, 412
řídícího slovesa, 394
řídícího substantiva, 403
v modálních predikátech, 321
víceslovného predikátu, 395
závislého členu, 412
exofora, 1047
explicitní koreferovaný člen, 1040

F

formát dat, 1124
frazém, 293

- frazeologické spojení, 293
 neslovesné, 294
 slovesné, 297
- funktořy, 426
 časové, 453
 místa, 475
 pro aktanty, 437
 pro cizojazyčné výrazy, 539
 pro doplněk, 564
 pro efektivní kořeny nezávislých klauzí, 430
 pro implikační (kauzální) vztahy, 487
 pro modifikátory souřadného spojení, 592
 pro rematizátory, 530, 538
 pro větné, navazovací a modální adverbialní výrazy, 530
 pro víceslovné lexikální jednotky, 539
 pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant, 499
 pro významy souřadných spojení, 566
 slovesné, 426
 substantivní, 426, 551
- G**
- genitiv
 explikativní, 761
 gramatém, 40
- H**
- hodnota atributu, 2
 atomická, 1124
 typu odkaz, 1125
 typu seznam prvků, 1124
 typu struktura, 1125
- hrana, 2
 nezávislostní, 88
- I**
- infinitiv
 jehož valenční doplnění je kontrolováno, 973
 v konstrukcích se slovesem být, 638
- infinitivní konstrukce
 ustrnulá, 207
 závislá, 203, 371
- interpunkce, 185, 910, 925
- interval, 825
 zachycený jako souřadná struktura, 277, 829
- intonace, 1057
- intonační centrum, 1058, 1067
- iterativnost, 52
- J**
- jednočlenné konstrukce
 se slovesem být, 631
- K**
- klauze
- adverbialní, 201
 citoslovečná, 190, 192
 neslovesná, 183, 189, 897
 nezávislá, 183
 nominativní, 189
 obsahová, 200, 218
 řídící, 200
 slovesná, 183, 200
 vokativní, 190, 192
 vztažná, 201, 218
 závislá, 183, 200, 371
 závislá nepravá, 236
 závislá nepravá spojková, 242
 závislá nepravá vztažná, 236
- konkurence valenčních doplnění, 118, 170
- konstrukce
 s kontrolou, 978
 s významem diference, 719
 s významem omezení, 728
 s významem srovnání, 669, 739
 s významem výjimečného slučování, 748
 se závislou klauzí účinkovou, 755
- kontext, 1059
- kontextová zapojenost, 1058
- kontrola, 961
 dvojí, 965
 fakultativní, 965
 obligatorní, 965
- koordinace, 268
- koreference, 935
 gramatická, 937
 textová, 1039
- koreferenční řetězec, 1050
- kořen
 efektivní, 3
 podstromu, 3
 seznamové struktury, 10
 souřadné struktury, 10, 247
 technický kořen tektogramatického stromu, 9
 věty, 3
 výrazu, 3
- kvazikontrola, 1034
 u složených predikátů, 345
- kvaziohnisko, 1068
- L**
- lema
 morfologické, 14
 tektogramatické, 14
- lexikální jednotka
 víceslovná, 17
- lineární uspořádání uzlů, 2
- M**
- m-lema, 14
- matematická operace, 277, 822
- modalita, 424

deontická, 49
 dispoziční, 50, 100, 905
 slovesná, 48
 větná, 85

N

název, 775, 933
 negace, 47, 424
 lexikální, 424
 modálních predikátů, 304
 syntaktická, 424, 890
 nezávislost, 194
 nominativ
 jmenovací, 196, 761

O

obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi, 290
 odkazovací slovo, 221
 odkazování
 anaforické, 935
 kataforické, 935
 ohnisko, 1101
 operandy, 822
 operátor, 822, 915
 origo, 452
 osoba, 43

P

parcelace, 186
 parenteze, 278
 aktuální, 280
 aktuální syntakticky nezapojená, 281
 aktuální syntakticky zapojená, 280
 kleslá, 288
 participiální konstrukce
 nekongruentní, 211
 závislá, 208, 368
 pasivum, 99, 634, 905
 patiens, 441
 podstrom, 3
 pomlčky, 934
 posouvání aktantů, 92
 postcedent, 935
 prázdné sloveso, 186
 přechodníková konstrukce, 213, 368
 ustrnulá, 213
 predikát
 fázový, 324
 kvazifázový, 325
 kvazimodální, 325
 modální, 302
 složený, 329
 verbonominální, 627, 634
 víceslovný, 301
 předložka, 916
 sekundární, 917
 ustrnulá přechodníková, 213

přímá řeč, 196, 651, 930
 přímý potomek, 2
 levý, 2
 pravý, 2
 přívlastek, 561
 přízvuk
 kontrastivní, 1058
 větný, 1058
 projektivita, 1073
 projektivizace, 1073
 prvek seznamu, 10

R

reciprocita, 157, 1037
 u substantiv, 165
 reference, 935
 rematizátor, 538, 891, 1101
 rezultativ, 100
 rezultativnost, 51
 rod, 42
 rodič, 2
 rozvíjí seznamu, 11, 769, 797

S

segment, 1046
 sestra, 3
 levá, 3
 pravá, 3
 sloveso
 být, 623
 být existenční, 624
 být frazeologické, 630
 být sponové, 627
 být zástupné, 625
 fázové, 324, 976
 inherentně reciproční, 158, 904
 inherentně reflexivní, 904
 kontroly, 961, 964, 976
 kvazifázové, 327
 kvazimodální, 327
 modální, 302, 976
 prázdné, 186
 sémantické, 78
 syntaktické, 34
 zvrtné, 904
 slovní druh
 sémantický, 33
 syntaktický, 33
 tradiční, 33
 slovosled
 hloubkový, 182
 povrchový, 1056
 souřadné spojení
 apoziční, 586
 důsledkové, 577
 důvodové, 585
 konfrontační, 570

- odporovací, 567
 slučovací, 572
 stupňovací, 581
 vylučovací, 579
- souřadnost, 246
 členská, 256
 smíšená, 256
 v modálních predikátech, 307
 větná, 256
- souvětí
 podřadné, 196, 200
 souřadné, 246
- spojka
 podřadící, 916
 souřadící, 909
- společné rozvití, 249, 394, 417
- stav, 121, 607
- struktura
 identifikační, 767
 seznamová, 10
 seznamová pro cizojazyčné výrazy, 796
 souřadná, 247
 souřadná vnořená, 247, 264
- strukturovaný text, 836
- stupeň, 48
- subfunktor, 594
- subjektivní pořadí, 1057
- substantivizace adjektiv, 609
- substantivní skupina, 389
- substantivum
 dějové, 128
 kontroly, 977, 1005, 1024, 1031
 sémantické, 52
 syntaktické, 33
 verbální, 128
- T**
- t-lema, 14
 reprezentativní, 17, 907, 909, 915
 víceslovné, 18
 zástupné, 21
- technický kořen tektogramatického stromu, 2
- tektogramatický strom, 1
- U**
- uvozovky, 929
- uzel
 atomický, 9, 530
 komplexní, 12, 28
 kontextově nezapojený, 1061
 kontrastivní kontextově zapojený, 1060
 kvazikomplexní, 12
 nekontrastivní kontextově zapojený, 1060
 nově vytvořený se zástupným t-lematem, 393
 reprezentující cizojazyčný výraz, 11
 reprezentující závislou část frazeologického spojení,
 11
- řídící, 3
 typ uzlu, 8
 závislý, 3
 zkopírovaný, 393
- V**
- valence, 89
 adjektiv, 146
 adverbíí, 149
 sloves, 105
 slovesa být, 624–625, 628, 630
 substantiv, 123, 175
 závislé části frazému, 298
- valenční rámec, 92, 95, 1131
 frazému, 98
 prázdný, 96
 sloves cizího původu, 122
 složeného predikátu, 99, 334
- valenční slovník, 104
- vid, 50
- vlastní jméno, 775, 933
- vlastní ohnisko, 1067
- vyplnění valenčního rámce, 149
- výpovědní dynamičnost, 1064
- výraz, 3
 afirmační, 668, 890, 1102
 číslovkový, 814, 817, 819
 cizojazyčný, 796
 identifikační, 759
 kontextově nezapojený, 1061
 kontrastivní kontextově zapojený, 1060
 modifikující souřadící spojovací výraz, 899
 modifikující význam souřadícího spojovacího výrazu,
 911, 1105
 negační, 668, 890, 1102
 nekontrastivní kontextově zapojený, 1060
 spojovací souřadící, 537, 907
 spojovací souřadící složený, 908
 užitý metajazykově, 668, 792, 903, 932
 ve funkci rematizátoru, 1102
- význam
 abstraktní, 106
 frazeologický, 106
 konkrétní, 106
- Z**
- zabudování role, 126
- zájmeno
 typ neurčitosti, 45
 ve funkci adjektiva, 610
 ve funkci substantiva, 610
- základ, 1100
 kontrastivní, 1101
- závislost, 87, 196
 dvojí, 87, 358
 nejednoznačná, 89, 373
- závorky, 934

zdvořilost, 44
zkratka, 269, 907
zlomek, 821

Příloha 1. Funkční možnosti výrazových prostředků

Seznamy uvedené v této příloze jsou zpracovány na základě dat PDT2.0. Udávají pro různé formální prostředky (předložky, podřadící spojky, adverbia a částice) funktoy, kterými byla v datech ohodnocena volná doplnění realizovaná právě těmito formami. Uvedeny jsou pouze ty formy, které mají v PDT2.0 více než 50 výskytů, u každé formy jsou pak uvedeny pouze ty funktoy, které mají (u dané formy) více než 30 výskytů.

Tabulka 1.1. Předložky a podřadící spojky

forma	funktor	počet výskytů
aby		456
	AIM	392
	RESL	39
ačkoliv		96
	CNCS	95
bez+2		560
	ACMP	543
během+2		252
	TPAR	248
do+2		3837
	DIR3	2922
	TTILL	677
	EXT	91
	RSTR	45
díky+3		178
	CAUS	176
i když		174
	CNCS	170
jako		77
	CPR	69
jako+1		616
	COMPL	602
jako+4		207
	COMPL	204
jestliže		110
	COND	110
k+3		1661
	DIR3	771
	AIM	529
	REG	169
	TWHEN	59
	RESL	34
	RSTR	31
kdyby		175
	COND	172
když		684
	TWHEN	402
	COND	266
kolem+2		181
	LOC	111

forma	funktor	počet výskytů
koncem+2		97
	TWHEN	97
kromě+2		289
	RESTR	289
kvůli+3		128
	CAUS	127
-li		314
	COND	309
mezi+4		96
	DIR3	96
mezi+7		653
	LOC	594
mimo+4		177
	RESTR	100
	LOC	53
místo+2		81
	SUBS	80
na+2		132
	TFHL	48
na+4		2851
	DIR3	1098
	AIM	640
	TFHL	208
	REG	178
	TOWH	129
	MANN	108
	TWHEN	92
	RSTR	84
	CAUS	81
	INTT	73
	BEN	34
na rozdíl od+2		82
	CPR	82
na+6		4416
	LOC	3920
	TWHEN	179
	REG	103
	RSTR	66
	MANN	59
	MEANS	36

forma	funktor	počet výskytů
na základě+2		136
	CRIT	123
nad+7		265
	RSTR	147
	LOC	86
než		255
	CPR	154
	RESTR	35
než+2		123
	CPR	122
o+4		636
	DIFF	615
o+6		170
	RSTR	71
	TWHEN	48
od+2		990
	TSIN	727
	DIR1	203
po+4		101
	THL	48
po+6		1786
	TWHEN	1488
	DIR2	71
	LOC	68
	MANN	32
	HER	30
	pod+4	
DIR3		58
pod+7		314
	LOC	133
	MANN	82
	COND	47
podle+2		2113
	CRIT	2089
pokud		524
	COND	505
poté,co		114
	TWHEN	112

forma	funktor	počet výskytů
pro+4		3130
	BEN	2237
	AIM	604
	CAUS	165
	REG	41
prostřednictvím+2		93
	MEANS	93
proti+3		429
	BEN	323
	CPR	64
proto, že		132
	CAUS	132
protože		599
	CAUS	597
před+7		886
	TWHEN	661
	LOC	201
přes+4		267
	DIR2	96
	CNCS	91
přestože		107
	CNCS	107
při+6		1233
	TWHEN	768
	COND	350
	LOC	55
	TPAR	37
s+7		2689
	ACMP	2518
	MANN	49
	REG	33
spolu s+7		154
	ACMP	154
u+2		1272
	LOC	1074
	REG	130
	RSTR	39
v+4		640
	TWHEN	616

forma	funktor	počet výskytů
v+6		17407
	LOC	11947
	TWHEN	3417
	REG	532
	MANN	491
	RSTR	375
	COND	268
	ATT	127
	EXT	102
	MEANS	31
v době+2		58
	TWHEN	58
v oblasti+2		94
	LOC	94
v průběhu+2		74
	TPAR	64
v případě+2		166
	COND	89
	REG	77
v rámci+2		158
	REG	129
v souvislosti s+7		94
	ACMP	61
ve srovnání s+7		56
	CPR	56
vedle+2		120
	RESTR	98
vzhledem k+3		128
	REG	90
	CAUS	37
včetně+2		194
	ACMP	194
vůči+3		177
	REG	174

forma	funktor	počet výskytů
z+2		5086
	DIR1	4356
	CAUS	234
	TFRWH	144
	TSIN	124
	REG	79
	RSTR	43
	MEANS	31
z hlediska+2		56
	REG	55
za+2		295
	COND	175
	TWHEN	75
	TPAR	36
za+4		1320
	CAUS	347
	THL	251
	SUBS	136
	MEANS	82
	REG	63
	EXT	110
	RSTR	55
	DIR3	42
	TWHEN	39
	MANN	32
za+7		260
	LOC	142
	DIR3	57
zatímco		220
	CONTRD	166
	TPAR	54
že		359
	RSTR	148
	RESL	120
	CAUS	43

Tabulka 1.2. Příslovce a částice

Lema	funktor	počet výskytů
asi		511
	EXT	341
	MOD	169
až		81
	EXT	81
brzy		70
	TWHEN	69
bohužel		84
	ATT	84
celkem		144
	EXT	140
co		87
	EXT	84
daleko		68
	EXT	55
denně		65
	THO	56
dlouho		106
	THL	106
dnes		661
	TWHEN	647
dobře		191
	MANN	191
dodnes		55
	TTILL	49
doma		93
	LOC	93
doslova		50
	ATT	46
dost		120
	EXT	60
	RSTR	50
dosud		264
	TTILL	263
dál		56
	THL	41
dále		112
	THL	111
dříve		155
	TWHEN	155

Lema	funktor	počet výskytů
hodně		105
	EXT	64
	RSTR	39
jak		611
	MANN	523
	EXT	88
jasně		56
	MANN	50
jednou		55
	THO	31
jednoznačně		60
	ATT	39
ještě		306
	THL	140
	TWHEN	131
jinak		129
	MANN	121
jistě		119
	MOD	116
již		169
	TWHEN	169
kam		95
	DIR3	95
kde		596
	LOC	595
kdy		601
	TWHEN	601
konečně		60
	TWHEN	51
krátce		114
	MANN	88
letos		335
	TWHEN	334
loni		212
	TWHEN	212
lépe		100
	MANN	99
maximálně		52
	EXT	50
mj		91
	RESTR	89

Lema	funktor	počet výskytů
mnohem		118
	EXT	118
moc		55
	EXT	53
možná		147
	MOD	145
méně		165
	EXT	122
	RSTR	40
nadále		135
	THL	132
nakonec		170
	TWHEN	161
naprosto		81
	EXT	81
nedávno		105
	TWHEN	105
nejdříve		60
	TWHEN	60
nejméně		96
	EXT	91
nejprve		62
	TWHEN	62
nejvíce		102
	EXT	68
	RSTR	34
nijak		58
	MANN	33
nikdy		180
	TWHEN	180
nově		71
	MANN	71
nyní		408
	TWHEN	408
někdy		114
	TWHEN	106
občas		59
	THO	57
oficiálně		60
	MANN	60

Lema	funktor	počet výskytů
okamžitě		72
	TWHEN	72
opravdu		113
	ATT	92
opět		194
	TWHEN	194
osobně		62
	MANN	33
ostatně		59
	ATT	59
pak		367
	TWHEN	367
patrně		60
	MOD	59
plně		50
	EXT	49
pochopitelně		52
	ATT	47
podobně		84
	MANN	83
podstatně		74
	EXT	69
poměrně		88
	EXT	88
poněkud		79
	EXT	79
postupně		105
	MANN	104
potom		53
	TWHEN	53
poté		72
	TWHEN	72
později		191
	TWHEN	191
prakticky		95
	ATT	70
pravděpodobně		84
	MOD	84
prostě		77
	ATT	74

Lema	funktor	počet výskytů
proč		195
	CAUS	192
prý		323
	MOD	318
přece		113
	ATT	104
předem		68
	TWHEN	65
předtím		54
	TWHEN	54
přesně		75
	MANN	54
přibližně		84
	EXT	83
příliš		225
	EXT	216
původně		73
	TWHEN	73
raději		53
	ATT	46
rozhodně		84
	MOD	60
ročně		130
	THO	83
	THL	40
rychle		96
	MANN	96
samozřejmě		161
	ATT	159
sem		58
	DIR3	57
skoro		56
	EXT	56
skutečně		146
	ATT	109
	MOD	30
snad		191
	MOD	185
současně		61
	TWHEN	59

Lema	funktor	počet výskytů
stejně		228
	MANN	212
stále		265
	THL	253
stále		72
	THL	70
tady		97
	LOC	96
tak		622
	MANN	334
	EXT	267
takto		81
	MANN	78
tam		256
	LOC	216
	DIR3	39
tehdy		154
	TWHEN	154
tentokrát		79
	TWHEN	79
teď		140
	TWHEN	139
trochu		101
	EXT	101
tu		204
	LOC	197
téměř		321
	EXT	321
těžko		60
	MANN	39
určitě		77
	MOD	77
už		230
	TWHEN	230
velice		106
	EXT	106
velmi		445
	EXT	445
večer		74
	TWHEN	74

Lema	funktor	počet výskytů
vlastně		137
	ATT	137
vloni		54
	TWHEN	54
vždy		220
	TWHEN	201
vždycky		51
	TWHEN	46
včera		991
	TWHEN	991
většinou		95
	EXT	90
víc		111
	RSTR	59
	EXT	46
více		424
	EXT	214
	RSTR	183
vůbec		247
	EXT	242
výrazně		97
	EXT	66
	MANN	31
zase		53
	TWHEN	53
zatím		452
	TWHEN	445
zcela		266
	EXT	266
zde		251
	LOC	250
zhruba		219
	EXT	219
značně		71
	EXT	71
znovu		177
	TWHEN	173
zpět		70
	DIR3	67
zároveň		107
	TWHEN	105

Lema	funktor	počet výskyků
zítra		65
	TWHEN	65
zřejmě		234
	MOD	232
často		190
	THO	188
údajně		128
	ATT	94
	MOD	33
úplně		64
	EXT	64

Příloha 2. Souřadící spojovací výrazy a operátory

Seznam obsahuje veškeré souřadící spojovací výrazy (včetně tzv. složených spojovacích výrazů) a operátory vyskytující se v datech PDT 2.0.

Pravidla anotace souřadících spojovacích výrazů a operátorů viz 7.16 – „**Souřadící spojovací výrazy a operátory**“.

V prvním sloupci tabulky jsou vždy t-lemata jednotlivých uzlů reprezentujících celý (složený) souřadící spojovací výraz nebo operátor, tj. t-lema kořene souřadné struktury a případně t-lemata uzlů reprezentujících výrazy modifikující souřadící spojku (`functor=CM`). T-lema kořene souřadné struktury je vždy zapsáno tučně.

Seznam je řazený abecedně primárně podle t-lematu kořene souřadné struktury (podle souřadící spojky, která je jádrem celého spojovacího výrazu), sekundárně podle celého složeného spojovacího výrazu (nebo operátoru), terciárně podle funktoru.

Tabulka 2.1. Souřadící spojovací výrazy a operátory

souřadící spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
a	ADVS	4
a	APPS	3
a	CONJ	16032
a	CSQ	5
a	DISJ	3
a	GRAD	2
a	OPER	20
a a b c	APPS	1
a ani	CONJ	6
a ani	GRAD	1
a dále	CONJ	4
a dále například	CONJ	1
a dokonce ani	GRAD	3
a dokonce	GRAD	7
a dokonce i	GRAD	9
a dokonce též	GRAD	1
a eventuálně i	DISJ	1
a hlavně	GRAD	23
a i	CONJ	23
a i	GRAD	6
a i proto	CSQ	1
a jen	GRAD	1
a ještě	CONJ	2
a ještě	GRAD	7
a konečně	CONJ	1
a konkrétně	GRAD	1
a nakonec i	GRAD	1
a naopak	CONFR	3
a navíc	GRAD	5
a ne	ADVS	22
a ne pouze	GRAD	1
a ne zdaleka jen	ADVS	1
a nejen	GRAD	4
a nikoliv	ADVS	13
a nikoliv pouze	GRAD	1
a pak	CONJ	2
a pak především	GRAD	1
a potažmo	CSQ	5
a potom	CSQ	1

souřadící spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
a právě	CONJ	2
a právě proto	CSQ	1
a proto	CSQ	85
a přece	ADVS	3
a především	CONJ	13
a především	GRAD	11
a přesto	ADVS	3
a přesto ne	ADVS	1
a přímo	CONJ	1
a případně	CONJ	1
a případně	DISJ	2
a případně i	CONJ	2
a přítom	CONJ	6
a rovněž	CONJ	8
a rovněž i	CONJ	1
a řada poslední	CONJ	2
a řada poslední i	CONJ	1
a sice	APPS	4
a současně	CONJ	5
a současně i	CONJ	3
a současně i	GRAD	1
a spíše	ADVS	1
a spíše	GRAD	2
a spíše ten	GRAD	1
a stejně tak	CONJ	5
a tak	CSQ	104
a tak i	CSQ	2
a také	CONJ	78
a také proto	CSQ	1
a tedy	CSQ	24
a tedy i	APPS	1
a tedy i	CSQ	14
a ten	GRAD	1
a ten i	CSQ	3
a též	CONJ	2
a třeba	GRAD	1
a třeba i	GRAD	2
a tudíž ani	CSQ	1
a tudíž	CSQ	23
a tudíž i	CSQ	3
a tudíž také	CSQ	1

souřadící spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
a vlastně	GRAD	3
a vlastně i	GRAD	1
a zároveň	CONJ	23
a zároveň i	CONJ	3
a zejména	GRAD	12
a zejména pak	GRAD	1
a zrovna tak	DISJ	1
a zvlášť	GRAD	4
a zvlášťe	APPS	1
a zvlášťe	GRAD	3
a zvlášťe pak	GRAD	1
dále a	CONJ	1
dále a nakonec	CONJ	1
jednak a	CONJ	3
jednak a dále	CONJ	2
jednak a druhý	CONJ	1
jednak a hlavně	GRAD	1
jednak a jednak	CONJ	4
jen a ne	ADVS	1
jen a #Neg	ADVS	1
ale	ADVS	1090
ale	GRAD	2
ale ani	ADVS	1
ale ani	GRAD	4
ale hlavně	GRAD	1
ale i	GRAD	53
ale i například	GRAD	1
ale jen	ADVS	1
ale například i	GRAD	1
ale například také	GRAD	1
ale ne	ADVS	3
ale přece jen	GRAD	1
ale především	GRAD	4
ale přesto	ADVS	6
ale případně i	GRAD	1
ale přitom	ADVS	1
ale spíše	GRAD	1
ale stejně tak	CONJ	1
ale také	GRAD	24
ale také třeba	GRAD	1
ale též	GRAD	1

souřadící spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
ale třeba i	GRAD	4
ale zároveň	ADVS	8
ale zároveň i	GRAD	1
ale zato	ADVS	5
ale zejména	GRAD	3
ani ale ani	ADVS	2
ani ne ale spíše	ADVS	1
i ale i	GRAD	1
jednak ale hlavně	GRAD	1
ne ale	ADVS	9
ne ale právě	ADVS	1
ne ale spíše	ADVS	1
ne pouze ale	GRAD	1
#Neg ale	ADVS	1
#Neg ale	GRAD	1
#Neg ale i	GRAD	1
#Neg ale jen	GRAD	2
#Neg ale pouze	ADVS	1
#Neg ale především	GRAD	1
#Neg ale také ani	GRAD	1
#Neg ale také	GRAD	1
#Neg jen ale	GRAD	4
#Neg jen ale hlavně	GRAD	1
#Neg jen ale i	GRAD	12
#Neg jen ale především	GRAD	3
#Neg jen ale také	GRAD	6
#Neg jen ale též	GRAD	1
#Neg jenom ale	GRAD	1
#Neg jenom ale i	GRAD	3
#Neg pouze ale	GRAD	5
#Neg pouze ale i	GRAD	2
#Neg pouze ale například	GRAD	1
#Neg pouze ale především	GRAD	2
#Neg pouze ale také	GRAD	1
#Neg výhradně ale i	GRAD	1
nejen ale ani	GRAD	6
nejen ale dokonce	GRAD	7
nejen ale dokonce i	GRAD	1
nejen ale	GRAD	23
nejen ale hlavně	GRAD	4
nejen ale i	GRAD	111

souřadící spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
nejen ale i přímo	GRAD	1
nejen ale ještě	GRAD	1
nejen ale naopak	GRAD	1
nejen ale především	GRAD	7
nejen ale přímo	GRAD	1
nejen ale rovněž	GRAD	3
nejen ale rovnou	GRAD	1
nejen ale také	GRAD	28
nejen ale taktéž	GRAD	1
nejen ale též	GRAD	2
nejen ale třeba také	GRAD	1
nejen ale většinou ani	GRAD	1
nejen ale zároveň	GRAD	1
nejen ale zejména	GRAD	2
nejen že ale zejména	GRAD	1
nejenom ale i	GRAD	7
nejenom ale také	GRAD	2
nejenom ale zejména	GRAD	1
nejenomže ale	GRAD	1
nejenže ale ani	GRAD	1
nejenže ale	GRAD	2
nejenže ale i	GRAD	3
nejenže ale také	GRAD	2
nikoliv ale	ADVS	20
nikoliv ale naopak	CONFR	1
nikoliv ale pouze	GRAD	1
nikoliv ale právěže jen	GRAD	1
nikoliv ale spíše	ADVS	1
nikoliv jen ale hlavně	GRAD	1
nikoliv pouze ale	GRAD	1
především ale nejen	GRAD	1
především ale také	GRAD	1
sice ale	ADVS	181
sice ale aspoň	ADVS	1
sice ale i tak	ADVS	1
sice ale přesto	ADVS	1
sice ale také	ADVS	1
sice ale zároveň	ADVS	1
sice ale zato	ADVS	4
třeba ale jen	ADVS	1
zejména ale i	GRAD	1

souřadící spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
alias	APPS	3
aneb	APPS	10
a_nebo	DISJ	6
#Neg a	ADVS	1
ani	CONJ	151
ani	GRAD	21
dokonce ani	GRAD	1
aniž	ADVS	27
aniž	CONJ	28
aniž tak	ADVS	1
dokonce aniž	GRAD	1
převážně a také	CONJ	1
sice a	CONJ	1
stejně a tak	CONJ	1
také a	CONJ	1
at' _či	CONJ	1
at' _či	DISJ	3
jíž at' _či	DISJ	1
už at' _či	DISJ	2
jíž at' tak také	DISJ	1
at' _nebo	DISJ	7
jíž at' _nebo	DISJ	2
už at' _nebo	DISJ	9
a_to	APPS	156
a_to	CONJ	1
a_to	CSQ	3
a_to dokonce	APPS	1
a_to i	APPS	7
a_to ještě	APPS	4
a_to nejen	APPS	2
a_to především	APPS	2
avšak	ADVS	47
avšak i	GRAD	2
sice avšak	ADVS	2
zprvė a druhý	CONJ	1
zejména a nikoliv	ADVS	1
až	OPER	374
ba	GRAD	7
ba dokonce	GRAD	2
ba dokonce i	GRAD	1
ba i	GRAD	2

souřadící spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
bud' _či	DISJ	2
bud' _nebo	DISJ	68
bud' _nebo alespoň	DISJ	1
bud' _nebo přímo	DISJ	1
bud' _nebo případně	DISJ	1
přímo bud' _nebo	DISJ	1
coby	APPS	1
či	CONJ	426
či	DISJ	240
či alespoň	GRAD	1
či dokonce	GRAD	11
či i	GRAD	1
či jen	DISJ	1
či jenom	GRAD	1
či naopak	CONFR	2
či například	GRAD	1
či přesně	APPS	1
či přesně	GRAD	1
či rovnou	GRAD	1
či spíše	GRAD	2
či vlastně	DISJ	1
či vlastně	GRAD	1
čili	APPS	19
čili	CSQ	1
de_facto	APPS	1
i	CONJ	950
i	GRAD	8
i třeba	CONJ	1
jako	APPS	98
ani tak jako	ADVS	1
jako například	APPS	23
jako třeba	APPS	2
ne tak jako	GRAD	1
podobně jako	CONJ	2
stejně jako	CONJ	23
stejně tak jako	CONJ	2
stejně tak jako tak i	CONJ	1
tak jako	ADVS	1
i jakož i	CONJ	1
jakož ani	CONJ	1
jakož i	CONJ	11

souřadící spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
jakožto	APPS	1
jakožto i	CONJ	1
jak_tak	CONJ	90
jak_tak ani	CONJ	1
jak_tak i	CONJ	20
jak_tak i	GRAD	10
jak_tak případně	CONJ	1
jak_tak také	CONJ	1
už jak_tak	CONJ	1
jenže	ADVS	23
sice jenže	ADVS	1
sice jenže také	ADVS	1
jinak	APPS	1
jinak	CSQ	1
jinak	DISJ	4
jinak též	APPS	1
kdežto	CONFR	9
kdežto naopak	CONFR	1
kontra	CONTRA	5
krát	OPER	1
ku	OPER	13
leč	ADVS	12
na	OPER	2
natož	GRAD	7
ani natož	GRAD	2
i natož	GRAD	1
natož pak	GRAD	3
nebo	APPS	1
nebo	CONJ	104
nebo	DISJ	800
neboli	APPS	15
nebo alespoň	DISJ	11
nebo aspoň	GRAD	1
nebo dokonce	GRAD	12
nebo dokonce i	GRAD	1
nebo i	CONJ	3
nebo i	GRAD	9
nebo jen	GRAD	2
nebo ještě	DISJ	1
nebo naopak	CONFR	3
nebo například	GRAD	1

souřadící spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
nebo pouze	GRAD	1
nebo přímo	GRAD	1
nebo přinejmenším	GRAD	2
nebo spíše	GRAD	1
nebo také	CONJ	6
nebo též	CONJ	1
nebo třeba	GRAD	4
nebo třeba jen	GRAD	1
nebo výlučně	GRAD	1
nebo zase	DISJ	1
neboť	REAS	222
nicméně	ADVS	19
sice nicméně	ADVS	3
sice sice nicméně	ADVS	1
sice nicméně však	ADVS	1
nýbrž	ADVS	53
#Neg pouze nýbrž a především	GRAD	1
#Neg jen nýbrž	GRAD	2
#Neg pouze nýbrž i	GRAD	1
nejen nýbrž	GRAD	1
nejen nýbrž i	GRAD	5
nikoliv nýbrž	ADVS	7
nikoliv nýbrž pouze	ADVS	1
od_do	OPER	90
až od_do	OPER	2
od_do až	OPER	19
od_přes_do	OPER	3
od_přes_do až	OPER	8
ovšem	ADVS	55
ovšem	CONJ	1
ovšem nikoliv	ADVS	1
sice ovšem	ADVS	11
plus	OPER	8
počínaje_konče	OPER	4
počínaje_přes_po až	OPER	1
příčemž	CONJ	87
takže	CSQ	127
to_jest	APPS	82
to_jest například	APPS	3
to_jest rovněž	APPS	1
to_jest zejména	APPS	1

souřadící spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskyků
totiž	APPS	14
totiž	REAS	6
to znamená	APPS	8
versus	CONTRA	15
však	ADVS	233
jednak však především	GRAD	1
přesto však	ADVS	3
sice však	ADVS	48
sice však přesto	ADVS	2
však ne	ADVS	2
však nikoliv	ADVS	5
však přece	ADVS	1
však především	GRAD	1
však zejména	GRAD	1
však zvláště	GRAD	1
zase však	ADVS	1
zato však	ADVS	1
vždyť	REAS	15
+	CONJ	17
+	OPER	19
x	OPER	27
#Amp	CONJ	15
#Bracket	APPS	709
#Bracket	CONJ	2
#Bracket	DISJ	4
#Bracket eventuálně	DISJ	1
#Bracket hlavně	APPS	1
#Bracket například	APPS	21
#Bracket ne	ADVS	1
#Bracket nikoliv	ADVS	1
#Bracket nikoliv jen	GRAD	1
#Bracket případně	DISJ	1
#Bracket respektive	APPS	2
#Bracket rovněž	APPS	1
#Bracket rovněž i	CONJ	1
#Bracket tedy	APPS	11
#Bracket tedy	CSQ	1
#Bracket tedy i	APPS	1
#Bracket tedy ne	CSQ	1
#Bracket třeba	APPS	2
#Bracket třeba i	APPS	1

souřadící spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
#Bracket většinou	APPS	2
#Bracket zejména	APPS	1
#Bracket zejména též	APPS	1
tedy #Bracket	APPS	1
#Colon	APPS	656
#Colon	CONJ	488
#Colon	DISJ	1
#Colon	OPER	599
#Colon jednak	APPS	1
#Colon například	APPS	5
#Colon například	GRAD	1
#Colon proto	CSQ	1
#Colon prvý	APPS	1
#Colon tedy	APPS	1
#Colon totiž	APPS	1
#Colon třeba	APPS	2
#Comma	ADVS	6
#Comma	APPS	1423
#Comma	CONFR	1
#Comma	CONJ	4922
#Comma	DISJ	3
#Comma	GRAD	3
#Comma	OPER	5
a #Comma b	CONJ	1
až #Comma nikoliv	ADVS	1
#Comma alespoň	APPS	2
#Comma ani	APPS	2
#Comma až	GRAD	2
#Comma dále	CONJ	7
#Comma dokonce ani	GRAD	1
#Comma dokonce	GRAD	3
#Comma dokonce i	GRAD	1
#Comma druhý	CONJ	1
#Comma eventuálně	DISJ	3
#Comma hlavně	APPS	6
#Comma i	APPS	1
#Comma i	GRAD	2
#Comma jen	GRAD	3
#Comma jen ne	ADVS	1
#Comma ještě	APPS	1
#Comma jiný	APPS	1

souřadící spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskyků
#Comma jmenovitě	APPS	1
#Comma konkrétně	APPS	3
#Comma kupříkladu	APPS	1
#Comma mj	APPS	2
#Comma naopak	CONFR	2
#Comma například	APPS	71
#Comma například i	APPS	1
#Comma navíc	GRAD	3
#Comma ne	ADVS	8
#Comma ne_li	GRAD	2
#Comma něku	GRAD	1
#Comma někuli	GRAD	1
#Comma nikoliv	ADVS	29
#Comma nikoliv jen	GRAD	1
#Comma nota #Forn bene	GRAD	1
#Comma on	APPS	1
#Comma pak	CONJ	4
#Comma popřípadě	DISJ	17
#Comma popřípadě i	GRAD	1
#Comma potažmo	CSQ	1
#Comma pouze	GRAD	1
#Comma proto	CSQ	41
#Comma především	APPS	15
#Comma především	GRAD	5
#Comma především pak	APPS	2
#Comma především pak	GRAD	1
#Comma především tedy	APPS	1
#Comma přesně	APPS	2
#Comma přesně_řici	APPS	1
#Comma přesto	ADVS	5
#Comma převážně	APPS	5
#Comma případně	DISJ	41
#Comma případně i	DISJ	3
#Comma případně i	GRAD	2
#Comma respektive	APPS	23
#Comma respektive	CONJ	13
#Comma respektive	DISJ	9
#Comma rovněž	APPS	2
#Comma řada jeden	APPS	1
#Comma řada poslední	CONJ	1
#Comma spíše	APPS	1

souřadící spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
#Comma stejně tak	CONJ	1
#Comma stejně tak i	CONJ	1
#Comma tak	CSQ	7
#Comma také	CONJ	2
#Comma tedy	APPS	137
#Comma tedy	CSQ	7
#Comma tedy i	APPS	5
#Comma tedy i	CSQ	3
#Comma tedy ještě	APPS	1
#Comma tedy ne	APPS	1
#Comma tedy především	APPS	1
#Comma tentokrát	APPS	1
#Comma třeba	APPS	7
#Comma třeba	CONJ	1
#Comma třeba i	APPS	1
#Comma třeba i	GRAD	1
#Comma třebas	APPS	1
#Comma tudíž	APPS	1
#Comma tudíž	CSQ	1
#Comma většinou	APPS	3
#Comma vlastně	APPS	1
#Comma vlastně	GRAD	1
#Comma zároveň	CONJ	1
#Comma zas	ADVS	1
#Comma zas	CONFR	1
#Comma zato	ADVS	17
#Comma zejména	APPS	34
#Comma zejména	GRAD	5
#Comma zejména pak	GRAD	2
#Comma zvláště	APPS	6
dokonce #Comma	GRAD	1
i #Comma tedy i	APPS	1
jednak #Comma druhý	CONJ	1
jednak #Comma jednak	CONJ	14
jen #Comma nikoliv	ADVS	3
jen #Comma nikoliv také	ADVS	1
jen #Comma případně	DISJ	1
například #Comma	APPS	1
navíc #Comma	GRAD	1
ne #Comma	ADVS	1
ne #Comma tak alespoň	ADVS	1

souřadící spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
#Neg #Comma	ADVS	1
#Neg #Comma pouze	ADVS	1
#Neg jen #Comma	GRAD	3
#Neg jen #Comma i	GRAD	2
#Neg jenom #Comma	GRAD	1
nejen #Comma navíc i	GRAD	1
nejen #Comma také	GRAD	1
nejenom #Comma i	GRAD	1
nejenže #Comma	GRAD	1
nejenže #Comma navíc	GRAD	1
ne_li #Comma tedy	GRAD	1
nikoliv ne #Comma ne	CONJ	1
pouze #Comma ne_li jen	GRAD	1
pouze #Comma nikoliv	ADVS	3
prvý #Comma druhý třetí	CONJ	1
prvý dále #Comma pak	CONJ	1
především #Comma nikoliv	ADVS	2
rovněž #Comma	CONJ	1
sice #Comma	CONJ	2
sice #Comma přesto	ADVS	1
sice #Comma zato	ADVS	3
#Dash	APPS	761
#Dash	CONJ	831
#Dash	CONTRA	148
#Dash	OPER	320
#Dash aspoň	APPS	1
#Dash dobře	APPS	1
#Dash dokonce	GRAD	1
#Dash dokonce i	GRAD	1
#Dash konkrétně	APPS	1
#Dash například	APPS	14
#Dash nikoliv	ADVS	1
#Dash proto	CSQ	1
#Dash především	APPS	1
#Dash případně i	GRAD	1
#Dash tedy	APPS	15
#Dash tedy ne	CSQ	1
#Dash třeba	APPS	4
#Dash zejména	APPS	2
#Dash zvláště	APPS	1
jedině #Dash	APPS	1

souřadící spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
nikoliv #Dash	ADVS	1
#Period3	CONJ	8
#Semicolon	APPS	3
#Semicolon	CONJ	1
#Separ	APPS	15
#Separ	CONJ	124
#Separ	CONTRA	3
#Separ respektive	APPS	1
#Separ respektive	CONJ	2
#Slash	APPS	1
#Slash	CONJ	178
#Slash	DISJ	1
#Slash	OPER	25

Příloha 3. Sekundární předložky

Příloha obsahuje seznam spojení, která mohou být v konkrétním textu sekundární předložkou. Seznam je třeba vnímat jako pomocný. Spojení obsažená v tomto seznamu nejsou sekundární předložkou vždy (k tomu viz i 7.17.1 – „Sekundární předložky“), a naopak jako sekundární předložka mohou být v datech zachycena i jiná spojení, která nejsou obsažená v tomto seznamu; o jejich platnosti jako sekundární předložky je třeba vést ještě diskusi.

Tabulka 3.1. Seznam sekundárních předložek

předložka	funktor	příklad
bez ohledu na+4	REG	<i>Badatel pracuje s nadšením bez ohledu na plat.</i>
bez zřetele k+3	REG	<i>Úkoly byly zadávány bez zřetele k věku.</i>
blízko+2	LOC	<i>Jsou blízko nás.</i>
	DIR3	<i>Položil to blízko vázy.</i>
	DIR2	<i>Prošli blízko Chrudimi.</i>
cestou+2	MEANS	<i>cestou experimentů</i>
co do+2	REG	<i>heslo prázdné co do obsahu</i>
do čela+2	DIR3	<i>do čela kandidátky</i>
doprostřed+2	DIR3	<i>Pokutový kop proměnil dělovkou doprostřed branky.</i>
dovnitř+2	DIR3	<i>Soustředění na detail vtahuje posluchače dovnitř zvukového prostoru.</i>
formou+2	MANN	<i>Doktorandský stupeň lze studovat na fakultě formou stipendia.</i>
jménem+2	SUBS	<i>jménem naší firmy</i>
koncem+2	TWHEN	<i>koncem roku</i>
konče+7	TTILL	<i>konče večerí</i>
končíc+7	TTILL	<i>končíc večerí</i>
ku prospěchu+2	BEN	<i>Bylo by to ku prospěchu věci.</i>
na místo+2	SUBS	<i>Dělá to na místo žádoucího zdůrazňování kvality života.</i>
namísto+2	SUBS	<i>Dělá to namísto žádoucího zdůrazňování kvality života.</i>
na počest+2	AIM	<i>Slavili na počest vítězství.</i>
na roveň+2	DIR3	<i>Staví slovenské samoplátce na roveň ostatních cizinců.</i>
naroveň+2	DIR3	<i>Staví slovenské samoplátce naroveň ostatních cizinců.</i>
na rozdíl od+2	CPR	<i>Finanční úřady neočekávají letos na rozdíl od minulého roku návaly při podávání příznání k dani z příjmů.</i>
následkem+2	CAUS	<i>Přivolaný lékař konstatoval smrt, která nastala následkem mnohačetných zlomenin.</i>
na téma+2	REG	<i>setkání básníků v belgickém Li na téma Poezie - láska</i>
na účet+2	BEN	<i>Přijímají práci na účet domorodců.</i>
na úkor+2	BEN	<i>Zvýhodňoval zaměstnance na úkor státní pokladny.</i>
na úrovni+2	LOC	<i>na úrovni ministerstev</i>
	RSTR	<i>dohoda na úrovni pražských organizací</i>
na vrub+2	BEN	<i>Na vrub reformy lze přičíst osm procent.</i>
na základě+2	CRIT	<i>na základě dohody</i>
	CAUS	<i>Získal medaili na základě vítězství.</i>
na závěr+2	TWHEN	<i>Vystoupil na závěr diskuse.</i>
nedaleko+2	LOC	<i>Jsou nedaleko nás.</i>
	DIR3	<i>Položil to nedaleko vázy.</i>
	DIR2	<i>Prošli nedaleko Chrudimi.</i>
nezávisle na+6	REG	<i>Komunikační systém musí umožňovat využití všech součástí software nezávisle na umístění pracoviště.</i>
ohledně+2	REG	<i>Obdobný pocit mám ohledně demonopolizovaného rozhlasu.</i>

předložka	funktor	příklad
oproti+3	CPR	<i>Oproti tobě je starý.</i>
	REG	<i>imunní oproti žloutence</i>
	CNCS	<i>oproti očekávání; oproti všem zásadám</i>
poblíž+2	LOC	<i>Jsou poblíž nás.</i>
	DIR3	<i>Položil to poblíž vázy.</i>
	DIR2	<i>Prošli poblíž Chrudimi.</i>
po boku+2	LOC	<i>Vystupuje často při řešení resortních problémů po boku ministrů.</i>
počátkem+2	TWHEN	<i>počátkem dvacátého století</i>
počínaje+7	TSIN	<i>Počínaje dneškem přinese časopis popis několika hranic současného poznání.</i>
počínajíc+7	TSIN	<i>Počínajíc dneškem přinese časopis popis několika hranic současného poznání.</i>
po dobu+2	THL	<i>Zranění si vyžádá léčení po dobu čtyř týdnů.</i>
pomocí+2	MEANS	<i>Nejmenovaná firma provádí pod silnicí průraz pomocí vody.</i>
po stránce+2	REG	<i>po stránce právních předpisů</i>
postupem+2	TWHEN	<i>postupem času</i>
po vzoru+2	CRIT	<i>po vzoru Norů</i>
pro případ+2	AIM	<i>pro případ potřeby</i>
prostřed+2	LOC	<i>prostřed náměstí</i>
	TWHEN	<i>prostřed léta</i>
prostřednictvím+2	MEANS	<i>Označil podporu středního podnikání prostřednictvím Českomoravské záruční a rozvojové banky za neprůhlednou.</i>
průběhem+2	TPAR	<i>Průběhem času (léta) nastaly změny.</i>
přiměřeně+3	CRIT	<i>Poslancování se stalo placenou činností a nároky na jeho vykonávání přiměřeně tomu vzrostly.</i>
při příležitosti+2	TWHEN	<i>Papež by měl v příštím roce navštívit Olomouc při příležitosti svatořečení blahoslaveného Jana Sarkandra.</i>
ruku v ruce s+7	ACMP	<i>ODS řešila tento problém ruku v ruce s opozicí.</i>
se zřetelem k+3	REG	<i>Pravidla pro volbu prezidenta ale nelze měnit se zřetelem k momentální politické situaci.</i>
se zřetelem na+4	REG	<i>Pravidla pro volbu prezidenta ale nelze měnit se zřetelem na momentální politickou situaci.</i>
směrem do+2	DIR2	<i>Vydali se směrem do Prahy.</i>
	DIR3	<i>Postav se směrem do místnosti.</i>
směrem k+3	DIR2	<i>Vydali se směrem ku Praze.</i>
	LOC	<i>Leží směrem k oknu.</i>
	DIR3	<i>Odešel směrem ke dveřím.</i>
	MANN	<i>Působí směrem k poklesu výroby.</i>
	REG	<i>Reprezentovali ho směrem k centru.</i>
směrem na+4	DIR2	<i>Vydali se směrem na Prahu.</i>
	DIR3	<i>Podívej se směrem na východ.</i>
směrem od+2	DIR1	<i>směrem od Prahy</i>

Sekundární předložky

předložka	funktor	příklad
směrem proti+3	DIR3	<i>Postavil se směrem proti oknu.</i>
	DIR2	<i>Prošel směrem proti radnici.</i>
	LOC	<i>Leží směrem proti oknu.</i>
s ohledem k+3	REG	<i>Vars vyvíjel od počátku s ohledem k zájmům jeho tři společníků různorodou činnost.</i>
s ohledem na+4	REG	<i>To jsem jí nezaručil s ohledem na pochodující nervy.</i>
souběžně s+7	TPAR	<i>Souběžně s přednáškou probíhaly semináře.</i>
	DIR2	<i>Souběžně se železnicí vedla silnice.</i>
současně s+7	TPAR	<i>Současně s pokračováním mírových jednání však Palestinci chtějí zahájit velkou propagační kampaň.</i>
společně s+7	ACMP	<i>Vodička přepadl společně s neznámým spolupachatelem jednu listonošku.</i>
spolu s +7	ACMP	<i>Vodička přepadl spolu s neznámým spolupachatelem jednu listonošku.</i>
s pomocí+2	MEANS	<i>Většinou fungují normálně s pomocí silných brýlí či dalších speciálních pomůcek.</i>
s přihlédnutím k+3	REG	<i>Žáci jsou na různé předměty různě přeskupeny s přihlédnutím ke schopnostem.</i>
stran+2	REG	<i>Jednali stran dodávek.</i>
s výjimkou+2	RESTR	<i>S výjimkou Alžírska a Egypta dluhy takřka žádný z dlužníků nesplácí.</i>
tváří v tvář+3	DIR3	<i>Postavil se tváří v tvář Bohu.</i>
	LOC	<i>Stojí tváří v tvář problému.</i>
úměrně k+3	CRIT	<i>Hlad koupěchtivých sběratelů po nich roste úměrně k růstu bohatství ve společnosti.</i>
úměrně s+7	CRIT	<i>Hlad koupěchtivých sběratelů po nich roste úměrně s růstem bohatství ve společnosti.</i>
uprostřed+2	LOC	<i>uprostřed náměstí</i>
	TWHEN	<i>uprostřed léta</i>
u příležitosti+2	TWHEN	<i>Tiskovinu vydalo město u příležitosti svého 850. výročí.</i>
uvnitř+2	LOC	<i>Novináři jsou nezávislý kontrolní orgán uvnitř státu.</i>
	DIR2	<i>Hranice jdou uvnitř odvětví.</i>
v blízkosti+2	LOC	<i>Nejméně dva minometné granáty vybuchly v neděli večer v blízkosti kostela.</i>
v čele+2	LOC	<i>v čele průvodu</i>
v čele s+7	ACMP	<i>připravený komisí v čele s Uhdem</i>
v době+2	TWHEN	<i>v době konání konference</i>
v duchu+2	CRIT	<i>Pokud jim jde o to, zda budou patřit pod Hradec nebo Pardubice, pak je to myšlení v duchu národních výborů.</i>
v důsledku+2	CAUS	<i>cirhóza jater v důsledku alkoholismu</i>
ve formě+2	MANN	<i>Nepřipadá v úvahu vymáhat rozdíl ve formě náhrady škody.</i>
	RSTR	<i>výhra ve formě zájezdu</i>
ve prospěch+2	BEN	<i>Očekává se rozsudek ve prospěch Škodovky</i>
ve shodě s+7	CRIT	<i>Mečiarovo HZDS ve shodě s průzkumy mínění ohlašuje svůj návrat k moci.</i>
ve smyslu+2	CRIT	<i>Nebylo tedy cílem vybrat dodavatele stavby ve smyslu bývalé vyhlášky.</i>

předložka	funktor	příklad
ve spojení s+7	ACMP	<i>Většina skvělých učitelů ve spojení se žvýkačkou ráda mluví o dobytku.</i>
ve srovnání s+7	CPR	<i>V první půli letošního roku ve srovnání se stejným obdobím roku loňského stoupl o 47 procent počet útoků na policisty.</i>
ve světle+2	CRIT	<i>Varovné hlasy se ve světle této zprávy zdají být lichými.</i>
ve věci+2	REG	<i>Homosexuálové nebudou ve věci odškodnění nikterak diskriminováni.</i>
ve vztahu k+3	REG	<i>Ve vztahu k majetku se chovají jinak.</i>
ve znamení+2	MANN	<i>Centrální trh byl ve znamení akcií KB</i>
	RSTR	<i>Berlinale ve znamení debutů oslovilo diváky.</i>
vinou+2	CAUS	<i>Stává se to vinou odesílatele, který uvede špatnou adresu.</i>
vlivem+2	CAUS	<i>Sochy jsou vlivem ovzduší silně poškozovány.</i>
v nepospěch+2	BEN	<i>Jeho saldo momentálně zní v nepospěch ČR.</i>
v období+2	TWHEN	<i>V období dešťů mohou zůstat vysoko v horách.</i>
	LOC	<i>Ocitl se v období rozpadu.</i>
v oblasti+2	LOC	<i>Společnost působí v oblasti kapitálových trhů zhruba rok.</i>
v oboru+2	LOC	<i>Podnikal v oboru kovoprůmyslu.</i>
v otázce+2	REG	<i>v otázce vlastnictví</i>
v podobě+2	MANN	<i>Dochovala se v podobě překrásného iluminovaného rukopisu.</i>
	RSTR	<i>bariéry v podobě státní správy</i>
v poměru k+3	REG	<i>Částka vynakládaná na výplatu penzí prudce vzrostla v poměru k HDP.</i>
v porovnání k+3	CPR	<i>Obchodní vztahy mezi Českou republikou a Kanadou patřily v minulosti v porovnání k ostatním průmyslově vyspělým zemím k okrajovým.</i>
v porovnání s+7	CPR	<i>Obchodní vztahy mezi Českou republikou a Kanadou patřily v minulosti v porovnání s ostatními průmyslově vyspělými zeměmi k okrajovým.</i>
v procesu+2	TWHEN	<i>Teprve v procesu legislativního projednávání hledaly, čeho vlastně chtějí věcně docílit.</i>
	LOC	<i>Nachází se v procesu rozpadu.</i>
vprostřed+2	LOC	<i>vprostřed náměstí</i>
	TWHEN	<i>vprostřed léta</i>
v protikladu k+3	CPR	<i>v protikladu k zahraniční turistice</i>
v průběhu+2	TWHEN	<i>Stalo se to v průběhu cesty.</i>
	TPAR	<i>Dělo se to v průběhu cesty.</i>
v případě +2	REG	<i>v případě Národní galerie</i>
	COND	<i>v případě nehody, nemoci</i>
v rámci+2	REG	<i>Japonsko v rámci programu podpory telekomunikační infrastruktury vybuduje do roku 2010 celonárodní informační síť z optických vláken.</i>
	LOC	<i>Jde o ceny průměrné, které se začnou v rámci státu výrazně lišit podle druhu paliva.</i>
	TWHEN	<i>Její privatizace proběhla v rámci 1. vlny.</i>
v rozporu s+7	CRIT	<i>Tento svazek však nebyl v rozporu s platnými předpisy registrován.</i>
v řadě+2	TWHEN	<i>V řadě případů zapomínají na jednu věc.</i>
	LOC	<i>Působil v řadě redakcí.</i>
v souhlase s+7	CRIT	<i>Česká televize bude v souhlase s tiskovým zákonem žalovat TV Nova.</i>

předložka	funktor	příklad
v souladu s+7	CRIT	<i>Česká televize bude v souladu s tiskovým zákonem žalovat TV Nova.</i>
v souvislosti s+7	ACMP	<i>Výšetřovatelé si v souvislosti s korupčním skandálem přišli vyslechnout i dalšího svědka.</i>
	REG	<i>trestní oznámení podaná v souvislosti s osobou</i>
výměnou za+4	SUBS	<i>Výměnou za srnku dostali několik bažantů.</i>
v zájmu+2	AIM	<i>v zájmu čeho</i>
	BEN	<i>v zájmu koho</i>
v závěru+2	TWHEN	<i>Porada se konala v závěru roku.</i>
v závislosti na+6	CRIT	<i>Budou sedět v závislosti na velikosti. kanceláře.</i>
začátkem +2	TWHEN	<i>Podle jeho slov důvody k demisi, které začátkem týdne sdělil tisku, trvají.</i>
za pomoci+2	MEANS	<i>Prostitutky v Čechách tak za pomoci hotelových recepčních a taxikářů přežily režim nevládných starců.</i>
zároveň s+7	ACMP	<i>Vláda zároveň s růstem počítá...</i>
	TPAR	<i>Zároveň s překladem píše recenzi.</i>
závěrem +2	TWHEN	<i>Závěrem srpna získal závod Pacovských strojren certifikát německé zkušebny TÜF Bayern.</i>
zprostřed+2	DIR1	<i>Manželé Havlovi ji vítají u vrátek objetím, novináři zprostřed dvorku otázkami.</i>
z titulu+2	CRIT	<i>Částku vrátí z titulu odpočtu daně.</i>

Příloha 4. Neslovesná frazeologická spojení

Seznam všech neslovesných frazémů, které se vyskytují v PDT 2.0.

V prvním sloupci je vždy t-lema uzlu pro řídicí část neslovesného frazému, v druhém sloupci je uvedeno příslušné t-lema uzlu reprezentujícího závislou část frazému (`functor=DPHR`).

bok	po_boku
cik	cak
co	bůhví
co	dál
co	dál_tím
čas	svého
dále	tak
dát	bože
dejme	tomu
dost	na_tom
druh	svého
duše	mou
hodně	méně
hodně	než
chtě	nechtě
chyba	lávky
jádro	pudla
jak	bůhví
jakž	takž
jinak	jak
jsoucí	na_štíru
kámen	úrazu
kdo	jak_pro
kladívko	ergo
konec	konců
nic	z_ničeho
pád	tím
pečený	vařený
pěst	vlastní
platný	málo
pouštění	žilou
pozdě	bycha_honit
přece	jen
přece	jenom
přicházející	v_úvahu
přitažený	za_vlasy
ruka	v_ruce
sám	od_sebe
sám	o_sobě
sám	pro_sebe
samý	pro_sebe
sem	tam
shoda	okolností
stejně	tak
široko	daleko
šitý	na_míru
tak	jako_tak

tam	ty
trefa	do_černého
tvář	v_tvář
věk	věků
voda	na_mlýn
vpadnutí	do_zad
všechn	všudy
vzatý	na_slovo
vzetí	do_vazby
způsob	svým
zub	nehty

Příloha 5. Slovesa a substantiva kontroly

V této příloze uvádíme seznamy sloves a substantiv kontroly (viz 8.2.4 – „Kontrola“). Jedná se o slovesa a substantiva doposud shromážděná na základě anotovaných dat. U sloves a substantiv uvedených v těchto seznamech jsou v anotovaných datech také zachyceny vztahy kontroly (pokud nastávají). U ostatních sloves a substantiv (a adjektiv), neuvedených v těchto seznamech, jsou vztahy kontroly zachyceny nedůsledně, často pak nejsou zachyceny vůbec.

5.1. Slovesa kontroly

Seznam sloves kontroly (tj. syntetických (jednoslovných) predikátů kontroly), u nichž je v datech zachycena kontrola typu 1, tj. jde o konstrukci sloveso + infinitiv (viz 8.2.4.3 – „Typy konstrukcí s kontrolou a problematika nominalizací“).

Pozor! Jako slovesa kontroly se chovají také všechna modální slovesa v případě, že podle anotačních pravidel popsaných v 5.9.1.1 – „Modální predikáty“ jsou reprezentována samostatným uzlem. V tomto seznamu je neuvádíme.

bavit
bát_se
bránit
bránit_se
cítit_se
dařit_se
dát
dojít
dokázat
donutit
dopomáhat
dopomoci
doporučit
doporučovat
dopřát_si
dovolit
dovolit_si
dovolovat
dovolovat_si
hrozit
chodit
chtít
chystat_se
jet
jezdit
jít
koukat
lze
mínit
mít
motivovat
namáhat_se
napadnout
napomoci
nařídít

naučit
naučit_se
nechat
nutit
obtěžovat_se
obávat_se
odcházet
odejít
odhodlat_se
odlétat
odmítat
odmítnout
odnaučit_se
odvažovat_se
odvážit_se
opomenout
opravňovat
ostýchat_se
osvědčovat_se
plánovat
podařit_se
pokoušet_se
pokusit_se
pomoci
pomáhat
potěšit
povolit
povolovat
pověřit
pověřovat
požadovat
předepsat
předsevzít_si
přestat
přestávat
přesvědčit
přicházet
přijet
přijít
přijíždět
příkazovat
příkázat
přimět
přinutit
přislíbit
přát_si
příslušet
radit
rozhodnout_se
rozmyslit_si
rozpakovat_se
slibovat
slíbit
snažit_se
spěchat
stačit
stát
stihnout

stydět_se
svést
škodit
toužit
troufat_si
troufnout_si
učit_se
učit
ukládat
ukázat_se
uložit
umožnit
umožňovat
unavovat
určit
usilovat
uškodit
uvolit_se
uznat
vadit
velet
vydržet
vyhýbat_se
vyplatit_se
vypomoci
vyžadovat
váhat
zabraňovat
zabránit
zajít
zakazovat
zakázat
zamýšlet
zapomenout
zapomínat
zapovídat
zasloužit
zasloužit_si
zatoužit
zavazovat
zavázat
zavázat_se
začínat
začít
zbýt
zbývat
zdráhat_se
zdat_se
zkoušet
zkusit
zmocnit
znamenat
znemožnit
znemožňovat
zvládnout
zvyknout_si
zůstat
zůstávat

5.2. Složené predikáty kontroly

Seznam složených predikátů kontroly, u nichž je v datech zachycena kontrola typu 1, tj. jde o konstrukci složený predikát + infinitiv (viz 8.2.4.4.1 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na jmenné části složeného predikátu kontroly“).

cítit potřebu
dát možnost
dát právo
dát příležitost
dávat možnost
dávat naději
dávat právo
dávat šanci
dostat doporučení
dostat prostor
dostat rozkaz
dostat úkol
dostávat příležitost
mít cíl
mít čas
mít čest
mít důvod
mít chuť
mít mechanismus
mít motivaci
mít možnost
mít naději
mít obavu
mít odvahu
mít oprávnění
mít potěšení
mít potíže
mít potřebu
mít povinnost
mít povolení
mít pravomoc
mít právo
mít problém
mít předpoklad
mít příležitost
mít schopnost
mít sílu
mít sklon
mít snahu
mít šanci
mít tendenci
mít touhu
mít úkol
mít zájem
nabízet_se možnost
najít odvahu
náležet právo
naskýtat_se možnost
naskytnout_se možnost
otevírat možnost
otevřít možnost

padnout rozhodnutí
pocítit potřebu
pociťovat potřebu
podávat návod
poskytnout možnost
projevit nezájem
projevit přání
projevit zájem
přijít o možnost
přijít o právo
příslušet oprávnění
sbírat odvahu
učinit pokus
ukládat povinnost
vydat rozkaz
vyjádřit odhodlání
vyjádřit ochotu
vyjádřit přání
vyjádřit připravenost
vyjádřit vůli
vyslovit požadavek
vyvinout snahu
vzniknout povinnost
zanikat povinnost
získat možnost
ztratit chuť
ztratit možnost

Seznam složených predikátů kontroly, u nichž je v datech zachycena kontrola typu 3, tj. jde o konstrukci složený predikát + substantivizace infinitivu (viz 8.2.4.6.1.1 – „Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na složeném predikátu kontroly“).

Tabulka 5.1. Kontrola typu 3 u složených predikátů

složený predikát	možné formy substantivizace infinitivu
cítit potřebu	(2)
dát možnost	(2)
dát příležitost	(k+3)
dávat možnost	(2)
dávat právo	(na+4)
dávat příležitost	(k+3)
dostat možnost	(2)
dostat povolení	(k+3)
dostat zákaz	(2)
mít čas	(k+3, na+4)
mít důvod	(k+3)
mít chuť	(do+2)
mít možnost	(2, k+3, na+4)
mít naději	(na+4)
mít nárok	(na+4)
mít potíže	(s+7)
mít povolení	(k+3)
mít právo	(2, k+3, na+4)
mít problém	(s+7)
mít prostor	(na+4)
mít příležitost	(k+3)
mít sílu	(k+3, na+4)
mít sklon	(k+3)
mít šanci	(na+4)
mít tendenci	(k+3)
mít zájem	(o+4)
najít možnost	(2)
najít odvahu	(na+4)
otevírat prostor	(pro+4)
otevřít prostor	(pro+4)
podat pokyn	(k+3)
poskytovat možnost	(2)
projevit zájem	(o+4)
projevovat zájem	(o+4)
učinit pokus	(o+4)
vydat pokyn	(k+3)
vydat příkaz	(k+3)
vydat zákaz	(2)
vyjádřit ochotu	(k+3)
vyvíjet tlak	(k+3)

složený predikát	možné formy substantivizace infinitivu
vzniknout povinnost	(2)
zanikat nárok	(na+4)
zanikat právo	(2)
získat povolení	(k+3)
získat příslib	(2)
získat slib	(2)
získávat právo	(na+4)
ztrácet příležitost	(k+3)

5.3. Substantiva kontroly

Seznam substantiv kontroly (substantivizací sloves kontroly), u nichž je v datech zachycena kontrola typu 2, tj. jde o konstrukci: substantivum + infinitiv (viz 8.2.4.5.1 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na substantivizaci slovesa kontroly“).

Poznámka: uzly reprezentující tato substantiva nemají u kontroly typu 2 funktor CPHR, nejsou tedy součástí složených predikátů.

cesta
cíl
čas
dar
dilema
důvod
hlas
choutka
chuť
konsens
krok
mánie
motivace
možnost
návod
nechuť
neochota
neschopnost
nevůle
nutnost
odhodlání
odvaha
ochota
oprávnění
plán
pokus
postup
potřeba
povinnost
povolení
požadavek
pravomoc
právo
problém
prostor

prostředek
přání
překážka
příležitost
připravenost
riziko
role
rozhodnutí
rozhodování
rozkaz
řešení
sen
schopnost
síla
sklon
slib
snaha
svoboda
šance
tendence
tlak
touha
tradice
úkol
umění
úmysl
úsilí
váhání
vhodnost
volba
vůle
výhoda
zájem
zákaz
záměr
záminka
zásada
závazek
zdatnost
způsobilost
způsob

Seznam obrázků

1. Příkladový tektogramatický strom	xx
2. Příkladový tektogramatický strom	xxi
3. Příkladový tektogramatický strom	xxi
1.1. Tektogramatický strom	4
2.1. Hierarchie typů uzlů tektogramatického stromu	9
4.1. Vztahy sémantických slovních druhů ke slovním druhům tradičním	35
4.2. Vnitřní struktura sémantických substantiv	36
4.3. Vnitřní struktura sémantických adjektiv	37
4.4. Vnitřní struktura sémantických adverbii	38
5.1. Všeobecný aktant	153
5.2. Všeobecný aktant	153
5.3. Blíže nespecifikovaný aktor	155
5.4. Blíže nespecifikovaný aktor	156
5.5. Reciprocita	162
5.6. Reciprocita	163
5.7. Reciprocita	164
5.8. Reciprocita	165
5.9. Reciprocita u substantiv	167
5.10. Reciprocita u substantiv	168
5.11. Reciprocita u substantiv	169
5.12. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními	172
5.13. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními	172
5.14. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními	173
5.15. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními	175
5.16. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními	175
5.17. Zachycení valence substantiva označujícího děj	179
5.18. Zachycení valence substantiva označujícího děj	180
5.19. Zachycení valence substantiva označujícího děj	180
5.20. Zájmena zastupující slova s valencí	182
5.21. Slovesná klauze	186
5.22. Slovesná klauze	187
5.23. Slovesná klauze	187
5.24. Slovesná klauze	188
5.25. Slovesná klauze	188
5.26. Slovesná klauze	189
5.27. Slovesná klauze	189
5.28. Nominativní klauze	193
5.29. Nominativní klauze	193
5.30. Vokativní klauze	194
5.31. Citoslovečná klauze	194
5.32. Souřadné spojení dvou nominativních klauzí	197
5.33. Souřadné spojení dvou citoslovečných klauzí	197
5.34. Souřadné spojení nominativní klauze se slovesnou klauzí	198
5.35. Spojení citoslovečné klauze se slovesnou klauzí	199
5.36. Spojení citoslovečné klauze s nominativní klauzí	199
5.37. Spojení vokativní klauze se slovesnou klauzí	200
5.38. Závislá klauze s elipsou řídicího slovesa	203
5.39. Závislá infinitivní konstrukce	204
5.40. Závislá infinitivní konstrukce	205
5.41. Závislá infinitivní konstrukce	205
5.42. Infinitivem vyjádřená podmínka	206
5.43. Infinitivem vyjádřená podmínka	207
5.44. Ustrnulá infinitivní konstrukce	208
5.45. Závislá participiální konstrukce	209
5.46. Závislá participiální konstrukce	210

5.47. Nekongruentní participiální konstrukce	212
5.48. Nekongruentní participiální konstrukce	212
5.49. Ustrnulá přechodníková konstrukce	214
5.50. Ustrnulá přechodníková konstrukce	215
5.51. Ustrnulá přechodníková předložka	216
5.52. Adjektivum připojené podřadící spojkou	217
5.53. Adjektivum připojené podřadící spojkou	218
5.54. Odkazovací slovo „ten“	224
5.55. Odkazovací slovo „ten“	224
5.56. Odkazovací slovo „takový“	226
5.57. Odkazovací slovo „takový“	227
5.58. Zájmenné příslovce místa ve funkci odkazovacího slova	228
5.59. Zájmenné příslovce místa ve funkci odkazovacího slova	229
5.60. Zájmenné příslovce místa není odkazovacím slovem	230
5.61. Zájmenné příslovce času ve funkci odkazovacího slova	232
5.62. Zájmenné příslovce času ve funkci odkazovacího slova	232
5.63. Výraz „poté“ ve funkci odkazovacího slova	233
5.64. Zájmenné příslovce času není odkazovacím slovem	234
5.65. Zájmenné příslovce ve funkci odkazovacího slova	235
5.66. Zájmenné příslovce ve funkci odkazovacího slova	236
5.67. Nepravá závislá klauze vztažná	237
5.68. Konstrukce se spojovacími výrazem „pročež“	239
5.69. Konstrukce se spojovacím výrazem „aniž“	240
5.70. Konstrukce se spojovacím výrazem „což“	240
5.71. Konstrukce se spojovacím výrazem „což“	241
5.72. Konstrukce se spojovacím výrazem „což“	242
5.73. Konstrukce s nepravou závislou klauzí účelovou	243
5.74. Konstrukce s nepravou závislou klauzí podmínkovou	244
5.75. Konstrukce spojovacím výrazem „kdežto“	245
5.76. Konstrukce spojovacím výrazem „takže“	246
5.77. Souřadná struktura	248
5.78. Zachycení souřadnosti	249
5.79. Společné rozvíjení souřadně spojených členů	251
5.80. Společné rozvíjení souřadně spojených členů	251
5.81. Společné rozvíjení souřadně spojených členů	252
5.82. Doplnění není společným rozvíjením souřadně spojených členů	252
5.83. Doplnění není společným rozvíjením	254
5.84. Doplnění není společným rozvíjením	254
5.85. Doplnění není společným rozvíjením	255
5.86. Doplnění není společným rozvíjením	255
5.87. Souřadnost větná	259
5.88. Souřadnost větná	260
5.89. Funktory terminálních členů souřadné struktury	262
5.90. Funktory terminálních členů souřadné struktury	262
5.91. Funktory terminálních členů souřadné struktury	263
5.92. Funktory terminálních členů souřadné struktury	263
5.93. Vnořené souřadné struktury	265
5.94. Vnořené souřadné struktury	266
5.95. Společné rozvíjení u vnořených souřadných struktur	267
5.96. Společné rozvíjení u vnořených souřadných struktur	268
5.97. Koordinační spojení se zkratkou „apod.“	270
5.98. Koordinační spojení s rozepsanou zkratkou „a podobně“	271
5.99. Apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním pomocí výrazu „a_to“	272
5.100. Apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním	273
5.101. Smíšená apozice se spojkou „jako“	275
5.102. Smíšená apozice se spojkou „jako“	276
5.103. Členská apozice se spojkou „jako“	277
5.104. Souřadné spojení členů při vyjadřování intervalu	278

5.105. Nespojité parenize	279
5.106. Nespojité parenize	280
5.107. Parenize syntakticky zapojená do větných vztahů	282
5.108. Parenize syntakticky zapojená do větných vztahů	282
5.109. Parenize syntakticky nezapojená do větných vztahů	283
5.110. Parenize syntakticky nezapojená do větných vztahů	283
5.111. Parenize syntakticky nezapojená do větných vztahů	284
5.112. Parenize syntakticky nezapojená do větných vztahů	285
5.113. Samostatná parentetická klauze	285
5.114. Samostatná parentetická klauze	286
5.115. Samostatná parentetická klauze	286
5.116. Parenize syntakticky zapojená do větných vztahů	287
5.117. Parenize syntakticky nezapojená do větných vztahů	288
5.118. Kleslá parenize	289
5.119. Kleslá parenize	289
5.120. Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi	291
5.121. Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi	291
5.122. Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi	292
5.123. Komentář mluvčího typu „Aby bylo jasno“	293
5.124. Neslovesný frazém	295
5.125. Neslovesný frazém	295
5.126. Neslovesný frazém	296
5.127. Neslovesný frazém	297
5.128. Slovesný frazém	299
5.129. Slovesný frazém	299
5.130. Slovesný frazém	300
5.131. Slovesný frazém	300
5.132. Slovesný frazém	301
5.133. Modální predikát	304
5.134. Negovaný modální predikát	306
5.135. Modální predikát s negovaným plnovýznamovým slovesem	306
5.136. Modální predikát s negovaným plnovýznamovým slovesem	307
5.137. Souřadnost v modálních predikátech	309
5.138. Souřadnost v modálních predikátech	310
5.139. Souřadnost v modálních predikátech	310
5.140. Souřadnost v modálních predikátech	311
5.141. Souřadnost v modálních predikátech s negovaným plnovýznamovým slovesem	313
5.142. Souřadnost v modálních predikátech s negovaným plnovýznamovým slovesem	314
5.143. Souřadnost v modálních predikátech s negovaným plnovýznamovým slovesem	315
5.144. Kombinace modálních sloves	317
5.145. Kombinace modálních sloves	317
5.146. Kombinace modálních sloves	318
5.147. Kombinace modálních sloves	319
5.148. Kombinace modálních sloves	320
5.149. Rozvíjení modálního slovesa	321
5.150. Modální predikát s elipsou plnovýznamového slovesa „pohybu“	322
5.151. Modální predikát s elipsou plnovýznamového slovesa „pohybu“	322
5.152. Modální sloveso + jméno v akuzativu	323
5.153. Modální sloveso + závislá klauze	324
5.154. Fázový predikát	325
5.155. Kvazimodální predikát	326
5.156. Kvazifázový predikát	327
5.157. Složený predikát	333
5.158. Dvojí funkce valenčního doplnění složeného predikátu	345
5.159. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění	347
5.160. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění	348
5.161. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění	351
5.162. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění	354

5.163. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění	355
5.164. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění	356
5.165. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění	357
5.166. Zachycení druhé závislosti u doplňku	359
5.167. Doplněk vyjádřený substantivem	361
5.168. Doplněk vyjádřený substantivem	361
5.169. Doplněk vyjádřený substantivem	362
5.170. Doplněk vyjádřený substantivem	363
5.171. Doplněk vyjádřený substantivem	364
5.172. Doplněk vyjádřený adjektivem	365
5.173. Doplněk vyjádřený adjektivem	366
5.174. Doplněk vyjádřený adjektivem	366
5.175. Doplněk vyjádřený číslovkou	367
5.176. Doplněk vyjádřený číslovkou	367
5.177. Doplněk vyjádřený participiem	368
5.178. Doplněk vyjádřený přechodníkem	369
5.179. Doplněk vyjádřený přechodníkem	370
5.180. Doplněk vyjádřený přechodníkem	370
5.181. Doplněk vyjádřený infinitivem	371
5.182. Doplněk vyjádřený závislou klauzí	372
5.183. Vrstvení doplňků	373
5.184. Předložková skupina a jméno jsou v kontaktním postavení	376
5.185. Předložková skupina a jméno jsou v distančním postavení	377
5.186. Nejednoznačné vztahy volného doplnění vyjádřeného adverbiem	378
5.187. Dvojí funkce jednoho doplnění	380
5.188. Dvojí funkce jednoho doplnění	381
5.189. Vzájemný vztah dvou časových doplnění	383
5.190. Vzájemný vztah dvou doplnění s významem místa	384
5.191. Vzájemný vztah dvou časových doplnění	384
5.192. Vzájemný vztah dvou doplnění s významem místa	385
5.193. Vzájemný vztah dvou časových doplnění	386
5.194. Vzájemný vztah dvou časových doplnění	386
5.195. Vzájemný vztah dvou doplnění s významem místa	388
5.196. Vzájemný vztah časových doplnění	389
5.197. Shodně skloňovaná substantiva	391
5.198. Shodně skloňovaná substantiva	392
5.199. Aktuální elipsa řídicího slovesa	397
5.200. Aktuální elipsa řídicího slovesa	398
5.201. Aktuální elipsa řídicího slovesa	398
5.202. Aktuální elipsa řídicího slovesa	399
5.203. Gramatická elipsa řídicího slovesa	401
5.204. Gramatická elipsa řídicího slovesa	402
5.205. Gramatická elipsa řídicího slovesa	402
5.206. Aktuální elipsa řídicího substantiva	405
5.207. Aktuální elipsa řídicího substantiva	405
5.208. Aktuální elipsa řídicího substantiva u členských souřadných spojení	407
5.209. Členské souřadné spojení, ve kterém je dána přednost jednodušší struktuře	408
5.210. Gramatická elipsa řídicího substantiva	409
5.211. Elipsa řídicí klauze k závislé klauzi adverbialní	411
5.212. Elipsa řídicí klauze k závislé klauzi vztahné	411
5.213. Aktuální elipsa obligatorního aktantu	415
5.214. Elipsa obligatorního volného doplnění	417
5.215. Elipsa a princip společného rozvíjení u souřadného spojení	418
5.216. Elipsa a princip společného rozvíjení u souřadného spojení	419
5.217. Aktuální elipsa neobligatorního doplnění	421
5.218. Konstrukce, ve které není zachycena elipsa neobligatorního doplnění	422
5.219. Aktuální elipsa neobligatorního doplnění	423
5.220. Konstrukce, ve které není zachycena elipsa neobligatorního doplnění	423

6.1. Funktor PRED	431
6.2. Funktor DENOM	432
6.3. Funktor VOCAT	433
6.4. Funktor VOCAT	433
6.5. Funktor VOCAT	434
6.6. Funktor PARTL	435
6.7. Funktor PARTL	435
6.8. Funktor PARTL	436
6.9. Funktor PAR	437
6.10. Funktor TWHEN	457
6.11. Funktor TFHL	459
6.12. Funktorem TFRWH	461
6.13. Funktor THL	464
6.14. Funktor THO	466
6.15. Funktor TOWH	468
6.16. Funktor TPAR	470
6.17. Funktor TSIN	472
6.18. Funktor TSIN	473
6.19. Funktor TTILL	475
6.20. Funktor DIR1	477
6.21. Funktor DIR2	480
6.22. Funktor DIR3	482
6.23. Funktor LOC	485
6.24. Funktor AIM	488
6.25. Funktor CAUS	491
6.26. Funktor CNCS	493
6.27. Funktor COND	496
6.28. Funktor INTT	498
6.29. Funktor ACMP	502
6.30. Funktor ACMP	503
6.31. Funktor ACMP	504
6.32. Funktor CPR	507
6.33. Funktor CRIT	510
6.34. Funktor CRIT	510
6.35. Funktor DIFF	513
6.36. Funktor EXT	516
6.37. Funktor MANN	519
6.38. Funktor MEANS	523
6.39. Funktor REG	526
6.40. Funktor RESL	528
6.41. Funktor RESTR	530
6.42. Funktor ATT	532
6.43. Funktor INTF	534
6.44. Funktor MOD	536
6.45. Funktor PREC	537
6.46. Funktor RHEM	538
6.47. Funktor CPHR	540
6.48. Funktor DPHR	541
6.49. Funktor FPHR	542
6.50. Funktor BEN	545
6.51. Funktor CONTRD	546
6.52. Funktor HER	548
6.53. Funktor SUBS	550
6.54. Funktor SUBS	550
6.55. Funktor APP	554
6.56. Funktor AUTH	556

6.57. Funktor ID	558
6.58. Funktor MAT	560
6.59. Funktor RSTR	563
6.60. Funktor COMPL	565
6.61. Funktor COMPL	565
6.62. Funktor COMPL	566
6.63. Funktor ADVS	569
6.64. Funktor CONFR	571
6.65. Funktor CONJ	573
6.66. Funktor CONTRA	575
6.67. Funktor CONTRA	576
6.68. Koordinační spojení s funktorem CSQ	578
6.69. Funktor DISJ	581
6.70. Funktor GRAD	584
6.71. Funktor REAS	586
6.72. Funktor APPS	589
6.73. Funktor OPER	592
6.74. Funktor CM	593
7.1. Zájmeno „ten“ jako syntaktické substantivum	612
7.2. Zájmeno „ten“ jako syntaktické substantivum	613
7.3. Zájmeno „ten“ jako syntaktické adjektivum	614
7.4. Zájmeno „ten“ jako syntaktické adjektivum	615
7.5. Zájmeno „který“ jako syntaktické substantivum	617
7.6. Zájmeno „jaký“ jako syntaktické substantivum	618
7.7. Zájmeno „jaký“ jako syntaktické substantivum	619
7.8. Zájmeno „jaký“ jako syntaktické adjektivum	620
7.9. Zájmeno „který“ jako syntaktické adjektivum	621
7.10. Zájmeno „jaký“ jako syntaktické adjektivum	622
7.11. Zájmeno „který“ jako syntaktické adjektivum	623
7.12. Existenční „být“	625
7.13. Zástupné „být“	627
7.14. Verbonominální predikát	629
7.15. Frazeologické „být“	630
7.16. Neosobní užití slovesa „být“	632
7.17. Neosobní užití slovesa „být“	632
7.18. Konstrukce „osobního prožívání“ s aktorem v dativu	634
7.19. Konstrukce „osobního prožívání“ s aktorem v dativu	634
7.20. Verbonominální predikát	636
7.21. Opisné pasivum	636
7.22. Opisné pasivum	637
7.23. Verbonominální predikát	638
7.24. Infinitiv jako aktor v konstrukci se slovesem „být“	640
7.25. Infinitiv jako aktor v konstrukci se slovesem „být“	640
7.26. Infinitiv jako aktor v konstrukci se slovesem „být“	641
7.27. Infinitiv jako patiens v konstrukci se slovesem „být“	641
7.28. Infinitiv jako volné doplnění v konstrukci se slovesem „být“	642
7.29. „Být“ + číslovka substantivní nebo adjektivní	643
7.30. „Být“ + číslovka substantivní nebo adjektivní	644
7.31. „Být“ + číslovka adverbiální	644
7.32. Konstrukce „Je vidět Sněžka“	646
7.33. Konstrukce „Je vidět Sněžku“	646
7.34. Konstrukce s predikátem „lze“	647
7.35. Konstrukce „Je vidět Sněžku“	648
7.36. Konstrukce „Je vidět Sněžku“	649
7.37. Konstrukce „Je vidět Sněžku“	650
7.38. Konstrukce „Je vidět Sněžku“	651
7.39. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa	654

7.40. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa	655
7.41. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa	656
7.42. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa	657
7.43. Konstrukce s přímou řečí, do které je doplněn infinitiv slovesa pravení	659
7.44. Konstrukce s přímou řečí, do které je doplněn přechodník slovesa pravení	660
7.45. Konstrukce s přímou řečí, do které je doplněn přechodník slovesa pravení	661
7.46. Přímá řeč jako aktant substantiva	663
7.47. Přímá řeč jako doplnění s funktorem RSTR	664
7.48. Souřadné spojení uvozovací klauze a přímé řeči	666
7.49. Souřadné spojení uvozovací klauze a přímé řeči	667
7.50. Souřadné spojení uvozovací klauze a přímé řeči	668
7.51. Přímé srovnání	671
7.52. Přímé srovnání	672
7.53. Srovnání pomocí spojky „jako“	675
7.54. Srovnání pomocí spojky „jako“	676
7.55. Srovnání pomocí spojky „jako“	677
7.56. Srovnání pomocí spojky „jako“	678
7.57. Srovnání pomocí spojky „jako“	679
7.58. Srovnání pomocí spojky „jako“	680
7.59. Srovnání pomocí spojky „jako“	681
7.60. Srovnání pomocí spojky „jako“	682
7.61. Srovnání pomocí spojky „jako“	683
7.62. Srovnání pomocí spojky „jako“	684
7.63. Srovnání pomocí spojky „jako“	685
7.64. Srovnání pomocí spojky „jako“	686
7.65. Srovnání pomocí spojky „jako“	687
7.66. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“	689
7.67. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“	690
7.68. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“	691
7.69. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“	692
7.70. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“	693
7.71. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“	694
7.72. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“	695
7.73. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“	696
7.74. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“	697
7.75. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“	698
7.76. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“	699
7.77. Zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů	700
7.78. Zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů	701
7.79. Zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů	702
7.80. Srovnání pomocí spojky „než“	705
7.81. Srovnání pomocí spojky „než“	706
7.82. Srovnání pomocí spojky „než“	707
7.83. Srovnání pomocí spojky „než“	708
7.84. Srovnání pomocí spojky „než“	709
7.85. Srovnání pomocí spojky „než“	710
7.86. Srovnání pomocí spojky „než“	711
7.87. Srovnání pomocí spojky „než“	712
7.88. Srovnání pomocí spojky „než“	713
7.89. Srovnání pomocí spojky „než“	714
7.90. Srovnání pomocí spojky „než“	715
7.91. Srovnání pomocí spojky „než“	716
7.92. Srovnání pomocí spojky „než“	717
7.93. Srovnání vyjádřené předložkovou skupinou	718
7.94. Srovnání vyjádřené genitivem jména závislým na komparativu adjektiva	719
7.95. Konstrukce s výrazy „čím - tím“	721
7.96. Konstrukce s výrazy „čím - tím“	722
7.97. Konstrukce s výrazy „čím - tím“	723

7.98. Konstrukce s výrazy „čím - tím“	724
7.99. Konstrukce s výrazy „čím dál tím + komparativ“	725
7.100. Konstrukce s výrazy „čím dál tím + komparativ“	726
7.101. Konstrukce s výrazy „tím + komparativ“	727
7.102. Konstrukce s výrazy „tím + komparativ“	728
7.103. Konstrukce s významem omezení	729
7.104. Konstrukce s významem omezení	730
7.105. Konstrukce s významem omezení	733
7.106. Konstrukce s významem omezení	734
7.107. Konstrukce s významem omezení	735
7.108. Konstrukce s významem omezení	736
7.109. Konstrukce s významem omezení	737
7.110. Konstrukce s významem omezení	738
7.111. Konstrukce s významem omezení	739
7.112. Konstrukce s významem omezení	740
7.113. Konstrukce s významem omezení	741
7.114. Konstrukce s významem omezení	742
7.115. Konstrukce s významem omezení	743
7.116. Konstrukce s významem omezení	744
7.117. Konstrukce s významem omezení	745
7.118. Konstrukce typu „nezbývá než doufat“	746
7.119. Konstrukce typu „nezbývá než doufat“	747
7.120. Konstrukce typu „nezbývá než doufat“	748
7.121. Konstrukce s významem výjimečného slučování	751
7.122. Konstrukce s významem výjimečného slučování	751
7.123. Konstrukce s významem výjimečného slučování	752
7.124. Konstrukce s významem výjimečného slučování	752
7.125. Konstrukce s významem výjimečného slučování	753
7.126. Konstrukce s významem výjimečného slučování	753
7.127. Konstrukce s významem výjimečného slučování	754
7.128. Konstrukce s významem výjimečného slučování	754
7.129. Závislá klauze účinková	756
7.130. Závislá klauze účinková	757
7.131. Závislá klauze účinková	758
7.132. Závislá klauze účinková	759
7.133. Identifikační výraz se skloňovaným řídicím členem	764
7.134. Identifikační výraz se skloňovaným řídicím členem	764
7.135. Identifikační výraz se skloňovaným řídicím členem	765
7.136. Identifikační výraz se skloňovaným řídicím členem	765
7.137. Identifikační výraz se skloňovaným řídicím členem	766
7.138. Identifikační výraz se skloňovaným řídicím členem	766
7.139. Identifikační struktura	767
7.140. Identifikační struktura	770
7.141. Identifikační struktura	771
7.142. Identifikační struktura	772
7.143. Identifikační struktura	773
7.144. Identifikační struktura	773
7.145. Identifikační struktura	774
7.146. Identifikační struktura	774
7.147. Cizojazyčný výraz	775
7.148. Vlastní jméno	779
7.149. Vlastní jméno	779
7.150. Vlastní jméno	780
7.151. Vlastní jméno	780
7.152. Vlastní jméno	781
7.153. Vlastní jméno	781
7.154. Vlastní jméno	782
7.155. Oficiální zeměpisný název	783

7.156. Vícedílné vlastní jméno osoby	784
7.157. Vícedílné vlastní jméno osoby	784
7.158. Vícedílné vlastní jméno osoby	785
7.159. Pomlčka jako součást názvu	785
7.160. Dvě skloňovaná jména jako součást názvu	786
7.161. Dvě skloňovaná jména jako součást názvu	787
7.162. Dvě skloňovaná jména jako součást názvu	787
7.163. Neskloňované jméno v nominativu jako součást názvu	788
7.164. Neskloňované jméno v nominativu jako součást názvu	789
7.165. Aponované obecné rodové jméno	790
7.166. Aponované obecné rodové jméno	791
7.167. Víceslovný cizojazyčný název v pozici nominativu jmenovacího	792
7.168. Jednoslovný cizojazyčný název v pozici nominativu jmenovacího	792
7.169. Meta-užití	794
7.170. Meta-užití	794
7.171. Meta-užití	795
7.172. Meta-užití	796
7.173. Cizojazyčný výraz	798
7.174. Cizojazyčný výraz	799
7.175. Cizojazyčný výraz	799
7.176. Cizojazyčný výraz	800
7.177. Cizojazyčný výraz	800
7.178. Číslovka ve funkci přívlastku (RSTR)	804
7.179. Číslovka základní stojící bez počítaného předmětu	805
7.180. Číslovka adjektivní stojící bez počítaného předmětu	806
7.181. Souřadné spojení počítaných předmětů	807
7.182. Souřadné spojení počítaných předmětů	808
7.183. Číslovka s funkcí „kontejneru“	809
7.184. Číslovka s funkcí „kontejneru“	810
7.185. Číslovka s funkcí „nálepky“	811
7.186. Číslovka s funkcí „nálepky“	812
7.187. Číslovka s adverbialním významem	813
7.188. Konkurence číslovky s funkcí přívlastku a s funkcí „kontejneru“	814
7.189. Číslovka <i>hodně</i> ve funkci příslovečného určení	816
7.190. Číslovka <i>hodně</i> ve funkci přívlastku	816
7.191. Číslovka <i>hodně</i> v pozici doplňku	817
7.192. Číslovka <i>hodně</i> v pozici patientu	817
7.193. Složený číslovkový výraz	818
7.194. Složený číslovkový výraz	819
7.195. Složený číslovkový výraz	819
7.196. Složený číslovkový výraz	820
7.197. Zlomek zapsaný číslicemi	821
7.198. Zlomek zapsaný slovy	822
7.199. Matematická operace	823
7.200. Matematická operace	824
7.201. Matematická operace	824
7.202. Matematická operace	825
7.203. Časový interval zachycený pomocí časových funktorů	826
7.204. Časový interval zachycený pomocí časových funktorů	827
7.205. Časový interval zachycený pomocí časových funktorů	827
7.206. Časový interval zachycený pomocí časových funktorů	828
7.207. Prostorový interval zachycený pomocí funktorů místa	829
7.208. Prostorový interval zachycený pomocí funktorů místa	829
7.209. Interval zachycený jako souřadná struktura (OPER)	831
7.210. Interval zachycený jako souřadná struktura (OPER)	832
7.211. Interval zachycený jako souřadná struktura (OPER)	833
7.212. Interval zachycený jako souřadná struktura (OPER)	834
7.213. Interval zachycený jako souřadná struktura (OPER)	835

7.214. Interval zachycený jako souřadná struktura (OPER)	836
7.215. Označení zákonů a vyhlášek	838
7.216. Označení zákonů a vyhlášek	839
7.217. Označení zákonů a vyhlášek	839
7.218. Označení zákonů a vyhlášek	840
7.219. Označení zákonů a vyhlášek	841
7.220. Adresa	843
7.221. Adresa	844
7.222. Adresa	845
7.223. Adresa	846
7.224. Adresa	847
7.225. Adresa	848
7.226. Adresa	849
7.227. Oznámení	850
7.228. Oznámení	851
7.229. Oznámení	852
7.230. Oznámení	853
7.231. Tabulka	855
7.232. Tabulka	857
7.233. Televizní program	858
7.234. Televizní program	859
7.235. Formulář	861
7.236. Formulář	861
7.237. Formulář	862
7.238. Formulář	862
7.239. Formulář	863
7.240. Formulář	864
7.241. Seznam	865
7.242. Bibliografický údaj	867
7.243. Bibliografický údaj	867
7.244. Bibliografický údaj	868
7.245. Bibliografický údaj	869
7.246. Záhloví, názvy článků a rubrik	870
7.247. Záhloví, názvy článků a rubrik	870
7.248. Záhloví, názvy článků a rubrik	871
7.249. Záhloví, názvy článků a rubrik	872
7.250. Záhloví, názvy článků a rubrik	873
7.251. Záhloví, názvy článků a rubrik	874
7.252. Záhloví, názvy článků a rubrik	875
7.253. Záhloví, názvy článků a rubrik	876
7.254. Záhloví, názvy článků a rubrik	876
7.255. Záhloví, názvy článků a rubrik	877
7.256. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech	878
7.257. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech	878
7.258. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech	879
7.259. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech	879
7.260. Tabulky sportovních výsledků	880
7.261. Tabulky sportovních výsledků	881
7.262. Tabulky sportovních výsledků	882
7.263. Tabulky sportovních výsledků	883
7.264. Tabulky sportovních výsledků	884
7.265. Sportovní komentáře	885
7.266. Sportovní komentáře	886
7.267. Sportovní komentáře	887
7.268. Sportovní komentáře	888
7.269. Sportovní komentáře	888
7.270. Jiné složité konstrukce	889
7.271. Sportovní komentáře	890

7.272. Negační morfém jako rematizátor	893
7.273. Negační morfém jako rematizátor	894
7.274. Negační morfém jako rematizátor	894
7.275. Negační morfém jako rematizátor	895
7.276. Negační morfém jako rematizátor	895
7.277. Negační částice jako rematizátor	896
7.278. Afirmační částice jako rematizátor	896
7.279. Afirmační částice jako rematizátor	897
7.280. Afirmační částice jako neslovesná klauze	898
7.281. Afirmační částice jako neslovesná klauze	899
7.282. Negační částice jako neslovesná klauze	899
7.283. Negační částice jako výraz modifikující souřadící spojovací výraz	901
7.284. Negační morfém jako výraz modifikující souřadící spojovací výraz	902
7.285. Negační morfém jako rematizátor	903
7.286. Metajazykově užitá afirmační částice	904
7.287. Složený souřadící spojovací výraz	909
7.288. Sekundární předložka	918
7.289. Sekundární předložka	919
7.290. Potenciální sekundární předložka	919
7.291. Bližší specifikace předložky	920
7.292. Bližší specifikace předložky	921
7.293. Bližší specifikace předložky	921
7.294. Předložková skupina po předložce „místo“	922
7.295. Interpunkce	927
7.296. Interpunkce	927
7.297. Interpunkce	928
7.298. Interpunkce	928
7.299. Interpunkce	929
8.1. Koreference u zvratných zájmen	940
8.2. Koreference u zvratných zájmen	941
8.3. Koreference u zvratných zájmen	942
8.4. Koreference u zvratných zájmen	943
8.5. Nezvratné zájmeno na místě zájmena zvratného	944
8.6. Koreference vztažných prostředků	946
8.7. Koreference vztažných prostředků	947
8.8. Koreference vztažných prostředků	948
8.9. Koreference vztažných prostředků	949
8.10. Koreference vztažných prostředků	950
8.11. Koreference spojovacího výrazu <i>což</i>	952
8.12. Koreference spojovacího výrazu <i>což</i>	953
8.13. Koreference spojovacího výrazu <i>což</i>	954
8.14. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou	957
8.15. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou	958
8.16. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou	959
8.17. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou	959
8.18. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou	960
8.19. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou	961
8.20. Kontrola	963
8.21. Kontrola	964
8.22. Dva koreferenční vztahy kontroly u jednoho slovesa zároveň	966
8.23. Kontrolujícím členem je aktor	968
8.24. Kontrolujícím členem je <i>patiens</i>	968
8.25. Kontrolujícím členem je adresát	969
8.26. Kontrolujícím členem je volné doplnění místa	969
8.27. Kontrolujícím členem je volný benefaktor	970
8.28. Kontrolujícím členem je doplnění realizované závislou klauzí	971
8.29. Kontrolovaným členem je <i>patiens</i>	972
8.30. Kontrolovaným členem je adresát	972

8.31. Kontrola: infinitiv v pozici aktora	974
8.32. Kontrola: infinitiv v pozici patientu	974
8.33. Kontrola: infinitiv v pozici doplnění s funktoem INTT	975
8.34. Kontrola: infinitiv v pozici doplnění s funktoem INTT	975
8.35. Složený predikát kontroly	982
8.36. Složený predikát kontroly	983
8.37. Složený predikát kontroly	984
8.38. Složený predikát kontroly	985
8.39. Slovesný frazém kontroly	986
8.40. Slovesný frazém kontroly	987
8.41. Verbonominální predikát kontroly	988
8.42. Verbonominální predikát kontroly	989
8.43. Verbonominální predikát kontroly	992
8.44. Verbonominální predikát kontroly	993
8.45. Substantivum kontroly	994
8.46. Verbonominální predikát kontroly	995
8.47. Verbonominální predikát kontroly	996
8.48. Verbonominální predikát kontroly	998
8.49. Verbonominální predikát kontroly	999
8.50. Verbonominální predikát kontroly	999
8.51. Verbonominální predikát kontroly	1000
8.52. Verbonominální predikát kontroly	1001
8.53. Kontrola v konstrukci: „být“ + predikativní adverbium	1002
8.54. Kontrola v konstrukci: „být“+ predikativní adverbium	1003
8.55. Kontrola u predikátu „lze“	1004
8.56. Kontrola u typu „Je vidět Sněžku“	1004
8.57. Substantivum kontroly	1006
8.58. Substantivum kontroly	1007
8.59. Substantivum kontroly	1008
8.60. Substantivum kontroly	1009
8.61. Adjektivum kontroly	1010
8.62. Adjektivum kontroly	1011
8.63. Adjektivum kontroly	1012
8.64. Jednoslovný predikát kontroly	1014
8.65. Složený predikát kontroly	1015
8.66. Verbonominální predikát kontroly	1016
8.67. Jednoslovný predikát kontroly s dvojí kontrolou zároveň	1017
8.68. Složený predikát kontroly	1019
8.69. Složený predikát kontroly	1020
8.70. Složený predikát kontroly	1021
8.71. Sloveso kontroly	1022
8.72. Sloveso kontroly	1023
8.73. Substantivum kontroly	1025
8.74. Substantivum kontroly	1026
8.75. Substantivum kontroly	1026
8.76. Substantivum kontroly	1027
8.77. Substantivum kontroly	1028
8.78. Adjektivum kontroly	1029
8.79. Adjektivum kontroly	1030
8.80. Adjektivum kontroly	1031
8.81. Substantivum kontroly	1032
8.82. Adjektivum kontroly	1033
8.83. Adjektivum kontroly	1034
8.84. Kvazikontrola	1036
8.85. Kvazikontrola	1036
8.86. Koreference v recipročních konstrukcích	1038
8.87. Koreference v recipročních konstrukcích	1038
8.88. Koreference v recipročních konstrukcích	1039

8.89. Explicitní koreferovaný člen	1042
8.90. Explicitní koreferovaný člen	1043
8.91. Explicitní koreferovaný člen	1044
8.92. Explicitní koreferovaný člen	1045
8.93. Explicitní koreferovaný člen	1046
8.94. Odkazování k doplnění s funktorem ID	1052
8.95. Odkazování ke dvěma koreferovaným členům	1053
8.96. Odkazování ke dvěma koreferovaným členům	1054
9.1. Kontrastivní kontextově zapojený výraz	1061
9.2. Kontextově nezapojený výraz nevyjádřený v povrchové podobě věty	1063
9.3. Kontextově nezapojený výraz nevyjádřený v povrchové podobě věty	1064
9.4. Uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě	1066
9.5. Sloveso na druhé pozici ve větě	1067
9.6. Subjektivní pořadí	1067
9.7. Vlastní ohnisko	1068
9.8. Kvaziohnisko	1069
9.9. Kvaziohnisko	1070
9.10. Pořadí kontextově zapojených uzlů ve verbální skupině	1072
9.11. Projektivizace	1076
9.12. Neprojektivní tektogramatický strom	1077
9.13. Aktuální členění a lexikální hodnota výrazu	1079
9.14. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktory)	1082
9.15. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktory)	1082
9.16. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktory)	1083
9.17. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktory)	1083
9.18. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktory)	1084
9.19. Aktuální členění souřadného spojení	1086
9.20. Aktuální členění souřadně spojených nezávislých klauzí	1087
9.21. Aktuální členění souřadně spojených nezávislých klauzí	1088
9.22. Aktuální členění souřadně spojených nezávislých klauzí	1089
9.23. Aktuální členění závislé adverbialní klauze	1090
9.24. Aktuální členění závislé adverbialní klauze	1091
9.25. Aktuální členění přímé řeči uvozené slovesem	1092
9.26. Aktuální členění otázky zjišťovací	1094
9.27. Aktuální členění otázky zjišťovací	1094
9.28. Aktuální členění otázky zjišťovací	1095
9.29. Aktuální členění otázky zjišťovací	1095
9.30. Aktuální členění otázky zjišťovací	1096
9.31. Aktuální členění otázky doplňovací	1097
9.32. Aktuální členění otázky doplňovací	1098
9.33. Aktuální členění otázky doplňovací	1098
9.34. Aktuální členění otázky doplňovací	1099
9.35. Aktuální členění otázky doplňovací	1099
9.36. Aktuální členění nepřímé otázky	1100
9.37. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě	1108
9.38. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě	1109
9.39. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě	1109
9.40. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě	1110
9.41. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě	1111
9.42. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě	1112
9.43. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě	1112
9.44. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě	1113
9.45. Kontextová zapojenost rematizátorů	1115
9.46. Kontextová zapojenost rematizátorů	1115
9.47. Kontextová zapojenost rematizátorů	1116
9.48. Kontextová zapojenost rematizátorů	1116
9.49. Kontextová zapojenost rematizátorů	1117
9.50. Kontextová zapojenost rematizátorů	1117

9.51. Rematizátor v souřadném spojení	1118
9.52. Rematizátor v substantivní skupině	1120
9.53. Rematizátor v substantivní skupině	1121
9.54. Rematizátor v substantivní skupině	1122
9.55. Rematizátor v substantivní skupině	1123

Seznam tabulek

1.1. Hodnoty atributu <code>atree.rf</code>	4
1.2. Hodnoty atributu <code>a/lex.rf</code>	5
1.3. Hodnoty atributu <code>a/aux.rf</code>	5
2.1. Hodnoty atributu <code>nodetype</code>	8
4.1. Hodnoty atributu <code>sempos</code>	39
4.2. Hodnoty gramatému <code>number</code>	41
4.3. Hodnoty gramatému <code>gender</code>	42
4.4. Hodnoty gramatému <code>person</code>	43
4.5. Hodnoty gramatému <code>politeness</code>	44
4.6. Hodnoty gramatému <code>numertype</code>	44
4.7. Hodnoty gramatému <code>indefdtype</code>	46
4.8. Hodnoty gramatému <code>negation</code>	47
4.9. Hodnoty gramatému <code>degcmp</code>	48
4.10. Hodnoty gramatému <code>verbmod</code>	49
4.11. Hodnoty gramatému <code>deontmod</code>	49
4.12. Hodnoty gramatému <code>dispmod</code>	50
4.13. Hodnoty gramatému <code>aspect</code>	50
4.14. Hodnoty gramatému <code>tense</code>	51
4.15. Hodnoty gramatému <code>resultative</code>	52
4.16. Hodnoty gramatému <code>iterativeness</code>	52
4.17. Neurčitá pronominální sémantická substantiva	62
4.18. Neurčitá pronominální sémantická adjektiva	67
4.19. Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva	71
4.20. Určitá pronominální sémantická adverbia (místní)	75
4.21. Určitá pronominální sémantická adverbia (časová)	75
4.22. Neurčitá pronominální sémantická adverbia	77
4.23. Neurčitá pronominální sémantická adverbia (místní)	78
4.24. Neurčitá pronominální sémantická adverbia (časová)	78
4.25. Hodnoty atributu <code>sentmod</code>	85
5.1. Struktura valenčního rámce	92
5.2. Třídění substantiv	130
5.3. Hranice mezi všeobecným aktorem a blíže nespecifikovaným aktorem	156
5.4. Hodnoty atributu <code>is_member</code>	247
5.5. Hodnoty atributu <code>is_parenthesis</code>	279
5.6. Hranice mezi složenými predikáty (CPHR) a slovesnými frazémy (DPHR)	357
5.7. Hodnoty atributu <code>compl.rf</code>	358
5.8. Hodnoty atributu <code>is_generated</code>	394
6.1. Hodnoty atributu <code>functor</code>	427
6.2. Vztahy mezi funktoři pro efektivní kořeny nezávislých klauzí	430
6.3. Hodnoty atributu <code>is_state</code>	608
7.1. Hodnoty atributu <code>is_dsp_root</code>	651
7.2. Hodnoty atributu <code>is_name_of_person</code>	776
7.3. Hodnoty atributu <code>quot/set_id</code>	930
7.4. Hodnoty atributu <code>quot/type</code>	930
8.1. Hodnoty atributu <code>coref_gram.rf</code>	936
8.2. Hodnoty atributu <code>coref_text.rf</code>	936
8.3. Hodnoty atributu <code>coref_special</code>	936
8.4. Přehled t-lemat pro subjekt infinitivu	973
8.5. Přehled typů koreference	1049
9.1. Hodnoty atributu <code>tfa</code>	1058
9.2. Hodnoty atributu <code>deepord</code>	1064
9.3. Funkční homonymie: rematizátor - adverbialní doplnění	1104
10.1. Atributy technického kořene tektogramatického stromu	1125
10.2. Atributy ostatních uzlů	1126

1.1. Předložky a podřadící spojky	1144
1.2. Příslovce a částice	1150
2.1. Souřadící spojovací výrazy a operátory	1159
3.1. Seznam sekundárních předložek	1175
5.1. Kontrola typu 3 u složených predikátů	1187